Майдан. Свідчення

Допомога постраждалим. Міжнародна солідарність

За редакцією
Леоніда Фінберга, Ірини Берлянд,
Олени Андреєвої

ДУХ І ЛІТЕРА

kmbs
Києво-Могилянська
Бізнес Школа

УДК 821.161.2:947.7"2013/2014"
М141

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ЄВРЕЙСТВА
ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКИХ ГУМАНІТАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

М141 **Майдан. Свідчення. Допомога постраждалим. Міжнародна солідарність.** За редакцією Леоніда Фінберга, Ірини Берлянд, Олени Андреєвої. – К.: Дух і Літера, 2018. – 816 с. (Сер. «БІБЛІОТЕКА СПРОТИВУ, БІБЛІОТЕКА НАДІЇ»).
ISBN 978-966-378-581-3

У книзі зібрані свідчення учасників Майдану про допомогу постраждалим.
Першу частину текстів складають спогади про медичну (і менше — соціальну, психологічну, правову та іншу) допомогу майданівцям та їхнім родичам у Києві та Україні. Зафіксовано безпрецедентний досвід самоорганізації людей, який має бути осмисленим і стати важливим для національної пам'яті сучасників, та майбутніх поколінь.

У другій частині книги представлені розповіді про міжнародну солідарність в організації допомоги постраждалим. Така взаємодія з іншими країнами не має аналогів у нашій історії і варта того, щоб бути зафіксованою – як вдячність і пам'ять для наших закордонних друзів.

Видавці: *Костянтин Сігов* та *Леонід Фінберг*

Над книгою працював авторський колектив:
Олена Андреєва, Ірина Берлянд, Тетяна Хорунжа
Леонід Фінберг (керівник)

Організатор збирання свідчень: *Олена Андреєва*

Коректура: *Валентина Божок, Наталія Мінько, Любов Тютюнник*
Комп'ютерна верстка: *Світлана Невдащенко*
Дизайн карт-схем: *Олександр Ходченко*
Дизайн обкладинки: *Дар'я Мілай*
Дизайн серії: *Іван Григор'єв*

Колаж обкладинки створено на основі фотографій *Олександра Саврука*
та з інтернет-ресурсів

Спільний видавничий проект Києво-Могилянської Бізнес-Школи
та видавництва «ДУХ І ЛІТЕРА»

Видання підготовлене за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Позиція фонду може не збігатися з думками авторів текстів.

ISBN 978-966-378-581-3

ЗМІСТ

Частина перша

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ МАЙДАНУ

I. МЕДИЧНА СЛУЖБА МАЙДАНУ

II. ПАРАМЕДИКИ І МЕДАВТОМАЙДАН

III. БЕЗПЕЧНЕ ТРАНСПОРТУВАННЯ, ЗБІР ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПОСТРАЖДАЛИХ

IV. ПРИТУЛКИ І ШПИТАЛІ

V. ЛІКАРНІ

VI. ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА

VII. КООРДИНАТОРИ В РЕГІОНАХ

Частина друга

МІЖНАРОДНА СОЛІДАРНІСТЬ

США

Канада

Польща

Чехія

Литва

Ізраїль

Передмова

У цій книзі зібрані свідчення учасників Майдану про допомогу постраждалим. Видання є продовженням збірки інтерв'ю: «Майдан. Свідчення». К.: Дух і Літера, 2016. Тоді ми спробували показати масштаби та панораму подій, що відбувалися у 2013–2014 роках, зібравши спогади представників усіх груп учасників – бійців, медиків, кухарів, священиків, охоронців тощо – у Києві та в країні. В новій книзі ми зосередилися саме на допомозі постраждалим і публікуємо свідчення вітчизняних медиків, їхніх помічників та наших закордонних друзів.

Першу частину текстів нової книги складають спогади про медичну (і менше – соціальну, психологічну, правову та іншу) допомогу майданівцям та їхнім родичам у Києві та Україні. Це безпрецедентний досвід самоорганізації людей, який має бути осмисленим і стати важливим для національної пам'яті сучасників, а також для майбутніх поколінь. Сподіваємось, що наша книга теж відіграватиме в цьому свою роль.

У другій частині книги представлені розповіді про міжнародну солідарність в організації допомоги постраждалим. Така взаємодія з іншими країнами не має аналогів у нашій історії і варта того, щоби бути зафіксованою – як вдячність і пам'ять для наших закордонних друзів.

×××

Розпочавшись як мирний студентський протест, Майдан був підданий неспровокованому нападу з боку правоохоронців, які виконували злочинні накази влади. Революція не виявилася безкровною. Протестувальникам довелось захищати свою гідність, зокрема і силовими методами. Розпочалися зіткнення, з'явились постраждалі: побиті, отруєні газом, затримані, викрадені, поранені, скалічені. Вбиті. Рідні вбитих. Майже всі, чиї розповіді зібрані у цій книзі, могли б сказати про себе, як сказала одна з волонтерок: *«Я розуміла, що не можу зупинити це насильство, але спроможна допомогти тим, хто може»*. Були потрібні різні види допомоги: медична, психологічна, інформаційна, правова, матеріальна, сприяння транспортуванню, координація дій всіх учасників. Кожен, хто відчував необхідність допомогти, знаходив можливість це зробити – іноді у найбільш неочікуваний для себе спосіб.

У спогадах учасників ідеться про те, як надавалася перша допомога в бойових умовах; як організовували евакуацію і транспортування поранених; як були облаштовані підпільні притулки та госпіталі – у церквах, магазинах, квартирах; як в умовах протистояння з владою волонтери навчались конспірації, щоб вивозити поранених із державних лікарень у таємні притулки *(«ми займалися евакуацією*

поранених із Майдану і, якщо прямою мовою казати, викраденням із лікарень»); як працювали медики в лікарнях, притулках і стихійних медпунктах, облаштованих у монастирях і магазинах операційних; як організовували нехарактерні для революційної стихії речі – облік і контроль – над медикаментами, у тому числі й наркотичними. Як проводили навчальні семінари та тренінги з надання першої допомоги *(«ми вирішили серйозно зайнятися тренуванням волонтерів, оскільки ненавчені приносять дуже мало користі»).* Як створювали розклади прийомів та чергувань, як вели реєстри пацієнтів – на їх основі після революції видавали довідки, які визнавали МОЗ та інші офіційні структури. Як вирішувався конфлікт між необхідністю реєструвати та перевіряти – та небажанням пацієнтів і медиків «світитися». Як по-різному поводили себе міські служби. Як стикалися майже професійний менеджмент (організатори медичної служби говорили, що вони використовували досвід Помаранчевого майдану) і самоорганізація, іноді підтримуючи один одного, іноді навпаки – у протистоянні. Як координували допомогу київському Майдану та постраждалим майданівцям у різних регіонах; як організовували відправку поранених на лікування за кордоном…

Дивно було, коли звідкись з'явилась здатність до організації. Люди дивувалися самі собі: *«Хоч і кажуть, що де два українці, там і три гетьмани, але ми іноді можемо організуватися»*. Люди відкрили, що страх, гнів, відчай, обурення, співчуття до жертв краще всього сублімуються у злагодженій роботі поряд із товаришами. *«Я знала, що я там, де мала бути і роблю те, що потрібно робити»; «Дуже важливо було те, що ми були при ділі, що ми знайшли свою нішу. У нас усередині був мікрокосмос такого захоплення, довіри, дружби, радості, який перекривав увесь негатив»,* – подібні зізнання зустрічаються у більшості розповідей. Різні люди – із різних областей України, різного віку та фаху, різного статусу, різних звичок і способу життя разом були Майданом – були прообразом тієї країни, якою ми хочемо стати. Майдан змінював людей, розкривав те краще, що вони мають.

Особливий інтерес становлять розповіді медиків. «Усі працювали дуже злагоджено, швидко і точно – кожен лікар, і медсестра, і парамедики знали своє місце і свою роботу, чого не скажеш про наші "мирні" травмпункти і "швидкі"» – зазначають чимало з майданівців. «Війни та революції для медицини – це колосальний прогрес, хоча доводиться платити» – кажуть медики. Люди гинули зокрема і тому, що не було знань і досвіду військової медицини (Супрун: *«Навіть саме від того, що вони віддали своє життя, я навчилася тактичної медицини. Адже ми бачили, що ми, як цивільні лікарі, не розуміли, як надавати цю допомогу <…> Через брак цього знання ми побачили, наскільки воно потрібне. Побачили своїми очима вагомість знання на війні. Почали програми тактичної медицини»*). Досвід роботи під час Майдану повинен стати уроком і на мирні часи, зокрема і досвід організації. «Фактично ми почали будувати свою, революційну систему охорони здоров'я». Чимало медиків і волонтерів після перемоги Майдану виявились так чи інакше причетними до реформ у царині медицини, хтось зазнав поразки, розчарувався, хтось продовжує працювати – але це вже інша історія.

Медики по суті свого фаху допомагають усім (лікарі працювали, як їм і годиться, не робили різниці між постраждалими по цей бік барикад і по той»). Але й деякі волонтери, які не зв'язані професійним обов'язком, допомагали також пораненим з іншого боку, а про співчуття молодим строковикам говорять чимало із них: «*Більшість вевешників були молодими хлопцями, строчники, які сиділи на цих щитах уздовж стін, просто на холоді сиділи без їжі. Я згадувала тоді Майдан: на кожному кроці медпункт, якийсь чайок, якась підтримка, якісь речі – а вони просто сиділи, нікому не потрібні, як побиті собачки*».

Але не лише про ентузіазм, самоствердження, підйом, відчуття братерства та солідарності розповідають учасники. Гнітючий страх, відчуття сумної безнадійності, виснаженість, зневіра – все це також було, і про це неможливо забути. Чимало молодих волонтерів уперше в житті бачили насилля і смерть. «*Це те, чого, мабуть, не побажаєш і ворогу – брати телефони загиблих хлопців і відповідати на дзвінки батьків*», – цю фразу не забуде ніхто з тих, хто прочитає її колись. Комплекс, про який знають психологи – «провина тих, хто вижив», – переслідував багатьох. «*Тих людей, які там були, ти впізнавав, їх одразу було видно <…> Всі вони були травмовані тими подіями*», – говорить лікар львівської лікарні про поранених майданівців…

× × ×

Варто зазначити непоказову, проте дуже істотну роль дипломатів різних країн в Україні – без рішучих дій яких закордонна допомога не могла відбутися: «*…як керівник консульського відділу мав відповідати за те, щоб всі люди були готовими до швидкого і безболісного виїзду з України, щоб були всі документи, які потрібно…*», «*із середини січня до нас у посольство (і не тільки до нашого посольства) почали приходити активісти з Майдану… ми в той момент прийняли рішення їх підтримати, як могли, і видавали їм такі візи… відкриті без щодо певного переліку документів, така emergency віза, за спеціальним рішенням…*»

По змозі ми намагалися в тексті книги поіменно назвати цих людей – але це не завжди вдавалося: дипломати живуть за своїми законами. Проте головний закон – закон людяності – працював як закон над законом: «*іноді доводилося оформлювати візу людям, у яких не було не лише закордонних, але й внутрішніх паспортів!*».

Звичайно, основні ролі в організації лікування поранених за кордоном виконували наші закордонні друзі, які віднайшли шляхи і ресурси для допомоги пораненим. Проте солідарність виявляли і вітчизняні прикордонники, митники, державні службовці – всупереч діям влади: «*…тоді часто стріляли в очі, і більшість із тих, хто виїздив, мали такі пошкодження – легко можна було побачити, що це поранені люди, але ні разу не було жодного інциденту з прикордонною службою…*», «*…це можуть підтвердити ті люди, які вивозили поранених через наземний кордон на Львівщині, на Волині, підтвердити, що прикордонники поводилися абсолютно не тільки чесно, але й гідно…*».

Унікальний досвід допомоги та солідарності в різних країнах і громадах постає у свідченнях. Звичайно, не повний, проте характерний.

«Наші волонтери працювали по лікарнях. <…> Було дуже багато роботи з пацієнтами у Польщі по владнанню документів, взаємодії із лікарями, багато потребували перекладів особистих та медичних документів. Було таке, що ми запрошували до Польщі людей, які наражались на небезпеку в Україні. Наприклад, жінка хлопця із Самооборони, вагітна з малою дитиною, залишалась в Києві і до них прийшли "тітушки" – ми їх вирішили забрати до Польщі. Там вони переховувались якийсь час нашої підтримки, і було таких сімей в нас чотири. Одна з жінок народила дитину в Польщі». <…>

«…основну опіку над хлопцями несла я, завжди із своїм чоловіком, частково до нас долучалася громада Штутгарта. Ця опіка полягала в тому, що ми весь можливий час надавали переклади, збирали кошти, забезпечували хлопцям інтернет, привозили їм їжу додатково. Також ми просили наших громадян не бути байдужими до хлопців і, наскільки це можливо, часто їх навідувати. Ми контактували із їх родинами, приймали родини у себе». А це вже з інших свідчень.

Люди доброї волі збирали кошти чи шукали інші шляхи, щоб забезпечити постраждалим лікування у своїх країнах. *«Я дуже перейнялася питанням, як же цим людям можна допомогти… та створила фандрейзинг, щоб збирати кошти», «Майдан тут сколихнув людей. Люди встали зі своїх диванів і пішли до лікарень – приносити їжу, одяг, давати гроші на допомогу постраждалим».* У такому процесі кожен виконував свою роль: лікарі, координатори, організатори, експерти, добровільні помічники в країнах лікування тощо. *«Це як мозаїка: робота волонтерів, робота посольства, робота лікарні – все це повідомлялось, працювало як єдиний механізм».*

Особливо варто означити ролі української діаспори – і старої, і новітньої – ці люди найбільш гостро сприймали українські події як свої: *«…Може вам здається з України, що от ми там далеко, в іншій країні, що нас це не стосується, а воно болить і стосується, не те, що ще більше, але принаймні так само, особливо, коли ти відчуваєш, що ти можеш щось зробити, є ресурси і просто неможливо не допомогти…»* Спасибі їм за це, та будемо сподіватися, що новостворені організації, неформальні об'єднання людей довкола допомоги Майдану сприятимуть їхнім солідарним відносинам між собою та з новою Україною.

Солідарність людей у драматичні часи історії – одна з найбільших цінностей сучасного світу. Ми відчули це після кривавих подій Майдану. На допомогу постраждалим прийшли поляки і литовці, американці та канадійці, німці та ізраїльтяни.

Дуже швидко організувалися шляхи порятунку та допомоги пораненим майданівцям у низці країн світу. У ці процеси було включено сотні і тисячі людей, які в міру своїх можливостей будували мости допомоги в ім'я життя тих, хто відстоював свободу та гідність. Українські медики (та всі, хто їм допомагав) забезпечували допомогу постраждалим в Україні, та одночасно шукали шляхи для часто більш кваліфікованого лікування за кордоном.

Пораненим допомагали: посольства та уряди низки країн, українські громади з Європи, США та Канади, Ізраїлю, місцеві організації; міські громади. Люди збирали для постраждалих на Майдані гроші, речі та ліки, допомагали організувати лікування, реабілітацію та побут майданівців, їхніх рідних, брали участь в благодійних заходах.

Представники Української федерації Америки домовлялися з клініками в різних частинах країни, з лікарями, яких знали особисто. Організовували лікування і важкохворих, інколи протягом багатьох місяців.

Канадські пластичні хірурги допомагали як у своїй країні, так і навчали лікарів в Україні.

Спеціальними літаками привозили поранених у лікарні Польщі – до Вроцлава і Познані. Сотні поранених вилікували завдяки зусиллям польських лікарів і місцевих волонтерів. Українці, громади в діаспорі ставали організаторами необхідної допомоги тим, хто перебував у лікарнях та їхнім родинам.

Наші автори розповідають і про німецький «Боїнґ», який доставив поранених до Німеччини, про самовіддану роботу закордонних лікарів і неоціненну допомогу волонтерів…

Спецрейси вилітали з Борисполя до Чехії, приймаючи на борті поранених. Рятувати українських хлопців допомагали державні структури і, звичайно, волонтери. Наші колишні співвітчизники змогли організувати допомогу найважче пораненим в Ізраїлі, де рівень медицини є добре знаним у світі: «*Мы знали: что требуется лечение, и что в Израиле могут помочь, а в Украине не могут…*» Чи, скажімо, в Австрії волонтери знайшли унікальних фахівців: «*…Йому відновили руку. Коли поїхав додому – у нього повністю функціонувала рука. Це було досягнення, я знаю, що таку операцію йому б в Україні не зробили…*»

×××

Майдан – подія в історії країни і одночасно в історіях людей; на Майдані народилась країна людей, а не безособистісних сил і мас. Розповіді наших авторів – дуже особисто особисті. У кожного своя власна історія: участь у допомозі на Майдані як невід'ємна від його життя і від величезної події – «Майдан». Кожен бачить цю подію по-своєму. Багато хто не втримується від оцінок; ці оцінки інколи суперечать одна одній, іноді суперечать і розповіді про факти. Справа майбутніх істориків перевіряти те, що було розказане, і відновити «об'єктивну картину». Ми не ставили собі це за мету, однак у деяких випадках вважали за потрібне надати певні коментарі. Вимушено скорочуючи транскрипти, ми, редактори, відчували, що ріжемо по живому, і намагалися максимально зберегти цілісність розповіді. Оповідачі дуже різні – і їхні розповіді також. Стримані і схвильовано-ліричні, ті, що прагнуть об'єктивності, і ті, що не приховують своєї небезсторонності, патетичні та іронічні, детальні та допитливі щодо подій і фактів, зосереджені на загальному…

Зібравши матеріали для цієї книги в 2016–2017 роках, ми опрацювали більш ніж 100 інтерв'ю… Ми запрошували для розповідей тих, хто, на нашу думку, міг би максимально висвітити тему – допомогу постраждалим.

Як і в першому томі, так і зараз, це були глибинні інтерв'ю, які дозволяли максимально вислухати і записати досвід наших «героїв». Мову розповідей ми зберігали – чи то була українська, чи російська. І особливості мови наших респондентів теж намагалися передати, проте редагували суржик чи ненормативну лексику.

Попри те, що через необхідність, наша вибірка має не такий обсяг, як хотілося б, вона відображає основні процеси і тенденції розвитку подій.

Майже всі оповідання закінчуються словами: «а потім настав Крим і війна». «Допомога постраждалим» триває, але вже інакше, хоча часто в ній беруть участь ті самі люди. Багато хто з тих, хто стояв на Майдані поруч і разом працювали, ідейно розійшлись. Але відчуття «ми – країна», що тоді народилося, вже не зникне. І подію його народження важливо буде пам'ятати й розуміти. Ми сподіваємося, що цій меті послуговує, зокрема, й наша книга.

× × ×

Дякуємо всім учасникам проекту, які поділилися з нами своїми спогадами, а також інтерв'юерам, дешифрувальникам, редакторам.

Наша особлива подяка пану Артему Миргородському (його розповідь також у книзі), який надав нам списки учасників медичної допомоги та був нашим незмінним консультантом у роботі над книгою.

× × ×

Аудіозаписи спогадів із часом будуть передані з Центру юдаїки НаУКМА для зберігання та ознайомлення в один з архівів країни.

× × ×

У книзі представлені 2 мапи: центру Києва, де розгорталися основні події Революції Гідності, та більш віддалених районів, де були розташовані підпільні шпиталі та притулки, а також покажчики: іменний, географічний, скорочень і назв організацій та ініціатив.

× × ×

◆ – *знак, який вказує, що в книзі вміщено інтерв'ю з цією людиною.*

Ірина Берлянд,
Леонід Фінберг

ЗАМІСТЬ ПРОЛОГА

Євромайдан SOS

Олександра Матвійчук:

«Ми робили свою роботу. Її було так багато, що ні на що інше не вистачало часу, на жодні рефлексії»

Я керую правозахисною організацією, що називається «Центр громадянських свобод». Для мене Євромайдан почався, як і для багатьох інших, у той день, коли ми дізналися, що раптово наш уряд вирішив не йти євроінтеграційним курсом, а призупинити процес підписання угоди про Асоціацію. Оскільки ми працювали з багатьма колегами по всьому пострадянському простору і бачили, що відбувається в Росії, Казахстані, Таджикистані, для нас і для мене особисто відміна цього курсу означала рухатись на зближення з Росією. Перед цим, я нагадаю, були торговельні війни, дипломатичні шантажі, Росія всіляко намагалася зірвати підписання угоди про Асоціацію. Ми вирішили, що вона досягла свого. У цей день ми вивісили на вікні офісу прапор Європейського Союзу, як такий символічний знак протесту, потім написали скаргу про злочин, відвезли в Генеральну прокуратуру. Адже, змінюючи зовнішньополітичний курс, прем'єр-міністр вийшов за межі наданих йому Конституцією повноважень.

Ввечері я прочитала у Фейсбуці пост Мустафи Найєма, де було написано щось на зразок: «І ми досі будемо сидіти на кухні і про це говорити? Якщо вас це обурює, виходьте на Майдан. Якщо буде тисяча людей – то це матиме сенс. Тому підписуйтесь в коментарях, хто вийде». Я написала, що виходжу, і поїхала на Майдан. На Майдані це виглядало наступним чином. Було кілька сотень, як мені здається, людей. Це: «Привіт! Давно не бачилися. Привіт! І ти тут! Привіт!» У нас традиція святкувати Помаранчеву революцію. Я тоді подумала, що кілька сотень людей, напевно, для протесту достатньо, але щоб зупинити сповзання країни в авторитаризм – ні. Я простояла, скільки змогла, до глибокої ночі, поки не змерзла, бо не готувалася в той день на нічні стояння, і поїхала додому. Потім, впродовж наступного періоду, я і мої колеги з Центру громадянських свобод намагалися приходити на Майдан у певні годин, як і інші кияни, але не перебували там постійно.

Паралельно ми готувалися до великого заходу. Про це мало говорять і мало пам'ятають, але насправді в 2013-му Україна головувала в ОБСЄ, і в грудні, здається, 5 чи 7-го, мали приїхати міністри закордонних справ з усього регіону ОБСЄ. <...> Кожного року правозахисні організації паралельно проводять свої конференції, збираються, обговорюють тенденції в регіоні, потім зустрічаються з цими міністрами. Ми були організаторами цієї конференції, що мала проходити в Україні, багато зусиль докладали на її організацію, бо мало приїхати багато людей. 30 листопада у нас мав бути семінар для активістів з регіонів. Одним із напрямків нашої організації був моніторинг у сфері прав людини, ми намагалися відбити масовану атаку всіх цих репресивних актів законодавства, якими почали просто валити в останні два роки – маю на увазі 2012-й та 2013-й. Ми навіть так сумно жартували, що росіяни називають свій парламент «скажений принтер», а наша Верховна Рада – це «скажений ксерокс», бо народні депутати з Партії регіонів не докладали особливих зусиль: вони просто брали російські документи, перекладали українською, вносили у парламент.

<...> А до цього протест на Майдані стихав, йшло до того, що все згасає, цей спосіб активності не дав результату, на який розраховували. <...> На хвилі цього, в суботу, в нас мав бути семінар (саме семінар 30 листопада мав бути присвячений побудові кампанії, як зупинити створення єдиної поліцейської бази даних, що нею мало керувати Міністерство внутрішніх справ під довгою назвою – Єдиний державний демографічний реєстр). Я пам'ятаю, що мене розбудив телефонний дзвінок: телефонувала керівниця цього семінару Соломія Бобровська, вона спитала, чи я бачила, що відбулося на Майдані вночі, і розказала мені. Я зайшла у Фейсбук, побачила ці відео. Вони мене шокували. Там були крики, було видно, що міліція б'є без жодного розрізнення усіх – лежачих, людей, які закривають руками голову. Це було, звичайно, жахливо. Але в мене через кілька годин мав початися семінар, і мали приїхати люди. Треба було щось з цим робити, власне, з цим мені телефонувала Соломія. Я сказала, що збираємося там, а потім вирішимо, що робити. Роль моя на семінарі була проста: як керівник організації я мала сказати вступне слово і піти. Коли я приїхала, там була така картина: частина людей, яких зустріли, вже пішла на Михайлівську. Всі були дуже розгублені, не розуміли, що робити, думали, що треба піти на Михайлівську, як всі, висловити свій протест. На це я сказала: «Давайте подумаємо. Може, ми як правозахисники придумаємо щось більше, ніж просто піти на Михайлівську. Якщо ні – то підемо». Ні про який семінар за таких умов не може бути й мови. Ми буквально за півгодини провели аналіз ситуації, зрозуміли, що немає механізму, який би виконував функцію допомоги людям, котрі постраждали. А я нагадаю, що там було кілька сотень людей, багатьох людей побили, 34 людини були заарештовані, перебували у відділках. Власне, якщо тобі вдалося ухилитися від кийка, то все одно мирне зібрання було примусово зупинено без рішення суду, це злочин, передбачений Кримінальним кодексом. Усі ці люди постраждалі. Немає жодної централізованої системи допомоги,

куди б вони могли звернутися і її отримати. Ми вирішили створити Євромайдан SOS. Щодо назви, це було дуже спонтанне рішення. Мене запитали: «А як назвемо?» Я кажу: «Якщо Євромайдан, то Євромайдан SOS». Зараз, забігаючи наперед, приємно дивитися, як за зразком Євромайдан SOS створилися інші потужні ініціативи, уже після Євромайдану: Крим SOS, Донбас SOS, Армія SOS. Вони використовують ту модель, яку ми започаткували.

[На семінар приїхали] громадські активісти з різних регіонів, приблизно 20 осіб, і мої колеги, які організовували цей семінар. Соломія Бобровська була координатором, але вона одразу пішла на Михайлівську площу, в цей перший день ми були без неї. Була Олександра Делеменчук з Центру громадянських свобод, ми працювали разом. І були активісти, яких ми насправді не знали. Ми зрозуміли, що в цей день потрібно зробити єдину точку входу, куди можуть звертатися ті, кому потрібна правова допомога. Тому ми побігли одразу за сімками, дали три телефони діючі, волонтерів, створили сторінку Євромайдан SOS, написали перший пост: «Якщо ви постраждали, якщо ваші рідні заарештовані, якщо ви були свідками цих подій, будь ласка, телефонуйте нам, ми надамо вам правову допомогу». Це насправді був виклик і авантюра, тому що на момент, коли ми це писали, у нас не було жодного адвоката в нашій групі. І тому ми запостили друге повідомлення: «Якщо ви адвокат, якщо ви готові безкоштовно допомогти людям – будь ласка, телефонуйте нам». Ми створили таблицю. У цей день до нас приїхали люди з Білорусі <...>, у них теж був розгін їхньої площі в грудні, за якийсь час до нашого. Вони дали нам таблицю, за якою збирали інформацію, тому вона була в нас російською мовою. Ми одразу її запустили, відкрили, інформацію збирали ще так: люди могли вносити туди свої дані. Через два дні ми просто її закрили, тому що ми зібрали цю всю інформацію, а дані не слід було світити.

На наш подив, дуже широко розійшовся цей заклик. Нова сторінка одразу отримала велику кількість перепостів, нас одразу підтримали багато видань, вони теж [наш заклик] запостили. Почали дзвонити постраждалі, почали дзвонити адвокати, ми почали їх з’єднувати. Так почав працювати Євромайдан SOS.

Ми перейшли в цей офіс, на Басейній. Офіс Євромайдан SOS впродовж усіх цих місяців був правовою барикадою. Дуже дивно, що його фізично не знищили. Ми готувалися до цього. Уже забігаючи наперед скажу, ми мали різні інструкції, що робити в такому випадку. Ми винесли звідси всі фінансові документи, закрили взагалі всі проекти Центру громадянських свобод і всі займалися винятково Євромайдан SOS. Чесно кажучи, я вже говорила багато разів: у суботу ми створювали Євромайдан SOS, щоб допомогти постраждалим студентам, яких побили під час цього брутального розгону (хоча там були люди різного віку, не тільки студенти). У жодному страшному сні я не могла собі уявити все те, що нас чекає надалі, те, що до нас будуть звертатися сотні й сотні людей: побитих, заарештованих, обвинувачених у кримінальних й адміністративних справах, людей, у яких катували рідних, а потім рідних зниклих і загиблих людей. У ту суботу абсолютно не було такого уявлення.

Одразу в суботу ми почали працювати цілодобово. Семінар мав бути один день, і учасники мали роз'їхатися. Більшість так і зробила, проте були ті, хто залишився на всі місяці, з цього семінару залишилося близько п'яти осіб. Я не знаю, де вони жили, чим вони харчувалися, як вони все це владнали. Однак вони в суботу не поїхали, хоча квитки було куплено, просто лишилися з нами на весь цей період. Взяли відповідно різні напрями і сфери роботи. Тому що починали ми як з'єднувальна ланка, а вийшло наприкінці, що у нас було ведення мобілізаційної сторінки Євромайдан SOS, ведення баз даних, правова допомога, робота в лікарнях, відділках, інформування міжнародних організацій про те, що відбувається, готування звітів різними мовами. Це все розрослось у велику структуру, з різними підструктурами, завданнями. У рамках кожного завдання були підзавдання. У рамках завдань правової допомоги була група з питань 30 листопада, в'язні Банкової, зниклі. Це все було структуровано.

Моя роль була більше як координатора, Майдану я не бачила. Моя роль полягала в тому, щоб координувати ці процеси, розробляти інструкції, говорити з людьми. Нам вдалося зробити так: люди приходили до нас в офіс, або нам писали, або нам дзвонили з простим проханням: «Я хочу допомогти». Ми визначали, де він буде працювати, 10–15 хвилин інструктажу, і вони вже включалися в роботу, вони вже могли приймати якісь рішення на своїх рівнях. Тобто структура була децентралізована і горизонтальна, це було потрібно з двох міркувань. По-перше, гнучкість реагування на виклики, бо, якби все узгоджувалося зі мною або з відповідальними за напрями – це було б неможливо. Ми не могли б швидко реагувати, бо це як пожежі, що постійно виникають по всій країні, а працювали ми не тільки в Києві, працювали і в регіонах, нам дзвонили люди з Луцька, Черкас, Львова, Севастополя, Донецька, Луганська, звідусіль. Тобто перша причина – це менеджмент. Ми розділили рішення на різних рівнях, навіть команда гарячої лінії була автономною структурою, що могла на своєму рівні приймати рішення без консультацій, тільки в якихось екстра-випадках [консультуватися] через розроблені нами інструменти, чати, наприклад «Чат-SOS». <...> А друга причина та, що під більшим ударом були люди, які організовують протест, але рано чи пізно черга мала дійти і до інфраструктури, тих людей, котрі захищають протестувальників. Та й взагалі, як ви пам'ятаєте, в ці місяці будь-хто, незалежно від його ролі – міг бутерброд принести, проходити повз – міг бути побитим і заарештованим. Тобто ніхто не був застрахований, тим більше люди, які виконували координаторські функції. І ми хотіли бути певними, що, коли щось станеться зі мною або відповідальними за напрями, будь з ким, то нічого не зупиниться.

<...> Упродовж усього Євромайдану ми листувалися з органами державної влади, ми юристи, а не адвокати, але ми розуміли, що треба залишати сліди вчинення злочину. Бо потім скажуть: «А ви не зверталися, нічого не було». Ми направляли туди стоси документів і навіть не читали відповіді, бо розуміли, що це відписки. І от, уже в березні, коли я перевіряла ці відписки, я знайшла виклик мене до Гене-

ральної прокуратури. Я думаю, добре, що не побачила цього в лютому. Тому що це був додатковий клопіт, він тоді мені не був потрібен.

Повертаючись назад скажу, у нас залишилося кілька людей з цього семінару, які одразу дуже віддано включилися, і ми постали перед необхідністю створення структури, розширення. Я пам'ятаю, що в суботу ввечері я взяла телефонну книжку і почала обдзвонювати друзів із різних сфер, знайомих. Це виглядало приблизно так. Світлана Валько, людина, яка відповідала за групу 30 листопада, а потім багато чого робила в Євромайдан SOS, я їй подзвонила і сказала: «Ти де?» Вона каже: «Я на Майдані, нарізаю бутерброди». Я кажу: «Це дуже важливе заняття, але нам ти потрібніша, приходь. Євромайдан SOS потрібна допомога». Так я висмикнула багатьох своїх друзів або знайомих із телефонної книги, яких знала, а вже надалі ми робили загальні кола. Люди самі приходили, дзвонили, з волонтерами не було проблем. Ми потім подивилися наприкінці, що тільки облікованих волонтерів у нас було понад 2000.

<...> Я маю зауважити, щоб в жодному разі не забути адвокатів, які відгукнулися. Вони були дуже різні: люди, які є головами юридичних фірм, і люди, які щойно починали свою практику. Вони робили неймовірні речі. Чому неймовірні? Ми всі розуміємо, що «тітушки», прокуратура, міліція, суди, парламент, уряд зрештою, вони всі працюють проти протесту, на його фізичне знищення. Можна було сказати: «Який сенс у правових діях? Немає нічого в цьому розумного». Але насправді адвокати билися за кожну людину, за кожний процесуальний захід. Це виглядало так, що ми відправляли їх у відділок на одну людину, про яку нам подзвонили і сказали, що вона там. А він дзвонить і каже: «Тут ще п'ятнадцять, я їх беру, записуйте їх всіх на мене». Коли були масові побиття в регіонах і не вистачало адвокатів, вони сідали і їхали, я пам'ятаю, о четвертій ранку виїжджала група адвокатів на Черкаси після побиття. Отже, вони придумували різні способи, як витягати людей. Адвокати з безкоштовної правової допомоги (це називається державний адвокат), вони шукали свого підопічного. Чому шукали? Тому що [адвокат] спочатку за нашою допомогою прописала його в Києві, щоб йому дали домашній арешт, а не тримання під вартою. Це вже була друга хвиля, коли давали декому домашній арешт. (До речі, деякі люди, що сиділи під домашнім арештом, волонтерили у нас на сторінці Євромайдан SOS, щоб не витрачати даремно часу.) А цей хлопець утік, пішов знову на Майдан. Як ми придумали робити оголошення, щоб ніхто не здогадався, що він втік з-під домашнього арешту. Я наголошую, що це державний адвокат, система безоплатної допомоги. Насправді були різні люди, були дуже віддані, дуже потужні, як оця жінка.

У нас було тільки офіційно більш як 400 мейлів адвокатів, яким ми могли дзвонити в будь-який час дня і ночі, і ми це робили. Насправді їх було більше – це просто ті, які були в нас у базі. І коли ми отримували повідомлення на гарячу лінію, дивилися цю базу: місто, хто є, як завантажений.

Розкажу трошки про гарячу лінію, бо це теж феномен. Ми починали з трьох телефонів, потім у нас їх було більше, кілька гарячих ліній. Але чому було більше телефонів? Тому що бували моменти – ти говориш з людиною, а в тебе п'ять пропущених дзвінків, або десять, або п'ятнадцять. Тоді волонтери з інших апаратів відзвонювалися на пропущені. У нас було правило не залишати без відповіді жодне повідомлення на Фейсбуці, бо дуже багато інформації надходило на Фейсбук, навіть якщо вона абсолютно не потрібна. Обов'язково слід людям відповідати, щоб люди бачили, що є зв'язок. Так само жодного пропущеного дзвінка не залишали без відгуку. Наші волонтери – це феноменальні люди.

Драматичні часи, нікому не побажаєш їх пережити, але вони дають можливість людині розкрити свої найкращі здібності. Заслуга Євромайдан SOS – це не заслуга координаторів, правників, які долучилися, це заслуга звичайних людей. Ми потім дивилися, що більшість з них, 70%, не мала досвіду громадської участі. Вони були дуже різні, за віком, за статтю, за поглядами, майновим станом. Узагалі вони були дуже різні, але вони всі були прекрасні, вони усі не лишилися байдужими. Нам допомагало дуже багато людей.

Я вже говорила про нашу сторінку у Фейсбуці, я її називала мобілізаційною, бо вона справді працювала як мобілізаційний майданчик. Як усе працювало? У грудні ми дізналися, що приїхав генсек Ради Європи і раптово вніс у графік зустріч з громадськістю. Нам це повідомили буквально за годину до зустрічі. Ми написали звернення до генсека, щоб створити комісію із розслідування того, що відбулося, але ніхто з нас, присутніх на цей час, не володів досконало англійською мовою. Ми запостили це звернення на Фейсбуці: «Люди, у нас півгодини до зустрічі, допоможіть». І люди у коментарях писали, хто який параграф бере, ми встигли це перекласти, ми встигли це звести, роздрукувати і принести. Цю комісію було створено. Вона називається Міжнародна дорадча панель Ради Європи. Саме минулого року вона презентувала остаточний звіт, але за розслідуваннями, що були під час Євромайдану.

[Ще приклад]: коли людей почали викрадати з лікарень, паралельно почала створюватися підпільна мережа шпиталів. І це фантастично. Я це знаю: ми координувалися з цими мережами, ми переправляли туди поранених людей, давали їхні контакти. Я знаю, що дали порожнє приміщення – вже ввечері воно за пожертви було забезпечено усім, включно з тим, що там операції можна було робити. Це справді феноменальна річ. Повертаючись: людей почали викрадати з лікарень, медики дзвонили анонімно й говорили про інструкції, які їм дає міліція, висилали скани, що в них під склом лежать, куди треба дзвонити, якщо в них є поранені на Майдані. Ми зрозуміли: нам потрібно дати знати людям, щоб вони хоча б встигли нам подзвонити, попри те, що вони лежали під вигаданими іменами. Паралельно ми зробили заклик, що потрібно захищати людей, бо таке відбувається. Було створено «Варту в лікарні». Люди самоорганізувалися і прийшли, просто фізично не давали забирати людей з лікарні.

Ми вмістили пост, що нам потрібен дизайнер, хто може допомогти – у нас одразу кілька десятків, може, сотня: «ми готові». Ми зробили логотип візитки «Іван Іванович Майданівець, стоматолог» і наші телефони гарячої лінії. Далі ми постимо, що треба дещо роздрукувати, хто може – тут люди кажуть: «Моя типографія, друкуйте усе, що треба». Тож ми дуже швидко за допомогою людей роздруковували. Третє, ми запостили, що нам потрібні люди, які кудись їздять і дещо відвезуть (це я так умовно кажу), зустрічаємося там-то. Ми їм дали ці візитки. Вони роздали їх людям через персонал, що співчував. Так це працювало.

Тому, коли мене питають, скільки було волонтерів у Євромайдан SOS, я не можу сказати. Бо навіть якщо [хтось] разово допоміг – це була величезна допомога. Насправді я говорила, що у нас немає жодного повідомлення без відповіді, я намагалася, дивилася, як працюють різні напрями, періодично відповідала на повідомлення, робила на Фейсбуці це дуже швидко. Це призвело до того, що в мене защемило нерв на руці – вдягли фіксатор. А паралельно, як я вже говорила, в нас був великий напрям – підготовка звітів, спілкування з міжнародними організаціями, європарламентарями, які приїздили. Я пам'ятаю, сиджу з фіксатором, а вони на мене дивляться так насторожено (може, я коктейлі Молотова кидала) – а я відповідала на повідомлення у Фейсбуці дуже швидко.

Можна розказати також, як я святкувала Новий рік у 2013/2014. Це був рік, коли поставили рекорд на Майдані з виконання гімну, але я на нього не потрапила. Поясню чому. В цю ніч ми кинули клич, що підемо святкувати під СІЗО, де досі утримуються двоє в'язнів Банкової. Більшість відпустили, а двох тримали. Я пам'ятаю, що одного тримали в СІЗО на Лук'янівці, іншого – на Косогірному провулку. Усі, хто пішли святкувати з ув'язненими, під СІЗО зустрілися. Бій курантів ми зустріли на Лук'янівці, відкоркували шампанське. Потім якась досвідчена людина повела нас городами, ми перелазили через якісь паркани, підійшли до одного з корпусів так, щоб в'язні нас бачили. Ми кричали: «Стіни впадуть – воля прийде». Вони щось відповідали. Це був дуже емоційний і прекрасний Новий рік. Потім ми пішли під СІЗО на Косогірній, але там до жодного корпусу не підійдеш, ми також його обходили, кричали. Найзворушливішим було те, що з нами була дружина Кадури, якого тримали на Лук'янівській, і він сказав їй, що нас чув, бо ми кричали його ім'я. Мені здається, було дуже правильно так святкувати.

Тут можна годинами розповідати. Я просто розкажу про кілька випадків, на яких, на мій погляд, треба наголосити. Передовсім те, що допомога кожної людини під час Євромайдану була дуже важливою, навіть коли те, що вона робила, видається буденним і негероїчним. От у нас була жінка, пенсіонерка, її дитина, доросла, була на Майдані, а вона прийшла до нас на гарячу лінію. Як досвідчена людина, вона окинула оком усе, що відбувається, і сказала: «Я все зрозуміла, діти. Я буду вас годувати». Я не знаю, де вона брала гроші, як це відбувалося, бо ще ми в Євромайдан SOS не збирали пожертви. Навіть коли ми щось постили, це були перевірені рахунки родини, яку ми знали. Це нас дуже врятувало, бо коли почали збирати від Євромайдан SOS, я знала, що це шахраї. Нам не треба було грошей.

Волонтери, адвокати працюють безкоштовно. Якщо нам треба поповнити мобільні, то ми пишемо на Фейсбуці «Поповніть нам мобільні». І вони вже через 15 хвилин поповнені. <...> Так от, про жінку: вона приходила і кожного дня готувала, робила це зворушливо. Вона дивилася, хто чим хворий, купувала якусь травку – м'яту чи щось інше. Вона ходила за мною з тарілкою супу і казала: «я від тебе не відстану, поки ти не з'їси». Це приклад: ніби нічого героїчного не робила, але, якби не вона, не знаю, чи була б я тепер у більш-менш нормальному стані. Тож це – її заслуга. Я думаю, так само можуть сказати багато волонтерів. Це приклад того, що навіть найменша робота є помітною. Звичайно, нам дуже багато допомагали, підтримували. Я пам'ятаю, як старша гарячої лінії каже: «Нам подзвонили, запропонували завезти продукти. Що нам треба?» Я кажу: «Хай якісь фрукти завезуть і травки заспокійливі – м'яти». Бо стреси. Пригадую, приїхав дуже крутий джип. Відкрили багажник, почали вивантажувати ящиками банани, апельсини. А далі був ящик кропу і петрушки. Це було дуже смішно і зворушливо. Коли волонтери йшли додому, то ми кожному давали пучок петрушки, бо щось з нею треба було робити.

У нас були розгорнуті інструкції з безпеки. Прапор, про який я згадувала, що висів із самого початку, він досі висить, оскільки боротьбу не закінчено. Оскільки вже всі знали, де розташований Євромайдан SOS, це не було таємницею, то ми домовилися в одній інструкції, що коли прапор зняти, значить рух знищено. У нас були інструкції, що робити [у випадках], коли запровадили надзвичайний стан; що робити, коли вимкнули інтернет. Тому багато людей працювало не в офісі, а деінде, раптом щось, то вони тримали зв'язок. І було так домовлено, що коли офіс фізично знищують, то ваше завдання – вийти з усіх баз, акаунтів і не пручатися, що вже тут зробиш. Я пам'ятаю, що їздила на таксі додому, а потім уже Автомайдан возив, коли таксі перестали їздити в центр, і я відзвонювалася: «Я сіла в машину. Я вдома». Так ми слідкували один за одним. Я пам'ятаю перше вбивство, бо саме виїхала з офісу і їхала додому, пішки вже не пересувалася. Мені тоді подзвонила старша гарячої лінії, сказала, що вже є повідомлення про смерть. Намагалася згадати, як я це сприйняла: була така втомлена, що не відчувала жодних емоцій.

Після Майдану мене питали: «Чи ви вірили в перемогу? Чи ви відчували?» Я згадую себе і наших волонтерів, які спали по дві-три години в день, замучені, які пропустили крізь себе купу болю. Наприклад, я говорила з братом Юрія Вербицького*, коли той зник. Або мені в складних випадках передавали телефон, наприклад, мати сина, якого скинули зі стадіону. Є відео, там б'ють людину, це – її син. Вона поїхала шукати його по лікарнях, випадково його побачила. Вона мені подзвонила і каже, що це не син, а «*кровавое месиво*», що вона зараз «*упадет в обморок*». Я їй кажу дуже суворо: «*Так, не падать*». Уже потім до нас прийшли психологи і працювали разом із нами. Тому що багато людей, які до нас дзвонили, були у відчаї, їм було страшно. Нам подзвонила, здається, з Дніпропетровська жінка, яка була вагітна, чоловік після побиття впав у кому. Вона подумала, що життя закінчилося, і хотіла вчинити самогубство. З нею говорили кілька годин

* Активіст Євромайдану, поранений в око на вул. Грушевського, потрапив до лікарні, звідки його викрали невідомі. Його тіло було знайдено зі слідами катувань у лісі під Києвом. Герой України.

наші психологи. Повертаючись до питання, мені хотілося сказати оптимістично: «Так, ми вірили». Але, якщо чесно, то ми абсолютно про це не думали, не було часу. Ми просто чесно робили нашу роботу. Її було так багато, що просто ні на що інше не вистачало часу, на жодні рефлексії. Це для мене дало дуже важливий урок по життю: іноді те, що ти робиш, може, видається абсолютно безсенсовним – немає сенсу боротися, це стіна, – але треба чесно робити свою роботу. І результат може з'явитися. Я потім це проаналізувала – шістдесятників, польський рух «Солідарність», багато іншого – і побачила, що це працює. Просто ми щасливі, що наш проміжний результат проявився через три місяці, а не через роки, як це було в інший історичний період.

Психологи працювали також і з нашими волонтерами. Тому що ми сиділи на правовій барикаді, а наші рідні були на Майдані, і в списках вони періодично проскакували – це були рідні, знайомі, близькі. Було дуже складно і дуже страшно. Десь у середині січня я втратила сон, ми і так мало спали, а в такий момент це взагалі робить тебе непрацездатною. І організм підказав мені, що робити. У мене була накопичена значна кількість агресії, її потрібно було випустити. Тож перед тим, як заснути, я прокручувала в голові картинку, тому знаю, коли це сталося. А картинка була така: вовки (це було, коли «Беркут» уже стояв на Грушевського, тому я з цієї картинки розумію, коли це відбувалося) – щоб беркутівці розійшлися, треба було щось ірраціональне – вовки, але ж ми на стороні світла, тому вовки були білі. Але вовки розганяли «Беркут», не їли. Я кілька разів собі це прокручувала, тоді могла заснути.

Треба ще відзначити допомогу людей з інших країн. Допомога діаспори – фантастична, усі були небайдужі. 10–11-те число [грудня] – це одна із спроб розгону Майдану, а в нас, коли щось готується, то з'їжджається офіс без обдзвонювання, розуміючи, що коли щось почнеться, то треба багато робочих рук. От ми сидимо вночі, дивимося трансляцію, багато рідних на Майдані, мій чоловік теж там. Ми чекаємо, коли почнеться розгін і людей почнуть бити – не те, щоб ми цього хотіли, але все до цього йде. А далі ми включаємося, обдзвонюємо. У всіх уже стоять кнопки виклику Євромайдан SOS, ми всіх уже просили зробити sms-ки тривожні, щоб ми хоч прізвища знали. Коли людина не встигає повідомити, то щоб ми хоча б знали, що ця людина в біді. Чекаємо, коли почнеться. І я пам'ятаю, що охрипла Руслана, яка співає, молиться, переконуючи на мирний протест, люди, «Беркут», шоломи блищать. У цей момент нам на Фейсбук-сторінку починають надходити повідомлення. Вони приблизно такого змісту: «Франція з вами», «Італія з вами», «Іспанія з вами». Це дуже зворушливо, і ти розумієш, що ти не один дивишся ці трансляції. Коли ми зрозуміли, що треба бити по цьому режиму, в тому числі по статках закордонних, то журналісти зробили розслідування, де їхні статки. Ми робили у Фейсбуці заклики, що треба організувати акцію на такому-то місці. Люди виходили. Тобто ми були в контакті з українцями за кордоном, вони дуже сильно нас підтримували, перекладали нашу інформацію різними мовами. Це теж виразний приклад єднання і солідарності надзвичайної.

<...> 16 січня, прийняття диктаторських законів. Ми одразу посилаємо запит кожному депутату персонально, як він голосував – тому що вони ж голосували підняттям рук, а ми хотіли встановити це по гарячих слідах. Вони відповідали. Деякі навіть обурювалися. Я пам'ятаю, помічниця Марії Матіос запитала: «Ви ще думаєте, що вона могла проголосувати?» Я кажу: «Нам потрібна документальна відповідь. Ми, звичайно, не могли так подумати, але нам потрібно для наших цілей правових». А потім виявилося – для історичних. Бо вони почали відкликати відповідь, казати, що не голосували, але відповідь підписана депутатом – це теж вагоме. Ми наступного дня вийшли на прес-конференцію, і я закликала людей бойкотувати ці закони. По суті, я чудово розуміла, що закликаю людей порушувати закон про диктатуру. А це і їх, і мене (бо я теж бойкотую, тобто закликаю до того, що сама роблю) приведе до кримінальної відповідальності. Я просто колись прочитала, що: «*Лучше умереть стоя, чем жить на коленях*». Можливо, було якесь таке відчуття, що інакше не можна. За правові рамки винесли будь-яку спробу громадської активності, як-от громадський протест – це не життя. Питання тоді тільки в часі.

<...> Я пам'ятаю, що у нас є група громадського спостереження, яку ми координуємо, вона поїхала в суди. Тому що людина зникала, а потім могла бути знайдена в райвідділках або в судах. А суди тоді відбувалися нон-стоп, о другій годині ночі. От у нас були волонтери по різних судах – де, коли привезуть. Тоді передавали інформацію нам, ми відправляли туди адвоката. У нас залишилися анкети – ми відправляли туди людей, які записували спостереження, ми потім робили звіт. Дехто писав, що людина не може сидіти від побиттів, а її відправляють не в лікарню, а під варту. Ми почали тісно співпрацювати з мережею підпільних шпиталів.

Загалом Євромайдан SOS працював і як довідник. Нам дзвонили: «У мене є дрова, куди їх відвезти?», «А хто із Самооборони в Івано-Франківську?» Ми розробили багаторівневі інструкції. У нас на балконі, де сиділа людина на гарячій лінії, усе ними було завішено. А біля вимикача – напис «Гелікоптери в Чехію. Номер телефону». Тобто, якщо людина дуже тяжко поранена і її треба терміново відправити – то за цим номером. Так ми скоординувалися.

Повертаючись до розстрілів. 17 лютого ми отримали запити від сотників – роздати номери нашої гарячої лінії, тому що буде мирний наступ. Усі розуміли, що він закінчиться побиттям, арештами. Ніхто не думав, що він закінчиться початком цих драматичних трьох днів, які для мене злилися в один, і загибеллю десятків людей. Наші волонтери поїхали, роздали ці номери. 18-го почалося. Я ці дні пам'ятаю епізодично, тому що 18-го у нас була зустріч зі спецдоповідачами Ради Європи. Там була я і Анастасія. Ми розказували, що відбувається, ми вже знали, що почалося. Я розумію, що нам треба повертатися в офіс. Тут Настя мені каже про те, що вона була з однією волонтеркою, а в цієї волонтерки мама – медик, вона десь оточена з пораненими майданівцями, вона їх завела в якийсь під'їзд. І Настя каже мені тихенько: «Ми мусимо йти. Ми маємо їх звідти якось забрати». Зустріч була в офісі Ради Європи, це на Подолі, на вулиці Іллінській. І вони

пішли її забирати. Я знаю, що з мамою все гаразд. <...> Далі я просто не пам'ятаю, у мене все злилося в одне. Пам'ятаю лише, що нам масово почали дзвонити люди, говорити, що на Майдані розстрілюють мирних демонстрантів.

І в цей момент наша робота Євромайдан SOS у першому вигляді, як ми створювалися, [завершилася] й розпочалася та, яку ми ведемо досі. Ми розуміли, що адвокатів туди не надішлеш. І наші волонтери поїхали в лікарні, храми, морги – місця, куди зносили мертві тіла – щоб задокументувати цих людей. Вони разом з іншими розривали сорочки, виписували імена, прізвища, передавали їх нам. Ми знаходили рідних, почали самі віддзвонюватися і казати, що ваш чоловік, ваш син, ваш брат загинув, там-то його тіло, там чекають волонтери, приїздіть заберіть. Нам працівники моргів, всупереч закону, передавали фотографії мертвих. Ми були змушені їх виставляти, швидко видаляти з Фейсбуку, бо нам треба було з'ясувати, хто ця людина. Чому ми це все робили? Бо ми не знали, скільки нам лишилося. Був даний наказ фізично ліквідувати протест, і ми хотіли встигнути задокументувати. Можливо, знищать тіла, скажуть, що цих людей не існувало взагалі. Завдяки цьому ми знали, що загиблих не п'ять, не десять, не п'ятнадцять. Один із найстрашніших епізодів, коли в цей момент мені дзвонить мій чоловік, каже, що він на Майдані, що він мене любить, і прощається. Це, звичайно, було дуже страшно. Я пам'ятаю, що хотіла віджартуватися, весело кажу: «Ти не думай, ти від мене не втечеш». Запитала, чи він у шоломі. Це, напевно, було 20-те. Він посміявся з того, що я спитала, чи він захищений. Я вже тепер розумію, що там і каски прострілювали. То мав бути зовсім інший рівень захисту, ніж у майданівців був. Мені пощастило, мій чоловік живий, він не постраждав. Багато людей, в тому числі наших знайомих, у списку Небесної Сотні, багато хто не дочекався повернення своїх рідних. От до чого ми не були готові.

Так почався наш напрям документування. Ти не можеш зупинити [злочини], але фіксуєш ці види злочинів, бо розумієш, рано чи пізно (з Євромайданом раніше, бо вже у березні ми передали всю інформацію в Генеральну прокуратуру, а в червні-липні поїхали в Міжнародний кримінальний суд і привезли до них ці стоси матеріалів про те, що відбувається у Криму, що відбувається на Сході), – можна буде говорити про якесь розслідування, про покарання, добиватися, щоб розслідування відновилося.

Загалом, це складний період. Ви бачили, я іноді не могла говорити, хоча я про це розказувала. Проблема в тому, що в нас після Євромайдану не було часу відрефлексувати, відпочити. 2 березня у нас поїхала мобільна група в Крим, так ми почали роботу по Криму, по Сходу. Я пам'ятаю, що мене попросили виступити перед активістами з регіонів у січні, розказати про те, що і як ми робимо. Я виступила, адже нам потрібно більше активних людей в регіонах – нарощувати, нарощувати, тому що люди випадали, відходили, а могло бути що завгодно. У той день, коли я прочитала цю лекцію, мені було дуже погано, висока температура, я поїхала додому. Мені знайомий привіз щось поїсти, бо вдома нічого не було. Я з'їла шматок чогось, відчула, ніби розвантажувала вагони, я лягла, заснула

і спала день. Це була субота, а в понеділок я вже була в офісі, напевно, хвора, але без температури. Чому я про це згадую, бо мені було емоційно дуже погано: у мене висока температура, я сплю в якомусь напівмаренні, в мене немає ліків, немає сил попросити когось їх купити і жахливий недосип. Я сплю і як тільки повертаюся до тями, і згадую, що зараз січень, що зараз Майдан, що ми робимо те-то й те-то, я назад у це напівмарення поринаю, я не хочу вертатися. Сам по собі сон з високою температурою – неприємний, але я хочу туди вернутися, бо дійсність жахлива. Такий у мене був вдень втечі, під знаком високої температури. Напевно, грипу.

Для того, щоб закінчити свою розповідь, я хочу сказати, що я була на кількох Майданах. На Помаранчевому я була студенткою юридичного факультету Університету Шевченка, я була на Мовному майдані*, я спостерігала за Податковим [майданом]**, як правозахисник, ми вносили його як *case* у хроніку політичних переслідувань. Насправді я чітко розумію відмінність між Помаранчевим і Євромайданом. Після Помаранчевого, коли люди домоглися свого, добилися виборів, вони сказали: «Ющенко – так, тепер роби те, про що ми говорили на Майдані. Бандитів у тюрми, Схід і Захід разом, свободу не спинити і так далі». А після Євромайдану я бачу абсолютно іншу ситуацію. Люди говорять: «Ні, ми розуміємо, що ідеальних політиків не буває, а навіть ідеальний, якщо його не контролювати, у нього відпаде німб і виростуть роги». Після Євромайдану люди не розійшлися, і це пов'язано не тільки з російською збройною агресією, а й з тим, що вони намагаються контролювати проведення реформ, намагаються дотиснути владу, яка пручається. Вона, звичайно, краща, ніж влада Януковича, але має багато хвороб, як і попередній режим. Люди розуміють: якщо вони не доведуть цю справу до кінця, то її доведеться завершувати нашим дітям. Мені абсолютно не хотілося б, щоб мої діти стояли на цій залитій сльозами і кров'ю площі. І, звичайно, ніколи не знаєш, яким може бути цей майбутній протест. Тому максимум, що ми можемо зробити, ми маємо зробити тепер, бо в нас є відповідальність. Це відповідальність нас, які вижили, і перед людьми, які пішли, і перед тими, які прийдуть.

На Майдані стояло, по-моєму, 20 тисяч правоохоронців. Серед них були строковики. Це звичайні хлопці, яких відправили не в армію, а в міліцію – у внутрішні війська. Тепер нема такої назви, бо проти кого мають внутрішні війська боротися? Виходить, проти народу? Вони стояли по 12–14 годин, без зміни, без їжі, без можливості сходити в туалет, на холоді, у поганому спорядженні. Вони телефонували нам на гарячі лінії і просили принести їм поїсти. І люди носили їм поїсти. Так було, поки ескалація не дійшла до того моменту, коли це стало просто неможливим. А ми відправляли уповноваженим по всіх лікарнях запити. Адже казали: «Від рук майданівців постраждали люди…» А ми просили, щоб повідом-

* Мовний майдан – масові протести в Україні у 2012 році проти прийняття закону «Про засади державної мовної політики», який передбачав можливість офіційної двомовності в регіонах, де чисельність нацменшин перевищує 10 %.

** Податковий майдан – масові протести проти ухвалення проекту нового Податкового кодексу, відбувалися у 2012 році.

ляли, з якими діагнозами вони потрапляють у лікарню. Ми були переконані, що обмороження там є. І писали скарги в Генпрокуратуру, вищі органи, про те, що їх там тримають – це злочин, насправді. Щонайменше – це службова недбалість.

Я говорила, що у нас була співпраця з підпільними шпиталями. Я думаю, що про Євромайдан SOS знали всі, хто щось активно робив. Дуже по-різному виглядало. Хтось знав, хтось із волонтерів був спочатку в нас, а потім пішов у медики. Тут немає якогось єдиного алгоритму – це була самоорганізація. У нас були контакти підпільних шпиталів, у нас були контакти людей, які вивозять в інші міста, в інші країни на лікування. Якщо до нас дзвонила людина з якоюсь потребою, ми бачили, що їй потрібна допомога, то ми їх зв'язували. Ми відправили нашу групу фахівців, яка за судами спостерігала і за ходом мирних зібрань, то ми їх відправили на медпункти, коли були бої на Грушевського, щоб вони рахували, скільком людям надається допомога, щоб розуміти обсяг того, що відбувається. Це теж було складно визначити.

<…> Були дуже потужні ініціативи, створені після Євромайдану. Наприклад, «Ініціатива Е+». Єдине, ми підтверджували, оскільки у нас була база даних про те, що відбувається. Бувало, до нас зверталися з питанням, чи справді ця людина постраждала під час Майдану, якщо вона звертається за фінансовою допомогою, чи є у нас інформація про цю людину. [У нас були різні бази:] вони вели медичну базу, а ми – правову. Якщо потрібна була якась інформація, то ми її передавали. Наприклад, ми [мали підтвердити на підставі цієї бази, що людина була на Майдані]. У нас різні ініціативи питали про це. Наприклад, чи смерть пов'язана з Майданом. Це був величезний підйом людської гідності, люди проявили себе з найкращих сторін. Але були й люди, які намагалися (як і тепер) на цьому нажитися. Були випадки: хтось помер, і це зовсім не пов'язано з Майданом, а люди зверталися за грошима, відшкодуваннями. Було по-різному.

На Євромайдані, за підрахунками, в активному протесті по всій країні брало участь понад 2 мільйона людей. Були міста, здається, Сміла, там одна людина стояла, виходила на площу, стояла з плакатом. Тож із різною активністю, але вся країна була охоплена протестним рухом. А для того, щоб їх захистити, забезпечити, полікувати від травм, виконати ряд інших важливих речей – працювала інфраструктура Євромайдану. У ній було, за підрахунками, 5 мільйонів. Просто нас, як частину цієї інфраструктури, врятувало те, що режим абсолютно не розумів природи цього протесту, він думав, що вона контрольована опозицією. Тому вони проводили переговори з опозицією, переслідували організаторів, не розуміючи, що природа цього протесту – самоорганізовані ініціативи.

<…> Тут я маю сказати, що вже третій рік, як закінчився Євромайдан, але розпочалася боротьба. Якщо раніше ми боролися за свій демократичний вибір, то тепер ми боремося за право мати вибір як такий. Тому що Російська Федерація після того, як Янукович втік, розпочала війну, з допомогою армії окупувала Крим, а потім розпочала цю криваву війну на Донбасі через створені нею «народні рес-

публіки». Через те, що демократія дуже близько підійшла до її кордонів, це стало загрожувати самому режиму. Це така спроба захисту авторитарного режиму. Вони намагаються зупинити нас у праві мати власний вибір. Діаспора наша досі активна, вона допомагає дуже багато, за різними напрямами. Та й загалом, якщо я вже почала про це говорити, ця енергія Євромайдану, вона вилилася в те, що сотні тисяч людей влилися в різні ініціативи: вони допомагають переселенцям, вони допомагають армії, вони лікують поранених. Вони, наприклад, так само, як і ми після Євромайдану, займаються документуванням воєнних злочинів у зоні АТО. Там їздять наші групи, спілкуються з потерпілими, з людьми, які вийшли з полону, знімають фото, відео. Також моніторимо політичні переслідування в Криму, намагаємося допомогти постраждалим, ведемо кампанію «Let my people go» на захист ув'язнених за політичними мотивами українців у Росії, в Криму. Тобто ця енергія Євромайдану й досі живе, вона виконує державні функції. Під час Майдану вона виконувала їх всупереч волі держави, а тепер – без допомоги особливої, по-різному, – як правило, без протидії. Я маю на увазі репресивного характеру. Бо протидія є, стара система пручається, але принаймні я спокійно заходжу в під'їзд, я це маю на увазі.

Я ще хотіла сказати про відчуття відповідальності, яке породив Майдан. Воно було й раніше у частини людей, я про це говорила, порівнюючи Помаранчеву революцію і Євромайдан. Мені здається, важливо підкреслити: люди раптом зрозуміли, що є активні люди, які намагаються щось зробити. Їх, як казав Євген Сверстюк*, іноді називають героями. Євген Сверстюк, до речі, продовжуючи цю думку, казав, що коли їх називають героями, це означає, що зі свідомістю суспільства щось негаразд. Бо все розмивається, розсипається, коли не вистачає сотень добрих рук, які наводять лад. У нормальні часи цих людей мають називати громадянами, бо на героях не виїдеш. Підпирати плечима суспільні інституції мають усі. Мені здається, що ця фраза з останнього есею Євгена Олександровича була домінантною в часи Євромайдану. Кожен розумів, що він має підперти плечима, підставити свої руки.

---

* Євген Сверстюк (1927–2014) – український літературний критик, есеїст, поет, мислитель, філософ. Політв'язень радянського режиму.

Частина перша

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ МАЙДАНУ

I

МЕДИЧНА СЛУЖБА МАЙДАНУ

Олег Мусій:

«Нам удалося врятувати сотні, а може й тисячі людей завдяки правильній організації і самопожертві лікарів, медсестер, фельдшерів, студентів, волонтерів...»

Андрій Гук:

«На той час у нас було близько десяти медпунктів, які координувала Медична служба Майдану; ще близько п'яти пунктів були створені стихійно, самими лікарями»

Марта Дацко:

«Багато чого від ініціативи людей виходило, усі дихали синхронно»

Іван Звягін:

«Я взял на себя обеспечение кровью и начал создавать базу данных»

Руслан Добровольський:

«Хоч і кажуть, що де два українці, там і три гетьмани, але ми іноді можемо організуватися»

Максим Іонов:

«Фактично ми почали будувати свою, революційну систему охорони здоров'я»

Ольга Богомолець:

«Я з 18 до 21-го числа не пам'ятаю жодного живого обличчя – я пам'ятаю тільки мертвих»

Сергій Харіска:

«Всі працювали дуже злагоджено, швидко і точно – кожен і лікар, і медсестра, і парамедики знали своє місце і свою роботу, чого не скажеш про наші "мирні" травмпункти і "швидкі"»

Світлана Степанова:

«Я была там, где я нужнее»

Олена Євтєєва:

«Скоординована робота з профілактики дозволяла уникнути глобального поширення захворювань»

Всеволод Стеблюк:

«З 19-го я не виходив з операційної у трапезній Михайлівського монастиря»

Олег Мусій:

«Нам удалося врятувати сотні, а може й тисячі людей завдяки правильній організації і самопожертві лікарів, медсестер, фельдшерів, студентів, волонтерів...»

Починалося все неочікувано, тому що на момент побиття студентів 30 листопада й оголошення того, що відбудеться віче, в мене і в моїх друзів, які мають досвід перебування на Майдані й активної боротьби спершу з режимом Кучми, а потім – із режимом Януковича, не було впевненості, що вийде так багато людей і що буде далі. Було бажання висловити свій протест проти того свавілля, що відбулося з побиттям студентів біля стели.

<...> Я в своєму житті позиціоную себе як громадського діяча більше, ніж, можливо, лікаря-професіонала, медика тощо. За часів становлення незалежності України, а це з 1989–1990-х рр., коли ще був Совєцький Союз, я був одним із засновників громадської лікарської організації. Після [Помаранчевої революції] я був одним із тих, хто ініціював створення громадського дорадчого органу при Міністерстві охорони здоров'я, як один із очільників [Всеукраїнського] лікарського товариства й ідеолог створення громадських рад при органах державної влади. <...> Під час Помаранчевої революції, коли було захоплено Будинок профспілок повсталим революційним народом, я пішов до Медичної служби Штабу національного спротиву. Я відповідав за координацію роботи всіх медичних пунктів на Майдані. Тоді, в пік Помаранчевої революції, по всьому Києву діяло 64 медичні пункти. Це була величезна кількість, і нам вдавалося забезпечувати їхні потреби медикаментами, лікарями, складати графіки чергувань та роботи тощо. Цей досвід мені дуже допоміг під час Революції Гідності. Після Помаранчевої революції мене обрали головою Громадської ради при Міністерстві охорони здоров'я. Це теж важливий момент, який дав можливість потім розгорнути активно і правильно, на мій погляд, Медичну службу Євромайдану, саме із тих активістів і організацій, котрі входили в Громадську раду при МОЗ.

Коли <...> 1 грудня люди масово вийшли на народне віче, спочатку було невідомо, чим усе закінчиться. Я разом зі своїми колегами за «Київським віче» (така громадська структура, [що об'єднувала] багато громадських організацій, вона була заснована більш як за рік до Євромайдану) прийшов тоді на Майдан. Спочатку не було якогось чіткого бачення і плану, що робити далі. Звісно, всі говорили, що влада нас не влаштовує, Янукович «зливає» Україну Росії, і це все потрібно змінювати, потрібно щось робити. Ми на той час уже були чи не єдиною структурою, яка активно протестувала проти київських забудов тощо. Нас було мало, але ми були найактивнішою частиною київської громади.

<...> Медична служба Майдану базувалася в тих самих кімнатах, що й під час Помаранчевої революції. Ми вже мали досвід організації медслужби, до нас долучилося багато громадських активістів і організацій зі своїми ресурсами, людьми,

можливостями. Все почалося навіть з того самого місця, де закінчила свою діяльність медслужба часів Помаранчевої революції.

<...> 1 грудня, коли було прийнято рішення, що ми залишаємося протестувати, багато людей, понад кілька десятків тисяч, мали намір залишитися на Майдані й вимагати покарання винних у побитті студентів. Вони розбили намети. Тоді стало зрозумілим: люди залишаються – вони потребуватимуть медичної допомоги. Тоді ж відбулося засідання штабу, бо організаторами вже на 1 грудня були радше політичні партії, що перебували в опозиції, а не виключно сама громадськість. Вони розподілили між собою сектори і напрями роботи. Партії «Свобода» дістався медичний напрям, тому що народний депутат Святослав Ханенко був також одним із координаторів медичної служби під час Помаранчевої революції (тоді її очолював Микола Поліщук, який став міністром охорони здоров'я).

Уже ввечері 1 грудня ми зайшли у Будинок профспілок на третій поверх і почали складати план, як організувати медичну службу. Це були Святослав Ханенко, я, Станіслав Нечаєв, Ольга Богомолець◆ і Марта Дацко◆ зі Львова. Наступного дня ми через свої контакти підняли тих, хто був серед керівництва під час Помаранчевої революції. В найближчі дні до нас долучилися ті, хто відповідав тоді за різні сфери медицини: Микола Сивак та Наталя Шолойко (відповідали за фармацію і медикаментозне забезпечення), Віктор Яхно (відповідав за санепідблагополуччя), Олена Євстігнєєва (займалася санпросвітницькою роботою), Олена Євтєєва◆ (займалася пресою і вела сторінку медслужби у Фейсбуці).

Ми накреслили собі план: яким чином, де і скільки медичних пунктів потрібно розмістити, як ми бачимо організацію нашої медичної служби. Найперший медичний пункт був організований у нас уже 2 грудня на третьому поверсі Будинку профспілок, у кабінеті, в якому в мирний час надавалася медична допомога співробітникам усього Будинку профспілок. Там був медичний кабінет з елементарним медичним обладнанням, маніпуляційна із шафою і медикаментами, тонометром – такий собі мінімум. А другий – у наметі одразу за сценою Майдану. Спочатку було два намети, але потім ми їх перемістили в один, який став відомим як Вінницький, тому що вінничани, які приїхали на Майдан, і лікарі взяли на себе його функціонування. Довгий час його очолював Павло Лесик.

Враховуючи свій досвід із часів Помаранчевої революції, я знав, що найкраща організація роботи – це дати іншим максимальну волю і свободу для самоорганізації. <...> Якщо хтось, якась група від політичної партії чи від якогось регіону, чи від місця дислокації, вирішували, що вони хочуть організувати десь медичний пункт, ніхто особливо не заперечував. Проте вони мали формально зареєструватися у Будинку профспілок – у штабі, який на той час уже було сформовано. Пізніше до нього долучився Андрій Гук◆ – десь із 5 грудня. Він теж став координатором Медичної служби Євромайдану і був ним уже до самого завершення роботи цієї Медичної служби. Потім підтягнувся ще Руслан Добровольський◆ – пізніше один із очільників медичного пункту на першому поверсі Будинку профспілок.

Ми отак із 5–7 осіб сформували медичний штаб, який узяв на себе орга-

нізаційну складову. За необхідності оглядали територію, де розміщувалися всі протестувальники, і визначали: потрібно, чи ні організовувати там медичний пункт. Третій медичний пункт був організований теж 2 грудня в іншій захопленій протестувальниками будівлі – у КМДА.

1 грудня вже відбулися події на вулиці Банковій, де були перші поранені, в тому числі й медики. Медичну службу там було організовано відносно хаотично, були там і медики, які пішли на Банкову 1 грудня, на цей знаменитий бульдозер, який заблокував Петро Порошенко. Тоді «Беркуту» було наказано розігнати і побити протестувальників, і багато людей було побито. На Банковій тоді були присутні підрозділи Червоного Хреста України, і один із його співробітників саме тоді отримав невеличкі поранення. Оця частина медичного пункту, що була організована в одному з під'їздів на вулиці Банковій, – ще через дві години після побиття людей там надавали медичну допомогу, але потім на Банковій нікого не залишилось, і саме вони мали намір перейти в КМДА і організувати там медичний пункт.

Під вечір 1 грудня з'явилося багато медиків, які самі прийшли на Майдан, запропонували свою допомогу, в тому числі й організаційну. Люди вже почали зносити перші медикаменти, і я, розуміючи, що у Будинку профспілок медпункт вже організований, а в КМДА його ще тільки треба організовувати, пішов туди як напівофіційно уповноважена особа – для організації медичного пункту. Тоді вже на місці було прийняте рішення про створення в будівлі КМДА медичного пункту. Ті медики, які не захотіли підпорядковуватися Штабу національного спротиву, сказали: «Ми тут у ваші політичні ігри не граємо, ми надаємо медичну допомогу, нікого з політиків ми не хочемо; ми собі йдемо в Михайлівський собор, будемо там організовувати медичну службу».

У власне штаб входили не тільки лідери політичних партій, а й представники громадськості – ті, що організовували частину протестів із 21 листопада по 1 грудня. В громадську частину штабу входили Єгор Соболєв, Вікторія Сюмар, Ігор Луценко, Мустафа Найєм. От тоді штабом було прийнято рішення про організацію Медичної служби, через те ми називали себе такою ніби офіційною структурою. Громадськість частково була представлена саме у керівництві Штабу національного спротиву. Натомість у Медичній службі фактично був тільки один народний депутат Святослав Ханенко, який офіційно представляв «Свободу». Сама ж Медична служба була організована не з політиків, а з людей, які до політики й політичних партій не мали відношення. Це була професійна громадська структура, що складалася з фахівців, які входили саме до громадських організацій. Це, з мого погляду, дало нам змогу дуже правильно організувати роботу самої Медичної служби – поза політикою.

Надавши медичну допомогу, безумовно, кожен із нас мав право і можливості після професійної роботи в медичному пункті вийти на вулицю, висловити ще й свою громадянську позицію. А от у професійній діяльності ми від самого початку зробили такий наголос, що для нас немає значення, кому надавати медичну допомогу, надаємо усім потребуючим. Якщо до нас буде звертатися будь-хто – чи з Антимайдану, чи навіть якщо будуть пошкоджені «беркутівці» чи солдати

внутрішніх військ – ми, як професіонали під час виконання своїх професійних обов'язків, зобов'язані усім допомогти. І в цьому була професійна філософія Медичної служби Штабу національного спротиву.

<...> Через гучномовці оголосили офіційно про те, що створюється медична служба із тих протестувальників, які залишилися, – це було кілька десятків тисяч людей. Тож оголосили: якщо серед вас є медики або лікарі, які хочуть допомагати в медичних пунктах, що будуть тут організовані для надання медичної допомоги протестувальникам, то, будь ласка, звертайтеся на третій поверх Будинку профспілок, там організовано медичну службу, і давайте будемо організовувати необхідну медичну допомогу якось цивілізовано. Ці медики прийшли до КМДА і сказали: «Ми тут залишаємося організовувати медичний пункт». Спочатку вирішили організовувати його на першому поверсі, але з 2-го числа вони перемістилися на другий поверх у колонний зал і там, з правого боку в куточку, організували медичний пункт, що діяв до самого кінця перебування протестувальників у КМДА.

З 1 по 3 грудня – це час найбільшого навантаження з організації роботи. Якщо під час Помаранчевої революції нам удалося організувати систему медичного забезпечення і системного надання медичної допомоги не раніше, ніж за сім-десять днів, то тут нам вистачило практично одного дня, щоб її організувати.

На той час ми знали, що революція в Єгипті відбулася завдяки соціальним мережам, і тільки тому вона відбулася, що вони активно використовували Фейсбук. Ми створили сторінку Медичної служби в соціальній мережі, вона і сьогодні функціонує. Після Євромайдану вона переформатувалася на сторінку допомоги учасникам АТО. Волонтерські бригади, які були організовані з медиків, у тому числі й майданівців, теж зіграли свою роль у забезпеченні медичною допомогою і медикаментами воїнів, які прямо з Майдану пішли воювати на Схід.

Тоді постало питання: яким чином донести до людей інформацію про наші потреби? Адже на той час люди масово приносили медикаменти нам у медпункт у Будинку профспілок, і в нас, вже за три дні, були запаси, напевно чи не на три місяці, бинтів, вати, зеленки, перекису водню і йоду, люди приносили їх просто цілими ящиками. Кияни та приїжджі, звісно, щиро намагалися допомогти, розуміючи, що оскільки є медична служба, то треба щось приносити. Ми розуміли, що це не зовсім раціональне використання людських коштів, і треба якось потреби медслужби доносити до громадян. Спершу ми вирішили організувати тільки терапевтичні медичні пункти, які б займалися профілактикою і лікуванням передовсім якихось терапевтичних захворювань – нежитю, кашлю, застуди, підвищеного тиску. Думали, що потреби будуть лише такі. Звісно, ніхто не міг передбачити, що почнеться гострий протест і потрібно буде організовувати хірургічну частину медпунктів з усім найсучаснішим обладнанням. Але для надання терапевтичної допомоги і профілактики захворювань чи лікування простих мацерацій шкіри (коли у взутті целофановими пакетами обмотують ноги, щоб вони не мокли, а вони пітніють, і настає опрілість) потрібні спеціальні мазі, і такий досвід також уже був. Отже, створивши сторінку у Фейсбуці, від 3 грудня ми інформували про потреби медпунктів у медикаментах, писали, чого вже більш

ніж достатньо і приносити не потрібно. По суті, із середини грудня у нас був налагоджений механізм забезпечення: медпункти, які вже були на той час організовані, повідомляли нам про свої потреби, ми все узагальнювали та розміщували на нашій сторінці, і через пару днів медпункти отримували все необхідне.

Повернусь до того, як була організована на третьому поверсі Будинку профспілок сама медслужба. Це був маніпуляційний кабінет, куди приходили безпосередньо хворі, де їм надавали медичну допомогу. Штаб та керівництво медслужби розташовувалися навпроти у прес-центрі Будинку профспілок, це був доволі великий і просторий зал (320-та кімната). Там було щось на кшталт президії, де сиділи ті, хто був спікерами на прес-конференціях у Будинку профспілок. У цьому приміщенні перебувало керівництво Медичної служби, проводилися наради та зустрічі з різними людьми (від представників громадських та державних організацій до іноземців та ЗМІ). Ми склали графік чергувань керівників медслужби так, щоб один або два відповідальних залишалися на добові чергування. Тож у медштабі постійно і цілодобово був хтось із координаторів Медичної служби.

Ольга Богомолець надала нам п'ять мобільних телефонів: один – для штабу, решта – для наявних чотирьох медичних пунктів для того, щоб з медпунктів могли повідомити, чи є у них якісь потреби чи проблеми, чи викликати «швидку допомогу» тощо. Це були телефони, які стаціонарно перебували у кожному медпункті і в нас у штабі – для зв'язку і координації роботи. Тоді ми також започаткували щоденні звіти з усіх медичних пунктів у штаб – про виявлені захворювання: які тенденції, статистика, кількість звернень, з чим звертаються. Така робота велася, щоб розуміти заздалегідь, які робити замовлення про медикаменти, що необхідно для профілактики захворювань. Це було важливо для планування, а не лише для виконання нагальних замовлень.

У перший тиждень нашої роботи було проведено зустріч із офіційним керівництвом Департаменту (тоді ще він називався Управлінням) охорони здоров'я КМДА – для координації роботи з міськими лікарнями і поліклініками, офіційними каретами «швидкої медичної допомоги» з нашою медичною службою. Все робилось для того, щоби вчасно забезпечити надання медичної допомоги протестувальникам. І тоді КМДА й Управління охорони здоров'я Києва прийняли рішення, що вони медичну допомогу у своїх закладах надають, оскільки це масовий протест і велике скупчення людей. По периметру Майдану чергували п'ять карет «швидкої допомоги». І коли раптом щось терміново ставалося, то можна було тут же доставити хворого в якийсь заклад охорони здоров'я Києва.

Тоді ж було визначено кілька закладів, куди могли звернутися з Майдану, передовсім – поліклініку Шевченківського району Києва, що на вулиці Богдана Хмельницького. Наприклад, за потреби у протестувальників (а було багато не киян) зробити рентгенографію легенів при кашлі і підозрі на їх запалення, чи після пошкодження зробити знімок якихось кісток, діяла домовленість саме із цією поліклінікою. Ми надсилали з Медичної служби офіційно на бланку звернення: направляється такий-то з Майдану в поліклініку. І в поліклініці робили мінімальні обстеження, рентгени і якісь елементарні дослідження.

Цей [мирний] період Майдану тривав десь до середини січня, а потім ми вимушені були організувати і надання первинної хірургічної допомоги. Хоча перший серйозний протест відбувся ще 11 грудня. Десь після першої години ночі чуємо, що гучномовці репетують на весь Майдан: «Ми просимо вас покинути територію Майдану, бо ви тут незаконно знаходитесь, зараз буде проводитися зачистка Майдану, тому покиньте цю територію...» Розуміючи, що можливі протистояння, ми вже тоді почали ґрунтовнішу підготовку до ймовірних серйозних ушкоджень.

Ще один підрозділ служби – мобільні медичні групи, які активно працювали «в полі». Це дві або три людини, одна із них обов'язково мала медичну освіту. Під час проведення майданівських віче наявність таких мобільних медичних груп була обов'язковою. Під час віче на Майдані перебувало кілька тисяч людей: комусь просто могло стати погано, когось штурхнули, хтось десь послизнувся і не так упав (все-таки зима), – можливі різні травми. Окрім того, ми знали, що наші люди не звикли активно звертатися за медичною допомогою. Навіть в ті спокійніші часи, коли не було віче і на Майдані залишалося від 200 до 500 протестувальників у наметах, у цих медичних груп було завдання ходити і з метою профілактики захворювань пропонувати вітаміни, елементарні речі для зміцнення імунітету, особливо тим, хто залишався надовше. Плюс активно виявляти хворих і в наказовому порядку приводити в медичний пункт до лікарів, щоб вони оглянули, послухали, наприклад легені, і подивилися, що з людиною. Тому відтоді функціонувало два основні підрозділи медичної служби: терапевтична лікувальна частина в медпунктах, а інша – профілактична частина, мобільні медичні групи, які ходили по Майдану.

І от саме 11 грудня, коли була перша спроба зачистки Майдану, львів'янин Юрій Дмитришин був одним із тих, хто допомагав організовувати мобільні медичні групи. З його ініціативи були виготовлені білі футболки зі стилізованим червоним хрестом, посередині якого – емблема із серцем. Ті, хто належали до Медичної служби Штабу національного спротиву, також отримували інструктаж на третьому поверсі Будинку профспілок. Ми десь за тиждень, до 7 грудня, відкрили при вході на третій поверх окремий підрозділ, що відповідав за мобільні медичні бригади, і Юрій очолював цей напрям разом із Мартою Дацко.

Тоді ми також виділили осіб, які чергували біля входу на територію медслужби та медпунктів. Вони регулярно записували у спеціальні журнали всіх охочих медиків, які приходили в медичну службу, для того, щоб скласти графік чергувань у медичних пунктах і список тих людей, які могли приходити ввечері на вечір або на ніч. Головним реєстратором була Світлана Степанова◆. Окремо записували тих, хто може бути під час проведення віче в мобільних бригадах на патрулюванні. От саме цим охочим давали ящичок невеличкий чи сумку з елементарними медикаментами і ті білі футболки та білі каски з червоними хрестами (медичну форму) та інструктували, як поводитися в тій чи іншій ситуації на вулиці.

Перше випробовування випало саме на ці медичні групи. На той час, розуміючи, що буде спроба зачистки Майдану, ми зібрали десь більш як десяток мобільних медичних груп. Зазвичай у спокійні часи їх працювало десь зо п'ять, а інколи –

й три–чотири, бо не було особливої потреби, та й медпункти діяли, куди можна було без поспіху звертатися. А 11 грудня їх мобілізували більше десятка, їм навіть видали у шприцах допоміжний лікарський засіб «дексаметазон» для того, щоб у випадку черепно-мозкової травми врятувати людину, унеможливити швидкий набряк мозку у серйозніших ситуаціях.

Відбулися сутички, переважно тиснява й штовханина. До речі, особливість протистояння 11 грудня в тому, що не було пошкоджень голови. Я так розумію, що була вказівка «Беркуту» і вевешникам не бити людей по голові, натомість бити по ногах. До нас за два дні після 11-го звернулося напевно людей зо 50 із пошкодженнями ніг. Це було першою ознакою того, що існувала негласна вказівка завдавати шкоди майданівцям під час сутичок. Це були перші ознаки можливого загострення протистояння.

Далі медична служба функціонувала у звичному режимі: ми чергували добу, ніч, здавали зміни черговому наступного дня. Так працювало більшість керівників медичної служби, прес-служба і фармацевтичний підрозділ. До речі, наш фармацевтичний підрозділ і перший склад медикаментів, що проіснував півтора місяці, і був розташований у 320-й кімнаті. Там знаходилося три великі стелажі з полицями – на них зберігалися медикаменти, принесені людьми. Медичні пункти за заявками отримували у чергових фармацевтів ліки. Десь із 9-ї ранку до 5–6-ї вечора працювали всі, а потім залишалися тільки чергові й мобільні групи.

Із забезпеченням медикаментами була дуже різна картина. У період спаду протестів доводилося випрошувати медикаменти чи їх купувати самому, тоді вже люди менше приносили. Дякуючи сторінці у Фейсбуці багато представників української діаспори, які приїжджали на Майдан, заходили в медичну службу. Серед них були також і лікарі, які пропонували свою допомогу, а деякі навіть працювали у наших медичних пунктах, приносили і медикаменти, і обладнання для медичних пунктів. <...> Багато надсилали медикаментів та медвиробів як гуманітарну допомогу, також передавали деякі кошти для забезпечення медикаментами та меддопомогою майданівців, потреб діяльності медичної служби. З Великобританії, із США, з Польщі приїздили колеги і друзі, лікарі, які теж нам привезли певну частину гуманітарної допомоги. [Це неофіційно], в чемодані із собою, ніяких офіційних стосунків бути не могло, адже це – протест проти влади, що контролювала все навколо, й це було навіть трохи небезпечно.

Багато журналістів цікавилися тим, що відбувається, в тому числі й у медичній службі. На другому поверсі, там, де був розташований прес-центр, ми виходили раз на два-три дні зі звітом про те, що відбувається із медичним забезпеченням. Приїжджало тоді багато журналістів з різних телеканалів, з різних країн – від Ройтерз до CNN, BBC, Аль Джазіри тощо. На середину січня мало не половина медиків, які приходили на Майдан, не давали дозволу на зйомку, бо боялися за свою офіційну роботу і безпеку, перебували, як правило, в масках і не хотіли давати інтерв'ю – мало було охочих публічно показувати своє обличчя і розповідати, що насправді відбувається. На той час я був президентом Всеукраїнського лікарського товариства і головою Громадської ради при МОЗ. З огляду на таку публічність я

міг собі дозволити відкрито виступати із заявами на камери, інформувати суспільство про те, що відбувається в медслужбі й у медпунктах.

Були питання [від офіційної медицини], і саме тому ми спочатку не відкривали хірургічну частину до середини січня, коли почалися вже дуже активні дії. Але за всіма міжнародними канонами, лікар, який бачить, що є постраждалий, зобов'язаний надати медичну допомогу. Ненадання або відмова в наданні медичної допомоги карається кримінальним кодексом, в тому числі і в Україні. От на що ми спиралися. І це знали всі: при виклику будь-кого в міліцію, до прокурорів чи в інші органи, на будь-чиє запитання про те, яка медична служба на Майдані, відповідь була така: ми, як і всі інші протестувальники, перебуваємо на Майдані, і коли до нас звертаються як до лікарів, – бо всі знають, що з червоним хрестом, то медик чи лікар, – ми надаємо медичну допомогу, бо не можемо відмовити в її наданні за українським законодавством. Окрім того, в нас була домовленість – теж майже від самого початку – з Червоним Хрестом України. Багато в чому вони допомагали, видали нам їхню медичну форму – жилети із червоним хрестом. Водночас усі медики, які постійно чергували й перебували на периметрі у форматі мобільних медичних бригад, пройшли курс навчання у Червоному Хресті. Всім їм видали посвідчення волонтерів Червоного Хреста. Отже, ми були захищені, з одного боку, клятвою, за якою не можемо не надати медичну допомогу, коли до нас хтось звернувся. А з іншого боку, посвідчення волонтера Червоного Хреста давало можливість функціонувати медичній службі в такому напівлегальному, напівзаконному форматі.

Всім було зрозуміло, що протестувальників на самому Майдані зловити і затримати владі важко, а коли якийсь протестувальник захворів, то він може потрапити в лікарні міста Києва, і правоохоронці можуть про це знати, і в медичному закладі пробувати ставити різні запитання. Так і почалося переслідування владою людей, які зверталися по медичну допомогу до офіційних закладів. Влада почала розуміти, що, коли людина перебуває в палаті ізольована, то можна прийти і поставити потрібні запитання або навіть викрасти її звідти – захистити такого хворого буде нікому. Це явище стало масовим з початком активних дій, після 15 січня, коли почали застосовувати «коктейлі Молотова», жбурляти каміння, коли з'явилися перші поранені із пошкодженнями очей від гумових куль «Беркуту» – десь близько 20-ти за кілька днів з 15-го по 19-те, можливо, по 25 січня. Це, по суті, дуже серйозна травма та майбутня інвалідність. У нас не було спеціалістів, які могли вчасно і висококваліфіковано впоратися у наявних медичних пунктах на Майдані з такими пошкодженнями, в тому числі і через брак відповідних умов для проведення складних хірургічних операцій. Тож ми мусили викликати «швидкі», які відвозили постраждалих із серйознішими травмами – від побиття кийками до переохолодження – у київські лікарні. Коли міліціонери поливали протестувальників з брандспойтів водою при -5–7 градусів на вулиці, людина через пару годин могла отримати запалення легень. Тож на початку всі їхали в заклади охорони здоров'я міста Києва. Ось тоді й почалися викрадення з лікарень і питання від правоохоронних органів уже в медичних закладах. До нас стала надходити інформація, що у лікарнях виникли проблеми, й самі майданівці почали масово відмовлятися від офіційних закладів.

Тож почалася наступна стадія функціонування медичної служби – з переходом до первинної хірургічної обробки й надання первинної хірургічної допомоги. Тоді ми відкрили медичний пункт на Грушевського, 4 – в Інституті літератури Академії наук, і саме туди були доставлені перші загиблі – Нігоян* і Жизневський**. Потім, десь уже після 19 січня, ми відкрили медичний пункт у Парламентській бібліотеці на Грушевського, 1 та медпункт в Українському домі. Але подібний медпункт з хірургічною частиною в Жовтневому палаці відкрили ще раніше, десь напевно в середині січня. Насправді, навіть пункт на Грушевського, 4 відкривав керівник медпункту із Жовтневого палацу. Коли було багато протестувальників, які залишались на кілька днів чи на ніч на Майдані, зрозуміло, що мусили думати, де вони будуть жити. Крім наметів, було три стаціонарні місця дислокації у будівлях – у Будинку профспілок (4–5–6-й поверхи, частково на 2-му поверсі в актовій залі, де майданівці розміщувались і спали), у колонній залі КМДА, а також у Жовтневому палаці (його захопили ще до Нового року – можливо, з 15-го чи у 20-х числах грудня). У всіх місцях, де стаціонарно перебували люди, одразу відкривали медичний пункт. Тому медпункт у Жовтневому палаці (чи Палаці Свободи, як його правильно потім назвали) відкрили ще до Нового року, і він функціонував як один із великих медичних пунктів, щоправда, спочатку тільки з терапевтичним ухилом. На початку ним активно опікувалися львів'яни і тернополяни, встановивши графік чергування.

Коли почалося загострення на Грушевського, ми вирішили, що треба відкрити на вулиці Грушевського медичний пункт. Ігор Ільків, який на той час був керівником медпункту в Палаці Свободи, перейшов туди, і йому доручили організувати медичний пункт на Грушевського, 4. Саме він був тією людиною, яка чергувала в ніч, коли з'явилися перші загиблі. Я тоді чергував добу у Будинку профспілок, і він мені подзвонив десь о 6-й ранку і сказав, що в нас уже, напевно, з'явився перший загиблий, бо ми тут надаємо допомогу хлопчині, врятувати його не вдається, що б ми не робили.

Медичний пункт, який пізніше діяв у готелі «Україна», було відкрито 19 або 20 лютого, бо до того «Україна» була під контролем міліції. Ще функціонували медпункти на самому Майдані: у «Вареничній» і «Млинцях», а ще був медпункт спочатку в готелі «Козацький», але потім перемістився ближче до тих двох закладів харчування, це вже було 19–20 лютого, після спалення Будинку профспілок. Медичний пункт у Головпошті відкрили у найгостріший момент – у день наймасовіших розстрілів. Ще один медичний пункт – він то існував, то закривався – був у одному з наметів біля Головпошти, де була барикада на вулиці Городецького (біля Консерваторії). І з середини січня діяв медпункт «Європейської партії», розташований майже навпроти входу в Будинок профспілок, недалеко від сцени Майдану. Ще один медпункт, який працював і після Майдану, був розташований у трапезній Михайлівського собору, куди переїхала вся медична служба із Бу-

* Сергій Нігоян – учасник 3-ї Сотні Самооборони, вбитий 22 січня 2014 року під час протистояння на вул. Грушевського. Герой України.

** Михайло Жизневський – білоруський активіст Євромайдану, загинув від вогнепального поранення під час протистояння на вул. Грушевського. Герой України.

динку профспілок. Потім, в останні дні Майдану, ще діяв медичний пункт на розі Прорізної і Хрещатика – у Держкомтелерадіо, на другому поверсі.

Протестувальники жили також у будинку на Гончара, 33, де розташований офіс Народного руху України, і ми там теж відкрили медпункт десь 10 грудня. Там два місяці перебувала і надавала медичну допомогу Леся Копач – лікар із Тернополя, вже пенсіонерка, досвідчений лікар, одна із фундаторів Лікарського товариства Тернопільщини, вона також брала участь у медичній службі під час Помаранчевої революції. Той медпункт функціонував постійно, але, оскільки він розташований далеко від Майдану, туди менше зверталося людей, тому хірургічної частини там не було. А ще недовго, буквально кілька тижнів, діяв медичний пункт на вулиці Салютній у «Київекспоплазі», наданій для проживання протестувальників. Але він мав стаціонарний характер і здійснював профілактику захворювань. Більше медпунктів не було. Активні медичні пункти, зокрема з хірургічною частиною, які ми вимушені були відкрити через масову відмову людей їхати в стаціонарні заклади, а також через те, що почалися серйозні травми і ушкодження майданівців, діяли вже після 10 січня, коли почали застосовувати каміння, кийки та гумові кулі проти протестувальників.

Ще один цікавий момент, який свідчить про те, що працівники міліції і «Беркуту» цілеспрямовано намагалися не відганяти протестувальників гумовими кулями, а пошкодити їхні органи, зокрема орган, пошкодження якого спричиняє інвалідність – око. Впродовж цих днів – із 10–15-го числа і до кінця січня – саме пошкодження обличчя від гумових куль складало половину звернень. Не тіла, ніг чи рук, а саме обличчя; не якихось м'яких частин, щоб стало боляче, і людина відійшла, – правоохоронці цілеспрямовано цілилися в обличчя. Так от, серед пошкоджень обличчя, травми навколо очей і власне самих очей також складали половину звернень. Я абсолютно переконаний, що була цілеспрямована вказівка пошкоджувати очі, влада свідомо намагалася робити з людей інвалідів. І саме тоді ми з медичної служби замовили, а потім уже й усі протестувальники почали масово замовляти і просити великі пластикові окуляри. Ми рекомендували всім, хто наближався до барикад, ходити в окулярах, щоб кулі не пошкоджували очі. Подібно було із шоломами, бо коли почали кидати бруківку, стріляти по людях і застосовувати кийки – медикам було зрозуміло, що пошкодження голови є дуже серйозними травмами, тож ми рекомендували теж обов'язково вдягати каски, щоб уникнути таких травм.

За санепідблагополуччя на Майдані відповідав Віктор Яхно, і це було одним із пріоритетів для нас: уникнути поширення такого супутника всіх великих скупчень людей, як харчові отруєння, інфекції й воші. За три місяці діяльності ми зафіксували всього кілька випадків педикульозу, але жодного масового поширення не було, бо щойно хтось із персоналу виявляв вошей, то ми одразу допомагали їх позбутися. Існує маса сучасних засобів, які дозволяють без обрізання усього волосся їх застосувати й убезпечитися від масових спалахів педикульозу. Це стосується також корости – такого кліща, що живе в шкірі.

Одночасно ми тоді налагодили співпрацю із санепідслужбою міста Києва, на напівофіційному рівні запросили через Департамент охорони здоров'я і через

особисті зв'язки до нашої медслужби керівництво санслужби міста Києва. Вони приїжджали і виділили нам кількох спеціалістів, які давали нам різні рекомендації: як доглядати за матрацами, як організувати миття людей, як поводитися при роздачі їжі – тоді основний пункт роздачі був у їдальні Будинку профспілок, – як обслуговувати і де розмістити біотуалети. Спеціальна людина зайнялася організацією профілактики харчових отруєнь: разові рукавички, дезрозчини для рук, шапочки, нарізання і роздача їжі в одноразових халатах. Це все було налагоджено. Щодо туалетів діяла домовленість із комунальними службами міста Києва про те, що нам поставили біотуалети, а серед ночі приїздила машина, що забирала всі відходи із собою і потім всі біотуалети мила та дезінфікувала. Тому нам вдалося, завдяки таким профілактичним діям, уникнути поширення будь-яких інфекцій, вошей, корости, харчових отруєнь, уникнути масових ГРЗ чи грипу.

Окрім того, діяв ще один підрозділ при Медичній службі – служба психологічної допомоги. Володимир Погорілий, як і під час Помаранчевої революції, так і під час Революції Гідності, був керівником психологів, які розміщувалися поруч із медичними пунктами. Ця служба складалася із медиків-психологів і психологів-гуманітаріїв, які закінчили університет ім. Драгоманова чи психологічні факультети інших вишів, тобто лікарів-психологів і просто психологів, без медичної освіти. Вони надавали психологічну допомогу майданівцям, починаючи від КМДА, там був найбільший пункт психологічної допомоги, куди міг звернутися будь-хто, особливо ті, хто довго перебував на Майдані, та закінчуючи іншими медпунктами. Розуміючи, що серед будь-якого прошарку населення, а особливо серед великих скупчень людей, можуть бути епілептичні напади, ми також налагодили механізм надання допомоги у таких випадках: і медикаментами, і інструктажем медпунктів та медичних бригад. Вони знали, що робити, коли з'являвся хворий з епілептичним нападом, щоби він себе не пошкодив чи не задихнувся. Із психіатричною службою міста та з їхньою спеціалізованою «швидкою допомогою» теж була домовленість про те, що вони надають свою медичну допомогу централізовано, навіть у стаціонарі, якщо потрібно.

Так ми дожили до 19 січня. Скарг і претензій до нас не було до самого кінця функціонування Медичної служби. Я думаю, що тут відбулося поєднання багатьох речей, досі відсутніх в офіційній медицині. Це – сприяння самоорганізації і лише допомога від керівництва, а не вимагання чогось від медичного персоналу; це – досвід, набутий під час Помаранчевої революції; це – прояв найкращих морально-етичних засад діяльності лікарів, і це, безумовно, віра майданівців у високий професіоналізм тих медиків, які приходили на Майдан цілковито на волонтерських засадах. Вони витрачали свій особистий час після основної роботи, зазвичай, півдоби; приходили і допомагали як професіонали свого напряму, починаючи від вузьких спеціалістів, як-от: лор, офтальмолог чи стоматолог. Такі вузькі спеціалісти приходили на третій поверх Будинку профспілок, де у нас у коридорі біля кімнати 320 висіли таблички, на яких було написано «фахівець такий-то, консультативний прийом і надання медичної допомоги».

Повернемось до подій із першими загиблими. Я вже казав, що був тоді на до-

бовому чергуванні, а Ігор Ільків тоді чергував ніч у медпункті на Грушевського, 4. Десь о 6-й ранку був дзвінок від нього, що є перший загиблий, Нігоян, тоді ми ще не знали, хто це. Далі, десь о пів на 9-ту – другий загиблий, Жизневський. На жаль, їх не вдалося врятувати, хоча проведені тоді зйомки (поранений кореспондент, якому теж надавали медичну допомогу, примудрився зазняти все, що відбувалося) свідчать, що медики діяли надзвичайно професійно, у них на той час були і дефібрилятори для запуску серця, і можливість надавати реанімаційні заходи, ендотрахельні трубки, була можливість штучної вентиляції легенів. Нами були викликані «швидкі допомоги», проводилася необхідна реанімація, але вдіяти нічого не можна було, бо їхні поранення були несумісні із життям.

Після перших убивств стало зрозуміло, що влада без вагань буде йти на знищення майданівців, і ми розгорнули первинну хірургічну частину в інших медпунктах. Саме 19 січня стався жахливий випадок абсолютно неадекватної реакції влади на існування медичних пунктів. Ми вирішили одразу повідомити органи влади про те, що у нас є вбиті люди. Адже існує офіційна процедура повідомлення про те, що це вбивство, залучення слідчих органів тощо. Тоді вперше до нас приїхали міліціонери у формі з Шевченківського РУВС, люди з прокуратури, і вони склали протокол про те, що виявлено таких-то людей із такими-то пошкодженнями, без ознак життя. Було прийнято рішення перевезти їх у морг на вулицю Оранжерейну для подальших досліджень причин смерті, оглянути кульові отвори і знайти кулі. Наскільки я розумію, тоді ще не було тісної координації між усіма правоохоронними органами Києва. Маючи інформацію, що є ними вбиті, ті міліціонери і «беркутівці», які знаходились вище по Грушевського, вирішили штурмувати та відтіснити протестувальників до Майдану. І перший штурм на Грушевського почався десь о 9-й годині ранку. Але тоді, перед самим штурмом, двох убитих майданівців співробітники правоохоронних органів, які їх описували, забрали з медичного пункту та повезли у морг. Над нашим медичним пунктом на Грушевського, 4, над входом майорів величезний білий прапор із червоним хрестом, на вікнах скрізь було написано: це медичний пункт. І тоді під час штурму – це видно на телекадрах – «беркутівці» виламують цей медичний прапор і забирають його собі як трофей.

Перший штурм о 9-й годині був не дуже значний і не дуже тривалий, а другий штурм відбувся близько 12-ї години, і «беркутівці» дійшли уже до барикади біля банку «Хрещатик» і готелю «Хрещатик». Наші медики, яких не чіпали правоохоронці (до речі, навіть тих, які залишалися в оточенні на території, відвойованій внутрішніми військами разом із «Беркутом»), розповідали, що наші мобільні медичні бригади не встигли під час другого штурму близько 12-ї години надати медичну допомогу двом протестувальникам, яких вони бачили на уже підконтрольній «беркутівцям» території, практично без ознак життя. В медичний пункт донести їх вже було неможливо, бо всіх відтіснив «Беркут». Аналізуючи кадри хроніки, можна було побачити: після того, як відтіснили протестувальників, «беркутівці» тягнуть за собою за руки і ноги нерухомі тіла – вони волочили їх просто по землі. Тоді був ще один майданівець, який впав із колонади на

вході до стадіону «Динамо», в якого була важка черепно-мозкова травма, бо впав головою вниз, і доля його також невідома; травми його були практично несумісні з життям. Влада у цей день говорила про двох вбитих. І саме тоді я офіційно, на камери, заявив, ми вважаємо, що вбитих п'ятеро. <...>

Одразу після того з'явився ще один загиблий, Юрій Вербицький – львівський науковець, який потрапив до Олександрівської лікарні в офтальмологічне відділення і якого відвозив туди Ігор Луценко. Їх обидвох викрали з приймального відділення, не давши навіть можливості лікарям надати офтальмологічну допомогу, що взагалі суперечить усім мислимим і немислимим нормам міжнародного права. Про загибель Вербицького стало відомо через 4–5 днів, коли його знайшли під Києвом. Потім з'явилося ще двоє, зокрема, Бадера Олександр, якого в мороз облили водою, він застудився, отримав запалення легень і потрапив до лікарні, де наприкінці січня помер. Був ще один із Івано-Франківської області, герой Небесної Сотні*, не згадаю зараз прізвище, який із запаленням легенів поїхав додому, там у лікарні також помер від запалення. Таким чином з'явилися перші загиблі, як від кульових поранень, так і з інших причин, тісно пов'язаних із перебуванням на Майдані.

Після цього активна фаза протестів знову пішла на спад аж до 18 лютого, коли з'явилися нові загиблі й нові медичні пункти. Вранці 18 лютого ми отримали інформацію з центрального штабу, що велика колона протестувальників іде вулицею Інститутською, повз Будинок офіцерів, до Маріїнського парку і до Верховної Ради. Із самого ранку було зрозумілим, що велика частина людей перемістилася з Майдану туди, ближче до Антимайдану, тож там можливі серйозні сутички і пошкодження і треба буде надавати медичну допомогу. Активне протистояння відбувалося біля Кабінету Міністрів і на вулиці Садовій, коли люди підіймалися знизу Інститутською. Дорога до Кабміну була перегороджена трьома вантажівками. Коли я проходив повз, одна і з цих машин уже горіла, «беркутівці» стріляли гумовими кулями з дахів будинків, кидали світлошумові гранати, а протестувальники кидали каміння.

Ми з колегами почали організовувати медпункт у Будинку офіцерів. До того він функціонував як офіційний центр Міністерства оборони. Розуміючи, що тепер майданівці масово перебувають у Маріїнському парку та Кріпосному провулку, ми саме там зробили медпункт. Ми замовили медикаменти з Будинку профспілок, і їх доставляла нам приватна машина «швидкої допомоги» із Закарпаття. Ця машина потім поїхала надавати медичну допомогу в АТО на Схід. Вона обслуговувала майданівців, стаціонарно чергувала на Майдані, і саме вони привезли нам необхідні медикаменти для відкриття медичного пункту в Будинку офіцерів.

Коли почалася активна фаза протистояння у Маріїнському парку, в наш медпункт почали масово надходити поранені. Вже буквально за годину в нас працювало близько десяти лікарських бригад, які інтенсивно надавали допомогу майданівцям. Цей медичний пункт функціонував до обіду 18 лютого, і тоді у ньому було троє загиблих.

* Калиняк Богдан, родом із Коломиї, громадський активіст, захисник Майдану, Герой України. Помер 28 січня 2014 року.

Після появи першого вбитого я одразу викликав міліцію, яка прибула з Печерського РУВС, щоб вони констатували факт смерті та склали відповідні протоколи. Я вирішив, що буду обов'язково проходити як свідок констатації вбивств, і наполіг, щоб правоохоронці, які складали протоколи огляду трупів, взяли у мене свідчення. Тож, щоб унеможливити фальшування протоколів, у них всіх я ставив свій підпис. Коли закінчилося функціонування цього медичного пункту і протестувальників відтіснили на територію Майдану, то мене, чи не останнього із цього медичного пункту, разом з іще двома бійцями, які переховувалися від «Беркуту» у Будинку офіцерів, Ірена Карпа своєю машиною довезла до Бессарабського ринку, і ми далі пішли на Майдан.

Після того, як з'явилися перші загиблі, а «Беркут» і «тітушки» з Антимайдану почали активно відтісняти всіх із Маріїнського парку і з Кріпосного провулка, ми опинилися в повному оточенні. Нагадаю, що, коли почала функціонувати Медична служба, то нам для ідентифікації медиків, які перебувають на Майдані, щоденно видавали бейджики – номерні, і з червоним хрестом. У декого було написано «волонтер» чи «організатор», а червоний хрест свідчив про те, що ця людина належить до медичної служби. Тому в мене на шиї висів такий бейджик із червоним хрестом. У мене був ще інший бейждик, пластиковий номерний бейдж «Євромайдан», на якому написано «ОРГАНІЗАТОР». Ці бейджики нам видали в Центральному штабі перед 16 січня, щоб було зрозуміло: ця людина має відношення до певних організаційних моментів, належить до керівництва, щоб можна було пройти, де потрібно, без зайвих клопотів. Після ухвалення законів 16 січня, коли звичайна участь у протестах каралася терміном до семи років, організатор Євромайдану – це вже стаття до 15 років тюрми. Для мене тоді це не мало особливого значення, і я з цим бейджиком Євромайдану давав усі інтерв'ю до і після 16 січня, і був у лютому, в оточенні у Будинку офіцерів. Це також було і свого роду прикриттям для тих, хто приходив і боявся давати інтерв'ю. Але до нас приходило багато лікарів, і навіть деякі головні лікарі їхніх лікарень ставилися до цього прихильно, говорили: «Ну, ви йдіть і допоможіть, ось медикаменти, може, ще щось треба». А деякі – навпаки: забороняли йти на Майдан і репресували таких лікарів. Особливо це стосувалося студентів-медиків Національного медичного університету і позиції колишнього ректора університету Москаленка, який категорично забороняв, аж до відрахування з університету, брати будь-яку участь у Майдані. Тому, звісно, звичайні лікарі і студенти не хотіли себе ідентифікувати, а ми були організаторами – така наша доля.

Так от із цими двома бейджами на грудях я вийшов на вулицю з надією на виклик до медпункту швидкої допомоги. У ньому вже накопичилося багато майданівців з важкими пораненнями, які отримали первинну допомогу і потребували швидкої медичної допомоги і яким ми не могли зарадити, бо їхні ушкодження були важкі й їм потрібна була госпіталізація. Тож я почав викликати «швидку допомогу». Це очікування «швидких» було своєрідним шоком. Попри те, що «Беркут» відійшов до Верховної Ради і периметр біля Будинку офіцерів був звільнений, я упродовж майже години викликав «швидку допомогу». При тому, що я напо-

лягав на негайному доїзді до нас, говорив, що тут є масові поранення і хворі потребують негайної госпіталізації, кричав, щоб їхали уже, але диспетчери «швидкої» мені повідомляли, що «Беркут» їх не пускає. Виявилось, що «Беркут» понад 40 хвилин блокував проїзд машин «швидкої допомоги»!

Перша і єдина «швидка», яка під'їхала до Будинку офіцерів справді швидко, хвилин за 15, була військова «швидка» з чорними номерами. Вона приїхала до одного із тих, хто знаходився у нашому медпункті і якого принесли на ношах із важким пораненням стегна, це був «беркутівець». У нього з ноги лилася кров, і наші лікарі у Будинку офіцерів надали йому першу медичну допомогу, зупинили кровотечу. Звісно, щоб уникнути конфліктів у самому медпункті, ми його поклали окремо від протестувальників, метрів за десять. Він так, трохи відвернувшись від усіх, лежав і дякував, що йому надали медичну допомогу. Так от перша «швидка», оця військова, саме його і забрала.

Я стояв біля вхідних дверей у Будинок офіцерів, і коли «беркутівці» намагалися зайти всередину, я їм пояснив, що тут тільки медпункт, тут тільки поранені й нікого з протестувальників. Один із них зайшов усередину медпункту, подивитися, що там відбувається. А в Будинку офіцерів, біля самого медпункту, в цивільному перебували також кілька співробітників спецслужб і військові офіцери, які показали одразу йому свої посвідчення. Десь через хвилину за тим «беркутівцем» ще двоє його колег зайшло і теж намагалися подивитися, що всередині діється. Я їх переконав у тому, що тут медпункт і ми надаємо медичну допомогу, і «беркутівці» не штурмували наш медичний пункт і не забирали нікого з поранених майданівців. Не знаю, з чим це було пов'язано, але факт є фактом, у нас ці троє не відібрали можливість надати медичну допомогу.

Через 40–45 хвилин нарешті приїхали перші цивільні «швидкі допомоги». Я мав надію, що найважчих хворих поранених вони невідкладно заберуть до закладів охорони здоров'я, але вони мені кажуть: «Ми координаційні "швидкі", ми можемо тільки на себе викликати "швидку", ми не уповноважені надавати медичну допомогу і навіть перевозити до лікарні». Таких «швидких» приїхало три. Вони просто стояли і чекали, хвилин напевно з 20–30, допоки не приїхали наступні машини. Як це можна було не надавати медичну допомогу і не везти поранених? Уже після Майдану, коли я став міністром охорони здоров'я, моя перша вказівка була розібратися негайно і реформувати отаку службу, яка не надає медичної допомоги.

Потім, уже через півгодини приїхали звичайні «швидкі», і ми впродовж години евакуювали всіх, хто потребував стаціонарної допомоги. Більше ніхто нам не перешкоджав, і я залишився разом зі слідчими з Печерського РУВС описувати тіла трьох убитих. І тоді вже, після складання всіх протоколів, за допомогою Ірени Карпи, її автівкою я повернувся до Хрещатика і пішов у Будинок профспілок. Коли я прийшов туди на третій поверх, мені одразу повідомили, що у коридорі знаходиться один убитий – це було десь близько 6-ї вечора. Там лежало мертве тіло одного майданівця, з калюжею крові під ним. Чергові медики не змогли його врятувати через дуже складні поранення. Я почав викликати знову співробітників Шевченківського РУВС, але вони категорично відмовилися приїхати. Тоді на першому поверсі

Будинку профспілок, біля їдальні, там, де працювали психологи, був величенький закуток, тож цього вбитого ми занесли туди, поклали на ношах на підлогу і чекали вирішення – будемо його самі в морг везти, чи будемо чекати приїзду міліції.

А тут знову почалося загострення активної фази протистоянь – вже на барикаді на вулиці Грушевського та біля готелю «Україна». У Будинку профспілок ми відкрили інші медичні пункти, бо почало надходити багато поранених. Це вже була винятково хірургічна частина. На першому поверсі, в їдальні, ми облаштували близько дванадцяти хірургічних столів і медичних бригад, які були з анестезіологом, хірургом, медичною сестрою, крапельницями, дефібрилятором, тобто з усім для надання в тому числі і невідкладної хірургічної медичної допомоги. Медпункт із хірургічними бригадами функціонував також у коридорі третього поверху. Крім того невеликого медпункту, що працював з 1 грудня, [додали] медпункт і на 4-й поверх. Тобто станом на обід 18 лютого у Будинку профспілок функціонувало три підрозділи медичних пунктів із хірургічними частинами.

Я залишився координувати роботу медичного пункту на першому поверсі, куди заносили найперших і найтяжчих поранених. Окрім того, я наглядав за тим убитим, якого ми спустили з третього поверху на перший. Найважчі поранені доставлялися саме в колишню їдальню, у той медичний пункт, де було 12 бригад, і десь о 20-й годині був уже другий убитий. Ми перенесли його і поклали поруч з тим першим убитим. Близько 22-ї години вечора з'явився третій вбитий, а близько 23-ї – четвертий. До моменту евакуації медичної служби і медпунктів у нас там, біля їдальні на першому поверсі, було четверо вбитих.

Звісно, коли я повернувся в медслужбу о 6-й вечора, то залишив свої речі у штабі на третьому поверсі, там, де всі завжди залишали свої особисті речі. Близько 22-ї години повідомили, що Будинок профспілок почав горіти. Він почав горіти з верхніх поверхів, і поступово пожежа опускалася вниз. Я тепер розумію, що його підпалили ті «беркутівці», які наступали з боку барикади та підпалювали намети на Хрещатику з боку Європейської площі.

Спочатку я не надавав цій пожежі великого значення, думав, що скоро погасять. У цей час до нас на перший поверх несуть багато поранених, ми викликаємо «швидку», вона приїздить і забирає важких, знову заносять інших. До 23-ї вечора я безвилазно перебував на першому поверсі. Аж тут приходить Святослав Ханенко і каже, що вже евакуюють Будинок профспілок. І тут я згадую, що у штабі мої речі. А він відповідає, що там у штабі вже все горить. Думаю собі: побіжу заберу речі. Заходжу зі сходової клітини на третій поверх, відкриваю двері – а вже в першому коридорі повна стіна диму, від самого низу до верху. Андрій Гук мені каже, що вони забрали вже майже всі медикаменти, евакуювали весь персонал, хворих, поранених, забрали всю техніку, архіви, речі, може, ще щось трохи залишилось, але намагалися винести все. Була десь година часу на евакуацію третього поверху. А я кажу, що там усі мої важливі особисті документи: посвідчення на машину тощо. Рвонувся спочатку сам їх рятувати, але потім побачив, що все вже в синьому диму, та думаю: Бог із тими речами – як задихнуся, то ніхто мене звідти не винесе. Так мої особисті речі там і згоріли.

Спустившись на перший поверх і переконавшись у тому, що всі верхні поверхи евакуйовані й нікого з хворих та поранених не залишилось, я вирішив, що коли Будинок профспілок буде горіти далі, то ми кудись маємо переселитися. Тоді Олена Євстігнеєва і Олеся Брацюнь, маючи хороші стосунки з керівництвом Михайлівського Золотоверхого монастиря, відправилися налагодити евакуацію медичної служби туди. Там нам спочатку віддали трапезну для медичного штабу, а потім уже й іншу її частину – для медичного пункту. В найстрашніший період, коли були масові вбивства 20 лютого, там розміщувалися центральний медичний пункт і медичний штаб.

Десь о пів на 12-ту ночі, коли уже перестали надходити поранені, я кажу тим охоронцям Будинку профспілок, які чергували біля ліфтів, що у нас є четверо загиблих, і нам потрібно їх евакуювати. До того часу міліція так і не приїхала. Ми віднесли тіла цих загиблих у Михайлівський монастир практично одночасно на чотирьох ношах. Один із тих, хто переносив тіла, був сином* убитого Володимира Кульчицького**, героя Небесної Сотні, він допомагав нести тіло свого батька до монастиря. Лікарі, столи, персонал і поранені ще залишалися в цій їдальні, медпункт першого поверху ще працював. Після того, як винесли вбитих, я зайшов у їдальню і побачив, що під стелею вже почав збиратися дим, десь 10–15 сантиметрів, то одразу скомандував евакуювати всіх. Спочатку легкопоранених і лікарів, а згодом і важкопоранених. Майже за 10 хвилин увесь медперсонал і поранені були евакуйовані до Михайлівського монастиря. Залишалося у приміщенні медпункту 3–4 людини, в тому числі двоє з медслужби й охоронці.

Ми перевірили всі закутки, щоб там нікого з людей не залишилось, і тільки після цього вийшли з приміщення. На вулиці я озирнувся на Будинок профспілок і вжахнувся: що я там робив до цієї секунди. До того я навіть не міг уявити масштабів тієї пожежі! Хочу також запевнити, що в усіх наших медпунктах у Будинку профспілок не залишилося жодної живої чи мертвої людини, всю апаратуру, всі медикаменти ми вже винесли, людей евакуювали. Я вийшов із нього практично останнім і після того подивився уже з боку Майдану, що з другого по верхній поверх увесь Будинок профспілок палає, а з боку вулиці Хрещатик уже й перший поверх горить. Я є тим свідком, який може абсолютно гарантувати, що в палаючому будинку [на поверхах, де були медпункти] нікого з людей не залишилося.

На вулиці я був десь упродовж години і бачив, як ще зняли чоловіка з 5-го поверху Будинку профспілок, який там залишився на балконі – він спустився на мотузці перед входом у Будинок. Ще одного майданівця зняли також при мені: він теж був на найвищому поверсі, але з боку вулиці Костьольної. Коли приїхала гасити пожежу пожежна машина з драбиною, то його цією драбиною і знімали. Потім виявилося, що з тильного боку теж двох майданівців зняли з балконів. Після 20 лютого, коли, в тому числі й наші медики, оглядали згорілий Будинок профспілок, там знайшли тільки два обгорілих тіла. І це правда, підтверджена також

* Свідчення Ігоря Кульчицького зберігаються в «Архіві свідчень подій Майдану».

** Активний захисник Майдану, застрелений на барикадах біля Будинку Профспілок увечері 18 лютого.

моргом, тому що потім я супроводжував усіх загиблих – і цих чотирьох, яких ми евакуювали до Михайлівського собору, а пізніше велику частину Небесною сотні, розстріляної 20-го числа, – в центральний морг на вулицю Оранжерейну. І там я бачив ці два обгорілих тіла з Будинку профспілок. Одне з них було впізнаване, бо не дуже обгоріло, але інше тіло обгоріло набагато сильніше, і його потім поховали на Аскольдовій могилі як невідомого.

Близько першої ночі ми перемістилися у трапезну Михайлівського монастиря, і там теж був невдовзі відкритий медичний пункт. Переконавшись, що медслужба та її медпункти функціонують нормально, люди почали приносити величезну кількість медикаментів, і приміщення почало обростати з усіх боків стелажами з медикаментами. Я у цю ніч, з 18 на 19 лютого, там залишився ночувати разом із Володимиром Севастьяновим, одним із тих лікарів-анестезіологів з Тернопільщини, який був на Майдані з перших днів у медпункті в Палаці Свободи. Ми з ним залишилися під вівтарем усередині Михайлівського Золотоверхого. Там ночували ще зо п’ять десятків майданівців, яким о такій пізній порі ночі додому доїхати було нічим.

Наступного дня, 19 лютого, було затишшя й активних дій не велося: на Майдані розгрібали всі завали після бойовища 18-го. Із 7-ї години ранку я зайнявся відправленням у морг тіл чотирьох убитих, яких поклали на траві біля туй – між Михайлівським собором і тим приміщенням, де мешкають студенти семінарії. З убитими всю ніч пробув Ігор, син загиблого Володимира Кульчицького. Він знайшов кулю, яка залишилася в одязі і якою стріляли в його батька. Впродовж двох годин я намагався додзвонитися до міліції, до Шевченківського РУВС, представившись, повідомивши, що на території Михайлівського є четверо загиблих, питаючи, що з ними треба робити. Міліція категорично відмовилася їхати, розуміючи, що відбулося багато вбивств, до яких мають стосунок співробітники МВС, й усвідомлюючи, що вони можуть стати жертвами розлючених друзів убитих. Міліціонери направили дві машини УАЗ з водіями для того, щоб ми могли ці чотири тіла завезти в морг на вулицю Оранжерейну.

Машини приїхали, і десь о 9-й годині ранку 19 лютого я супроводив ці чотири тіла у морг. Тільки на території моргу на Оранжерейній нас зустріли міліціонери у формі. Вони описали тіла і пошкодження на них, тому що без опису і дозволу міліції в морг не приймають. Прізвища двох убитих були вже відомі, а двох – ще ні. Я залишився з тілами у бюро судмедекспертизи, щоб не було можливості сфальсифікувати причини смерті загиблих, що вони, наприклад, померли від запалення легень чи інфаркту. Тож я знову був свідком і поставив свої підписи під протоколами. Переконавшись, що там немає фальсифікації і справді описуються наявні поранення, я повернувся до Михайлівського монастиря. Це були такі два безсонні і складні дні.

20 лютого, о 9-й годині ранку мене запросили на радіо «Ера-FM» – на годинний прямий ефір, щоб я міг розказати країні про те, що насправді відбувається на Майдані: про кількість загиблих, про те, які поранення, травми тощо. Із самого ранку і під час ефіру я був на зв’язку з Медслужбою, і в перерві передачі – о пів

на десяту – мені почали дзвонити із медслужби, повідомили про те, що є багато вбитих, і попросили: «Можете сказати це в ефірі», – і про потребу допомоги Медичній службі. Тому на запитання журналіста, скільки загиблих, я відповів, що, як мені доповіли, за сьогодні вже близько 50 убитих, а загалом кількість загиблих героїв наближається до сотні. І це слово «сотня» так мені врізалося в пам'ять, бо воно через місяць перетворилося на Небесну Сотню.

Із різних джерел надходила інформація мені на телефон: виявилось, що двічі порахували загиблих зранку, тому я одразу дуже швидко завершив ефір і негайно поїхав у штаб Медичної служби у Михайлівському монастирі. У дворі Золотоверхого, під яблунями, з іншого боку, за собором, я побачив тіла шести вбитих. Знизу від готелю «Козацький» їх доставили на територію Михайлівського і почали отак у рядочок складати. Коли здзвонилися з моргом на Оранжерейній і з Шевченківським РУВС, то вони знову виділили оті дві машини, які доставляли в морг чотирьох загиблих зранку 19-го. Спочатку я цих нових загиблих описував на території Михайлівського, щоб, може, дізнатися їхні прізвища. Перших шістьох загиблих я супроводжував у морг, а потім із ними вже залишився у морзі, бо мені повідомили з медслужби, що везуть ще десять тіл убитих.

На той день було 23 загиблих, яких доставили в морг на вулицю Оранжерейну. Міліція описувала їх уже безпосередньо на каталках, у самому морзі, бо їх було багато, тому тримати таку кількість тіл перед моргом видавалося нереальним. У вбитих під час огляду речей знаходили документи, особисті речі. У мене є блокнот, де мною описані всі тіла: з відомими і невідомими прізвищами, віком, пошкодженнями, одягом, який на них був, із будь-чим, по чому можна було б їх ідентифікувати. На кількох сторінках там є навіть краплі крові загиблих. От він у мене поки що зберігається, раз у півроку я переглядаю ті записи, згадуючи жахливі часи масового вбивства на Майдані. Майже цілий день возили в морг на Оранжерейній загиблих, а потім, коли вже описали всіх, виявилось, що морг був ущент заповнений і возити тіла далі було нікуди.

Під час розстрілу Героїв Небесної Сотні на вулиці Інститутській і біля верхнього входу в метро «Хрещатик» 20 лютого організували великий медичний пункт у готелі «Україна». І там станом на вечір 20-го були тіла дванадцяти загиблих. Ще одне тіло, тринадцятого загиблого, доставили в інший морг, що на території київської Третьої лікарні (на Петра Запорожця, 26), оскільки центральний морг уже був переповнений. Спільно з керівництвом Центрального бюро судмедекспертизи ми вирішили тих дванадцять загиблих із готелю «Україна» відвезти в інший морг – на Підвисоцького, 26. Оскільки я вже мав досвід поводження із протоколами огляду тіл, то порадив чоловікові, що супроводжував їх у той морг, самому описати у свій власний блокнот усіх поранених та їхні поранення і поставити на всіх протоколах свій підпис, щоб не сфальсифікували будь-які дослідження по цих загиблих.

Повернувшись увечері 20 лютого з моргу на Оранжерейній, я обійшов усі медичні пункти на Майдані та біля нього. Тоді ввечері надійшла інформація, що загиблих доставляли і в медпункт КМДА. Керівником медичного пункту КМДА був Юрій Ковальчук. Ніхто достеменно не знав, чи є точно там загиблі

й де вони. Насправді, вони там були. Це стало відомо близько 23-ї ночі, і я в цьому переконався, бо мене Юрій супроводив у підвал КМДА, де лежали тіла ще трьох загиблих. Одне тіло вони ще раніше відправили, це виявився отой тринадцятий загиблий, якого відправили в морг на Підвисоцького, 26. Але два тіла ще лежали у підвалі. Тож я викликав уже знайому бригаду з Оранжерейної і з міліції Шевченківського району, і десь о пів на першу ночі вже 21 лютого вони забрали ці два тіла, я їх теж супроводжував і передав у морг.

У цей день уже стало відомо, що Янукович утік, «беркутівці» полишили урядовий квартал, масових убивств і звернень не було. Залишалась велика кількість поранених по лікарнях. Багато тих, хто стали героями Небесної Сотні, стали ними після 20 лютого, тому що не вижили після отриманих важких поранень. Це було і в Лікарні швидкої медичної допомоги, і в 17-й лікарні. А той, хто перебував в Олександрівській лікарні, наскільки я пам'ятаю, останній загиблий із Небесної Сотні, – помер у Чехії, через кілька місяців після Майдану. Таким чином і утворилася Небесна Сотня наших Героїв: від перших загиблих, Нігояна та Жизневського (ще був Веремій*, журналіст, якого убили на вулиці Володимирській, біля будівлі МВС), і закінчуючи тими, хто безпосередньо помер на Майдані або був поранений тоді під час масових розстрілів 20-го і помер пізніше. Якщо пригадувати всю картину вбивств під час Революції Гідності, то із впевненістю можна сказати, що наймасовіший і найбільший розстріл відбувався упродовж трьох годин, з 9 до 12-ї ранку саме 20 лютого, тоді, коли Янукович уже втікав, а міліція відступила.

Пізніше наша Медична служба ще функціонувала недовгий час у трапезній Михайлівського Золотоверхого. А коли вже не було активних дій, то ми медслужбою евакуювалися на вулицю Трьохсвятительську, 7, у колишню амбулаторію сімейної медицини. Колись там працювала амбулаторія, потім її зачинили, бо незаконно приватизували, а пізніше було навіть рішення КМДА повернути це приміщення під поліклініку сімейних лікарів, але це питання не вирішене і до сьогодні. Коли вже Майдан розійшовся, Медична служба ще функціонувала і на вулиці Трьохсвятительській, 7, там розміщувався наш штаб – десь до червня– липня 2014 року. Перед розміщенням на Трьохсвятительській медслужба ще була деякий час у будівлі Держкомтелерадіо, що на розі вулиць Прорізної і Хрещатика, бо протестувальники ще залишалися на Майдані, навіть після утворення нового післяреволюційного уряду 27 лютого.

<...> 26 лютого на народному Вічі презентували новий уряд. Тоді на Раді Майдану вирішили, що 15 із 20-ти нових міністрів будуть від політичних партій, які перебували в опозиції на той час і брали активну участь у подіях на Євромайдані, а 5 міністрів – від громадської частини Майдану. Я був делегований від громадського сектору Майдану на посаду міністра охорони здоров'я. За день до формування уряду мені про це повідомив спочатку Зорян Шкіряк**, який завжди брав активну участь у всіх подіях на Майдані. Він мені сказав: «Будемо активно делегувати

* Вячеслав Веремій – український журналіст, кореспондент газети «Вести», Герой України, застрелений в центрі Києва в ніч на 19 лютого 2014 року «тітушками» через спробу сфотографувати їх.

** Український політичний та громадський діяч.

тебе у міністри, у тебе є досвід, і до Медичної служби Євромайдану претензій практично ніяких не було». Вона й справді була організована чітко, нам удалося врятувати сотні, а може й тисячі людей завдяки правильній організації і самопожертві лікарів, медсестер, фельдшерів, студентів, волонтерів медслужби, людям, які допомагали, бо своїх фінансових ресурсів у медслужби було вкрай обмаль.

<...> Отак за один день я й став міністром охорони здоров'я першого післяреволюційного уряду*. Звісно, прийшовши туди зі світлими й щирими намірами побудувати в Україні нову медицину, із впевненістю, що всі ті люди, які прийшли до уряду, сповідують такі самі цінності, й на Майдані вони були саме через те, через що був і я. Але виявилося, що в українського народу і самого Майдану належну їм владу захопила «сцена Майдану» – люди, які виходили туди раз у два–три дні, вели перемовини з Януковичем і в підсумку перетворилися на той самий режим Януковича, в тому числі і в охороні здоров'я. <...>

Після того, як я став міністром, усі функції координатора Медичної служби повністю перейшли до Андрія Гука, який впродовж 4–5 місяців завершував її роботу. Це відбувалося на Трьохсвятительській, 7, у Руслана Добровольського, який був сімейним лікарем, котрий очолював колись цю амбулаторію. Всі наявні медикаменти, що залишилися після Революції Гідності, перевезли туди, і Медична служба обрала для себе два напрями. Перший – це надання медичної допомоги тим з майданівців, хто за нею ще звертався, а також (оскільки почалася війна, спочатку Крим, а потім Схід) формування перших медичних бригад і медичний супровід наших добровольчих батальйонів на Схід, у тому числі й медикаментами. Коли я, вже як міністр, їздив у шпиталь у місто Ізюм, де біля Слов'янська був перший прифронтовий медичний пункт у районній лікарні, то привозив туди частину післямайданівських медикаментів. І другий напрям – ми почали видавати підтвердження і довідки, враховуючи наявність архівів, про тих, кому яку надавали медичну допомогу. Наші записи не передано жодним службам, частина зберігається у нас, частину – втрачено, бо невелика частина згоріла у Будинку профспілок. Руслан Добровольський є одним із тих, хто до сьогодні видає довідки, а вже вони є складовою підтвердження для тих, хто отримав легкі, середньої важкості й важкі тілесні ушкодження під час протистояння на Майдані, – для визначення інвалідності та статусу учасників Революції Гідності, які прирівнюються тепер до учасників війни. Я навіть кільком людям підтверджував їхні пошкодження на Майдані як свідок, і Руслан видавав ці довідки для подання у Міністерство оборони та у відділ соціального захисту, щоб людину визнали постраждалою на Майдані й виплатили їй відповідні компенсації.

До сьогодні Медслужба Євромайдану продовжує вести сторінку у Фейсбуці, яку ми започаткували 3 грудня (якщо не помиляюся), на самому початку відкриття медслужби. Було багато різних чуток щодо кількості загиблих, ми це спростовували неодноразово, а також стосовно медикаментів, що вони ніби пропали чи хтось їх розікрав і на цьому нажився. Це некоректно, неправдиво і неправильно. Звіти про використання коштів і медикаментів можна знайти на нашій сторінці у Фейсбуці під назвою «Медична Служба Штабу національного спротиву». Я до

* О. Мусій був на посаді міністра охорони здоров'я з 27 лютого 2014 р. до 2 грудня 2014 р.

розподілу медикаментів не мав ніякого відношення, крім того, що писав про їхні потреби у Фейсбуці. У нас була відповідальна за це людина – Наталя Шолойко, уповноважена повністю займатися функціонуванням фармацевтичної частини, в тому числі й медикаментами; допомагав їй також Микола Сивак. Вона може детально розповісти, що сталося з кожним медикаментом, скільки було відправлено в АТО і так далі. Я не думаю, що в когось була навіть можливість масово ті медикаменти перепродувати. Те саме стосується і фінансових надходжень – про звіти, з якими можна ознайомитися, я вже казав раніше.

Багато було ще цікавих випадків, наприклад, із забезпеченням засобами, дорівняними до наркотичних, це заборонені у вільному обігу препарати, і про тих наркоманів, які намагалися у нас ці засоби виманювати. Насправді застосування таких препаратів було під дуже строгим контролем, я сам анестезіолог за фахом і у своїй професійній діяльності для хворих неодноразово застосовував наркотичні і дорівняні до них засоби. Вони застосовуються і списуються за багатьма документами суворого обліку. У нас було тільки дві людини, які мали доступ до таких засобів, – потужних, що можуть бути у великих дозах небезпечні, наприклад «Димедрол». Ці препарати серйозно контролювали, і їх призначували та відпускали поштучно.

Велику кількість медикаментів ми відправляли для тих поранених, які перебували в лікарнях, адже після 20 лютого ніхто вже нікого не викрадав. Багато медиків, які під час Революції Гідності здавали правоохоронцям інформацію про хворих, тепер розповідають, що вони самі є активними учасниками Майдану і рятували всіх протестувальників. Те, що здавали хворих і не надавали медичної допомоги, – на жаль, це теж правда. Ось, у загальних рисах, так діяла Медична служба Євромайдану.

Тепер про медиків, які отримали ушкодження і травми на Майдані – це близько 30 осіб: і лікарі, і медичні сестри, і санітари. Першим лікарем, який отримав серйозні поранення, коли «Беркут» почав застосовувати гумові кулі і стріляти в обличчя, був Євген Кузик* – саме тоді він біля барикади на вулиці Грушевського надавав медичну допомогу. Він сказав, що в долях секунди вчасно повернув голову в бік і отримав кулю збоку, в перенісся між очима. У нього був величезний синець і навіть поламані кістки носа. Якби він не повернув голову на тих пару сантиметрів, то мав би всі шанси отримати поранене або вибите око. І він був одним із тих перших лікарів, які поїхали на лікування за кордон – у Литву, де йому робили пластику і хірургічну операцію на носі та реконструювали його.

Ще одне з таких відомих поранень – це Леся Жуковська**, яка зараз закінчує навчання у Національному медичному університеті, незабаром стане лікарем. Вона була поранена в шию, куля пройшла повз сонну артерію, і це насправді щастя, бо змістись уламок кулі на півсантиметра-сантиметр – і дівчина могла бути вбитою. Це було чи не найсерйозніше поранення медика, який був у медичній формі з медичними опізнавальними знаками.

* Свідчення Євгена Кузика зберігаються в «Архіві свідчень подій Майдану».

** Див. свідчення Лесі Жуковської у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

Найголовніше, що не було вбитих медиків, хоча вони були на передовій увесь час, одягнені у білі футболки із червоним стилізованим хрестом, і більшість у білих касках теж із червоними хрестами. Їх можна було навіть здаля легко розпізнати і, за бажання, відстрілювати можна було всіх лікарів. Один із прикрих випадків, що відбувся ще до першого вбивства, до 19 січня: один із медиків, який надавав допомогу пораненому на вулиці Грушевського, показував потім свою білу футболку. Він відчув, ніби його в спину один раз щось стукнуло, потім другий, третій. Виявляється, для «беркутівця» цей хрест на спині став мішенню, і він зробив три постріли гумовими кулями. Ці постріли закінчилися синцями, без серйозних ушкоджень, але на футболці було видно сліди того, що «беркутівець» цілився саме у намальований медичний хрест. І той факт ставлення до білого прапора з червоним хрестом біля медпункту на Грушевського, 4, і ось таке продовження свідчать про таке не зовсім адекватне ставлення правоохоронців до медиків, хоча для нашої медслужби різниці не було – ми всім надавали медичну допомогу.

Інший кричущий випадок ставлення тодішньої правоохоронної системи до медиків стався 19 січня (коли близько 12-ї дня був другий штурм протестувальників і витіснення їх аж до готелю «Хрещатик»), – це руйнування медпункту на Грушевського, 4. Саме тоді «беркутівці» захопили в полон двох наших охоронців медпункту, які через кілька днів постали перед судом як учасники масових заворушень, а я тоді у суді був свідком як координатор Медичної служби. Один із них – охоронець із Козацької сотні на прізвище Скорик. До речі, відомий козак Гаврилюк* також був у Козацькій сотні й допомагав у охороні медичного пункту. Взагалі всі наші охоронці того медпункту були із цієї сотні. Вони не брали активної участі ні в киданні «коктейлів Молотова», ні в киданні каміння, вони просто залишилися у приміщенні медпункту і там були захоплені. Реально вони прикрили відступ медиків, і більша частина медикаментів разом з усім персоналом та пораненими були евакуйовані через тильний хід тоді ж, о 12-й годині дня. А жорстокість «Беркуту» була такою, що вони спочатку порозбивали вікна, а потім всередину медпункту кинули сім гранат. Там усередині залишався пан Скорик, і його напівпритомного захопили. Є фотографії, зроблені, коли ми до медпункту повернулися, після того, як «Беркут» пішов. Що ж сталося з тим медичним пунктом – все, що там залишилось (столи, стільці, якісь ящики, стелажі і т. п.), підірвано, розшматовано і розкидано. Це – варварство, це – недотримання всіх можливих міжнародних норм щодо медиків. Так само, як і прийняття рішення пані Богатирьовою** і урядом Азарова про застосування водометів при мінусовій температурі, що заборонено будь-де. А також дозвіл і погодження з міністром охорони здоров’я на застосування надпотужних світлових гранат, що постачалися з Російської Федерації. Ці гранати спричиняють такі пошкодження та інвалідизацію, що їх важко назвати засобами відлякування протестувальників, – це зброя на знищення. Тому є питання до тодішнього керівництва Міністерства охорони здоров’я та уряду – як вони могли давати ці дозволи.

* Михайло Гаврилюк був підданий знущанням спецпідрозділом «Ягуар», що завдяки відео, розміщеному в мережі, спричинило значний суспільний резонанс.

** Міністр охорони здоров’я в уряді М. Азарова, який діяв під час президентства В. Януковича.

Ще один із медиків, Олексій Тутов, волонтер медичної служби, теж одягнений у білу футболку, був захоплений «Беркутом» близько 12-ї години 19 січня. Можливо, вам траплялася на очі фотографія, де на вулиці Грушевського біля стіни стоїть хлопчина у білій футболці з піднятими вгору руками, а повз нього йдуть «беркутівці» – це Олексій Тутов, який, будучи медиком і чергуючи в тих бригадах, які ходили по периметру, знав, що на Грушевського, 4, залишилися колеги, медики, і пішов їм допомагати. Він був без зброї і в медичній формі, йшов із піднятими руками, але «беркутівці» на нього напали, скрутили його і порвали та зірвали з нього футболку, хоча він пояснював, що він медик, іде у медичний пункт допомагати пораненим. Я був у цих двох процесах свідком. Намагався свідчити суддям, що вони судять медиків, які у нас у службі працювали, про те, що вони справді працювали тільки у нас, що вони не займалися киданням каміння чи подібними діями. Безумовно, вони були майданівцями, але фізично весь час перебували у медичній частині, яка рятувала життя і здоров'я. Судді вирішували під кальку всім давати 60 діб ув'язнення, і жоден аргумент чи здоровий глузд не діяв. Потім була апеляція, і десь у середині лютого відбувалися засідання апеляційного суду. Нам дуже допомогли юристи нашої Медичної служби, а саме Наталія Лісневська, яка є адвокатом за фахом, саме вона захищала в суді Олексія Тутова. Тоді нам удалося переконати апеляційний суд, що немає потреби медиків тримати в СІЗО, й Олексія Тутова випустили. Він знову повернувся до медичної служби на Майдані.

Лікування поранених на Майдані за кордоном координувала [між багатьма іншими] Ольга Богомолець; крім того, Оксана Сивак займалася перевезенням поранених на квартири, до таємних шпиталів; ще був такий МедАвтоМайдан – ціла служба, що забезпечувала транспортування. Крім того, була домовленість із львівськими та івано-франківськими обласними управлінням охорони здоров'я щодо лікування поранених у лікарнях цих областей, і туди машинами «швидкої допомоги» транспортували важких поранених. Майже вся діяльність медслужби здійснювалася на особистих домовленостях. На такому рівні так і відбувалося. Офіційні керівники медицини та лікарі мали від мене моє слово і моральну гарантію того, що я ніколи нікого не здам, хто нам допомагає, хто куди був направлений і хто що робив. До прикладу, той випадок з вибухом у Будинку профспілок, коли було поранено двох бійців «Правого сектора»: вони розпаковували принесені речі, і там щось вибухнуло, було поранено очі. Богу дякувати, що все це не принесли у медичну службу, де завжди перебувало багато майданівців. Тоді цих двох юнаків прийняли львівські медики. Ми відправили їх машиною «швидкої допомоги», що чергувала на Майдані, за погодженням із львівськими лікарнями, і там лікарі врятували їм і очі, і руки. Про це знало тільки кілька людей, і все так і залишилося великою таємницею.

Ще було кілька лікарень у райцентрах навколо Києва, які теж допомагали нам і приймали постраждалих під виглядом, що лікують побутові травми. З київських лікарень, з першого до останнього дня Революції Гідності нам найбільше допомагала 17-та лікарня, на відміну від інших двох лікарень, куди спря-

мовувались поранені та хворі, і до яких були великі претензії, Олександрівської і Лікарні швидкої медичної допомоги). У цих двох лікарнях були проблеми зі знаходженням постраждалих. Із 17-ю лікарнею було проблем найменше, і найбільше допомоги отримали ми саме від них: і розуміння, і переховування, і сприяння, і самовіддану працю лікарів та медсестер. Наприклад, коли в цю лікарню приходили правоохоронці, то автомайдан чи медавтомайдан тихцем перевозив поранених в інше місце, про це нам повідомляли керівництво і чергові лікарі.

Правоохоронці прослуховували телефонну лінію швидкої допомоги «03», і, як тільки надходив виклик з Майдану, то одразу була вказівка внутрішнім службам дивитися – куди їде «швидка» і куди кого повезли. Якщо людина з Майдану, то починалися проблеми з тими хворими. Я не думаю, що саме лікарі «швидкої» доповідали, але їх легко було прослуховувати.

Найстрашнішою для мене виявилася інформація, яку дізнався зовсім недавно. Виявилось, що у Службі безпеки України хтось із керівників підписав розпорядження про штурм Майдану і фізичне знищення всіх, хто перебував у Будинку профспілок. Був розроблений план із конкретними вказівками і прізвищами тих, хто має його здійснювати. Насправді, я думаю, коли горів Будинок профспілок і не вдалося «беркутівцям» (чи це була «Альфа») проникнути всередину, то був ще один план, зараз вже доведений і десь там у вузьких колах оприлюднений, за яким усі, в тому числі й Медична служба, мали бути фізично знищені. <…> До речі, перебуваючи на Майдані, я також усвідомлював, що мені як організатору загрожувало від 15 років тюрми до фізичного знищення. Ну, слава Богу, для мене та для медиків минулося. Але, бачите, однак – сто майданівців вбито. Переконаний, вони віддали своє життя не даремно.

Різних нюансів діяльності медслужби може бути ще багато, але, мабуть, є інші люди, які можуть про це детальніше розказати. Наприклад, Олена Євтєєва, Таня Шилова, Софія Пилипчук, Андрій Гук, Святослав Ханенко (він, щоправда, більше займався політичними питаннями), Микола Сивак чи хтось із МедАвтоМайдану, чи з першого підпільного шпиталю – настільки підпільного, що про його відкриття оголосили тоді в соціальних мережах*. До цього шпиталю через два дні після повідомлення в соцмережах приїхали правоохоронні служби, там чатували й дивилися – кого туди везуть. А також як створився шпиталь імені Пирогова**, як медики Майдану першими пішли разом з майданівцями добровольцями на Схід, уже захищати Україну від нового ворога – Росії.

З гордістю за тих, хто був у Медслужбі Євромайдану, хто рятував життя і здоров'я майданівців, можу сказати: всі вони справжні сини та доньки своєї нації. Вони високі професіонали, які інтереси України і українців поставили вище своїх власних. Вважаю, що під час Революції Гідності медслужба виконала своє призначення і завдання «на відмінно».

* Йдеться про підпільний шпиталь, який розташовувався в офісі «Всеукраїнської мережі ЛЖВ» на вул. Межигірській, 87 б.

** Перший добровольчий мобільний шпиталь ім. Миколи Пирогова.

Андрій Гук:

«На той час у нас було близько десяти медпунктів, які координувала Медична служба Майдану; ще близько п'яти пунктів були створені стихійно, самими лікарями»

Під час Революції Гідності я був одним із керівників-координаторів Медичної служби Штабу національного спротиву. Зараз я заступник директора з науково-організаційної роботи Інституту нейрохірургії імені академіка Ромоданова. Я також голова правління громадської ініціативи в охороні здоров'я, яка зараз трансформується в громадську організацію «Асоціація медиків Революції Гідності». Вона об'єднує всіх медиків, волонтерів, лікарів, медсестер, парамедиків, які були на Майдані під час Революції Гідності. Ми вважаємо, що Революція Гідності продовжується, оскільки у нас є окупована територія – Крим, у нас іде визвольна війна на східних кордонах України; зараз кожен день надходять дві-три людини – або тимчасово переміщені особи з Луганської та Донецької областей, або поранені бійці із зони АТО; ми консультуємо їх в Інституті, і в нас весь час перебуває на лікуванні від трьох до п'яти пацієнтів.

2013 р. я був консультантом Ради економічних реформ при президентові Януковичу. Те, що відбулося, сталося тому, що суспільство марно очікувало реформ. Здавалося, що Угода про асоціацію буде ще одним каталізатором початку цих реформ, і тоді, коли в брутальний спосіб нас усіх учергове «кинули», то люди вийшли на вулиці. 21 листопада в нас був пленум Асоціації нейрохірургів. На ньому ми всі свої плани будували з огляду на те, що буде підписана Угода про асоціацію. Ми інтегровані в європейську спільноту, тому що ми члени Європейської асоціації нейрохірургів. Для нас теж було шоком, коли ми 24-го числа дізналися про те, що Угода не підписується, і нас фактично направляють у Митний союз. У той же день я вже був на Європейській площі.

Я не був учасником Медичної служби попереднього Майдану, але мені зателефонував керівник тієї Медичної служби, народний депутат від «Свободи» Святослав Михайлович Ханенко, теж лікар (він під час Помаранчевої революції 2004 року очолював Медичну службу Майдану), і спитав, чи я маю можливість організувати Медичну службу. Це вже було 1 грудня, коли планувалося віче. Сталося так, що я взяв відпустку на роботі для завершення своєї наукової роботи, і трьохмісячна відпустка переросла в майже річну роботу на Майдані. З Майдану я пішов наприкінці серпня 2014 року.

У травні 2014-го ми вже планомірно згортали нашу медичну службу. Це було надзвичайно важко, тому що залишалися люди, яким не було куди іти. Третина тих людей були з Донецької, Луганської, Харківської областей, із Дніпропетровська. Ці патріотично налаштовані люди боялися повертатися додому. Весь час на Майдані вони перебували під нашим спостереженням, щоденно не менше ста людей зверталися за першою допомогою і за медичною допомогою (у нас працювали

парамедики, які просто надавали допомогу), з великими та маленькими проблемами. У дні кривавих протистоянь це число зростало майже до 500–600 людей, а в звичайні дні до медиків зверталося 5–10 осіб.

Почалося все 1 грудня з медичного пункту в Будинку профспілок на третьому поверсі. Ми отримали офіційну згоду від Профспілок України приймати там пацієнтів. Навпроти цього медпункту був зал засідань, ми розширилися туди. Потрібні були медикаменти, бо на Майдані були приїжджі люди, люди без грошей. Тут же було створено сторінку у Фейсбуці. Відбулася шалена мобілізація – через п'ять днів ніякої відмови в медикаментах уже не було. Тут же підключилися наші фармвиробники. Практично всі, до кого ми зверталися, допомогли ліками – хто чим міг. Дуже багато з'явилося добровольців: лікарів, медсестер, волонтерів без медичної освіти. Хтось із них фасував ліки, перев'язочний матеріал. У грудні до медиків зверталися люди із хронічними захворюваннями, яким потрібно було в лікарню, але йти туди вони не хотіли, бо не знали, де ці лікарні – якщо взяти весь час Майдану, більшість на ньому були не кияни. Звісно, у критичні дні протистояння тільки завдяки киянам Майдан вистояв.

Почали ми із цього одного медичного пункту. А потім, коли почалися перші протистояння, коли сталися перші смерті – Нігоян, Жизневський – ми зрозуміли, що це надовго, що нам треба формувати дуже серйозну медичну службу. Чиновники, які були тоді біля влади, не були на нашій стороні та не сприяли в наданні медичної допомоги. Ми знали, що всіх, хто прийде з Майдану в заклади охорони здоров'я, ув'язнять як таких, що брали участь у незаконній акції протесту. Отже, структура почалася з всього одного медпункту на третьому поверсі [Будинку профспілок]. Потім ми розширили нашу службу на весь третій поверх, фактично ціле крило було віддане профспілками під медпункт. Це був центральний медичний пункт, і він же став штабом. Волонтери одразу створили комп'ютерне забезпечення. Оля Богомолець◆ із самого початку за власні кошти придбала гарячу лінію 063–197–03–03, яка працювала в цілодобовому режимі. І медикаментами ми були повністю забезпечені – теж за рахунок благодійників і фармкомпаній.

Щодня в медичному пункті було близько тридцяти медичних працівників, які працювали тоді лише вдень. Але від Нового року до Різдва ми започаткували цілодобові чергування, коли щонайменше дві медсестри і один лікар весь час перебували у медпункті. До нашої медичної служби одними із перших прийшли Мусій Олег Степанович◆, який потім став міністром, Євстігнєєва Олена Валентинівна, Ханенко Святослав Михайлович, Хабенко Олег Миколайович, колишній представник Національної медичної гвардії України (уже у відставці, на пенсії), травматолог Сивак Микола Федорович, Іонов Максим Леонідович◆ (нині – голова громадської ради при МОЗ України). Щодня хтось із таких людей залишався на чергування, тому що виникали питання госпіталізації – треба було домовитися, куди, бо ми знали, що це треба зробити в трошки [специфічний] спосіб: не просто відправити людину, а домовитися з керівником закладу охорони здоров'я. Бо та людина приносила на собі специфічний запах Майдану – горять шини, гріються котли, вариться їжа, – то подекуди одразу таких людей відчували й хапали.

<...> Витягнути «швидку» на Майдан було дуже складно, починалися розмови: «А навіщо їхати, а якщо вона поїде, то чи її туди пропустять, а якщо її туди пропустять, то чи вона госпіталізує людей і чи їх не ув'язнять» – не було ніяких гарантій. Тобто ми зверталися в медичний заклад лише тоді, коли вже треба було, а якщо це гіпертонічна криза або якась носова кровотеча, то ні. Але ж були ще застуди, загострення цукрового діабету тощо. Третій поверх був саме для таких людей – вони там могли побути деякий час – годину, дві, три, але ночувати вони поверталися в свій намет.

Це ми говоримо про організовану частину. Була ще неорганізована частина – справді суспільна ініціатива і громадянська позиція медиків, які теж надавали першу допомогу в медпунктах, які були організовані в наметах. На самому Майдані були два-три такі медпункти (ми говоримо зараз про мирний період). А коли в січні почалися події на Грушевського, стало зрозуміло, що це переходить у фазу жорсткого протистояння. Коли було створено барикаду, тоді вже майже одночасно відкрилися два медпункти – на Грушевського, 2 і на Грушевського, 4. Коли десь відкрили медпункт, ми про це одразу дізнавались, бо щонайменше двічі на день координатори Медичної служби обходили Майдан і бачили, що з'явився медпункт. Перше, що ми пропонували, це: «Вам потрібна допомога?» – «Звісно, потрібна».

Коли кількість барикад зросла, до нас звернулися парамедики із пропозиціями співпраці. До нас вони прийшли десь за тиждень після 1 грудня, а до того вони собі працювали самостійно. В нас було дві служби – Медична служба Штабу національного спротиву та інші медики. Ми ж не можемо заборонити людям – це їхня ініціатива. Ті, хто хотів узгоджувати з нами свою діяльність, приходили до нас і брали ліки. У нас була можливість госпіталізувати людей, потім була можливість розмістити їх на третьому поверсі в холі одразу ліворуч.

Були ще мобільні бригади. Ще була окрема група – волонтери-медики Майдану, вони розміщалися на Лютеранській у приміщенні кірхи. Найперші мобільні бригади – це були бригади Червоного Хреста. Відповідно до свого статуту, вони висилають свої мобільні бригади допомоги туди, де в цьому є потреба.

Десь через місяць у нас були перші зібрання, на яких ми всі познайомилися, попросили у всіх списки.

І десь із цього місця ми побачили перші провокативні дії з боку псевдоволонтерів. Вони називалися волонтерами медичної служби, але почали проводити відкриту провокативну роботу. Ну, почалися одразу розмови про те, що ліки крадуть, почали вимагати наркотики: «А там же наші бійці, їм же треба знеболювальне...» Ну, вибачте, видавати наркотики людям без медичної освіти – це неправильно, тому ми цього не підтримували. Вже потім ми зрозуміли, хто були ці люди. Я думаю, що це були провокатори, навчені для того, щоб дезорганізувати нашу роботу. Щоб якось убезпечитися, ми почали вимагати диплом про середню або вищу освіту, а парамедики взагалі не мали доступу до ліків.

Потім нам серйозно допомогла міська санепідемслужба. Віктор Яхно був координатором, він є дуже фаховим лікарем-епідеміологом. Були великі скупчення людей – до 800 тисяч, до мільйона. Постійне проживання, весь побут у польових

умовах, харчування, весь час готують їжу. Але в нас система була налагоджена так, що не було жодного випадку гострої кишкової інфекції на Майдані. Від самого початку людей, долучених до приготування їжі, перевіряли, вони мали «медичні книжки», ми проводили огляд. Якщо треба, то відправляли їх на аналізи, для того, щоб людина, якщо вона хворіє, не могла заразити інших. Тільки хтось починав хворіти, його одразу вилучали з процесу на карантин. Були шапочки, одноразові рукавички, і навіть ті бутерброди, які розносили, мали гарний естетичний вигляд, і їх розбирали дуже швидко.

Закінчувався січень, людей було дуже багато. На той час у нас було близько десяти медпунктів, які координувала Медична служба Майдану. Ще близько п'яти пунктів було створено стихійно самими лікарями. Європейська партія зробила медичний пункт одразу біля Будинку профспілок – Європейський намет. Але вже після жорстких протистоянь практично усі зверталися до нас за допомогою в плані забезпечення ліків, перев'язочних матеріалів. Лікарів уже починало не вистачати. На жаль, медичні працівники середньої ланки – медсестри та фельдшери – не могли закрити всі питання, тому що були вже травмовані, які не хотіли йти в лікарні, були поранені з ускладненнями – із застарілими інфікованими ранами.

Після цього мене сім разів викликали в прокуратуру, щоб я дав свідчення про те, що ми надавали медичну допомогу. Навіть підштовхували до того, що це була незаконна медична допомога, тому що без ліцензії, без дозволу, в непристосованих умовах. «Чи надавали там медичну допомогу?» Так, звісно, надавали. Це був наш обов'язок – тих, хто давав клятву лікаря. І за законами, і за клятвою Гіппократа, якщо ти можеш надати медичну допомогу, ти повинен надати. Чи старалися ми там робити хірургічні втручання? Ні, ми тільки намагалися зупинити кровотечу і перевести гостру фазу поранення в догоспітальну. Фактично, це була догоспітальна допомога.

З'явилася вже потреба у підпільних шпиталях. Їх було створено. Такий шпиталь було створено і в Будинку профспілок на четвертому-шостому поверхах. Ми весь час готувалися до того, що нам треба буде розширюватися. Такі шпиталі відкрились і на Подолі – на Межигірській. Хоча вони одразу потрапили під приціл правоохоронних органів. Вони існували два-три, чотири тижні максимум. Зрозуміло, що туди госпіталізувати багато людей не можна. Ми взаємодіяли ще з одним шпиталем – на Максима Берлинського, і ще був шпиталь на вулиці Лютеранській, там перебувало 10–15 пацієнтів.

[Ми взаємодіяли] з «Безпечним транспортуванням», тоді ми й познайомились з Артемом Миргородським◆. Артем був одним із тих, хто теж знав, куди можна везти пацієнтів. Це справді було безпечне транспортування – ми чітко знали, в якому стані пацієнт туди приїхав, що з ним там, і чи потребує він подальшого лікування, і якщо потребує, то яким чином його доставляти в лікарню. Як зараз пам'ятаю пацієнта з Грушевського на прізвище Грушевський (я думав, що таке, може конспірація, але справді прізвище в нього Грушевський) – його госпіталізували в клініку «Борис», яка безоплатно надавала йому медичну допомогу. Так само в певний час з'явилася приватна клініка «Євролаб» та її керівник

Андрій Пальчевський – він сам за кермом «швидкої» розвозив хворих, особливо це допомогло під час трагічних подій 19–21 лютого.

Наприкінці січня в нас було розгорнуто щонайменше десять наших медичних пунктів по всьому периметру Майдану. Час збігає, я не пам'ятаю всіх медпунктів, але були, наприклад, в магазинчику «Helen Marlen», на Грушевського, 2, у Будинку профспілок їх було два, тому що періодично, якщо був великий наплив протестуючих, відкривали ще пункт на першому поверсі для видачі ліків, швидкої реакції. Так само були медпункти на третьому, на четвертому і на шостому поверхах. Потім Жовтневий палац, потім Філармонія, Український дім – коли він двічі був наш, то двічі там відкривали пункти. Завдяки зусиллям медичної служби та полковника медичної роти Національної гвардії Ігоря Петровича Ільківа ми на машині «швидкої допомоги» вивезли все обладнання, яке залишилося після того, коли Жовтневий і Український дім було захоплено підрозділами МВС. Це були штативи для крапельниць, столи для перев'язок, відсмоктувачі, дефібрилятори – найнеобхідніше. А медпункти на Грушевського – в [Парламентській] бібліотеці та в Інституті [мовознавства] було втрачено.

18 лютого я пам'ятаю до години, як усе це відбувалося. Був такий наплив пацієнтів, що я в своєму авто привіз старенький принтер з дому і поставив його близько до Будинку профспілок – у нас було багато документації, щоб можна було координувати свої дії та відстежувати долю всіх пацієнтів. На той момент у лікарнях вже було десь близько сотні постраждалих, більшість – безпосередньо з ураженнями легеневого апарату, з токсичними та хімічними опіками, з травмами обличчя та очей. Це важкі поранення, які потребували подальшого лікування, ми ніяк не могли їх віддати на самоплин. Коли почалася мирна хода 18-го, після того горіли Профспілки з 18-го на 19-те, ми розгорнули операційні. Були розстріли, і в нас весь перший поверх був зайнятий постраждалими, троє загинули одразу і лежали на першому поверсі. В той час на першому поверсі була їдальня, вона була закрита, і ми там розгорнули малу хірургічну.

Парамедики працювали в режимі нон-стоп, мобільні бригади вже були на той час структуровані – в нас були списки, були призначені старші. Старшим був Юрій Тертичний, який після цього пройшов полон у Донецьку, а зараз знов повернувся до своєї діяльності. Він керував мобільними бригадами. На першому поверсі три-чотири столи були швидко переобладнані під хірургічні, там відбувалася весь час робота із зупинки кровотечі, тому що надходили пацієнти із вогнепальними пораненнями. Дивом нам вдалося вчасно всіх евакуювати, це завдяки Самообороні – вже о пів на восьму вечора 18-го числа, коли горіли Профспілки, загиблі і ті, хто не міг іти, були переміщені до Михайлівського монастиря. Іншого шляху не було, тому що до того часу всі медичні пункти було блоковано, і там надавати медичну допомогу не можна було, а кількість поранених була велика.

В нас були благодійники, які надавали нам машини «швидкої допомоги» для евакуації, в нас була «швидка» Майдану, Артем [Миргородський] і його команда. Ще була дана команда через Євромайдан SOS, дуже багато людей приїжджали на

своїх машинах і допомагали нам переміщатися. Це все було зроблено миттєво, в межах години всіх було евакуйовано.

Потім у пресі з'явилися повідомлення про те, що в Будинку профспілок понад 200 обгорілих тіл. Це не відповідає дійсності, тому що зараз зібрана відеофіксація всього Майдану, волонтери зробили такий ресурс, де кожен день має свою фото/відео фіксацію. Вона є і в прокуратурі, я це бачив, з різних ракурсів можна побачити, що відбувалося на Майдані. І якби таке сталося, то це було б відомо.

<...> У Михайлівському монастирі почався інший етап, він тривав до початку березня. Одна з координаторок Олена Ганцяк-Каськів◆ пішла, пояснила духовним отцям, що є така потреба, нам нема куди подіти пацієнтів, домовилася, щоб можна було там розміститися. У трапезній розгорнули перев'язочну, хоч її можна назвати й операційною, тому що малі хірургічні маніпуляції там виконували за життєвими показами – нам треба було рятувати людей. Самі пацієнти перебували безпосередньо в Михайлівському соборі, і весь медичний склад туди теж було переміщено. Була домовленість із комунальним підприємством «Фармація» про те, що вони беруть частину ліків як гуманітарну допомогу і вже звертатимуться до нас, оскільки ліки не можна зберігати в таких непристосованих умовах – це порушення закону, але це був форс-мажор. Через три тижні перебування в Михайлівському нам пощастило домовитися з власниками будівлі на Трьохсвятительській, 7, і ми перейшли туди перед 16 березня.

З'явилися «зелені чоловічки» в Криму, прогнозували анексію Криму. Я зустрічався з представником президента [в Автономній Республіці Крим] Сергієм Куніциним, який повідомив про велику загрозу масових уражень і постраждалих у Криму. Він попросив у нас допомогу, в тому числі й ліками. Це вже був березень, ми дружили з Департаментом охорони здоров'я, з Міністерством охорони здоров'я, всі нам допомагали, ніяких проблем щодо госпіталізації не було. Ми навіть 3 квітня уклали [в Автономній Республіці Крим] угоду між МОЗ, Департаментом охорони здоров'я Києва і Медичною службою про те, що всіх пацієнтів ми переводимо і забезпечуємо їм доступ до надання медичної допомоги в офіційних стаціонарних закладах. А тоді в березні ми дуже швидко сформували гуманітарний конвой під егідою Медичної служби Майдану разом із Червоним Хрестом, Штабом національного спротиву і відділенням невідкладної допомоги та екстреної медичної допомоги, яке надало нам машини. Частина добровольців, які працювали у мобільних бригадах, сіли в машини й поїхали. Їх на перешийку зупинили, обшукали, забрали всі ліки, продукти, дві машини – ледь відпустили машини «швидкої допомоги». Жорстоко побили наших волонтерів, їх навіть шпиталізували. Це все збіглось із проведенням референдуму, анексією Криму, а вже у квітні почалися бойові дії на Сході.

Ми вирішили провести повний облік усіх, хто залишився на Майдані і хто постраждав. Ми запросили їх на профілактичний огляд, це понад 3000 осіб, потім ці списки передали в МОЗ. Це, фактично, і були списки постраждалих, які потім і лягли в основу формування наступних списків постраждалих на Майдані. Ми оголосили, що впродовж місяця закриваємо всі медичні пункти, залишається

тільки шпиталь на Трьохсвятительській, 7. У той час у мене був такий робочий день: я працюю в Інституті до другої-третьої, оперую, приймаю хворих, а після цього їду туди як волонтер і до сьомої-восьмої вечора ми працюємо там. Так там, напевно, більшість лікарів працювала, і так само в квітні вже всі повернулися до роботи. Потім більшість із Самооборони Майдану пішла в добровольчі батальйони.

Ми працювали напряму з Департаментом охорони здоров'я, щоб ресоціалізувати людей, які залишилися на Майдані. Домовилися з мерією, щоб їх, по можливості, працевлаштовувати як тимчасових працівників, тобто знаходили всі можливості для того, щоб люди звільнили Майдан. Це було у серпні, а на початку вересня ми звільнили цю будівлю на Трьохсвятительській, 7.

Багато було допомоги. Гроші збирав Штаб національного спротиву. Наприклад, треба було купити квитки для того, щоб транспортувати когось із поранених за кордон, – цим займалася в більшості випадків Оля Богомолець. Для придбання ліків, яких не було в списку, що приносили до нас, на мобільний зв'язок – для цього всього були спеціальні кошти, і їх збирали централізовано, звіт про них теж опублікований у Фейсбуці. Взагалі вся історія медичної служби від першого дня відображена завдяки Фейсбуку. Залишки коштів було передано на рахунки громадської організації «Здоров'я для всіх», яка співпрацювала з нами. Вона всі ці кошти до копійки витратила на реабілітацію поранених на Майдані. Це все теж є у відкритому доступі.

Зараз працює близько 20 громадських організацій, в тому числі «Шпиталь Майдану», які далі продовжують свою волонтерську діяльність. Їх перелік теж є на сторінці в Фейсбуці. Одні з них забезпечують медичну допомогу в зоні АТО, інші займаються тимчасово переміщеними особами, ще інші – дітьми, ще інші надають стоматологічну допомогу, як, наприклад, Марта Дацко◆. Вона одна з координаторів нашої служби, стоматолог зі Львова, займається програмою «Санація» – вони всіх військових на полігонах проводять через цю санацію. Під час останнього нашого зібрання медиків 20 січня цього року в Українському домі було прийняте рішення про створення Асоціації медиків Революції Гідності, яка і надалі відстоює наші позиції.

Загальна кількість залучених до Медичної служби була близько 1500 осіб, [це рахуючи всіх] навіть якщо людина прийшла один раз. Найактивніших було близько 1000, а зараз працює близько 300. В основному нас, звісно, цікавили терапевти, хірурги, травматологи, кардіологи і психологи. Психологічну службу було з перших днів створено як окремий підрозділ Медичної служби Майдану. Вони в найактивнішій фазі були в McDonald's на Майдані. Хоча б два-три психологи, до яких можна було звернутися, були цілодобово. І, звісно, санепідемслужба – це чи не єдина служба, яка була повністю на нашій стороні й допомагала нам чи не від початку. Вони розуміли, що проблеми, які виникнуть у нас – це дуже серйозні їхні проблеми. Я не можу сказати, що нам не допомагали з Департаменту охорони здоров'я чи з МОЗ, тому що їхні лікарі за покликанням і за фахом, які працювали там як чиновники, були в нас волонтерами на Майдані.

Хочу подякувати моїм колегам, які жодного разу не відмовили в медичній допомозі: 17-та лікарня, 12-та лікарня, Жовтнева лікарня. Я тримав контакт з усіма службами, і за своїми зв'язками ми не мали жодної обструкції щодо лікування і госпіталізації пацієнтів з Майдану. Але ми зверталися особисто, лікар до лікаря, там, де була довіра в стосунках, і ми знали їх професійно.

***

Я народжений у Львові і до 1999 р. навчався і працював у Львові. Закінчив Львівський державний медичний інститут, пройшов шлях від санітара «швидкої допомоги» до лікаря-нейрохірурга. За власним бажанням з другого курсу пішов працювати санітаром, тому що хотів знати медицину із середини, з самого початку. Батьки в мене лікарі. Я відслужив два роки в радянській армії, закінчив сержантом, тобто військова підготовка в мене досить суттєва. 1999 року переїхав на роботу до Києва, в наш Інститут, в якому я і зараз працюю. Я встиг попрацювати ще й один рік один місяць і десять днів у МОЗ, але це теж був такий досвід, який треба було пройти обов'язково. В мене дружина, четверо дітей, старший уже сам лікар і вже сам батько, тобто я вже дідусь. Люблю медицину, спорт і дуже вдячний, що народився саме в Україні, це найбільше, що мене надихає, щоб ми разом могли зробити ту державу, про яку ми стільки мріяли, і батьки наші, і діди.

Марта Дацко:

«Багато чого від ініціативи людей виходило, усі дихали синхронно»

<...> Якщо говорити про створення Медичної служби, то почнемо з 30-го [жовтня]. Там був мітинг, і ми зрозуміли, що якась структурованість має бути, бо дуже багато людей, і з регіонів і зі Львова, ще багато людей починають їхати. Чоловік поїхав давати інтерв'ю на телебачення, а мені в цей момент подзвонив зі Львова, з обласної адміністрації, Андрій Корнат, не знаю, яка була у нього посада, але ми знаємося багато років. І він каже так по-військовому чітко, безапеляційно: «Ти маєш забезпечити медичний супровід львів'ян, які приїздитимуть до Києва». Добре, де я це маю робити? Він сказав, що локалізація всіх львів'ян, які будуть приїжджати, буде на Гончара, 33. Там є зараз Народний рух. Я кажу: «Чи є якісь кошти?» Він каже: «Ні, немає нічого». І коли чоловік звільнився на телебаченні, я йому кажу: «Я маю завдання і мушу їхати зараз на Майдан». І, маючи досвід ще з Помаранчевої революції, я припускаю, що штаб має бути в Будинку профспілок, і добираюся туди. Туди неможливо було зайти, бо вже була перепускна система. Я розумію, що десь повинні бути все ж таки медики, [Андрія] Парубія я дуже добре знаю, до нього телефоную і кажу: «Мені терміново сюди треба потрапити». І я туди проходжу на третій поверх, бо мені сказали, що медики на третьому поверсі. Там був Святослав Ханенко, він був керівником служби.

Я так розумію, що між партіями була домовленість, кожна мала свій напрям дій. «Свободівцям» дали медицину, бо на той момент Ханенко був депутатом Верховної Ради, а Мусій◆ був його заступником. І я до нього приходжу і кажу: «Я маю таке завдання». Він чемно вислухав і каже: «Немає питань. Ми так само зараз нічого не маємо, зараз будемо щось думати». Я кажу: «Мені зараз треба туди людину, яка там буде сидіти». І в той момент приїхала пані Леся [Копач] – вона рухівка, з Тернополя приїхала, а пан Святослав добре її знав і каже: «О, пані Леся, Ви, напевно, добре будете нам пасувати».

На той момент вже була певна кількість медикаментів, бинти – такі два здорових мішки. Це все тривало пару годин, і вже на зовсім пізній вечір ми взяли пані Лесю і поїхали в те приміщення на Гончара, 33. Там був Василь Куйбіда, він був тоді керівником Руху. Ми вибрали кімнату для медичного пункту, позсували столи, все порозкладали. І для пані Лесі також кімнатку організували, щоби вона мала де ночувати. Це дуже було добре, тому що це приміщення на Гончара було трошки віддалене від усіх тих подій, і ми розуміли, що ця жінка впорається з тим завданням.

Таким чином я і була в Медичній службі. На початках це був потік медиків, які приїжджали. Ми їх усіх записували, в кого яка спеціальність, хто де працює. Ми навіть вели ще реєстр юристів. Пізніше ми вирішили, що юристів треба на інший поверх, тому що вже була велика маса людей, які зголошувалися працювати.

У той же день так само виник зародок медичного пункту в Київраді. А от щодо Жовтневого палацу – я не можу сказати точно, коли там виник медпункт, але я пам'ятаю [Ігоря] Ільківа, який прийшов із двома своїми колегами, там ще був Олексій Татаренко і ще хтось третій, а я записувала, збирала команду медиків і сортувала, хто і де має бути, щоб рівномірно розподілити лікарів, допоміжний персонал і медсестер. І всі приходили й дуже військово доповідали: такий-то прибув – воно так смішно якось виглядало, – а я кажу: «О, мені треба такого на Жовтневий».

Тоді люди, і не тільки медики, вже приносили медикаменти. Ми починали обростати масою медикаментів і стали їх сортувати. Паралельно почали шукати провізорів – тих, хто має якесь відношення до ліків. Так само по телефонах: «Ти є? Ти на Майдані? Ходи-но сюди, і візьми із собою там ще когось». Таким чином ми познайомилися з Юрком Громом і його колегами. Я просто знала, що вони на Майдані, і мій брат – він також був коло нас, – каже: «Я знаю одного провізора, він є точно на Майдані». Ми зв'язались з ними телефоном, і вони прийшли. Я кажу: «Це ваш фронт роботи». Це був такий великий кабінет, там усе було завалене медикаментами, і вони вчотирьох почали по групах складати ті медикаменти. І коли до нас приходив Ільків, то він брав торби з медикаментами і йшов. Він був керівником медичного пункту в Жовтневому палаці.

А в Київраді були Юрко Ковальчук і Степан Андрійців. Вони навіть не знали, що є координація, і хаотично, мірою того, як туди прибували люди, щось почали організовувати, і це було два, може, три дні. Ми вже мали нормальні осередки та чітко уявляли, де в нас є медпункти, хто за них відповідає, який там є зв'язок.

<…> Багато чого від ініціативи людей виходило, усі дихали синхронно. Ну, то був організаційний період.

<…> Потім мені доручили створити ще один медпункт на «Експо-Плазі», в перші дні грудня, до 10-го. Був масовий приїзд людей. У нас вже було багато медикаментів, було багато лікарів-киян, і ми їм пропонували, де вони можуть бути, де їм зручніше доїжджати. Але там зовсім була інша специфіка, бо «Експо-Плаза» – це така велетенська споруда. Коли ми туди приїхали, там ще не було людей. Ми тільки починали думати, де будуть спальні місця, де може бути кухня. Ми шукали місце, де буде найкраще, щоби всі бачили, де є медичний пункт. Взагалі-то це дуже незатишне місце для проживання. Приміщення умовно було поділене на секції, там були навіть гардеробні шафи. Ми намагались їх все ж таки трошки ізолювати. Медичний пункт у нас тоді мав і лазарет для хворих. Він мав бути відгороджений, щоб люди не перетиналися між собою. Оглядова кімната там мала дві чи три кушетки, далі були просто мати. Я навіть не пам'ятаю, із чого це все робилося – якісь піддони, здається, і на тих піддонах ми робили ліжка для хворих. Приїхали мої колеги з Медичного університету, і серед них одна зі студенток – Софія Готь. Я побачила, хто найактивніший, і кажу: «Софійка, ти будеш тут. Ти повинна скласти графік, хто з лікарів і коли буде виходити». Софія Готь у перший тиждень це все тримала. Я з нею контактувала, оскільки я була у Будинку профспілок, і кожний день мені потрібно було розуміти, скільки є хворих, які хворі, хто потребує госпіталізації. І ми туди одразу взяли провізора, тому що медикаментів було дуже багато, ми туди завезли цілу машину медикаментів, і там був серйозний стаціонарний пункт. Він досить довго був, але не до кінця, думаю, що січень вони точно були.

Пізніше ці менші медичні пункти почали відкривати на Головпошті, потім у магазині «Helen Marlen» <…>

Той тиждень був дуже активний, до 10-го числа, до першого протистояння – перші зусилля на зорганізацію. <…> Я взяла на роботі відпустку за власний рахунок. У принципі всі прекрасно розуміли, і у Львові також, хто де є, і якщо треба було, то спочатку була заява про відпустку за власний рахунок, потім відпустка, потім просто тебе якось прикривали.

<…> У той час до нас прийшов Олег Картавий◆. Він один із перших запропонував свої послуги, це була така команда, яка навчала невідкладної допомоги. Вони ще не називалися «тактичною медициною», вони були інструкторами, і до 10 грудня вони приходили в Будинок профспілок, і ми мали з ними кілька занять. Вони дуже класні, я коли їх побачила, то зрозуміла, що це те, що нам треба. Ми не мали місця, де це проводити, і просто в коридорі організували ці курси, вони всі зі своїми манекенами прийшли. Ми повідомляли лікарів, щоб усі неодмінно були, і хто міг, приходив. Вони кожний день проводили ці курси. Ми були дуже задоволені, що вони з'явились. І люди мали таку можливість це собі повторити, навіть лікарі з досвідом. На той час ми вже мали футболки, що ми медики.

Того вечора 10 грудня, коли був штурм, ми із чоловіком поїхали додому, повечеряли, я вже навіть лягала спати. І тут чоловік включає телевізор, і ми чуємо, що почався штурм. І ми все кинули та поїхали, навіть без сну. Ми саме ще встигли

потрапити в середину, а пізніше, десь о 3-й годині ночі вже було все перекрито, все було оточене «Беркутом». Я мала на собі бейджик і таку накидку з хрестом. Я розуміла, що це просто безнадійно, але я мусила туди потрапити, і чоловік за мною. Я підходжу до «Беркуту» і кажу: «Хто у вас є старший?» Вони мені показують, дуже чемно. Я підходжу до нього, витягую бейджик і показую, що я медик і повинна туди потрапити. А він каже: «Скільки вас?» І коло мене жінка підійшла і каже, що чоловік її там, а вона сама лікар. Я кажу: «Нас троє», – а людей вже підійшло багато. Він каже: «Хто лікарі?» А я показую, і він каже: «Прошу заходити». І таким чином ми пройшли.

Там уже тоді були ці всі штурми, і тому я не могла вже потрапити безпосередньо в Будинок профспілок. Ми, власне, з того боку були. Але там були наші колеги, що вже мали ці укладки – французька аптека, здається. Вони нам одразу в перший день передали такі наплічники, дуже багато всього передали і дали цю водичку, щоб коли буде сльозогінний газ, промивати очі – це були коробки, ящики, того всього було дуже багато. І ми в ті наплічники їхні складали все необхідне. Не всі мали футболки, звісно, але було видно, що [польові] бригади медиків працюють. І ми вже долучалися туди, де було менше людей. <...> Звісно, були неприємні моменти, але серйозних травм, загрози життю не було.

<...> Вже на самий ранок, десь о 6-й годині ми розуміли, що вистояли. І ми змогли прорватися в Будинок профспілок і поповнити запаси медикаментів. Оскільки холодно було, десь -10 градусів, було багато ускладнень, люди мали фарингіти. Тож ми найперше взяли, що у нас було: льодяники, все від підвищення температури. Ми розуміли, що нам потрібно зараз іти в народ і допомагати. Були у нас уже ці грілки, ми так само це все поклали в наплічники, просто в ящики і це все людям роздавали.

Люди на той момент знову всі поприїжджали, їх було дуже багато. І багато зголошувалося медиків: от ми приїхали, ми готові тут [працювати] зараз, давайте нам якийсь фронт роботи. На ті моменти завжди було перенасичення лікарів, а оскільки вже немає таких звернень, то всі без діла сидять. Тож вони починали роз'їжджатися після 10 грудня. В якийсь тиждень ще було дуже багато медиків, а пізніше їх не стало, і це вже була проблема, тому що майданівці почали серйозно хворіти. Ясно, що ми не могли стримувати тих, хто з регіонів приїжджав. Просто їх видзвонювали, ми мали базу телефонів тих, хто там уже зголошувався. Причому деколи ми не мали ким перекрити деякі медпункти, щоб там була просто медсестра. Все ж таки на кухні ти можеш поставити будь-кого, а тут відповідальність, і ускладнення, які отримували мітингувальники, були досить серйозні. І коли у людини під 40 температура, і ти говориш, що вона мусить їхати до лікарні – ви ж пам'ятаєте, що тоді було з лікарнями – то ми їх просили: «Як ви трошки хворі, то повертайтеся додому». Були такі, що просто не хотіли нічого чути, і ми вже почали робити лазарети на поверхах. Це також було досить складно, і не медик не мав права там бути. Тобто ми намагалися тих медиків просити приходити після роботи. Всі медики-кияни допомагали і після обіду, тобто після свого робочого дня приходили.

<...> Було по-різному, але надавали перевагу тим, кому ми могли довіряти. Нам було дуже важливо не брати з вулиці когось, ми намагалися мати всі дані про людину, навіть на початку просили ксерокопії дипломів. Тобто ми намагалися спочатку побудувати ту службу дуже правильно, але коли були моменти загострення, це вже там було байдуже, іноді якщо ти назвався лікарем, то вже гаразд. Але все ж ми мали цю базу лікарів і намагалися чітко розуміти по спеціальностях, хто нам більше буде потрібен, навіть знати, з якої лікарні прийшла людина.

<...> Так це все тривало у нас до січня, десь до 20-го числа.

Коли на Грушевського почалося загострення, протистояння, ми ходили бригадами, ми кілька разів так само вибігали: розуміли, що там якась є проблема, і брали ті наплічники. Не всі хотіли туди бігти, хто був відважніший, той біг. Ми з вати робили маски, там же був якийсь газ, роздавали всім маски, хто там був.

До того вся робота медичної служби полягала в профілактиці та у намаганнях знайти лікарів, які будуть фахово на кожному медпункті оглядати постраждалих. Це була така рутина, яка забирала дуже багато сил із тим, щоб все це не занепало, і люди все-таки отримували медичну допомогу. А вже коли ці гострі протистояння почалися, це був трохи інший характер роботи. І так само багато медиків приїхало, 21, 22-го, вже доїжджали медики. Були такі лікарі, що брали відпустку, і вони залишались і говорили: можете на мене повністю розраховувати. І таких було досить багато. Я тоді поїхала до Львова з тим, щоби звернутися до Лікарського товариства, щоби вони їхали, щоби вони розробили графік чергувань і працювали вахтовим методом. Це не зовсім вийшло, люди більше приїжджали на 2–3 дні. А лікарі-кияни були активніші, їх було дуже багато, і ми вже знали, на кого можна розраховувати, кому можна телефонувати.

<...> Команда Олега Картавого першою почала навчання з тактичної медицини – вони були до останнього. Можливо, вони і поїхали ближче до Криму тоді, коли вже Майдан закінчувався, і наші медики так само в команди збиралися на машині, брали ці всі медикаменти й туди під'їжджали. Туди не пускали, а ті, хто там уже був, не верталися. Дехто проривався і повертався, і багато медикаментів ми туди відправили до лікарень. Ми мали там своїх зв'язкових, тобто тих, хто говорив, де є найбільша ймовірність протистояння вже в Криму. Команда Олега Картавого – молодці, це було дуже-дуже класно, проводили навчання по різних медпунктах, і там були не тільки медики. Ми вже залучали всіх, хто хоче долучитися до медичної служби. Паралельно у нас була така служба «Медичні бригади». Це була переважно молодь, вони мали свій графік, вони знали, що їм на ніч потрібно, наприклад, три бригади. Це команди, які самостійно працювали в полі, це навіть не були медики, скоріше студенти-медики. Там були такі люди, що їм було цікаво просто в ніч ходити. Він зранку працював на роботі, а в ніч ходив по Майдану з наплічником, з футболкою.

<...> [Під час подій на Грушевського постраждалих почали вивозити з Києва.] Коли я поїхала у Львів, уже були серйозні поранення, і ми розуміли, що тут просто нічого не можемо і втрачаємо час. Я тоді зателефонувала до Олега Березюка, він зараз у «Самопомочі» голова фракції, на той момент він був у Львівській міській

раді заступником голови з гуманітарних питань, але ми з ним знаємося ще з інституту, разом училися. Я телефоную до нього і говорю: «Олеже, мені потрібно 30 місць у лікарні у Львові». Він каже спочатку: «Де я тобі візьму 30 ліжок офтальмологічних?» Я кажу: «Олег, ну мені дуже треба». Він тоді сказав: «Знайдемо». І після того ми почали з ним спілкуватися стосовно офтальмології. Вийшло так, що ми вже мали автобус зі Львова, який пригнали сюди до Києва, і зголосилися їхати до Львова, може, десяток поранених. <…> Отже, на Львів ми давали всіх поранених, були автобуси. Домовлялися ми з Ірою Яренко, зараз вона у «Самообороні Майдану», у них була львівська філія, там також досить серйозно було це все поставлено. І ще був Комітет підприємців, і так само ми з ними домовлялися, коли був потрібен транспорт, бо вони займалися перевезенням людей і надавали автобуси. Вони чітко говорили, який буде автобус, щоб у зворотному напрямку могли їхати поранені. Це були невеликі автобуси, а щодо великих я контактувала з Ірою Яренко. Коли для перевезення поранених були потрібні великі автобуси, вони їх оплачували.

<…> Практично всі поранені спочатку їхали на Львів, але принаймні всі чітко розуміли, що є узгодження з Києвом. Ми обговорювали, яке протистояння і яка передбачається кількість поранених, що потрібно готувати. І навіть були такі моменти, що Олег каже: «Ти мені маєш сказати хоча би за годину, чи потрібен ешелон», тобто це треба було прогнозувати. І я потім зрозуміла, що якщо не мати зв'язку з лікарнями у Львові, то ми багато можемо програти, і поїхала тоді до Лікарського товариства. Оскільки я зі Львова, ми там знаємося всі по лікарнях, і коли я тоді приїхала, познайомилася з Наталкою Іжицькою◆. І з кожної лікарні ми мали представника, який це брав на себе, і ми розуміли, хто яку буде мати місію. Тобто ми вже мали медичний штаб, а в цей день створили Львівську філію, яку координувала Наталка Іжицька. Нам уже було набагато простіше, тому що ті поранені, які їхали, всі йшли через лікарні швидкої допомоги.

<…> Пізніше були такі поранення, що ми мали використовувати наші знайомства за кордоном. Польща зголосилася дуже швидко. Це спочатку все було місцево [не на рівні держави]. Кшиштоф Становський і його колеги – це такий фонд* у Польщі – одразу зголосилися допомагати. Вони нам багато апаратури передавали, вони шукали лікарні, а потім сказали, що 30 людей вони можуть узяти на лікування, і вони, власне, звернулися до нас із тим, щоб ми дали їм цих людей. Був ще такий Орест із Варшави, був Марек, прізвище забула. Потім вони до нас приїздили з тими медикаментами, які закупили коштом Польської держави, але з окремих міст. Вони привезли фантастичну апаратуру, і генератори кисню, і різне реанімаційне устаткування. Але найважливіше вони привезли 20 лютого – це польовий шпиталь! Я пам'ятаю, 18 лютого ми зранку вже їдемо, десь о 7-й годині ми почули, що вже є перші жертви, і я телефоную Марекові та кажу: «Нам терміново потрібен польовий шпиталь». А він каже: «Боже, це ж польовий шпиталь, це ж на рівні держави». Я кажу: «Мареку, нам треба вже і негайно». Це було 18-те число, і погодження Польщі на рівні президента і на рівні міністра за-

* Йдеться про «Фонд Міжнародної Солідарності» (Варшава).

кордонних справ було дано. І 20-го ввечері на кордоні на Львівщині ми вже мали польовий шпиталь – дві велетенські машини, повністю споряджені! <...> Це я до того говорю, наскільки поляки були заангажовані, наскільки вони були направду швидкі. Я просто з ними домовлялась, і вони спрацювали навіть на 200%. Цей польовий шпиталь зараз на балансі 66-го польового шпиталю міста Львова. Вже коли була війна і треба було їхати на Схід, вони не мали польового шпиталю, і через когось вони дізналися, що ми його привезли, що він є в Києві, його передали. Поляки такі молодці, просто немає, що сказати.

<...> Супровід транспорту брала на себе Самооборона. В Самообороні я напряму контактувала із Парубієм. Було налагоджено зі Львова доїзд у Київ реанімобілів. Це були страшні проблеми, тому що з одної області в іншу вони не мали права пересуватися, офіційного дозволу не було. <...> Коли ми викликали реанімобіль, то дзвонили до Львова. Самооборона домовлялася – Пацьорко, здається, було прізвище керівника тої служби – і на свій страх і ризик та машина їхала, брала важких поранених і везла до Львова. А якщо везти до Польщі, то поляки приїжджали і забирали своїми машинами.

Був такий момент, який я дуже важко пережила, це вже події лютого. Ми були вже на Прорізній. <...> Ми розуміли, що буде протистояння. Десь числа 11-го, тобто за тиждень до подій, я дзвоню до своїх колег у Львові і кажу, що на 18-те число нам треба багато лікарів, я перелічила, які саме спеціальності потрібні, – ну, всі не вірили: «Ну що ти таке розказуєш? Вже коли буде потреба, то ми приїдемо». Тобто ніхто не робив собі звіту, що реально буде. Але вони пізніше всі згадували: «Ну, ти ж за тиждень нам чітко сказала, що потрібно». І ми прораховували ці кроки, що може бути, які нам медикаменти потрібні. Ми справді готувалися. Ми навіть прораховували такий момент, що нам потрібно буде працювати на першому поверсі Будинку профспілок – там, де була їдальня. Це була моя ініціатива, бо коли я це сказала Мусію, він відповів: «Іди звідси. Що ти таке дурне говориш?» Ми з лікарями, які вночі чергували, пішли. Це було за чотири дні до подій. Ми мусили зрозуміти, де у нас буде сортування, де в нас які поранені будуть.

Тобто ми це передбачали. Але коли те 18-те число настало – нібито готувалися, а насправді ми були зовсім не готові так, як би хотілось. Кількість поранених була така велика, що ми просто на початках не справлялись. І ми зверталися через Фейсбук: терміново просимо киян-лікарів зголошуватись, і там був перелік спеціальностей. А перманентно ми завжди виставляли там список медикаментів – це було впродовж всіх трьох місяців. Кияни дуже зголошувалися на це, вони як несли, то несли. Тобто всі прочитали, і всі скуповували: якщо треба було шовний матеріал, то скупили весь шовний матеріал, якщо треба було зеленку, то була тільки зеленка. Треба віддати належне Наталії Шолойко, яка організувала фармацевтичну службу. Вона по своїх знайомих, по всіх фармацевтах видзвонювала. Після 10 грудня цей потік медикаментів був такий, що це дуже важко просто передати людям, які там не були і не бачили цього всього, наскільки було складно це все посортувати. Були графіки чергувань, вони там це все обліковували. Ми вже потім вимагали від кожної медичної частини чи пункту, щоб вони в письмовому вигляді

подавали заявки, що потрібно і що отримали – це вже була серйозна служба. Було прийняте дуже правильне рішення – частину медикаментів перевезти за межі Майдану, тобто на склад.

Коли ми евакуювалися 18-го – ви собі не уявляєте, що це було! Прибіг сотник Самооборони «Котигорошко», він мене добре знав, бо ми всі зі Львова. І він вже третій раз прибіг і закричав: «Ви що, не розумієте, що ви горите, усе, все вже горить. Все кинули і вийшли звідси!» На щастя, там були мішки. Нас було, може, 20 лікарів, це був хаос. Ми вже почали сортувати поранених внизу і важких навіть не піднімали нагору. Ми половину кухні просто ліквідували, зробили операційні столи. Кінець-кінцем ми повністю всю кухню вигнали, і там було, може, 12 операційних столів. І так кожну годину ми доставляли столи і формували бригади на кожний стіл... Це було щось, і було дуже страшно. І тоді, коли «Котигорошко» прийшов і каже: «Все, всі виходять», – то ми схопили мішки, і кожен, що міг, згрібав туди того всього з медикаментів, і кожний виходив із двома лантухами – хто що міг, те тягнув. Задимлення було страшне. Ми перед тим зробили ще одну операційну, тобто у нас вже було дві операційні в Профспілках. І ми прораховували, як будемо евакуйовуватися, наперед передбачили всі кроки. Ми знали, що на третьому поверсі є коридор, яким можна спуститися до пивниці. Там завжди були закриті двері, колодка висіла, і ми просто розбили ці двері й туди всі евакуювалися. Зі всіх поверхів усі йшли на третій поверх згори, і третім поверхом ми всі йшли. Ми би втратили ще більше медикаментів, якби не мали тих складів за межами Майдану. Так що я кажу, тут реально треба віддати належне Наталії Шолойко, яка організувала цю службу.

О другій годині ночі ми зі всіма тими медикаментами приїхали в Михайлівський монастир і там почали це все облаштовувати. Михайлівський монастир – це взагалі зовсім інша віха. 18, 19, 20-те – це можна окрему книжку писати. Дві доби ми фактично були без сну. Так само ми там організували цю всю службу, це все було миттєво, впродовж трьох годин. Там у трапезній було організовано операційну. Скільки там було столів, я навіть не знаю, може, більше шести. Зі Львова везли операційні лампи – вони дуже дорогі. Хлопці своїми руками робили ці лампи. Для нас вони були дуже важливі, тому що без світла операції не можна проводити. Операційна була в трапезній, а сам собор – це було, скажімо так, терапевтичне відділення. Там було також багато поранених – не сильно, можливо, комусь треба було просто відпочити. І там все миттєво і гарно було організовано: хто за що відповідає, хто чай подає, хто якусь їжу. Дуже багато туди з'їжджалося людей, з якими потрібно було домовлятися, тому що вони не знали, що мають робити, а хотіли допомогти. Було багато машин, і ми намагалися все організувати. Як правило, я стояла при вході в трапезну, щоб ніхто не заходив, а також для того, щоби ми одразу могли дізнатися, хто з якими питаннями приходить.

<...> У нас був військовий літак, не пригадую звідки, і не пригадую, яке це було число: може, 19, може, 20, бо на 18-те ми мали досить багато реанімобілів, це були хлопці з Рівного. Я також мала з ними контакти, і ми одразу казали: «Тут реанімобіль – двоє в реанімобіль», – і вони везли. А там лікар виходив і казав, що

саме, яке поранення, і вони вже між собою розмовляли як лікарі. Вже з'явилися лікарні за межами Майдану, десь були організовані міні-шпиталі. «Експо-Плаза» – це було як шпиталь, а там поранені ніколи не були. Були також лежачі місця на Гончара, але там поранених не було. Це, можливо, з тим пов'язане, що воно віддалене і довезення туди було утруднене, недоцільно було.

<…>18, 19, 20-те – це один такий довгий день, який ніяк не міг закінчитися. Ми пішли на дві години в офіс чоловіка на Трьохсвятительській і просто на підлозі лягли, бо ти стоїш третю добу і вже пробуксовуєш. Що було далі, я вже не пригадую – як ми переїхали на Прорізну, не пам'ятаю. Це коли вже ніби протистояння гостра фаза минула і не було надходжень поранених, тож ми вже мали справу просто з організацією.

<…> Ну от, я хочу розказати одну історію. 17-та київська лікарня – там Максим Іонов◆ був, один із координаторів медичної служби – це, може, число 22-ге. Поранені вже були по всіх лікарнях, і наша задача була зв'язатися з адміністраціями лікарень і зрозуміти, які в них потреби, в якому вони стані, чи їх там не утискають і так далі. Ще потрібно було забирати людей – якщо він львів'янин, то йому було набагато комфортніше лікуватись у Львові; іноді ми розуміли, що тут йому не мають можливостей надати допомогу, або ще там якась проблема. От таким чином ми намагалися зі всіма головними лікарями домовитися – це на рівні волонтерства. І після цього ми поговорили з головним лікарем тієї лікарні, він каже: «Все добре. Ось, дивіться, скільки у нас тут поступили за день. Тут половина бомжів. Звідки я можу знати, чи він майданівець, чи він бомж?» Тим не менше, наступного дня після обіду він нам дає дві виписки з тим, щоби ми терміново забрали двох постраждалих. Там були дуже складні випадки. І я розумію, що ми маємо можливість викликати два польські реанімобілі, бо тих людей в Україні не зможуть урятувати. Один із них, власне, помер пізніше. В одного був остеомієліт, а в іншого – здається, ампутація ноги. І я зв'язуюся з польськими реанімобілями, з тим, що нам потрібно їх терміново на Київ. Вони виїжджають, ніч їдуть. Ми після обіду отримали ці виписки. Нам навіть не сказали, що вони вже безнадійні – забирайте собі. І приїжджають ті реанімобілі із самого ранку. Цілу ніч ми на зв'язку, бо поляки ж не дуже орієнтуються – куди, що. Я з ними говорю по-польськи, бо більше ніхто не може з ними говорити по-польськи. Вони приїжджають в лікарню, година 6-та, може, 7-ма. От вони їх кладуть. Оскільки в кожній лікарні були волонтерські групи, то не проходить і 10–15 хвилин, як до мене починають дзвонити волонтери тої лікарні: «Куди ви їх забираєте? Що ви робите?» Це так було страшно, бо їх ніби везтимуть на літак на Німеччину, а я ж розумію, що ми не завжди мали добру комунікацію, там Ольга Богомолець◆ щось своє організовувала. Але я чітко розуміла, що літака на Німеччину зараз не буде, що це для них єдиний шанс, тому їх треба буде терміново вивезти. А поляки вже їдуть Києвом. А тут говорять: «Вони сьогодні летять на Німеччину. Яка Польща? В Німеччині для них буде краще». Я дзвоню до поляків, кажу: «Зупиняйтеся, чекайте, бо я мушу з'ясувати, що робиться». А тут двоє поранених при смерті. Я дзвоню до Ольги Богомолець: «Де літак? Чи вони є в списках? Чи вони летять?»

Кінець кінцем я розумію, що літака немає, його не буде ще щонайменше три дні. Я дзвоню до поляків і кажу: «Все, немає проблеми – їдете. Терміново везете їх у Польщу». Наталка Іжицька їх зустрічає, документи передає, по дорозі для них роблять візи, паспорти штампують. Це все було миттєво, вони на кордоні навіть хвилини не стояли. Морально це було дуже складно.

У цей момент ми починали серйозні переговори із закордоном, і цим ми займались аж до літа. [По країнах] це Польща однозначно, Австрія, Німеччина, Словаччина – туди ми на реабілітацію возили багато людей. Власне, це напрям був Олі Чуйко◆, вона безпосередньо домовлялася, та організація так і називається «Благодійний фонд "Міжнародна асоціація підтримки України"». Це під час Майдану всі небайдужі українці за кордоном через Фейсбук домовлялися, хто чим може допомогти, і кожен у своїй країні шукав зв'язки з якимись лікарнями.

<...> На той момент ми вже були знайомі з Юлією Вотчер, вона зараз має проект «Мольфар». Ми на Майдані з нею не зналися, бо вона не була у Медичній службі, але вона була всюди. Пізніше вона прийшла до нас на Трьохсвятительську, в основному була в Київраді. Юлія так само з першого дня на Майдані і виконувала різні ролі під час Майдану. Вона була у Михайлівському монастирі, в Будинку профспілок. У Михайлівському монастирі їй дали телефони вбитих хлопців, щоб вона відповідала на телефонні дзвінки. Це був такий жах, Ви можете собі це уявити? І вона цим займалася. Вона із Вінниці, але постійно тут була, на підлогах спала. Це була людина, яка координувала всю роботу на Трьохсвятительській. Тобто «Шпиталь Майдану» – це фактично вона. Не так багато таких активних, які були активні і лишилися активні – ті, хто був з першого дня, люди, на яких це все трималось. І от Юля Вотчер – одна з них, Наталія Шолойко – одна з них. Тобто я говорю про безпосередньо дотичних до медичної служби.

Ну, що ще розказати? Був один такий епізод: 18-го числа зранку Самооборона приводить пораненого беркутівця в Будинок профспілок. Його оточує натовп людей, які були безпосередньо в тих подіях – це був жах. І вони його приводять у медичну службу, щоб надати допомогу. Ми його беремо в операційну, йому надають допомогу. Він не розуміє взагалі, що відбувається. Він сказав, що він із Полтави. І ми з Наталкою думаємо: що ж робити? Як же він піде назад – його ж точно вб'ють. Ми беремо медичний одяг: шапочку, маску, халат. І його вивели, він успішно дійшов.

<...> [Медична служба працювала до вересня]. І у вересні ми передали всі залишки медикаментів Нацгвардії – все повністю по батальйонах роздавали. Іван Звягін◆ і Юля Вотчер разом їздили, і ми через них безпосередньо на передову передавали всі медикаменти. Коли ж ми всі медикаменти вивезли, то зрозуміли, що на цьому закриваємося. І всі – хто, де, в інших ініціативах, але вони всі пов'язані з медициною, продовжують далі в тому напрямі працювати.

***

Я є лікарем-стоматологом, працюю у Львові, в Медичному університеті. Вік – 48 років. Одружена, маю доньку. Я взагалі зі Львова і тут більше часу проводжу. Сім'я в Києві.

Іван Звягін:

«Я взял на себя обеспечение кровью и начал создавать базу данных»

На Майдане я был [одним из] координаторов *Медичної служби* Штаба национального сопротивления.

Как побили студентов, я собрался и поехал на Майдан. Я много лет занимаюсь донорской кровью – порядка десяти лет. Я понимал, что, если будут какие-то масштабные волнения, жертвы, понадобится донорская кровь. Я себе поставил задачу как-то помочь в обеспечении киевских больниц донорской кровью.

На Майдане попал в *Медичну службу*. Там была феноменальная самоорганизация: все моментально как-то само собой складывалось. Я попал в команду, где был Гук Андрей◆, киевский нейрохирург профессор Всеволод Стеблюк◆, Наталия Шолойко, [Олег] Мусий. Это был *Штаб медичної служби*. Я взял на себя обеспечение кровью и начал создавать базу данных: подключил всех знакомых, нашел единомышленников, начал писать в Фейсбуке, выступал со сцены на Майдане. Однажды ко мне подошли две девочки из Киево-Могилянской академии, студентки, предложили помощь. Мы организовали в здании Главпочтамта госпиталь, куда подходили желающие сдать кровь. Я познакомился с главным врачом Киевского центра крови. Я много лет сдавал кровь в Киевский ожоговый центр для детского отделения, у меня там было очень много знакомых, поэтому мы в первую очередь с ними работали. Созванивались, говорили, какой группы, сколько человек надо, я находил их через Фейсбук, организовывали группы и отвозили. Ведь на Майдане «коктейли Молотова» бросали, в Ожоговый много людей отвозили.

У нас нет прямого переливания крови – кровь идет на карантин, проводятся анализы, и только через недели две ее можно использовать. Поскольку я знал, что будет такая потребность, то начал это делать заранее. В конечном итоге у меня была база данных – более двух тысяч доноров. У нас они были разбиты по районам. Знаете, если происходит какая-то трагедия, то придет и сто человек. Но потом окажется, что из этих ста человек порядка 70–80 не могут по показаниям кровь сдавать: кто-то придет после свадьбы, у кого-то зуб удалили месяц назад, кто-то татуировку месяц назад сделал – в конечном итоге, может, останется человек 10–15, и не факт, что окажутся те группы, которые нужны. Мы знаем, что самые редкие – это 3, 4-я отрицательные. Одной крови может быть переизбыток, другой может не хватать, поэтому мы заранее старались все сделать, и делали максимально удобно для людей, разбивали по районам. Кто на левом берегу – ехал в Ожоговый центр, кто на правом – того мы отправляли в Центр крови.

С врачами Киевского центра крови и Ожогового центра было очень хорошее взаимодействие, большинство людей шло навстречу. Со многими из них я впоследствии пересекался: из Ожогового центра заведующий отделением потом пошел в АТО, работал как медик в полевом госпитале, со многими медиками из

Медичної служби мы встречались уже в АТО, наше сотрудничество несколько в других формах продолжается.

Параллельно с этим мы искали какие-то медикаменты, отслеживали по киевским больницам раненых. Когда начали забирать раненых из больниц, стали делать мини-госпиталя, на случай, если будет совсем плохо. Это [были обычно] квартиры, на которых делался запас медикаментов, запас хирургических инструментов, чтобы в случае чего там можно было операцию сделать. Создавались мини-госпиталя не только в Киеве, но и под Киевом, в Харькове. Там тоже была страшная ситуация, «титушки» были, вообще было довольно страшно. В Харькове было организовано несколько подпольных мини-госпиталей – подпольных, потому что никто не знал, как это закончится, какая судьба ожидает активных участников Майдана. <...> Под Киевом были в нескольких маленьких поселковых больницах, которые не рассчитаны на операции, но там был стационар – если что, там были бы операционные. Как находились такие места? Знакомые, знакомые знакомых. Сколько их было? Думаю, что наверняка не про все знаю. Думаю, что другие люди тоже не знают. Делалось все таким образом, чтобы нельзя было одним махом все накрыть. По Харькову точно две, по Киеву три и под Киевом, по-моему, две или три. Это то, что я знаю. Уверен, что были еще запасные варианты.

Еще организовывали вывоз раненых. Олег Хоменко◆ – это «МедАвтоМайдан», такая организация, мы с ними сотрудничали. Если у нас появлялся раненый, можно было моментально передать этого человека. Иногда вывозили в другие города, прятали.

<...> Помимо операционных, еще делались запасы медикаментов. Дом профсоюзов сгорел, до этого часть медикаментов «Беркут» забрал. Поэтому было принято решение сделать несколько резервных складов, чтобы не могли все сразу отобрать.

Все настолько организовалось! Я помимо этого был одним из координаторов. На Майдане было семь крупных мест, где были медики, в нескольких из них можно было оперировать: Михайловский, на Главпочтамте, в Доме профсоюзов – я был одним из координаторов на Главпочтамте.

К сожалению, хронологии абсолютно не помню. У меня все эти события перемешались. Хотя были журналы, были графики дежурств, я фотокопии с этих журналов сохранил. Но очень много раненых записывались под вымышленными фамилиями или просто называли имя. В основном шли травмы глаз, ожоги, были пулевые ранения.

Все было настолько слаженно! Потом, когда мы уже начали выяснять, кто, какой был состав – оказалось, что были и медсестры, и заведующие отделениями, и главврачи больниц Западной Украины, и студенты мединститутов. Там все были на равных. В общем, высокий уровень самоорганизации.

Естественно, мы собирались, обменивались информацией. У нас была на Майдане телефонная связь, мы меняли сим-карты, телефоны меняли, были рации. Естественно, была координация с *Медичною службою Штабу національного спротиву*, с тем же Парубием. *Медична служба* была частью, подразделением,

Штабу національного спротиву. Работали четко. Все решения принимались очень быстро, как часики, все было отлажено.

Были организованы курсы оказания первой помощи. Я сам закончил курсы по оказанию первой помощи Красного Креста, Я принял решение – поскольку было понятно, что будут жертвы, я лично думал, что все будет гораздо хуже, думал, что город будет затоплен в крови – и Гук Андрей Петрович◆, нейрохирург, Болюх Андрей, тоже нейрохирург киевский, я и еще несколько человек, мы организовали курсы оказания первой помощи для бойцов. Специально объявлялось, чтобы от каждой баррикады присылали одного-двух человек, для которых проводились эти курсы. Потом мы еще в Доме профсоюзов нашли ящики с противогазами. Их были тысячи, подсумки от противогазов использовали для того, чтобы сделать аптечки. Мы приклеивали к подсумкам красный крест, складывали туда резиновые жгуты, перевязочные пакеты, перекись, обязательно пантенол, потому что ожоги были, жидкость, чтобы глаза протирать – минимальный набор.

Я знаю, что учили и тому, как надо реанимировать. Это было постоянно, люди менялись. Были те, которые приезжали, неделю на Майдане дежурили, потом уезжали. Мы делали такие выходы на все баррикады, объясняли. Многие люди на баррикадах ходили в саже, чумазое лицо, не хотели надевать маски. Мы ходили, объясняли, что дым от горящих шин – это через несколько лет онкозаболевания. Было очень много людей, которые нам помогали, мы объясняли им, они расходились с масками, объясняли про эти маски, что их нужно менять через какое-то время.

А потом начались события в Крыму. У нас были целые комнаты медикаментов, от пола до потолка заставлены медикаментами. Мы начали эти медикаменты распределять по линии фронта, по больницам, которые, в случае чего, должны были принимать раненых. Потому что у нас был такой опыт, что мы передали в Министерство обороны очень большое количество медикаментов, а это бюрократическая машина, все очень медленно, долго. Поэтому начали ездить, выяснять потребности, видели, что надо, что лишнее.

А потом – дружно все в АТО. И тот первый реанимобиль, который возил раненых в Изюме, это был автомобиль, на котором ездила наша *Медична служба*, на нем ездил Илья Лысенко – «Хоттабыч», Армен Никогосян, Алена Солнцеслава*. Потом все сдвигалось, Всеволод [Стеблюк] стал начмедом, там у нас был еще один, Вилкин, тоже стал начмедом. Несколько человек, которые были медиками на Майдане, погибли в АТО, один пропал без вести. Сейчас много людей из *Медичної служби* продолжают приносить пользу.

<...> У нас иногда проходят встречи медиков Майдана. Если я могу по имени-фамилии человек сорок назвать, то в списке было 600–800 человек. Назову некоторые: Наталия Шолойко, [Всеволод] Стеблюк, [Андрей] Гук. Паша Бовдан, парень, который обеспечивал нам связь, рации. Наталья Руда, она всю жизнь работает на «скорой помощи». Юля Кузьменко, детский кардиохирург, заведующая

---

* Громадські активісти, волонтери під час Революції Гідності та війни на сході України.

отделением в Центре сердца для маленьких деток. Невозможно, наверно, всех перечислить.

Самое странное, что потом к этим настоящим медикам попали и те, которые сдавали наших раненых – вы знаете, что были те, которые отдавали «беркутам» людей, которые поступали со специфическими ранениями: ожогами, следами от пуль; попали чиновники из Министерства здравоохранения.

<...> В какой-то момент события пошли, как снежный ком. Был период в начале, когда я приезжал домой, у меня трехэтажный дом и маленький ребенок. Ни для кого не секрет, что к Майдану прибились люди без определенного места жительства, потому что там кормят, одевают. Я очень боялся привезти в дом какую-то инфекцию, я ведь был по больницам, поэтому спал отдельно на третьем этаже. И в один день устал до такой степени, что поднимался по ступенькам и на ходу, на ступеньках заснул. Можно сесть, голову к чему-то прислонить и заснуть, но когда на ходу, на ступеньках – это уже совсем… А потом я уже перебрался, ночевал на Главпочтамте, на Трехсвятительской, потому что нереально было ездить за город. Когда это произошло, я сказал жене, что не прощу себе никогда, если не буду во время этих событий там. Жена поняла, взяла на себя все заботы по дому, по обеспечению. Довольно большой отрезок времени, потому что Майдан, АТО. В принципе, я не знаю, как она меня терпит <...>.

Руслан Добровольський:

«Хоч і кажуть, що де два українці, там і три гетьмани, але ми іноді можемо організуватися»

Для мене Майдан почався набагато раніше. Я був з іншими в амбулаторії на Трьохсвятительській, 7. Це амбулаторія сімейної медицини, яку за часів Черновецького продали. Ми разом з територіальною громадою воювали за приміщення, так що фактично з 2012 року ми вже були в конфронтації з владою. Коли почався Майдан, я був звільнений по статті. Зараз є рішення суду про моє відновлення, але воно не виконується.

Завдяки тому, що був звільнений, я мав можливість брати участь у подіях на Майдані від самого початку. 1 грудня ми зібралися на третьому поверсі в Будинку профспілок. Там уже тоді був і Олег Мусій◆. Ми почали приймати перших постраждалих на Майдані. Спочатку це були травмовані з Банкової, потім уже підтягнулися хлопці, які в тих чи інших ситуаціях постраждали: травми, захворювання, нежить, пневмонії і таке інше. Це була рутинна лікарська робота. Наша робота як медиків полягала в тому, щоб зберігати здоров’я наших людей.

Одразу багато людей виявили бажання допомагати. Склали графік, хто коли чергує. Потім Будинок профспілок став координуючим центром медичної допомоги. Відкривалися медпункти: у Будинку профспілок на першому поверсі, на

Майдані в наметах, потім – на Грушевського, 4, Грушевського, 1, у консерваторії, на Поштамті, в Будинку архітектора.

<…> Тоді керівництво багатьох медичних закладів не знало, куди податися, і працювало на владу, тому було небезпечно госпіталізовувати в стаціонари. Люди надавали свої квартири чи там кімнату чи куток, де переховували майданівців, куди ми приходили, лікували їх. Я як сімейний лікар маю якісь засади першої хірургічної допомоги – перев'язки поверхневі, зашивання, терапевтична допомога – вухо, горло.

<…> Було чергування вже тоді розробили графік, хто коли чергує. Залучали лікарів як київських, так і приїжджих фактично з усієї України, більше було із західних і центральних областей. Координація була на рівні областей, для неї були можливості після 2004 року, тому що в 2004 році був сформований комітет – [Святослав] Ханенко, Олег Мусій, Андрій Гук◆, [Микола] Сивак, Софія, Іонов Максим◆.

Я більше працював з конкретними лікарями. Лунали заклики до областей приїздити в Київ, але багато приїжджали просто самі по собі і казали, що готові допомогти. Ми з'ясовували спеціалізацію, намагалися забезпечити місцем проживання: чи на квартирі, чи в Будинку профспілок. І люди працювали вже там, приїхали, попрацювали, хто що міг зробити. Там на третьому поверсі із часом обладнали і перев'язочну, і такий собі лазарет. Пацієнтів, які на поверхах лежали, ми намагалися за можливістю ізолювати, щоби не було епідемії. Медикаменти теж доставляли з областей – хто що міг, те й привозив, також допомагали наші аптечні заклади.

Зокрема, у нас трошки раніше склалися нормальні відносини з «Пані Аптекою» – є така мережа аптек. Подзвонив, що треба, привезли – і все. Тоді боялися це рекламувати, так що це все давали без великої реклами. Приходили люди, приносили, хто що має. Наші бабулі по півбаночки зеленки приносили. Це тому що я працював саме на Трьохсвятительській, 7 – це наш район, і вони знали і про мене і про те, що ми боролися з владою – то приносили, хто що: «Таблетки залишилися: це від тиску, це від того... Я ще перебуду, ось, тримайте. Може, Вам треба...» Бинт, вата – хто що мав.

Дух Майдану важко передати. Там безперечно була роль організаційна, багато намагалися забезпечити ті, хто взяв на себе відповідальність за організацію роботи на Майдані. Але 70% роботи забезпечували самі люди, тобто ми. Хоч і кажуть, що де два українці, там і три гетьмани, але ми іноді можемо організуватися.

<…> Нові пункти зорганізовували по факту. Мені довелося брати участь в організації медичних пунктів. Я працював у Профспілках. Багато людей піднімалося на третій поверх, і, власне, це було небезпечно, тому що ми не знали, хто саме піднімається. [Внизу була охорона], але важко фільтрувати людей, які звертаються по медичну допомогу. Я був ініціатором медпункту на першому поверсі, і ми зробили медпункт. Впродовж середини грудня там чергували і лікарі, і помічники. Ми робили оперативну діагностику – подивилися горло, навіть послухали, якщо бачимо, що складніша ситуація – направляли наверх, там уже детальніше обстежували. Дуже активна це була робота, ми не сиділи ні хвилини, ні секунди.

Приїжджали люди, працювали в нас, працювала лікар зі Львова, яка залишила сім'ю, і, знаючи, що там навіть тато потребує допомоги, вона працювала тут. Хотіла віддати те, що вона може, допомогти тим людям, які були на Майдані. У нас були десь по 12 годин, хто коли міг, тому що ще десь працювали в сотнях. Тобто приходили в наші пункти, далі – в сотні і там уже ночували. Цей медпункт був десь до середини січня.

Потім відкрився медпункт на Грушевського, 1, я теж брав участь у його відкритті. Там була Парламентська бібліотека та Українсько-канадське товариство. Ми з ними раніше товаришували – наша організація «Суспільна служба України», вони частину будинку займають. Коли ми прийшли туди, то вони на диво доброзичливо до нас поставилися, виділили нам місце. Парламентська бібліотека – це не тільки історична будівля, там ще великий книжковий фонд, який має значну історичну цінність, вони чергували, щоби ми забезпечили там порядок, бібліотека практично не функціонувала, було не до того. Ми зробили там кілька хірургічних столів, завезли медикаменти і вже надавали допомогу там – прямо в Парламентській бібліотеці. Почали з одного стола, а до 19 січня в нас було шість хірургічних столів, де постійно змінювалися пацієнти: то одні, то другі, то треті.

Були різні пошкодження: поранення від кийків, травми м'яких тканин, травми ока. Сутички постійно відбувались до Водохреща. Я був свідком того, як барикаду на Грушевського проривали. Ми вийшли надвір, дивлюся – там якась сутичка, ніби, як завжди. І буквально за кілька секунд кинулися «беркутівці» на прорив барикади. <...> Я бачив цей момент, коли вони дійшли до сходів. Тоді ми забарикадувалися в бібліотеці разом із важкими пацієнтами.

Ми перед тим ходили до «беркутівців» – я, ще [Ігор] Ільків, він сам полковник армії, але був з нашого боку, брав також участь у медичному забезпеченні – ми з ним ходили до тих «беркутівців», які були на Грушевського, і казали: «Хлопці, там Парламентська бібліотека, у нас тільки хворі люди, ніяких бійців немає». Ми попросили наших хлопців, щоб вони не використовували її як опорний пункт для бійців – ми тільки допомагаємо людям. І після того як вони захопили Майдан, то нас ті ж «беркутівці» випустили. Ми вийшли разом із нашими пацієнтами на ношах.

А той медпункт навпроти [на Грушевського, 4], в Інституті мовознавства – його розгромили. Там працював унікальний хірург Сергій Горбенко, він працював від створення того медичного пункту. Саме Сергій був тою людиною, яка його зорганізувала, він був головним лікарем, начальником і підлеглим. Він хірург-ортопед, зараз працює в поліклініці на Оболоні. Він днював і ночував там. Це було його дітище, він його нікому не довіряв, сам там усе робив.

<...> Повертаючись назад, в нас був гарний такий хлопчик. Тоді був мороз до -18 градусів. Його облили, і поки донесли до нас, то вже він був як крижаний. Ми його роздягли до трусів, переодягли в сухе (одяг нам поприносили). Він, на жаль, у нас був не перший. Буквально через півгодини наново того самого приносять – наново облили. Всі, хто приходили, ніхто не жалівся. Травму отримав – то нічого, давай швидше, тому що там гаряче…

<...> З госпіталізацією склалося так. Була надійна 17-та лікарня, куди ми доправляли пацієнтів – переважно не «швидкими», тому що «швидкі» перевіряла міліція, і було кілька випадків, що хлопців просто витягали з машини та забирали. Тож були автомайданівські і волонтерські чергування. От у мене було на телефоні 30–50 людей, вони приходили, приносили медичні препарати та питали: «Що вам треба? Передзвоните – ми вам доставимо». Ми говорили, що пацієнтам потрібно, а хлопці підвозили. Ми розуміли, що ефір теж прослуховують, тому намагалися і завантажувати постраждалих у машини так, щоб зайвих очей не було. Конспірація. <...> Зараз розумієш, що якщо би була дуже велика потреба, то могли би стежити. Але, слава Богу, «беркутівцям» було не до того. До того ж розумію, вони теж люди, багато з них є людьми.

<...> Ми там були до того, коли «беркутівці» прорвали вулицю Грушевського і захопили Європейську площу. Тоді вони дозволили нам вийти разом із пацієнтами. Пацієнти були тоді справді важкі. Нас вийшло 50 осіб, деяких хлопців просто одягли в медичні халати. Нас пропустили, при цьому ніхто не отримав травм. Ми мовчки пройшли кілька кордонів «беркутівців», спустилися з пацієнтами на ношах. Уже біля філармонії дозволили під'їхати Автомайдану. Несли ми їх до Річкового вокзалу, там розійшлися. Власне, тоді і розгромили медпункт на Грушевського, 4.

Наступного дня я прийшов у Будинок профспілок. Мусій каже: треба зараз забезпечити центр медичною допомогою. Я проходжу вулицею Городецького, дивлюся – з магазину «Helen Marlen» виносять речі. Я питаю: «А що тут буде?» – «Та от ми закриваємся». Я кажу: «Давайте ми тут зробимо медичний пункт». Я навіть не знав, що це були господарі цього магазину. Вони свої речі забирали і пішли нам назустріч, ми з ними домовилися, що там буде медичний пункт. Треба було збирати штат. По дорозі до Будинку профспілок я зустрів Сергія [Горбенка] і кажу йому: «Ти був на Грушевського, 4, а тут Городецького, 4. Будеш нашим хірургом». Потім я зустрів тих людей, які там працювали. І буквально за день ми обладнали там медичний пункт. Він був зручний, там на другому поверсі на двох метрах були чотири стелажі, які стали ліжками. До нас долучилися львівські та тернопільські медики й основний штат медпункту на Грушевського, 4. Навіть є у Фейсбуці сторінка «Славний медпункт "Helen Marlen"».

У нас були відповідальні люди, які працювали на совість, фахівці своєї справи. Через кілька тижнів у консерваторії створили великий медпункт, але багато пацієнтів ходили до нас. Я сам сімейний лікар, і в нас була така сімейна амбулаторія, ще до подій лютого ми вже сімейною амбулаторією функціонували.

<...> Десь так за два дні до того розстрілу у повітрі відчувалося: щось має бути. Казали про снайперів на будинку консерваторії, то ми лазили на сусідні будинки – оці наріжні на Хрещатику. Там є ззаду драбина, то ми лазили, дивилися, чи там немає снайперів. Були якісь матеріали, що планувалося захоплення по Городецького. Ми готувалися до захоплення. Там у нас була така маленька барикадка, тому що там постійно паркувалися машини, а вже перед розстрілом машин не було. З усім персоналом ми вже обговорювали свої дії, домовилися, що тікати ніхто не буде, тому що перспективи тікати немає ніякої. Ми надаєм медичну допомогу –

хай би там як. Сподіваємося домовитися з «Беркутом», щоб принаймні людей не травмували зайвий раз, і ніхто не збирався залишати своє місце. Тобто, попри страх, всі були готові стояти там, незважаючи на будь-які обставини.

18-го ми просто продовжували там приймати тих, хто був у периметрі Майдану. Там був унікальний дизайнерський стіл у вигляді зірки: «Helen Marlen», магазин взуття. Абстрактна зірка така, авторська робота. І ми зняли скло з реклами при дорозі, положили його на той стіл, і на це скло саме вмістилися два каремати. Я перший раз на нього приліг, подивився, чи воно витримає, і мушу сказати: молодці виробники цього скла, тому що це скло витримало трьох осіб. Були досить складні пацієнти під час цього розстрілу. Слава Богу, жоден у нас не помер. Була інформація, що один на етапі доставки помер, але в нас – ні. Всі, які до нас потрапляли, всі лишилися живі. Ми намагалися, щоб був весь спектр медикаментів. У нас працювали по два-три хірурги, були офтальмологи, терапевти, дівчата-медсестри. Хірургічна медсестра Оксана Бичик тримала все в режимі стерильності: бахили – все, як має бути, як операційна. Інші дівчата допомагали прибирати – київські, з Тернополя, з-під Києва. Маленький медпункт, але працював як нормальна хірургічна клініка. Власне, там ми пережили часи розстрілу. Під час загострення приносили стільки постраждалих, що вже не було куди їх класти, то під медпунктом надавали медичну допомогу. У нас, слава Богу, за час роботи ніяких ускладнень не було. Наш медпункт мав добру славу.

<...> Цей наш медпункт проіснував ще кілька тижнів після закінчення бойових дій. А десь наприкінці лютого відкрили клініку на Трьохсвятительській. Я там колись працював завідувачем амбулаторії сімейної медицини, але відкрили незалежно від мене, я не знав. Мені подзвонили наші пацієнти, які проходили мимо Трьохсвятительської: «Руслан Іванович, наша амбулаторія відкрита». І я тоді прямо з Городецького переходжу на Трьохсвятительську, 7. Заходжу в приміщення – нікого немає, купа сміття на підлозі. Заходжу в той кабінет, що раніше був моїм – це на другому поверсі. Буквально через хвилин 20 чую знизу тупотіння: прийшли волонтери з Михайлівського собору наводити порядок. Буквально за два дні навели, це десь було 22–23 лютого. Ігор Биков і В'ячеслав Пирогов були ініціаторами того, щоб відкрити це приміщення. І там у лютому зробили медичний заклад, який потім назвали «Шпиталь Майдану». Згодом туди перевезли все з Михайлівського собору, і вся медична допомога зосередилася там, у «Шпиталі Майдану». Десь з 24–26 лютого він уже почав функціонувати. Оглядали майданівців, щоби запобігти поширенню інфекції, тому що ніби була перемога, але десь там люди ще перебували на Майдані. Вони не мали собі застосування, тому часто виникали різні ситуації, поранення різного характеру.

Оскільки я до того завідував амбулаторією на Трьохсвятительській, 7, то мені довірили бути головним лікарем «Шпиталю Майдану». У «Шпиталі Майдану» були від початку два непогано обладнані хірургічні кабінети. В нас був весь штат лікарів, вони вели профілактичний прийом: офтальмологи, невропатологи, кардіологи. Терапевти були як київські, так і з Асоціації сімейної медицини – з Києва, з області, з усієї України. Близько 150 фахівців пройшло через шпиталь,

це з ротацією. Ще в нас була координаційна служба Штабу національного спротиву, переїхала вона до нас, там фактично днював і ночував Гук Андрій Петрович. І був реабілітаційний центр «Шпиталю Майдану» – колишня стоматологія. Там хлопці організували масаж, координували допомогу по санаторіях, тоді багато санаторіїв приймало безкоштовно. Ці ж хлопці налагодили транспорт, була домовленість із Міністерством транспорту, створювались групи (санаторії приймали групами), ми писали звернення, що просимо таких-то людей забезпечити квитками, скажімо, до Трускавця, до Івано-Франківська. Так що у нас був комплексний заклад. І з часом на той же «Шпиталь Майдану» лягли профогляд і реєстрація майданівців. У нас була створена картотека людей, які були в той час на Майдані, які пройшли через «Шпиталь Майдану» – зареєстрованих було 3000 осіб. Я так думаю, що це тисячна доля тих, які взагалі були на Майдані. Це були ті, які погодилися реєструватися, які не боялися, щоби їхні дані зберігалися. Тобто в нас на кожного з людей була заведена своя історія, яких травм він зазнав на Майдані. Роботи вже більше було організаційного характеру. І тоді ж ми видавали таку довідку «Шпиталю Майдану», яка підтверджує, що травми отримані саме на Майдані. Була така домовленість, що вона визнається, і з Міністерством охорони здоров'я, і з Міністерством внутрішніх справ. Це вважалося підтвердженням. Потім були спроби захоплення і знищення нашої картотеки. Наскільки я знаю, всі документи збереглися, історії не втрачено.

Після того цей шпиталь працював до серпня місяця. Почались уже події на Сході. Ми почали забезпечувати медичну допомогу і тут, і частину передавали туди. У нас багато залишилось: і обладнання, і медикаменти, і перев'язочний матеріал, і одяг, що нам привозили на Майдан. Частинами це почали возити туди, забезпечували волонтерські медичні бригади. До нас приходили зі списками – нам треба те, в нас є те. Частину ми можемо забезпечити, частину – дзвонимо, хто може забезпечити.

<…> Потім у Київраду повернулися «попередники», які були при Черновецькому, разом із Кличком. Згодом почали нас виганяти з того шпиталю, а ми думали, що це ж комунальне майно, що воно повернеться в місто, територіальній громаді. Потім прийшли хлопці з «Правого сектора» зі зброєю, погрожували розправою тим, хто працював у «Шпиталі Майдану». Нас звідти витягнули, і на тому закінчилася діяльність «Шпиталю Майдану». <…>

<…> Через «Шпиталь Майдану» пройшли і чеські, і польські, і канадські, і американські лікарі. Ми контактували з нашою канадською діаспорою ще до Майдану. Була допомога фінансова від Суспільної служби українців Канади, від Івана Москалика, від «Фонду допомоги Україні» – це ще на початку Майдану. <…> Коли запрацював «Шпиталь Майдан», вони готові були допомогти – створити кілька кабінетів. Поляки створили кабінет, привезли обладнання – діагностичне, для перев'язки, для кварцування. Чехи зробили паралельний кабінет, з другої сторони коридору. Тоді ж приїжджала пані Олена Мотузка – сімейний лікар з Америки, яка теж привезла багато американських медикаментів і брала участь в організації медичної допомоги.

<…> Ось така у нас історія. Але ми маємо ще зробити багато кроків, якщо хочемо, щоб Україна була такою, яку не соромно залишити своїм дітям. Якщо подивитися реально на речі, то змінилося дуже мало. А десь і на гірше.

<…> В мене є своє бачення тих подій, які в нас є на Сході: так розіграли людей, що вони почали один з одним воювати. Це питання до психологів, щоб зрозуміти, як це все склеїти. <…> Я це розумію, з тим, що я живу в Києві. А я можу зрозуміти, як це подається донецьким! Бувши би донецьким, я би, мабуть, бився проти центральної України. В нас зробили антинародну державу. Але – що довели 2004-й, 2014 роки? Що влада належить народу, країна згуртована, країна має ідею. Коли ми згуртовані, ми можем знести все. Питання в тому, що ми не маємо розуміння, що робити далі.

***

Я народився на Івано-Франківщині 1968 р., є таке місто Тлумач. Закінчив 8 класів, вступив у медучилище. Під час навчання в медучилищі закінчив курси з радіоелектроніки. Працював, армія. Після армії два роки на радіозаводі. Потім зрозумів, що медицина для мене близька. Вступав в інститут п'ять разів, на п'ятий все ж таки вступив своїми силами в Київський мединститут. Закінчив 1999 року, хоч вступав серйозним дядьком. Зразу ж пішов на сімейну медицину. Вважав, що вона наскільки широка, що охоплює все, що хотів обняти.

Залишаюся великим захисником, прихильником і відстоювачем сімейної медицини і дотепер. Не розчарувався, навпаки, тільки впевнився, що це є вершина медичної діяльності. З 2002 р. по 2012 р. працював в амбулаторії сімейної медицини міста Києва, вулиця Трьохсвятительська, 7. Це була одна з перших амбулаторій сімейної медицини взагалі в Україні. З 2012 р., коли продали незаконно приміщення, фактично почав вивчати вже юриспруденцію, ми боремося. Захищали спочатку тільки приміщення, потім мене незаконно звільнили, і я вже за себе воював. Після Майдану займався медичною і юридичною допомогою атошникам. Відстоювали і права, і медичну допомогу в правовому порядку. В мене росте син, вчиться на авіатора. От, мабуть, і все.

Максим Іонов:

«Фактично ми почали будувати свою, революційну систему охорони здоров'я»

Коли почалися події на Майдані, я був лікарем Центру екстреної медичної допомоги міста Києва і паралельно членом Громадської ради [при Міністерстві охорони здоров'я України]. Дуже добре пам'ятаю ті дні – два-три тижні до початку Майдану, уже був переддень тих подій. Рівень напруги настільки високий, відчувалось, що ось-ось – і щось буде. Коли побили студентів, була досить важлива хвиля соціального обурення, яка мала свої наслідки.

1 грудня було перше віче, яке переросло в ходу. За два дні до цього віче у нас були збори Громадської ради, був формуляр Азарова чи Богатирьової, який заборонив виходити на акції протесту. Така ситуація склалася: профспілки не виходять, ніхто ні в яких акціях участі не бере. Це було наслідком того, що інтернетом прокотилася хвиля обурення, Фейсбук був сповнений гасел виходити. Ми як професійна медична спільнота зібралися, переважна більшість визначила, що 1 грудня на віче треба виходити, не дивлячись ні на які заборони, можливість переслідування, всі на віче вийшли.

Я був зі своїм батьком, у мене є така фотокартка: весь натовп, починаючи від Бессарабської площі і аж туди – море людей. Ми підійшли до Майдану, до сцени, коли вже було дуже багато людей – почалися виступи. Багато хто виступав: і Тягнибок, і Яценюк, і багато хто ще. Частина людей пішла на Банкову. О 14.00 або о 15.00 почався шум, бульдозер – там стояв цей трактор, який увійшов у історію. Багато людей, вибухи, були досить потужні силові утиски, з'явилися перші постраждалі. Там були активісти Червоного Хреста, вони були в шоломах і жилетах. Ми розділилися з Олегом Мусієм◆, але пам'ятаю, як він сказав, що у Штаб національного спротиву набираються волонтери, якщо є бажання – приходь. Потім я побачив, що на Банковій небезпечно, там були досить потужні протистояння: і силовики, і громадяни в масках, багато чого незрозумілого. Я пішов із батьком у Будинок профспілок, там почав функціонувати Штаб національного спротиву. При Штабі формували Медичну службу, навіть посвідчення були. Ми обрали Будинок профспілок, нам дали на третьому поверсі під медичну службу кілька кімнат, почалися чергування. Пам'ятаю перших людей, які прийшли – були одиниці, які в перші дні прийшли й залишилися до кінця. Уже на ранок було до двохсот осіб [медиків], які залишили свої контакти.

У першу ніч люди, які погодилися чергувати, залишилися. Було більш-менш спокійно: простудні захворювання, хтось переохолодився, садна були у тих, що з Банкової. Тоді ще допомагала офіційна «швидка». Вони чергували біля Будинку профспілок, ми нормально з ними взаємодіяли. Вже потім, через місяць, ми побачили, що йде викрадання пацієнтів з медичних закладів, перехоплення пацієнтів по дорозі на госпіталізацію. Навіть у диспетчерській службі «швидкої допомоги» чергували люди, які відносилися до Служби безпеки. Всі виклики з Майдану, скоріш за все, передавалися цим особам. Наскільки я пам'ятаю, головний лікар пішов на лікарняний, він намагався уникати відповідальності за це.

<…> У перші дні було три основні медпункти: Профспілки, Жовтневий палац, Київська міська адміністрація. Плюс у Консерваторії, здається, щось відкрили. Плюс – було питання по кількох наметах. З'їжджалися люди з усієї України, ставили намети. Ті, хто залишилися на ніч, розпалювали грубки, вогнища, щоб зігріватися. Почали організовувати волонтерські служби різних напрямів. Весь центр координації подій був у Будинку профспілок. Там був Штаб на другому поверсі, були представники різних політичних течій. Депутат від ВО «Свобода» Святослав Ханенко офіційно був керівником Медичної служби Штабу націо-

нального спротиву. Ми планували, які пункти відкриваємо, які функціонують. Для нас було головне – не хто керує, а як ми можемо на нього розраховувати.

Був журнал чергувань. Коли розрослася наша мережа медпунктів, були дві людини, які чергували на телефонах, були люди, які чергували на аптечному складі. У перший тиждень було стільки запитів, щоб допомогти ліками. Спершу протипростудні, проти охолодження, аерозолі різні. Ящиками їх привозили звідусіль. Ми переговорили з адміністрацією Будинку профспілок, нам дали під медичний склад актовий зал. А вже через місяць ми одне крило забрали для розміщення хворих, потім друге крило, майже півповерху, до сходів. Коли були гарячі події, ми вже на поверх вище столи розкладали.

Були особи, які чергували в Медичній службі: я, Олег Мусій, Андрій Гук◆, Микола Сивак. Були чергові середні лікарі – Павло Романюк, Світлана, Наталя, Владислав. У нас було два напрями. Один – логістично-координаційний*. Це ті люди, які «сидять» на телефоні, чергові, відповідальні по медичній службі, той, хто заступає на чергування, перевіряє наявність людей у медичних пунктах, дізнається про їхні потреби.

Фактично ми почали будувати свою, революційну систему охорони здоров’я. Холодна пора року теж відбилася на подіях. Проте служба запрацювала, з’явилися ключові особи, з’явилися люди, які приходили надавати медичну допомогу. Ми вели журнали хворих, які зверталися, записували прізвище, ім’я, по батькові, короткий огляд, діагноз, призначення лікування, щоб у випадку наступного звернення також можна було це простежити. Але коли був занадто великий потік людей, після гарячих подій, були дні, коли просто фізично не було можливості вести записи. А коли вже почали діяти «тітушки», коли з’явився Антимайдан, почали пропадати люди, відстежували людей, з’явилася така фобія – люди не хотіли залишати свої дані. Навіть якщо якісь серйозні захворювання, приїжджала «швидка», вже була недовіра у людей щодо госпіталізації.

<…> Дуже вагомий внесок у розвиток подій вніс Автомайдан. У них був свій основний центр – в Українському домі. Ми не одразу почали з ними співпрацювати. Почалася взаємодія щодо доставки хворих, щоби про це ніхто не знав, щодо доставки ліків, щодо перевезення людей. Наприклад, хтось із чергових, якщо далеко жили або небезпечно було добиратися додому, домовлявся з окремими водіями, які працювали у складі Автомайдану, і вони привозили або вивозили. В Автомайдану були свої диспетчери, у нас – свої чергові, ми постійно обмінювалися телефонами. В екстрених ситуаціях вони нам завжди допомагали, їхня участь була необхідною, без коліс нічого не було б.

Із часом мережа медичних пунктів розрослася. Були люди, які хотіли ставити стихійно намети, самі щось організовували. Проте ми намагалися цьому протидіяти, щоб запобігти хаосу. Було багато людей, які приходили і йшли з торбами ліків. Ми такі речі теж намагалися відстежувати та вирішувати – щоб людина більше не приходила.

* Другий напрям, імовірно, безпосередньо лікувальний.

За весь період Майдану варто відзначити кілька періодів. Перший – до того моменту, поки люди не здогадувалися, що силовики могли піти на протестувальників. Це була середина грудня, спроба зачистки. <...> Після першої спроби був другий потужний період у кінці грудня, була спроба захопити Будинок профспілок. Тут уже на горизонті з'явився «Правий сектор». Він був новим для суспільства, ніхто про нього не знав. Бачили тільки, що це дуже молоді люди з дуже радикальними намірами. Всю бойову оборону тримали і вони, і Самооборона Майдану – сотні, які почали створюватися. Коли була спроба штурму, ми використовували і воду з пожежних кранів, і кидали масло на перші поверхи. Почали у Фейсбуку писати, щоб люди збиралися захищати. Люди приїжджали одразу, поки була спроба штурму – народ підтягувався, якось вистояли.

Після першої спроби розігнати Майдан виникла ідея про організацію мобільних бригад, які мають із рюкзаками ходити по Майдану, бути напоготові, щоб, не дай Бог, нічого не трапилося, ліки нести та проводити профілактику, виявляти хворих, яких потрібно до медпункту доставити. Були окремі організаційні служби, які працювали автономно, але ми з ними співпрацювали. Наприклад, організація [Безпечне транспортування], де був Артем Миргородський◆, у них була своя ініціатива.

У цей період почали з'являтися підпільні лікарні, куди відправляли хворих, це вже після Грушевського, коли кількість постраждалих і ступінь тяжкості значно зросли, коли небезпечними стали державні лікарні.

Якось на організаційному засіданні виникла ідея «польових» груп швидкого реагування. Почали працювати ці бригади, але дії керівника, який цим займався, почали виходити за межі його повноважень. Було прийняте рішення зробити таку саму службу, але під дахом Медичної служби Майдану. Всі з одного штабу, всіх формують в одному місці, всі мають однакову форму, всіх записують в одному журналі.

Жахливі події почалися саме з Грушевського. Одна з таких, що запам'яталася надовго, була на Водохреща, 19 січня: перша барикада, яка палала, перші опікові хворі, перші задимлені, сильно постраждалі, перші згорілі транспортні засоби. На той момент усі зрозуміли, що це точка неповернення, ще й на тлі загострення політичної ситуації. Компромісу так і не могли знайти. Тоді Медична служба розширилась, почали відкривати медичні пункти, дислоковані ближче до місць оборони, до кордонів: на Грушевського, у Парламентській бібліотеці, в Академії наук, потім бутик чи кафе. Кілька пунктів було в Українському домі – на першому, на другому поверсі, там же і люди жили.

Фахівців вистачало. Коли було масове затишшя, довготривале, то виникала необхідність викликати людей. Але після кожної гарячої події наплив людей збільшувався. На той момент ми уже викарбували кістяк основних людей, які постійно є, якщо їх нема – вони на підхваті. Розуміли – хто, де, вже входили в якийсь перманентний стан. Було дуже багато лікарів зі Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської областей, вони дуже підтримували, приїжджали групами. Все було добре відпрацьовано, розгорнуті цілі операційні. На випадок, якщо щось треба,

чергує анестезіолог, хірург, допоміжні медсестри. Настільки підвищився рівень допомоги, що ми могли вже ставити обладнання, у нас навіть лампи стояли в операційній.

<…> День, коли було засідання Верховної Ради, це був останній день існування Будинку профспілок. Ще зранку почалися бойові дії на Інститутській. Там стояли ряди «Беркуту», навіть із бетонними загорожами, накладеними з вулиці Пилипа Орлика, що примикає до Інститутської. Я другу добу не йшов звідти, не бачив сенсу їхати додому, тому що всі розуміли, що день дуже важливий політично. Нас попереджали про можливі нові наступи і розгони. Така мережа теж працювала. Жахливо було, коли постала потреба відкрити медичний пункт у Будинку офіцерів, де з'явилися [Ольга] Богомолець◆, [Олег] Мусій. Були перші трупи з натовпу. У готелі «Україна» вже давно був пункт.

Для мене це дуже пам'ятний день: ми з Артемом [Миргородським], з двома хлопцями несемо мішки з медикаментами, а над нами летять шумові гранати, хтось падає. Ми йшли в Будинок офіцерів, тому що подзвонив Мусій і каже: «Терміново потрібен медичний пункт, тому що дуже багато поранених». Були проблеми з кордонами: до певного місця можна було дійти, а далі – ні, треба було або обходити через Шовковичну <…> Ми йшли, і вже починаючи від Національного банку і далі на дахах будівель сидів «Беркут», вони стріляли в людей. Люди були всі озброєні. По сторонах стояли колони. Вони в них кидали запалювальні суміші. Страшно було. Я навіть пам'ятаю вибухи постійні, воно дуже сильно дало відчуття. Ми туди пройшли, а назад дійти уже не змогли. У нас була машина «швидкої» зі Львова, яка працювала також у складі Медичної служби. До речі, зі Львова приїхало дві машини «швидкої допомоги», вони залишилися чергувати для Медичної служби – не знаю, чи вони змінювалися, чи були державні, чи ні. Ми завантажили машину поранених, яких ще можна було. Були загиблі люди, це останні, яких ми забрали. Знаєте, як ми об'їжджали? Поїхали аж через Кловський узвіз, через Кловську, Бессарабку і на Майдан. Останній раз ми вийшли й більше туди потрапити не могли.

<…> Ми всі були завалені роботою. Я вже залишився у Профспілках координувати. Туди приходили хворі. Всі ж просять медикаменти, всіх потрібно сортувати, комусь щось надати, записати. Ще, здається, двічі машини поверталися звідти. Приїхав Мусій, інші люди. Хтось там залишився, Ольга Богомолець, по-моєму. Була трошки перерва в діях, а коли настала темрява, почало все палати, почався наступ. Я взагалі дивуюсь, як вдалося вистояти, тому що вся територія, де стела стоїть, усі намети були спалені дуже швидко. Єдине, що були барикади, які люди обороняли.

У нас був – це страшно сказати і згадати – м'ясний конвеєр. Ми розставили всі столи в холі Профспілок, їдальню згорнули, тому що не було куди людей покласти. Тіла заносили за руки, за ноги. Пам'ятаю жахливі травми, реанімації. Перший поверх, другий поверх був штаб, заносили на третій, на четвертий поверх. Здається, ввечері по вентиляційній шахті або пустили сльозогінний газ, або люди були ним насичені. В усіх, хто працював, почало сльозоточити з очей, з носа, випікати. Нас врятувало те, що реаніматологи чергували, бо травми були абсолютно жахливі,

навіть не сумісні з життям. Частини очеревинні, гортанні, мені навіть важко уявити, хто міг понівечити людей, щоб були такі травми.

Потім надійшов сигнал, що на даху починає пробиватися «Беркут». Цей момент, починаючи з 23-ї години, був незрозумілим для мене, тому що були якісь вказівки невідомо від кого. Нам сказали збирати речі, покидати Будинок профспілок, тому що він буде захоплений. Ближче до моменту евакуації навіть була інформація, що верхні поверхи вже горять. Ми брали все, що могли – медикаменти, хворих, а були хворі, які не могли переміщатися. Я не впевнений, чи залишився там хтось. Сказали, що нікого не було, хоча версії є різні. Ми уходили серед останніх, поки всіх хворих не забрали, апаратуру, медикаменти. Не знаю, чи залишилися записи, бо хтось там і комп'ютери покидав.

У цей час хтось із наших керівників домовився у Михайлівському монастирі, там ми знайшли притулок і перемістилися туди. Йшли туди пішки – піднімалися, хто як міг, ніс, що міг. Кілька разів поверталися до будівлі біля Будинку профспілок. Уже його оточили і пожежна служба, й екстрена допомога. Екстреній допомозі було нелегко, тому що можливість доступу була одна – через вулицю Костьольну, а там розвертатись і забирати людей. Офіційні «швидкі» приїжджали, вони теж були завантажені. І все одно в цей момент знаходилися люди, які в «швидку!» – ні під яким приводом, тільки Автомайдан!

Коли ми перемістилися в Михайлівський монастир, нам дали трапезну. Там відсортували загиблих. Мусій їздив засвідчувати трупи загиблих у судмедекспертизу. Він говорив про характер поранення, про те, які це поранення – це важливий момент. І це вже був початок Небесної Сотні. Почалась інша фаза напливу людей, напливу допомоги. Знов почали їхати з усієї України люди потоками. І гроші почали привозити, і взуття, і їжу, й одежу, і нові пункти.

<…> Вони витримали чимало, наше духовенство: надали притулок, уже вдруге врятували (вперше було, коли студентів побили).

Потім у нас була спроба відкрити другий штаб, окрім Михайлівського, – на Прорізній. Після Михайлівського ми почали розширювати мережу [медпунктів]. Були історично значимі: чебуречна, варенична, які на полі безпосередніх дій, Головпоштамт. Потім кілька бутиків надали приміщення. Це був період, коли зароджувалося справжнє волонтерство, люди групами чергували в лікарнях, почався складний процес забезпечення людей медикаментами, всім необхідним.

Потім і організація, і [Ольга] Богомолець, і Олена Ганцяк-Каськів◆ зверталися і до послів, і до посольств. Сусідні країни – Чехія, Польща, Німеччина – запропонували допомогу. Першими, звісно, відгукнулися поляки, вони сказали: «Хоч тайно, хоч явно перевозьте їх сюди». У львів'ян був тісніший зв'язок з поляками. Медикаментами, оснащенням вони вже з грудня забезпечували через мережу аптек, через виробників, тому що медикаменти через кордон перевезти складно. Кошти надходили через посередників, через представників, через діаспору. У нас були журнали, де ми записували всю допомогу, яку привозили нам.

Ще коли стояли Профспілки, прийшли представники фонду «Відродження»

з гарною пропозицією, що відкривають у себе напрям «Гуманітарна допомога». Через них почалось акумулювання коштів від світової спільноти, тим, хто хотів, ми давали рахунки. Вони створили експертну раду, куди увійшли Олег Мусій, я, Андрій Гук, ще кілька людей. Колегіально вирішували, на яких людей треба було виділяти кошти, розглядали їхні справи. Потім відбувся марафон по збиранню коштів на 5-му каналі для Небесної Сотні, сімей загиблих. Фонд, який почав збирати кошти – «Фонд громади Приірпіння», який зібрав більше 53 мільйонів гривень. Ми до нього відношення не мали. Єдиний фонд, діяльність якого пов'язана саме з Медичною службою, – це фонд «Відродження».

<...> Коли ми переїхали на Прорізну, там було не досить зручно, настав переломний момент. Були такі настрої, що все – Будинок профспілок згорів, ядра основного нема, і кожен, хто відкривав пункт, хотів бути керівником сам собі. Але ми це толерантно сприймали. Головне – ми знали, який медпункт, де. Ми знали, що у них налагоджені чергування. Якщо їм щось було потрібно, вони нам телефонували, якщо нам когось треба до них направити, ми направляли. Все одно координація відбувалася. [Обставини були складні], я абсолютно розумію це, тому що люди були настільки виснажені. Насправді стійких людей не дуже багато – це природа, нікуди не подінешся. Хтось з'являвся на Майдані періодично, хтось на Майдані жив постійно, були колеги, які перепрацювали. Я дуже вдячний одній людині на Майдані, яка чимало зусиль надала психологічній стороні – це Володимир Погорілий. Я бачив психологів, яких він направляв – я їм не позаздрю. Ми їх залучали працювати з такими пограничними людьми, з якими справді потрібно було розмовляти, вводити їх у свою площину, це складний контингент. І вони працювали, чергували, завжди були напоготові.

[Майданівська медична служба працювала до літа]. Певний період нам дали прийти до тями – і в Михайлівському соборі, і на Прорізній. Потім ми перемістилися на Трьохсвятительську, 7. Це місце наше остаточне, яке нам до ладу привести допомогли чеська команда, чеський фонд. Вони нам неймовірно допомогли.

До речі, під час Майдану, під час подій, коли було багато постраждалих, мене залучали транспортувати хворих за кордон. Я знайшов свою нішу, чехи досить серйозно поставилися до цього. [Це були лікарі з організації «People in need»]. Вони з'явилися у хорошому сенсі як шпигуни. Спочатку приїхали на розвідку, збирали інформацію, ще коли був Будинок профспілок, потім визначили обсяги, які можуть потягнути. Допомагали не тільки фахівцями, здається, від них була допомога і матеріальна, і матеріально-технічна. Потім вони долучилися не безпосередньо, а через посольство, і коли відправляли три літаки в Чехію, представник посольства приїжджав на аеродром. Пам'ятаю ці «швидкі», ми їх завантажували на транспортування. На той час почалося суперництво за списки постраждалих: у кого були списки – у того була допомога. Тут усіх обійшла пані Ольга Богомолець. Вона із самого початку сказала: ось мій офіс, робіть штаб, координаційний центр. Найпотужніша база даних була у її штабі. Вони працювали з групою волонтерів, і Артем Миргородський був долучений, і ми. Намагалися списки скоординувати. А хворих багато – з лікарень, з *БСП* [*Больница скорой помощи*

(Лікарня швидкої допомоги). – Тут і далі за текстом БСП], із 17-ї лікарні – їх звідти транспортували на літаки, потім за кордон. Медичній службі вистачало своєї роботи, на місці. А за кордон – зовсім інший рівень допомоги. Це уже робота не на полі бою, робота по лікарнях, з волонтерами, а волонтери теж були різні. <...> Артемом Миргородським, їхньою організацією [«Безпечне транспортування»] була проведена досить серйозна робота. <...> Виникло питання: просто віддати хворих – замало, треба було їх супроводити на місці. Суть не тільки в супроводі в літаку, а й в організації певних оргпитань на місці: куди кого госпіталізували, хто де перебуває, хто під наглядом волонтерів, хто без допомоги. Майже ніхто не міг спілкуватися ні чеською, ні англійською, тому чехи самі ініціювали умову, щоб хтось супроводжував постраждалих. Був представник від посольства – Зденька Цайсова◆, вона колосальну роботу провела. Я з усіма трьома літаками полетів у Чехію. Три літаки одразу летіли. Були різні літаки – для лежачих хворих, для більш-менш стабільних. Первинне сортування чеські лікарі самі робили. <...> Так я полетів, одночасно познайомився з керівництвом «People in need», були зустрічі з представниками фонду.

Потім вони прилітали допомогти нам налагодити приміщення на Трьохсвятительській, 7. Там була закинута будівля, колишня сімейна амбулаторія, колишня районна поліклініка. Умови медичні, архітектурні були, єдине, що все було занедбане. Але у нас там був амбулаторний прийом, керівний штаб. Ми намагалися збирати дані, постало питання – давати людям медичну довідку про те, що вони отримали поранення на Майдані, хто які поранення отримав. Було потрібно зробити багато медичної роботи, треба було це питання організовувати. Ми мали також свою комп'ютерну базу даних. В той час прийшов лист від Уповноваженого у справах людини про те, що будь-які дані громадян України збирати заборонено, що їх не можна передавати кудись. Ми хотіли зробити офіційний реєстр на рівні держави. Уповноважена з прав людини заперечила, сказала, що не можна цього робити. Тим більше, тих людей, які загинули. Формально такий реєстр не на рівні держави може бути, але на рівні держави його не можна робити.

Потім якийсь фонд організував перевезення кількох хворих (дев'ятеро чи дванадцятеро) в Австрію. Я їздив в Австрію. Це була ініціатива української громади в Австрії, вони були організаторами, допомагали, кошти забезпечували, бо лікування в клініках вимагало коштів. Треба було це вирішувати або з громадою, з волонтерами або з посольством. Були якісь домовленості з Посольством України в Австрії. Ми летіли звичайними авіалініями. Було навіть один чи два лежачих хворих, для яких довелося обладнати сидіння. Там я мав бути як лікар, щоб нічого не сталося. Мені довелося брати свій тонометр, обладнання, долетіли, все нормально було. Була домовленість з австрійським Червоним Хрестом, щоб в аеропорту постраждалих чекали машини. Їх одразу розподіляли, кого куди, це були різні лікарні, навіть у різних містах. Ми наступного дня поїхали їх провідувати. Найбільше мене вразили австрійські лікарні. Це не лікарні, а космічні кораблі – всім обладнані, все в них бездоганне, є з кого брати приклад. Потім у мене було ще одне перевезення, але то вже учасника АТО. Попросили як людину,

яка має досвід і має візу, що не менш важливо, до військового госпіталю супроводити, також в Австрію. Дуже важкий, специфічний хлопець був – і психічно, і по травмах важкий. З поляками перевезення поранених організовували львів'яни, вони більше з ними спілкувалися: і Наталія Іжицька◆, і Юрій Наконечний. До речі, він дуже активно співпрацює з [благодійним фондом] «Карітас». «Карітас» допомагав більше на АТО, але починали вони також із Майдану.

Чесно скажу, обладнання ми на Майдані зібрали з міжнародної допомоги. Стільки було представників – і «People in need», і польські, і угорські, і німецькі. Вони стільки хотіли допомогти Україні в подальшому плані, в медичній освіті, в проектах, у тому, щоби вкладати інвестиції, щоби ми справді змінювалися. Вони бачили, що в нас і екстрена допомога шкутильгає, і медицина катастроф, і сортування треба здійснювати по-іншому – вже трошки іншими стандартами світ живе. Було стільки надій, що процес пішов, ще й Мусій – міністр. А коли вони зіткнулися з реальністю – почався торг. Усі цивілізовані країни розуміють, що це війна: є держава-агресор, є держава, яка йому протистоїть, є справжні військові дії, є зміни в економіці, в політиці. Почався інший формат – і постала стіна бюрократії. Думаю, що в організації настав спад активності, тому що вони не такого очікували.

<...> З часом той штаб, на Трьохсвятительській почав працювати як штаб допомоги АТО. Перша група медиків, волонтерів, які поїхали в Крим, формувалася саме там. Поїхали перші чи сім, чи десять «швидких», яких зупинили на кордоні. Ледве врятували медиків, хлопців. Самооборона Майдану, яка відправлялася в перших рядах добровольчих батальйонів, – всі були з Майдану, в тому числі і медики. Світла пам'ять Андрію Аболмасову. Він у нас працював у Медичній службі весь час, допомагав професійно. Сам фельдшер, закінчив друге медичне училище в Києві. Йому там два роки назад повісили пам'ятну дошку. Він один із тих, хто одразу з Майдану – на фронт. До речі, він загинув, рятуючи двох чи трьох товаришів по службі. Багато людей, які з Майдану одразу пішли в АТО.

Потім уже почалося найскладніше – поступове впорядкування Майдану. Уже АТО, війна, а Майдан все ще стоїть. З одного боку, усі медпункти не закриєш, тому що люди досі перебувають на Майдані, з іншого – вже працюють лікарні повноцінно, можна туди без остраху звертатися. Ми всім волонтерам сказали: хто може – повертайтеся додому, на свої робочі місця. На медичних пунктах і на Трьохсвятительській, 7 почали чергувати за графіком цивільні лікарі, з амбулаторій. Вночі чергувала «швидка допомога», а лікарі – вдень, з восьмої до четвертої, шостої години. Організаційний відділ займався оргпитаннями, медикаментами, допомогою. Всю допомогу, яка залишилася з Майдану, треба було направляти в АТО.

Медична служба уже координувала свою роботу з офіційними установами, був підписаний трьохсторонній меморандум між Міністерством охорони здоров'я, Департаментом охорони здоров'я Києва і Медичною службою Майдану. Його навіть історичним можна назвати.

От така історія. Шкода людей: загиблих, покалічених, хворих – шкода.

Ольга Богомолець:

«Я з 18 до 21-го числа не пам'ятаю жодного живого обличчя – я пам'ятаю тільки мертвих»

Як це почалось? Це був, мабуть, другий день стояння студентів під стелою Незалежності. Зателефонував Єгор Соболєв і попросив, щоб я прислала когось із медсестер або лікарів, бо підходять люди і було кілька випадків, коли люди втрачають свідомість – просто у когось гіпертонічний криз, у когось ще щось. Тоді було два Майдани – на сходах Українського дому і під стелою. Я поговорила зі своїми співробітниками (у мене є приватний заклад охорони здоров'я, де працюють лікарі й медсестри) і звернулася до них із проханням: чи хтось готовий у свій робочий час, із збереженням зарплатні вийти туди. Зголосилося двоє. Ми змогли зробити таку ротацію всередині закладу і відрядили лікаря Євгена Вербу і медсестру Ірину, які пересувалися між цих двох точок. Вони мали із собою аптечку, тонометр і все необхідне для надання першої допомоги людям. Тоді нічого екстреного не було: комусь міряли тиск, комусь давали таблеточки, когось лікували.

29 листопада я виїхала в Радомишль, в музей і не знала, що відбувалося вночі. Зранку мені зателефонував журналіст і фотокореспондент Тимур Ібраімов і каже: «Ти знаєш, що відбувається?» – «Ні, не знаю – працюю». – «Негайно приїзди до Києва, бери всі медикаменти, бо дуже багато людей вийшли на Банкову, і ми не виключаємо, що будуть побиття».

Так, це було 1 грудня. Я вскочила в машину, поїхала, це був вихідний день. Оскільки взяти медичні засоби вже не було де, то я заїхала до себе в клініку, розстерилізувала операційну, взяла бікси з перев'язувальними матеріалами, з усім потрібним і приїхала на Банкову. Коли там вже стояли всі кордони і ще тільки-но починали гнати людей, мене провели дворами через Інститутську, через Банкову, аж під саму адміністрацію Президента, але я була в тилу.

<...> Ми розклали медичний пункт у під'їзді будинку. Нам люди відкрили під'їзд, і ми розклали на підлозі бікси, бинти, пляшки з водою, з молоком для промивання очей. <...> Заводили побитих, засліплених газом – ми надавали їм невідкладну допомогу <...>

Скільки часу я була там – не пам'ятаю. Потім був дзвінок, мені здається, знову від Соболєва, про те, що людей сильно побили і взяли в міліцейські машини і повезли в Лікарню швидкої медичної допомоги, де є спеціальне відділення для ув'язнених. Як професор, доктор наук, ще не будучи депутатом, маючи давні професійні зв'язки із головним лікарем тієї лікарні, я завжди могла набрати номер і дізнатися про реальну ситуацію. Тож я поїхала туди, щоби проконтролювати, що робитимуть із тими пацієнтами, – знаючи, що наші силові структури не завжди дають можливість надати необхідну допомогу, а можуть людей завезти, наприклад, в ізолятор або ще кудись. Тому я поїхала туди в лікарню і там була майже

до ночі, дивлячись, що відбувається з побитими і як їх побито. Завдання були, щоби їм усім надали максимальну допомогу і не допустити їхнього вилучення із лікарні та переведення в СІЗО. Скажімо, може бути струс мозку, а може – забій мозку, [причому залежно] від того діагнозу, який встановлюється пацієнту, вирішується його доля: один діагноз дозволяє пацієнта забрати в СІЗО, а другий діагноз примушує залишити його в стаціонарі. Тому лікарі були максимально професійними, максимально адекватними і ставили ті діагнози, які відповідали реальному стану пацієнтів.

Їх було чимало. Але я не виключаю, що хтось не доїхав до лікарні, а когось могли одразу завезти в СІЗО. Цей момент ми не контролювали, бо не знали, скільки везуть, куди везуть, як везуть. Тому, незалежно від того, що були різні тиски на Лікарню швидкої медичної допомоги (це державний заклад, що тоді мав виконувати доручення чинного міністра охорони здоров'я – пані Богатирьової), заклад цей працював, абсолютно відповідаючи всім своїм гуманістичним можливостям постановки діагнозів. Головний лікар також повністю розумів ситуацію, ми з ним знайомі та спільно працювали ще коли була Помаранчева революція і інші події.

Я вперше зіткнулася з відмовою лікувальних закладів, коли була Революція на граніті* і потім – під час «України без Кучми»**. Тоді тяжко побили хлопців, і була команда зверху не надавати їм допомогу в лікувальних закладах. <...> Інколи вертикаль влади дає команду «швидкій допомозі» не реагувати на ситуацію. Безперечно, «швидка допомога» вам це не підтвердить, але, за внутрішньою інформацією, саме так було зі львівськими студентами.

Так само відбувалося 1 грудня. Я зателефонувала нашому начальнику служби «швидкої допомоги» і запитала, чи є вказівка не надавати допомогу. Він сказав: «Ні, немає». І її на той момент ще не було, тому, власне, «швидка» була присутня на Банковій. Пізніше зверху надійшли інші вказівки. Я бачила розпорядження без підпису про те, що мають інформувати щотри години повністю по прізвищах: хто і де травмований, куди і кого завезли. Власне, потім я думала, що надали й команду не реагувати. Я особисто, пізніше вже, отримувала попередження від чинної влади, щоб я не виходила на Майдан і не підтримувала його.

1 грудня, побачивши кількість людей вночі, я купила кілька телефонних апаратів, купила картку з номером, який легко запам'ятовується, й одразу написала в себе на сторінці Фейсбуку, що є телефон гарячої лінії, а якщо є лікарі й медсестри, готові допомагати як волонтери, то я прошу зголоситися на цей номер. Мої співробітники – Ігор Канчалаба, Ігор Марковський – цілодобово чергували на цьому телефоні й вели журнал. Тоді ще не було ні офісу, ні служби, ні медичного

---

* Революція на граніті (2–17.10.1990), організовані молоддю акції громадянської непокори, центральною з яких було голодування студентів на Площі Жовтневої революції (нині Майдан Незалежності) в Києві. Головні вимоги були спрямовані на здобуття незалежності України та створення багатопартійної політичної системи.

** Кампанія протестів в Україні в 2000–2001 роках, організована політичною опозицією, спрямована переважно на відставку президента Л. Кучми.

штабу. Формувався реєстр: ми записували прізвище, ім'я, по батькові, телефон і скільки часу людина може витратити. Хтось казав: я можу після чергування, а хтось – понеділок, середа, п'ятниця, хтось після 6-ї, а хтось до 12-ї. І коли люди вийшли масово, 1-го числа, поки я була в лікарні, ця гаряча лінія вже працювала.

Ми зайшли 2-го числа у Будинок профспілок, на третій поверх, де розташували координаційний центр медичної допомоги, де вже було троє людей. Ми ще звернулися до студентів, і вони до нас пішли, для того, щоб люди по шести годинах могли змінювати один одного, адже ми розуміли, що це надовго. Тож чергувало чотири людини на добу, які змінювались і були на телефоні. Потім ми почали сортувати дзвінки: взяли вже другий телефон, на один дзвонили ті, кому потрібна допомога, а на інший номер дзвонили ті, хто могли допомогти. Розділили ці два потоки, оскільки вони збільшувались.

І мені здається, що 3-го числа на третій поверх прийшов політичний штаб [Штаб національного спротиву]. Там були пани Ханенко (зі «Свободи»), Мусій◆, Гук◆. Ми вели повну бухгалтерію, тобто, що отримували – люди приносили по 100 гривень, по 200 гривень; що купували – із чеками, з квитанціями. Зайшов політичний штаб і сказав, що ці волонтери звідси йдуть геть, і тепер тут розташується політичний штаб. Я не вважала за доцільне і можливе вступати у будь-які суперечки, передала повністю всі телефони, все, що було при мені, всі реєстри, й пішла із цього політичного штабу. Мені було з ними некомфортно, бо я розуміла, що не буде чіткого фінансового обліку. Саме тому далі загальнополітичним керівництвом, від, мабуть, 4 чи 5 грудня, займався політичний штаб, який очолював пан Ханенко. А я переїхала до себе на Богдана Хмельницького, де в нас був другий офіс. Там ми збирали гуманітарну допомогу, принесену людьми. Потім їх переключили туди – на офіційний штаб – і я передала всі реєстри, гуманітарну допомогу, фінансування.

Я переключилася на розробку методичних рекомендацій, і ми підготували десятки документів. Поштовхом для цього став перегляд відео, коли 1 грудня біжить «Беркут», а на землі лежить один чоловік, отак скрутившись – і його всі б'ють: перший б'є, потім другий б'є, третій, четвертий – скільки людей через нього перескакують, всі його б'ють по голові. Я кілька раз дивилася це відео і рахувала, куди б'ють: нирки, голова, руки – я розуміла, де в нього мають бути гематоми, я не знала, чи виживе ця людина чи ні, де її шукати, бо він, власне, був один такий, якого били всі, а він лежав. Коли ти дивишся це відео, то ясно, що він навіть свідомість втрачав у якийсь момент, бо тіло розслаблялось. Я почала з усіма розмовляти й питати: «Де? Хто? Хто це був? Хто знає, хто це?» Аж раптом мені знайомі кажуть: «Слухай, ти ж його знаєш. Ти сама його знаєш». Мені дають його ім'я, і я одразу їду до нього – практично, майже через тиждень, мені вдалося цю людину знайти. Коли я його побачила вдома, то він нагадував таку синю повітряну кулю. Його руки були як наче надуті, накачані, а синці звисали з долонь. Я кажу: «Володя, треба їхати в лікарню». А він: «Я був у лікарні – у мене немає ушкоджень життєво важливих органів». Я йому: «Не вірю. Як це може бути, що їх нема?» А він реально синій. Він колишній співробітник міліції, у відставці, працював на-

чальником охорони в комерційній фірмі. Каже мені: «Ти знаєш, колись нас вчили в нашій академії (він закінчував Академію Міністерства внутрішніх справ), як потрібно лежати, щоб з тобою нічого не сталося, коли тебе б'ють». «А як?» – питаю. Він каже: «Надзвичайно важливо постійно мати дуже напружені м'язи, а ще я руки тримав отут, у позі ембріона – отак». Тобто у нього голова не постраждала, не було ні гематом, ні крововиливу в голові, бо все пішло на руки. І от він руками тримав, а розслаблявся тільки коли втрачав свідомість. Внаслідок цього всі гематоми у нього пішли в м'язи, тобто, практично, м'язами і своїм знанням він зберіг собі життя. Я коли це зрозуміла, то усвідомила, що потрібно людям усе це показати й зробити інструкції.

Ми підготували інструкції щодо того, як потрібно захищати очі від сльозогінного газу, як потрібно стояти. Якщо хтось пшикає балончиком, то не можна тікати від цього, бо ти тікаєш по вітру (навіть якщо спиною), а тобі треба присісти, тоді газ пролетить над головою, але не тікати, навпаки – треба рухатися вперед. Я почала вивчати всілякі американські рекомендації, і з'явилися буклети, які ми друкували й викладали в інтернеті. Наприклад, яким чином можна себе захистити, не маючи ні бронежилета, нічого, коли дубцем б'ють у ділянку серця (бо були травми серця при першому побитті): пластикова тарілка, літаюча тарілка, яку можна купити в спортивному магазині – ти просто кладеш її під светр, і коли тебе б'ють у груди, вона розпорошує цей удар, тобто він не потрапляє у ділянку серця, а розходиться по всій тарілці. Дуже прості речі: потрібно обов'язково мати шапку, якомога міцнішу, не спортивну, а таку «а-ля Янукович»; потрібно мати шарф для того, щоб ним можна було закрити очі й блокувати сльозогінний газ; окуляри потрібно обов'язково знімати, і коли б'ють, то ті, хто стоїть у першому ряду, обов'язково мають знімати і лінзи, і окуляри – ми це все прописували. Власне, підготували цілу низку порад: як потрібно зігріватися, як поводитися, щоб не захворіти, як зберегти себе. От цю методологічну роботу – навчання людей – ми проводили. Вже з'явилися перші намети, ми друкували листівки в офісі, розносили, клеїли та передавали в руки.

Потім до мене звернувся Олег Міхнюк із Афганської сотні, чоловік Ірини Міхнюк, Герой України, він уже загинув. Звернувся він із проханням: сказав, що виникли проблеми з медичною допомогою афганцям, які охороняли весь периметр Майдану. Вони прийняли якісь профілактичні вітаміни-таблетки, які їм давали, й ніхто не зміг вийти на варту – тобто, це було снодійне, вони просто всі проспали. Він сказав: «Ми такого більше не допустимо, зроби нам, будь ласка, окремий медпункт». Ми купили військовий намет, я з чоловіком закупила медикаменти, зголосили знову добровольців на медичну допомогу. Там був один лікар, Сергій [Горбенко], який приїхав з Полтави, він ортопед-травматолог, пройшов увесь Майдан [потім він у бутику «Helen Marlen» шпиталь зробив], а його син загинув у АТО; ще була медсестра Лариса. Ми повністю облаштували окрему медичну службу, яка опікувалася афганцями. <...> Це був, власне, перший медичний пункт, що, як ви пам'ятаєте, згорів.

<…> Потім у Будинку профспілок з'явився медпункт, у Жовтневому палаці, в Консерваторії, в Українському домі, на Грушевського два. <…> Мій помічник Ігор Марковський опікувався інформаційним супроводом: він і вів реєстри, себто бази даних; у нього є архів фотографій, кілька сотен фотографій. В останні дні, коли вже завершувалось, ми всіх медиків і медпункти ці пофотографували. В нас є реєстр медиків Майдану, бо ми заповнювали анкети, може, якби не всіх, але більшості.

<…> Коли були віча, то виходило багато людей на вулицю, і медпунктів не вистачало, адже медпункти були стаціонарними, а на віче приходило, наприклад, півмільйона людей. Від першого віча я налагодила комунікацію з паном [Анатолієм] Вершигорою, який очолював [київську] швидку допомогу, і в нас із ним була домовленість, що я роблю супервайзинг, тобто дивлюся, скільки людей, і визначаю, куди він ставить «швидку допомогу». Телефонічно, в ручному режимі ми з ним розставляли «швидкі». Зверху я могла дивитися, де стоять люди, де їх велике скупчення, й вони ставили «швидку» на моє прохання; тоді я могла сповістити зі сцени людей на площі, де стоять «швидкі».

І ми розробили спеціальні інструкції. Наприклад, людина втрачала свідомість, або тиск підвищений чи понижений. Коли стоїть натовп, лікарі не можуть пройти, навіть якщо вони хочуть – туди пройти нереально. Отже, коли люди бачать, що комусь погано, то мають підняти руку, бо кричати також немає сенсу, – і мають зробити коридор. Якщо натовп дуже щільний, то мають цю непритомну людину підняти наверх і на руках передати в той бік, де розташована «швидка», позаяк дійти до цієї людини неможливо. Ця система з коридорами добре працювала. Всі ці інструкції ми відпрацьовували, розносили людям, і зі сцени мали можливість інформувати людей.

<…> Ще ми тоді почали формувати мобільні медичні бригади. Це не ті лікарі, які перебували в медичних пунктах. Ми повністю сформували нову медичну службу в офісі на Богдана Хмельницького. Юрко Дмитришин зі Львова запропонував таку службу організувати і зробити медичний штаб у Будинку профспілок. Не дійшов там згоди, прийшов до мене, і я кажу: «Добре, Юрко, робимо». Ми знову зробили гарячу лінію, зробили реєстр людей і забезпечили їх медсумками й почали формувати бригади. Розробили маршрути руху, щоб знати, де люди: ми знали, скільки в нас бригад і яка кількість людей у їхньому складі. Це мав бути один лікар і троє, або щонайменше двоє, санітарів, або ж це могла бути медсестра і двоє просто добровольців. Тобто вони були розпорошені й це працювало у нас десь три-чотири тижні, до того моменту, коли ми отримали попередження зі штабу. Вони (люди зі штабу) почали затримувати лікарів і їх не випускати. І всі прийшли до мене, а я їм: «Тихо. Ми не маємо права на війну – віддаємо все». – «Як віддаємо?» – «Віддаємо все, от вони хочуть керувати – хай керують. Ми будемо щось інше робити». І віддали, бо не стояло завдання на той момент боротися. Штаб не хотів це створювати, ми створили. А створивши це все, ми передали штабу під контроль. <…> Дехто після цього відмовився, вони поїхали, кажучи: «Ми будемо

у Львові (бо було багато із Західної України), будемо там збирати допомогу і передавати сюди на Київ. Нам тут складно». Там виникало багато політичних аспектів, що їх ми не сприймали – хто керує, як керує.

<...> Під час подій на Грушевського приїхала моя дочка Катя (вона навчається в Угорщині, у Будапешті, в медичному університеті). Вона працювала в полях, у мобільних бригадах реагування, також і на Грушевського, у медпункті, розбитому «Беркутом». Були особливі моменти, коли вона мені пише sms-ку: «Мама, стою в першому ряду, окуляри в кишеню покласти, за твоєю інструкцією?» Я кажу: «Катя, головне, щоб ти лінзи зняла, тому що лінзи зайдуть в око». Потім я зробила спробу прив'язати її до медичного пункту афганців. Коли вже пішли постріли на Грушевського, я попросила Олега Міхнюка, щоби Катя як медсестра там допомагала і перев'язувала. Привела її туди, рівно 40 хвилин вона там пробула, а потім Олег пише: твоя дочка втекла на Грушевського. І 18 лютого вона також була на вулиці, і 20 лютого – під Жовтневим. Я була у медпунктах, а вона була на вулиці, тому це ще один пласт окремих почуттів.

<...> Зараз я повертаюся трошки назад, до подій на Грушевського. В той момент я робила спробу комунікації з владою, адже бачила, що внутрішня агресія дуже сильно наростає. І стоять молоді хлопці мобілізовані в рядах, практично, діти, тож я намагалася з ними спілкуватися, пробувала спілкуватися з командирами, пропонувати нашу допомогу. Я написала лист-звернення до пані Марини Ставнійчук, і до тодішнього міністра оборони, і до МВС, що ми хотіли би передати вітаміни, допомогу тим хлопцям, щоб їх підтримати. Ми отримали негативну відповідь. Потім написала лист-вимогу, коли були морози, про те, що абсолютно неможливо, щоби в такі морози по дві години без зміни стояли діти на вулиці; якщо ви хочете, щоб вони стояли, хай стоять по 30 хвилин, і ви маєте робити їм ротацію. Ми спілкувалися з госпіталем Міністерства внутрішніх справ і знали, що є відморожені з того боку, є хвороби, є ниркові ускладнення. Я пробувала через владу пробити коридор комунікації, щоб існував діалог. Марина Іванівна Ставнійчук справді зробила все можливе, вона пробувала якусь інформацію кудись доносити, але далі воно нікуди не йшло.

Потім стояли кордони – це грудень-січень – і на Шовковичній, і на Богомольця, і на Лютеранській. Ми очікували там побоїв сильних. У Лютеранській кірсі [Святої Катерини] пастор [Ральф Хаска] (він, до речі, німецькомовний і англомовний – він не говорив ані російською, ані українською мовою) повністю звільнив другий поверх кірхи, де в них учбові класи над церквою. Ми вночі завезли туди двадцять ліжок, занесли через чорний вхід, поставили прилади для крапельниць, закупили простирадла. Фінансував це власник ресторану «Солом'янська броварня» Микола Заінчковський, а водії мої вночі в «Епіцентрі» це закуповували. Зробили там таку гарячу точку. А для лікарів з мобільних бригад, щоб вони не мерзли, дали там приміщення на першому поверсі. Відпрацювали маршрут: якщо будуть з фасаду заходити, то куди втікати, або куди поранених виносити-вивозити на Кругло-університетську. Але коли була повна облога і все було перекрито, то неможливо

було пройти тобто, служителі кірхи і пастор були там закриті. Я звернулася до представників силових структур із проханням, щоб дозволили пастору вийти перед ніччю. І вони сказали: «Окей, ми дозволяємо йому вийти. Хай іде з Богом». Я пішла до пастора, а він каже: «Я нікуди не піду, я буду тут. Буду з вами і, якщо потрібно, я вийду на вулицю і буду тут стояти». Цей госпіталь був зроблений першим, це була найвища, найгарячіша точка, і він працював майже до останнього дня. У пастора була дуже цікава модель поведінки. У нього на кірсі висів наш прапор Червоного Хреста, він указував, що там є медпункт, і висіла табличка – звернення до «Беркута», який поблизу стояв – що коли хтось хоче чаю чи кави, то можна зайти в будь-яку хвилину. Таким чином він наче зменшував напругу, щоб не було спроб вломитися туди. Тому я впевнена, що «Беркут» і силові структури знали впродовж усього цього часу, що в нас там перебувають поранені й тяжкопоранені, а потім люди з пневмонією на другому поверсі. І лютий, і січень цей госпіталь працював.

<...> Паралельно у мене в офісі почала працювати ще одна бойова одиниця, яка виконувала функцію транспортування, оскільки знали, що в лікарні везти не можна, бо «швидка» давала чітку інформацію, зливала все про всіх. Вони працювали у мене в офісі цілодобово, мали окреме приміщення. У нас із ними діяла домовленість щодо безпеки, тобто у них була група волонтерів, і в нас були волонтери. У нас був перелік тих людей, які могли надати медичну допомогу, транспорт, а в них – адреси точок, куди можна розвозити. Згідно з нашою домовленістю, про точки, куди розвозити, знала тільки одна людина, тобто у мене не було адрес, де перебували поранені, в яких квартирах. Для того, щоб не було витоку інформації, ми це максимально розділяли. Спочатку це були квартири, а потім, коли не вистачало квартир, то вже були підпільні госпіталі. <…>

Паралельно – бригади мобільного реагування, розгортання госпіталів, аналітика: які є помилки, комунікація зі швидкою допомогою, практично щоденний контроль Лікарні швидкої медичної допомоги й взаємодія з Олександром Ткаченком*, відстеження тих пацієнтів, які там перебували [під слідством або під судом у палатах-боксах під охороною], що з ними відбувається – це те, що входило в коло моїх обов'язків.

18 лютого, в день народження моєї середньої дочки – їй виповнилося 16 років, – зранку хтось дзвонить, що пішла мирна хода і почали бити людей, а на верхній точці нема медиків. Я з двома торбами бинтів, медикаментів, знеболювальних, у бронежилеті, біжу з Крутого узвозу верхом до Будинку офіцерів. Знаходжу там директора, прошу його забрати килими, зсунути столи і розгортаю те, що маю, викладаю все і водночас телефоную Ігореві Марковському: «Ігоре, прошу оголосити, хто з лікарів, медсестер, хто може прийти у Будинок офіцерів – розгортаємо там медпункт». А він уже на Фейсбуці писав, бо я могла тільки по телефону сказати. І поки я там все це роблю, нас уже оточив «Беркут». Я встигла туди забігти до того, як почався цей погром, встигла організувати процес, трохи

* Головний лікар Київської міської клінічної лікарні швидкої медичної допомоги.

пізніше туди прийшов Олег Мусій. Ми працювали – приїхав Микола Єфремович Поліщук, колишній міністр охорони здоров'я, він там був з нами. Мій чоловік уже не зміг пробитися, бо ми стояли в оточенні «Беркута», а він був на вулиці з дочкою.

І почали зносити поранених, просто десятками. Це були вже тяжко поранені – з пробитими і простріленими очима, із сильно травмованими кінцівками. Було у нас троє померлих із кульовими пораненнями. Я їх сортувала. У швидку допомогу я дзвонила, вони казали, що нема як до нас доїхати – взагалі шляхів нема. Кордони «Беркута» стояли знизу і зверху. Я думаю, що коли б хотіли приїхати, абсолютно однозначно би приїхали. Я поранених сортувала: контужених під одну стінку ми складали, а з пораненнями очей – під іншу. Мертві лежали у другій частині цього великого залу.

<...> Я з 18 до 21-го числа не пам'ятаю жодного живого обличчя. Спочатку думала, що треба звертатися за медичною допомогою, але потім зрозуміла, що просто пам'ять мене наче зберегла від чогось. Тобто, я пам'ятаю тільки мертвих – від 18 і до 21-го. Тепер мені хлопці кажуть: «Ой, пам'ятаєш, ти мене 18-го кудись несла, щось мені в'язала?» Я киваю головою, але не пам'ятаю жодного обличчя.

Потім, у другій половині дня, піймали «тітушку» і привели до нас. Його хотіли там порвати на шматки, а я попросила, щоби прислали охорону, аби нічого йому не пошкодили. Він також був побитий. Ми дали йому знеболення і віддали не натовпу, а в руки охорони Майдану, яка за ним прийшла. Потім, десь в районі четвертої години, я вийшла, аж тут до нас увірвався «Беркут», але вони не били. Тобто, поранені лежали там, вони це все бачили і, можливо, і тіла вже побачили, але погрому не було. Не чинили такого, як на Грушевського, де вони били.

І раптом чудо: хтось каже, що приїхали «швидкі»! До того «швидкі» не приїздили, ми були оточені повністю, а в нас реально були такі люди, що коли зараз не зробити операцію, то людей можемо втратити – тих, у яких очі прострелені. І раптом заходить лікар швидкої допомоги, і я пам'ятаю свою емоцію: її можна порівняти хіба з емоцією Робінзона Крузо на безлюдному острові, коли він побачив корабель, що за ним іде. А в мене вже всі підготовлені: тут тяжкі лежать – ці в першу чергу, там – контужені, а ті – можуть чекати. Я кажу: «Ці посортовані, цих треба забирати». А ця жінка – шкода, що я не пам'ятаю її обличчя – вона дивиться мені в очі й каже: «Дали команду не забирать нікого». Я спочатку не зрозуміла повністю зміст її слів, а потім, коли втямила, пробувала сказати: «Яка команда? Ви ж лікар. Ви ж бачите, тут поранені люди...» – «Дали команду не забирать». Я усвідомила, що можу зараз їй щось зробити, бо в мене вже таке якесь запаморочення наступало. Я просто розвернулась і пішла в інший бік, туди, де були тяжко поранені, розуміючи, що треба зараз максимум змобілізуватися і зробити, що можна. Був Микола Єфремович Поліщук – хірург, але в нас там не було операційної. Кількість поранених величезна була, їх заносили, заносили... Єдине, що ми могли там робити, тільки знеболювати і зупиняти кров, ні про яке хірургічне втручання там не було мови.

І потім до нас прорвалися машини, з тих, кого пам'ятаю, – це Олеся Донія,

Ларису Мудрак. Ми їм виводили тяжко поранених людей, виводили, виносили, набивали в машину по троє, по четверо залитих кров'ю, а вони їх розвозили далі і поверталися.

Коли у мене цей процес пішов, я вийшла на вулицю подивитися, що там робиться. До мене підійшов чоловік у військовій формі й каже: «У нас також є поранені, прошу надати допомогу». І я в халаті м'ясника пішла крізь стрій, уздовж Маріїнського парку – в бік Верховної Ради. З лівого боку вони завели мене в двір, там стояв малий намет і лежали поранені хлопці з внутрішніх військ, їх було з десяток. Я кажу: «Давайте мені аптечку». Вони на мене так дивляться і кажуть: «А в нас нема». А в мене всього повно, але далеко йти. У мене із собою нічого нема, я вискакую на вулицю, побачила «швидку», що стояла на перехресті. Я в цю «швидку» і кажу: «Дайте мені знеболювальне». – «Яке знеболювальне? У нас шприц по опису». Я кажу: «Я поверну вам ваш шприц». У нас були два різні світи: я в одному світі, вони – в іншому. Сказала їм, що не піду звідти, може ще щось говорила тоді – вже не пам'ятаю. Я пам'ятаю, що вийшла звідти зі шприцом і знеболювальним, а як мені це вдалося – не знаю. Я повернулася, зробила знеболення хлопцю, бо у нього був перелом, наклала йому шину з картонної коробки з-під пляшок якихось, зафіксувала. Кажу: «Давайте, хто ще?» А вони кажуть: «А ще у нас є тяжко поранений, з кульовим пораненням, у наметі лежить». Я кажу: «Терміново тоді, тут є "швидка", чого ви стоїте?» Я набрала тоді Вершигору, щоби подали в першу чергу сюди, де в них з вогнепальним пораненням були. І саме ця «швидка», яка мені шприца жалкувала, заїхала. Вони, мабуть, ні з ким не зв'язувалися, не знаю, як це відбулось. Принаймні, впродовж наступних 10–15 хвилин цього хлопця госпіталізували. Наскільки я знаю, він помер по дорозі в лікарню – у нього було кульове поранення кишківника. Я там була максимум 30 хвилин і за 30 хвилин організувала їхній вивіз. Тобто всіх поранених, які там були, а було їх дуже мало, «швидкі» завезли в госпіталь Міністерства внутрішніх справ.

<...> Ще пам'ятаю: у кірсі на Лютеранській, коли стояла облога Банкової, а ми саме розгортали госпіталь – на першому поверсі кірхи сидить жіночка, геть зіщулена, зі скляними очима, і видно, що її аж трусить. Коли я біля неї втретє пробігала, я зупинилась і кажу: «Ви не переживайте – все буде добре». А вона дивиться на мене такими очима і каже: «Мій син отут стоїть на Банковій, у першому ряду, він зі срочної служби. А що буде добре? Ми з матерями збирались написати листа до командування, щоб не ставили наших дітей. А їх там так налякали, сказали, що їх підведуть під трибунал, і вони нам сказали не писати. Вони не хочуть тут стояти, повірте. Вони не хочуть бити людей». Вона ще сиділа два дні, а потім її не стало. Я не знаю, як її звати, не спитала.

Потім ще один був випадок, також на Лютеранській. Стояв такий заслон, ніби барикада, і стояли внутрішні війська. І раптом хтось кричить: «Доктора! Доктора!» Прибігає хтось із наших, перелазить через цей заслон, а [його силовик] прямо на очах у лікаря по нозі б'є. Тобто він спочатку кликав лікаря, а потім на очах у лікаря перебив хлопцеві ногу.

От це протистояння, що було, та ненависть, яку культивувала ця влада, коли людей настроювали проти людей, тобто своїх громадян проти своїх громадян – це була дуже велика, абсолютна, стратегічна, політична, катастрофічна помилка, що спричинила практично до ненависті між людьми, а потім до цього розколу, який пішов.

<...> Пізніше 18-го [лютого] я ще пішла в готель «Київ», у готель «Україна» – там також були поранені, але легко. Всіх, кого можна було, там підклеїли, подивилися – переважно це були забої, що не потребували госпіталізації. 18-го у нас загалом по Майдану було 1500 поранених. Своїх у Будинку офіцерів я не рахувала, мертвих було троє. Ми розуміли, що людей уже нема де класти.

І от саме 18-го ми прийшли всі додому в бронежилетах: чоловік, я, старша донька. Накритий стіл – ми їй зробили подарунок на 16 років. Вона свої 16 років зустрічала сама, вдома, а ми навіть не роззувалися, подарували щось, а що – вже й не пам’ятаю, і пішли. 19, з ночі 18-го, я розгортала госпіталь в офісі Народного Руху на Гончара.

Ми шукали де, бо розуміли, що місто вже перекрите, ми вже не могли вивозити поранених. Завдання було переміститися до Житомирської траси і, якщо нам тут зовсім погано, то хоча б на Львів вивозити людей. Тож ми пробували рухатися в той бік, а місто вже було перекрите: перевіряли машини, стояла міліція, і вже ти не міг просто так возити поранених. І от десь о другій ночі в мене дзвонить телефон, і хтось англійською мовою представляється – я прослухала, з якогось посольства – і каже мені: «А що, у вас справді стріляють?» Враховуючи, що я у проміжках зустрічалася з представниками міжнародних організацій, принаймні двічі на тиждень, і розповідала все, що в нас відбувається весь цей час, але нуль реакції, просто нуль – ані заяви якоїсь, ні будь-чого. Я цьому дядечку, який мені дзвонив о другій ночі із запитанням, чи справді у нас стріляють, в такій злегка нахабній формі (щоб не послати його подалі) сказала: «Якщо у Вас є запитання і Ви хочете – прийдіть і подивіться». Він раптом каже: «Я підійду». Я думала, що просто відключу телефон, пославши його, а він каже: «Добре, куди під’їжджати?» Я називаю йому адресу на Гончара і питаю: «Яка у Вас машина?» Він каже, що машина з дипломатичними номерами. «Чудово, – кажу, – я буду їздити у Вашій машині».

Він приїжджає, і ми вирушаємо. Третя година ночі. Їдемо в Лікарню швидкої медичної допомоги, в якій, не попереджаючи головного лікаря, переодягнувши його в білий халат (що не відповідає деонтологічній етиці та правильній поведінці), я заводжу його в реанімацію, де він може побачити обпалених людей, людей з вогнепальними пораненнями. На рентгенах кулі, що застрягли в стегнах. Побачивши все, що там відбувається, ми сідаємо в машину, о четвертій, ближче до п’ятої, приїжджаємо в Олександрівську лікарню, де я його заводжу в офтальмологічне відділення, де нашим пораненим шість чи вісім ектомій* зроблено. Тим, які прострелені були так, наче снайпери навмисно стріляли в очі. Мені

* Операції по видаленню пошкоджених очей.

здається, що Катюша моя там була. Я ставлю когось із волонтерів, які відволікають медсестру, і сама з нею розмовляю, а Катюша за моєю спиною, навпочіпки проводить цього дядечка в палату, де він має можливість о четвертій годині ночі спілкуватися з людьми, підстреленими 18-го.

Я його виводжу, ми їдемо у ще одну лікарню, де я домовляюся, що мені відкриють морг. Це – порушення інструкції, тому не можу сказати номер цієї лікарні. Там лежать загиблі з вогнепальними пораненнями, де чітко можна все подивитись. Ну, на перемовини і вмовини у мене пішло десь півгодини, зрозуміло, що ніхто так просто не піддається. Я питаю цього дипломата, чи він спроможний це витримати. Каже: «Так, я проходив спеціальний вишкіл» – а він досить молодий чоловік. От ми заходимо в морг, де він має можливість побачити людей, які щойно померли від вогнепальних поранень, і чітко видно вхідний і вихідний отвір. Це вже шоста година ранку, я питаю, чи хоче він ще кудись їхати, бо я готова запропонувати йому інші місця, куди можна поїхати. «Ні, – каже, – мені достатньо». А я йому: «Якщо Ви нічого не зробите, то я Вас викреслюю. Тобто довіри до міжнародної спільноти у мене просто не буде». Я, чесно кажучи, не пам’ятала, з якого він посольства. Вже пізніше візитівку його підняла – це була Швеція. І Швеція через два дні оприлюднила міжнародну ноту (це була перша нота), яка вперше засвідчувала, що в Україні вбивають людей. Власне, після цієї шведської ноти пішла зовсім інша міжнародна політика.

<...> [Раніше ми вже зверталися до міжнародної спільноти.] Ще 1 грудня, коли побили журналістів і лікарів, ще до цих масових розстрілів, ми зробили спеціальний ролик-звернення, зібрали всю інформацію: яких лікарів побили, з порушенням усіх конвенцій, адже силові структури не мають права бити тих, у кого червоний хрест. У нас були випадки, коли гумовими кулями стріляли, а також били тих, хто надавав з червоним хрестом медичну допомогу. Тож ми тоді зробили спеціальний ролик, де ті лікарі, медичні працівники, яких побили, все чітко розповідають; я звернулася тоді до Миколи Княжицького (телеканал «Еспресо»), ми написали листи про порушення прав медичних працівників щодо надання допомоги, підготували звернення в міжнародні інстанції, – але не отримали тоді жодної реакції від міжнародної спільноти.

<...> Наступного дня було 20 лютого. Я попадаю помитися додому, і 20-го у мене річниця смерті мами, тож я зранку беру квіти і збираюсь їхати на цвинтар – між 8 і 9-ю годинами. Знову телефонний дзвінок: знову, що стріляють і що немає знову медичного пункту, і що мені потрібно... Дзвонять з верхньої точки – з готелю «Україна». Я кидаю квіти, не їду на цвинтар, знову беру наплічник з усім необхідним і розголошую, що я біжу в готель «Україна». Із чоловіком разом ми біжимо Хрещатиком до Майдану, а там уже стріляють. Ближче до 9-ї години хлопці під фанерними щитами піднімають нас вгору, я заходжу в готель, прошу покликати керівника і кажу: «Зараз скоріш за все тут будуть поранені, то прошу Вас ці килими прибрати, а ці крісла сховати...» І якось, не знаю, всі одразу реагували на це, навіть двічі я нікого не просила. Меблі – столи – нам залишили, ми накри-

ли чотири операційні столи. Я думала, що це буде повторення Будинку офіцерів, що буде багато поранених. Тому, вже маючи той досвід 18-го, ми спочатку підготували два операційні столи, ми хотіли зробити таку більш потужну допомогу. Ми вже мали дефібрилятор, а потім Ігор Марковський помаленьку – знову-таки під щитами – нам приніс і інкубаційні трубки, і крапельниці, і все-все, що потрібно було – все те, чого в у нас не було 18-го числа. Дефібрилятор нам передала Лариса Мудрак, ми потім їй віддали назад – він поїхав у іншу точку. Де вони все брали, я не знаю, знаю тільки: я писала, що нам потрібно, а воно звідкись з'являлось <…> Частина з моєї операційної, частина – з того, що мав медичний штаб, а частина – з гуманітарної допомоги. На столах ми це розкладали: тут перев'язочні, тут знеболювальні, тут крапельниці. Приходили лікарі, вони не писали імена – одягали халати і писали тільки «хірург» або «анестезіолог». Це були не ті люди, які чергували раніше, бо ніхто не очікував. Власне, події так розвивалися, що повиходили навіть з академічних інститутів люди, які раніше не були на Майдані, і студенти, й патологоанатоми – всі, хто міг.

О 9-й годині вже був один убитий. [Спочатку] одна частина фойє залишалася за готелем, а друга була наша: з правого боку ще стояли їхні меблі, а з лівого – наші. Потім, коли в нас було вже троє вбитих, п'ятеро вбитих, то я попросила, щоб нам звільнили й іншу частину. Загородила нашими простирадлами і з правого боку зробила морг. Поранення тоді були дуже важкими, легких поранень практично не було. Діяли й інші медичні пункти.

До нас у той день потрапило 13 смертельно поранених: їх заносили ще живими, й вони помирали практично в дверях – від крововтрати. Лікарі були настільки напружені, що стояли отак – з набраними шприцами в руках, з трубками, стояли там вже на порозі, щоби поставити крапельницю, ще поки його несуть на ношах, спробувати врятувати, зберегти кожну секунду. Проводили реанімаційні заходи, але поранення були смертельні. Тобто, стріляли на знищення, практично у всіх уражені коронарні артерії та серце. Крововтрата така, що навіть якби людина лежала на операційному столі в цей момент, то врятувати неможливо.

Тіла ми складали в калюжах крові, тепер з правого боку фойє. 18-го числа було чимало зниклих безвісти; я от не знаю, куди ділися три тіла, які були в Будинку офіцерів 18-го числа – я думала, що їх забрала «перевозка», але не відслідковувала їх. <…> Адже зараз я розуміла: якщо далі буде ще гірше, то і ці тіла можуть зникнути. І ми поділили простір, коли їх було близько десяти. Микола прізвище вже зараз не скажу, він тепер в АТО) був призначений головним лікарем цього медпункту, він керував, а я перейшла займатися мертвими. Був ще такий хлопець у мобільних бригадах – Юра, оце ми з ним, і ще з одним патологоанатомом [займалися померлими]. Там треба було частини тіла збирати, тобто ми збирали в пакети, де мозок був чи що – клали поряд із убитими, сподіваючись, що це слідству зможе допомогти. Витягали мобільні телефони і дзвонили із цих мобільних на останній номер, щоби зрозуміти, хто це. Юра тоді казав, що це був, мабуть, найтяжчий день у його житті. Але нам удалося ідентифікувати всіх тринадцятьох, які в нас були в цей день. І, на відміну від усіх інших днів, ми

підписували прізвище, ім'я, по батькові та прив'язували на руку – ми точно знали, хто ці люди. <...> Приходили дружини, приходили матері, приходили діти цих загиблих, і ми надавали їм медичну допомогу.

У середині дня раптом забігає хтось з охорони Майдану і каже, що зараз будемо підпалювати готель «Україна», бо над вами – з готелю «Україна» – працює снайпер. А до мене всі біжать і кажуть: «Ти же з ними спілкуєшся – вмов їх, щоб вони не підпалювали готель». Я кажу: «Хлопці, мені потрібно 15–20 хвилин, щоб евакуювати кудись, хоча б на вулицю винести людей і все, що є. А ви тим часом підніміться наверх – може, не треба підпалювати». Ну, ми й розбіглися. Тобто, ми почали умовно готувати евакуацію. Група, з десяток озброєних людей, пішла наверх. Хто ходив, хто рухався – ми нікого не могли розпізнати. Сказати, що хтось когось пам'ятає – ніхто нікого не пам'ятає. Навіть лікарів і медичний персонал я можу не впізнати в тому всьому хаосі. Десь через півгодини вони повертаються назад і кажуть, що ніби все нормально – не виносьте, тому що снайперів уже нема: вони пішли, ми знайшли місця, де вони стріляли, знайшли гільзи, а готель весь прочесали – підпалювати не будемо.

Потім раптом ще один забіг, в такому істеричному стані, що зараз будуть штурмувати: йде «Беркут» зверху готель «Україна» штурмувати, а ми будемо забирати тіла. А тіла були такі, що просто кров з них лилася, тобто їх на ноші не взяти, бо вони плавали в цій крові. Зрозуміло, що і нош нема, і прострілюють увесь периметр. Я тоді вийшла і сказала: «Так, все, істерику припинили – нікого я звідси не віддам. Я тут буду з ними весь цей час. Я не дозволяю нікого нікуди виносити. Куди ви їх понесете – в Михайлівський монастир? Це уявляєте, який шлях? Чи ви самі повернетесь живі?» Загалом, 15 хвилин скандалу. Зрозумівши, що я нікого не віддам, вони пішли. Власне, це було дуже добре, бо ми могли би втратити ще не один десяток життів при спробі цього перенесення. Потім я зв'язалася із «швидкими допомогами», які не могли до нас приїхати вже фізично. Тут сумнівів нема – жодна «швидка» не могла туди доїхати: зверху стояли бетонні плити, знизу – Майдан.

Ми домовилися, що вони дадуть перевозки, щоби ми віддали тіла в морг – це була вже 8-ма – 9-та година вечора, 20 лютого. І я розуміла, що там близькі люди: хтось на колінах стоїть коло тіла, хтось сидить, що треба не просто їх на ноші завантажити. Тож я звернулася до всіх, хто був, і кажу: «Прошу, давайте ми тут всі зберемося, бо вбито кілька десятків людей, і будемо гімн співати». Прийшов священик, служив відправу, їх клали на ноші, кров лилася на підлогу, і ми співали гімн разів 20. Я гімн більше не співаю, не можу – мене заносить туди-назад. І виносили всіх їх, проносили через весь Майдан і на Прорізну. Тоді ми всіх повністю ідентифікували, що було дуже важливо. Ми ж не знали, що буде далі, чи будуть спроби замести сліди, знищити, а в мене всі 13 хлопців ідентифіковані. Всі з іменами, всі відправлені в морг – за списком поіменним. <...> Вже не можна було сказати, що ця людина пропала безвісти – її вбили. Це дуже важливий момент з погляду відновлення справедливості.

А далі все було вже не так страшно, не так трагічно, далі – поточна робота.

<…> Перед цим була пожежа у Будинку профспілок. Я заходжу в Будинок профспілок, у мене саме щось закінчилося – вже не пам'ятаю, що. Піднімаюся туди, де пункт видачі медикаментів, поповнила медикаменти, і ми пішли в Михайлівський собор, бо там, коли розгортали госпіталь, домовлялися, щоби відкрити операційну поряд; нам треба було децентруватися, тобто від центру звільняти місця, бо невідомо, що буде завтра. Поранених ми туди переводили, й операційна була спокійніша, ми також розуміли, що там менше напруження. Туди ми понесли частину медикаментів і повели попід руки частину поранених, які могли пересуватися. Дійшли десь до середини, і нам сказали, що горить Будинок профспілок. Ми пішли вниз, але туди вже не можна було зайти. Тільки наступного ранку ми прийшли туди. Там <…> знайшли тільки попіл від тих людей, які згоріли у Будинку профспілок. Там був попіл в контурах – тіла загиблих людей.

<…> Наступного дня я знову була в готелі «Україна». Дзвонить мені хтось із «Правого сектора», каже: «Терміново допоможіть нам із "швидкою допомогою", нам треба із сиреною доїхати до аеропорту, бо знаємо, що там відлітають ті, кому не треба відлетіти». Тоді у нас одна «швидка» приватна була набита – як вони туди всі влізли, я не знаю. Ми стояли на Михайлівській вулиці, і весь «Правий сектор», 12 людей – туди всі набились, і ми їх відправили.

<…> У мене сталася дуже прикра історія із Червоним Хрестом на Майдані. Я отримала листа від канадців про те, що діаспора пропонує нам передати польовий госпіталь. Мало того, це польовий госпіталь, на якому вони мають право встановити канадський прапор. У моє завдання входило погодити його розташування на Майдані з [Андрієм] Парубієм, і ми ще перед Різдвом, на початку січня, погодили це. Вони зібрали кошти (мільйон доларів) і повністю підготували госпіталь для того, щоб його надіслати. Тільки потрібно було, щоб його тут хтось акцептував, це міг Червоний Хрест. Ми звернулися до Червоного Хреста, щоби прийняти госпіталь, бо хтось мусив на кордоні сказати: це наше. І Червоний Хрест написав відмову. Ця відмова є у мене, там написано, що це ніби не наше питання, ми цим не займаємося, будь ласка, звертайтеся до міністра охорони здоров'я Богатирьової або до міністра соціального захисту Королевської. Це був удар нижче пояса, бо, якби у нас був цей госпіталь наприкінці січня, то я не виключаю, що сама наявність канадського прапора на Майдані могла би змінити вектор мислення тієї сторони. Але принаймні ми могли би зберегти якусь кількість життів, бо мали би професійний госпіталь.

Бригади від Червоного Хреста лише в деякі дні працювали, а в деякі дні отримували заборону на вихід – переважно в ті дні, коли було найгарячіше. Це офіційно. Але з Червоного Хреста люди приходили, лікарі самі виходили, ігноруючи заборону, вони виходили і працювали, тому до лікарів, до людей, які були в Червоному Хресті, у мене нема ніяких питань – у мене є питання до керівництва Червоного Хреста. Наскільки я знаю, наш головний офіс Червоного Хреста у Москві розташований, і поки що, оскільки це всеукраїнська громадська організація, то вплинути на цей процес я не можу.

<…> Міжнародну допомогу я зорганізовувала через посольство Польщі –

вивезення літаком в Польщу наших поранених з опіками. Це проходило через наш офіс, що працював на Богдана Хмельницького. Я була в полях, а офіс працював на Богдана Хмельницького. Ми оформляли паспорти. Частину робила Олена Ганцяк-Каськів◆ – це «Безпечне транспортування поранених». Ми знаходили і зразу дивилися: що, куди, як. Я зверталася до Даріуша Гурчинського*, через нього ми мали певну можливість. Коли був Майдан у Дніпропетровську, там двоє хлопців були поранені, і на них відкрили кримінальні провадження. Вони були під наглядом, і їх мали забрати в тюрму, а ми їм організували консультацію в Інституті нейрохірургії. Ми їх перевозили з Дніпропетровська такими шляхами, із заїздом в Інститут нейрохірургії, а потім – із відправкою за кордон, через посольство Польщі. Крім того, через посольство Польщі ми тоді оформили кілька різних людей, щодо яких були відкриті провадження. Плюс тоді прибув літак Радослава Сікорського, ми готували документи. У хлопців, які обгоріли в Будинку профспілок, згоріли документи – їх могли врятувати, але в них не було документів, тобто підстав, щоб їх вивезти. У них навіть українських паспортів не було – зовсім нічого. І в цей літак ми посадили людей із медичними довідками, без документів. Їм наше консульство в Польщі виготовляло документи. Отака міжнародна допомога через посольство Польщі була.

Сергій Харіска**:

«Всі працювали дуже злагоджено, швидко і точно – кожен і лікар, і медсестра, і парамедики знали своє місце і свою роботу, чого не скажеш про наші "мирні" травмпункти і "швидкі"»

<...> Коли мене попросили написати про ті події, я не вагався, але довго і не починав. Мабуть, тому, що згадувати боляче. Кров, смерть, біль, відчай, надія – це все на Майдані було одночасно й у великій кількості.

Хоча у медпункт на Грушевського і не приносили вбитих, там було гаряче. То був чи не найближчий до барикад медичний пункт. Як я туди потрапив? Просто пішов. У середині грудня 2013-го я ходив по Майдану, підійшов до барикад, побачив на «Профах» (так називали Будинок профспілок) медичну символіку, підійшов до охоронців-самооборонців, сказав «Слава Україні» – «Героям слава», – і зайшов. Запитав, хто старший, і в нього: «Чи потрібні травматологи?» – «Звісно, потрібні». Так я і став волонтером. Ніхто мене не шукав, не просив, не агітував. Такі добровольці там були майже всі. Спочатку був у Будинку профспілок, але там більше потрібна була допомога терапевтів – люди частіше зверталися з приводу застуд. Мені ж як травматологу місце було біля барикад – там, де били, палили, стріляли.

---

* Один із заступників посла Польщі в Україні.

** Це свідчення отримано у письмовій формі.

Я там був сумарно днів зо п'ятнадцять, мабуть. Чому так мало? Там лікарів було вдосталь, основна маса – зі Львівщини. Були і з Донецька, Одеси, Сум, Харкова, – приблизно як і всі майданівці взагалі. Вони приїжджали на вахту по 5–7 днів, покинувши всі свої справи, потім їхали додому; київських медиків можна було перерахувати на пальцях. Я зустрів там кількох своїх колишніх студентів, а двоє були студентами і на той час. Тому постійно там мені перебувати не було потрібно, і я приходив тоді, коли частішали сутички. Залишав відповідальному номер телефону, щоб дзвонив за потреби, але ніхто так і не подзвонив. Пізніше я зрозумів – не довіряли, бо для них не перевірені люди могли бути небезпечними.

Після законів 16 січня різко активувалося протистояння, відкрився медпункт у Парламентській бібліотеці на Грушевського, і я перейшов туди. Там була в холі велика купа різного одягу та взуття, трохи далі – чотири столи, адаптовані під хірургічні. Тут же – аптека, барна стойка (не подумайте чого – панував «сухий закон»), біля сходів на другий поверх – спальня на диванах, кріслах, на підлозі. Обстановка дружня, у часи спокою навіть весела, але напруга була постійно, адже до рядів «беркутівців» було не більше 300 метрів.

Не обходилось і без курйозів – «кочегара» (так називали тих, хто кидав шини у вогонь – геть усе обличчя як у негра) поранили травматичною кулею у передню стінку грудної клітини, рана була не глибока, але довга, сантиметрів до восьми (ковзаюче поранення). Йому рану зашивала жінка-лікар, після того, як він встав зі столу, вона йому сказала: «Тепер можете всім казати, що були на прийомі у гінеколога!» – вона справді була оперуючий гінеколог.

Були анекдоти, пісні, роздуми. Мабуть, ми боялись тільки одного: щоб це все не було дарма. Хоча вже через кілька тижнів після початку Майдану стало зрозуміло: народ не відступить, і Янику довго в кріслі не сидіти. Та це, на той час, були тільки сподівання. Були дні взагалі без боїв і поранених, тоді перев'язували рани, лікували застуди, відмивали «кочегарів». Пам'ятаю – прийшов один чолов'яга років за 50, військовий у минулому, який під час зіткнення впав з барикади й отримав перелом поперекового хребця – я сам бачив знімок. Через тиждень він знову був на барикадах, хоча з такою травмою людям оформляють інвалідність; до нас заходив, щоби ми йому вкололи знеболювальне. Справжній козак!

До речі, барикади робили в тому числі і з криги – «беркутівці» лили в нашу сторону воду, вона замерзала, кригу били ломами, сокирами та складали в ряди – таким чином «беркутівці» постачали нам будівельний матеріал. Та один «беркутівець» був і між нас – його звали Паша, років за 50, невисокого зросту, родом, здається, зі Житомирщини, колись служив у російському спецназі «Вітязь», пройшов всі локальні війни в СНД і Югославії, демобілізувався і прийшов захищати Майдан. Він ходив до «беркутівців», впізнавав багатьох «сослуживцев» із «Вітязя» (московський спецназ – еліта ОМОНу), розмовляв із кількома з них – загалом їх із Росії приїхало близько трьохсот осіб. Ось така вона – «братерська» допомога...

Якось дні злилися наче в один. Записів я не вів, і тепер шкодую. Ночував я в себе на роботі, щоби ближче було до Майдану на випадок початку нічних боїв, бо живу далеко; на щастя, їх не було. Але на Грушевського завжди ночувало 2–3 лікаря

і кілька парамедиків, охорона. Вона (охорона) була необхідна, адже «беркутівці» чи ті, хто були в них перевдягнені, не рахувалися ні з чим і ні з ким.

До нас приходив один із координаторів Майдану, не знаю його імені (нам узагалі заборонялося писати свої прізвища, посади, спеціальність і контакти – їх знали тільки старші груп). Він інструктував нас щодо поведінки під час можливого штурму медпункту, адже це було напередодні: в інший медпункт «беркутівці» кинули дві світлошумові гранати «Сирена», вибух яких у закритому приміщенні призводить до тяжкої контузії і півгодинної безтями, розриву барабанних перетинок у вухах і крововиливів у очі. На щастя, перед самим штурмом особовий склад медпункту і поранених встигли вивести через чорний хід, і замикаючого (цього ж хлопця, що нам розповідав) тільки трохи оглушило. Затримався б на пару секунд – і хто зна...

Коли на вулиці бахкали гранати і петарди, медпункт переходив до повної готовності – начальник давав команду про те, який стіл перший приймає пораненого, який наступний. Було таке, що і столів не вистачало – ми не встигали надавати допомогу. Всі працювали дуже злагоджено, швидко і точно – кожен і лікар, і медсестра, і парамедики знали своє місце і свою роботу, чого не скажеш про наші «мирні» травмпункти і «швидкі». Впродовж однієї хвилини постраждалий, якого заносили на ношах, був повністю обстежений (наскільки це було можливо в тих умовах), йому прослухано серце і легені, пропальповано живіт, за потреби – одягнена шина на кінцівки, оцінена тяжкість поранення, проведене знеболення; при показаннях йому одягали фіксувальний комірець на шию, вставляли катетер або голку у вену чи трубку в трахею (інтубація). Доводилося навіть переломи вправляти без рентген-знімку, і досить вдало (як показував рентген-контроль). Незважаючи на свій значний стаж і досвід, перші дні я вчився сам, потім учив новеньких.

Найтяжчий день – 18 лютого. В той день зранку мені подзвонила моя студентка, яка була в штабі Червоного Хреста, і попросила негайно приїхати, бо назрівала велика бійка. Я був на роботі й спостерігав за подіями під Верховною Радою по інтернету. Приїхав близько 12:00, вже було багато поранених, які все прибували і прибували, потім запалав Будинок профспілок. На час атаки я був єдиним травматологом, що залишився у бібліотеці, й прийняв командування медпунктом на себе. «Беркут» із «тітушками» пішли в атаку, дійшли аж до самого Майдану, змели наметове містечко на Європейській площі й нас відрізали. Зв'язку зі штабом не було – ні телефонного, ні візуального, ні посильного. Ми не знали, що робити: у нас шестеро поранених на ношах, і ще до двадцяти тих, хто могли йти самостійно, а також до 15 медиків і співробітників бібліотеки, пара-трійка бійців-самооборонців. Охорони біля дверей не було, навколо – солдати ВВ у чорній формі, але до нас вони не заходили.

Я подзвонив своїй уже згаданій студентці – зв'язок працював погано, та все ж удалося з'ясувати, що в медпункті на Інститутській, де вона на той час була теж в оточенні, було досить спокійно – їх «беркутівці» не чіпали, вони навіть приходили по допомогу, незважаючи на те, що там же лежало багато їхніх «ворогів» – майданівців. Я запитав, як вони планують евакуюватися, і вона сказала, що

«беркутівці» дозволили вивозити поранених «швидкими», але машин не вистачає, а у них багато поранених із черепно-мозковими травмами – «тітушки» кидали в юрбу майданівців сотні шматків цегли і бруківки, а потім добивали кийками. За вбитих не казала нічого (але потім я дізнався – їх було більше двадцяти). Це додало мені хоробрості, і я вирішив ризикнути – вийти на вулицю і спробувати вивести своїх «підлеглих» з оточення, в якому ми вже кілька годин перебували.

Сутеніло. Там, на Майдані, лунав бій, горіли шини, підходили нові загони силовиків. Перехрестившись, біля дверей повернувся до побратимів і сказав майже віршами поета: «*Жди меня – и я вернусь! Всем ментам назло! Кто не верили – те пусть скажут: повезло*!» Вийшов на площу, там стояв полковник ВВ, солдати розбирали намети. Підійшов до нього, сказав: я – підполковник медслужби запасу (так воно і є), прошу вас як офіцер офіцера проявити гуманність і дозволити нам евакуювати поранених. В його очах був смуток, він відповів українською (що теж мені додало трохи впевненості): на Майдан ви не пройдете, бо там бій, Український дім (там засіли майданівці) скоро штурмуватимуть. Тож викликайте «швидку», і нехай вас розвозять. Так і зробили.

Мені допомагало молоде дівчисько – одна з координаторів. Я запитав: «Скільки тобі років?» – «Вісімнадцять». – «Ти безбашенна», – сказав я їй. «Я знаю», – відповіла вона і посміхнулась. Десь тільки за півгодини приїхали дві «швидкі», які забрали двох найтяжчих поранених. Лишилося ще четверо на ношах. На Трьохсвятительській (ми хотіли пройти до Михайлівського собору) почався бій, і нам залишилась тільки дорога на Поділ. Це дівчисько видзвонило Автомайдан, і вони пообіцяли забирати нас з Поштової площі, куди ми й вирушили. З нею ми пішли вперед, метрів за 300 стояв ще один кордон із 30 солдатів зі щитами й дубинками. Бог милував – нас пропустили.

З Поштової площі нас почали розвозити автомайданівці. Метро не працювало, на дорогах – страшні затори, ми вчотирьох їхали в грузовому поштовому автобусі, сидячи на картонних коробках. Сильно трясло. Одного чоловіка, що їхав зі мною, «беркутівці» побили так, що у нього запливли очі, й він майже не бачив, та ще й перебили обидва передпліччя – мені довелося загіпсувати йому обидві руки. З Києва ми виїжджали зо дві години, тільки на Кільцевій дорозі зупинились, і з'явилась можливість дихнути свіжим повітрям. Додому я втрапив близько 22:00. І тільки там, вдома, на самоті, сів на підлогу і заплакав.

А потім було найстрашніше. Силовики були вже біля стели, фактично вже на Майдані, їх відділяла тільки вогняна барикада. Якимось дивом Майдан вистояв… Вранці 19-го пройшла чутка, що на Майдан привезли біля тисячі стволів бойової зброї (розібрали склад військової частини). Можливо, через це силовики трохи відступили.

20 лютого зранку я дивився новини по інтернету он-лайн і не вірив очам. Знову мені дзвонять: потрібна допомога, стріляють снайпери. Десь після одинадцятої дістався до Майдану (метро не працювало, маршрутки не доїжджали, зо три кілометри треба було йти пішки), побачив, як несли перших убитих.

У готелі «Україна» відкрили новий шпиталь, прямо в холі ліворуч, а праворуч – морг. Там уже лежало 13 убитих майданівців, серед них – Устим Голоднюк, «блакитна каска». Після опівдня стрілянина стихла, був великий безлад, бігали люди з автоматами, десятки журналістів з Європи, Канади, Японії, брали інтерв'ю, вели пряму трансляцію. Ми в цей час перев'язували рани, лікували поранених, робили захисні маски з марлі, заспокоювали, мотивували, радили. Керувала медслужбою Ольга Богомолець◆ – величезна їй подяка.

Після 16:00 принесли один за одним трьох поранених – в голову, у живіт, і молодому хлопцю перебила куля руку над кистю. Судячи з поранень – стріляв садист, стріляв просто так, наче по пляшках. Біля восьмої вечора приїхали вантажівки, і тіла вбитих виносили та клали на машини, а ми в цей час стояли живим коридором і співали гімн України. А ті, хто були на Майдані, ставали на коліна і схиляли голови перед загиблими героями, яких пізніше зарахують до Небесної Сотні.

Все затихло. Людей у готелі стало значно менше, залишилися тільки дві чергові бригади, одна з яких пішла спати в два готельні номери для персоналу, а друга залишилася в холі. Я в номері довго не міг заснути, незважаючи на страшенну втому. Тільки після хорошої дози спирту разом із товаришем-анестезіологом за упокій загиблих найшов сон.

О 6-й 21-го я перевірив зміну, все було в порядку, нових травмованих не було. З Майдану – прямо на роботу, якось досидів до кінця робочого дня, поїхав додому. Була напрочуд хороша погода, я проходив повз школу, там малеча ганяла у футбол. Мені стало якось гірко: там, на Майдані, вчора загинуло десь до півсотні хлопців, а тут – футбол. Але потім я подумав: вони полягли саме за те, щоб ці діти могли вільно гратися на своєму стадіоні, своєї школи, свого села, своєї землі, своєї України!

***

Я народився 1971 р. у Лубнах Полтавської області. 1995-го закінчив Українську медичну стоматологічну академію, 1995–2000 рр. працював у Чернігові ортопедом-травматологом. 2000–2002 рр. навчався в клінічній ординатурі на базі Київського інституту травматології та ортопедії. З 2002 р. по теперішній час – асистент кафедри дитячої хірургії НМУ ім. О.О. Богомольця, м. Київ і лікар ортопед-травматолог Інституту ПАГ. 2009 р. захистив кандидатську дисертацію.

Світлана Степанова:
«Я была там, где я нужнее»

Мой Майдан начался с одного телефонного звонка. Я ехала вечером домой, и мне вручили листовку, что на следующий день будет собираться Майдан. Мне хотелось туда попасть, но не было с кем. Тут мне звонит хорошая школьная подружка: «Мы завтра собираемся, пойдешь с нами?» Они медики, она и ее муж, мы дружим много лет. Я говорю: «Конечно, пойду». Ее зовут Яна Зинкевич, и муж

ее Олег Зинкевич, они тоже работали на Майдане. Она терапевт, а он – специалист по медицине катастроф. Мы вместе с ребятами вышли на Майдан, стояли, слушали, что говорят лидеры. Когда мы поняли, что уже занимают Профсоюзы, мы пошли туда.

Мы нашли место, где записывают медиков. Пришел Святослав Ханенко, депутат, который отвечал за медицину на Майдане, «свободовец». Нас было немного, он рядом со мной стоит и говорит: «Ты будешь записывать». Я сказала: «Хорошо, буду». Нашла какой-то клочок бумажки, тут стали подходить ребята, записываться. Это было 1 декабря, самое начало. Я стала вести тетрадку, и мы заняли на третьем этаже медпункт. Это был первый наш медпункт на Майдане. Это стало работой, я была координатором Медицинской службы Майдана. Тут же у нас были журналы, тут же был медпункт. Были ребята, которые поранились в первый же момент – кто-то разбивал стекло. Потом как-то Ханенко спросил: «А ты можешь дежурить ночью?» Говорю: «Могу». Звоню домой, у меня сын, говорю: «У меня вот такая ситуация, я буду дежурить». Это была первая ночь, как раз были события на Банковой, не могу сказать [что] самая страшная – мы тогда еще не понимали, что происходит. Когда принесли первых раненых, первого журналиста, которого побили на Банковой, у нас еще не было медпунктов. Тогда мы поняли, насколько все серьезно. Отдежурив эту ночь, я увидела переломанные руки, увидела, как людей били дубинками, увидела следы этих дубинок.

Потом сразу же организовались медики. Был врач, медсестра. Тогда мы еще вызывали «скорые», они приезжали, забирали людей. Начался вахтенный метод. Так как я была первая, нашла девочку, которая меня подменяла. Потом открылся серьезный медпункт на базе этого медпункта, мы заняли конференц-зал, хранили там медикаменты. Там же заседали наши руководители, которые курировали Майдан: Гук Андрей Петрович◆, Олег Мусий, Николай Федорович Сивак и главный фармацевт Шолойко Наталия Васильевна.

Мы тщательно вели журнал, записывали людей, кто обращается, по каким вопросам. Каждый день приходило очень много людей. На ночь оставалось несколько врачей. Не могу сказать, что все время было заполнено, бывали дни, когда было пусто, например, на праздники приезжие разъезжались по домам, на Майдане вообще никого не было. Мы смотрим: там сидит три человека. Найти людей, чтобы отдежурить, иногда бывало практически невозможно. Я киевлянка, я сама дежурила и на Рождество, и на другие праздники. Когда люди разъехались, мы реально «держали оборону»: надо было там находиться, обязательно был врач-хирург, часто оставляли хирургов на ночь, потому что могли случиться разные ситуации, а зашивать раны нужно уметь. Были медсестры, фельдшеры, окулисты, лоры. Расписали график, когда приходили люди с Майдана, у кого глаз, еще что-то. Помню врача-лора, который дежурил «от и до» каждый день, принимал людей. Некоторые брали отпуск.

<...> Когда мы звонили «скорым» со своих телефонов, нам тут же перезванивала милиция с вопросами: «Куда вы звоните? Что у вас там случилось?» Я говорю:

«Ничего. Подвернул ногу, упал, очнулся – гипс». – «А может, там пулевое?» – «Нет, ничего такого нет». – «Куда повезли?» – «Без понятия». Потом мы уже договорились со «скорыми», которые дежурили у нас постоянно. Одна психиатрическая бригада была, потому что много было всяких случаев, она через несколько дней появилась, до 11-го числа.

А потом мы стали понимать, что наши ребята пропадают из больниц, не доезжают до больниц. Ребята попадали в милицию, потом многих выручали, и медиков тоже. Был мальчик Алексей Тутов, мы потом с ним в «Айдаре» встретились, он входил в мобильную бригаду, которая ходила по Майдану. И вот как раз его захватили, долго его выручали оттуда.

Мы записывали сначала всех. Потом уже организовали медпункты: Жовтневый, Украинский дом, КМДА, палатка на Майдане и Профсоюзы – это были основные медпункты на Майдане: там организовались коллективы, координаторы появились, и я туда уже больше не вмешивалась, они уже сами работали, только тогда, когда они мне звонили: например, доктор заболел, нужно заменить. Потом мы везде собирали списки врачей, у нас были отчеты. Тогда они мне звонили каждые три часа или каждый час: было столько-то больных, такие-то травмы, столько уехало в больницу – давали сводку. Точно так же по медикаментам. Когда первая заваруха началась, то люди как сумасшедшие начали нести медикаменты, еду – еще в декабре. Я им звонила и говорила: «Не несите! Неизвестно, чем это все закончится, не хочется, чтобы это досталось им».

У меня был штабной телефон, я все время находилась там, очень редко ездила домой, особенно когда начались заварухи. У меня дежурило по две-три девочки. Две группы девочек приходили дежурить, а днем они спали в Медицинском университете. Когда начиналась заваруха, я приезжала и отправляла их, пока еще не закрывали баррикады.

11-го числа было спокойно, я уехала домой (живу за городом). Телевизор – на 5-м канале, все онлайн видно. Поздно приехала, утром встаю, чтобы отправить ребенка в школу – у меня сосед работает недалеко от станции метро «Арсенальная», он моего ребенка подвозил в город. Смотрю – там кошмар, звоню своим: «Что, правда?» Они: «Да, правда, приезжай быстрее». Мы в пять утра бегом собираемся, я прошу соседа, он нас довозит на машине. Я бегу – вся в сине-желтых ленточках, думаю: что-то не то, люди как-то плохо смотрят на меня. Бегу мимо Мариинского парка, а там все голубое, и я с себя все ленточки поснимала. Хорошо быть киевлянином. «Беркутовцы» мне: «Вы куда?» – «На работу». – «А где вы работаете?» – «На стадионе «Динамо», мне срочно надо». «Беркут» был не киевский, а харьковский, и меня пропустили. Прибегаю на Майдан – опять кордон. «Куда Вы идете?» – «На работу». – «А где работаете?» – «На Почтамте, мне же открывать надо, письма, все дела». – «Нет, вы здесь не пройдете».

<…> Тогда люди очень много несли медикаментов, мы их потихонечку вывозили на склады. У меня до сих пор есть склад, никак его не закрою. Там, в Минагрополитики, остались еще некоторые медикаменты, потому что их было очень

много. Мы столько медикаментов потом отправили в АТО, ту же перевязку, столы хирургические – такие вещи, которых в больницах не было. Мои ребята – безотказные, в любой момент я могла позвонить и сказать, что нужно.

Врачи тоже тогда получили отравление газом. Был момент, 18–19-го, нам пустили газ под двери, мы задыхались. Был момент, когда нас всех специально заразили – видимо, занесли какой-то вирус, потому что у всех одинаковые признаки болезни. Сначала люди еще там работали, потом им сказали, что отключили отопление. Хорошо хоть свет не отключили, а то мы вообще не могли бы работать. У нас были операционные столы, врачи спасли очень много людей. Те люди, которые по-настоящему были на Майдане, потом уехали в АТО.

На Майдане были настоящие люди! Руслан Горобец*, например, хирург. Он ночь дежурил, днем ехал на свою работу, потом опять дежурил, если нужно было. У меня был расписан в тетрадке график дежурств, и я знала, кто дежурит. Они сами мне звонили: поставь нас на такое-то число, это наш день, нам всем подходит, группа из нескольких людей, мы все будем работать. Бывали и дни, когда тяжеловато было, а люди расходились. Что тут сделаешь? В Жовтневом дворце были свои ребята, в КМДА – Юра Ковальчук, главный хирург, там еще Светлана была, они координировали все. В Украинском доме люди жили, поэтому постоянно нужна была какая-то помощь. За сутки могло и 150 человек прийти за помощью, многие болели, простуживались на улицах, в палатках.

Наши мобильные бригады ходили по Майдану и выявляли тех, кто не хотел приходить в медпункт. А потом уже приходили серьезно травмированные, которые боялись ехать на перевязки в больницу. Наши ребята дежурили в больницах – и в БСП, и в 17-й, чтобы пострадавших не забрала милиция.

Из других городов, из Тернополя, из Львова, много волынских ребят к нам приезжали, даже Волынская сотня у нас была. Львовяне помогали очень сильно, они приезжали, были даже такие, которые не совсем медики, но уже стали медиками, потому что там надо было.

Вот Андрей Кравчук, который был в палатке, он сейчас в АТО. Он у них как медик считается, про него была передача. Он сделал медпункт там, где они базировались, принимал местных, помогал им. Главный в палатке – Лесик Павел Анатольевич. Он сейчас начмед, тоже отдежурил на Майдане. Был Сережа Кацабин, который погиб, он работал в Жовтневом дворце врачом. У меня друг появился – Владислав Хименец**. Он сейчас во Львове, приехал из Хуста, во Львове учился. Приехал на тот Майдан, когда студентов побили, так с тех пор и остался. Прихожу однажды на дежурство, а у нас под столом был матрас постелен. Говорю: «Кто спит?» – «Это наш доктор спит». Так и прожил на Майдане. Потом в «Айдар» поехал.

Очень много людей появилось потом, когда уже сгорели Профсоюзы.

---

* Свідчення Руслана Горобця зберігаються в «Архіві свідчень подій Майдану».

** Свідчення Владислава Хименця зберігаються в «Архіві свідчень подій Майдану».

Мы последние уходили из Профсоюзов, уже горел четвертый этаж, уже вынесли раненых. Благодарность людям, которые не жалели своих машин, они нон-стопом катались вверх-вниз, с Майдана в Михайловский, пока еще баррикаду там не достроили, и вывезли медикаменты и раненых. Мы уже пешком туда пробирались. Потом быстро организовали там медпункт, хирургические столы поставили, чтобы можно было зашивать раны. Первый медпункт был прямо в храме, в углу поставили стол, а потом уже в трапезной сделали операционную. Елена Евстигнеева пошла туда раньше, договорилась. В мешках были медикаменты, постоянно бегали ребята, что-то надо было на Майдан поднести.

Тогда Руслан Горобец как хирург как раз со своей группой дежурил. В тот день у нас работало две хирургии, а потом я уже просто доставляла столы в коридор, накрывали скатертью, выкладывали инструменты, и несли раненых и зашивали им раны – это еще в Профсоюзах, я немного вернулась. Бывало такое, что перчатки не снимали, а просто надевали новые перчатки. «Держи», – и держишь раненому голову, врач быстро зашил рану и побежал дальше. А потом, уже когда перешли в Михайловский, после пожара, начали быстро раскладывать медикаменты, потому что все в мешки сложили, а надо было использовать. Руслан говорит: «Не успеют сюда донести людей с Майдана – очень далеко». Тогда они спустились из Михайловского вниз на Майдан, вскрыли кафе «Млинці». Я им туда отправляла медикаменты, они сделали там операционную и очень много людей спасли. Потом уже Почтамт открыли, медпунктов было много.

А до этого был момент, еще 19-го, нас предупредили, что сейчас будет захват Михайловского. Впереди там серьезные стены монастыря, а сзади – просто решетка. Эти ребята выдохшиеся, мы их укладывали спать на полу в соборе, кто-то приходил – его трусило. Мне в храм звонили, я говорила: «Люди, не едьте сюда, не везите сюда ничего пока». Потому что милиция ловила людей на машинах и конфисковывала все. Я говорила им: «Идите пешочком, за несколько кварталов оставляйте машины».

Только потом начинаешь осознавать, что пережила в ту ночь.

Потом пошли первые убитые, это тоже страшно было. Тогда же первых пять человек убитых привезли в Михайловский, они там лежали. Вторые сутки заканчивались, как я была на ногах. Мне Николай Федорович [Сивак] говорит: «Ты еще здесь? Иди поспи!» Я ушла в хостел, буквально на несколько часов, там заняли место для меня, домой невозможно было уехать. Потом мне дети говорили: «Мама, уходи, там стреляют!» Я говорю: «Нет, я не там, я в гостях, все нормально». Просыпаюсь, тревожный сон такой, а в новостях показывают, что начинается полный захват. Быстро одеваюсь и обратно туда бегу. Прибегаю в Михайловский, а там уже очень много врачей, какие-то новые координаторы, раздают одежду, кормят.

Потом пошла вниз, на Майдан. Андрей Петрович [Гук] мне сказал, что нашу девочку, Лесю Жуковскую*, ранили в шею. Думали, что она не выживет. Я при-

* Див. свідчення Лесі Жуковської у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

шла в Главпочтамт и думаю: надо подключаться. Тяжело, конечно, было, но в тот момент мы этого не осознавали, потому что каждый был занят своей работой.

Мне многие говорят: «Вот у вас на Майдане…» Я говорю: «Мы сидим на третьем этаже, в Профсоюзах, в коридоре. Мы не видим, что происходит на улице, потому что полдня темно». Мы слышали только гимн: если гимн поют каждый час, значит, все нормально.

А дальше пошли более серьезные вещи: мы понимали, что никто шутить не будет, что нам всем светит статья, и не одна, сколько-то лет, что телефоны наши слушают, что за нами наблюдают. Я еще работала, работа была рядом, я на нее бегала периодически, но все меньше, меньше и меньше. А потом как-то и желание пропало, какие-то другие приоритеты появились в жизни. Я была там, где я нужнее. Новый год среди своих единомышленников – вот это было прекрасно! Перед Новым годом я сделала опрос, и многие сказали, что остаются на Майдане. Было много людей из Львова, Ивано-Франковска, Луцка. В общем, закатили вечеринку. Поехали в магазин, купили все, что заказали, ребята из Закарпатья сварили бограч – такой огромный! Каждый притащил из дому, кто что сделал: ведро оливье, еще что-то. Очень душевно встретили Новый год, с детьми, с родственниками. Многие, кто дома встретил, потом к нам подъезжали, до утра праздновали, только врачи отдельно – на третьем этаже. Нужно было выйти в двенадцать, спеть гимн, чтобы попасть в Книгу рекордов. Кто-то в двенадцать приходит – давление нужно померить. Ну, потерпи 10 минут, встретим Новый год – тогда приходи.

Приходилось и с милицией разбираться. На Майдан ведь подтянулось достаточно провокаторов. «Беркутовцев» тоже приносили, чтобы люди их не разорвали, переодевали в гражданскую одежду и в «скорую» отправляли. Было такое, что мы им выносили таблетки, потому что смотришь – стоят синие, их просто трусит в этом оцеплении, раздавали витамины.

<…> [Если вернуться к 19 января], нам сообщили, что нас будут захватывать. Люди – полураненые, полупобитые – похватали, что могли. Мы выскочили, понимая, что ничего не сделаем. Не знаю, кто позвонил, но с Майдана прибежала целая группа людей. Оказалось, сын Януковича руководил «титушками», которые хотели брать Михайловский. Наши хлопцы отбили нападение, потом поставили более серьезную баррикаду. Мы уже поняли, что нужен патруль со всех сторон. Потом все закончилось. Наши врачи – Ионов Максим и Мусий Олег поехали в морги описывать тела. Мне стали звонить родственники, потом приезжать. Многие люди [для них] приносили деньги. Они же не киевляне, они не знали, куда ехать. Ребят отвезли в морги, я заказывала такси, чтобы они приехали на опознание.

Огромное спасибо всем людям, которые помогали. Никогда не забуду, в самом начале был мальчик Женя из Днепропетровска. Он спас жизнь человеку, и потом тот человек, которому он спас жизнь на Институтской, его нашел. Он пришел и говорит: «Записывайте меня. Я давно не работал, но это не важно, вы меня записывайте». И начинает из карманов доставать бинт, зеленку, еще что-то. Еще мальчик был, они очень дружили с Мишей, который погиб. У него и позыв-

ной был «Док». «Я сам МЧСовец. Возьмите меня!» Я говорю: «Мы тут работаем с медиками». Он отстоял возле меня полдня: «Может, я куда-то пригожусь». Потом стали проверять документы, потому что много непонятных самозванцев было.

<…> Когда были первые убитые, я дежурила с Олегом Мусием. В ту ночь он был главным, а я координировала. Прибежали мои девчонки с Грушевского, их трусило: «Знаешь, он лежит мертвый». Они первый раз увидели это. Я им: «Я же вам говорила, чтобы шли домой, а вы побежали. Я понимаю, что вы будущие медсестры, но куда вам, вы еще молодые слишком». Это был Миша Жизневский. Когда его принесли [на Грушевского в медпункт], его еще пытались спасти, но было поздно.

[Сергея] Нигояна я тоже помню очень хорошо. Бывало, придет, сядет: «Можно я у вас на стульчике погреюсь?» – «Можно». Рассказывал: «Вот, надо мной кто-то смеялся, я что-то не так сказал, что-то сделал. Я же от чистого сердца!» Когда я узнала, что он погиб, – это было ужасно.

Потом еще один для меня удар был очень страшный. С первых дней там были грузины, среди них – Давид*. Он к нам приходил: то цветочек принесет, то висюлечку подарит, то что-то положит на стол. «Ой, ты знаешь, под моей опекой какой-то главный, ему и то не так, и то не так. Устрой, пожалуйста, лучше». Пошла, устроила получше. «А у вас есть какое-то одеяло?» Дала одеяло. Потом пришел, по-моему, 11-го числа, захожу на дежурство – сидит в перевязочной. Говорю: «Давид, что случилось?» Пол-лица нету, глаз заплывший. «Нормально все». И так все время, он как нарывался, на Грушевского тоже получил ранение. Увидела, что он погиб 19–20-го, не знаю, какого точно числа. Люди, которых лично знал, с которыми познакомился, с которыми общался, а потом их нет… Вроде бы всех их помнишь, они проходят через тебя. Память на лица существует: кто-то приходил за таблеткой, кто-то просто так, кто-то за носками – они все как родные: кого-то там видел, кого-то тут, с кем-то пересекался, к кому-то в палатку ходил. <…>

По поводу того, как мы записывали. Сначала мы брали всех врачей подряд, писали фамилию, имя, специальность, телефон – на слух, с их слов. Потом несколько раз столкнулись с полным непрофессионализмом, когда человек не понимает, что делает, и начали проверять дипломы, смотреть, откуда, где работает. Нормальные врачи с этим соглашались абсолютно спокойно, все документы приносили, бывало, я попрошу, мне вышлют копию. А были такие, что возмущались, возмущались, естественно, непонятные. Бывало, мы их по Майдану искали. Был красавец, который через одежду сделал укол афганцу, и человек чуть не умер, его потом афганцы долго искали. Был такой, который приехал на день, а потом звонил: «Я же у вас на Майдане был!» Сильно «великий» доктор! Такие тоже были.

<…> У нас палатка на Майдане за сценой была уникальная, там были врачи: Амина [Окуева]**, она дежурила стабильно, жила там на Майдане, она мусуль-

---

* Давид Кіпіані, Герой Небесної Сотні, активний учасник захисту Майдану під час загострення 18–20 лютого. Помер від зупинки серця 21 лютого 2014 року.

** Український лікар, громадська активістка, військовослужбовець, учасниця подій Революції Гідності та війни на сході України. Загинула під час диверсійного нападу 30 жовтня 2017 року.

манка – и еще Натан, еврей. Заходишь в медицинскую палатку – он читает Талмуд, она молится – зрелище очень интересное.

<...> Тогда такой был подъем! Майдан был город на осадном положении. Все было четко, понятно, каждый отвечал за свое дело, был порядок – вычищены улицы, склады, все налажено, то же самое с медициной. Когда люди занимаются тем, что им нравится, когда они единомышленники, то все работает четко и понятно, им не нужны руководители.

Руководители там стояли на сцене, кричали в микрофон какую-то ерунду, обещали светлое будущее. Но мы стояли не за них, мы стояли за своих детей, за будущее страны, потому что любим Украину, потому что мы украинцы. Пусть я разговариваю на русском языке, але я розумію. *Я корінна киянка, але в моїй родині розмовляли чистою російською, то мені трошки важкувато.*

<...> 20-е я смутно помню. Поспала, прибежала, осталась дежурить, приносили ребят. Спускалась на Майдан, ходила с медикаментами. Отправила двоих ребят на «Млинці» с медикаментами, не надо было никого просить. Помню, как искали своих врачей, отзванивались. Был момент, когда мне стали звонить: «Мы победили, мы победили!» – но в это было сложно поверить, еще горели Профсоюзы. Я спускалась на Майдан, каких-то журналистов водила по Майдану.

А еще шла посмотреть, кто в каком состоянии, может, кому-то что-то надо. Спустилась как-то на Майдан – все выгоревшее, брусчатки нет, палаток нет, пожарище полное, люди кто где. Навстречу мальчик – на роликах или на доске – меня увидел. Высокий, в лыжном комбинезоне, на голове шлем полностью закрыт, идет по дороге, снимает одну, вторую перчатку, подбегает ко мне, снимает шлем – а это один из хлопцев, которых я отправляла на Майдан, из мобильной бригады. Обнялись: «Живой, живая!»

Ночью с 21 на 22-ге меня вывезли на несколько дней с Майдана. Поэтому, когда были похороны, меня не было. Через три дня я вернулась, узнала, что вся моя группа уже в 8-й сотне, мы стали работать там – там был организован медпункт. Жили в Минагрополитики.

<...> Наш костяк остался: кто-то стал волонтером, кто-то военным медиком, кто-то сейчас еще ездит туда, помогает. И много девчонок, медсестры, и операционные, и Татьяна Шуляк, которая поехала в «Айдар». Много очень хороших людей, хочется всех вспомнить. <...> Те врачи, которые помогали [на Майдане], либо служат, либо отслужили. <...> Наши ребята 8 мая уехали. Это стало называться «Айдаром» – Восьмая сотня, потом еще одна сотня. Ребята поехали, я их провожала. Через неделю позвонил Руслан, сказал, что им не хватает медика: «Давай присылай Андрея [Аболмасова] и еще анестезиолога». Ну вот – два Андрея, и мы вдвоем с Таней. Руслан об этом не знает. Он мне звонил: «Ты отправляешь медицину?» – «Да». Мы вчетвером в поезде едем туда. Когда он нас увидел на перроне, я думала, что он нас расстреляет сразу. Мы там и остались. Ему надо было поехать в Харьков за медикаментами, еще за чем-то. Когда он вернулся, мы там уже обосновались, сделали хирургию, медпункт, обшили там все. Старый

колбасный цех, 20 лет там не было никого – это была первая база айдаровская. <...> И погибшие есть. Тот же Андрей Аболмасов – мы на Майдане познакомились, военный фельдшер, Человек с большой буквы. <...> К сожалению, он погиб в 2014 году – спас троих людей, но сам погиб.

<...> Много было всякого. А сколько к нам приходило сумасшедших! Мы их потом уже распознавали. Так и научились с людьми общаться. <...> Жизнь поменялась коренным образом, и я этому рада. Людей хороших вокруг очень много оказалось. Слава Богу, что они есть. И дай Бог, чтобы они были. Нам еще воевать и воевать на самом деле.

***

Я Степанова Светлана, киевлянка, у меня двое детей. Мне 41 год. Много лет работала косметологом-массажистом. Когда-то училась на историческом – недоучилась немножко. После Майдана была в «Айдаре», теперь работаю в Ассоциации инвалидов АТО. Езжу туда, помогаю ребятам. Сотрудничаем с очень многими волонтерами. Нас осталось очень мало, поэтому мы косвенно или прямо все знакомы.

Олена Євтєєва:

«Скоординована робота з профілактики дозволяла уникнути ґлобального поширення захворювань»

Я розповім, мабуть, цю історію ширше через те, що неможливо відділити свої функції від своєї сутності і речей, які спонукали мене там з'явитися. З одного боку, я не могла там не з'явитися, тому що на той момент я була прес-секретарем Святослава Ханенка, свободівця, парламентаря, який після створення був обраний керівником Медичної служби Штабу національного спротиву. Але я прийшла вперше на Михайлівську площу на другий день після розгону. <...> А коли я стояла на марші мільйонів, він вразив мене, він мені нагадав Дніпро з рукавами – цими вулицями, повними людей, із цими світлими обличчями, які до цього в своєму житті я не бачила. Так, я була на революції 2004 року, але тут було щось більше – саме це вражаюче явище вулиць, коли там просто мільйони людей, і вони всі крокують, і всі об'єднані єдиним поривом домогтися свободи, протистояти свавіллю. Тільки тоді я відчула фізично, не ментально, не психологічно, те, про що раніше читала. Явище, не пережите безпосередньо, лишається теоретичним. А от саме ті й подальші події переконали мене, наскільки є великою честю народитись на цій землі й бути українцем. <...> Через те я досі як реліквію зберігаю ці перепусточки для Медичної служби, які давали на кожен день у Будинок профспілок. Вони в мене складені майже всі, майже на кожен день. Я досі їх зберігаю, як ношу шалик, який взяла на купі принесених на Майдан речей, принісши й поклавши туди своє. Не те, що у мене не було тоді тих шаликів, він мені потрібен був як атрибут ота-

кої долученості, взаємодопомоги, взаємопідтримки. Я його взяла, і він все життя пройде зі мною, і я передам його моїм дітям.

<…> 1 грудня ми зібралися в Будинку профспілок, у 320-й кімнаті, вирішили зробити штаб. Там поруч на третьому поверсі був медпункт, який працював для співробітників Будинку профспілок, там так і залишилася одна жіночка, яка вже працювала. Самі організатори медичної служби вже мали досвід 2004-го: [Святослав] Ханенко, [Андрій] Гук◆, [Олег] Мусій◆, але приходили й нові лікарі. Я думала, що лікарі – це такі особливі люди, із певними вимогами, трохи недоступні, не завжди прості, можливо, у побуті. Але тут я побачила, наскільки вони були невимогливі до умов: могли спати на надувних матрацах, не вимагали жодного комфорту. Вони працювали і знали, що це – їхня відповідальність: втомлений, не втомлений, після роботи чи у свій вихідний – працювали!

Спочатку, до нападів на учасників революції, були здебільшого застуди, була просто робота з профілактики. Ми випускали просвітницькі плакати – це Олена Валентинівна Євстігнеєва запропонувала ідею. Маленькі листівки ми теж роздруковували і роздавали, а у місцях скупчення людей ми справжні плакати розвішували. У Київраді розклеювали на поверхах, у Будинку профспілок, у Жовтневому палаці (потім Палаці Свободи) – там, де було найбільше людей. Ми інформували про потрібні заходи з профілактики, про перші симптоми обмороження, при респіраторних, застудних захворюваннях, поширювали поради лікарів. Профілактикою також займалися мобільні бригади: вони ходили, виявляли застуджених на самому Майдані, по наметових містечках. Така скоординована робота дозволяла уникнути глобального поширення захворювань: щоб усі лежали хворі чи отруєні – такого ж не було. Санепідблагополуччя було на найвищому рівні, там обробляли приміщення, за харчами, приготуванням їжі стежили. Все було безпечно, хоча за таких скупчень могло бути що завгодно.

Інформаційну функцію на себе взяв Олег Степанович Мусій, що він був кожного дня, зранку до вечора, він був у курсі абсолютно всіх подій: по всіх медпунктах знав поточну ситуацію, по всій службі загалом. Тому, коли виникала потреба, журналісти вже знали, приходили в 320-ту кімнату. До того ж щотижня прес-служба проводила брифінги у прес-центрі на другому поверсі. Я домовлялась із прес-службою, що Медична служба буде виходити зі своєю інформацією. Виходили в разі потреби, повідомляли і про поточну епідеміологічну ситуацію, про все, що відбувалося. Потім, коли почалися жорсткі дії влади стосовно медиків, переслідування їх, тиск або напади на них, Ханенко робив заяви про порушення вимог Женевської конвенції. Звісно, це розходилось і на радіо, і по сайтах. На сайті партії «Свобода» також розміщували ту інформацію, що я подавала. Я викладала на Youtube, і на Фейсбуці створили сторінку – вона була нашим постійним засобом поширення інформації про потреби кожного дня, особливо про потрібні медикаменти. Постійно коригували й перелік потрібних фахівців: лікарів чи молодшого медичного персоналу – коли не вистачало постійних лікарів, своїх ресурсів, знайомих.

Світлана Степанова◆ була реєстратором, постійно вела реєстр лікарів, вона забезпечувала комплектацію бригад на кожен день на кожен із медпунктів. Постійні лікарі також чергувалися, виходили, хто коли й скільки міг. Плюс ще залучали приїжджих. Вони приходили в 320-ту, заповнювали анкету, показували документи, які підтверджували, що то є справжні лікарі, й вони можуть працювати. Особливо це було актуально за потреби у наданні серйозної допомоги пораненим, бо це була велика відповідальність. Координатори, що постійно були на чергуванні: Мусій, Ханенко, Сивак, – завжди знали: хто з лікарів, де, на яких медпунктах. Плюс були керівники медпунктів, вони також контролювали тих, хто в них виходив на чергування.

Кількість медпунктів була менша або більша, залежно від подій, їхньої інтенсивності.

<…> Я ходила по медпунктах, знімала їхню роботу, просто для себе, звісно, що фотоапарат був мій особистий, Бог знає, якої якості ті знімки. Але я ходила і фотографувала, бо роботу медиків було важливо зберегти. Викладала на своїй сторінці ці фоторепортажі про роботу наших медпунктів – просто як поточна діяльність, це було цікаво людям.

<…> Лікарі були дуже зайняті. При тому ж приходили різні люди – не тільки протестувальники, але ж і різні антисоціальні елементи. Лікарі були взагалі відкриті для всіх, виконували свою роботу, допомагали всім, хто потребував.

<…> Найвідчутніший момент, коли справді спрацювали мас-медіа, – це 18 лютого. Вже було багато поранених, і горів Будинок профспілок. Гостро бракувало вузьких фахівців-медиків, тому що була купа людей, яким треба тут же вже на місці надавати допомогу. Я тоді подзвонила на 5-й канал, і 5-й канал нам дуже допоміг: дали рухливий рядок про те, що нашій Медичній службі терміново потрібні анестезіологи, травматологи, хірурги та окулісти, бо було дуже багато травм очей. І я була вражена, наскільки швидко підійшли люди. Я навіть не повірила, як у коридорах і біля 320-ї вже за 15, 20, 30 хвилин набігло стільки лікарів – це просто диво. Уявіть собі: жахлива така ситуація, купа народу і немає як їм допомогти – і тут вони з'явилися як ангели! Плюс ще наша сторінка спрацювала. Тоді соцмережі справді були як порятунок – вони були найоперативніші.

Ми змогли оснастити в Палаці Свободи операційну хірургічними інструментами та всім устаткуванням: там були і лампи, і дефібрилятор, навіть засоби для штучної вентиляції легенів – мішки Амбу. <…> Все відбувалося завдяки цим пожертвам: люди приносили гроші, й іноді приходили такі люди, в яких небагато було. Я так добре пам'ятаю пару пенсіонерів: інтелігентні люди, скромно вдягнуті, вони принесли зовсім скромну суму. З одного боку, не взяти цю суму – їх образити, тому що вони дивляться такими очима, з іншого боку, ти розумієш, наскільки цінні ці гроші. Чи студенти, які приносили ліки, – люди віддавали найнеобхідніше, від себе відриваючи – це теж громадянський подвиг.

Звісно, ці гроші реєстрували в журналі, потім за ці гроші купували щось терміново потрібне. Далі ці гроші передавали і на допомогу пораненим, які були

в лікарнях, тобто теж це все було під контролем. Після Майдану ті гроші, які залишалися, були використані для укомплектування медичних машин на Схід – Андрій Петрович Гук на сторінці Медичної служби потім про це звітував. Все прозоро, зрозуміло, де, що вкомплектувалося, вивозилося. Звісно, ті ліки, які залишилися, вивозили на склади для забезпечення температурного режиму. А потім я бачила журнали, в яких розписувалися військові, що отримували ці ліки із запасу, з Михайлівського, з Трьохсвятительської.

<…> [18-го в Будинку профспілок] я була ввечері, то там вже тягли пожежні шланги нагору, але до пожежі нічної я не була. Там лишились вже старші, як Софія Дмитрівна Пилипчук – лікар-кардіолог, вона весь час була на телефоні гарячої лінії в цьому 330-му кабінеті. Потрібно було вирішувати купу поточних задач: і з дзвінками, і з координацією Медслужби, і з ліками. Ми по черзі, хто як міг, із тим телефоном були, плюс журналісти, плюс люди, які приносили допомогу. Ця Софія Дмитрівна – взагалі унікальна людина. Вона киянка, вона фізично не була такою здоровою людиною, для якої би було запросто ходити на Майдан. Вона якось пішла на Грушевського, в неї стріляли гумовими кулями, потрапило їй в ногу. Вона сама собі обколювала ту ногу і йшла працювати. Вражаюча жінка, вона дуже багатьом помогла в координації і доставці. Тоді ще ж були такі періоди, коли треба було кудись вивозити людей, переховувати їх у таємних шпиталях, тому що їх забирала міліція.

<…> Телефон гарячої лінії був один, і ми з ним всі носилися, хто був в той час вільний. Зрозуміло, що в спокійніші періоди він не був такий навантажений. А коли починалося загострення, всі запитання були через цей номер. Зазвичай Олег Степанович Мусій брав на себе поточне інформування всіх, хто цікавився. Він був доступний, давав коментарі. Ханенко і я організовували виходи на прес-брифінги. Плюс коментарі в медіа, походи на «Громадське», на «Радіо Свобода», до нас «СТБ» приходили, «Плюси», – я ще цю частину весь час координувала.

Коли вже горіли Профспілки, дівчата кажуть: «В тебе двоє дітей, ти йди додому». Тобто вони вже були готові до всього: тут уже штурм, ці «беркутівці» барабанять у вікна, у нас барикади. Ми хотіли побачили, що відбувається, з вікна, а нам кричать: «Не виглядайте у вікна, тому що вони стріляють по вікнах». Але ж як ми можем не виглядати, нам же треба знати, що робиться, щоб зрозуміти, що медслужбу чекає. І потім я пішла додому, але спати не вдавалось. <…> Я жила в гуртожитку на Юрія Коцюбинського, в районі Львівської площі. І потім уже цілу ніч дзвониш, думаєш, краще б уже не йшла, тому що дивишся ті новини, той інтернет читаєш – спати не вдавалось.

Потім наступного дня я пішла вже у Михайлівський, ми були там у трапезній. Багато нових людей прийшло, долучилося до координації. Там біля трапезної і біля самого собору вже організували великі стелажі – Наталія Василівна Шолойко, яка координувала фармацевтичну службу, це все наново там організувала, відновлювали склад із кульків, наполовину Михайлівський був у тих медикаментах. Там уже саме в трапезній були й операційні столи, і поранених туди перенесли,

і вбитих людей, що загинули вночі 18 лютого. Там була велика суєта через те, що була купа народу, трохи хаосу, і ці нові люди, які прийшли нам допомагати, також ми зі своїми телефонами. І ми бачили, що лежали якісь телефони, ми не знали, що то за телефони, вони весь час дзвонили. <...> Потім мені розповіла на Трьохсвятительській Юлія Вотчер з Вінниччини, що то були за телефони. Коли вона перший раз підняла трубку, це подзвонила мама Назара, цього найменшого із загиблих, 16-річного хлопця, який напередодні приїхав. І це те, чого, мабуть, не побажаєш і ворогу – брати ці телефони, бо це були телефони загиблих хлопців. Вона відповідала на дзвінки батьків <...>

Як же набрати їх номер?
Як розповісти про все це?
Син ваш не прийде додому –
Снайпер поцілив у серце.
Таких, як він – вже під сотню…
Легені наші милі,
Вже за межу незворотню
Здійняті ваші крила.
Вам би у груди вдихнути
Кисень з усього Майдану…
В центрі столиці – Крути,
Та мій народ – нездоланний.

Цей сюжет потім у мене став знаковим, потім, коли я виступала на якихось заходах, розповідаючи студентам, взагалі людям, до річниці Майдану. <...> Згодом вона ці телефони віддавала батькам, зустрічалася з ними – вона надзвичайно мужня жінка.

Ще одна з таких картин, які мене буквально вибили, тому що це було саме на тому місці на третьому поверсі, де хлопці зі Служби порятунку ще за мирного часу проводили інструктаж з надання невідкладної допомоги та реанімації. Це було прямо в коридорі. Вони приносили манекени і показували, як саме, з якою силою і де натискати при запуску серця, як робити всі маніпуляції, бо вже ми побачили, що потреба така буде – так розвивалися події. І ми сиділи прямо на підлозі, хто де прилаштувався, і дивились, як вони це все нам показують. Я ще тоді фільмувала і викладала відео на сторінку Медслужби, щоби всі, хто не бачив тут, мали змогу передивитися, бо вони так смішно це показували, з гумором щоби продуктивно все запам'ятати, не нудно. А 18-го я виходила в якійсь потребі до 320-ї, і тут же, на тому ж місці лежав хлопець, такий легінь, світлий, високий, якому робили цю реанімацію, але безуспішно. Візуальних ознак пошкоджень, чи поранень, чи крові я не бачила, можливо, це було отруєння газом. Мене це тоді наскільки вразило, і з'явився такий вірш:

На третьому в Профспілках
були вже не манекени,

а ті, хто став більшим, ніж страх,
і високо ніс знамена.
У вену – адреналін.
Холоне шия і руки.
Жертовність заради змін
підштовхує нас до розлуки.
Вже прощені до гріха,
вже виправдані перед небом.
Епоха занадто лиха,
землі цій безсмертні треба,
а в тебе серце згасає.
Та леді у майці з хрестами
каже, що крига скресає –
МІЛЬЙОНИ ІДУТЬ ЗА НАМИ!

<...> Ця медслужба мені так переплавилася, вилилася у вірші, які я вважаю важливими і їх читаю, тому що люди мають пам'ятати, якою ціною для кожного виборота свобода. І треба ні в якому разі не розчаровуватись, а робити кожен на своєму місці те, що залежить від тебе.

<...> Після Михайлівського ми перемістилися на Прорізну, треба було звільняти кабінети Комітету радіомовлення і телебачення, я ще перекладала там всі папери. Вже після перемоги на Трьохсвятительській працював «Шпиталь Майдану», багато людей ще потребувала засвідчення всіх своїх травм.

<...> Пам'ятаю ще таку картинку. Ми йшли з Олегом, саме коли «беркутівці» кидали світлошумові гранати, і несли респіратори на Грушевського, на барикаду. Ми прийшли в медпункт на Грушевського, там, де в Академії наук Інститут мовознавства. Ми зайшли, лежить чоловік на столі, майже біля відкритих дверей, а дівчина в нашій майці тримає йому на обличчі заморожений пакет молока. Йому вибили око, видно, гумовою кулею. Жахлива картина... Навіть неможливо усвідомити, як так можна з людьми вчиняти.

Звісно, у мене були тоді психологічні занепади. Коли були розстріли, я приходила додому в якомусь заціпенінні, я не могла зрозуміти, як люди можуть посміхатися, працювати, говорити між собою. Я щоночі плакала, моїй малій було 2 роки, я її обнімала вночі, у мене було в голові це все, я собі уявляла, як матері обнімали цих своїх хлопців... Якийсь час я була трохи пришиблена. Згодом воно все це переварилось. Але тим людям, які так працюють: волонтерам, психіатрам, лікарям, військовим – їм потрібна системна психологічна реабілітація. І той, хто не був на Майдані, вважає цих людей трошки зомбонутими.

<...> Щоб змінилися в один час так багато людей – саме в цьому розумінні Майдан навіть перевершив очікування, тому що реально вже повернення ніколи не буде. Я рада, що сталося це при моєму житті.

***

Я народилася в Переяславі, це місто моєї сили, земля надзвичайно славних людей. Шевченко написав там «Три літа», «Заповіт», Сковорода викладав у колегіумі. Таке місто історичне, дуже потужне місто, яке наснажує мене, і я завжди кажу, що я переяславка. Закінчила там історичний факультет, спеціальність «Історія. Народознавство». У професійній діяльності пішла спочатку по культурологічній стезі, писала, друкувалася в різних газетах. Тепер займаюся більше медійною спрямованістю, працюю з публічними особами, професія саме така: прес-секретар, журналіст чи адміністратор сайтів (інформаційна складова переважно). Вважаю це своєю місією, тому що слово – це є місія. Мені Бог дав слово, і я йду з ним до людей, пишу вірші. І історичні ретроспективи ти можеш показати, коли стукаєш у серце не за допомогою розповідей чи фактів, а за допомогою слова намагаєшся передати емоції, які переживали чи то діти під час Голодомору, чи люди на Майдані. Це проникає, і я щаслива, що маю такий дар.

Олена Євтєєва – так собі людина, та й українка. Таких мільйони. Мати двох дітей. По-моєму, достатньо.

Всеволод Стеблюк:

«З 19-го я не виходив з операційної у трапезній Михайлівського монастиря»

Моя участь у медичному забезпеченні Революції Гідності розпочалася після другого всенародного віча. На перший, спонтанний багатомільйонний мітинг багато хто з медиків просто взяв перев'язувальні матеріали, тоді не було ще ніякої організації. А організація медичної допомоги Штабу національного спротиву почалась, як зайшли в Будинок профспілок. Там зібрались активісти Українського лікарського товариства зразка 1989 року: Олег Мусій◆, Сергій Гаврилюк, Станіслав Нечаїв, Олена Євстігнєєва. Ми так трималися разом із 1989 року, коли утворився Народний рух України, при ньому спочатку була медична комісія, а потім створили Українське лікарське товариство при Народному русі України. Я тоді ще за студентів відповідав, бо сам був студентом. У нас був досвід Помаранчевої революції, тому ми зібрались і сказали: «Будемо робити».

Щоправда, я не міг повністю віддатися цій роботі, тому що перебував на службі МВС. Було зрозуміло, що я працюватиму без особливої публічності.

Взагалі можу сказати, що медичне забезпечення всієї Революції Гідності, ще до того, як почався Майдан, почалося з мене. 26 листопада був мітинг на Європейській площі, тоді був Студентський майдан окремо, на Європейській був політичний майдан. Напередодні там ставили сцену, і мій друг і у певний період начальник Віталій Ярема теж монтував її, і його тоді побили бійці «Титану» Управління Державної служби охорони. Він кричав: «Що ви робите? Я генерал!

Я ж для вас стільки всього робив хорошого!» (колись він був начальником київської міліції), проте йому все одно дісталось. І коли на мітинг почали сходитись, я прийшов, він був там і каже: «Якщо тебе, полковника, бити почнуть…» – я кажу: «Тут вчора одного генерала били. Полковника вже, мабуть, потерпимо». Тоді була перша сутичка з «Беркутом», він намагався нас відтіснити. Я тоді вперше взяв активну участь у цій штовханині, у ній ми відтіснили «Беркут» до готелю «Дніпро». Проте в цій штовханині [Андрію] Парубію зламали палець, це була перша травма революції. Тоді нікого з медиків ще не було, я його перебинтував, зробив таку шину, дощечку примотав, викликали «швидку». А я побіг в аптеку, причому найближча аптека була аж на Бессарабці, я пробіг весь Хрещатик, усе було зачинено. Які в мене гроші були – перев'язочного матеріалу накупив, приніс, там активісти чергували, я їм віддав. Мабуть, перший медпункт так із мене почався.

Під час Революції Гідності я не весь час проводив у штабі Медичної служби, але намагався там бути у найгарячіші моменти, зокрема, під час першого штурму з 10 на 11 грудня. На Майдані я відвідував медслужбу, питав, чим допомогти, інколи чергував, коли не було лікарів. Загалом, тоді не було чогось цікавого, доводилося займатися простудними захворюваннями. А 10-го, коли все почалось, я вдома по телевізору це побачив, зібрався і поїхав туди. Виявилося, що на барикаду вже не було доступу, довелося мені бути між Будинком профспілок і рядами курсантів Академії внутрішніх військ – цими дітьми, яким треба було більше надавати допомогу, ніж самим активістам, тому що там серйозні хлопці штовхалися з «Беркутом», а ці діти втрачали свідомість, слабкі були.

Всю цю штовханину мені довелося бути між цими двома сторонами, допомагати постраждалим. Проте це все було неорганізовано. Був медпункт, ми їх називали «дикі медики», тому що вони були неорганізовані, але дуже цілеспрямовані. Вони в більшості не мали медичної освіти, але чомусь вирішили, що вони медики. Це була біда, ми з ними воювали дуже серйозно, тому що вони ж не мали відповідальності за життя і здоров'я людей, а коли ти лікар, ти відповідаєш за стан пацієнта. Було багато таких спонтанних медпунктів, які не долучалися до Медичної служби. Під опікою Медичної служби було щонайбільше 17 медпунктів. Десь вони відкривалися, десь закривались. У нас була проблема, як їх позакривати після всіх цих активних подій, у березні ми закрили все, встановили дуже тісні контакти з київським Управлінням охорони здоров'я, вони нас боялися.

Повертаюсь до місяців Майдану. Наступні активні дії – це було 19 січня – вогняне Водохреща. Саме було моє чергування у Будинку профспілок. Звичайне було чергування, терапевтичне, ніщо не віщувало загострення. За місяць без активних дій виснажилися лікарі, які приходили чергувати, і вже було проблемно когось знайти на чергування. А люди зверталися постійно, треба було надавати допомогу, вони жили у Будинку профспілок, було багато хворих на респіраторні захворювання, пневмонії траплялися. Мусій мене спіймав, коли я просто прийшов на віче по «драконівських законах», усі були в касках, друшляках. Я зайшов туди в Медичну службу, і Олег сказав: «Слухай, виручай. Немає кому чергувати взагалі, жодного терапевта. А ти ж можеш і за хірурга, і за терапевта – за всіх». Я кажу:

«Добре, залишуся. Тільки поїду додому, перевдягнуся, зберуся». Поїхати не вдалося, тому що наприкінці віча на Грушевського пішла Самооборона.

О четвертій-п'ятій годині почало бухкати, я це побачив і прибіг. Розпочинали роботу – я був узагалі один. Потім з'явився Руслан Горобець, він, до речі, теж лікар із поліклініки МВС. Треба же сказати, хто починав цю роботу: два менти лікували активістів – таке життя. Він мене знав, я його не знав – якийсь хірург. Ми з ним вдвох прийняли перший удар на Грушевського, дуже важко було. По-перше, не були готові просто по витратних матеріалах. Якісь бинти були, перекис – і все, а тут треба зашивати. Щоправда, з початком війни з'ясувалося, що зашивати саме й не треба було, але ми намагалися за цивільними мірками зупиняти ці кровотечі, максимально обробляти, зашивати рани. У виправдання своє можу сказати, що ми знали, що ці люди не можуть звернутись у цивільні лікарні, тому що це було небезпечно. Тому намагалися робити первісну хірургічну обробку за стандартами мирного часу.

Ми одразу обладнали один медпункт, два столи поставили, медсестри допомагали. Ми з Русланом прийняли цей удар, поки о 8–9-й годині стали підтягуватися ще лікарі-хірурги, які почали допомагати. Вперше були поранення від помпових рушниць – я до цього їх не бачив. Зараз, на жаль, пропали фотографії, там були унікальні речі – гематоми колосальні, осколки від світлошумових гранат виявилися досить небезпечними. Були просто істеричні стани: людина кричить, ніби помирає, все – істерія, а води випив – нормально. У більшості своїй постраждалі намагалися повернутися на барикади.

Ще ми зіткнулись із застосуванням сльозогінного газу: всі медики плакали, бо постраждалі на одязі його приносили до медпункту. Потім навіщось нам притягнули ящик протигазів. Народ почав відкривати бомбосховища, які в нас покинуті по Києву, а там же запаси протигазів, вони несли те все у медслужбу ящиками.

Прийшов дядько із чубом, на шиї дірка, в дірці осколок стирчить і пульсує. Я кажу: «Руслане, давай будемо його відправляти, тому що якщо ми туди заліземо…» – «Та ні, не встигнемо навіть пікнути…» А дядько каже: «Ви коновали, нічого не можете, я пішов назад, замотайте». Вирішили так, що Руслан дістає, а я перетискаю артерію. Я кажу: «Руслане, якщо перетиснемо, то півмозку відпаде». <...> Виявилося, що це козак Гаврилюк, він потім став знаменитим. Ми витягли осколок, слава Богу, він ніяк не торкався судин. Зашили, а потім мені настільки було прикро, коли його ті «беркутівці» тягали під автобусом, коли він був голим. Коли підполковник в чорній формі познімав шви, які я накладав, мене це дуже образило. Ми інтенсивно працювали тоді до другої ночі.

Від перших днів працювали бригади Товариства Червоного Хреста. Ці хлопці були на передовій, в таких умовах – надзвичайно сміливі хлопці ці волонтери Червоного Хреста, служби порятунку. Були наші «дикі медики», які намагалися рятувати прямо там. Відкрили два медпункти на Грушевського: в Академії наук і у бібліотеці навпроти. Коли «Беркут» періодично гнав протестантів, то він ті медпункти громив. У більшості все-таки намагалися евакуювати постраждалих до нас, у Будинок профспілок, а ми вже далі розбиралися.

<...> По подіях на Грушевського я не можу сказати, як і що, тому що я там був 19 і 20-го, а 21 січня я вже поїхав у відрядження. Тому я не знаю, як загинули перші хлопці, я це розглядав уже в Бюро судової медицини. Ми там дивились, як [Михайло] Жизневський загинув, хто його розстріляв. На жаль, це дані слідства, їх не можна розголошувати, але було абсолютно не так, як суспільна думка про це говорить. Потім знову настало затишшя.

Здається, 23-го чи 24 січня майданівці зайшли в Український дім, і я одразу сказав, що піду туди і з нуля буду організовувати свою службу. Теж досить складно було. Перша група у нас була – п'ять осіб. На третьому поверсі була терапевтична служба. Спочатку вона була загальна, а потім прийшов хірург зі своїм асистентом і сказав: «У мене все своє, все обладнання, дайте мені кабінет». Ми йому виділили кабінет на першому поверсі, а самі облаштували терапевтичне відділення, тому що головним чином там були терапевтичні проблеми.

Коли я там створив медслужбу, то почалася планова робота: списки лікарів, графік чергування. До пізньої ночі працюєш там на місці, потім о шостій ранку приїжджаєш, береш дані: скільки відвідувань, скільки госпіталізацій – тоді вже була налагоджена госпіталізація. Біжиш у Будинок профспілок, отримуєш у Наталії Шолойко медикаменти, за списком, що треба, несеш. Потім, коли стало багато випадків ОРВІ, грипу, а хворі лежали на підлозі, на матрацах, на розкладачках, прийшли гуцули та сказали: «Дайте нам дошки, ми вам тут побудуємо нари». І я знайшов спонсорів, вони привезли дошки, то у мене такий стаціонар був на 12 ліжок – двоярусні нари. Так і працювали.

У ніч із 17 на 18 лютого я чергував, лікарів не було – просто виснажилися, ніхто не хотів іти. А 18-го майданівці пішли на Маріїнський парк. Я змінився, приїхав в Академію, а мені дзвонять з Майдану: «Давай приїжджай». Я кажу: «Я не можу сьогодні, тому що я чергую в Академії». Бо там ввели посилене чергування й охороняли Академію внутрішніх військ, наче вона комусь потрібна була. Потім дзвонить хтось: «Давай приїжджай, бо тут катастрофа: пішли вогнепальні поранення – таке робиться». Я тоді кажу: «Я їду в Український дім». Мені кажуть: «Можеш не їхати, він уже не наш, їдь у Профспілки».

Я приїхав одразу в Будинок профспілок. Тоді ми працювали, і були вже серйозні ушкодження, вогнепальних поранень не було, але були рани від протишумових гранат, багато забійних ран. О 19:00 я був змушений поїхати, бо у мене о 20:00 починалося чергування в Академії. У цю ніч, коли горів Будинок профспілок, мене там не було, бо я працював. Зранку я навіть не дочекався зміни, тому що зрозумів, що можна на службу в МВС не повертатися.

Після того штурму я подзвонив Олегові [Мусію] та кажу: «Говори, куди їхати, я бачив, як горіло. Ти де?» Він каже: «Ми у Михайлівському монастирі, але ти їдь у морг, тому що туди повезли тіла, у тебе ж там твої знайомі (а я судовою медициною займався), щоб усе зафіксувати, щоб нічого не приховали». Там усе було нормально, тому що у нас у Києві працює настільки патріотичний колектив судових медиків, що все буде продубльовано, все буде збережено. Тоді туди вже доставили 18 тіл.

Це [Головне бюро судово-медичної експертизи Міністерства охорони здоров'я України], Оранжерейна 9. Після того я вже поїхав до Михайлівського монастиря.

Був дід унікальний, я про нього скрізь розказував. Притягли діда – травматична ампутація фаланг: він був під стелою, зверху кинули дві світлошумові гранати, а йому «пощастило» послизнутися, впасти на ці гранати та рукою і ногою їх накрити. Він розповідає, що дивився Майдан по телевізору, першою електричкою приїхав до Києва, не встиг дві години повоювати, як таке трапилося. Йому робили реампутацію, обробляли цю куксу, я ногами займався. У нього були ватні штани, вата потрапила в рану, то ми її чистили. А потім треба ж було переодягнути діда. Знайшли його одяг. Він каже: «Дайте бушлат». Ми даємо. Там у нього були документи і прив'язаний довгий іржавий ніж. Я кажу: «А це що?» – «А це я взяв, якщо в полон візьмуть, щоб зарізатись – я живим їм не дамся». Дід 1937 року народження, дуже мене зворушив.

Ми тоді провели першу операцію під наркозом: дівчина всю ніч тягала «коктейлі Молотова», її ноги були побиті травматичними елементами з гранат, а в цих гранатах такі розпечені пластикові кульки. А в неї троє чи четверо колготок, і цей капрон потрапив у ті рани. Всі ноги побиті, і треба все вичищати, а це ж надзвичайно боляче. Я вирішив давати наркоз, ми годину чистили, я тримав її в наркозі.

Вже з 19-го я не виходив з операційної у трапезній Михайлівського монастиря, потім було 20-те з усіма вогнепальними пораненнями. Ми підрахували, що у нас через операційну в Михайлівському пройшло 26 людей з вогнепальними пораненнями. Всяке було. Один на столі помер, його в агонії принесли, практично неможливо було його врятувати. Ми не встановили його особу, бо в нього ніяких документів не було.

Постійно приносили туди тіла і складали у скверику – більше, більше, більше. Міліція не хотіла їхати та забирати їх, тому що вони не описані. Я тоді подзвонив знайомому начальнику райвідділу, кажу: «Давай я тоді буду описувати». Він каже: «Та нехай везуть уже не описаних». 21-го в основному ми мали справу із наслідками 20-го.

Потім почалися наші митарства із цією медслужбою, з Михайлівського треба було виїжджати, бо панотці просили, щоб звільнили їм церкву, це десь 25–26-го. Ми переїхали спочатку на Прорізну, там день чи два побули, а потім – на Трьохсвятительській у «Шпиталь Майдану». Туди все це поперевозили, там ми організували диспансеризацію, прийшло близько п'яти тисяч активістів, яким ми провели повні медичні огляди. Проте, на жаль, чомусь була видана така постанова Верховної Ради, щоб знищити всю документацію, що стосується учасників Революції – начебто щоб не переслідували активістів. І потім прокуратура навіть ще перевіряла, чи знищили ми цю документацію.

Ми довідки видавали, але у нас на всіх були заведені повні картки. Плюс велику роботу проводили судово-медичні експерти, їхня основна база була на Хрещатику, це теж довелося знищити, хоча дещо збереглося. Потім до нас приходили та перевіряли.

А потім почалася війна, ми стали працювати на Крим, зв'язувались із частинами, зі шпиталями в Криму, тому що вони залишились ізольованими. Ваня Звягін◆ – перший волонтер цієї війни, який у Крим прорвався. Потім ми організували караван із київською «швидкою допомогою», їх до Криму не пустили. Нормальні люди би розвернулись і поїхали, а наші почали прориватися туди, їх побили, вони відсиділи місяць у тюрмі, машини у них відібрали, вони повернулися через місяць із переломами.

Потім з'явився «Хотабич» з його «швидкою допомогою» – це теж наші, медзабезпечення Національної гвардії, батальйон Кульчицького – теж зі «Шпиталю Майдану» всі пішли туди. Волонтерські «швидкі допомоги» – теж наші були перші. У Слов'янськ їздили Нікогосян, Ілля Лисенко «Хотабич». Їздили на мукачівській «швидкій допомозі», нам тоді з приватної клініки подарували, це була взагалі перша машина, яка працювала в АТО, подарунок, і хто на ній тільки не їздив! Я їздив на цій машині в Києві, розвозив медикаменти для прикордонників, вояків Збройних сил. Коли формувалися бази, я на цій «швидкій» їздив. А коли на Слов'янськ пішла Національна гвардія, слідом поїхала ця машина. Потім вони стали там їздити, це стало початком медичної служби евакуації «Хотабича».

***

Я 1967 р. народження, закінчив Київський медичний інститут, лікар-анестезіолог, доктор медичних наук, професор, 20 років присвятив медичній службі МВС. На різних посадах був. Після подій в Іловайську мене запросили в Міністерство оборони, спочатку працював помічником міністра з медичного напрямку, а сьогодні я заступник начальника Української військово-медичної академії з клінічної роботи.

II

ПАРАМЕДИКИ І МЕДАВТОМАЙДАН

Олег Картавий:

«Я не был в тех местах, где лилась кровь. Мое предназначение – проводить семинары, тренинги по первой помощи»

Богдан Затула:

«Майдан мене дуже сильно змінив, багато на що відкрив мені очі »

Тарас Логгінов:

«В нашей команде были люди, которые что-то понимают в первой помощи, плюс как только у нас было свободное время, мы учились, учились, учились»

Олександр Пивоваров:

«Мы решили серьезно заняться тренировкой волонтеров, потому что необученные приносят очень мало пользы»

Дмитро Бурєнін:

«Мы были теми, кто выносил погибших. Очень сложно передать ощущения от тысяч взоров, которые смотрят на этих погибших ребят, и ты читаешь боль всех этих людей»

Олег Хоменко:

«Мы работали как координационный центр, у нас уже была тогда огромная база водителей и минибусов»

Олег Картавий:

«Я не был в тех местах, где лилась кровь. Мое предназначение – проводить семинары, тренинги по первой помощи»

Почему я этим начал заниматься? Когда начал? Так случилось, что в 90-х гг. я закончил медицинский колледж и после этого пошел учиться в Политехнический институт, не стал продолжать медицинское образование. После окончания обучения я принял решение о поступлении на службу в подразделения Министерства по чрезвычайным ситуациям. Отработав там, я понял, что хотелось бы заниматься чем-то конкретно прикладным, и, вспомнив про свое медицинское образование, поступил на службу в Оперативно-спасательную службу Киева (она находилась на улице Жилянской, 26-А). Там я стал работать как сотрудник учебного центра и как один из координаторов службы спасателей. Именно с руководителем этой службы у нас родилась мысль о создании центра по обучению либо курсов первой помощи. Я прошел необходимые тренинги по инструкторскому мастерству, ибо медик и тренер – это разные умения. Получив необходимую сертификацию, мы начали проводить занятия на улице Жилянской.

Это произошло в 2008 году. Я подходил к истории Майдана, к истории, которую мы пишем, уже достаточно осознанным инструктором, имевшим большой, практически уникальный опыт на территории Украины по проведению таких тренингов. Я работал со всеми, начиная от силовых структур и заканчивая обычными гражданами, которые до сих пор приходят к нам на курсы выходного дня. Мы обучались в Польше стандарту европейской реанимации, приглашали сюда специалистов из разных стран. Проводили учения, посвященные Евро-2012, с Центром медицины катастроф. Перед событиями Майдана я уже был достаточно серьезным специалистом по оказанию первой помощи и по обучению первой помощи, вокруг меня были объединены люди, которые также имели медицинское образование плюс инструкторские номинации и статус, среди них были и люди, которые работали на «скорой», в стационаре. Мы были объединены идеей, что в школах и в университетах у нас обучают первой помощи достаточно номинально, что этому нужно обучать по-другому. А мы практики, плюс, еще раз напомню, все-таки мы имеем международную сертификацию. Мы знаем, что такое симуляционно-тренинговое обучение, соответственно, мы образовали симуляционно-тренинговый центр. Наша организация называется «Центр специальной подготовки». Этот «Центр специальной подготовки» сотрудничал с другой общественной организацией, которая называется «Українська служба порятунку»*.

* [Прим. О. Картавого] Сотрудники центра специальной подготовки, которым я руковожу, входили в состав «Української служби порятунку» / «Украинской службы спасения». Это общественная организация, ныне действующая, которую организовал в начале 90-х годов Павел Петрович Дыба – достаточно харизматичная личность. Он организовал эту службу прежде всего для помощи

В составе этой службы мы проводили занятия по всей территории Украины, от Луганска и до Чопа, мы везде ездили, имели большой опыт.

<...> Когда начались протесты против действующей власти, мы не смогли остаться в стороне. Сотрудники нашей «Української служби порятунку», сотрудники нашего специального центра подготовки приняли участие 1 декабря в вече, в «*громадській ході*» на Банковую. Там в момент столкновения с сотрудниками тогда еще «Беркута» они оказывали посильную помощь. Один из наших сотрудников пострадал, ему повредили плечо камнем. Мы тогда решили, что оказание первой помощи и обеспечение людей информацией о том, как эту помощь оказывать, жизненно важно сейчас. На Майдане собирались сотни людей, потом тысячи, до миллиона, и мы понимали, что медиков не хватит. Их никогда не хватает в месте так называемых социальных потрясений. <...>

Уже 4 декабря, после событий на Банковой, мы приняли решение, что будем организовывать на Майдане на регулярной основе тренинги, курсы, инструктажи по первой неотложной помощи для всех желающих. Мы имели возможность общаться с теми, кто в этих протестах участвовал на постоянной основе, с организаторами, соорганизаторами и добровольцами. Мы вышли на *Медичну службу* 4 декабря и уже в этот день вечером в КМДА, [где она] располагалась, провели очень успешно первый тренинг, и именно для сотрудников *Медичної служби*. Как раз в тот день я там встретил одного из моих бывших учеников (я, будучи инструктором Европейской реанимации, обучал его в Польше в составе группы студентов-медиков Тернопольского медуниверситета), Тарас его зовут, он уже, скорее всего, доктор с опытом. Мы очень душевно пообщались и договорились о том, что будем проводить занятия на регулярной основе – он как раз, приехав из своего родного города, был волонтером, работал в этой *Медичній службі*.

Мы решили, что по вечерам как минимум 2–3 раза в неделю будем приходить и проводить занятия для всех желающих, а Медслужба взяла на себя обязательства о распространении информации об этом. Мы проводили занятия на балконе, там, где располагаются журналисты, когда проходит сессия КМДА, это было такое интересное место.

Не без гордости хочу сказать, что однажды во время занятий была угроза штурма самого здания – мы не остановили наши занятия, и когда один из польских журналистов спросил нас, если сейчас будет штурм, что вы будете делать, ответ был однозначный: мы будем выполнять свои действия по назначению. У нас одно назначение: мы оказываем помощь. Медик не является комбатантом, не является человеком заангажированным, потому мы оказывали помощь любому человеку – и протестующему, и милиционеру. Честь и хвала медикам Майдана, что они никогда не смотрели на форму и никогда не делали различий.

жертвам дорожно-транспортных происшествий. У них есть еще один бренд «Police 911». Формат волонтерский: человек ездит в своей машине по рабочим делам, у него в машине аптечка, жилет, и когда он становится свидетелем дорожно-транспортного происшествия, он останавливается, пытается помочь участникам дорожного движения проехать место ДТП, обозначить его, помочь самим пострадавшим, начиная от вызова «скорой помощи», заканчивая помощью сотрудникам полиции в составлении актов и протоколов. <...> Такие организации есть во многих странах мира.

На нас вышла уже медицинская служба Дома профсоюзов. Мир медиков, профессионалов, небольшой, и там были знакомые. В тот момент господину Мусию был достаточно близок наш товарищ, мой друг, доктор «скорой помощи» Максим Ионов – он является сейчас главой «Незалежної спілки працівників швидкої медичної допомоги міста Києва». Максим Ионов нас пригласил, буквально взял меня за руку и отвел прямо к господину Мусию. Мы договорились о том, что будем проводить семинары, тренинги, обучение на базе Профспилок. Они были направлены конкретно на практику, поэтому мы приняли такой формат: недолго, максимум полтора-два часа, проведение на манекенном оборудовании (манекены таскали с собой); остановка критических кровотечений, работа с повязками, работа со жгутами; человек без сознания, как понять, что он живой? как его перевернуть на бок? Это симуляционно-тренинговое обучение. Этот формат имел большой успех, люди говорили нам: «Ребята, мы живем жизнь, и нас никогда так не учили».

В один из зимних дней мы проводили занятие прямо в актовом зале в Доме профсоюзов. Было очень интересно, происходило несколько действ одновременно. Наших борцов за свободу, наших майдановцев стригли. Там был парикмахер, девушка, которая сказала: «Я умею вот это», она и стригла. В двух метрах от этого у нас был разложен манекен с травма-накладкой – мы обучали первой помощи. Кто-то рядышком спал, кто-то переодевался. Такой вот междусобойчик был, достаточно интересный. Очень часто на такого рода семинары и тренинги приходили представители из различных сотен. Когда мы проводили занятия, они смотрели, задавали вопросы [о том], что им более интересно, важно, а потом подходили и говорили: «Ребята, а можете в нашей сотне провести?»

Не могу не вспомнить [один эпизод] во время занятий. Мы были в Доме офицеров, где располагалась женская сотня, проводили занятия с девушками женской сотни. Девушки без вопросов таскали раненых, пытались оказать помощь, жгутировали, перекладывали. Тогда была определенная мода на Майдане, и вот они уже тогда начали переодеваться в украинский камуфляж с желтой банданой. Я им сказал: «Девчонки, вы настолько женственны и красивы, что форма вам не очень идет». И они ответили очень правильными словами, которые я помню до сих пор: «Если бы в нас не стреляли, мы бы эту форму не носили».

Потом добавились занятия в Михайловском соборе – это в декабре месяце. Там я познакомился с многими людьми, которые сейчас являются волонтерами на востоке, которые входят в аппарат МОЗа; это те люди, которые изначально были волонтерами, которые сказали: «Я не хочу никого обидеть, я не хочу силового конфликта, я хочу помогать людям». За что им честь и хвала.

<...> Это все происходило до обострения, до Водохрещи, до 19 января.

В момент обострения мы находились в командировке. Основной состав нашего «Центра специальной подготовки» был в Харькове, проводили занятия с медиками. Мы не могли постоянно находиться на Майдане, но всегда были люди, которые находились там от нас, то есть сотрудники украинской Службы спасения. Это обычные люди, которые ходили с нами и потом уходили работать в *Медичну службу Майдана*. Мы все время созванивались, рекомендовали, они спрашивали

нас о чем-то, где достать, где купить; вот нам привезли это, можно ли это использовать? То есть мы были на связи постоянно.

19 января противостояние перешло в силовую фазу. Это не вызвало большой радости, но мы говорим о том, что медики именно тогда и начали работать по своему основному назначению – оказывать помощь и быть связующим звеном между протестующими и сотрудниками «скорой помощи». Если [сотрудник «скорой помощи»] видит белую футболку с красным крестом либо же сотрудника мобильной группы Красного Креста, он вполне может обратиться за помощью в переноске пострадавшего. Сотрудники «скорой помощи» не обладают физическими навыками по переноске взрослых людей, к сожалению. Ни комплектация бригады, ни ее возрастной ценз не дают возможности бабушкам и девочкам таскать здоровенных мужиков. По этой причине медики-волонтеры Медицинской службы Майдана сыграли свою роль как и санитары, как первичное звено оказания первой помощи.

У нас в Украине есть очень правильный термин «домедицинская помощь», в Законе Украины «*Про екстрену медичну допомогу*» есть «*домедична допомога*», которую имеет право оказать любой гражданин Украины. Если мы говорим о европейской стране, то мы имеем право рассчитывать на эту помощь от граждан. По этой причине мы после возвращения [из Харькова] стали проводить занятия с подразделениями [*домедичной допомоги*].

Аппарат Красного Креста Украины (*Товариство Червоного Хреста*) находится на улице Пушкинской. Там ночью я проводил занятия с мобильными группами, которые возвращались после патрулирования Майдана. Мой друг, практически мой учитель, Тарас Вячеславович Логгинов◆, он является главой мобильных бригад Красного Креста до сих пор, очень уважаемый мною человек – именно он привлек меня к обучению волонтеров Красного Креста. Человек в форме Красного Креста мог не быть сотрудником Красного Креста, он мог просто быть волонтером отряда быстрого реагирования. Потому в отряд входили такие люди, как очень знаменитый журналист Наталия Нагорная. Она волонтер Красного Креста: днем занималась своей работой, ночью дежурила как санитар, как волонтер Красного Креста. Очень много дала общественная организация «MotoHelp». Дмитрий Буренин, ее организатор, также ночами дежурил вместе со своими ребятами от Красного Креста. Много знаю ребят, которые именно под флагом, под эмблемой Красного Креста оказывали помощь людям и были достаточно эффективны.

Время шло, соответственно, градус накала нарастал, и наша работа по обучению все больше и больше была востребована. Мы разделились. Бывало, в нескольких местах параллельно проводились занятия. Мы нашим коллегам-медикам давали манекены, чтобы они в своем подразделении, в своем месте проводили занятия. И так мы дожили до так называемых февральских дней, до расстрельных дней, когда ситуация вышла из-под контроля и протесты перешли в кровавую силовую фазу.

В этой ситуации наши сотрудники «*Української служби порятунку*» были на местах, эвакуировали людей, помогали «скорой помощи». Сотрудники нашего центра – в основном сотрудники действующих служб медпомощи, поэтому они были задействованы в госпиталях, на своей прямой работе. Их экстренно всех

вызвали. Один из наших сотрудников был первый, кто прибыл к месту происшествия возле Верховной Рады, когда все началось 17-го числа. Эта работа уже была, к сожалению, разрознена, именно потому, что каждый должен был быть на своем прямом месте, на своем участке.

20-го числа мне позвонили из Михайловского собора, где был один из медицинских центров Майдана. Позвонил мой товарищ, наш доктор, инструктор Виталий Владимирович Ильц. Он, будучи доктором, анестезиологом, реаниматологом, был привлечен волонтерами для обеспечения более профессиональной помощи пострадавшим. Он нес дежурство там, и он говорит: «Олег, здесь очень много людей. Наши знания нужны». Я собрал то оборудование, которое мог, привлек еще нашего товарища и действующего инструктора, который и сейчас является инструктором по тактической медицине, служит в Национальной гвардии Украины, Корнийчука Александра Григорьевича.

Мы вместе с ним пришли в Михайловский собор, где-то в районе 5–6-ти часов вечера. Людей было не протолкнуться, все несли гуманитарную помощь. Все приходили помочь. Я видел огромное количество медикаментов просто под открытым небом. Видел дорогое оборудование, которое распаковывали, создавая оперблоки прямо на месте происшествия. Я видел «скорую помощь» из других городов (об этом я чуть позже расскажу). Мы приняли решение проводить занятия в любом свободном месте. Это свободное место было в десяти метрах от стены собора на улице. Мы развернули манекен, достали маленький софит и начали проводить занятия прямо там. Люди, которые приходили, окружали нас огромной плотной толпой. Было очень жарко. Есть фото, где Виталий стоит в хирургическом костюме, рядом стою я, возле манекена – Александр Корнийчук, и мы проводим занятия по оказанию первой помощи. Было настолько много людей, что формат занятия был немножко изменен: мы просто отвечали на вопросы и демонстрировали навыки.

Мы придумали такую интересную вещь, как перевязочный пакет Майдана. В нашей стране качественных перевязочных материалов как не было, так и нет. К большому сожалению, те марлевые бинты, которые можно купить сейчас в любой аптеке, очень быстро рвутся в экстренных ситуациях, когда нужно действовать быстро, когда кровь течет по рукам, когда человек в состоянии стресса совершает неконтролируемые движения. Потому я предложил брать отдельно марлевые салфетки, отдельно бинт, соединять марлевую салфетку, раскрывать это с пластырем. Обратил внимание людей, что стерильность в нестерильных условиях не имеет значения, нужно концентрировать внимание именно на остановке кровотечения. Мне потом рассказывали, что одна девочка настолько этим прониклась, что следующую ночь напролет делала эти перевязочные пакеты и отдавала протестующим.

Для меня этот вечер, наверное, был самым знаковым. Я не был в тех местах, где лилась кровь. Так вышло – у каждого свое предназначение. Мое предназначение – проводить семинары, тренинги по первой помощи. Я этому предназначению рад. По этой причине мы сконцентрировались на тренингах.

21-го числа мы с утра были там, в Михайловском, и я уже встретил ребят из города Кицмань [Черновицкая область] – Центр медицины катастроф Черновицкой области, сотрудников Центра медицины катастроф из Тернополя, из Львова, из всех западных регионов. Было настолько тепло, настолько было душевно! Я понял, что вся Украина сейчас если не здесь физически, то, по крайней мере, в мыслях точно. Это было очень важно.

Эти ребята, которые приехали, – они уже были как санитарный транспорт, потому что в Киеве в этот момент [была очень острая необходимость в машинах] – выгоняли весь подвижной состав, людей собирали из отпусков. Не хватало всего. Были ситуации, когда медики везли нескольких пострадавших в машине – в машине «скорой помощи» невозможно было оказать помощь людям. С медиками ездили волонтеры, оказывали помощь. Люди из Центра медицины катастроф, которые приехали на своем санитарном транспорте из других городов, имели достаточно богатый оперативный опыт, учитывая, что «Центр медицины катастроф, санитарная авиация так называемая, они заточены именно на массовые аварии и подобные случаи. И они откликнулись оперативно, честь им и хвала.

Мы также проводили занятия, рекомендовали снаряжение, которое необходимо носить с собой на Майдане, чтобы оказать помощь, рекомендовали определенные укладки. Люди, которые к нам подходили, получали самое главное. Самое главное не бинт, самое главное – информация. Если человек обладает знаниями и навыком, все остальное он может сделать даже из подручных средств. Вот почему цель была и остается одной – максимально эффективно научить людей оказывать ту помощь, которая может спасти жизнь.

<...> Стоит отметить, что медики сами по себе достаточно организованно повели себя. На Майдан приходили блестящие специалисты. Если изначально большинство медицинских пунктов Майдана составляли волонтеры и медики, которые оказывали просто медицинскую помощь, то впоследствии эти пункты уже были укомплектованы врачами разных специализаций, то в конце это были хирурги, анестезиологи, узкие специалисты, было оборудование, которому могли бы позавидовать многие больницы в нашей стране. Вот почему феномен самоорганизации нашего общества, я уверен, войдет в историю.

<...> Вспомнилась достаточно интересная личность, мой товарищ, с которым дружу до сих пор, Анатолий. Он такой харизматичный, бородатый, высокий, статурный дядька. И он, будучи фрилансером, человеком, который достаточно далек от медицины, настолько прочувствовал сам процесс оказания первой помощи и внимательность, что увязался за нами на очередном семинаре по оказанию первой помощи и помогал нам по обучению. <...> Он понял, что без медиков воевать нельзя, а военных медиков тогда практически не было, к сожалению, в нашей стране. И вот Анатолий ушел добровольцем в батальон «Айдар». Он имел практический опыт оказания неотложной помощи, стал там одним из первых медработников, которые и организовывали медицинскую часть. Без медицинского образования он был инструктором, он имел такой опыт, который не могли иметь инструкторы

в действующей армии. Хочу отметить отдельно его роль в защите нашей Родины, в помощи пострадавшим на Майдане. Уважение к Толе безгранично.

<...> Еще хочу отметить людей, которые нам предоставили помещение сразу после расстрельных дней. Это было на Ярославовом Валу, в районе гостиницы «Radisson». Место, где мы проводили занятия, – Advertising School. Мы там с Оксаной Тюпой организовывали по вечерам занятия. Оксана была очень сильным, серьезным волонтером, она до сих пор организовывает помощь. У нее есть шикарнейшее мероприятие – «Кровомобиль». Она сейчас продолжает эту работу.

Дальше ситуация повернулась таким образом, что нас приглашали для проведения тренингов уже в те медицинские пункты, которые оставались на Майдане. Мне выделили помещение для постоянного проведения семинаров и тренингов, улица Бориса Гринченко, 1 – это здание Минагрополитики, там в актовом зале мы работали регулярно, бывало даже, что несколько вечеров подряд. По-моему, там была медицинская часть одной из сотен. Меня привлек туда будущий начмед «Айдара», тогда формировали батальон, это была уже весна. Руслан [Горобец] его зовут. Он говорит: «Я уезжаю. Мне нужно, чтобы меня заменили, чтобы здесь кто-то проводил занятия. Мы на Майдане везде будем давать сообщения о том, что здесь регулярно проводят занятия». И мы вечерами проводили там занятия. У меня было до 250 человек одновременно. Я себя чувствовал актером Большого театра в момент проведения занятия! Мы тренировали всех. К нам приходили из разных сотен, приходили просто киевляне, которые делали перепосты, кому было интересно.

Я там в эти дни познакомился со своей будущей супругой – у нас два дня назад, 18 февраля, была вторая годовщина свадьбы. <...> Она у меня биохимик, работала в Институте биохимии университета Шевченко. Она также не смогла остаться в стороне от событий, которые происходили. Она пришла посмотреть на занятия по первой помощи, позадавать вопросы, потом меня пригласила к своим студентам, которые также бегали на Майдан волонтерить. Мы проводили занятия у нее в Институте биохимии университета Шевченко. Так что Майдан устроил мою личную жизнь.

Это нельзя вынуть из истории своей жизни, однозначно. Все делится на до и после. Мы там регулярно проводили занятия практически до лета 2014 года – точно мне сложно вспомнить. По-моему, это уже май месяц, когда в Славянске начались бои. И тогда мы были первыми инструкторами по первой помощи, которые поехали в действующую армию. Илья, позывной «Хоттабыч», пригласил нас в Изюм на базу Национальной гвардии. Я был знаком лично с генералом Кульчицким. Под его эгидой организовывался тогда тренинг для личного состава Национальной гвардии. Не без гордости могу сказать, что мы были первые, кто начал проводить такие занятия.

<...> Дальше проводили тренинги с военными. Меня пригласили в проект «Patriot Defence» («*Захист патріотів*»). Ульяна Супрун тогда организовывала занятия с батальоном «Донбасс». <...> Это была совместная акция по обучению «Донбасса». <...> Мы очень много ездили. Были во Львове, в Чернигове, в Жи-

томире, ездили в Николаев. Объездили Харьков, Днепропетровск. Ездили во все территориальные управления Национальной гвардии Украины. Я знаю лично большинство начмедов подразделений Национальной гвардии, которые проходили занятия. <...> Сейчас я надеюсь на то, что в войсках уже есть штатные инструкторы, которые на регулярной основе проводят занятия по тактической медицине.

<...> Во время майдановских событий я познакомился с организатором медицинской службы «Ветерок» Галиной Алмазовой, с организатором «Ангелов Тайры» Юлией Паевской, со многими людьми, которые сейчас на Востоке, людьми, на которых держится наша оборона. Они глубоко интегрированы в нее, и я горжусь тем, что эти люди меня называют первым инициатором по оказанию первой помощи, тем человеком, который дал им толчок для того, чтобы дальше самообразовываться в этом.

В данный момент мы на постоянной основе обучаем подразделение Национальной гвардии. С 2013 года мы дружим с управлением Национальной гвардии, с управлением «*Медичного забезпечення*». Я ездил к ним в центр по обучению, там проводили занятия. Там им уже поставляют манекенное оборудование. Мы инструктировали их инструкторов, как им пользоваться, участвовали в тренингах по организации инструкторского состава, по обучению сотрудников Национальной гвардии, по оказанию первой помощи. Ибо Национальная гвардия охраняет и борется с преступностью в Украине, поэтому ее сотрудники должны уметь оказывать не только самопомощь, но и помощь товарищу, и гражданскому лицу, и не только в зоне боевых действий.

<...> Наличие в подразделении медработника не отменяет необходимости знать оказание первой помощи любому военнослужащему. Здесь есть большая проблема. Я очень надеюсь, что нас услышат те люди, которые, скажем так, отвечают за медицинское обеспечение в наших воинских подразделениях. Медработник не обязан учить других оказывать первую помощь. Медработник обязан ее оказывать. Инструктор и медработник – это два разных человека, не стоит на медработника скидывать обязанность обучения личного состава основам оказания первой медицинской помощи. Чтобы быть преподавателем, инструктором, необходима харизма, необходимо знание и необходимо самое главное – желание именно это делать.

В этом отношении для нас ничего не изменилось – мы как работали с 2008 года, так и продолжаем работать как инструкторы по оказанию помощи, боремся за то, чтобы людей в нашей стране [этому обучали]. Я считаю, что оказание первой помощи – это не опция, как, допустим, водить машину – можно не водить машину и прекрасно жить; нет, это нужно уметь для того, чтобы жить, это должен быть [глубоко автоматизированный, на уровне] подсознания навык. Ценность навыков, которым мы учим, невозможно переоценить.

<...> Обращаю внимание, что множество людей, после того как на Майдане произошла трагедия, непосредственно заинтересовались первой помощью. Мне очень часто звонили и спрашивали: «Олег, ты доволен? Ты с 2008 года занимаешься вопросами первой помощи. Мы от тебя сто раз слышали, что это мало

кому интересно. Что уровень развития нашего общества не позволяет человеку задуматься о собственной безопасности, безопасности своей семьи. Что первую помощь проходят только из-под палки в школе, в институте и еще краем уха слушают про это в автошколе. Сейчас это стало мейнстримом, стало очень интересно всем причем. Ты доволен?» Говорю: «Я доволен, что люди интересуются. Не доволен причиной, по которой интересуются».

Я, конечно, горд тем, что большинство людей, которые сейчас профессионально обучают первой помощи, выросли как специалисты именно на наших видео, на наших тренингах. Они не стесняются сказать, что были обучены украинскими специалистами.

Богдан Затула:

«Майдан мене дуже сильно змінив, багато на що відкрив мені очі»

Ну, я почну із самого початку, коли я ще навіть не був медиком, але вже прийшов на Майдан 22 листопада – це був другий день після того вечора, коли зібрались люди. Я туди прийшов одразу після навчання, тоді дощило доволі сильно, було трошки прохолодно, але все одно було дуже добре. На жаль, я був один, ніхто з моїх найближчих друзів не прийшов – вони або були зайняті, або просто не підтримали моєї ініціативи. Деякий час я просто один стояв з людьми, ходив, знайшов навіть прапор України, обмотався ним і так стояв на площі, слухав, що казали люди, – там тоді ще машини стояли з колонками, потім усе це перенесли під стелу. Там організували волонтерський пункт, і в мені одразу з’явилось бажання записатись у волонтери, хоча до цього я ніколи нічим таким не займався, і я записався. Спочатку я роздавав листівки з прапором Євросоюзу, там був заклик прийти 24 листопада на Європейську площу. Я одразу знайшов собі друзів по Майдану, з якими я далі дуже довго спілкувався. Коли закінчив з листівками, я повернувся до стели та почав допомагати на кухні.

Я добре сконтактувався з організаторами, пізніше я був в оргкомітеті, займався всілякою роботою.

Потім було 24 листопада, коли було дуже багато людей. Крім нашої акції на Майдані була ще й акція на Європейській площі, там збирався другий осередок – більш політизований.

За кілька днів МНС-ники з КМДА поставили намет*, тому що спробам самих протестувальників поставити намети перешкоджав «Беркут». Єдине місце, де можна було погрітися – це намет КМДА, там було тепло, ми ще там організували свою кухню, туди можна було зайти погрітись, попити чаю, поговорити.

* Це був намет Київської аварійної рятувальної служби, яка підпорядковується не МНС, а місту.

Там же в наметі я познайомився з лікарем швидкої допомоги – Олександром Пивоваровим◆. Він також прийшов як волонтер і сидів біля аптечки, тобто там була така коробка з медикаментами. Це було ще до розгону студентів, ми з ним сиділи разом біля тих медикаментів, і він дуже багато чого мені розповів. На той момент я міг тільки робити перев'язки і все найпростіше.

Але час ішов до 29 листопада, коли був розгін. Я був одним із тих студентів, яких розганяли – я залишився 29 листопада на ніч у наметі.

Тоді, ввечері, дехто з оргкомітету чомусь не прийшов – той же Єгор Соболєв, здається, Руслани Лижичко також не було, нікого не було із таких, хто більш-менш відомі. Я того вечора займався тим, чим і раніше, а ближче до ночі вже ліг спати <...> Ближче до дванадцятої або першої години ночі на Майдан приїхала фура, яка забрала колонки та різне приладдя. На запитання, в чому проблема, чому згортаємось, нам відповіли, що просто замінюють апаратуру, бо ця поламана, якісь неполадки і так далі. Ми помогли зібрати апаратуру, погрузили все це у фуру, і вона поїхала. Я потім із чистим сумлінням пішов далі спати. І о четвертій годині ночі я прокинувся від того, що навколо почали кричати, що стягується «Беркут» – з Інститутської, з Європейської площі, з боку Головпоштамту, з боку Костьольної, з боку Лядських воріт, з боку Будинку профспілок. Я одразу встав, усе відбувалося дуже й дуже швидко. «Беркутівці» вийшли з автобусів – автобусів уже було багато на тих вулицях, звідки вони прийшли, – і підійшли до самої стели, тобто вони її оточили, в кільце взяли, і вже не можна було нікуди вийти, і тоді всі разом почали ставати до стели. Чоловіки сховали дівчат всередину, а самі стали отак-от – замок за руки – на сходах. Я був на другій сходинці зверху, якщо дивитися з боку Інститутської. Ми чекали, я не міг навіть уявити, що може зараз статися. Ноги тоді в мене тремтіли, вважаючи, що «Беркут» зробив собі таку славу нещадної сторони, яка точно не буде гладити тебе по голові.

«Беркутівці» почали дуже стрімко стягуватися до стели, вже залишалось кілька метрів, як вони, схоже, отримали команду і почали нас тіснити. В них були такі білі щити із написом «міліція». Виходу із цього кільця не було, ми стояли вже з останніх сил, як триста спартанців. Вони спочатку просто давили, а потім у хід пішли кийки, вони почали бити перший ряд, який найнижчий був, вони били-били-били, витягували людину, кидали її назад і далі продовжували. Я не бачив уже, що там робилось, тому що цих шлемів було дуже багато, вони виводили людей, кидали їх на землю, ногами били. І так поступово перший ряд, другий ряд, третій, і коли вже доходило до нас, до останніх, вони вже почали бити кийками, я також отримав по голові й по шиї кілька разів, по плечах, було боляче. Синці залишилися, мені навіть здавалося пізніше, що у мене був струс мозку, але все обійшлось доволі добре, хоча кров точилася з голови. І коли вже людей на сходах не залишилось взагалі, тоді всі почали з'їжджати цим скляним покриттям. Я також з'їхав і завдяки тому безладу відбіг убік.

Тут «Беркут», там «Беркут», тут міліція, там міліція, від мене в метрах п'ятдесяти група «беркутівців» пробігла туди, в бік стели. А я дивився просто в бік

наметів, тому що у наметі залишилися мої куртка і речі. Мене дивом тоді ніхто не зачепив. Як тільки пробігла група міліції, я одразу побіг у намет, схопив свої речі. А там же стояли МНС-ники-«кеемдеашники», які були в наметі. Потім прибігли ще з кухні двоє дівчат і один хлопець. Ми почали збирати свої речі, і в якийсь момент до нас у намет зайшли «беркутівці», оглянули все і сказали: «*На выход*». Вони не стали нас бити, мабуть, тому що це був намет МНС – нам справді пощастило. Ми вийшли з намету – тут одразу із двох боків стояли «беркутівці», вони нас так коридорчиком і випустили, я навіть колись бачив відео – тоді якісь журналісти знімали, як ми виходили з намету.

Коли ми вийшли, одразу піднялися по сходах на Інститутську, оглянули весь Майдан – там творилось щось таке, що тяжко було описати, ми були наче розгромлені. Ми хотіли піднятися далі вгору, але там також були «беркутівці», і ми вирішили спуститись вниз на Майдан, у перехід. На той момент площа вже була повністю оточена – спинами до стели стояли вевешники зі щитами. Туди вже не можна було зайти, там «беркутівці» та комунальники згортали все: намет, усю їжу, всі столи – все-все-все, що організували волонтери. Ми зупинилися біля входу в перехід, там стояла «швидка». Я пішов туди, щоби мене оглянули, все було добре, лікарі навіть хотіли, щоб я поїхав у лікарню, але я відмовився, бо не почував себе погано. Потім ми спустились у перехід, там нас заблокував «Беркут», то ми не могли вийти, стояли, слухали і дивились, як «беркутівців» матюкали і казали їм, що вони таке роблять. Потім нам сказали, що всі втекли до Михайлівського монастиря, і ми вирішили піти туди. Це вже було близько пів на шосту ранку.

Ми піднялися до Михайлівського собору, зайшли туди, брама була відчинена. Ми одразу знайшли тих, що прийшли сюди, всі були побиті, сльози, шок. Я зайшов у собор, попри, що я агностик, він також був відчинений, там усередині навіть лавки були, ми туди присіли, там було тепло, ми там погрілись. Не буду приховувати: я навіть плакав, у мене були тоді дуже сильні емоції щодо цього всього, і це мене зсередини якось наче розчавило.

Я пробув у Михайлівському до 8-ї години ранку. Тоді приїжджав міліцейський автобус, хтось казав, що то навіть СБУ-шники були, вони хотіли ввійти на територію монастиря, але ми зачинили браму, і навіть священики не заперечували. Ми забарикадувалися столами, лавками, чимось іще, і стояли. Потім вони поїхали, а ми залишились. Потім на Михайлівській площі вже почали збиратись люди, це десь 8-ма чи 9-та година. Приїхали знімальні групи з ТСН, «1+1» і так далі. Я був тоді дуже втомлений, мені було погано, і вирішив поїхати додому поспати.

Повернувся я ввечері 30 листопада і знову зустрівся з Олександром Пивоваровим. Тоді були організовані перші медики Майдану, які носили білі футболки із червоним хрестом, намальованим фарбою з балончика. Олександр запропонував мені приєднатися до них, але я сказав, що подумаю, тому що тоді я дуже хотів піти в Самооборону. Я пішов до того, хто займався Самообороною, і попросив записати мене, але, з огляду на те, як я тоді молодо виглядав, і на те, скільки мені було років – 15, майже 16 років – мені сказали, що мене не візьмуть, хоч я доводив, і навіть

дехто підтвердив, що я стояв разом із хлопцями, захищав стелу. Ну, мене не взяли, звісно, я не ображався, я все розумів. Тому я приєднався до Олександра, тоді були вже Аня Волохова, Катя Корнейко, Віталій Василенко – не пам'ятаю його прізвища, ще кілька людей. Ми там стояли біля основного входу, зліва під стінкою, там навіть фреска була з Богородицею, здається, ми там поставили столик, уже себе позначили як медпункт. Це було ввечері, і ми домовилися про те, що наступного дня, 1 грудня, ми збираємося біля МЗС – збоку від Михайлівського монастиря, одягаємо футболки, беремо медикаменти й супроводжуємо ходу. Ми тоді ще не знали, що буде дуже багато людей. Я поїхав додому, відпочивати, але спізнився на метро, тож мені довелося спускатися вниз на Поштову площу із хлопцями, які також запізнилися, ми лісами якось спускалися, через паркани, там де фунікулер <...>.

Наступного ранку, здається, о 8:30 чи о 10:30 ми зібралися біля МЗС, одягнулись і пішли через Софійську площу до університету, супроводжували цю велику ходу до Майдану <...> Ми залишились там, працювали, до нас частіше за все зверталися з тиском, з болями в голові, в серці – це корвалол, цитрамон і так далі. Це дуже затягнулось, там звучали різні промови <...> Ми пішли до Михайлівського монастиря, до нашого медпункту. Тоді нам священики дали невеличке приміщення, де ми організували наш медпункт. Пізніше ми там організували неофіційну організацію волонтерів-медиків, у яку входили Олександр Пивоваров, Аня [Волохова]*, я, Катя Корнейко, Віталій, і Сергій Корнелюк** пізніше прийшов. Ми там перепочили, тому що було доволі тяжко стояти майже весь день на ногах, і знову пішли на Майдан.

Спустились до Європейської, пішли в бік Майдану і почули, як звідкись лунали вибухи. Це вже почались події на Банковій. Ми з Олександром і [моїм другом] Вадимом, як тільки дізнались, що там відбувається, одразу ж побігли туди, оцінили ситуацію і стали з правого боку, під стінкою. Тоді вже почали кидати світлошумові й газові гранати, до нас приходили люди з ранами від осколків, з біллю в очах від газу <...> Серед нас були справді досвідчені медики, як Віталій [Василенко] – лікар-анестезіолог, як Олександр Пивоваров – лікар швидкої допомоги, як Аня Волохова, яка навчається на останньому курсі медінституту, як Катя Корнейко. Пізніше нам принесли соду й воду – вони допомагали від газу: ми сипали соду в руки людям, наливали воду, і вони промивали очі. Катя разом із Тарасом Логгіновим◆ і з групою Червоного Хреста організували медпункт в під'їзді, який відчинили жителі того дому, і там почали надавати допомогу. А ми з Олександром і Вадимом були із цього боку, крім нас, там медиків не було. Ми надавали допомогу там доти, доки вевешники не пішли в наступ.

У якийсь момент оця шеренга вевешників розступилась, і звідти, наче з воріт Тартар, «Брами пекла», почали вибігати «беркутівці». І вони були дуже злі, на ходу били кийками. Ми вирішили відступати, але тоді було стільки людей, що ми в цьому натовпі загубились. Я одразу загубив Олександра і Вадима, «Беркут»

* Див. свідчення Ані Волохової у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

**Свідчення Сергія Корнелюка зберігаються у «Архіві свідчень подій Майдану».

їх відтіснив, усі почали бігти назад, я бачив, як один хлопець впав, і він тримався за очі, здається, в нього очі боліли від газу. Я допоміг йому встати, а коли озирнувся – побачив, що на мене біжить «беркутівець». Він уже підняв кийок, щоби бити мене, я показував на червоний хрест, дуже голосно кричав: «Я медик, не бий!» Він це чув, але навіть не відреагував. Він біг, як вовк, і вже замахнувся, я повернувся і побіг із цим хлопцем. «Беркутівець» мене кілька раз ударив по спині, по шиї, майже наздоганяючи, але мене врятувало те, що цей хлопець знову впав, і «беркутівець» відволікся на нього.

Я підбіг до Будинку письменників, там двері ще були відчинені, я забіг туди, озирнувся, коли вже закривали двері, та побачив, як до нас біжать кілька «беркутівців» і наздоганяють якогось хлопця – вже не того, іншого. Ми закрили двері та забарикадувались. Мені було дуже шкода тих, хто залишився зовні. Тоді я вдруге пізнав той шок, як під час нічного розгону Майдану.

У Будинку письменників було доволі багато людей, я одразу ж почав надавати допомогу, в основному, від газів – сода, вода, промивання. Ми не знали, що далі робити. На другому поверсі, здається, є невеличка зала, ми зайшли туди, і один хлопець, який був із бейсбольною битою, розбив скло, і там виявився вузький прохід між гаражами і тилом будівлі, де можна було протиснутися на дах гаражів і таким способом утекти. Ми почали дівчат виводити, потім вийшли всі хлопці, і вийшли біля виходу до метро «Хрещатик» на Інститутській. В мене так серце тоді колотилось, тоді я скурив три сигарети – стрельнув і скурив, а до того я не курив. Я не розумів, що відбувається, я гадав – а що ж з Олександром, що ж з Вадимом, де вони, як вони? Мені було страшно уявити, що з ними може буть, тому що я їх не бачив тоді ніде. Потім мене покликали вниз, тому що там був хлопець з якимось пораненням, здається, від осколків, й отруєний газом. Я спустився, надав допомогу, і в цей момент підбіг Вадим. Він сказав, що його не зачепили, він дворами втік, здається, без пошкоджень. Пізніше до нас підійшов Олександр, в нього були червоні очі, він отримав дуже сильно від «беркутівців», йому бризнули перцевим газом.

Ми не пішли з Майдану, залишилися там. До мене дзвонила мама, вона бачила все по новинах, і питала: «Богдане, як ти там?», дуже хвилювалась. <…> Дал в мене відрізок часу не запам'ятався.

<…> Із часом ми в тому приміщенні, яке нам виділили в Михайлівському соборі, організували свій медпункт – найперший майданівський медпункт. Про нас знали люди, вони приходили, приносили медикаменти, їжу – абсолютно все. Із часом нам волонтери принесли білі будівельні каски, респіратори та захисні окуляри, тобто ми вже могли працювати в екстремальних умовах. Пізніше ми себе назвали «Організацією волонтерів-медиків» – ОВМ скорочено. У нас була емблема – червоний хрест на білому тлі і в середині червоного хреста – біла свічка. Ми були тоді першими медиками Майдану, тобто ми сформувались на базі тих, які були в білих футболках. Пізніше на Майдані була організована Медична служба, яка розміщувалася в Будинку профспілок, вони теж мали свої футболки. <…> Ми надавали допомогу абсолютно всім, а вони були чисто майданівські.

<...> Все це так продовжувалось до 20-х чисел грудня, ми працювали, ми навіть були 10–11 грудня, коли була спроба розгону Майдану <...> Ми тоді ще грілися в лютеранській кірсі, нас там також прийняли, було дуже приємно, я тоді вперше познайомився з протестантами, там навіть були люди, які розмовляли німецькою. Там було тепло, можна було поїсти, вони нас добре прийняли, особливо медиків, та й самих протестувальників там було чимало, тому що тоді був мороз мінус двадцять.

<...> Тоді вже ми мали деякі суперечки з майданівською медичною службою: вони хотіли, щоби ми або приєднались до них, або не приходили на Майдан. Із часом ми просто почали все рідше приходити туди. Якось Євген Найштетік із Ради захисту прав пацієнтів покликав нас – волонтерів-медиків і групу Червоного Хреста, це було 22, чи 21, чи 20 грудня, – нас вивели на сцену Майдану, а там тоді було дуже багато людей, і ця Рада нас нагородила грамотою «За жертовність при наданні допомоги під час подій у листопаді–грудні 2013 року». І коли ми спустилися зі сцени після нагородження, до нас підійшов цей так званий керівник Медичної служби Майдану, який був у балаклаві, в чорній формі, із рацією і під позивним «Номер шість». Він почав нас, волонтерів-медиків, виганяти з Майдану, а разом з нами ж був і Червоний Хрест, вони нас захистили. Але там давно вже нас називали провокаторами, і ми довго не сперечались і разом із Червоним Хрестом вийшли за кордон Майдану і зупинилися біля готелю «Козацький». Ми розуміли, що не можемо більше працювати на Майдані так, як ми раніше працювали, тому що нам забороняють. Ми не ображались – ну, що робити? Тоді Тарас [Логгінов] запропонував приєднатися до них у загін, сказав, що забороняти Червоному Хресту неможливо – це офіційна організація. І тоді четверо чи п'ятеро з нас приєднались: я, Катя Корнейко, Аня, Стас Жмудський, і, здається, все. Корнелюк уже після Майдану до нас приєднався. Ми приєдналися до Червоного Хреста і почали працювати в їхній структурі як загін швидкого реагування. Вже як волонтер-рятівник цього загону я був на чергуванні біля Межигір'я, коли була хода до резиденції Януковича. Ми чергували на Новий рік – це був мій перший Новий рік у складі Червоного Хреста, це було справді класно, дуже драйвово.

<...> Ми працювали в такому більш-менш спокійному режимі до 19 січня. Тоді було велике віче, зібралося дуже багато людей, і ми чергували. Зі сцени виступив оцей Коба, який закликав іти до Верховної Ради, і багато людей пішли туди – одні через Грушевського, інші – Інститутською. Наш загін пішов по Інститутській, і лише невеличка команда пішла з іншими через Грушевського. Я був у тій групі, яка пішла по Інститутській. Коли ми вже були там, почули здалека вибухи і шум. Нам по рації повідомили наші колеги, що на Грушевського почалось протистояння. Ми швидко туди спустились і працювали хто до ранку, а я – до опівночі.

Там було багато різних поранень. Я мало працював із постраждалими, з ними в основному працювали лікарі або більш досвідчені, ніж я, волонтери. Тоді сталася перша пожежа, коли згорів міліцейський «пазік», почали зносити шини, почалося справжнє протистояння протестувальників із «Беркутом».

Від 19 січня наша робота була серйозніша і конкретніша.

<…> Спочатку ми організували невеличкий медпункт біля парканчика на Грушевського. Нас було доволі багато, до нас іще приєдналися волонтери, і з медиками Майдану ми взаємодіяли – все забулось, ми просто працювали, тому що зважати на конфлікт, коли така ситуація – це не є логічно і не є раціонально, ми працювали з усіма. Тоді було справді багато постраждалих, були осколочні поранення, отруєння газом, пошкоджені очі – все-все було. Ми тоді навіть працювали у протигазах.

<…> Я працював тоді до 12-ї години, тому що я дуже змерз і замерз мій фільтр у протигазі, і мені прийшлось піти на базу, а хлопці залишилися далі працювати. Були постраждалі, був навіть один хлопець, який намагався рукою відкинути гранату, йому пошкодило руку. Після того мене більше не випускали в чергування, тому що мені 16 років виповнилось тільки 25 січня. Я трошки ображався, але я розумів це <…>. У нас у загоні після 19 січня сформувалось таке правило: якщо ти йдеш без дозволу на Майдан працювати, то ти до кінця Майдану не працюєш із загоном – от я не виходив на чергування, хоча трошки було прикро, тому що в мене було дуже велике бажання працювати.

<…> Всі ці гострі дні на Грушевського постійно чергували бригади Червоного Хреста. Я два рази з другом також приходив на Грушевського, але не як медик, і ми також стояли, спостерігали. В мене була міні-аптечка, але я далеко не ліз, щоб самому не постраждати, тому що вже не був захищений червоним хрестом і не хотів потрапляти на очі Червоному Хресту, щоб не отримати на горіхи. В якийсь момент, коли кидали світлошумову гранату, один осколок потрапив мені в ногу, у мене ще шрам залишився. Ну, осколок невеличкий, я його одразу ж дістав, перемотав собі ногу, там нічого серйозного не було, а в мене така відмітина лишилася.

З часом на Грушевського все затихло, просто стояла барикада. Це було затишшя перед боєм, який пізніше стався. Тоді мені було дозволено виходити із Червоним Хрестом на стандартні заходи. Якщо щось відбувалося справді бойове, то мене не пускали далі, я міг стояти в зеленій зоні в периметрі Майдану. Ось так я виходив на звичайні чергування аж до 18 лютого.

18-го я був зранку у своєму коледжі й весь час гортав стрічку новин. І мені сказали, що на Майдані відбувається протистояння, тоді ж Парасюк закликав зі сцени йти до Кабміну чи до адміністрації президента, і протестувальники, які були більш, скажімо так, серйозно і агресивно налаштовані, побігли в Маріїнський парк, де були «тітушки», побігли вгору по Інститутській, де були барикади «Беркуту» і вевешників, і почалося протистояння. Я прийшов на базу Червоного Хреста одразу ж після навчання – нас відпустили раніше, тому що в Києві була тоді оголошена надзвичайна ситуація. Тоді перестало ходити метро, але я встиг на маршрутку, яка їхала від метро «Либідської» до площі Льва Толстого, а звідти підійшов на Пушкінську, де була база Червоного Хреста. На той момент усі наші члени загону вже працювали на Майдані. Я дуже довго сидів на базі, чекав, коли мене випустять, але мене не хотіли випускати. Я зв'язався зі Стасом Жмудським

і з Віталієм Василенком, які працювали майже від самого ранку на Інститутській, і вони сказали мені: «Приходь, будемо працювати». Але я хотів тоді працювати із Червоним Хрестом, тому що він гарантував більший захист, ніж його мали самоорганізовані медики. Я сидів майже до вечора, здається, була сьома година, коли я вирішив покинути базу, віддав своє посвідчення і взяв тільки кілька бинтів – я залишив усе, що мене ідентифікувало як волонтера, і пішов тоді, скажімо так, в самоволку – вже не як представник Червоного Хреста. Я тоді вже набрався рішучості піти і працювати. Я швидко вийшов на ріг Інститутської та Хрещатика з боку Європейської площі біля барикад. Тоді вже почав тиснути «Беркут» з боку Інститутської і з боку Європейської площі, до нас долітали шумові гранати, вже було ясно, що сталось.

Я зустрівся зі Стасом і Віталієм, вони дали мені медикаменти, і ми почали працювати. Ще з часів організації волонтерів-медиків у мене залишилася зелена жилетка із червоним хрестом і написом «Медична допомога», у мене був також протигаз, який я взяв у Червоному Хресті. Спочатку ми працювали біля цих барикад, нас почали закидувати гранатами з газом, потім «Беркут» прорвав барикади, почалася бійка, ми надавали допомогу всім, хто цього потребував. Було дуже багато поранених, в основному це були поранення від осколків, до нас прийшов навіть один хлопець із пробитою щокою – осколок застряг в яснах. В якийсь момент ми з Віталієм відійшли за Будинок профспілок до Костьольної, стояли на перекурі, і я побачив, що двоє з групи Червоного Хреста і четверо протестувальників несуть на ношах пораненого і кричать: «Потрібен досвідчений лікар, будь ласка, допоможіть!» Його занесли в «швидку допомогу», але це була стара «Газель» без мигалок і без спорядження – фельдшерська бригада. Ми туди підбігли, Віталій сказав: «Я лікар-анестезіолог» – і сів у цю «швидку». А я збирався залишитися тому що було справді багато роботи на Майдані. Але коли машина від'їжджала, я побачив, що у постраждалого пробита голова, було дуже багато крові, але він був свідомий, він кричав, у нього був шок, він сильно смикався, і це не давало Віталію нормально працювати. Тому я на ходу скочив у машину і поїхав із Віталієм.

Ця машина була від Чорнобильської лікарні*, і спочатку ми поїхали туди. У Віталія була із собою анестезія, він вколов постраждалому, щоб зменшити шок і знеболити. Тобто він працював безпосередньо із самою раною, я ж тримав пораненого за руку і розмовляв з ним, щоби він не заснув. Я однією рукою тримав його руку, а другу тримав на його грудях, щоб, коли він підводився, одразу його покласти, тому що тоді в нього з рани текла кров – це була відкрита черепно-мозкова травма. Я знайшов його паспорт, який в нього випав з кармана, і прийняв рішення подивиться, хто це, тому що тоді ж була така ситуація, що міліція перехоплювала постраждалих. Це був Віктор Огиленко, я запам'ятав, він був, здається, з сином на Майдані, в нього була жінка, в нього були діти. Коли ми приїхали до Чорнобильської лікарні, виявилося, що там немає нейрохірурга. Єдиний, хто

* Йдеться про одну з київських лікарень, яка спеціалізується на лікуванні постраждалих внаслідок аварії на Чорнобильській АС.

там був – це анестезіолог, який вколов пораненому сильну анестезію. Нас відправили в Інститут нейрохірургії, і ми на тій же машині поїхали в Інститут нейрохірургії. Ми благополучно доїхали до Інституту нейрохірургії, допомогли лікарям перекласти його на ноші та завезти в реанімаційну палату. У них не було катетера, а в Віталія був, йому довелося в машину бігти, брати катетер, приносити їм, ну тобто ми ще так їм допомогли.

Після цього ми на машині повернулися на Майдан. Там уже горів Будинок профспілок, і ми почали працювати там, тому що там також були постраждалі. Більше нічого не пам'ятаю, тому що я вже працював майже як робот, я дуже втомився, я чисто механічно все робив. Я і ще один хлопець (не Віталій, бо він працював із постраждалими) допомагали виносити людей з будинку – у нас були протигази, і ми на короткий час могли заходити туди. Працювали ми тієї ночі до самого ранку, а потім пішли на наше місце, де могли перепочити – це біля МЗС. Спочатку ми пішли зі Стасом до Червоного Хреста, ми хотіли там переночувати, але нас відчитали за те, що ми пішли в самоволку, сказали, щоб ми більше не з'являлися до кінця революції. Але тоді все вже йшло до кінця як раз. От, і ми пішли туди вже – до Михайлівської площі, де там у провулку Віталій організував невеликий загін. Ми там переночували, відпочили, попили чаю, і я зранку вже сів у машину Автомайдану і поїхав додому. Тоді моя мама дуже перелякалась, тому що в мене всі джинси були в крові – не від того, що я був поранений, а тому що там уся підлога в машині була в крові.

<...> 20 лютого у нас відновили навчання, і я поїхав на навчання. І знову закрили метро, знову була оголошена надзвичайна ситуація, і я з пар поїхав додому, перевдягнувся і вже ближче до вечора приїхав на Майдан. Я зв'язався з Віталієм і Стасом, ми не працювали на Інститутській, тому що там в основному працював Червоний Хрест – хлопці з нашого загону. Катя в той момент була в готелі «Україна», там був організований медпункт, в них було дуже багато постраждалих, і в тому числі померлих. Ми працювали спочатку внизу біля Майдану – туди приводили легкопоранених. А вже після обстрілів, коли все це закінчилось, ми піднялись на Інститутську, там уже відновили барикаду, і ми просто сиділи разом із протестувальниками, щоб у разі чого їм допомогти <...> Не ми надавали допомогу, але ми були неподалік саме тоді, підходили до Жовтневого палацу.

Тоді вже все більш-менш заспокоїлось, здається, влада почала якісь переговори про владнання цієї ситуації, і нам влаштували екскурсію по Жовтневому палацу. Перед тим, як 18 лютого «Беркут» його захопив, він був наш, але коли «Беркут» почав штурм, деякі люди забарикадувалися в палаці й залишилися там. Потім для нас провели екскурсію, і у підвалі були стіни й підлога в крові, і можна було тільки уявити, що там взагалі відбувалося. Було дуже багато всяких розповідей про такі речі, про які тяжко уявити – я цього не буду розказувати, тому що це не мій особистий досвід, точно не знаю, як це все відбувалось <...> І того ж вечора 20 лютого я знайшов кілька гільз біля Жовтневого. Взагалі тоді все затихло, і ми не розуміли, що буде далі. На щастя, все закінчилось, і пізніше Янукович втік.

<...> Я в Червоний Хрест повернувся, тому що мав велике бажання працювати з ними, і відтоді я вважаюся ветераном загону. Більшість наших колег зараз працюють в «Patriot defense», дехто залишився в загоні, дехто займається своїм бізнесом, дехто поїхав в АТО.

<...> А 20 лютого на Інститутській був підстрелений Устим Голоднюк. Я був з ним знайомий ще до розгону студентів, ми разом стояли під стелою, разом волонтерили, потім бачились у Михайлівському соборі після розгону студентів (його тоді дуже сильно побили), потім ми ще кілька разів зустрічались на Майдані, і я не міг уявити, що 20-го числа почую, що він мертвий. Потім, 25 чи 26 лютого ми, найближчі, хто його знав на Майдані, зібралися біля Лядських воріт, приїхали його рідні, вони хотіли забрати його тіло і поховати на Тернопільщині – він зі Збаража. Дехто з нас навіть їздив тоді на похорони.

За деякий час мені зателефонувала жінка Віктора Огиленка, не знаю, яким чином вона знайшла мої контакти. Вона сказала, що її чоловіку зробили операцію, це було кульове поранення, в його голові знайшли кулю, яка не пролетіла наскрізь і застрягла в голові, після цього він був на реабілітації в Німеччині, спочатку він не міг ходити, був дуже пошкоджений мозок. Він був у возику, але живий, і проходив курс реабілітації в Німеччині. Я тоді подумав: невже ми з Віталієм урятували йому життя? Але через деякий час його жінка подзвонила знову і сказала, що він помер від того, що, коли після реабілітації приїхав в Україну, лікарі не догледіли його. В нього, здається, зупинилося серце і був набряк легенів*.

<...> Майдан мене дуже сильно змінив, і не тільки Майдан, а й робота, яку я робив. До Майдану я був такий аполітичний, патріотичний дух у мене трошки з'явився ще під час Євро-2012, але щось справді таке серйозне в мене прокинулось на початку Майдану і дуже розвинулося впродовж усього Майдану. Якби не ці події, якби не ця робота, яку я робив, якби не ці люди, разом з якими я пліч-о-пліч працював, я був би зараз не тим, ким я є. Майдан на багато що відкрив мені очі, я побачив дуже багато крові, дуже багато смертей, я став цікавитися тим, чим не цікавився – парамедициною.

***

Мене звуть Богдан Затула, я народився в Києві, мені зараз 19 років. Маю освіту молодшого спеціаліста зі спеціальності «Фінанси і кредит», я навчався в Київському енергетичному коледжі. Але медицина мене цікавила дуже давно, я дуже хотів поступити в мединститут, і в подальшому я хотів стати хірургом, але я не поступив. Я цього року поступив на заочне відділення на 3-й курс в Міжнародний університет фінансів при КПІ і закинув навчання – я зараз розумію, що економіка – не моє. Я зараз є волонтером-рятівником загону швидкого реагування Червоного Хреста. Мені це дуже подобається, ця робота, Я відчуваю, що вона моя.

---

* Віктор Огиленко, Герой України, отримав тяжкі поранення 18 лютого. З допомогою волонтерів був відправлений на лікування до Німеччини. Але згодом, під час реабілітації в Україні, його стан погіршився. Пішов з життя 3 червня 2015 року.

Тарас Логгінов:

«В нашей команде были люди, которые что-то понимают в первой помощи, плюс как только у нас было свободное время, мы учились, учились, учились»

Каждая революция для меня начинается как-то внезапно. Революция 2004 года началась так: мне позвонили и попросили помочь поставить одну большую палатку на Крещатике – и я там остался почти на месяц, дорос до коменданта палаточного лагеря на Майдане. В этот раз тоже было интересно, потому что я только выписался из больницы и решил сходить на Крещатик – в честь очередной годовщины Помаранчевой революции. Там уже были студенты, поэтому, увидев много знакомых, я присоединился к этому безобразию, стал бывать там достаточно часто.

Потом меня включили в оргкомитет как специалиста по Майдану, по выживанию в городе.

Из организаторов я знал Игоря Луценко, очень хорошо знал Егора Соболева, еще были знакомые ребята. Свою роль там я понимал очень плохо, но регулярно ходил на координационные рады. Сразу скажу, что киевляне первую часть революции – до 30 ноября – не восприняли. Приезжали, как мы их называли, «политические туристы», сидели *біля діжок з вогнем і співали «Лента за лентою, набої подавай»*, и потом в воскресенье вечером возвращались во Львов, Тернополь на пары; киевские студенты проходили мимо, люди сидели в кафе. Все хотели в Европу (хотя непонятно, что это, у каждого это свое), все не любили Януковича, все хотели лучшей жизни, не для себя, так хотя бы для детей, поэтому все были душой там, но сидели не там, а в кафе, время от времени принося покушать или спрашивая: «*Хлопці, може вам светра принести?*»

Где-то числа 27-го на Майдане поставили палатку, чтобы был пункт обогрева. КАРС поставила, Київська аварійна рятувальна служба, это муниципальное подразделение, оно не подчиняется МЧС, оно подчиняется городу. Там была печка. В четверг, если не ошибаюсь, когда выяснилось, что Янукович не подписал евроинтеграцию, был координационный совет и было принято решение – это происходило недалеко от Майдана, в помещении какого-то фонда, я не совсем [понимал], какие отношения между людьми, между организациями, кто, что и как – было принято решение сворачивать акцию протеста. Почему? Потому что сказали: «Ну, не подписал. Мы же не будем сидеть здесь три года. Не получилось. Мы выразили свое мнение. Давайте разъезжаться по домам и готовиться к выборам, все силы потратим на то, чтобы Януковича не выбрать, смысла сидеть на той площади нет». В воскресенье должен был быть митинг оппозиции, поэтому приняли решение в пятницу вывезти аппаратуру и заменить на более слабую, сделать свободный микрофон, чтобы кто-то выходил к микрофону, на гитаре играл, пел, стихи бы читал, но никаких выступлений, никаких *гуртів*, никаких *єднаймося* – медленно ослаблять напряжение, но не уходить, чтобы «януковичи»

не могли захватить Майдан и чтобы, когда в воскресенье будет митинг оппозиции, там не было сторонников Януковича, то есть «застолбить» место. Так решили, в воскресенье утром должно было все закончится.

Это было 29-го. Уже тогда туда какие-то машины с озвучкой «Батьківщини» не пропустили, был какой-то шухер. У моей мамы был день рождения, и я сорвался со дня рождения, машину поставил на Владимирской и пешком прибежал, но вроде было все нормально до 11-ти, не могу сказать, что было какое-то напряжение. В 11 часов спросил: «Я здесь нужен?» Мне сказали, что абсолютно не нужен, и я пошел домой. С ребятами договорились, что, если что, они мне позвонят. Егор тоже пошел домой. Там мой товарищ оставался, Дима Иванов, корреспондент радио и телевидения. У него под утро то ли эфир должен был быть, то ли еще что-то. Я ушел где-то в полдвенадцатого. Приехал домой. Последнее что я смотрел в Интернете, перед тем, как закрыть глаза, [были] рецепты «коктейля Молотова» – почему? Заснул, без пяти три проснулся, в три часа позвонил на Майдан, спросил, все ли тихо. Говорят: «Тихо, все хорошо, все нормально». Где-то в 3.05 вырубили связь. Была заблокирована вся мобильная связь Майдана. Где-то в 6 часов я проснулся, то есть еще не проснулся, просто рука клацнула кнопку пульта, и когда пошел репортаж, меня подбросило.

Часов в 9-ть мы с женой побежали на Михайловскую площадь, там было очень *цікаво*. С одной стороны какие-то пацаны со штакетинами делали угрожающие движения, смыкали строй. Тогда у них еще щитов не было, просто какие-то штакетины белого цвета, чуть ли не держаки от лопат, *дрючки якісь*. Каски первые появились – единичные, строительные. Какие-то люди оказывали первую помощь, обучали. Стоял столик, записывали желающих, какие-то люди, я теперь уже знаю какие, обучали всех желающих основам первой помощи. Это были волонтеры-медики, Катя Корнейко и другие, с которыми мы потом очень активно сотрудничали. Это было в субботу. Люди были, столы стояли, раздавали бутерброды. По-моему, была пара каких-то то ли торговых палаток, то ли навесов из полиэтилена, куда несли теплые вещи. Была табличка «Юридическая помощь».

Первый этап [революции], который закончился в эту ночь – это была молодежь от 15 до 25, «украиномовные», хипстерского типа, романтичные: *А зараз ми запалимо ліхтарики* и *Хто не скаче, той москаль*. Это вызывало смех, потому что [воспринималось] как шутка, может быть, не очень удачная, но она всем нравилась. Те, которые пришли в субботу, в России назывались «рассерженные горожане». Пошли уже люди 35–40+, со своими женами, русскоговорящие; а поскольку это уже третья революция, то все знали, что с собой брать: пошли с термосами, бутербродами, салом, свитерами. У многих мужиков под полой были либо кусок трубы, либо какой-то дрючок, хоккейная клюшка или бейсбольная бита. Все были очень злые. Никто не знал, что делать. К памятнику Ольги не дали никакой звуковой аппаратуры, нельзя было протащить. Там стояли люди и выступали с какими-то мегафонами. Было огромное количество рукописных плакатов, я не видел ни одного плаката, сделанного промышленным способом, все это было сделано самостоятельно, фломастерами на А1. Чуть не перекинули

проезжающий мимо автобус с ментами, который шел на Крещатик. Лица у них были очень перепуганные, потому что народ подбежал, начал его раскачивать, чтобы перевернуть, но другая часть людей защитила этих ментов и сказала: не надо. Выступали все. Меня тоже позвали на трибуну. Я немножко постоял, но, поскольку было холодно, я не понимал, что я там буду делать, и слез.

Был цвет Киева: братья Капрановы, Мыкола Вересень, очень много известных людей, не таких записных, не посетители Савика Шустера или «112-го» канала, а людей действительно уважаемых – вышли все. Все стояли и не знали, что делать, пришли просто поддержать. Где-то часов до 3-х, до 4-х мы побыли, поехали домой.

На следующий день уже был митинг оппозиции. Естественно, мы все туда пошли. Мы готовились, семья немаленькая – мы с женой, сын взрослый, дочка взрослая, жена сына, соседи сверху, соседи снизу, соседи сбоку.

Я 24 года руковожу общественной международной организацией, которая называется «Клуб "Компас"». В двух словах: это молодежная организация, которая готовит будущих лидеров путем работы с детьми в палаточных лагерях скаутского типа. Это значит, что люди приучены к дисциплине, могут работать в команде, люди привыкли действовать аутдор, на улице и в поле, люди знают основы первой медицинской помощи, могут поставить палатку, завязать правильно веревку для любых целей, приготовить еду, в конце концов, просто правильно одеться на массовые мероприятия. Поэтому, когда мы собирались, то домашние смеялись: у папы паранойя, папа на войну собрался. У меня было две жилетки Красного Креста – я был давно в Красном Кресте, в том числе являюсь членом Международной спасательной команды, поэтому у меня есть кое-какая униформа. Две жилетки взял с красными крестами, каску взял, кепку, носилки мягкие в сумке через плечо, медицинский рюкзак, что-то еще взял. Все ржали, но недолго. Еще мегафон взял, потому что мы подумали, что может начаться давка, знали, в каких местах (угол Почтамта), мы решили, что можем оказывать первую помощь.

И мы пошли на митинг. Где мы вышли, не помню, но прошли от памятника Грушевского, все там сфотографировались, пошли вниз по бульвару Шевченко. Возле памятника Ленина стояла палатка коммунистов, видели, как эта палатка мгновенно разлетелась в клочья. Повернули на Крещатик, пошли.

Возле [Киевской городской государственной] Администрации я впервые познакомился с «Правым сектором». Стекла на первом этаже были разбиты, и Администрация уже была захвачена. Охрана сбежала или пряталась, там уже всюду были люди. Она была захвачена, и тут какие-то малолетние ублюдки решили в захваченную Администрацию кинуть пару бутылок с «коктейлями Молотова». Эти самые «рассерженные горожане» надавали им поджопников, отобрали «коктейли Молотова», вылили их в канализацию и погнали с Майдана. Они кричали: «Дяденька, не бейте, мы не провокаторы, мы "Правый сектор"». Им было лет по 15–16. Еще был [аналогичный] второй случай в тот же день, на Пушкинской. <...>

Когда мы подошли, менты уже разбежались от елки, они как раз убегали вверх по Городецкого, что-то обидное им вслед кричали. Им было тяжело, потому что

они со щитами. Мы возле Лядских ворот постояли, сфотографировались. Какая-то толпа экстремалов прошла в сторону Кабмина. Мы постояли, поскольку мы не сильно любим слушать разные выступления, решили подняться к Октябрьскому, полюбоваться Майданом сверху, чтобы не идти мимо Кабмина, и по Институтской пойти на метро «Арсенальная», выпить по бокалу пива и разойтись по домам.

Проходя мимо Банковой, увидели некоторое движение, сунули туда пятак. Увидели, что там [творится] – повернули назад. Нас было много, человек 15, были дети 12 лет, 15 лет, 9 лет, дедушки, бабушки. Сказали так: «Все по домам, а мы останемся здесь».

Сначала хотели на Институтской возле заборчика, который от Институтской отделяет писательский дом, развернуть пункт по приему пострадавших и оказывать помощь, но потом решили, что это слишком далеко, продвинулись вперед. С левой стороны там такой есть дворик, выходящий на Банковую, на ступеньках наши знакомые медики развернули пункт. Мы увидели знакомых, увидели, что там есть врачи. Мы сказали: «Ребята (в основном были девчонки), давайте мы вам будем подносить, а вы уже оказывайте помощь, чтобы вы не лазили туда». Потом мой сын сказал: «Пап, ты все равно в самую задницу не лазишь, дай мне, пожалуйста, каску». Потом попросил рюкзак. Короче, у меня осталась из атрибутики сумка от носилок с красным крестом и удостоверение, больше ничего, все остальное разобрали.

Что я еще видел? Хлопцы с рунами, с цепью. «Украинская Национальная Ассамблея», по-моему, назывались. Я не сильно в этом разбираюсь. Они все это дело заводили, их было, наверное, десятка полтора, может, два. Часть из них прибегала к нам во дворик отдохнуть, отдышаться, перекурить, перевязать раны и бежали обратно.

Было очень много зевак. Было очень много знакомых. Гена Друзенко* зачем-то залез на трактор вместе с Порошенко. Мы подносили [пострадавших], потому что начали взрываться светошумовые гранаты. На первом этапе запомнилась девица, у которой граната взорвалась сзади, прямо под ней. Множественные осколочные ранения задницы, ноги, особенно внутренние и задние стороны бедер, где-то до колена. Раны не глубокие, но очень обильные, потому что там щебенка или черт знает что, кровь сильно текла. Мы начали срезать с нее одежду, она орала: «Что вы делаете? Маньяки! Мамочка, что они со мной делают?!» Положили ее на ступеньки на живот, срезали, заклеили, так на животе на носилках мы и отнесли ее в «скорую». Ее мы выносили на Институтскую, потому что в то время там можно было за домами, за Банковой пройти, но с носилками нельзя было, а легких мы туда выводили. И милиционеров вывели, каким-то образом попали милиционеры, не «беркутовцы», молодые пацаны, срочники. Им было очень страшно, очень больно. Им надавали по морде, они сидели перепуганные. Им сказали, чтобы они закатывали глаза и делали вид, что теряют сознание, мы их вытащили, загрузили в «скорую». «Скорая» сразу поняла в чем дело и сразу вывезла их, потому что разные люди были.

* Див. свідчення Гени Друзенка у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

Потом начался первый штурм. Все эти ребята, которые заводили, разбежались, причем смылись очень быстро и очень технично. В основном попали под раздачу две категории: первые – это журналисты, которые там работали, и вторые – дедушки-бабушки, которые шли за хлебушком, услышали какой-то шум, вылезли посмотреть, что там такое, а тут... Головы проломленные у этих дедушек были. Журналистов поднимали, пытались собрать. Глеб, фамилии не помню, из какой-то международной агенции, мы собирали ему камеру по частям. В подъезде мы работали, вышел хлопец, который снимал в том парадном квартиру, открыл нам подъезд, поэтому успели зайти в подъезд и затащить раненых. Уже работали в подъезде и затаскивали раненых в подъезд, когда начался штурм. Мы стали в дверях, а поскольку мы были в форме и вид у нас был нахальный, и мы громко орали и матерились на этих чуваков, то нас не трогали.

Неоднократно приходилось пробегать сквозь цепи и бегать среди «беркутовцев». Все мы получили дубинами. Дубинами у моего сына развалили рюкзак, там внутри пластмассовая вставка с отделениями для медикаментов – не думаю, что нас целенаправленно били, скорее, думаю, мент поднял руку и просто бил. «Скорая» сначала стояла на Банковой. В нее набилось, как селедок, как в трамвае, стоя ехали, вывезли их. Помню, хлопец из «Национальной Ассамблеи» щучкой нырнул под «скорую», прополз туда, с другой стороны, выскочил, очень быстро это сделал. Впереди ехала «скорая», мы за ней прикрывали собой раненых. Вывели, кого могли. Потом опять «скорая» сквозь эту цепь вернулась обратно. Причем у нас настолько адреналин зашкаливал, что менты от нас отпрыгивали, потому что мы на них орали со зверскими выражениями. Не знаю, почему так повезло. Потом менты подошли к углу Банковой, Институтской, дальше пройти не могли, потому что посыпался такой поток камней, просто град. Очень тяжело было работать, если человек лежал между милицией [и протестующими] или под ногами милиционеров, [камни летели], мы орали, чтобы старались в нас не попадать. Прибегать к этим камням, вытаскивать – иногда трижды вытаскивали! Вытаскивали, он очухивался, ему бинтовали голову, и он опять шел туда, к ментам, потому что там шапочку оставил. Получал опять люлей, опять его сбивали с ног, и он опять… На третий раз сказали: «Слушай, иди на х**».

Работали мы где-то до 8-ми часов, пока все это не закончилось. Потом вернулись, сфотографировали все, все эти фотографии у меня на компьютере. Мы вернулись домой, все соседи собрались у нас дома, накрыли на стол, вместе сделали ужин. Мы возбужденные, разрумяненные, сопливые, потому что тогда поступили с газом. Пришли, с удовольствием пили водку и рассказывали, какие мы герои, какие мы молодцы.

На следующий день, это уже было 2-го числа [мы начали работать под эгидой Красного Креста]. Я с 95-го года доброволец Красного Креста, волонтер. Я там являлся командиром отряда, который должен был развернуть лагерь для пострадавших на 500 человек, вместе со своей организацией. Это было интересно мне, было интересно Красному Кресту. У них был лагерь, его должен был кто-то обслуживать, палатки, электрогенераторы, полевые кухни, вода, туалет,

вся инфраструктура. <...> Я пришел к президенту [Красного Креста], президент очень был взбешен. Он увидел по телевизору, что там мелькают красные кресты, что какие-то люди с красным крестом полезли на этот бульдозер. Формы не было. [Были красные кресты] на этих майках-алкоголичках. Дело в том, что у нас в стране есть два закона, которые регулируют деятельность Красного Креста, – это Закон Украины «О Красном Кресте» и Закон «Об использовании эмблемы». Президент был очень расстроен, спросил, был ли я там. Я был. Я рассказал, что мы делали и как мы делали. Через два часа он мне дал карт-бланш и приказал открыть все склады, все, что есть в Красном Кресте, чтобы мы начали работать.

Нас было 1 декабря человек 10–12. Это все друзья, родственники, знакомые, друзья друзей. Не скрою, там был парень, который струсил и сбежал сразу же. Были люди, которые, наоборот, присоединились к нам между первой и второй атакой. Прибежали к нам несколько знакомых, спросили: «Что делать? Давайте мы с вами». И мы начали работать. Мы создали отряд, стали выходить на дежурство. У нас были красивые куртки, не просто красивые, еще и очень дорогие, это не майки-алкоголички. У нас были каски с красными крестами. Рюкзак медицинский был только один. Мы этот рюкзак использовали. Потом еще два рюкзака достали, достали очень много противогазов. Мы использовали противогазы, само собой, но часть противогазов повыкидывали – противогазовые сумки использовали как аптечки. Тут пришел один товарищ, сказал: «Можно, я с вами?» – «Хорошо, только из-за пазухи молоток, киянку резиновую вытащи, если хочешь быть в Красном Кресте». Поскольку он тогда был бизнесменом, и бизнес у него достаточно хорошо шел, он купил нам четыре современных противогаза. Начали приходить люди, приносить что-то из того, что мы просили.

В Красном Кресте были четыре радиостанции, которые в 96-м году мы покупали. Поскольку я покупал эти радиостанции, то сделал так, что они со спасателями и с клубом «Компас» были на одной волне. Поэтому я принес еще шесть радиостанций из клуба «Компас». Спонсоры нам купили аккумуляторы связи. У нас была великолепная радиосвязь, ни у кого не было такой. Это профессиональные дорогие радиостанции, по 250 долларов каждая. Связь была, форма была. База на Пушкинской была очень удобная, потому что мы могли оставить свои машины, могли приехать сюда, отдохнуть. Мало того, от Майдана сюда добивали наши радиостанции.

Нам выдали комнату, мы напаковали в нашу пещеру всякие сокровища вроде бинтов, перекиси и прочего. Тогда мы мало что делали, потому что мало понимали, но было желание [работать]. В нашей команде были ребята такие: было много парашютистов, причем парашютистов достаточно высокого класса, уровня чемпионов Украины и чемпионов мира, чемпионов Европы, рекордсменов мира; были альпинисты, спелеологи, мотоциклисты, были еще люди, которые что-то понимают в первой помощи. Все заканчивали курсы, все что-то знали. Плюс как только у нас было свободное время, мы учились. Первые курсы для нас проводил Красный Крест. Тренеры Красного Креста обучали нас, обучали, обучали. Потом к нам приходили люди, которые в городе хорошо первую помощь преподают.

В частности, Олег Картавый◆, Виталий Крылюк – из БСП, «Медицины катастроф». Мы учились, учились, учились. Потом начали учиться сами. Как учились? Засовывали друг друга под письменные столы, там под столами оказывали первую помощь, а потом пытались вытащить человека. Потом мы стали делать то же самое под столами, когда выключен свет в комнате, работали с фонариками. Дима Поплавский стал руководить подготовкой наших людей.

Очень быстро у нас получилось четыре отделения, каждое по 12 человек – в четыре раза мы выросли. Это декабрь. Люди приходили, пришла мама нашего компасовца, сказала: «Я хочу вам помогать, умею немножко бинтовать раны, остальное научусь». Женщина, наверное, 45+. Разные приходили, от 18-ти, я, наверное, был самым старшим, мне было 54 года. Четыре отделения по 12 человек, во главе каждого отделения командир и его заместитель – чтобы отделение могло разделиться на два и работать каждое автономно. Плюс к нам присоединился «MotoHelp», как отдельное подразделение – это организация мотоциклистов, которая оказывает помощь на дороге, мы с ними познакомились на Майдане.

Дело в том, что Медслужба Майдана стала отсекать людей, которые оказывали помощь. Это они объясняли тем, что мы не понимаем, кто оказывает помощь, какую помощь и как это все будет происходить. Поэтому волонтерам-медикам запретили оказывать помощь на Майдане. Кроме *Медичної служби* безоговорочно там могли работать только две организации – Красный Крест и «*Мальтійська служба порятунку*». «*Мальтійська служба порятунку*» привезла полевые кухни, начала готовить еду, [медициной] они вообще не занимались, но они молодцы: они там несколько миллионов порций приготовили за это время, у них сгорело 2 или 3 комплекта полевых кухонь, просто прогорели, потому что кухни работали беспрерывно. Поэтому волонтеры-медики перешли под наше крыло. Сначала с них потребовали, чтобы они сняли красные кресты, потому что началась война за то, что эмблему красного креста может использовать только Красный Крест. Я не буду давать оценочных суждений, правильно это или неправильно, это сложный вопрос. Предлагалось либо снять эмблемы и красные кресты, либо перейти под нашу юрисдикцию. В принципе [и так и так люди поступали]: кто-то снежинку себе начал рисовать, кто-то писать «Медслужба Майдана», а кто-то перешел под нас и работал достаточно успешно.

Мы старались, чтобы в каждом отделении был хотя бы один профессиональный врач, не медсестра, а врач. Было много студентов-медиков. Четыре наших отделения, пятое отделение «MotoHelp». Это было очень удобно. Когда мы работали там сутки или с 8 утра до 8-ми вечера, обычно дежурило одно отделение, в случае шухера подтягивались остальные. Но когда работал весь отряд, допустим, в первый день на Грушевского, мы работали до 2-х часов ночи – когда стало чуть стихать, мы сдали территорию «MotoHelp» и ушли отдыхать, на следующее утро вышло одно наше отделение.

Плюс учебные подразделения. Всех, кто хотел попасть к нам, мы сначала обучали, где-то неделю, после недели обучения мы их брали на стажировку, они не были еще членами отряда, но мы их брали с собой, когда отделение выходило

[работать]. И только после стажировки, если были свободные места, мы зачисляли их в отделение, либо они оставались в резерве. Были ситуации, когда командир не хотел никого брать, тогда человек сидел в резерве, пока ему не повезет. Потом появился резерв – это люди, которых брали на усиление, но у них не было времени или желания быть с нами все время. Потом резерв второй очереди, плюс «MotoHelp». Некоторых мы отстранили. Там был парень, 16–17 лет. Мы сказали: «Извини, мы тебя не можем брать». Потом мы вынуждены были его забрать обратно, отому что он шлялся без присмотра и непонятно, что было бы хуже.

<…> У нас была группа обеспечения – четыре человека, которые сидели на базе, она, если что, тоже выходила. Кто-то был в тылу, кто там мог выдать носилки; если что-то случалось, они могли подбежать, принести какое-то оборудование – поднести, поменять, отнести. Очень важная служба. Там следили, чтобы у нас были заряжены аккумуляторы, фонарики светили. Потом еще была группа товарищей, которые приносили нам еду, спрашивали: «Чем вам помочь?» Красный Крест дал бесплатно базу, дал безопасный двор, куда мы могли поставить свои машины, дал медикаменты, которые у них были, 10 носилок мягких. Они дали жесткие носилки, дали форму. 2-го, когда разговаривал с президентом [Красного Креста], первое, что я попросил его сделать, – это на киевское управление милиции и на МВД направить письмо по поводу того, что такое Красный Крест, почему Красный Крест нельзя бить.

И мы работали. 10 декабря, когда был первый штурм, когда звонили колокола Михайловского, мы отработали день, я сменился, пришел домой. Жена приготовила еду, телевизор, естественно, включен во время революции постоянно. Она налила мне рюмку водки, я поднял рюмку водки. В это время увидел, что начался штурм, поставил рюмку водки, кинул вилку-ложку, прыгнул в машину, по пути забрал своего сына (он недалеко живет), объявил тревогу – и мы помчались на Майдан.

Машину я поставил под филармонией на Европейской. Улица уже была перегорожена тремя цепями милиции, был перегорожен Крещатик сразу за Европейской площадью, потом еще раз. Несмотря на наше удостоверение, нас не пропустили. Молодежь сказала: «Идите в жопу», перелезли через соседние заборы. Я человек пожилой и толстый, поэтому я не стал лезть через забор, я мог его завалить, обошел через дворы. Буквально накануне в сентябре я ходил на экскурсию «Задворки Крещатика», известная экскурсия Валеры Лысенко, как раз это все пригодилось. Я обошел, упал на голову каким-то спецназовцам, которые стояли ко мне спиной. Скатился вниз по склону, они были слегка ошарашены. Показал им удостоверение, они меня [пропустили] – я же не полезу вверх, на гору они бы не закатили меня. Короче, это был наш рекорд – с того момента, как я поставил на стол рюмку водки, прошло, по-моему, 24 или 28, до 30 минут, и мы уже развернули под Главпочтамтом пункт приема и начали принимать.

Одна группа во главе с моим сыном стала работать на Институтской, оттуда принимали. Вторая была в штурме под Домом профсоюзов, начала работать там. Ко мне приехала в гости совершенно сумасшедшая старая знакомая, эколог,

журналистка из Беларуси, я ее оставил с женой пить водку и ужинать – но через некоторое время вдруг увидел эту журналистку, потом увидел жену. Оказывается, она сошла со стороны Институтской, а там какие-то «беркутовцы», положив друг другу руки на плечо, побежали на Майдан. Она положила заднему на плечо руки и с ним пробежала первые две цепи, и только на третьей ей сказали: «Женщина, вы куда?» Она с криком «Там мой сын и муж» стала дебоширить, плеваться, и ее тоже пнули на Майдан. Дочь моя, как оказалось, какие-то героические поступки совершала. Когда выяснилось, что стоят автозаки, заполненные майдановцами, она пошла через все цепи к этим автозакам, потребовала ее впустить, заблокировала автозаки. Потом подошли какие-то народные депутаты. Потом стала лазить по автозакам в поисках раненых.

К нам подходили: «Мы врачи. Чем вам помочь?» Работали до утра. Было страшно, конечно. Особенно вся эта мистика с колокольными звонами – «Киев, вставай!» Под утро народ стал приходить. Знакомые попросыпались, мы были на телефонной связи – стали нам рассказывать, что люди пешком с Оболони идут, с Борщаговки, все их подвозят.

Вспомнил: объявили со сцены, что нужны лимоны и молоко. Сначала мы пытались объяснить, что нам не нужны молоко и лимоны, а потом поняли, что это бесполезно, и стали говорить: «Складывайте сюда». Где-то грузовик лимонов и столько же молока мы отнесли: лимоны паковали в ящики и относили к мальтийцам, а молоко относили в Дом профсоюзов на кухню. Говорили, что что-то можно делать, глаза промывать, брызгать лимоны от газа – нам не нужны были лимоны, мы промывали это все водой, термальной водой, по 70 гривен бутылочка, тем более мы не знали, щелочной газ или кислотный.

Было смешное: мы пришли в Красный Крест уже расслабленные, тепло, начали раздеваться. Тут пришло сообщение, что штурмуют КМДА. И во главе с Димой Логгиновым◆ помчалась туда толпа. Там они спасли каких-то очередных спецназовцев. Дима заскочил в автобус и выкинул фальшфаер, который швырнули в автобус – чтобы народ не погорел. Их облили водой. Короче, развлекались таким образом.

Ну, и начали работать. Я не очень хорошо помню, что там было дальше. Как-то выходили, были обострения – по-разному было. Были периоды – мы круглосуточно дежурили 7/24. Отделение дежурит, двух человек выслали на Майдан, остальные здесь спят на базе, если ночью; если днем, то треть или четверть отделения вышли, гуляют, а остальные сидят. Вот так начали работать, начали обучаться. К нам приехали какие-то международники, спросили, что нам надо. Мы сказали: медицинские рюкзаки. Еще до Нового года с помощью DHL нам из Женевы прислали 50 медицинских рюкзаков – они пролежали до конца марта, потому что наша королевская таможня отказалась их растамаживать. Передавали деньги. В Красном Кресте есть определенные процедуры, Красный Крест обратился с призывом – деньги были. Поэтому мы купили себе хорошие каски, хорошие противогазы, медикаменты, фонарики. Мы имели практически все необходимое для работы. Плюс люди приносили и деньги, и снаряжение.

<...> В нашем отряде было 52 человека, не считая кандидатов. Помню, ложная тревога была, ожидали штурма Майдана – думаю, они просто нас испугались, потому что без пяти двенадцать прибежало 52 человека, каждый с носилками, ярко-красные, с зелеными носилками. Выстроились под Главпочтамтом и стояли. Это пугало всех – и защитников, и ментов переодетых, которые там ходили.

<...> Приезжал к нам Международный Красный Крест, провели несколько семинаров, достаточно интересных. Приезжал израильский тренер, который рассказывал о медицине в боевых условиях. Мы работали, учились, отрабатывали.

Ну, и потом началось на Грушевского. Тогда наши съездили на Майдан, на Межигорье. 19-го числа с утра у моей дочери отобрали права на Грушевского, потому что она «фак» показала «беркутовцам». Мы отработали день, собрались уходить домой, но тут началось на Грушевского. Работали очень напряженно, мы были как раз на углу, где Петровская аллея подходит к Грушевского – на повороте со стороны библиотеки, под фонарем. Работали там достаточно долго, пока до нас не стали долетать пули. Парню в воротник попало, воротники у нас плотные, поэтому ничего не было. Мы переместились между входом в библиотеку и этим столбом. «Скорые» стояли раньше у входа в библиотеку, отъехали под Украинский дом, потому что до них газ стал доходить. Боялись, что в них попадут. Было очень неудобно, потому что одно дело бегать с носилками до библиотеки, а другое дело – через всю площадь. Впервые тогда наша «скорая помощь» прислала координатора, стало очень удобно, потому что «скорая» уже стояла задницей к нам открыта и координатор говорила, в какую машину заносить.

Тогда впервые люди стали отказываться ехать в больницу, потому что милиция начала шмонать.

Когда был погром Автомайдана под 17-й [больницей], на Щорса, не помню точно даты, я там был через 15 минут, как уехали менты. Видел эти все машины разбитые, людей никого не было. Какие-то люди ходили между машинами и пытались взять информацию с камер со стройки, которая была вокруг.

<...> [Развернули медпункт] на Грушевского. Есть много всяких фотографий, как мы работаем на Грушевского. Один из наших командиров отделений зашел пописать в Парламентскую библиотеку. По дороге встретил директрису, а он бабник большой, скажем так, а директриса женщина пожилая. Он поговорил с ней 5 минут, и она разрешила нам там приходить греться. Поэтому буквально через полчаса после того, как он пошел пописать, мы развернули там госпиталь. И уже через несколько часов там было три или четыре стола, на которых оперировали и манипулировали.

С Медицинской службой Майдана мы взаимодействовали с самого начала, но я не могу сказать, что у нас были теплые отношения. Они к нам как-то высокомерно относились – они врачи, а мы непонятно кто, их Штаб назначил, а мы непонятно зачем. Когда мы работали на Грушевского, один из руководителей медслужбы, зам Мусия, не помню, как зовут, прибежал и начал кричать, чтобы мы оттуда уходили (когда там Кличко облили из огнетушителя): «Немедленно уходите, сейчас начнется штурм. Будет очень жесткая зачистка. Все уходите».

Мы его послали и остались работать. Ребята напротив открыли медпункт в Институте *мовознавства*, который потом разгромили.

На Грушевского был единственный медпункт, который [имел флаг]. Потом еще мы вывесили флаг на гостинице «Украина», уже в феврале. Против остальных флагов с красными крестами мы боролись, всячески их не приветствовали, потому что нам объяснили международники: если мы вывешиваем флаг, открываем госпиталь, то им должны все стороны иметь возможность пользоваться. Но мы же на баррикадах не откроем, не поставим палатку «Госпиталь», правильно? А сбоку где-то есть государственные больницы. Опять же, мы откроем госпиталь, туда придут менты и начнут забирать людей. Поэтому единственное, что мы сделали, – открыли в Парламентской библиотеке, и у всех наших была установка, что в случае начала штурма все оттягиваются к Парламентской библиотеке и своими телами забивают двери, чтобы туда не могли войти. Плюс к этому мы установили контроль над входом, никто туда не мог попасть вооруженным, мы объясняли, почему это нельзя делать. Мы отгоняли народ, который время от времени приходил нас охранять, потому что это нам не надо было.

Тогда приехал кто-то из руководства Международного Красного Креста, то ли вице-президент, то ли директор, и 20–21 января они пошли в МВД. Они решали какие-то свои вопросы по поводу гуманитарного права. Нам сообщили, что им в МВД сказали, что они очень хорошо знают наши отряды, знают поименно всех нас, очень ценят нашу работу, видят, как мы работаем, понимают нашу миссию. Они дали распоряжение нас не трогать, всячески *сприяти* нашей работе, потому что мы действительно много и милиционерам помощь оказывали, особенно при штурмах, выносили их.

Мы работали и на Антимайдане, всюду мы были, на всех митингах Януковича на Европейской площади. Мы не сделали строгой специализации. Наш городской Красный Крест больше работал на Антимайдане, тем более это отвечало их *поклику* – они там рассказывали про гуманитарное право, про то, что надо ноги и руки мыть перед едой и после туалета, проводили там тренинги по первой помощи, по CRLу, с манекенами и прочее. Мы больше на Майдане работали, у нас не было времени проводить тренинги – в основном занимались практической работой.

На Грушевского Сереже Рыжкову три раза выстрелили в спину, в крест. У нас у многих на куртках сзади большой красный крест. Выстрелили в крест. Уже после Майдана выяснилось, что у него обломан кончик позвоночника, отросток. У Влада, фотографа, который делал многие снимки, у него был травмирован глаз. Семь человек получили мелкие ранения щебенкой, осколками светошумовых гранат и прочее. Пробитые куртки были, задницы, ноги, но тяжелых не было.

После Грушевского мы начали искать военных хирургов, которые имеют опыт работы в Афганистане, в Югославии, чтобы нам хотя бы рассказали, как работать с пулевыми ранениями, потому что мы поняли, что будет горе.

Неоценимый вклад внесли, я считаю это моей личной победой за всю историю Майдана – мы не допустили штурма Украинского дома. Мы 4 часа вели переговоры, и я в том числе. Там какие-то афганцы приходили, попы приходили, потом [Алек-

сей] Мочанов прилез. Уговаривали ментов уйти, держали им коридор в течение полутора часов, чтобы они могли выйти. В конце концов они ушли. И когда все уже заняли Украинский дом, какие-то идиоты кинули туда пару дымовых шашек. По-моему, и «коктейли Молотова», что-то такое, когда туда чуть ли не Кличко уже пришел. К сожалению, мы не нашли этих идиотов. Сразу позвали журналистов, потому что был разграблен Музей Киева. После этого я слег, у меня начался бронхит. Заболел я, потому что там, где мы стояли 4 часа, был сквозняк сплошной, простудился. Поэтому в событиях на Грушевского я сильно не участвовал. Практически все у нас получили отравление газами, практически все переболели, особенно на Грушевского, потому что тогда был мороз.

Там было очень интересно. В противогазе работать очень тяжело, потому что он примерзает, это резина; без него тяжело, потому что действовал этот газ. В конце концов мы просто приседали, закрывали лицо тряпкой, и когда проходил газ, мы продолжали работать. Не было времени – для того чтобы надеть противогаз, надо расстегнуть каску, снять каску, зажать ее между ног, снять шапочку, достать и надеть противогаз, сверху надеть шапочку. Потом достать каску, надеть ее и застегнуть, потому что, если не застегнуть, она тут же слетит – это все было очень геморно. И в противогазе очень тяжело бегать с носилками. Плюс часть людей были облиты водой. Вот так вот работали, работали, работали.

18 февраля меня не было, потому что я уехал кататься на лыжах. Было как раз затишье. Все наши ребята уезжали на неделю, на две, с семьями, мы все катаемся на лыжах. Я как раз уехал в Словакию. Тут началось 18 февраля, дочь мне звонит: «Папа, ты не успеешь, тут все горит». Я не смог выехать из Ясна, потом закрыли границы с Украиной. Короче, я только где-то числа 22-го приехал в Украину. Ребята отработали самый тяжелый, наверное, день на Майдане – 18-е число, потому что тогда начали убивать людей. Я не знаю, кто придумал *мирну ходу на Верховну Раду*, но это либо тупость, либо *зрада* была, однозначно. Потому что на Майдане сидели люди и оборонялись, и тут все эти вытянулись и ушли с Майдана. По пути их перебили, по пути их разогнали, и фактически до конца Майдана никаких сотен больше не было на Майдане. Ребята там проработали 24 часа непрерывно 18-го числа. Вышли все отделения, работали, поэтому 19-го числа мы не работали. 19-го работала «MotoHelp», потому что, во-первых, относительно тихо было, а во-вторых, у нас просто сил не было уже. Было очень тяжело психологически, потому что по нашим уже начали целенаправленно стрелять на Институтской с крыши. Все эти избитые, раненые…

<...> 18-го Дом профсоюзов загорелся. Я могу сказать, что это неправда, что там погибло большое количество людей. Там, по-моему, 2 человека погибло, и то по непонятным причинам. Наши разговаривали с «альфовцами», которые штурмовали, потому что они вместе прыгали, они все друг друга знают.

20 февраля, когда началась стрельба, человек, который командовал, не выпустил резерв, сказал: «Сидите здесь». А наши работали. Рому Котляревского ранили в ногу, когда они оказывали помощь на Институтской. Пуля прошла в бедро. Я видел эту пулю. Он был в форме. Не знаю, не могу сказать, целенаправленно ли

стреляли. Вполне могли и случайно, потому что их постоянно зачем-то (хотя наши были против) прикрывали щитами. Могли стрельнуть сквозь щит. После этого наши снялись с Майдана, осталось несколько человек, которые охраняли вход в гостиницу «Украина». Уже в принципе и стрельба прекратилась. Мы работали в «Украине», мы вывесили там флаг Красного Креста, поэтому мы должны были, если что, защитить «Украину» от штурма. 4 или 5 человек там оставались работать 20-го числа. Потом после 20-го стало тихо относительно. Никто ничего не знал, но мы, так сказать, переформировывались, учились, отдыхали, экипировались.

Мы спасли жизнь [Олегу] Цареву*. Я там тоже участвовал, когда его отлупили, начали избивать при выходе с «ICTV». Нам позвонили, сказали, что будут бить, мы приехали туда, встретили очень много знакомых <...> Потом начался этот цирк. Подъехал маленький микроавтобус «Фольксваген», и оттуда вышли какие-то карикатурные люди. Был длинный человек в брезентовом плаще, был маленький, кривоногий, в женской теплой розовой куртке, еще один – с огромным мясницким топором. Их было человек, наверное, 6 или 7, все молодые ребята. Сказали, что они «Правый сектор» и тут сейчас будет горе. Мы поняли, что просто так не получится. А народ, по крайней мере, те мои знакомые, которые туда пришли, они просто хотели закидать его яйцами, оскорбить, но это все сделать весело – и тут приехали эти с топором. <...> Вышел Андрей [Куликов], ведущий «Свободы слова», стал уговаривать: «Как же так? Это же мои гости, я их пригласил, я за них отвечаю». Сказали, что нет, ни фига. <...> Вышел Царев. Вокруг него были «удошники» [сотрудники *Управління державної охорони*], мы и этот Андрей, еще какие-то наши знакомые из вменяемых, а народ пытался через эти два ряда зарядить Цареву, причем в основном попадал по нам. <...> Вызвали «скорую», сказали, что у человека инфаркт. Приехала «скорая», они пробились, Царев закрылся в «скорой», «скорая» попыталась выехать, ей тут же порезали шины. Пытались выломать двери и вытащить водителя. Потом уже мы стали защищать «скорую», водителя, врача. И «скорая» на спущенных колесах спустилась по Тарасовской, на угол Саксаганского и там посередине остановилась. <...>. Начались какие-то переговоры. Что делать с Царевым? Правосеки: «Давайте повезем его на Майдан?» Мы говорим: «А зачем на Майдан? Света там нет, людей там нет. Темная сцена, какие-то люди ходят вокруг темных палаток. Что вы будете делать с ним на Майдане?» – <...> «А давайте мы его сдадим в СБУ за измену родине?» Ну, хорошо, «Правый сектор» дал маленький микроавтобус, куда поместился Царев, один из его охраны, как гарантия – несколько журналистов, несколько из «Правого сектора». <...> Мы решили, что наша миссия выполнена, и стали разъезжаться по домам. <...> Тут сын звонит, говорит: «Возвращайся. Они его уже в прокуратуру везут». Что случилось? Они повезли, но поскольку они все революционеры и сами не местные, хата за водой ушла, они повезли – куда? На Владимирскую! А на Владимирской, кроме прапорщика, который дремлет в приемной, никого нету. Они же не знали, что СБУ – это Аскольдов переулок. Они долго тарабанили, требовали именем

*Олег Царьов – колишній політик в Україні. Переховується в РФ від слідства, впровадженого Генпрокуратурою України за звинуваченням у державній зраді.

Революции открыть им, но к ним даже никто не вышел. Поэтому они поехали в прокуратуру. Слава Богу, что в прокуратуру мы приехали раньше. Когда мы были на Тарасовской, приехала озвучка Автомайдана. Избиение Царева происходило [под сопровождение]: то пела Сердючка: «*Ще не вмерла Україна, поки ми гуляєм так*», потом тут же сразу звучал украинский гимн, потом «А Витя чао!», Пономарев пел и тут же опять какая-то «умца-умца, ум-цаца». Потом стали на большой скорости подъезжать микроавтобусы с журналистами, которые выскакивали оттуда, быстро ставили аппаратуру. Какой-то чувак постучал в прокуратуру, сказал: «Вы понимаете, что вы убьете его? Если его и здесь не примут, то его просто на крыльце у вас растерзают, и лично вы будете за это отвечать». <...> Наконец приехал белый микроавтобусик. Оттуда выскочила толпа и быстро побежала к прокуратуре. И они стали бить головой Царева об эти двери с криком «Откройте, потому что его сейчас убьют». Прокуратура открыла соседние двери, стали кричать: «Сюда несите, сюда несите». Но те не слушали и тараном били этой головой. Наконец его затащили в прокуратуру. Там за дверями сразу турникеты двухметровые. Чтобы Вы понимали, Царев уже был голый, потому что с него посрывали всю одежду полностью, в «скорой» его во что-то завернули. <...> Потом открыли дверь, журналисты поснимали, двери закрылись. Царев сказал: «Большое спасибо «Правому сектору», они спасли мне жизнь». Про нас, конечно, он не вспомнил <...>

Потом, в начале марта, мы разъехались по разным городам. В первую очередь поехали в Харьков, в Донецк, в Луганск. Поехали в Крым. В Крыму наши ребята работали вместе с Международным Красным Крестом. Мы туда заслали даже часть снаряжения для отрядов. Поскольку у нас уже было много чего, люди же несли, то мы передавали в регионы и радиостанции. <...> Из Крыма мы успели наших ребят эвакуировать. Успели организовать три отряда: в Севастополе, в Симферополе и в Судаке. Донецк, Луганск – мы тоже там работали. В Луганске отряд работал до конца августа 14-го года.

Конец марта, начало апреля мы работали в Херсонской области. Собирали народ по степи, который бежал из Крыма, пытались помочь нашей армии. Это было страшно, слезы текли, когда мы видели, как едет один бронетранспортер и за ним два бронетранспортера он везет на веревке. Какая-то ржавая техника, какие-то люди неодетые, необученные. Единственное, что радовало: видишь, едет бронетранспортер, бах, остановился, поломался – и уже какие-то мужики с ключами бегут, и уже какие-то бабки с трехлитровыми банками молока. Люди поддерживали очень сильно. <...> Потом [были] попытки организовать отряд в Одессе в апреле месяце. Даже что-то попытались сделать, но там был полный саботаж со стороны областного председателя Красного Креста.

<...> Потом мы там были 9 мая. Ожидали, что на 9 мая будут большие провокации. Запорожье и Днепропетровск были такие же взрывоопасные, как Донецк и Харьков. Если помните, в Запорожье бандиты очень сильно избивали активистов. Некоторые отказались ехать. 9 мая наши попали в плен к террористам. Они поехали в Донецк, потому что зачем-то немцы в конце марта отправили на Донецк самолет гуманитарной помощи. Там было три машины: «скорая», микроавтобус и

еще одна «скорая». «Скорая» должна была остаться Донецкому здравотделу, а две машины должны были перевезти в Киев, и наши приехали их забирать. Взяли их, наших было четверо человек, взяли четверых из Донецкого отряда (тогда полетел весь Донецкий отряд) и одного из Международного Красного Креста. До утра их там сильно не били, но голову морочили. Под утро удалось их вызволить. Чуть ли не под кукурузой их вывезли куда-то на границу Днепропетровской области. Командира Донецкого отряда вывезли чуть ли не в багажнике Международного Красного Креста. И так полетел первый состав отряда. Мы опять создали отряд, но там стало невозможно работать: часть стала за сепаратистов, часть за Украину, часть переехала сюда.

В начале лета многие наши ребята стали уходить в армию, в добровольческие батальоны. <...> В Донецке до сих пор работает донецкий Красный Крест, Донецкая областная организация. Наш украинский Красный Крест и Международный Красный Крест сказали, что они не будут вмешиваться, тоже пошли в отказ. С большим трудом удалось наладить контакт с этими ребятами. Потом, когда начался штурм Луганска, мы передавали через фронт на ту сторону медикаменты для нашего отряда. Потом эти ребята стали обвинять нас в фашизме и прочее, прочее. Мы с ними прекратили контачить.

Многие наши воевали, многие награждены, многие вернулись, многие были парамедиками. В июне 14-го года ушла часть наших ребят из-за «страусиной» политики Красного Креста, потому что очень тормозил Международный Красный Крест, который все время говорил, что у нас гражданская война. Запрещали флаг украинский носить, поднимать на всеукраинских мероприятиях Красного Креста украинский флаг. Из-за такой политики лучшая часть людей ушла, создали «Patriot Defence». Это те, что с Уляной Супрун, мы с ними в контрах сейчас. По разным причинам.

<...> Сейчас практически в отряде осталось всего несколько человек, кто был с Майдана. Пришло молодых человек 15. И мы работаем, но это уже не то, конечно. Старики говорят: надо будет – мы придем.

Олександр Пивоваров:

«Мы решили серьезно заняться тренировкой волонтеров, потому что необученные приносят очень мало пользы»

Я сначала посетил Майдан просто для поддержки, мне было интересно. А 28 ноября я решил подежурить ночью на медицинском пункте, потому что у меня есть медицинское образование – я работал врачом «скорой помощи», на тот момент у меня было свободное время и желание поддержать людей, которые оставались на Майдане Независимости, возле стелы, в поддержку подписания ассоциации с Европейский Союзом – на тот момент было известно, что правительство и президент резко развернулись в сторону подписания Таможенного Союза,

и на Майдане оставались протестующие. Я понимал, что там будут ситуации, в которых может потребоваться моя помощь.

Там была палатка МЧС, она стояла за стелой, и там был небольшой медпункт. Но когда я пришел туда, там была только Любомира Хоптий. Она сказала, что она врач-психиатр, а больше медработников я не видел. Там еще были разные люди, я познакомился и с Богданом Затулой, и с журналисткой Оксаной Епишиной – они тоже там постоянно крутились возле этого медпункта. Я сказал, что я врач «скорой помощи», и взял на себя вопрос медицинской помощи. Конечно, тогда там ничего особенно серьезного не было, в основном это были простуды, повышение давления. На тот момент там уже был небольшой склад медикаментов, то есть было с чем работать. Все знали, что там в углу есть эта палатка, люди приходили погреться.

Я отдежурил первые сутки, мне понравилось, я решил прийти на вторые сутки – с 29-го на 30-те. Когда я пришел, уже вечером нависла тяжелая атмосфера, чувствовалось, что, возможно, будут какие-то стычки. Уже было точно известно, что Евроассоциацию не будут подписывать, и оставались самые ярые ее сторонники, которые [были готовы] стоять до конца. Концерт закончился довольно рано, часов в 11-ть вечера, все заглохло, и я решил дежурить до утра. Людей уже было ощутимо меньше, появились какие-то бомжи, и я было решил, что это для меня последнее дежурство, потому что понимал, что уже никто ничего не подпишет, никто никого слушать не будет.

После полуночи мы обратили внимание на то, что милиции не стало меньше, они все кучковались по периметру Майдана. И тогда я сказал ребятам, что остаюсь в медпункте, если вдруг будут ночью какие-то стычки, у меня здесь перевязочные материалы, я не успею бегать вокруг этой стелы и оказывать помощь, вы раненых приносите в палатку, и я на месте буду с ними работать.

Все было спокойно, когда внезапно в 4 часа утра по громкоговорителю потребовали, чтобы все начали расходиться, потому что будут проводиться какие-то общественные работы по установке елки. И после этого сразу же начался штурм, причем настолько стремительно, что все ребята, которые находились со мной в этот момент, выбежали из палатки, чтобы держать оборону вокруг стелы. Я остался внутри, потому что ожидал, что будут стычки, будут раненых приносить. Но разгон случился стремительно, я видел это из палатки, мне никого не принесли, потому что всех били, пинали и выгоняли, просто сразу вышвыривали за территорию.

Буквально через несколько минут завалили половину этой палатки МЧС, забежали «беркутовцы» и начали всех вышвыривать, лупить дубинками. Я поднял руки, начал кричать, что я доктор, у меня фонендоскоп висел. Меня не били, просто вышвырнули из этой палатки и вместе со всеми вытолкали с Майдана за оцепление. Я думал оказать кому-то помощь, но никого не было. На перекрестке возле Майдана стояла одна машина «скорой помощи», туда подходили самые побитые, и им оказывали помощь. «Беркутовцы» зачистили полностью всю площадь и стали в оцепление. Вызвали еще одну «скорую помощь», подъехала еще одна или две машины. Я подошел к «беркутовцам», сказал, что я доктор, показал на фонендо-

скоп и сказал, что мои вещи остались там, попросил, чтобы мне дали возможность вернуться в эту палатку и забрать свои вещи. Меня пропустили.

Там был мужик, одетый как казак, в шароварах и вышиванке, с чубом – его очень жестоко избили, и он лежал возле сувенирных деревянных избушек в шоковом состоянии. И один из «беркутовцев» сказал: «Ты же доктор – пойди, посмотри, что с этим». Я подошел, он был в шоке, его били по бедрам, по голеням, по самым чувствительным местам, он просто не мог встать. Некоторые «беркутовцы» смеялись над ним, но нашелся один из них, который подошел и помог мне его вытащить за это оцепление, и мы его сгрузили возле бригады «скорой помощи».

Я шел по пустому Майдану и тоже пребывал в стрессовом состоянии, я растерялся, просто не ожидал, что все произойдет настолько стремительно. У меня появилось ощущение сюрреализма, потому что я видел эти разбросанные плакаты, растоптанные украинские флаги, перевернутые бочки – все разбросано, поломано. Никого нет, абсолютно пустая площадь. Я как робот зашел в палатку, забрал свои теплые вещи, ножницы, набрал бинтов и вышел за периметр. Уже подъехало несколько новых бригад «скорой помощи». Я знал, что у них не очень много перевязочных материалов, и поотдавал им все свои бинты. Там были тяжелые раненые, с кровотечениями. Майдан зачистили полностью, там оставалась только «скорая помощь» и раненые – больше никого. Всех загнали в подземный переход и выставили в переходе оцепление, никто не мог подняться обратно. Там было тепло, мы стояли в переходе, кричали, ругались, говорили им: «Ребята, вы же такие же, как мы», – то есть мы еще на что-то надеялись. Был видеооператор-любитель, он все это снимал и стримил, все это и потом этот видеоматериал разгона ночью [многие видели]. Мы услышали, что часть ребят, которых «беркутовцы» догоняли и избивали, побежали на территорию Михайловского монастыря. И мы с Оксаной Епишиной, с Богданчиком [Затулой] и с Любомирой Хоптий, которой тогда сломали руку, пошли в Михайловский монастырь – это было уже под утро.

Мы пришли в Михайловский монастырь и увидели там много людей, которые собрались за оградой. Там еще были раненые, и туда собирались все, кто убежал, но не хотел уходить с площади. Никого из медиков там не было, «скорая» была только на Майдане. <...> Мы побыли там часов до 8-ми, мы были уставшие, и я решил ехать спать, потому что от меня уже пользы никакой не было – ни медикаментов, ничего у меня с собой не было, один фонендоскоп, делать мне было нечего. Я поехал домой в состоянии подавленности, я понял, что шутки закончились, думал о том, соберутся ли люди – честно говоря, у меня было ощущение, что люди могут испугаться, попрятаться по норам, и все на этом закончится.

<...> 30 ноября я проснулся часа в 3 дня и увидел, что на Михайловской площади уже было тысяч, наверное, 5 или 10. Я понял, что никто не будет по норам прятаться. И меня такая злость из-за этого всего взяла, настолько бессовестно, бесчеловечно это все было, что и я решил: буду бороться и делать то, что от меня зависит, до конца, потому что нельзя прятаться. Если люди не боятся, то почему я должен бояться? И вечером 30-го числа я приехал на Михайловскую площадь. Там под стенами уже были столы, на них складывали медикаменты, записывали

добровольцев и так далее – уже был импровизированный медпункт, я подошел, сказал, что я доктор; тогда же нашелся и Богдан Затула◆.

Мы готовились к большим стычкам, потому что поняли, что когда всех так жестоко избили, власть уже не будет давать заднюю: если приняли решение бить, то уже будут бить до последнего, будут ломать. И там же была и Зоя, она уже сидела возле этого импровизированного аптечного пункта. Там появился Дима Дробот, он сказал, что нам нужно подготовиться к большой демонстрации: на 1 декабря намечалась большая *хода*. И мы решили, что должны как-то подготовиться, потому что «скорая помощь» захлебнется, если будет массовое избиение, как она захлебнулась ночью 30-го. Сколько бы бригад ни приехало, избитых было гораздо больше. На протяжении целого вечера подходили люди, которых били дубинками, мы оказывали им помощь, обрабатывали им раны, ссадины и тому подобное. Вечером мы составили список необходимого, и уже тогда люди начали приносить медикаменты, бинты, перекись водорода.

Соцсети уже бурлили вовсю. Возле памятника княгине Ольге собрались журналисты, политики, общественные деятели – Руслана и другие. Мы подошли к ним и говорим: мы волонтеры медицинской части – мы можем обратиться через телевидение? От какого-то телеканала подошли ребята с камерой, и я призвал медработников, у которых есть желание присоединиться к нашему движению, прийти на следующее утро, чтобы оказать помощь во время возможных стычек. И мы заказали на следующее утро эти майки медиков, которые раскрасили красной краской, дозаказали то, чего не хватало, распределили, упаковали все сумки и утром 1 декабря собрались возле МИДа.

Мы выделили людей с медицинским образованием, приставили к ним волонтеров без медицинского образования как санитаров, разделились на небольшие группки и растянулись вдоль «ходы», которая началась возле бульвара Шевченко и потом спускалась на Майдан. Мы распределились по периметру и начали сопровождать эту всю колонну людей. «Беркут» снесло, они убежали все сразу. Основная масса людей осталась на Майдане, некоторые пошли под Верховную Раду, некоторые – на Банковую. И мы распределились, кто где будет дежурить. Я взял себе Богданчика и его одноклассника, они были без медицинского образования, но мне было спокойнее, что они ребята молодые. Мы находились там целый день, к нам обращались люди по поводу простуды, какого-то легкого болевого синдрома, головной боли или давления. И где-то часа в 4 вечера позвонили ребята из бригады на Банковой и сказали, что там начались стычки. А мы в это время как раз пошли на Михайловскую площадь пополнить медикаменты. И мы быстренько спустились с Михайловской площади и поднялись на Банковую.

<…> Мы подошли туда, на Банковую, уже несло слезоточивый газ, хлопали светошумовые гранаты. Пошли первые раненые, которым осколки от светошумовых гранат попадали в ногу, в руку и так далее. И мы тогда продвинулись ближе к месту стычек, стали у парапета с правой стороны за Домом писателей. Мы туда отводили раненых и там оказывали им помощь. И вдруг толпа двинула назад, все побежали, мы решили отступать со всеми. Мы делали перевязку, и я

задержался немножко, а ребята пошли вперед. Я побежал за всеми остальными, и когда мы пробегали, «беркутовцы» избивали по периферии всех окружающих. Я услышал, как женщина истерически кричит, увидел, как лежат в таком закутке то ли два мужчины, то ли мужчина и женщина. Рядом стояла женщина, она истошно кричала. Я подошел к этому «беркутовцу» и говорю: «Перестаньте, не избивайте их, пожалуйста», – он, на удивление, послушался, перестал их избивать и ушел. <...> Когда я вернулся из этого закутка, оказалось, что там уже зачищено все, и остались те, кто не успел убежать. Я стал возле этого парапета и услышал: «Брось ножницы», – а у меня в руке были ножницы, которыми я отрезал бинты. Я бросил эти ножницы с бинтами, повернулся, и «беркутовец» подбежал и ударил меня по ноге. Я сел от боли, и второй «беркутовец» подошел и в лицо брызнул мне слезоточивым газом. Я выключился минут на десять: слезы, сопли, все это с меня стекает. Пришел немножко в себя, уже все было зачищено. Меня больше не били, мне помогли журналисты, они меня за собой спрятали, и я считаю, по сравнению с тем, что было потом, я отделался легким испугом.

Я похромал к школе, там за Домом писателей, ниже по улице с левой стороны есть школа, охранник впустил меня в туалет. Я посмывал все с лица, руки помыл, привел себя в порядок. Вышел на Институтскую и увидел своих ребят – они как раз оказывали кому-то помощь, и я присоединился к ним. Уже больших стычек не было, потому что Банковую оцепили.

Потом начали теснить всех, мы думали, что будут гнаться, и мы быстро спустились на Майдан. Там мы узнали, что захватили мэрию, и мы все, кто оказывал помощь, собрались в мэрии. Мы решили, что нам нужно какое-то небольшое помещение для того, чтобы хранить экипировку и медикаменты. Дима решил, что это плохая идея – оставаться в КМДА, потому что там был стол практически на входе. Мы вернулись обратно с экипировкой к Михайловскому монастырю и сначала спрятались на улице под тентом. Все наши медикаменты сгрузили за воротами, и уже на следующий день священники Михайловского монастыря выделили нам помещение на территории в полуподвальчике – я не знаю, это было административное здание или учебное – мы там могли сложить свою экипировку, и самое главное – оно закрывалось. Мы были просто счастливы.

<...> После этого мы решили серьезно заняться тренировкой волонтеров. Потому что отозвалось довольно много людей с медицинским образованием, но еще больше тех, которые просто хотели быть чем-то полезными, а необученные приносят очень мало пользы. И мы организовали там же в коридоре возле этой кельи первые тренинги: мы показывали, как останавливать кровотечение, делать перевязки, шапочки повязывать. В то время появилась наша первая страничка в Фейсбуке.

Чуть-чуть позже в КМДА появилась Медицинская служба Майдана. Мы решили просить у них помощь, потому что у нас не было экипировки <...> И тогда же мы впервые столкнулись с [Олегом] Мусием, с организацией той работы. Я увидел, что пришла та же система, которая работает в государственных больницах, то есть совершенно ненужная, глупая бюрократия. Мусий нам сказал, что вы, конечно, ребята классные, но для того, чтобы мы вам что-то давали, вы присоединяйтесь

к нам, и тогда мы вам будем выдавать все. У них, конечно, медикаментов и экипировки было больше, чем у нас. Мы ходили, выпрашивали, теряли время. И мы приняли решение, что не будем заниматься этим с ними, потому что это была абсолютно ненужная бюрократия.

Мы организовались волонтерами: Катя, Виталик, Аня, я, Саша. Мы знали и понимали, что нам нужно, мы принимали решение быстро, и у нас не было какого-то начальника, который говорил, что вы должны делать то да се. Мы понимали ситуацию, анализировали ее, принимали общее решение и искали возможности его реализовать. Ведь все это можно делать быстрее и эффективнее. Бюрократия съедает время и раздражает. Может быть, для больших организаций оно и нужно, и полезно, но на тот момент для того, чтобы создать мобильные бригады и запустить их в работу, на самом деле нужно было очень мало. И мы это сделали сами, без Медслужбы Майдана. Мы в Фейсбуке начали размещать объявления о том, что нам требуется, и люди понесли это в тот же вечер.

<...> Я из своей практики знаю, что «скорая помощь» в случае массовых ситуаций [катастроф, конфликтов] захлебывается, у них нет физической возможности обрабатывать одновременно большое количество пострадавших, для этого нужно привлекать МЧС-ников, обученных солдат или еще кого-то. И знал, что в случае массовых конфликтов в первую очередь будут травмированные, и самое угрожающее – это переломы и кровотечения. [В том, чтобы оказать первую помощь] нет ничего сложного: достаточно объяснить человеку, как накладывать шину, как останавливать кровотечение, как накладывать повязку на конечность или на голову, и т. п. – и он может в тот же день приступать к работе.

И мы решили работать отдельно, нам помог Олесь Геращук – нейрохирург из 17-й больницы. Нам привезли большие полки, на которых мы разложили наши сумки, привезли желтые светоотражающие жилетки, на которых мы нарисовали или наклеили кресты, привезли каски с респираторами. Реагировало вообще очень много людей, приносили просто мешками. Деньги мы не собирали, потому что поняли, что не сможем контролировать наличные – там, где есть наличные, всегда находится человек, который хочет их себе присвоить. Нам оставляли деньги, я просил, чтобы даже «пополняшки» не оставляли, но все равно люди говорили: «У меня нет времени идти в аптеку или еще куда-то, я не знаю, что нужно, я вам оставлю столько-то денег, пополняшки и вам это пригодится». Мы отказывались.

С нами еще была Анжелика Киптила, она тоже нам очень помогала администрированием Фейсбук-страницы и административной помощью. Она работала стюардессой, у нее не было медицинского образования, но было большое желание помочь, она очень хорошо работала. Мы приняли для себя решение, что создаем организацию, будем оказывать первую помощь и обучать людей. Но для того, чтобы принимать пожертвования, серьезно работать как благотворительная организация, нам нужно было все это оформить, а у нас, честно говоря, не было особого желания этим заниматься, процесс шел, все работало, мы выходили на дежурства, когда у нас были возможность, желание и тому подобное.

Так тянулось до ночи на 11 декабря: мы работали в штатном режиме.Я поехал с дежурства домой, я уже устал, отходил на Майдане после работы еще целый вечер, часов до 10-ти. Около или после полуночи мне позвонил Антон, он тоже с нами дежурил, тоже очень активный мальчишка, без медицинского образования, но с большим желанием нам помогать. Он разбудил меня и говорит: «Саша, капец, нас штурмуют и атакуют». А я говорю: «Не может этого быть. Сейчас же все приехали, освещают все это – какой разгон на виду у всего мира?» Тогда уже приехала [Виктория] Нуланд*. Честно скажу, я ему не поверил и не поехал тогда ночью, хотя на самом деле был разгон. Некоторые наши ребята дежурили, тогда монахи Михайловского монастыря били в колокол, на следующий день ребята рассказывали. И тогда для меня это было потрясением, я понял, что эти события не поддаются рациональному анализу.

В тот момент люди еще больше сплотились, они поняли, что шутки уже закончились. Тогда же на Майдане начали появляться первые более или менее серьезные баррикады. И тогда же я начал вечером выходить на все дежурства, и мы серьезно решили заниматься организацией тренингов. Я понял, что это не закончится вот такими стычками. Когда приходили люди ко мне на тренинги, я говорил им: «Ребята, мы должны готовиться вплоть до того, что будут ездить танки и стрелять из пулеметов, поэтому нам нужно очень серьезно подойти к делу, готовиться как к поражениям слезоточивыми газами, так и к огнестрельным ранениям». Мы тогда начали тренировки по «огнестрелам», насколько мы себе это представляли, потому что я хоть и работал на «скорой помощи», но за четыре года моей практики я ни разу с «огнестрелом» не встречался – в Киеве это была очень большая редкость. Мы готовили болтанки, связались с химиками, которые предоставили нам инструкции, как готовить смеси против поражения раздражающими газами. Мы подключали разных людей, и они с удовольствием нам помогали. Мы делали эти мыльные миксы, которые должны были обеззараживать, что потом пригодилось на Грушевского. То есть у нас уже был такой запас еще в декабре.

Наступил период затишья, власть готовилась, а у нас начались разброд и шатание.

Тогда одна организация – я не помню, какая именно (в этом участвовал Женя Найштетик и еще кто-то) – решила наградить всех волонтеров, которые участвовали в оказании помощи на Банковой. Пригласили всех ребят, пустили их на сцену, наградили. И после этого у нас возник конфликт с Медицинской службой Майдана, потому что им это не понравилось. Я ушел раньше, чем остальные, а всех наших ребят приказали вышвырнуть с Майдана, потому что они считали, что мы не заслужили этого, поскольку мы никакого отношения к медикам не имеем. Это было обидно, но, с другой стороны, мы не из-за наград туда шли, нам было, по-большому счету, наплевать, мы делали свое дело, наш штаб размещался на Михайловской площади, мы от них ни в чем не зависели и работали абсолютно автономно.

Все это тянулось до января, когда были приняты те диктаторские законы. Мы потихоньку ходили дежурить, все пошло на спад, все меньше людей приходили

* Заступниця Держсекретаря США була з офіційним візитом у Києві 10–11 грудня 2013 року, на знак підтримки протестуючих, відвідала Майдан.

на Майдан, уже появились мысли о том, что все это будет постепенно затухать: Новогодние праздники, потом Рождество, все переключились на свою обычную жизнь. Уже не все выходили каждый день, потому что ничего не происходит. Все себе там сидят, каша варится, люди возле костров греются. И я тогда не ходил каждый день, потому что мне было неинтересно простуды лечить и таблетки и витаминки раздавать.

Тогда уже работала Медслужба, но – второй момент, который мне не нравился у них – они не занимались обучением персонала. Они занимались именно той работой, которая нам не нравилась: ходили, раздавали валидол, занимались профилактикой простудных заболеваний и тому подобным – делали то, что нам было неинтересно. Ну и прекрасно – работа делается, наша помощь не нужна.

На Водохреще начались столкновения на Грушевского. Я сидел у тещи, увидел по телевизору, что начались стычки, и поехал на Грушевского. Тогда мы поняли, что ситуация перешла на совершенно иной уровень, что началось жесткое противостояние, уже пошла жесткая стычка, не такая, как было раньше: потолкались, дубинками побили и все. Когда начали лететь камни и стрелять пулями с другой стороны, мы поняли, что шутки закончились. Тогда по-настоящему появилось ощущение опасности <...> И мы снова стали выходить дежурить каждую ночь. Стало гораздо больше работы, и она была более серьезная: выбитые глаза, рваные раны из-за осколков светошумовых гранат. Тогда же Виталик Василенко получил первое легкое ранение: ему в бедро попали осколки.

<...> Мы жутко мерзли, особенно ночами, потому что тогда ударили сильные морозы, и снизу, с Грушевского тянуло таким холодным воздухом, что невозможно было там долго находиться. И мы мигрировали туда-сюда, поднимались к Октябрьскому дворцу, грелись там, ходили по медпунктам. В первые дни, когда было много стычек, было довольно много работы, потому что камнями бросались не только протестующие, в ответ бросали и вэвэшники. Кому попадало в голову – были серьезные рваные раны, мы занимались перевязками. Через пару дней оно более или менее как-то все устаканилось, то есть уже активного противостояния не было.

А потом выстроили баррикады, и тогда же появились первые убитые. И мы поняли тогда, что закончится большой кровью. Мы снова возобновили тренинги по мере возможности, то есть помощь раненым с «огнестрелами» и тому подобное. На тот момент у нас было уже не очень много людей, некоторые наши ребята решили дальше работать с Красным Крестом, потому что у них была хорошая экипировка, они с удовольствием брали добровольцев. Мы с ними уже на тот момент перезнакомились и к друг другу очень хорошо относились. Команда волонтеров Красного Креста работала оперативно и хорошо, начиная уже с 1 декабря, они действительно заслуживают своей награды. Они были четко организованы, мы это только приветствовали, потому что они были более серьезные, у них был официальный статус.

По нам стреляли, целясь в наши нарисованные кресты. <...> Разные ситуации бывали. К нам приходили работать разные люди, и не всегда они сдавали экипировку, некоторые забирали ее с собой. Виталик придумал символ для

нашей организации – крест с горящей посредине свечой, и позднее мы видели у некоторых охраняющих баррикады людей эти наши каски. Они надевали нашу символику для того, чтобы по ним меньше стреляли. Мы понимали, что человеку, который в нашей каске бросает булыжники, все равно прилетит ответка, и были очень расстроены из-за этого.

Тогда же в первую ночь мы дежурили возле ресторана японской кухни «Сушия». У нас там был импровизированный медпункт, мы отмывали пострадавших от слезоточивого газа, делали им всякие перевязки. Мы прятались за колоннами стадиона «Динамо», потому что там постоянно было движение, разливали в бутылки «коктейль Молотова», туда прилетали гранаты и тому подобное, то есть там было много работы для нас.

И потом потихонечку все пошло на спад до 18 февраля. Мы уже ходили дежурить просто потому, что понимали, что в любой момент может начаться зачистка. Мы выходили на дежурство, но серьезной работы не было, активная стрельба закончилась, раненых практически не было. Мы ходили, раздавали всякие профилактические средства и тому подобное.

18-го у меня была командировка по работе, и я не смог ее перенести, мне нужно было ехать в Херсон. И 18-го закрыли метро, я тогда на такси добрался до вокзала. Тогда же появились первые серьезно раненые среди демонстрантов, которые пошли к парламенту <...> У меня было ощущение, что будет война типа гражданской, и это будет тянуться очень долго. Я поехал в командировку, возвращался из нее утром 20-го. Часов в 8 утра мне позвонили ребята, которые дежурили на Майдане, и сказали, что начались серьезные схватки, очень много раненых и убитых. Я с поезда долго добирался в Гостомель, где я тогда жил. Я взял машину, загрузил всю свою экипировку и приехал на Майдан в районе обеда. Уже активная перестрелка не велась, изредка где-то что-то постреливало, все было разрушено, разворочено, все были очень сосредоточенные, угрюмые. Я нашел ребят, Виталика Василенко, он дежурил тогда, когда горел Дом профсоюзов. Мы взяли обезболивающее, он говорил, что нам будут нужны опиодные анальгетики, которые можно было раздобыть более или менее официально в аптеке. Взяли наши чемоданы и пошли к гостинице «Украина». Там есть ложбинка между Институтской и стеной гостиницы, там мы и дежурили. Раненых продолжали приносить, у последнего раненого было ранение в голову. Это было в районе 3 или 4-х часов, последних раненых вытаскивали. У нас работы не было, потому что все остальные раненые и убитые уже были в гостинице «Украина». И там же я встретился с Катей и с Аней, они дежурили уже вместе с Красным Крестом. Мы побыли там до вечера, активной стрельбы уже не было.

Вечером или на следующее утро мы узнали, что Янукович бежал. Это было, конечно, большое расслабление, потому что уже тогда было понятно, что начинается война, и нужно было очень серьезно к этому подходить. И на следующий же день я возобновил активные тренинги по оказанию неотложной помощи. Мы сначала собирались просто на Михайловской площади, потому что на тот момент нас уже попросили уйти из монастыря. Какие-то бизнесмены оплатили для нас в районе Михайловской площади небольшое полуподвальное помеще-

ние, и там была свалена вся экипировка. Мы с Виталиком забрали оттуда медикаменты и экипировку, которая могла потребоваться, потому что понимали, что это все может возобновиться. Позднее Оксана Тюпа*, которая работает в рекламном бизнесе, предоставила нам свое помещение. Она узнала о нас и сказала, что может дать нам помещение – Ярославов Вал 22, недалеко от гостиницы «Шератон», это называлось «Business Advertising School». Мы туда вывезли медикаменты и экипировку, я ей чрезвычайно благодарен за это. Они нам сильно помогли, терпели нас очень долго с нашими мешками.

Активное противостояние тогда уже закончилось, и мы каждую субботу или воскресенье занимались исключительно тренингами по острому кровотечению, переломам, клинической смерти и тому подобное. И это тянулось еще месяц-полтора.

<...> Потом началась война на Востоке. Мы выслали первым добровольческим батальонам большую часть наших медикаментов, потому что в Киеве нам столько не нужно, и оно занимает очень много места, и мы всегда можем написать в Фейсбуке и нам сразу же принесут. Мы оставались в этом «Advertising School» еще некоторое время, где-то через месяца полтора это сошло на нет, так как мы уже не могли злоупотреблять добротой Оксаны. Мы решили оставить себе только экипировку на всякий случай, а все медикаменты, которые оставались, отдали на Восток.

Мы проводили тренинги, все это время мне помогал Виталик, потом присоединился Олег Картавый, он бесплатно читал лекции по сердечно-легочной реанимации, по острым кровотечениям.

<...> У нас не было иерархии. Мы называли себя координаторами. Мы считали неправильным брать какого-то директора, потому что мы все были докторами, мы люди с высшим образованием, и нам несложно принимать решения самостоятельно. Были сработанные группы, то есть те ребята, которым нравилось работать друг с другом, они договаривались, созванивались, выходили и работали. Отвечает за все доктор. Все мы работали по принципу: бригада без медика – фельдшера, медсестры или доктора – выходить не имеет права; волонтеры не могут оценить ситуацию. И если есть медик, он автоматически становится главным, он принимает все решения, он несет ответственность. <...> Нас было 20–30 человек, то есть нас порядка 10 или 12 бригад. Костяк активных людей был в районе десятка, полутора десятка человек. Некоторые приходили-приезжали разово. У нас работали разные люди. Мы никогда никому не отказывали, потому что мы понимали, что наиболее эффективно работает не тот, кто что-то знает, а человек, который мотивирован что-то делать; если у человека есть желание, достаточно объяснить какие-то азы, и он может включаться в работу. К нам иногда приходили такие люди, которых бы в другом случае никуда не взяли: Красный Крест не набирал людей просто так, с улицы. Оставалась Медицинская служба Майдана, но я не слышал о том, чтобы они обучали, набирали кого-то, кто бы оказывал помощь. Мы не отказывали: лучше мы возьмем их под свою ответственность, научим и будем следить за ними, чем они будут сами, по своему пониманию делать какие-то вещи.

* Директор «Школи Рекламних Технологій»-«Advertising School».

Сетки у нас не было, потому что мы все работали, мы все волонтерили, и каждый выходил по мере надобности или по возможности. Если кто-то дежурил ночью – естественно, он днем работал на своей основной работе, он не мог в ущерб работе работать на Майдане. У меня работа офисная, с 9-ти до 5-ти, то есть я имел возможность во время острых ситуаций дежурить каждую ночь, каждый вечер. Я надеюсь, менеджмент не будет читать эту книжку. Ну, иногда бывало так, что я дремал на работе... Страшно было бросить работу – у меня жена с ребенком, мне страшно было полностью себя отдать этому волонтерскому движению, потому что непонятно было, чем это могло закончиться. Я не ожидал, что оно закончится 20 февраля, я думал, это будет тянуться дольше, я не ожидал, что Янукович испугается, нельзя было это предусмотреть. Мы готовились, я всегда говорил ребятам: «Ребята, нужно надеяться на лучшее, но готовиться к худшему. Всегда оно получается где-то посередине». Где-то так оно и получилось. Вышло плохо, но могло быть еще хуже. Он мог погнать БТРы с пулеметами, объявить чрезвычайное положение в Киеве, устроить полицейские облавы, ликвидировать или арестовать всех неугодных, запугать всех. И началась бы настоящая партизанская война. <...> Мы отделались не такой уж большой кровью, какая бы могла бы быть, если бы было принято жесткое решение довести всю эту историю до конца.

<...> Мы не вели никаких записей, у нас все было под честное слово, и это работало. А после всего, в марте мы решили создать общественную организацию, зарегистрироваться, искали юриста и тому подобное, потому что на подъеме мы понимали, это будет длиться еще какое-то время. Тогда уже нужно было, чтобы кто-то этим занимался, документально работал. Я не люблю документальную работу, поэтому сказал: «Ребята, если кто-то из вас займется этим, я буду только исключительно благодарен». Мы так и не зарегистрировали *громадську організацію*, как-то сошло на нет. Но до сих пор работает страничка в Фейсбуке, у нас достаточно много подписчиков. И если вдруг, не дай Бог, что-то случится, у нас уже есть контакты.

<...> Некоторые чувствительные люди говорили, что то, что у нас происходит на Майдане, – это магия: люди расколдовывают эту землю. Мы должны пройти через это для того, чтобы сломать эту систему. У меня было точно такое же ощущение, что это какая-то мистика. Я уверен, что в каком-то метафизическом смысле мы действительно расколдовали эту землю, мы переступили через это и каким-то образом действительно свою землю освободили. Пускай мы хуже живем, но мы сказали твердое «нет» старым правилам, сказали «нет» совку, мы отказались от этого. Украинцы к этому не вернутся больше – слишком дорогая цена за это заплачена.

***

Я киевлянин, но живу сейчас в Ирпене, у меня семья. Я оставил практическую медицину по финансовым соображениям и сейчас работаю как специалист по клиническим исследованиям.

Дмитро Бурєнін:

«Мы были теми, кто выносил погибших. Очень сложно передать ощущения от тысяч взоров, которые смотрят на этих погибших ребят, и ты читаешь боль всех этих людей»

На Евромайдане я не был. Когда махали флагами за Евросоюз и когда это все провалилось, я был занят работой и общественной деятельностью – она довольно много времени занимает.

Наша организация «MotoHelp» существует уже десятый год. Ее основная задача – это выезды на ДТП с мотоциклистами, велосипедистами, скутеристами. Это и первая доврачебная помощь, и сбор информации на аварии – видео, фото, и направление этой информации либо участникам аварии, либо следствию. Мы можем помогать и в расследованиях, и в судах. «MotoHelp» – это сугубо волонтерская организация, все ребята у нас волонтеры. На зарплате, на минималке я и зам – все. И у меня заработок на хлеб в другом месте – я руководитель проектов в IT, в разработке ПО. Офисы мы не арендуем, склад у нас на СТО, затраты у нас минимальные – за счет этого, наверное, мы так долго и живем.

Мы востребованы. [Мы работаем] с довольно уязвимыми участниками дорожного движения. Если произошла авария с велосипедистом или мотоциклистом, то на машине это помятое крыло, а человек получает серьезные травмы, и надо помогать в больнице. Одна из наших задач, основная, самая важная задача – помощь, когда человек получает тяжелые травмы, непосредственно угрожающие его жизни, попадает в нашу медицину беспощадную и бесплатную. Тогда мы приезжаем в больницу, и там уже [разные задачи]: оперативный поиск родственников; если срочно нужна кровь, то поиск доноров крови, организация; помощь в срочной закупке медикаментов, которые нужны прямо сейчас на операцию. Главное – поиск родственников; если родственники не появились, то помощь самому пострадавшему. Довольно большой пул задач, нужно по нему бежать. Это называется «тяжелые». Когда у нас тяжелые, то на самом деле мы бегаем по этому пулу. Врачи заинтересованы [в нашей помощи], потому что, пока не появились родственники, мы, условно говоря, спонсоры лечения. Не в полном объеме, за работу мы никому не платим. 17-я больница с нами чудесно работает. Они понимают: «MotoHelp» приехал, значит, можно с ними общаться, потому что эти ребята организуют, помогут с медикаментами и так далее. С БСП возникают периодически вопросы, но БСП сама по себе довольно специфичная больница, со своей кухней.

Мы также сопровождаем спортивные массовые мероприятия: соревнования, триатлоны, полумарафоны, марафоны. Мы там парамедики и маршалы. Наша особенность в том, что мы так и передвигаемся на мотоциклах, мы можем быть непосредственно рядом со спортсменом. Это и прикольно тоже, хорошая штука. И велосоревнования – там тоже бывает критично, если, например, автомобилист выехал на трассу, не уследили – надо его аккуратненько пододвинуть, чтобы никого не сбил, не травмировал. Вот такая у нас деятельность.

Когда разогнали студентов на Майдане, не просто разогнали, а избили, то, конечно, это возмутило. Потому что я считал нашу страну страной мирных демонстраций, считал, что в Украине может собраться огромная масса народа, выразить протест или выразить свое мнение и добиться результата, или добиться каких-то пересмотров результатов, пересмотров законов или еще чего-то – и разойтись. При этом нет ни мародерства, никто не жжет машины, никто камнями друг в друга не кидает. И когда этих студентов избили, возмутило то, что в принципе разогнали демонстрацию. А чего их разгонять? Через короткое время они бы сами разошлись – если вспомнить, они уже потихонечку расходились. Их избили демонстративно, чтобы показать, что так будет с каждым, и это возмутило. Я уже тогда понял, что надо, наверное, идти на Майдан. Несколько наших ребят уже пошли на Майдан, сразу же после избиения. Супружеская пара, Рыжовы Дима и Аля, решили пойти, и они были на Банковой. Когда я увидел съемки с Банковой, то понял, что все, теперь уже стоим до *перемоги*. Прощать государству такие избиения нельзя. Когда там старика уже лежащего пару «беркутов» добивали, я понял, что для себя лично я не прощу.

У нас есть оперативные чаты с коммуникацией в «MotoHelp», поэтому сразу же после Банковой мы списались: кто хочет – идем. Нас собралось из организации восемь человек, и мы пошли на Майдан именно мотохелповской компанией. Мы пошли как парамедики. Подготовка у нас у всех есть, и опыт оказания помощи уже довольно большой, так как мы с этим на дороге сталкиваемся. Мы именно пошли: во-первых, это зима, поэтому на мотоциклах особо не разъездишься; во-вторых, надо было вообще прийти и посмотреть на состояние дел, что к чему. Соответственно, взяли аптечки, пришли, увидели. Процесс организован был на тот момент достаточно плохо. А у нас особенность какая? Мы очень много работаем над коммуникацией – для нас это критично в нашей деятельности, нам важно быстро приехать на ДТП, и мы это импрувим [улучшаем] из года в год. <...> Мы пришли уже подготовленными, со своими радиосвязями (у нас, например, есть свой радио-репитер в Киеве – покрытие почти на весь город), с аптечками, которые более или менее одинаково и неплохо укомплектованы.

Тогда я познакомился с Медицинской службой Майдана, которая формировалась на тот момент, и мы начали сотрудничать в первую очередь с ними, вышли на первое дежурство. Они нам очень обрадовались: «О, да у вас еще и связь есть!» Для них это было очень неплохо, потому что у них еще не было радиостанций. По-моему, у них и до конца Майдана не было радиосвязи.

<...> И мы начали потихонечку дежурить. Потом был штурм. Я могу дату уже путать – 10, 11-го [декабря]. Давка была. Там уже реально попробовали поработать в условиях штурма, вытягивали людей. Были там сломанные ноги, потому что били по берцовым костям, так, чтобы на камеру особо видно не было.

Простояли мы всю ночь, и я обратил внимание, как работает Красный Крест. Мне очень понравилась оперативная группа реагирования Красного Креста. Я видел, что ребята работают очень слаженно, очень четко. После этого штурма я подошел к Тарасу Логгинову◆ и говорю: «Тарас, если вам нужны люди, то мы с

удовольствием войдем в состав, если возьмете». Мы до этого с Тарасом знакомы не были. Тарас сказал: «Да, хорошо. Приходите». По сути, наши восемь человек стали одним из отрядов быстрого реагирования, начали работать в составе Красного Креста. Это давало еще один бонус, потому что были большие риски: а) быть избитым – от этого никто не был застрахован на Майдане; б) быть арестованным, это, на самом деле, был риск большой, потому что нам там всем пообещали по 10 лет. И то, что ты работаешь в составе Красного Креста, у тебя удостоверение Красного Креста [давало определенную защиту], статус. По башке надавать могут, почки отбить могут. Но, в любом случае, если тебя за решетку упрячут, то тебя оттуда все равно достанут, потому что ты в составе серьезной международной организации.

Мы начали работать. Когда было затишье, раздавали *льодяники від кашлю* и тому подобное. Мне запомнился больше всего штурм 18-го. Вот это была, наверное, самая серьезная работа.

На Грушевского мы были постоянно, там же постоянно перестрелка была. Мы не возили [раненых], отвозили обычные «скорые», на момент Грушевского «скорых» еще хватало. Мы отгружали раненых в основном в госпитали, которые были развернуты на территории, то есть в [Парламентскую] библиотеку. Мы сами транспортировку даже не можем организовать, мы же мотокоманда, на мотоцикле пострадавшего особо не отвезешь, тем более зимой. Но у нас строем не ходят. То есть, у нас дисциплина в «MotoHelp» есть, но это такое вольное казачество. У нас команда пошла как парамедики, но некоторые пошли как активные демонстранты, которые могут шину в костер и камешком кинуть – такие тоже были, правда, таких было меньше, буквально пару человек из нашего состава пошли как демонстранты, которые на передовых что-то где-то кидали.

<...> Когда сам штурм был на Грушевского – это было днем, вот тогда у нас там точно работала не вся команда, потому что днем ты работаешь на работе. Мы появлялись, как только шло обострение, мы сразу же собирались сначала в штабе Красного Креста, а там быстренько маленький рабочий брифинг – кто, куда – и вперед. Из наших никто не пострадал, на удивление. Я считаю, что это банальная удача. Конечно, сами старались перестраховываться, в открытую не бежишь. Если уже где-то стоишь, то стоишь так, чтобы по тебе стрельнуть не могли, потому что по медикам стреляли.

<...> Мы старались выполнять работу парамедиков по максимуму. [По сравнению с ДТП] характер травм абсолютно другой, и обстановка другая. У меня там произошел маленький переворот сознания. Помню, мы работали на Грушевского, когда зажгли шины – это, по-моему, был первый день, когда шины зажгли. И там шла перестрелка со стороны «беркутов». Кстати, стреляли метко, хорошо стреляли – по глазам попадали очень четко, много было травм именно с глазами. А мы работаем, уже часа 3 ночи, наверное, было, и мы, в основном, отгружали [раненых] в Парламентскую библиотеку. Тем более, там еще и чай вкусный был. Холодно. Ты затащил-затащил, бац – затихло. Я в госпиталь (в библиотеку) зашел, что-то выпил. Помню, где-то между 2–3-мя часами ночи, сижу в этой библиотеке.

Там развернуто два операционных стола. На одном столе оказывают помощь. Опять-таки, мы перетащили пострадавшего с ранением глаз, по-моему – детали особо вспомнить не могу. Сижу, пью чай. И тут вдруг приходит понимание, что сижу я в библиотеке в центре города, на ступеньках, рядом лежит шлем (мы все в шлемах Красного Креста были), я в мотоциклетной защите. Передо мной развернуто два операционных стола. В библиотеке. И думаю, что зажечь шины была идея неплохая. Конечно, если взять и отмотать год назад, до этих событий, если представить эту картину: Господи, что это за сюр такой? Ты в библиотеке среди ночи, пьешь имбирный чай в мотоэкипировке, перед тобой оперируют людей. И ты думаешь о том, что зажечь шины была идея неплохая и что шумовые гранаты стали как-то громче... Это не ввинчивается в сознание! В первый раз ко мне пришло понимание, что происходит что-то абсолютно сюрреалистическое. Потому что когда ты бегаешь, тебе это не приходит в голову. Кто-то что-то кидает, кого-то подстрелили, что-то происходит, ты весь в этом процессе и на него с высоты, со стороны не смотришь. И тогда, когда я об этом думал, я подумал: да!

А потом опять было затишье, дело подошло, когда был штурм 18-го. Вот это была реально очень тяжелая ночь. Мы там отработали, по сути, всю ночь. На *ходу* я не ходил. Мы приехали, когда штурм только начинался, и вся ночь ушла на этот штурм. Как только началось, по-моему, мы были в штабе и сразу же выдвинулись для оказания помощи. Это была реально для меня самая суровая схватка, потому что было очень много рукопашного. Мы выбирали дислокацию. Каким образом? Там, где больше стреляют, больше что-то развивается, мы туда и бежали – пострадавшие будут там. «Скорая помощь», конечно, на территорию, где шли активные действия, не высовывалась. Я так понимаю, у них жесткий запрет был. «Скорая» работала в так называемой *зеленой зоне* – это когда ты уже вынес пострадавшего, им отгрузил.

Тогда уже люди были с огнестрельными ранениями, и ты понимал, что нужно сразу же оперировать. И несли, старались отгружать в «скорую», потому что после этого нужна реанимация. Если понимали, что ранение легкое, могли еще забежать, отгрузить в мобильный госпиталь, который развернут на территории. Если же мы видели, что пулевое ранение, например, поражение легких, в районе живота, головы, то, конечно, в «скорую».

Скорые закончились очень быстро. Как только отгрузили первую волну пострадавших, их было найти крайне тяжело. Мы работали около баррикады, которая на Институтскую смотрела. Потом переместились под Профсоюзы. Под Профсоюзами было очень жестко. Мы стояли под колоннами Профсоюзов, в сторону Европейской площади, наверное, там, где БТР сожгли. Самое интересное, что я этого даже не видел. Мне сказали, что БТР какой-то сожгли, а я стоял прямо под той баррикадой, мы работали, и я об этом даже не знал. Потом на видео видел. Мне очень запомнилось, что, получается, демонстранты и «Беркут» стояли на расстоянии метров десяти, наверное. Это уже была такая схватка, практически вот-вот и – сойдутся, а мы между ними. Так получилось, что мы между ними. Мы за колонной стояли, и демонстранты туда кидали в основном камни. «Беркут»

стрелял из винчестеров и гранатами. И мы стоим между этими колоннами. Самое интересное, что нам страшно не было. Стоишь, все летает между колонн и бац – там упал пострадавший, подстрелили одного из демонстрантов. Все! Ты работаешь, ты выходишь из-за колонны, быстренько за колонну его оттащил, начинаешь с ним работать. У тебя включается сразу же механизм: о, упал! Так, надо работать! Там было очень много раненых на том участке. Схватка почти рукопашная.

Я работал с одним парнем – к гранатам, которые кидали «беркуты», были прикручены разные травмирующие болты и гайки, парню посекло ноги. Пока работал с ним, к нам подбежали: «Ой, ребята, тут, по-моему, серьезный пострадавший». Оставили мы того, с которым работали по ногам – там уже был огнестрел в голову. Очень серьезное ранение было. У пострадавшего не хватало части черепной коробки, но он живой был. Носилок нет. Ситуация: нет «скорых», нет носилок, оказываешь помощь, бинты заканчиваются очень быстро. Аптечка пустеет, постоянно надо бежать за обновлением аптечки. Мы старались делать таким образом, чтобы [необходимое] было всегда с собой. Один человек на отряд ходит с мешком, который тупо забит перевязкой. Пополнять аптечку времени особо нет. Если бы совсем беда-беда, то придется либо в штаб бежать, либо в Медицинскую службу Майдана. Там они спокойно выдавали. И этот пострадавший, с головой – помню, <...> мы выбегаем с этим раненым. Одни мягкие носилки у нас оставались, а «скорых» нет. Смотрю, есть только одна машина «скорой». Подбегаю, а она вообще не оборудованная, там внутри ничего. Вообще ничего! И водитель говорит: «Нас сюда попросили, потому что машин мало. Я стою, но я не врач, я водитель». Это оказалась машина то ли Чернобыльской поликлиники, то ли еще чьей-то. Я не врач, я как парамедик прошел кучу курсов, практика на дороге. У меня нет медицинского образования, но я побежал. Нашел сразу среди медмайдановцев врача. Говорю: «Ребята, тут очень серьезная травма. Надо ехать вместе с ним, отгружать лично в больницу».

Только вчера я узнал, кстати, дальнейшую судьбу этого пострадавшего. В Красном Кресте сидели с ребятами, общались. Один хлопец говорит: «Слушай, вот кто-то, по-моему, из вашего отряда отгружал такого-то». – «Так это я отгружал». – «А я же с ними поехал». Этот мальчик, Богдан [Затула◆], он и сейчас в Красном Кресте, вчера мы сидели, он говорит: <...> «Вот, я с врачом поехал на этой машине». Оказывается, этот мужчина выжил, на удивление, его реабилитировали в Германии. Правда, умер он через полгода от отека легких, отек легких прошляпили на самом деле. Мог бы и выжить вообще.

<...> Той же ночью отгружали мы еще одного из очень тяжелых пострадавших, Швеца, фамилию помню. У него огнестрелы были. Это уже было, по-моему, когда Профсоюзы горели по полной программе. Его отгрузили тоже живым, но было видно, что развивается шок. <...> Носилок нет, а он дядя такой упитанный, не знаю, сколько килограмм, но сотня точно есть, транспортировать тяжело. Хлопцы прибегали с брусчаткой и паллетой. Давайте паллету. Мы его на паллету, побежали через Профсоюзы в сторону Софиевской, а «скорой» нет ни одной. Вообще машин нет. Что делать? Спонтанное решение – бежим вверх по улице, пока не

остановим первую «скорую» или первую машину, которая предложит подвезти. Хотя я понимал, что нужно останавливать именно «скорую», потому что нужно ставить капельницу, нужны противошоковые мероприятия, обычная машина его не довезет. И вот мы бежали, кажется, по Софиевской, по одной из улиц, которые идут вверх. И где-то посередине улицы бац – «скорая», все, остановили, отгрузили – а его до больницы не довезли. Там я уже общался со следствием, давал показания, где бежали, что делали. Точно знаю, что этот не выжил.

Много было обгоревших. Помню, как прыгали с Профсоюзов, когда те горели. Тоже, конечно, страшно.

Помню, утром, уже когда отработали всю эту ночь, приехал на работу, мы поспали, по-моему, где-то один час, состояние соответствующее. А вот понимание, где ты был и насколько это было страшно – оно приходит только утром. Когда ты там бегаешь, пока ты в процессе, как-то все происходит, как будто так и должно быть. А потом, когда об этом задумаешься, приходит совершенно другое ощущение, что и убить могли, и вообще, как тебя не зацепило. Прихожу в этом состоянии на работу, стою, я рано пришел, еще нет никого, офис закрыт. Мы тогда на Осокорках работали, снимали помещение. Стою на балконе, а там 24-й этаж. Такой вид! И обо всем этом думаю. Тут приходит директор, на меня посмотрел, говорит: «Ну, ты как? Нормально?» Я говорю: «Нормально». А сам понимаю, что ненормально. Он открыл офис, захожу, смотрю – а у меня реально каска в крови, все в крови. И первое, что я делал в офисе – стоял, отмывал каску. Потом, правда, сел за ноутбук, но работать, конечно, невозможно было в этом состоянии. Но директор у нас очень лояльный, лишних вопросов не задавал, зашел, сказал: «Иди-ка ты, наверное, домой». Вот такие были истории.

Когда уже расстреливали демонстрантов, 20-го, наш отряд тоже выдвинулся для оказания помощи. Тарас Логгинов нас не сразу отправил, чуть-чуть придержал. Во-первых, надо ресурсами управлять. Во-вторых, он понимал опасность ситуации. Мы-то, наоборот, копытом землю роем: давайте нас в бой запускайте. Но мы, приходя в Красный Крест, понимали, что у них есть принципы работы, и мы должны соответствовать их стандартам, иначе можно серьезно подставить организацию, чего не хотелось. У «MotoHelp» таких принципов нет. У нас, например, если на ДТП какой-то водитель будет сильно агрессивничать, то мы можем и газ применить, защищая свое здоровье и жизнь, мы можем воздействовать и физически в том числе. А здесь мы осознанно принимали условия Красного Креста, мы понимали, что у них есть структура, есть дисциплина, есть приказы, которые надо выполнять. Нас Тарас попридерживал-попридерживал, но потом отпустил.

Мы пошли в «Украину», помогали работать с погибшими. Там были попытки реанимации [раненых], но, опять-таки, «Беркут» стрелял довольно метко. Очень много было ранений в шею. В принципе, если ранения в шею огнестрельные, то смысла нет его качать, это уже погибший. Там, в «Украине», пробыли практически до последнего. Мы были теми, кто выносил погибших.

Там было так странно. За много лет на ДТП происходит определенная трансформация психики: к чужой боли, к чужой крови, к чужой смерти относишься

чуть-чуть по-другому. У тебя нет такого: «О Боже, Боже!» Надо работать, и ты на это реагируешь, как на работу. Наверное, то же самое, что и у врачей. И вроде бы погибшие, ты понимаешь, что это трагедия, что убили много людей, притом людей, вооруженных деревянным щитом, какой-то палкой и все. Ты это понимаешь. Нам сказали – надо тела вынести. Надо – и надо, хорошо, да, конечно. На ДТП приходилось это делать – и не раз. Но тут, когда выносили тела… Мы их выносим из «Украины», из отеля, и я смотрю – труповозок нет. И мы их понесли через Майдан. Мы спускались по Институтской и через весь Крещатик их несли, уже там их положили в машины. И вот в принципе с нашей психологической трансформацией к мертвому телу ты относишься нормально. Но я никогда не видел такой реакции людей. Ты несешь погибшего, и – живой коридор, который сделали все демонстранты, весь Майдан! Ты несешь эти тела, и все кричат: «Героям Слава!» Вот это очень впечатлило. Это сложно объяснить. <...> Очень сложно передать ощущения от тысяч взоров, которые смотрят на этих погибших ребят, и ты читаешь боль всех этих людей. Вот это ощущение, наверное, навсегда со мной останется. Помню, я даже боялся на определенном этапе, старался не поднимать глаза, не смотреть, потому что чем больше ты на это смотришь, тем сложнее потом будет с этим жить, все это в себе держать.

Наверное, так для нас Майдан и прошел. Потом мы подежурили некоторое время, но это уже неинтересно. На Майдане мы остались после расстрела недельки на три. Мы выходили все это время, потому что выходить надо. Никто не знал, что будет дальше: мало ли куда делся тот же «Беркут», мало ли куда делись «титушки». Поэтому выходили на всякий случай, но это были плановые дежурства.

После Майдана, если говорить про наш отряд, то практически все пошли дальше. Я три года после Майдана занимаюсь волонтерством. В основном работаю с госпиталями – это медикаменты, инструменты для операций, включая даже пластины, ремонты связок. [Сейчас это тоже] через «MotoHelp». Сначала я это делал просто от себя. Потом посмотрел, что это может иметь и негативные последствия – заниматься волонтерством как физлицо. Поэтому мы изменили устав, прописали туда помощь, в том числе и материальную, в случае АТО, войны – военнослужащим, родственникам. Мы расширили устав организации довольно серьезно. Открыли отдельный счет, который будет работать только на АТО, и с тех пор занимаемся. Мы довольно много сделали. Мы не только медикаментами занимаемся, но всем, что может понадобиться нашей армии: экипировка, коллиматорные прицелы, метеостанции для артиллерии, планшеты, ПО специализированное, оптические какие-то вещи, все.

<...> Мы довольно известная организация в своей социальной ячейке, то есть среди мотоциклистов-велосипедистов, и они нас активненько читают. Основной движок – это соцсети. Когда мы занялись АТО, были, конечно, люди, которые нам сказали: «Вот, MotoHelp не тем занимается». Люди эти были быстро посланы, потому что «MotoHelp» – это не няшечки, которые зеленкой всех мажут. Мы занимаемся тем, чем мы считаем правильным заниматься. Но наша аудитория только расширилась. В Фейсбуке у нас тысяч пять, наверное, подписчиков, и еще

идет перепост. Так что охват хороший, люди откликаются. Я не могу сказать, что мы крупные волонтеры. Если сравнивать с такими, как *Повернися живим*, Армия SOS, то мы, конечно, мелкие.

Так получилось, что мой знакомый пошел служить как военный врач. И он меня начал выводить на медроты, на полевые госпиталя. Основной госпиталь, с которым я работаю, – это Днепропетровский военный госпиталь. Двое из наших, которые были в нашем отряде мотохелповцев, пошли в добробат добровольцами, попали в плен под Илловайском и оба вернулись, слава Богу. Некоторые пошли инструкторами по тактической медицине. Я где-то год проездил с «Patriots Defense». Не так, как они, – они совсем на профессиональной основе ездили, а я подключался, когда им ресурсы были нужны. Часть пошли по полной программе в тактмед. Все до сих пор там.

Некоторые остались в Красном Кресте, помогали, например, с эвакуацией жителей Дебальцево, когда там шла серьезная артиллерийская дуэль.

Ты уже не можешь остановиться. Если пришла война после Майдана, то надо, значит, и воевать. Каждый воюет по-своему. Кто-то везет медикаменты, кто-то берет автомат в руки. А что делать? Наша страна должна добиваться того, чтобы она и вправду стала цивилизованной, с европейскими ценностями и менталитетом. Хотя путь будет у нас очень тернистый и длинный. Все равно если ты уже начал драться, то надо драться до победы. Вот и деремся.

То, что происходит сейчас, меня радует. Если спросить, зря ли это все, даже несмотря на кучу потерь и страданий, которые выпали за последние три года, то нет, не зря. И я не хочу, чтобы мои дети жили в стране, где, если они выйдут с флагами, может прийти какое-то подразделение и избить их дубинками. За это нужно драться.

Олег Хоменко:

«Мы работали как координационный центр, у нас уже была тогда огромная база водителей и минибусов»

<...> Для меня Майдан начался тогда, когда весь Киев, миллион человек вышел после того, как побили наших детей. Это первое вече. Я на тот момент работал исполняющим обязанности Генерального директора шведской компании. Возможно, [участие в МедАвтоМайдане] было причиной моего последующего увольнения из компании, потому что мы находились в кластере, которым руководила Россия – шведская компания, но отвечали за нас россияне. <...> Работа мне позволила серьезно финансировать некоторые вещи. Это была моя зарплата, мое личное время. Как положено, я в 8.30 появлялся на работе и в 18.00 уже мог уезжать с работы.

Когда все эти события начались, я сначала ездил с Автомайданом на все блокировки, на все патрулирования. Узнал я об этом через Фейсбук. Фейсбук – действительно мощная вещь. Первые мои шаги были – куда-то попасть в структуру: я понимал, что в одиночку ничего не сделать. Самое большое решение, пожалуй, было создание активными гражданами «тайной организации» – *Громадської сотi*. Там уже был мой друг, Владимир Кочетков-Сукач* (он погиб, к сожалению), он был начальником аэроразведки. Он и Юрий «Жираф» («Жираф» – это ник) пригласили активных граждан, чтобы мы каким-то образом систематизировано помогали Майдану. Из этой *Громадської сотi* вышло очень много различных творческих проектов.

<...> 10 [декабря] приехал мой клиент, друг из Львова, тезка мой, Олег. «Тут Майдан, ты же хочешь пойти посмотреть?» – «Ну, пошли, посмотрим». Это было с 10 на 11 декабря. Мы только зашли – вечер, мороз был, как сейчас помню. Я говорю: «Олег, давай посмотрим. Вот я туда тебя приведу, туда». Тут вдруг крики, все – окружает «Беркут». Все на баррикады! Олег по бизнесу приехал, а попал в революцию. Первая мыслишка такая, знаете: «Ну все, попали. Как это я, генеральный директор шведской компании, а меня сейчас тут милиция заберет? Как же я буду оправдываться, что я тут делаю?» А потом патриотизм возобладал, и мы пошли на баррикаду на Европейскую площадь, которую первую и прорвали. Там впервые я почувствовал, что такое Майдан. <...> Было жутко видеть эту всю армаду, которая сейчас попрет на нас. С одной стороны от меня мальчишечка лет 18, а с другой стороны дедок лет 70. Вот так мы стали вместе. Когда начался штурм по обеим сторонам, «ЖЭКовцы» пошли разбирать баррикаду, а мы скрепились там цепями, елку разобрали. Первое столкновение у меня получилось с «ЖЭКовцем», который тащит на себя елку, а я ему не отдаю. «Да куда берешь? Мы тут стоим на баррикаде». Смешно получилось. <...> [Когда прорвали баррикаду], я, наверное, в последних рядах вышел, уже дубинки свистели <...> И дальше погнал страх, да. Обычное человеческое чувство, не стесняюсь в этом признаться.

<...> Больше всего запомнилась тогда Руслана. Она всех объединяла своим голосом, и фактически она остановила всех мужчин: «Остановитесь, взялись за руки!» Когда погнали эти «беркута» – куда нам уходить? Сзади Майдан, сцена. А они идут, громадные такие, двухметровые рыла. Я сам не маленький, но там были как на подбор все, понимаете? А на Институтской уже все эти события начались. <...> И тут произошло событие, которое что-то перевернуло: зазвонили колокола Михайловского. Это было в момент штурма. И в меня как что-то вселилось, что-то вошло: так спокойно стало, совершенно не страшно. Мне потом капелланы говорили: «Это тебя Святой дух посетил». Я понял, что все, вот наш рубеж. Мы стояли уже совершенно без страха, мы поняли, что назад не уйдем. И – то ли, как говорят, Бог их остановил, то ли они увидели что-то в наших глазах – дальше никто не пошел. Мы с Олегом стояли фактически в первой шеренге. Мы сначала

* Український менеджер, педагог, один з перших, хто впровадив систему Вальдорфської педагогіки в Україні. Під час війни на сході України засновник і командир волонтерського проекту «Аеророзвідка». Відомий під позивним «Чубака». Загинув 15 березня 2015 року під Красногорівкою.

как-то потерялись, но стали, и в нас Руслана внушала своим голосом решимость. Колокола звонят, она говорит, что Киев уже скоро придет. «Киев, вставай!» До сих пор это вспоминаю.

Потом понимаю: все, остановились, а серьезные события идут на Институтской. Олег нашелся, мы давай туда. Там уже некуда подпирать, мы сзади стоим. Стоим, сзади слышим крики «Несите каски оранжевые!» <...> Мы с Олегом: «А ну, побежали за касками, потому что нашим по голове дают». Побежали в КМДА, там свои события разворачиваются. Мы туда заскакиваем и слышим: «Вы чего прибежали?» – «Каски на Институтскую давайте. Не знаю, сколько ходок успеем сделать. Давай сколько сможем». Мы хватаем раз кулек, два, три, четыре и в зубы пятый, в буквальном смысле. Мы по-моему два раза сбегали туда, а в последний раз я выбегаю, и за мной: *«Все, більше нікого не пускаємо!»* <...> Мы выскочили с этими касками и помчались на Институтскую. По дороге теряли каски, но куча народу бежала, помогала, поднимала, неслась туда.

<...> Это было начало. И, собственно, мы выстояли. <...>

Вот так у меня начался Майдан. Потом была обычная работа, и я смотрел, что происходит. Я в акциях Автомайдана участвовал, машина была компанейская, на этой машине, когда мог, участвовал в этих акциях – это, может быть, то, что я нарушал. Бывали часто ночные выезды. Утром все равно в 8.30 галстук, рубашечка, хотя приехал в 4.30, два часа перекимарил, побрился и на работу. У меня была такая жизнь. Похудел страшно.

<...> Перескакиваю январские события. Когда на Грушевского начались события, на Водохреще, 19 января, как раз в этот день у нас создалась *Громадська сота*, первое собрание. Мы у фотографа Игоря Гайдая собирались, в его студии на Прорезной. Там принцип был: каждый приводит только того, в ком уверен. Устав определенный был: создана организация для систематической помощи майдановцам. Довольно системная была организация. У нас началась конспирация, телефоны закупали без привязки к фамилиям. Группа в Фейсбуке была, но она была секретная, там сначала зарегистрировалось человек 80–100, мы потом многих просто удаляли. Были просто сочувствующие, которые не могли участвовать в активных акциях. Активное ядро – человек 20–25, которое все время что-то создавало, креативило. Тот же Володя Кочетков – генератор всего, Виталина Маслова – проект *Творча криївка** – тоже с этой «соты». МедАвтоМайдан в том виде, в котором он потом создался, – тоже с поддержки «соты». «Saving Lives In Ukraine» – группа тоже оттуда. Очень много таких, «Волонтерський рух», моя организация – тоже.

<...> Груша** – это место, где мы больше всего потом помогали. Морозы же были, каждую ночь возили дрова туда. Это, скажем, были наши основные обязанности. Тот экран, помните, который потом сгорел – это тоже мы организовали, привезли, деньги нашли. Не помню, то ли я свои, то ли мне дали – это уже не

* Проект творчої реабілітації ветеранів АТО, членів їхніх родин та членів родин загиблих воїнів.

** Звичне для киян скорочення назви вулиці Грушевського.

имеет значения. Мы привезли все эти материалы. Тогда уже все блокировали: куда везете? Наш товарищ, Юра Крылач, был за рулем. У машины на бортах написано: «Янукович, геть!» Мы страховали, сопровождали эти машины. Менты боялись, потому что было несколько раз: кого-то останавливали, хоп – приехали и сразу окружили. Остановили, я тоже остановился. «Это кто?» – «А это, – говорит, – сопровождающий с Майдана». А я не выхожу специально. А мы все поголовно в [мобильной рации] Zello, все контакты в Zello. Патрулирование улиц тоже было, следили за перемещением «Беркута». У нас был свой дежурный в «Громадськой соте». Это оттуда все началось: Zello, мы там распределились по тройкам, кто, когда, чего. Я ночью могу, потом отосплюсь. Я же все-таки генеральный директор, работы было на тот момент непочатый край, меня только в декабре назначили. Я поставил фактически свою карьеру на кон, так и получилось, что потерял. Но я абсолютно не жалею. В следующий раз делал бы точно так же, даже лучше.

<…> Я тогда, еще, наверное, не как МедАвтоМайдан вывозил людей. Просто вывозили с Груши мимо патрулей. Там все были черные, чумазые такие, мы вывезли их в греко-католический костел на Львовской площади.

Мы тогда еще медициной как таковой не занимались. Просто разово помогали, покупали все. У нас была подшефная третья, четвертая сотня, была *Козацька сотня*. Мы возили все: и противогазы, и защиту разную, и ботинки покупали, деньгами сбрасывались, я и свою зарплату вкладывал. Мы объединились, это была такая помощь.

Все поездки координировались, само собой. Уже тогда МедАвтоМайдан в каком-то виде начал работать – это Инна Свиридова, Кочетков… Не помню даже, как мы впервые решили с ними сотрудничать. Они уже начали работать через Фейсбук, была какая-то страничка. С моим приходом все стало более системно. Сначала, наверное, мы у них брали дрова. <…>

Наверное, я таки попал в это знакомство с Инной. Она повлияла на то, что я участвовал именно в МедАвтоМайдане. Только я добавил одну буковку «О». Уже [был] один МедАвтоМайдан, я говорю: «Слушай, так нельзя. Я работаю по принципу объединения наших усилий, а там один МедАвтоМайдан, другой МедАвтоМайдан. Давай мы еще буковку "О" напишем, *об'єднаний*?» Получилось МАМО, и им очень это понравилось. Помню, как мы рисовали логотип – февральский ангел. Виталий Кириченко, художник, нарисовал его, что-то снизошло, он за одну ночь картину нарисовал, мы взяли за основу для логотипа эту картину. 19 или 18 февраля в Фейсбуке появился наш логотип. <…> Мы решили уже обозначиться как структура.

Фактически тот МедАвтоМайдан потом перестал работать, там люди немножко не бескорыстные. Они хотели какого-то признания, социальных лифтов, все такое. <…> Мы об этом не думали. Мы начали делать то, что надо для структуры: обозначения, логотипы, какую-то инфографику.

Это январь, тогда еще Профспилки не горели, лекарства еще не попали в Михайловский, речь еще о Грушевского. У нас дежурство уже было – координация всех усилий с точки зрения медицины. Это уже стало серьезно. Не помню,

когда же мы свою палатку на Майдане поставили – кажется, это уже потом, после февральских событий.

<...> Мы работали как координационный центр, у нас уже была тогда огромная база водителей и минибусов. Даже если я сам не мог, мы находили быстро машины. Это была наша основная задача. Через Ваню Звягина◆ у меня получился контакт с медслужбой. Мы очень активно начали работать, Иван потом благодарил МедАвтоМайдан, даже со сцены говорил об этом. <...> В феврале я и сам узнал и Гука, и Наталию Шолойко. В Михайловском соборе уже познакомился, потом мы там с ними сотрудничали.

<...> В основном это все делалось через Фейсбук. Наша основная работа: встречали лекарства, кто-то передавал с поездами, возили на Майдан, некоторые в холодильниках были. Доноров и пострадавших в больницу возили. Я лично не знаю, сколько людей возил в 12-ю больницу, которая на Подвысоцкого. И врачей домой отвозили. Такая вот служба поддержки была, чисто «медавтомайдановская», я сказал бы. Потом мы все это консолидировали и отдавали в медслужбу, на Профспилки. Когда эти все события случались, я какое-то время еще разрывался между МедАвтоМайданом и Автомайданом, фактически ездил как МедАвтоМайдан в составе Автомайдана. У нас и флажки были, и наклейки. <...> До февральских событий я и там, и там работал. Каждую ночь у нас были какие-то выезды. В основном это связано с «Громадською сотою». Володя Кочетков: «Олег, ты сегодня можешь ночью?» – «Могу, что надо?» – «Будем фрукты возить». – «Какие фрукты? Мороз». – «А вот там кто-то привез фрукты. Надо витамины на Майдан». Всю ночь мы возили фрукты мимо «беркутов». Погони реальные были по городу.

<...> Когда начались бои на Грушевского, пожары, наша группа, Володя, я, еще ребята самые отчаянные возили на Грушевского не просто дрова – возили зажигательные смеси. Это не совсем сообразуется с политикой МедАвтоМайдана. Я с базой договорился, мне каждый день давали 60 литров бензина. Нас ловили, это было очень опасно – если бы поймали, то пришили бы, наверное, на месте. Мы нашли огромный склад шин на проспекте Науки. Шины тоже нельзя было провозить. Помню, всех поднимал, организовывал, с выключенными фарами туда заезжали, грузились, несколько ходок в ночь делали. А все заблокировано, кто-то едет пустой, проверяет, Zello, едем сюда. И вот мы [проехали] через Андреевский спуск, 18-го, по-моему, мы были последними, кто завез шины.

<...> На Костельной была баррикада, они ее прорвали. Там был пункт для пострадавших, я вывозил последних пострадавших с [Александровского] костела. Тогда перекрыли весь город. Помню трех «беркутов» уже в 20 метрах, а у меня в машине человек, который зажег бронетранспортер – афганец Алик, одессит; казак невменяемый, весь побитый, разбитый, с таким чубом – его уже обкололи, а он все время, извините, писать хотел; кто-то еще третий, у него все руки были перебиты, переломаны, весь окровавленный, «Беркут» очень сильно избил. А я еще взял до этого хлопчика на переднее сидение, он вскочил в машину, сказал: «Вывезите меня куда-то». И еще врачиха сопровождает – короче, машина – битком. Подъезжаю, в 20 метрах эти «беркута», загружаемся, поехали по Трехсвятитель-

ской. А там же труба, там же не проехать. Смотрю: пробка везде, машин столько, в Яндексе все красное. И вот тогда реально страшно стало, когда видел, что блокпосты стоят. Я еду, тут автобус без номеров, внутри – «Беркут». Вот он, вот я. И вот так двигаемся. Я каждому дал кому куртку, кому шапку свою, типа гражданское сверху накинуть хотя бы. Едем, едем, вижу, майор руководит этим всем. Смотрит, заглядывает, проверяет. Все, думаю, попал. И тут этот казак: «Все, не могу, сейчас начну писать». – «Подожди, – говорю, – у меня канистры есть из-под бензина пустые». Додумался, да? У меня еще и канистры в багажнике пустые, то есть, ко всему прочему, я только-только привез эти 60 литров бензина! Выхожу такой спокойный, достаю канистру, бросаю внутрь – здоровая канистра, не такая плоская, и он там столько надзюрил. И мы продолжаем ехать. Прокуратура, поворот, где Софиевская площадь, Богдана Хмельницкого, Большая Житомирская <...> И тут – я, пожалуй, запомню этот момент на всю жизнь – тут этот майор оглянулся. Я вижу, щелочка между машинами, и я как рванул туда! А он начал мне махать. Видимо, увидел толпу народу внутри. Давай махать, останавливать, а я уже выскочил, по газам и поехал обратно на Житомирскую. Все машины проверяли, понимаете? Представьте себе: три канистры и все побитые. Всех бы повязали «беркута»! Мы потом аж на Левый берег, в костел на [бульваре] Перова [поехали]. <...> По Окружной в итоге поехали, и вот отвез на Левый берег, ехали 4 или 5 часов!

<...> Тогда узнали, что «скорые» останавливаются «беркутами» и всех забирают. Мы с Евромайдан SOS, кстати, обнаружили первые, сразу сообщили. Оттуда пошли первые медпункты пункты, после этого события.

<...> Вспомнил еще один случай работы с пострадавшими. У нас уже фактически был довольно системно организован пункт на БСП, особенно ночью, когда приезжали пострадавшие. Мы поняли, что они не доезжают, либо не туда доезжают – [их] начали забирать правоохранители. Мы сразу же организовали свое представительство, постоянно действующий пункт, наши люди были каждую ночь в БСП. По очереди дежурили, и там разные ситуации были. Было даже такое, когда там схлестнулись непосредственно с нашими органами, когда привезли ребят. Они в машине замерзали, а их не выпускали, мороз был страшный. Мы потребовали, чтобы им хотя бы печку включили. Они не хотели включать. Включили печку. Потом их начали заводить, идентифицировать, куда-то уводить. Мы тогда такой шум подняли. По-моему, и Ирина Геращенко приехала. Такое было противостояние с силовыми органами, до физического контакта доходило. Я присутствовал там, когда на следующую ночь уже привозили майдановцев, и мы просто фиксировали, кто – люди понимали, что их не потеряют, правозащитники смогут работать.

Это была наша главная задача. Ну и, естественно, оказать помощь. Страшные вещи мы видели. Какие люди побитые приезжали, страшно просто – синие, зеленые, в крови. Их выводили в отдельный корпус. Мы даже организовали патрулирование вокруг больницы, чтобы их каким-то образом не вывезли. Мы находились рядом с больницей. Флажков Автомайдана и МедАвтоМайдана еще не было. Подъезжали, становились, те видели, что люди на машинах, активисты. И депутаты приезжали. Мы требовали от депутатов вмешиваться, не помню, кто

из депутатов был тогда, но Геращенко помню, она такая активная. Дежурство каждую ночь было. Сколько события на Грушевского длились, каждую ночь кто-то был. Помню, я дежурил два или три раза, когда поступали пострадавшие.

<...> Плюс стали использовать разные подпольные места, мы их назвали «медпункты» – фактически это подпольные мини-госпиталя, тот же переулок Белинского. Там охрана была, аккуратно заезжали, чтобы никто не видел. Там были организованы и лежачие места, и капельницы, и врачи тоже дежурили, мы этих врачей отвозили домой, привозили.

<...> МедАвтоМайдан, наверное, самая первая майдановская организация, которая официально зарегистрирована. Когда мы зарегистрировались? Чуть ли не в марте, уже после февральских событий. Мы на себя брали *громадський контроль ліків*. У нас уже униформа была, и все переместилось на Трехсвятительскую, это в марте как раз случилось, 3 марта, по-моему. Помню эти первые накладные. Мы требовали накладные от медслужбы, от всех. Мы узнали, что несколько паллет димедрола, кажется, никто не нашел, и тогда решили: давайте будем осуществлять *громадський контроль*. Дежурство было, мы контролировали перевозки лекарств, осуществляли сопровождение, контроль отпуска. В тот мо мент даже наклейки *громадський контроль* специально сделали.

<...> Опять же, каждый готов на себя одеяло тянуть. Но надо было объединяться вместе, в этом главный смысл. И мы начали работать с медслужбой Майдана. Мы стали частью этой системы, которая осуществляла *громадські функції* контроля, транспортные функции. В тот момент и машин уже меньше стало, все как-то выдохнули, типа все нормально, политика уже закончилась. Но еще были тяжелые больные, пострадавшие разные были, психические какие-то были. Пару раз было так: звонит мне Гук: «Олег, тут надо срочно. Мы ищем, машин нету». Извините, я, генеральный директор, говорил, что я на встречу, брал свою машину и вез.

<...> Потом еще такие моменты были важные. Инна Свиридова, глава правления МедАвтоМайдана, я заместитель главы. Она понимала, что нужны психологи. Тогда начали организовывать группы. Мы как координаторы были. Сделали всю инфографику, по всем медпунктам Майдана. Списки были, психологи, другие специалисты, вывешены телефоны. Инна тогда же начала отправлять пострадавших на реабилитацию в Трускавец, в Ирпень, в Ворзель. Я в этом меньше понимал, но тоже ездил. <...> Большие группы мы автобусами отправляли.

Мы очень рано начали этим заниматься, еще никто этого не делал. Мы много чего начали первыми делать: экстренную помощь, обучение экстренной помощи, прямо возле Майдана, макеты привозили, аптечки формировали для тех, кто патрулирует. Кто-то подхватывал, лучше делал. Та же Уляна Супрун, «Patriot Deffence», мы тогда с ней познакомились. У нас принцип был в основном помогать тем, кого мы хорошо знаем, потому что было много всяких проходимцев и аферистов.

<...> В марте-апреле, так сказать, во время пост-Майдана, когда Майдан еще в каком-то виде сохранялся физически, медслужба активно работала.

<...> МедАвтоМайдан как структура участвовал даже в операциях «Правого сектора». Мы ездили, чтобы не было беспорядков. Помню, были в Переяслав-

ском районе, там на камеру Таня Черновол брала какой-то дворец Курченко или кого, с французскими журналистами. Я тогда там их останавливал, чтобы не было воровства, грабежа. И оттуда же, по-моему, передали икону – в серебре. Мы отвезли ее в Михайловский собор, я не дал ее уворовать. Ее освятили и передали церкви местной.

<...> Дальше пошла помощь, уже когда война началась. Аптечки формировались, это еще на Майдане началось. Первые аптечки в полиэтиленовые кулечки завязывали, 90 штук. Туда все подряд кидали, никто еще понятия не имел, что такое Celox, что вообще нужно. Что нашли – кинули, отправили, и слава Богу. <...> Мы под значком МедАвтоМайдана возили [аптечки] на передовую, <...> для Нацгвардии, для добровольческих батальонов. Наша функция была – чтобы не украли ничего. Медслужба формировала, мы контролировали, чтобы не украли, чтобы все дошло туда. Потом наши ребята работали на складах Киевмедпрепарата, Киевский оптовый склад фармацевтический, где-то на Борщаговке. Наши восемь человек постоянно работали, перебирали, формировали пакеты, перевязку – это тоже функция МедАвтоМайдана была. Мы самые первые, которые начали отгружать медицину на фронт первым батальонам – тогда уже батальоны пошли, не сотни.

<...> У меня однажды оказалось на руках 2700 штук «Гемостопа», <...> по себестоимости нам отдали <...>, мне как МедАвтоМайдану доверили. <...> Получилось так, что у нас уже были гемостатики, а с их стороны – ни одного, хотя они российского производства! На какой-то момент закрыта была потребность в гемостатиках по всему фронту. Я этот момент точно помню. <...> Может, за это меня и Порошенко подал на медаль «За заслуги» третьей степени.

<...> Потом там были попытки всяких махинаций, меня втянуть хотели. Типа коммерческая структура, закупки, все такое, они хотели через себя это все пускать, продавать на Майдан, понимаете? Я, когда это понял, сказал: «Все, ребята, до свидания». Они угрожали мне, но говорю: «Кому вы угрожаете? Майдановцу угрожать вздумали?»

<...> А дальше уже начали собирать на Celox, на бинты. Я начал заниматься практической медициной. *Волонтерський рух* создали под эти задачи.

<...> Я же еще один из организаторов двух батальонов военных капелланов. <...> Еще на Майдане пошло капелланское движение. <...> Так сложилось [что я оказался с этим связан]: покупаем однажды снаряжение, ботинки для медавтомайдановцев в «Милитаристе», и подходит парень один ко мне: «Вы с Майдана? А можно с вами поговорить?» – «Можно». – «Так и так, я вот капеллан. Вы знаете, что капелланы нужны там, да?» <...> У меня уже был опыт создания этих структур, я говорю: «Слушай, с чего начать? Я знаю, что это надо». – «Знаешь, я тоже понимаю, что это надо. Ну, вот не знаю, давай подумаем, может тебе что-то в голову придет?» Потом встречаемся, я говорю: «Слушай, давай как обычно? Через Фейсбук». <...> Получилось так, что капелланы тоже организовали в Фейсбуке страничку, объяснили: нужен устав, нужно то – все, как положено. <...> Мы вдвоем с Игорем Штормом [позывной «Шулик»] <...> [создали первый батальон

военных капелланов] <…> Мы готовили наших капелланов по тактической медицине, чтобы они умели спасать людей. Ребята готовили бесплатно, первые партии, которые пошли в Донецкий аэропорт, – это наши капелланы. Куча историй есть, как они спасали прямо в Донецком аэропорту, когда там американский медик растерялся, темно, свистят пули, осколки летят, а наши просто, как его научили, все проверил – раз-раз. «Откуда ты такой взялся?» – «А мы позавчера курсы закончили». Это мы им организовали курсы, так что я этим горжусь.

<…> Все военные капелланы, они, как правило, все прошли через Майдан. Можно сказать, что пошла волна. Сама идея возникла у тех, кто прошел через Майдан. <…> Это не только медицинская помощь пострадавшим, но психологическая помощь. Еще неизвестно, кто больше тогда работал – психологи или капелланы. <…> Даже попытались объединить их, первые встречи в Минобороны – это мы организовывали с Таней Рычковой – там были и капелланы, и психологи, мы пытались объединенной мобильной группой это делать. К сожалению, не пошло, это все-таки разные сферы.

<…> Все, что связано с медициной, с помощью пострадавшим на Майдане, организовывалось спонтанно активистами. Откуда все начиналось, кто был первый, совершенно не важно. Важно, что кто-то дал толчок, организовал активных людей. Дальше эти люди сами начали организовывать структуры, движения. Пожалуй, вот это и помогло нам выстоять, потому что это как снежный ком с горы пошел.

***

Хоменко Олег Васильевич. Я 65-го года. Родился на Западной Украине, в Тернопольской области, город Чертков, папа туда был отправлен на работу, еще когда он коммунистом был. Сам он из Полтавской области, а мама у меня из России, уже умерла. Вот такой получился Олег Хоменко, который и русский хорошо знает, и украинский знает, и культуру Западной Украины. Потом папу перевели в Крым, в Керчь. Я там тоже бывал, пожил немножко. Закончил Одесский институт низкотемпературной техники и энергетики, по специальности инженер-теплофизик. <…> Работал в разных организациях, но больше всего мне дала как специалисту шведская компания «Alfa Laval», это последнее место работы, где я проработал почти 15 лет [до событий Майдана], от sales инженера до генерального директора. <…> Сейчас я работаю для чешского завода холодильной техники. <…> Да, я потерял и в деньгах, и в статусе, но абсолютно об этом не жалею. В тот момент для страны так было важнее.

<…> У меня сын есть. <…> Жена моего же возраста. Сестра адвокат. А папа мой патриот, он тоже на Майдане провел все время, даже был случай, когда его в метро чуть не арестовали за то, что он кусок трубы на Майдан нес.

<…> «Волонтерський рух» остался. Я сейчас не являюсь активным участником этого благотворительного фонда, но через него некоторые очень серьезные проекты были сделаны, в частности по тактической медицине.

III
БЕЗПЕЧНЕ ТРАНСПОРТУВАННЯ, ЗБІР ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПОСТРАЖДАЛИХ

Олена Ганцяк-Каськів:
«Треба було шукати водіїв, і знайомих, щоб довіряти один одному»

Артем Миргородський:
«В кожній лікарні були свої списки, були активісти-волонтери, які моніторили, кожного постраждалого супроводжували»

Андрій Двояк:
«Ми домовилися допомагати людям, які в лікарнях, бо їх забирає міліція»

Аня Квіт:
«Система була організована дуже професійно. Були люди, які були в полях, шукали постраждалих, хворих; були люди в call-center; були водії, були люди на локаціях»

Михайло Ющенко:
«Ми займалися евакуацією поранених з Майдану і, якщо прямою мовою казати, викраденням з лікарень»

Артем Миргородський:
«Ми в якийсь момент зрозуміли, що саме у нас основний масив інформації, і у нас виникла ідея систематизувати цю інформацію повністю»

Геннадій Зарицький:
«Ми описали, з урахуванням вимог Стамбульського протоколу ООН про фіксацію слідів насильства жертв поліцейського насилля, десь 400 людей»

Олена Ганцяк-Каськів:
«Треба було шукати водіїв, і знайомих, щоб довіряти один одному»

Ми мали їхати у Рим і Ватикан невеличкою групкою від Патріаршого товариства, яке я очолювала на той час. Це громадська організація, яку відродив колишній глава Української греко-католицької церкви кардинал Любомир Гузар*, і дотепер вона діє. В Борисполі почули, що все достатньо серйозно. <...> Якесь було дуже сильне відчуття і тривога, що краще не їхати. Ми були разом з групкою людей. Туди також входив Юрій Дерев'янко, депутат (це не стосується політики, він просто як мирянин був), він каже: «Тривожно. Я, мабуть, не поїду». Я кажу: «І я не поїду». В результаті ніхто не полетів. Отак почався наш Майдан. Це було 30-го [листопада]. Відчутно було тоді, що це правильно і, мені здається, що воно як би запустило таку свідому і стійку нашу поставу на Майдані.

Ми почали з того, що було пов'язано з організацією, з коштами. Мені здається, що це допомогло бути свідомими. Від початку події на кожному етапі Майдану кликали кожного до чогось нового відповідно до його можливостей, до того, що людина могла робити. Я на початку просто була там, спостерігала, брала участь, допомагала час від часу отцям УГКЦ бути там, координувала. Я мала таку роль на той час в [Соборному] Патріаршому товаристві Блаженнішого Любомира Гузара (та й зараз маю): суспільно-політичних лідерів, просто активних людей такими місточками поєднувала, коли потрібна була порада чи допомога, чи якісь зустрічі для підсилення дії професіоналів. Ми робили такі регулярні зустрічі. І тут от в контексті Майдану теж це продовжували.

Пам'ятаю, Руслана писала: «Може прийти Гузар?» Ми їй пишемо: «Спробуємо організувати». Ну, я знаю, що Блаженніший Любомир майже не бачить і дуже погано чує, але на той час на Інститутській у Патріаршій курії ми щотижня робили біблійні читання для Патріаршого товариства, і Блаженніший туди добирався, він не хотів це зупиняти. <...> Я подумала: «Можливо, він би приїхав». І так і відбулося, він не раз приїжджав на Майдан.

Знов щось там координувала, відповідала за комунікації, можна так сказати, шукала активних людей. Я пам'ятаю, мене знайшли через моїх друзів стримери зі Spilno.TV, і я почала допомагати їм і знаходити саме стримерів, людей, які готові були ходити з мобільними телефонами і записувати, стримити. Таким чином я декілька людей скоординувала, щоби вони там з Богданою Бабич, яка була співзасновницею Spilno.TV, співпрацювали як волонтери.

Я пам'ятаю, що мені більше подобалося бути на цій частині Майдану, де студенти, де Руслана, де молодь. А один мій друг дуже хороший, він бізнесмен, там був постійно вночі, тому що вдень він працював, а вночі він відчував громадянський обов'язок бути. І <...> він кожну ніч там був, тому що він сказав своїм друзям-бізнесменам: «Я там буду, поки не ратифікують [Угоду про асоціацію України з ЄС]»,

* Любомир Гузар (26.02.1933 – 31.05.2017).

– оця початкова мета. І оскільки все затягувалось, то він там став заручником ситуації. Це Геннадій Курочка. <...> Він також був там, де студенти, де немає політики, там не було лозунгів. Мені хотілося, щоб студенти зробили своє, молодь зробила своє, і ми разом з ними. Я знала, що є певні політичні замовлення, я маю зв'язки з політиками, на той час також мала, але я так вважала: хай це запустилося завдяки комусь, але ота енергія людей, які свідомо повстали (а тоді це були молоді люди здебільшого), вона власне зробить своє, цим важко маніпулювати.

<...> Ми з моїм другом вірменсько-українським художником Борисом Єгіазаряном* дружили з покійним Сергієм Нігояном. Коли я почула, що є двоє загиблих і один з них вірменин Сергій, я не одразу зрозуміла, що це він. Потім, коли до мене дійшло, був страх, горе прийшло в моє серце, бо то була людина, яку я знала. Ми постійно старалися його додому відправити, Борис його виганяв з Майдану. Сергій був єдиним сином, Борис знав, що він з біженців з Нагорного Карабаху, хотів, щоб Сергій більше подбав про свою родину. Коли я зрозуміла, що це він, у мене такий ступор почався, я отак сиділа півдня плакала. Тут мені подзвонила одна моя знайома, Світлана Тараненко, вона тоді була в Spilno.TV, і каже: «Олена, у тебе ж стільки контактів. Давай щось роби!» Вона була тим, хто дав поштовх. І я думаю: «Та що ж я тут сиджу і плачу? Треба щось робити!»

Тоді якраз почали стріляти гумовими кулями, і одному з тих стримерів, що ми порадили – Янек Фальцевич, він зі Львова хлопець, електрик, – око пошкодили. Він був в Олександрівській лікарні. Наш спільний друг, Олексій Власов, ним опікувався, а я помагала. І тут Олексій каже: «Ти знаєш, я заходжу туди, а там протоколи складає міліція в палатах. Треба щось робити. Там камери якісь, щось не то». І ми тоді зрозуміли, що є небезпека, бо там заводять справи на цілі палати. Ми організували тоді супчики такі. <...> Я кажу моїй подрузі художниці: «Зіна, у тебе є кухня вдома, мені треба терміново допомогти якихось супів багато зготувати». В неї є персонал, який працює, вона каже: «Я організую». Вона організувала багато термосів і різних-різних дієтичних супів перетертих, такі їм треба було після операції. <...> Ми їх з моєю ще одною хорошою приятелькою, Анею Заячківською (вона тоді була «міс Україна», іконописець і «міс Україна» одночасно) і з Олексієм Власовим, втрьох возили супи в лікарні, і в 12-ту лікарню возили, бо знали, що після операції їм потрібні супи. І якісь перші засоби гігієни також закупили. І от ми збирали у них інформацію – якось інтуїтивно це робили, бо думали потім якось допомагати, бо якщо вони зникнуть... Ще просили їх не давати ніяких свідчень нікому. В мене є це все навіть сфотографовано.

<...> А коли треба було поранених рятувати, бо розуміли, що все-таки багатьох арештовують, я подумала – треба поради якоїсь, швидко, когось мудрого. А я знаю ці всі рухи політичні, ці всі ниточки. І думаю: «Хто такий точно не заангажований?» Біжу до Святослава Шевчука, бо я йому довіряю, він глава УГКЦ, і раджуся, може, можна на базі наших церков, монастирів, їх не так багато в Києві, зробити якісь такі місця, кімнати і взяти туди медиків, і там доліковувати після операцій цих хлопців й інших потерпілих. Я до нього приїхала, він дуже гарно мене

* Див. свідчення Бориса Єгіазаряна у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

прийняв, все вислухав і каже: «Я даю благословення. Робіть це». Зіздзвонюється з мирянами по наших локаціях, ми, правда, не скористалися всіма. Каже: «Поїдьте також до римо-католиків і до Філарета*». У Філарета тоді мав бути ювілей. І я пам'ятаю, я швидко організувала зустріч через своїх друзів з Філаретом, ми до нього поїхали, привітали його і також отримали благословення і контакти тих владик, які відповідають за монастирі, Видубицький монастир, Михайлівський і так далі. <...> Але, зрештою, вони сказали, що вони краще будуть молитися, бо вони вже приймали один раз, коли розігнали перший Майдан, і у них були через це проблеми. І вони сказали: «Ми будемо молитися, це буде наша роль». Ну, це теж дуже важлива роль, дякуємо. То в нашу систему в результаті не входили православні локації Київського патріархату. Ну, Московського теж, очевидно, ні, ми до них і не зверталися.

Я поїхала тоді до нунція, на той час був попередник теперішнього нунція, американець, він також радо погодився, запропонував територію посольства Ватикану. Ми нею не скористалися, але це було дуже добре як запасний варіант. Ми ж знаємо, що це могло б перерости в міжнародний скандал. Він це зробив чисто по-людськи, я не знаю, чи є у них така можливість дипломатична, напевно ні, але так, як потім діяли консули генеральні і посли різних країн, то мені здається, що багато з них брали відповідальність на себе. І після всього цього нунцій каже: «Ви з римо-католиками говоріть самі, я їм не можу дати вказівку, але можу порекомендувати». Ну, ми домовились із монастирем [Братів Менших Капуцинів]. Тобто у нас вийшла така мережа. І ще дали нам локацію одного центру від СНІД** на Межигірській.

<...> Борис Єгіазарян познайомив мене з Іваном [Дем'янцем], в Америці зараз навчається. Разом з Іваном ми знайшли Артема [Миргородського]◆ через Світлану Тараненко***. Треба було шукати водіїв, ми хотіли мати своїх водіїв, тобто не засвічені машини, не хотіли користуватися Автомайданом, і знайомих, щоб довіряти один одному – якщо хтось когось приводить, він поручається за нього. Така система добре працює. Хоча на Майдані працювала будь-яка система, це було щось феноменальне. Все було засекречено. Може, ви чуєте зараз час від часу коментарі такого Олега Старікова, він колишній контррозвідник. Він з часів діяльності медпунктів у Профспілках знайомий моєї сестри, а вона працювала у військовому госпіталі на той час, і, до речі, у госпіталі вони допомагали нашим активістам і їх ніхто не перевіряв, тому звідти не було сенсу нікого вивозити. Там перебували важкопоранені, бо там дуже гарне обладнання, на той час це була особиста відповідальність головних лікарів, заввідділенням. Але я повертаюсь до того, що почала розповідати: Олег Старіков консультував нас по кодуванню, як закодовувати, як робити паролі, як заплутувати інформацію. Ну, хто цим коли займався? Я маю політологічну освіту, МВІ. Іван [Дем'янець] молодий хімік, юний взагалі. Всі імена дуже важливі, з Іваном ще був Андрій [Двояк◆]. Вони мені такі ж рідні, але прізвища мені щось важко згадати.

Ми з Іваном разом шукали офіс, використали офіс моєї попередньої роботи,

---

* Третій предстоятель Української Православної Церкви Київського Патріархату.

** Всеукраїнська мережа ЛЖВ.

*** Див. свідчення Світлани Тараненко у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

там у нас була перша точка, там у нас були перші волонтери, мої друзі з Могилянки, деякі викладачі, студенти, Аня Квіт◆. Тобто скликали, кого можна, з таких людей, яким можна довіряти. У нас була така система: була координаторка, була гаряча лінія з мобільними номерами, група швидкого реагування, ми її називали «полем» – на машинах чотири людини, туди Артем Миргородський входив, Ян, Андрій, там ще хлопці під'єднувались, лікарі. Я попросила згодом Оксану Сивак, лікаря, вона, до речі, зараз в міністерстві працює. Це дуже добре, що вона зараз є в тих структурах, тому що надзвичайно адекватна, людяна і професійна особа, і так хочеться, щоб була критична маса таких людей, але вони там як на засланні. От Оксану я просто висмикнула з якогось локального госпіталя на Майдані, попросила, щоб вона координувала у нас медичну допомогу. Моя сестра в госпіталі працювала, я думала її залучити, але вона не могла звільнятися з роботи, вона була мені там потрібна, бо вона давала інформацію. І Оксана дуже гарно все координувала.

Потім, коли треба було переїхати в інший офіс, то я попросила свою іншу дуже добру знайому, на той час вона не була в політиці – Ольгу Богомолець. Я чула, що вона дуже багато чим допомагала, і є більше довіри до неї, ніж до інших лікарів з боку матерів постраждалих. І на той час щось вони там спілкувалися у справах її проекту «Тривалість життя». І я кажу: «У нас є така підпільна служба, може ти би могла нас десь прийняти?» Вона нам надала свій офіс на Хмельницького. У нас там було кілька кімнаток, в результаті Оля і свій кабінет віддала, ми там скрізь все заполонили, люди вже там так тихенько працювали, знали, що так треба. Ми мали там цілодобовий доступ, екстремальні умови, але на той час нормальні. Уже на той час налагодили роботу, були закодовані, зашифровані. Лицарі Колумба* координували машини, той чоловік, що очолював координацію, нещодавно помер від раку, Толя Іванюк, соліст і засновник гурту «Немо».

Оці Лицарі Колумба були нашим казначейством, зберігали кошти. Ми ж фінансували це все – треба було на бензин, всякі медичні допомоги, і кошти приходили з церкви на моє ім'я, під мою відповідальність. І також трохи коштів було із Злученого україно-американського допомогового комітету, там тоді була пані Лариса Кий <...> У нас був обраний казначей, Олег Лядик**, і він мав так зване право підпису, тобто коли він приїжджав до василіан, йому видавали, що потрібно, і таким чином у нас коштів у руках фактично не було. А Оля Богомолець уже нам допомогла вийти на новий рівень, коли ми почали потерпілих відправляти за кордон, тому що до неї в офіс приходили посли, консули різних країн. І ми почали працювати з посольствами Польщі, Румунії, Чехії, Естонії, Німеччини, Австрії і Франції, але французи нам літак так і не прислали. <...> Пізніше Пінчуки підключилися, можливо, якісь кошти на якомусь етапі вони потерпілим видавали, але ми взагалі не зрозуміли, як вони опинилися в кадрі, коли була прес-конференція – напевно щось доброго зробили – дякуємо, але нам все одно не можна було світитися. Зі ЗМІ контактувала Оля Богомолець, власне, посольства, інколи я давала якісь інтерв'ю, Артем [Миргородський] інколи щось говорив, коли

---

* Найбільша у світі католицька братська організація, діє в Україні з 1912 року.

** Член правління Патріаршого товариства.

камери нас виловлювали, але ми старалися не коментувати, тому що це зайве. Ми створили цю службу для допомоги, а не задля якоїсь перспективи.

І надалі, звичайно, це мало продовження. Рафал [Вольскі] зараз генеральний консул у Львові, а тоді він на своїй машині особисто возив до кордону хлопців без паспортів. А деякі посольства ставили візи за 11 хвилин, тобто ми робили паспорти хлопцям і дівчатам по швидкій процедурі. <...> Звичайно, що ніхто не перевіряв цих людей, тому потім не завжди воно було так гладко на тому боці, коли вони уже були там у госпіталях в інших країнах.

Ми також організовували «швидкі», з нами співпрацював Борис, засновник клініки «Борис». Це коли ми вже перейшли до етапу міжнародного безпечного транспортування. Ми назвались офіційно (для посольств) «Е+», «Український координаційний центр міжнародної допомоги постраждалим», тому що їм треба було щось таке, бланк... Але ця назва дуже мало жила, тому що вона була задовга. Ми фактично все організовували, що стосувалося підготовки до транспортування. Дехто присилав своїх лікарів військових, тут ми їм організовували об'їзди наших лікарень з головними лікарями і з нашими медиками.

Ми на той час уже уклали базу даних невеличку, і нам допомогли зробити програмне забезпечення такої професійної бази, щоб ми збирали інформацію також про родину, про історію хвороби, сканували виписки. Думали, що воно буде потрібне. І далі ми передавали в Мінсоцполітики і в МОЗ також, входили в громадські ради, хотіли, щоб хтось виплатами займався, хтось допомогою і реабілітацією. Ну, теж все не ідеально так передавалося, але ніхто і не очікував, що буде ідеально, бо все нове створювалося і, звичайно, що волонтерські ініціативи скрізь брали на себе функцію державних органів. Ми й дотепер частково контролюємо і берем на себе дещо. Але це чудово для суспільства в перехідний період, де ми й дотепер є. Так воно і має бути, має бути активний громадський сектор.

Періодично [Святослав] Шевчук приїжджав у ті лікарні. Період підпільних лікарень закінчувався, активнішою ставала допомога вивезення за кордон через офіційні канали, через роботу з посольствами. Естонія, Німеччина і Чехія присилала своїх лікарів. Німеччина, Чехія і Румунія ще й літаки давали, а Естонія забирала регулярними рейсами. Також багато допомоги фінансової передавали, ми не могли їх прийняти, тому ми їх відправили на «Карітас» на той час, на Червоний Хрест. Ми не були зареєстровані, але в Естонії родина Летюків, Анатолій Летюк і його два сини, забезпечили контакт з урядом, і нам прем'єр-міністр Естонії передав дуже велику допомогу, 25 мільйонів євро, щось таке.

<...> Я це згадую для того, щоб ви зрозуміли, наскільки люди спрацювалися через свої контакти, наскільки сильно вони стимулювали важливий процес. І ми знаємо тих людей, то наші друзі. Отець Степан Сус, який зараз є капеланом на Західній Україні, він також є парохом Гарнізонного храму Петра і Павла у Львові, він тоді привозив нам кошти, дуже допомагав фінансувати нашу мережу. Я, до речі, ще забула сказати, що я ще на початку нашої роботи подзвонила [меру Львова Андрію] Садовому, ми з ним знайомі, працювали по якихось мистецьких проектах

перед тим. Я кажу: «Ви сказали, що місто Львів відкрите. Скажіть, будь ласка, як нам прокоординувати, з ким з ваших нам працювати, щоб нам відправляти наших потерпілих, яких ми не можемо в Києві лікувати». Тобто тих, які могли доїхати, ми також відправляли у Львів. А він дав Березюка, і Березюк забезпечив координування з водіями зі Львова, хоча деякі з наших водіїв теж їздили туди. <...> Було ще декілька координаторів транспорту зі Львова.

У нас були підпільні локації [в Києві] і плюс Львів – одна велика локація. Ми відправляли, там зустрічали, і вони розподіляли. Ми знали точно, що вони будуть робити так, щоб була безпека. А декілька хлопців потрапляли на Пшемисль зі Львова, а там наш монастир сестер-служебниць і дуже активний отець Стефан Батрух. Вони вже надалі займалися хлопцями. То були перші імплантації частин тіла. І дуже активно там допомагали, збирали грошову допомогу. Це саме Пшемисль був такою транзитною територією, де багато хто застрягав, а звідти вже рушав на Європу, якщо була необхідність. Переховували також членів родин, діток різних осіб, яких тут переслідували. Це було приватно, я це тихенько робила у монастирях наших. Ну, не буду називати, тому що це приватні справи людей.

<...> З різних місць тоді було дуже багато хлопців поранених з «Правого сектора». Хоча з того боку також було багато поранених, але ми на той час їм не допомагали. [Пізніше] ми оголосили, що ми будемо допомагати нашим співвітчизникам, які потерпіли від подій на Майдані з обох боків барикад. Це вже було в тій другій фазі, коли міжнародна допомога підключилася. <...> Був прецедент, коли вевешники, дуже сильно травмовані, і активісти Майдану, вони в одному німецькому літаку були. Мене за це дуже критикували, що взяла на себе таку відповідальність. Прилітали дуже відомі лікарі з Німеччини, і нам багато допомагав зал офіційних делегацій у Борисполі, він тоді був під порядкуванням Кабміну, але все одно допомагав дуже якісно. Марина Мавлонова, до речі, тоді дуже допомагала.

Вже на тому етапі, коли ми входили до громадських рад, коли вже був уряд новий, ми намагалися дбати, щоби всі ці бази з кожною людиною, з її історією перейшли до відповідних державних органів. У нас у базі було близько 500 осіб з усіма своїми історіями, в різних країнах вони були або вже повернулися. На той час Наталка Федорович була заступником міністра соціальної політики, вона дуже дбала про те, щоб був оцей перехід, дуже це лобіювала в міністерстві. А в МОЗі був Олег Мусій◆, він саме з нами і співпрацював, коли був на Майдані в медичному штабі. Ну, і відповідно потім він то все перебирав, але він дуже був перевантажений, там була Олена Євстігнєєва, його помічниця. І ми з Оксаною [Сивак] входили в ту громадську раду, також слідкували, щоб інформація, яка стосується МОЗу, була передана до держорганів включно з базою і далі вже відповідно мала застосування, щоби не лишати наших постраждалих співвітчизників без допомоги, щоб усе, що їм належить, у майбутньому дійшло до адресатів.

«Ініціатива Е+», активісти, волонтери хотіли продовжувати діяти в Криму, на Сході. І тоді ми також допомагали військовим, нашим хлопцям з Криму, які відмовилися залишатися там – така невеличка ініціативка, це координував отець Андрій Зелінський, який є капеланом, отець-ієзуїт, політолог з Могилянки.

Отець Андрій давав нам контакти родин тих хлопців, ми їм робили адресну цільову фінансову допомогу. От саме фінансову, бо до того ми дуже мало робили так. У нас кошти залишились, і ми хотіли їх підтримати, бо вони сюди приїхали на голу базу, нічого в них тут не було; і ми сполучали їх з місцевими родинами, щоб вони влилися в соціум. Це зовсім маленька ініціатива була, і тут тільки отець Андрій, я, ще була така Любов Михайлюк.

Пригадую, що ще під час Майдану, перед першою ескалацією і першими випадками насильства, першими серйозними силовими діями, Святослав Шевчук каже: «Давайте подумаємо, когось зі світу фахівців, чи з інституту Ганді чи звідки, запросимо, щоб допоміг нам організувати ненасильницький супротив. Щоб це було професійно». Ми тоді з Володею В'ятровичем спілкувалися, він зі свого боку все, що міг, робив, пояснював нам, де у нас є «дірки», чому у нас це не виходить. Ну, я через свою подругу, яка на той час була у Брюсселі, Наталку Шаповалову, знайшла Мережу ненасильницького спілкування. І ми запросили приїхати в Україну тих з тої мережі, хто погоджувався поволонтерити. Відгукнулися двоє на той час. Один з Америки – Дюк Душерер, він у Skype нам робив сесії. Ми в офісі у Геннадія Курочки робили перше таке відеовключення, з представниками Донецька і Галичини, і з донеччан ми не змогли нікого знайти з Антимайдану, хто б захотів прийти, то ми запросили Юрія, то волонтер, який життя стратив недавно, ще Оля Богомолець була на похороні, десь восени. То був дуже прикрий випадок з Юрієм. Він був з Донецька, дуже давно був на Майдані, ним опікувалася Оля Богомолець. Так страшно, що він стільки пройшов і стратив життя через бюрократію, кажуть, бо не міг тут оформитися як переселенець, не міг там документи забрати. Ну, є така версія. Другий, хто взяв участь у відеоконференції – датчанин Карл Плеснер, він приїхав в Україну і хотів на той час допомогти зробити оці місточки на рівні, на якому можливо, щоби [зменшити] насильство і з боку «Беркута» і силовиків, і з боку «Правого сектора». І нам вдалося мати зустрічі з Дмитром Ярошем, саме на день святого Валентина, ми через певні паролі пройшли на цей п'ятий поверх в Профспілках, там юні хлопці сидять на підлогах, чекають команди, такі всі вони вже наадреналінені, але їм дівчатка понаписували валентинки, вони сидять читають, трошки це їм допомагає якось. Один каже: «Тобі хто написав?» – «Таня». – «А мені Наташа. Боже, знати би хто це!» І сміються. І я це Карлу перекладаю, Карл каже: «Боже мій!» Ну, ми поговорили з Дмитром, він трохи скептично, а потім каже: «Та якби ви когось знайшли з того боку, звичайно, би я поговорив, тому що хто хоче починати зараз ескалацію. Але, – каже, – ми будемо змушені, тому що немає зв'язку нормального, немає контакту». І ми з того боку пробували знайти охочих, мені не вдалось. Крім того, я була зайнята евакуацією, у нас було багато потерпілих, я просто навіть не встигала якось серйозніше це шукати. І я на той час не розуміла, наскільки важливо може бути на тому рівні, де це можливо, не на рівні Захарченка, міністра, а на рівні, де просто хлопці, спецназівці. Адже вони могли би, отримавши трохи більше інформації, інакше діяти, вони б виконували наказ, але іншим чином. Зрештою, дехто з них так і робив. А в нас не вийшло тоді використати ті методи.

Але що доброго зробив Карл, він постійно відновлював нам наш ресурс служби, тобто ми не мали всередині суперечок, ми були згуртовані, ми стільки етапів прожили. Він лишався до 22-го [лютого], до тих кривавих подій, і він був на Інститутській, в нього, слава Богу, не вцілили, він живий, але він був саме там, зробив фото, бо він не міг зрозуміти, як люди рухаються туди, де їх убивають. Він сам пробував так рухатись, але, слава Богу, він живий. Він не міг зрозуміти психології цих людей, а він є фахівець із ненасильницького спілкування, це соціальна сфера, сфера соціальних комунікацій, там психологи є. Карл під час Майдану перейнявся питанням відновлення порозуміння між тими, хто з обох боків барикад. А потім, коли почалися вбивства, от саме в цей ранок, він там був півдня. Це якийсь феномен, він дотепер до кінця не зрозумів, що керувало людьми іти, які йшли з дерев'яними щитами. Було дуже тихо, все було чутно, кожен ворох, кожен постріл снайпера. Слава Богу, він живий, зараз він мій чоловік вже, з того часу ми і не розлучалися, ми спрацювалися разом, потім збагнули, що ми робимо одну справу. Я зараз далеко не втекла з громадського сектора, тому що намагалася його підтримати в його роботі, він займається відновленням зв'язків після насильницьких конфліктів, реабілітацією і примиренням. І я створювала умови для цієї роботи, сама і перекладала, потім потихесеньку додавалися волонтери, і зараз уже оформили громадську організацію. Як я цієї концепції не уникала, все одно це відбулося в моєму житті, зараз я маю громадську організацію, вона називається Український центр ненасильницького спілкування і примирення «Простір гідності». Ми зараз робимо школу фасилітаторів діалогів. В Україні є фасилітатори діалогів, але вони не були готові до такого, [не завжди володіють потрібними техніками]. <...> Тому ми робили тренінги, від одноденного до тижневих, потім вирішили, що треба робити школу. Звернулися до наших партнерів у миротворчу голландську організацію ПАКС* і німецьку організацію Бергхоф** також, яка в Абхазії працює, спільно написали проект з нашою ідеєю і звернулись до міністерства закордонних справ Німеччини. Це було два роки тому. Міністерство закордонних справ Німеччини тільки через два роки його підтримало, і от зараз ми розпочали школу, яка називається «Інженери порозуміння». <...> Ну тобто ми робимо це, плюс робимо тренінги по всій Україні, їздимо на Схід. Ми працюємо з мирним населенням, але трапляються і військові. У нас немає визначеної спрямованості. Але працюють сертифіковані тренери, тобто ті, які знають, як працювати, не беруться за справу, якщо є ризик. <...> Ми робили проект з «Новою країною»*** десь рік тому по налагодженню, ресоціалізації для військовослужбовців Національної гвардії. Невеличкий, на Київську область, в

* Миротворча організація ПАКС/PAX – недержавна організація, яка співпрацює з організаціями та людьми у Нідерландах та у зонах конфліктів у всьому світі з метою їх мирного врегулювання, не пов'язана з жодним політичним рухом.

** Фонд Бергхоф – незалежна недержавна та некомерційна організація, яка підтримує роботу із запобігання політичного та соціального насильства з метою досягнення стабільного миру, шляхом трансформації конфліктів.

*** Громадянська платформа «Нова країна» – неполітичне громадське об'єднання, що має на меті розроблення стратегії та втілення реформ в Україні.

Новопетрівцях. До того ми, одразу після визволення Слов'янська, їздили туди з Карлом на військові бази, де хлопці чекали, перебували там в готовності, і намагалися там допомогти звести місцевих психологів із частинами, з хлопцями, тому що зв'язку нормального було дуже мало. І це працювало, налагоджувалися зв'язки. Я просто повірила, що техніка ненасильницького спілкування, якщо нею володіти, це – насправді просто техніка людяності, і вона працює. Коли люди відчувають, що є вихід інший, є стратегія інша, ніж ворогувати, вони обирають його. Це як практична інструкція до того, як бути людиною. <...> Ми намагаємося це самі робити і ділитися з іншими, от з моєю новою громадською організацією, їй уже два роки. Таке є наше сьогодення.

Артем Миргородський:

«В кожній лікарні були свої списки, були активісти-волонтери, які моніторили, кожного постраждалого супроводжували»

Хочу розповісти про історію особистого залучення в справу організації гуманітарної допомоги і участі в громадському протесті на Майдані, а також у роботу ініціативи «Безпечне транспортування», яка переросла згодом у громадську організацію «Ініціатива Е+».

Я долучився до Майдану як звичайний киянин, громадянин, який зацікавився тим, що в Україні відбувалося, розуміючи, що це важливо, що це на часі. Вся моя подальша участь на Майдані була пов'язана зі співпрацею з незнайомими людьми. Це дуже важливо. Крім одної особи, Дмитра Стригуна, я нікого з подальших моїх побратимів не знав.

<...> Активна діяльність «Е+» розпочалася саме з другої половини січня. Безпосередньо 21-го числа відбулася абсолютно незапланована зустріч, на якій були присутні незнайомі мені люди, я туди потрапив випадково. Там розмірковували про те, що є потреба у створенні якоїсь ініціативи, насамперед з людей, які живуть або жили тривалий час у Києві, які знають місто, мають автомобілі, є мобільними, які б могли допомогти постраждалим і хворим учасникам Майдану евакуюватися або додому, або в притулки, безпечні місця, або квартири. Достатньо швидко з'явилася можливість брати багатьох постраждалих до себе додому, особливо це було активно біля 17-ї й 12-ї лікарень. Коли приїздили люди, вони бачили велику кількість «швидких» і, оскільки місць не вистачало, вони багатьох забирали. Після того, як першу допомогу надавали, вони забирали їх до себе на кілька днів пожити в квартирі.

Одним словом, було утворено таку ініціативу, я виявив бажання долучитися, оскільки у мене був свій автомобіль і було бажання працювати системніше. Ми з невеликою групою, десь сім, максимум десять людей на початку, почали об-

ростати різними знайомствами і контактами, купили мобільні телефони десять штук, знайшли приміщення, де можна тимчасово облаштувати гарячу лінію. Ми пішли у медичні [пункти], тоді їх було, здається, п'ять: в КМДА, в Жовтневому, в Профспілках, в Європейському домі, в будинку на Грушевського – домовилися і роздали інформацію з нашими координатами, щоби можна було нам дзвонити.

Нам допомогло те, що у нас була спеціалізація від самого початку. Одні відповідали за логістику, от я безпосередньо був у цьому підрозділі. Інші відповідали за роботу з церквами, притулками, медикаментами, дипкорпусом, діаспорою. Другі – це лікарі на Майдані, тут більше Оксана Сивак безпосередньо працювала, вся фахова медична робота була на ній. Окремий підрозділ – це контакти з громадянами, гаряча лінія, яку координувала Іванна Малиш.

Таким чином утворилися підрозділи, які дуже швидко спеціалізовано почали виконувати свою роботу. Дівчата домовилися з чотирма притулками: Лютеранська, Смирнова-Ласточкіна, Перова і Михайлівська. Плюс певний час був притулок і на Подолі, допоки його не викрили і не вирушили звідти з міркувань безпеки – це Межигірська – Антиснідівський центр. Так ми розпочали цю діяльність; активна фаза тривала з 20-х чисел січня до кінця лютого, трошки більше місяця. Я, чесно кажучи, навіть не знаю, скільки ми вивезли, ми ніколи їх не рахували. Потім ми дивилися журнали перебування постраждалих у притулках – тільки на Лютеранську прийшло 250 людей. Чітко звести кількість майже неможливо. Це сотні людей.

Ми в якийсь момент зосередилися на притулках, з якими ми працювали. Найбільша частина людей вивозилася на Перова, це римо-католицький Монастир Братів Менших Капуцинів, вона була найбезпечніша. Це Лютеранська, на жаль, менш безпечна, тому що вона впиралася прямо в президентську адміністрацію на Банковій – там не було інцидентів, просто вони там стояли і на нас дивились, і постраждалі боялись, вони ж їх бачили, це все було не дуже приємно. І плюс Василя Великого [монастир св. Василія Великого УГКЦ на Вознесенському узвозі], там дуже була хороша дільниця для нас, тому що все було дуже добре обладнано, дуже фаховий персонал там працював. Вони трошки дальше від Майдану, але там працювали дуже хороші лікарі, і церква працювала надзвичайно злагоджено. В ці три місцини ми везли найбільше, розуміючи, що в Михайлівський [майданівці] і так самі ходять, там близько і туди не потрібно було їхати машиною. Але Михайлівський був теж на нашій орбіті. Ми знали, що якщо умовно ближче і є якісь медикаменти, ми передзвонювалися, могли завезти просто сюди. Але якщо, наприклад, треба перепочити 3–5 днів, то краще на Перова, на Лютеранській і Василя Великого, тому що там було достатньо обладнаних приміщень, по 150–200 квадратних метрів приміщення.

На жаль, більшість людей не хотіла залишатися надовго. Ми називали самі себе «майданутими», і вони були такі, і ми були такі. Ми намагалися не пропустити важливих речей на Майдані і тому не відривалися надовго. І вони 2–3 дні максимум – і бігли на Майдан назад, навіть недоліковані. На жаль, це така була проблема, ніхто не хотів лежати, вони ж не для цього в Київ приїхали, власне, вони так і висловлювалися.

<...> Ми взагалі думали про безпеку. Я, наприклад, ходив по Майдану в костюмі – так, на всяк випадок. Якщо мене зупиняють – я йду в готель до одного австрійця, я його консультую. Але ця історія не працювала, коли я в машині віз такого чувака [що про нього не скажеш:] це мій клієнт. Ця історія працювала так, до часу.

Був такий дядько, шістдесят років, мабуть, я так розумію, що він працював в СБУ. Так, кегебешник колишній. Олена [Ганцяк-Кацьків] його знайшла і привезла. Він нам давав поради [щодо безпеки]. Зробив нам таку доповідь, лекцію про те, що із собою мати: ліхтарики, які ми потім закупили, щоб якщо ми будемо десь тікати, щоб ми один одному показували, де ми знаходимося. Розповідав, як спілкуватися по телефону, що не говорити: ніяких Майданів, поранених, говорити на якісь базові теми, витворити ключові слова. Звідси «піца» – поранені, «капучіно» – це капуцини: «Їдемо попити капучіно, візьмемо дві піци». <...> Тільки, траплялося, це погано працювало. Заїхали ввечері додому, дзвонимо, заходимо до кімнати, де ми чергували, кажу: «Дівчата, ви піцу будете?» Вони: «Які піци?» Ми: «Ви кажіть, бо холонуть», – така пауза. Він розповідав, як треба вдягатися, як треба спілкуватися з міліцією, коли тебе зупиняють. Деталей я не пам'ятаю, але головне – від усього відмовлятися, ви – пересічний киянин. Він налаштовував нас говорити російською мовою, що Майдан – це все дурня: «*Я вообще к этим козлам не имею никакого отношения*». Тобто він розповідав, що від усього треба відмовлятися, бути дуже наполегливим, переконливим. Він, звісно, це робив майстерно. Він фахівець у цьому, і не тільки він.

Тоді ж у нас був Карл [Плеснер]. <...> Він датчанин, його теж знайшла Олена. <...> Він справжній фахівець з безпеки в конфліктах: військових конфліктах, гуманітарних конфліктах. Він десь служив, в Іраку, чи де. Він розповідав, як розвивається конфлікт, що таке епіцентр конфлікту. Ми розподілили фази загострення конфлікту – ну, ми дуже сильно боялися цих зачисток, постійно казали: «Сьогодні буде зачистка Майдану». Ми розписали, він там зробив такі кола, від цього Майдану: перша зона, друга, третя. Він нам сказав, щоб ми пройшли, прогулялися по дворах – Басейна, Михайлівська – щоби розуміти, куди нам тікати у разі потреби. Причому він розповідав про різні сценарії. Коли зачистка – нас б'ють, і ми просто розбігаємось. Друга – це бомба, наприклад, кидають щось серйозне. Ну, ти фізично можеш загинути, тому ти просто маєш сховатися, якщо це термічна або хімічна реакція. Ми говорили про різні варіанти. Абсолютна невизначеність. У ці моменти ти розумієш, що воюєш зі своєю державою. У держави є ресурс, що вона разом з Росією зробить, ніхто не знав. Він налаштовував нас на різні сценарії. Розповідав, якими дворами треба тікати, розповідав про те, як треба залягати на дно і два дні нікому не дзвонити, якщо трапляється такий сценарій, наприклад. Потім оці лазерні рулетки теж, здається, нам усім він привіз. У мене теж десь лежить така лазерна рулетка, причому вони такі, досить потужні, військові рулетки, не звичайні, як у магазині, а металеві, які світять на багато кілометрів. Вони закупили ці рулетки, у нас у кожного були. Тоді і бронежилети у нас з'явилися вперше, правда, не дуже якісні, але тим не менш. Це було кілька днів, коли ми ходили в бронежилетах,

18–19 лютого, а 20-го вже я їздив тільки у машині, розвозив людей. Базові основи безпеки. Він у цьому непогано орієнтувався і дуже переконливо розповідав.

Плюс у нас були лікарі. У нас була Оксана [Сивак], яка розповідала, дівчатам принаймні, що говорити по телефону, якщо там у людини кровотеча, що розповідати. Була можливість швидко передзвонити їй, щоб вона проконсультувала людину, як зупинити кровотечу. Тобто все ж таки можна було сказати, що в нас була мінімальна інформація, мінімальна організація, можливість швидко переадресувати ту чи іншу проблему тому чи іншому учаснику нашої волонтерської групи. Ну, і людей же було багато. У піковий період, десь уже в 20-х числах лютого, у нас було 45 людей. Кожен робив щось своє. <...>

Таким чином ми дійшли до того, що на нашій гарячій лінії, в нашому комунікаційному центрі працювало наприкінці березня приблизно 25 людей. Вони чергувалися, 25 волонтерів.

<...> Після перемоги Майдану почалися відправлення [майданівців за кордон]. Завдяки активній фазі ми напрацювали в інформаційних лініях понад 1200 контактів, тож до нас стали звертатися. [Виявилося,] що ми є проміжною ланкою, яка може зв'язати пораненого й іноземну лікарню, яка готова його прийняти. <...> [Пізніше] виникла ідея систематизувати повністю цю інформацію*.

<...> Ми раділи, що утворився кістяк, так в житті часто буває, що складається певна послідовність дій. Спочатку ти зробив щось важливе, ядро, що має цінність і може спричинювати наступний запит, попит на щось, так і сталося з базою даних. Потім до нас стали звертатися різні організації, такі як «Карітас», той же Канадсько-український фонд. У них були кошти, сотні тисяч доларів, які вони хотіли скерувати на подальше лікування і покращення матеріального стану тяжкопоранених на Майдані. Потім це поступово стало стосуватись АТО, але до кінця літа дуже чітка була різниця: це для майданівців, а це для АТО. Багато хто просив нас надати інформацію, порадити, кому ще допомогти, поїздки організувати. Тобто з різними категоріями ми працювали: дітьми, навіть дружинами постраждалих. У нас велика кількість була проектів. Приходили з різних сторін, нас уже знали і казали: «Колеги, ми готові те і те для них зробити». Хтось казав, що готовий навчити і влаштувати на якісь спеціальності. 14-й і 15-й рік – це був дуже жвавий період, коли ми працювали з майданівцями. Це вже був ефект синергії, ми були у фокусі, активна сторінка в Фейсбуці, там було понад 2000 фоловерів. А потім уже в 15-му році відбувся переділ на майданівців і немайданівців. Наші волонтери працювали вже більше з АТО. Єдині ми з Дмитром – ті, хто більше завжди працювали з майданівцями, ми між собою домовилися, ми за собою лишаємо базу даних і всі контакти з владою по Майдану.

<...> Пишаємося зараз тим, що є громадська організація, яка реалізувала дватри десятки проектів за три роки. Є кістяк, шість дуже послідовних активістів, які і досі продовжують роботу. Оксана Сивак пішла працювати зараз в уряд, це теж хороша ознака того, що ми були системними і наша діяльність була визнана

* Див. розповідь А. Миргородського в цьому розділі.

важливою і послідовною. Зараз вона заступник міністра охорони здоров'я з питань євроінтеграції. Хтось пішов на навчання або працює, тим не менше, ми зустрічаємось, тримаємо контакт. Зараз активно розвиваємо нові проекти – побудову різноманітних хабів для громадських активістів, для поранених. Дмитро намагається зробити проект по працевлаштуванню поранених ветеранів й інвалідів.

<...> Хочу підвести думку до того, що оця робота від Майдану, потім АТО і до сьогоднішнього дня, вона навчила багатьох тому, що в гуманітарній сфері можна робити системні речі, спираючись на достовірну інформацію, на людей, які дійсно потребують допомоги, які готові співпрацювати, є відкритими. Ти можеш коло цих людей збільшувати, можеш залучати волонтерів, значно більшу кількість людей, можеш системно працювати. Тим більше в той момент, коли державним органам допомога ще потрібна, вони ще не настільки сильні, щоби повністю впоратися з цим самостійно.

Наша перевага ще в тому, що ми не намагалися все робити замість держави, а довели до певного етапу, а потім інформацію передавали, лише контролювали, моніторили, щоб вони цих осіб визнали і взяли в свої офіційні записи. Але це дуже добре, що ми не намагалися. В якийсь момент ми свідомо ухвалили рішення, що більше коштів не роздаємо, це було десь у квітні, тому що хтось почав по другому колу звертатися. <...> Ми вчасно це припинили. Але ті кошти, які були роздані впродовж лютого, березня, квітня, однозначно пішли на корисні потреби для людей, які в той момент конче цього потребували.

Отака історія, яка почалася від участі у волонтерстві. Насправді все починалось зі світлих ідей відстоювання наших українських євроінтеграційних намірів, друга причина – відстоювання справедливості щодо побитих 30-го [листопада] студентів. Усе починалося з базових речей, але перейшло в гуманітарну сферу.

Ми не розбіглися, а створили організацію, яка зараз є дуже активною, яка працює, має хороші амбітні плани на майбутнє. З таких організацій і складається громадянське суспільство. Мотивація виникнення організації має лежати в площині вирішення проблем, які об'єднують людей з гарячим серцем і покликом, а не навколо донорських коштів, організації заходів задля галочки тощо. У нас цього ніколи не було, і я розумію, що ми стали майданчиком з новим баченням, і це хороший приклад.

Коли виступаю перед студентами, молоддю, я обов'язково згадую приклад утворення організації «Ініціатива Е+» в квітні-травні 14-го року як зразок для інших утворювати юридичну суб'єктність, бути суб'єктом, не боятися і брати відповідальність, залучати міжнародні донорські кошти, звітувати правильно, проходити аудити, переходити на вищий рівень. Одна справа – волонтери, індивідуально, в купі друзів. На жаль, люди перегорають, люди втомлюються, виснажуються. Організація – більш системна форма планування і виконання функцій. Ми це довели: упродовж трьох років ключові люди працюють.

<...> От зараз така сама ситуація в багатьох реформах, там, де держава і досі, як не дивно, потребує допомоги: аналітичної, адвокаційної, комунікаційної

роботи. Дуже багато народних депутатів, чиновників, міністрів співпрацюють з громадськими організаціями, вони вважають це невід'ємною частиною їхньої роботи в спільному процесі вироблення державної політики.

Усе це взаємопов'язані речі, потрібно однозначно шукати способи об'єднання зусиль спочатку у волонтерську групу, потім в організацію і потім в якісь коаліції профільних або загальнонаціональних організацій, які можуть впливати, допомагати і змінювати.

Андрій Двояк:

«Ми домовилися допомагати людям, які в лікарнях, бо їх забирає міліція»

Я був на Майдані з перших днів, з листопада 2013-го, з перших масових зборів, ще до побиття студентів. Майже в перші дні я познайомився з Аллою Дзюмою, яка приїхала зі Сполучених Штатів. Вона там контактувала з діаспорою, і майже одразу після побиття студентів 29–30 листопада вони сказали, що збирають кошти постраждалим. Ця діаспора з Чикаго намагалася знайти якісь контакти, щоби передавати гроші, тому що одразу з'явилася інформація про конкретних людей, які перебували в лікарні, яким потрібна допомога. Моя подруга Алла стала контактною людиною в Україні, через яку їх пересилали, а я і декілька моїх друзів, зокрема Іван Дем'янець, почали їй допомагати в переказі коштів. На початку це була цільова допомога. Ми знали людину, якій це потрібно, і намагалися тут же їй або її батькам зателефонувати, запитати, скільки потрібно грошей, і передати їх під розпис. Це все було неформально, ці гроші просто передавали, пересилали на картку чи кешем. Для подальшого звіту ми розписки зберігали у себе. Так відбувалося до середини січня, до подій на Грушевського. Це була адресна допомога, цих людей було небагато.

Після подій на Грушевського, якщо я правильно пам'ятаю, прийняли ті закони [антитерористичні закони від 16 січня], і відтоді стало дуже небезпечно всім, хто були на Майдані, потрапляти в людні місця, бо їх могли зловити, а особливо тим, хто був у лікарнях – вони не могли втекти, і їх звідти забирала міліція. Така інформація почала до нас доходити. Це все відбувалося хаотично, але ми з Іваном якимось чином зустрілися з Оленою Ганцяк-Каськів – до цього ми одне одного не знали. Я був просто зі своїм другом, наша зустріч була підпільна, ніхто не говорив нічого конкретного, перевіряли одне одного, бо тоді було досить страшно. Іван, мій друг, зв'язався з нею, здається, він побачив її на Фейсбуці. Ми зустрілися, домовилися допомагати людям, які в лікарнях, бо їх забирає міліція. Я точно не знаю, чим займалася до цього Олена, але, як я чув з розповідей, вони ходили по лікарнях, носили допомогу постраждалим. В якийсь момент вони зрозуміли, що стало небезпечно цим людям бути там. У той же день, коли ми зустрілися, ми

домовилися, що можемо організувати так звані підпільні шпиталі. Олена мала зв'язки з різними церквами, різних конфесій, вони були готові надати приміщення.

Основна проблема була у тому, щоби продумати, як це робити. Ми купили телефони, які використовували для зв'язку. Ми мали певних водіїв, тобто хтось порадив людей з машинами, готових перевозити постраждалих. Олена почала залучати людей, ми приїхали в офіс. У нас було місце, де ми зібралися, перший call center – це був, здається, офіс народного депутата. <...> Було ще багато людей, окрім нас, усе було хаотично. Ми до ладу не знали одне одного, але вирішили робити спільні речі. Ми розуміли, що нам буде потрібно для конкретних постраждалих, яких хтось десь знайшов у лікарні, викликати машини у певні місця, які не озвучувались одразу, ми намагалися тримати це в таємниці [інформація розділялася]. Хтось дзвонив: «Я від того, від того». Була мінімальна перевірка, що це за людина, чи варто їй говорити. Ми навіть придумували кодові імена, назви місць, куди відвозили постраждалих.

Ми з Аллою продовжили співпрацювати з фондом із Чикаго. Вони там почали активно збирати кошти. Це був Фонд допомоги постраждалим. Була сторінка на GoFundMe, краудфандинговий сайт, там збирали кошти по їхніх церквах. Їх почали присилати, особливо після 16 січня, після сутичок на Грушевського. Там дуже багато людей було з пораненнями очей, майже всі вони потрапили в офтальмологічне відділення Олександрівської лікарні на Шовковичній. Це було перше місце, куди ми пішли дізнаватися про потерпілих. Ми пішли з Аллою поговорити із цими людьми від імені фонду, з'ясувати, чи їм потрібні кошти на лікування, а також поспілкуватись із лікарями – можливо, їм будуть потрібні кошти. Ми пішли до головного лікаря офтальмологічного відділення. Вона одразу зрозуміла все. Ми її розпитали, чи є небезпека цим людям в лікарні. Вона сказала, що можливо, але не могла більше говорити. Дала нам список того, що потрібно купити для лікарні, наприклад, нитки для зашивання і так далі, ми пішли й усе це купили.

Потім почали ходити по лікарнях, пробувати говорити із постраждалими, більшість дуже підозріло до нас ставилися. Це й зрозуміло, бо ми приходили й питали: «Хто з Майдану?» Хоча деякі й були готові розказати все.

Це було, можливо, 20 січня. До того ми чули про небезпеку, але не бачили її. У той же день, вийшовши з лікарні, ми побачили міліцію біля корпусів, це було страшно. Ми розуміли, що вони там стоять не просто так. Наступні декілька днів ми сиділи в офісі, чергували на телефоні. В основному це було отримання інформації про постраждалих, яких можна забрати з лікарні. Наша задача була подзвонити водіям, спитати, чи вони зможуть це зробити, потім подзвонити на місце, чи там приймуть, і домовитися про це конкретно. Хтось їхав туди допомагати, і це було все на місці. Це був початок ініціативи: мінімальний call center.

<...> Згодом ми перебазувалися. Пройшов якийсь час, усе трошки затихло. І вже, здається, на початку лютого ми відновили активну роботу. На той момент ми переїхали в офіс Ольги Богомолець на вулиці Богдана Хмельницького. Олена з нею домовилася, вона надала нам приміщення, де ми могли влаштувати свій

call-center. До того ж в Ольги Богомолець була гаряча лінія допомоги, і вона її перенаправляла на нас. Тобто можна сказати, що наша організація обслуговувала її гарячу лінію. Там багато було запитів. На той момент ми вже познайомилися з Артемом [Миргородським◆ із «Безпечного транспортування»] – здається, ще 20–21 січня.

<…> Коли ми переїхали до Ольги Богомолець, то почали більш системно підходити до всього. На телефонах сиділи дівчата-волонтерки, з якими ми теж пізніше познайомилися. Ми – я, мій друг Іван, Артем, Дмитро Стригун, ще кілька людей – були у «полі»: ходили по Майдану, по медпунктах у Будинку профспілок, у Парламентській бібліотеці, у Київраді із завданням знайти там постраждалих. Там теж люди лежали на якомусь карантині. Якщо вони були в адекватному стані, і ми могли забрати їх звідти, то забирали. Це виглядало як чергування: двоє йдуть, потім двоє їх змінюють, вдень і вночі постійно. Ми там сиділи у медпунктах, якщо були якісь люди – ми їх забирали і везли у шпиталь. [Ми вже з медичною службою контактували].

Були і люди, які замерзли, захворіли на Майдані. Була весела історія про одного діда, якого ми забрали у шпиталь, а він тікав від нас. Ми його знов поклали на лікування, довго не могли знайти його родичів, щоби приїхали до нього. Він мав мішок речей із собою, носив його постійно. Загалом це була допомога старожилам Майдану, яким потрібно було відлежатися у певному місці, одразу після того вони поверталися, тікали звідти на Майдан.

У нас були шпиталі у Лютеранській церкві, прямо над Майданом, та у храмі Василя Великого біля Львівської площі. Я конкретно нікого [із священнослужителів] не знав, хоча перетинався з ними. [Була така тенденція, щоб не знати багато одне про одного, про місця].

Ми знаходили [постраждалого чи хворого], дзвонили нашій людині на тій локації, запитували, чи є там місце зараз. Вона казала: «Привозьте». І ми привозили людину, а далі там уже були свої волонтери, свої лікарі, вони це все самі організовували. Ми саме займалися у той час тим, як забрати людину з Майдану і відвезти її. Було таке в перші дні, коли ми тільки почали чергувати на телефонах, що [постраждалих вивозили за межі Києва]. У той час ми домовлялися зі «швидкими» зі Львова, і вони забирали постраждалих – точно не знаю, кого і куди, я навіть не бачив цих людей і цих «швидких», але ми точно домовлялися зі «швидкими».

<…>[Повертаємося до шпиталів.] Ще був шпиталь на бульварі Перова на Лівому березі у римо-католицькому монастирі [Братів Менших Капуцинів], туди ми теж возили постраждалих. Ми називали ці шпиталі кодовими іменами, я вже навіть не пам'ятаю, якими саме, але це було весело. Ми не говорили про жодні монастирі.

Так воно продовжувалось, у нас ставало більше людей в офісі. До нас приєднався Дмитро Стригун, зараз він, здається, голова «Ініціативи Е+». Артем відійшов від справ, і Дмитро почав його заміняти. Паралельно хтось із нашого центру почав домовлятися про реабілітацію постраждалих за кордоном. Активно це все

почалося після 20 лютого, коли стали прилітати літаки, але мені здається, що про реабілітацію домовлялися ще перед тим.

Ми збиралися в офісі, розглядали різні варіанти розвитку подій. Ми навіть передбачали, що все буде дуже погано, намагалися знайти шляхи відступу. Продумували різні сценарії, ролі собі вигадували, як ми будемо поводитися на Майдані. Одна з наших ідей була така, що ми іноземці, говоримо англійською, у дорогому одязі – ми ні при чому, йдемо в якийсь готель. Намагалися тримати у гаманцях валюту, надрукувати документи, щоб якщо хтось буде нас ловити, ми могли одразу зіграти іноземців. Ми купили зелені лазери, які дуже далеко світять – це для того, щоб, якщо заблокують зв'язок, то можна буде світити в небо, і це буде видно на пів-Києва. Ми навіть думали про кодові знаки, які будемо ними творити. Згодом вишукували різні місця в центрі, де можна буде сховатися у Києві – під'їзди, будинки і так далі. Намагалися продумати це і продовжували цим займатись аж до подій 18 лютого. У ті дні, з 18-го по 20-те, ми ще відвозили людей прямо з Майдану, з-під готелю «Україна», але у той же час ми розуміли, що не можемо нічого зробити, тому що люди були або тяжко поранені, або мертві. Ми не могли їх брати, ми були там весь час, але розуміли, що ніяк не можемо допомогти у цьому випадку.

21 лютого, коли все закінчилося і весь «Беркут» розбігся, ми із самого ранку отримали повідомлення про літак на Польщу. Невідомо від кого, але я пам'ятаю чітко, що мені дали номер [Керівника Консульського відділу Посольства Республіки Польща в Україні] Рафала Вольські◆ <…> і сказали, що є декілька місць, можна впродовж години додати людей. Ми з Артемом і Іваном забрали двох постраждалих, у яких були проблеми з очима (ми їм допомагали через фонд), і поїхали в аеропорт. Я подзвонив тоді Рафалу, він сказав, що їх чекають. Ми посадили цих людей у літак без віз, у них були тільки українські документи, здається. Але їх просто взяли, тоді не зважали на такі речі. Можливо, це порушення якихось норм, але добре, що тоді це сталося. Це був перший літак для постраждалих, другий мав бути ввечері, теж польський, але мав уже бути з лежачими місцями. Ми отримали завдання знайти лежачих поранених і «швидкі», які би привезли їх на другий літак. Ми почали займатися цією логістикою, тим, щоб із лікарень доставити поранених уже на другий літак. Ми дзвонили лікарям з медпунктів, там тоді був [Олег] Мусій◆ і ще один лікар, які допомагали нам зі «швидкими». Це були, здається, і міські «швидкі», і приватні автомобілі. На той вечір потрібно було знайти близько десяти «швидких». Ми через наш call-center домовлялися, це був повний хаос. Як виявилося, цим займалися не тільки ми, а ще мільйон груп, це була десинхронізація, бо кожен із кожним про щось домовлявся, і не було загального бачення. Але якимсь чином це все-таки вдавалося зробити – знайшлися «швидкі» для тих поранених, щодо яких ми домовились, і для тих, про яких інші домовилися. Наступні дні у нас були саме такими, ми займались організацією логістики цих літаків. Я уже не пам'ятаю точно, які літаки були наступними, тобто від кого. Це були Польща, Чехія, Німеччина, з Німеччини комісія приїжджала, [німці були зі своїми лікарями, сортували поранених самі].

Ось так це відбувалося. Наша організація стала більше займатися відправкою людей на лікування. Паралельно там були проекти з відправки поранених на реабілітацію, здається, у Латвію чи Литву. Наші люди теж організували конкретну групу людей, яким потрібне не оперативне втручання, а реабілітація. Було багато проблем, зокрема з перевезенням на лікування в Ізраїль. Я не можу сказати, що ми займалися якимось конкретним літаком, але ми були причетні, допомагали організовувати це все.

Після цього у нас почалася формалізація організації, тоді вже можна було про себе публічно оголошувати. Ми вирішили створити НДО, тобто зареєструвати громадську організацію зі своїм статутом. Вона не мала конкретного спрямування, але могла об'єднувати проекти. У нас багато було на той час людей. Одна частина були лікарі, включаючи Оксану Сивак, Валентину Вараву◆, вони займалися надалі допомогою в АТО, гуманітарною допомогою і так далі – це стало однією гілкою організації. Інша – досить недавно, з'явилася рік тому, завдяки Дмитру Стригуну, який отримав грант на проект допомоги незрячим. Це вже менше стосувалося Майдану, але це також було діяльністю організації.

Після Майдану ще займалися тим, що збирали базу. Під час цих усіх перевезень за кордон на лікування, не з 19 січня, а вже, мабуть, із лютого нам була потрібна вся база постраждалих, які через нас пройшли. Це була велика база, десь 300 людей, про яких була інформація, наскільки вони постраждали, й різні виписки з лікарень. З них ми формували групи – важкопоранені, середньо поранені. Основною метою організації на наступний після Майдану рік стало допомогти цим людям отримати певний статус у державі. Тобто щодо цього у Мінсоцполітики була створена комісія, і наша задача була пролобіювати цих людей, щоб їм надали допомогу і статус. Це, мені здається, досить успішно відбувалося. Якщо я не помиляюся, тяжкопоранені отримували 60 тисяч одноразової допомоги. З нашої бази десь 90 осіб отримали цю допомогу, бо ми давали ці списки у Мінсоцполітики. Ми обдзвонювали людей, вони приходили на засідання додаткових комісій, тобто ми їх «просували», це була наша головна місія – щоб усі ці люди не загубились. На той момент мене вже не було в організації, я поїхав на навчання. Цим активно займались Артем [Миргородський], Дмитро Стригун і Оксана Сивак. Алла [Дзюма] поїхала назад в Америку на початку лютого, а до того була з нами, допомагала. Фонд продовжував існувати, гроші передавали, вони йшли частково на ініціативи, на різні потреби лікарень, також через нас <...>

***

Сам я родом з Івано-Франківська. Там я прожив до 17 років, поки не вступив до університету в Києві, і від того часу я живу в Києві. Тут я навчався з комп'ютерних наук, я програміст. Зараз я працюю в українській компанії «Preply» – це сайт для пошуку репетиторів. <...> Я займаюся розробленням – від адміністрування сайтів до розроблення самих продуктів, різних маркетингових інструментів.

Аня Квіт:

«Система була організована дуже професійно. Були люди, які були в полях, шукали постраждалих, хворих; були люди в call-center; були водії, були люди на локаціях»

<...> Я не пам'ятаю, коли я почала брати участь у допомозі постраждалим, пам'ятаю, що було дуже холодно. Також пам'ятаю, що для мене все почалося одного вечора, коли ми зустрілися з дівчатами в неділю чи суботу на Майдані. Було -19°, можливо, уже на Грушевського йшли бої і поливали хлопців з водометів. Ми прийшли, ми не знали, що робити. Початок Майдану завжди мене бентежив тим, що люди приходили, вони там були, було дуже багато енергії – і не було куди її виплеснути. Вони так стоять – і що далі? Ми прийшли і теж подумали, чим би нам зайнятися. -19° – треба рухатися, щось робити. Ми пішли волонтерами роздавати одяг. Я пам'ятаю, що у мене були лижні штани моєї подруги – це єдине, що мене рятувало в той момент. Ми роздавали весь вечір одяг, і це було дуже дивне заняття. Це вже почалася допомога постраждалим, тому що одяг тоді був дуже важливим, бо коли поливали хлопців, то треба було дуже швидко шукати теплі речі. Причому там є певний набір вимог, якими мають бути ті речі, не буду переказувати. Разом із тим на Майдані було багато бомжів. І нам координатор <...> сказала, що бомжам нічого не давати, хоч вони будуть настирно просити, але не давати. І виходить так, що нас кілька людей, ми риємося в цих мішках старих речей, причому люди приносили чомусь жіночі блузки – риємося, щоб знайти одяг чоловікам, яким треба змінити одяг, а паралельно до нас підходять якісь дивні люди і кажуть: «А у вас там є курточка? У вас є кальсони?» Я кажу, що кальсонів немає, але є спортивні штани. От ці бомжі речі брали, потім приносили і казали: *«Мне не нравится этот цвет»*.

Ми так півдня простояли. І це була боротьба на два фронти. Тут речі шукаєш, тут ти відбиваєшся від якихось неадекватних людей, тут ти шукаєш ще щось. До тебе купа запитань: куди піти, що взяти? Це було дуже психоделічно. <...> Аж одна моя подруга каже, що буде відкриватися чи відкрився якийсь підпільний call-center. Каже: «До цього залучений мій друг, тому я вірю. Я піду подивлюся, що там, і потім тобі скажу». <...> Через чотири дні дзвонить, каже: «Я подивилася. Нормальні люди, корисні речі, це не профанація, можна приходити». Офіс знаходиться біля метро «Університет» <...> Я в якийсь вечір прийшла, пам'ятаю, попала на інструктаж. Це великий офіс. Я пам'ятаю, що інструктаж проводився в кімнаті, у якій уже починали з'являтися ящики з медикаментами. Моя робота полягала в тому, щоб вивозити хворих, а потім поранених, з Майдану в безпечні локації. Одна – це римо-католицька церква на Лівому березі, інша – це Лютеранська церква, третя час від часу змінювалася, дві були постійно. Часом їх було більше, ніж три, але Лютеранська і монастир Братів Капуцинів це були дві основні.

Система була організована дуже цікаво, дуже професійно, як на мене. Були

люди, які були в полях, які шукали постраждалих, хворих або там чергували. Їх потім уже знали медики, їм дзвонили. Наші телефони скрізь були, ми співпрацювали з Медичною службою Майдану. Постійно хтось мав бути на Майдані: зранку і до пізнього вечора. Були люди в полях, були люди в call-center, були водії, були люди на локаціях. Завданням людини в call-center було зв'язати трьох інших. Коли отримували дзвінок або бачили, що когось треба вивозити з Майдану, вони дзвонили нам. Я тоді дзвонила на локації, де є місце, казала, що готуйтеся, приїде людина з певним захворюванням, чоловік чи жінка. Потім я дзвонила водіям, питала, хто з них може приїхати. Це все волонтери, тому іноді трошки забирало часу, бо люди працюють. Я дзвонила водію, казала, куди під'їхати, дзвонила назад хлопцям в полях, казала, куди має приїхати водій. Потім ми телефонували, щоб дізнатися, чи забрали, чи не забрали.

Call-center працював цілодобово. В офіс ми приходили зранку і були до вечора. У нас був графік у google.doc, у кожного свій колір: ми записувалися заздалегідь, як мінімум чотири години треба було сидіти. Телефонів у нас було три-чотири, ми їх брали на ніч. Зазвичай уночі ніхто не дзвонив, але іноді дзвонили. Це була доволі нормальна практика. Хто останній – той бере телефони на ніч. Уранці ми намагалися раніше зустрітися і передати все наступному черговому.

Люди постійно долучалися. <...> Нас було багато, люди підтягувалися тільки найближчі, найперевіреніші, які відчували відповідальність, тільки через перевірені контакти. Причому часто це були або дуже близькі друзі, або якісь яскраві люди, з якими познайомився на Майдані і розумієш, що це воно, що їм можна довіряти. Наприклад, дві мої подруги: одну я все своє життя знаю, а іншу – половину життя. Є дуже великий кредит довіри. Нас було більше 30 людей, у call-center працювало близько 10. Цікавий був поділ гендерний, бо у call-center були завжди дівчата, іноді приєднувалися хлопці. А в полях так сталося з часом, що були тільки хлопці, дівчата майже не ходили. Чому дівчата не ходили в поля? Я собі так думаю, що хлопці, двоє чи троє, які у нас цим займалися, вони були студенти або з таким графіком роботи, який дозволяв бути вільними. Я, наприклад, працювала й могла приходити тільки ввечері, я не встигала на зміну, я приходила посередині чиєїсь зміни на Майдані. А там потрібно, щоб тебе знали. Бо я приходила в поля кілька разів, і мене постійно треба було вводити у справу, щоб зрозуміти, куди іти, що робити. Я маю п'ять разів подзвонити і спитати: «Це точно цей чоловік? У цьому халаті чи в цьому?» А в полях дуже важливо, щоб мали довіру до вас, а вона виробляється, тільки якщо ви з досвідом і постійно там. Я зрозуміла, що це неефективно, тому я навіть не старалася. Але я думаю, що був цей елемент поділу безпечний/небезпечний, коли не пускали на барикади жінок. Так і тут. Ніхто нікому не забороняв, але коли треба було їздити туди, де небезпечно або неясно, що там відбувається, [то радше йшли хлопці]. Як казали мої родичі: «Не йди туди, бо там людям руки ламають». Просто я дівчина, то це так сприймається, а хлопцям ніби не так страшно. І про ці руки дуже часто згадували мої родичі.

<...> Все було дуже логічно, дуже добре вибудована система. У нас були по неділях загальні наради, ми планували, що будемо робити, які ймовірні розв'яз-

ки подій. Потім до нас почали доноситися чутки з різних боків, що може бути ескалація. Як поводитися в такій ситуації? Ми не знаємо. У нас був один чоловік, який нам один час допомагав. Він займається діалогами з примирень, ці діалоги – це радше щось із мирного життя, але він з власного досвіду і за професією знав, як розганяють подібні події. Я пам'ятаю, що на одному з інструктажів він нам пояснював, як це може бути. У нас навіть є цей графік десь – точка А, В, С. Ми продумували, хто що буде робити в кожній точці, щоб не було хаосу, бо коли люди панікують, вони роблять хто на що гаразд. Ми продумували дії кожної групи, кожного напряму в кожній точці, щоб ми розуміли, коли ця точка настане і щоб це не було несподіванкою. І коли вже йшло до ескалації, він каже, що може бути так, що приїде багато міліції, вас усіх лицем до підлоги покладуть, ніхто нікуди не втече. Я не знаю, що далі з вами буде, але якщо цей момент настане, ви маєте бути готовими до цього. Що робити, якщо ви дзвоните до call-center і ніхто не бере трубку? Або якщо <...> вас арештовують – що робити? І це було, знаєте, ніби я читаю якусь історію, і вона насправді може трапитися. Я до кінця не вірила, що може таке бути насправді, але ми готувалися до цього. У нас навіть був роздрукований список усіх контактів наших, які ми мали мати з собою, і якщо все буде дуже погано, то ми мали його знищити. Насправді у нас все було продумано, але коли почали стріляти, то воно спрацювало не так, як ми планували. Не гірше, не краще, а просто інакше.

<...> Наприклад, ми сиділи в офісі в центрі міста. [Чи хтось знав про те, що там є офіс, працює call-center?] Ми насправді ніколи про це не думали, проте, я гадаю, що люди, яким треба було знати, могли знати, де ми знаходимось. Принаймні ми проходили через вахтера в під'їзді. Ми домовлялись, що коли почнуться серйозні речі, треба або закритися в офісі, або, навпаки, не приходити взагалі. Але коли почалася ескалація, усі прибігли в офіс. Ми там сиділи, це був наш штаб, у якому ми працювали й панікували, я сказала б так. Ніяких облав не було, але я думаю, що якби сценарій був не такий, а той, про який нас попереджали, усе могло б закінчитися погано. Проте ми свідомо чи несвідомо не думали про це.

Уранці, коли почали стріляти, я була хвора. Прокидаюся: «Мамо, викликай мені таксі». Я поїхала, ми всі приїхали і намагалися щось зробити в офісі, тому що бути вдома було нереально. Цікаво, що батьки не знали, що була ймовірність того, що можлива облава на офіс, тому коли я сказала, що я поїду на таксі в офіс, то для них це було доволі прийнятно. Хоч там стріляють, але ж я в офісі, у безпечному місці, про яке ніхто не знає. І слава Богу. Гадаю, що ніхто не злякався, усі поводили себе… достойно – це не те слово. Усі продовжували далі робити те, що робили. Проте обставини змінилися, і ми не могли повноцінно надавати ті послуги, що надавали. Тому що до ескалації у нас була система, яка була пропорційна запиту на допомогу. Потім сталася красива річ, трагічна, але й красива – коли люди прийшли в лікарні. Я пам'ятаю, що мені дзвонить Іван і каже: «Робіть що-небудь, тому що ми стоїмо під лікарнею, і постраждалих люди без нас забирають. Кого ж нам забирати?» Він був трошки розгублений, бо хаос, довго не давали вивезти поранених з периметру. А я йому кажу: «Іван, навпаки, це ж добре! Це настільки красиво,

що це все не лягло на наші плечі!» Тому що у нас під кінець була купа контактів медичних пунктів із пунктами хірургії в якихось кафе. Я мала їм дзвонити, щоб туди відправляти людей. А такого не сталося, тому що важкопоранених забирали «швидкі». Ті, у яких були якісь легші травми, вони теж потрапили здебільшого в лікарні. Але їх звідти люди розібрали додому. Це неймовірно! Це те, що ми робили два місяці до того – і в якийсь момент – дуже багато людей підключилося. Ми теж когось, звичайно, забирали. Я пам'ятаю, що це мене дуже позитивно вразило.

<…> Поки ми в такий спосіб систематично вивозили людей із пневмонією, грипом, пораненнями, порізами, паралельно ми починали процес вивозу важкопоранених за кордон на лікування. Цим займалася одна дівчинка, потім ми всі приєдналися, коли поранених стало дуже багато. Возила їх до дантистів й офтальмологів, напевно, найчастіше це було на МРТ. Я пам'ятаю, що в якийсь момент у мене були списки вузьких спеціалістів лікарень Києва й України. Ті поранення, що на Грушевського, потребували надзвичайно специфічної допомоги, бо на той момент надання допомоги постраждалим на Майдані офіційно, в лікарнях було неможливе. Мені відомо, що лежали у лікарнях такі записочки, що якщо до вас привозять постраждалого з Майдану, то кому дзвонити. Тому людина не могла звернутися просто до будь-якого лікаря, треба було шукати свого, того, який тебе не здасть. Ця дівчинка, про яку я казала перед тим, займалася тим, що вона їх з цими лікарями сконтактовувала.

Цікаво просто, що на цей момент постраждалі самі були заскочені зненацька спектром послуг, які ми надавали. Ми хотіли їм допомогти, а вони нас не знають. Неясно хто, неясно звідки. От вам треба протез – давайте ми вас відправимо. Вони такі: «Да?» Були різні люди: ті, які довіряли, [ті, які ні,] ті, які неорганізовані. У нього немає ока, а він не приїхав по допомогу. Іноді таке враження було, що це нам більше потрібно, ніж їм, ми іноді жартували, коли вже руки опускалися: «*Догнать и помочь!*» Але це все було правильно, те, що ми робили.

Оскільки ми вивозили їх за кордон, якщо дуже важкі були поранення, то співпрацювали, відповідно, з посольствами, консульствами. Важливу роль тут відіграла людина в нашій команді, у якої дуже хороші *social networks*, вона знає дуже багатьох. Ми шукали, але й нас знаходили. Було зрозуміло, що поширюють інформацію про нас: про нас знають консульства й посольства. Можливо, спецслужби теж про нас знали, але скрізь були люди: хороші і не дуже.

Перших поранених ми відправляли, наскільки мені відомо, туди, куди нам пропонували. Тобто ми шукали таку можливість, де роблять пластику ока, а нам казали, що є така можливість полікувати людину. Це були чи Литва, чи Латвія, можливо, ще Польща. <…>

Кількість поранених росла, тому співпраця з нашими закордонними партнерами розширилася. З'являлося більше країн, з якими ми співпрацювали. Після розстрілів з'явилося ще більше пропозицій допомоги, тому що й діаспора на місцях працювала, і представники в посольствах, консульствах різних держав. І в нас уже було певне ім'я в цій галузі. Ми почали все ретельно оформлювати, уже ніхто не возив [так, як раніше, до лютого].

І ми почали відправляти хлопців важкопоранених за кордон на лікування. А навколо почався справжній дурдом! Ми відправляли поранених, це було складно. Ми почали складати базу постраждалих. Усіх наших постраждалих ми ввели в базу даних на початку: коли поранили, куди відвезли, хто відвозив. Така базова інформація, контактний телефон. Потім ця база розширялася: хтось чув про когось, передавав інформацію. Дзвонили по лікарнях, першими, кого ми вивозили, були лежачі, важкопоранені. Ми дзвонили їхнім родичам, організовували реанімобілі, щоб їх довезти до літака. Я зараз думаю: це було так трагічно. Але тоді це було не те, що весело, але дуже драйвово. Коли у вас є чотири години до відправлення літака, з 12-ти людей у вас є п'ять, що ви знаєте, що вони доїдуть. А решта – ні реанімобілів, ні домовленостей з родичами. Нам дзвонить хтось і каже: «У нас за чотири години літак. Збирайте все і летимо». І люди летіли. Деяких треба було переконувати. Запам'ятався такий момент: спілкуємося з жінкою, її син у вкрай важкому стані… Ми її переконали погодитись відправити його на лікування, що від цього залежить життя її дитини, але ж вона не може полетіти з нами. Тобто вона має свою дитину посадити в літак і відправити неясно куди. Я по телефону пояснюю: «Ви не переживайте, ми така-то організація». Мовляв, ми про все подбаємо.

До речі, такий сумний момент: постраждалих вивозили, наприклад, в Німеччину, там вони проводили, хто скільки, залежно від травми, проходили лікування, реабілітацію і виходили на певний рівень. І були випадки, що люди повертались сюди, а якість й інтенсивність лікування не тривала далі – і починалась регресія. Причому дуже сильна, бувало до летальних випадків. Це мені болить неймовірно, тому що людину врятували, але виходить – марно. Це не питання порятунку, первинної допомоги, а реабілітації. У нас чи структури немає, чи грошей не надали, чи хабарів просили. Я не знаю, у чому причина, чия це халатність. Але людину врятували й довели до стану, коли вона може бути більш-менш самостійною, а потім підтримки не надали. І воно так повернулося назад, що людина померла. Це упущення дуже велике.

Ми відправляли спочатку найважче поранених, причому німці двічі присилали свій літак. У німців є єдиний у світі літак, на борту якого можна робити операції. Вони відправляють його в гарячі точки, і нам відправили. Вони дуже ретельно відбирали хворих, тому що їхньою метою було взяти тих, поранення яких настільки серйозні, складні, що їм в Україні не можуть надати допомогу, що вони не виживуть. Одного оперували прямо на борту. Причому тут був дуже важливий момент: у нас в команді були медики, вони дуже сварилися з медиками лікарень, в яких лежали постраждалі. Тому що був елемент такого гонору лікарів, що вони самі все тримають під контролем, що наша медицина найкраща, «*не надо нас учить!*» Як розповідала Оксана Сивак про такий випадок, німці кажуть: «Що ж ви робите? Тут уже треба негайно робити операцію». А вони – що у них все під контролем. Вони його не відпускали ледь не до останнього моменту! Його все-таки вдалося приєднати до цієї групи, і йому робили операцію прямо на борту. Тому що там могло все закінчитися дуже складно. Коли це вийшло на офіційний рівень після лютого, вони вже [брали певних постраждалих]. Раніше брали кого-небудь,

щоб хоч комусь допомогти, а тепер у них були, я так розумію, рекомендації щодо того, кого вони мали брати. Німці відбирали тільки тих, наприклад, у яких були поранення кінцівок, хтось – тільки з пораненнями очей, вони відбирали цих людей. Потім підключалася діаспора. Таких сильно постраждалих, слава Богу, ставало менше, і ми відправляли людей, які не так тяжко поранені були, або на реабілітацію.

І потім – це вже травень був чи квітень – ми сфокусувалися на базі даних. Ми і далі продовжували це робити [відправляти на лікування], але такого потоку не було, ми вже нашу функцію майже виконали. Але у нас була база, яку ми хотіли довести до пуття. Ми далі її доповнювали, зв'язувалися з іншими організаціями. Почали співпрацювати з суддею Володимиром Василенком*. Я не пам'ятаю, як називається ця організація, вони оформлювали документи для подання у Європейський суд з прав людини. І наша база даних була однією з тих, яка слугувала фактично доказом того, що відбувалося в нас. Причому вона дуже серйозна, ця база даних, це не були просто імена, контакти поранених, у нас були копії медичних виписок, це можна було використовувати, як документ. Усе було дуже офіційно.

Ще один момент: коли ми почали вивозити за кордон, то з'явилася ще одна група волонтерів – перекладачі. Треба було медичні виписки перекласти. Ми шукали англомовних людей. Часто це були люди з досвідом еміграції, наприклад, людина, яка живе десять років в Америці або яка народилася там і переїхала сюди. Хоча бувало так, що я ночами з Google Translate якось перекладала. Ось так було налагоджено.

Потім почалася війна. [Волонтерська діяльність] якось органічно переросла в допомогу солдатам. Причому організація дуже змінилася за цей час. «Безпечне транспортування» стало «Ініціативою Е+». Багато хто відійшов з різних причин, хтось видохся, тому що внутрішнього ресурсу не було. Прийшли нові. Зараз в організації багато дівчат, які працювали в Лютеранській церкві, які приймали постраждалих. Вони безпосередньо співпрацювали з постраждалими на Майдані, потім, коли почалася війна – а, як ви знаєте, багато з майданівців пішли на війну – вони включилися, вони взяли ініціативу в свої руки. Почали шукати бронежилети, форму, медикаменти і якийсь час навіть займалися тим, що робили аптечки. У них були професійні аптечки для лікарів і професійні аптечки для солдатів. Слава Богу, вже немає зараз для того нагальної потреби. Вони продовжили лікувати, реабілітувати, надавати медичні послуги постраждалим, пораненим на фронті.

<...> Був ще один напрям нашої діяльності – це робота з сім'ями і дітьми загиблих. Почалося все з дітей майданівців. Для них організовувалися літні табори, багато хто брав цих діток до себе. База загиблих не така велика. <...> Було декілька таборів, усіх я не знаю, бо цим я на той момент не займалася. <...> Потім ще з'явилися українські поляки, які активно взялися за нас, для того щоб організовувати освітню програму для дітей постраждалих, самих постраждалих, у них була в пріоритеті молодь. Це мала бути літня школа [для початку], а потім шукали можливості для навчання. <...> Потрібно було зібрати список. Я пам'ятаю, що я ввечері після роботи заходила в нашу кімнату для переговорів і починала

* Український правознавець-міжнародник, Надзвичайний і Повноважний Посол України.

обдзвонювати. Ви знаєте, це був цікавий досвід спілкування з сім'ями постраждалих майданівців. Я соціолог за фахом, і я за ці два тижні продзвону стикнулася з таким зрізом історій тих, хто був на Майдані, історій життя цих сімей <...> На жаль, програма щодо роботи з ними так і не склалася. Грошей не дали. <...> Зараз я думаю, що сім'ями загиблих на Майдані ніхто не займається <...> Почалася війна – почали займатися солдатами, сім'ями загиблих солдат і важкопоранених. Минулої осені ми організовували теж декілька таборів, але були табори для цієї категорії населення. Ми спершу фокусувалися на солдатах, на сім'ях солдатів, а не переселенців. Тому що міжнародна допомога, коли почався конфлікт, була спрямована на переселенців. Вони не могли і не хотіли надавати допомогу солдатам, тому що це підтримка воюючої сторони.

<...> Ми своїми силами організовували заходи для діток, для матерів, а потім чехи спонсорували цей проект. Це був осінній табір для дітей із прифронтових територій, туди ми підключили трошки дітей солдатів, не солдатів, а просто солдатів АТО. І це вийшов дуже хороший проект. Один табір був під Одесою, а один – у Ворохті. Кажуть же, що понад 80% жителів Донецької, Луганської області ніколи не виїжджали за межі своєї області. Здається, що це просто слова, ти не розумієш значення цих слів, поки ти не бачиш цих дітей. А вони насправді нікуди не виїжджали. Я гуляла – один день їм потрібно було десь перекантуватися – з дітьми однієї солдатки АТО: для них усе було нове, красиве в Києві. Це був абсолютно новий досвід, і мені здається, це був дуже позитивний досвід для багатьох з них. <...> Дуже важливо вивозити дітей з цих сірих територій. Коли дають гроші якійсь організації, яка в Києві і допомагає переселенцям, вони беруть київських переселенців і везуть, відтак виходить, що допомога розподіляється дуже нерівномірно. Найлегше знайти людей у Києві, у великих містах. Набагато складніше працювати з сірою зоною, наприклад, щоб вивезти дітей під час навчання, ви не уявляєте, як це складно.

<...> Я дуже багато думала про те, що відбувається. Мій висновок такий: дуже важливо було те, що ми були при ділі, що ми знайшли свою нішу. Я пам'ятаю, дуже переживала, коли ці події відбувалися, не могла працювати, але коли я прийшла волонтерити, могла спокійно видихнути, бо розуміла, що роблю корисну річ, для того щоб покращити або хоча б не погіршити ситуацію, яка складається. У нас усередині був мікрокосмос такого захоплення, довіри, дружби, радості, який перекривав увесь негатив. Ми працювали, у нас була неймовірна команда. Усі люди, які там були, – вони всі дуже класні, не було поганих людей. І моє, мабуть, найбільше відкриття з Майдану, – і це спостереження багатьох моїх друзів, – що довкола так багато хороших людей. Це неймовірно красиво, коли незнайомі люди стають такі близькі, так допомагають, як ти б очікував, що лише рідний зможе допомогти. Це не самопожертва, а відданість, суцільна доброта. Дуже важко передати її на словах, ти просто її відчуваєш.

<...> Я коли згадую про події на Майдані, я завжди дякую Всесвіту, Богу, що ми були одне в одного, тому для нас це не було так трагічно. Що б не відбувалося в той момент, – це мої теперішні рефлексії – ми були разом, ми були зайняті, ми

допомагали. Через це фізично не було часу дивитися новини і думати: «О Боже! Що ж це робиться!» Було відчуття, що ти не бездіяльний у цей момент. Найбільше, мені здається, страждали люди, які хотіли допомогти, але не знали як. <...> Тому що коли я дивилася на роботі новини, то мені здавалося, що цей світ рушиться, а коли я приходила на Майдан або йшла на волонтерство – воно заспокоювало.

<...> Для мене особисто це був дуже позитивний досвід, я за нього дуже вдячна, але я б із радістю пожертвувала ним, щоб тільки цього всього не було.

Це не складається в одну історію, це такі маленькі деталі, які складаються у відчуття, в одну величезну емоцію, пов'язану з цими подіями. Коли, наприклад, формуємо базу даних, ти дзвониш, а там уже хтось помер, там мама, яка поховала дитину кілька днів тому. Вона починає розповідати, як батько прийшов за сином вранці: вони зідзвонилися, син ішов йому назустріч, щоб вони на машині поїхали з Майдану, і не дійшов, хлопця вбили. Вона розповідає, видно, що їй потрібно цим поділитися. А я слухаю, я розумію, що мені треба слухати. Я не знаю, що мені сказати. Я не можу сказати, що все буде добре, знаю, що це її єдина дитина, я не можу їй сказати, що «давайте не будемо про це говорити». У результаті 30 хвилин ми говоримо про Бога, про неї, про те, як вона буде тепер жити, що, можливо, їй варто поїхати в село. Буде весна, буде город – у роботі можна трошки легше пережити горе. Це неймовірно важкий екзистенційний досвід, тому що тобі треба бути сильною. Я не хочу сказати, що я бозна-яка сильна, ні, але це такі умови, за яких від тебе вимагається неймовірна внутрішня непохитність. Тому що інакше ця ситуація тебе зруйнує.

<...> Я побачила, що Майдан закінчився, і почала відходити від цього. Мені треба було поповнити запас стійкості й життя в собі. Я не могла якийсь час займатися волонтерством. Я хотіла, але просто не складалося. Дехто почав ходити до психолога, хтось дуже багато і довго ходив і досі ходить. Людям по-різному це далося, залежно від того, хто що бачив, хто що пережив. <...> Іноді я думаю, що все наше суспільство тією чи іншою мірою травмоване. Коли я про це думаю, то мені стає страшно: як же з цим бути? І спадає на думку таке: треба щось з цим робити.

Ще один з напрямів допомоги – це допомога волонтерам, які також постраждали на Майдані. Вони більше психологічно постраждали. У якийсь момент з'явилися угорці, які сказали, що хочуть допомогти, але вже багато хто лікує майданівців, вони бачать якусь доречність у тому, щоб надати допомогу людям, які надають допомогу. А це реально було необхідно, бо люди зашивалися, у когось нервові зриви були, у когось сім'ї рушилися, хтось просто не міг спати. Я взялася. Це був один із проектів, які я вела повністю. Я їх шукала, склала список, їх було дві групи, збирали документи. Це були медики Майдану. Ми їх відправляли в Угорщину, в санаторій у Хайдусобосло, місце, де термальні води, на десять чи сім днів вони їздили.

<...> Були різні ситуації. Бували і конфліктні моменти. Ми вирішили, що це теж якийсь посттравматичний синдром. <...> Було дві групи, і з того, що я чула від кожного з них і від організаторів, це було щось неймовірне і неймовірно потрібне для них. <...> Дуже цікаво було спостерігати в медіа за динамікою, як відбувається

реабілітація волонтерів. <...> Тепер, коли є нагода десь на якихось міжнародних зустрічах, заходах з впливовими людьми, я кажу, що одне з того, що потрібно, – це робити якісь програми реабілітації для людей, які надають допомогу. Тому що ми як волонтери або колишні волонтери знаємо, які це наслідки має для людей. А державою не передбачена допомога цим людям.

***

Я киянка. Дослідниця, соціологиня. На той момент мені було 25 років.

Ще буквально одне речення. Я могла б надавати [допомогу] пораненим, але не могла боротися на барикаді. Я чітко знала, які функції я можу виконувати, а які не можу. Те, як усе відбувалося на Майдані й поза ним, – це як великий мурашник, у якому в кожного була своя функція. І коли кажуть «барикади, лікарі» – то вони, безумовно, грали дуже важливу функцію, можливо, найважливішу, але щоб це все було можливим, була ще купа людей, які робили маленькі кроки, кожен кудись біг. Кожен робив щось своє.

Приходила бабуся, я кілька разів її бачила по неділях, вона приносила теплу їжу: котлети, ще щось. Це, здається, ніщо. Але котлети – це максимум, який вона може зробити. Вона не буде ні бігати, ні рятувати, її саму, мабуть, доведеться рятувати. Але в той момент, коли вона їх приносила, вони були потрібні. Так кожен робив те, що він міг. Мені здається, що це дуже важливо для результату загальної справи, коли функції, обов'язки усіх поділені, і кожен робить те, що він може робити, що хоче робити, не через силу. Я думаю, саме через це і перша, і друга революція мали місце, тривали довго. Наприклад, щодо киян. Багато хто з них працював і не ходив часто на Майдан, але вони давали гроші, вони приносили спальники, хоч щось маленьке вони робили. Це не можна порівняти з тим, що людина віддала своє життя, але я думаю, що не можна і засуджувати або вимагати більшого. Річ у тім, що кожен робив у цю ситуацію свій внесок, який він був готовий щось робити. А насправді багато хто був готовий зробити. <...> У кожного була своя роль. Зараз теж війна. І мені здається, важливо знати свої межі і не створювати проблем. Це не про героїзм, а про виваженість дій. Ми маємо робити добро, а не так, щоб тебе потім рятували або розрулювали ситуації, які ти заварив. Бо буває так, що людина хоче допомогти, а потім розгрібають наслідки її допомоги.

Михайло Ющенко:

«Ми займалися евакуацією поранених з Майдану і, якщо прямою мовою казати, викраденням з лікарень»

Мене звати Михайло. Прізвище – Ющенко. Однофамілець з нашим бджолярем-президентом. Власне, з нього і почалося – у цьому всьому я брав участь 2004-го: Помаранчева революція, хусточки. Потім величезна зневіра, зрада президента. І коли почався другий Майдан, я вже ні у що не вірив. Жінка їздила, мене всі

ці ліхтарики («давайте включимо ліхтарики, побачимо, чи нас багато») абсолютно не заохочували. Але коли почались бойові дії, то я зрозумів, що я потрібен.

Після подій на Грушевського я почав брати участь в акціях Автомайдану. Тоді була в нас поширена в мережі така акція, як «допоможи приїхати на Майдан». Я виклав, що їду, відгукнулася Свєта Тараненко, це львівська журналістка, я за нею заїхав. Ми приїхали на Майдан. Проте вона ще сказала: «Якщо не боїтесь, то давайте візьмемо участь в більш серйозній справі». Тоді зібралися: Свєта Тараненко, Олена Ганцяк-Каськів, Артем Миргородський◆ і я, і, власне, «Безпечне транспортування поранених» – «Е+» почалася з чотирьох людей. Тоді виникла ця ідея. Потім уже за кілька днів почалися дзвінки. Я приходив з роботи, годину відпочивав, десь о десятій був у центрі, стояв і чергував. Спочатку в нас було все не дуже налагоджено, а потім налагодилася до універсалізму відпрацьована мережа інформації. Дівчата приймали заявки, де є поранені, і ми приїжджали. Ми одразу попереджали, що це або небезпечно, або дуже небезпечно, і це справа добровільна: ви їдете чи ні. Я приїжджав, забирав. Власне, чим ми займалися: евакуацією поранених з Майдану і, якщо прямою мовою казати, викраденням з лікарень. Бо, як ви пам'ятаєте, тоді лікар був зобов'язаний, якщо поранені були з Майдану, одразу доповідати [силовикам]. <…> Нам дуже допомагали церкви, усі, окрім Московського Патріархату. В нас були підпільні шпиталі на Львівській площі у храмі Василя Великого, у римо-католицькому храмі на Перова – там дуже великий шпиталь був. Туди ми звозили поранених.

Була ціла група машин. Ми не знали одне одного, усе було абсолютно конфіденційно. Ми навіть намагалися не спілкуватися за іменами. Ми зустрілися усі через рік після Майдану, таку начебто вечірку організували – то я тоді вперше побачив диспетчерів, а вони мене, тому що все було дуже підпільно. Зараз уже, з висоти часу, розумієш, що це усе дуже смішно виглядало, тому що коли я виїжджав, тільки одна дорога була з Подолу – по Володимирському узвозу, нагору, і там біля Українського дому стояв міліціонер і записував номери. Тому це дуже смішно було, ця конспірація, те, що я видалив з мережі усі свої дані. Якби прийшли «ті», тобто правоохоронці, то все було б дуже «весело».

<…> Ми займалися евакуацією. Дівчатка молоді, волонтерки, допомагали. Лікарі [наші] займалися тільки парамедициною, першою допомогою, для іншої умов не було. Тоді вони передавали постраждалого волонтеру або волонтерці, вона зустрічає мене, ми садимо і відвозимо. Волонтери супроводжували. Один раз було таке, що мене дуже перетрусило. Ми вже спускалися вниз, з пораненим, він трохи обгорілий був, і я порушив дорожні правила. Мене зупинили. Я вискочив з машини, щоб вони до мене не підходили. Я ніколи цього не роблю – це їхня справа. Але тут я вискочив з машини, підняв руки, що я винуватий, швиденько показав, скільки я маю штрафу, і цим усе зам'ялося. Коли я сів, ці дівчата, які супроводжували, кажуть: «Цього не можна робити. Ми ж будуємо нову країну!»

<…> Ці дівчата-волонтерки – це щось! Зовсім діти. У мене так закарбувалося, що я і зараз без сліз не можу розповідати. Відвезли до римо-католицького храму пораненого, я їду назад. Кажу: «Куди тебе відвезти, дитино?» Вона: «Якщо можна,

то кудись до метро». А від неї так димом тхне. Я кажу: «Та куди тебе до метро!» Тоді вона каже: «Якщо можна, то на Лук'янівську, у студентські гуртожитки». Ми їдемо туди, дзвонить телефон, «Тато» написано. «Зробіть якомога голосніше музику!» Я не зрозумів, тихіше роблю. «Ні, ні, якомога голосніше. Так, тату, так. З дівчатами на дискотеці, скоро додому йду». У мене сльози на очах, думаю, яке чисте дитя.

<...> Одного разу, це вже в лютому, я у великий шпиталь, який був у Михайлівському, віз медикаменти. На блокпосту стояли старий такий, видно, з пенсії його підняли, даїшник, шмаркач-строковик і «беркутівець». Вони ж мішали їх, щоб одне на одного стукали. Я кинувся – ніяк не можна, усе зайнято, щоб підійти ближче. Я підійшов до капітана, кажу: «Зброя, гранати – усе вдома. Тут у мене тільки медикаменти. Дозволь проїхати». Він каже: «Так мене ж…» Я кажу: «Так відвернись». Він так відвернувся, наче махає. Різні люди були серед них теж, але, в основному, звичайно, скоти. Скоти страшні.

Мабуть, найтяжчий день був 22 лютого, мене визвав Артем [Миргородський], я приїхав до храму Василя Великого. Завдання було евакуювати сотника, прізвища я і зараз не можу назвати, на Захід України. Він мав контакт з «Беркутом», від якого, скажімо так, «Беркут» мав великі втрати. Він був контужений, в неадекваті, заведений, мав при собі бойову зброю, він сидів у кутку, боявся. <...> Я не знаю, що мене надихнуло. Я був у захисній куртці, такій наче військовий. Я підійшов до нього і поздоровкався. Він буквально через хвилину сказав, що з цією людиною, зі мною, він їде. Мені дали ще одного супроводжуючого, і за 16 годин я відвіз його в Івано-Франківську область і повернувся назад. Це була найстрашніша поїздка. Він був зі зброєю, нікому не довіряв. А в основному я [возив] по Києву. Це була важка, інколи брудна робота. Ніяких подвигів, нічого. Важка, якоюсь мірою дійсно небезпечна, але щоб з прапорами бігати – такого не було.

<...> Тоді, на початку діяльності, абсолютно не знали одне одного. Якби схопили, не дай Бог, то я тоді не міг би ні про кого сказати, якби навіть хотів. Я знав безпосередньо Артема, з часу, коли це все починали, ще Оксану Сивак – у нашій організації вона була головним лікарем. Дівчат [волонтерок] я не знав. Знав хлопців, які постійно зі мною їздили, волонтерів Андрія та Івана.

<...> Не всі постраждалі могли дійти до машини. У мене «Mitsubishi», звичайна машина, я возив постраждалих [середнього ступеня], важких забирали «швидкі». Потім ми вже намагалися забрати, якщо в лікарні хоч трохи привели до тями. В основному їх везли до БСП. Ми під'їжджали звідти, зі сторони трамваю. Тоді я не виключав двигун, стояв там, хлопці йшли до лікарні. Буквально за хвилин 15–20 хлопці приводили пораненого. Бувало, що допомагали лікарі, бувало, що медсестри. Це не секрет, які у нас медсестри: просто приймали гроші, закривали очі. За хвилин 15–20 виводився цей поранений, інколи його, як дитину, в машину – і їхали. [Тоді моя машина] практично основна була, ще був один хлопець, який теж майже весь час брав участь. Іншим дзвонили: «Можеш, не можеш?» Одноразові помічники були: приїхали, допомогли. Мій брат допоміг раз. Інколи

[помічники] лякалися, тому що дівчата-координатори одразу попереджали, який ступінь небезпеки тієї чи іншої акції. Наприклад, ця акція є практично безпечною, візьмете – відвезете; а інша акція дуже небезпечна: потрібно з передової забрати.

<…>[Привозили в притулки] тільки вночі. Наприклад, на Перова виходила сестра, черниця, не знаю як звати, ми не питали. Найбільше ризикували саме вони, тому що вони майже усі там піддані Польщі, вони знали, що їх можуть у будь-який момент [депортувати]. Диспетчер зв'язувався зі мною, якщо я погоджувався. Не знаю точно, як це все відбувалося, але скоріш за все давали мої номери. Єдине, що про мене знали: моє ім'я, номер машини і номер телефону. Це те, що наші диспетчери знали.

Біля Василя Великого чергували хлопці-майданівці, [там була створена варта Самооборони]. До речі, там дуже цікаву історію хлопець розповідав. Стояв хлопець (він на першій лінії був), і його трохи вдарили. Йому допомогли, і він далі вартував. Хлопець сам із Броварів. Він мені розповідав: «Я київських дуже не люблю. Вони гоноровиті всі, зазнайки. Але стою вночі, під'їжджає «Lexus», виходять дві, видно, що мажорки, і кажуть: «*Тебе надо что-то?*» Він, як психане, каже: «Нічого не треба, їдьте звідси». – «*Нет, ну, может, что-то надо?*» Він: «Може, цигарок». «*А каких?*» Він зі злості, а він вже не палить, сказав щось вичурне. Вони сідають в машину і їдуть. Він подумав собі: «От добре. Поставив на місце». Не пройшло й десять хвилин, вони приїжджають, блок цигарок, дві пачки, дві запальнички. Кажуть: «*Может, тебе еще что-то?*». Він, за його словами, вже знахабнів: «Може, ще музику б послухав». Одна з жінок говорить: «*Ленка, я у тебя в бардачке плеер где-то видела!*» Віддали йому плеєр і поїхали. Він каже: «Я стою…» Таких випадків на Майдані було дуже багато. І ніхто нікого не питав, ні імен, ні прізвищ. Просто одне одному допомагали. Спочатку дійсно було важко, але потім усе з'явилося, навезли з усієї країни їжі. І коли ця бабуся, з пенсією 800 гривень, макарони відварювала, приносила хлопцям, і вони розказували, як смачно, то це треба було бачити.

<…> Зазвичай я під'їжджав до Майдану, чекав, поки буде виклик. [Машину залишав] в основному біля Українського дому. А з цієї сторони, з боку Богдана Хмельницького, у нас були перепустки «Безпечного транспортування», одноразові. Наша варта нас пропускала. І з Київради колись забирали, я під'їжджав. [Були не тільки ці шпиталі в церквах], ще було кілька підпільних квартир. У нас на Смирнова-Ласточкіна* була напевно. Жінка сама була дитячий лікар. Я не знаю подробиць, але то була трикімнатна квартира, вона жила там сама. По 15–20 чоловік там було. Декотрі просто приїжджали туди помитися, одну добу в нормальному ліжку поспати. То були легко поранені. Я так зрозумів, що вона терапевт, першу допомогу надавала. Багато було і таких, які приймали без медичної освіти – просто приймали людей, щоб ті могли помитися, відпочити…

<…> Я за більшовиків працював у таксі. У принципі Київ знаю досконало. Але бували такі адреси, які шукали по півтори години. Я кажу: «Це вас вже точно

* Зараз Вознесенський узвіз.

«Беркут» не знайде». В основному Київ. Близько було: Біла Церква. Це і додому, і сховати. Я просто не знаю, хочуть люди, чи ні, щоб про них розповідали, тому скажу просто: у приміські села відвозив.

[Коли відбувалися події лютого, з’явилися] важкі, вони були в лікарні. Але 90% лікарів вже були на нашій стороні. Тоді возили просто «швидкими допомогами», ми супроводжували по лікарнях: доїжджали до лікарні, наші хлопці дивилися, щоб постраждалий «влаштувався». Тоді ми вже медичний супровід намагалися зробити, тому що станом на кінець лютого у нас був фонд ліків.

До речі, 17-та лікарня прямо з перших днів була на нашому боці. Приймали практично усіх, і я особисто привозив туди і не раз. Не зі Щорса, а прямо з провулку Лабораторного заїжджали, через хвіртку туди заводили. У БСП 50/50, там були і ті, і ті. Єдине, що БСП – там відкриті кишені. Там можна було вирішити питання, якщо не офіційно, то іншим шляхом. А 17-та дійсно була на нашому боці, і зараз допомагає.

<…> [Пораненим на початках не говорили, куди їх везуть.] Вони 70% взагалі були не київські. Вони знали тільки Майдан, периметр, усе. Коли ми їх уже назад везли, було краще. А вони рвалися: Майдан – і все. Ті, хто брав участь у зіткненнях, [самі] не пересувалися по Києву взагалі, навіть на відпочинок, з відпочинку. Тому і назва організації – «Безпечне транспортування». Та й якщо б мене, наприклад, кинути в джунглі, то це було б приблизно так, як вони себе за периметром Майдану відчували. Навіть я, київський, [був шокований]: ти тут, тут стріляють, ти відвіз цього обгорілого хлопця, приїжджаєш на лівий берег – люди сидять в кафе, п’ють пиво, дивляться кіно. Я колись дивився репортажі про Югославію, не вірилося, що таке у нас буде.

Найважчий день був той, коли була поїздка на Івано-Франківщину. В ті дні лютого ми до Майдану майже не під’їжджали. Спускалися аж на Поштову площу, дивилися, хто поранений був. Вони проривалися через гірку, через парк і вниз по Подільському спуску, звідти забирали. Тому що [до Майдану] під’їхати не можна було.

Подзвонили, сказали, що дуже велике загострення, чи ви готові продовжувати. Я не пам’ятаю, чи лікарняний я брав, чи просто відпрошувався – я тоді перейшов на цілодобове чергування. [Раніше вдень на роботі офіційній, а вночі чергував], десь передрімав, коли чекав, десь на роботі на столі поспав. Начальник мого відділу такий дуже ярий з іншої сторони Майдану був, тому це було дуже секретно. Я приходив і казав, що учора дуже сильно посиділи з кумом, тому я такий пом’ятий.

<…> Я не знаю, може, це дико звучить, але це, мабуть, найкращий рік у моєму житті був. Я знав, що я комусь потрібен, від мене у прямому сенсі залежить чиєсь життя. Ми не знали одне одного, але таке братство було! У нас був телефон екстрений: якби мене уже почали брати, то я просто набрав би цей номер, натиснув телефон, кинув би його кудись, щоб було чутно виклик, що робиться. Намагалися [розробляти такі схеми]. Артем [Миргородський] – молодець, він багато чого передбачував. Конспірація, мабуть, на 80% – це його робота. А інше – це дівчата, це їхня ініціатива.

<...> Це була дуже важка, монотонна, інколи брудна, інколи небезпечна, але просто робота. Ті хлопці, які були на барикаді, робили якісь подвиги, а всі інші – просто допомагали. Але коли тих, на барикадах, питали, то вони теж казали: «Це наша робота». Кожен робив свою справу. Слава Богу, що усе вийшло. Чим воно обернулося – це вже інша справа. Революцію роблять романтики, а її плодами користуються циніки. Але все одно я не жалкую. Ми зробили те, що мали зробити. Своїм донькам я сміливо дивлюся в очі – тато не лежав на дивані, коли це було. Моя жінка усе розуміла, тим більше, що вона раніше пішла, я ж кажу, спочатку я не ходив. Моя сестра, племінниця брали участь, але вони робили інше, вони допомагали, возили гуманітарку. Коли почалися уже справжні дії, то я зрозумів, що там я потрібен. Бігати я не міг зі своїм інфарктом, але їздити міг.

<...> Найважче для мене було – це дивитися дитині в очі і обіцяти, що тато обов'язково повернеться. Тому що ти не знав, повернешся чи ні. Донька взагалі постійно запитувала: «Ти ж обіцяєш, що ти повернешся?» Тато, звичайно, обіцяв. Доньки малі зовсім. Зараз старшій дванадцять років, але все розуміє. Менша розказувала в дитсадочку: «Ми з татом їхали заплавляли каніслi, і тато возив на леволюцію бензин». Добре, що у них була виховалелька-патріотка і казала: «Доню, це ж не можна розповідати». Діти ж завжди хваляться: мій тато те, мій тато се.

<...> Уже згодом «Е+» вийшла на міжнародний рівень. Я й зараз цим займаюсь. Ми потихеньку, в міру допомагаємо. А коли уже відправляли поранених за кордон, підійшла до мене Олена [Ганцяк-Каськів] і каже: «Пане Михайло, ви думали тоді, коли ми вчотирьох домовлялися, що до цього доростемо?» Прилітали величезні літаки західні, забирали поранених. Наша організація і далі працює. Зараз вона вже легальна.

<...> Після Майдану була дуже велика робота. Коли Захід почав приймати наших, ми займалися цим. Коли німецький літаючий шпиталь прилетів, то наша організація ним займалася. Прилетіли німці, вони відбирали [постраждалих] самі. <...> До речі, там теж був цікавий випадок. У 17-й лежав хлопчик, вевешник, кульове поранення в голову, нейрохірургія. Німці подивилися: «Це наш». Тоді ми вже не дивилися, чиї поранені. Батько пораненого – полковник цієї внутрішньої служби, такий ярий «совок». Коли я сказав, що німці згодні, забирають його на лікування, він сказав: «Нет. Или здесь, или в России пусть лечится». Ну ні, так ні. Я поїхав. Буквально за півгодини дзвінок: в сльозах мати дзвонить: «Ми згодні, забирайте сина». Забрали. З Петрівець теж, діда возили, діду розбили око – вони ж намагалися завжди в око цілити, ці «беркути» – і прямо в Українському домі, ще до того, як Дім запалили, йому зашили око. Німці, коли подивилися, то сказали, що люди-офтальмологи у нас із золотими руками. Єдиний мінус – там не було ниток, які розсмоктуються, а так, за таких умов, це унікальна операція. Ми цього діда завезли. Стоїть літак, а баба його проводжала, подивилася, каже: «Усе життя мені розповідали, що німець, це – фашист, а руський – це брат. Так брат діду око вибив, а фашист лікувати везе».

Ми допомагали: по всіх лікарнях у нас були відповідальні дівчата, причому

не обов'язково лікарі. Напевне, та, з ким я найбільше працюю, Іра Савченко, вона за фахом юрист, але вона вже зараз якомусь сільському завідуючому лікарні дасть фору по медицині. Були конкретні відповідальні майже за кожну лікарню: ми розвозили ліки, допомагали пораненим. Коли була масштабна евакуація на Захід, то допомагали з виїздом і зустрічали тоді, коли прилітали назад, тому що багато приїжджали на возиках. Тоді допомога чи медична, чи юридична, багато важила, ми допомагали хлопцям, які не могли ходити. Напевно, місяців три [активно тривала після Майдану ця допомога]. А зараз допомагаємо атошникам, фронту. Те саме, але зараз уже відкрито.

У травні прилітали канадські лікарі українського походження, хірурги, 13 чоловік. Взяли відпустки, за свій кошт прилетіли сюди в шпиталь центральний військовий, привезли повністю на весь курс медикаменти за свій кошт, робили унікальні операції щелепно-лицеві. Там операції по 60–70 тисяч доларів, а вони робили це безкоштовно. І залишали на повний курс лікування усі медикаменти. То ми ж їх теж супроводжували: зустрічали в Борисполі, возили по цих шпиталях. Допомагаємо атошникам. Для іншого напрямку у нас є Валя Варава◆, вона машинами займається, «бусами», які куплять закордонні наші волонтери – відправляє на фронт. Просто зараз це вже абсолютно безпечно. Організація вже офіційна. Ми зідзвонюємося: «Коли ти можеш відвезти ліки?» Завтра, післязавтра – це вже не горить.

Якось, коли вже місяців два чи три пройшло після Майдану, кудись я їхав уночі, їду і стоїть поліція і блокпост. <...> Серце так і впало – ну, зупинять вони мене, подивляться документи і все. А тоді: «Бум! Стій! Це вже все пройшло!» [Під час перевезень поранених] таких інцидентів, здається, не було. Ми були законспіровані. Отой єдиний раз був, коли мене зупинили, та й то – справа і зліва від пораненого сиділи дівчата, то можна було й так проїхати. <...> [Всі ці речі: розміщення в машині, маршрут, як зробити, щоб це виглядало найбезпечніше] – в основному це робили молоді дівчатка-волонтерки. Вона усміхається, міліціонер дивиться, наче все нормально, а ззаду на сидінні поранений міг лежати, стогнати.

Коли це все закінчилося, то вирішили зібратися і подивитися одне одному в очі. Дуже цікаво було, коли я дивився на дівчаток-диспетчерів, а вони на мене. Вони уявляли мене одним, я їх іншими. Ледве не родичі, але ніколи одне одного не бачили. Чоловік п'ятнадцять-двадцять [було на зустрічі], це які працювали постійно.

<...> У мене є знайомий, він англієць, підданий королеви, йому за сімдесят років, він колишній спецназівець англійський. Він живе зараз під Броварами, одружився на нашій жінці, у них будинок під Броварами. Він дуже багато давав консультацій для бойових підрозділів, що можна робити практично голими руками. Це ж його задумка – будівельна пінка прямо під каски «беркутівцям». Чимало людей допомагали просто разово, хто що міг. Допомогли – дай Бог здоров'я. Я розумію, що не кожен міг це робити. Хтось у силу сімейних обставин, хтось у силу здоров'я, хтось у силу фінансових можливостей. Тому що спочатку це взагалі все було добровільно, а потім деякі гроші з'явилися. Тому коли приїжджали ці хлопці допомогти один раз, казали, що потрібно на бензин, то організація виділяла

гроші – не було проблем, якісь гроші знаходилися. Ті, хто постійно був, той знав, що це його справа, це його організація, тут питань не існувало. А ті, хто разово брали участь, то, зрештою, чому вони мали страждати, чи їхні родини?

З основних [15-ти, які працювали постійно], чоловік п'ять залишилося як кістяк організації. Але практично всі, хто брав участь або в одному, або в кількох проектах, усі на зв'язку зараз. Це навіть не команда, а братство якесь. Команда – це американське слово, яке я не дуже люблю, у нас було дещо більш споріднене. Тому що коли я, може, десь через півроку після Майдану потрапив у лікарню, в мене інфаркт легені був, то організація практично мене виходила. Якби не організація, то понесли б мене уперед ногами. Дуже складний випадок трапився. Допомогли починаючи від ліків, закінчуючи медичним супроводом.

Будем сподіватися, що й далі працюватимемо. Тільки краще допомагати не фронту, а якимсь дитячим будинкам, але поки що це не від нас залежить. До речі, дитячим будинкам ми також допомагаємо. <...>

***

Народився я під Києвом, Вишгородський район, зараз там Київське море. Мого села зараз уже немає. Я ледве його пам'ятаю, тому що в п'ять років ми переїхали до Києва. Освіта – Київський транспортний економічний технікум. За фахом логіст організації перевезень. На той час, під час Майдану, працював завскладом, тобто займався логістикою. Зараз практично без роботи. 57 років. Про родину: від першого шлюбу в мене син, він уже дорослий, своя сім'я, а я зараз маю дві доньки – вісім і дванадцять років, дві принцески чарівні. Тато помер, мама живе ще, маю ще сестру на два роки молодшу.

Артем Миргородський:
«Ми в якийсь момент зрозуміли, що саме у нас основний масив інформації, і у нас виникла ідея систематизувати цю інформацію повністю»

<...> На тому етапі, коли ми входили до громадських рад, коли вже був уряд новий, ми намагалися дбати, щоби всі ці бази з кожною людиною, з її історією, щоби вони перейшли до відповідних державних органів. У нас у базі було близько 500 осіб з усіма своїми історіями, в різних країнах вони були або вже повернулися. На той час Наталка Федорович була заступником міністра соціальної політики, вона дуже дбала про те, щоб був оцей перехід, щоб інформація надходила до держ органів, дуже це лобіювала в міністерстві. А в МОЗі був Олег Мусій◆, він саме з нами і співпрацював, коли був на Майдані в медичному штабі. Ну, і відповідно потім він то все перебирав, але він дуже був перевантажений, там була Олена Євстігнєєва, його помічниця. І ми з Оксаною [Сивак] входили в ту громадську раду, також слідкували, щоб інформація, яка стосується МОЗу, перейшла теж

включно з базою і далі вже відповідно мала застосування, щоби не лишати цих наших співвітчизників без допомоги, щоб усе, що їм належить, у майбутньому дійшло до своїх адресатів.

Про це стало відомо дипкорпусу, дипломатам певних країн. Вони отримали запит від своїх урядів про надання медичної допомоги в своїх країнах постраждалим на Майдані, почали шукати, де можна отримати верифіковані дані щодо таких кандидатів на транспортування за кордон. Оскільки МОЗ тоді не функціонував і майже ніхто офіційну інформацію тоді не збирав від імені держави, вони зверталися до організацій, які найбільш володіли інформацією. На той момент це були Євромайдан SOS Олесі Матвійчук◆, це була наша організація, ну, і, напевно, Автомайдан. Тобто були три найбільші центри, в яких були потужні інфолінії і допомога з логістикою, юридична допомога різна, дуже багато людей зверталось. Ми обмінювались інформацією. Умовно, за правову допомогу і логістику відповідав Автомайдан, чисто за права людини – Євромайдан SOS, Центр громадянських свобод. Якщо йшлося про гуманітарну підтримку – свідчення і опис поранень, то з цим – до нас. Ми між собою кооперувались і обмінювались інформацією. В якийсь момент ми отримали запит спочатку від польського посольства, це були буквально перші дні після перемоги Майдану, десь 20, 21, 22 лютого, потім від інших посольств. Поляки надали перші літаки для поранених. Вони вилітали з певними інтервалами. До нас звернулися консул і посол Польщі, так само звернулися чехи і румуни, приблизно в один і той же час, але поляки і чехи були першими. У них було прохання допомогти разом з ними відібрати постраждалих у лікарнях і сформувати борт літака, в який поміщалося від 12 до 20 людей в середньому.

Всі були військові літаки, обладнані ліжками. Ті, що вивозили сидячих, то вже було трошки пізніше. А почали ми саме з лежачих.

Як і все на Майдані, це відбувалося дуже спонтанно, ми це не планували. До нас прийшли, і ми зрозуміли, що у нас є база, у нас є контакти волонтерів у лікарнях і нам довіряють, у нас є іноземці, які довіряють нам. Бачили, що ми є проміжною ланкою, яка може зв’язати пораненого й іноземну лікарню, яка готова його прийняти. Фактично ми були посередниками.

<...> [На кінець лютого вже сформувалася база по лікарнях.] У лікарнях поранені були. Як би ми не вивозили людей за межі, уникаючи лікарень, щоб їх там не заарештовували, ми давали собі звіт, що тяжкопоранених ми не можемо вивозити в притулки, тому що можемо ускладнити ситуацію. І тому десятки найтяжчих простріляних активістів лежали в лікарнях. Мова йшла про те, що їх треба було ідентифікувати і передати в руки тих спеціалістів, які готові були з ними працювати. Деякі з поранених були у нас, але ми розуміли, що в першу чергу треба підлікувати тяжкохворих, тяжкопоранених. Тому фокусувались на роботі в лікарнях. Ми заходили в лікарню, одразу звіряли списки з тими, що були у активістів-волонтерів. В кожній лікарні – 12, 18, 17-й – були свої списки, були активісти-волонтери, які моніторили, кожного постраждалого супроводжували. Тут була дуже класно побудована робота і зв’язок. Ми приходили, вони нас знали

раніше, вони нам довіряли, допомагали установити контакти з головним лікарем, тому що без головного лікаря такі речі не робилися. Ми разом із головним лікарем і з іноземцями з диппредставництва заходили і складали список. Лікарня в цей процес не втручалася, фактично людина просто виписувалася. Вона лише давала медичну виписку і документ, скани, які робилися раніше.

Потім німці почали допомагати активніше. У поляків не було [своїх фахівців], вони нам повністю довіряли, з консульства вони делегували співробітників, які супроводжували цей процес. Румуни робили так само, але трошки пізніше почали. А от чехи і німці фундаментальніше підійшли. У чехів був відділ «Чеські лікарі»*, так він називався, вони сиділи в посольстві, там була ціла низка людей, один з них, з активних менеджерів, був Іво Докупіл◆, ще Зденка Цайсова◆. Це була державна програма, чехи на рівні держави ухвалили рішення про підтримку українців. Вони мали лікаря, який разом із нами ходив конкретно в лікарні і передивлявся документи. Ми почали відправляти людей, в середньому по 18–20 на одному літаку.

Паралельно супроводжували тих, хто полетів раніше або виїхав іншими способами, це були і «швидкі», і приватні автомобілі в Польщу, переважно через Львів.

<...> Ми дивилися на всю базу даних, складали картинку всіх постраждалих, з клаптиків складали всю інформацію. Дійсно, ми не володіли всією інформацією з початку. Поляки і чехи теж приходили зі своїми списками, вони збирали інформацію із своїх джерел. Вони казали: «У нас є уже 6–7, давайте ще 6–8, і ми сформуємо цей літак». А на другий літак у них було уже 18–20, ми навіть не знали, де вони їх беруть. Вони казали: «Давайте перевіримо, бо є така інформація, і ми вас просимо верифікувати. Давайте разом підемо на них подивимось. Якщо є інші, складніші, давайте краще поміняємо».

В результаті, і в тому числі завдяки нашим партнерам, ми накопичили інформацію достатнього об'ємну. У нас виникла ідея систематизувати повністю цю інформацію. Ми в якийсь момент зрозуміли, що саме у нас основний масив, бо ми саме посередині стоїмо, ми між волонтерами. А у волонтерів у лікарнях, на жаль, була дуже хаотична база даних: вони записували всіх, навіть тих, хто на один раз зайшов, на вечір, хтось палець перебинтував і таке інше; а найгірше те, що [іноді постраждалі] давали не свої імена, були неперевірені особи. У нас саме була база постраждалих і найбільш поранених, які по Фейсбуку пролунали в тому числі, десь у мережах, які в лікарнях були офіційно зареєстровані, тому що вони реально лягли з важкими пораненнями. Ми зрозуміли, що у нас є кістяк, може, відсотків 70 цих людей.

<...> Хочеться підкреслити, що важливий етап роботи з відправкою поранених за кордон – це коли німецьке консульство до нас звернулося. Здається, був початок березня, коли вони вперше звернулися. Були надані два літаки німецькі, це Люфтваффе, величезний літак військовий, літак НАТО, який вони використовують на різних операціях, в тому числі в Афганістані, здається, чи в інших точках. Він реально так і називається «Небесний шпиталь», це повністю літак-шпиталь,

* Йдеться про організацію «People in need».

обладнаний на 20 чи 25 лежачих місць. Вони прислали групу лікарів, причому це були військові лікарі, я таких лікарів дійсно ще не бачив, натівці. Один розмовляв російською мовою. Це були фахівці, які працюють по контракту з державою в гарячих точках. Класні фахівці, там була групка десь п'ять людей, вони ходили з нами по лікарнях і особисто збирали всі документи, особисто все переглядали, всі скани і таке інше. [Сортування цих поранених і прийняття рішення вони взяли повністю на себе]. Ми дали їм на Хмельницького офіс Ольги Богомолець, в якому ми тимчасово знаходились. Там була кімната, де було обстеження, огляд кандидатів на транспортування в Німеччину, на лікування, його вела в тому числі Оксана Сивак. Німці вивчали прямо в цьому кабінеті документи. <… > Це швидко відбулося – два дні, максимум три. От вони прилітають, два-три дні набирають літак і улітають.

Німецьких було два рейси, три чеські, три польські, один румунський. Отака кількість літаків.

Що ще цікаво: німці виявили бажання взяти постраждалих і з боку емвеесників. Вони сказали: ми вважаємо, що в цьому конфлікті постраждали дві сторони, і оскільки це гуманітарна місія, то ми маємо мандат допомагати обом. Вони взяли 5–7 людей саме з того боку. Пам'ятаю, нас один раз попросили піти в лікарню МВС на Лук'янівці, взяти участь у відборі там. Ми не супроводжували їх детально, але принаймні були в тому місці і бачили, що вони вели переговори з керівництвом лікарні. Потім вони відібрали кількох людей. Хоча ми боялися, що ці люди могли вступити в якусь сварку, але в цілому [все закінчилося добре].

Якщо говорити про формалізацію нашої подальшої роботи, то варто зазначити, що німецькі літаки – це було завершення іноземного транспортування. Між першим і другим німецьким літаком була велика дистанція, майже місяць, здається. І в проміжку був ще один польський, один чеський і один румунський літак. Дуже багато постраждалих захотіло полетіти в Німеччину, і вони чекали саме цей літак. Навіть виникла певна проблема через те, що деякі відмовлялися від інших пропозицій, тому що знали, що буде наступний німецький літак.

<…> Найголовніший, принциповий момент під час відбору кандидаті на лікування за кордоном: ми мали допомогти встановити причетність постраждалого до подій на Майдані. Не секрет, коли ми вже потім займалися формуванням бази даних влітку 2014 року, ми виявили щонайменше трьох (а я думаю, насправді їх було більше), які не були пораненими на Майдані.

Тоді база контактів була дуже велика, мені потрібно було подзвонити 2–3 людям, щоб з'ясувати, де потерпілий у час Майдану був насправді. По-перше, волонтера у лікарні спитати, чи він дійсно бачив цю людину. По-друге, з'ясувати в того, хто з ним лежав, хто слухав його розмови, чи він може підтвердити. І в результаті ми виявили двох людей потерпілих не з Майдану. Один чоловік дійсно під час подій на Майдані впав, але є свідки, що він впав у перехід і розбив ключицю, [тобто] він не постраждав при нападі, при зіткненнях, це побутова травма. Він, на жаль, ці деталі приховав і говорив, що коли був на пагорбі, його

штовхнув правоохоронець. А потім уже інші свідки сказали, що його добре знають, що він їм у нетверезому вигляді розповів свою історію, що випадково впав у перехід. Другий непричетний до подій на Майдані потерпілий потрапив у сутички на Троєщині, і його «швидкою» привезли в той час, коли багато було поранених на Майдані. Це збіглося. А його мати – лікар цієї лікарні, і вона його записала в ці списки. Потім ми побачили по травмі, що вона була нанесена іншим предметом, ніж той, про який він заявляв. Була ще третя непричетна до Майдану особа, яку ми виявили пізніше.

Тобто ключовим моментом для іноземців було з'ясувати, що людина була дійсно активістом на Майдані. Другий важливий момент – допомога в зборі інформації, підготовка медичних виписок, переклад, іноді закордонні партнери самі його замовляли, а іноді ми швидко робили переклад. Допомога з виготовленням тимчасових віз.

Поляки взагалі винайшли унікальний інструмент – вони ж набирали перший літак з пораненими, це буквально 20-ті числа березня – вони візи робили просто на картонці, без паспорта, постраждалі навіть не мали паспорта, вони просто фотографували людину і давали візу на картонці. Деякі без документів були завезені першим літаком, їх військовим літаком повернули назад, тому що інакше вони би не повернулись в Україну взагалі – у них не було паспортів, паспорти в багатьох позгоряли в наметах. Деяким зробили іноземні – на інші літаки, коли вже було більше часу. У нас були для цього певні фінанси з чиказького фонду лікарів, який Марія Дмитрів◆ очолювала. Вона дозволяла частину коштів витрачати на такі потреби, бо людині треба було виїхати на лікування, і це була перешкода. Ми виготовили з десяток паспортів.

Нарешті, елементарна комунікація, а іноді переклад, бо у нас багато хто розмовляв англійською мовою, тому легко перекладали і допомагали в поясненні, звідки ця людина, яку отримала травму, коли, в яких лікарнях уже була. Ми допомагали встановити всю хронологію подій від поранення до передачі в руки нашим партнерам. Багато в цьому проміжку часу встигали пройти через п'ять лікарень. Умовно, спочатку людина лякалася, і її везли в якусь там Жовкву, в Жовкві не справились – повезли у Львів, там не справились – привезли в Київ.

Ми цю роботу в якийсь момент довели до тої стадії, коли [тяжкопоранені] закінчились, вони дійсно всі так чи інакше отримали лікування. І навіть по завершенні формування бази даних ми зрозуміли, що тяжкопоранених на Майдані є десь 150 людей, до 200 максимум, а всі решта – середньоважкі. А ми вивезли літаками і різними видами транспорту за кордон десь 270 людей.

<…> У другій половині квітня ми зрозуміли, що всі поранені так чи інакше отримали допомогу. Далі почали займатись двома задачами, Перша – безпосередньо підтримка тих, хто вже повертається. Ми активно працювали в трьох напрямах: комунікація з тими, хто за кордоном, вивезення або лікування тут. Друга – надання фінансової допомоги, тому що люди були фінансово виснажені. Фонд Марії Дмитрів «Чиказькі лікарі» цим займався. За весь час, наскільки мені

відомо від Марії, вона нафандрейзила 160 тисяч доларів. З них більше половини було роздано готівкою на Майдані, значну частину роздали саме наші активісти. <…> Спочатку була довірена особа з Чикаго [Алла Дзюма], вони з Двояком◆ і з Дем'янцем втрьох працювали, це були 20-ті числа січня. Потім Алла Дзюма повернулася до Чикаго. Ми налагодили роботу таким чином, що хтось привозить готівку, хлопці її міняли, чеки сканувалися і надсилалися Марії [Дмитрів]. Ми роздавали постраждалим, бачили, що у людини є навіть легке поранення, і давали 3–5 тисяч гривень, комусь до 10-ти, якщо це було складніше поранення. Таким чином ми роздали дуже велику кількість коштів, розуміючи, що це хоч якось допоможе елементарно повернутися додому, харчуватися, купити якісь ліки. Хоч щось. Реально це живі гроші, і вони були дуже потрібні.

<...> Ми зрозуміли, що потрібно систематизувати інформацію, яка у нас на той момент була. Дуже допомогла зустріч з Шимоном Панеком з «People in need» – чеської громадської організації. Коли ми зустрілися, він уже знав про те, чим ми займаємось, і про наявність бази даних у тому вигляді, в якому вона була. Він розповів, як вони працювали в Чехії багато років тому на такій самій гуманітарній місії, але то було пов'язане з повенями: допомога медична, фінансова, страховки і таке інше. Вони розробили дуже хорошу базу даних, він сказав, що якщо у нас є сили і бажання, то вони нам можуть передати зразок Exel бази даних. Дуже важливо починати з правильної бази даних, бо коли ти вже вніс 500 людей, а потім забув спитати дозвіл на публікування даних чи ще щось, то ти розумієш, що тобі треба з нуля почати велику роботу.

Він нас переконав у тому, що, коли робити, то робити правильно, робити за певною методологією. Надав зразок, ми подивились, це була база десь із 30 колонок, кожна колонка – якесь запитання. Від дати, місця поранення, потім по хронології – куди поїхав, в яку лікарню, хто надавав першу фінансову допомогу, де проживаєш, освіта, діти і таке інше. Абсолютно повний профіль цього постраждалого, плюс обов'язково були два свідки – вони давали просто мобільні телефони і імена, а ми передзвонювали до цих людей.

Як правило, робилось так: якщо ми людині довіряємо, і вона повідомляє, наприклад, де стояла на Майдані, то я навіть не перевіряю, бо точно знаю, що каже правду. Якщо поранений не на Майдані, а за периметром, на Артема (були різні ділянки, де були поранення), то, звісно, там цілі розслідування проводилися, тому що можна було дуже легко помилитися, тому ми з'ясовували ретельно. А це ж стосувалося Майдану, там всі так чи інакше знали сотників, людей, які були в наметах. Один дзвінок можна зробити, й буде зрозуміло, що ця людина принаймні точно весь час була на Майдані, і характер поранення про це свідчить.

З огляду на це, нам сподобалась ідея Шімана, що таку серйозну базу даних варто робити.

Ми в якийсь момент перелякалися. А це був квітень, я добре пам'ятаю настрій цього місяця. Квітень, починається весна, люди починають потихеньку забувати, відходити – хто на навчання, хто на роботу. Це виснаження, це 4–5 місяців

тривало. І ми розуміли їх, і в наших рядах ми помічали, що дівчата вже пішли на навчання, хтось поїхав за кордон вчитися, менше було активності. В якийсь момент спіймали себе на думці, що насправді нікому ця інформація не потрібна <...> Держава дуже слабка, тобто відбувається перезапуск держави. Це найбільше бентежило, ми зрозуміли, що в якийсь момент ми можем піти, а держава не перейматиме цю естафету в нас. Те, що для нас стало дуже важливим у житті, близьким, може стати приватним матеріалом, який потім буде втрачено. Оця думка чи не найбільше нас всіх згуртувала, тому що вважалося, що це злочин – такий масив даних втратити. По-перше, це цінна інформація, яку не можна втрачати, по-друге, нікому передати, по-третє, картина подекуди неповна. Я перепитав наших активістів, в більшості було бажання продовжити громадську діяльність.

Відтак Шіман розповів, як робити базу даних. Більшість наших колег відповіли, що готові робити громадську організацію, щоб це було більш системно, тому що ми відчували потребу в фінансуванні цієї діяльності. Ми теж були певною мірою виснажені, я свої заощадження вже витратив на той момент. Розумів як організатор, що роботу потрібно буде починати з нуля і вибудовувати систему, всі процеси, щоб і мені було комфортно працювати, і колегам, інакше ми виснажимось і в якийсь момент можемо втратити або інтерес, або можливість. Була отримана згода на те, що потрібно робити системну базу даних, потім – згода від наших колег з «Безпечного транспортування», що потрібно робити організацію.

Нам допомогли юристи з адвокатської компанії «Василь Киселів і партнери», молодці. Вони підготували «під ключ» впродовж місяця весь пакет документів як подарунок, за те, що ми робили на Майдані. Ми нікуди навіть не ходили, вони запитали у нас, хто буде в управлінні знаходитись, предмет, сфера діяльності і список членів. Фінансове питання ми вирішили багато в чому завдяки Уляні Супрун, тепер міністру охорони здоров’я. Уляна була нашою колегою під час роботи «Безпечного транспортування» і давала нам багато дуже цінних порад. В якийсь момент я звернувся до неї щодо поради про фандрейзинг, пошук коштів на поїздки до міст по регіонах. У цей період (це друга половина квітня – початок травня) ми розуміли, що саме зараз варто їхати до постраждалих, бо вони всі пороз’їжджалися по домівках. <...> У результаті Уляна мене познайомила з [президентом Канадсько-української фундації] Віктором Гетьманчуком◆. Віктор сказав, що він готовий підтримати, попросив нас скласти бюджет на поїздки, на купівлю комп’ютера чи двох. Почав з прохання, щоби ця інформація була максимально використана на користь бенефіціарів, тобто постраждалих.

Які в нас були цілі: перше – збір повної достовірної інформації про постраждалого, ця інформація має залишитися в історії України; друге – надання максимального сприяння у подальшому лікуванні цих людей; і третє – відносини громадянин-постраждалий і держава, тобто треба допомогти передати дані в компетентні органи – Мінсоц, ГПУ, МОЗ, відповідальні за надання статусів, соцвиплат і таке інше.

Ми сформували бюджет десь у районі 9–9,5 тисяч доларів і почали регіональ-

ні поїздки. Це був надзвичайно цікавий період. Насправді цю роботу ми почали ще до отримання фінансування. Пам'ятаю, це було в лютеранській церкві, уже в квітні і травні ми почали активну роботу з постраждалими, що ще не роз'їхались – багато хто доліковувався, хто ще не поїхав з Майдану, кияни, зокрема.

<…> До того, як ми почали їздити додому до майданівців, коли у нас уже з'явилися кошти, ми в Києві працювали в трьох локаціях. Нам допоміг офіс адвоката Володимира, прізвище забув, на вулиці Антоновича, вони надали нам дуже просторе, велике приміщення, і ми там два-три тижні попрацювали і постраждалих приймали там. З цим [щоб знайти постраждалих] взагалі проблем не було. Була база, по якій ми продзвонювали. Уже верталися з Польщі і Чехії, плюс ми багатьох зустрічали особисто в аеропортах. Потім ми уже створили сторінку в Фейсбуці, стали публічними, нас уже знали, той же Євромайдан SOS, Автомайдан передавали наші контакти.

Насправді нас дуже захоплювало, що потік людей був стабільний, у нас було 10–15 людей у день. Було і більше, до 20. Все було дуже чітко, від самого початку була форма, база, яку ми заповнювали в Exel, йшли по плану. Потім ми видавали [постраждалим] 3–5 тисяч гривень залежно від наших можливостей і виду поранення. І потім окремо дівчата ще встановлювали, якщо необхідно, чи направити на додаткове обстеження чи купити якісь ліки, зв'язувалися з лікарями, Оксана Сивак була дуже в цьому процесі задіяна.

Ми просили спочатку самого постраждалого заповнити [паперову форму], а потім вносили одразу в комп'ютер, або, якщо часу не вистачало, приходили групками по 5–7 людей, а комп'ютер був один або два, то ми спочатку все записували, а потім вносили. [Якщо одразу люди не мали якісь довідки], доносили або висилали скан-копії. Слава Богу, у нас електронна база даних. Документи ми не приймали, оригінали і ксерокопії, тільки сканували і фотографували, у нас були нормальні телефони, ми одразу фотографували, одразу в Google drive створили архітектуру простору, там зберігали в папочках всю інформацію, вона прив'язувалася лінком на Exel-базу. У кожного постраждалого була своя сторінка, на яку автоматично переносилась інформація. Можна було одразу подивитися документи, фотографії, все, що стосується цієї людини. Десь до 200 людей. Ми переселилися тоді на Лютеранську, нас запросив Ральф Хаска, він сказав, що залюбки може надати нам приміщення на другому поверсі. Шпиталь там уже згорнули, було повністю все чисте, і він сказав: «Колеги, ми вважаємо, що цю справу треба закінчувати, тому можете тут працювати хоч рік, хоч два, скільки треба». Це було для нас ідеально, у нас не було ресурсів на офіси, розташування супер, і ми почали там базуватися. Ми і досі можемо там працювати за бажанням, якісь речі уже третій рік там лежать, але під час активної фази в перші два роки ми там перебували найбільше.

Травень весь ми працювали в Києві, у нас уже з'явилася громадська організація, і в червні почалися перші регіональні тури. Першим містом був Харків, ми поїхали на два чи три дні. Це була унікальна поїздка, тому що нам вона відкрила очі. Ми зрозуміли, що насправді Майдан – це не тільки Київ, а це і важко

поранені люди в інших містах. Це і Харків, і траси Києва, блокпости, і Черкаси, ціла низка міст. Це все відголоски Майдану, тому що в Харкові ключові події відбувалися в квітні. Там були також серйозно поранені, в тому числі важко поранені декілька чоловік. Ми з ними працювали разом з Наталкою Зубар, в Харкові це одна з відомих активісток, з харківського Євромайдану. Ми разом проводили зустрічі з постраждалими, до деяких навіть додому приїздили. Людей 30–40, якщо не 50, особисто побачили і внесли в базу даних. Так само певні кошти ми там роздавали на лікування.

Потім поїхали в тур по всій Україні. На Сході більше міст не було, крім Харкова, тому що з тих міст були учасники, але їх було менше, і вони всі так чи інакше пройшли по нашій базі даних. В Дніпро або в Донецьку область не їздили. Ми поїхали у Львів, Тернопіль, Хмельницький, Луцьк, Рівне. Ми знаходили інформацію про місцевих координаторів, яких ще не знали, або, як правило, всіх знали заздалегідь і їхали туди уже на підготовлений майданчик. Ми знали, де будемо працювати, знаходили місце, або чийсь офіс, або якесь відкрите приміщення, або навіть це була чиясь квартира чи хата, по-різному було. І ми там вели прийом. У Львові, наприклад, ми зустрілись із 120 людьми, в Тернополі десь із 90, близько 100. Ми за три дні [це зробили]! По двоє-троє їздили, два комп'ютери ставили і вносили всю інформацію. Так само по всіх інших містах. У Франківську було десь 30–50 хлопців, у Рівному, в Луцьку, в Ужгороді, потім ми аж до румунського кордону їхали, Хуст, Бедевля, по тих містечках, де були постраждалі. В Чернівцях були, в Хмельницькому, побували в усіх обласних центрах.

<...> У результаті за цей період, за все літо 2014 року, починаючи з травня, ми особисто зустрілись з понад 750 людьми. Це було дуже багато, надзвичайно великий обсяг інформації. Така кількість історій! Там для кожного передбачений свій блок – пишеш історію поранення, розписуєш, де стояв, що було і таке інше. Стільки цікавих історій, особистостей цікавих побачили. Є люди, звісно, різні, є люди унікальні.

Обов'язково мала бути згода на використання даних. Чому постраждалі їхали і надавали інформацію? По-перше, вони нам довіряли. По-друге, вони теж хотіли, щоби цей історичний момент був засвідчений. По-третє, хотіли, щоби держава все ж таки колись їм віддячила за те, що вони, вибачте, поклали своє здоров'я. Тому ми казали: «Хлопці (ну, тому що там 99 процентів хлопці), ваші дані ми будемо передавати тим органам, які турбуються про отримання офіційних статусів. Ми хочемо, щоб ви усі були визнані потерпілими під час акцій громадянського протесту на Майдані і щоб в ідеалі отримали компенсації і подальше медичне лікування».

Ми були романтиками, думали, що у них буде довічне медичне забезпечення, лікарня у Феофанії*. Через це багато людей звинувачують [Олега] Мусія особисто в тому, що він, будучи тоді фактично головним лікарем Профспілок, ключовою особою на Майдані в Медичному штабі, не віддав «Феофанію» постраждалим на Майдані й атошникам. Не факт, що у нього були повністю всі повноваження, але

* Медичний заклад, що обслуговував відповідальних державних службовців.

він не зробив фундаментальних кроків для того, щоб цю лікарню віддати громадянам – на якийсь час віддати конкретно саме цій групі, на 3–5 років, а потім всім громадянам, якось так зробити. За це його дуже багато людей зневажають як особу, яка не використала цю можливість., Але дуже багато чого вдалось. По факту на сьогоднішній день понад 200 людей отримали статус і матеріальну допомогу від держави. Причому матеріальна допомога різна, у тяжкопоранених 60 тисяч на рік, вони вже по два рази її отримали, а у середніх – 30 тисяч. Це немалі гроші.

На сьогоднішній день у базі є понад 1000 осіб, тисяча з хвостиком, перевірених, які відповідають тяжкій, середній і малій тяжкості поранення. Всі ці люди верифіковані, ми відстежували їхній статус до унормування їхнього здоров'я. Абсолютна більшість людей видужала.

Вже наприкінці літа ми зрозуміли, наскільки вчасно поїхали, ще в квітні-травні травми були дуже яскраво виражені, але вже в травні синці посходили у багатьох. Бо від лютого до травня, за три місяці людський організм відновлюється. І вже синців майже не було. Навіть шрами від пластикових кульок стали швидко затягуватися, там цяточки були, хоча на перших фотографіях кров, усе чітко видно. В серпні цю роботу було би пізно робити, а ми бачили реальні поранення. Кожного разу вони знімали майки, футболки, де треба – брюки, ми робили фотографію в присутності завжди. Ми дійсно зловили момент. Вважаю, що це був дуже якісний матеріал, який ще в подальшому ми використаємо.

Складена нами база даних була закритою. Ми її не дозволяли нікому використовувати з поваги до поранених, щоб вона не пішла в Інтернет гуляти. До неї має доступ лише двоє-троє перевірених людей, певні масиви цієї інформації були передані свого часу в Генеральну прокуратуру, особливо по тяжкопоранених. Вони збирали інформацію, їм потрібні були підтвердження, у нас Дмитро Стригун ходив на більшість засідань Генеральної прокуратури. Були спочатку спільні засідання МОЗ, Мінсоц, МВС і ГПУ. Ще був лікар з [моргу на] Оранжерейної, судмедексперт, от вони – фактично 5 осіб – збиралися, від громадськості був Дмитро, може, ще хтось з активістів приходив. І ми звіряли наші списки. В перших списках були двоє беркутівців, якими цікавився Севастополь. Вони хотіли їм надати статус постраждалих і дати виплату. То ми цей процес зупинили, бо ми одного виявили, а потім і другого, зрозуміли, що тут точно щось нечисто. Ми уважно це контролювали. Вони в цей список включали і емвеесників, але МВС – це зовсім інша історія. Ти був при виконанні обов'язків, ти не є постраждалий, ти є поранений, але ти виконував обов'язки, і соціальний статус потерпілого під час акцій громадського протесту не отримаєш. У емвеесників є страховка від держави, вона зовсім на іншому рівні працює, там інша сума. Ми наполягали на тому, що вони мають бути виведені із усіх списків. Вони погодилися, ми проводили цілу низку зустрічей з цього приводу.

На жаль, процес цей ішов не швидко, спочатку 20–30 людей отримали статус і виплати, потім поступово база виросла до 50, повільно росла. Коли перевалило за 200, я, чесно кажучи, зрадів, пам'ятаючи, як воно дуже повільно починалося.

Треба було лобіювати це питання. Держава теж не хотіла робити помилки, тому вони дуже акуратно, поміркoвано все це робили. Але база була створена, що дуже важливо, люди отримали певну повагу й увагу від нас.

Потім ми почали розвиватися в різних напрямках, в тому числі відправляли [постраждалих] на відпочинок у різні санаторії. Оте, що розповідав Шимон Панек на початку нашої роботи про користь, яку може приносити база, виявилося чистою правдою. Спочатку ми просто уніфікували інформацію, зібрали дані, потім передали їх у державні органи, які почали з ключовими масивами працювати. Потім почали шукати місця. Були різні можливості, санаторії оголошували, що є вільні 20–30 місць, тільки для учасників Майдану. Ми таку інформацію виловлювали і одразу направляли. Потім дітей загиблих, поранених на Майдані двічі в Швецію відправляли.

Загиблих наша база не торкалась. Всю інформацію, яка у нас була, ми передавали в офіс, який займався «Небесною Сотнею». Вони працювали окремо і не перетиналися з нами.

Дуже багато було зроблено роботи по наданню соціальної підтримки: когось працевлаштовували, кому допомагали, хтось приїжджав, уже будучи нашими друзями, бо ми ж багатьох особисто знали, десятки і десятки людей. Вони приїздили в Київ, я особисто їх підвозив на обстеження, разом обідали, згадували.

Отак пройшов весь 14-й рік і частина 15-го року, до того часу, поки я почав активно працювати в Реанімаційному пакеті реформ і був узятий на повну зайнятість. А до кінця осені 14-го року це була постійна робота у різних напрямках. Потім Рада Європи надала нам невеличкий грант для того, щоб ми з юридичної точки зору привели в порядок базу даних у тій частині, яка їм потрібна у праці з органами державної влади. Вони подивились на базу і сказали, що це унікальний документ, і допомогли нам посилити взаємодію з Генеральною прокуратурою, тому що у них були програми обміну, співпраці, взаємодії. Там були кошти невеликі, тому суть полягала більше в тому, що вони своїм реноме, своєю репутацією наш статус підвищили, це було теж дуже потрібно. Рада Європи підтвердила, що ми їхні партнери в такому-то проекті, він офіційний, тому вони дуже просять брати нас на всі профільні засідання прокуратури.

Умовно кажучи, навіть якщо у тебе є хороша продукція, її треба ще вміти правильно продати. Так і у нас була хороша база даних, але в якийсь момент ми зрозуміли, що держава не поспішає шукати постраждалих, не поспішає їм допомагати.

Ми розуміли, що це не назавжди. Добре, що встигли цих людей особисто побачити й оформити, це вже був великий плюс. Ключову роль ми вже виконали, а потім у нас уже був спортивний інтерес – а що далі? Не хочеться, щоб це був просто архів, а держава лишилась осторонь. Тому ми дійсно ходили на всі наради і максимально штурхали всі офіційні органи, всіх чиновників. Звісно, це було не дуже приємно, це не найкраща сторінка в нашій історії, довелося з ними сперечатися, дзвонити. Це була така стара влада, чиновники тих часів, з ними була абсолютно непродуктивна робота. Більшість із чиновників не була майданівцями по суті,

тому вони гальмували процес. Це було достатньо складно. Тим не менш робота ця велась, і завдяки їй нам легше було працювати потім, нашим дівчатам-волонтерам працювати з постраждалими в АТО, а потім з ветеранами. Вже був алгоритм, ми відпрацювали його, тому дівчата працювали по цій самій моделі.

Ми домовилися, що ми не плутаємо бази даних, Майдан – одне, АТО – це зовсім інше. Хоча багато хто підлікувався [і пішов в АТО]. Яскравий приклад – Юрій Тимченко, майданівець, простріляний, дуже тяжко поранений, він сам знайшов лікарню в Польщі, здається в Познані, сам знайшов фінансування і сам поїхав лікуватися. За чотири місяці чи п'ять повністю відновився, приїхав додому, купив амуніцію і погнав на АТО. Унікальний. І от тільки зараз (ми з ним зустрічались місяць тому в офісі тут) він відслужив уже два роки, контрактник, підписав контракт з ВСУ, він командир танка. Потужний військовий тепер. Однак все ж таки певні наслідки хвороби даються взнаки, він зараз розглядає можливість лікування і тривалої відпустки. Але це надзвичайно послідовний патріот, активіст, активна людина, яка пішла до кінця.

<...> [Варто згадати таку важливу деталь щодо нашої бази даних.] Ми нашим регіональним координаторам відкрили доступ до тієї інформації, яка мала для них обласне значення. Ненадовго, потім доступ закрили, тому що був ризик, що може хтось випадково щось видалити.

<...> Тернопіль був зразковий, [там все працювало добре на рівні місцевої влади] там навіть касу Майдану взяли і всім постраждалим роздали гроші. Молодці! Ніде такої дисципліни не було, як у Тернополі. Ми з ними якийсь час координувались, вони передали нам естафету. У нас була субординація, вони помогли нам, довірились, зв'язали нас з ключовими людьми, а ті вже довірили нам свою інформацію. <...> Всі документи у нас уже були, всі розібрані, треба було лише в Мінсоцполітики лобіювати отримання статусів потерпілих в акціях протесту. А це робота для столиці. Треба було ходити на наради, контролювати списки, чи є людина в списках. Оцим Дмитро Стригун найбільше займався.

Потім у нас був такий цікавий період, коли нам надали доступ до Київської прокуратури. Там було дуже багато справ середньо- і слабкопоранених, за заявами постраждалих. Тяжких там не було, тяжких усіх ГПУ забрало. Вже не пам'ятаю, як сталося, що нам потрібно було по декількох людях взяти інформацію. Прокурор відкриває шафу і каже: «Тут всі – майданівці». У мене, як у колекціонера, очі загорілися – як майданівці? А там реально заяви, детальна інформація. А нам принципово потрібно побачити, у нас була своя класифікація: вивихи, порізи ми не брали, а вже поранення ножові, кульові, поранення очей [брали]; серйозне газове отруєння, тобто не ті випадки, що всі отруїлися газами, а серйозні, з ускладненнями. <...> І я цьому прокурору кажу: «Слухайте, наша організація цим системно займається, ми працюємо з Генеральною прокуратурою, можете передзвонити, перепитати. У мене до вас буде прохання велике, надати нам доступ до цієї інформації, тому що нам потрібно з цими людьми зустрітися особисто і надати їм допомогу». Це був, здається, травень, саме після Майдану, ще була активна фаза.

І цей хлопець був такий промайданівський, він сказав: «Я проблем з цим не бачу, тільки виносити документи не можна. Я працюю тут, можете приїжджати». Я туди їздив три чи чотири дні, треба було всі справи передивитися уважно, потім ми просто фотографували і одразу передавали нашим дівчатам, дівчата їх викликали одразу на зустрічі. Ми там людей 150, мабуть, знайшли, тільки в тій прокуратурі. Ми тоді знайшли людей, декого з яких знали, просто збіглася інформація, але там документи були, яких нам бракувало, тому ми все перефотографували.

Наша база – унікальний масив інформації, я пишаюсь, що нам прийшла ця ідея і вистачило сил займатися цими папірцями. Якщо збоку подивитися, це не дуже цікава робота – їздити за постраждалими і фотографувати їхні паспорти. Але по факту це класний матеріал. Я навіть думаю, що в майбутньому треба було би зробити якийсь інформаційний ресурс і найяскравіші історії описати, показати поранення, вшанувати цих людей. Там унікальні фотографії поранень, людина, яка це подивиться, зразу скаже, це як війна. Воно втрачається. Багато хто думає, що Майдан – це був фестиваль, що це була сцена, потанцювали, когось там вбили, але це вже давно було. Коли подивишся ці фото, там такі поранення, очі... 50 людей втратили зір на одне око на Майдані!

В результаті нам було чим пишатися. Завдяки цій базі утворився кістяк нашої організації, ми побачили, хто хоче працювати, у кого є натхнення, ті залишились. Решта відійшли, це нормально. Майдан – це був імпульс, поштовх, хтось знайшов в собі сили – вийшов.

Геннадій Зарицький:

«Ми описали, з урахуванням вимог Стамбульського протоколу ООН про фіксацію слідів насильства жертв поліцейського насилля, десь 400 людей»

Звати мене Зарицький Геннадій Аркадійович. На момент початку Майдану, з 30 листопада і до лютого, я займав посаду асистента Кафедри судової медицини, потім доцента кафедри Національної медичної академії післядипломної освіти. На той час я був головою Київського регіонального осередку судово-медичних експертів Асоціації судових медиків України, це громадська діяльність.

Після побиття студентів 30 листопада моя дружина з моєю сестрою пішли на Банкову мітингувати, а ми з кумом пішли в баню <...>, і я з бані дзвонив, казав: «Не ходи на Банкову, тому що там будуть сильно бити», бо давно з системою стикався. Втекла вона з тієї Банкової, ходила, але втекла. На другий день ми уже всі пішли на мітинг. А потім, оскільки я консультую багато юристів Києва, адвокатів в основному, і з силовими структурами працював по роду діяльності (15 років експертного стажу), звернулись до мене правозахисники Української гельсінської групи з таким <...> проханням: провести судово-медичні огляди

осіб, побитих 30 листопада під стелою, [яких] не направляли на судово-медичні експертизи.

<...> Я почав оглядати цих людей у Будинку профспілок на другому поверсі, там, де організували юридичну допомогу. <...> Я туди прийшов, вільно зайшов. Дали мені стіл, місце робоче, грубо кажучи, і я там <...> оглядав побитих, писав їм висновки спеціаліста. Це відбувалося протягом тижня. Декількох людей я оглянув в офісі Української гельсінської групи на Подолі, уже адресу точно не згадаю. І ще одного свого колегу, доцента, на кафедрі оглянув, теж йому написав висновок спеціаліста. Він тоді був головний імунолог міста Києва, його й по телебаченню показували. Він потрапив теж під це побиття.

Після того як я це написав, воно собі кудись пішло, я повіддавав – де [побитим] людям, де правозахисникам. Потім мені стало нудно, і я подався в Автомайдан, поїздив на акції Автомайдану. Після того як хлопців побили в Кріпосному провулку, на Нивках, під гуртожитком, стало зрозуміло, що почали полювати. Тоді сформувалася група, яка потім пішла в тінь – Автодозор. <...> Подався я в Автодозор. В Автодозорі вже було декілька спеціалізацій. Оскільки в мене пікап рожевий, то мене прибили до групи «Бублик» – це постачання Майдану, все що треба: грузи, їжа, дрова.

<...> Грушевського, грудень, 19–20-те, перші стички, перші вбиті, перші поранені. Ніякою медициною я не займався, прямо на барикади [покришки] возив. Причому кілька разів у «беркутів» в'їжджав – вони ж там бігали туди-сюди. Машиною так швидко не побігаєш, як пішки зимою. Але нічого – живий і здоровий, тільки трохи надихався димом. Так дійшло аж до 18 лютого. Тоді зранку ми з дружиною і сестрою під'їхали під Український дім, пішли на мітинг. Тут мені подзвонили: в Будинку Профспілок [стався] вибух. <...> Я двох хлопчиків [з опіками] обличчя, кісток вивіз на лівий берег, на квартиру, щоб їм надали допомогу.

Поки я їздив, дружині з сестрою стало нудно, там пішла перша атака від Маріїнки сюди, на Грушевського, і вони почали [покришки] від Михайлівського двома машинами возити на Грушевського. Коли я повернувся, то, в принципі, займався тим самим. <...> Їздили ми їздили, і так і сяк – до вечора. Поранені пішли десь з 10–11 ранку, але ввечері, коли пішло масово, то ми з сестрою виводили [їх] з Профспілок, якщо могли. Бо машина метр сорок, не поміщаються ноші, то таких, що ще можна було вивезти, ми всю ніч з Профспілок до самого кінця виводили і в 17-ту лікарню евакуювали. В основному, [були] такі веселі діди. <...> Гаїшники, «беркута» ці місця перекривали. <...> Було пару скутеристів, вони дивились, де можна проскочити. Машинами ми нормально заїжджали до «Платинум Банку»*. Десь під ранок був момент, що з усіх сторін «тітушки» повзли, але трохи їх там відлякали, постріляли, вони повтікали. Так ми цілу ніч возили, потім цілий день возили, потім знов цілу ніч, десь до трьох-чотирьох ночі 19-го ще їздили.

Потім я вирішив поїхати поспати. <...> Уже вони повтікали: не було ні міліції,

* Під'їзд до Майдану з боку вул. Б. Грінченка.

ні приватних охоронних структур. Тільки лягли спати, дзвонить сестра: «Гена, там щось робиться. По телевізору не зрозуміло, але щось робиться». Ми знов сіли в машину, по дорозі нам сказали, що багато вогнепальних поранених. Потім заїхали в аптеку, купили кілька мішків усього, що було в аптеках, по дорозі поскупляли кровоспинні. Приїхали – вже трупи лежали. Ми якраз в цей момент були, коли розстріл був.

<...> Потім воно трохи заспокоїлося. Міліції не стало, нікого не стало. Зі мною зв'язалися юристи, які раніш <...> створили громадську організацію «Група 30 листопада». <...> [В неї] входять люди, побиті 30 листопада під стелою, вони активно ходять на суди, захищають свої права, добиваються правди і справедливості. <...> Зв'язалися зі мною їхні юристи, кажуть: «Гена, а що з експертизами робити? Купа трупів, купа всього». Я кажу: «Слухайте, але ж трупи все одно на Оранжерейну вивозять?» – «Так». То ми провели невеличку нараду. Визначили, що ті, що загинули, ідуть в морг судово-медичний, ті, що тяжкі і середні, ідуть по лікарнях під своїми [або] чужими прізвищами, але все одно їм надають допомогу, заводять історію, рентгени роблять – тобто інформація накопичується. І ще третіх виділили – це ті, що на ногах ходили по Майдану. Вони ще довго ходили, ніхто не розходився тижнями. І ця група виявилася зовсім незахищена, необстежена і незафіксована. Тому тоді було прийняте рішення [займатися ними]. Десь 23 лютого власник ресторану «Шато» виділив [нам] своє приміщення (воно закрите на той момент було).

<...> Я обдзвонив керівників київських бюро судово-медичної експертизи, їх у нас три. Головне і обласне бюро відмовились приймати людей без постанов слідчого. А які ж тоді слідчі? Тоді всі поховалися: ні міліції, ні прокуратури, ні слідчих не було. А київське міське бюро погодилося приймати за невелику оплату, в них там свої тарифи є. Вони, в принципі, приймали людей, які зверталися на обстеження. А ми – як громадська організація «Асоціація судових медиків» – розгорнулися там, у «Шато». На першому поверсі – перев'язочна, бо були ушкодження всякі: від вогнепальних починаючи, закінчуючи різноманітними переломами. Внизу працювали хірурги, прізвищ, на жаль, не пам'ятаю, теж усі волонтери, після роботи, хтось відпустку брав. На другому поверсі приймали судмедексперти. Приймав завкафедри з Національної медичної академії Володимир Дем'янович кілька днів, співробітники його кафедри, я, ще дві жіночки і один експерт приїхав з Харкова. <...> Ми там два тижні попрацювали. Описали з урахуванням вимог Стамбульського протоколу ООН про фіксацію слідів насильства жертв поліцейського насилля десь 400 людей. Ясно, що це безкоштовно, з власної громадської ініціативи.

Більшість цих висновків попали в Генпрокуратуру, і [щодо] цих людей було зафіксовано, що вони, по-перше, є жертвами поліцейського насильства, по-друге, мали наслідки – ушкодження. В основному були легкі й середні, але кілька і з тяжкими ушкодженнями ходили пішки по Майдану. Ми вішали оголошення, зі сцени раз на день повідомляли: кому на перев'язку чи на огляд у судмедексперта – будь ласка. Потім ми переїхали в КМДА, на першому поверсі ще тижнів зо два посиділи, а потім нам дали приміщення на бульварі Тараса Шевченка, 3.

Там справа Управління культури КМДА, то ми там ще рік сиділи в тому Управлінні культури. Уже активно не приймали громадян, але інколи якісь повторні дослідження проводили. Десь через рік, оскільки ми договір оренди не підписували, бо платити нічим було (ми там самозахватом позаймалися), нас звідти витурили-таки. І, в принципі, якщо коротко, то тут вже можна ставити крапку. Єдине, що вже пройшло більше двох років. Періодично звертаються потерпілі з якимись питаннями: неправильно визначений ступінь тяжкості, взагалі відмова визначати ступінь тяжкості і так далі. Ми досі консультуємо і усно, і письмово.

<...> [З професійної точки зору] складних випадків не було. Але єдине, що всі випустили – це випадки отруєння цими газами, які з гранат виділялися. Там же сотні гранат кидалися, і хмари газів стояли, то всі випустили з уваги. А там, як на мене, насправді була маса отруєнь цими газами, але вони всі пішли по лікарнях як гострі бронхіти, гострі пневмонії. Одразу після подій ніхто не взяв цей одяг на аналізи, не провели аналізів, не з'ясували, які там діючі речовини були. І на сьогоднішній день ці люди, а їх там сотні були, які надихалися цим газом, вони, по суті, не визнаються потерпілими. Ми уже кілька нарад проводили і з адвокатами і зі слідчими Генеральної прокуратури. Дуже складно буде зібрати доказову базу, щоб визнати цих людей потерпілими, довести десь щось у слідчому або судовому процесі. У професійному плані цей момент випустили, у тому числі і я випустив, бо не стикалися з таким ніколи. Перший раз стикнулися з таким явищем, де тисячі потерпілих. <...> В ніч з 18-го на 19-те, коли під стелою горіло все, я своїми очима спостерігав, як летіло в хвилину 10–15 гранат зверху. <...> З Грушевського [у грудні], до речі, тяжких отруєнь не було – [були] кон'юнктивіти, нежить. Поки не почали кидати російські гранати, не було тяжких отруєнь. <...> Наші гранати більш гуманні, ніж російські.

<...> Зараз ми співпрацюємо в основному з адвокатами Небесної Сотні і «Опорою». Трохи досі співпрацюємо з «Ініціативою Е+». <...>

[З тих днів що найбільше запам'яталося?] Дух людський. Вивозили ми одного унсовця без одного ока і з переломом ноги, наступний раз йду – він вже на барикаді під Інститутською, дід сидить – втік з 17-ї лікарні. Профспілки гарно горіли – запам'яталося добре. Як барикаду сюди, в бік Михайлівської, за півгодини будували у ніч з 18-го на 19-те – дуже файно запам'яталося. Як БТРа спалили – теж. Спалили медики, там медики сиділи, вони кидали*. А так я усе пам'ятаю, може, без деталізації запахів і звуків, але гарно усе пам'ятаю.

* Існує багато версій щодо того, як і хто знищив БТР.

IV
ПРИТУЛКИ І ШПИТАЛІ

Михайлівський монастир

Іван Сидор:
«Так розпочалась участь Михайлівського монастиря в цій Революції: ми відкрили браму»

Притулок у Братів Менших Капуцинів

Анна Соловйова:
«Давайте зробимо у нас шпиталь»

Артем Миргородський – Анна Соловйова:
«Це був справді один із найкращих притулків, який працював системно»

Сестра Ольга:
«Це мало залишатися великою таємницею»

Брат Блажій Суска:
«Мабуть, найдорогоцінніше – що люди стали людьми»

«Наша Лютеранська»

Олександр Прокопчук:
«Это церковь, она всегда открыта»

«Патріарша Криївка»

Василь Букатюк:
«В часи загострення в нас 1200 осіб було за добу»

«Helen Marlen»

Ярослав Колодій:
«В «Helen Marlen» ні одної смерті не було – частково завдяки везінню, а частково завдяки тому, що ми правильно розподілили роботу»

Лідія Жгир:
«То був день слави «Helen Marlen»»

Михайлівський монастир

Іван Сидор:

«Так розпочалась участь Михайлівського монастиря в цій Революції: ми відкрили браму»

На даний час я є штатним священиком трапезного храму Софії Київської, а також викладачем у Київській православній богословській академії. На момент, коли був період Євромайдану, коли Євромайдан починався, я був звичайним аспірантом, ще не в сані. Навчався на 8-му курсі, 8-й рік в академії – 3-й курс аспірантури, тобто останній рік мого навчання.

Мабуть, треба розпочати з того, що Майдан почався 21 листопада на православне свято Архістратига Божого Михаїла. В цей день у Михайлівському Золотоверхому монастирі ми святкували храмове свято, престольне свято, адже монастир побудований саме в честь Святого Архангела Михаїла. Відповідно, все духовенство, братія були на той час у монастирі на богослужінні і навіть не здогадувались, що відбувається на Майдані. <...> Про це навіть не говорили по телебаченню. Вперше монастир активно відчув на собі народне протистояння, коли побили студентів у ніч на 30 листопада і ці студенти побігли шукати прихистку у стінах монастиря. Були свідчення, що частина з них побігла в Софію Київську. Але на той час Софія Київська була зачинена, адже це національний заповідник, музей, і охорона не могла пропустити, навіть якби вони почули гуркіт по брамах Софії Київської. (На той час в Софії ще не проводили богослужіння, а з 21 лютого 2016 року у трапезному храмі Софії Київської наша церква вже проводить богослужіння щоденно).

Михайлівський монастир – це є діючий монастир, тобто живий, в якому вирує життя монаше. На території діє духовна академія, де навчаються багато студентів. Тому коли мітингувальники почали стукати по брамі монастиря, це почув послушник монастиря. Він узяв благословення у владики Агапіта, намісника монастиря – його повний титул тоді був єпископ Вишгородський Агапіт Гуменюк, зараз він уже архієпископ – на те, щоб відкрити браму. Звісно, що отримав дозвіл, і мітингувальників пропустили на територію.

Монастир взагалі відчиняється щоденно о 7-й ранку. Мітингувальники прийшли дещо раніше, ще було темно. І саме тут, у трапезній монастиря, був зроблений перший гарячий чай для цих людей. <...> На той момент я не був присутній, я був, як казав, аспірантом і жив у гуртожитку; гуртожиток знаходиться за монастирем, і ми навіть не чули, що там відбувається, оскільки це було подалі від місця подій. Усім цим займалися монахи, саме вони почули гуркіт. Отже, вранці, коли ми йшли на ранкову молитву, побачили велику кількість людей на площі. Коли самі мітингувальники прийшли на територію монастиря вранці, їх не була така велика кількість – мабуть, 100. Коли ми йшли на молитву, це була 8-ма година ранку,

вже кияни почали сходитися, ця інформація дуже швидко розійшлася, оскільки є в нас мережа інтернет. І вже вся площа перед монастирем була всіяна людьми. Потім прийшла Руслана Лижичко і дехто також, я бачив. До речі, Руслана бігала по кімнатах гуртожитку, у нас два гуртожитки, і я саме жив в тому, де Руслана піднімала всіх на ноги: «Вставайте, треба нам допомога до наших студентів».

Ось так розпочалась участь Михайлівського монастиря в цій Революції. Тобто, ми відкрили браму. [Монастир] допоміг людям, які мали в цьому потребу, адже завдання церкви – допомагати тим, хто просить, особливо якщо йдеться про життя людини. Не секрет, що в той ранок, в ту ніч могли когось убити, а закривавлені обличчя, ви розумієте, як сприймаються духовенством. Можливо, хтось і скаже, що церква не повинна була брати участі, але це не була політика, це було якесь таке людське – допомогти людям, те, про що церква, власне, і проповідує. Якщо церква відгороджується від людей, то це не є християнська, дійсно справжня церква, це просто релігійна установа, яка займається своїми фінансовими справами і таке інше. Тому я вважаю, що Михайлівський монастир поступив дуже правильно. Як виявилось, саме цим він заслужив таку народну любов після всіх цих подій – він став дійсно символом нескореності, безстрашшя, тому що самі монахи не знали, на що йдуть, знаючи особливо пізніші події, коли били у дзвони і коли тут влаштували польову кухню на території монастиря та й шпиталь. Звісно, влада тогочасна – не мабуть, а точно – дуже негативно ставилась до того, що монастир активно допомагає людям. Але дійсно було покладено все на волю Божу, і, знаючи мудрі слова святійшого патріарха Філарета, предстоятеля нашої церкви, що де правда, там і Бог, це всіх нас супроводжувало і допомагало не впадати в якийсь страх.

Далі, після того, коли побили студентів, у Михайлівському монастирі на території вже почали з'являтися перші палатки, куди люди зносили їжу. Спочатку це була їжа, тому що не знали, як будуть далі розвиватись події. Вже після побиття це сколихнуло всю Україну, і зі всіх куточків нашої держави в центр Києва почали приїжджати мітингувальники. Всі ми знаєм, яка була їх велика кількість – і Марш мільйона, і все інше. Наступна яскрава подія – це набат в ніч на 11 грудня 2013 року.

[До того на території монастиря поступово створився осередок, збирали гуманітарні речі.]. <...> Утворилась барикада, «Михайлівська січ». Там також був пункт обігріву – кава, чай, там постійно ночували кілька чоловік. Це був немов форпост. Люди залишились у монастирі. Дехто навіть там і відпочивав, ну, не відпочивав, з побитою головою лежали там, переховувалися. Пам'ятаю, тоді перекрили браму, боялися, що зайдуть сюди «беркутівці». Звісно, ніхто сюди не потрапив, слава Богу. Все якось робилося поступово, починалося з однієї палатки, де розливали чай, і закінчувалося тим, що була намальована навіть карта з територією монастиря – де, що розміщено. Як зараз пам'ятаю, якщо пройти через дзвіницю, по лівій стороні були пункти, де роздавали теплий одяг. Його було настільки багато, гори одягу були вище за людський зріст, було кілька пагорбів з одягу. Потім цей одяг гарно поскладали, і ті, хто мали потребу, одягалися. Тому що праця на Майдані, вона потребувала [переодягатися] – там трошки було і диму, треба було постійно і дрова

рубати – це робота не для білоручок. Далі по правій стороні (це вже коли були перші розстріли на Грушевського) були пункти, де надавали медичну допомогу. В разі потреби було звезено медичне устаткування, медичні препарати. Спочатку вони були на вулиці, але через погоду (мінусова температура) їх потрібно було тримати в приміщенні. Наш намісник прийняв рішення, що ліва частина собору, а саме Варваринський придiл, був наданий для того, щоб там зберігати медикаменти. Величезна кількість ящиків з різними медикаментами. Як правило, вата, перекис водню, зеленка тощо. Одіяла теплі, якими можна було вкриватися. <...> Коли найбільше розрослася оця територія, і зі сторони гуртожитку давали їсти, було кілька довжелезних столів.

<...> На рахунок набату: були такі спалахи, яскраві моменти, які назавжди запам'ятаються. Перше – побиття студентів, яке врізалося в пам'ять, закривавлені обличчя. І потім – ніч на 11 грудня, коли Михайлівський монастир бив набат. Багато розповідати не буду, тому що про це і так достатньо багато відомо. Ключі від дзвіниці на той момент були у мене, тому що я на той час був також і дзвонарем. Також я тоді і зараз був і є адміністратором інтернет-сторінки Михайлівського монастиря, на якій є мої контактні дані, зокрема особистий номер телефону. Приблизно о першій ночі почали телефонувати люди з проханням бити у набат. Коли надійшло 2–3 дзвінки, я зрозумів, що це дійсно ніякі не жарти, треба діяти. Телебачення в гуртожитку немає, оскільки телевізор, в принципі, не дозволяється, тому що це духовний навчальний заклад; через інтернет дізналися, що на Майдані готується зачистка людей. Чому саме в ніч на 11 грудня? Тому що було дуже холодно, морозна ніч була, і людей на Майдані була невелика кількість – цим хотіли скористатися, поки небагато людей, вночі все зробити.

Завдання дзвону Михайлівського полягало в тому, щоб скликати киян, які проживають у центрі столиці. Як виявилось, воно подіяло не так, тому що в центрі Києва не дуже багато людей живе. Тут, де знаходиться Михайлівський – і готель, і Міністерство закордонних справ. Житлових масивів тут немає, тому сподіватися не було на що. Ну, прийшла би певна кількість людей, але не така, щоб протидіяти цій силі. Але тоді, як ми знаємо, було пряме включення, пряма трансляція, і сказали, що Михайлівський монастир б'є у дзвони, скликає людей про допомогу. В українців, мабуть, це ще в крові, генетичний код – якщо дзвонять дзвони, значить щось трапилося. А якщо вночі б'ють дзвони, значить або пожежа, або ворог нападає на нашу державу. І це спрацювало, ці дзвони якось так вплинули на свідомість наших людей, велика кількість людей полинула на Майдан. Навіть таксисти, які возили людей на Майдан, не брали коштів за це, були також такі свідчення.

Три години ми дзвонили в дзвони зі студентами. Почали бити, власне, я і мій однокурсник Андрій. Ми жили тоді в одній кімнаті, а коли почали бити в дзвони, звісно, студенти, які проживають на території, і братія монастиря здивувались, чому о першій ночі звучать дзвони, всі піднялися на ноги. Частина вийшла на площу, частина піднялась на дзвіницю і допомагала нам. Ми почергово дзвонили, тому що фізично це важко.

Через три години, коли ми вже не знали, що дальше робити, частина студентів пішла на Майдан подивитися, що там відбувається. Між ними був і я, тому можу засвідчити картину, коли ми спускалися по Михайлівській, і саме вже знизу на Майдані, там, де готель «Козацький», стояли автобуси, в них сідали працівники, правоохоронці так звані. Вони вже роз'їжджались, сідали в автобуси, звісно, під крики: «Ганьба! Їдьте звідси!» і тому подібне. У мене є навіть відео: коли я йшов, так на телефон знімав, не знав, навіщо це роблю, але такий цікавий матеріал, мабуть, коли працівники правоохоронних органів сідають у свої автобуси і роз'їжджаються, а люди все прибувають і прибувають. Вони побачили, що нічого не вдіють, і поки готувалась ця операція, дуже швидко – за годину часу практично – з'їхалося дуже багато людей. Казали, що якщо [вночі] там їх було десь близько тисячі, на ранок їх було – за різними даними до 10 000. Вже після цього люди зрозуміли, що не потрібно Майдан залишати в такому стані, коли мало людей, і впродовж усього його стояння кожен день Майдан був переповнений людьми.

Багато хто дивується, як люди взимку вистоювали три місяці, але, на мою думку, [їм допомагала] саме любов одне до одного. Ми просто живемо біля Майдану, часто були там, побачили, що не було різниці між багатими і бідними – це був момент, коли бідний міг допомогти багатому тим, що подасть йому чай, бутерброд зробить тощо. Це була модель ідеального суспільства, коли не було «твоє – моє», а все було спільне. Власне, якщо звернутися до Біблії, то саме такою була громада перших християн, коли після вознесіння Ісуса Христа на небо на апостолів був зісланий дух – П'ятидесятниця це свято називається і це вважається днем народження церкви Христової. Після цього християнська громада завжди трималася разом, тому що було гоніння на них, і для того, щоб якось вижити в такому середовищі, вони переважали тим, що завжди все було спільним, і всі стояли один за одного. <...> От щось подібне було на Майдані <...>. Всі стояли за одну ідею і всі молилися до Бога за те, щоб Господь сприяв перемозі над супротивниками, щоб правда перемогла неправду. Як бачимо, ці молитви і ця любов одне до одного зробила чудо, і Майдан вистояв, і не тільки вистояв, але і переміг.

<...> Після набату, мабуть, о 5-й ранку, співали гімн України в момент, коли вистояли. Це був новий приплив енергії і бажання стояти далі. Далі Майдан жив своїм життям, аж поки не розпочалося Водохреще. Кожна людина, коли ми просимо щось, а нам не дають, приходить до точки кипіння, коли вже неможливо далі чекати. І це сталося 19 січня на Водохреще. Часто ці події називають кривавим хрещенням, коли на Грушевського почалися перші сутички з «беркутівцями», коли запалили один з автобусів, якщо не помиляюсь, «коктейлі Молотова» і все інше. І саме в ці дні були перші смерті, були вбиті Сергій Нігоян, Михайло Жизневський. То була нова хвиля піднесення нескореності, народного обурення, а особливо якщо була смерть, коли почали стріляти по людях.

Саме з цього моменту зрозуміли люди, що треба формувати форпост, місце, куди можна було би в разі чого принести поранених, де підкріпитися фізично. Тому, мабуть, саме з цього часу, з січня місяця починають на території Михайлівського монастиря будувати наметове містечко, де було все: і лікарня, і їдальня, і

гардероб, навіть можна було відпочити, переночувати. Пізніше були поставлені величезні палатки по ліву сторону від Михайлівської площі. Якщо вийти з монастиря, по лівій стороні, там також люди відпочивали. Само собою, і Майдан, і Хрещатик весь поступово почав забудовуватись цими палатками. До кінця Революції Гідності, 20-ті числа лютого, коли був повалений режим Януковича, коли ми пробували пройтись Хрещатиком, то від ЦУМу до кінця Європейської площі все було заставлено палатками. Цікава була картина.

Були священики, які окремо жили там на Майдані в палатках, і їхнє завдання було молитовне спілкування з людьми, підтримка, проповіді про те, що не насильством, а любов'ю ми переможемо. Це не тільки священики української православної церкви Київського патріархату. Там багато було греко-католицького духовенства. Впевнений, що і протестанти, і мусульмани були. Греко-католики і київський патріархат – це була основна маса. Ці священики там прямо сповідали і навіть причащали людей, відслуживши літургію, маючи певну можливість. <...> Загалом, Майдан завжди чергував. Приїжджали з різних куточків України на тиждень, на два. Ті від'їжджали, ті приїжджали, я бачив автобуси, які зупинялись на Михайлівській площі, вони час від часу мінялися. На 2, на 3 дні приїжджали. Багато своїх друзів тут зустрів. Так само священики приїжджали, чергувалися, з Київської єпархії в тому числі, тому що я тоді працював у Київській єпархії в приміщенні, тут вони приходили – на території Михайлівського монастиря. Сюди приходили пити чай, зігрівалися і далі йшли на Майдан. Всі були просочені тим димом, чорні всі, бо палили шини. Ось так.

Саме 19 січня, перші смерті, змінило характер Майдану. Якщо до цього він був мирний, то вбивство мирних мітингувальників підняло дух супротиву. Вже люди були налаштовані більш категорично і радикально, ніж до цього. І саме це вплинуло на те, що були спалахи сутичок з беркутівцями, коли палили шини, кидали «коктейлі Молотова». У відповідь летіли світлошумові гранати. 19 січня мені особисто запам'яталося, я саме на Йордан 19 січня народився. Звісно, не святкував, а, як зазвичай, пішли з частиною студентів на Грушевського, тому що події були більш яскраві, ніж до цього часу. Протистояння, запалені автобуси, і вже тоді людей, якщо не помиляюсь, почали поливати водою.

Я пам'ятаю, що текла вода з Грушевського, не пам'ятаю чому. По краях йде бордюр, вода замерзала, було дуже слизько. Коли замерзала, вода почала розливатися більш по ширшій вулиці. І стояла бабця з гострою палкою, стояла і довбала біля бордюру, щоб цей струмочок стікався і не розливався по вулиці, бо було би слизько підніматись. І такою міцною гілкою з дерева десь зламали і довбали лід, щоб він не замерзав, щоб вода мала струмок, попри бордюр, стікати вниз. <...> І кожен мав якийсь металічний прут чи металічну трубу і бив по сміттєвих баках, по стовпах, де розмічені дорожні знаки, щоб гучно було. І саме це впливало якось так, мабуть, на психіку тих, хто стояв навпроти нас. Цей гуркіт не передати. Це дійсно підтримка була.

Нам, студентам, не дуже рекомендували приходити на Майдан, це ж заклад закритого типу. Але в вільний час ми самі тікали, це не можна було стримати, кров

гаряча, молода. На це закривали очі, і, слава Богу, ніхто зі студентів не постраждав. Але нам завжди казали: якщо будуть моменти бійок, чи кидати каміння, чи «коктейлі Молотова», щоби ви цього не робили. Не може майбутній священик кидати каміння в інших людей. Тому тільки – зробити чай, подати руку, побити трубою по сміттєвому баку – це можна було зробити.

Цікава ще одна деталь – я 29 грудня 2013 року прийняв дияконський сан, тобто став дияконом і практику дияконського служіння проходив у Володимирському соборі. Якщо тебе освячують у сан диякона чи священика, кожен ставленик повинен пройти 40 днів день у день богослужіння, зранку і ввечері. Я 40 днів, з 29 грудня, ходив у Володимирський собор. Після Йордану, коли перші смерті почалися, люди завжди палили шини, щоб тих, хто стоїть вище, викурити. Також всі дні, коли шини горіли, вітер дув завжди в сторону беркутівців, дим завжди йшов на них. Ніколи не йшов на людей. І коли я йшов у Володимирський собор по вулиці Володимирській, по лівій стороні завжди йшла хмара чорного диму. Коли кожен день ходиш, то вже навіть звикаєш. Йдеш, там щось димить, небо чорне, і ти до цього всього звик. Зараз згадуєш – такий дивний був час. Йдеш в собор – там чорна клуба диму з Грушевського піднімається, або інколи й з Майдану.

Коли був масовий розстріл Небесної Сотні, 18, 19, 20 лютого, коли текли ріки крові, в прямому сенсі цього слова до Михайлівського монастиря приносили не тільки поранених, але вже й померлих. Якщо людина була поранена, її одразу ж несли в собор. Навіть були таблички на стінах: «Контузії» – стрілочка туди, «Легке поранення» – стрілочка туди, просто відпочити, погрітися – туди. Тобто собор був поділений на умовні сектори. Були люди контужені, вони дійсно лежали з побитими головами, і прямо там їх перемотували.

<...> До того медичний пункт вже був, але ще не такий великий. Коли почались масові розстріли – по телебаченню почали казати, що 10, 20 застрелили – тут уже були медики. Привезли – хтось привіз, я не знаю – устаткування, де можна було робити операції, операційний стіл з великою лампою, поставили в трапезному храмі під іконою. Прямо там робили операцію, якщо людина цього потребувала.

Дехто запитував, чому не можна було «швидку» викликати – тому що вона не могла сюди приїхати. Все заблокували, всі під'їзди, і жодна «швидка» не могла приїхати. По-моєму, лише 20 лютого, коли більш-менш ситуація прояснювалася, то «швидка» за «швидкою» приїжджали і від'їжджали. Пам'ятаю, я вранці встав і йшов на богослужіння у Володимирський собор. За Михайлівським монастирем стояли десь 15 чи 20 «швидких». Вже не було потреби, вони всіх розвезли, але все одно їхали про всяк випадок, їх стояла величезна кількість. І саме до цього моменту завжди були хмари, небо було захмарене, а вранці, як встав, сонце так світить, багато маршруток, якесь таке відчуття, тиша мертва. Майдан, по суті, закінчився, але він ще тривав. Самий пік – і все якось затихло в момент.

<...> З часом зробили коридор, коли на автомобілях заїжджали через дзвіницю, тому що було дуже багато людей. Зробили коридор, люди стояли з прапорцями, як на аеродромі. Авто приїжджає, вигружається і їде – через економічну

браму виїжджає, і так постійно. Два дні так точно, автомобілі їхали день-ніч – саме коли розстріл Небесної Сотні був. <...> Навіть після розстрілу Небесної Сотні ще кілька днів панікували люди, привозили все, що тільки можна було.

<...> Ще пам'ятаю щодо Михайлівського. Сказали: «Треба багато молока, бо ті, хто дихає димом, їм треба очищувати легені, молоко дуже добре впливає на очищення організму». Я в Фейсбуці написав, що потрібно молоко в Михайлівський. Цю новину репостили інші сайти, зокрема, група Євромайдан SOS. На наступний день біля гуртожитку стояло повно пляшок молока, деякі навіть побилися, і молоко розтікалося по бруківці. Просто йдеш по молоці. Я так думаю: там на Інститутській течуть ріки крові, а тут – ріки молока. Там сила йшла на знищення, а тут люди силою добра допомагають один одному. <...> Пам'ятаю, за гуртожитком поставили стелажі, там лежали різні види ковбас, різні закрутки, домашньої їжі дуже багато було. Були генератори, можна було взяти генератор, який виробляє енергію. Привозили новенькі генератори, ліхтарики, поповнення на «Київстар», «МТС», на мобільні оператори.

<...> Найемоційніші спогади, це коли мертвих героїв Небесної Сотні приносили в монастир. Для того, щоб не сіяти паніку, їх тіла зложили за монастирем біля нашого гуртожитку. Було прийнято рішення тіла класти на землю в такому місці, де не видно. Є кущі (залишки монастирського саду), там зложили їх. Спочатку було троє, потім п'ятеро. Ми цілу ніч тоді допомагали, студенти носили постраждалих і мертві тіла. Пам'ятаю, на ранок ми стоїмо, рахуємо. Я нарахував – 13 отак лежало, один біля одного, накриті зверху курточками чи якоюсь клейонкою. І ще один емоційний момент, коли приніс син свого батька на плечах вже мертвого, також положив там. І при всіх попросив, щоб знімали відео. Хтось світив ліхтариком, і він каже: «Прийде час, і скажуть, що це не розстріл був, а що вони там загинули від чогось іншого». Тобто, якщо би влада вистояла, почала би видумувати якісь речі, то він хотів зняти свідчення, докази того, що батько був убитий – прямо при всіх. Підняв курточку батька, светр – і в того в спині було 2 кулі. Я це бачив, він пальцем виймав їх, <...> тримав їх у руці, і було видно, як летіла куля і вдарилась об хребет, так передня частина її розпласталась. Він казав: «Я не розбираюся взагалі в зброї». Казав: «Це ж з таким ходять на кабанів». Тобто, у людей вистрілювали такими рушницями. Ну, різною зброєю, а його батька саме так. Це все зняли, телебачення ще не було. Пам'ятаю, журналіст з «5-го каналу» В'ячеслав Цеголко тоді там був. Десь за трапезним храмом стояла машина «5-го каналу», але ще ніде нічого не транслювалося, тому що не було доступу до монастиря. Був якийсь вакуум, ніхто не міг приїхати, ні «швидкі», ніхто.

Вже аж потім сказали, що влада повалена, Янукович втік, це на ранок стало відомо, приблизно о 10-й годині. Пам'ятаю, йду по Хрещатику, там в кінці «Київська перепічка» біля ЦУМу. Я йшов собі перекусити, і тут хтось кричить: сказали, що Янукович втік, влада повалена. Всі почали кричати: «Ура! Ура! Ура!» Але в той же час вздовж Хрещатика несли труни з загиблими з Небесної Сотні. В останню путь проводжали, було дуже багато людей. Труни постійно хвилею – спочатку одна, через 5 хвилин ще одна. Люди стали в ряд – і їх проносили через весь Хрещатик.

<...> [Всі ті кілька найбільш гострих днів і студенти академії, і всі священики монастиря] допомагали зробити їжу, чай передати, перенести поранених чи навіть померлих, то така діяльність, яка не суперечить поведінці священнослужителя чи майбутнього священика. <...> Всі наші студенти перебували зранку в академії, на навчаннях, в когось ввечері була служба, богослужбова практика, <...> але якщо студент мав вільний час, він намагався якось допомогти людям, які цього потребували, навіть просто прийти в монастир посортувати ліки чи порозкладати одяг. Багато було також студентів, які робили бутерброди, гарячий чай.

<...> Наші студенти носили тіла померлих, бо треба було, щоб це були хлопці, фізично готові тіла носити. <...> Коли почалися розстріли, приїхали медики зі Львова, влаштовували семінари прямо біля Михайлівського, [навчали] як надавати першу допомогу. Лежав манекен, [на ньому показували], де що перетискати, де що робити, як перев'язувати в разі чогось. І наші студенти також отримували уроки першої медичної допомоги.

Загалом варто сказати, що революція дуже сильно вплинула на тих студентів, які брали в ній участь. <...> Це був неоціненний досвід. <...> Можливо, хтось став священиком, як я, наприклад, то воно потім обов'язково вплине на його пастирське служіння і на його діяльність. Він тоді буде цінувати українську мову і буде цінувати те, що є українська церква. Він буде цінувати, що до нього в храм приходять люди здорові, не побиті. Буде цінувати військових, які зараз захищають нашу державу від агресора.

<...> Часто люди сприймають церкву як будівлю, як храм. Тобто церква – це будівля, куди можна прийти помолитися. Але церква у глибшому розумінні – це є зібрання вірних. Навіть у перекладі з грецької «церква» – зібрання вірних, тобто зібрання людей, в яких є спільна мета. Для християн спільна мета – спасіння власної душі через виконання добрих справ тут на землі. Люди збираються в храм і один одному допомагають. Не тільки собі, а й тим, хто потребує, моляться один за одного. Так само церква існувала і існує, але в той момент це було особливе зібрання вірних, коли ідея була не душу спасти, а спасти державу. Це також святе – відстоювати свою землю, Богом дану, і свою мову, і свій український народ, і своє бажання на краще майбутнє, бо кожна людина заслуговує на краще. <...> Бачимо, що дійсно в той час на території Михайлівського та й на Майдані – була церква, справжня церква, де люди допомагали одне одному і врятували свою державу.

<...> Далі Майдан ще жив до літа, але цей Майдан вже поступово перетворився. <...> Там вже почали садити картоплю і в баскетбол грати. Там зібралися люди, які не дуже були схожі на майданівців. Не хотіли їхати вже звідси, їм сподобалось. Майдан, я вважаю, був саме, коли був розстріл Небесної Сотні. Ще кілька днів простояв, коли приїхала Юля Тимошенко на возику і проголосила, що нова влада приходить. Це саме був кінець Майдану, але не остаточний, бо були надані певні завдання. Потім збирали раз у раз віче, якби контролювати, чи влада виконує. Але це швидко зникло. Хочеться, щоб дійсно всі завдання, які ставились перед новою владою, були виконані. Тому що цій владі був даний чистий листок, на крові людей... Все можна було змінити в той момент – це була справжня революція.

<...> Ще раз повторюю, не перестаю дивуватись тому єднанню людей. Мене найбільше здивувало те, як люди гуртувались, як було все продумано. Коли бруківку кидали, хтось її рукою чи ломом видовбує, хтось її сокирою рубає. Бабця носить мішки. Потім складали барикади зі снігу. Нагадувало це, як мурашки роблять свій дім. Всі рухаються, ніхто не лежить, не відпочиває – всі працюють, тому що треба спасати ситуацію, рятувати Україну. Навіть писали: «Вибачте за тимчасові незручності, ми змінюємо країну». Цікавий був час.

<...> Я тоді дуже багато знайомих, дуже багато друзів знайшов. <...> До набату у мене [в Фейсбуці] було десь 500–600 друзів, а одразу після стало 3000 чи 4000. І ми так рік ще спілкувалися. Потім усе поступово затихло.

<...> Війна – вже зовсім інша історія. Перші дні війни, по суті, наша держава, наше військо трималося на волонтерах, на простих людях. Також було вирішено, щоби продукти і одяг звозити сюди в єпархію з області. І потім звідси ми відправляли туди. Ми не знали, що буде такий відгук від людей. Сюди, на територію монастиря почали привозити одяг і речі, їжу для біженців, для потреб військових на сході України, бо ніхто нічого не мав. Навіть того самого одягу теплого, а їжі тим паче. <...> І тут настільки було багато речей, що ми змушені були замовляти фури, які 20–30 тонн вміщають, відправили, якщо не помиляюсь, чотири таких авто. Загалом, тільки єпархія передала – ми приблизно підраховували – понад 100 тонн.

<...> Це в наших генах – захищатися і допомагати, тому що Україна завжди не та держава, яка на когось нападає, ми – держава, на яку нападають. І ми вже навчилися оборонятися. Навіть у такій ситуації, коли, здавалось, не мали нічого, з дерев'яними щитами перемогли тут беркутівців, які були з ніг до голови екіпіровані. Так само наші люди на Сході, наші солдати також не мали нічого, але зараз, як знаємо, армія наша дійсно сильна. Хоч армія забезпечується не так [як треба], не всюди, але поступово-поступово, принаймні, все змінюється в кращу сторону. Вже українці зможуть себе захистити.

Притулок у Братів Менших Капуцинів

Анна Соловйова:
«Давайте зробимо у нас шпиталь»

Майдан для мене, як і для більшості, почався з побиття студентів. Я думаю, що кожен свідомий українець не лишився в той момент байдужим до цього. Це змусило мене прийти на Майдан, відстоювати свою точку зору, свої мрії, сподівання. У нас була компанія, ми збиралися з друзями, приїжджали після роботи або на вихідні, щоби підтримати ініціативу. Ми не кричали, ми були така група молоді, яка підтримувала, але ми не були суперактивними.

<...> Щодо мене, це змінилося в січні, коли вже перші смерті були, десь 22-го. Коли викрали Ігоря Луценка, коли я дізналася, що вбили Юрія Вербицького – для

мене це був переломний момент. [Саме з тим часом] асоціюється для мене початок нашого шпиталю. Уже тоді було дуже багато людей в лікарнях. Я пам’ятаю, зранку прокинулась і побачила на Фейсбуці пост Олени Ганцяк-Кацьків, яка написала про те, що збирають їжу, побутові речі для поранених, які зараз у лікарнях. Я вирішила, що після роботи (я живу недалеко від Лікарні швидкої допомоги, на лівому березі біля ринку «Юність») ввечері туди поїду і все відвезу. Попросила маму зварити велику каструлю борщу, щоб не з порожніми руками їхати. Але вдень уже було зрозуміло, що треба не їхати в лікарню, а забирати людей з лікарні, тому що приїжджала міліція і забирала [їх] з лікарні. Я почала думати про те, куди їх можна забрати. До себе додому? Ну, то до себе багато не забереш, потрібне велике приміщення. А я ходжу до римо-католицької церкви, і перше, що мені спало на думку – це наша церква. І найскладніше для мене було подзвонити до священика і сказати: давайте зробимо у нас шпиталь.

<...> У нас у церкві зі священиками стосунки близькі, щирі. Це римо-католицька церква Марії Матері на лівому березі, там Орден Братів Менших Капуцинів, ченці, переважна більшість поляки. Я подзвонила до нашого настоятеля брата Блажія, він такий: «Да, Анічка!» – думав, що я пропоную йому на каву піти. <...> Пам’ятаю, я сказала: «Брате Блажій, маю до вас дуже серйозну розмову. Мушу запитати...» І починаю пояснювати, що шукаємо зараз приміщення для хворих, тому що їх зараз забирають з лікарень, і дуже треба щось придумати. Він був не готовий, це була хвилина паузи, він не очікував такого повороту подій. Він сказав: «Я тебе почув, я мушу подумати». Ну, це ченці, які мають над собою керівництво, він не мав права сам вирішувати, сказав, що запитає у вищого керівництва, тоді відповість. Я поклала слухавку, і я молилася, чекала відповіді від нього. Він дуже активний, він приїжджав на Майдан ще до того, молився там. Він передзвонив. Пам’ятаю, що по скайпу дзвонив, сказав: «Зараз усі телефони прослуховують, можна тільки по скайпу». Каже: «Добре». Він погодився.

Там, у монастирі, у братів є другий поверх, не до кінця добудований, але вже утеплений, там дуже хороші умови були – ліжка, душ. І ми почали там готувати кімнати. Я не пам’ятаю, скільки там кімнат було, десь десять. Якщо я не помиляюсь, близько двадцяти людей ми могли прийняти. <...> Один священик, брат Йосип, повіддавав усі свої футболки. Для мене це було велике свідчення, я не очікувала, що ченці настільки перейнялися цим, тому що вони поляки. Вони давали свої кошти, годували, віддавали свій одяг.

Було приміщення, і була така організація-ініціатива, яка почала забирати поранених із лікарень, вона саме тоді народжувалась. Це «Безпечне транспортування», але вона тоді ще ніяк не називалася, ще тільки починалася. Ми зустрілися через Олену [Ганцяк-Кацьків], буквально за два тижні перед цим я з нею познайомилася. Я побачила її пост, через цей пост вона мене додала в групу на Фейсбуці, де було кілька осіб. Ми почали там листуватись, я написала, що ми маємо приміщення, вони сказали: «Приїжджай до нас в офіс». Я приїхала в цей офіс, і в цей день, здається, у нас вже був перший поранений, Василь, ми забирали його.

<...> На початку це не було так весело. Ми приїхали тоді в Жовтневу лікарню, він дуже перелякався, і я його розумію. Ми тоді з Олексієм приїхали, Власов, здається. Ми приїхали, кажемо: «Ми вас заберемо». Він так дивиться, його дружина так подивилася: «Будете забирати?» Вони дуже налякалися. Ну, тоді були всі налякані: «Ми вас заберемо» – і забирали в міліцію. Ми почали пояснювати, що ми християни, волонтери, ми маємо церкву, гарні умови, що вам тут бути небезпечно. Ми вмовляли його десь півтори години, і він нарешті погодився. Разом із дружиною ми привезли їх тоді до нас до церкви, ще вночі їздили зі священиком купляти йому ліки. Бо йому тільки-но видалили око, він отримав кулю в око і втратив око, йому треба було дуже багато ліків, знеболювальних, ми їздили, шукали їх. Медсестра у нас була одна така сестра Оля, вона має медичну освіту, і вона виходила поранених. Вона з Криму, але вже тривалий час живе у Києві, в Житомирі. Як пішла у монастир, то виїхала з Криму. Вона за медичну частину відповідала.

Ще був такий цікавий випадок, коли ми поїхали за медикаментами для цього Василя в Лікарню швидкої допомоги, там така вузенька дорога, і тільки одна машина поміщується. Ми в'їжджаємо і бачимо п'ять автобусів «Беркута», і там один «Беркут» стоїть. Ми в'їжджаємо, і священик каже: «А може, ми розвернемося і поїдемо назад?» Я кажу: «Це трошки дивно буде виглядати, коли вони вже нас бачать». Це було дуже страшно, ми стали між цими автобусами. Ми вдвох виходимо, їх там було чоловік шістдесят, дуже багато. Ми пішли, купили ліки. Я пам'ятаю, що я так у віконце залазила і тихенько говорила, які ліки мені потрібні, яка травма. Ну, і дуже хороші люди траплялися в аптеках, які розуміли, я думаю, для чого це все. Ми потім обережно сіли і поїхали, але це був екстрим такий.

Це був перший наш пацієнт. Потім я їздила з хлопцями на Майдан, ми тоді їздили разом з Іваном і просто ходили навколо, у Будинок профспілок заходили, забирали звідти хворих і поранених. У нас уже був такий бейджик «Ініціатива Е+», тобто тоді ще «Евакуація+», ми ходили з такими бейджиками, і нас пропускали. Ми просто говорили, пояснювали, що ми маємо місце, куди забрати хворих. Було дуже багато людей із запаленням легенів, а вони в коридорах лежали, там дуже холодно, бо це ж зима була. Ми почали забирати таких хворих, забирали тих, кого побили, тих, хто боявся їхати [в лікарні], з переломами. Ми всіх брали. У гострому стані почали привозити, коли почалися розстріли 18 лютого, а до того більше було хворих або тих, які один одного побили – таке теж було. Один втік від нас на Майдані. Різні були. Дуже багато було цікавих.

<...> Потім я перестала їздити на Майдан і збирати, бо без мене до притулку не пускали нікого, я була координатором. <...> Там уже почалась організація, були свої водії, які забирали людей. Вже був офіс, де були волонтери, які все координували і до мене дзвонили, говорили: «До вас їде така машина, з такими номерами, водія звати так, і буде три особи». Якщо мене не було на місці, я дзвонила до нашого настоятеля і казала: «Така машина, такі номери». Справді, в організації самого шпиталю і в догляді за людьми брали участь черниці і священики. Ми навіть не казали [про те] в церкві. Це церква, це різні люди, різні погляди. Ми не могли піддавати усіх ризику, тому ми самі справлялися, було складно, але ми так

вирішили, щоби про це ніхто не знав. [Я одна мирська людина, яка була зв'язком між волонтерськими групами і самим «Безпечним транспортуванням». А все інше робили ченці самі у притулку.]

Часом нам допомагала коштами організація «Евакуація +», але це було пару разів, переважно на це давали кошти священики, також там, у нашій спільноті, були особи, яким довіряв священик, і вони знали про все – серед них були такі, що давали гроші. Слава Богу, не було такого, що в нас не було грошей, завжди були кошти.

<...> В лютому багато чого змінилося... Зараз плакати буду, бо для мене це був дуже складний час. Я тоді працювала нянею в своєї подружки. Вона дзвонить мені – а вона працює в бізнес-центрі «Парус», це у середмісті – дзвонить у паніці: «Аню, тут дуже страшне, все сіре, вибухи». Ну, я вже розуміла, що починається щось страшне. Я намагалася не дивитися новини, не читати, тому що я була з дитиною і розуміла, що зараз саме це моя відповідальність. Тоді позакривали всі офіси, і [у мами тієї дитини] закрили офіс, всіх відправили додому, і вона повернулася. Я пішки йшла з Севастопольської площі до «Дружби народів», там ішов якийсь тролейбус, а потім я з Ленінградської площі, здається, знову пішки, я не пам'ятаю. Десь години три добиралася на лівий берег.

Вже почали до нас дзвонити хлопці, що їдуть у великій кількості, що треба перевозити, будуть поранені, щоб ми готувалися. Тоді ми вже почали готувати всі кімнати, навіть ті, які були непристосовані. Просто кидали матраци на підлогу, вони були готові на велику кількість людей. У цей період були абсолютно різні поранені. Були з нитками на голові, яким просто на Майдані зашили рани та відправили. Тоді вже я ночувала у цьому притулку. Ми тоді взяли деяких осіб із церкви, тому що сестра і хворих приймала, і сама захворіла, і нам дали якусь дівчину, медсестру. У нас був лікар, здається, Олександр Сивак, який приїжджав упродовж місяця. Він був лікуючий лікар, приїжджав абсолютно в будь-який час, навіть о другій ночі. Оксана Сивак також до нас приїжджала.

<...> За місяць від 20 січня у нас було десь 120 людей. [А саме в ці дні: 19–20 лютого] було дуже багато. Просто для мене це взагалі було як один день. Розстріли були три дні. Коли вже вони втекли, зрозуміло було, що Майдан переміг, тоді вже було не так страшно в лікарні відвозити, тож ми й почали. До того, коли возили поранених в лікарні, замотували їх, щоб не було видно: їде, голова і руки всі в бинтах, бо тоді ґаїшники дуже часто зупиняли. Що мене вражало: ми приїжджали до перевірених лікарів, про яких ми знали, що ніхто з них нічого не скаже – вони були настільки за цих людей, казали, що нікого вони не пустять, з такими міцними мужицькими словами! Наш лікуючий лікар направляв нас до своїх знайомих лікарів, в яких він був упевнений. Ми їздили, робили пораненим знімки, накладали гіпс, все робили, сідали в машину і їхали назад.

Потім, коли вже стало спокійно, коли вже відійшли війська, не було так страшно, ми почали їх розвозити у ті лікарні, які були готові надати допомогу. Ми розвозили поранених по лікарнях, де їм надавали повноцінне лікування, приїжджали до них у гості. Оплачували їм операції, збирали гроші, тому що

дуже багатьом потрібні були пластини, бо дуже багато в кого були ноги, руки перебиті. Багатьох поранених уже відправляли за кордон. Перша відправка у Польщу була, після розстрілів.

<...> [Про наше життя в притулку трохи розповім]. Оскільки моїй родині довіряє настоятель, моя мама була відповідальна за приготування їжі – сніданок, обід, вечеря. Брати-ченці забезпечували поранених одягом, медикаментами. Прибирання, прання – все це робили брати й сестри. У нас не було такого, що сорок осіб одразу, не було такого, що ми фізично не могли впоратися, не було потреби [в постійному чергуванні]. Від січня по 20-ті числа лютого найбільше було 12 осіб на день, але це були люди, які самі могли про себе подбати. У нас була дисципліна, але й були різні випадки – це ж чоловіки, різні чоловіки. Один раз ми взяли дівчинку. Ну, ви розумієте, що коли маєте багато чоловіків, взяти одну дівчинку – це відповідальність. Це ж абсолютно незнайомі люди.

<...> Були різні хворі, які хотіли зігрітися, купити собі чогось такого гаряченького випити. Був один раз такий випадок, ми з ними серйозно поговорили, вони так вибачалися, шоколадки нам купляли. Насправді переважна більшість була така, що я їм в доньки йду, тому вони так нормально, з повагою ставилися до нас. <...> Я думаю, що в багатьох змінилася думка про церкву. [Коли ми казали, що цей притулок у церкві,] це завжди було дуже смішно. Спочатку казали: «О, ні, ні». А потім: «У мене 37,2 температури, мені треба тут у вас ще три дні побути». Вони не хотіли їхати: «Ой, ні, у мене ще голова болить, у мене ще те болить, у мене ще це болить». Тому що там дуже хороші умови насправді.

У нас був лікар, який дивився на стан, казав: «Тут вже усе добре, можемо відпускати». Ми відвозили, ми питали, що хочуть: додому, на Майдан – куди? Були такі, яким ми купляли квитки додому, я пам'ятаю, у нас був такий дідусь, років 70, він захворів на запалення легень. У нього став нормальний стан, такий, що він може їхати, ми спитали, чи там, де ви живете, є можливість лікуватись, і відправляли додому. Киян у нас не було. Люди були з різних областей – Західна, Східна Україна. У нас був один районний депутат з Івано-Франківської, здається, області. І будівельник якийсь. Тобто абсолютно різні були люди. Мене вражало, що вони переживали дуже, що ми за це гроші будемо брати, і було видно, що вони вражені [коли дізнавалися що ні]. Дуже дякували, і це найбільша втіха була, як не банально, коли вони казали: «Дякую».

Вони були абсолютно різні. Тобто ми не вибирали, не підходили і не питали: «Яка Сотня? Звідки?» Ми підходили і казали, що маємо можливість забрати в нормальні умови, вилікувати, хочеш – хочеш, не хочеш – не хочеш. По-різному було. Був випадок, коли ми поїхали з Іваном у Будинок профспілок, здається, в бібліотеку, почали по цих медпунктах ходити, збирати, коли вже «Беркут» стояв, це в той день, коли з Українського дому вигнали міліцію, [коли була облога Самооборони]. Це для мене якийсь страшний день був, тому що ми знайшли якусь машину, я взагалі не знаю, де, для мене це досі загадка. Іван дзвонить і каже: «Така-от марка машини. Цей чоловік відвезе нас у монастир, сідай». Я сідаю до цього чоловіка, а у нього повна машина різних рацій, він прослуховував «Беркут».

Я сиджу і розумію, що я взагалі його не знаю, у нас позаду чотири хворих, із різними хворобами, абсолютно різні по тяжкості. Мені було дуже страшно. Там міліція, ми об'їжджаємо, повна машина поранених, хворих, купа рацій, невідомий чоловік. Він такий: «Усе добре, я з Автомайдану». Пам'ятаю, друга година ночі, ДАІ стоїть. Він дістає якусь карточку цікаву, ставить і каже: «Це щоб нас не зупиняли». Мене це ще трошки налякало, але нічого, все обійшлося. Я більше його не бачила. Він нас привіз, до нас ніхто не приходив. Таке цікаве було. Дуже часто біля нашого храму стояла міліція. І досі для мене загадка, чому. Але пам'ятаю, що колись дзвонив брат Блажій і казав: «Аню, зараз до нас не їдьте, стоїть міліція збоку». То ми об'їжджали, гуляли, чекали, поки вона від'їде.

<...> [Місцеві люди] не здогадувалися про притулок, хочу в це вірити. Розмов про те, наприклад, я не чула. Були різні герої, які самі ходили, розповідали: «Ми з Майдану» – ми їх просили, щоб цього не робили. <...> Публічним це стало в 20-х числах лютого, тоді мені подзвонив брат Блажій та сказав: «Усе, ми приймаємо всіх, для цього нам треба багато медикаментів, багато одягу, грошей – всього». Якось мені здається, що саме в той момент це все відкрилося, тому що нам принесли дуже багато одягу, грошей – вже [місцеві люди, парафіяни, що приходили в церкву], приносили, уже не було сенсу приховувати.

<...> Уже тоді почали займатися відправленням за кордон. Я трошки координувала тоді забезпечення коштами, офіс у нас був, кошти на лікування знаходили, спонсорів. Були дівчата, які більше місяця це робили, я просто допомагала в цьому.

<...> Дуже складно було. Яке особисте життя? Там по чотири години на добу спали, там узагалі, якщо спали, то це було дуже добре. О другій годині ночі могли подзвонити і сказати: «Аню, до вас їдуть». Мені, слава Богу, пощастило тим, що я біля церкви живу. Були моменти, коли я бігла серед ночі, об одинадцятій вечора я бігла, тому що там щось треба було. А коли мене не було, то дзвонила о першій ночі. Я пам'ятаю, як я казала: «Брате Блажій, не вимикайте звуку, навіть коли спите, біля себе тримайте трубку». І він так чесно тримав. Я там дзвонила о першій годині ночі, казала, що треба прийняти людей, і він приймав. Щодо родини – про маму вже казала, а ще старший брат допомагав, він привозив поранених, коли мав можливість.

Була така дівчинка Юля, із церкви, вона служила своєю машиною. <...> Якщо чесно, я боюсь когось не назвати, тому що вже під кінець багато людей почали допомагати в цьому.

Щодо коштів – кошти давали брати. Я не знаю, де вони брали їх. Ми в принципі жили коштом церкви. Закуповували ліки. Все було вкомлектовано. У нас була черниця, в якої все чітко було: уколи, все, у неї був список хворих, коли кому які ліки дати. Зранку у всіх були процедури, [режим був справжній]. Коли був інгалятор, вони по черзі ходили на інгаляції.

В церкву вони не ходили. До них приходили священики і розмовляли з ними, тому що з їхнього вигляду було видно, що вони з Майдану, ми тоді ще не дуже це «світили». Але були такі, що в неділю на службу приходили. Це було дуже таємно,

ніхто не знав про це, відкрилось це згодом. Постраждалі не знали навіть адреси. Бо ми не казали її їм на Майдані [куди їдемо], ми привозили їх на машині і відвозили на машині.

<...> Це було й було. Нормально було. Я пам'ятаю, <...> брат Блажій каже: «Аню, ну, мене в найгіршому випадку депортують як поляка, але тобі доведеться відповісти за це по повній». Ото надихнув! Але, слава Богу, всі на місці.

***

<...> Мене звати Аня Соловйова, мені двадцять шість років, я з Києва, народилась і живу в Києві. Працюю у стоматологічній клініці адміністратором. Зараз допомагаємо атошникам. У нас в клініці лікують атошників, дітей, чиї батьки загинули в АТО. Співпрацюємо з волонтерами, які ще під час Майдану почали працювати, майданівцям надавали стоматологічні послуги. Волонтерська діяльність продовжується. Я можу сказати, що маю честь долучитися до цього насправді, бо я не є ініціатором.

Артем Миргородський – Анна Соловйова:

«Це був справді один із найкращих притулків, який працював системно»

Артем Миргородський (А. М.): Я пам'ятаю Васю, пам'ятаєш? Йому вистрілили в око, на жаль, він втратив його. Це самий перший. Я його знайшов на Профспілках. Оце ми його привезли. Він перший раз не хотів, ми його спіймали другий раз. Я кажу: «Васю, поїдь ти в нормальні умови». Я його умовляв, оце другий раз, особисто на своїй машині привіз. Ну, я ж йому казав, що тут все добре. Він мені казав: «Артеме, мені місце не подобається. Давай звідси виїжджати».

Анна Соловйова (А. С.): Він зранку встав, поїхав на Майдан. Цілий день шукають Васю, Вася ввечері приїжджає. «Де ти був?» – «На Майдані».

А. М.: Каже: «Ти б мені хоч на таксі лишив, я не знав, як туди дістатися».

А. С.: З Васею – це була одна з проблем.

А. М.: Це була комічна історія.

А. С.: Ну, так. Я пам'ятаю, у нас був один хлопець, у нього щось із ногою було – чи граната, чи щось таке. І сказали, що він «тітушка», всі проти нього, ледь не побили його. Не знаю, чи він «тітушка» був, чи ні, але він якийсь дивний був, якщо чесно.

А. М.: Так, були диваки. Я пам'ятаю отого хлопця, про якого ти кажеш. Такий кучерявий, я його знайшов на Профспілках. У нас же як було – ми роздали свої візитівки по медштабах, нам дзвонили: «Зайдіть, є людина». Ну, я заходжу, він такий, як Шариков*, перебинтований, страшно виглядає. Він мулат, чи я не знаю.

* Персонаж роману М. Булгакова «Собаче серце».

А. С.: Він розповідав, що його тато африканець, а мама з України.

А. М.: Я кажу: «Привіт!» – «*Привет*». – «Як тебе звуть?» – «Ренат» якийсь, я вже забув, ім'я таке дивне. Я кажу: «А ти звідки?» Він каже: «*Я со Львова*». А у нас же було завдання перепитати у людини, хто він, звідки, за яких обставин поранений, щоб я особисто йому повірив. Я не міг привезти в притулок чужу людину, яка може бути засланцем, козачком якимось, я мушу йому спочатку довіритись, а потім беру його в свою машину і везу далі. Ну, я і кажу: «Слухай, а де ти у Львові працюєш?» Він каже: «Я зараз не працюю». Я кажу: «А де ти навчався?» Той каже: «Та десь, у такій-от школі». Там щось згадав. Я кажу: «Слухай, ти вибач звісно...» Ну, ми з ним ідемо до машини, а я ніяк не можу розкрутити людину, щоб елементарно їй довіритись. Він мені щось каже, то те, то се, потім розповів про школу, в якій він вчився. Але ж я нічого не розумію, я ж у Львові не жив, просто був кілька разів, не знаю специфіки. Ну, ми їдемо в машині, бо машина була поруч, а я незадоволений, бо везу людину, але не дуже розумію, хто це такий. Ще й російською наполовину розмовляє, ще й ніби зі Львова. Я кажу: «Слухай, от ти мені скажи, ти чого на Майдан прийшов?» Пауза така, людині важко на таке запитання відповісти. Я кажу: «Ну, добре, ти за справедливість чи за Європу, за Євросоюз?» Ну, щоб хоч якось розвести на розмову людину, на цінності. А він: «Я за культуру». Я сиджу шокований, думаю: «Боже, кого я везу?» Я кажу: «Слухай, ти мені скажи, а що тебе бентежить у питаннях культури?» І тут він мене просто вбиває: «*Та надо немножко поднять планочку*». Тут я розумію, що добре, я його вже везу, він наче не буйний. Планочку треба підняти! Я потім після Майдану цю історію разів 50 розповідав. Усі казали: «Артеме, та він же геній. Правильно відповів: культура – це основне питання».

А. С.: Ну, у нас він розповідав абсолютно різні історії. Хто він, хто його батьки, звідки він. Я пам'ятаю, що ми його привезли, з Артемом домовилися, що ми його віддаємо, купуємо місце йому до Львова.

А. М.: Я замовив йому той квиток. Він мав переночувати одну ніч чи що.

А. С.: Я пам'ятаю, що ми його привозимо, так стоїмо: я, Артем і ще священик був, брат Йосип, і цей хлопець. Потім раз-два – його вже нема. Де він подівся?

А. М.: Таких історій була меншість. Більшість були справді постраждалі, побиті або поранені або ті, в кого хронічне захворювання загострилося. Але й були такі диваки, які полишили домівки, яких жінки повиганяли. Я таких теж кількох бачив. Не буду навіть розповідати такі історії.

Але історія [цього притулку] унікальна. Це був справді один із найкращих притулків, який працював системно. Ну, бачите, ці поляки, ця культура – вони молодці, вони налагодили цю роботу. <...> Бачите, кожен робив щось своє. Те, що Аня робила в церкві, – це унікально. Вона конкретно закрила такий клаптик величезної роботи.

Сестра Ольга:
«Це мало залишатися великою таємницею»

Коли я буду називати якісь імена, це не означає, що вони справжні. В деяких випадках я буду говорити про імена конкретно, тобто людина називала мені своє ім'я, або зазначатиму, що вона не хотіла мати зв'язку ні з пресою, ні з будь-ким іншим.

Для мене особисто Майдан почався з телебачення, з якихось там пліток, які доходили до нас від різних людей. Відомо, що в монастирі не дивишся телебачення щоденно, тільки якісь новини, аж раптом у неділю у храмі до мене кілька людей підійшло і сказали: «Сестро, ви знаєте, таке щось починається. Молодь зібралася. Невідомо, чим це закінчиться». [Це ще мирно було.]

<...> Гадаю, багато людей думало, що їх, напевно, розженуть. Усе буде як завжди: що ми можемо змінити? Відтоді, від цього моменту, коли почали розганяти молодь, потім стріляти, ми вже дивилися новини, і це вже не було настільки казковим. Для мене особисто це не було казковим, бо я працюю з молоддю, з дітьми. Я знаю, що означає для дитини, коли її батьки не можуть її захистити. Я знаю, що означає для молодої людини, коли вона хоче бути вільною, а їй не дозволяють. Це означає, що вона закривається в собі й починає думати, як більшість із нас: «Це не можна змінити. А що я можу в цьому світі?» Я не знаю насправді, що саме їх підтримало, щоб стояти до кінця, я не знаю, що було мотором такої ініціативи, яка почалася. Я тільки знаю, що від 30 листопада ми з сестрами щоденно молилися за тих, хто там стоїть. Коли ми запитали – а вже почали голосніше говорити про розгін Майдану, говорити, що люди починають з'їжджатися туди – тож ми запитали в нашої настоятельки, чи можемо туди поїхати. Нам заборонили, ми з сестрами не могли туди поїхати, тому ми тільки в каплиці перед телевізором дивилися і молилися. Не могли більше нічого зробити.

У цій безпомічності я вирішила, що так більше не можу, і саме при цій думці підійшла до мене молодь, з якою я працюю – це переважно підлітки, їм по п'ятнадцять-шістнадцять років – і говорять: «Сестро, ми хочемо піти туди, бо там зробили першу капличку, міжконфесійну, там молилися всі, ми хочемо там помолитися». Відомо, що, коли вони самі захочуть поїхати, то ніхто їх туди не пустить. У принципі, не було нікого, хто міг би з ними поїхати, і я вирішила, що поїду. Ми поїхали, там помолилися. І відтоді ми принаймні два рази на тиждень там були. <...> У певний момент, коли вже почали з'їжджатися великі натовпи людей, я сказала моїм підопічним, що я не буду з ними їздити, що ми будемо тут організовувати молебні й чування. З одного боку, мій перший виїзд був проти моїх настоятелів, тому що я їм не сказала, адже боялася почути «ні». <...> Але другий, третій, наступні рази, коли я їздила, то все було більш-менш. Мені дозволили, навіть приїжджали з нашої римо-католицької громади священик з людьми з Дніпропетровська, і ми теж їздили туди й молилися.

<...> У мене є подружка, Аня Соловйова◆, вона мене щоденно, може, раз у два дні інформувала, як там справи, бо вона була волонтеркою на самому Майдані. Одного дня (це було в січні, десь після дитячих канікул, тобто числа 15-го, може, 17-го) вона приходить до мене і питає: «Сестро, як ви думаєте, брат Блажій, наш настоятель, чи він погодиться, щоб ми могли сюди привозити хворих [майданівців]?» А я знаю, що у нас практично всі монахи – поляки, лише я і ще один брат – українці, а решта всі поляки. На той момент це загрожувало депортацією цих людей і ще невідомо чим, а також великим шансом на закриття церкви взагалі, себто наслідками, яких ми не могли передбачити. <...> Я тоді сказала: «Якщо хочеш, то запитай у настоятеля сама, бо я не можу виступати з такою пропозицією, не знаю всіх нюансів». Коли перший день почали стріляти, то Аня одразу пішла до брата, і він дозволив, але це мало залишатися великою таємницею. І навіть сестри з моєї спільноти не до кінця розуміли, що відбувається.

Конспірація. Якщо подивитися на план, як входити на територію храму, є храм, а є довгий одноповерховий будиночок. Власне, у цьому будиночку розташована наша світлиця для дітей. На той момент я жила через дорогу від монастиря, у квартирі. А в цій світлиці також жили сестри. Тобто сестри, які жили у квартирі, і які жили в цій світлиці, не знали, що відбувається навпроти – в нашому храмі. Вони тільки знали, що мене попросили про допомогу майданівцям. Що це означало, вони не знали: не знали, що я ходжу по ліки, не знали, що за гості до нас приходять (я про це скажу пізніше), не знали, хто до мене дзвонить. Знала на той момент тільки моя настоятелька. Попри те, що вона не брала участі в цьому, фізично вона через свої обов'язки не могла цього робити, але вона дозволила, щоб я брала в цьому участь. Я боялася сказати: у моїй спільноті всі сестри – польки, і я боялася, що вони отримають депортацію. Боялася, раптом хтось дізнається – ви знаєте самі, що у нас прослуховується все. Ми всередині України до цього звикли, я це усвідомлюю: знаю, що говорити по телефону, а що не говорити, знаю, як говорити про деякі речі. Тим більше, що мій тато військовий, він служив і у космічних військах, і у спеціальних військах, у нашому спецназі, українському. Натомість вони не завжди пильнують таких речей. Тому могла виплисти така інформація, про яку не всім варто було знати.

<...> Напевно, треба сказати про зв'язок, який існував під час Майдану. Крім того, що на Майдані були телефони одноразові, й різні-прерізні не підписані номери (і я в телефоні теж не підписувала номери). Зв'язок був – у принципі, я можу його назвати мозковим зв'язком. Бо ти мав запам'ятати закінчення усіх номерів, з яких до тебе дзвонили, і хто з них дзвонив. З одного боку, ми про те домовлялися, а з іншого – я знала від тата про різні речі, що можуть існувати під час військового стану, війни, різних надзвичайних ситуацій, тож для мене це не було чимось диким або незвичним. Існувала домовленість, у який спосіб ми будемо все робити, якщо щось таке станеться, які умовні знаки. <...> У нас, у монастирі, задля безпеки (думаю, брат вам буде показувати, як це виглядало), є багато дверей, як у кожному великому монастирі, багато різних поворотів, коридорів. Тому людина, яка тут вперше, блукає, і другий раз блукає, третій вже менше, а четвертий – вона

вже може навчитися. Тому нам було трошки простіше сховати людей, які до нас приїжджали. Коли мені дзвонив телефон з не підписаним номером, я зазвичай говорила: «Алло, я вас слухаю», і зазвичай – російською. Всі мої знайомі знають, що я відповідаю російською, але завжди вітаюся: «Слава Ісусу Христу!» – хай там який був номер. Але на час Майдану це було змінено – наші правила змінилися. Тому це відбувалося так: «До вас їдуть гості». – «Добре, ми їх приймемо. Скільки їх і як надовго?» Були різні позивні, які щось означали. Головним чином – це «гості», власне кажучи – майданівці. Напевно, Аня [Соловйова] краще, конкретніше розповість, як відбувалося вивезення людей із Майдану. Я знаю, що у трьох або й чотирьох пунктах вони міняли машини, їздили різними дорогами по Києву, щоб і людина, яка сидить у машині, не зовсім пам'ятала дорогу.

<...> Це все почалося, коли стали стріляти на Грушевського. Я дати не запам'ятовувала, також я не запам'ятовувала імен. Якби раптом щось сталося, це добрий захисний механізм, щоб цих людей не знайшли. Я думаю, що вже на другий день після того, як почали стріляти, до нас привезли двох хлопців. Одного поранила граната, що розірвалася. У нього було поранене вухо; його імені я не пам'ятаю. Йому було років 20. Це була найпідозріліша особа, яка до нас потрапила. Чому? Попри те, що він мав осколочне поранення, йому вже десь надали першу допомогу, очистили рану, тобто до мене він потрапив вже таким, що йому лише перев'язки робити – рана була повністю чиста. Підозрілим було те, що він багато ходив, хоча таке поранення, у принципі, йде в парі зі струсом мозку, хоча б мінімальним. І він не хотів брати жодних ліків. Або щось було підстроєно, або він був просто підісланий кимось. Він виїхав через два дні. Тобто ми його не вилікували, він виїхав дуже швидко.

Із ним потрапив до нас Богдан, який перебував у нас цілий місяць. Його зафіксувало відео, коли був розгін на Грушевського, коли стріляли на Грушевського – це чоловік, який стрибнув із арки Лобановського. У нього були лише повністю побиті м'язи, це був плюс, але перші три дні він не міг вставати на ноги. Практично лежача людина, хоча він боровся зі мною, скільки міг. Він не хотів, щоб його хтось доглядав, він хотів все сам – помитися, вдягтися, в туалет – все сам. Він дуже стидався. <...> Я постійно ходжу в рясі. Він коли побачив, то перше, що запитав, це я пам'ятаю, як сьогодні: «А ви мене сповідати прийшли?» Посміялися. Але насправді Богдан став такою моєю правою рукою! Коли мене не було (бо в якийсь момент я випала з цього графіка, вибилася з сил і теж захворіла), то він підказував тим, хто мені допомагав. Богдану було років 35, напевно, 38, десь так.

Пізніше до нас потрапляли наступні хворі, важчі, наприклад, чоловік (ніби на п'ятий день він до нас потрапив), в якого була повністю роздроблена п'ята, він до сьогоднішнього дня ще проходить реабілітацію. Я знаю, що впродовж півтора року йому робили п'ять операцій на цій п'яті. Він лежав у тій самій кімнаті, що й Богдан. Телевізор ми їм принесли, бо вони не могли пересуватися на довші дистанції.

На початку ми не думали, що буде так багато людей. І ми розраховували, скільки там є ліжок. На той момент було, якщо я не помиляюся, десять кімнат, в кожній кімнаті по одному ліжку. Це – монастирські кімнати, які призначені під

семінарію, але в даний момент там не було семінаристів, тому в цих кімнатах жили постраждалі. Потім ми почали доносити матраци, якісь ліжка. Загалом через нас перейшло більш-менш близько 120 осіб, але це ротація. У нас записані (ми збирали всі дані, наскільки можна було їх зібрати, медичні показники) 72 особи. Тобто 72 особи, які в нас затрималися більше ніж на три дні. На людей, які перебували до трьох днів, ми не заводили картку взагалі. У перший день була амбулаторна картка чи записка від якогось майданівського лікаря, ми ще працювали по ній. На другий день я вже дзвонила до лікаря; якщо бачила, що хтось комбінує, бо були і такі, то тоді я дзвонила до Ані й казала, що у нас тут гість, він хотів би виїхати, гість виїжджав.

Найменше у нас був такий малий хлопець, сімнадцятирічний. Це сталося коли лікарня в нас була вже місяць, тобто я вже більш-менш знала, як поводяться люди, яких насправді побили, навіть якщо по них не дуже видно, або які є поранені чи психічно [пошкоджені]. Але також було видно, що люди комбінують, аби відпочити. От був хлопець, імені я не пам'ятаю, я ще здивувалася, що він неповнолітній. Він був уже в сотні, мав там ніби якусь посаду, в нього то голова боліла, то горло. Це було дуже помітно [що він комбінує]. Я сказала: «Треба збиратися, бо ти завтра виїжджаєш». Його вранці привезли, після обіду я вже сказала, що він збирається, а він: «Ні». Чи я буду з ним сперечатися. Я покликала хлопців, саме були хлопці, один контужений, не називатиму його імені, військовий, і цей Богдан, який вже ходив на той момент, але ще не міг повернутися на Майдан. Тож вони його просто винесли, винесли в коридор, під'їхала машина, і гостя забрали. Він пробув хіба п'ять чи шість годин в нас. На нього точно немає картотеки.

Інша ситуація. Був у нас такий Андрій. Як тільки отримали дозвіл від настоятеля, що можна тут щось зробити, до нас привезли хлопця, він був першим, хто приїхав. Йому було десь 22–23 роки. Виглядав він ніби заможний бізнесмен, але був дуже наляканий, [не розумів] куди його привезли. Його отруїли оцтом із содою. Можна зробити таку мішанку, коли людина її випиває, то через деякий час шлунок не витримує і зупиняється, далі йде отруєння організму і різні такі речі. Він приїхав у шоковому стані після отруєння, його рвало просто на всі сторони, і при цьому він був свідомий настільки, що, коли його внесли (а його внесли під руки в кімнату), він сказав: «Я з вами не залишуся, бо ви мене вб'єте». Питаю: «Я схожа на того, хто вбиває?» Він каже: «Я не знаю, хто ви. Ви можете вдягтися в кого завгодно, хоч в Діда Мороза». Тобто він – людина, яка знала, що відбувається на Майдані, бо тоді ще тільки починалися такі заморочки, ще не було так страшно, як пізніше. Я тоді ще запитала: «Як мені вас називати? Я не прошу вашого [справжнього] імені, просто, як мені вас називати». «Андрій». Для мене тоді було відкриттям, що мої медичні здібності дійдуть такої вершини: вперше я [йому] встановлювала крапельницю, що висіла на люстрі. Це був саме момент, коли лікарні всі були обставлені «беркутівцями», вивозити що-небудь було дуже страшно, купувати що-небудь було дуже страшно. Анічка [Соловйова] займалася повністю закупівлею ліків, я знаю тільки з того, що вона говорила. Вона в різних аптеках купувала різні речі, часом, наприклад, не купувала багато в одній аптеці,

купувала трошки усюди. От до люстри був пакетик прив'язаний, в пакетику ця пляшечка, і увесь цей апарат висів на люстрі. Було страшно цього Андрія залишити, бо він, попри те, що мав дуже низький тиск і ледве рухався на ліжку, але казав: «Я вже йду. Я вже йду». Але коли ми йому промили шлунок, прокапали, вже, мабуть, другий літр ми йому вливали, то видно було, що йому стає краще, і він вже заснув. Над ранок я вже відключила крапельницю. Хоч і був він у сусідній кімнаті, а в мене двері залишалися відкриті – не знаю, як він це зробив – прокинувся і пішов. Він мені так запам'ятався! У мене це мислення ще залишається: що ми можемо зробити, коли в нас стріляють, коли стільки війська зібрали, коли нас розганяють вже гранатами, а він, цей Андрій, мав такі внутрішні настанови, що ми усе ж щось можемо, що він може щось зробити. Попри те, що він був наляканий, що я можу його вбити, бо він не знав, куди потрапив, і просто втік від нас! У мене зародилася така надія: а може, він правий? Може, така маленька людина, яка щось робить, вона наче мурашка може принести набагато більше, ніж слон, який несе речі набагато менші, аніж важить його вага?

Так почали стікатися до нас різні люди. У нас був один лікар. На той час він працював у лікарні й погодився допомагати. Я йому дзвонила за потреби, декілька разів він приїжджав і тоді робив повний обхід. <...> [Щодо побутових речей – сестри не знали, вони не долучалися до цього.] На початку був один із братів, який мені допомагав з покупками, він купував одноразові капці, [він вже розумів про що йдеться]. Я не знаю, чи брати між собою знали, чи ні. Настоятель сказав: «Брат Йосип буде тобі допомагати з такими побутовими речами: їжа, одежа, це буде на ньому». Перші декілька днів було так, що брати зібрали всі свої речі, які вони могли віддати, бо ми ще не знали, де можна купити. Зазвичай в нас люди приносять допомогу для бідних, одяг для дорослих найпоширеніший. Найсмішніше, що саме в той момент, саме перед зимою, ми вивезли все до «Карітасу» – це така благодійна організація, яка роздає бідним – все, до нуля вивезли. [І брати віддали свої останні речі]. Я знаю, що брат Йосип залишив собі на той момент дві футболки, двоє штанів і хабіти, які він носить, інше – роздав. Так само інші брати. Це був дуже великий жест. І лише через декілька днів, коли брат їздив у різні магазини, дивився, де що можна купити, де хто стоїть, видивлявся, які люди там, тоді він уже купував якісь речі.

Перший тиждень я взагалі була сама. Я одна і це так: і телефони, і ліки, і люди, і все. Мені було дуже важко. Тоді сестри почали питати, просто почали питати. Можна сказати, що був такий домашній скандал: чому я пропадаю, чому я так виглядаю, що діється. Я сестер розумію, вони були налякані, бо, по-перше, діється таке на Майдані, по-друге, нам не дозволено туди виїжджати, а я дивно виглядаю і пропадаю десь. І тому я сказала, що допомагаю майданівцям. У нас у спільноті була ще одна медсестра, вона з Польщі. Я сказала: «Якщо хочеш – можеш мені допомагати». Добре, що так сталося, бо через два з половиною тижні я сама захворіла. Думала, від перевтоми, і все, що приносилося, всі ці болячки, які приїжджали, вони також до мене чіплялися – мій організм просто не витримав. Тоді вона дуже класно замінила мене. І з парафії я теж уже знаю кількох медсестер.

Мені довелося трошки покомбінувати, попитати так, щоб людина не зрозуміла про що йдеться, але все одно виразила думку. <...> Погодилося [допомагати] дві жінки, вони чергували, і я вже мала трошки відпочинку. Але тоді й більше людей було. Тоді було так, що в більших кімнатах було вже по три матраци, між ними треба було лавірувати, пробувати десь там пройти. В одній кімнаті могло бути два ліжка, а в другій – два ліжка і один матрац.

<...> До нас давали людей, які були в дуже важкому психічному стані, наприклад, неадекватно реагували на якісь події, неадекватно поводили себе на Майдані, і такі були. <...> Їм треба було змінити спосіб мислення, спосіб розмови, щоб знайти спільну мову тут, з чоловіками. Суттєво впливало те, що це монастир. Коли я входила в кімнату, вони моментально переставали матюкатися, це була суцільна культура і грація. Вони мусили використовувати іншу частину мозку. Тож вони просто адаптувалися до ситуації. Коли ситуація змінюється, коли з'являються нові умови, тоді, думаю, і мозок, що відповідає за цей стресовий стан, також відпочиває. <...> Сюди не привозили важкопоранених, бо це дуже віддалений район. Цей пункт був для тих, хто мав надію повернутися. І лікарі теж погоджувалися з цією думкою. А коли вже почалася бойня, «месиво» російською, тоді привозили всіх підряд, кого встигли побачити лікарі, кому надали допомогу, кому не надали. Тоді – ті два чи три дні поспіль – не всі вони мали навіть окреме ліжко. Дуже багато людей приїжджало, їх треба було елементарно відмити від того, що на них.

Наприклад, ситуація, що я її запам'ятала, бо для мене бути українкою – це важливо, це пов'язано зі становленням мене як українки. Тож привезли чоловіка, років 32–35, у вишиванці. Його підстрелили, поранили, напевно, граната чи осколки, осколочні рани в нього. Лікарі не встигли подивитися, і його відразу до нас привезли. Єдине, що він кричав, не міг ходити, але кричав: «Поверніть мені мою вишиванку!» Він кричав «ні», хоч ясно було, що її знімуть, але він кричав: «Поверніть мені мою вишиванку! Це для мене дорога пам'ять». Він заборонив її розрізати, ми не знали, як її знімати, але він сказав, що витерпить усе, тільки щоб її не різали. Ми її практично врятували, на ній залишились трошки плями, але ми її врятували. Це знак, що людина не просто бореться проти ворога, вона бореться за ідею, за вільність – бореться за щось вище, аніж вона сама.

Дуже багато хлопців свідчили, що насправді це був час, коли вони відчули себе справжніми чоловіками, які можуть щось зробити, яким дуже близька ця свідома свобода, які хочуть жити в такій усвідомленій свободі. Хоча також були думки в приїжджих людей, що це все підстроєне і так далі.

Через нас пройшли люди різних національностей. Один американець в нас був, грузин був, болгарин <...> З усієї України, усіх куточків, починаючи від Херсонщини. Був чоловік, який виїхав з Криму, були із Західної України, це ясно, і Львів, й Івано-Франківськ, з Донеччини були хлопці. У мене була така думка почати, як-от ви, збирати щось, якісь [свідоцтва], зберігати. Але я подумала: куди я потім все це подіну? Якби передбачити, що буде хтось, хто цим займеться, то, звісно, це були б насправді дуже гарні свідчення. І ці карти, що я робила з думкою:

«а раптом це комусь знадобиться» – напевно, більше ніж півроку вони лежали в мене, тільки я не знала, куди їх діти, тому просто знищила*.

<...> [Як довго працювали після загострення], я не пам’ятаю. По-перше, я взагалі не пам’ятаю дат, а, по-друге, напевно, це така захисна реакція – я нічого не знаю. <...> Взагалі, коли хлопці приїжджали, всі ці акції порятунку, особливо в гарячі дні, скажімо так, то дні були дуже довгими. Коли прийшов березень, хотіли порахувати, просто скільки днів це триває – нам здавалося, що наче півроку ми тут сидимо, а виявилося, заледве більше місяця. Тож, з одного боку, це був дуже тривалий час, а з другого – якийсь дуже стислий. Ну, Слава Богу за це.

На сьогодні у нас, завдяки Аніній відвазі й відвазі нашого настоятеля, а можливо, в деяких моментах відвазі тих двох жінок, які мені допомагали, відкрилася наступна ініціатива. В нас у спільноті є пара психологів, які пізніше, коли все закінчилося, почали організовувати курси для психологів, саме військових психологів. Вони час від часу виїжджають і нині в АТО, а також тут, у Києві, приймають людей, котрі повернулися. Працюють із сім’ями і загиблих, і тих, хто повернулися: вони поранені, хоч живі й цілі, але психіка, відомо, що страждає. Допомога триває, але вже не в наших стінах.

Деякі, [хто був тут під час Майдану, поверталися]. Богдан, який був тут місяць, не повертався, але ми з ним зустрічалися на Майдані, бо намети стояли й далі, люди там були, і коли вже було тихіше, ми навіть їздили туди більш відкрито. <...> Остання наша зустріч була така, що він саме стояв у шерензі хлопців, які виїжджали на Схід. Це був момент, коли вже хлопці починали виїжджати на Схід. <...> Я досі не знаю, що з ним діється. Він обіцяв, що напише, бо знав, де перебував, знав, що це монастир, і навіть пізніше, коли він знав, що їхатиме на Схід, я йому дала адресу, на яку мав би писати, але жодної вістки від нього немає. Віктор, про якого я сказала, що він жив у кімнаті разом із Богданом, якому роздробили п’яту, то я до нього дзвонила, він до мене теж дзвонив, говорив, як у нього операція, де тепер живе. Дуже йому важко було, коли повернувся додому, бо його власна сім’я, жінка і діти – вони його не прийняли. Він сказав, що недієздатний, а жінка відповіла: «Мені такого чоловіка не треба». Він у якійсь старій хатинці оселився. Це дуже важко. У нього була бабця, яка йому допомагала, а зараз я не знаю. Два роки ми з ним передзвонювалися, але надалі не підтримуємо зв’язку. Також був хлопець у нас, Денисом звали, я теж не знаю, як його справи далі. Він був хворий, [під час Майдану] йому було 18 років, він мав наслідки енцефаліту. Внаслідок цієї хвороби віднімаються ноги, далі – м’язи, і так далі. От він приїхав на Майдан з наміром, що його вб’ють. Це також для мене шокуюча ситуація. З одного боку, він хотів боротися за свободу, а з іншого – не хотів жити. Він повертався, навіть тричі до нас приїжджав. Під час Майдану він два рази повертався до нас із самого Майдану, і після того, коли все закінчилося, він знову був у нас, приїхав подивитися, тобто побути справжнім гостем. Також були люди, які приїжджали зі Львова. Пам’ятаю, чоловік приїжджав, наприклад, бо палатки стояли досить довго. Він від нас поїхав до Львова, до родини, і десь через півроку він з’явився перед нашими

* Йдеться про особисті картки постраждалих.

дверима і сказав, що в нього немає на Майдані зараз нікого, чи може він у нас пожити. Були такі ситуації, але, на жаль, ми вже не приймали гостей.

[Щодо ставлення громади до наших справ:] у певний момент, може, коли вже був кінець, ми оголосили під час служби, що до нашої парафії приїжджає дуже багато гостей, що ми потребуємо продуктів, якби хтось зміг нам допомогти продуктами чи речами, бо це бідні гості. І люди, які приходили й питали більш конкретно (ясна річ, ми знаємо своїх парафіян, якщо це люди, котрим можна довіряти в такому значенні, що вони не викликають підозри й ми їх знаємо добре), тоді ми говорили, про що йдеться. Люди поставилися до цього дуже відповідально, дуже щиро, з відкритим серцем: вони допомагали і грошима, і продуктами. Був у нас один чоловік, котрий привіз коробку чоловічої білизни, капці одноразові, шкарпетки й усе інше було в одній великій коробці. Тобто люди довідалися, але хто хотів довідатися більше, той довідався більше, а хто хотів менше – той менше. А під кінець, я думаю, відомості розійшлися. Коли вже все вщухало, то, напевно, це все розійшлося більшим відлунням. Різні були відгуки парафіян, по-різному казали: що дуже добре і що не дуже добре, «взагалі ви ж церква, як ви можете допомагати майданівцям». По-різному до цього ставилися. З одного боку, це були відгуки осіб, а з іншого – це вже моя особиста думка: це просто показує нашу віру в самих себе, в те, наскільки ми християни. Можна говорити про різну допомогу, але допомога християн має трошки відрізнятися, бо ми не робили різниці, нікому не говорили, що ми приймаємо тільки християн або «наших». Ми не приймали «наших», ми приймали поранених, яких до нас привезли.

<...> Хлопці, які приїжджали і казали: «Я повернуся, щоб ми вистояли, щоб ми були вільні, щоб мої діти могли нормально вчитися». Це просто незабутньо. Це незабутньо.

***

Мене звати сестра Ольга Станіславенко. Я монахиня зі Згромадження сестер Пресвятої Родини з Назарета, простіше назаретянки, можливо, так будуть знати. Мені на даний момент 32 роки. Я народилася в Сибіру, але я українка, бо вся моя родина походить з Вінниччини. <...> Мій тато в четвертому поколінні військовий. Коли мій дідусь пішов до війська (це вже були радянські космічні війська), у них була постійна передислокація і його кидали по різних частинах. Так само і мого тата, тож я народилася і 14 років від народження жила в Сибіру, а основною моєю мовою є російська. Українською мовою я розмовляю, можна сказати, віднедавна. Для мене Україна як така, Батьківщина, заіснувала, коли мені було 12 років, [доти] я навіть не знала, що була українкою. <...> Коли я одного дня, у бабці, маючи 12 років, дізналася, що я українка, то у мене в серці був великий бунт: «чому я маю бути якоюсь українкою?» Я народилася в Сибіру, мої поети – це Пушкін, Лермонтов, Петербург – центр моєї культури. І отаке мислення, що плекалося багато років і в садочку, і в школі, було дуже сильним. Допіру, коли я пішла в монастир, а мені було 20 років на той момент. <...> Ми слухали в монастирі з магнітофона, як Папа Римський Іван Павло II виголошував слово до поляків і сказав у певний момент, що людина, яка не знає свого коріння, є мертвою. Це було настільки сильно,

що я досі пам'ятаю цей стан усвідомлення. В той момент я усвідомила, що досі боролася зі своїм корінням, і наскільки важливо не просто знати, а пізнавати своє коріння. Фактично, можна сказати, що моя українськість, моя любов до Батьківщини, почалася в монастирі. <...> Моя мама ніколи не думала, що я буду такою патріоткою. Зрештою, вона і про себе так не думала. <...> Мама з татом живуть у Криму, і зараз їм важко. Тепер вона говорить, що ніколи не думала, що в неї в серці так глибоко є пошана до Батьківщини, до України. <...> Отож цей Майдан, він дуже сильно перевернув життя багатьох людей. <...> Я закінчила школу, закінчила мединститут, я медсестра. В конкретно цій парафії я працюю з дітьми і молоддю. Також я закінчила педагогічний і богословські інститути. Мені дозволили допомагати в цій маленькій, скажімо так, лікарні, бо я маю на це медичне право: мій фах мені допоміг у цьому. Перший мій фах – медсестра. Наступні два – це педагогіка і катехетика, тобто богослов'я.

Брат Блажій Суска:

«Мабуть, найбільш дорогоцінне – що люди стали людьми»

Мене звати Блажій, я є священик в римо-католицькій церкві, її настоятель.

Добре, що ми всі разом переживали Майдан із тими людьми, які тут жили в нас у притулку. Коли була Помаранчева революція, я теж був у Києві, тож це вже друга революція, яку я пережив тут. Початок Майдану був такий, що ми дивилися з лівого берега на правий, все відбувалося там. Коли вже почалося тут, надійшли якісь сигнали, що на лівий берег переходять «тітушки», то ми більше переконалися, що це справді серйозна справа.

Ми з братами часто їздили на Майдан і в чернечому одязі, і у мирському. <...> Деякі люди дзвонили і питали, чи можна у нас зупинитись. Мене позитивно дивувало, що коли ми виходили на Майдан, і охорона стояла, бо не всіх пропускали, проте вистачало сказати щось польською мовою – то була перепустка. Саме це так зворушувало – об'єднання народів, особливо, якщо знати історію, яка нас дуже розділяє.

Люди писали із Польщі і просили в нас про коментарі до того, що відбувалось. Був один випадок, я пам'ятаю, що показав, як історія нас ділить: чоловік запитував, як ми тут допомагаємо на Майдані, що я про це думаю. Я відповів, що допомагаю, бо є потреба. Він пише: «Як – ви допомагаєте українцям?» І так далі. Такий був наголос, але це був тільки один випадок. Я тоді був дуже здивований, як можна так думати, і відповів йому: «Слухайте, я так образно скажу: людина лежить на землі, кров тече, то я буду питати в неї перед наданням допомоги, що вона думає про Бандеру, наприклад, чи думає так, як я, чи я залишу цю людину?» Вибачте, але це смішно і трагічно водночас. У нас насправді не було жодних сумнівів, й ми якоюсь мірою брали участь у тому, що відбувалось разом із людьми на Майдані. Також у приході молились і вночі допомагали хворим.

Щодо самого моменту відкриття притулку в нашому монастирі, то Аня [Соловйова◆] зателефонувала і каже: «Брате, треба допомогти». Вона сказала, що треба прийняти людей, це буде вночі, я взяв цю інформацію до відома. Оскільки наш орден францисканський і ми всі разом усе зважуємо: спільнота, брати – то я не збирався сам вирішувати. Ми з братами зібралися, поговорили коротко, один на одного подивились, і у нас також не було сумнівів, що треба допомагати. Зараз я думаю, що ніякого страху не було, бо така була ситуація. Як часом буває, що Бог закриває розум людині, щоби вона не боялась. Пізніше ми допомагали, вночі вставали, браму відкривали. Було по-різному. У цей час ми почали між собою говорити: як Майдан переможе – то молодці всі разом, а як не переможе, то, зрозуміло, у в'язницю нас не посадять, але депортують. Нам було би шкода, бо ми тут не входимо у політику: хто за кого, хто проти кого, що я думаю про Януковича – мені це, вибачте, байдуже – люди важливіші.

<...> Слава Богу, що ми можемо жити тут і далі. Я маю дозвіл на постійне проживання в Україні, я резидент України, той страх, який у нас тоді з'явився, був короткий. Ми не думали, чи добре зроблено, чи не добре, чи, може, тікати звідси, чи заборонити людям приходити – не було таких сумнівів. Ми підтримували один одного, і то була така таємниця. Коли я закликав прихожан допомагати продуктами, грошима, говорив, що ми допомагаємо майданівцям, я не казав нічого про те, що в нас наверху, в монастирі, є притулок й постраждалі. Але в один момент прийшли до мене люди з Польщі, вже в самий розпал подій, й вітають нас, що таке позитивне враження, що ми тут такі відкриті, допомагаємо пораненим... Я питаю, звідки вони знають? Хоч я знаю, звідки: один із єпископів давав інтерв'ю Польській редакції Радіо Ватикан і там про це сказав. Ми тут утаємничуємо, а там уже півсвіту знає!

У костелі святого Олександра*, там була також лікарня всередині – я бачив, що ліжка стояли. У той час ми вже перестали приховувати, вже все було відкрито, і вірні також допомагали. І архієпископ Шевчук** тут, з Лівого берега***, також приїжджав до нас, до наших хворих. І так ми існували спокійно. Оля мені сказала, скільки тут людей було [120], то я був здивований, я говорю: «Там не було так багато людей».

Я ще пам'ятаю, як привезли пораненого, який втратив око, то це теж була така подія для нас. Він був дуже мирний, спокійний, але було видно, що страждав. Ми підходили до нього, розмовляли з ним. Ми, з одного боку, з якоюсь трохи релігійною допомогою були близько, з іншого боку, ми намагалися дати людям відпочити від тих різних стресів. Хто думав, хто щось просив, хто говорив – ми допомагали. От медсестра Оля, черниця, також була постійно з ними. Тобто була така можливість: будь ласка, піднімеш руку – одразу допоможуть. Але я не ходив спеціально дивитись на тих хворих. Зрозуміло, що люди, які жили наверху в притулку, ходили до їдальні, то в коридорі, і було видно, що дуже багато людей приходить. Пізніше вже звикли, що так має бути, що як Бог дасть, так і буде.

* Римо-католицький костел святого Олександра, розташований на вул. Костьольній, 17.

** Верховний архієпископ УГКЦ Святослав (Шевчук).

*** Йдеться про Патріаршу Криївку – Патріарший собор Воскресіння Христового на лівому березі.

З одного боку, ми переживали це з трепетом, а з другого – нормально. Ніхто тут не робив із себе не знаю кого. Тому я багато забув. З нашого боку це було так нормально, так спонтанно. Ми час від часу, щоби подивитися на Майдан з іншого боку, їздили до Михайлівського собору, коли туди з Майдану перенесли цей пункт допомоги. То ми так говорили між собою: якби так у Польщі було, поляки так би не піднялись, як українці, – ми тут були в захопленні.

Я дуже не люблю говорити «ми», «ви», бо я живу вже 24 роки в Україні. <...> У мене така цікава історія. Я народився у місті Валч, це Західнопоморське воєводство. У цьому містечку є 25 тисяч мешканців, і на сьогодні там чотири римо-католицькі храми, але є і греко-католицька, і православна церкви. І я ріс, зрозуміло, римським ультракатоликом. Як всі святкують Різдво 25 грудня, то українці, як дивні люди, 7 січня – я так думав, молодий хлопець. Я чув, що в цій місцевості говорили дуже погано про українців. <...> Так говорили, я це слухав. І уявіть собі, що 1990 року я приїжджаю в Західну Україну, до тих українців. Я раз приїхав на два тижні, пізніше на Пасху, дивлюся – люди взагалі відкриті, нормальні, симпатичні. При цьому ці валчевські українці нічого поганого мені не зробили. Я пізніше так дивлюся з іншого боку, то було надуте все: ніхто там нікому нічого поганого не робив. Але ці люди, які жили там: і українці, і поляки, – там усі були постраждалі, тобто там ніхто щасливим, у цьому Валчі, не жив*. І що хто пам’ятав, – ну, то й так говорили, тому й такий образ українців склався. <...> Коли я був у Валчі на канікулах, було саме свято греко-католицької церкви, і я там був із римо-католиків один. Я побув в Україні, вже говорив українською, і брали в мене інтерв’ю ці українці, і в мене була така нагода просити пробачення в усіх тих українців там за моє колишнє мислення. І зараз я живу в Україні, і коли приїжджаю [до Валча], то спілкуюся з українцями. А коли, згадую старі часи, я сміюся, що так можна було думати про людей. Тож я такий хлопець із Валча, який заприятелював з українцями. Зараз там взагалі все інакше: українці отримали церкву, яка колись була римо-католицькою. А православні – окремо, бо церква греко-католицька інша, ніж православна. Люди всі спілкуються, й ніхто не боїться. <...> І я молюсь, що якщо десь почнеться така конфліктна ситуація, <...> щоб та польсько-українська історія ніяк не була використана.

<...> Ну, ще скажу відносно Ані [Соловйової], від якої почалася ця історія. Я сиджу, дивлюся телевізор зранку, це субота, я пам’ятаю – День прапора. Тоді вже війна почалася. <...> Чую, мер Кличко заохочує вивішувати прапори. Я поїхав на Майдан, купив прапор, повернувся до монастиря і кажу: «Приваріть, хлопці, одразу і вивісите». Ну, і Аня дзвонить до мене, каже: «Брате, я тут стою біля бандерівської церкви». Я кажу: «Аня, де ти? У Львові?» Каже: «Ні, біля нашої церкви». Кажу: «О!» Ну, так посміялися.

<...> [Як приймали людей, вирішували, хто це прибув: чи це справжній, чи несправжній] – якщо вже приїхав сюди, то він був уже справжнім. Я шкодував,

---

* Йдеться про неоднозначне сприйняття одна одною польської та української етнічних спільнот, що виникло як наслідок складних історичних взаємовідносин країн.

що була така закритість людей. Але в той же час така була відкритість, я думаю, що це, мабуть, найдорогоцінніше, що люди стали людьми. Зрозуміло, всі були на сторожі, всі знали, кого ми боялись. Але як хтось приїхав, ти до лікаря приходиш, до медсестри, шукали також прихожан. Ці лікарі приходили, вони такі були близькі, такі наші. Я людину бачу, а він такий людяний – це було чудово! Ну, може, це потрібна була кров тих людей, які постраждали, кров тих мучеників, з якої народиться нове суспільство, нова людина, новий українець. Кажу про це позитивно, дуже позитивно. Як це технічно було – [я не пам'ятаю]. <...> Я не пам'ятаю навіть, як довго це було. На рівні відчувань було довго, скільки можна, та було нормально, не було потреби щось змінювати. Образно кажу, почали діяти по-новому, і все.

[Довгий час громада не знала про притулок, бо це були умови безпеки, така конспірація була. Гроші ніби не збирали.] Але якось були гроші, нам ніби це й нічого не коштувало. Це для нас, як ми там дивимося по-Божому, нам не треба нічого вирішувати. Бог так веде справи. Я кажу: «Бог це все веде, не заважай». Якби це було якось так винятково, що ми переживали, то я пам'ятав би. Богу дякувати, що так було.

<...> Я знаю, зрозуміло, з фільмів, яка була конспірація під час війни. Ніч, ніхто нікого не знає, один телефон, більш ніхто. І це мені нагадувало Варшавське повстання з тих фільмів: конспірація, боротьба з німцями; нагадувало таку ситуацію. Я думаю: звідки я це знаю, де я це зустрічав? [Тобто приїжджали вночі машини, один одного не знав ніхто, привозили, просто передавали людей.] Це нормально. Я так дивлюся з християнської точки зору, що воно є нормальним життям. Воно не так, що я є християнином тільки тоді, коли до церкви піду, нормальне життя не є таким, що я живу, а християнство якось доклеєне до мого життя.

<...> У більшості ми маємо пам'ять емоційну. То як я емоційно щось пережив, то я з дитинства ще пам'ятаю. А тут пам'ятаю цю першу зустріч, телефон Ані, нашу розмову з братами. Ну, я пам'ятаю ще з Майдану, коли ми переживали те, що бачили. Дзвонили, молилися, вставали вночі. Брати з різних наших спільнот дзвонили, питали, як ми тут живемо. Тобто така солідарність була між нами, між братами. Я пам'ятаю, що ми цілеспрямовано не збирали грошей, а гроші були, бо самі люди приходили, приносили допомогу.

<...> Люди питають, чому ми живемо в Україні, чому ми тут. А я кажу: «В Україні ситуація така, яка є, але тут більше Бога видно». <...> Видно, що Він діє, видна Його присутність – між людьми, в родинах, у людей. І ситуація на Майдані – теж вияв Божого милосердя, навіть коли ці жертви були. Я говорю постійно людям: по-християнськи, зрозуміло, ці наші з Небесної Сотні вже зустрічають Бога. Це в нас ще болить, у них вже не болить. А по-людськи – могли ще жити, багато молодих, могли жити ще і дивитися на цей чудовий світ. Але, звісно, ми всі йдемо в одному напрямі, чи через Майдан, чи через природну смерть – один напрям. І це не є трагедія, для християнина це нормальна дорога.

«Наша Лютеранська»*

Олександр Прокопчук:
«Это церковь, она всегда открыта»

И в 2004-м, и в 2013 году наша церковь была на стороне народа. Мы всегда были за правду, против зла, и мы были активны при всех пасторах, которые здесь работали. Они всегда занимали активную позицию, как и большая часть общины. Говорю «большая», потому что все-таки в общине много людей с разными мнениями и взглядами. Через три года после Майдана мы до сих пор спорим и не находим общего знаменателя. Но активная и большая часть, и в том числе священники, всегда, на мой взгляд, все делали правильно.

Как только начался холод, начали строить баррикады, наш пастор Ральф Хаска, который служит здесь шесть лет, сразу же активно включился во все эти события. В первую очередь он открыл двери церкви – практически круглосуточно все, кто желал, могли сюда зайти. Это было еще в ноябре, когда люди перемещались с Майдана сюда. Здесь уже стояли какие-то заграждения, люди сюда перемещались, потом обратно, группами приходили, уходили, не обязательно заходили в церковь. Много было приезжих, они спрашивали: «А что это? А кто это? А откуда?» И мы всегда говорили: «Это церковь, она всегда открыта». В обычном режиме мы открыты до 9 часов вечера, а период Майдана мы были открыты практически круглосуточно, и чем сложнее была ситуация, тем больше мы старались открываться. Пастор тогда дал несколько интервью зарубежным изданиям, и об этих событиях стало известно в Европе. Он давал хорошие, правильные интервью, на мой взгляд. И поэтому его друзья, знакомые и люди, которые там нашу церковь поддерживают, начали оказывать материальную помощь для того, чтобы мы вели здесь эту деятельность. Мы стали готовить чай, еду, закупать медикаменты, носить в Дом профсоюзов. И здесь молодежь организовалась: прямо брали большие термосы, выносили их на Майдан, кормили и поили людей. В общем, все мы работали. Мы – это молодежная часть нашей общины. На тот момент сформировалась небольшая группа молодежи, от 20 до 30 лет, которая под руководством пастора все это делала.

<…> При этом церковь работала в обычном режиме: у нас проходили службы, вечерние молитвы, репетиции хора. Мы не прекращали свою деятельность в течение всего времени Майдана.

<…> Ближе к Новому году, когда ситуация была совсем плохая, уже были раненые, начался холод, люди стали приходить сюда, и мы их даже оставляли на ночь. И уже в январе здесь начали организовывать пункт [медицинской] помощи: приходили сюда медики, приводили людей и здесь оказывали им помощь.

<…> На Майдане знали, что если кому-то совсем уж плохо и некуда деться, можно было подняться сюда, тут не было никаких заграждений. Под видом прихожан или просто прохожих можно было зайти, завести сюда одного-двух человек,

* Про шпиталь в Лютеранській кірсі див. також у розповіді В. Бандалетової в розд. IX.

оказать помощь, выходить и все такое. Кордон стоял выше, ближе к Банковой, а вниз можно было спокойно проходить и по дворам. «Беркут» стоял в каждом проходном дворе, они отделяли ту часть, которая ближе к Администрации, по которой можно было пробраться дворами или какими-то горками. Они все там заблокировали, но Лютеранская была открыта до Банковой. Арка, которая вела вниз на Хрещатик, была забаррикадирована Майданом, но и там улочками можно было пройти. По одному, по два человека всегда можно было здесь перемещаться. И даже машиной можно было возле Бессарабки завернуть и подъехать сюда, чем мы пользовались постоянно, потому что подвозили продукты, медикаменты, и тех, кто не мог идти, подвозили ночами – это уже когда был госпиталь. Я иногда проверял дороги – как можно пройти там, и мне удавалось и туда и сюда пройти.

<...> Я не помню, когда именно здесь было большое столкновение прямо перед церковью. Были вэвэшники, сзади стоял «Беркут», и мы как-то пошли на штурм, на столкновения. <...> Пастор был вынужден выйти и вмешаться в это дело, потому что он видел, что сейчас прямо перед церковью может произойти кровопролитие. Мы считаем, что он тогда это предотвратил. Мы быстро начали бить в тревожный колокол, он надел свое пасторское облачение, крест и вышел, стал перед «Беркутом» и говорит: «Я буду здесь стоять до тех пор, пока вы не успокоитесь». Тут же были журналисты, его сфотографировали, эта фотография облетела все информационные агентства. И после этого мы поняли, что мы можем здесь что-то делать.

<...> В лютеранской церкви община у нас является главной, собрание общины – это самый главный орган у нас в церкви, потом Совет общины. Но мы всегда опираемся на знание, опыт и авторитет пастора. Во всяком случае, здесь, в Украине, авторитет пастора для немецких общин больше значит, чем решения церковных советов или собрания общин. Мы всегда этому доверяем.

<...> Когда мы сами уже не могли справиться, мы позвали медиков с Майдана, и они здесь оказывали помощь. После этого созрела идея приводить сюда людей, [нуждающихся в медицинской помощи,] чтобы они здесь могли остаться на постоянной основе. Хотя это было немного опасно, потому что здесь прямо стоял «Беркут».

Уже в январе месяце сюда потихоньку привезли кровати, раскладушки, постели. Постепенно здесь сошлись специалисты, которые оказывали помощь, – это волонтеры с Майдана. Если возникали сложности с лечением, то приглашали врачей. Медикаменты сюда и с майдановских складов приносили, и пастор сам закупал то, что нужно. А продукты мы закупали каждый день, привозили сюда, здесь готовили еду. <...> У нас есть малый зал наверху, где в мирное время проходят камерные концерты и репетирует хор, где мы проводим собрания и всякие банкеты. Во время революции там поставили около 30 кроватей, приборы для капельниц – была настоящая большая больничная палата. Я даже затрудняюсь сказать, сколько людей там прошло за этот месяц.

<...> У нас было мало очень тяжелых больных, хотя были даже с огнестрельными ранениями люди, были избитые, были с контузиями от шумовых гранат.

Были такие, что мне просто страшно было смотреть на этих людей, как их спасали здесь, как на них не действовали ни обезболивающие, ни снотворные. Бывало, такой у человека стресс, он в таком адреналине, что его тут под руки водили, а он рвался туда: «Я хочу, я хочу туда». Мы понимаем, что он неадекватен, его нужно как-то привязывать. И вот это все происходило здесь.

При этом все было тайно – вот что самое интересное. Те, кто здесь работает, и прихожане церкви, которые имели желание и возможность, здесь дежурили регулярно. Дежурные всегда смотрели, кто заходит, как, с каким вопросом. Заходили даже военные – поначалу просто заходили, интересовались, просматривали. В то время, когда здесь уже был госпиталь, приходили с разведкой. Они уже понимали, что это церковь и тут ничего не сделаешь, плюс они понимали, что церковь немецкая. Плюс еще пастор несколько раз выходил туда к ним и что-то им рассказывал о политике. Они понимали, что это иностранец, лучше с ним не связываться. Как-то они пытались отобрать у него камеру, он достал паспорт и сказал: «Попробуйте, заберите у немецкого гражданина камеру». Они сначала отобрали, потом их офицер приказал вернуть. И они решили лучше держаться от него подальше: вот такой сумасшедший тут человек, которого лучше не трогать. Видно, было какое-то распоряжение.

<...> Но потом, когда наверху уже лежали больные, раненые, врачи ночевали там на хорах, по ночам вэвэшники иногда просились погреться, кипятка [просили]. Поначалу мы это воспринимали с большой осторожностью. Причем было заранее оговорено, что кто делает в случае какой-то провокации. У меня были телефоны каких-то депутатов, каких-то журналистов – я даже не помню, кто там и что, но я знал точно, что я звоню по этим телефонам, и сюда съезжаются все, если что. Есть и запасной выход, есть гора, по которой можно кого-то вывести, спустить вниз, если вдруг здесь что-то случится – все это было продумано. И вот, представьте себе, в 3 часа ночи стучат эти замерзшие вояки в черной форме с касками и говорят: «Пожалуйста, дайте нам хоть кипятка. Мы тут уже три дня, нам ничего не дают, у нас уже все испортилось – дайте что-нибудь». Пастор сказал: «Давайте все, что просят. Они тоже люди». Даем мы им кипяток, а они: «Можно мы посидим?» Значит, здесь сидят эти, там сидят те, и вот в таком состоянии мы находимся. На кухню я их старался не пускать. С оружием в церковь заходить нельзя, они оставляли оружие, даже каски там некоторые оставляли, заходили, здесь грелись. То есть я видел их лица. И постепенно это стало практически нормой: днем они не приходят, днем они там у себя, ночью они иногда, через час, через два заходят. <...> «Беркуту» вообще было запрещено сюда заходить – я это точно знаю, потому что мне один из них сказал: «Нам нельзя». А вот эти вэвэшники в черной форме – они ночью [заходили].

Таким образом мы функционировали. <...> Мы чередовались, и если мне нужно было поехать домой (я в Броварах живу), кто-то за меня дежурил. Или я на день ехал домой, а на ночь опять сюда. <...> Один-два мужчины обязательно здесь находились. А в самые сложные дни, в феврале, и особенно после 18-го, мы уже вообще не выходили отсюда.

Когда [на Майдане] сгорела молельная палатка, пастор забрал сюда всех священников, которых смог найти. И тут была такая межконфессиональная ситуация: я ночью сижу за этим компьютером, здесь спит отец Димид, тут монах какой-то спит, тут еще кто-то, на кухне ведут дискуссию какие-то священники в черных рясах. Я даже не спрашивал, кто, откуда, как. Этот отец на каске постоянно спал. Я говорю: «Я вам подушку дам, мы же священники». – «Нет, я привык так – это хорошо, это счастье, слава Богу, что у меня есть каска». Потом просыпается в 4 часа ночи: «Я придумал проповедь». Садится за ноутбук, что-то начинает писать, потом куда-то побежал, прибежал назад. <...> В какой-то вечер я видел тут католических монахинь, они тоже приходили сюда и оказывали какую-то помощь.

<...> [Возвращаясь назад: во время событий на Грушевского] я чувствовал, что там идет обострение, похолодание, какие-то столкновения. Мы понимали, что что-то происходит, но для нас это ничего существенно не изменяло. У нас были люди постоянно. Когда было холодно, то здесь в коридоре были сотни людей, они стояли в очереди, ждали чай – как, собственно, везде. Мы не следили за медиками, кого они приводят, они сами знали, кого и когда привести. Причем они периодически уходили, приходили: если здесь для них было немного работы, они уходили [на Майдан] и там оказывали помощь. Было такое постоянное передвижение, очень трудно проследить. То есть это не было волнами, правда, было постоянно. Январь, февраль – практически до мая у нас здесь лежали люди, их лечили, водили на консультации в больницы, и потом они возвращались сюда – на базу, как они говорили.

<...> Я постоянно в церкви и перемещаюсь туда-сюда, а мне же хочется тоже там быть. Пастор говорит: «Я пойду пофотографирую». У него есть очень много видеоматериалов, у него хорошая камера, он везде ходил, снимал. 18 февраля он говорит: «Пойду поснимаю с утра, пока все они идут сюда». Через пару часов бежит: кто-то стрельнул, он защищал камеру, палец перебило. Я говорю: «Я тоже пойду». – «Куда? Тебе нужно здесь быть». Я говорю: «Пойду, посмотрю». И сначала я просто ходил, глазел, потом говорю: «Не могу просто так, надо что-то делать». И мы быстро начали собирать баррикаду. Я спустился к Банковой, они хотели Банковую закрыть и начали строить баррикаду. За 10 минут собрали баррикаду в два человеческих роста, причем из подручных средств. Мы там участвовали с товарищем. Такая была активность у людей, я только успел буквально десяток камней передать – смотрю, она растет, растет, растет и уже выросла. Все, собрали, хватит – идем дальше. Тут пастор звонит: «Иди сюда, тут куда-то все разбежались. Вы что там собираетесь делать? Я в церкви один, давай быстро сюда». Я бегу наверх, оттуда начинается планомерная пальба, и какие-то шарики летят. Из магазина бежит с пакетом с хлебом местный житель, и я узнаю в нем кинорежиссера, который там недалеко живет. Я за ним, вышел на Лютеранскую, прошел через один кордон, через другой, причем лицо делал такое, будто я совершенно безразличен к ситуации: мне нужно в церковь, помолиться. Надо было говорить, куда ты идешь, почему. Пропускали, я знал такие места, где можно пройти, где стоит мало людей – если стоят один-два беркутовца или вэвэшника, то с ними всегда можно договориться и пройти;

если много, то это для них выглядит как провокация. Прошел сюда, пришел тут с пастором: «Не могу я здесь быть, надо идти, – говорю. – Я сейчас приду». Я опять спустился, опять попал под эти шарики: когда эти пластиковые штуки летят, все по голове бьет. Опять начал помогать им собирать камни, а потом смотрю – уже метро закрывается, и я понимаю, что сейчас что-то начнется. Звонит пастор: «Ты опять куда-то пропал? Быстро зайди в магазин, купи то, то, то». Опять через эту же дорогу, опять через этот кордон опять в церковь. Они говорят: «Чего вы туда постоянно ходите?» Я говорю: «Потому что молиться надо». Конечно, жуткое было впечатление 18-го числа: эти люди, эта труба призывная, тут взрывается, тут стреляют, тут падают, тут несут одних, тут несут других, тут выдергивают и тащат вниз по Институтской, тут наших несут. В общем, это, конечно, невероятно, как будто ты находился в каком-то фильме или во сне. Но самое главное, что оттуда уходить не хотелось, не было такого страха: «Прямо сейчас меня убьют...» Было: «Я буду здесь, хочу находиться здесь, хочу все это видеть и понимать, что и как будет». Если бы меня не звали, я бы, наверное, оттуда вообще не ушел. Я думаю, что у многих людей было такое ощущение. Это 18-го впечатление.

<...> Община жила в обычном режиме. Это было трудно, у определенной части общины это вызывало какое-то недовольство. Например, здесь госпиталь в самом разгаре, все работает, начинается воскресная служба, и приходит какая-то бабушка и спрашивает: «А что, у нас там гости?» – «Да, к нам приехали гости». – «Много?» – «Много». – «Откуда? Из Германии, наверное?» – «Наверное, из Германии». – «А что, они не пойдут на службу?» – «Да они оттуда все слышат». <...> Часть общины включались, занимались приготовлением еды, закупкой продуктов, туда-сюда мотались. Конечно, координировал все пастор, руководство было на нем, по любым вопросам мы шли к нему, и он говорил: делать так, делать так – он практически принял военное руководство общиной.

<...> [Никаких инцидентов с силовиками] не было. Я подозреваю, что они знали про госпиталь. Удивляюсь, как они нас пропускали, как мы сюда умудрялись проводить людей, а некоторых, кто не мог идти, на машинах подвозили. На территории церкви никогда не было никаких конфликтов. Причем страх был у всех, постоянно все в каком-то возбуждении, все говорят: «Надо так, надо так». А я уже через какое-то время, через 2–3 недели говорил: «Да все будет нормально, уже не надо ничего бояться: как есть – так есть».

<...> После 18 февраля сюда стало поступать больше раненых. Сюда начали приходить священники, а отец Димид был вообще в гуще событий. Пока он воевал с «титушками», пока дрался с ними, спалили его палатку, и ночевать ему стало негде. И «огнестрелы» после 18-го появились у нас. [До этого их старались переправить в специальные медицинские учреждения. Операционной у нас не было, был уход за теми, кому была оказана оперативная, неотложная помощь.] <...> До мая мы двери церкви не закрывали. Во-первых, мы страшно гордились тем, что мы такое сделали, до сих пор гордимся этим. Во-вторых, мы понимали, что если люди лежат и болеют, то их надо вылечить. И девчата, которые за ними ухаживали, говорили: «Вот, пока есть больные, нужно их лечить».

Была активная часть медиков и волонтеров, которая потом переросла в «Инициативу Е+». И примерно в том же составе они до сих пор работают в разных направлениях, уже совершенно разными делами занимаются, но это братство/сестринство осталось с ними. Многие люди приходили сюда, что-то приносили, здесь оставались, уходили. С некоторыми мы до сих пор в друзьях и братьях, с некоторыми перессорились. До сих пор не хочется конфликтовать, потому что понимаешь, столько вместе пережили. Даже если не согласны с чем-то, то все равно будем здороваться и общаться.

<...> Тут все стали лютеранами, пока были здесь, они все наши, лютеранские. Все говорили: «Вот мы идем на нашу Лютеранскую». Они все слышали здесь службы, и кто мог ходить, выходили на балкон, рассаживались и сидели, все слушали орган, молились, вставали, когда молились, вместе со всеми. Каких-то межконфессиональных общений или разговоров не было. Все говорили только о том, что дальше, что мы делаем, как мы делаем, как мы действуем, какие мы решаем вопросы, что будет. Больше спорили и общались о политике, о майданных вещах.

<...> [Сколько людей прошло через госпиталь], не знаю, и даже не знаю, кто бы мог сказать, не было системы учета.

<...> Сейчас я думаю: вот мне надо было и с тем поговорить, и с тем поговорить, и к тому подойти, и того спросить, как зовут и все прочее. А тогда вообще не стоял этот вопрос: «Ага, человек что-то делает – отлично». Сейчас узнаю иногда на улице, или через Фейсбук вижу человека – о, он здесь у нас был. Как-то рождественские праздники у нас были, заходят двое военных с кучей медалей – видно, фронтовики, такие серьезные, приходят: «Здравствуйте, здравствуйте! Вот, Рождество празднуем. Это наша...» Я спрашиваю: «Что ваша?» А он отвечает: «Вот здесь моя кровать стояла». Второму рассказывает, показывает. Я говорю: «О, так вы наши – прекрасно, проходите!» Вместе с ними отпраздновали тут Рождество, пообщались. Они начали вспоминать, кто, когда здесь лежал. Я вообще не помню этого человека, но раз он говорит, что здесь стояла его кровать и он лежал, то, значит, так оно и есть.

<...> До мая здесь еще лежали люди, и последний больной где-то уже в мае сказал: «Мне надоело лежать, я хочу чем-то помочь». И он нам тут помогал, красил, клумбами занимался, все такое. Потом уехал, а позднее он к нам приезжал, через некоторое время он уже воевал в добровольческом батальоне, и до сих пор девочки поддерживают с ним связь.

<...> А группа [волонтеров], которая здесь работала, после Майдана объединилась в организацию «Инициатива Е+». Там, кроме медиков, были еще и юристы, и еще какие-то другие специалисты. Например, один был очень человек, который по профессии таможенник, а сейчас он занимается организацией разных гуманитарных проектов – Дима Стригун, мой товарищ.

<...> После Майдана практически сразу же началась война, и сразу была необходима какая-то помощь. Люди, которые за эти месяцы привыкли активно жить, работать и помогать, не могли сидеть сложа руки. Они тут же организо-

вали сбор медикаментов, сбор аптечек и, по-моему, тысячами их отправляли. Медики сами придумали комплектацию этой аптечки, они сами ее собирали и сами здесь упаковывали – сначала в матерчатые оболочки, потом в пластиковые боксы, потому что оказалось, что так лучше, надежней. И фактически все два года аптечки отправляются туда. Потом все это разрослось до того, что начали собирать деньги, закупать и отправлять одежду, обувь, продукты. Помещение церкви используется для этого до сих пор – в этих шкафах, кроме книг, до сих пор есть еще медикаменты. Там, на пожарной лестнице – думаю, пожарники нас не услышат, – тоже все завалено медикаментами. Рядом с церковью Сахарный институт [НИИ сахарной промышленности], это здание арестовано, пока там есть охрана и руководство, мы договорились с ними, чтобы они предоставили нам помещение, и мы его используем как склад, сейчас мы здесь пытаемся навести порядок.

<...> С разными организациями сотрудничаем, потому что все знают, что здесь надежная база и для хранения, и для переговоров, и для общения. К нам регулярно заезжают члены литовской организации «Blue Yellow»* со своими коллегами. <...> После Майдана многим была нужна юридическая помощь, и Тарас Гаталяк** и Артем здесь в церкви принимали пострадавших людей, оказывали им юридическую поддержку. Дима Стригун сделал проект помощи слабовидящим людям, который называется «Бачу надію», и у нас в церкви проходили семинары и обучение этих людей. <...> Практически у нас не прекращается эта работа, все, что мы можем, мы делаем. <...> Сейчас тут важна, может быть, даже не денежная помощь, а важно, чтобы люди здесь собрались, пообщались, поговорили. И церковь предоставляет помещение для каких-то проектов, для складов, для всего этого.

***

*Александр Прокопчук. На сегодня я кюстер*** немецкой лютеранской церкви. Работаю здесь уже три года, но к самой церкви принадлежу с 1996 года, потому что моя мама – потомственная лютеранка. Она крестилась в Житомирской области в Коростышевской церкви, которая до сих пор там существует, но уже не как церковь. Мой дед крестился в этой церкви еще в 1912 году. Поэтому я так давно здесь, и вся моя семья сюда приходит.*

А родился я в Кировске, в Луганской области, мой папа там работал шахтером целых 20 лет, потому что после войны, вместо армии, мужчин забирали на восстановление Украины. Он поехал поработать там 2–3 года, а остался на 20 лет. Потом приехал на Житомирщину, женился на моей маме и забрал ее туда, и там родились я и мой брат. И практически вся жизнь моих родителей прошла на Донбассе, поэтому я понимаю все, что там происходит. Больше того, у нас там были родственники и знакомые. Родственники уже все умерли, знакомые остались, в самом начале войны мы перезванивались, сейчас уже нет.

---

* Громадський рух, створений волонтерами з Литви, України, Швеції, Німеччини та інших країн, мета якого – допомога українській армії.

** Див. свідчення Тараса Гаталяка у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

*** У протестантів доглядач церковних споруд, майна.

Патріарша Криївка

Василь Букатюк:

«В часи загострення в нас 1200 осіб було за добу»

<...> Почну ще з початку Євромайдану. Це коли Віктор Федорович [Янукович] поїхав на підписання угоди, тоді вже люди зібралися, студенти. І на той час, це десь тиждень перед 30 листопада, до нас, саме до цього храму приходили наші вірні, зокрема ті, які були на тому Майдані, що був на Європейській площі. Кожного дня приходив хлопчина, цілий день був там, а ввечері приходив сюди, ми йому нічліг надавали, він зі Львова. Він так приходив і, якщо не помиляюся, 1 грудня, він хотів прийти до нас, до Патріаршого собору на богослужіння, а тоді вже ввечері мав їхати до Львова додому. Але 30-го зранку він не був у нас у церкві, і це було для нас дивно. Після закінчення літургії, коли ми вийшли з храму, то він саме заходив на територію храму, з ним було шість осіб, хлопці та дівчата приблизно його віку – 26–27 років. Вони були налякані, а ми ще не знали, що трапилося. Він почав розповідати, що відбулося вночі на Майдані. [Вони там були], їх було значно більше, але оскільки всі розбіглися, то частина потрапила до Михайлівського собору, а частину, яка була біля нього, він привів сюди. Тут через дорогу є квартира, ми забрали їх туди, щоби вони, в першу чергу, заспокоїлися, їх треба було зігріти, дати щось поїсти. Тоді ми з отцем Ніканором, настоятелем собору, вирішили: нехай вони контактують, щоб сюди всі сходилися. Бо на той час – це в суботу, від ранку до обіднього часу – була ціль, щоб вони звідси виїхали. Люди були перелякані, вони хотіли виїхати.

Ми почали гуртуватися біля храму, вже скоординовувалися з іншими, але після обіду картина стала змінюватися. Почали з'їжджатися люди, зокрема телефонували люди із Західної України, бо вони були обурені тим, що відбулось. Уже почала надходити інформація – це вже ближче до п'ятої-шостої вечора – що на наступний день, на неділю, їдуть люди із Західної України, планується віче. Ми тоді зорієнтували наших вірних, які були в храмі, і сюди почали приносити продукти, ми вже в помешканні не могли їх тримати, бо людей ставало все більше й більше, всі сходилися до собору.

Наступного дня – це була вже неділя – десь на сьому годину ранку, пам'ятаю, як сьогодні, бо я зазвичай перший іду до храму, у нас вже було на території храму близько шести-восьми автобусів. Так до години 12-ї автобуси з'їжджалися. Був такий момент, що їм не було місця припаркуватися. На той час більшість була із Західної України. Всі пішли на віче, залишили автобуси, ніхто не планував, що буде щось довготривале. Але [після] того, що відбулося на Банковій 1-го числа, у той час саме, коли ці події відбувалися (там були вже різного роду провокації), глава церкви Блаженніший Святослав розпорядився, щоб двері церков були відкриті для людей, щоб ні в якому разі не відгороджуватися.

Наступного дня в понеділок ми з отцем Ніканором вирішили зробити притулок у підвальному приміщенні собору і визначили, що я буду головним комендантом. Я дав свої контакти по різних соціальних мережах, почав звертатися на телеканали. У перший тиждень передачі з «Нової пошти» йшли з різних частин України: як із Криму, так і з Донецька, так і з Західної України. Так наш притулок розростався і розрісся настільки, що ми на добу [в часи загострення] розміщали на ночівлю і годували близько 1000–1200 осіб.

Коли були часи загострення на Майдані, тоді ми у підвалі людей не розміщували, і вони перебували у соборі, в самому храмі було багато людей.

Хто допомагав? Допомагали всі люди. Навіть із Микільської слобідки* допомагали, за що їм велика вдячність. Був тут собор, і всі знали, що храм греко-католицький, але особливо сюди не приходили. Але саме після того, коли дізналися, що тут є такий притулок, то люди почали дуже активно приходити, приносили хто що міг – у казанах, каструлях. Тому я навіть склав графік чергувань, хто коли мав приносити їжу, і люди відгукнулися, зголосилися приносити (були люди, які постійно приходили).

У той час у нас практично кожного дня приїжджали автобуси із Західної України. Деякі люди від'їжджали, а коли гострі події відбувалися, то хто мав їхати – нікуди не їхав, і тоді справді багато додавалося людей. Як розказували, тоді по селах Західної України, коли знали, що їде автобус, то практично з кожної хати хтось щось виносив: харчі, одяг. Усе це брали в автобуси, везли з собою, і все тут залишали. <...> Зі Сходу посилки теж готували, мені дзвонили, питали, що потрібно, теж дуже допомагали нам. Діаспора також допомагала, більше фінансово, бо на той час потрібні були і фінанси, щось передавали, але багато потрібно було і купувати.

<...> Кожного, хто телефонував до мене, я просив: нехай передають менше, але тільки те, що справді потрібно. Тому в нас були і спальники, і мати – всього було достатньо. Підлоги були застелені, підігрів був також включений. І хоча це мені багато клопотів завдавало і багато суперечок викликало, але було вирішено, що ніхто тут без паспорта не міг залишитися. На вході стояв стіл, і там сиділи волонтери і реєстрували всіх, хто заходив. Це були дівчата з різних спільнот із Західної України. Волонтери приїжджали сюди на якийсь час, у них була окрема кімната влаштована, де вони також мешкали. З київською пропискою ми нікого не приймали. Людина могла тут поїсти, все могла, тільки ночувати – ні. <...> Багато було заперечень, чому вимагають паспорти, багато було провокацій в тому плані.

Були зовнішні провокації, але були й всередині. Пам'ятаю як сьогодні: мене тоді не було на території, мені зателефонували і повідомили, що прийшла група осіб, вони не мають документів, але вони із Західної України, їм треба переночувати. Я дозволив, щоби вони зайшли, зігрілися. Але коли вони сказали, що в них є речі,

---

* Микільська слобідка – історична місцевість, селище на лівому березі Дніпра, поруч Патріаршого Собору, зараз частина житлового масиву «Лівобережний».

які потрібно було десь закрити, а волонтери запитали, що то за речі, то вони не захотіли сказати. Тоді я сказав, що нехай візьмуть їхні речі і закриють, нехай вони підуть посплять, відпочинуть. На той час я прийшов і дозволив собі подивитися, що то за речі. Там було три пістолети. Ці пістолети тоді винесли до Дніпра, потім я цих людей розбудив і пояснив їм. Після того у нас ніхто без паспорта не ночував. На той час у нас із місцевих мешканців уже був Автомайдан, який підтримував порядок. <…> Я уникав будь-яких конфліктних ситуацій, бо тоді у всіх людей було нервове напруження. Я дбав не так за свою безпеку, як за тих, що були біля мене.

У нас була самооборона: внутрішньо були волонтери дівчата, які реєстрували, і хлопці, які фактично на Майдан не йшли, а стояли ззовні, на периметрі. Раз десь близько третьої ночі, я йшов саме звідси, то двоє чоловіків, яким я зробив зауваження, вони також зброю дістали. Але зі мною були автомайданівці, були хлопці, то вони мене не чіпали. Більше провокацій не було.

Були крадіжки, усі люди різні, тому всяке було. Якщо були цінні речі, то вони їх під опис здавали, ключ був тільки у мене, навіть у волонтерів не було того ключа – була така скарбниця, вона розміщувалася не у підвальному приміщенні, а окремо. А одяг, взуття – за ті речі ніхто не відповідав.

Коли вже почалося загострення, перед 18-м, десь 15–16 лютого, до мене підійшов співробітник правоохоронних органів, він був у цивільному, зараз я з ним навіть товаришую. Він показав мені своє посвідчення і сказав, що в готель на Русанівській набережній, що неподалік від нас, приїхала група на двох автобусах і що в правоохоронні органи надійшло розпорядження, що буде щось відбуватися цієї ночі, то щоб вони не реагували. На той час і в правоохоронних органах хороші люди працювали. Він це мені повідомив, і вже ввечері, близько восьмої години мешканці Слобідки розставили стільки блокпостів біля заїзду до собору. Я проїхався по блокпостах, які організували мешканці Слобідки. Тоді на захист собору стало близько півтори тисячі місцевих чоловіків. Я просто розвозив по всіх блокпостах харчі, канапки. [Це організувалося через] соцмережі, телефонні дзвінки – у них була своя координація. Я зв'язувався тільки з відповідальними, а вони вже піднімали людей. Тоді це було дуже потужно, ніхто не сунувся. Тому що перший блокпост стояв за метро «Лівобережна» з боку Русанівки. Патрулювали також біля Дніпра, бо там є прохід під мостом. Після того мешканці Микільської слобідки почали називати Патріарший собор «Наш собор» і багато людей почало ходити сюди.

[Щодо медичної допомоги] – у нас є головний лікар Дніпровського району, ми з ним сконтактувались і домовилися про те, що направлятимемо хворих до поліклініки неподалік храму. Хто мав кашель, нежить, то ми намагалися відправляти їх до Львова, щоб інші не заразились. А якщо серйозніші симптоми, висока температура, то відправляли у поліклініку, там дуже любо відгукувались і допомагали. В середині лютого, коли вже почалася зачистка Майдану, до нас привозили тяжкопоранених. Ми перед тим облаштували окрему кімнату, де готувалися до

того, щоби проводити операції. Медики також були кваліфіковані – це були вірні собору, ті, хто приходив кожної неділі. Кожного дня підходили люди, пропонували свою допомогу. Спочатку я збирав свою інформацію, хто чим може допомогти, бо завжди приносили харчі, одяг, а тут потрібні люди, які можуть виконувати більш специфічну роботу. Тоді я залучав саме цих людей. Але, дякувати Богу, жодної операції не зробили, хоча привозили тяжко поранених до нас, тоді медики надавали першу допомогу і продзвонювали по своїх лікарнях, куди можна їх відвезти. І хлопці з Автомайдану також їх відправляли. Там їх супроводжували, контролювали. У нас був такий проміжний пункт, тому що з Майдану на той час в центр не можна було везти, бо всюди боялися, всі до храмів везли, тому в нас, поза центром, було безпечніше. У нас тут був такий свій Майдан.

<…> Криївка 30 листопада почала діяти, бо з 30 листопада на 1 грудня вже тут ночували люди, які приїхали на віче. А закрили ми Криївку і люди роз'їхалися в березні, після анексії Криму. На початку березня деякі наші люди поїхали звідси прямо в Крим, а деякі залишилися ще, порядок навести після себе, допомогти. Думаю, на кінець березня вже повністю розібрали Криївку. Тому, думаю, це було від 30 листопада до 30 березня.

Це було справді захистом, не було випадків, щоб із правоохоронців хтось приходив чи хтось заважав роботі церкви. Я думаю, що сам храм, церква – це для людей був найбільший захист. Ніхто із правоохоронців нічого не вчинив. Усе, що у нас відбувалося, було прозоро. Ми нічого не приховували, ніхто не міг щось закинути на адресу Криївки, жодного разу не було переслідування людей від Криївки до метро, не було, щоб хтось із правоохоронних органів доганяв, викрадав людей – нічого такого не було. Часто були звернення від Блаженнішого, фактично через неділю, після кожної події. Були нападки на саму Греко-католицьку церкву, із різних міністерств приходили листи про фактично закриття нашої Церкви. Це також можна відстежити, ми тоді все це публікували. Тоді Блаженніший давав відповіді. Але не було ніяких нападів на Криївку і на тих активістів, які були саме тут, не відбувалося нічого. Я жодного разу того не чув, мені б про те сказали.

<…> У нас були волонтери, які займалися тільки реєстрацією. Були волонтери, які займалися харчуванням, по харчуванню були різні напрямки. У нас є у підвальному приміщенні кухня, були чергові на кухні, були люди, які займалися закупівлею продуктів, яких не вистачало. Були люди в медицині. Це не було так, що хтось приходив і казав: «Давайте я буду, бо я можу це зробити». Ні, була група волонтерів, яка періодично змінювалася в кожному своєму напрямі. У них був призначений старший, і я з ними проводив наради кожного вечора, це могло відбуватися і о дванадцятій ночі, і о першій ночі, бо я тут через дорогу мешкаю, і ми одразу визначали план на наступний день. [Були волонтери постійні, що відповідали за певні напрямки], вони були більше із числа приїжджих, тобто тут цілодобово залишалися, але час від часу просилися на Майдан. Вони мінялися між собою, бо був час, коли мали й відпочивати, і тоді могли піти на Майдан. А коли надходила їхня зміна, то вони заступали.

Мене, до речі, довго мучило сумління, бо я жодного разу не був на Майдані. Але від 30 листопада до початку березня я спав по три-чотири години на добу. Я розумів тих людей, які приїхали на Майдан, але допомагали тут. Я намагався їм пояснити, що кожен відповідає за щось, але всі потрібні – давайте ми всі підемо на Майдан, а потім усі повернемося сюди, а тут не буде приготовлено ні харчів, ні чаю, не провітрене підвальне приміщення, не прибрано, і всі ми будемо так чотири місяці жити! Всі розуміли, що вони роблять велику роботу, і воно десь так і було. Тому що хтось ішов на Майдан і просто був на Майдані, але життя поза Майданом також існувало. Для тих людей, які поверталися з Майдану, також треба було багато чого приготувати. Я можу твердо сказати, що у нас тут був свій Майдан. Без трагічних подій, які відбулися там, але у нас був свій Майдан.

<...> В часи загострення в нас 1200 осіб було за добу. А загалом було за той час близько 15–16 тисяч осіб. У нас така велика територія. Але були часи, коли люди, які приїжджали в неділю на богослужіння, не мали де припаркуватися. Автобуси, які заїжджали, ми паркували, закриваючи виходи від Дніпра, був тільки маленький прохід. Ми робили собі так блокпости, барикади. Був тільки прохід до Дніпра, де стояло двоє-троє чоловіків. Від Микільської слобідки був Автомайдан, а звідти ми облаштувалися так.

Хоч весь цей час я спав три-чотири години на добу, але ніколи не відчував виснаження. Я приходив, лягав, знову біг. А коли я прокидався не від телефонного дзвінка, а від того, що мене розбудили, що вже треба йти, мені вже так тривожно було, що треба бігти, дивитися, що відбувається. І всі так відчували, бо тяжко було. Але якихось скарг від когось, від волонтерів, що вони замучилися, – ні, не було. Одні скарги я від них чув, що вони хотіли на Майдан. За ту працю, яку ми тут робили, їм велика подяка.

<...> На приїжджих волонтерах була реєстрація цих людей і всі організаційні плани. А медики, кухня, закупівля – це були парафіяни храму. У нас при церкві є така спільнота «Матері молитви» – це місцеві матері, які моляться за своїх дітей. У них обраний день тижня, коли в них є читання Святого Письма, там отець із ними спілкується. Коли в нас ще не була така облаштована кухня, то вони встановили свій графік (а там є матері, яким по 80 років). Якщо вони не мали автомобіля, то я їм сприяв. Вони казанами привозили їжу, самі координували, хто що готує, між собою домовлялися, хто варить щось на перше, хто варить щось на друге. Привозили – все це було на наших людях. Тому я не можу когось виокремити, що хтось робив більше. Бо і ті, хто приїжджали, робили велику працю, і ті, які тут живуть, робили велику працю. І ніхто ні для кого не був перешкодою: «Чого ви тут?»

Усе було дуже позитивно. Після кожної недільної літургії люди просто спускалися у підвал собору випити чаю, кави, поспілкуватися з активістами, волонтерами. Багато тих, хто кашляв чи мав нежить і не хотів їхати додому, наші парафіяни забирали просто до себе додому, щоб лікувати. А тоді повертали назад, тому життя було налагоджено.

Все дуже переплелося. Спочатку взагалі сюди приїжджали греко-католики із Західної України, а пізніше вже зі Сходу почали приїжджати. Для нас не було важливо, чи ти греко-католик – просто подай свої документи, щоб ми тебе записали, зареєстрували, видали бейджик [щоб не перевіряти кожен раз]. Якщо хтось виїжджав на два-три дні додому, то він той бейджик здавав, його викреслювали зі списку. <...> Коли реєстрували, кожен давав свої контакти, контакти рідних – я не відкидав різних варіантів, щоб воно було. Слава Богу, не знадобилося жодного разу.

<...> Коли ти те робиш з насолодою для когось, для чогось, то тут тяжкості не може бути. Це коли змушують когось щось робити, тоді воно важке. Я скажу, що коли виїхали всі звідси, у мене було два тижні порожнечі – а де всі? Я заходив у підвал, бо я так любив – хто знав, той бачив, – я сидів у куточку, дивився на всі недоліки, які є, і тоді всіх скликав і казав, де у кого які недоопрацювання. Коли це все закінчилося, то я приходив, сідав у підвалі й згадував усе це. Тобто, якщо підсумувати, то той час не був тяжкий для мене, все було легко і приємно. Тяжко було тільки те, що бачив, що відбувається на Майдані, але в організаційному процесі тяжкого не було нічого.

<...> В автобусах, які приїжджали із Західної України, майже в кожному їхав священик. Це як на паломництво їхали, тут цілі парафії приїжджали, їхали під проводом священика. Багато священиків просто в підвалі ночували, бо не було де, просто з тими людьми, з якими приїхали. Організовано зранку снідали, йшли на богослужіння і разом ішли всі на Майдан. І в каплиці на Майдані були різні священики, зокрема і наші, і кожен знав, що він може піти посповідатися, тобто до священика тієї церкви, до якої він ходить. Тому вони були там від початку до кінця. Зараз там на Інститутській, на самому верху, дерев'яна капличка побудована. Наша (УГКЦ)Київська духовна Трьохсвятительська семінарія опікується тою каплицею, там брати-семінаристи чергують, навіть богослужіння відбуваються.

То був тяжкий період для України, але в той же час дуже хороший, приємний. Люди показали, що вони можуть настільки згуртуватися без жодних міністерств чи установ, а просто люди зібралися і показали, хто вони є насправді. Прекрасні часи, шкода, що з таким фатальним закінченням. Що таке українська нація – те, я думаю, весь світ побачив. Наші люди зробили велику справу, а після Майдану вони армію нашу підняли. У нас уже є структура в церкві – департамент військового капеланства, священики на передовій. Від нього найбільше священиків на передовій, які є солдатами. Допомоги також є багато: від діаспори, Світового конгресу українців, різних канадсько-українських фундацій.

***

Букатюк Василь. Народився я 13 березня 1985 р. в Івано-Франківській області, Надвірнянський район, селище міського типу Битків. 17 років я поступив у Київський університет економіки і права на спеціальність «правознавство». У соборі зараз я відповідальний за безпеку і технічний стан.

«Helen Marlen»

Ярослав Колодій:

«В "Helen Marlen" ні одної смерті не було частково завдяки везінню, а частково завдяки тому, що ми правильно розподілили роботу»

На Майдан ми приїжджали кілька раз, але це було фактично між справами. Я сам з Тернополя, бізнесмен, маємо іноземних партнерів, наші партнери знаходяться в Києві, а ми представляємо в регіоні – в Тернополі – цей бізнес. Відповідно, коли ми приїжджали – завжди на Майдан приходили, щось привозили з собою, питалися, що потрібно, збирали в тернопільській громаді і привозили сюди. Але ми бачили, що Янукович – це структура така, бандитська, гарно організована, і вона має великий вплив на бізнес, тож заради безпеки бізнесу ми старалися не займати якоїсь політичної позиції проти влади. Відповідно, в нас була домовленість зі співзасновниками в Тернополі про те, що ніхто зі співзасновників бізнесу ніби не бере відкриту участь в підтримці Майдану, оскільки це є ризик для бізнесу. Але 18 лютого у нас в Тернополі були активні події, коли міліцію спалили, нищили прокуратуру і обласну адміністрацію. Тоді я з товаришами – з Романом Субчишиним, із Олегом Гнатком – ми вділи лижні шоломи і вийшли в Тернополі. <… > Ми не до кінця розуміли, що відбувається, але вимоги про зміну уряду ми підтримували.

Десь о першій, другій годині ночі ми домовилися про то, що в п'ятій годині ранку виїжджаємо на Київ. Коли почалися там вбивства людей, насилля над людьми, я не міг [залишатися] вдома, я ходив по кухні, я чув, що мене просто розриває. Дружина нічого не говорила, вона все відчувала, вона як жінка не хотіла, щоби я їхав, але вона мені нічого не говорила – я це розумів, я це все так само відчував, але я їй так само нічого не говорив. Тоді в четвертій годині я встав, подзвонив до своїх товаришів, ми з Олегом Гнатком просто сіли на позашляховик і поїхали на Київ.

Уже під ранок, під'їжджаючи до Києва, ми побачили корки, побачили, що просто машини стоять одна за одною, і зараз нас заблокують, і ми не зможемо ні вперед, ні назад їхати, а з боків загорожа. Я різко розвернувся в найближчий поворот, і ми якимись лісами, болотами, городами пройшли. <… > Там був якийсь блокпост, дуже багато міліції, і я кажу: «Олег, зараз нас з тернопільськими номерами напевно зупинять». Але там перед нами якась машина без номерів різко проривалася через блокпост, і міліція була зайнята ними, тож ми проїхали. По дорозі ми підібрали хлопчину, який їхав у Київ, і нам повезло, що він був з нами – він провів нас.

<… > Ми доїхали до Майдану, поставили машину в товариша на центральному офісі на фірмі і пішли. Спочатку ми прийшли вверх до Михайлівського собору. Ми знали, що там є медичний пункт, шпиталь. Мій товариш п'ять років працював

хірургом після медичного інституту, а я закінчив медичний 20 років назад і не працював як лікар. Ми прийшли і питалися, що ми хотіли би допомогти. Чекали десь, напевно, з півгодини часу – видно було, що до них приходили посли, якісь іноземні представники, журналісти, відомі люди, і вони просто не мали часу на нас. Потім до нас підійшли двоє таких змучених років під п'ятдесят чоловіків, неголених, і вони кажуть: «Ви волонтери, хочете працювати?» – «Так». – «Ну йдіть з нами». Дали нам в руки пакет із ліками – вони приходили для того, щоби взяти в шпиталі ліки, які їм було потрібно – і ми пішли за ними.

Коли ми вже спускалися, не доходячи до «Козацького» готелю, то ми познайомилися, одного звали Сергій [Горбенко], другого – Руслан Добровольський◆. І питається Сергій: «А ви знаєте, куди йдете?» Ми кажемо: «Ну, ми йдемо за вами, не знаємо». Вони так подивились один на одного, Руслан каже: «Ви йдете на Городецького, 4». Ми там з Олегом: «Ну, значить, Городецького, 4». Вони знову зробили паузу, і кажуть: «Ви не знаєте, де Городецького, 4?» – «Ми не знаємо, ми з Тернополя, ми не знаємо Києва». Вони кажуть: «Городецького, 4 – це вулиця паралельна Інститутській, і вона знаходиться там-то й там-то». – «Ну, окей, добре». Тобто вони дали нам зрозуміти, що це місце, де активно проходять дії.

Ми прийшли на Городецького, 4, це було приміщення взуттєвого магазину «Helen Marlen», славний медпункт «Helen Marlen» – потім так його називали. Хочу подякувати Олексію – власнику магазину, він дуже активно допомагав нам – все, що потрібно було, робив, хоча фактично той магазин був просто ломом вскритий. Я не знаю, які там були втрати – звичайно, були, хоча ми прагнули залишити все у максимально хорошому стані.

Ми спочатку активно почали дивитися, куди можна відступати, де виносити, якщо будуть поранені в нас. Ми бачили, що медичний пункт повноцінно функціонував, там активно перев'язувались усі ті, хто 18-го числа і раніше отримав поранення. Ми отримали вже перші знання, тобто відновлювали те, що ми в інституті чули краєм вуха, як надавати першу медичну допомогу в умовах бойових дій. Ми почали ходити і дивитися на внутрішній дворик, шукати шляхи відходу, почали спілкуватися з навколишніми мешканцями: «А чи ви нас пустите у під'їзди?» Отримали такий негативний досвід, що ніби ніхто нікого нікуди не пустить: «ви і так тут перетворили наше життя...»; вони були дуже незадоволені й абсолютно не прагнули підтримувати нас якоюсь допомогою. Правда, якась стоянка під охороною всередині, то одна пані дала зрозуміти, що вона якби «закриє очі», якщо треба буде заховатися, і не буде нас здавати.

Поруч вскрили ще один магазин – це була територія 5-ї Сотні – і сотник показував, чи ми би не хотіли зробити там медпункт, тому що там була більша площа. Але ми прийняли рішення, що нам немає потреби, там можуть хлопці просто розташовуватись, якось переспати, облаштуватися – там були якісь умови для проживання, більша площа.

Ми залишилися в «Helen Marlen», і тоді фактично відбулася перша розмова.

Сергій Горбенко зібрав усіх, хто був у «Helen Marlen», і як би окреслив, прояснив ситуацію. Він розповів, як він з початку Майдану і на Грушевського в мед-

пункті брав участь у перев'язуванні перших, хто загинув на Майдані, і коли він перев'язував [Сергія] Нігояна, увірвалися були беркутівці, і вони мусили швидко евакуйовуватися звідти. Він мав досвід з самого початку – що таке медпункт, що таке робота з пораненими. І він говорив, що якщо буде масштабний штурм Майдану, то він буде проходити по вулиці Городецькій, барикада саме на вулиці Городецькій стояла, на пів проходу з «Helen Marlen», це метрів 10–20 було до барикади. Я не знаю, звідки він це знав, бо потім в «Українській правді» була інформація про те.

Він розповідав, що ми повинні робити, як ми будемо працювати. Він розповідав, що основна функція медиків – це перев'язувати, надавати допомогу, і у випадку, якщо буде масове активне розчищення Майдану, то саме по нашій вулиці буде йти велика кількість беркутівців, і буде дуже велика кількість поранених. Він розповідав про те, що потрібно, питався, хто що вміє. Кожен представлявся, казав, який у нього є досвід і чим він може займатися – переважна кількість були не лікарі, це були просто парамедики, які отримали досвід з попередніх майданівських подій, [а раніше] навіть не вчились цьому. Були й такі, які вчилися, з громадської оборони були медсестри, от, і було там декілька, хто мав медичну освіту, і декілька лікарів – ті, які дійсно практикують.

Він розповів своє бачення щодо евакуації: що шлях евакуації тільки один – це Автомайдан, це перевірені люди. Тому що на сьогоднішній день беркутівці забирають з лікарень поранених, щойно бачать, що це якийсь варіант з Майдану – кульові поранення, газові, після гранат. Тому евакуація може бути тільки через Автомайдан в якісь приватні клініки. Ціль тих, хто буде сортувати і допомагати, – нести поранених до хлопців з Автомайдану.

<… > [Він сказав:] потрібно розуміти, що ми будемо робити у випадку, якщо сюди увірветься «Беркут» зі зброєю. Щоб зараз прийняти рішення: це абсолютно добровільна робота, і якщо ви хочете – можете йти додому, а можете залишитися тут. Тобто він вважав, що все ж таки розгін Майдану буде. Він казав: наш шлях тільки один – поранених буде багато, нам треба буде їх перев'язувати, надавати першу допомогу і відправляти в спеціалізовані заклади – через Автомайдан, якщо це буде можливо, якщо ні – то ще якось. Якщо увірветься «Беркут», ми будемо надавати допомогу «Беркуту», якщо серед них будуть поранені, бо ми лікарі, і нам однаково, кому надавати допомогу – чи прихильникам Майдану, чи тим, хто їх розганяє, це також люди. Якщо буде направлена зброя на нас з ціллю поранити чи вбити – рішення буде вже за беркутівцями. <… > Він сказав, що ніяка агресія нам не допоможе, бо ми без зброї і їхнє буде все рівно зверху. Ми маємо просто надавати допомогу, і це мають чітко бачити ті, хто увірвуться зі зброєю – «Беркут» чи інші.

Він нас так охолодив, і кожен зрозумів, що нас може очікувати, але всі залишилися. Я з Олегом навіть не переглядався, ми спокійно сприйняли сказане, хоча був якийсь страх і розуміння того, що вдома троє дітей, і бізнес, і взагалі я домовлявся про те, що я не лізу ні в які позиції. Але ми залишилися з Олегом, і фактично 19-го я вже чергував.

Ми розподілилися, хто чергує, частина людей пішла додому, і до 7-ї години ранку ми перев'язували абсолютно різних хворих. Я допомагав, тримав, відрізав, сам робив перев'язки, тому що Сергій був дуже змучений, і йому треба було трохи хоча би поспати. Десь увечері пізно, годині о другій-третій, він пішов спати, а ми з дівчатами сиділи до сьомої ранку. Там була Лідія Жгир◆, я потім дізнався, що насправді вона не є медиком, вона волонтерка, але вона навчилася перев'язувати ще під час попередніх подій на Майдані, тож вона дуже серйозно допомагала Сергію Горбенку. Коли пізніше траплялися такі поранені, яким треба було надавати швидку першу допомогу, він на неї спирався.

Десь о 7-й годині ранку я пішов спати, а товариш мій, Олег Гнатко, став на чергування. Я тільки заснув, пів на восьму, то мене розбудив просто такий несамовитий крик: «Славік, вставай, давай сюди!» Я збіг вниз, там було троє-четверо хлопців. Це якраз відбулася зміна «Беркуту», і в них були вже гранати з якимось сльозогінним газом, і вони почали кидати у людей ці гранати. До нас почали прибігати хлопці з пошкодженням очей. Сергій ще раніше розказував, що потрібно робити, як обробляти очі, бо на Майдані було дуже багато версій щодо цього. І ми почали обробляти.

Ще я згадав, що була офтальмолог Оксана Гілярівна – вона дуже багатьом допомогла, правда, вона була не в нашому медпункті, але роботи офтальмологу в нас було багато.

Після того почали поступати хлопці, вражені вже не тільки гранатами зі сльозогінним газом, а вже з вогнепальними пораненнями, і тоді Сергій почав ділити, хто чим займається. Я в попередній день фактично займався сортуванням ліків. Були моменти, коли просто стояла черга абсолютно різних людей, які хотіли дати якісь лікарські засоби: вони приходили в аптеку і питалися: «На Майдан», і їм там нагружали всього, і от вони приходили з тими пакетами. Потім виявлялося, що перев'язочного матеріалу в нас було дуже багато, дезінфікуючих розчинів, асептиків, антисептиків було також дуже багато. Спочатку ми їх сортували, складали всередині, а потім почали залишати назовні, і в мене перед «Helen Marlen» була просто купа ящиків. <...> Добре, що 19-го числа ми це робили, бо 20-го числа ми мали можливість прийняти більше людей. І коли почали надходити хлопці, то Сергій також розподілив, хто чим займається, і я відповідав за сортування хворих. Сортування хворих в військовій медицині – це коли ти оцінюєш стан хворого і приймаєш рішення, що з ним робити. Добре, що 19-го числа я наполіг разом з лікарями, щоби ми отримали багато ношів. Ми мали п'ять ношів – напевно мало хто ще стільки мав – і носили постраждалих.

Я вибіг [під консерваторію] поруч з «Helen Marlen» – там був ще один медпункт, я 19-го числа там перезнайомився з лікарями і вже добре знав, що вони мають з ліків, а чого не мають. Сергій нам розповів, що коли ми надаємо першу допомогу, важливо зупинити кров і забрати больовий синдром, ну і, звичайно, подивитися, чи [працює] серце, легені, чи дихає людина, в якому вона стані, чи вона реагує чи не реагує. Але в нас не було сильних знеболюючих, лише фактично була одна доза,

Сергій десь, я так розумію, отримав у центральному шпиталі у Михайлівському. В консерваторії вони також не мали сильнодіючих.

<...> 20-го спочатку я побіг на Інститутську, а потім зрозумів, що потрібно стояти – звідти вибігали, виносили поранених – на тому, хто що мали: на щитах, на якихось дерев'яних залишках, на тканинах, просто на одіялах. І всі кричали «лікаря!», хто як: «Поранений!», «Лікаря!», «Доктора!» Важливо було за цим слідкувати. Я вдягнув білий халат, зробив собі з ізоленти хрест, білу шапку вдів, і з носилками просто стояв, щоб можна було бачити, ну і кричав, що лікар тут, і тоді вони бігли на голос до мене. А я вже оцінював стан і [вирішував], що робити з пораненим.

Спочатку я всіх тих, хто бачив, що ми можемо надати першу допомогу, зразу же направляв у «Helen Marlen». <...> Поранені були абсолютно різні, найважчий в нас був із пораненням голови, грудної клітки, черевної порожнини, проникаючі поранення – хлопчина кілограм шістдесять, середнього росту – він був найважчий, ним зайнявся Сергій. Ми його занесли в найдальший куток. У нас в медпункті було дуже маленьке приміщення, там стелажі були для взуття, ми на тих стелажах для взуття і клали [поранених]. Посередині зробили такий стіл, там міг лежати один пацієнт, але 20-го числа там двоє лежали. А на інших стелажах – там просто сиділи, лежали поранені – було семеро одночасно.

Останнього я заніс, то в нього вже ноги просто стирчали на двір, в нього було поранення гомілки, куля пройшла крізь гомілку, і я пам'ятаю, що коли я його приніс і положив, він мені каже: «Доктор, у мене все нормально. Ви навіть мною не займайтесь, дайте мені бинт, я сам собі буду замотувати».

Був один Василь такий – просто хлопець-гора, десь метра два мав, здоровий такий, в нього було поранення долоні, була перебита артерія, кров просто пульсувала, і він з кожною пульсацією втрачав якусь кількість крові, і видно було, що [він стає слабше і слабше]. Пам'ятаю, що я забіг, питаю: «Як ти себе почуваєш?» – «Всьо нормально», і тут він, оця вся гора, падає на ліки й відключається. А в приміщенні стільки було хворих і лікарів, що просто неможливо було їх обійти, і дуже багато було крові на підлозі. Ми застелили були целофаном підлогу, але коли свіжа кров загустіває, а ти ногою на неї потрапляєш, то вже відриваєш її разом із целофаном. Це було дуже незручно, важко пересуватися. І от я шукаю серед тих всіх ліків якогось нашатирю, аби привести його до тями – не можу, потім вдарив по щоках, тоді, здається, Лариса найшла нашатир, ми таки йому дали, я бачу – він приходить в себе.

Тоді я зрозумів, що треба [не тільки сортувати], треба терміново надавати першу медичну допомогу і носити їх до Автомайдану, передавати далі, щоб можна було приймати наступних. Тоді я швидко зупиняю кров, наскільки можливо, – та це просто напихалося в рану бинтів, замотувалося, якесь там перше оброблення тим, що мали, – перекисом, затампонували, перемотали. Бо щоб накласти шви, треба все ж таки мати досвід, і мені здається, що частково цього всього просто не потрібно було робити. Ми просто тампонували ці рани, замотували. Вибігаю надвір, вивожу цього Василя – він відійшов трохи ніби, розмова з ним коротка – що життя його залежить зараз від нього. Всьо.

<...> Автомайдан постійно стояв, вони стояли фактично в під'їзді там по Хрещатику в сторону КМДА. Стояли хлопці, причому вони вже знали, як робити: ти до них прибігаєш, борти (якщо це були пікапи) були відкинуті, всередині лежали або матраси старі, або якісь м'ягкі поролони, на які ми клали поранених. <...> Якщо це бус, то стояли відкриті задні створки, і теж в середині щось уже було таке, на що вже можна покласти. Якщо не було відкритих переломів, переломів хребта, то ми перекидали їх на ці м'які речі і всі ноші забирали. Ноші [я дуже беріг, але] впродовж 20-го числа в мене лишилося з п'яти одні ноші, і потім в кінці ми вже останнього хворого в Автомайдан внесли з тими ношами, і ми не мали вже жодних. Це вже потім ми мали і ноші, і [бронежилети]. Боже мій, я пам'ятаю, як уже у наприкінці дня з центрального офісу Оля Чуйко◆ прибігла, каже: «Скільки у вас бронежилетів?» А ми дивимся один на одного: «Які бронежилети, ми не маєм бронежилетів взагалі». – «Як? Ви не маєте бронежилетів?» – «Оль, ми не маєм бронежилетів». – «То я вам зараз принесу». То вона нам понаносила бронежилетів, але як би тоді вже все відбулося. Так само питали: «А де ваші каски?» – «Нема в нас касок» – ми мали гірськолижні, от.

Василя першого я тоді відправив, потім, пам'ятаю, хлопчина був, він був з татом, в нього був відкритий перелом правого стегна, вже йому ще на Інститутській хтось наложив шину, і він лежав на столі. Я пам'ятаю, як батько тримав мене за куртку і шептав мені на вухо: «Доктор, його болить, доктор, його болить, щось зробіть». Причому він не кричав, він просто тихо говорив. І мені запам'яталося, що ніхто з хлопців у нас не кричав. Сидів той хлопчина з пораненням у гомілку, точніше у півлежачому положенні, і казав: «Займайтеся іншими, в мене всьо нормально». А в цього [хлопця] був відкритий перелом стегна, видно так ніби порваний дуже м'яз, і я зрозумів, що тут саме важливе – це зараз обезболити. Я його чуть повернув – м'яз великий, в ягодицю кололи, щоб максимально обезболити, я зрозумів, що його треба на ноші і швидко до Автомайдану – бо що можна зробити в медпункті в таких умовах? Ми там максимально обезболили, максимально зупинили кров, і вперед до Автомайдану.

У мене такий був цікавий випадок. Принесли хлопчину, в нього був відкритий перелом ноги, ми його з його побратимом несемо, і він мене питає: «*Доктор, куда меня несете?*» Вже я знав, що в нас «Helen Marlen» заповнений повністю, і в «Helen Marlen», і в консерваторії – там поранені просто лежать, лікарі не можуть, не встигають їм надавати допомогу. От, і ми несемо його до Автомайдану, і він каже до мене: «*Доктор, куда ви меня несете?*» Я кажу: «В лікарню» – просто, щоби щось говорити, бо Сергій нас тоді навчив, що треба постійно контакт з пацієнтом тримати, щоби той відчував, що він не відлітає. «В лікарню». І тут він зривається з тих носилок, з відкритим переломом, на землю: «Доктор, я не поїду, в лікарню, не поїду і всьо». А я тільки тоді зрозумів, [чому,] і після того вже нікому не казав, що ми в лікарню їдемо. «Ми йдемо до Автомайдану» – це вони абсолютно нормально сприймали. Автомайдан – то тоді окей, йому довіряли. І от ми донесли до Автомайдану, і вони вже там знали, відвозили вже до тих людей, кому вони довіряли. Лікарі і по домах приймали – дехто об'єднувалися в якісь госпіталі такі таємні.

<...> Найбільше мені запам'ятався молодий хлопчина, таке світле обличчя, не знаю, скільки йому було років – 18, певно – в нього були переломи грудної клітки, і кульові поранення живота, і я зрозумів, що йому потрібно колоти якісь сильнодіючі, бо у нього просто в руках пропадав пульс. Оце був самий страшний момент, коли я тримаю того молодого пацана за руку, і в нього пропадає пульс, і ти не знаєш, що з цим робити. Це страшні речі. Те, що в медпункті в нас ніхто не помер, було нашим досягненням – в «Helen Marlen» ні одної смерті не було! Це, напевне, частково завдяки везінню, а частково завдяки тому, що ми правильно розприділили роботу – нам вдалося всіх передати живими до лікарні, так. Я не знаю, які подальші долі цих людей.

Одного разу мене дуже вразило таке. Ми виносили одного хлопчину з нашого медпункту, я просто гукнув – два якихось волонтери прибігли, яких я не знав, вони не були з 5-ї сотні. Вони взяли спереду ноші, я ніс ззаду, от ми віддали Автомайдану – це був ніби не важкий хворий, прострілена нога була, по-моєму, ми заносили його, і от я ноші забираю, машина зразу же, як тільки закрили борт, поїхала, такий червоний був великий додж, по-моєму, водія Іваном звали, він з Автомайдану. І тут хлопці ті двоє беруть ноші і стають – і будуть робити селфі! Ну я їм розказав все, що я думаю про них, про їхнє селфі і так далі, забрав у них ноші і побіг далі.

Чи було страшно? Та звичайно було страшно. Був такий момент – зі сцени озвучували постійно ніби оперативну інформацію і сказали: обережно, є інформація, що снайпер на консерваторії, і ніби снайпери стріляють по медиках. А я тоді стою, думаю: «О! Я якраз ноші тримаю, в мене хрест на халаті, хрест на шапці» – такі були одноразові шапки. Тоді ніби страшно було. Але як тільки я почув, що доктора кличуть, воно якось забувається, і ти вже робиш то, що повинен робити, і ніби про той страх просто не думаєш, та й все. Купа адреналіну, ти думаєш, як ти можеш допомогти, ти переживаєш за то, щоб ти правильно робив, щоб максимально допоміг.

Я ще відповідав за [спілкування з іноземцями] – бо я говорив англійською, і дуже багато було журналістів. <...> До нас прибіг журналіст з «Нью-Йорк Таймс», він потім робив про медичні пункти відеорепортаж, і там більшість було про «Helen Marlen» – ну, напевно, через те, що я говорив англійською, і йому було що там показати. Я пам'ятаю, як він прийшов, і всьо питався: «От ви розкажіть, що це таке». Я кажу: «Та тут люди помирають!» – «А чи є у вас докази того, що є кулі, шо хтось стріляє по вас, от докази можете показати?» А Сергій переважно якщо витягував кулі, або були такі пластикові – не знаю, таке як воланчик, але маленьке таке – то він віддавав хлопцям просто на подарок, «на сувенір». І ми не мали що йому показати. <...> Потім він мене побачив біля «Козацького» [готелю] і покликав мене. А перед «Козацьким» якраз лежали хлопці вбиті, і я кажу до нього: «Ось, це достатній аргумент того, що стріляють, стріляють – от лежать молоді хлопці, ще теплі тіла, вони всі мертві». І він ходив, фотографував там, і видно було, що – я так розумію, що він, напевно, в інших гарячих точках був – але так його воно вибило з колії. Ми, фактично переступаючи всі ті тіла, робили там ще один медпункт – я допомагав, я не робив його, я там просто долучався, там інші лікарі відповіда-

ли за організацію. Це там, де були МАФи такі – [«Млинці» були, «Варенична», «Чебуречна»] – ще один медпункт робили. Якщо стояти спиною там до консерваторії, то правий вони робили, а лівий уже функціонував.

Я вже спокійніше розповідаю, бо раніше, ще рік тому, як ми збиралися після Майдану, то дуже все було болісно.

<...> У нас був випадок, коли хлопчина прибіг з 5-ї Сотні і йому Руслан Добровольський поставив діагноз – компресійний перелом хребта. Він був з вагою – напевно, під сто кілограм – і він стрибнув з барикади, і в нього боліла дуже спина, і він тягнув ногу. Цей хлопець каже: «Ви мене вколіть, доктор, бо якшо не вколите, я всьо равно найду обезболююче і вколю сам, і повернуся до хлопців назад, тому шо там мої хлопці». І нам не вдалося його переконати, і ми його вкололи, і він так і потягнув ту ногу на барикади! Він не загинув, він лишився живий, не знаю, який подальший його життєвий шлях, але я його бачив потім ввечері живого.

<...> Був у нас хлопчина, то він всьо приходив ніби поспілкуватися з докторами і потім знову гнав на барикади, і всьо жінки його зупиняли, шоб він не біг туда, а потім таки поранений до нас прийшов, обличчя було поранене – важко сказати, що це була за зброя, таке враження, що якийсь дробовик, але нічого серйозного не було пошкоджено, так – м'які тканини, повезло йому, от. І знову же – перев'язали [його], і він знов погнав туда.

Ніхто не кричав. Перев'язували одного такого – ну просто бійця, казав Сергій, що він за Майдан його вже третє поранення перев'язував. Цього разу в нього були поранені гомілки, м'язи, і поки його перев'язував Сергій, то він постійно сміявся, анекдоти розказував і казав: «Доктор, бистріше, бо я маю завалити ще хоча би одного беркутівця сьогодні». Оце дійсно – скільки було поранених бійців, всі вони тільки: «Доктор, давайте швидше, тому що там мої хлопці, мені туда». І це такі бійці – от так як ніби я собі бачу таке продовження козацького роду, коли знову відновилася козацька кров. Люди без крику, з посмішкою газували туда, і готові були битися, захищати разом з хлопцями, і повалити-таки Януковича.

Ну і хочу сказати, що вдалося. Я тільки не розумію до цього часу, чому 20-го числа не було масованого наступу – був один якийсь момент тоді, коли відчувалося, що все, ми програємо, і зараз ніби буде якась ключова зміна, так. І дуже добре, що ця ключова зміна пішла в другому напрямі. Я не знаю, чому, але хлопці билися до кінця, і ми стояли до кінця. Пам'ятаю, як дзвонили знайомі з Польщі, всі підтримували нас, та весь світ підтримував це бажання свободи, бажання зміни тоталітарної влади.

Був випадок – от люди приходять і питаються: «Що потрібно?» Сергій, наприклад, певні специфічні інструменти просив – приносили люди, і це вже було після того, коли вже стало зрозуміло, що ми виграли – люди ішли і питалися, шо треба приносити. І прийшов якийсь дядько – таке враження, що кримінального типу – він був з якоюсь дівчиною, і приніс цілий пакет всього, я кажу: «Ну нам то всього не потрібно, ви не ображайтесь». – «Що, що потрібно?» – «Нам потрібні наркотичні засоби» – оце того, що нам реально не хватало. І він потім прийшов

і приніс! Я кажу: «Ви вже нам не давайте, ви вже на Михайлівський несіть». Це реально те, чого не вистачало. <...> Люди всіма шляхами допомагали.

<...> Був цікавий хлопець, його поранили, дуже цікаве поранення було – над лопаткою куля ввійшла і вийшла – і ми промивали. Я не брав особисто участі – щось там тримав на перев'язках. Я вже забув, як його звали, і от він після того, як його поранили, не повернувся [на Майдан]. Він ліг – в нас там на другому поверсі були такі полки для взуття, ми там спали – і він там лежав і читав Біблію (не пам'ятаю, хто приніс). Він немов замкнувся якось в собі після поранення – це єдиний такий був випадок.

Пам'ятаю, як до нас приходила жінка – нейрохірург, наче, вона була, і нас запросили в палатку, стояли біля консерваторії палатки, і кажуть, шо комусь там не добре. Ми побігли туда з нею – якісь галюцинації були в чоловіка, він як напав на неї, схопив за горлянку, я ледве його заспокоїв, ледве вирвав її від нього – такий здоровий. <...> Потім я ще з нею стояв там, говорив, заспокоював. Вона заспокоїлася, і таки пішли ми, надали йому допомогу. Різні казуси там були.

[21-го числа я вже поїхав]. <...> Вже мама знала – я їм, фактично, нікому не казав, дружина моя не дзвонила до мене, але постійно сиділа, дивилася те відео. Перша реакція моїх бізнес-партнерів була така: «Ми ж домовлялися, а ти поїхав».

<...> За декілька місяців я приїхав на Майдан, я боявся потім приїжджати на Майдан, але приїхав – я побачив, таке враження, що ніби не було Майдану. Бруківку повідновлювали і поставили якісь там щити, що тут хлопці загинули.

<...> Дуже цікавий факт, який я потім обговорював з співзасновником [магазина] Олексієм: коли вони відновлювали роботу магазину, з'явилося багато людей, які [намагалися] використати те, що тут був Майдан. Якийсь з'явився аферист, ходив там у бронежилеті з касками, казав, шо в «Helen Marlen» він головний, подавав себе як лікаря. Він пробував торгуватися з власником, щоби продати йому приміщення. Сам десь із Рівного, аферист постмайданівський. <...> Це сумна історія. Повилізало багато таких людей.

<...> Коли «Helen Marlen» відновив роботу і працював як магазин, ми завжди туди приходили – от саме я зараз у цих туфлях, собі купив їх у «Helen Marlen». Я ще тоді думав, шо якщо все буде добре, ми виграємо, то я обов'язково куплю собі туфлі в магазині «Helen Marlen».

Лідія Жгир:
«То був день слави "Helen Marlen"»

Я на Майдан потрапила, по-моєму, на другий день від початку молодіжного протесту, тоді вже так званого Євромайдану. Тоді повернулася з Черкас з паличкою, бо саме за кілька місяців до цього зламала ногу. Щойно мені зняли гіпс, повернулася у Київ здавати хвости в університеті. Друзі мене одразу вичепили і запропонували вийти постояти з уже готовими плакатами: «Ліда, потрібні тільки люди».

Так я потрапила перший раз, побула кілька годин, бо не мала змоги довго стояти. Потім щовечора приїжджала туди на кілька годин, 28 листопада залишилася на всю ніч. А потім після нічної зазвичай відсипалася. Саме коли я відсипалася, побили молодь на Майдані. Мене врятував іспит, бо саме 30-го вранці в мене був іспит, тому я не лишилася на всю ніч. Якби іспит був у інший день, то, напевно, я б теж там була.

Після того мої потрапляння на Майдан стали більш цільовими. Почала приносити їжу. І досить таки випадково біля Профспілок познайомилася із жіночкою, яка попросила допомогти їй пакет донести до барикади, де, як вона сказала, стоять багато чоловіків, і всі голодні. Це була 5-та барикада на Городецького. Я прийшла туди і залишилася на всю ніч з цими хлопцями. Ми грали на гітарі, співали, спілкувалися. Вони мене спочатку жартівливо долучили до сотні, сказали: «Ти своя, ти наша». Це було 5 грудня. Вже 5-та Сотня тоді існувала, і я стала членом 5-ї Сотні. Відтоді моя адреса була Грушевського, 4. Ми там припарковані були, і я постійно там опинялася.

Власне, моя медична діяльність почалася напевно що 19 січня. Я взагалі не планувала приходити на Майдан того дня, бо мала дуже багато роботи, але щось мене потягнуло. Я була вдягнена легенько і по-діловому, бо мала зустріч у центрі. Зайшла, саме підхожу до барикади на Городецького, а там хлопці строєм стоять, усі з дубинками і в касках. Думаю: «Ой, щось починається». Вони сказали: «No pasaran!» – і пішли кудись.

Мені не йметься, не йметься. Лишилася в наметі. Вже десь о 6-й чи о 7-й, по-моєму, вже темно було, не пам'ятаю, в який саме час, почали повертатися хлопці із застряглими уламками в ногах, із запаленими очима від газу, із кашлем страшенним. Почалося вогнехрещення. Кількох облило холодною водою, ми їх відправили в Профспілки грітися, сушитися. У нас не було ніякого медика в сотні. В той день не було нікого. Прибіг хтось із наших, а в нього вся литка прошита уламками від шумової гранати. Там пластмаса якась позалишалася, досить таки глибоко. Ми йому джинси навіть не могли стягнути, бо якийсь уламок навіть через них стирчав. Ми їх розрізали, промивали, але із препаратів нічого толком не було: зеленка, перекис водню, вата і бинт. Я вибирала уламки, заливала те все, дезінфікувала, замотувала.

Хлопці далі бігли на передову, та й дівчата наші теж. Правда, хлопці їх дуже стримували, не випускали з намету, але декілька особливо шустрих вискочили, побігли туди, понесли коктейлі. Так всю ніч там і товклися. Але суть в тому, що, коли в когось щось після того боліло, пекло, запалювалось, всі йшли чомусь до мене. <...> Хоча толком медичної допомоги я тоді ще надавати не вміла, але, принаймні, провести в Профспілки до медика і прослідкувати, щоб вони пили ті препарати, я вже могла. Я й сама на Майдані бронхіт лікувала, не йшла до лікарів, поки ускладнення не почалися. А далі вже була якась звичайна робота в сотні. Чим я там тільки не займалася: допомагала варити щити, скручувати їх з якихось запчастин.

18 лютого стало зрозуміло, що добра не буде. <...> В мене був робочий день.

Я тоді працювала на Прорізній, саме вранці, о 10-й ранку, в мене була ділова зустріч на «Арсенальній». Ми йшли на зустріч з колегою, нам треба було пройти повз Маріїнку. Там були прапори, стояли самооборонівці, йшла якась демонстрація. Я подумала: чорт забирай, чому мені наші хлопці не сказали, що щось має відбуватися. Дивно, бо я, зазвичай, була в курсі таких подій. Ми вийшли з цієї зустрічі, і я побачила, що над Маріїнкою дим стоїть. Щойно вийшла, вдихнула – відчула ноти знайомого сльозогінного газу. Відчула, що запахло смаженим. Добре, що зі мною колега була, бо я б опинилася в гущі подій. Але вона мене якось за руки відтягла від Маріїнки, сказала, що ми йдемо, що в нас ще робота, в тебе робочий день, не забувай. <…> Запам'яталася сцена: ми підходимо до «Арсенальної», а на колінах стоїть жінка, дивиться на Маріїнку, плаче і хреститься. Я тоді не зрозуміла взагалі, що відбувається. Ми прийшли в офіс і до 6-ї години, до кінця робочого дня, дивилися стрім, бо нам наша керівниця сказала: «Я вас звідси не випущу, поїдете додому на таксі». Ми ніяк не могли виїхати, але я їх трошки обманула, сказала, що йду до подруги ночувати на Золоті Ворота, і демонстративно відійшла до Золотих Воріт. Вони пішли на таксі, а я розвернулася і пішла на Майдан.

Там хаос царив повний. Не знали, за що хапатися, що робити. Сотника немає, замсотника немає. Хто де, скільки поранених, скільки зникло. Хтось каже, що вже двісті людей убили. Взагалі нічого не зрозуміло було. Я тоді дрібницями займалася, пішла евакуювати майно з квартири, бо був ризик, що ту квартиру обнесуть, а там і цінні речі, і паспорти, і все, що завгодно. [Це була] квартира нашої сотні, де люди могли заночувати спокійно, на Поштовій [площі]. Я ще з одним хлопцем несла звідти три величезні сумки, ми були в цивільному одягнені, щоб нас не ідентифікували і не вичепили. До вечора, до того, як стемніло, я цим займалася. Але потім прийшов сотник і просто таки вигнав мене з Майдану, сказав: «Ліда, нас всіх тут положать, ти краще йди».

Я його тоді чомусь послухалася. Ми ті всі речі евакуювали. Там були якісь ключі від підвалу на Городецького. Ми в той бункер позаносили речі, дівчата там сховалися. Дівчата волонтерки, але вони не киянки, вони не мали куди йти. І мені сказали, якщо я не маю, де сховатися, то можу піти, бо, якщо все буде погано, тебе і так знайдуть, але, принаймні, не цієї ночі. Я там лізла через якусь барикаду, лізла через ворота на Городецького в арці. Коли я [наступного дня] повернулася, накупила продуктів, якихось знеболювальних, зеленки в аптеці, прийшла в палатку – а тих продуктів вже до стелі палатки, люди понаносили! Палатка вціліла, барикада була збоку на Городецького, а згоріло все по діагоналі – від консерваторії до Профспілок.

<…> Я питаю у хлопців: «Чим я можу допомогти, ну, чим я можу допомогти?» Потім побачила, що хлопці відчинили два магазини поруч – «Saint Tropez» і «Helen Marlen». Пройшлася і побачила, що в «Saint Tropez» вони порозкладали свої речі, відпочивають, хтось спить – влаштували місце відпочинку. Захожу в «Helen Marlen», а там саме обладнують медпункт. Я подумала, що сама можу знайти собі, чим зайнятися. Пішла, пошарила в палатці з цими препаратами, їх було купа – знеболювальні, всілякі загоюючі спреї. Я все це взяла і віднесла

в медпункт. Питаю: «А ковдри треба?» – «Ну, давайте, в нас тут поки що нічого немає». Пішла в палатку, ковдри занесла туди. «А ножиці вам треба?» – «Напевно». Пішла, занесла ножиці. «Може, вам волонтери, врешті-решт, треба?» Вони кажуть: «Ну, давайте. А ви щось вмієте?» – «Розберемось».

Тоді там були Лариса Ченкалова із донькою Оленкою. Вони зараз волонтерять обидві на Сході, возять туди гуманітарку. Там була Людмила Гарбуз, вона громадський діяч, не має також ніякого відношення до медицини.

Яким чином той намет відкрився, мені вже потім розповіли. Вранці хлопці почали ламати двері там, грубо кажучи. Спрацювала сигналізація, приїхав власник, двері вже були відкриті, вже виносили зайві речі. Власник Олексій коли побачив, що пропливає еплівський комп'ютер, сказав: «Стоп, я господар, залиште це мені». Але він дуже допоміг, привіз туди холодильник, мікрохвильовку, віддав ключі від чорного входу, тобто всім, чим міг допомогти. Абсолютно був за, попри те, що йому там щось десь попсували. Ми на нього тоді молилися. Він нам допоміг людьми себе почувати і надавати реальну, корисну допомогу. Сказав: «Робіть тут все що завгодно».

Ми все одно застелили підлогу медпункту целофаном, щоб нічого там не пошкодити, ввели бахильний режим, єдиний на всьому Майдані, бо у всіх інших медпунктах практично всі ходили взуті, а в нас червоними літерами – скотчем – було написано «Стоп!» і стояла коробка з бахилами, і хай би хто зайшов. Власник казав, що він заходить, а йому одразу криком: «Де бахіли? Куди ти пішов? У нас медпункт, бахильний режим!» Це було дуже кумедно. Тоді там були дві професійні медсестри: Наталя з Феофанії, вона була досить короткий час, але в самі гарячі події, професіонал дуже хороший, думаю, ми без неї б не справилися; ще була одна медсестра старшого віку, але лише цей один день, не знаю, куди вона ділася. Далі прийшли лікарі. Кілька годин я там крутилася, допомагала розкладати медпрепарати, бо їх там була величезна кількість. Були полички, на яких раніше стояло взуття, ми туди красиво викладали препарати. Потім це все реорганізувалося в процесі, бо більшість медиків не розуміли, в якому порядку все розкладено.Якось намагалися систематизувати. До нас ще приєднався Ярослав Колодій◆, теж не медик, бізнесмен, хоча він колись вчився, наскільки я знаю, в медичному університеті, освіту має. Але весь час у мене питався, куди поставити це, а куди це. Казала, що я не медик, я економіст, ставте куди хочете.

Потім десь під вечір сказали, що прийде головний лікар. <...> Прийшли Сергій Горбенко і Руслан Добровольський◆. Це були два головні медики, які тримали лінію, як ідейну, так і медичну. І ще Олег Гнатко, тернопільський лікар, він приїхав разом з Ярославом Колодієм, хоча вже давно не практикує.

Ввечері 19 лютого, вже коли більш-менш сформувалася команда, ці всі люди прийшли, і ми всі почали разом працювати, відбулася нарада. Сергій Горбенко [продемонстрував] лідерську позицію, як справжній головний лікар. Він сказав: «У нас, в принципі, тут розстрільна позиція. Тому, якщо буде наступ, нам ховатись особливо нікуди. У нас є чорний хід, у нас буде купа поранених. З етичної точки зору поранених лікарі не кидають». Він не знав, що тут є волонтери не медики, які

ніколи не складали клятву Гіпократа і ніколи, тим більше у військовій медицині, не працювали і з цим не знайомі. Мені це було важливо почути в той момент, але я десь так собі це і уявляла, що ми не покинемо поранених. Він сказав, що поранених ми не покинемо, і якщо [силовики] нормальні люди, то медиків вони вбивати не будуть, бо ми будемо надавати допомогу як майданівцям, так і тим, хто наступатиме, бо це є люди, і якщо вони потребують допомоги, то допомога буде. Ключ від чорного входу в нас є, і всі бажаючі можуть вийти вже зараз. Але якщо ми медики і надаємо допомогу, то ми всі залишимося тут і будемо до останнього моменту надавати медичну допомогу на рівні. Всі мовчки сприйняли цю інформацію, ніхто не вийшов, всі залишилися.

Я провела всю ніч 19 лютого в медпункті. Наскільки могли, наводили порядок, оптимізували весь простір. По центру магазину були диванчики, на яких люди сідали і приміряли взуття. Зверху поклали рекламний щит і зробили ніби стіл. Накрили його, позносили ковдри, застелили медичною пелюшкою, зробили операційний стіл на дві людини. Збоку – частина цього диванчика, можна було третю людину покласти, в проході – ще теоретично дві людини покласти. А далі прохід звужувався туди, де була каса. Там стояли ноші, на них ми навіть спали кілька разів пізніше, туди можна було покласти людей. В принципі, так більш-менш придумали, де можна розмістити людей.

Процес намагалися [оптимізувати]. Такі, як я, ті, що вперше зіткнулися з медициною, ми погано розуміли, як це робити, але якось склали в одному місці операційні інструменти. Наталя проінструктувала, як їх експлуатувати. Замочили нитки, кетгути в спирті, бо, виявляється, шість годин треба маринувати в спирті, а не просто дістав стерильне, завів голку і вперед. Простерилізували скальпелі. Ввечері лікарі шукали якісь інструменти, не знаю які, але ті, які в аптеці не купиш; їх в результаті знайшли, хтось приніс ці інструменти. У нас, напевно, єдине, що дефібрилятора в цьому медпункті не було, а так ми були оснащені під зав'язку. Ми сиділи формували ротондочки із вати. Робота кипіла всю ніч, і я лишилася до ранку у медпункті. Мені видали блакитний халатик, його якось так стилізували, підрізували, бо довгий, приліпили червоним скотчем хрест на спині, на плечах, щоб видно було, що я медик, а не якась там.

Ми готувалися до чогось дуже тяжкого і дуже серйозного, а вони все не наступали і не наступали. Ця ніч така тяжка була, спати хотілося, перевиснаження і стрес дуже великий, бо скрізь говорять про жертви, про поранених, чого чекати – незрозуміло. Все палає, шум постійний, хоча страху як такого не було, але незрозуміло було, до чого готуватися. Ввечері 19 лютого сотник моєї сотні повернувся із зламаною лівою рукою. Він когось відтягував у Маріїнці, когось із своїх товаришів відтягував правою, лівою захищався, і «Беркут» йому дубинкою поламав руку. Він те все приховував, він дуже вперта людина, але коли рука фіолетова і не влазить в рукав, то це вже важко сховати. Про це сказали Сергієві Горбенку, і він мені дав завдання виловити цього сотника, щоб ми його привели в порядок. Це було дуже складно, бо він був такий настресований, що жах. Вся моя сотня була як в трансі якомусь, на них дивитися було важко. Вони навіть в обличчях

змінилися, і ті зміни, напевно, ніколи не минуться. Вони були в цій ході [до Верховної Ради], але я не знаю деталей, бо я там не була. Ми тоді не знали, хто, де, не знали,скільки людей зникло, але знали, що зникли люди. Сьогодні відомо, що з нашої сотні загинув один чоловік 20 лютого. Тобто, в Маріїнці наші отримали незліченні травми, але, слава Богу, всі залишилися живі. Але це був хаос.

Сотника я знайшла десь вже вночі, вже не тверезим. Він відкараскувався від того, але видно було, що йому було дуже боляче і дуже погано. Я його таки затягла в медпункт. Вперше в житті асистувала справжньому лікарю при справжній медичній маніпуляції. Ми йому накладали гіпс. Це було дуже складно, бо Сергій Горбенко пальпацією виявив, по-моєму, три чи чотири переломи, але їх було шість, йому роздробили кістку. Він цю руку ставив в різних позиціях, щоб зняти набряк і виставити кістки. Потім ми підкладали олівці, щоб правильно стояв палець. Я тримала тоді Ігоря, сотника, не давала йому вийти із себе. Він не кричав, він сміявся. Така цікава людина – йому було страшенно боляче, а він починав просто реготати, коли йому руку вивертали, жах! Я його тримала, асистувала, готувала воду для гіпсу, допомагала його якось заліплювали. Так ми накладали сотнику гіпс разом із Сергієм Горбенком.

Хоча не пам'ятаю, що точно ми робили, але поранені до нас не приходили вночі. Можливо, приходили, але це було щось дрібне, в чому я була не залучена. І ми всі разом сиділи купкою, говорили про щось абсолютно зворотне, не пов'язане з Майданом, до самого ранку. Я не лягала спати всю ніч, здається. А зранку о 8-й мені захотілося пройтися, подихати. Подихати на Майдані, де все палає. Підійшов Ігор, сотник, і ми пройшлися з ним до тієї пекельної кухні, до кінця Профспілок, там, де Костьольна. Але оскільки квартира наша була вже зачинена і звідти все евакуювали, ми постояли там і повернулися – йти туди вже було абсолютно нічого. <…> Ми повернулися, Ігор кудись зник, я дійшла до «Helen Marlen» сама. В цей момент Сергій Горбенко і Руслан [Добровольський]◆ стояли під «Helen Marlen» і курили. Саме коли я підходила, із натовпу, який тримав щити, лінію розмежування, вибігає група людей і присідає от там, де сходи, поруч з консерваторією. Тобто, вони добігають до сходів і присідають. Руслан із Сергієм стоять, курять і кажуть: «О, почалося!» Я абсолютно не вловила, що в цьому моменті є щось критично важливе, а вони одним поглядом оцінили і сказали: «Почалося»! Загасили цигарки і зайшли всередину. Я розвертаюсь, спокійно заходжу в медпункт, ніби нормальний іде ранок.

З цих людей декілька забігають у медпункт, і починається колотнеча, тому що в них усіх запалені очі, вони не можуть ні дихати, ні дивитися, нічого. Ми починаємо їм надавати допомогу – і вже в процесі виявляється, що ми абсолютно все неправильно робимо! Так, як я робила ще 19 січня, що ми спреєм якимось все змиваємо, стираємо. Це все було абсолютно і категорично неправильно, бо весь газ, який осідає на волоссі, на бровах, на обличчі, він потрапляє знову, втирається, тому це все робити не можна. Горбенко тоді знову проводив лекцію медикам: «Це робити не можна, за таке треба вбивати. Закапуєте «Алкаїн» – це знеболювальне, кладете під повіку «Корнер Гель» – це очищаючий гель, кладете ватні диски

на обличчя і в цей час стираєте навколо очей». І мені так соромно стало, боже мій! Я ж тут в блакитному халаті з хрестиком на плечі, а я не знаю, як це робиться. Тоді ми вже почали робити все правильно. Переді мною сидів хлопчина, пізніше виявилося, що він із Черкас, Вася, ми познайомилися. Я його заспокоювала, а він очі не міг відкрити, щоб я йому закапала. Але він себе опанував, я нормально зробила всі ці процедури. Ми цих хлопців відпустили, і хтось один із цих бійців, які забігли із запаленими очима, одразу ж повернувся із простреленою ногою. Буквально за кілька хвилин! Тобто, він двічі побував у нас за ранок. І тоді вже почався розстріл Майдану.

Поки йому надавали першу допомогу, я це все не пам'ятаю чи не бачила, до мене підійшла Богдана Паняк, медсестра із Жидачева. (Вони, по-моєму, пізніше ввечері приїхали, не пам'ятаю момент, коли вони з'явилися; пізніше ввечері 19 лютого приїхала Женя Ігрунова з Денисом Воровським. Денис був у мобільних бригадах, а Женя – психолог. Вона поїхала ночувати додому і пізніше 20 лютого повернулася.) До мене підходить Дана, як зараз пам'ятаю, – в червоній косинці. І Сергій каже: «Потрібні люди, які підуть на барикади – забирати поранених». Ми з Даною переглянулися, і я кажу: «Ми підемо». Такий якийсь зв'язок починається ментальний, бо ніхто ні про що не домовляється, просто всі визначають свої ролі. Сергій каже: «Потрібен хтось, хто буде сортувати поранених». Ярослав Колодій каже: «Я буду». Всі розподілилися. Ми схопили якісь ноші з Богданою, вони стояли при вході в медпункт, разом побігли. З нами побіг якийсь боєць, чесно, не пам'ятаю, хто він, чи з моєї сотні, чи не з моєї.

Коли я піднімалася по сходах, сходи до ялинки, на рівні консерваторії, буквально кілька кроків від «Helen Marlen» зробила, в мене з'явилася думка в голові: «Стоп! Там же стріляють, там розстрілюють людей, тобто, я можу загинути!» Дуже швидко виникають думки про те, що, якщо я загину, напевно, мої батьки будуть страждати, це їм спричинить біль. Хлоп – і ці думки зникли, бо з'явилася думка, яка ці думки закрила: що там є люди, які потребують моєї допомоги. Всі сумніви миттєво розчинилися, і далі не пригадую, щоб у мене були якісь яскраві емоції страху, або жалю, або невпевненості. Я ніби якась сомнамбула перлася з тими ношами, абсолютно не уявляючи, що таке – нести людину на ношах. Просто бігла з тими ношами, ще пустими, бігла на Інститутську забирати поранених. Благо, що Дана професійний медик, і вона знає, що з цим робити. Я просто бігла, бо така в мене місія, а що з цим робити – в мене думок не виникало.

Перший поранений нам потрапив на ноші, коли ми ще не дійшли до барикади на Інститутській – люди нас зупинили: «Медика, медика! Потрібен медик!» Кладуть на ноші хлопця, в якого кульова рана в стегно. Йде кров, Дана починає накладати там щось – не знаю, чи був у нас джгут. В мене червона сумка, я абсолютно не мала уявлення, що в ній лежить – вона лежала при вході, принесли мобільні бригади, хтось видавав ці сумки, я глянула, що зверху там рукавиці, бинти, о'кей, побігла. В мене ще з собою була пластмасова каска. Я її одразу вдягла – вона почала налізати на очі, я її закинула – вона почала душити шию, я її зняла і несла в руці, вона потім стала у нагоді, ще розповім, як.

Ми забрали першого пораненого і побігли з ним в «Helen Marlen». Я бігла попереду. Несли ці ноші чоловіки, Дана на ходу блокувала рану, тампонувала її, а я бігла попереду, розводила людей і прощупувала, чи є десь місце. Здається, ми його занесли в «Helen Marlen». Потім ми знову з цими ношами повернулися і вже дійшли до самої барикади. Через барикаду нам пересадили чоловіка і теж поклали його. Але була проблематичніша ситуація, бо я знову розганяла людей, давала коридор. Я прибігла до «Helen Marlen», питаю Ярослава, чи є місце, а він каже: «Ні, ні, в нас під зав'язку». І так як я випереджала хлопців з ношами і Дану, я повернулась до них і кажу: «Йдемо на КМДА». Там хірургія теж була.

Прибігаємо в КМДА, а там такий режим – типу «кава, цигарка». Там, звісно, багато людей, всі бігають, але таке враження було, ніби Майдан в різних кліматичних і часових поясах – [туди] ще не дійшло нічого. Це ж миттєво все відбувалося, миттєво пройшло, напевно, десять хвилин чи скільки? Ми прибігаємо туди і кричимо: «Медик! Поранений – зупинити кров, нога...» Вони кілька секунд на мене дивляться. Я кажу: «Хірургію підготуйте!» Вони біжать шукати хірурга, знаходять його. Забігають хлопці з ношами, Дана, і я відправляю їх в певне місце.

Потім повертаємось. Ми з Даною розділилися. Дана побігла до Жовтневого і далі повз Жовтневий, зверху, там, де автобуси згорілі стояли. А мене прямо за барки спіймав «Італієць» з нашої сотні. «Італієць», бо він майже все життя прожив в Італії, повернувся в Україну, коли запахло смаженим, молодець хлопець. Він до мене підійшов і каже: «Там людей вбивають. Я тебе туди не пущу». Кажу, ноші побігли, робити щось треба. Він каже: «Ні, ти туди не підеш, там снайпер працює», – зупинив мене і не дав далі з Даною пройти, я її втратила з виду. Він мене під своїм щитом провів через Інститутську, з боку Жовтневого, там трансформатор стоїть. З того трансформатора – крутий спуск, ми по ньому збігли під щитом і напівприсядки побігли по Інститутській.

На тому боці йшов поранений хлопець, його вели, [Володимир] Мовчан. Він був поранений в обличчя. Я потім роздивилася, йому куля потрапила в щоку, по-моєму. Щелепа просто була місивом. Він тримався за шию, намагався зупинити кров. Я з ним попрямувала в готель «Україна». Там, уже за рогом готелю «Україна» з-за щита виглядають, що йдуть поранені. Деякі люди здивувалися, що я тут ходжу, а вони з-за щита виглядають. Тобто повна серйозність картини мені ще навіть не уявлялася. <...> В готель йшли просто, щоб заховатися. Я не знала, що там медпункт. Там медпункт створився стихійно, вже пізніше, коли поприводили поранених. Забігаю туди, і перше, що мене вражає, – там було стільки крові, що взуття прилипало до підлоги. Білий мармур – і калюжі крові!

Ми цього хлопця заводимо, ліворуч садимо на підлогу. Там вже лежить купа поранених, навіть померлих, їх праворуч відкладали. Побачила, що один лежить біля сходів, і він уже відвернутий обличчям до сходів. А поруч лежить хлопець, в якого кисть відірвана і пальці висять. Думаєте, я шок відчула якийсь? Я просто побачила це все, емоцій не було взагалі. Цей факт такий яскравий, що от лежить, напевно, мертвий, бо він уже ніби застиглий, ось повністю розвернута рука. А емоцій – нуль. Як зараз це пам'ятаю, ніби штиль якийсь у голові. Нічого не

дивувало. Лежить чоловік, у нього в паху рана, роздягнений повністю, це навіть на відео, по-моєму, десь фігурувало. Він лежить на столі, над ним товчуться медики із мобільної бригади, зі «швидкої», по-моєму, теж. Я завожу Володимира Мовчана, ми садимо його на підлогу. Кажу медикам, що в нього поранена шия, бо він тримався за шию, але очевидно, в нього десь біля шиї був вхідний отвір. Всі збігаються, бо шия це ж терміново. Потім виясняємо, що то не зовсім шия, але все одно його треба евакуювати, бо він наковтується крові і незрозуміло, що в нього із диханням. І він так – напівсидячи, напівлежачи, я сідаю на коліна, він схиляється на мене, притуляється до мене, я його втішаю. Мені чомусь захотілося запитати, як його звати – людину з пошкодженим ротовим апаратом. Потім я з себе посміялася, сказала: «Вибач, я дурню змолола. Мене звати Ліда». Не знаю, чи він це пам'ятає, але знаю, що йому вже зробили пластичну хірургію в Ізраїлі і він чудово виглядає, в нього все добре. І тут підбігають якісь волонтери і питають, чи «швидку» треба, зараз викликаємо. Питають: «Як його звати?» Я кажу: «Саша Шевченко». Він киває. Який Саша Шевченко, не знаю, припустимо так, найпоширеніше ім'я, найпоширеніше прізвище. Це ж тоді запитала, як його звати. В мене в руках була ця каска ідіотська помаранчева, я її поставила коло себе. Він напився крові своєї і її потім відпльовував в ту каску – хоч якесь їй застосування знайшлося. Я не зрозуміла взагалі, для чого вони нам треба. Тоді досить швидко прибігли зі «швидкої допомоги», напевно, не ті, кого викликали, і забрали його. Там не було сортувальника, в нас у «Helen Marlen» все ж таки був, а там не було, але, мабуть, це тільки на початку.

Дуже запам'ятався переляканий персонал готелю «Україна». Жінка якась, видно, чи прибиральниця, чи консьєрж, бігає з отакенними очима. Вона мені тикає розчин, я кричу: «Ноші!» Вона мені далі тикає розчин, а я кричу: «Та ноші, ноші, носилки!» Вона: «Немає в нас ношей». Це щоб Володимира покласти, бо коли ми завели його до готелю «Україна», то він ледь ішов. Його треба було на щось покласти. Але вже «швидка» з ношами приїхала, його вивезли.

Я вже збиралася виходити, але потім згадала, що в мене є сумка, там – медикаменти. Підбігла праворуч, поклала на підлогу хлопця, в якого було кілька вхідних поранень у спині. Це так дивно: він чомусь лежав на животі, а в спині кілька маленьких дірочок. Йому треба було кровоспинне вколоти. Вивертаю перед собою всю сумку, знаю, що воно там має бути. Абсолютно не маю поняття, як воно виглядає. І я запанікувала. Тут до мене підбігає медик, не знаю, як вона там опинилася, і каже: «Ти допоможеш? Вколи йому кровоспинне». Кажу: «Так, о'кей». Вона відходить, я починаю шукати, якісь ампулки – взагалі нічого не розумію. Підходить цей самий медик, питає: «Ну що, вколола?» Кажу: «Я не медик – я економіст». Розумію, що не мусила це казати і взагалі давати цим людям зрозуміти, що тут купа волонтерів, від яких мало толку. Але вона сама подивилася на ту купу медикаментів, знайшла потрібну ампулку, відкрила її, вколола. Тут я зрозуміла, що ніколи в своєму житті не робила уколів. Я б, мабуть, зробила, якби мені сказали, що вколоти, але тоді не було на це часу. Немає часу пояснювати, просто вколи людині кровоспинне, а що воно і як... Вона зробила цей укол, я зрозуміла,

що питання по мені зняте. Я підвелася, зібрала медикаменти, якось склала в ту червону сумочку, почала рухатися далі по холу, залишила цього хлопця. Це, мабуть, був такий мобілізуючий стрес. Якби я була в не в стресі, не в шоці, відчувала якісь емоції, я, мабуть, залишилася б біля нього, бо, блін, в нього в спині дірка. Людина зробила укол, і я пішла, типу, я не треба.

Я побачила далі кремезного такого чолов'ягу, він стояв біля сходів. Тут, очевидно, труп, там хлопець із пальцями відірваними, і стоїть величезний чолов'яга, в нього забинтовані груди, він за них тримається. Я кажу: «Що з тобою? Хто ти? Тобі вже надали допомогу?» Він каже: «Так». Він задихається, йому дуже погано. Вже через рік я дізналася, що таке пневмоторакс, тоді про таке не чула ніколи. Ясно було, що не треба було його лишати, бо він вже синій. Але він величезний, там здоров'я на десятьох вистачить. Він стоїть, йому дуже погано. І я так спокійно з ним заговорила, запитала, як його звати, чи йому надали вже допомогу. Кажу: «Давай ми тебе в "швидку" відведемо, не стій тут». Він: «Ні, там хлопцям треба "швидка", хлопцям треба терміново». Ну, давай пройдемося, не тут будемо тебе класти на ноші, а пройдемося отуди.

І саме забіг екіпаж карети «швидкої» з ношами. Я кажу: «Давай ми тебе покладемо і віднесемо». А він кілограмів на сто двадцять, кремезний. Каже: «Ні, ні, я не сяду і не ляжу». Тут я кажу: «Пішли пішки». Видно, якийсь товариш з ним був, я його спочатку не помічала, потім вже бачила фотографію, що з нами йшов якийсь чоловік, майданівець. Він під іншу руку його тримав, але я чомусь не звертала на нього уваги. Ми йдемо, спускаємося, якось перелізли через ту барикаду, яка на Інститутській. Я запитала: «Як тебе звати?» Відповів: «Саша, з міста Долина, на Івано-Франківщині». Кажу: «Класно, я в Івано-Франківську була два рази». Ми з ним щось говоримо спокійно. А я йду, і от на фоні того, що відбулося з тим хлопцем із пораненням в спину, розумію, що веду поранену людину по центру міста і якщо він зараз впаде, то я поняття не маю, що з ним робити. І я в блакитному халаті, і я називаюся медиком! Ну, нічого, ми спокійно дійшли до Профспілок, а там саме через барикаду заїхала карета «швидкої допомоги». Я її одразу спинила, не дала їй проїхати далі. Ми туди посадили цього Сашу, він подякував, і карета поїхала.

Потім я пішла в КМДА, тому що саме тоді на розі Профспілок зустріла свого старого знайомого Валерія. Він тоді був журналістом і попросив відвести його у медпункт. Я відвела його в «Helen Marlen», показалася, що жива-здорова, в мене халат в крові, але все нормально. Звідти пішла в КМДА, там зустріла Дану.

А-а, я згадала, саме тоді, коли ми з Даною заносили туди пораненого в хірургію, я побачила, що там в одній із хірургій лежить чоловік із нашої сотні, Богдан. В нього ще позивний був «Тітушка». Не знаю чого, він такий душевний дядько з Комарного. І я пішла в КМДА до нього – подивитися, чи все нормально. У нього було кульове поранення в праву руку, десь на рівні біцепса. Він його піймав на Інститутській, недалеко добіг, але каже, що то його Бог врятував малою кров'ю, бо він одним із перших туди побіг. Я саме прийшла тоді, коли йому зашили рану, вона була наскрізна. Зашили, але рука почала синіти.

Медики в якомусь такому режимі – навіть після півгодини цієї жесті на Майдані, вони все ще ходили в трошки розслабленому стані. Не знаю чому, може, тому що далеко від фронту. Вони зайшли, троє медиків, така ще цікава жінка з короткою стрижкою. Зайшли, подивилися: «Так, тут, напевно, нерв ушкоджено, треба розшивати» – і пішли. Потім прийшов інший медик, почав розшивати. Розпустили йому все те, що зашили, почала йти кров, його обкололи знов. Він тримає мене за руку, терпить. Медики його залишили, і хтось із волонтерів пішов домовлятися, щоб його перевезли додому. Нам досить швидко сказали, коли і хто відвезе його додому. Він ще просив мене: «Ліда, дай мені щось випити», хотів чогось міцного. Я йому сказала, щоб їв горіхи. Не знаю звідки, але там був пакет з горіхами. Він їв ті горіхи, потім заспокоївся. В нього, звісно, був шок. Потім приїхав якийсь священик на якомусь мікроавтобусі. Вже в [Богдана] зупинилася кров, все затампонували, замотали руку, дали кілька шприців із кровозупинним і знеболювальним в дорогу. Ми його вели з КМДА – на Прорізній стояв цей мікроавтобус. Ми попрощалися, посадили його, обмінялися номерами, щоб він обов'язково подзвонив, коли доїде. І все – він поїхав, а я спокійно повернулася в «Helen Marlen».

А там – ніби після бомбардування, після війни якоїсь. Видно, що всі тільки видихнули, але все ще сліди якоїсь війни в цьому приміщенні. Розкидані пакети від шприців десь поза сміттєвим відром, гора використаних пелюшок, халатів у крові. Медсестри складають операційні інструменти відкисати. Там, де той коридорчик до каси колишньої, від руки – слід крові на стіні. І я в блакитному халатику в крові, то кров Вови Мовчана. От, ми заходимо, Сергій Горбенко каже: «Ліда, знімай халат, бо ти, як різник». Я поміняла халат. <...> Виявилося, що в медпункті тоді було шестеро поранених водночас, але не можна було вже більше покласти. Один у проході, там, де ця кров була на стіні, двоє на підлозі, двоє тут і один на столі операційному. Ще один на припічку біля операційного стола. Шестеро, під зав'язку. Лікарі паралельно надавали всім допомогу. Один був з дуже важкою травмою голови, втрачав свідомість, але йому не дали померти. Ніхто із постраждалих, хто був того дня в «Helen Marlen», не помер. Всі живі залишилися. Це ознака професіоналізму тих медиків.

[Постраждалих потім передавали в лікарню], і в цьому спрацював Ярослав Колодій як сортувальник. Там, де він бачив, що уже надії немає, він відправляв у «швидку» терміново, тому що таку допомогу не можуть надати в медпункті, майже польовому. Він одразу відправляв у «швидку» тих, хто потребував. Наприклад, кровотеча не потребує переїзду в лікарню, це можна зробити одразу, а потім передати на наступний етап. Або людина з черепно-мозковою, то він би зі «швидкою» не доїхав, але ми його стабілізували в нас і відправили в «швидку». Все було спрацьовано на секунди.

Як мені потім казали ті, хто робили в «Helen Marlen» операції, у них розуміння було якесь із напівпогляду. Медсестри дивилися в очі хірургам, брали той інструмент, який треба, і передавали. Якась взаємодія на ментальному рівні. Ми з Даною теж так тоді спрацювалися. Подивилися одна на одну – і пішли на Інститутську,

хоча ніхто нам не казав, де вбивають, скільки вбивають і чи вбивають взагалі. Просто треба – та й пішли.

То був день слави «Helen Marlen». Тоді нас почали вважати не просто медпунктом, а таким собі польовим госпіталем. Як мінімум декілька сотень ходили лікуватися до нас, не в Головпоштамт, де потім величезний медпункт відкрився, не в Профспілки, а до нас – в домашненький затишний госпіталь.

На другому поверсі – двоярусне приміщення. Так цікаво: там стояли стелажі для взуття, де складалися коробки з елітним взуттям. Ми прибрали звідти все і на тих стелажах жили. Вони були трирівневі, на підлозі і зверху на двох рівнях, в принципі, досить таки зручно можна було спати. Для худішенького, для плотнішенького лікаря. Одночасно там могли спати в одній кімнаті шестеро, бо три стелажі. І в меншенькій кімнаті ще чотири. Ми там і речі клали зверху – клумаки з медикаментами про запас. І лікарі жили: коли в декілька змін працюєш, треба поспати хоча б кілька годин. Ідеш на стелажик, на поличку – як у плацкарті.

Боже, там стільки жартів було, пов'язаних з цими стелажами. Досить довгий час ми виходжували одного бійця, він зараз на фронті, тому ім'я називати не буду. В нього була контузія і струс мозку, але він ніяк не хотів іти до лікаря в лікарню. Він жив у нас. Біля вікна – стелажик, на якому він цілими днями лежав, дихав повітрям. В нього були сильні головні болі, іноді такі, що лікарі, які там лишалися чергувати, не знали, що робити. Але він відійшов, все нормально. Звісно, задавнена контузія не дуже добре на здоров'ї відзначається, і зараз він має наслідки.

Ми відпрацювали таку практику, що, якщо людина не хоче лікуватися, то ніхто її не змусить. І не треба витрачати на це час. Він вибрав такий спосіб, він жив у цьому медпункті, ми за ним слідкували. У нас постійно була їжа, була охорона. Хтось постійно від нашої сотні охороняв медпункт, щоб ніхто нічого не крав, не загрожував нам.

Цей медпункт проіснував до травня, напевно що. Потім все еволюціонувало, були зміни десь через місяць. До нас почали відправляти медиків чергувати – із лікарень. Було різне чергування в них. Видно, такий формат роботи з'явився у лікарів. Приїжджали – і кілька годин або зміну відпрацьовували в «Helen Marlen» Вели свій журнал, що вони приймають поранених. Було різне ставлення у різних лікарів. Деякі до цього з честю поставилися, що вони повинні вкластися. Хтось приходив і влаштовував ледь не бенкет, замовляв піцу: «Ви медики Майдану, я все відірву від себе, останню сорочку. Ось, будь ласка, пригощайтеся!» А деякі приходили, мовчки сиділи, вели записи і йшли. Тобто примусова форма роботи – вона була дуже помітна. Це все з'явилося з другої половини березня, можливо, навіть з початку квітня. Бо до березня ми діяли в нашому відпрацьованому форматі: волонтери, майданівські медики там були, напрацьована команда. Приїжджали нові лікарі, змінювалося все, як екіпаж літака. Приїжджала ще одна команда, інша від'їжджала, бо у всіх родина, робота і так далі. Але кістяк залишався один і той самий – київські волонтери і медики.

Лариса [Ченкалова] постійно там була, вона стала координатором, і її дочка Оленка, якій тоді було шістнадцять років. Мати свідомо прийшла на Майдан з донькою, бо розуміла, що, якщо не з мамою, то та все одно точно буде на Майдані. Тому вони там опинилися вдвох. Сергій Горбенко із Русланом Добровольським почергово були там, вони були наше все. Руслан пізніше відкрив амбулаторію на Трьохсвятительській. У нього колись на початку 2000-х там була своя приватна амбулаторія, але потім місцева влада так розпорядилася, що її в нього трошки віджали. І він ніяк не використовувався, там було занедбане приміщення. Руслан казав, що, коли майданівці відкрили це приміщення, в нього просто серце стиснулося: «Ви ж в мене віджали моє і ніяк його не використовували!» Це все кілька днів вичищалося, приводилося до якогось ладу, а потім там відкрився «Шпиталь Майдану». Руслан Добровольський перейшов туди. Він більшість часу став проводити там, ще деякий час працював в «Helen Marlen». Він нашу роботу спрямовував.

А Лариса була координатором більше по матеріально-технічному забезпеченню, логістиці. Якщо була потреба когось кудись відправити на лікування, то вона цим займалася, збирала пожертви, координувала всі фінансові потоки. В нас там десь скринька стояла, десь хтось має прийти із посольства і грошей принести. Вона була мозок в цих питаннях, тому я в них не вникала, бо була такою собі різноробочою.

Коли в мене був час, я приходила, присвячувала його повністю, але в моїх компетенціях були ін'єкції, які я вже тоді навчилася робити, вимірювання всіляких тисків, температур, призначення елементарного лікування, тобто, те, що я точно знала. Якщо в людини тиск і немає якихось побічних ефектів, то можна цей препарат. Якщо температура, то це вже застуда. Якщо висока температура, то краще відвести до лікаря. Я могла таку елементарну медичну допомогу надавати.

Потім з'явилися професійні зубаті медсестри типу Світлани і мами Тані. Мама Таня – це окрема історія в книжці «Helen Marlen», окрема глава. Таня Борисенко була медсестрою на Грушевського, її там називали мама Таня, це звідти пішло. Бійці її дуже гарно знали, вона така своя тітка, але <...> дуже експресивна жінка. Як професіонал вона класна, але їй іноді доводилося надавати професійну медичну допомогу і приводити її в людський вигляд. <...> Це був у нас сильний медик з дуже сильними побічними ефектами. Маму Таню знали всі на Майдані, вона легенда.

<...> Приблизно в травні в нас виникла потреба переїхати в інше приміщення, бо це потрібно було повернути. На Майдані вже встановився абсолютно зрозумілий режим. Якщо ми перші кілька місяців вели спостереження за тими травмами, які були набуті під час розстрілу, то вже до травня людей, які отримали ці травми, вже фактично не було. Хтось пішов на фронт, хтось поїхав додому. Вже стало ясно, що такий Майдан вже малоефективний.

Нам знайшли приміщення із великими запитаннями – в колишньому офісі «Київстару», там, де Пасаж – одразу ліворуч навпроти, із видом на фонтан. Ми перенесли туди всі наші речі, і після того я перестала з'являтися на Майдані.

Перший поверх займала якась «дика сотня», як ми її називали, – незрозумілі люди, незрозуміло з якою метою на Майдані. В них були незрозумілі запитання до наших медичних препаратів. Мені, скажімо так, перестало бути цікаво там працювати. Тим більше, що довгий час там уже проводили медики з лікарень, вели записи, надавали допомогу. Постійно там була Лариса, зменшився потік, і потреби в мені вже не було, тому я перестала туди потрапляти. От, власне, моя історія «Helen Marlen». До травня я там була, потім моя робота там завершилася, а «Helen Marlen», може, в червні десь перестав існувати. Оновлений «Helen Marlen» – медпункт так завжди називався, навіть коли був у «Київстарі».

Таня, по-моєму, поїхала на фронт в червні, якогось дуже дощового тижня. Пам’ятаю, що ми її проводили. Її перекинули вертольотом, відвезли на фронт. Я так розумію, не стало Тані в «Helen Marlen» – ще важчі стали умови роботи в цьому «Київстарі», то і «Helen Marlen» сам по собі зник. А препарати, швидше за все, перейшли в «Шпиталь Майдану».

Ще цікаве явище: впродовж всього існування «Helen Marlen», окрім цих трьох розстрільних і построзстрільних днів, весь час були якісь посягання на медпрепарати. Взагалі, існування цього госпіталю як явища – він не був санкціонований координаційною майданівською радою, він виник стихійно, бо нашій сотні нікуди було діватися. Наша сотня найвіддаленіша, їм, щоб дійти до медпункту, треба пройти через усі закапелки між палатками. Термінової допомоги було дуже важко знайти, тому відкрили в «Helen Marlen», і досить добре зробили.

Хто ж тоді заправляв всім цим оркестром? [Олег] Мусій◆ і його помічник [Андрій] Гук. У них були досить великі претензії, вони вже з’явилися на початку березня стовідсотково. До нас приходили люди: «Ми від Гука». Ясно. Це означало, що або в нас щось хочуть забрати, або нас хочуть перевести. Постійно велася риторика: «Ви тут не потрібні, в нас є госпіталі, там працюють наші медики, навіщо ви тут працюєте?» Хоча чим ми заважаємо? У нас є наші пацієнти, нами ж забезпечені медпрепарати, ми ні в кого нічого не брали. То кому ми, власне, заважали? Але, очевидно, велася така стратегія, щоб поширити владу і якось контролювати цей процес. <...> Наш «Helen Marlen» не створений ні політичною силою, ні наближеними до політичної сили, ні навіть наближеними до якогось майданівського угруповання, це просто медпункт, який обслуговував територіально близькі сотні, не більше. Медпрепарати принесли волонтери, велику частину препаратів забезпечили павлоградські волонтери, бо вони багато передали в 5-ту сотню. Я в сотню багато що принесла. Люди приходили 19 лютого і казали: «Вам треба те то, те то?» Навіть до роздратування доводило: нащо нам було стільки зеленки – і несуть, і несуть! Поганого нічого не скажеш, просто це вже ніде поставити, бо в нас клумаки зеленки були, клумаки вати, бинтів. Сходи, а над сходами стелажі прибиті, а на них – великі пакети із цим добром. Це все нам ніхто із барського плеча не давав, то чому ми мали віддати комусь, списати? Якщо ми робимо свою роботу, робимо її гарно…

За весь час існування «Helen Marlen» ми від самого початку вели журнал, хто в нас лікувався. Там були два записи про смерть. Перший запис – на вулиці

Городецького, із вікна викинулась дівчина під дією якогось препарату. Вона впала саме там, де арка на Городецького, двір, і в тому дворі вона впала. Прибігли люди: «Ви медики? Допоможіть! Там людина випала з вікна». Вони прибігли, але вже робити було нічого. В березні мені розповіли про цей випадок. Вже не було тяжких знеболювальних, був лише кетанол, їй вкололи кетанол, але вона все одно вже згасала. А другий випадок, коли вже «Helen Marlen» «переїхав в "Київстар". Прийшов чоловік в передінфарктному стані. В нього трапився інфаркт на вулиці, і він помер в «Helen Marlen» – там, в «Київстарі». І не було чим допомогти, тим більше, діагностувати це не так вже й легко. По-моєму, Лариса була, вона викликала «швидку». Тобто два не пов'язаних із діяльністю Майдану випадки.

Ми роботу свою робили прекрасно. Але нас весь час намагалися звідти вигнати. Тому ми закочували очі, коли йшлось щось про Мусія або про Гука.

Зате є слава про «Helen Marlen». Є знайомі медики, які працювали в Профспілках, які чули про це. Був ореол таємничості, бо ніхто не розумів, як він створився, коли, тільки знали, що він працює, що там усе відбувається, все правильно, але як і хто? Насправді мало інформації навіть серед медиків. Деякі мене запитували: «Чи не знаєте? Ви ж тим зараз займаєтеся, зустрічаєтеся з людьми, чи не чули?»

Зараз уже зможу розповісти. Знаю, що тернопільські наші лікарі «Helen Marlen» Олег Гнатко і Ярослав Колодій приїхали 18 лютого. Трапилася бійня в Маріїнці, вони дізналися про це з новин і разом приїхали. До того вони бували на Грушевського, 4, близенько до лінії бойових дій, а потім приїхали 18-го і одразу пішли до Михайлівського. Там їм хтось сказав, що відкрився медпункт на Городецького. Вони ще казали: «На Городоцькій» – на львівський манір, де вони Городоцьку знайшли в Києві*? Вони на «Городоцькій» шукали медпункт і знайшли «Helen Marlen». Їх відвели, по-моєму, саме Горбенко із Добровольським, які теж були на Грушевського. Коли 18 лютого вже зайшли [в медпункт на Грушевського] «беркути», то Горбенко одним із останніх виходив. Він іще дошивав людині руку, хлопцеві відірвало пальці, і він зашивав по живому, бо вже не було знеболювальних. Потім він пішов у Профспілки, а потім вже з Профспілок 19-го він потрапив у «Helen Marlen». Хоча детальніші історії про те, кого як доля привела в «Helen Marlen», треба вже особисто розпитувати. Бачите, у мене вже пам'ять підводить – настільки насичені дні. Думала, ніколи не забуду, а деталі випадають. Так шкодую, що щоденник тоді не вела. <...>

***

Мене звати Лідія Жгир, я з міста Черкаси, мені 23 роки. Вже сім років живу в Києві. Закінчила Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, факультет міжнародної економіки і менеджменту. Професійно займаюся проектами, вважаю, що я проджект-менеджер, і хай хтось спробує посперечатися зі мною. Мій профіль – громадські освітні проекти.

---

* Городоцька – найдовша магістральна вулиця Львова.

V
ЛІКАРНІ

1. Лікарі в лікарнях

Дмитро Мясніков (17-та лікарня, Київ):

«Войны и революции для медицины – это колоссальный прогресс, хотя за него приходится платить»

Сергій Панфьоров (17-та лікарня, Київ):

Не хватало операционных столов, я оперировал на обычной кровати»

В’ячеслав Черненко (3-тя лікарня, Київ):

«Ми оперували "втіхаря", приховуючи від керівництва лікарні»

Оксана Макар (ЛШД, Львів):

«Тих людей, які там були, ти впізнавав, їх одразу було видно»

2. Волонтери в лікарнях

Олена Коломійчук (17-та лікарня):

«Эта больница приняла самое большое количество раненых майдановцев за все время»

Лєна Єгорова (Опіковий центр):

«В первый же вечер меня пустили в перевязочную, в приемное отделение, в реанимацию»

Юліанна Литвиненко (9-та лікарня):

«Це були найбільш життєстверді дні, тому що ти бачиш, скільки допомоги йде, як люди сотнями приходять в якусь районну невелику лікарню»

Марина Іщенко (Інститут нейрохірургії):
«Потребу в ліках волонтери забезпечили на всі сто»

Катерина Пугач (8-ма лікарня):
«Коли ми написали, що ми у 8-й лікарні, то багато хто з місцевих людей були раді, тому що можна допомогти неподалік»

Артем (Олександрівська лікарня):
Спрашивают: «Кто здесь главный?», я посмотрел вокруг – никого: «Ну, я». И так стал главным»

Валентина Варава (Лікарня швидкої допомоги – ЛШД):
«За цими залізними дверима лежали хлопці, на яких вже було заведено судові справи»

Катерина Машко (Больница скорой помощи – БСП):
«БСП стала для волонтеров местом, где было спокойно и хорошо, как и на Майдане»

Лікарі в лікарнях

Дмитро Мясніков (17-та лікарня, Київ): «Войны и революции для медицины – это колоссальный прогресс, хотя приходится платить»

Наш адрес – Лабораторный переулок 14–20, кто посмотрит на карту, может понять, что мы находимся в центре города Киева. Создательница клиники – Ольга Матвеевна Авилова, это была ее идея. Была группа врачей, прежде всего профессор Макаров, которые провели несколько месяцев в архивах горздрава, тогда он назывался «Головне управління здоров'я міста Києва», которые набирали статистическую информацию и анализировали, как можно улучшить качество оказания помощи больным. Это семидесятые годы прошлого века, и они посчитали, что наиболее простым вариантом была постройка в центре города больницы, на Западе сейчас это называется «травма-центр». В стране, в которой нет вертолетов, в которой нет госпиталей с вертолетными площадками. Это [решение] может вызывать сомнение, но тем не менее уже неоднократно так оказывалось, что мы находились в том самом ключевом месте, <…> оказывались всегда на острие, прежде всего потому, что мы находились в географическом центре города Киева. Рядом Верховная Рада, рядом ЦВК, рядом стадион, поэтому мы всегда были в центре. <…> Но, плюс к этому, можно рассказать много хорошего о том, какой у нас замечательный коллектив, какие люди, как дорога молодым дается. Поэтому мы действительно, я считаю, являемся лучшим отделением политравмы в Украине. «Каждый кулик хвалит свое болото».

Поэтому и в 2004-м, и в 2013 году мы были без вариантов – сюда везли, тащили пострадавших. Ближе была Александровская [больница], но политравмой занимаемся именно мы. В городе о нас хорошая слава. Конечно, есть всегда люди, которые недовольны, но в среднем у нас очень хороший имидж. <…> Гуманизм действительно является элементом идеологии [нашего] лечебного учреждения. Мы можем сейчас прийти посмотреть на бомжей, которые у нас лечатся; они везде лечатся, но здесь они лечатся так же, как другие люди. <…> Тут никогда не делали различий, что это бомж или не бомж, это белый, а это негр, это русский, а это украинец, это милиционер, а это восставший – ко всем здесь достаточно внимательное и хорошее отношение. Поэтому неудивительно, что сюда чаще обращались восставшие участники Майдана. <…> Я надеюсь, что оно так будет, и я горжусь тем, что мы оказываем помощь всем, и будем оказывать, если это от меня зависит, помощь всем, без всякого разделения. Знаете, это как в церкви: человек зашел, оружие оставил на входе, – и дальше уже нет милиционера, сотрудника прокуратуры или бандита из тюрьмы, а есть больной, есть врач или медсестра.

<…> Я не представляю себе реального руководства Майдана, но, очевидно, где-то в руководстве было принято решение опереться о нашу больницу. Это не наша заслуга – первые майдановцы, Афганская Сотня появились здесь в день

гибели Сеника*. Я его оперировал, и тут же появились некие джентльмены. Они высадились десантом в восемь человек. Безумно приятные люди, мы с ними подружились, очень корректные, порядочные, дедушки. Организованные – они четко расставили с самого начала приоритеты и сказали: «Мы не влазим в ваши дела, мы просто здесь будем». И на следующее утро – это было безумно приятно – я увидел, что они чистили снег, носили нашим сестрам биксы**. Вели себя очень прилично. Правда, они заняли самозахватом единственное помещение в больнице, но у нас сразу исчезла проблема с мелкоинициативными группами милиции.

К нам просто прекратила ездить милиция: когда они заходили и видели их [«афганцев»], сразу исчезали к нам вопросы. <...> [Работало] само их наличие. «Не нужно стрелять из пистолета, он просто должен быть» – вот это был пистолет, который был. Это был не наш пистолет, но у нас было спокойствие. Мы с ними сотрудничали, они нам не мешали работать. Были – не буду называть фамилии – полусумасшедшие нынешние депутаты, которые врывались в нашу реанимацию, кричали, что не дадут кого-то куда-то увезти. [Афганцы] просто были и делали гораздо больше, чем все эти депутаты: и некоторые структуры понимали, что чтобы кого-то отсюда вывести, то нужно искалечить, побить, убить, пройти через этих шестерых, восьмерых или шестнадцать – а это сразу общественный резонанс, журналисты и так далее. Они расположились в разных точках и полностью перекрыли территорию, просто своими телами.

Второй компонент [причина того, что именно сюда в основном обращались майдановцы], наверное, молодость. В политравме нечего делать людям в возрасте. Политравма – это одна из самых быстро, бурно развивающихся отраслей медицины, и здесь догматизм является смертельно опасным для больных. <...> Поэтому у нас средний возраст отделения лет тридцать. <...> А большинство идей, которые поддерживал Майдан – это идеи молодых людей. Естественно, эти идеи упали в отделении на благодатную почву. У нас из нашего отделения два врача на Востоке, двое уже вернулось. <...> Поэтому климат отделения всегда был либерально-демократическим. Конечно, есть «ватная» часть наших коллег <...> Но идеи Майдана здесь поддержало подавляющее большинство врачей. Соответственно, какие-то возможности развернуться оппонентам были значительно сужены.

Понятно, что всегда было очень хорошее отношение к майдановцам, многие врачи принимали участие непосредственно там, ходили в нерабочее время. Я собрал всех и сказал: «Ребята, давайте мы заканчиваем с детским садом. Имея высшее медицинское образование и одну из самых высоких квалификаций в травмохирургии, бросать камни или бутылки, или шить там, извините меня, дырки от пуль – наверное, будет неправильно». И, слава Богу, люди меня поняли. И я могу с гордостью сказать, что потом некоторые родственники, жены меня благодарили, потому что [их близкие] были не там, они были здесь. И здесь они спасли гораздо

* Роман Сеник – Герой України, входив до Самооборони Майдану, отримав вогнепальні поранення 22 січня, під час загострення на вул. Грушевського. Переніс кілька операцій, помер 25 січня у 17-й лікарні.

** Це металева коробка для стерилізації та зберігання перев'язувального матеріалу та білизни.

больше, чем могли убить там. Мне звонили оттуда: «Дима, дай людей! У нас здесь то!» – «Мы ни одного сотрудника не отдадим. Они будут работать здесь, где есть возможность для них работать, где они наиболее оптимально встроены в систему оказания помощи». Ну что может сделать даже очень хороший нейрохирург, если у него нет компьютерного томографа? Практически ничего. Что может прекрасный абдоминальный или торакальный хирург, если он шьет в Доме профсоюзов на земле? Зашить дырку на коже – это важно, но гораздо важнее остановить кровотечение из простреленной печени или пробитого легкого. <...> И благодаря этому было сто пятьдесят четыре / сто пятьдесят шесть (я уже сбился со счета) [пациентов] и семь или восемь, всего лишь, погибших. При том, что <...> основной удар взяла на себя наша больница, самые тяжелые прошли через эту больницу.

<...> Волонтеры – интересные ребята, они появились, наверное, восемнадцатого числа, когда появились первые убитые.

Скажем так, волонтеры в виде соболезнующих граждан приходили [и раньше]. Но именно как группа, по-моему, они появились восемнадцатого числа. Ярослав, бог его знает, как его звали, такой довольно пробивной, с юридическим образованием, сказал: «Мы начинаем здесь работать!» Я сразу сказал: «Давайте, мы определим правила игры. Вот это вы делаете, а это вы не делаете. Мы вам не даем помещение». Они сказали: «Нам нужно!», а я: «Но у нас их нет». – «А если мы поставим фуру? Мы сможем в фуре принимать пожертвования, а потом приносить вашим больным». Я говорю: «Пожалуйста, фуру можно, но за территорией больницы. Главный врач несет ответственность за территорию больницы. Я же не хочу, чтобы нам главного врача завтра сняли». По итогу договорились, прикатили фуру. Потом главный врач выделил им помещение. Мы до сих пор сотрудничаем, помещение у них осталось. Я знаю, что в других больницах это стало чуть ли не поводом для рейдерских захватов. Больница осталась довольна, она прибарахлилась, как никогда не прибарахлялась. У нас столько появилось оборудования, обеспечения – мы до сих пор пользуемся майдановскими препаратами. Вообще, войны и революции для армии и для медицины – это прекрасно, хотя приходится платить. Но для медицины это колоссальный прогресс – и в плане новых методик, и в плане новых препаратов. Ты знаешь это лекарство, оно замечательное, о нем много написано в книжках, в статьях, но пока ты не применишь его пару раз, ты не поймешь, насколько это классно. Благодаря волонтерам мы это смогли сделать, у нас появилась масса новых препаратов, гемостатиков, натащили они кучу всего.

Вообще, уникальное, на мой взгляд, явление: так [захватывает], когда вся площадка перед больницей забита [готовыми помогать] людьми! Начинаешь уважать своих сограждан, потому что до этого – только отрицательные впечатления. Скажу честно, работая в этом отделении, мы практически все мизантропы по отношению к согражданам, потому что степень человеческого падения, с которым мы здесь сталкиваемся, жуткая. То есть десоциализация, дегуманизация общества колоссальная: дети, которые травят родителей собаками, в прямом смысле слова, родители, которые убивают своих детей, суицидники, поножовщина – специфика отделения политравмы. Иногда такое ощущение, что мы живем

в каком-то Средневековье, но это не относится к Революции. Тут вдруг такой взрыв гуманизма, альтруизма, просто какой-то вулкан. Толпы людей: «*Сколько у вас есть людей, мы всех забираем домой, их ночью у вас арестуют, дайте нам немедленно этих людей*»; «*Давайте, давайте, хлопці, ми вивозимо!*»; не успевали толком полечить, уже: «*Ми забираємо на Тернопіль, ми забираємо на Львів, ми забираємо на Хмельницький, на Рівне*». Автобусы приезжали каждый вечер, забирали, отвозили. Во время этих трех дней [18–20 февраля] прямо ночью приезжали. Когда оторвало кому-то руку в Доме профсоюзов, его ночью вывезли на Запад, эта история через нас прошла.

<...> Мы пригодимся еще всем, здесь все не закончится. Я до последнего не мог поверить, что это все будет по-серьезному, только когда появились первые убитые 18 февраля, я понял, что все по-серьезному, именно 18-го. Потому что днем шли взрывы от гранат – такое, кого-то могло и убить, а когда уже вечером пошли убитые, их там было немного, два или три человека, с огнестрельными ранениями, я понял, что все по-настоящему.

<...> Мы готовимся всегда, мы ждали этого всю жизнь. <...> Больницу захлестнуло, объем большой. Но все равно, все на адреналине, все счастливые. Мы не вызывали [медиков], они съезжались сами, люди этим живут – это не слова. Да здравствует интернет, в интернете «Smoke on the water* – и вперед на работу», если что-то дымит, все перезванивают, спрашивают: «*Я должен приехать*?» Допустим, утром массовое поступление, я говорю: «*Ребята, у нас массовое поступление*» – бригада должна уходить, сразу все: «*Надо остаться?*» Причем все понимают, что это в плане денег альтруизм, государство это не компенсирует, просто это любовь к своей профессии. Зато в этот момент можно прооперировать, можно почувствовать высшую степень своей необходимости. Я не шучу, здесь люди на это настроены, их как бойцовских собак натаскивают, и они живут этим – и врачи, и медсестры, и санитарки. Просто нужно четко понимать, что мобильность врача выше, у нее есть машина, у него есть квартира в Киеве. А многие медсестры в Киеве не живут, с санитарками еще хуже, киевских санитарок практически нет. Поэтому это была проблема, но тогда много сестер здесь просто жили, без всяких понтов: осталась ночевать, поехала домой, переоделась, помылась и вернулась на работу. Не нужно было никого упрашивать. «*Дівчата, треба залишитись*» – все, и дежурили. По крайней мере все перевязочные [сестры], старшие, анестезистки, эндоскопистки – они здесь жили.

Мое удовольствие, выходишь на улицу [к волонтерам]: «Вася, ты сегодня главный, мне нужно три машины». Три машины девочек домой отвезли, они помылись, детей накормили – и на работу. Я не знаю этих людей, я не знаю этого Васю, если вы сейчас покажете мне этих волонтеров, то я их не узнаю. Но коммуникация была великолепная. Вышел, подхожу: «Трупов боишься?»– «Вроде нет» – «Пойдешь в похоронную команду», – забрали, пошли тягать покойников, их не так много было, слава Богу. Его мама благодарила меня очень: «Я так боялась, потому что он все время бегал на Майдан на баррикады, а тут, говорит, решил

* Аллюзія на композицію рок-гурту «Deep Purple»

поехать к Диме». Показал ему дорогу до нашего морга, первое время вывозили в морг, потом прекратили, потому что когда на улице стоит двести человек и мимо тянут труп, то потом эти двести человек могут пойти и кого-нибудь повесить, это не нужно. Поэтому их складывали в коридоре, на втором этаже, и опознавать там было легче. «Дальше будешь командовать похоронной командой. Дальше ты должен кого-то обучить, чтобы уйти домой». А потом я узнал, что он прекрасный инженер. И говорю: «Что же ты будешь нам трупы тягать, вон, нам только что привезли новый операционный стол – ты лучше монтируй его!» Собрал-наладил нам столько аппаратуры за эти две ночи – пользуемся до сих пор. Сейчас он какой-то очень модный айтишник.

Бывало, везут каталку – с нее льется кровь, как в кино, вот это как бы да! Но это прикольно для Голливуда, наверное, если так абстрагироваться. Конечно, жутко, молодые убитые, никогда к этому не привыкаешь, хотя мы с этим работаем. <...> Сейчас все это уже не совсем так воспринимается, как когда камень Небесной Сотне открывали. Я тогда уже говорил, что будет не сотня, будут тысячи, – так оно и получилось. <...> Ради чего погибли эти сотни, а потом тысячи? Жутко! – <...> И если людей не учит история, то нужно ждать третьего Майдана. Мы готовимся, на самом деле, для больных будет лучше, хотя каждый следующий этап будет все более и более кровавым. <...> Приезжали наши афганцы, мы с ними общались, они настроены жестко, они чувствуют себя обманутыми. Я так не воспринимаю, это моя работа, мы всегда готовы работать. Майдан не будет последним, люди чувствуют себя обманутыми, не я. <...> Погибли их друзья, причем у них колоссальные потери среди их Афганской Сотни, там практически все реальные бойцы погибли, и те, которые были у нас. <...> И они настроены агрессивно, поэтому будет мрачно. Мы всегда готовимся, мы всех будем спасать, кого получится.

Давайте истории, поменьше политики.

<...> Афганцы [самооборона] – супер, бомба! Они в свое время прошли эту страшную науку, это испытание и стали организованными. Мне понравилась их корректность, на самом деле, для нас это колоссальная проблема, чтобы дилетанты не лезли в нашу работу. Эти люди сказали: «Это не наше, мы сюда не лезем. Док, работай, окей». <...> Они так классно все сумели организовать! Я никогда вкусно не питался. <...> Бомжи наши были счастливы, они так никогда хорошо не питались, мы никого не выписали, майдановцы всех кормили. Транспорт, коммуникация с другими больницами [все было на них].

Нашим коллегам, докторам, нашим бывшим сотрудникам, которые [когда-то] уволились от нас и приехали к нам сюда работать на эти дни, я благодарен. Медсестры, врачи, которые у нас когда-то работали, а сейчас были в больницах, к которым не привозили [майдановцев], приехали сюда и говорят: «Я буду помогать санитаркой / медбратом». Я знаю кандидата медицинских наук гинеколога, которая у нас работала перевязочной медсестрой. Она говорит: «Я вообще оперирующий гинеколог, я понимаю, что здесь ничего не знаю, я согласна держать крючки». Бомба!

В некоторых больницах, мы не будем говорить, в каких, был запрет на прием майдановцев – к нам ящиками везли [от них] медицинские расходники, инвентарь

мягкий, лекарства, нитки (для хирургии самое главное), причем академически очень богатые, условно богатые учреждения везли и передавали нам. Вечером подъехал джип, открывают багажник: «Забирайте». Администрация была категорически против майдановцев, не хотела лезть в политику, сотрудники собирали. Может, даже и администрация [участвовала], чтобы не светиться и в то же время помочь, по возможности. Привозили ящиками.

[Волонтеры] хорошие, они пришли с абсолютно новыми логистическими подходами, новыми взглядами – это был большой плюс. Мы до сих пор сотрудничаем. И между собой, конечно, как настоящие украинцы, перегрызлись, друг друга обвинили в кражах, в рейдерстве, и разбежались. А те, кто остался – мы очень им благодарны. Волонтеры, которые просто забирали больных на ночь домой: «Я сама ему буду делать перевязки, я понимаю, что здесь его заберут в милицию». Постельное белье – нет проблем. Волонтеры-депутаты, когда у тебя сидит в приемном отделении народный депутат, то многие вопросы решаются очень быстро. У нее есть водитель, помощница, и я говорю: «Мне нужен такой-то препарат» – пум-пум-пум, привозят из такой-то больницы. У нас был момент, когда было три депутатши в приемном отделении, безумно приятные женщины и очень к нам лояльные. <...> Хотя были и омерзительные граждане, которые вламывались в реанимацию: «Мы хотим помочь!» – «Пойдите и спросите, чем помочь, а не вламывайтесь!

Мы не будем называть телеканалы, которые ночью привезли нам в подарок дорогущую аппаратуру, и нам депутаты сказали: «Ребята, давите с них, у них руки в крови и с них можно много выдавить, они сейчас будут от вас откупаться». <...> Двести человек, которые здесь стояли – они могли разорвать. <...> Мы несколько суток не могли вызвать сюда милицию на оформление [трупов], боялись к нам приезжать. Эти роведешники печерские очень были обеспокоены, мы им давали гарантию, что они заедут на территорию и уедут отсюда живыми.

<...> [Силовики] в основном шли через центральный военный госпиталь. Там тоже были убитые. Но и у нас были тоже силовики, с первого дня, всем оказана помощь и на очень высоком уровне. <...> Привезли милиционера пострадавшего, в гражданском, он положил возле себя гранату, пистолет и сказал: «Я им живым не дамся», – я ему: «Хорошо, сколько у тебя в обойме патронов?», – «Там у меня еще есть две гранаты». Я говорю: «Отлично, там двести человек стоит, ну убьешь ты двадцать, остальные тебя просто разорвут, как в кино». <...> У нас были хорошие отношения со всеми. Во главе угла должен стоять гуманизм, не имеет значения, милиционер он, бандит, восставший или просто проходящая по улице бабушка, если она хапанула где-то пулю или осколок. <...> У нас не было конфликтов с милицией, мы ни с кем не воевали, у нас были прекрасные отношения с милицией. И сохраняются таки, сейчас они полицией называются. <...> У нас был милиционер с пулевым ранением в сердце, он выжил, его оперировали. Он из Донецка, не знаю его дальнейшую судьбу, мы его потом перевели в Центр Сердца.

<...> У нас был нацгвардеец, у которого было огнестрельное ранение в голову. Это совершенно душещипательная история: сына лейтенанта папа полковник поставил в первый ряд, срочников убрал за спины. В принципе, за такое начи-

наешь уважать. Это было, наверное, восемнадцатого числа. Папа сюда приехал, и приехал ночью «Беркут»: «Здесь не хотят лечить милиционеров». Дежурный врач провел их в реанимацию, показал, что [парень] лежит в реанимации, что помощь оказывается, [беркутовцы] уехали. Афганцы уже были, но как-то не возник конфликт. Я утром подошел к отцу, отец в форме, полковник. Я дал ему свой халат: «Слушайте, давайте так, без понтов, вы снимайте форму, здесь этим козырять не нужно». Потрясающая история, я папе сказал: «Можно руку пожать? Потому что я бы своего ребенка не поставил в первый ряд». Парень прошел на ура, он у нас начал говорить (он был в коме), невеста, кольца – как в кино, я не шучу, без понтов! Он сначала начал говорить с невестой, потом с папой, он учился здесь ходить. Потом они уехали в Германию, немцы оценили нашу работу на пять баллов. <...> Мы его одним из первых отправили туда, он уехал в Германию с пулей в голове, мы сказали: «Мы убирать не будем», а папа сказал: «Нет, мы хотим», и они уехали. Сын приезжал, сын играет в футбол, сын полностью восстановился, хотя живет с пулей в голове, немцы тоже побоялись удалять (пуля в головном мозге). И они оба воюют на Востоке, хотя папа из таких восточных провинций и достаточно агрессивно был настроен к нам. Но он увидел, что здесь не фашисты, лечат [сына], разговаривают с ним на русском языке, и папа воюет за нас и теперь уже, думаю, сто процентов на нашей стороне. Такие истории у нас.

Был у нас тоже восемнадцатого [раненый] с огнестрельным ранением в грудь, с пулей, которая застряла над аортой, ему заведующий отделения плановой торакальной хирургии выполнил великолепную операцию, через микроскопический разрез пулю достал. Здесь специализированное отделение, такого не делают нигде больше в Украине.

<...> [Майдановцы] у нас долго были. Последних мы вывозили отсюда с таким трудом! Они тут поселились, обустроились, многие были просто социально неустроенные люди. <...> Сначала они были герои, а потом они здесь жили, бухали, постоянно ездили на награждения. И огромнейшее спасибо нашим волонтерам: их отвозили в какие-то санатории, за границу, потом их возили по Киеву куда-то по экскурсиям. Потом их пьяных привозили сюда неоднократно, когда они перебрались в город, сроднились и не захотели уезжать. Все-таки жить в Киеве – это искусство, <...> поэтому, не имея навыков [городской жизни], они возвращались в больничку, а он же ж герой, его не выкинешь. И мы его силой не выкидываем. Нам волонтеры оставили номера всех сотников, и мы уже звонили и говорили: «Тут ваши опять шуруют». И вот они к нам приезжали, очень быстро объясняли, что докторов обижать не надо. У нас долго висели телефоны на случай конфликта с майдановцами. Победивший народ, так сказать, [пытался] брать свою долю, в том числе и с этих, очкариков в белых халатах. <...> Милейшая, интеллигентнейшая женщина нас коммуницировала с Правым Сектором, там мрачные были ребята: «Мы сейчас посмотрим, на какой машине ездит врач в этой больнице, мы сейчас разберемся, на какие деньги ты эту машину купил». Я сразу: «Ирочка, ваши опять бузят». Классический революционный Петербург, все повторяется, пока не поймет наш народ, но для этого нужно в школу ходить, а не бренди-колу пить.

<...> Было много спекуляций: «Мы тоже едем в Польшу!» – я говорю: «Подождите, вы какое отношение к Майдану имеете?» – «Они берут всех!», я говорю: «Ну вам не стыдно?» Не только поляки, чехи, немцы, но и очень много больниц Западной Украины, спасибо им: Львов, Ровно – они очень многих забрали. Когда администрация здравоохранения *оговталась*, начали создавать какие-то списки, отправлять [на лечение]. Могу сказать, что нескольким людям мы действительно благодарны, они смогли сделать то, чего мы не смогли сделать. [Пациента] прооперировали в Германии, но потом мы стали делать то же самое сами, мы поняли, как они это сделали, и опять же, благодаря волонтерам. Нам нужен, допустим аппарат для вакуумной терапии, ты понял уже, что тебе не хватает. Спасибо нашим волонтерам, у нас уже есть два, три аппарата для вактэра, огромнейшее спасибо! Война и революция – для медицины это колоссальный прогресс.

За границу отправляли волонтеры, потом уже чиновники Минздрава направляли на долечивание. Первыми, на уровне волонтеров, это была Чехия, Польша – и все, в Германию – через Минздрав. В Израиль еще отправляли. Мы старались максимально не отправлять, если можем – зачем? Но: «Вы все коновалы, а вот там лучше». Потом многие возвращались и говорили: «Зачем мы от вас уехали?»

<...> Если бы в этом направлении социум двигался, в Европе мы оказались немножко бы быстрее. К сожалению, не движется. Их [волонтеров] слишком мало. Наверное, слишком многого хотим от наших людей, чтобы из дремучего социализма сразу оказались в капитализме – это нереально, нужно понять, что это невозможно. Сорок лет Моисей водил израильский народ по пустыне. Поэтому глупо надеяться, что у нас получится [быстрее]. <...> Все нормально и хорошо, не считая трупов и калек после войны.

***

Я родился в городе Киеве, и горжусь этим, в Охматдете, потом он назывался Детская специализированная клиническая больница номер четырнадцать, сейчас он опять называется Охматдетом. Я родился на коммунистический субботник, это мне мама рассказывала. Мои родители – дети офицеров, они попали в этот город в сорок четвертом году, мы не киевляне по происхождению (у меня бабушка, правда, в Киеве жила до войны). У меня оба дедушки погибли на Великой Отечественной войне, сейчас она называется «Вторая мировая», я горжусь ими. Отец у меня врач, он всю жизнь мечтал, чтобы я был врачом, и я стал врачом, у меня старший брат тоже врач.

Сергій Панфьоров (17-та лікарня, Київ):

«Не хватало операционных столов, я оперировал на обычной кровати»

Начнем, наверно, с того, как начали поступать пациенты с Майдана. Как только Майдан начался, сразу были поступления, потому что у людей были травмы –

не обязательно их била милиция, бытовые травмы. [Когда разогнали студентов], по-моему, кто-то у нас тоже был, потому что мы – ближайшая больница. Но это были не очень тяжелые травмы – рассечения, раны, каких-то глобальных проблем, насколько я помню, не было. Самые сильные впечатление оставили эти три дня [в феврале], когда были расстрелы – тогда было очень много народу, сюда привозили людей с огнестрельными ранениями. <...> Это больше отпечаталось в памяти, потому что за несколько часов поступило около ста человек. В среднем со «скорых» может быть двадцать, тридцать [за несколько часов], но не сто. Это очень много, и нужно как-то было справляться с этим.

<...> Не хватало не то что рук, а операционных столов. Я оперировал на обычной кровати. <...> Все было занято. Это очень сильно запомнилось – реальный Армагеддон. Вызвали абсолютно всех, потому что не хватало рук. Больные лежали на полу. Не хватало даже каталок, кроватей, свезли со всей больницы все, что можно было: из детского отделения, из терапии – отовсюду посвозили все. Более тяжелых раненых старались положить на кровати, более легкие лежали на полу. Еще отпечаталось в памяти, что весь пол – это была такая каша крови, потому что кровь капала с повязок, грязь, это все перемешалось. Я помню, что словил себя на такой мысли, что я иду, и у меня все тапочки залиты этой кашей из крови и грязи. А в больнице ведь обычно чисто, такого не было никогда в жизни – реальная война.

Не хватало операционных столов, привозили одного человека, мы операцию делали, и сразу второго на стол, мы даже не успевали обработаться. <...> Как в поле – война: одного забрали – второй, третий, четвертый, это ужас какой-то. Помню: утром начался расстрел, привезли молодого милиционера из внутренних войск <...> Молодой пацан с пулей в голове. Его прооперировали, я еще помню, мотал ему голову около девяти часов. И тут начали массово завозить раненых в операционную, врывается мой коллега, и чуть не скинули его – мы его очень быстро сняли со стола, мне даже не дали наложить повязку, потому что следующий пациент был очень тяжелый, вообще умирающий. Сразу мы этого сняли и второго положили на стол, а повязку наложили уже на каталочке.

Самый яркий случай – это операция на обычной койке. Она не приспособлена вообще к операции, ничего нет, не поднимешь ее. Свет мы нашли, в операционной у нас была такая лампа. Хорошо еще, что у нас есть свой осветитель, он помогал. А у пациента Грабовецкого* было в голове четыре пули, очень глубоко все сидели. Честно говоря, я думал, что он не выживет, но повезло. Четыре пули было, – достали, и одна пуля была в лобной пазухе, мы с лором ее доставали. Причем эта операция была в таких условиях – и человек выжил, слава Богу, недавно приезжал.

Умерло не так много – те, у которых ранения были несовместимы с жизнью, тут мы ничего не могли сделать. Вот мальчик, которого мы оперировали с утра, тот, что я говорил – он до сих пор ходит с пулей в голове, живой. Причем, такая интересная история: <...> папа у него был подполковник, по-моему, и поставил его вперед, не спрятал. Пуля вошла в одно полушарие, зашла и остановилась в другом

* Ярослав Грабовецький – активний учасник захисту Майдану. Лікувався у 17-й лікарні, був на лікуванні та реабілітації у Німеччині.

полушарии. Повезло, была на излете, видно, издалека стреляли в него, потому что если бы с близкого расстояния, он бы не выжил. Пулю мы не достали, потому что она сидит очень глубоко.

<...> Напряжения [от того, что были и майдановцы и силовики пациенты] не было, это обычная работа. Просто из-за большого количества раненых мы фактически не вылазили из операционной мы тут и ночевали, и дневали. Хорошо, что нам помогали, приносили еду: бутерброды, кофе, какие-то печенья, – это здорово помогало подкрепиться. Вышел из операционной, выпил чашку кофе – и пошел дальше работать.

<...> На самом деле у нас больница просто заточена на такие массовые поступления. Конечно, такого массового у нас не было, но, в принципе, мы были готовы к этому. Удалось все наладить, каждого поставить на свое место и распределить все так, чтобы каждый выполнял свою работу. Томографию делал компьютер, за сутки сделали более ста томографий – интересно, как выдержал этот томограф такую нагрузку. Это надо же не просто сделать, а пересмотреть все снимки, и каждого позашивать. То есть все работали, были открыты абсолютно все перевязочные, даже плановые, в других отделениях. Всем оказывали помощь, вся больница работала, коллектив был настроен на результат. Благодаря этому удалось довольно быстро это все разгрести, рассортировать всех этих пациентов – более тяжелых, более легких. Кого возможно – отправить в другие больницы.

<...> По поводу милиции – честно говоря, нас особенно не напрягала милиция. Как я понимаю, и самой милиции это было не совсем интересно.

<...> [Еще до этих февральских дней], когда были массовые избиения, тогда волонтеры появились. Мне запомнилось, что, когда были столкновения на Грушевского, мы оказывали помощь, зашивали все эти раны, и я тогда зашел в нашу маленькую ординаторскую комнату и увидел, что какие-то незнакомые люди готовят нам еду. Какая-то женщина мне сразу – тарелку с гречкой с мясом: «Будете?» – «Буду». Раз – и эта тарелка у меня. Я еще удивился – а кто это такие? Я так понял, что это просто люди, которые пришли нам помогать из местных домов, из ближайших районов и даже из не ближайших. Просто, видно, кто-то в сетях кинул клич, чтобы все повезли в 17-ю больницу. И все сюда приезжали, везли, кто что смог: кто лекарства, кто продукты. Даже, помню, мы ходили смотреть томографию, и я вижу, идут девочка с мальчиками, – молодые, лет, наверно, по шестнадцать, тянут торбу с лекарствами и спрашивают: «Куда нам это нести?» Причем настолько много этого всего было, что мы не знали, что с этим делать, просто все было забито этими растворами, лекарствами. Кстати, это нам очень помогло, потому что в больнице на тот момент не было столько медикаментов. Вот тогда мы поняли, что это волонтеры. У нас [достаточно открытая больница], коллектив довольно молодой, мы спокойно к этому относимся. Но тогда еще просто такое время было. <...> Потом это уже как-то привычно стало, что приносили лекарства, больных подкармливали, приносили все, вплоть до зубных щеток, до таких мелочей, у кого чего не было, кто иногородний был, помогали действительно все. Это было очень широко поставлено.

<...> Эти три дня в феврале сильно отложились в памяти, потому что было на самом деле очень страшно. Ходили разные слухи, это работало «сарафанное радио», как говорится. Например, распространилась информация, что расстреливают какие-то машины, поэтому люди даже боялись уезжать с работы домой. Был момент затишья, можно было уехать, уже ближе к ночи, чтобы хотя бы выспаться, потому что здесь, в больнице, найти какую-то кровать, поспать два часа было просто невозможно. Но люди боялись уезжать, потому что ходили слухи, что расстреливают машины. Была информация, что даже какой-то мост заминирован. Было такое ощущение общего страха: что-то такое творится, постоянно этот дым от горящих покрышек – мы же близко, все видно, черное небо в дыму. <...> Ощущение, что ты находишься в каком-то кино, что это происходит не с тобой, не в этой жизни. Ощущение какой-то нестандартности ситуации, мы же не привыкли к такому. <...> Никогда не думал, что могу такое пережить. Ну, это война, что ж делать.

<...> Вокруг [больницы] постоянно было движение. Кучи людей постоянно присутствовали на территории больницы. Здесь была своя «Самооборона», даже ходил слух, что сейчас приедут «титушки» бить их. Мы тут все не то что вооружились, но закрыли все двери, чтобы никого не пускать, выставили этих защитников, они смотрели. Никто, слава Богу, не приехал, все обошлось. Потом пошел слух, что «титушки» изымают пациентов из больницы, что они сюда бегут с битами, с оружием, что будут бить стекла и залазить внутрь. Короче, было страшно, даже не за себя, а за людей: лежит больной человек, он у тебя в больнице, ты несешь за него ответственность.

<...> Мы сообщали в горздрав, сколько человек поступило с Майдана. Я так понимаю, это было чисто для галочки. То есть не имело абсолютно никаких последствий: люди лечились, выписывались, никто их не забирал, милиция, во всяком случае, никого у нас «не изымала». <...> Для наших пациентов вроде бы все было нормально, не закончилось ничем плохим. Да, я слышал, что в БСП изымали пациентов. <...> Но мы никого не собирались отдавать. Потому что понимали – если человека забирает милиция, он потом может где-то исчезнуть, пропасть, его будут избивать, помощи он не получит. Мы были готовы, что они могут приехать, мы уже просчитывали алгоритм действий, что никуда никому мы их не отдадим. <...> Наше начальство тоже такой позиции придерживалось, что если человек заболел, его избили, он имеет травму, то он должен лечиться в больнице, а не в СИЗО сидеть.

<…> Не всех мы могли спасти, очень жалко. Была аппаратура, но если бы она была более современная, может быть, это было бы гораздо эффективнее для пациентов. Это потом уже волонтеры рассказывали нам, что необходимо, какие инструменты, какие аппараты нужно покупать. Потому что мы никогда не сталкивались с такими тяжелыми пациентами. Это военная хирургия была. Бывали у нас раньше огнестрельные ранения, но в таком количестве – никогда. Не было той аппаратуры, которая могла бы помочь им. Например, у нас был один краниотом, но он был в ремонте, и нам буквально за два–три дня купили новый краниотом, и он очень помог. Время операции реально сокращается в два раза, а тут каждая секунда имеет для пациента значение. Даже такая мелочь – персональные лампы.

У нас не было передвижных и персональных ламп, – волонтеры их сразу закупили несколько штук. То есть, если бы это все как на Западе было, может быть, это было бы эффективнее. К сожалению, как случилось – так случилось. Сейчас мы уже более готовы к этому, аппаратура есть, опыт есть, а тогда это было намного сложнее. Оперировали везде: и на кроватях, и под обычной лампой, и под дневным светом, не хватало всех этих устройств. Ну, голова есть, руки есть – люди выживали, большинство все-таки остались здоровыми.

Конечно, повреждения были очень тяжелыми. Помню пациента, который погиб, к сожалению. В него попали такой пулей, как на кабана, наверное – такая огромная латунная болванка зашла в грудную клетку и разворотила ее. Конечно, шансов у него было очень мало. Помню, был молодой парень, студент, ему снайпер попал в голову: пуля вошла через глаз, прошла через все полушарие и застряла там. Мы не смогли его спасти, потому что мозг был очень разрушен. Я помню, когда вышли к маме и сказали, что его больше нет, мама не поверила: «Быть не может. Этого быть не может. Это вы ошиблись, наверно». Были очень большие поступления, и действительно иногда фамилии были записаны не совсем правильно, могли перепутать. <...> Но, к сожалению, это был он. С такими травмами люди просто не выживают.

[Некоторые пациенты] возвращаются, мы их наблюдаем. К сожалению, их на месте не всегда правильно консультируют, и они опять приезжают к нам. Например, этот милиционер ко мне из Николаева приезжает, его папа до сих пор звонит. И Грабовецкий – пациент, который чудом остался живой.

<...> Я помню многих, кого оперировал, но некоторые просто уехали дальше – их на второй день позабирали в Польшу. <...> Все очень боялись, что приедет милиция и будет их забирать, особенно после событий на Грушевского. Поэтому их надо было как можно быстрее отправить дальше, за границу, их и отправляли. Было несколько людей, их избили дубинками, там у человека были вдавленные переломы в голове. Мы их прооперировали довольно успешно, все хорошо. Если бы они остались у нас, мы бы все сделали. Как я понимаю, на тот момент шла речь не о том, что нам не доверяют, а их вывезли именно из соображений безопасности. <...> Очень много было иногородних, именно из Львовской и Тернопольской областей, из Западной Украины, их старались направить либо по месту проживания, либо туда, дальше. Ну, во Львовской области милиция сразу перешла на их сторону, их никто там не трогал, их либо во Львов отправляли, либо в Польшу, Германию – куда могли. Поэтому их сегодня могли прооперировать, а завтра они могли уехать, <...> если человек транспортабельный. Если пациент тяжелый, мог не перенести переезд, то, конечно, мы таких не отдавали. [В обычных условиях] человека сразу отдавать после операции – это не совсем правильно. Надо понаблюдать, потому что я знаю, что я прооперировал, какие могут быть проблемы, а тот врач, к которому он попадает потом, не видел всех этих моментов, он видит бумажку, которая с ним; но бумажка – это бумажка, другое дело, когда я его оперировал, я знаю. Но такая ситуация была, когда просто приходилось отдавать их. Мы оставляли свои телефоны, врачи иногда звонили, консультировались: «Что вы сделали?»

Во время событий на Грушевского таких тяжелых травм не было, травмы были тяжелые в феврале, эти три дня – тогда было очень сложно. Потому что время, потраченное на помощь легкому пациенту – это одно время. Если рана на голове, оказать ему помощь может один человек, ну, два: можно просто зашить рану, отправить человека домой или положить под наблюдение. А когда у человека, допустим, огнестрельное ранение в голову, то надо хотя бы несколько часов его оперировать, потом в реанимации он должен находиться довольно много времени, то это очень много людей задействовано сразу. Это очень большая нагрузка на людей, которые должны подключать аппараты, датчики, мониторы, ставить капельницы, нужно присутствовать, следить, в случае каких-то проблем – решить их, снимки сделать, отвести пациента на томографию. Это огромная нагрузка, причем он не один такой, а поток идет, нужно оказать помощь всем. Мы [раненых] сортировали. Это принцип военно-полевой хирургии: сортируют раненых, которым нужно сейчас оказать помощь, которые могут подождать. Наш заведующий даже брал фломастер, писал им на лбу, чертил знаки, чтобы знать. Потому что не успеваешь узнать – сделали ему снимок или не сделали, исследовали его или не исследовали. Писали: «УЗИ сделано», «Рентген сделано». Мы это все учили, знали, но просто с этим не сталкивались в таких объемах. Это все писали, и это очень помогло, потому что сразу видно, что, допустим, обследован, уже ничего не нужно, просто ждет транспортировки в палату.

Все было загружено. <...> У нас абсолютно весь коллектив больницы был задействован, мы тут и жили, и спали, и ели. Абсолютно все. Санитары, которые живут в окрестных селах, пригородах – все были здесь. Весь коллектив, все доктора, главный врач – вся больница работала, даже из детского отделения врачи, терапевты, которые травмами, в общем-то, не занимаются, тоже всем помогали. <...> Много пациентов лежало по другим отделениям, в том числе и в пульмонологии, и в плановой хирургии, мы просто ходили, смотрели их. <...> Это был такой глобальный Апокалипсис. Я ж говорю: идешь по этой жиже из крови и грязи и думаешь: «Боже, какой ужас! Мама, роди меня обратно». Залит был весь коридор, санитарки просто не успевали протирать этот пол, привозили все время новых пациентов.

<...> Потом немножко все успокоилось. Мы уже немножко вошли в курс дела, вработались, как-то нам удалось все это разбросать. Помощь мы оказали, операций больше у нас не было, пошел просто лечебный процесс. Перевязки, да, было напряжение, много народу было, но у нас это [вошло] в накатанное русло. <...> Много людей уехало, это облегчило нам работу, поэтому большого напряжения уже не было. Приходили волонтеры, приносили лекарства, еду, одежду. Оставались более тяжелые пациенты, которые нуждались в длительном лечении, а все легкие, в основном, разъехались по домам. И буквально через неделю их осталось несколько человек, в основном это были черепно-мозговые травмы, потому что всех остальных позабирали.

<...> Мы анализировали прошлые события, проговаривали все, решали, что можно было сделать лучше, что не получилось, какие-то уроки из этого извлекали,

но в основном работой все были довольны. Настолько слажено сыграл коллектив, что, в общем, удалось с минимальными потерями решить все проблемы. <...> Сработали более-менее хорошо – за счет того, что был вовлечен весь коллектив, и все были заняты своим конкретным делом. Все обязанности были четко распределены: вот ты делаешь то, ты делаешь то, ты делаешь то – получился такой правильный конвейер. <...> За счет этого удалось быстро скоординировать все эти потоки.

<...> Все эти осколки, пули, ранящие снаряды, дроби – мы их собирали, складывали, подписывали, отдали начальству. Конечно, фиксировали в истории болезни. <...> Насколько я знаю, никто не интересовался, где эти патроны. <...> Меня вызывали в Генеральную прокуратуру, следователь задавал мне вопросы: «Вы действительно считаете, что в них стреляли? Это были огнестрельные ранения? Что это было? Рана?» Я уже не могу конкретно вспомнить, о чем меня спрашивали. Ну, расспрашивали: «Действительно ли вы извлекали эти патроны? Где они находятся?» Я говорю: «У заведующего они есть». – «А скольких пациентов вы прооперировали? А помните ли фамилии?» Несколько человек – те, кто непосредственно оперировал, извлекал эти пули, – ездили в Генеральную прокуратуру, и нас спрашивали об этом. Но это было один раз. Те несколько осколков, по-моему, до сих пор хранятся у заведующего, если милиция их не забрала.

<...> К Майдану у нас, как в любом коллективе, было разное отношение. В основном, 99%, все поддерживали. [Но при оказании помощи] вообще никаких вопросов не может быть. К нам привозили кто милиционеров, кто майдановцев – абсолютно одинаковое отношение к пострадавшим, мы там не делили. Мы старались их не [помещать] в одну палату по известным причинам, но были случаи, когда они лежали в одной палате, и никаких вопросов у них к друг другу не было.

<...> [Такой масштабной помощи больнице] раньше не было, это впервые. Волонтеры на самом деле спасли очень много жизней, потому что если бы не волонтеры, у нас бы не было столько растворов, столько лекарств, мы бы просто физически не смогли держать [такое количество пациентов]. У нас нет [системы быстрого пополнения больниц]. Насколько я знаю, все заказывают через аптеку, и пока это оплатят, пока это привезут – тогда аптека выдает. Но это нужно сейчас, а если привезут завтра, может быть, уже не нужно. <...> Если проходить через все эти бюрократические препоны, то годами можно ждать это оборудование. А волонтеры это привозили сейчас и сразу. <...> Привезли, распаковали – все было готово к работе. Раз – в операционной все лампы. <...> У меня не было никаких проблем. В больнице все уже было на складе, было завалено этими бинтами, растворами, антибиотиками. <...> Благодаря волонтерам больница была обеспечена всеми медикаментами, еще и оборудование поступало. Завалили нас медикаментами, настолько было всего много, наступил такой коммунизм, мы даже к такому не привыкли, потому что обычно мы экономим. <...> Поэтому если бы не волонтеры, то ситуация могла бы выглядеть совершенно по-другому. Люди разных возрастов, начиная от чуть ли не детей шестнадцатилетних, которые приносили по несколько флаконов всех этих растворов, и заканчивая богатыми людьми, которые приносили эти торбы, сумки: скажите, что нужно, мы все купим. Спасибо им большое.

***

Мне 43 года, родился в Хмельницком, живу в Киеве, закончил здесь институт, работаю в 17-й больнице с 1996 года. Уже фактически киевлянином стал. Жена, двое детей у меня.

В'ячеслав Черненко (3-тя лікарня, Київ):

«Ми оперували "втіхаря", приховуючи від керівництва лікарні»

Мене звати Черненко В'ячеслав Михайлович. Я асистент кафедри загальної хірургії номер два Національного медичного університету імені Богомольця. На час подій на Майдані був лікарем із надання невідкладної допомоги населенню міста Києва Клінічної лікарні номер 3, яка є клінічною базою нашої кафедри університету.

Майдан для мене почався 19-го [січня]. Початково студентська активність на Майдані, з моєї точки зору, виглядала просто дитячою витівкою і забавкою. Я до неї серйозно не ставився. Наступні побиття студентів, які відбулися в ніч з п'ятниці на суботу в той час, коли я був на презентації книжки Амосова, стали для мене екстраординарною новиною. Однак я не виявив бажання піти на Майдан на народне віче, тому що вважав, що це організація не дуже чистоплотна і це знову якісь політичні ігри і піар – через те що, можливо, опікся на Майдані 2004 року; після того я вважав, що наш народ зрадили і знову використовують наші патріотичні почуття у досягненні своїх політичних цілей і амбіцій.

Проте 19-го [січня] на Водохреща в неділю, коли почалося вже силове протистояння на Європейській площі, я отримав телефонні дзвінки від своїх родичів про те, що щось трапилось і що в нашого друга Дениса відірвало ногу. Як виявилося потім по факту, він отримав поранення внаслідок світлошумової гранати. Як сказав сам Денис, потерпілий, це була третя граната, що полетіла у натовп, вона підірвалась безпосередньо в нього біля ноги. І тихенько його друг і мій зять, він же мені кум, Женя Харченко, привіз його до мене в лікарню, в операційну приймального відділення. Я його прооперував, зробив все, що було необхідно з точки зору хірургії. Ногу там не відірвало, все було трохи простіше, таким чином, він одужав.

Після того я пішов на Майдан подивитися, що там і як там, де потрібна допомога. На мій погляд, бігати просто як санітар по полю бою було недоцільним використанням мого ресурсу, я так собі вважав. Великого страху не було, розуміння, що це небезпечно – так, але страху не було. Це була чисто вмотивована думка, на цьому наголошую. Тоді в Михайлівському соборі почала організовуватися медична служба. Я прийшов, залишив свої координати, запитав, чи не потрібна допомога. Але мені ніхто не зателефонував. Із знайомих лікарів я там нікого не

зустрів, були всі незнайомі люди. Можливо, через те, що був незнайомий лікар, можливо, з іншої причини, не знаю, чому мені ніхто не зателефонував.

Потім була якась активність, були знайомі поранені, які боялися звертатися до офіційної «швидкої», офіційної лікарні, тому що тоді МВС відслідковувало всіх ушкоджених і поранених, дані передавалися з приймальних відділень, і люди несли кримінальну відповідальність, мали великі проблеми – пам'ятаємо Юрія Луценка, загиблого журналіста в Жовтневій, це саме цей час. Були хірургічні втручання. Я їх оперував тут у лікарні з лікарем однодумцем, коли була потрібна допомога анестезіолога, щоб дати наркоз. Він також був один із ідейних.

Ми це все робили «втіхаря», приховуючи від керівництва лікарні. Ми напряму до них не зверталися, чи можна цим займатися, але риторика була така, що про всіх ушкоджених на Майдані потрібно доповідати. Вони входили в сводку, а ми знали, що якщо доповідати в сводку, то тут буде МВС, і цих людей просто посадять за грати як мінімум. Тож ми цього не робили, приховували.

Сказати точну кількість я не можу, не пам'ятаю. Їх було не дуже багато, до 10 чоловік. Потім подзвонили знайомі з «Охматдиту» і сказали, що потрібно допомогти відкрити шпиталь у Олександрівському соборі. Це чисто організаційна робота, не медична, буквально за один вечір це все налагодилося. Знову ж таки я прийшов у Михайлівський, запитався, чи їм потрібен хірург. Вони сказали, що в принципі так, але штатний розклад чергових вже розписаний, будь ласка, залишіть координати, може, ви нам будете якось необхідні.

Під час кривавих подій, коли розстріляли безліч людей, офіційно я був на чергуванні в лікарні. До нас з Міськохоронздоров'я надійшов наказ розгорнути всі операційні, всі ліжка сформувати. Я був у одній із сформованих бригад. Закріплено було одну операційну, окремий стіл. Моя робота полягала в тому, щоб бути хірургом у випадку масового надходження постраждалих в операційні. За дві доби, які я тут провів, ніхто не надійшов, але вказівки розходитися не було. Сумарно ми це все тримали шість діб, але до нас так нікого з хірургічною патологією не привезли. Везли в мікрохірургію кисті і дуже мало – до травматологів, легких поранених. Після цього ми згорнули наші ліжка і працювали в штатному режимі. Це час, коли саме активне протистояння закінчилося на Майдані.

А після того почалася така робота. Із цікавих був один з поранених, якого мені подарувала Леся Литвинова*, це був Женя Волобчук. Чомусь він мені запам'ятався найбільше. Він отримав поранення із обрізу кулею, яка направлена на зупинку великих транспортних засобів. Йому зробили первинну хірургічну обробку в Будинку профспілок, але в цей час Будинок профспілок загорівся, і він був терміново евакуйований, проходив лікування вдома. Леся сказала, що в нього щось із ногою, треба подивитися. І це «щось» виявилося на три чи чотири активних хірургічних втручання під знеболювальним за участі анестезіолога з численними перев'язками на дому. Такий пацієнт, який запам'ятався. Він вижив, ногу вдалося врятувати.

---

* Див. свідчення Лесі Литвинової у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

Лікарі на передньому краї не завжди справлялися із цим потоком. Ще була організація домашнього шпиталю у Лесі Литвинової вдома на квартирі, тобто була така ідея. Леся Литвинова – це однокласниця мого старшого зятя, того ж самого Жені, про якого я вже згадував. Якась купа ліків, купа всього в неї вдома. Ми прийшли, це все організували, сказали, що треба, а чого не треба. Але Леся мене до активної хірургії не залучала до себе додому. Постраждалих до неї довозив Автомайдан, це були більш терапевтичного профілю постраждалі. Ними займався середній зять Сергій, сама Леся, ну, і були якісь соматичні, терапевтичні хворі з пневмонією, тобто активної хірургії не було. Після цього Леся вивезла все устаткування нам, коли формувався польовий шпиталь на Інститутській. Під час активного побиття її захопив «Беркут», і через дві години спалив всю палатку, що дуже шкода.

Повертаюсь до того, коли закінчилося активне протистояння. Я на роботі почув, що в мене під кабінетом хтось плаче. Виявилося, що це дружина, донька, постраждалий син, – він прийшов на чергову перев'язку, в нього було ушкодження кисті на Майдані. Ми дізналися про те, що їхній батько лежить в Інституті нейрохірургії. Вони не можуть вирішити питання, чи відправляти його на лікування за кордон, бо з'явилась така ініціатива від Фонду [Ольги] Богомолець, яка начебто займалася відправкою постраждалих за кордон. За їхнім проханням чи з власної ініціативи я поїхав в Інститут нейрохірургії, куди прилетіла бригада чехів, – це вони відбирали поранених на евакуацію. Був невеличкий організаційний хаос. Я з ними залишився, і з цією групою ми таки достукалися до керівництва Інституту нейрохірургії. Від них зустріли на момент первинного огляду всіх пацієнтів лише приязне і адекватне ставлення. Відібрали із п'яти постраждалих на Майдані, які були всі у важкому стані, однак двоє нетранспортабельних, в тому числі і батько цієї дівчинки (вилетіло прізвище), відібрали їх.

Чехи залишилися дуже задоволені. Сказали, що в них є ще список, по-моєму, 22 постраждалих, чи не міг би я їм допомогти відібрати з них, тому що дуже багато таких постраждалих, які не є профільними, які не потребують евакуації за кордон і лікування там. Я побігав, їздив-їздив, а потім подумав: для чого мені їздити, коли можна подзвонити знайомим лікарям або медичним працівникам цих лікарень? І за дві години зібрав повну інформацію. Виявилося, що з цих 22-х, по-моєму, лише один дійсно заслуговує на евакуацію. Вони були в захваті від того, що так мало потрібно часу для опрацювання такого великого масиву інформації. І я працював з ними ще декілька діб, поки вони не заповнилися. Але по факту ті списки, які у них знаходилися, не відповідали реальній клінічній картині. Виникло бажання розібратися, що це за такий Фонд Богомолець, що це за координаційний штаб, що це за організація, яка дає недостовірну інформацію.

Знову ж таки через Лесю Литвинову вдалося взяти особистий приватний телефон Ольги Богомолець, мене в тому штабі чекали, ми туди поїхали. Вони запросили мене туди працювати для того, щоб допомагати відбирати поранених, тому що інформація, яка стікалася в координаційний штаб, не оброблялася лікарями. З лікарів, як потім виявилося, там ще є Оксана Сивак. Вона, власне, займалася тим

самим, що і я. Запам'ятався абсолютний хаос у цій структурі. Постраждалі незрозуміло з яких причин потрапляли до цих списків, незрозуміло, хто їх формував.

В цей самий час подзвонили з Михайлівського собору і спитали, чи не міг би я до них під'їхати. Я до них під'їхав, зі мною розмовляв священик Василь. Він сказав, що знає про трьох працівників МЗС і «Беркуту», які дуже важкі, дуже поранені, в тому числі проникаюче поранення в черевну порожнину, проникаюче поранення в грудну порожнину, а в іншого майже відірвана нога і там гангрена. Така неперевірена інформація, і вони лежать десь вдома. Чи не міг би я поїхати їм допомогти, оглянути. Ясна річ, я зголосився. Вияснилось, що вони лежать в шпиталі. Поїхали в один шпиталь від МВС на Лук'янівку. Я зустрів там свого знайомого лікаря-терапевта, який працював у МВС «Беркут», він сказав, що тут таких немає. Почали вияснятичерез нього, де ці постраждалі лежать. Виявилось, що лежать вони у військовому шпиталі.

І от у складі такої собі групи – Васі священика, цивільного лікаря, Віки Волосянко з Мальтійської служби допомоги з Івано-Франківська, які стояли наметом на Майдані Незалежності, – ми поїхали у військовий шпиталь, у структуру, яка охороняється, куди цивільних не пускають. Прийшли, почали оглядати хворих. Стався невеличкий конфлікт з начальником відділення. Ми кажемо, що ми Фонд Богомолець, що відбираємо поранених для евакуації, для лікування за кордоном, тому що від угорців надійшла квота на сто людей, якщо я не помиляюся, половина з них повинна бути із силових структур. Отримали телефонну згоду від начмеда військового шпиталю. Для нього ця ідея була дуже позитивна, і він до цього радо поставився: будь ласка, зелений коридор, зелена вулиця. Виявилося, не все так погано. Дійсно, є троє постраждалих з такими прізвищами, емвеесівців і беркутівців, але вони не такі важкі, і в цілому є 27 чоловік, з яких 12 чи 16 дійсно можна лікувати за кордоном, вони дійсно дуже важкі. Двоє з них померло найближчим часом.

Фонд Богомолець, оцей координаційний центр допомоги евакуації, працював якось дуже недолуго. Хворі були доліковані до певного етапу і переведені за місцем проживання. А це ж люди з областей! Тобто багатьох з них просто фактично не було [доліковано]. Можна так сказати, що наша робота і похід «в логово ворога» були даремними. Після цього моя робота з цим координаційним штабом закінчилася, тому що це була неефективна структура, на мій погляд.

Що ще з Майдану? Ну, допомога цивільним – знову ж таки Леся Литвинова знала дуже гарно мальтійців, вони там всі бідні похворіли на Майдані. Вона каже: «Як, ти не знаєш мальтійців? Ану бігом!» І ми їздили декілька ночей і лікували їх. Лесю, за те, що вона мала свій шпиталь в квартирі і мала таку активність, переслідував «Беркут». За нашою інформацією, вона переховувалась тиждень чи півтора.

Щодо поранених вевешників – коли я їх оглянув у військовому шпиталі, це для мене було шоком, настільки їх було багато. Я зрозумів, що правда не тільки на одному боці, зрозумів, що це цивільний громадянський конфлікт. Для мене

тоді був переворот, вибух мозку, тому що я побачив хлопчика з селища під Сімферополем, якому 19 років, який, може, в житті ще й не цілувався ніколи, але в нього була ампутована нога і видалено обидва яєчка. Він лежав в шпиталі без надії на якесь протезування, в палаті зі старим полковником ще радянської системи, який казав: «Нічого нікому не розказуй, бо активісти такі погані». А постраждав він наступним чином: стояв, як він розповідав, кордон вевешників, кажуть – наступати на активістів Майдану. «Ми йдемо вперед, а по нам стріляють, кидають гранати по нам ззаду». Тобто, «Беркут» стріляв. І я знаю таку ж саму інформацію від Аврамчука (це сотник однієї з сотень самооборони Майдану, який теж постраждав), який каже: «Ми бачимо цих пацанів зелених, бачимо, що на нас ідуть діти, і ми знаємо, що вони будуть здаватися. То так для картинки, наче ми їх мотузимо, але насправді – знімаємо щитки, устаткування, і ми їх не б'ємо». І в цей час коли групка майданівських активістів витягується на якогось вевешника, по ним активно стріляють «беркутівці». І в своїх, і в чужих.

Серед цих же постраждалих у військовому шпиталі був підполковник медичної служби «Беркуту», який мав чергування добу через добу. Він працював і надавав допомогу постраждалим силовикам, а іншу добу через добу на наступний день допомагав вже в цивільному одязі цивільним активістам. Він був першим, хто надав допомогу [Олесі Жуковській], пораненій в шию дівчинці з Майдану, я забув її прізвище, але ви всі її дуже добре знаєте. В нього було торакоабдомінальне поранення, і, судячи з характеру пошкодження, це був прицільний постріл з-за спини. Тобто, в нього стріляли з того боку, де територія була підконтрольна силовикам. Хтось в нього вистрілив з-за спини, це був однозначно снайпер, і це однозначно був провокативний постріл. Така інформація.

<...> Як це не дивно, коли організовувався шпиталь у Олександрівському соборі, охороняли цей собор «беркутівці». Тоді були морози, вони приходили до нас і грілися в приміщенні. Ми їх поїли чаєм. Єдине, що вони просили, саме просили, а не вимагали і кричали, єдине, кого вони не будуть пропускати до нас, то «Правий сектор», якщо будуть у них постраждалі. Ну, ми кажемо «добре», бо ми знали, що їх будуть нести у Михайлівський собор.

А різниці, потрапляв постраждалий чи емвеесівець, чи цивільний, то взагалі ніякої не було. [Зазвичай] всі емвеесівці лікувалися своїми силовими відомчими лікарнями: Головний військовий шпиталь, Шпиталь МВС на Лук'янівці. <...> Але якщо когось десь захоплювали і вони потрапляли в будинок Профспілок, пам'ятаємо тих полонених, їм так само надавалася медична допомога. Різниці між свій/чужий з боку активістів Майдану взагалі не було жодної. Це ж ті самі люди. Лікарі працювали, як їм годиться, не робили різниці між постраждалими по цей бік барикад і по той. Медицина працювала без кордонів. І всі медики, яких я знаю, говорять те саме. Нема якогось такого упоротого розуміння: тільки Майдан, тільки громадські активісти. Вони розуміють, що це люди, призвані на службу. Вони бачили цих дітей, які стояли в памперсах по шість годин на морозі, нікуди не рухалися і отримували обмороження статевих органів. Мабуть, з якимись наслідками, думаю, в тому числі і безпліддям.

До речі, не буду називати його імені, на даний час це людина, яка має орден Богдана Хмельницького третього ступеня за бойову операцію, це співробітник СБУ. Він розповідав, як це відбувалося з його боку. Командир його підрозділу відмовився стріляти по громадських активістах. Він сказав: «Наш підрозділ не стріляв. Ми відмовилися, командира усунуто». Цей командир загинув і отримав Героя України посмертно, але вже у війні на Сході з Росією. Тобто, є історія і з цього боку Майдану, і з того. Цікаво, як він розповідає: ми стоїмо в оточенні. Підходить час нашої зміни. Ми стоїмо по дві, по чотири години. А вичислити час – це елементарно робиться. За 10–15 хвилин до кінця нашої перезмінки підходить якась організована група, стає навпроти. І, відповідно, ніякої перезмінки вже не відбувається, ми стоїмо ще один термін. Тобто спеціально. От така, власне, правда.

<...> [Під час Майдану] показала себе абсолютна жертовність лікарів і медиків, принаймні рядових, я не говорю про якийсь керівний склад. В тому числі серед них були і високі посади, і організатори охорони здоров’я, які весь свій вільний час, робочий час віддавали для виконання професійних обов’язків. Вони не ставили собі, що це ніч чи це день. Працювали вдень на роботі, а вночі у Михайлівському соборі.

До того в мене не було такого досвіду надання допомоги при масовій травмі. Після того всі одне з одним перезнайомилися, організували тісні зв’язки, утворилися громадські об’єднання. Майже всі інструктори з тактичної медицини, що зараз є, тим чи іншим чином походять з Майдану. З’явилися волонтерські програми, люди підняли голову. Такі події організовують суспільство. Люди зрозуміли, що вони не бидло, що вони можуть щось робити, чогось добиватися. З’явилось дуже багато організацій, які цим ніколи б не займалися. Кажуть, от давайте ми лікарів відправимо кудись навчати... Медична спільнота дуже тісно об’єдналася.

На мій погляд, лікарі, які офіційно на своєму місці працювали (і для мене це лікарі з надвеличезної літери) – це 17-та лікарня, відділення політравми. Люди там жили днями і ночами. Відділення політравми відбивало поранених у «Беркуту», який приїжджав забирати постраждалих майданівців. Персонал лікарні ставав грудьми і казав, що ми вам нікого не видамо, ідіть звідси, аж до застосування фізичної сили. Тумаків надавали і прогнали «Беркут». Виходив головний лікар і казав: «Що ви тут робите? Ідіть якийсь кримінал ловіть. По кого ви прийшли, по поранених? Ми вам нікого не віддамо». Навіть так було.

[У нас навпаки] обстановка на роботі була така, що активність на Майдані дуже приховувалась, особливо на кафедрі. Це під страхом звільнення з роботи, доносів і такого іншого. Коли 18-го числа почали стріляти в людей ніби в тирі, тоді вже у всіх впала планка, ніхто вже не переховувався. Були відкриті розмови в ефірах, по телефонах. Ніхто вже нічого не боявся, ніякого керівництва, всі почали діяти відкрито.

<…> Організація, свідомість була. У Олександрівському соборі, коли організовувався [шпиталь], під'їхав якийсь цивільний чоловік, каже: «Вам щось потрібно?» Або приїхали, наприклад, в лікарню, сюди до нас, зайшли до головного лікаря, але він чомусь побоявся, замовив лише аж один відсмоктувач. Власне, в нас і не було аж такого потоку поранених.

Дуже багато громадських активістів купили безліч устаткування, яке і зараз працює. Де вони його брали? Приїжджає машина за 120 тисяч доларів, Х6 БМВ новий, просівший аж так. І звідти – штативи, устаткування, мобільні рентген-апарати, на мільйони доларів. Де людина його взяла? Купила за власний кошт. Що це за людина? Просто цивільний. Приїхав, вам треба? Треба. Через півдня приїжджає машина, загружена вщент. Це все працює.

Лікарі побачили, хто є хто, хто чим думає. Для мене люди, які користувалися в мене якимось авторитетом, яких я собі вважав за авторитети в медицині, перестали існувати після їхніх коментарів про події на Майдані. Показали таку нелюдяність, негуманізм. Всі проявилися. Але таких одиниці, «кончених, упоротих». Всі інші – це люди з великої літери.

<…> [Якби у перші місяці розуміти, наскільки потужне протистояння станеться], уже б тоді ми почали організовувати якісь медичні структури, шпиталі. Я не йшов би з того Михайлівського, поки б не сказали, що ти виходиш на чергування з 12-ї ночі до 6-ї ранку, а то чекав дзвінка звідти. Але в першу чергу діяльність була б направлена на попередження таких подій. Щоб не було масового розстрілу людей і таких жертв.

<…> Майдан – це неоднозначно. Насправді в найгірші часи Майдану там стояло не більше 500 людей. Коли всі кричать: «Я майданівець» – це неправда. Так, майданівець – вдень, він приніс в'язанку дров, дякуємо. Але, в принципі, тих людей, які там дійсно стояли, вмирали, їх дуже небагато. <…> Я постійно повертаюсь до питання Майдану і до подій на Сході, які зараз є, ретроспективно розглядаю Майдан, і я ще не дійшов однозначного висновку. Хочу сказати, що, мабуть, був якийсь першопочатковий сценарій. <…> Народ, принаймні наш український, неможливо заштовхати в якісь рамки. <…> Ті люди, які хотіли скористатися з нього з якихось своїх політичних амбіцій, вони до кінця не зрозуміли, що народ України – це могутня сила, що патріотів не так багато, але, насправді, це рушійна сила, це політична сила, це один з елементів національної безпеки України.

<…> Життя до Майдану і після – це два різних життя. З'явилась ціла купа волонтерських проектів. Деякі люди, з якими я товаришував і спілкувався до Майдану, зараз для мене з якихось причин відпали. <…> Соціум навколо мене змінився повністю. Майдан дав розуміння того, що людина не може бути соціально неактивною. Після цього я реально почав цікавитися політикою, саме після Майдану. Вже не хочу, щоб мною хтось керував, буду робити це сам. Якийсь такий світ створюю навколо себе. <…> Ми ширше дивимося на світ. Майдан став поштовхом до саморозвитку, до навчання у всьому.

Оксана Макар (ЛШД, Львів):

«Тих людей, які там були, ти впізнавав, їх одразу було видно»

Мене звати Оксана Макар. Я зі Львова, лікар-кардіолог, працюю в Лікарні швидкої допомоги.

Як, напевно, всі свідомі люди, ми слідкували за подіями, що сталися в центрі нашої столиці. Ми побачили той насильний розгін, побиття студентів. Ніхто не міг на це дивитися спокійно, і, звичайно, це були такі емоції, які переповнювали. Коли було видно, що всі нормальні люди повстали проти того режиму і почали виходити на протести, на Майдан, то всі якимось чином приєднувалися. Кожен в свій спосіб, хтось щось висловлював, хтось, скажімо, їхав одразу в Київ, хтось на місці мав якісь справи завершити і пізніше приєднався. В нас, як у всіх містах: ті люди, хто не могли одразу виїхати в Київ, виходили на майдани в містах, де проживали. У нас у Львові був Майдан біля пам'ятника Шевченка. Люди туди виходили висловлювати свою позицію, протест проти того, що сталось, і, звичайно, мали надії на зміну ладу, який тоді був, точніше – безладу, який тоді панував в країні.

Пам'ятаю самі перші дні. Ясно, що був дуже великий порив, що ти хочеш до того всього доєднатися. Десь в перших числах грудня ми з друзями вирішили, виникла така можливість, і ми поїхали машиною в Київ, були учасниками Майдану, який відбувався в центрі. Звичайно, було страшно. У перші дні грудня, було дуже холодно, ожеледиця була, їхати навіть машиною було не дуже безпечно. Звичайно, всі переживали, тому що були різні слухи, що, скажімо, було небезпечно перебувати в Києві і машинами не можна було заїжджати, ніби переслідували і так далі. Десь машину лишали біля Києва і вже безпосередньо заїжджали в Київ своїм ходом.

Спочатку мої друзі поїхали, я була трошечки пізніше, вже десь в середині грудня. Що мене найбільше вразило – то дух, присутній на Майдані, тому що, навіть перебуваючи біля телевізора чи в себе в місті на Майдані, це відчувалося якось трошки інакше. А от у Києві і безпосередньо на основному Майдані дух такий панував, що ти просто забував про все – про страх, про переживання. Така енергетика передавалася, не було ніякого страху, коли перебували там. Було дуже холодно, всі люди дуже сильно мерзли, але наскільки було все продумано, організовано. Ми допомагали – хтось канапки, хтось ще що, це, мабуть, відомі речі...

<...> Ми тоді підійшли до Медичної служби, запиталися, чи потрібна якась допомога. Нам сказали, що на той час не потрібна була. Тоді ще було мирно, хоча, знаєте, інтуїтивне відчуття якогось неспокою мало місце. Там і люди ходили якось так, і фотографували ні з того ні з сього один одного – було ясно, що то спеціальні завдання. Але ще було все мирно. Пізніше ще раз ми їздили, вже після Нового року приїжджали, ми тоді не мали змоги довго перебувати, побули на вихідні і повернулись назад.

<...> Тоді, як сталися оці всі події, найгірші і найтрагічніші, на Грушевського, коли почались перші постріли і перші смерті, я була у Львові. Перший порив був

– все кидати і їхати в Київ. Але тоді була чітка інформація, що до Києва доїхати майже неможливо. Автобуси, які організовувалися зі Львова волонтерським шляхом – вони жінок не брали ні під ніякими приводами. Доїхати на поїзді також була проблема – чи квитки не продавали, я не пам'ятаю вже точно, але пам'ятаю, що в Київ, вже як почалися масштабні події, добратися було просто неможливо. Я вже пізніше потім взнала, що дехто зі священиків, наприклад, возив нелегально медиків, возили своїм ходом, якимись об'їзними шляхами до Києва.

Я пішла в гарнізонний храм Петра і Павла у Львові, там вони складали медикаменти, на Київ передавали. [Таких точок по місту] було, мабуть, багато, але це була одна з центральних точок. Люди самі приносили медикаменти, то все треба було сортувати якось. Я туди зразу ж пришла, кажу, що я лікар, можу допомогти. Там дехто був із знайомих, а з кимось познайомилися по ходу. Там були і бізнесмени, які дуже багато помагали, тобто, були люди, які постійно це возили на Київ. Організовувати, систематизувати це – ми почали таку волонтерську роботу. Постійно хтось чергував, в нас було місце, де ми всі медикаменти складали, сортували і відправляли на Київ.

То були найгарячіші дні. Ясно, що виникла потреба [допомагати потерпілим], тому що якихось потерпілих з самих перших днів везли до Львова, бо багато ж було львівських на Майдані. Ясно, що там були ситуації дуже небезпечні з тими пораненими, які перебували в київських лікарнях, з відомих причин, тому їх старалися везти додому.

<...> Моя колега Наталка [Іжицька◆] взагалі-то нікому нічого не сказала, поїхала в Київ з чоловіком. Вони там були певний час, в багатьох місцях – в медпунктах, наскільки я знаю, і на Грушевського були, і в Жовтневому. Потім вже був стабільний медпункт, де вони організовували роботу, постійно чергували. [В лікарні не знали про це,] це тоді було питання власної безпеки і навіть безпеки твоїх друзів. <...> Були люди, про яких ми чітко знали, що вони туди їдуть, різні лікарі, переважно мужчини. <...> Треба було писати відпустку за свій рахунок. Всі розуміли, що, якщо пишеться відпустка за свій рахунок, то ясно, куди та людина поїхала. <...> Кожен вирішував сам, і перешкоди не було для цього. <...> На рахунок Наталки, коли вона була в Києві, я вже взнала, що вона там. Як вона приїхала, то розказала детальніше, тому що по телефону ми про це не розмовляли.

[Наталка], тільки вернулася до Львова, одразу ж взялася за організацію допомоги пораненим тут на місці, у Львові. Мушу сказати, що спочатку вони це робили дуже підпільно, конспіративно, тут було питання безпеки всіх колег по роботі. Наталка спочатку просто оформляла в лікарні тих людей, які потребували якоїсь допомоги, не розказуючи передісторій їхніх – навіть ми це взнали вже пізніше. Вони оформлялися в лікарні, проходили певні обстеження, які потрібно було, отримували допомогу, яку повинні були отримувати, але без оголошення отих моментів, де саме вони були. Потім ми вже доєдналися до тої справи. Це якось дуже швидко відбувалося, динамічно. Ми доєдналися, було нас декілька лікарів – плюс-мінус по кожному відділенню люди, які були в курсі справи, ну, і в приймальному теж. [Була наче маленька мережа всередині великої лікарні.] На

самому початку <...> це дійсно було конспіративно. Мені дзвонили мої знайомі, друзі, що треба консультація – я ж розумію, чому людина звертається. Всіх людей знаєш, працівників, і довіряєш. <...> Звичайно ж, всі розуміли, про що йдеться. Потрібна була дуже часто консультація, наприклад, хірурга, травматолога, чи, скажімо, якась навіть психологічна допомога іноді, бо якісь речі психосоматичні в людині проявлялися <...> Всі розуміли, але про це вголос не говорили.

<...> Були такі [постраждалі], просто консультувалися, але були й такі, що вже попадали чи з травмами, чи з якимись проблемами, на стаціонарному лікувалися. Були такі, що їх конспіративно привозили з Києва машинами, і ніхто не знав в лікарні, що привезли потерпілого, але йому надавалася консультація, допомога. Було таке, що в той же день чи на наступний його транспортували, наприклад, в Польщу – за кордон на подальше лікування, тому що йому небезпечно було залишатися навіть в нашій лікарні. <...> Тоді [стара] влада ще діяла, тому, відповідно, це все дуже обережно робилося. <...> Там, де це було більш небезпечно – там воно було найбільш конспіративно. Залежало суто від випадків. Були й такі, що казали: «Так, я був у Києві». Навіть більше: були такі, що казали, які вони там були, а їх там реально не було – то вже було пізніше.

Чітко пам'ятаю, це словами тяжко передати, але тих людей, які там були і які верталися, ти їх зразу впізнавав. В нас була потім ціла робота з тими потерпілими. Наші волонтери, підприємці, які займалися допомогою постраждалим, вони їх якось відслідковували по-своєму і намагалися якусь допомогу надати, по потребах: <...> комусь треба було матеріальну допомогу, комусь ліки, комусь одяг. <...> Я матеріальною допомогою не займалася, але ми десь і там були присутні. І ось що мене найбільше вражало: коли я ходила і питалася тих хлопців, що їм потрібно, вони всі казали: «Мені нічого не потрібно». Це відрізняло тих, хто справді був там.

А ми займались виключно медичною частиною допомоги. Могли в лікарні забезпечити обстеження, сприяли тому, тоді пацієнти дуже часто були під вигаданими іменами. Були й моменти безпеки враховані. Але ця інформація десь вилазила, ми знали тих, хто з майданівців. Коли з ними спілкувалися, бачили в очах такий страх – навіть до нас. Вони з недовірою ставились, навіть враховуючи, що ми є медики, свої і так далі, вони боялись, так.

Оцей страх в їхніх очах – це вражало дуже. Всі вони були більше в собі, знаєте, травмовані тими подіями. <...>

Потім ми багато уваги приділяли тому, що відслідковували пацієнтів, яким потрібна була серйозніша допомога, яку не могли забезпечити ми – на рівні нашої лікарні, чи навіть міста, чи навіть області.

<...> До нас в лікарню переважно львівські попадали. Рідко хтось був з інших міст, переважно Львів та наша область – чи вони приїжджали додому, чи їх привозили сюди, бо це місце їхнього проживання. Вони зверталися в нашу лікарню, з травмами якимись, кульовими пораненнями – їх було багато. Дуже часто боялися навіть уточнити – де, що. Були різні травми – черепно-мозкові, легкі струси мозку, різноманітні травми ока. Були такі, що їм амбулаторно могла надаватися допомога, перев'язка, медикаменти – і людина відпускалася додому. А були

тяжчі, то звичайно ж вони залишалися в лікарні, бо потребували діагностики, нормального лікування.

Їх поступово ставало все більше і більше. <…> Завідуючі відділеннями давали Наталі інформацію, чи є пацієнти, які потребують кваліфікованої, серйознішої допомоги, на вищому рівні, можна сказати так.

<…> Мушу сказати, що нам дуже помагали в той час поляки. Польські «швидкі» приїжджали, вони були абсолютно безвідмовні. Часто наша лікарня була як перевалочний пункт: вони приїжджали до нас, зупинялися трошки, ми їх годували, вони відпочивали, від нас їхали на Київ, привозили поранених в лікарню, відповідно, знов потім їхали або на Київ, або в Польщу, везли, кого треба було транспортувати для серйознішого лікування в Польщі. <…> Були такі, що і в Америку вдалося відправити, але більше була Польща і Німеччина.

<…> Потрохи воно вже вилазило, [на цьому етапі] всі знали. Але Львів – це є Львів, розумієте, для Львова це не є щось надзвичайне. Навпаки, всі підтримували, і керівництво лікарні, зокрема, про цю ситуацію знало. Воно підтримувало всіх майданівських пацієнтів, які зверталися, й намагалося дотримуватись безпеки, у межах своїх можливостей. Також дуже на той час допомагало наше начальство з Міського управління охорони здоров'я і з Департаменту управління охорони здоров'я. <…> Вже налагоджувалися відносини між керівництвом і між безпосередніми виконавцями, хто помагав. Це була вже ціла організація, структура. Всі робили з свого боку, що могли, була кооперація сил – згори керівництва, а знизу – волонтерів, медиків.

<…> Ми сиділи постійно вечорами, де треба – ночами. Був штаб не штаб, але принаймні це була якась організація тої роботи, весь час хтось мусив бути на місці і координувати, той, хто постійно орієнтується в ситуації. Весь час хтось мусив відслідковувати поранених, яких чи госпіталізували, чи вони самі зверталися через приймальний покій. Постійно треба було їх відслідковувати на місці, де вони лежали, іти з тою людиною спілкуватися, дивитись, чи то дійсно людина, яка там була. Поступали кожен день. Хтось завжди мав це завдання робити, відповідно, якісь списки складалися. <…> Таке от професійне діагностичне сортування. Доповідалось керівництву кожен день. Керівництво лікарні зі свого боку відслідковувало, і Міське управління здоров'я. На етапі керівництва вирішувалося, які є варіанти, куди кого скерувати на подальше лікування, звичайно, що за домовленостями із головним лікарем, чи з нашим начальником Управління охорони здоров'я. Все було скоординовано. <…> [З боку людей], які при керівництві були, є і надалі залишаються, було максимальне сприяння волонтерській діяльності. Без їхнього сприяння, я не знаю, чи нам би вдавалося робити те, що ми робили. Тоді воно б було зовсім підпільно. А так – було все злагоджено. <…> В Києві, мабуть, трошки інакша була ситуація. <…> В нас, принаймні, з боку працівників чи з боку нашого внутрішнього середовища не було жодних питань. Але якісь певні особи підозрілі там постійно перебували і теж слідкували за людьми, які зверталися по допомогу.

<…> Робота йшла постійно. Кількість людей, які зверталися по допомогу, слава Богу, зменшувалася, коли влада помінялася. Це вже було офіційно і наба-

гато легше, скажімо, в тому плані, що ми могли все відкрито обговорювати. Не боялися вже і потерпілі. Але й травми залишалися, особливо психологічні, і тут без психологічної допомоги не обходилось. Була ціла група волонтерів-фахівців, які працювали [з майданівцями], Оксана [Волошина◆] це ініціювала. <...> Ми ходили на їхні збори, і, відповідно, вони приходили до наших пацієнтів, чи ми їх якось до них скеровували. Потім навіть була суто психологічна реабілітація певним людям, які потребували більшої і глибшої допомоги.

<...> Волонтери, які були не медики – вони більше працювали з підприємцями, які забезпечували надання матеріальної допомоги, або медикаментами чи іншими речами, одягом. <...> Була створена автономна система, вони також знали про потерпілих, приходили, питалися, що кому потрібно по лікуванню, по медикаментах, по матеріальному забезпеченню. Приходили і до медиків, лікарня була відкрита. <...> Звичайно, були якісь нюанси з волонтерами. То один прийде щось пообіцяє, потім ніби щось не виконали, другий, третій. [Але в цілому] вони багато допомагали. Були такі, що займалися власне документацією. Хтось відправлявся на закордон, документи треба було оформити, переклад якихось медичних даних, десь під'їхати з паспортами – такі от речі. Дуже часто просто машиною підвезти треба було людину по якихось потребах – вони підвозили. Тоді настільки було все організовано між людьми на найвищому рівні – звідки щось дістати, кудись доїхати, щось привезти – це було так: тільки от сказано і ти зразу ж все, що треба отримував! Такої технічної роботи було багато, для того волонтери були потрібні. Вони не втручалися в медичні питання, а ми не втручалися в їхні. Це відбувалося паралельно.

<...> Звичайно, спочатку був такий собі сніжний ком, а потім ставало менше й менше такої потреби в допомозі. Пізніше вже переключилися на реабілітаційний етап. Частково це теж на базі лікарні відбувалося, частково були [інші] можливості.

<...> Я не буду за інші лікарні казати, в них могли бути одиниці постраждалих з Майдану. Відомо, що 8-ма лікарня [приймала], ну, і в травматологію возили, але головна маса йшла до нас, по якихось негласних розпорядженнях. Тобто, наша лікарня є все рівно як форпост швидкої допомоги, якісь екстрені ситуації – все рівно воно йде до нас. Щодо реабілітації пацієнтів – у нас зараз є відділення фізичної реабілітації, тепер вже створено. А тоді можна було робити реабілітацію на базі чи неврологічного, чи травматологічного відділення, але на таку кількість воно не було, звичайно, розраховано. Тут уже була поєднана реабілітація – десь психологічна, десь фізична. Де треба було – потерпілі відправлялися на такий курс, а деякі в нас проходили. Більше займалися ними вже спеціалісти по реабілітації. Ми переважно займались координацією і десь моментами домовленостей, співпраці й цільової допомоги.

Люди всіма силами старалися допомогти, і кожен робив що міг. Всі лікарі, волонтери – вони всі абсолютно робили все що могли. <...>

***

Про себе: Я кардіолог в Лікарні швидкої допомоги міста Львів, сама львівська, сім'я львівська.

Волонтери в лікарнях*

Олена Коломійчук (17-та лікарня)**:

«Эта больница приняла самое большое количество раненых майдановцев за все время»

Когда начался Майдан, он показался мне каким-то стихийным событием, которое не имеет ко мне особого отношения. У меня была жизнь благополучная, все хорошо. Меня возмутило избиение студентов, но желания выйти на Майдан особо не было. Мы, как и все киевляне, следили за событиями, в какой-то момент начали, конечно, сопереживать, но из моих домайдановских знакомых никто на Майдан не ходил. Все продолжали жить своей обычной жизнью, видели этих людей с ленточками в супермаркетах, на улицах, но участия в этом не принимали. Потом, когда все переросло в силовой протест, когда случились первые смерти – это Грушевского уже, и не первые дни, а третий, четвертый – происходящее начало захватывать меня сильнее. Я очень хорошо помню, как когда козака Гаврилюка взяли в плен и показали видео с ним голым на морозе – это меня возмутило неимоверно. После этого я стала чувствовать свою сопричастность. И когда 18 февраля началась стрельба, когда все это напряжение достигло пика, мы [с мужем] сутки, наверное, смотрели стриминги с Майдана, и сидеть дома больше было невозможно. Поэтому, когда начали возить раненых, мы выбрали самый простой способ участия: погуглили ближайшую больницу, куда их привозят, и просто пришли в 17-ю.

На самом деле, все оказалось совсем не так, как представлялось. Я позвонила, взяли трубку девочки-волонтеры, которые здесь дежурили. Я спросила: «Нужны ли вам волонтеры?», они сказали: «Да, приходите, скажите, кто вы». Естественно, офисы уже не работали, метро не работало, детей отправили к бабушке подальше. Мы в центре живем, поэтому это все буквально под окнами происходило. И когда мы пришли в больницу, оказалось, что мне просто повезло – тут очередь стояла из желающих помочь. То есть, на улице, на морозе, на -20°, стояли девочки из Института культуры, которые ждали, чтобы их позвали помочь, они сутками были готовы стоять и мерзнуть, чтобы хоть что-нибудь сделать. Но поскольку я позвонила и меня записали, меня пустили внутрь.

Так это все началось. Муж остался на улице патрулировать с Самообороной, они тут стояли с трубками от пылесосов, в каких-то спортивных наколенниках, с какими-то кусками арматуры – то есть никакого оружия не было. Было предположение, что из больниц «Беркут» забирает майдановских пациентов, и они потом пропадают в неизвестном направлении. В больнице, на территории и за

* Про волонтерство в лікарнях і координування роботи волонтерів див. також в розповідях Валерії Бандалетової, Ірини Панченко, Наталі Попової та ін. в розд. VIII цієї частини.

** Ще про координування в 17-й лікарні див. в розповіді Юлії Мельниченко (VIII розділ цієї частини).

территорией, тогда было больше трехсот человек. Жители Печерска приходили и стояли, местные жители, мужчины в основном, – патрулировали, осматривали все машины.

В больницу тогда еще приехала министр здравоохранения Богатырева, и когда она выезжала назад через весь этот коридор, ее могли не выпустить. На самом деле, ей повезло, что она живая уехала. Вся эта толпа разошлась на две стороны дороги и все кричали: «Ганьба!» Это было очень показательно. Я подозреваю, что она тут и поняла, что ее срок закончился. У нас на тот момент было около ста майдановцев, и она приехала проведать двух беркутовцев, которые здесь лежали. Это было настолько цинично и показательно для этой власти!

У нас люди лежали в коридорах, на полу, потому что коек не хватало. Постоянно поступали пациенты, больница маленькая, всего на 200 коек, из них 50 – отделение пульмонологии и еще 40 – детское. То есть забито было все, вся пульмонология была забита, детская была забита.

У нас в Киеве, насколько мне известно, всего две больницы, из которых раненых не забирали ни разу – это наша 17-я и 2-я – Ожоговый центр. Там просто было очень мало пациентов, они были крайне тяжелые, с ожогами. Нашу больницу охраняли где-то с января месяца и Самооборона, и Сотня Афганцев, они тут сидели сутками. Толку от этих пяти человек, если бы действительно Беркут приехал? Но врачей это стимулировало, ни одного пациента не отдали, и спустя полгода-год мне рядовые медработники рассказывали, как они помогали. Они прикрывали, врали, когда приходили запросы из прокуратуры, они их не замечали, передавали пациентов через забор в «скорые», которые везли их на Львов. Все геройствовали. И наша доля, волонтеров, наверное, не самая важная, по сравнению с врачами. 17-я больница приняла самое большое количество раненых майдановцев за все время. Принимали еще с избиения студентов, у нас первые записи – 17–18-ти летние девочки, избитые, в ужасном состоянии.

У нас майдановцы лежали до лета 2014-го. Кто раненый, выписывался раньше, а пульмонологические пациенты, которые надышались газом, обмороженные, с пневмонией, с воспалением легких, с ожогами гортани и бронхов долго лежали. У нас даже сейчас лежит Павлюченко, – это майдановец, которого облили из водомета (когда 18-го пытались взять Майдан). Его нам привезли где-то через неделю, он из Днепропетровской области. Он приехал домой, почувствовал себя плохо, и был настолько тяжел, что его направили в Киев, и он живет сейчас на ингаляторах. Это важно, мы обсуждали это с Тарасом Гаталяком, юристом Небесной Сотни: уже два года они пытаются добиться признания пульмонологических пациентов тоже ранеными. Дырки зарастают, а пульмонологические будут нашими пациентами всю жизнь. У нас точно подтвержденных пострадавших [пульмонологических] было больше пятидесяти, половина была очень тяжелых. Например, была такая ситуация: был Андрей, мальчик-студент из КПИ, восемнадцати лет. Он был на Майдане, был в Правом Секторе, но он совсем дитя. У нас лежал его друг, которого «титушки» избили, у него была тяжелая травма, трещина в черепе. Его Андрей навещал и, приходя к нему, постоянно кашлял. Я взяла его за руку

и потащила к пульмонологу, и состояние [его оказалось] примерно, как у Павлюченко. Он у нас месяц провалялся, и лечение было крайне тяжелым. Пульмонологические поступали к нам еще очень долго, люди пытались какое-то время как-то лечиться, но потом их переводили к нам, как это было с восемнадцатой [больницей] – лечили там месяц, но в итоге долечивали у нас. Этот поток шел-шел, Майдан уже закончился, а к нам продолжали поступать пациенты.

Майдановцы и сейчас есть – кто лечится за границей и приезжает, а кто-то не из Киева и приезжает к нам на консультации, у нас есть подопечные, которых мы уже больше двух лет ведем.

Вернемся [к февралю 2014]. <...> С коммуникацией тогда было ужасно. Нам нужен был срочно какой-то дорогой препарат мы садились и начинали обзванивать волонтеров. Оказывалось, что много номеров уже не работали. Эта капошня длилась две-три недели, и только потом уже, где-то в апреле, вместе со всеми, кто оставался в больницах, мы собрались и организовали Волонтерскую Сотню; мы все еще общаемся, и из этого выросло три благотворительных фонда. Мы писали, что нужны фармацевты – приезжало двадцать человек фармацевтов, которых ночная смена распределяла по-своему, утром другие заступали. Это было действительно хаосом.

<...> Я помню, когда к нам попала Олеся Жуковская, девушка-медик, раненая в шею. Я как раз дежурила, звонят журналисты какого-то канала, говорят: «Мы хотим взять у Олеси интервью», я говорю: «Человека полчаса как прооперировали», они говорят: «Ничего, мы поснимаем ее спящую». Такой цинизм! То же самое, когда по 1+1 появилась в бегущей строке информация, что один из майдановцев умер, а нам приходилось объяснять, что это не так.

<...> Мы самоорганизовались, самоорганизация это как символ Майдана. Люди приходили, уходили, тут было на самом деле три группы волонтеров. <...> Первая волна быстро закончилась, поток [желающих помочь] схлынул. Лекарства приносили, были самые элементарные: физраствор, марля, бинт, какой-то анальгин. Когда нам нужен был антибиотик – звонили нескольким людям и кто-то один приносил, потому что большая часть звонков были пустые.

Первые пару недель ночью четыре-пять человек дежурили по части лекарств, один был обязательно фармацевтом. Потом пропала необходимость в круглосуточных дежурствах. К апрелю повыписывали раненых и остались в основном пульмонологические.

Нас [волонтеров] осталось в общей сложности двенадцать, потом десять, к лету 2014-го осталось трое, и сейчас те же трое. Была девочка Аня, терапевт, она заканчивала тогда медицинский институт и у нее начиналась интернатура по распределению, она вынуждена была уехать. Мы остались вдвоем с Ирой. Нам из американской диаспоры посоветовали мальчика Марко, он нам уже год помогает. Он учится в Америке, а во время Майдана приехал сюда и остался, скоро опять собирается уезжать. Вот яркий пример, как люди относятся к этому: человек бросил университет, где он был на полной стипендии, что крайне редко для иностранцев,

и вернулся, чтобы быть на Майдане. К счастью, не ранен. <...> Очень многие люди, которые помогали с первых дней, помогают до сих пор.

<...> Мы поначалу врачам не доверяли, не потому что они все вредители, а потому что все знали, что из больниц забирают, и не знали как тут, в этом конкретном заведении. <...> Мне очень запомнился один эпизод. <...> Числа 21–22 февраля, то есть сразу после расстрелов, встречаю врача и задаю ему вопрос по какому-то конкретному пациенту. Он как раз был в хорошем настроении, теперь я знаю, что его зовут Виталий Евстафьевич Куйведа. И он говорит: «Вы не представляете, я вчера у мальчика из головы восемнадцать дробинок достал!» Мы: «Как это?» – он достает телефон и начинает показывать фотографии пуль. Говорит: «В него выстрелили, он подставил руку, и ему очень повезло, что пуля прошла по касательной: по руке и по виску, иначе бы умер». Мне так запомнилось, как Евстафьевич с таким воодушевлением рассказывал: «Я смог его спасти! Это дробь – какие они козлы, что стреляют дробью в живых людей, как тяжело с ней работать». И сразу после этой беседы поменялось отношение к врачам. Я тогда просто их не знала, сейчас я знаю их всех, у нас потрясающие врачи, именно в семнадцатой, да и в Киеве и в Украине в целом. В специализированных институтах как вытягивали с того света майдановцев, рискуя работой, даже свободой! Есть Андрей Петрович Гук, мы сейчас довольно близко общаемся, помогаем Институту нейрохирургии, он сознательно подставлялся и рисковал, но помогал раненым.

<...> [Отправка пациентов за границу] началась еще 18-го числа. Представьте себе волонтера, который пришел без знакомых, и говорит: «Я хочу помогать», тут прибегают какие-то люди, и говорят: «Мы занимаемся отправкой в Германию», «Мы из 3-й Сотни, к вам нашего привезли» – абсолютный хаос, не знаешь, кто этот человек и чем он занимается. Особенно с депутатами было удивительно, для нас было все равно, кто приходит, лишь бы действительно хотели помочь. Что хотели депутаты? Кто-то хотел помочь, кто-то хотел попиариться. <...> У нас были люди, которые говорили: «мы занимаемся отправкой в Германию», «мы занимаемся отправкой в Польшу», «мы из Израиля», и надо было их пустить. Волонтеры [больницы] имели к этому очень опосредованное отношение. Например, я тогда вообще никого не знала (теперь-то я знаю каждого из сотрудников этой больницы по имени). И когда поступал звонок на «горячую линию», говорят: «мы хотим вывезти кого-то в Израиль», я даже не знала, к кому с этим обращаться, точно так же, как остальные, кто тут был. В итоге все благодаря организации хорошо получилось, у нас была Юля Джугастрянская, она с нами волонтерила, потом очень долго помогала, потом она начала заниматься АТО. А в то время, после победы Майдана, она с некоторыми депутатами занималась отправкой пациентов в Польшу.

Важно, и с моей точки зрения [необходимо] говорить о том, что отправляли пациентов не потому, что у нас врачи плохие. Я за два года работы с украинскими больницами, видя их ежедневно, абсолютно уверена, что наш уровень медицины потрясающий, главное пойти к правильному врачу. У нас обычно отношение населения к врачам, как к потенциальным врагам: он по-любому будет требовать с

меня деньги, он плохо сделает, за границей все шоколадом и медом намазано, там все семи пядей во лбу, и так далее. На самом деле (я исхожу из своего обширного опыта) это совсем не так. Я на этот вопрос отвечаю регулярно: у нас пациентов забирали не потому, что в Польше или в Германии лучше. У нас забирали по одной-единственной причине: [пациенты] боялись здесь оставаться, боялись, что придут «беркуты». Даже при огромном количестве людей, которые охраняли больницу: представьте себе эту толпу несущегося «Беркута» – и Самооборону. Поэтому люди боялись, люди даже не называли свои фамилии при поступлении. У нас было пять Сирых, какое-то количество Ивановых и Полищуков. Поэтому при первой возможности их сажали в машины и везли в сторону Львова. Это с медицинской точки зрения было неоправданно, это делалось ради того [чтобы] спрятать. Многих отвезли на Львов и во Львове оставили – там было спокойнее, свои защищали, во Львове было другое отношение к Майдану. В Киеве, в этой больнице тоже было [хорошее] отношение ко всем майдановцам, но все равно боялись, потому тут рядом власть и мало ли что может произойти. Потом уже, с середины марта, начали отправлять осознанно. И то, отправляли не по медицинской необходимости, а просто: есть возможность поехать в Польшу – обходят сорок человек, которые у нас лежат: «Вася, ты хочешь в Польшу? Петя, ты хочешь в Польшу?»

<…> [Когда была отправка в Израиль], у нас были тяжелые, но их врачи не отпустили. Наша больница была единственная, где была хорошая реанимация. Наши врачи сказали: «Сейчас он живой, но у нас нет гарантий». Дело даже не в транспортировке – это был прекрасный самолет, который летел прекрасно и быстро – дело было в том, что пока пациент лежал здесь, он был стабильным, а как только его перегружали, [был риск]. Двоих в Германию отправили, а в Израиль от нас не полетел никто, наши врачи не дали. Был скандал, врачи прекрасно понимали, что рискуют быть уволенными, всем на свете, но они встали и сказали: «Нет, мы не отдадим, тут хорошая больница, мы сможем их вылечить!» – и вылечили всех, у нас никто не умер. Согласно статистике семнадцатая больница показала себя лучше всех других. <…> За все время умерли несколько человек. Но это практически только те, которых привозили, когда их уже нельзя было спасти. Двое умерло в больнице. Один пульмонологический пациент, он в Небесной Сотне, Горошишин*, умер от пневмонии – его привезли в крайне тяжелом состоянии и тут же посадили на ИВЛ**. Его невозможно уже было спасти, там легкие не работали. Второй – с тяжелейшим абдоминальным [ранением], по-моему, но это было еще до того, как я сюда попала, даже фамилию не вспомню. Там тоже пару дней прошло, тоже пару операций сделали, но не смогли спасти.

У нас забрали [на лечение за границу] троих. Был Максимов, он приехал с в ранением в живот. Люди считают, что хуже всего – ранение в голову, в сердце,

* Горошишин Максим – активний волонтер Майдану, Герой Небесної Сотні, Герой України. Отримав важке отруєння газами під час протистоянь на вул. Грушевського. Після тривалого періоду захворювання був госпіталізований до 17-ї лікарні. Помер 19 лютого.

** Апарат штучної вентиляції легень.

на самом деле – нет. При ранении в голову, если человек выжил, пуля вытаскивается, все зарастает и обычно проходит практически без последствий. У нас был мальчик, 20-ти лет, его привезли с Институтской, Миша. Он бежал с толпой, забежал в здание, которое горело, а там был «Беркут» на первом этаже. Он начал кричать всем «выходи!», но они боялись, не вышли – и он сам первый побежал их вытаскивать. Он вышел на улицу, но тут же его подстрелили в голову, в темечко. Он грохнулся, его нашли, решили, что труп, и бросили в подвал вместе с трупами. Через восемь часов он очнулся в холодильнике – в итоге его привезли к нам. Прекрасная история, он очень красочно рассказывал, как открыл глаза, посмотрел – везде темно, а рядом гора трупов. Его привезли к нам, пулю вытащили – у него теперь все хорошо, по-моему, в Правый Сектор пошел служить. А ранения в живот самые тяжелые, потому что там идет обычно заражение, перитонит, крайне тяжело лечить, крайне тяжело оперировать. Кардиохирургия и нейрохирургия делают великолепные вещи, но абдоминальные операции обычно пациент переносит намного хуже. И тут три пули. [Максимов] лежал в реанимации, и каждый день был критическим. Периодически бегали покупать жутко дорогие препараты, потому что каждый день менялись назначения для пациента. То ему отключали желудок, то ему отключали кишечник, ему делали каждый день что-то новое. Его жена, Марьяна, сидела каждый день с нами, супчики перетертые ему варила. В реанимацию обычно не пускают круглосуточно, но у нас пускают, что нетипично для Украины. <...> В итоге, когда его наконец-то согласились отпустить, его забрала Германия. И оттуда звонили врачи и говорили: «Ваши сделали чудо, у нас бы такой не выжил». Причем отправили его по одной простой причине – у нас не было оборудования, которое могло дренировать кишечник (сейчас оно уже есть благодаря волонтерам). Он вернулся сюда на своих двоих, все прекрасно, и через месяц или полтора с огромными благодарностями [пришел] к нашим врачам.

Был еще взрослый дядя с тремя пулями в голове, три пули с разных сторон. Его оперировал наш Панферов Сергей Александрович◆ в реанимации, потому что все операционные были заняты. Вытащили эти пули, он тоже в порядке, его отправили в Германию, когда уже можно было. Он <...> вернулся к нам. Его какое-то время лечили в Ивано-Франковске, единственное последствие – эпилепсия, там не назначали адекватное лечение . Он приехал в Киев, недавно был у нас в очередной раз. Мы его обследовали, к эпилептологам свозили в Павловскую, это лучшее отделение в Украине, и там назначили новый курс лечения. Сейчас у него все хорошо.

С самыми тяжелыми мы постоянно на связи, они периодически появляются. Максимов с женой на Волыни создали волонтерскую организацию и занимаются АТО. Все эти люди очень активные, Майдан просто так не проходит.

<...> Ах, еще надо отметить, что было огромное количество лжемайдановцев, которые попадали к нам в больницу и рассказывали, что они майдановцы. Им все оплачивали, ведь тогда [многие] желающие приходили, говорили: «Я хочу кому-то помочь, у меня тридцать тысяч гривен!» <...> У нас был товарищ, у него была поломана нога после избиения. Он фанат Юлии Тимошенко. Когда ее должны были выпустить, он напился с радости и под McDonald’s на Кре-

щатике начал гадить. Его майдановские сами избили, после чего привезли к нам, – об этом знали абсолютно все, а он такой: «Я на Майдане стоял, я Юлю ждал». В итоге, когда вся правда выяснилась, мы перестали им заниматься, но это было очень показательно. Сначала никто не разбирался, это потом уже начали спрашивать: «Ты из какой сотни?», потом уже созванивались, выясняли, какая сотня, еще потому, что некоторые были без сознания, надо было найти родственников, – обычно у сотников были контакты. Вот с этими вещами мы тоже разбирались, были общими коммуникаторами.

<...> Родственники. Родственники приезжали далеко не ко всем. [Не то, чтобы] большинство майдановцев были одинокими, но большая часть была не из Киева и приезжали далеко не ко всем. У нас была крайне неприятная история, когда мальчика шестнадцати лет к нам привезли, у нас вообще не имеют права детей лечить, но этот стихийно к нам попал. Для меня это ребенок и по закону это ребенок. К нему ходили каждый день – еду таскали, лекарства и так далее, а его собственная мама не особо им интересовалась, приехала, наверное, только потому, что ее врачи своими звонками достали. Но большая часть родственников вела себя потрясающе: вот та же Марьяна (мы до сих пор общаемся), и жены, мамы сидели тут сутками.

Ира Савченко вообще стала волонтером. Она юрист по образованию, у нее оба ребенка были на Майдане с первого дня – одному было на тот момент восемнадцать, другому двадцать. И Валика, старшего, привезли к нам – около него взорвалась свето-шумовая граната, у него тяжеленный перелом плюс ожог ноги. У Иры к семнадцатой больнице давняя любовь. Я живу недалеко, но поскольку никто руки-ноги не ломал, в ДТП не попадал, я даже не знала, где она находится. А Ира лечила здесь мужа, лечилась здесь сама, и детей сюда раньше привозили. И когда Валика привезли сюда, она жила с ним в палате какое-то время и приходила периодически к волонтерам. Она к нам приходила-приходила, а потом сына отправили в Польшу. Его как раз одного из немногих отправили, потому что надо было лечить – ему надо было спицу в ногу вставить, а тут все отделение было забито. <...> Она уехала за ним недели через две, побыла там с ним неделю-две тоже. Вернулась и осталась, и Ира с нами до сих пор, она у нас основной волонтер в больнице. Мы ее называем «Службой безопасности». Когда тут были какие-то проблемы, а проблем было довольно много (с оружием приезжали, и пост-Майдан этот летний, который называли «Алкомайданом», их привозили сюда каждый день), когда были какие-то разборки, Ира приезжала сюда и все разруливала. Она жесткая женщина, пугает взрослых мужчин, поэтому она одна из главных наших волонтеров. Пришла сюда из-за раненого ребенка, если б Валик здесь бы не лежал, она могла бы не волонтерить.

<...> К нам возили еду для пациентов и для нас, связь с Майданом была, с КМДА, Украинским Домом, со всеми остальными, был Автомайдан, который приезжал сюда пить чай и кушать. У нас было открыто – они приезжали несколько раз в сутки, и мы знали, что приедет Автомайдан, надо чай, бутерброды, у них это была как столовка. Когда они приезжали, звонили в КМДА – и сюда

привозили огромные пластиковые бочки, наполненные гречкой, сардельками, салатами, и мы всех кормили. Пациентов, естественно тоже, столовая работала на износ, потому что столько продуктов в этой больнице не видели никогда. Более того, первые дни они [Автомайдан] развозили нас всех по домам, я пешком домой не ходила, они не разрешали, потому что вокруг стреляли. Пока был патруль, первую неделю они и Самооборона у нас тоже харчевались. То есть это было место и общепита, и общего сбора. [Ярослав] Диденко, который сейчас депутат Киевсовета, с Автомайданом ездил, регулярно наведывался. Я, наверное, одна из немногих людей в городе, кто знает своего депутата лично. Они приезжали недели две примерно после Майдана, потом это все как-то сошло на нет, Самооборона перестала приходить. Автомайдан развозил и запас медикаментов, и наоборот, они у нас постоянно брали [медикаменты] на медпункты. Начались какие-то коммуникации в начале марта. 8 марта было уже спокойно, нас осталось человек десять, прибегали-приезжали поздравлять. Потом наше дежурство сократилось с двенадцати, с восьми часов в день до трех, и этого хватало. Все пациенты знали, когда мы будем, врачи-медсестры тоже знали – когда что-то надо было, приходили в это время, телефоны у всех были, было расписание, распределили желающих, кто хочет помогать нам кормить людей, и раз в день привозили еду на сорок человек, потом на тридцать, потом на двадцать. Когда уже осталось несколько человек, то мы сами начали справляться с приготовлением еды, без помощи желающих я там готовила, кто-то еще приносил из дома.

<...> Формат поменялся в апреле, когда началась АТО. У нас были запасы самых распространенных дешевых медикаментов – физраствор, вата, бинты – были ящики по 100–200 коробок. Первое, что люди покупали – скупали во всех окрестных ларьках зеленку и перекись, печерские аптеки заработали на год вперед за эти пару дней. И это все ни в больнице, ни нам негде было складывать. К нам приезжали из части, это сейчас все более-менее организовано, а тогда приезжал какой-нибудь комбриг или начмед и говорил: «Меня отправляют куда-то там срочно, соберите аптечки». <...> Мы лучше всех, на тот момент, снабжали военных правильными НАТОвскими аптечками.

<...> Мы были первой организацией, которая помогала больнице в АТО. Первое время раненых возили только в Изюм. У нас в семнадцатой больнице есть доктор [Александр] Линчевский, его все знают, они с Ульяной Супрун организовали «Захист патріотів», это наш торакальный хирург – он поехал в Изюм, он объехал всю территорию АТО, чтобы понять, как тактическая медицина работает. <...> Он приехал и сказал: «*Лєна, там погано, там треба все*». Мы начали работать с Изюмом, он познакомил нас с главврачом, со старшей медсестрой, и мы по их спискам закрывали абсолютно все потребности. <...> Наша сеть расширилась на всю территорию АТО, может, есть две-три больницы, которые принимают [раненых], и с кем мы еще не работали по каким-то причинам, но в основном все больницы в АТО от нас что-то получали, и госпитали (госпитали открывались на базе этих больниц).

В это время подключилась диаспора, у них финансовые возможности намного лучшие, чем у нас. Система отправки гуманитарной помощи работала слаженно, когда собирался контейнер, под конкретные потребности, по конкретным спискам, все это оформлялось через таможню. <...> Диаспора начала, на самом деле, помогать еще в самом начале АТО. Лена Лебедь, одна из координаторов [Волонтерского центра на] Фроловской, она была здесь с марта месяца 2014-го, и она как-то говорит: «У меня есть американская диаспора, они хотят помогать раненым». Помогала Лена на Трехсвятительской и в семнадцатой [больнице]. Они просили медикаменты, которых у нас не было, для конкретных пациентов, Лена закупала. Потом она познакомила меня с американцами, группой «Разом». Мы с ними общаемся, они из Вашингтона и с первого дня тоже самоорганизовались [вокруг Майдана]. <...> После них постепенно подключались диаспоры европейские, мы познакомились с берлинцами. Берлин – это наши основные поставщики. Я сегодня звоню, говорю, что мне нужен какой-то препарат, и он уже завтра в Киеве. Это обычные украинцы, у нас тут все в наклейках – Help Ukraine, Euromaidan Porttland, Асоціація Українських Громад Орегону. Из Канады, из Европы, есть из Португалии, помогают семьям погибших атошников. Это уже когда была активная фаза АТО.

<...> С тех пор мы очень крепко дружим, без них бы мы не справились, честно скажу. Украинцы до зимы 2015-го еще помогали активно, а после пошел спад в абсолютно всех волонтерских организациях, фондах. Возможно, дверей стало меньше, возможно, у людей меньше финансовых возможностей. Сейчас это происходит за счет доноров. Только благодаря диаспорам процесс продолжается, более эффективно, более организованно, чем раньше.

<...> Сейчас мы направляем [пациентов] за границу с Олей Чуйко◆. Она была основным организатором. <...> Первое время организация все равно была не очень мощной. Это сейчас мы уже знаем друг друга, знаем, у кого что есть, и знакомы с волонтерами в регионах. Если мне нужно что-то в Днепропетровске, Харькове, Чернигове, во Львове, где угодно – я знаю, куда позвонить, и мне информацию из-под земли достанут. <...> Я бы назвала это медицинским нетворкингом.

<...> Сейчас у нас фонд «Кожен Може». 17-я больница, большинство пациентов – атошники, плюс переселенцы. Мы больше переключились на помощь больницам, помогать адресно кому-то одному – это правильно, но эффективнее будет менять эту систему. <...> Это результативнее и более организованно, с моей точки зрения.

Мы еще пленными занимаемся, этим только мы и «Блакитний Птах» занимаются. Все освобожденные, начиная с Сережи Лефтера, еще 7 апреля 2014 года, прошли через нашу больницу. Это все делалось и делается тихо, мы сотрудничали с Евромайдан SOS, сейчас они отошли от этих вопросов, и с организациями Восток SOS, Донбас SOS, «Блакитний Птах», еще есть Саша Кудинов, который занимается обменом. Мы просто плавно присоединили к себе первых, вторых и третьих. И до сих пор практически только мы пленных лечим.

Мы забирали пациентов из Мариуполя. Год назад, когда был обстрел Мариуполя, я в отделении сидела с врачами, и завотделения Дмитрий Викторович

[Мясников◆] говорит мне: «Лена, мне профессор Гитмен позвонил (торакальный хирург), он видел мельком передачу про девочку из Мариуполя, которой срочно нужен торакальный хирург». <...> За вечер воскресенья мне нашли эту девочку из Мариуполя – Альбину, договорились, в понедельник она уже ехала в Киев в сопровождении реаниматолога. Мы успели получить и просмотреть ее КТ, [решить,] куда ее положим и как прооперируем, как ее лучше везти. Реанимобилем плохо, дороги побитые, а у медмашин плохая амортизация, предпочтительнее было поездом. Нашли врача, который с ней поехал, купили билеты. К ней присоединился мальчик Карен вместе с родителями, – у него осколок был около почки. Мы их прооперировали и посадили на поезд назад, абсолютно бесплатно.

<...> Да, у нас же еще есть переселенцы, и это другой совсем формат. Я не занималась переселенцами, у нас своих было [много], и очень многие доноры относились и на данный момент негативно относятся к переселенцам, категорически не хотят [им помогать]. У всех организаций, которые занимаются этим, есть отдельные проекты, в «Кожен Може» отдельно переселенцами занимаются и отдельно атошниками. [Доноры разные]: условно, бизнесмен из Донбасса, у которого двадцать миллионов, и он может выделять двадцать тысяч каждый месяц, но категорически ненавидит атошников. И такая же ситуация, только наоборот: те, кто помогает атошникам из Берлина, могут не хотеть помогать переселенцам, потому что они их не знают, не видят и думают, что они сепары. Из-за таких стереотипов мы разделяем эти проекты. Сейчас я занимаюсь переселенцами, потому что у меня уже есть на это время, но приоритет у нас все равно отдается больницам для атошников. Половина – адресная помощь (сначала атошникам, потом переселенцам), вторая – крупные проекты по больницам, детдомам, хосписам и так далее.

<...> Мне очень повезло, потому что мой муж разделяет мои ценности, к тому же, он считает, что я натура увлекающаяся, и если не волонтерство, так я начну крестиком вышивать, обязательно что-то будет. Он меня поддерживает. К счастью, мне не нужно работать, и я сознательно ушла в волонтерство в фулл тайм, потому что если не буду заниматься этим постоянно, то от меня не будет никакого толку. Одно дело кормить, бегать за ранеными, находить лекарства и т.д., совершенно другое – обеспечивать больницы Украины необходимыми вещами. <...> Если не захочу работать – не буду. Но, [во-первых,] чувство ответственности не позволяет это бросить, а во-вторых, мы четко видим результат. Если бы мы что-то делали и от меня не было никакого толку – это одно, другое дело – когда у нас в списке уже больше шестидесяти больниц, которым мы помогли, и больше пятиста человек.

<...> Сейчас есть ощущение, что волонтерство – это работа. Мы постоянно заняты, у нас есть какие-то рабочие часы, знаем, какие планы на сегодня, на завтра, на ближайший месяц, нет никакой стихийности особой, кроме исключительных случаев. Тогда же это все было совершенно иначе. Во-первых, патриотический подъем. [Люди] курсировали между всеми точками и больницами. Приезжает кто-то: «Янукович вроде сбегает» – все начинают искать по телефонам, что там случилось; кто-то с Zello говорит: «Наши стреляют на Печерске» – все бросаются по машинам и едут. У меня это ассоциировалось с детской игрой «Зарница»:

<...> все детское какое-то, наивное. И этот душевный подъем: мы чувствовали, что мы в правильном месте. [Во-вторых, много стихийного.] Кто-то говорил: «В четвертой больнице плохо относятся к пациентам, у них ничего нет» – наши прыгают в машины, едут туда на разборки. Приезжают, говорят: «У них телевизор в палате висит, плазма». Потом пишет кто-то в интернете: «В семнадцатой голодные пациенты» и у нас два дня звонки: «Вы голодными их держите, я сейчас приеду!» – потому что какая-то девочка написала про плохую еду, имела в виду БСП, но написала «семнадцатая». <...> У нас было абсолютно все, приказ был с Майдана, что нам ничего не надо. Появилась шутка «черной икры принесите». В один прекрасный день приезжает мужик и привозит шесть банок черной икры. Мы говорим: «Мы же пошутили», – а он: «Я привез, ничего не знаю. Она даже не русская, она made in France, вот видите?» – и пошел.– <...> И было неважно, что будет завтра, мы не боялись.

Еще один момент вспомнился. Звонили, например, из КМДА, и говорили: «Вам нужны волонтеры на сегодня?» Когда начинало не хватать, мы говорили: «пришлите волонтеров». И вот в один из дней, 22 или 23 февраля, приезжает девочка Аня, трясущиеся руки, голос дрожит, явно на взводе. «Что случилось?» – Она говорит: «Только что стояла, собиралась к вам ехать, вышла под КМДА попить кофе с другом, в друга выстрелили, попали в сердце, он умер». И человек сразу же после этого приезжает к нам: «Что делать? Я буду что-то делать». У нее этот надрыв продолжался пару-тройку дней, потом она пропала, мне сказали, что ее госпитализировали с нервным срывом. Она вытаскивала из Дома профсоюзов трупы вместе с бригадой врачей из Львова, она такое количество смертей через себя пропустила за очень короткий период времени, что ей надо было попасть куда-нибудь, успокоиться, потом продолжить нормально жить. Это был очень поразительный момент.

Аля, которая у нас до сих пор волонтер, кормит наших пациентов. Я звоню, и Аля приносит еду. Она тоже живет недалеко, ее мама, брат, они все волонтерят. У нас были не только медикаменты, у нас было огромное количество одежды. В итоге закончилось тем, что все печерские бомжи приходили себе наряды подбирать. Мы лавочку прикрыли, потому что надоело. Майдановских мы одели всех с ног до головы. У нас был дедушка с тридцать восьмым размером ноги, проблема для мужчины найти обувь с таким размером. В итоге мы все про этого дедушку рассказали. Пошел мужчина, купил ему модные кроссовки New Balance больше чем за сто долларов. Ему принесли кожаную куртку, модные джинсы, пару свитеров классных. Когда он от нас уходил, говорил: «*Я ніколи так гарно не вдягався*». <...> Аля в один прекрасный момент приехала и сказала: «Так, я забираю все эти шмотки на Майдан». Они нам уже действительно были не нужны, был апрель или май, она мешков двадцать вывезла. <...> Аля рассказывала, что только привезла – через пять минут хоп, уже ничего нет – при том, что там людей уже было намного меньше.

Моющие средства, салфетки, зубные щетки, шампуни – люди несли все. Члены организации «Варта в лікарні» между собой пытались координировать волонтеров, правда, не очень успешно. Они постили потребности в Фейсбуке, их

читали, потому что не было другого источника по поводу больниц. И вот они нам звонят, спрашивают, что нужно. Мы сказали, что нужна вода, они постят, – и у нас начинается такое: батарея [бутылок] на складе не помещается, батарея около стены растет, шести-, двадцатилитровые бутылки, минеральная, «Боржоми», какая хочешь. То есть нас завалили этой водой, нам ее хватило месяца на два, на всю абсолютно больницу. Звонили нам на, «горячую» линию, мы просили пополнить счет. Я беру телефон утром, а там за ночь пополнен счет на восемь тысяч гривен, мелкими, по двадцать-тридцать гривен, всю ночь шли эти sms. <...> Мы потом взяли этот телефон и разошлись по всем палатам, всем поперекидывали, у кого был Киевстар, и с тех пор у меня телефон VIP, восемь тысяч прошло через счет.

<...> Очень запомнилось: [нужна была] противогангренозная сыворотка, она стоила тысячи две гривен, сейчас она стоит восемь. Ее использовалось в Украине десять штук всего за год, а тут куча раненых, она нужна, все волонтеры ищут, а ее нет, ее в принципе в страну не завозят столько. <...> У нас на сам склад мужики из Самообороны не пускали приехавших, все посылки проверяли на улице, потому что у нас там пациент лежал с оторванными руками. Меня зовут: «Лена, выйди встреть», и я выхожу – улица, холодно, ночь. И люди говорят: «Мы всю ночь ехали из Днепропетровска, чтобы привезти вам противогангренозную сыворотку, скупили во всех днепропетровских больницах». Двенадцать штук. Это было спасение. Двадцать четыре тысячи гривен, сума не маленькая, ни тогда, ни сейчас. Это было очень впечатляюще.

Вот такие вот мелкие патриотичные моменты очень-очень хорошо запомнились: девочки с едой, с этими бочками огромными, [депутат Ярослав] Диденко, который ел с нами бутерброды в своем красивом пальто, из обычных майдановских бочек. Тут были все, такое смешение. Мужики с Майдана что-то рассказывали, кто-то с оружием, мы кричали: «Вон со склада с вашими пушками», они кричали: «Да я майдановский!» – «А нам плевать», – тут была женская армия против мужской.

<...> Вернусь к Павлюченко, Николай – это наш любимый пациент. Он был из Черной Сотни, из Козацкой Сотни, еще из других сотен. Он когда попал к нам со своей тяжеленной пневмонией, то часто к нам выходил, ему же скучно в палате лежать, он ходячий, единственное – дышал с трудом. По-моему, это тоже часть волонтерства – просто общаться с пациентами. Он очень целеустремленный, очень энергичный товарищ, если он что-то вбил себе в голову, то не передумает. Вот такие люди как раз делают революции. <...> И вот он как-то пришел: «Мне сказали, что семнадцатую больницу хотят отжать какие-то злые бизнесмены, будем ее защищать». Слухи тут такие все время, потому что это самое дорогое место, все хотят отжать, но Павлюченко кто-то сказал, что буквально завтра это будут делать. «Надо что-то сделать!» – «Коля, делай!» Ему надо чем-то заниматься, потому что если ничем не занят, то он достает всех окружающих. Все его поддерживали. Он ходил, думал-думал, прибежал: «Я придумал! Я поставлю памятник на территории больницы!» – говорим: «Хорошо, ставь». И он бегал ко мне и рассказывал, что нашел какой-то розовый мрамор, где-то далеко, купил его пять тонн, потом бегал с макетом дощечки-таблички, которую на него поставит,

потом планировал перевоз. Пока он лежал в больнице – единственный из наших пациентов, такой хозяйственный украинский дядько, – он достал какого-то депутата, который купил лавочки, второго депутата заставил помочь с черноземом, машиной. Постоянно хозяйничал в больнице, улучшал ее, чинил что-то, ремонтировал. В итоге он привез эту каменюку, ее выгрузили в сквере больницы, потом врачи распорядились переставить под политравмой, потому что там больше всего раненых прошло. Перенесли. 12 апреля 2014 было торжественное открытие, с кучей людей из майдановских сотен, и Гук был с Майдана, куча медиков с Майдана. Памятник «Янголам в білих халатах». Это все Павлюченко сделал абсолютно сам.

<...> Он уникальный товарищ, такой завзятый, наверное, когда-нибудь эту землю перевернет. Не может спокойно сидеть на месте, постоянно то на митинг, то еще куда-нибудь, постоянно юристов майдановских доставал. То он выкупил или в аренду взял коллекцию вышиванок какой-то женщины из Донбасса, там больше ста вышиванок, четырнадцать древних, и повез выставкой по всей Украине. Доказывал, что [Донбасс] это Украина. Это наш типичный Павлюченко, он не может сидеть на месте, ему вечно что-то надо делать. И это только один из сотен наших пациентов.

***

Я киевлянка, мне тридцать восемь, я маркетолог по профессии/образованию и работала всегда топ-менеджером. Сейчас, когда меня спрашивают, я говорю, что волонтер, а потом приходится пояснять, что это работа, что я в фонде, что я не тот волонтер, который с детками больными сидит. <...> Потому что раньше слово «волонтер» было практически неизвестным, а сейчас каждый второй себя волонтером называет. Моя мама до сих пор считает, что я занимаюсь глупостями. С одной стороны она гордится, но с другой, считает, что я зря трачу свое время, что я уже два года карьеры коту под хвост отправила. Я совершенно не жалею. Эта работа приносит огромное моральное удовольствие. Я общаюсь с людьми, которые мне интересны, которые мне нравятся, которые меня восхищают. Благодаря волонтерству я познакомилась с кучей людей, которые останутся со мной надолго, с которыми я в обычной жизни никогда бы не смогла познакомиться, потому что мы из абсолютно разных сфер, а сейчас мы довольно близки. <...> Ира, например: она старше меня на десять лет, у нее другие интересы, политические интересы у нас радикально противоположны, она радикальный националист, а я либерал, нам вообще лучше об этом не разговаривать, потому что начнется смертоубийство – но мы сходимся на лечении, на отношении к пациентам. Мы бы никогда в жизни не сошлись, а так мы очень близкие подруги. Точно так же в случае с Аней, только она меня на десять лет младше, мы очень дружим. Благодаря волонтерству у меня очень качественно, на сто восемьдесят градусов, жизнь изменилась, мне кажется, что в лучшую сторону. В материальном плане стало хуже, естественно, а в моральном и всех остальных я себя чувствую отлично. Муж – программист, к счастью, его зарплата не зависит от гривны, был бы доктором, мне тоже пришлось бы работать. Двое детей, двенадцать лет, мальчик и девочка – двойняшки, которые тоже волонтерят по полной программе.

Когда им было десять и у нас тут был бардак, они лекарства раскладывали – каждый может сделать что-то полезное. Недавно мы разбирали склад, я их притащила с собой. Периодически я их привлекаю, не то чтобы они были в восторге от этого, они предпочитают чем-то более интересным заниматься, но мне кажется, что это очень важный момент для воспитания. В субботу были на Фроловской, они там помогали с разбором вещей. <...> Я не заставляю, они не отказываются, но особого энтузиазма тоже пока не наблюдаю. Но, надеюсь, это изменится.

Лєна Єгорова (Опіковий центр):

«В первый же вечер меня пустили в перевязочную, в приемное отделение, в реанимацию»

Майдан для меня начался в декабре, до Нового года. Я попала туда случайно, мы поехали в театр с мужем. До этого я видела по телевидению, что происходит, слышала от знакомых, сама туда не ходила, не появлялась там. Я интроверт, и мне в большой толпе очень тяжело и страшно находиться. А тогда так получилось, что я пришла в театр на Институтской раньше, чем мой муж, замерзла очень сильно, внутрь не пускали. Молодые люди увидели, что мне холодно, и позвали погреться возле бочки, предложили чай. Это перевернуло во мне все. Я с ними разговорилась, они обогрели меня, чаем напоили, накормили, бутерброд какой-то дали. С тех пор меня начало тянуть туда, я почувствовала энергию [Майдана]. Началось все с бутербродов, я помогала в Укрдоме: мы относили бутерброды на баррикады, убирали стекло, то есть, пришла на час-полтора, помогла – [и все].

<...> Стабильно я начала проявлять активность с 20 февраля. Услышала о том, что происходит на Майдане, сначала рванула туда. Я в Броварах живу, добралась туда, и услышала, что будут перекрывать мосты. В интернете я состояла в [разных] группах, [в частности] «Варта в лікарні». Я читала, где нужны шприцы, где нужны перчатки, приносила. Муж застрахован, по страховой постоянно много выписывают, и в тот период пришлось несколько раз ему «поболеть», потому что достаточно много денег на это уходило. 20 февраля я увидела, что нужна помощь в БСП и здесь [в Ожоговом центре]. Побежала в БСП. Там было уже около трехсот человек [волонтеров]. Никто не понимал, что делать, как делать, куда бежать. Говорю: «Подскажите, где еще, в каких больницах нужна помощь? что делать вообще?» Я начинаю звонить на «горячие» линии, никто не отвечает, все заняты. «Скорые» одна за другой приезжают. «В контакте» я еще была тогда, открываю «В контакте» – здесь [в Ожоговом центре люди] нужны. Пешком прибежала сюда, до этого забежала в аптеку, купила маски, перчатки, то, что считала нужным.

Я учусь в медицинском колледже, со мной был мой хирургический костюм и сменная обувь. <...> Вечером сразу же привезли трех майдановцев, они обгорели в палатке. В первый же вечер меня пустили в перевязочную, в приемное

отделение, в реанимацию. Переоделась, объяснила, что я студентка медицинского колледжа. Раны страшные были. Я не ожидала такого, но благодаря адреналину я не упала в обморок.

<…> За два дня до моего появления здесь начали собираться люди. Они узнавали, что нужно, приносили и уходили, постоянного пункта до этого не было. А 20-го числа я тут укоренилась, так сказать.

<…> Всего человек 60 было [волонтеров] в Ожоговом центре. Они патрулировали вокруг, были опасения, что будет приезжать милиция. Всем раздали инструкции, как себя вести. Кто-то их распечатал, не знаю кто, но мы их раздавали, когда была свободная минутка. Моя роль заключалась в том, чтобы проходить в приемное отделение, и пока с пострадавшим находится только медперсонал, мне нужно было им рассказывать [легенду], что взорвалась, например, газовая лампа. «Тебя зовут вот так. Ты держал в руках газовую лампу, она взорвалась, поэтому тебя привезли из города». То есть, я им говорила информацию, которую, в случае чего, я бы повторяла. Их привозили «скорые», они записывали все с наших слов. <…> Была общая напряженность, и до этого были [неприятные] истории. Это длилось недолго, дня четыре. Потом мы поняли, что опасаться некого, тем более, тут на протяжении месяца постоянно дежурили из Самообороны Днепровского района. Они ходили, патрулировали по району – разбились на группки и следили со всех сторон вокруг Ожогового, ночевали здесь.

У меня недели две таких было, что я уезжала домой, меня Автомайдан отвозил – час на то, чтобы поспать, час на то, чтобы принять душ, привести себя в порядок – и опять сюда приезжала. Спали мы на стульях. Нам принесли очень много шоколада. <…> Мы не успевали пообедать, я, например, прибегала, отламывала квадратик шоколада и, чтобы его надольше хватило, рассасывала. Пока добегала до четвертого этажа в отделение, где больные лежали, как бы немного утоляла голод.

<…> Я пришла в Ожоговый центр четвертая, как раз эта четверка и закрепилась таким образом. Мы сначала стояли в коридоре, к вечеру нас уже собралась толпа. Кажется, главврач с начмедом к нам подошли, перезнакомились со всеми. «Вы не хотите в актовый зал переместиться?» Мы: «Конечно, хотим, в коридоре тут топчемся». Открывают, а там грязно. Там начали делать ремонт – меняли окна, пыль, стульчики в пыли. Все стоят. Я пошла взяла тряпку, веник, раздала всем задания. Потом говорю: «Нужно завесить окна». Нашли какие-то куски постельного белья, я так понимаю, кто-то тоже дал. Начали думать, как прибить к окнам, чтобы их не повредить. Скотчем хотели – не держатся. Откосов же не было, я говорю: «Давайте к стенам прибьем. Гвоздики, марлю намотаем, набросим эти простыни и все». – «Точно. Давай!» <…> Говорят нам: «Ребята, все хорошо. Вот, например, у нас окна внизу, их только поменяли, не успели решетки повесить. Если вам для безопасности они нужны, мы сейчас попросим кого-то, они их прибьют». Потом принесли чайник, микроволновку, потом, когда мы все там убрали, расчистили – посуду. Постоянно заходили, спрашивали, что нам нужно.

<…> Где-то месяц я пробыла в актовом зале, потом меня перевели в то

помещение, где сейчас аптека, там где-то месяц пробыла, оно уже поменьше было. <...> Нам приносили лекарства. Девочка была, Лена, она с нами недели две побыла. Тогда еще не называли себя настоящими именами, так что не знаю, Леной ее зовут или нет. Она фармацевт, я в медицинском колледже, поэтому лекарства, сортировка были на нас. <...> Следующее помещение было, как шкаф – три на три. И это все мне пришлось упаковать в коробки, одна на одной, это был склад. Очень душно было в нем. Мы понимали, что идет лето, а там жарко. Поэтому завотделением Вячеслав Николаевич Назаренко предложил угловой кабинет, там температура нормальная, можно хранить лекарства.

<...> Когда подъезжала «скорая», мы подбегали посмотреть, кого привезли. Если понимали, что это не с Майдана, то ждали следующей. Когда начали привозить майдановцев, я бегу в костюме по коридору на первом этаже, мне кричат: «Ты куда?» А я уже бегу, даю указания: «Перчатки мне!» Принесли перчатки, я за ножницы ухватилась, начала разрезать одежду. Врачи увидели, что у меня нормальная реакция на это. А у одного из врачей, не буду говорить у кого, проснулся спортивный интерес, так сказать, на каком этапе я сломаюсь. Нужно было вскрывать волдыри, раны обрабатывать. Он мне руку обожженную – «Держи!» Что с ней делать? «Я одну руку, а ты все повторяешь на второй». ОК. Начинаем все срезать, перевязывать. Получилось. Не прокатил этот его прикол. А в реанимации 36 градусов, жара. Я в кофточке была под костюмом, жарко! Мне плохо становилось из-за жары. Прибегаю вниз, раздеваюсь и опять бегу. Потом дошло до того, что ему пациенты попадаются с какими-то флегмонами или еще с чем-нибудь, он выглядывает, говорит: «О! Иди сюда!» Чтобы проверить, насколько я устойчивая.

<...> Действительно рассказать мало что нового можно, потому что у нас каждый день одно и то же было. Я шла со списком, забирала лекарства, приносила, всем расставляла на тумбочки, кормила, поить надо было через соломку, потому что губы обожжены, обрабатывать глаза, лицо мазать. Потом подносила телефон, чтобы они могли с родными поговорить. Я многих [волонтеров] не помню, потому что в основном проводила время на этажах с ранеными. У них, в основном, были обожжены руки и лицо, поэтому они не могли ни кушать, ни поговорить с родными. Родные очень сильно переживали. Вместе с пострадавшими, как правило, кто-то приезжал, сопровождал их – кто-то из сотен, друзья. И они нам давали контакты [родных], если пострадавшие сами не могли.

Сначала они все опасались нас. Я к ним приходила, они отворачивались. Вот, например, был у нас Игорь, парень молодой. Когда я пришла, он уже был в реанимации. Его привезли сразу же после пожара в Доме профсоюзов. Он сам сирота, у него есть только брат, он меня попросил найти своего товарища. Это единственный поиск, которым я занималась – искала этого Сашу, его друга <...> У Игоря серьезная психологическая травма была. Я к нему прихожу, он ни с кем не разговаривал, никому не доверял. Отворачивается, смотрит в другую сторону. Я раз так пришла, постаралась с ним поговорить, второй раз. Никто не объявляется, ни родственники, никто не ищет. Рядом с ним положили Анатолия, они в одном боксе реанимационном были. Я к Анатолию приходила, он постоянно что-то

вкусненькое заказывает, у него диабет второго типа, ему не все можно, поэтому у него особые заказы были. Он был разговорчивый. А Игорь не такой, я к нему подходила: «Игорь, ну, может, что-то вам принести покушать, попить?» Молчит – и все. Наверно, дней восемь точно ходила, приду и просто рассказываю новости. Что-нибудь вкусненькое принесу, потом на следующий раз наблюдаю – съел или не съел. Если не съел, значит, не понравилось, значит, не несем. Если съел – можно нести. Через неделю где-то он начал со мной разговаривать, попросил, чтобы я у старшей сестры взяла в его личных вещах паспорт его друга. Этого друга звали Саша Клитинский*, у него мать-инвалид и сестра, жены, детей не было. Игорь рассказал, что когда начался пожар в Доме Профсоюзов, они были там вдвоем. Забежали – Игорь в женский туалет, а Саша в мужской. Из-за того, что в туалете все было сделано из плавящегося материала, у него даже шрамы были такие характерные, капли пластика вплавлялись в тело, их надо было отковыривать. Он говорит: «Лена, я видел, что он туда забежал. А дальше куда? Если бы он с ожогами был, он бы был у нас. Куда еще его могли отвезти?» Я говорю: «Нужно еще попробовать в областной больнице узнать, там отделение ожоговое есть». – «Ну, ты узнай, может, его куда-то эвакуировали». [Рассказал]: там между ними стена и два окна, он пытался каской выбить ему окно, потому что [Саша] окно не мог открыть, чтобы дым выходил. Игорь говорил: «Когда пытался выбить окно, я видел, что Саша сползает по стене, по мне начал стрелять снайпер, я залез, больше ничего не помню». Я начала подозревать, что Саша не выжил. Расспросила его, в чем он был одет, начала обзванивать морги, в моргах меня посылали. Я уже их так достала: «Девушка, вы уже звонили, ну сколько можно объяснять, такого не было». Я говорю: «Давайте я вам фотографию принесу». – «Что нам фотография? Тут некоторых узнать нельзя». Через три месяца узнаю, что его признали погибшим, что опознала тело Наташа, его сестра. Я все надеялась, что если нет в морге, то, может, как-то выбрался. Больше никакими поисками я не занималась.

<...> Девочки, которые внизу были, расписывались по сменам, приходили, расписывали дежурства – кто, когда будет дежурить. Потом обзванивали людей, кто будет готовить, кто приносит завтрак, кто приносит ужин, кто обед. Кормили мы мальчиков хорошо, для наших больных нужна белковая еда, поэтому они у нас круглосуточно ели мясо, благо, тогда было очень много людей, которые были готовы это [обеспечивать]. Потом, когда нужно было жилье, связывались людьми, которые приходили и говорили: «Мы здесь недалеко живем. Мы можем помочь с жильем». Другие помогали готовить. Третьи: «Если нужны лекарства на любую сумму, можете звонить». Поэтому, когда что-то надо было, девочки могли обзванивать их. Родные меня постоянно ждали внизу, когда я спускалась: «Ну что, Лена, ну что?» Их же не пускали в реанимацию. Мне каждому приходилось рассказывать, в каком состоянии их муж, брат, сын.

[Через Ожоговый центр] 12 майдановцев прошло. Точно знаю. С очень мно-

---

* Громадський активіст, учасник Революції Гідності, Герой Небесної Сотні, Герой України. Загинув 19 лютого, згорів заживо під час пожежі та захоплення Будинку Профспілок, знерухомлений тяжкими кульовими пораненнями.

гими уже потеряли связь. Некоторых отправили, они у нас пробыли дня три-четыре. Мы их стабилизировали. Артем Миргородский◆ занимался их, так сказать, эвакуацией. [Больше везли] в Польшу.

<...> Самый тяжелый пострадавший на Майдане у нас – это Рома Линдов. Его долго пришлось стабилизировать, наверно, месяц он здесь пробыл. У него травматическая ампутация, чуть выше, чем кисть, где-то до середины предплечья. Его перевели к нам из БСП, у него тяжелый сепсис был, отек мозга, то есть кровоизлияние внутреннее. <...> Когда Рому стабилизировали, его забрали в Германию в военный госпиталь. [Почему забирали] – наверно, чтобы защитить самых уязвимых участников, больше для безопасности. По ожогам у нас тут специалисты хорошие, то есть их жизням по медицинским показаниям ничего не угрожало.

<...> Кстати, по поводу безопасности. Я 8 марта дежурила в КМДА в медпункте. [Как я попала в КМДА]: у меня есть одногруппница, она там дежурила. Она на Майдане три или четыре раза сдавала кровь, практически каждый месяц, поэтому у нее истощение пошло, заболела. Она позвонила, спросила: «Ты можешь [меня подменить]?» Я говорю, конечно, отдыхай. 8 марта, мне же делать нечего. <...> Казалось бы, 8 марта. Съездила туда утром, а дежурство было ночью. Утром там все с цветочками, с шариками, с детьми гуляют, все нормально, возле палаток фотографируются – все замечательно. Думаю, ну, что там дежурить. Ну, ладно. Вечером приехала, меня попросили подписать бумагу о том, что я добровольно нахожусь [здесь] и понимаю всю опасность. Думаю, может, по традиции. Посадили меня в медпункт. Ну, сначала приходили такие: у кого давление поднялось, кто уснуть не может, у кого-то живот болит. Как только закрылось метро, начали подходить все более и более сомнительные люди. Пришел молодой человек, прямо перед моим лицом крутил нож раскладной, чтобы я ему вколола адреналин, потому что он хочет спать. Я говорю: «Можно выпить кофе, можно поприседать, поотжиматься, разогнать кровь...» Он говорит: «Адреналин». Я ему: «Если я тебе вколю адреналин, ты отсюда не выйдешь». Он это воспринял как угрозу, начал еще со мной на повышенных тонах. Я понимаю, что этот нож, которым он перед лицом крутит, он может с легкостью в меня [воткнуть]. Это же закрытое помещение. И встать я не могу – закричать, как-то страшно было. Со мной дежурило два фельдшера «скорой помощи» – их как раз направили, это был жест нашего Вершигоры, главы «скорой помощи» – но они были с девочкой, у которой приступ эпилепсии, в другом помещении. И я, чтобы потянуть время, говорю: «Присаживайтесь. Видите, у меня журнал, я запишу, померяю вам давление, температуру». Я как-то его уговорила. Он: «Записывай». И он этот нож не просто положил, а воткнул в этот журнал – «записывай». Я так, чтобы пальчики не остались, ножичек убрала. Ребята как раз закончили с пациенткой, у которой приступ, вышли, переключили его внимание, отвели его. Один из них вышел, позвал все-таки охрану.

Где-то часа в три ночи была первая стрельба возле Главпочтамта, кого-то ранили. Я бежала в своих белых тапочках, в халате на Майдан. Пока мы добежа-

ли, оттуда «скорая» уже забрала. Возвращаемся – к нам уже с цепью подходят. «Ребята, тут все нервные. Вы если еще раз так пробежите, мы вас вяжем и все. Вы подрываете народ». Все еще были на таком подрыве. Плюс – много появилось людей, совсем не майдановцев. Они пришли туда, увешанные оружием, действительно с пистолетами, с ножами, с гранатами, с дубинками. Ходили толпами. Где-то в четыре часа утра была стрельба прямо в КМДА, в подвале. Потом я узнала, что ранили парня в шею, мы ему оказали первую помощь, начали капать. Долго не могла приехать «скорая», его забрать. Милицию вызываем, нас забаррикадировали там, возле нас взрывчатка. Через эти шкафы можно было просунуть руку, стрельнуть – и нас нет. Я, наверно, параноик, но для 8 марта это было печально. Где-то минут сорок мы пытались [раненого] вывести. Потом слышали: наверху была перестрелка, топали, дрались. Когда мы его вывели, я напоследок спросила, как его зовут – «Кирпич». Просто интересно было. Потом, через полтора месяца узнала, что он один из первых, кто поехал в АТО, в середине мая, и его там застрелили. Все-таки догнала его пуля.

<...> Сюда [в Ожоговый центр] я приехала утром после дежурства, не успевала домой заехать, переодеться, вся дымом пропахла, такое впечатление было, будто попала в разгар Майдана.

<...> Вначале мы собирали номера телефонов, и девочки писали на Фейсбуке о потребностях наших ребят. Такого, чтобы нам приносили или переводили деньги, не было. В основном мы обзванивали других волонтеров, или люди приходили, спрашивали, или по «горячим» линиям нам звонили и спрашивали, что нужно. Мы диктовали, они приносили. В основном так: кидаешь клич: «Нужно 30 флаконов "Орнигила"!» – приносят триста. <...> Дальше мы это разложили по полочкам. Это до сих пор так упорядоченно. Если я узнаю, что где-то раненый, которому нужно лекарство, которое у меня стоит на полочке, то я звоню тому, кто его ищет: «Оно у меня есть. Приезжайте. Берите». Так же делает третья больница. Мы без проблем обменивались. У нас этого много – забирайте для своих. <...> Бывало такое, что на Фейсбуке написали, какой препарат нам нужен (меня на Фейсбуке тогда еще не было, этим занимались девочки внизу), им перезванивают и говорят: «Мы из такой-то больницы, у нас есть это и это». <...> [Было первое собрание Волонтерской сотни, на которое приглашались координаторы] в «Диване» [это кафе теперь закрыто]. Встреча прошла, я интроверт, для меня все эти встречи [некомфортны], они такие громкие были. Но пришлось.

<...> [Потом мы помогали тем, кто пострадал в военных действиях]. У нас первый военный появился 14 мая. Это несчастный случай на самом деле, не боевые действия, они только ехали на место дислокации, и он взорвался – 85% ожогов. Это вообще первый пострадавший военный, и он выжил. <...> Тогда заново начали поднимать все контакты. Мне пришлось самой зарегистрироваться на Фейсбуке, потому что все разошлись, никого не осталось из волонтеров.

<...> С некоторыми [майдановцами, которые были в Ожоговом,] мы дружим до сих пор. Особенно с теми, у кого были тяжелые ожоги кистей, потому что после

ожогов идет реабилитация в течение двух лет. <...> Даже Рома Линдов, который съездил в Германию и вернулся сюда, – до сих пор мы его лечим. Потому что рубец вырастает, грубеет, начинает появляться язва, нужно постоянно в санаторий ездить, нужна компрессионная одежда. У Ромы рубец был на всю руку, мешал разогнуть ее. Он разрабатывает руку, рубец лопается, там появляются язвочки, инфекция попадает в ранки, надо пластику делать, это достаточно дорого. <...> Ему нужна была наша помощь. Приходилось здесь находиться практически круглосуточно, потому что в любой момент ему могло что-то понадобиться. Ожоговая болезнь очень непредсказуема. Никогда не знаешь, какой орган рванет в следующий раз. У него отказывали почки, останавливался кишечник, останавливался желудок, отек мозга, внутренние кровотечения. Альбумин – дорогой препарат, он уходил литрами каждый день. Это огромные суммы. Военный госпиталь тогда еще помогал раненым, они старались более-менее закрывать эти вопросы, потому что у них еще не было своих пациентов), и они нам привозили частично то, что надо было для Ромы. Но все равно дорогие препараты приходилось искать, закупать. Вот как раз тогда я подняла тех людей, с которыми познакомилась в «Диване». <...> Так с миру по нитке мы собирали для него. Когда подсчитали потом с Военным госпиталем, то медикаментов на него было потрачено – на миллион двести! Это только с нашей стороны, и это еще по старым ценам.

<...> Следующие пациенты – Иловайский котел, на полигонах, на стрельбищах страдали, получали ожоги из-за некачественных снарядов. Были несчастные случаи, которые произошли уже по возвращению, после демобилизации. Были случаи, когда к нам попадали родственники волонтеров, родственники военных. Был ребенок, внук волонтера из Днепропетровска, у которого дочка при пожаре погибла. <...> Ребенок получил серьезные ожоги, он пробыл у нас всего три недели, кажется. <...> Помимо военных, помогали родным, потому что мы одна большая семья. Когда Вячеслав Николаевич служил прошлым летом в 59-м мобильном госпитале, туда было отправлено 260 килограмм инструментов, медикаментов, перевязочного материала, постельного белья, вещей для раненых. Этот госпиталь развернули на базе больницы, практически ничего не было. Это потому, что он там должен был быть временно, но это «временно» уже год длится.

<...> В июне 2014 года мы – четверка тех людей, костяк, который был здесь – основали благотворительный фонд «Добротворцы». Мы пришли к [выводу, что, во-первых,] собирать наличкой или на свою карточку неправильно; во-вторых, спонсоров много есть, но их надо как-то объединить. <...> Наш фонд сейчас помогает Ожоговому и 17-й больнице.

<...> Мы так как на Майдане не собирали деньги, у нас не было такого. Единственно, когда люди сами приходили, очень много людей приходило, говорили: «Вот, возьмите деньги на лекарство». Мы их отводили к родственникам, и они уже родственникам передавали помощь. Потому что мы не знали, что дальше будет. Все равно медикаменты привозили. <...> А потом, конечно, [ситуация изменилась].

<...> Раненые поступают – начинается моя работа. С момента их перевода

с военного госпиталя или из другого, с Днепропетровска, из Харькова, именно я занималась вопросами перевода. Кроме того, мне нужно наперед продумать, сколько будет стоить лечение, договориться, просчитать, прикинуть, сколько будет стоить реабилитация. <...> Потом, опять-таки, размещение родных. Если было такое, что наши пациенты, военные, умирали, то, в основном, это были иногородние – Львовская область, Черниговская, Киевская тоже. Родственники не знали, где у нас морг, где прокуратура, где ЗАГС, [им нужна была помощь].

Первый умерший у нас был в августе, подполковник с Яворовского полигона. Сжигали остатки пороха, порох взорвался, он был в форме 2701, которая плавится, она вплавилась ему в тело. 70% ожога, неделю он прожил только. Так получилось, что за несколько дней до его смерти его жена подошла и спросила, обязательно ли ей здесь находиться. «Я вижу, ты достаешь все, что нужно. Мне просто стоять подпирать дверь реанимации, я там сына оставила на соседку. Можно я поеду? Если я нужна, то останусь. Если нет, хотя бы с сыном побуду». Он вроде бы стабильный был. Через два дня он умер, а она была с сыном. Ее не было, когда он умирал. Это был удар. У нас до этого никто не умирал из военных. Приехали его сослуживцы забрать тело, позвонили мне, я им рассказала, где морг, что за чем делать. Они мне позвонили: «Лена, отказываются тело бальзамировать». Перезваниваю нашему начмеду в морге, потом мне Татьяна – жена его, вдова, звонит, плачет, говорит: «Как же так? Сын старший далеко живет. Он приехать попрощаться с папой не может».

<...> Это вынужденное было решение [стать волонтером]. Я прибежала сюда с полной готовностью, потому что слышала, что в больницах происходит, как [пострадавшим] не дают возможности получить медицинскую помощь, как их увозят. Это был эмоциональный порыв. Позже уже пришло понимание: хорошо, я уйду, а дальше что? Я видела, как другие люди приходят, навещают пациентов, пострадавших. Они приходили, охали и ахали, чуть в обморок не падали – как с майдановцами, так же потом и с военными. Они не совсем понимали, что своими эмоциями только хуже делают. Потому что человек, у которого обгорело лицо, меньше всего хочет, чтобы его жалели, хочет слышать, как плохо он выглядит. Я же, наоборот, прихожу, спокойно разговариваю и корочки с лица снимаю. На тот момент я чувствовала, что второй такой, как я, сюда не придет – хотя это и звучит как-то высокопарно. Каждый раз я думала, что все, можно будет отдохнуть – но не отпускает. Пыталась передать кому-то [часть работы], чтобы не одной тянуть. Но проще сделать все самой, чем объяснять, как-то тяжело дается мне обучение.

<...> Когда я начала в таком режиме жить, семья сначала нормально восприняла. Мне долгое время помогала мама, дети еще маленькие были, и мама приехала подстраховать на тот случай, когда они болеют, а болели они часто. Потом уже бабушке и дедушке они у меня старенькие, живут в селе – стала нужна помощь, мама уехала. Вот тогда стало тяжело. Муж достаточно терпеливо относился. Но потом уже: «Когда же это закончится?» <...> Я за полгода до Майдана поступила в медицинский колледж, второе образование. <...> Учеба возле больницы скорой помощи. В основном преподаватели понимали. <...> Приходила – старалась за раз сдать несколько тем. Поскольку у меня практика здесь была

постоянно, что-что, а фармакологию я знаю. Хирургия, анатомия, физиология – это все очень легко, потому что у меня бабушка с мамой медсестры, это было мое призвание еще с детства. Уже в 14 лет я умела делать все виды инъекций, в 16 лет бабушку после аварии зашивала. Это мое.

<...> Ну, как-то и сейчас справляюсь. Дети с пониманием относятся. Они у меня спрашивают каждый вечер, что я делала. Очень сильно переживают, что идет война. <...> Они говорят: «Но ты же не бываешь там, где стреляют? С тобой же все будет хорошо? Ты помогай только в больнице, никуда не едь». У нас нет дома телевизора, но пока они были в селе у бабушки, они несколько раз видели меня по телевизору. На все лето хватило гордости, ходили и рассказывали, что маму по телевизору показывают. Мужа, конечно, это напрягает. <...> Но он говорит: «Меня по состоянию здоровья в армию не возьмут, ты за нас двоих отслужи Родине».

<...> До сих пор некоторые не понимают, что я здесь делаю. <...> Очень много предположений было, многие до сих пор думают, что я получаю зарплату за это. Слышала даже, что на этом я себе купила две квартиры, машину и строю загородный дом. У них в голове не укладывается, как можно работать бесплатно и как можно прийти и помогать.

Сейчас могу подвести итоги того, во что это все переросло. За эти два года я наблюдала не только за лечебным процессом и за ранеными, но и за тем, как здесь вообще все происходит в больнице, потому что мы участвовали и в ремонте, и оборудования много закупили. Я волонтер-координатор для зарубежных контактов, для диаспор. Нам присылают помощь из Франкфурта, Берлина, Австрии, Италии, коробки с медикаментами. Фура приезжала, всему отделению закрыли потребность в кроватях. <...> Я считаю, что имею право знать, спросить, куда расходуются средства. Неужели на это не были выделены бюджетные средства? Почему, когда мы делаем ремонт, мне нужно нанимать, платить малярам, штукатурам, электрикам, сантехникам? Электрик же есть, а они мне говорят: «У него квалификация не та». Как это? Зачем тогда такой электрик нужен? Вопросов постепенно за два года наросло очень много. <...> Прихожу с вопросами в администрацию больницы, мне очень много информации дают, но каким-то непонятным комом, сумбурно. Выходишь и думаешь: «То ли ты дурак, то ли что-то здесь неладно». Потом я уже пошла с прямыми вопросами, и тогда они поняли, что пора меня отсюда гнать. Начались такие вопросы: «А на каком основании вы здесь находитесь? А что вы здесь делаете? А что за коробки вы приносите и уносите? Откуда мы знаем, может, вы там храните взрывчатку или наркотики». То есть, у них до этого не было вопросов, конечно, по первому их зову я всегда приходила на помощь.

Сейчас у нас война идет с администрацией больницы. [Поскольку] я не получаю ответов на свои вопросы, я начала обращаться к коллегам, узнавать, как они решают это. Поняла, что практически все волонтеры с больниц ушли. Остались только я и Лена Коломийчук, а больше не знаю никого в больницах – а тогда при каждой больнице были по несколько десятков постоянных волонтеров. Многие вернулись к своей жизни. Кто-то нацелился на АТО. Но постоянная помощь – это мы с Леной. Лена – у нее все нормально, у нее таких вопросов не возникает.

<...> К чему я это все вела. Пока волонтеры все несли в больницы, отдавали, говорили: «Пожалуйста, просто спасите этого человека» – все было хорошо. Как только волонтеры начали задавать неудобные вопросы, им тут же отказали в помещении, сказали: «Выезжай» <...> Сейчас как раз, наверно, осеннее обострение, потому что волонтеры стали мешать в Министерстве, в больнице, в АТО, везде. У волонтеров открылись глаза, они хотят знать, что они не обманывают людей – никто не хочет оказаться в ситуации, чтобы ему сказали: «Ты знаешь, что в больнице воруют, а ты ходишь, на весь мир рассказываешь, что нужна помощь».

***

Егорова Елена Андреевна. В июле (2016 года) мне будет 28 лет. До Майдана была просто молодой мамочкой, домохозяйкой, студенткой медицинского колледжа. Родилась я в Бурятии. Папа у меня афганец. Когда мне было три года, мама с ним разошлась. Бабушка приехала, нас забрала. Бабушка сама из Одесской области, забрала нас к себе, потом уже мама приехала. Воспитывали меня бабушка с дедушкой, мама с отчимом и старшими моими двумя сестрами переехали в Одессу, потом в Ильичевск. <...> Я до 10 класса жила в селе, потом одна из старших сестер переехала сюда, в Киев, и забрала меня. У меня был последний учебный год в школе, и она хотела, чтобы я за этот год прошла подготовительные курсы, чтобы я могла куда-то поступить. Я стала жить с сестрой, закончила здесь школу, поступила в Академию водного транспорта на юридический факультет, транспортное право. Никогда юристом не работала, на тот момент и не хотелось, я уже на медицину настроилась. У меня двое детей, девочки – Кира и Вера, пять и восемь лет. <...>

Юліанна Литвиненко (9-та лікарня):

«Це були найбільш життєстверднi дні, тому що ти бачиш, скільки допомоги йде, як люди сотнями приходять в якусь районну невелику лікарню»

Для мене все почалося в першу ж ніч, коли Мустафа [Найєм] написав заклик на Фейсбуці. Я вийшла одразу. До того я намагалася брати участь у кількох протестах, щоби зрозуміти: готове суспільство до цього чи ні. Наприклад, я виходила на мовний Майдан, також до Конституційного Суду з якихось питань, я вже не пам'ятаю. Коли пролунав цей заклик, у мене з'явилося відчуття, що, можливо, цього разу протест буде інакшим. Ось і я вийшла вночі, вже після того, як поклала дітей і повернувся чоловік. Була дванадцята година – на площі всі вдивлялися одне одному в обличчя: намагалися так само, як і я, зрозуміти, чи цього разу щось вийде. Так усе почалося.

Майдан трансформувався, але я з самого початку не думала, що це вийде мирно. Точніше, я чекала, коли почнеться кров. Я відразу зрозуміла, що інак-

ше цього разу не буде ніяк, і якщо раптом замнеться, то іншого шансу ми вже не матимемо. Відчуття було, що мусимо пройти через якісь криваві події для того, щоб держава змінилася.

Роль у кожного була там своя: спочатку я носила якісь мандарини ночами для протестувальників, які лишались на ніч. Для мене було дуже важливим, коли поставили намети і люди оселилися там – [це був] знак того, що протест не згорнеться. Потім, само собою, я брала участь у всіх віче, потім стала ночувати на Майдані. Знову ж таки діти вдома були з чоловіком, а я на всіх розгонах була по ночах. <...> Іноді була з кимось, а були такі дні, що й сама. Наприклад, 11 грудня, коли був розгон, я там була одна. Усі ми звикли до лижних костюмів, светрів і термобілизни – постійно в цьому ходили та їздили. Я завжди мала шолом із собою, і під кінець усе це лежало в машині. Потім почалося якесь трансформування – активісти перейшли на шини, які підвозили, і я теж брала в цьому участь. Ми привозили шини з полігона, з утилізації, робили по десять ходок на Майдан. Потім я моніторила групи в Фейсбуці, де оголошували про участь у протестах, про ту допомогу, яка потрібна наразі там. Власне, я намагалася інтегруватися в якийсь конкретний напрям, тому що мандарини, шоколадки вночі – це прекрасно, чай цистернами теж добре, але хотілося робити більш вагомий внесок і на постійній основі. Само собою, коли були постійно оголошення, що потрібен теплий одяг, я все вигрібала з хати і везла вночі на Майдан.

Якась більш конкретно спрямована діяльність у мене почалася ближче до розстрілів.

<...> [Ще раніше] я була на Грушевського, була в перший же день, коли палили перший автобус. Напевно, після цього я вже почала діяти цілеспрямовано. Була така група у Фейсбуці – «Допомога постраждалим в Києві», ось. Там була одна моя знайома, і я приєдналася до цієї ініціативи. Ми мали таку собі штаб-квартиру на Софійській площі. Це була одна активна група. Активною була організаторка – це Ірина Панченко◆, журналістка. Там були також Федчук Сергій – він теж потім активно займався допомогою, Ольга Годованець, Ганка Яковенко, Надя Артєм'єва. Треба ще позгадувати – це не всі. Ну і в різний час були інші люди: хтось приєднувався, хтось відходив, я не знаю, як потім вже розходилися погляди. Ми планували там ховати людей, коли почалися явні утиски, коли почали розставляти міліцейські кордони навколо Майдану і не випускати, коли вже були в Профспілках поранені, їх там лікували, коли були медпункти організовані – то ми планували, що будемо перетримувати когось в штабі, а потім звідти вивозити. <...> В офісі «Допомоги постраждалим» ми збирали допомогу, возили її в БСП, коли були перші поранені – це було в січні. Це тоді і почалося. Ірина Панченко – головний організатор – їздила в БСП під виглядом сумасшедшої родички когось із потерпілих. Ми прикидались, кричали, проривалися в ці закриті бокси із сумками їжі. Тобто такі були авантюри. Ми знаходили через знайомих якихось депутатів, які за депутатськими запитами могли пробитися туди. От я приїхала в БСП з торбами, там був депутат Павловський, ми писали заяви і передавали якісь сумки. Уже на другий, на третій день після ескалації можна було це зробити. Постійно збирали через Фейс-

бук допомогу, все те, що треба було людям: їжу й одяг, і все це звозили в штаб, а звідти вже розподіляли: щось на Майдан, щось у БСП, щось тим, хто звертався.

Потім вирішили, що треба почати комунікувати зі «швидкими», щоби вони не везли в БСП поранених, ми умовляли їх. Це сталося після історії з БСП, коли «швидкі» вивозили туди людей, там їх закривали і чутки ходили [що навіть викрадають]. Ми просто підходили до конкретних медиків, які там чергували, казали, що «ми вас там благаємо», роздавали наші телефони, казали, що ми вивеземо самі, якщо несерйозні поранення, просили, щоб не везли в лікарні офіційні.

Тоді відкрився на Подолі шпиталь [в приміщенні Всеукраїнської мережі ЛЖВ на Межигірській], ми були пов'язані з цим місцем через знайомих. Ми намагалися домовитися, щоб привозили поранених у цей шпиталь. <...> У нас було чергування в офісі, хтось постійно був на телефоні обов'язково.

Потім, коли був [розстріл], вже все закрутилось дуже швидко – всіх повезли в лікарні. Далі виявилось, що вже нікого не переслідують, не забирають в міліцію – проблема «швидких» і шпиталю на Подолі відпала, і плюс поранення були такі, що з ними не повезеш кудись. Постало питання чергування в лікарнях. Одразу в цей момент, коли з'явилося стільки постраждалих, виявилось, що є купа вогнепальних поранень. У лікарні возили з огляду на те, які були поранення. Якщо, наприклад, голова, хребет, то відправляли тільки в якісь центральні лікарні: у 17-ту або в спеціалізовані. А з більш легкими пораненнями вже в інші лікарні могли повезти. І от ми завчасно складали план того, хто буде яку лікарню брати в разі потреби. І виявилося, що недалеко від мене знаходиться 9-та лікарня на Дорогожичах, на Ризькій.

Коли все це сталося, я цілий день провела в тій лікарні взагалі поза групою. Спочатку була в Маріїнці, за 15 хвилин до розгону я пішла звідти, адже мені треба було дитину забрати зі школи. Я ще припаркувалася прямо на Шовковичній десь – ледве виїхала. І коли їхала вже в машині, буквально через 15 хвилин дізналась про новини, що відбувається кривавий розгон. Увечері по лікарнях була вже купа поранених. Що робити, я не розумію, як я можу допомогти, я не розумію. Один із наших учасників поїхав одразу в 9-ту лікарню чергувати і пробув там, виходить, всю ніч, а на ранок його треба було змінити. І я взяла це на себе, так там і опинилась. Це був ранок 19-го. Увесь час з тих пір я фактично була одним із координаторів. Ми по черзі мінялися.

Це були, напевно, одні з найбільш насичених днів за весь час, навіть найбільш життєствердних, тому що ти бачиш, скільки допомоги йде, як люди сотнями просто приходять в якусь районну невелику лікарню. Тоді до нас потрапило до десятка постраждалих із вогнепальними пораненнями плеча, руки, ноги, наприклад з переломами до того ж якимись, тому що людей били, коли вони падали від куль. Це біля Михайлівського було так. Вони потрапляли до нас десь у районі 10-тої. <...> Ми організували в лікарні чергування, розподілили обов'язки: збір допомоги, невідкладне надання допомоги постраждалим, медикаменти, всі необхідні речі, їжа, харчування. Ну а крім того просто приходили люди, які не знали, куди

звернутись і як допомогти. Вони тупо приходили в найближчу лікарню, де є хоч якісь волонтери, і пропонували свою поміч. За перші два дні у нас був список із трьохсот контактів людей, які прийшли до нас і готові були допомогти. Вони лишали свої телефони та адресу.

Деякі зазначали, що можуть допомогти квартирою/поселенням. Ми постійно тримали руку на пульсі. До того, як Янукович покинув Межигір'я, ми про всяк випадок створили базу, для того щоб можна було розселити всіх швидко – виселити з лікарні в квартири, але продовжувати надавати медичну допомогу, щоб це було недалеко територіально. Якась частина бази – це люди з машинами, які можуть приїхати, транспортувати когось чи щось, привезти-відвезти і так далі. Тоді ж почала створюватися фармацевтична база по всьому Києву: було кілька складів, при лікарнях окремо, потім вже на Трьохсвятительській (вони туди переїхали з Михайлівського, спочатку [там були]). І, наприклад, коли виникала потреба в якихось ліках, то ми дзвонили на Трьохсвятительську, і вони терміново привозили необхідне. Транспортне сполучення налагоджувалось. Також були люди, які могли приготувати і принести їжу. Таких було дуже багато, нереально багато, вони готові були всі три рази на день готувати і приносити. Були ті, хто просто приносив гроші і казав: «Усе одно куди, вам краще знати. Я не знаю куди мені здати».

<...> Самооборона зорганізувалась на другий день, 19 лютого, причому із місцевих таких міцних хлопців, вони один одного вже знали, усі з битами. Хтось був тоді з нелегальною зброєю. Такі молодики приходили, що за інших умов ти би боявся з ними в ліфт зайти, а тут як би прийшли і кажуть: «Ні, ми будемо вас охороняти». Вони патрулювали весь район навколо лікарні. Було так, що натрапляла одна така група на іншу – у них починались сутички. Ставалося так, що один думав на іншого, що це «тітушка». У нас оборона була така, що дуже смішно насправді. Тобто це зараз смішно: у нас всього осіб десять там лежить, а осіб п'ятдесят їх охороняє, ходить по периметру. Міліція так і не з'явилась.

Лікарі дуже лояльно ставилися до нас. Ми були весь час в холі, проти нашої присутності там не заперечували. У лікарні постійно був натовп: до мене стояла черга людей, чиї контакти записували. Перші два дні – одні контакти-контакти-контакти, у мене десь триста таких було. Потім уже ми казали, що поки що допомога не потрібна, але люди все одно збирали гроші. Якось на цьому етапі, коли я повністю вже залишалась у лікарні, я пробула там 36 годин поспіль, не спала, так вийшло, а перше чергування тривало 14 годин.

Хтось мав постійно бути на місці, координувати. По-перше, матеріальна відповідальність. Спочатку ми записували все повністю. Потім це стало неможливо, тому що до тебе підходять, сують гроші і йдуть, і ти не можеш навіть встигнути записати, як звати людину, або вона каже: «Нам цього не треба». Спочатку ми звітували, потім для мене особисто централізація стала незручною, тому що я була замкнена виключно на цій лікарні й навіть не знала, що відбувається навколо. Усю інформацію отримувала з чуток, з того, що хтось приходив і розповідав про Майдан. Не дивилася жодного відео, не дивилася відео похорон – я все це

повністю пропустила під час того екшена в лікарні. І воно взагалі пройшло повз мене. Я повністю була сконцентрована на тому, що там комусь терміново пластини купити треба і все таке <...> Це були випадки, які життю не загрожували, але з наслідками всі. <...> Головний лікар був дуже за нас, потім він воював, був дуже зацікавлений. Хірург навіть казав йому: «Скажіть, хай до нас везуть. До нас не можна тільки з черепно-мозковими травмами, а всі решта – руки, ноги – це можна. Давайте до нас, або хай сплавляють до нас тих, кого вже прооперували, і кому потрібен подальший догляд». Але потім уже не було такого.

<...> У нас ще був випадок: хлопець сильно надихався газом і з двобічною пневмонією поступив до нас 19 лютого, тобто він був без поранень, але був дуже [важким], у нього температура – 41°, його там ледве відкачали через опік легень. <...> Фактично постійно виникали потреби в нових ліках. Потім операції почалися – одна, друга: по кілька операцій у кожного. Усі волонтери відгукувалися. Чергували весь час тільки свої. Фактично ми чергували по півдня. Але перший тиждень я там просто жила, мене не бачили: я ж кажу, по 36 годин я була в 9-й лікарні. І так більше місяця.

<...> Було ще таке, наприклад: іде операція, і лікар каже, що нам необхідний терміново якийсь закріплюючий апарат. Буквально протягом кількох годин, поки зроблять операцію, потрібно тисяч 5 гривень на обладнання. Я пишу пост у Фейсбук – і за годину у нас 20 тисяч. Люди приносили прямо в лікарню. І ясно, що ми одразу покривали наперед якісь потреби, купували всі ліки, які тільки треба. Ми координували ці процеси. Наприклад так: що у нас завтра із їжею? Просто по списку: Маша хай відповідає за сніданок, Наталя за обід, ми дзвонили їм, і ніхто ніколи не відмовлявся. Це не тільки мешканці, які живуть поруч, було таке, що волонтери приїжджали з інших кінців міста, тому що вони зверталися вже в БСП, а їм сказали: «Ні, допомога не потрібна»; вони поїхали ще кудись – їм казали: «Ні, допомога не потрібна». А ми їх записали.

Було таке, що ти сидиш, і заходить бабуся чергова з бідончиком чи з банкою і каже, що нарешті доїхала аж звідкись там; там є у них все, і там є. Дає обід: «Тут домашня курка, я купила». І ти стоїш, і тобі так соромно, тому що розумієш, що у тебе вже три банки курки стоїть, ти вже просто не змогла трьом відмовити. І ти розумієш, що це ніяк не з'їдять, але вже все, відмовити неможливо, тому що далі вона не поїде, у неї вже сил немає. Тобі треба їй зробити приємне. Кажу: «Так, дякуємо дуже, це нам потрібно». І ти така: блін, шо ж робити з цим бульйоном? Інколи було таке, що ображались, починали просто аж до крику: «Да шо це таке? Пишуть, що допомога потрібна, а тут приїжджаєш – і не потрібна». Ми [намагалися] пристроювати якось, але не завжди вдавалося. Вал просто!

Але само собою цей вал був перші кілька днів, потім все стало спадати. Залучали людей, які розуміли, що це надовго, і їм не було принципово здати, поставити галочку і поїхати. Це ті, котрим ми казали, що дякуємо, але допомога буде потрібна потім: через тиждень, через півтора, через два – будь ласка, прийдіть. Так лишилися люди, якийсь там дуже невеликий відсоток, які через тиждень підтягнулися, коли побачили, що активність спадала. Але цього було достатньо.

Траплялися випадки, наприклад, коли прийшла жінка й каже: «Я хочу здати гроші. Я далеко живу, готувати щось я не можу – хочу здати гроші». І протягує чотири тисячі гривень. Я кажу: «Ви що?» Я дивлюся на неї – пенсіонерка. А вона каже: «У нас така була з чоловіком традиція, що ми один раз на рік свою пенсію віддавали на благодійність, то, наприклад, дитині, яка хворіє на рак, то іще комусь <...> Візьміть, будь ласка. Ви краще знаєте, що з цим робити».

Декому треба були дуже дорогі ліки, і на початку здавалося: Боже, це ж нереально. Держава нічого не забезпечувала, тому їх неможливо було ніде взяти. Проте все знаходилося просто вмить, і гроші на це з'являлися. Приїжджала купа моїх друзів, дізнавшись, що я там. Завжди були охочі. Людям завжди приємніше працювати з тим, кого знаєш і до кого є довіра. Було таке, що я казала: «Ні, зараз нам не потрібно, у нас є все. Давай, якщо зможеш, якщо буде потреба, я тебе пізніше попрошу. Зараз не треба гроші».

Власне, так я і замкнулась на цій 9-й лікарні. Група в той момент продовжувала далі існувати, але я вже до неї не належала. У них свої були напрямки, і я вже далі не стежила, адже не було коли. Я відповідала за своє, і більше нічого не треба було: ні від групи, ні фінансово, адже ми були незалежні. У лікарню люди приносили все, сенсу нам користуватися загальним фондом не було – усі потреби покривались, а якщо щось треба було, то писала просто на своєму Фейсбуці. Навіть мої друзі допомагали, і того достатньо. У нас було небагато постраждалих.

<...> Було багато родичів [постраждалих]. Всі були в свідомості, всі одразу знаходили своїх рідних. Був хлопець, родичів якого ми не бачили, тому що, я так розумію, там взаєморозуміння не було. Також було таке, що дівчина від самого початку була з хлопцем, вони обидва були комендантами Михайлівського табору. Хлопець був сотником Михайлівської сотні, потім продовжував займатись допомогою армії, і, власне, він і зараз ще досі не може сам ходити, шкутильгає: мав вогнепал ноги, і йому прийшлося перенести багато операцій, далі там щось погано зросталось, були ускладнення. Познайомилися на Майдані, і шлюб уклали на Майдані. У цієї пари от уже зараз дитина. Ми продовжуємо спілкуватись. Майже зі всіма, хто був там, я підтримую стосунки. З одним тільки не підтримуємо стосунки: ну він просто менш контактний, <...> складна така людина.

Початок якогось врегулювання, комунікації між різними лікарнями почалися у Медичному штабі. <...> Це було тоді, коли на Трьохсвятительську переїхав Медичний штаб, не пам'ятаю по датах. Я їздила туди часто за ліками, з Яною Когут◆ там спілкувалася постійно, і от, там були такі збори всіх координаторів лікарень, де ми нарешті перезнайомились, зрозуміли, хто за яку установу відповідає, з ким у разі чого контактувати. Якщо виникали якісь питання – ми одразу між собою вже зідзвонювалися. Подекуди були одразу конкретні волонтери, як-от у нас. У нашій лікарні так було, тому що мало людей лишилось, і навіть якщо одна людина чергує, і є якісь люди, які просто час від часу приходять і йдуть, то цього достатньо, щоби всім встигнути догодити. Кого треба – навіть погодувати. Тобто доходило аж до того, що ми сиділи й годували постраждалих, коли ті не могли їсти самі.

[Не було потреби, щоб хтось приходив], у нас це було не хаотично, у нас не бігали всі по коридорах, по палатах, тому що це реально напружувало. У багатьох лікарнях, я знаю, просто доходило до абсурду: усі рвалися допомогти, а насправді не давали спокою людям. У нас якось це все було досить зрозуміло, тому що був один вхід, всі проходять через вестибюль, із вестибюлю одразу проходять через нас, і якщо треба, то ми йдемо з ними. Там завжди були помічники, які приходили побути деякий час. Вони йдуть на роботу, виходять на годину раніше і приходять на цей час у нас побути, допомогти: щось позаписувати, бо багато було реально важливої інформації. Хтось приходить і каже, що у нього є така-то можливість, якщо нам знадобиться, то, наприклад, може поїхати кудись. Вони не залишилася в лікарні постійно.

<...> Потім [почалася] наступна стадія. Першу допомогу надавали, але, само собою, з нашим обладнанням це складно. Ти бачиш це Середньовіччя, те, яким апаратом фіксують руки, і просто ти в шоці. Розумієш, що там немає шкіри уже. Ну, коротше, навіть не маючи медичних якихось знань, ти розумієш, що просто так воно не пройде і не загоїться. А тут раз – і ступор настає, тому що той професор, який обіцяв прооперувати і казав, що він сам все зробить, дає задню, і цей поранений хлопець починає нервуватись, розуміти, що лікарі не впевнені в тому, що все пройде добре. Хтось із волонтерок, які приходили і там прижились, починає кричати: «О, караул! Зараз у нього почнеться гангрена, давайте терміново!» Тобто хтось починає панікувати, трубити, що тут нічого не допомагають. Різні ж є люди, і це зворотній бік нашої діяльності.

Виходячи з таких обставин, у нас виникла потреба в тому, щоби везти постраждалих за кордон. Я стала займатися тим. Почалося все з чуток: хтось вивозив у Чехію, хтось вивозив кудись в інші країни. Треба було зв'язатися з потрібною людиною: у мене купа контактів була таких, як, наприклад, «Настя – Чехія». Це були окремі люди,тоді ще не було ніякої координації. <...> У мене був дуже великий соціальний капітал – і я швидко знаходила контакти. <...> Коли виїзд наших постраждалих був у Ізраїль – це такий суперечливий випадок, коли терміново наштовхали літак, знайшли його за ніч. Намагалися все це зробити через ізраїльське посольство, але посольство довго щось вирішувало, у них в цей момент була якась забастовка в МЗС Ізраїлю. Там були з БСП двоє.

<...> Ну і вже тут централізовано почалася допомога. Наприклад, були німці, які прилетіли своїм літаком. [Ми про це дізнавалися] по знайомствах. Я була вже раніше з Яною Когут◆ знайома через Медичний штаб, а потім вийшла на Оксану Сивак. І власне з Оксаною ми вже зідзвонювалися, коли приїхали німецькі лікарі. Завдяки тому, що я її витягнула, ми двох відправили в Німеччину лікуватися і когось – у Чехію ще. Один поранений у нас був в трьох країнах на лікуванні. Коротше, я своїх відправила всіх, кому потрібна була на той момент допомога.

<...> Один з [поранених] спочатку боявся визнавати, що з Майдану, коли потрапив у лікарню. І так вийшло, що йому потім було вже складно вийти у відкриту й задокументувати поранення – вогнепал, адже він не проходив як майданівець. І ми змогли офіційно все це довести. Ми знайшли свідків з інших лікарень,

хлопців із його сотні. Просто цей поранений потрапив у шпиталь, де нікого з майданівців не було. У нього там складна була ситуація: почався вже запальний процес на кістці. Стан був поганий, і саме в цей момент з'явився німецький борт. І мені цього чоловіка вдалося витягнути на лікування до німецьких лікарів. Також забрали ще одного його друга, який теж в іншому шпиталі лежав. Тобто не тих тільки, хто в нашій лікарні був, а ще й їхніх друзів, які потрапили в інші заклади, вдалося відправити в Німеччину. Тому що там, на щастя, визначалося все самими лікарями: вони приїжджали, дивилися конкретний випадок, дивилися знімки, постраждалого і самі визначали, беруть вони його чи ні. Тобто там не працювали якісь знайомства чи блат.

Там було дуже серйозно, адже це борт єдиний в світі такий, по-моєму, на 60 місць, дуже великий. Він якийсь унікальний. <...> Там мобільна бригада лікарів, яка літає в усі «гарячі» точки. Вони були в Іраку, в Грузії, у всіх зонах конфлікту. Це такі оперуючі лікарі, які на місці щось роблять саме там, куди вони приїжджають. <...> Там «сумашедше» обладнання. Я була на самому борту, коли укладали поранених: там тільки лежачі місця, тобто просто приносять носилки і встромляють в такі пазики і закріпляють. По-моєму, шість місць на борту, де можуть з повною реанімацією, зі штучним диханням, зі всім перевозити людей. І жодного, по-моєму, сидячого місця немає – усі лежачі. Там був окремий вхід в аеропорту для цього літака, щоби вивозити людей на носилках. Усе було організовано на високому рівні, тобі треба було тільки доставити людину. Німці кожного клали на носилки, переодягали повністю, прив'язували, якось прикріпляли, самі виносили, закріпляли на борту. Через симпатію від цих лікарів мені дозволили прийти і подивитися на все це зсередини, хоча це типу все заборонено.

<...> Увесь цей час, поки вони були в Україні, я з ними контактувала. Ще один хлопець був важкопоранений. Наші побачили його і кажуть: «Ой, у нас ще друг, який запущений. Можна його забрати?» А тоді вже, по-моєму, закрили список, я в цей момент подзвонила Оксані. Вона каже: «Усе, ми в останньому шпиталі, ми закрили список». А я кажу: «Я благаю, у нас тут є один такий "затєряний" хлопець, у нього починається запалення в кістці. Його треба подивитись. Мені здається, що це їхній випадок». І вони разом з німцями приїхали в шпиталь, де лежав цей молодий майданівець. Фактично вони змінили свої плани: уже все по списку було закрито. Німецькі лікарі подивилися на цього хлопця і сказали: «Ми його берем». І от, власне, так вони і забрали його.

Це взагалі схоже було на якесь диво, тому що ці люди (німці), які приїхали, виконували важливу гуманітарну місію. Ти перший раз бачиш підготовку такого високого рівня, обладнання такого високого рівня. І розумієш, що можеш реально цим скористатись. Мало того, відчуваєш важливість цього моменту: от якби ти зараз не подзвонив, цей хлопець реально би залишився без руки, тому що кістка запалена. Пацієнтам в цій лікарні не видавали елементарно антибіотики. Йому дуже там погано було. Цей хлопець із незабезпеченої сім'ї, він не зміг би добитися того. А тут просто через мій дзвінок раз – і вирішується все: приїжджають німецькі лікарі, забирають його.

Мало того: поранених же забирали без паспортів! У мене в лікарні був один хлопець, у якого згоріли всі документи в Михайлівському. Не було ні внутрішнього паспорта, ні свідоцтва про народження, взагалі жодного посвідчення особи. Коли ми з Оксаною Сивак сконтактували, виявилося, що купа роботи з документами, і я взяла її на себе, оскільки своїх я як би вже пристроїла. Носилася з тим, що було, в Німецьке консульство. Треба було поздавати документи на кожного, хоч якийсь пакет. Хоча за цих екстремальних умов вони брали вже і таких, хто не мав документів, якийсь відсоток людей брали.

До того ж був такий момент, що вони брали кількох вевешників. <...> І я їздила у військовий шпиталь і допомагала їм теж зібрати документи, потрібні для консульства. Так вийшло, що я більше проводила часу з німецькими лікарями, тому більше бачила всього процесу, і це, звичайно, був якийсь надзвичайний досвід.

[Щодо трансферу від лікарні до аеропорту], то це були різні «швидкі». Було кілька машин «Добробуту» – вони надавали їх безкоштовно, по-моєму. Я точно не пам'ятаю, оскільки цим теж займалася окрема людина, яка вже мала досвід. <...> Кожен брав на себе якусь окрему сферу. От як у мене з паспортами – дрібниця, але я поїздила по всьому місту, зібрала всі документи, які є, ксерила. Було таке, що у мене, наприклад, на вевешників були усі документи, які у них є. Коли приїжджала, я завжди казала спеціально, що я з Майдану, просто допомагаю постраждалим на Майдані, і от вам, вевешникам, теж. Тобто я окреслила, що я не нейтральна людина, і вони так дуже перелякано поводилися всі.

<...> Пам'ятаю, що у одного вевешника батько – якийсь генерал. Цей батько був присутній і почав у мене питати: «А як там? Там будуть казати, що він військовий чи ні?» А я кажу: «А ви як вважаєте? Він може вдавати, що він майданівець? Він готовий вдавати це?» Я розуміла, що там не будуть цього підкреслювати, але мені було цікаво навіть подивитися, наскільки людина по-іншому поводиться, коли їй допомагають. <...> Я тоді почала контактувати з усякими військовими чинами, тому що вони мали дати дозвіл на виїзд за кордон. Інколи мені телефонували й казали: «Я полковник такий-то. Що ви там? Хто ви така? Чому ви завернули документи на наших?» Він приходить і каже: «Я всі документи віддав» – «Кому?» – «Юліані». – «Хто така Юліана?» – «А вона якась – допомагає майданівцям».

<...> Я кажу: «Так, знаєте що? По-перше, я не ваша підлегла, і ви тон збавте. Ви для мене такий самий, як-от слюсар Вася, тому пафос свій лишіть при собі. Якщо хочете поговорити зі мною, то, будь ласка, змініть тон». І потім мені дзвонили, просили ще про когось, ще когось забрати, показати. І в той момент весь цей злам у системі й відбувся, що все якось ближче стало між собою. У трьох різних закладах вевешники лікувалися, і, я до них приходила, і в військовому центральному шпиталі була. На цьому борті серед майданівців їх троє було, тобто вевешників. Також в Ізраїль ми відправили одного представника внутрішніх військ. Він потім виявився дуже приємною людиною, і про нього у всіх тих волонтерів, які займалися Ізраїлем, лишилися тільки добрі спогади.

<...> Ми зустрічалися в аеропорту, [коли вони поверталися з лікування], і зараз тримаємо постійний зв'язок і майже з усіма бачимося регулярно. Один хлопець, наприклад, живе в Івано-Франківській області, і кожного разу, як їде в Київ, він мені дзвонить, привозить якісь гриби, постійно запрошує до себе в гості. Один – із Запоріжжя – теж завжди, коли приїжджає в Київ (вони зараз в суді над тими, хто стріляв, проходять у якості свідків з боку постраждалих), телефонує. Усі вони час від часу приїжджають в Київ. Ми завжди з цими хлопцями на каву зустрічаємся, лишаємося друзями. Ігор Чернецький, один із постраждалих, був сотником Михайлівського табору, зараз він увесь час допомагає армії, у нього свій осередок, своя криївка, у якій плетуть сітки та збирають допомогу. Він їздив на фронт кілька разів, але йому складно фізично через поранення і досі. Ми з ним постійно контактуємо. Потім ще один із «Правого сектора» хлопчик, який із запаленням легенів потрапив до нас: ми з ним теж постійно перетинаємося. Він воював у складі «Торнадо», і треба було йому щось туди, я допомагала йому в пошуках. Коли, наприклад, повернувся, він віддав комусь свій жилет. Потім йому треба було йти знову на війну, але не було якихось обладунків – ми йому швидко все зібрали. Ще один постраждалий був з опіками ніг. І знову ж – спочатку у нас був, потім перевели його в опіковий центр. Цього хлопця ми теж в Німеччину тоді з Оксаною відправили. Після цього зустрічалися.

Потім, коли вже все це з допомогою постраждалим закінчилося, я зайнялася маскувальними сітками, костюмами. Протягом року взагалі постійно займалася цим в криївці Ігоря Чернецького, як на роботі: була там зранку і до пізнього вечора. Зараз там продовжують їх робити, але я вже якось видохлася в цьому плані. Ігор Чернецький тепер переїхав до Львова, і я йому там знайшла роботу. <...> У мене вийшло так, що я маю дійсно дуже багато активних друзів. Будь-який запит на Фейсбуку збирався за годину. І тому вони й зараз звертаються в разі чого до мене.

<...> [Щодо мого особистого життя] – у мене є просто можливість не працювати, і хоча маю двоє дітей, я їх лишала, йдучи на Майдан. Чоловік залишався з дітьми. Наприклад, він вдень працює, а я займаюсь дітьми. А ввечері він приходить, я йду на Майдан, ночую на Майдані. Він забезпечує сім'ю. Тому я фактично жила в лікарні, тільки прибігала додому на кілька годин поспати, фактично я працювала там. <...> Це тривало місяць десь. Десь в першій половині березня все припинилося – постійна робота в лікарні. <...> З часом ця робота ставала вже менш інтенсивною: хтось виписався, хтось поїхав, а когось ще треба пристроїти.

***

Мені 36 років, я маю музичну освіту. Я – диригент-хормейстер за освітою, але вже більше десяти років з музикою не маю нічого спільного. Зараз більше дизайнерська діяльність і фотографія. Я – фотограф, дизайнер, декоратор час від часу. У мене двоє дітей – 8 і 5 років. Я з Харкова. В Києві живу останні 8 років, а народилася і виросла в Харкові. Навчалась в Харкові.

Марина Іщенко (Інститут нейрохірургії):
«Потребу в ліках волонтери задовольнили на всі сто»

Мене звати Марина Іщенко. Народилась і живу в Києві. Була учасницею подій на Майдані та координатором в Інституті нейрохірургії ім. Ромоданова впродовж місяця – приблизно від 20 лютого 2014 року.

<...> Я пам'ятаю один момент, коли ми з моїми двома подругами поверталися ввечері. Це була неділя чи субота, ми провели прекрасний вечір, були в київському Цирку, насміялися, нам дуже сподобалася програма. Потім взяли таксі і поїхали додому. В таксі по радіо передавали новини. Саме про Євромайдан, про студентів, які біля стели протестують проти того, що наша держава раптом змінила курс з євроінтеграції в протилежний бік. І вся ця інформація існувала десь дуже далеко, на обрії, а в моєму житті все було прекрасно, все спокійно. Ми їхали, хтось із моїх дівчат обурився: навіщо все це, кому ця інтеграція потрібна! Я одним вухом це слухала.

Я цей день, цей вечір і цей момент пам'ятаю як останній, мабуть, спокійний, світлий епізод, коли в моєму житті ще все не перевернулось. Навіть не в моєму житті, я не можу сказати, що у мене в житті перевернулося щось сильно, але мій світогляд відтоді змінився кардинально. Тому що події, які після цього відбувалися, мене дуже сильно затягнули, і з багатьма людьми, і зокрема з однією із моїх подруг, я взагалі майже перестала спілкуватись. Я думаю, що це багато хто переживав, коли розривалися дружні, приятельські, навіть родинні зв'язки. І це було як точка відліку – до цього моменту було цілковито рівне, спокійне життя. Так, ми всі були чимось невдоволені: рівнем цін, рівнем безладу в нашій країні – але це було по-іншому. Все, що після цього моменту відбувалося, – це була зміна, різкий поворот.

Всі ці сумбурні події почалися з того, що 1 грудня 2013 року я показала своєму чоловікові відео, як «Беркут» б'є студентів. Він взагалі утримується від участі в якихось демонстраціях, особливо на політичні теми, ще й мене намагається утримати. Але коли він це побачив, то сказав, що ми однозначно йдемо. І ми пішли. Як я потім дізналася, для дуже багатьох моїх знайомих тоді так само був момент істини: люди повставали, хто від комп'ютера, хто від дивану, хто від чого – і просто пішли.

<...> 1 грудня я, мій чоловік і моя колишня однокурсниця зустрілися в районі Львівської площі, і звідти ми хотіли піти на Майдан. На Львівській площі вирувало цілком спокійне життя, люди ходили по своїх справах – є така фраза: «*Ничто не предвещало*». А потім ми поступово влилися в потік, і для мене було несподівано, що цей потік наростав і наростав – таке враження, ніби струмочки, які вливалися на вулицю Володимирську, десь отам уже почалася хода. Струмочки вливалися в загальний потік, і ми були дуже здивовані, коли вийшли і побачили, яка, в принципі, зібралася річка на Володимирській. Я пам'ятаю, що ми там довго стояли, щоби повернути на бульвар Тараса Шевченка, бо там утворився затор. Настрій,

це я точно пам'ятаю – це була якась така бравада, зухвалість, веселощі. Ніякого трагізму ситуації ніхто ще не розумів, ніхто не відчував. Були люди з дуже дотепними плакатами, з якимись карикатурами, тобто все це нагадувало якийсь такий карнавал. <...> Ніщо не віщувало наступаючих драматичних подій.

Коли ми від бульвару Шевченка повернули у бік Майдану Незалежності, я побачила таку кількість людей, яку не бачила ні в Києві, ні взагалі ніде – це було море людей. <...> Я вважала наш народ досить інертним, то що ж сталося, що це за іскра, що ж тепер буде? Стало зрозуміло, що будуть якісь масштабні події. На Майдані вже були розбиті перші намети. Я тоді дуже здивувалась – а хто до цього готувався, а звідки вони взялися, це ж якийсь координатор цим займався, можливо, у когось в голові зрів план на цей випадок. <...> Було якесь відчуття неймовірності всього, що відбувалось.

В той день ми довго простояли, страшенно змерзли і роз'їхалися додому, наче нічого не трапилося, проте відтоді я буквально прикипіла до Фейсбуку, він став для мене вікном у світ. <...> Ніщо мені не давало стільки інформації про події в місті, як Фейсбук. Від того дня ми всі жили в цих подіях, я в них настільки занурилась у наступні місяці – грудень, січень, лютий, ще, можливо, березень. Принаймні до подій 18–20 лютого було якесь надзвичайне напруження, якого я не пам'ятаю в своєму житті. <...> Я була на якійсь межі, я прокидалася і дивилася: чи нікого там не вбили, чи нічого не сталося, чи не пішли там танки – вдень, вночі, вранці. Це те, що займало мої думки повністю.

<...> Потім, стежачи за подіями у Фейсбуці, я побачила заклик від партії «ДемАльянс», що їм потрібні волонтери на Майдан. Це була найпростіша робота – нарізати бутерброди. Я взяла пару буханок хліба, прийшла до них, сказала: «Добрий день! Я от прочитала, що вам потрібна допомога». Мені сказали: «Будь ласка, заходьте, ось столик, ніж, дощечка, рукавички. Надягайте маску, працюйте». Це приблизно середина грудня. <...> Ми органічно влилися в компанію «Дем Альянсу», я познайомилася з величезною кількістю людей: кияни, дівчина з Луцька, пара жінок зі Львова. Я ходила туди, як на роботу. Мені там було легше, ніж просто сидіти у Фейсбуці, дивитися на все це. Ми бутерброди, про щось розмовляли. Я не можу сказати, що я з усіма цими людьми підтримую стосунки, але я їх пам'ятаю як дуже важливих людей з цього періоду життя. <...> Я відчувала, що приходжу туди, як додому, як у сім'ю. Було відчуття, що я там, де маю бути, там, де щось відбувається, плине якийсь потік ідей. В жодному разі не можна стояти осторонь, бо це вибір, один із найважливіших в моєму житті, це такий самий важливий вибір, як бути чи не бути, ходити чи не ходити, чи бути просто спостерігачем, чи все відбудеться без мене, чи брати якусь участь, хоч краплинку, хоч що-небудь.

<...> Я пригадую, як в ефірі «Громадського» телебачення виступав якийсь пан. Його спитали щодо можливості силового розгону Майдану, а він доводив: «Ні, люди добрі, невже ви вірите в те, що на центральній площі європейської країни хтось дозволить вчинити стрілянину». Це майже дослівно. І я досі пам'ятаю цю фразу, я її, мабуть, не забуду. Я думаю, що переважна частина населення України вважала так, як цей пан.

Новий рік ми зустріли на Майдані, було страшенно весело, я була зі своїми однодумцями, зі своєю колишньою однокурсницею Галиною Кліщак, вона теж брала активну участь у цих подіях. Ми наготували багато різних страв, прийшли всі радісні. Було таке враження, що все закінчиться, як на першому Майдані, що все буде чудово, що ситуація якось «розрулиться», жертв не буде.

Наступні події показали, що мій оптимізм нічим не виправданий, знову почалось наростання цієї надзвичайної напруги. Я майже фізично відчувала цю напругу, яка згущалася, вона страшенно тиснула на мене звідусіль. <...> Було багато фейкової інформації про те, що когось вбили, що таскали в мішках трупи. Я й досі не розумію, хто, з якими намірами це вкида, навіщо. Був у мене один знайомий, який витягував мене із цього стану, повертав до життя. У нього прекрасні аналітичні здібності, я йому страшенно вдячна, взагалі почала по-іншому дивитися на людей.

<...> Був такий момент, мабуть, до 18–20 лютого, коли був якийсь застій, і, мабуть, жодна людина не знала, куди ці події повернуть. Було спокійно, я приходила, різала бутерброди. Ми купували та приносили якісь речі: станки для гоління, ліки, їжу, футболки. Звісно, були моменти, коли хотілося запитати, коли це все скінчиться. Голова постійно болить, постійно напруга – невже таке може коїтися в моїй державі, якийсь нескінченний потік вражень, людей, чогось неймовірного. Але тягнуло на Майдан, наче магнітом, я хотіла бути в цьому всьому присутньою.

<...>18 [лютого] на ходу я не пішла, бо чоловік мене не пустив, він сказав: «От побачиш, це просто буде пастка. Уже йде якась нечесна гра, і треба триматися якнайдалі від епіцентру цих всіх подій». Тоді мене охопила якась зневіра, але все одно треба було десь бути не вдома, тому що вдома тиснули стіни. Саме це мене, мабуть, спонукало до цієї [волонтерської] діяльності. Можливо, ще щось інше, але я якось ще для себе не визначила. Для мене це було більш інтуїтивно, а вже потім, з часом, я думаю, що зможу розкласти це по поличках у своїй свідомості.

<...> 18 [лютого], коли відбувалися розстріли, я поїхала до мами, вона живе на Правому березі, там у неї затрималася, а потім повідомили, що метро перестало ходити, і мені дістатися на Лівий берег стало вже проблематично. Тут подзвонила Галина і сказала, що прочитала у Фейсбуці, що в Інституті нейрохірургії ім. Ромоданова знаходяться потерпілі, тож чи не хочу я туди піти. Я кажу: «Звісно, який мені сенс їхати додому, метро не працює, ходімо». Ми навіть на той випадок, якщо раптом не буде мобільного зв’язку, домовилися точно про час, місце, де ми точно зустрінемось. Ми зустрілися з нею, вона живе на Татарці, знає, де цей Інститут, тож пішли туди. Поки йшли, звертали увагу на страшну метушню на вулиці: хтось стояв в черзі до банкомату, скрізь лунала лайка, кожен кричав, що він перший, бо закінчуються гроші, люди несли з магазинів торби, закупали продукти. Кажуть, що тоді вимітали все з магазинів. <...> Галина моя була страшенно обурена тим, що люди живуть, як ні в чому не бувало, кожен думає, як самому не пропасти, що їх нічого не турбує, що вони якісь такі невігласи <...>.

Коли ми прийшли в Інститут, побачили там, мабуть, двадцять людей, так само розгублених, як ми. Ніхто не знав, що робити, куди бігти, координаторів не було. Це були люди віком двадцять із чимось, може, до тридцяти п'яти років. Була одна жінка старша, в якої були, я так зрозуміла, зв'язки в цій лікарні. Вона тоді сказала фразу, яка мене страшенно підбадьорила: «Ви що думаєте, лікарі – не люди? Тут усе зачинено, вони нікого не пустять» – бо була тривожна інформація, що людей [потерпілих майданівців] викрадають, ламають замки, що приходять силовики, відкривають всі двері, їм не потрібні дозволи, ніхто їм не стане на заваді. Тоді в це повірилося, вже не було ніяких ілюзій.

Я подзвонила чоловіку, він теж не міг сидіти вдома, він каже: «Я пішов в БСП, зустрів там своїх знайомих з району, яких роками не бачив. Там був просто бджолиний вулик». Люди сиділи, ходили по подвір'ю. Тобто всі очікували, що зараз приїдуть ешелони «Беркуту» і повилазять зі своєю зброєю.

Це все-таки, мабуть, було з 18-го на 19-те, може, з 19-го на 20-те число, не пам'ятаю точно дату, але Янукович ще не втік – це була [моя] перша ніч в Інституті нейрохірургії. Було три чи чотири хлопці, які ходили з палками навколо лікарні, а дівчата сиділи – нам виділили кімнатку. Хтось пішов розвідав, що в реанімації знаходиться двоє чи троє постраждалих внаслідок подій на Майдані, що вони у дуже важкому стані. Галина, вона дуже ініціативна дівчина, пішла збирати відомості, десь знайшлися зошит і ручка – ми це все почали записувати. Я пам'ятаю, був у нас такий пацієнт Наконечний Іван, дідусь за вісімдесят років. На жаль, він так і помер, не приходячи до тями.

Ми просиділи до ранку, чоловік двадцять, в очікуванні, що зараз хтось прийде, нас усіх загрузять [роботою]. Присутність людей давала якесь мінімальне заспокоєння. І я почула у розмовах, що лікарі все-таки лікарі, вони на боці потерпілих, навіть незважаючи на якісь свої політичні переконання. Я б ніколи тоді не подумала, що залишусь тут остання, залишусь до останку в цьому Інституті. Ну, отак прийшла, я не була мотивована, від початку не збиралася бути якимось координатором – прийшла тому, що якийсь був страшенний стан, коли треба було себе кудись дівати, щось робити, хоч що-небудь. Потім мої обов'язки якось поступово викристалізовувалися.

<...> Вже наступного дня ми дізналися, що там лежать поранені, причому їх була ціла палата. Мабуть, п'ятеро людей, яких оформили як постраждалих із побутовими травмами, насправді – постраждалі майданівці, просто лікарі намагалися все це приховати, щоб цих людей міліція не допитувала.

<...> Я пам'ятаю, що це все відбувалося якось само собою. До нас приходив хлопець Максим, він давав мені координати якихось людей, групи на Трьохсвятительський, напевно, яка займалася ліками. <...> У мене був зошит в клітинку, в якому було написано: «Свєта – телефон», «Таня – телефон», «Свєта – Трьохсвятительський», «Таня – Михайлівський», «Женя – ліки», «Вова – водій». Це були просто папірці, які висіли там на стінах. Приходили люди, які жили неподалік Інституту, і казали: «Я – такий-то, живу неподалік, можу готувати». Приходили

жінки: «Я можу прати білизну». Приходили чоловіки, залишали свої контакти, казали: «Я можу дати свою машину, когось перевезти додому чи привезти ліки». Я пам'ятаю, що це були якісь обривки паперу [з контактами], якісь журнальчики, якими був завалений стіл. <...> Перші тижні два приходило дуже багато людей, думаю, сотня побувала. Були люди, які приходили, можливо, один раз із пачкою ліків, а були люди, які приходили часто. Звісно, була величезна потреба в їжі. Ще й додаткова можливість показати, що ми разом. Я думаю, що вони б не вмерли в лікарні з голоду, але це було важливо.

Була величезна потреба в ліках, бо це були вогнепальні поранення. Коли людина приходила до тями, вона відчувала страшенний фізичний біль. Був такий препарат «Налбуфін» в ампулах, він коштував десь тисячу або півтори тисячі гривень. Ми написали у Фейсбуці, що в Інституті ім. Ромоданова є потерпілі, і потрібний такий препарат. Приходили люди, хтось приносив пару ампул, хтось приносив цілу упаковку за тисячу із чимось гривень і віддавав нам. Уявіть собі: хтось пише у Фейсбуці, що в лікарню потрібен препарат вартістю півтори тисячі гривень. Це ніч, до речі: ми написали це оголошення під вечір і потім ці ліки приймали до третьої ночі. Потім люди, які до нас приїжджали, казали: «У навколишніх аптеках цього препарату вже немає». Я думаю, що всі аптекарі знали, що в нашій лікарні потрібен такий препарат. Нам його привезли, ми його ще, здається, передавали туди, де він також був потрібен, бо нам його більш ніж вистачило. Це був такий рівень довіри, що за оголошенням від невідомих осіб люди йшли і віддавали досить серйозні, як для нашого рівня життя, гроші, щоби просто привезти ліки і віддати в руки незнайомій людині, навіть не бачачи потерпілого – таке враження, що навіть сумнівів ні в кого не було, що воно попаде не за призначенням.

<...> Я хочу наголосити, що лікарі робили все, незалежно від того, хто там що думав, надавали належного рівня кваліфіковану допомогу. Звісно, були лікарі, які зі співчуттям ставилися до майданівців, були й такі, про яких важко сказати, що там було якесь співчуття, але всі вони все зробили професійно.

<...> Ми заходили в палати вільно, звісно, якщо був обхід, то мусили перечекати. Робота була налаштована таким чином: була волонтерська кімната на першому поверсі, туди можна було спокійно зайти, не було ні чергових, ні охорони. Можна було прийти, запропонувати допомогу, щось там залишити. У нас завжди були у куточку якісь речі, якісь ліки. <...> Можна було зайти до лікаря, запитати, що призначили пацієнту, але лікарі неохоче йшли на контакт.

<...> У нас були переважно кияни з документами, з родичами. Всі сім'ї були в курсі. Більшість родичів перебувала безпосередньо в палаті. Були двоє жінок біля важких постраждалих Сергія та Михайла, це була нейрохірургія голови – вони майже жили там, залишалися вночі, ми їх трошки підгодовували. Вони були страшенно вдячні нам за те, що їм не треба бігти додому, купувати продукти, все це готувати, за те, що вони мають змогу замість усієї цієї біганини просто побути з чоловіками, морально підтримати їх. Ми були щасливі, що можемо підтримати їх. Інколи треба було просто вислухати, щось принести, і не тому, що в цьому була нагальна потреба, а щоб люди відчували, що вони не дарма постраждали.

<...> Потребу в ліках волонтери задовольнили на всі сто. Тому що родичі теж були різні, були й такі, що казали: «Ой, та не треба, Боже мій, та ми самі купимо». Ну, це в кого які були статки. Але були такі люди, які вважали, що, як це так: мій чоловік там кров проливав – все купіть, будь ласка, всім забезпечте, оце принесіть. Різні люди, різні підходи. Волонтери забезпечили всіма медикаментами на всі сто, дійсно, не було такого, щоб я не могла знайти, чи чогось такого, щоб мені не привезли. Я дзвонила, просто брала телефон, який мені хтось давав. Причому я досі не можу для себе зрозуміти, яким чином вся ця інформація швидко розповсюджувалася: хто за що відповідає, хто де знаходиться, які є ліки, які є контакти. Звісно, було дуже багато якихось сумбурних моментів, але завжди мені за моїм запитом все привозили, або я їхала і забирала. І завжди все було, я не пам'ятаю такого, щоб була якась нагальна потреба в чомусь, а його не було. Було все.

<...> Був тиждень чи два, коли мені просто обривали телефон, дзвонили якісь люди, питали: «Ви координатор Інституту нейрохірургії?» Так я стала координатором, тому що всім відповідала: «Так, це я» – «А отут у нас така ініціатива» – і починались уже якісь пропозиції від реабілітації до поїздок за кордон. Я не знаю, де вони брали номери телефонів, – мені телефонували якісь люди просто приватно, представлялись, приміром, так: «А ми представники італійської діаспори». Я кажу: «А звідки ви дзвоните?» – «З Мілана». Причому явно наш западенський акцент, така тіточка, щира українка. Чому я її тоді не запитала: «Звідки ви взагалі взяли телефон, звідки ця інформація, звідки ці люди?» Це вже пішов просто потік, складно було контролювати: «От діаспора наша, ми зібралися, хочемо вам запропонувати, хто там у вас найбільш постраждалий, чи є у них діти – приїжджайте, ми вас тут приймемо, поселимо. Чи потрібні вам кошти?» Тобто постійно пропонували чи гроші, чи лікарів, чи лікування.

<...> Звісно, все було як завжди: спочатку приходило більше людей [які пропонували допомогу], потім народ відійшов, ажіотаж спав, хтось влаштувався на роботу. <...> Я не можу сказати, що мене всі кинули, люди приходили, працювали. <...> [Час від часу, коли виникала потреба, можна було скористатися контактами]. Контактів було більш ніж достатньо, я вже знала, кому за чим дзвонити. Я і зараз підтримую спілкування з Юлею Толоконніковою з 3-ї Сотні. Для мене це людина, яка може дістати все. Абсолютно все вирішувалося і з транспортуванням.

[Щодо стосунків з лікарями:] була якась упередженість, я не знаю, як це пояснити. Коли я підійшла, здається, до завідувача відділення, аби отримати усний дозвіл, щоб чеські лікарі зайшли та оцінили стан потерпілих, я спитала: «Чи можна, щоб у відділення увійшли лікарі, щоб оглянути потерпілих?» На що він страшенно ображено сказав мені: «А ми що – не лікарі?» Лікарі для мене взагалі специфічний контингент, з яким я не завжди знаю, як коректно розмовляти. Я думаю, що рівень медичного обслуговування в нас і за кордоном різний. Я все одно скажу, що родичі потерпілих покладали дуже велику надію на допомогу закордонних лікарів. Нехай це буде упереджене ставлення до нашої медичної системи, до рівня нашого медичного обслуговування, але що є, то є.

<...> [Щодо закордонного лікування]. Від початку потрібно було взагалі зрозуміти ступінь важкості поранення. <...> Родичі одного з потерпілих, який перебував у реанімації, були дуже незадоволені рівнем обслуговування наших лікарів, і вони забрали цього потерпілого в Польщу. Це була їхня особиста ініціатива, вони були такі дуже пробивні, дружина цього чоловіка і його брат. <...> Потім уже стали надходити пропозиції з-за кордону, <...> коли пропонували забирати поранених на лікування. [Як саме це все робилося], здається, ніхто не знає. <...> Від наших лікарів ця ініціатива точно не надходила. Я думаю, що все-таки мала бути ініціатива від приймаючої сторони. Якась ідея в когось визріла.

<...> Галина Ключак, викладач чеської мови і літератури в інституті ім. Грінченка, вона вперше приїхала з двома чеськими медиками, сказала: «Зараз їх [пацієнтів] оглянуть». Звісно, ми просили дозволу, бо це внутрішній регламент, тут якісь люди, в реанімацію просто так не можна пустити, ні в палату, нікуди. Приїжджали ці двоє медиків, приїжджав лікар-волонтер В'ячеслав Черненко◆, який працює в Київській міській клінічній лікарні № 3. До речі, він приїжджав ще в цю першу ніч, просто за власною ініціативою. Приїхав на своєму авто, спитав: «Що у вас тут відбувається?» Хтось із моїх дівчат сказав: «О Боже! Він із міліції, під прикриттям, нічого йому не розказуйте». Потім ми дуже сміялися, бо наші підозри виявилися невірними. І наступного дня був адвокат. Адвокат, до речі, теж одразу з'явився в перші дні. Звідки? У мене таке враження, що всі ці люди просто десантувалися на парашуті, вони просто падали з неба. <...> До нас приїжджав Олексій Черняк, він розкручував правову лінію. Там була ініціативна група, яка займалася збором заяв від постраждалих, щоб у майбутньому оформити це все у судові справи, а В'ячеслав Черненко займався цими питаннями як медик. <...> [Чеські медики] оглянули постраждалих, сказали, кого можуть взяти із важких. Вони, здається, погоджувалися взяти ледве не всіх, причому в будь-якому стані.

<...> [Це був шлях] дуже довгий, тому що від першого приїзду цієї комісії до відправки першої людини минуло тижнів два, якщо не більше. Галина займалася процесуальними питаннями, як це юридично оформити. Чеська сторона займалася питаннями транспортування, бо це важкі пацієнти, там потрібен був спеціальний літак, вони мали забезпечити це місце. Звідси, з лікарні, мали випустити людей, адже лікарня теж відповідала за їхній стан. Була навіть така ситуація, коли цей літак чекав, а людину не випустили, зважаючи на її стан, бо стан погіршився. Родичам сказали, що поранений може просто не пережити транспортування, але остаточне рішення родичі приймали – їхати чи не їхати. Це був важкий, сумбурний процес, бо ніхто не знав, як вчинити правильно. Були якісь варіанти, і треба було вибирати. Це робили родичі, і вибір був надзвичайно тяжкий.

<...> У мене було чітке враження, що дехто з людей взагалі не усвідомлює, що це не державні ініціативи. Багато тих, хто звертався, думали, що це все проходить через державні структури, що це ініціативи Міністерства охорони здоров'я. Я думаю, що більшість людей змішала в одну купу і лікарів, і волонтерів, і особисті ініціативи <...>. Ми [волонтери із лікарні] були тут тільки посередниками.

<...> Сидорчук Юрій і Орленко Віктор були направлені на лікування за кордон: Сидорчук до Чехії, а Орленко, здається, до Німеччини. <...> На жаль, Юрієві Сидорчуку, який три-чотири місяці перебував на лікуванні в Чехії, лікарі не змогли допомогти. Зрозуміло, ми зважаємо на характер цих травм. Дуже шкода, я пам'ятаю, скільки зусиль було докладено, які покладалися надії. Віктор Орленко пройшов курс лікування в Німеччині, за відгуками, там зробили просто неможливе, неймовірне, але все одно він у досить тяжкому стані повернувся додому. Його відправили в лікарню, вже не в Інститут нейрохірургії, але період реабілітації він не пройшов і все-таки помер. При тому, що минуло півтора року. Він був одним із найбільше постраждалих, я потім виходила на інших волонтерів, і вони мені казали: «Орленка Віктора знають всі волонтери, які мають хоч якесь відношення до реабілітації наших поранених майданівців». Тобто було залучено всі групи, громадські організації, фінансування, просто його випадок був занадто важкий. Але зараз ці люди, які постраждали під час тих подій, не зараховані до числа Героїв Небесної Сотні*.

<...> Натомість багатьом пацієнтам із пораненнями середнього ступеня тяжкості була запропонована реабілітація. Італія, здається, пропонувала свої послуги, і багато хто цим скористався. Один пацієнт подякував, але відмовився, сказав: «Я себе чудово почуваю, у мене дружина, я дітей не бачив місяць, відпустіть мене додому, не потрібна мені ваша Італія».

<...> Коли я вперше зайшла в цю палату, побачила людей, повністю перемотаних бинтами, у них були сині руки, сині обличчя, вони були сильно побиті, дуже травмовані, ледве говорили, перебували в напівсвідомому стані. Але поступово-поступово люди одужували, це було дуже приємно бачити. Було дуже приємно дивитися, як вони поступово оживали, піднімалися, ходили по палаті: «А може, Ви нам щось приготуєте поїсти?» <...> Так, мої пацієнти вже почали щось весело обговорювати. Звісно, ми жили там, як велика сім'я. Я все про них знала, про їхніх родичів. Була одна дуже комічна ситуація, коли дружина одного із цих поранених приревнувала до свого чоловіка. А її чоловік був старший, ніж мій тато, я ж бачила його рік народження, коли записували. Я їй казала: «Шановна, ви ж подивіться, яка в нас різниця у віці» <...> Я бачила, що люди йдуть на поправку. Вони вже просяться додому, кажуть: «Чого ми тут сидимо? Вже всю допомогу надали». Вже все, що можна було, загіпсували, призначили тривалий курс лікування препаратами, які можна приймати вдома, люди вже хотіли додому. Вони, звісно, всі були для нас герої.

<...> Через цей Інститут постраждалих пройшло небагато [майданівців]. Я думаю, що тяжких було п'ятеро-шестеро і, може, десятків два за весь час, який тривала ця ініціатива. Це люди, які отримали травми різного ступеня тяжкості.

<...> Коли з Інституту нейрохірургії виписали останнього пацієнта, я пішла до начмеда і сказала: «Боже мій! Дякую вам за допомогу». Вони приймали пацієнтів,

* Звання Герой України з удостоєнням ордену «Золота Зірка» було присвоєно Юрію Сидорчуку 21 листопада 2014 року (посмертно), Віктору Орленку – 20 лютого 2016 року (посмертно).

починаючи від струсу мозку і до вогнепальних поранень голови – саме те, що було найскладніше. Я здала йому ключі, тому що вже не було пацієнтів.

<...> Я була присутня на зустрічі волонтерів, але просто дивилася. Я розуміла, що [в нас] різний обсяг роботи: ті, хто, наприклад, працював у Лікарні швидкої допомоги – то там був просто нескінченний потік. Там одна людина не витримала би просто фізично.

<...> Я ще пам’ятаю розповідь однієї дружини потерпілого: її чоловік пішов 18-го на Майдан, отримав контузію, його дуже сильно побили. Його, мабуть, врятувало тільки те, що він дуже міцний чоловік. Це Литвиненко Сергій. Він їхав з Майдану в тролейбусі, і водій побачив, що на якійсь зупинці стоїть наряд міліції. Він оцінив ступінь ризику, що цю людину, яка вся в сажі, в кіптяві, побита, тут же заберуть. Люди це все розуміли. І [водій] проїхав зупинку, зупинився на відстані, Литвиненко вийшов і пересів в інший тролейбус, чи навіть водій набрав свого знайомого водія. Так він дістався додому, дорогою знову перетнувся з якимсь нарядом силовиків. Якимись дворами, ховаючись в тіні, <...> потрапив додому, а його дружина – медсестра за фахом, змогла оцінити ступінь тяжкості його стану. Вони ж всі відмовлялися їхати до лікарні, хто був при свідомості. <...> Ходила ж така інформація, що наряди міліції витягують людей з-під крапельниць. <...> Але потім їй сказали, що можна звернутися в лікарню, там оформлюють як оці побутові травми, щоб оминути ці всі процесуальні моменти. <...> Вони все-таки поїхали в лікарню. Та й я так розумію, що виходу не було, бо його стан був справді тяжкий, але, звісно, люди страшенно боялися медичних закладів. Туди зверталися вже хіба що при смерті. Але [з боку лікарів] якась підтримка була надана. Лікар береться оформляти ці поранення як побутову травму, хоча він прекрасно розуміє, де ці люди були травмовані. <...> Щось їх таки спонукало так чинити, те саме, що спонукало водія проїхати зупинку, хоча це зовсім не його проблема.

***

Я киянка. У 2014 році мені було 33 роки. Я закінчила Інститут філології при Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, факультет славістики, за спеціальністю «сербська мова і література». Друга мова – болгарська.

Катерина Пугач (8-ма лікарня):

«Коли ми написали, що ми у 8-й лікарні, то багато хто з місцевих людей були раді, тому що можна допомогти неподалік»

Як ця історія допомоги почалася: саме у лютому я була в [Педагогічному] університеті, у мене була сесія. Я здавала екзамени, а потім ішла на Майдан, потім знов зранку їхала на екзамени. Я чудово пам’ятаю, що коли почалися ці активні страшні події [18 лютого], я була в університеті, писала екзамен, паралельно в пе-

рервах гортала Фейсбук, не знала, що робити. Був такий незрозумілий стан. Було неясно, як діяти. Ми сиділи там, на бульварі Тараса Шевченка, у напруженому стані, бо здавали останні сесії, диплом на носі, треба було якось все це поєднувати. Тут почули, що їдуть «швидкі»: вони звідти летіли. Усім було зрозуміло, що навчання стає неважливим: треба щось робити, тільки невідомо що. Стріми ти дивишся, читаєш, але не розумієш, з якого боку рухатися. Перекривають виїзди, в'їзди, паралельно дзвонять родичі й кажуть: «Нікуди не йди». Дійшло до того, що мій батько приїхав через ліс (не можна було в Київ в'їхати) і мене забрав, щоб тільки я нікуди не пішла. Ніхто не спав: друзі, родичі, усі переживали, думали, що робити.

Я по інтернету була знайома з Анею Сарапіон, ідейною натхненницею «Варти в лікарні». Вона написала, що терміново треба побільше народу. І вже 19 лютого ми поїхали в Лікарню швидкої допомоги. Я спочатку з подругою поїхала. В принципі, я там і лишилася. Так усе й почалося. Чесно кажучи, з цього моменту події дуже складно розрізнити. Не можу зараз дні розібрати, чітко для себе виділити. Тому що всі ці п'ять днів перетворилися в одну велику добу – там ніхто не спав толком. Там було все організовано. Оскільки в БСП уже давно велася робота по допомозі постраждалим майданівцям, тому, коли ти приходив, тобі чітко давали завдання: чи ти щось розподіляєш, чи ти комусь телефонуєш, ось тобі інструкція, якщо хтось приїде. Там було чітке розподілення обов'язків: скільки ти ініціативи міг на себе взяти, стільки й брав. І, звісно, вражала кількість людей. У січні там було досить мало людей, але все одно ж допомагали. А тут в один день написали пост в Інтернеті – прийшли й на чергування, і чоловіки на охорону. Усе було настільки дивовижно! Усе, що ти просив, могли принести в одну мить. Не зрозуміло, яким чином це відбувалося: привезти щось, дістати те, чого нібито ніде немає в країні. Дуже змішані емоції були. З одного боку, цей страх, переживання, ти хочеш допомогти й переживаєш, що ще хтось буде, хто буде краще це робити. З іншого боку, ти потрапляєш в таке оточення, де усі незнайомі, але всі однодумці, і дуже класно серед них, комфортно. Ти можеш легко порозумітися. У вас схожі цінності, схожі погляди на багато речей, схожі пріоритети. Було відчуття правильного місця, правильних людей, відчуття, що все відбувається так, як треба.

Я сама не знаю, як так вийшло, мабуть, була там дуже активна, але я навіть погано пам'ятаю цей день. Ми знали, що 20-го числа 8-ма лікарня буде черговою по місту. Ніхто не вірив, що це все закінчиться. Ми були впевнені, що це тільки початок, що 20 лютого всі поїдуть у 8-му, тому що лікарня швидкої допомоги була заповнена, інші спеціалізовані лікарні теж. І 19-го ввечері Наташа Воронкова разом з Анею сказали: «Ну що, поїдеш у 8-му лікарню?» Я така: «Якщо треба – то поїду». Ми зібрали машину, речі першої необхідності для хірургії та інше. У дівчат був шалений досвід щодо цього всього. Люди приходили одразу, дехто дзвонив, для того щоб бути волонтером. Вони повідомляли у кого є медичний досвід. І всі були розставлені на потрібні місця. Тому я коли прийшла у 8-му лікарню, там уже була системність.

Та от, декілька чоловік нас було, ми приїхали туди двома машинами, це на Оболоні, на «Мінській». А ми ж то такі заряджені, бо нас у лікарні швидкої до-

помоги, в принципі, приймали, і лікарі розуміли, що медикаменти всі, що треба, і матеріали усі ми дістанемо, вони розуміли, що вигідно з [волонтерами] дружити. Тут ми приходимо з відчуттям, що нас мають приймати такими, як є, починаємо розповідати про свою активну позицію, все таке. А нас, як я розумію зараз, спочатку черговий лікар злякався, тому він мовчав. Він не був проти, просто був у шоці від того, що відбувається. Медсестри, весь нижчий персонал одразу почали нам допомагати, як тільки можна: це – на Майдан, а це – несіть сюди. Потім година пройшла чи дві, уже ніч. Ми намагаємося пояснити, чому і як, що ми залишаємося з вами, приймайте нас, як є. Не знаю, з ким черговий лікар радився, шукати головного лікаря вночі не було сенсу, але, мабуть, він з ним поговорив. Через кілька годин він починає з нами сваритися, що ми йому заважаємо, що ми йому працювати не даємо. Ті, хто добре знав правову частину цього процесу, надавали докази того, що ми можемо тут знаходитися: «Як хочете, але краще вам з нами дружити». У нас просто була частина впевнених, рішучих чоловіків, які могли все-таки не емоційно, а зважено дати відповідь. Та й мені здається, що чоловік з чоловіком краще знаходять спільну мову. Тому цьому лікарю довелося з нами змиритися.

Окремого [приміщення] нам ніхто не виділяв. Приймальне відділення у 8-й лікарні відрізняється від інших лікарень: там вузький коридор, тому не особливо розгуляєшся. Проте була невеличка ніша, у якій стояли стільці. У нас це було дивовижно: ми сиділи на стільцях, а під нами стояли пакунки з медикаментами. Також стояла машина, де була частина усього потрібного. Спочатку [в машині] чергували. Ми були в очікуванні, не знали, як будуть відбуватися події, тому треба було бути максимально готовими. Я писала пости в Фейсбук, адже була група «Варта в лікарні». Особисті сторінки й група. Це було дуже зручно, тому що людині з Оболоні їхати в БСП було трошки незручно, треба було виділити час. А коли ми написали, що ми у 8-й лікарні, то багато людей були раді. Тому що вони хотіли допомогти, але було важко або в міру фізичного стану, або тому що є діти, а тут вони раптом зрозуміли, що можна допомогти, [бо ми поруч].

Офіційно [на той час] поранених не було. Першим моїм завданням було розвідати, чи є там хтось із наших. Спочатку я влаштовувала такий люб'язний, милий допит, але всі казали: «Ні, ні, немає». Я не знаю: боялися, не боялися. Декого з них просили не говорити, що це майданівці. Потім через два дні я з'ясувала, що люди з Майдану там були. Лікарі розслабилися, зрозуміли, що ситуація змінилася, що ми – адекватні, зрозуміємо, підтримаємо, що це корисно і для них, і для пацієнта. З'ясувалося, що там таки були хлопці. Один втікав, коли було протистояння, за ним гналася міліція, «тітушки» – йому арматурою розбили ногу. Він згадав, що в нього у Києві є знайомий, який мав високий військовий чин, він якось у нього працював. Як він до нього добрався, я не знаю, тому що лікар говорив, що нога трималася на шкірі, на одному м'язові: була розтрощена страшенно. Але таки вдалося. І цей знайомий привіз його тихенько до свого знайомого лікаря у 8-му лікарню 18 лютого. Просив написати, що з драбини впав, і нікому не казати. Через день чи два ми познайомилися, стало зрозуміло, що ми будемо йому допомагати.

Так само 18-го числа, по знайомству теж, туди привезли Сашу. 18-го він

потрапив у пік цих заварушок під Верховною Радою, його побили. Саша величезний такий дядько був, кремезний, звичайно, примітний, усіх захищав, за що йому добряче дісталося. А найголовніше, що він надихався газу сильно. І його знайомі направили в цю лікарню і теж домовилися, щоб про нього не говорили. Вони хотіли, щоб він просто відлежався, бо якихось очевидних травм не було: забої м'яких тканин, нічого неймовірного. Тоді ще не дуже розуміли, що робити з цими отруєннями, адже це був специфічний газ, не знали, як лікувати отруєння. Наслідки його не одразу давали про себе знати. Тому Олександра ми на наступний день виявили, познайомились, він отямився, і лікарі дозволили його вивезти. Була така практика: якщо лікар дозволяв їхати додому, там доліковуватися, то старалися хлопців вивезти, щоб вони не були в лікарні. Так намагалися уникнути сутичок. Тим паче, оскільки хлопець був у перших рядах, було страшно. Тому 21-го ми вивезли Сашу до людей, які погодилися прийняти його вдома. Це, здається, було в Ірпені. Видихнули. Але, здається, 23-го числа його вже відвезли в БСП, тому що почалася з легенями проблема. І, чесно кажучи, лікар казав, що Сашу врятувало власне здоров'я, тому що він був сильний, міцний. І в нього то все виводилося і через нирки, і через усе, що завгодно. Його там відкапували, відкачували.

Слава Богу, що пішли на спад всі ці події. Ми похвилювалися, побули в такому напруженні лише кілька діб. 20-го нікого не привозили. Пізніше трошки привезли хлопців. Вони лежали у відділенні психосоматичних розладів. Там був чудовий завідувач, просто прекрасний, і медперсонал, який з нами дружив. У це відділення, в принципі, не кладуть сторонніх, тільки планових по районах, але хтось був знайомий із завідувачем, і він попросив медперсонал записати постраждалих своїми родичами, щоб вони там могли бути. І медсестри написали, що це їхні родичі.

Одного хлопця я добре пам'ятаю. Дивишся – у нього немає фізичних розладів, пошкоджень, але ми знали його історію. Це був боєць 9-ї сотні, такий ідейний, дуже хороший хлопчина. Він був на Майдані до останнього, до кінця, ішов, не боячись. 18 лютого на його очах на барикаді вбивають його товариша. Цьому хлопцю дістається теж, не знаю, гранатою чи чим: дуже сильний струс, контузія, поганий емоційний стан. І він в цьому стані намагається допомагати нашим дівчатам із Медичного штабу. Дівчата наполягли на тому, щоб хлопця госпіталізувати, знайшли вихід на саме це відділення, тому що це було потрібно – контузія, струс, це ж теж не жарти.

<...> Слава Богу, у нас не було такого, щоб привозили вогнепальних. На щастя. Ще в нас був хлопчина, який сам прийшов, він живе на Оболоні. 18 лютого він тікав від міліції, від «Беркуту». Його наздоганяли з кількох сторін, і не було вибору: або бути спійманим, або бігти в сторону будівництва й котловану. Він стрибнув туди, щоб сховатися, і роздробив п'яту. Ще пробув дома кілька днів, а потім все-таки наважився. Цьому хлопцю, напевно, страшнувато було, але як він сидів вдома – не зрозуміло взагалі. П'ята була роздроблена страшенно, пішло дуже сильне запалення.

<...> Був один чоловік, у лікарні пролежав недовго, буквально кілька днів, а потім виписався додому, але в нього була дуже сильна травма ока. Тоді, коли все трошки заспокоїлося, у першу чергу з'явилася група, яка ініціювала відправку за кордон людей саме з травмами очей. Я пам'ятаю, були канадці і, чесно кажучи, ще хтось, але не можу зараз точно сказати. Ми збирали інформацію, була така волонтерська мережа. Я зрозуміла, що ми з деякими людьми рік по телефону спілкувалися, знаючи лише по голосу, стали друзями по телефону. Була така довіра! Усі знали одне одного через когось. Якщо тобі хтось казав, що можеш звернутися – значить добре, ти знав, що можна довіряти, ці люди мислять так само, як і ти, вони не будуть дурити. Це була така мережа зв'язків. Я мала цілий зошит телефонів, тому що розуміла, що в телефонну книгу їх нереально записувати і розуміти, хто це є. Тому завела такий зошит, у який записувала номер людини, її ім'я та функцію у волонтерстві, і так зв'язувалися. Якщо хтось щось почув, довідався, то терміново дзвонив мені й говорив: «Я дізнався, що є лікарі, які хочуть взяти трьох пацієнтів. У тебе є? Нема? А ти знаєш, у кого є?» Були такі, які забирали з певними травмами, наприклад, з травмою очей. Треба було знайти тих, кому потрібна допомога. Я дзвонила, і так швидко все вирішувалося – ці пацієнти знаходилися. І слава Богу. Тому з нашої лікарні один чоловік поїхав око лікувати, і все наче добре. А так, усіх інших полікували в Україні. Усе добре, усе гаразд.

<...> Потік волонтерів був особливо великим у перші дні. На сторінці «Варти в лікарні» ми написали, де розмістилися, і якщо хтось хоче допомогти, був черговий номер у мене: «Дзвоніть, записуйтесь, ви нам потрібні». І кожного дня ми через місцевих вивішували потреби: що потрібно з медикаментів або з продуктів харчування. Причому у «Варті в лікарні» був такий принцип: не брати гроші. Так робили ще з самого початку, щоб не грузити себе звітністю: хто приносить, куди ти їх віддаєш. А потім скажуть: куди ти їх поділа? Тому ми наголошували, щоб нам привозили ліки, їжу, і люди привозили.

Стосовно чергувань був написаний пост: що є 8-ма лікарня за такою-то адресою, дзвоніть або приходьте. В лікарні швидкої допомоги, зрозуміло, було багато людей, це відоме місце, а тут ми зі своєю 8-ю лікарнею. Але насправді дуже багато відгукнулося. Хтось дзвонив, питав, коли прийти, ми записували всі номери, хто чим може допомогти. Хтось казав, що може їсти приготувати чи на авто повозити, що часто було дуже важливо; хтось міг до себе забрати, заховати; хтось – прийти почергувати. Вони приходили, записувалися, а потім ми домовлялися на якийсь час. Якщо когось не вистачало – то я починала продзвонювати оцю всю нашу самоорганізовану базу волонтерів, домовлялася, коли вони можуть допомогти, о котрій годині. Таким чином формувався графік чергувань.

[Постійний черговий режим] був десь до березня, тобто днів десять, вважайте, що тиждень. А потім у такому чергуванні просто не було потреби, тобто щоб працювати день і ніч, тому що, на щастя, все це закінчувалося. <...> У нас не було критичних випадків, і не слід було вночі сидіти. Потім ми перейшли тільки на денне чергування. Приїжджали подивитися, хто поступив, кому які ліки треба, зібрати, розподілити – так і день проходив. Також розподіляли, хто зранку при-

ходить, хто їсти приносить, підкормлювали в обід хлопців обов'язково. Кому там чого не вистачає – вирішували такі питання.

<...> Хоча у нас не було травмованих, але пішла друга хвиля. Коли це все закінчилося, відкрився госпіталь на Гончара, штаб. Він зовсім трошки там існував, кілька днів, [потім був штаб на Трьохсвятительській,] але в мене був постійний зв'язок з дівчатами, які саме в тому госпіталі були, всі хлопці казали про них: «Ті, що з Гончара», тому так у пам'яті й лишилося. Хлопців штаб почав трусити за барки і казати: «Госпіталізація» <...> Коли люди стояли на Майдані, була холодна зима. Тому в перших числах березня було багато пацієнтів у терапевтичному і ЛОР-відділення. Це теж було важливо. Поступали люди з такою гострою пневмонією, що страшне. Це, в основному, були хлопці, які по кілька місяців у наметах проводили. Ангіни, запалення легень – це ж небезпечно насправді. Вони з різних областей, там не сильно поїдеш лікуватися додому. Хлопці сумнівалися, чи треба їм їхати. Вони в лікарню взагалі б не йшли, якби дівчатка-волонтерки не тягнули їх за руки, за ноги, не казали: «Якщо ти зараз не підеш сам – то ми тебе посадимо в машину й відвеземо». Я не знаю [як саме вони це робили], просто чула від хлопців, що «Аня мене змусила». Я кажу: слава Богу, що змусила, від пневмонії можна ж померти насправді, якщо її не лікувати. Невідомо, скільки вона в нього була, температура шалена. Плюс були люди з травмами ніг, наприклад, які ще довго доліковувалися. Деяким витягали осколки. Я пам'ятаю, що чоловікові з коліна вийняли осколок, і оскільки це було коліно, там ще був довгий процес доліковування.

Тому це відбувалося дуже довго: і ліки, і зв'язок з лікарями. Просто з часом ставало, на щастя, спокійніше. Уже більшість лікарів з нами дружила, допомагала. Питання можна було вирішувати в телефонному режимі. <...> Я говорила і з головним лікарем, і з начмедом. Із начмедом у нас були добрі стосунки. Лікарі тихенько потім самі говорили, що спочатку в них було розпорядження зливати майданівців, повідомляти про те, що вони поступають. Тому спочатку нас злякалися. Вони не знали, що робити: тут їм кажуть, щоб повідомляли в міліцію, тут взяли начебто по знайомству, а потім ще й ми прийшли – невідомо, що буде. Медики були в такій незручній ситуації. Але потім владналося. У нас була одна сутичка нехороша, але більшість персоналу, в принципі, добре ставилася [до нашої ініціативи], підтримувала ідею нашу й нас. Дружно спілкувалися, чаєм поїли, коли хтось був дуже сильно голодний чи дуже довго ходив. Медсестри казали: «Скільки можна ходити? Ходімо чай пити. Ти що, на роботі?» Ясна річ, як на роботі, а потім ще зранку до вечора треба гасати по цих поверхах.

Моє навчання закінчувалося. Саме влітку я мала здавати диплом. Увесь цей час, коли мав писатися диплом, він не писався. Добре, що був зроблений матеріал для нього трошки раніше. Тут ця вся біготня, а тут я розумію, що залишився тиждень до здачі диплома і треба його писати. Реально диплом писався ночами, за п'ять, по-моєму, ночей. І допомагали мені його робити теж волонтери з Майдану, яким я дуже вдячна. Була ситуація, коли мені треба їхати ліки відвозити, тут цей диплом, ще щось, а все ніби готово, але треба було зробити статистичну частину. А я ж гуманітарій! Я-то розумію, але це складно, треба сісти й розібратися,

але залишалося дві доби до здачі диплому. Я пишу: «Друзі! Help! Help!» І Леся Бужик, з якою ми були знайомі по телефону на той момент, мені каже: «Я тобі все зараз зроблю». І ми з нею в інтернетно-телефонному режимі, навіть не зустрічаючись, працювали. Я їздила в лікарню з ноутбуком, щоб, коли є перерва, сидіти і писати диплом. Леся мені дуже помогла з тією частиною. Я здала прекрасно, на «відмінно», і знову побігла далі в лікарню.

Волонтери, які приходили у 8-му лікарню, були дуже різні люди, дуже класні. Були жіночки такі енергійні, я думаю, чоловіки можуть їм позаздрити, які вони були ідейні, могли робити все. Я пам'ятаю кілька жіночок років 50-ти, таких відповідальних і гіперактивних. Я знала, що на них можна покластися. Більшість були місцеві, з району. Пам'ятаю, що їсти готували мами маленьких дітей. Дитина новонароджена, з нею нікуди далеко не підеш, а вдома зварити суп і посмажити щось там з м'ясом – не проблема. Тому вони готували, приходили до входу, приїжджали з колясками, вигружали ці каструлі й бігли додому. Вони гуляли й паралельно завозили їжу в лікарню, потім наступного дня ці каструлі так само забирали. Були люди, які були частіше з нами, були ті, що приходили один раз. Проте це теж дуже цінно.

Може, я так по звичці кажу узагальнено «з нами», тобто з «Вартою у лікарні». Постійно була лише я. Оскільки не було таких величезних проблем, як в інших лікарнях, тому не було необхідності, щоб там десять чоловік ночувало. Перші ночі там була я і ще кілька, а інші мінялися. Я постійно була в лікарні перші дні. Дзвонила друзям: «Зайдіть туди, заберіть мій пакет з речами». Мені з дому привозили змінні речі, треба ж було переодягнутися. Бо їхати додому, по-перше, далеко; по-друге, коли в тебе багато контактів, усе дуже сильно зациклюється на тобі, ти знаєш, кому дзвонити за ліками, де склади, у кого може бути необхідне, куди краще направити. Це все дуже швидко працює, хоч і дуже складно. Можна залишити папірець, сказати: «Ось, дзвони», проте це буде повільніше. На щастя, нам на другий день стало ясно, що ще трошки – і можна буде видихнути. Тому так і вийшло, що я в цьому варилася.

<...> Я не можу сказати, скільки було пацієнтів-майданівців у 8-й лікарні, зараз я не згадаю. Усе мінялося, важко сказати. Але всі виписалися остаточно десь у кінці квітня, якщо не пізніше. Хтось доходив, хтось доліковувався. У когось траплялося так, що його виписали, а потім знов щось сталося. Постраждалих не було дуже багато. Усі плавно мінялися. Були ці пікові чотири дні, коли я дійсно жила в лікарні, а народ мінявся чергуваннями.

Я пам'ятаю дуже добре жінку Анну з чоловіком, які приходили регулярно в ці дні. Вони або на ніч приходили, або на частину дня. Багато було людей, але у мене дуже погана пам'ять на імена, я усіх пам'ятаю в обличчя. Тільки картинками вони в мене в голові спливають. Ще була одна сім'я, яка приходила до нас частенько в ці пікові дні. Вони з роботи йшли до нас на ніч. Або навпаки: півдня була дружина, потім ішла на роботу, її заміняв чоловік.

Коли була проблема з «тітушками», зокрема на Оболоні, то трапилася навіть історія, що деяких волонтерів «викупали» в одному із озер. Такі були сутички. Ми дуже переживали. Дружини нам чоловіків своїх відправляли.

Знову ж таки, це були дуже дивні емоції. Тому що в один момент ти в захваті від цих людей. Бо, чесно кажучи, я не знала, що так швидко можна виконати будь-яке прохання. Інколи гроші треба було дуже серйозні знайти – усе знаходили, усе робили. Просто будь-що. Починаючи від якихось банальних речей і закінчуючи препаратами, яких тут немає, які не зареєстровані. Кажуть: «Та не переживайте, через годину привезем». Як? Як так може бути? Це, з одного боку, було дуже приємно – бути з цими людьми, але, з другого, є важкі емоції, ти тут все-таки не відпочиваєш, і дивно, чого тут всі зібралися. Був дуже сильний дисонанс всередині. Але оскільки ми були в гурті постійно, то було насправді дуже душевно. Хороші люди збираються, дуже різні, бо все це дуже захоплювало. Я пам'ятаю, у нас була парочка, хлопчик і дівчинка, яким було 17–18 років. Вони приходили разом чергувати, і він ходив чергувати вночі, а ми переживали за нього – він ще такий тендітний сам по собі. Були різні люди: бабусі, які приносили їжу, просто дорослі жінки. Були ще мудрі літні жінки, які розуміли, що тут завжди хтось чергує, тому приносили їжу нам. І це нас так радувало: «Про тебе хтось подумав!» Це було дуже душевно. Ти не думаєш про їжу, коли зайнятий своїми справами, а тобі кажуть: «Стривай, стривай, ми зараз тебе нагодуємо». Це було досить цікаво.

Потім був етап, коли «Варта в лікарні» переставала існувати як структура, то я пам'ятаю, що ми, координатори лікарень, збиралися, думали, що ми можемо робити, але в результаті – воно все відмерло як таке. А ті, хто мав бажання чимось займатися, самі по собі сформувалися в певні групи. <…> Ми взаємодіяли з самого початку з притулками [в церквах], а потім уже, у процесі виникла організація «Ініціатива Е+». Там Валентина Варава◆ робила і продовжує робити неймовірні речі. Вони робили базу постраждалих, ми [передавали їм інформацію]. У них там все було більш організовано, у них був дуже серйозний підхід. Тому я зверталася за підказкою до Валі досить часто. Вона мене надихає просто. Де в неї сили беруться? От подивишся – і для натхнення дуже добре.

Потім був момент, коли медичні питання, в принципі, уже були вирішені. Усім на той час просто ліки видавалися, Майдан як такий перестав існувати, ясно було, що все закінчується. А потім постало питання юридичне: прийняли ж постанову про виплати постраждалим на Майдані, але як тепер люди будуть доводити, що вони постраждалі на Майдані? Ми ж самі їх вчили говорити, що «ти з драбини впав», що завгодно, ми самі їм історії придумували. Тоді зібралася група волонтерів, це вже була не «Варта», а просто координатори зібралися з різних лікарень. Нас тоді збирала Наташа Воронкова, ми думали, що з цим робити. Було вирішено, що треба допомагати хлопцям зі збором інформації. У цей же час «Е+» почали робити цю базу, це було одночасно. Ми як координатори на місцях, оскільки знали своїх найкраще, могли бути з'єднуючим елементом між [тими, хто робив базу], і постраждалими. Це був наш обов'язок – повідомити їм про те, що

довести їх участь у Майдані можливо, пояснити, які є перспективи. Тоді ще все формувалося, ще ніхто ніяк не називався. Я пам'ятаю, коли ми там збиралися, говорили, що, мабуть, нам треба створити загальну базу. Наташа з Олею Чуйко◆ вже думали про те, як її сформувати. Кілька груп одночасно працювало. Воно більш активно поєдналося в «Е+», тому велосипед не стали вигадувати – навіщо, якщо він уже працює? Просто почали збирати анкетні дані, формувати, заповнювати.

<…> Ми з Олею Чуйко були знайомі, зустрічалися раз чи два на зборах. Фейсбучно ми всі одне одного знали, але всі діставали, в основному, Олю Чуйко. Вона була в усіх цих процесах, ми дзвонили, питали: «А кого треба? А кого беруть чи не беруть? А за яких умов? А що? А як?» У неї, бідної, була отака голова від усього того. Але в міру своєї щирості, душевності, Оля не могла відмовити, коли ти до неї звертаєшся. Завжди відповідала. Де вона брала сили на все це? Неймовірні люди, дуже активні, як їх на все вистачало?.. Це дуже класно насправді.

Спочатку був просто збір даних, а потім уже, коли з'явилося «Е+», то стало зрозуміло, що для чого треба робити. Ясна річ, тим, хто не міг ходити, ми відвозили документи. Ми подумали, що вже не потрібне наше посередництво, коли стало зрозуміло, що «Е+» цим займається, і я передавала їм інформацію, яку потрібно напряму відправляти постраждалим. І все це тривало до літа, особисто для мене. Потім паралельно частина координаторів, волонтерів об'єдналася в організацію «Кожен може». Тоді ще це був просто фонд.

<…> Я влітку здала з горем пополам диплом. Він реально за п'ять ночей був зроблений, розуміла, що вже сильно втомлена. Було вже інше життя насправді, кардинально інше. Спокійне, класне, я дуже окрилено себе почувала. Був режим, який включав усе: тренування, харчування, хобі, час був розпланований, і життя було радісне й райдужне. Я працювала на роботі, все класно, усе спокійно. Будувала плани на кар'єру і все таке. І ще так вийшло, що коли я йшла на сесію, то брала відпустку. А потім не вийшла в березні на три дні – і в мене розривався телефон. Я намагалася на когось це перекладати, хоч на півдня, але нічого не вдавалося, телефон розривався просто. Ми з моїми клієнтами подивилися одне на одного, і вони сказали: «Все ясно». А в них у цей самий час уже почалися події у Криму, в них 80% бізнесу було зав'язано там, тому теж сталася прикрість. Я своїм сказала: «Бачите, я не можу у вас працювати. У мене зараз інші пріоритети». А вони сказали: «А ми не можемо тобі платити». Ось і все. І так все раптом помінялося. І влітку я зрозуміла, що моя лікарняна діяльність закінчується. Чи маю я внутрішні сили робити щось далі? Плюс фінансове питання треба якось вирішувати. Тому я зрозуміла, що відпочиваю той місяць чи два, що лишилися до осені, думаю, вирішую. Треба було приймати якесь рішення з роботою. Тому щодо Майдану, до всіх цих подій, у мене були такі ілюзорні плани, що я закінчу університет, потім піду на якийсь спеціалізований курс додатковий, потім ще щось, ще щось. А тут воно все раптом розсипалося. Я зрозуміла, що маю вже зовсім інші пріоритети, що все помінялося, і треба було навести порядок у своїй голові після цього всього. Тому вирішила відпочити.

Але недовго, бо як тільки я зробила «хуууух!» – мій батько пішов на війну. Тому тут уже інший етап почався, розслаблятися не було коли. Моя волонтерська діяльність для постраждалих вщухла як така, треба було допомагати власній родині. Я почала збирати якісь кошти, бо на той момент взагалі нічого не було. Батько ще з самого початку ходив у військкомат, щоб його взяли, але йому вже 50 років, йому сказали: «Не спіши, ми тебе позвемо потім». Батько був готовий, але не взяли. Потім пройшов буквально якийсь час – і влітку йому сказали: «Ну що?» І він пішов. Тобто мій батько був у Збройних Силах, але добровільно туди відправився. Тоді нічого не було в солдатів, тому почався другий етап «іго-го»: треба було збирати гроші на армію, шукати, знаходити. <...> Батьку все не підходило в нашій армії – кепка, берци, навіть штанів не було його розміру, нічого взагалі. Як він каже: «Не родись красивой, а родись стандартной». Усе треба було купувати. До того ж були фінансові труднощі, тому що в мене особисто був запас, але поки був Майдан, він дуже сильно зменшився. Тут теж далися взнаки майданівські контакти з волонтерами, тому що вже були якісь знайомства, хтось мав напрацювання. Були люди, яким я довіряла в певних питаннях, тому через таких волонтерів багато шукала. Потім стало зрозуміло, що все працює так: коли ти щось купуєш – тобі роблять знижки, дають безкоштовно. Ти просиш аптечку – тобі дають три, п’ять. Ти просиш ліхтарики – тобі теж їх відсипають. Тому пішло все на допомогу батьку та його друзям. Історія Майдану закінчилася, почалася зовсім інша історія. Зараз, на щастя, батько вже повернувся додому. Повернувся з купою усяких проблем, але, на щастя, все закінчилося. Ми особисто ще видихаємо всі ці процеси.

***

Мені зараз 25 років, на момент майданівських подій я навчалася в Педагогічному університеті, на психологічному факультеті. Працювала з дітьми, так склалося, що все життя з дітьми працюю гувернанткою, заняття проводжу. На той момент теж так було. Моя сім’я з Броварів. Батьки там виросли, я там виросла.

Артем (Олександрівська лікарня):

«Спрашивают: «Кто здесь главный?», я посмотрел вокруг – никого: «Ну, я». И так я стал главным»

На Майдане я был с первых дней, под Администрацией Президента нас чудом не побили. Повезло, мы с друзьями проголодались, отошли – и видим, что уже бегут. До этого мы на марше были с друзьями. Потом на Майдан постоянно ходили и с семьей, и с друзьями. <...> Ходили помогать чем могли, сначала посмотреть, покричать, что-то сделать, помочь немножко. Денежку приносили обязательно, сладости. Сидели, общались понемножку. Следующее, что серьезное было – это

Грушевского. Я тогда проходил, видел там какие-то гранаты. <...> А потом понял, что там баррикады, и начал ходить по утрам, по вечерам стоять.

<...> Мы все поддерживали словесно. Мы школьниками были, нельзя винить, 11 класс, у многих было поступление. Но мы с двумя-тремя одноклассниками [регулярно] ходили, один был постоянно со мной, Сережа. Потом интересный момент случился: мы стояли на баррикаде, на мостике влюбленных. Мы себе там палки какие-то нашли. <...> Тут начинают орать: «Беркут валит!» Мне в руку сразу кто-то коктейль Молотова всунул и давай поджигать. Я-то с палкой, понимал, что если что, то надо будет палкой дубасить, но коктейль Молотова – [к этому я не был готов]. <...> И вот уже поджигают, но зажигалка не срабатывала, помню. И потом все, отбой. Мы захотели просто поговорить [с беркутовцами], они несли полную чушь. Они говорили: «Сколько вам платят?» Я ответил: «Платят свободой, вам не понять». Они спрашивали: «Книги читаешь?» Очень было интересно слушать вопрос «Книги читаешь?» от тех, кто просто дубасит. Они каких-то авторов называли. Мы еще ту ночь постояли с другом и пошли домой. Так мы и на Грушевского постоянно были. Как-то так попадало, что мы с ним ни на одну атаку [не попали], нас как будто берегли.

И как раз 18 февраля я защищал какую-то научную работу или на олимпиаде был, обедаю с другом в кафе и тут бац, ВКонтакте вижу в новостях, что начались какие-то *сутички*. Я знал, что «марш мира», хотел пойти, но не мог. А мы там рядом живем. Я пошел домой, переоделся, позвонил другу, который все время со мной там стоял, он тоже со мной вышел.

<...> Подошли мы, помню, туда почти к четырем часам, когда была контратака. И так случилось – мы, группа из 8-ми человек, оказались окружены на чердаке, когда забирали оттуда коктейли. Это был перекресток Шелковичной и Институтской. <...> Снизу был «Беркут», и сверху «Беркут» с оружием. Чудом оттуда выбрались группой, нас журналисты прикрыли <...>. Помню каждую деталь, как это происходило, а что было, когда выбрались, уже смутно помню, потому что нервы сдавали. Вывезли нас на машине журналисты ICTV, нас трое было. И там еще такое, может, это для книги будет интересно: там был солдат полностью в черной форме, в окружении двух «титушек, он забирал людей, которые были похожи на «майданутых», когда взяли в оцепление этот район. Черная форма, нашивка русского Черноморского флота. Это я не могу ни с чем перепутать. После этого мы пошли с другом домой. Нам повезло в первый раз.

19-го числа мы решили еще раз пойти. Сначала говорили: «Пошли в больницу, может, там чем-то поможем». Я говорю: «Серега, пошли на Майдан». Ну, мы пошли. Там женщина хотела раздавать сигареты, я говорю: «Идите отсюда, я раздам!» Последнюю пачку раздал – бац, пролетает мимо меня пуля железная. И просто рядом со мной стоял чувак в каске, ему она в каску и куда-то отлетает. Он повернулся на меня, я повернулся на него, не понимаем, что произошло. Потом вмятину на его каске увидели, а я был без каски. Так мне повезло во второй раз, потому что шаг вперед – и я бы валялся там. После этого мы там до ночи были.

На следующее утро, когда мне Сережа сказал: «Пошли в больницу», я решил, что да, третий раз, наверное, [не стоит рисковать,] лучше пойти в больницу.

Это было 20-го числа. <...> Уже была по новостям информация, что 18-ю больницу расстреляли, и мы пошли в Октябрьскую [Александровскую] больницу. Там нас загрузили работой.

Там больные поступали. У нас не было почти больных с пулевыми ранениями, потому что не было такой хирургии. И еще очень боялись ехать к нам, потому что это была центральная больница, оттуда похищали людей. Там были волонтеры, женщины, мужики, ну и мы, два школьника. <...> Самооборона была там никакая. Мы там полдня провели. Сережа еще пошел борщ готовить солдатам. Все очень шифровались: осторожничали, имен не называли. Оказывали помощь сразу. Всего в этой больнице 10 корпусов, насколько я помню. Все [майдановцы] по разным корпусам были раскиданы, не говорили, что они с Майдана, боялись докторов. [Координация была] так себе. У нас была приемная в шестом корпусе, а в приемной нам выдали помещение под склад, потому что люди сразу начали откликаться [на призывы] в Интернете и привозить лекарства. Допустим, попросили бинты – сразу четыре машины, загруженные бинтом.

Люди [в больнице] очень даже пошли на контакт, большинство. Были личности, которые понимали, что уже по-другому никак нельзя. У склада был один человек, из больничной верхушки, который нам очень помогал. Начали [привозить] медикаменты, и так получилось, что я начал хорошо организовывать: туда надо то, туда это; пожалуйста, наберите то, заберите это, привезите еще это. У меня был список. Я, если честно, биологию тогда в школе ненавидел и в медицине не разбирался, но теперь, после трех месяцев я парамедиком мог бы стать, если б сильно захотел.

<...> Мы понимали, что мы самая центральная больница. Что если кто-то сунется, то к нам, а у нас просто никакой самообороны. Мы набрали разные организации – Майдан-SOS, что-то мне вспоминается 10-я Сотня Самообороны, но, честно, точно не скажу – мы сказали им: «Приедьте, пожалуйста» <...> Организовали самооборону, три поста поставили возле основных корпусов, потому что больница большая, неосвещенная. Въезд один, снизу, но если сильно захотеть, можно второй въезд открыть, можно подобраться по лестнице с одной стороны, по лестнице с другой стороны и снизу, где заезд. Мы так основные посты поставили, по два человека, и связчика зала назначили, только что-то подозрительное, сразу: «*Охорона!*»

Так я до 12-ти, до часу просидел. По личным причинам мне нужно было идти домой, я не смог на ночь остаться. Я договорился, что с утра приду, подменю. В шесть утра прихожу, все уже уставшие, понемножку разъезжаются. Кстати, помню, приехал бусик Самообороны и сказали: «Здесь все спокойно, зачем нам здесь быть?» Уехали. Подъехали еще жители этого района. Утром я прихожу, говорю: «Все нормально, можете идти отдыхать». И в какой-то момент я понимаю, что я один, больше никого нет. Ну ладно, что-то придумаю. Мне дали штатный телефон,

который до меня кто-то организовал. Насколько я на тот момент понимал, не было координации четкой. Приходили люди, спрашивали: «Кто здесь главный?», я посмотрел вокруг – никого: «Ну, я». И так я стал главным. У меня, видимо, получалось. Когда меня спрашивали, кто я, я врал, потому что понимал, что школьник не будет говорить, что делать, старшим людям – я говорил, что студент. Я даже догадываюсь, что многие до сих пор не знают, что я тогда был школьником. Будет смешно, если они это в книге вычитают.

В четвертом корпусе в поликлинике я устроил себе такой штаб с приемом всего. Насколько помню, у меня была почти свобода действий. Давали нам свободу, может, добровольно, может, не совсем. С докторами были иногда *суперечки*, но в целом все было нормально. Общались с одним из верхушки больницы, он давал добро. <...> Когда я пришел, там уже что-то было, было где сесть. Просто я сказал: «Вот вам штабной телефон, туда приносите продукты и деньги». Никто мне задач не назначал. Не было какой-то [прямой] субординации, но негласная была. Нашей задачей был прием, информационная запись, мы начали сразу вести реестр, потому что понимали, что это может потом понадобиться.

<...> Сначала многие очень старались не показывать свою личность. Был один случай, когда у человека уже два или три дня было сломано ребро, а он ходил со сломанным ребром и боялся прийти в больницу. После того как 21-го президент сбежал, многие еще были очень осторожны. У нас был и из «Беркута» один, по-моему, или из Внутренних [войск]. Когда узнали, он ушел. Не то, что мы с ним что-то сделать хотели или все были злые – он сам быстро перевелся в другую больницу, куда-то сбежал. Я даже его в лицо не видел, хотел подойти и пообщаться с ним, знал в каком он корпусе, но не было времени. В любом случае, помощь ему оказывали. Конечно, многие злились, но никто никого не трогал.

<...> У нас была такая информационная задача: [составление реестра], некоторые еще боялись, некоторых настоящих имен еще до сих пор не было. Им главное, чтобы помощь оказали. Потом в наши задачи входило их размещение, поиск медикаментов. Медикаменты были в основном на нас. Склад был у нас, ответственные за склад. Перепись склада была. Прием, обязательно. Первую неделю была самооборона, она никуда не девалась. Потом, когда поняли, что уже не надо, постепенно исчезала, они просто оставляли старшего на ночь. Еще продукты, распределение пайков. Приносили очень много продуктов. <...> И мы их тоже распределяли на пайки. А потом постепенно появилась задача перевозить на лечение за границу или же в [специализированные] институты.

Были случаи, родственники приходили искать. <...> Пришла мать из села и спрашивала, где ее сын, ее послали ко мне. А я посмотрел, что нет у меня такого. У меня хорошая память на лица, решил перепроверить по спискам – не было. Прошло уже какое-то время. Она рассказала, где она была, что спрашивала. И в какой-то момент я уже на 95 % понимал, что он, наверно, уже не живет, его уже нет. Я ей пытался тонко намекнуть, это было очень тяжело. Она мне сказала, что все равно будет его искать, спросила, где следующая больница и пошла пешком, в

17-ю, по-моему, возле военного госпиталя. Ничем ее было не остановить, потому что она искала сына.

<...> [За границу отправляли некоторых пациентов.] Это была Австрия, Германия, Италия, Израиль. На реабилитацию еще очень многих [отправляли] в Западную Украину. Я помню, что в Австрии занимались тяжелыми операциями, в Германии, в основном, офтальмологи были, в Италию брали «дорогих», там громада очень хорошо денег собрала и помогала. В Израиле тоже были случаи, когда за тяжелые операции брались. У меня почему-то в голове крутится еще Словакия, Венгрия, но это также может быть реабилитация, и Польша, по-моему.

Как мы [работали]? Мы создали координационную сеть, связывались, узнавали друг у друга номера. Вот, например, я позвонил: «Наташа, у тебя таких лекарств случайно нет?» Она говорит: «Нет, вот у той больницы может быть». Ездили в гости, смотреть что и как, приезжали к нам. Я помню, «Спільна справа» как-то приехала, сказали, что у нас все хорошо организовано, что мы молодцы. Спасибо, я школьник, такое приятно слышать (но я не говорил им, что школьник). В основном были звонки: «У тебя есть тяжелые с офтальмологией, которым надо именно такое лечение?» Я шел к докторам, или у меня уже были в списках тяжелые. У меня был отдельный человек, который занимался списками, их составлением, уточнением. Мне говорили: «Да, надо на вывоз срочно». Договорились, забрали, уехали. А, еще «скорая помощь» приезжала, с каким-то европейскими номерами, или это из Украины из какой-то хорошей больницы, точно не могу вспомнить. Был такой случай, когда машины забирали куда-то. На военных самолетах забирали.

<...> Сначала на ощупь действовали, потом уже разобрались. Были номера уже везде, все уже договаривались, потом уже кто-то отдельно занимался вывозом. Я старался держать этот механизм: каждый отвечает за свой отдел. У меня была постоянная группа волонтеров, потом я в помощь себе взял двух координаторов, но, наверное, это была моя небольшая ошибка. Волонтеры были на постоянной основе. Были те, кто приходили говорили: «Дайте мне роботу». Я говорю: «Ребят, надо разнести эти кульки» – «Нет, мне бы что-то другое». У меня в основном была постоянная группа с первых дней, с первой недели. Она становилась все меньше и меньше, но тем не менее. Изначально было человек 10–15. Некоторые студенты были, некоторые уже работали, возрастная группа от 18 до 45 лет. Я старался как-то держать механизм целым. У нас уже каждый делал свою часть работы, и это было мной скоординировано, чем в принципе и занимается координатор.

Да, постоянно были общие встречи координаторов. У меня даже была такая группа, которая была не в больнице в основном. Были машины, женщина ездила все время, развозила, подвозила, помогала, был еще один человек, который на машине постоянно возил. Иногда так встречались, но в основном работали такой сеткой, которую сами себе наладили. <...> В основном, каждый держался в своей больнице. <...> Я с Медслужбой Майдана *співпрацював*, но не больше. Постоянно общались, помогали.

<...> «Волонтерская сотня» создалась. Это уже под самый конец, когда боль-

ных разослали в разные страны, когда большинство занималось уже не вывозом больных, а на реабилитацию посылали после травмы. Была встреча в кафе «Диван» на втором этаже, и там решили создать «Волонтерскую сотню». Я был не против. Но потом, не помню как это случилось, я как-то от «Волонтерской сотни» немножко отодвинулся. В тот момент, как раз когда эта сотня уже сформирована была, необходимость в ней уже понемножку пропадала. В основном все начали возвращаться к обыденной жизни. Это где-то конец марта, а может даже начало апреля.

<...> По больничным данным, помощь в разных случаях была оказана от 800 до 1000 человек, то есть через больницу прошло примерно 1000 человек. Очень разной степени тяжести, некоторым просто перевязку [делали]. У меня в списках числилось где-то человек 400 за все время. Сначала многие имен не говорили, были оформлены под другим именем. Моя больница специализировалась на офтальмологии, на кардио, также были такие, кого инфаркт хватал, на неврологии (у нас неврологическое отделение было заполнено), хирургии. В основном были такие травмы, как грыжа, было парочку пулевых ранений, были ножевые, что-то с животом, то есть именно те, кто долго был на Майдане и пострадал от плохого питания, тяжелые хронические вещи, которые обострились. Потом еще ЛОР-отделение, нейрохирургия. В поликлинику многие обращались, и еще урология. Очень разные травмы, о некоторых даже говорить страшно. Помощь была оказана всем хорошо, врачи старались. Был такой случай (как говорится, в семье не без урода), когда две медсестры орали: «Майданутые, правосеки!» человеку без одного глаза, которому осколком [глаз выбило]. Мы с ним хотели зайти в отделение, он шел проведать своего товарища. Конечно, ему было очень неприятно. Но в основном большинство [персонала] поддерживало, это был единичный случай. Хирургическое отделение очень хорошо работало, оставались там на дополнительные смены. Я не знаю, можно ли это говорить, поэтому о некоторых вещах, связанных с их работой, умолчу.

<...> Про склад еще: очень классное помещение нам выделили, многие в один момент так помогали, что он просто у нас был забит абсолютно всем. Лекарства очень дорогие, которые нужно было найти, [находили]. Были те, которые просто садились в машину: «Ага, это надо» – поехали в больницу, привезли оборудование. Помню, нам в самом начале надо было какое-то очень дорогое оборудование, привезли в течение дня, даже меньше. В основном через соцсети все шло, писали на Майдан SOS, не хочу никого обидеть, кто-то еще был, но после двух лет уже [не помню].

<...> Были разные группы. Когда в нашей больнице была самооборона и поступал сигнал про каких-то непонятных ребят, наша самооборона выезжала, чтобы не сидеть на месте. Глупый был случай, прямо внизу у нашей больницы: – по Zello было слышно такой диалог: «Прием, прием, вижу трех подозрительных людей, по моему, с битами, идут возле метро Кловская по такой-то улице». – «Прием, прием, мы вот тут вот, где они находятся?» – «Прием, проходят метро Кловская, идут в таком то направлении» – «Прием, мы за ними» – «Прием, да где же они?» «Прием, так вон там стоят» – «Прием, тю, так это мы!» Ловили «титушек», сафари

устроили. Как только где-то какая-то информация, что замечена группа, сразу выезжают, накрывают. <...>

Самое обидное, что когда вот так вот сидишь, рассказываешь, то все не вспомнишь, а потом : «Ой, блин, а что ж я вот это не рассказал!» Такой «закон подлости»!

Чем еще больницы друг другу помогали? У меня в больнице не было МРТ, допустим, у некоторых не было рентгена. Ну, ни для кого не секрет, что украинские больницы не подготовленные, возможно, сейчас сделали какую-то работу над ошибками. Я знал, в каких больницах есть МРТ, многие бесплатно делали, или мы из нашего бюджета давали деньги. С тем же бюджетом как мы поступили? Люди приносили деньги на лекарства, на еще что-то, я отправлял в ближайшие аптеки людей, говорил приносить чеки, мы эти чеки хранили. Договорились об этом не говорить, но это нам потом опять же обернулось немножко боком. Первое время, когда нам приносили деньги, я дал указание денег не брать, лучше медикаменты, потому что понимал, к чему это [может привести], и я был прав, оказалось. Но люди шли на работу или еще куда-то и говорили, что нет возможности [идти покупать]: «Возьмите 500 гривен». Так вот положат и уходят. За ними что, бежать с этими 500 гривнами?

<...> Кроме того, нам давали деньги разные организации, когда уже потом постепенно начали думать, что не надо уже медикаментов, мы тоже к разным организациям обращались, что нам на то, на то надо денег, составили список закупок и потом представляли чеки. Или же по чекам нам потом возвращали. Но я говорю, что потом эти чеки обернулись боком. Хотя по другому сделать никак нельзя было. От нашего лица никакой организации, фонда не было, это все регистрировать – время терять.

<...> Чем еще занимались волонтеры не только в моей больнице: одежда, обувь. Не хватало домашней одежды, некоторые люди вообще без ничего, у некоторых все сгорело. Телефоны, сим-карты, чтобы позвонить родственникам. Такие бытовые вопросы мы решали успешно. [Расходы покрывались за счет тех людей, которые приходили], и за счет фондов различных. Из моего кошелька тоже иногда покрывались.

<...> При входе, где раньше была приемная, мы поставили стол в 6А корпусе, чайник, продукты. В первое время там, где мы чай пили, стояли палки, биты, арматура – на всякий случай. У нас был примерный план отхода, неизвестно же, кто придет и с чем. У меня просто такая политика, что береженого бог бережет, ко всему нужно быть готовым. Все пытались просчитать.

<...> К нам спускались больные, кто были в состоянии, некоторые на костылях – им было с нами приятно провести время. Вечерами прикольное было время. Все сидели, обменивались историями, было прикольно: разные люди, разных наций, разных социальных положений, после разных жизненных ситуаций, с разными историями. Стала как небольшая – не скажу что семья, потому что семья для меня это совершенно другое – но группа людей, которая объединена чем-то. У нас был свой маленький больничный Майдан. Как и на настоящем Майдане, все

потом перессорились. [Ну, не все, конечно] перессорились, с докторами я до сих пор поддерживаю отношения. Знаете, это четыре стадии формирования рабочей группы: сначала все супер, потом проблемы, потом ссора, а последняя четвертая стадия – это идеальная работа. На стадии ссоры все и закончилось. Да и тогда уже не нужна была совместная работа, в принципе.

<…> Еще было хорошо посмотреть, кто есть человек на самом деле в таких условиях. Все видели – кто есть кто. И были еще разные тяжелые моменты: общаешься с человеком, а он без глаза, без руки. Слезы, помню, текли от бессилия, когда он не мог двигаться, его увозили. <…> Были даже такие люди, которые говорили: «Мы вам дадим деньги, только вы нам покажите больных, дайте нам с ними пообщаться». Я это всячески запрещал, это зоопарк или что? <…> Были такие, что приезжали и индивидуально хотели помочь. Женщина, помню, из Италии приезжала или откуда-то, хотела помочь конкретному человеку, адресно, с солидной суммой денег. Многие к нам приезжали, брали интервью <…>.

Многие психологи приходили, помощь оказывали. Пришли психологи както к нам, очень религиозные. <…> И вот я запомнил такую картину, как они на вечернем чаепитии [поставили] нас в круг на собрании, и неважно, что многие там неверующие, заставляли молиться, за руки держаться. Какая-то ужасная смесь религии и психологии была… И там одна даже прикольнулась, когда к ней подошли и сказали: «Уверуйте в Иисуса, в Бога нашего». Она говорит: «Я еврейка». У них сразу глаза меняются, они как будто увидели распятие Христа прямо перед глазами, и ушли. Я не осмелился применить такую же тактику. <…> И я так тонко намекнул, что у нас здесь все уже быстро выздоровели с вашей религиозной психологической помощью. Я просил военных психологов найти, кто мог бы психологическую помощь оказать.

<…> Были еще в нашей больнице из Крыма трое ребят, которых держали в заложниках две недели в Крыму. Один из них был из Крым SOS. Один был просто за компанию, как он говорил, а потом оказалось, что он был украинский дезертир, дезертировал из какой-то военной части в Украине, но его как-то узнали и «запаковали». <…> Их там очень мучили. Они у нас тоже лежали. Им оказывали помощь, одному даже личную психологическую помощь. Одному человеку прострелили две коленные чашечки резиновыми или металлическими пульками и заставляли отжиматься. Одного человека заставляли приседать и напевать гимн Украины. *Знущалися* над ними.

<…> Был человек, у него три контузии за жизнь было, четвертую, говорят, недавно получил в АТО, а до этого в Афгане, на Майдане, и предыдущую – тоже в АТО. Удивительный человек, пять детей у него. Вот с ним я ездил, помню, помогал ему.

<…> Мы составляли [списки], старались заполнить все как можно четче, с характером травмы. Были такие случаи, что были не майдановцы, но пытались «косить» под них. Очень неприятная ситуация была, в семье не без урода. **<…>** Списки были созданы по принципу: имя, фамилия, контактный телефон, характер

травмы. Степень тяжести в какой-то момент добавили, потому что многих надо было возить за границу. Эти в самом начале у нас были помечены маркером. Еще нам больница в какой-то момент начала предоставлять списки тех, кто у них лежал [раньше], и кого они считали майдановцами. Мы попросили их, потому что в больнице десять корпусов, очень тяжело за всем уследить. И до 18-го были уже какие-то списки.

<...> Я был там каждый день. 50 дней ровно я был больнице, на 51-й уехал с МедМайданом в монастырь, меня пригласили. До этого, помню, приглашали в Венгрию и Словакию, и в Закарпатье, но я отказался, потому что хотел сначала закончить дела. Я волонтерам своим предлагал поехать туда, но все оставались и делали свое дело. МедМайдан предложил поехать, я сначала отказывался, но потом мои же волонтеры меня и послали. Они меня под капельницу положили один раз, к неврологу заставили пойти. Волонтеры обо мне заботились, они говорят: «Поезжай, отдыхай, мы тут справимся». Я поехал на два дня с МедМайданом, там еще пару координаторов было. Монастырь в Ивано-Франковской области, мы туда съездили – тишина, спокойствие, нас очень хорошо приняли, вкусно кормили <...> Потом вернулся. Побыл, может, еще недели две-три. Я этим всем закончил заниматься где-то во второй половине мая – и смена активностей, и мало майдановцев осталось, там уже были такие, что не факт, что они были на Майдане.

<...> Очень многое можно было понять про себя, понять какие-то ценности жизни. Когда ты видишь смерть и ты в шаге от нее, тогда многое для себя начинаешь понимать. Это хорошо, но никому такого не пожелаю. Ни о чем не жалею. <...> Есть больные, [которые] иногда набирают, благодарят, мне очень приятно. Один даже думал, что я жизнь ему спас, хотя я просто с грыжей отвез его в больницу. <...> Я потом отошел от больницы, со своими связями пытался батальону «Донбасс» помочь, но там что-то не так пошло. «Айдару» помогал. Волонтерский фриланс такой. Сейчас я временно нахожусь в другой стране, там тоже помогаю чем могу.

<...> Тяжело было вернуться к нормальному состоянию. Мне поставили несколько синдромов. В одной больнице я объясняю ситуацию, что у меня такой-то там синдром, а они мне: «А ты – псих» – Я: «В смысле, я псих? Можете объяснить, пожалуйста?» А они говорят: «Вот видишь, нормальный человек уже давно бы начал на эмоциях что-то говорить, а ты сидишь себе спокойно, ни на что не реагируешь, потому что нормальные люди выплескивают». А я сижу и думаю, что да, реально, я псих. Семья до сих пор, может, и не знает до конца, через что я прошел до больницы, они знают что я делал в больнице. <...>. Семья нормально отреагировала. Друзья, помню, говорили: «Артем, возвращайся». Какой-то реабилитации у меня не было, никто меня из докторов не слушал, к психологам не ходил, я такого не люблю. Сам по себе вернулся в жизнь. Конечно, до конца не отпустило, но сидеть и плакать тоже не буду. Все нормально отреагировали, единственное, что из России был один друг детства, так он сначала на Майдан хотел приехать, а потом написал мне сообщение, что «Крым наш» и матюк. С того момента я понял, что это страна пропащая, потому что человек умный был.

Я сейчас тоже один волонтерский проект на себе потянул, масштабный. <...> Не буду говорить, что я какой-то там крутой, это все из-за того, что я в детстве шахматами занимался. Это все дало мне какой-то жизненный опыт, показало правильные жизненные ценности. Здоровье, конечно, подорвал, да, немножко нервы [потрепались], но нормально, вроде, ни на кого не срываюсь, все хорошо. <...> Единственное, что стал радикальным в своих каких-то взглядах. К примеру, урезал свой круг общения, потому что больше начал разбираться в людях и все такое. Что самое важное: я понял, что в этой жизни дорого, что нужно держать в себе, а что нужно отпустить <...>

Валентина Варава (Лікарня швидкої допомоги – ЛШД):

«За цими залізними дверима лежали хлопці, на яких вже були заведені судові справи»*

<...> Коли ми дізналися про те, що людей, фактично, викрадають з лікарні швидкої допомоги, почалася варта в лікарні. Це сталося 22 січня. У мене цього дня був важкий стрес, оскільки в цей день у моєї улюбленої подруги був ювілей, а я не могла туди не піти. Але ми були всі в снігу (бо будували барикади), просто на півгодини зайшли, привітали і пішли. Дуже тяжко було, неможливо [було святкувати] – з'явилися перші загиблі, вже загинули Михайло Жизнєвський і Сергій Нігоян. Це неможливо було в собі, в одній душі неможливо було тримати. Потім ми вартували в лікарні. Я прийшла туди, не пам'ятаю навіть, як дізналася, але якось дізналася, що в лікарнях люди чергують і що саме в лікарні швидкої допомоги. Бо ж [Юрія] Вербицького викрали. От я й прийшла запропонувати допомогу і відразу [почала чергувати], до того ж я зрозуміла, що можу в будь-який час просто пішки туди дістатися (там, грубо кажучи, півгодини, хвилин 40 іти пішки, якщо, наприклад, зупинявся транспорт). Фактично, по 12 годин ми там були – коли вдень, а коли вночі, найчастіше вночі. Просто на вході стояв стіл, за ним волонтери збиралися, а люди приносили туди допомогу: харчі, воду, чайники. Приходили люди і допомагали, чим треба. Всі входи і виходи в лікарні швидкої допомоги були заповнені волонтерами, дуже багато людей. Хоча тоді ми ще не розуміли, що волонтери.

Дуже добре працював Автомайдан, завжди були хлопці з Автомайдану, готові вартувати, відвозити. Вночі завжди були хлопці зі «Свободи», із «Удару» – теж чергували. Чергували депутати. Скажімо, незадовго до цих подій я, будучи головним редактором всеукраїнської газети «Завуч», брала інтерв'ю у Лілії Гриневич, яка була тоді Головою управління освіти міста Києва. Тож я її знала відтоді й була дуже здивована, коли побачила, що вона тут чергує разом із нами, використовуючи

* Другу частину свідчення В. Варави див. у розд. VIII.

депутатську недоторканість. Тепер вона міністр освіти і науки. Але тоді, коли було реально небезпечно, людина діяла у такий спосіб, і це викликає велику повагу.

Ось так все відбувалося. На другому й на третьому поверхах, у палатах було таке ніби інфекційне відділення, воно містилося за залізними дверима. <...> Всі приходили і перебували під самим відділенням, де лежали поранені хлопці. Там завжди стояв столик, а в саме відділення зайти не можна було. Тобто, фактично, ми перебували у них під дверима. За цими залізними дверима, в інфекційному відділенні лежали хлопці, на яких вже були заведені судові справи, тобто вони перебували під судом. Найчастіше вони були страшенно побиті, а вже пізніше я дізналась, яких знущань вони зазнали. На той момент ми не мали можливості з ними контактувати. Хоча, як люблять тепер казати, цікаво чи прикольно те, що в якийсь момент ми усе ж знайшли спільну мову з [вартовими]. Ми їх там морально розкладали. Ми домовилися з ними про те, чого робити не можна було, а що можна. А саме: оскільки телевізора немає (їм заборонено), і вони не знають взагалі новин, не знають, що відбувається, то ми передамо книжки хлопцям. Я пам'ятаю дуже добре своє перше замовлення: пункт перший – Святе Письмо, якогось відомого видавництва; пункт другий – Кримінальний кодекс. Потім далі пішло: якесь фентезі, пригоди, щось про партизанську війну. Завдяки тому, що тоді вже відкрився «Університет Майдану», я зверталася до Влади Осьмак, а вона – до знайомих юристів, й ми гуртом збирали потрібні книжки і передавали хлопцям. А коли ми передавали продукти, то супроводжували родини, які приїжджали до хлопців. Адже їх, фактично, утримували під вартою в лікарні, але це була не наша варта. Тож ми були готові не випускати їх, якби їх почали вивозити. Ми забезпечували їм адвокатів, з'ясовували, в кого є адвокат, а в кого нема, потрібен чи ні. У когось була повністю розтрощена щелепа, то жіночки варили спеціально для них перетерті супи. А потім, здається, Мар'ян Гаврилів, фотограф зі Львова, і ще хтось – когось пам'ятаю, когось ні – там дідусь такий був, йому під 60, дуже бойовий, дуже класний, з гарним чубом козацьким, Панасюк, здається, але не певна. І ми їм почали вкладати вниз, під продукти, під книжки, які вже пропускали, газети з новинами. Зверху якийсь *Playboy* клали, чоловічі журнали, так ніби ми передаємо кросворди, щось таке, а вниз – газети. А пізніше наше розкладання [вартових] дійшло вже до ручки. В якийсь момент я принесла одного разу ці перетерті супи й кажу: «Так, хлопці, у мене тут все охолоне». Там в одній палаті дуже жорсткий режим був, хлопців вже на суди возили, а в другій палаті всі ще перебували під слідством, я так розуміла, що до них усе ж можна було зайти, то я підняла ґвалт: «У мене супи!» Зайшла всередину і побачила взагалі офігенну картину: сидять хлопці разом – поранений і мент – на одному ліжку і дивляться телевізор. А я завжди була з планшетом, то відкрила їм новини, почитала – і ніхто не хвилювався. Усе ж ми розуміли, щось змінюється.

Згодом, коли з'явилося досить багато людей на варті в лікарні, я зрозуміла, що, в принципі, моя допомога там не настільки потрібна, тому шукала можливості, скажімо так, допомагати медикаментами. Була така Ірина Панченко◆, я з нею співпрацювала, вона через друзів знаходила фінансування, а ми знаходили

медикаменти. Потім я вийшла, чи на мене вийшла Олена Ганцяк-Каськів, яка познайомила мене з Оксаною Сивак. І я, разом з Володею Мельничуком* (чоловіком Марії Квітковської, який загинув пізніше), зробила рейд по абсолютно всіх лікарнях. Ми об'їхали всі до останньої лікарні Києва, аби розвідати, де є майданівці, щоб надати допомогу. І це була окрема задача. Якщо люди на нашому боці, то вони мають розуміти, що мені можна довіряти, що я не мент чи, може, нишпорка, яка хоче знайти майданівців. Це справді була задача, від якої йшов холодок по спині. Ми знайшли кількох людей і надавали їм допомогу. Одного дядька знайшли в Медмістечку, іншого – в лікарні на Ризькій. Так це було. Також опікувалися пораненими, допомагали Афганській сотні, зокрема медикаментами – лікарю Сергію Горобенку, у нього син Святослав загинув. Отже, медична допомога була, а не тільки каші для голодних студентів.

<...> Для мене варта в лікарні тривала десь до початку лютого, коли я вже поїхала в рейди по лікарнях. Сама ж «Варта в лікарні» вже стала таким, грубо кажучи, проектом, де все йшло торованим шляхом, і вже не потрібна була допомога. Натомість пошук поранених, пошук тих, кому треба допомогти по конкретних сотнях, пошук медикаментів і так далі – це було [актуально].

Катерина Машко (Больница скорой помощи – БСП):

«БСП стала для волонтеров местом, где было спокойно и хорошо, как и на Майдане»

Я появилась на Майдане со второго дня. <...> В принципе, тогда мотивация была одна: как так, мы четыре года с нашим президентом шли к Европе, он нам обещал что-то, мы готовились, а потом в один день он взял и передумал? Подождите, так нельзя, что-то здесь не так. <...> Потом, на третий день Майдана, я узнала, что есть люди, которые не поддерживают мою точку зрения. Для меня это было очень странно, ведь казалось, что повсюду меня окружали единомышленники. Но нашлись оппоненты, они до сих пор оппоненты, я теперь называю таких людей сепаратистами.

<...> Когда побили студентов на Майдане, меня не было. Но было очень приятно, что масса протестующих начала разрастаться. <...> Помню еще ночь с 10 на 11 декабря. Последние дни февраля, а именно 18, 19 февраля – для меня самые знаковые даты. Сейчас, когда прошло три года, зная, что происходит, хочу сказать, что даже если б я на тот момент знала, чем все закончится, я все равно вышла бы на Майдан. Потому что по-другому нельзя. Нельзя говорить, что ничего не поменялось. Что-то поменялось, как минимум, во мне, в людях. Война закончится.

* Володимир Мельничук був активістом від самого початку, не брав безпосередньої участі в силовому протистоянні, але був активним волонтером. Загинув від кулі снайпера біля Жовтневого палацу 20 лютого 2014 року. Герой Небесної Сотні, Герой України.

Наверно, во Франции не зря было несколько революций, не зря меняли правительство, убивали, расстреливали элиты – наверно, так появилась та Франция, которую мы знаем сейчас. Поэтому, если надо будет третий Майдан, значит будет третий Майдан.

<...> [До февраля] была довольно ситуативная деятельность: какие-то дежурства, волонтерская помощь – продуктами, лекарствами. Занимались этим и друзья, и родители. Конечно, были дни разные. Иногда я сама подвозила помощь, иногда дежурила. Иногда я захватывала с собой еще кого-то, это могли быть и родственники, и друзья, и одногруппников вытаскивала. Причем у меня есть подружка, у которой парень был в «Беркуте», и даже ее раз мне удалось вытащить. Она сама хотела, но парень не разрешал ей туда ходить. Это была такая ее внутренняя борьба. Она, наверно, понимала где-то в душе, что что-то происходит не так, ведь такое огромное количество людей стоит на Майдане почему-то, за какие-то идеи, и, наверно, они правильные. Майдан – это такой организм, место, где было комфортно, уютно. На самом деле, 10–11 декабря по телевизору показывали, что происходит что-то страшное, но на Майдане всегда было спокойно, уютно, не было паники. Наверно, когда ты в эпицентре этих действий, а не смотришь по телевизору – это круто. Ты приобщен к общему делу. Так это продолжалось до февраля.

В феврале было самое интересное. Была неделя бессонных ночей, когда все спали по два, три часа, а иногда и не спали несколько дней. Медики, которые были на Майдане, спасали людей. Лично я занималась координацией волонтеров в БСП. Вечером 18-го перекрыли метро, и люди, в том числе я, не могли сидеть дома и смотреть телевизор. Нужно было что-то делать. Если раньше была возможность поехать на Майдан, то сейчас ее не было, и я пошла в ближайшую больницу – БСП. Там оказалось, что не одна я до такого додумалась. Там было очень много людей, и, на самом деле, от них не было помощи – они мешали врачам работать. Людей было много (несколько сотен), и уже 18–19-го они организовывали окружение. Было несколько группировок, и мальчики начали играть в войнушку уже возле БСП.

<...> Эта больница профильная по травмам. Огнестрелы, переломы лучше лечить здесь, сюда, по идее, должны были свозиться все раненые. Но проблема в том, что, во-первых, это была больница, которая дальше всего находилась территориально, к ней добраться было тяжелее всего. [Во-вторых], говорили, что БСП сдавала пациентов милиции. Раненых, я помню, за весь Майдан было около 3000 людей (тех, которые лежали в больнице, которым делали операции, лечили терапевтически, а также просто пациенты, которые обратились самостоятельно из-за ранений).

17–18 февраля, когда больницы были заполнены людьми, все очень боялись, что милиция придет и будет забирать пациентов. Люди договорились забирать тех, которые полегче, домой. Я даже помню случай, когда просто началась драка за одного бедного дедушку: не могли решить, кто его будет забирать. Еще помню: мальчик, он *оклигав*, его хотели забирать, спрашивают: «Ты на Майдане был?» Разобрались: он был на Майдане, только с другой стороны – в Мариинском пар-

ке. Он говорит: «Киевляне, я ведь защищал вас от майдановцев». Он искренне считал, что он нас защищает.

<...> Мы постоянно пытались создать структуру по дежурству волонтеров. И когда нужны были свободные руки, я туда вклинилась. Еще два дня понадобилось на организацию этой структуры. Уже на 20–21 февраля все было четко, структурировано и понятно. Координаторы больницы максимально общались со всеми. На тот момент в нашей больнице БСП была Наташа Воронкова, которая занималась лечением за границей, отправкой ребят в Польшу. Там тоже были координаторы. Волонтеры – очень хорошие люди, они всегда хотят помочь, но случилась та же ситуация, что и 18 февраля: было очень много людей, которые мешали. Был случай, когда одного пострадавшего с переломом руки прооперировали наши врачи, отправили и зашили, а волонтеры его отправили в Польшу. Из Польши звонят и говорят: «У вас что, медицины нет? Вы его прооперировали, зашили, ему только раны обрабатывать и снимать швы. Зачем вы его прислали к нам?» <...> Нужно понимать, что Польша – хорошая страна, но медицина Польши это не панацея от всего. И я знаю ребят, которым в Польше было не очень хорошо, пребывание там скорее навредило, чем помогло – потому что для Польши они не герои, их включили по социальной программе, как бомжей, как бедных, малоимущих людей. <...>

В первые дни, до 21-го числа, были важны лекарства, уход, сиделки, ведь все не могли работать постоянно, по 24 часа в сутки. То есть надо было найти людей, которые готовы быть сиделками. Нужны были продукты. Принесли очень много продуктов, они сортировались, хранились в специально выделенном помещении. Еще нужно было разбираться с лекарствами, с огромным количеством людей, с огромным количеством того, что несли люди. Все почему-то считали, что нужна вата. У нас было очень много ваты. Помещение, наверно, метров двадцать, потолки метров четыре-пять, и оно ватой было забито до потолка. Была какая-то страничка в соцсетях. Но люди скорее сами приходили, узнавали, какие есть новые потребности или звонили, потому что страничку физически не было возможности обновлять постоянно. <...> Набор продуктов все несли приблизительно одинаковый: кефиры, йогурты, фрукты. Было очень трогательно, когда бабушка несла нарезанный хлеб. Это было трогательно, и отказаться было нельзя. Люди хотели помочь. Была также работа – сортировка помощи. <...> Волонтеры очень хотели помочь, я понимаю. Несли те же бульоны в пластиковых шестилитровых бутылях. Но был большой риск такое дать человеку. Куда это приготовленное, этот бульон, курица, утка?

По-моему, 20-го числа со мной ходила психолог и говорила, что она очень хочет помочь. Я говорю: «Понимаете, все ребята в реанимации. Некому помогать. Нельзя с ними разговаривать, потому что плохо людям, они спят» – «Но я очень хочу помочь». И это продолжалось на протяжении дня. То есть еще моя работа как координатора состояла в том, чтобы отвадить кучу непонятных людей, которые очень хотели помочь, но на самом деле [мешали]. <...> Потом это количество людей, которое приходило 17–18-го, начало уменьшаться, и стало попроще, никто уже не рвался в реанимацию.

<...> Было очень много неорганизованности. Например, по-моему, 22–23 февраля, мы уже понимали, что нет опасности, милиция не будет забирать. Тут приехала «скорая» из Ивана-Франковска забрать кого-то. А кого тяжелого пустить в Ивано-Франковск на «скорой»? Кого полегче, забирали. Я помню одного мужчину, которого облили водой, и у него воспаление легких было. Достаточно стабильный. <...> А 23-го опасности уже не было. Тогда уже пошло все своим чередом. Вопрос с лечением за границей стал нормализовываться. Тогда пошли спинальники, которых отправляли в Израиль. <...> Наташа Воронкова занималась тогда и Польшей, и Израилем. <...> Насколько это целесообразно, необходимо – другой вопрос. Но, думаю, лишним это точно не было. <...> Я понимаю, что сейчас намного проще обсуждать целесообразность, но тогда казалось, что это очень важно, очень необходимо.

<...> Я еще помню, что 19–20-го многих забирали домой, приходили родственники, искали. И это тоже был кусок работы. Люди приходили, рассказывали о раненых, и это все нужно было запомнить. Мне кажется, что то количество информации, которое я держала на тот момент в голове, я не имела никогда. Мне казалось, что если чихну, то это все может разлететься, и ничего не вспомню.

<...> Мы принимали помощь от людей, пытались найти работу каждому. Потому что ты понимаешь, что причастность к общему делу очень важна для человека. Приходит девочка, мальчик и говорят: «Я очень хочу помочь, мне очень надо, пожалуйста». Надо еще придумать волонтеру работу. Хотя руки же всегда важны, нужны – это и сортировка лекарств, продуктов, записи всякие. Потом в БСП был пункт по приему помощи. Поступало очень много всего, поэтому часть передавали на Майдан. Люди приносили в больницу [столько еды], что, понятное дело, пациенты столько не съедят. Нужно помнить, что ребята у нас после реанимации: во-первых, не все можно, во-вторых, они просто физически не могут столько съесть. Приходили еще бабушки и дедушки малоимущие, им тоже доставалась тарелка супа от нас. В общем, волонтеры скоординировались и отвозили часть помощи на Майдан.

Покрышки заносили, и мы их тоже передавали на Майдан. <...> Помню, что еще месяц мальчики играли в войнушку. <...> Дошло даже до того, что баррикады возле больницы построили. Еще возле больницы была заправка, и на той заправке делали коктейли Молотова. Администрация заправки была просто в восторге от этого. Их, конечно, попросили уйти, потом [они] возле больницы дежурили. В общем, работа была для всех. Мужчины чувствовали себя очень необходимыми, хотя понятно, что в ночь с 18 на 19 февраля они на Майдане были бы нужны больше, чем возле БСП.

<...> После 23-го начали появляться раненые с огнестрелами, которые все это время дома лечились. Потом, после Майдана, привозили уже пьяных майдановцев, которые вспоминали свои былые героические поступки. Но это уже было со временем, апрель, март. Это уже не совсем Майдан – они были уже тогда героями, их не то чтобы было много, в 17-й, каких-то других больницах их было, наверно,

больше, но у нас тоже хватало. Весь этот волонтерский пункт продержался до конца марта. Помню один интересный случай. Был один боец, как нам казалось на тот момент, мы все за него переживали – дедушка лет шестидесяти-семидесяти. А потом оказалось, что это бомж: когда разбили магазин, он туда зашел попить кефира с булкой, а беркутовец не понял и стукнул его прикладом по голове. Дедушка был латентный сепаратист, идеологически он был против майдановцев. Потом его положили в палату вместе с майдановцем, а тот после контузии: «Что тут за ерунда такая?»

<…> Администрация БСП молодцы. Они сделали большую работу. Им тяжело было. В какой-то день ко мне подошел врач-грузин, говорит: «Вот у нас в Грузии, когда случался какой-то катаклизм, к каждому пациенту приходило еще по десять родственников. И каждый считал своим долгом найти врача и спросить. И еще он почему-то считал, что ты должен знать, за какого родственника он спрашивает. Поэтому здесь еще не самый худший вариант, можно было готовиться к худшему». Говорили, что БСП сдавала пациентов милиции. Но в феврале таких случаев не было. А все, что было до февраля – то в этом, наверно, нужно понять администрацию: они максимально писали срок пребывания, чтоб нельзя было пациента забрать в милицию. <…> Все это закончилось достаточно хорошо. В принципе, никого в феврале не забрали.

Помощь людей вдохновляет. Я вспоминаю об этом одновременно и с ужасом, и с трепетом – потому что мне кажется, что столько работы, как я проделала тогда, я не смогу ни за какие деньги повторить. <…> Тогда с 18-го по 21-е я не выходила из больницы, потом вышла – а там мир! Там люди ходят, там другая жизнь. Потому что я как зашла – а вышла только через три-четыре дня. Одежду мне приносили на смену, зубную пасту приносили, зубную щетку нашла сама. В общем, жила там. <…> Было несколько бессонных ночей, потом еще неделя спанья по два часа, куча звонков, разговоров, большое количество людей, которое приходило, помогало. Это бесценно, это приятно, что твои идеи разделяет кто-то еще, и ты не одна. Благодарность пациентов и родителей вдохновляет. Я тогда познакомилась с большим количеством хороших людей, с которыми поддерживаю общение и сейчас. Потом эти люди пошли воевать. Это заразительно: если ты раз начал, то остановится очень тяжело. В принципе, БСП стала для волонтеров местом, где было спокойно и хорошо, как и на Майдане. Когда по телевизору показывают ужас-ужас, а ты приходишь туда, видишь единомышленников, видишь спокойный общий организм, где тебе хорошо, где нет паники – в те дни БСП стала таким местом.

Персоналу спасибо большое за терпение, потому что волонтеры скорее мешали, чем помогали. [Медикаменты, еда, одежда] – это было важно, это было все на волонтерах, больница сама никак [не могла себя обеспечить]. Но есть еще огромная толпа, которая стояла в фойе. Я про этих людей говорю. Я понимаю, почему они приходили, спасибо им. Из них в ближайшее время [выделилась] категория людей, которая постоянно работала, помогала – наверно, около 20 человек. Все люди, которые приходили-уходили, их тоже, наверно, можно добавить человек

двадцать. А помощь, которая была оказана – в частности, финансовая или, например, теми же лекарствами, едой, одеждой – таких людей было очень много, огромное количество.

<...> Пришла какая-то девочка: «Я буду убирать. Не могу уйти – буду убирать». Я: «Хорошо». Потом оказалось, что эту девочку зовут Аня, она приехала из Италии. Во время Майдана ей тоже надо было что-то делать, и она пришла убирать. Ей непременно надо было помогать. Потом ее переформатировали, она имела связь с диаспорой, и она помогала лекарствами, медикаментами. Приходили какие-то барышни на руководящих должностях, которые тоже хотели помогать, но они не могли по времени. Купить лекарства и отмазаться – это не вопрос, они купили, но: «мы еще что-то хотим». Тогда лежали в больнице ребята. Так вот им нужен был бульон по специальному рецепту: не просто курицу варишь, нужно процеживать, чтоб сделать какой-то очень легкий бульон, очень заморочливый. Он должен быть свежий – сколько времени должно пройти, при определенной температуре готовить, в термосах носить. Так развлекались эти барышни. <...> И это было достаточно важно на тот момент, потому что бульон, который приносили в шестилитровых бутылках, нельзя было давать пациентам в реанимации, могли быть опасные пищевые отравления.

<...> Когда стало потеплее, волонтеры выводили ребят на прогулки, на улицу. К марту остались уже все свои, наверно, человек двадцать, самые надежные, уже все друг друга знали. С некоторыми людьми я общаюсь до сих пор, поэтому Майдан – это великая сила, которая принесла хороших людей, верных друзей, которые, слава Богу, остались в моей жизни надолго.

<...> Мы пытались сделать списки. <...> У меня до сих пор есть блокнот, я его не выбрасываю – это блокнот памяти. Там вся информация: кто на каком этаже лежит, новые поступления. Были девочки-волонтеры, которые отвечали за поступление: они записывали с какой травмой, с какой сотни, куда отправили. Потом эти списки сверялись два-три раза в день, потому что их было большое количество.

Была большая база телефонных контактов, всяких министров, спонсоров по лекарствам. <...> За время Майдана я отвыкла от времени: если, например, казус в три часа ночи, то, в принципе, не комильфо звонить немедленно – это я поняла, наверно, через недели две. Но тогда было все равно, тогда звонили в три часа, когда нужно. Наверно, мало кто спал, и все на твои звонки отвечали достаточно адекватно, помогали. <...> Потом, кроме контактов министров и спонсоров, были еще номера волонтеров, потому что была координация между больницами, мы общались, был даже обмен лекарствами. Наташа Добротворская, например, занималась перевозкой лекарств между больницами, когда где-то был недостаток. Как не парадоксально, в какой-то момент я заказывала марлю для перевязок – была нехватка. Было много людей состоятельных, на джипах. Как-то меня не было, а девочка, которая осталась вместо меня, говорит: «На таком джипе дорогущем привезли тебе эту марлю. Ты что, марлю купить не могла?» Я говорю: «Уже нет – поэтому заказывала». Вот как-то так оно было.

Потом мы в Торговом университете заказывали обеды. Все знали, что там очень хорошо кормят, и он территориально рядом, у них, если я не ошибаюсь, свой производственный цех, где они кормят студентов, и там же они готовили пищу для майдановцев. Это была свежая, горячая, вкусная еда. Волонтерами были преподаватели этого университета, это была их идея. У нас были некоторые деньги от волонтеров, поэтому мы заказывали хорошую, качественную еду. По крайней мере, был контроль. Потому что больничная еда – не самое лучшее, что может случиться в жизни: кефиры, йогурты, бананы. Какими бы вкусными они ни были первые два дня, за неделю ты начинаешь их ненавидеть, и горячее важно.

<...> Структура вырабатывалась, наверно, первые дня три, потому что было очень сложно [скоординировать]. Проблем с мотивированием людей не возникало, но было очень много амбиций, все хотели быть главными, решать. [За эти] первые дни волонтеры были структурированы. Они сидели возле каждого пациента. Изначально их [пациентов] было не так много – 17, потом 19, и это количество начало расти. Мы поняли, что на каждом этаже больницы – их всего 11 или 12 – есть люди, и нужен был главный, который отвечал бы за эти этажи. Когда пострадавших было сто человек или даже больше, обходить каждый этаж утром и спрашивать, кому что нужно, было невозможно. Мы тогда уже сделали главного по этажу, который рассказывал, кому что необходимо и какие пожелания по еде.

Я помню, 20 февраля были ребята, которые захотели пельменей (потом они поехали лечиться в Польшу). Я говорю смене: «Приходите на смену в семь часов. Только, смотрите, тут ребята захотели пельменей, вы можете приготовить пельмени?» Они говорят: «Да, можем». А потом мне девочки говорят: «Кать, а вдруг они не приготовят, а давай мы еще контрольный сделаем?» Я говорю: «Хорошо, Рита. Тогда давай еще одним людям, скажем, про пельмени, хорошо?» Рита меня услышала, но еще кто-то нас услышал – сделали еще штук десять контрольных выстрелов по поводу этих пельменей. Пельменей было очень много. Поэтому говорить людям на тот момент, что в чем-то есть необходимость, было опасно, надо было говорить тихо и аккуратно.

<...> Уже после 20-го числа были пациенты с менингитом, воспалением легких – не очень тяжелые случаи. Сложных пациентов было, наверно, до десяти – мы очень тщательно о них заботились. Отправили в Польшу на лечение, там они долечивались. Остальные уже поехали в Израиль. Отслеживались остро нужды по лекарствам. Потому что я помню, когда вышел Рома Пятковский из реанимации, лекарства ему нужно было покупать по ампулам. То, что приносили люди, не всегда подходило. (Я когда-то нашла лекарство для женщин во время менопаузы, не знаю, зачем кто-то принес сюда упаковку, но она тоже была – вдруг понадобится.) Нужны были лекарства очень специфические. [Роме] надо было одну ампулу уколоть, и врач посмотрит: есть реакция или нет, есть ли смысл покупать, потому что ампулы были достаточно дорогие. Поэтому для тяжелых пациентов лекарства отдельно заказывались: и бульончики варились отдельно, и лекарства заказывались.

<…> Постепенно все сворачивалось. [Отпала] потребность дежурить ночью, ведь ребят выписали из реанимации. <…> У тяжелых пациентов – например, был мальчик с проблемами с позвоночником, ему было тяжело – уже были их личные волонтеры, которые с каждым сидели. К тому времени сформировался костяк, который знал, кто за что отвечает. Со временем я стала заходить в БСП на час-два. Волонтеры уже общались со своими пациентами напрямую.

<…> Было достаточно сложно вернуться к нормальной жизни. И, как преступники на место преступления, мы возвращались в больницы каждые выходные. Компания собралась очень хорошая. Кто-то уже долечивался, кто-то ехал домой, кто-то повторно возвращался.

<…> Помню один момент, это было начало апреля, и мне предложили поехать в Венгрию. Почему-то считали, что на реабилитацию нужно ехать только раненым, и только МИД Венгрии подумало о волонтерах, что им тоже нужно реабилитироваться. Мы имели возможность поехать на реабилитацию в Венгрию, по-моему, пять дней прекрасного отдыха. Мы были на границе с Украиной, посетили Будапешт, это были замечательные дни. Я помню, что [колебалась], потому что на тот момент была накаленная ситуация с войной, было очень непонятно, страшно уезжать: как же тут все останется? Но мы рискнули, классно, что о нас кто-то позаботился. Там были волонтеры не только из Киева, со всей Украины, потому что волонтеры Майдана – это люди со всей Украины.

После этого начался Крым, необратимые процессы – нельзя было уже ничего остановить: закончилась работа в БСП, закончилась прекрасная страница в моей жизни. Это был колоссальный опыт общения с людьми. Я и не думала, что я такая коммуникабельная и, оказывается, столько вопросов могу решить. Еще не было страха общаться с какими-то чиновниками, министрами, врачами. Никто рамок приличия не отменял, просто тогда стерлись границы иерархии, авторитета чиновников. Потому что ты понимал, что они решают что-то, но они такие же люди, как и ты – не было такого совкового отношения к высшим чинам, которое осталось у людей старшего поколения. Была открытость в общении между людьми, и она продолжилась. Я помню все эти заседания с министерствами. Не то, что они для тебя не авторитет, просто ты ведешь себя намного спокойней – и это все дала БСП, дал Майдан. Что-то поменялось.

***

Я Машко Катя, на тот момент была студенткой, мне было 19 лет. Я родилась и жила в Киеве, вся моя семья из Киева. Перед Майданом вернулась из Америки, была там по программе «Work & Travel». У меня специальность – связи с общественностью, то есть я пиарщик. Во время Майдана была волонтером, но я не была причислена к какой-то сотне, движению. Это были мои личные порывы, когда я хотела помогать, чувствовать себя единим целым с прекрасной массой, прекрасным общим организмом, где было всегда хорошо. Я помогала лекарствами, едой, продуктами, на кухне, мы строили баррикады вместе. В феврале я

стала координатором волонтеров в больнице скорой помощи. Мои обязанности: помощь, координация, общая сортировка лекарств, сортировка продуктов. Наверно, это стало катализатором изменений в моей жизни, потому что я не ожидала от себя ни такой коммуникабельности, ни трудоспособности, как проявила в те дни. Это был большой адреналин, большой драйв, большое желание помогать, что-то делать, как-то участвовать, вместе с этими прекрасными людьми, которые были рядом. <...>

Волонтерство в БСП настолько меня изменило, что я решила, что продолжу работать на благо своей страны, что я должна ее менять. Сейчас я продолжаю работать в Общественной организации инвалидов АТО. Мы помогаем ветеранами АТО. Мне кажется, что я в коммерции просто не смогла бы работать. <...>

Я живу рядом с БСП, из-за этого и выбрала ее для помощи. До этого закончила экономико-правовой лицей, тоже рядом с БСП. То есть вообще БСП – это знаковое место в моей жизни. Я жила возле нее, и это стало точкой отсчета моей новой жизни, потому что она поменяла меня как человека, очень много показала – такая себе школа жизни.

VI
ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА

Тетяна Назаренко:

«В какой-то момент мы поняли, что у нас опыта в кризисной психологии уже больше, чем у тех людей, которые приезжают нас обучать»

Сусанна Ангелова:

«Сенс психологічної допомоги зводився до того, щоб вислухати людину, дати їй можливість висловитись і якось впорядкувати свої думки і почуття»

Дарія Сапон:

«На Трехсвятительской работало два психиатра, два клинических психолога, и еще по периметру работал психолог-психотерапевт»

Вікторія Кочубей:

«Ми діяли не тільки як психологи, а, якоюсь мірою, як соціальні працівники»

Тетяна Назаренко:

«В какой-то момент мы поняли, что у нас опыта в кризисной психологии уже больше, чем у тех людей, которые приезжают нас обучать»

Психологическая служба присоединилась к помощи протестующим на Майдане очень рано, 4 декабря. У меня есть фотографии, где мы уже в фирменных жилетках модного мятного цвета дежурим в КМДА. Нам эти жилетки сделал мой товарищ, очень известный волонтер Андрей «Партизан». Когда я написала на Фейсбуке, что будет организована психологическая служба на Майдане, он сразу предложил свою помощь и спросил: «Нужны ли вам опознавательные жилетки?» Я сказала: «Да, нужны». Мы выбрали мятный цвет, это было модно, это было красиво. Все были полны энтузиазма, верили, что все закончится хорошо. У нас были координаторы, которые расписали дежурства в КМДА, в Доме профсоюзов, в Октябрьском дворце и позже в Украдоме, когда протестующие зашли в Укрдом. Была создана закрытая группа на Фейсбуке – «Психологическая служба Майдана». Был создан google.doc, и мы там писали, кто когда дежурит. Дежурили посменно, к нам также психиатры присоединились, и мы пытались помочь тем людям, которые там были.

Было очень сложно. Было много энтузиазма, но вместе с тем практически никто из нас никогда не сталкивался с ситуацией, когда надо было помогать такому большому количеству людей. Мы не все понимали, что нужно делать, что можно делать, чего нельзя. У меня в то время была частная практика, был офис с кожаными креслами около Золотых ворот, я принимала клиентов и в конце рабочего дня спускалась два квартала вниз и оказывалась в КМДА – а там ходила куча людей, которые там спали, ели. Наш стульчик был около стенки рядом с медпунктом, мимо нас все время кто-то ходил, и это было очень-очень не похоже на тот кабинет, где я консультировала в рабочее время. И мы для того, чтобы создать хоть какую-то атмосферу уединенности, просто сажали клиента на стул спиной ко всем, лицом к стене и психологу – и это было все пространство, которое мы могли создать.

В основном люди говорили про тревоги, о том, что будет, были опасения по поводу надежд протестующих. В разные периоды Майдана были разные жалобы. В начале Майдана много было работы скорее со злостью и неконструктивной агрессией, говорили о том, что сделать, чтобы справедливость восторжествовала, чтобы те люди, которые были виновны в избиении студентов, были наказаны. Были и нереальные запросы, типа: что вы с нами работаете, с нами все в порядке, вы пойдите «Беркуту» расскажите, пойдите на них повлияйте. И как менялись настроения на Майдане, запросы и жалобы тоже менялись. Был период стагнации, безнадеги, было много жалоб на разочарование, на бессмысленность всего происходящего. Потом, когда началась ситуация на Грушевского, и когда появились первые погибшие, в частности Нигоян, мы столкнулись с каким-то ужасом. Это для всех был ужас, нужно сказать, что психолог тоже участник событий, и он

переживает все те же чувства, которые переживают протестующие, то есть мы, вся наша служба, были душой и идейно с протестующими, мы тоже переживали, и для нас это тоже был ужас и шок, когда в людей стреляли, когда были первые смерти. Нам самим надо было с этим справляться и плюс еще каким-то образом консультировать людей. Коллеги мои, которые имели контакт с теми людьми, которые впоследствии погибли, сами подверглись очень сильному эмоциональному стрессу. <...> Но не всегда работа психолога была тяжелой, иногда речь просто шла об эмоциональной поддержке, о теплых чувствах.

<...> Я помню одно из своих дежурств в Октябрьском дворце, когда «Свобода» ходила пикетировать какой-то суд (судили майдановцев), и там их начал «Беркут» бить. Многих побили довольно сильно, и всех привезли опять в Октябрьский. А в больницу было обращаться достаточно опасно, потому что могли из больницы забрать, могли с работы уволить, и люди с явными ранениями, с переломами ребер, с отбитыми почками говорили: нет, мы никуда не пойдем лечиться, мы тут полежим. И вот приходилось идти и уговаривать их разными методами, иногда не очень психологическими, чтобы люди все-таки обратились за медицинской помощью. Это тоже была психологическая поддержка, психологическая забота и психологический уход.

Было очень много пар и просто близких людей. Если парень, например, пострадал, его побили, то, соответственно, его девушка будет в истерике. Я уговаривала, помню, одного парня, чтобы он все-таки поехал лечиться, я сказала: «Едь лечиться, иначе сейчас позову твоего сотника, он тебе прикажет, и ты поедешь под его давлением! Но лечиться ты все равно поедешь!» Он согласился. Вызываешь ему «скорую», ждешь, отправляешь в больницу, а потом еще приходится плачущую девушку успокаивать, потому что она сильно переживает, что случилось, и еще переживает о том, что может случиться.

В какой-то момент стало так тревожно, стали люди пропадать, все было непонятно, запутанно, был страх. Все друг друга поддерживали, все хотели казаться сильнее и храбрее, чем есть, но с тяжелыми чувствами нужно было справляться каким-то образом. Это была достаточно сложная задача с точки зрения человеческой психики. Потом – февраль, когда перестало что-либо происходить, и уже было понятно, что эти хороводы, песни, пляски ни к чему не приведут. Так много сил было вложено в Майдан, но ничего не меняется, нет никакого результата. Началась сильная депрессия, и уже было много отчаянных настроений у людей, которые были готовы сделать хоть что-то, чтобы справиться с этой стагнацией. Уже было достаточно много внутренней агрессии, много злости было, и никаким образом нельзя было ее проявить легитимно. С теми, на кого злились люди, – Янукович и правительство, – ничего нельзя было сделать. И эта агрессия начала превращаться во внутригрупповую агрессию, началось много взаимных подозрений. То, что было на Майдане днем, и то, что было ночью – это были немного разные Майданы. Потому что днем было много киевлян, людей, которые приходили в лучшем психологическом состоянии, потому что они были дома, они могли отдохнуть, они могли побыть со своими близкими. А ночью нужно было

<...> Майдан защищать, уже были построены баррикады, и точно так же его надо было защищать изнутри. Действовал сухой закон на Майдане, были люди, которые этот закон нарушали, иногда к ним достаточно жестокие наказания применяли, и выгоняли, и исключали из сообществ. И были случаи насилия по отношению друг к другу. Уже начали сами сотники или командиры маленьких групп обращаться к психологам: придите, мол, поговорите с нашими. Это все относилось к первой психологической помощи или кризисной интервенции.

Помню один случай, это было где-то 12 февраля, все уже достаточно были напряженные, злые, все уже понимали, что развязка будет достаточно трагичной, было такое предчувствие. Ко мне подошел руководитель группы, которая держала баррикаду около стадиона на Грушевского. Он говорит: «Поговорите с моими пацанами, потому что они там сидят и им «рвет крышу». Уже была ночь, часов 12, зима, я иду с ним, такой пост-апокалиптический пейзаж, там жгут шины все время, снег превратился в грязь, все очень закопченное, все совершенно страшного вида, люди тоже, у них лица темные, в копоти и гари. Мы приходим практически к самой крайней баррикаде, которая ближе всего к «Беркуту». У них импровизированная палатка была, там чай, бутерброды. И посреди всего этого безобразия стоят два абсолютно новых красивых офисных кресла. Меня на одно из них усадили, как важную персону, и мы часика два разговаривали на какие-то темы, иногда совершенно отвлеченные, про любовь, про отношение к гомосексуалистам, к неграм, то есть ничего из этого напрямую не касалось той ситуации. И таких вот много бесед было в разной форме с разными людьми, и все говорили: «Вот спасибо, я с вами поговорил – и стало легче, и стало спокойнее, хоть развеялся, потому что пришел свежий человек и немножечко успокоил». На языке психологии это называется «сконтейнировал» эти тяжелые чувства, сложные эмоции. Один раз я была свидетелем достаточно неприятного случая, когда мой знакомый, которого я считала хорошим человеком, и сейчас считаю хорошим, безопасным человеком, просто из-за нервного напряжения (это тоже уже была середина февраля) достаточно сильно побил нашего же майдановца за то, что тот был пьяный. Таких случаев было много, и для меня это было тяжело, потому что я сделать ничего не могла, мне тоже надо было думать о своей безопасности. На мои крики они не реагировали, я просила, чтобы перестали, но он пару раз еще ударил кулаком, пару раз ногами, тот парень потом встал и ушел сам – визуально он был целым. Были случаи, когда люди срывались достаточно сильно и уговорами было сложно повлиять. Этот случай тоже ночью произошел. Ночью как-то тьма сгущалась…

Почему-то в Доме профсоюзов было невероятное количество сумасшедших людей, психически больных. Как известно, такие массовые действия привлекают разного рода маргинальных личностей, и городские сумасшедшие тоже приходили на Майдан. Если они не доставляли там никому проблем, то к ним достаточно лояльно относились. Другое дело, если у такого человека начинался психотический срыв. С психиатрической «скорой помощью» было непонятно: то она приезжала, на вызовы отвечала, то не приезжала. Врачи, конечно, старались каким-то образом госпитализировать таких людей.

На Майдане все происходило волнообразно, жалобы были волнообразные, цикличные, и февраль был самым тяжелым. С другой стороны, можно отметить, что после атак «Беркута», после тяжелых случаев что-то менялось. Как будто это придавало смысл борьбе, и люди становились более активными, лучше себя чувствовали. Атака в декабре, когда хотели Майдан разогнать – я помню, как шли киевляне пешком на Майдан, все друг друга подвозили, чтобы на Майдане были люди. Действительно, было много единения и взаимопомощи, у людей появлялся смысл. А когда долгое время ничего не происходило, то это, наверное, было еще тяжелее выдержать, чем разгоны Майдана.

С января мы начали в медпунктах дежурить все время. Люди шли нос закапать, и заодно психолог с ними поговорит, и уже человеку было хорошо. Потому что очень часто люди шли в медпункт, чтоб посидеть в безопасной атмосфере, доктор спокойно дал таблетку, ты немножечко подышал, тебе померили давление – это тоже имело психологически хорошее влияние.

В середине февраля было принято решение создать мобильные бригады из медиков и психологов, которые будут ходить по палаткам и проверять как физическое, так и психическое состояние протестующих. Мне было известно, что будет разгон Майдана, штурм, что будет что-то страшно-ужасное… Мне позвонил мой товарищ Дима, он в тот момент был начмедом Укрдома, и говорит: «Таня, приди, пожалуйста, в Укрдом в медпункт». Он сказал, что в понедельник, по-моему, 16 февраля, будет разгон Майдана, будет страшно. Я говорю: «Дима, я психолог, не медик. Чем я там особо в медпункте помогу?» Он говорит: «Таня, ты будешь всех успокаивать, и мне будет спокойнее!» Я сказала: «Хорошо» и пришла. Ничего в этот день не было. Во вторник ничего не было, и вот со вторника на среду я осталась на ночное дежурство в Укрдоме.

Утром просыпаюсь (там было такое место оборудовано, где медики и психологи могли переночевать), собралась, уже планировала свой день, выхожу на крыльцо Укрдома и смотрю – на Грушевского горят шины, и говорят, что там собирается *хода*. И меня больше всего поразило, что все понимают, что сейчас что-то происходит – и тут приезжает машина и начинает менять стекла в Укрдоме! А в это время уже Укрдом баррикадируют, укрепляют, там пропускная система была, у нас у всех были бейджики «Психологічна служба Майдану», людей без пропуска никуда не пускали. Но машина приехала, и окна меняют посреди всего этого безобразия!

Начинают уже доходить первые слухи, что бьют людей, что очень много раненых. И звонит наш координатор, Катя Фастовец, и говорит: «Таня, ты где?» Я говорю: «На Майдане в Укрдоме». Она говорит: «Таня, ты не могла бы прийти в Октябрьский, там очень много раненых». Было очень-очень тепло 18-го числа, я в каких-то балетках, в которых бегала по самому Укрдому (ботинки оставила), думаю, сейчас же бегу до Октябрьского, штурм как штурм, как обычно, этих штурмов было много. И я прибежала в Октябрьский – там в медпункте действительно был ад. Было очень много раненых с какими-то непривычными ранениями. Мне медики потом рассказывали, что если раньше, до всех этих действий, в больницу

привозят больного, у которого глаз выбит или еще что-то – это такое ЧП, что вся больница стоит на ушах, потому что вот такой тяжелый больной. А тут в медпункте сразу очень много больных, которым нужно вытаскивать пули, у которых разбиты глаза, сломаны ребра, торчат кости. Медики работали в ненормальном режиме. И все, что я могла делать – я стала перед медпунктом, сортировала раненых, моей квалификации хватало на то, чтобы определить, нужна человеку срочная операция или, может быть, его стоит осмотреть, померить ему давление. Я занялась сортировкой раненых, и еще были какие-то барышни, с кем-то дыхательные техники делала, с кем успевала, кому-то говорила – сядь, попей водички рядышком со мной, людей привлекала к помощи.

Помню, пришел один человек в медпункт – а все медики заняты, делают операции – и просит таблетку от головной боли. Я говорю: «Я не могу дать тебе таблетку от головной боли, я не врач. Снимай броник, померяем давление, я скажу врачу, и он даст тебе ту таблетку, которая тебе поможет, потому что боли разные, надо же таблетку правильно подобрать». Он заматерился, выбежал из медпункта, сказал, что вы, типа, ни хрена людям не помогаете. Потом, через некоторое время, я с этим человеком совершенно случайно встретилась, я его не узнала и он меня не узнал, он говорит: «Я в вашем медпункте был один раз, и мне никто ничего не помог, сказали, чтобы я снимал броник! Это было 18-е, я всех послал!» И мы с ним стали дружить. В июле этот человек погиб в Луганской области.

18-е число, сортировка раненых, тут же – операции, кого-то пытаемся вывозить на «скорых». Уже никто не думает, безопасно ли это. И тут забегают к нам ребята, охрана Октябрьского, и говорят, что мы будем эвакуироваться, что сейчас будут Октябрьский штурмовать. Мы говорим: хорошо. Всех тяжелых больных стараемся запихнуть в какие-то две последние «скорые», всех легких начинаем собирать и готовить. Потом [охранники] прибегают и говорят, что эвакуироваться мы уже не будем, будем баррикадироваться. Ну, баррикадироваться, так баррикадироваться. Наше дело – помогать. Я уже помогаю врачам перевязывать больных, кто-то шьет, кто-то еще что-то, а в это время охрана Октябрьского вместе с протестующими забивают окна. Потом опять забегают и говорят: нет, таки эвакуироваться. А мы в медпункте все время, заняты, никто не приседает ни на минутку, потому что очень много людей. И потом всех нас, врачей (из психологов одна я была) и больных (у меня на руках какие-то две девочки, у которых истерика), выводят в большой зал, и мы уже видим, как Октябрьский штурмуют, кто-то в черной одежде, наверное, внутренние войска. И все начинают звонить домой, своим близким, все говорят какие-то слова, как обычно, я тоже звоню, и потом нам открывают задние двери Октябрьского дворца и мы по горке спускаемся на Майдан. Одну девушку я отдала парню, который был рядом в нормальном состоянии, другую держу под руку, а еще мне дали сумки с медикаментами и дорогим дефибриллятором, и сказали: «На, неси, это нужная вещь». То есть у меня две сумки и девушка под рукой, и мы спускаемся вниз, там разобрали кусочек баррикады, перекидывают нас через эту баррикаду, и я оказываюсь в состоянии шока на Майдане, я полностью дезориентирована, не знаю, что делать, и тут подходит к нам замначмеда, хлопает меня по

плечу рукой и говорит: «Пошли». Я говорю: «Идем». И мы идем в Профспилки, на первом этаже устраиваем хирургию. Я звоню своей подруге Татьяне, прошу, чтобы она привезла ножницы, что-то есть, чего-то нет, чего-то не можем найти.

<...> Через некоторое время [начмеду Октябрьского] Игорю Петровичу [Ількиву] сообщают, что Октябрьский занят «Беркутом», но медпункт от Красного Креста никто не трогал и туда можно вернуться. Игорь Петрович говорит: «Я никого не прошу, но кто хочет, может вернуться». И мы понимаем, что Октябрьский – это самое близкое место ко всем админзданиям, и если будет контратака, то в первую очередь туда повезут пострадавших. Мы одеваемся в халаты медиков, говорим, что идем в медпункт, идем в Октябрьский, нам «Беркут» делает коридор, мы идем через Майдан. Это уже был вечер, уже люди брусчатку передавали по цепочке. И мы возвращаемся в Октябрьский.

Перед Октябрьским начинается второй этап помощи. «Беркут», вэвэшники, милиционеры, тоже пострадавшие – лежат под Октябрьским, у некоторых отравления, с некоторыми непонятно что, медики оказывают им помощь, кого-то берем в медпункт. Ко мне пришел один вэвэшник, попросил таблетку от головы, я говорю: «Таблетку не дам, снимай бронник, будем мерить давление». Он говорит: «Нет-нет, я не могу, я на посту». Я ему все объясняю. Это одна из задач психологов, то, что называется психоэдукация, объяснить человеку, что с ним, какое его состояние, и это имеет тоже терапевтический эффект, потому что если человек понимает, что с ним происходит, это успокаивает. Я ему говорю все то же самое: «Снимай бронежилет», он говорит: «Нет», я говорю: «Снимай, я тебе говорю! Лучше две минуты без бронежилета, померяешь давление, будешь точно знать, какое лекарство». Я ему промыла лицо той водой, которую покупали для майдановцев, какой-то дорогой термальной водой, давление померила, потом поговорила с ним две минуты, ему стало лучше. И потом он мне очень сильно помог. Я все это время, 18, 19-е, до штурма Октябрьского 20-го числа, оставалась в Октябрьском. Нас осталось очень мало, потому что многие врачи ушли в другие медпункты. И наступило такое состояние, когда невозможно было никуда уйти, потому что думаешь: «А если сейчас кого-то принесут, а меня тут не будет?» К нам прислали помощника депутата, который сам находился в состоянии острого стресса, он перед этим эвакуировал раненых с Майдана и все время об этом рассказывал, я сидела его слушала, все, что можно было сделать – это сидеть и слушать его очень долго. На следующий день, утром 19-го, оказалось, что в подвале Октябрьского забаррикадировались люди, которые его защищали, когда «Беркут» штурмовал. Эти люди без еды, без света, и их нужно было каким-то образом оттуда освободить. Весь Октябрьский был занят «Беркутом», вэвэшниками, «титушками», войсками вообще в непонятной форме. Были люди в военной форме, которые не могли читать на украинском языке, были люди с акцентом, были люди, которые себя вели очень вызывающе и агрессивно. И вот этот человек, которому я помогла вечером 18-го, был некоторой защитой для нас.

Начинается операция по освобождению этих [забаррикадировавшихся] людей из подвала. Пришла одна барышня, которая помогала с организационной

работой, Юля из Крыма, она сейчас занимается общественной деятельностью, и они придумали план, что наши люди под видом уборщиков будут убирать в Октябрьском, откроют эту дверь подвала и люди, которые там забаррикадировались, смешаются с уборщиками и так по одному, по двое их выведут оттуда. Это был прекрасный план, но пока привели своих людей под видом уборщиков, там уже «Беркут» заселился и спал непосредственно под дверью этого подвала. Позвали депутатов. Пришли народные депутаты и каким-то образом договорились с силовиками, что те их выпустят на поруки. И тут начался второй этап операции: эти люди, которые забаррикадировались, перестали верить, считали, что их обманывают, они не хотели выходить, говорили: «Вас подговорили, мы сейчас выйдем и вы нас «Беркуту» сдадите!» Главврач Илькив ходил с ними общался, в конце концов уговорили, они вышли из подвала, их всех сфотографировали, и уже свои люди увели их куда-то в безопасное место.

На Майдане и мародерство было, я первый раз увидела, что такое мародерство. Каждое утро кто-то ходил на Майдан и митинг, кто-то на *ходу*, кто-то куда-то пикетировать – Октябрьский жил достаточно насыщенной ежедневной жизнью. Утром люди как всегда ушли на эту *ходу*, поставляли вещи. У меня в тот момент не было интернета на телефоне, интернет был там только в одном дальнем углу коридора, и вот я пару раз ходила, чтобы в интернет залезть, посмотреть, что творится. И я увидела, что «Беркут» там шарит, ты идешь и смотришь, как все вещи перерываются, как разрываются паспорта украинские… Это омерзительные ощущения. Я уже, естественно, ночью плохо спала.

<...> Нашли какого-то мальчика, который при отступлении не смог убежать и спрятался в туалете, между перегородками ДСПшными, эта перегородка близко к окну стояла и он там сидел, его никто не видел. Потом кто-то курил из «Беркута» и совершенно случайно кидал бычок и увидел, что там есть полость, где сидит этот хлопец. Его вытащили, избили сильно. Он сам был из Ивано-Франковска. И этот парень впоследствии говорил, что повезло, что кто-то из «Беркута» тоже был из Франковска, у них такой специфический выговор украинский, и он сказал своим: «*Хлопці, хлопці, не чіпайте! Це наш!*» Его отвели в медпункт, мы его там переодели в санитара, пытались создать ощущение безопасности, насколько это можно было.

Был еще такой эпизод: условно говоря, меняли подлеченных «беркутовцев» на неподлеченных наших, стоял автозак рядом с Октябрьским, и там были побитые наши люди. Мы лечили какое-то количество «беркутов», мы бы их и так лечили, но все равно, главврач шел к начальнику и говорил: «Мы ваших людей подлечили. Можно ли достать из автозака самых тяжелых, чтобы их тоже подлечить?»

Помню, почему-то пропал свет в операционной. Всем было достаточно тревожно, и доктор меня поставил рядом – он оперировал, пулю нужно было извлекать – я говорю: «Что я буду делать, я же психолог?» – а он говорит: «Вот стой и с ним разговаривай!» И я держала [раненого] за руку, пока они ему разрезали штаны, вытаскивали пулю, я с ним разговаривала, пыталась что-то обсуждать, смешить, чтобы немножечко отвлечь от того, что происходило и как-то разрядить

обстановку, сделать ее менее страшной. Такая вот была психологическая помощь в экстремальной ситуации.

20-го начали взрывать гранаты под Октябрьским. Я уже не спала к тому времени несколько ночей, и моя коллега позвонила и говорит: «Таня, я тебя заберу из Октябрьского». Я поняла, что мне нужно выехать немножечко отдохнуть. Она говорит: «Таня, спустись, пожалуйста, на Печерск». Я говорю: «Я не могу. Ты на меня посмотришь и поймешь, что я не могу никуда идти, никуда спускаться не могу, если ты подъедешь к Октябрьскому, я выйду, если не подъедешь, тогда я никуда не пойду». Она подъехала. Начинается опять утро, взрывы гранат, она меня стоит ждет, я растворяю кому-то «Атоксил», кто-то из вэвэшников блюет около крыльца, кому-то опять нужно мерить давление… Она мне звонит: «Таня, выходи-выходи». Я поняла, что мне нужно выйти, потому что я уже была сама в состоянии острого стресса на тот момент. Было много людей, чья жизнь была в опасности, и это было очень близко; много было за эти дни открытых ран, людей, которые сильно ранены, невероятная нагрузка была психологическая; эти люди, которые были закрыты в подвале, люди, которых мы из автозака вытаскивали и лечили, всего было слишком много, слишком сложно. И я поняла, что мне нужно выехать, чтобы прийти в форму. Прошло буквально полчаса, мы уже ехали, звонит моя сестра и говорит: «Таня, ты где?» Я говорю, что выехала из Октябрьского, еду по мосту. А она говорит: «Октябрьский наши взяли!» Для меня это до сих пор большая загадка, потому что я видела то количество «Беркута», около тысячи человек, как его могли так просто взять – не знаю.

Закончилось ужасное 20-е число, и уже было понятно, что, наверное, Майдан победил, выстоял, и к людям начало приходить осознание того, что случилось. Начала накатываться сильная усталость, и начались те симптомы, которые называются острое стрессовое расстройство. McDonald's выделил нам под психологическую помощь помещение, [там работала] «Психологічна кризова служба», у нас там постоянно дежурило три–четыре–пять специалистов. К нам приходили люди, мы их консультировали, и сами ходили по палаткам, проверяли, как себя чувствуют люди, которые там живут. Начался уже следующий этап. Потом мои коллеги организовались и создали проект по сопровождению семей погибших на Майдане. Это все происходило в одно время, когда аннексировали [Крым], часть людей, которые работали на Майдане, психологи, которые там волонтерили, начали работать с крымчанами, которые переехали, а часть осталась дальше работать с теми майдановцами, которые пострадали.

Психологам самим приходилось как-то справляться со своим стрессом. Практически ни у кого не было опыта оказания помощи при таких массовых событиях. Как потом оказалось, мы все делали интуитивно правильно, но было иногда много растерянности, много неуверенности – правильно ты делаешь, неправильно. У нас было несколько групп самоподдержки и групп, которые вели приглашенные психологи, которые непосредственно не дежурили на Майдане, а занимались только волонтерами-психологами. Мы собирались в группу, делали там практики, телесные упражнения, дыхательные. Был ряд психологов, которые не дежурили

на Майдане, но сказали, что будут бесплатно консультировать тех, которые там дежурят. Я, например, такой помощью воспользовалась, ходила к психотерапевту, и это была для меня хорошая отдушина и поддержка. Мы делали то, что называется балинтовской группой, – это такие группы, когда собираются психологи и особым образом обсуждают случаи, с которыми они работают. Проводили балинтовские группы, проводили группы отреагирования, психодинамические группы. А потом к нам начали приезжать и обучать нас иностранные коллеги, у которых был опыт. Приезжали грузинские коллеги, словацкие, американцы, много их было, и они обучали нас, а потом в какой-то момент мы поняли, что у нас зачастую опыта в кризисной психологии уже больше, чем у тех людей, которые приезжают. Потому что мы выстояли, мы выдержали, мы со всем справились, всем, кто к нам обращался за помощью, мы помогали. Американцы дали теорию и структуру, но в плане практической работы они нам говорят: «Вы уже знаете больше, чем мы, вы уже можете нас обучать». Но что было ценное в этих специалистах, так это то, что они не были так сильно вовлечены в наши события и могли спокойно выслушать наше горе. Потому что и клиенты, и психологи – мы все были участниками одного события, и, конечно же, мы помогали клиентам, но потом, когда мы собирались с коллегами, очень часто реакция одного провоцировала у других свои какие-то личные реакции, слезы, и с этим было тяжело справляться. А иностранцы в этом плане были более спокойные, более контейнирующие. Возможность рассказать какому-то человеку, который не разрушится от твоего рассказа – это очень хорошо. Когда есть кто-то большой, хороший, к которому можно прийти поплакаться, он тебя выслушает, успокоит, утешит, и ты можешь в нормальном настроении дальше идти помогать – это очень ценно.

<...> Так получилось, что я с первых дней была на Майдане психологом, и при медпункте была долгое время психологом, и меня очень многие люди знали, и когда я приехала уже как кризисный психолог в батальон «Айдар» (а батальон «Айдар», как известно, формировался из майдановцев), то я смотрю – там все знакомые лица. Они говорят: «О, так вы ж психолог с Майдана!» И продолжаешь помогать некоторым людям уже на войне, и после того, как они демобилизовались. Некоторые контакты с клиентами поддерживаешь достаточно долго. Некоторые погибли, некоторые стабилизировались, социализировались, уже живут достаточно нормальной жизнью.

Было три случая, которые в памяти хорошо-хорошо держатся. Первый – это мужчина, достаточно взрослый уже, у него была погашенная судимость в прошлом. Он рассказывал мне, почему он пришел на Майдан, о своих переживаниях, о своих отношениях с сыном, и почему он здесь, почему для него это важно. О чем-то таком очень душевном и светлом для меня. Второй человек, клиент, которого я консультировала на Майдане, потом я его консультировала уже на войне, в «Айдаре». А в очередной раз приезжаю – а он погиб. Это было очень сложно, таких было случаев несколько – когда ты встречаешься с человеком один раз, второй, третий, а потом он погибает. Это экстра-переживание для психолога, потому что у психолога в обычной жизни с клиентами все, как правило, в порядке – он же

не врач реанимации. Пациенты могут прекратить терапию, но ты знаешь, что они живы-здоровы, а когда прерывается контакт, потому что человек погибает, это реально очень тяжело пережить. Третий случай – тот парень, которого я держала ночью в Октябрьской за руку и разговаривала с ним, расспрашивала его о том, есть ли у него девушка, и как он живет в повседневной жизни, и чем он занимается, какое у него хобби, какую музыку слушает. В это время света не было, доктор под фонариком вытаскивал пулю.

Сусанна Ангелова:

«Сенс психологічної допомоги зводився до того, щоб вислухати людину, дати їй можливість висловитись і якось впорядкувати свої думки і почуття»*

Майдан для меня начался еще когда мы учились в институте <...>. Во время Помаранчевого Майдана все мои коллеги пытались помочь профессионально, и мы работали в медпунктах как психологи и как социальные работники. Тогда был большой эмоциональный подъем, и мне запомнилось несколько ярких эпизодов. Например, один человек, которого нам привели в медпункт его побратимы. Ці його колеги сказали, що в нього дуже серце болить, йому треба надати допомогу. Він сидів, плакав і казав: «У мене зараз серце лопне». Але ми так з ним поговорили і з'ясувалося, що у нього не серце було хворе. В нього просто було переповнення емоціями і він казав: «Знаєте, я давав хабарі, я брав хабарі, дивіться, я зараз привіз гроші…» – і він витягав з-за пазухи, де в нього було серце, такий жмуток грошей і казав: «я ці гроші привіз!» І він плакав і клявся, що неправедно жив. Коли мені потім казали, що той Помаранчевий Майдан був даремний, я завжди згадувала цього чоловіка і казала, що ні, він щось зрушив, цей Майдан.

Там ми з колегами придумали для себе процедуру виявлення людей, яким би знадобилась допомога. Ми просто ходили, питали: «Добрий день, я з психологічної служби. Як ви сьогодні спали, який у вас настрій?» Це був такий привід з людиною вступити в контакт, дізнатися про її самопочуття, що вона зараз думає, про її настрій. Таким чином ми виявляли тих, хто потребував допомоги <...>. І там три такі прості дядьки були, вони приїхали десь, я не знаю, з Карпат, і вони мені довго говорили про Україну, про те, що Україна піднімається, вони були такі натхненні-натхненні, вони мені сказали: «Ви знаєте, пані, ми вже тут п'ять днів і ми п'ять днів не п'ємо!»

<...> Той настрій, юнацький, що ми можемо щось змінити, ще лишався. Хоча деякі мені казали: «Я був на Помаранчевому Майдані, і я більше не вийду на Майдан, тому що це все марно, нічого не змінюється». Але я все-таки оптиміст.

* У цьому тексті збережено всі особливості двомовної розповіді С. Ангелової.

Як я дізналася про цей Майдан? Мене не було в Києві, я була на батьківщині, в невеличкому селищі Сергіївка (це Одеська область). Я зайшла в магазин і почула там, що щось обговорювали по радіо. Я спитала: «Що трапилось?», а мені говорять: «Там московский ОМОН побил наших студентов».

<...> Мы приехали в Киев и уже следующим вечером пошли на первое Вече. В этот раз [в отличие от Помаранчевого Майдана] были какие-то страхи, какое-то зловещее ощущение, что будет реакция подавления со стороны власти, я этой власти боялась – это бандиты, которые на все способны. В этот раз до определенных трагических событий я вообще не выступала психологом на Майдане, потому что психологическая служба работала прекрасно, и мне казалось, там все налажено. Я ходила в свободное от работы время: то на Вече, то, идя с работы, принесу материал для бутербродов – там подружка нарезала бутерброды под стелой, я немножко ей помогу да и пойду. Но в какой-то момент случился перелом, страх сменился яростью, и это было такое прекрасное очищающее чувство – вот когда выключили метро, 18-го [января]. Накануне Яценюк кричал: «Всі на мирний наступ! Куля в лоб, так куля в лоб!» Тем утром я встала с ощущением, что сегодня будет что-то ужасное. Дети у меня учатся в центре города, я им сказала: «После уроков немедленно ехать домой, потому что, возможно, будут закрывать метро». Они как раз успели, проскочили, а я сходила зубы полечить, и когда вышла из поликлиники на Бессарабке, люди вокруг говорили, что закрыто метро. Я видела, как сидели люди с перевязанными головами, в окровавленных бинтах. И вот тогда у меня ощущение страха абсолютно исчезло – была такая ярость, был такой гнев! Казалось бы, кровь должна была испугать, но нет. Это парадоксально! У меня был такой тяжелый момент, до сих пор вспоминаю: надо было решить, идти в Дом профсоюзов помогать раненым или идти домой успокаивать детей (они не маленькие, они подростки: младшему ребенку было 12, а старшей еще не было 18). Долг матери у меня тогда победил гражданский долг. Что меня еще удержало от того, чтобы пойти в Дом профсоюзов – у меня были зимние сапоги на очень больших каблуках, сантиметров десять, и я поняла, что не боец в таком наряде. И тогда было ощущение дезертирства с моей стороны.

<...> После расстрелов мне сказали, что остро не хватает психологов, многие люди в шоке, и тогда я пошла как доброволец. Мы сидели в КМДА. Приходят люди поговорить, как-то пытаются все осмыслить. Например, один очень симпатичный молодой человек, не помню, как его звали, рассказывал о том, что он просто не может видеть ментов – хочется убить! И он не знает, что с этим делать. В какой-то момент рассказал о своем предыдущем военном опыте – он где-то воевал уже. Потом этот мужчина спросил: «Вот они умерли, а я остался жив. Как мне теперь с этим жить?» Тогда это был самый распространенный запрос, вина выжившего нас всех тогда мучила, и, возможно, особенно мужчин. Ну и что я могла сказать? Говорила о том, что это только начало, что он нужен, что это будет долгая борьба, и он может себя еще в этой борьбе проявить, показать. Были люди, которые не могли спать, в основном пожилые. Кто-то приходил с обидой, рассказывал: «Вона мені дзвонить і каже – ви там фашисти!» – це про своїх родичів. І ми з ними об-

говорювали якусь аргументацію – тоді ми ще були такі наївні, думали, що можна чисто по-людськи когось переконати. Головна проблема була в тому, що люди не спали. Ми обговорювали, яким чином вони можуть допомогти собі, щоб заснути.

<…> Зверталися більше ті, що жили на Майдані. Приходило дуже багато людей, питали: чим ми можемо бути корисними? На ходу щось придумували, чим вони можуть бути корисними. Які конкретно проблеми були? От були проблеми у хлопців, які брали участь в зіткненнях – вони були в такому жорсткому стресі, вони там сиділи і чекали, що будуть знов атаки, у стані виснаження, у стані звуженої свідомості. Я, наприклад, навіть не знала тоді, як до них підступитися. Але прийшли дві сестри (Греко-Католицької Церкви) – це були молоді дівчата, такі, ну, як кажуть, продвинуті, вони вивчали психологію – запропонували допомогу, і я кажу: дійсно, ви не як психологи, як сестри підійдіть, вони будуть вас по-іншому сприймати, і тоді, можливо, вам буде легше достукатися.

<…> Там [в КМДА] був «Шпиталь Майдану» і там були психіатри, вони займалися гострими випадками. Наприклад, приходили побратими, казали, що там отой хлопець лежить в такому-то стані – ми їм роз'яснювали, що саме трапилось з їхнім хлопцем, і що це вже медична проблема, і направляли їх вже до лікарів. Важко було змотивувати, тому що люди були налякані словом «лікар».

Був чоловік з якогось маленького міста, він казав: «Я вижив, а вони мертві…» І ми з ним обговорювали – а він був якимось місцевим активістом, чи навіть депутатом місцевим, переймався, що він може зробити, і як піднімати, залучати своїх жителів до самоврядування, і яким чином там якісь заходи організовувати, толоки, щось таке, як було в Києві, де всі Майдан гуртом організовували. От ми з ним тоді саме це обговорили.

Ще в McDonald's був пункт. В принципі, всі випадки з постраждалими були схожі. Сенс допомоги психологічної зводився до того, щоб вислухати людину, дати їй можливість висловитись і якось впорядкувати свої думки і почуття. Тобто все, що я могла зробити – ставити питання для того, щоб оце впорядкування і усвідомлення відбулося. Радила, яким чином можна допомогти своїм близьким впоратися з переживаннями, або як надати допомогу тому, хто не хотів звертатися до психолога.

Ще мені запам'яталися люди, які приїхали з Естонії. Приїхали психологи і питали, які зараз найболючіші проблеми. І от тоді я ще така наївна була, сказала, що в деяких є фобії – вони очікують, що будуть штурмувати Майдан, а дехто взагалі думає, що зараз почнеться війна з Росією. І вони мене запитали: «А що, думаєте, не почнеться?» – Я кажу: «Ну, я не знаю». Тоді на свідомому рівні це не вписувалося в мою картину світу – війна з Росією. Справа в тому, що мої друзі дуже активно брали участь в такому радикальному русі, тобто вони там і «Тигрів» зупиняли, рили їм канали, і подруга у мене суміш палаючу розливала по пляшках. І от в колі таких протестувальників я познайомилася з одним фермером. Там було кілька чоловіків-фермерів, і серед них один, з яким ми вели бесіду, обговорювали ситуацію, це ще було до трагічних моментів лютого. І потім, 20-го, мені сказали, що його вбили, і, по-моєму, в суботу ми його їздили ховати.

Ми везли його на батьківщину, вся ця наша компанія, дуже багато людей зустрічало тіло загиблого, і були мітинги, і прапори, і шини палили. В п'ятницю я ще казала, що, можливо, не буде війни з Росією, а в суботу чомусь у мене була думка: от він загинув і його ховають, ми тут стоїмо і у нас серця плачуть, і совість наша прокидається. А чи буде отак, коли рахунок піде на тисячі? Чи будемо ми їх так ховати? Тобто це зовсім така раптова думка, я не прийняла той факт, але думка – вона лізла, думка в голову вже лізла, розумієте? Тобто є речі, які ми не хочемо приймати, а наша свідомість вже обробляє інформацію і видає продукт. Я його сама боюся – цього продукту свідомості. Оце те, що я тоді запам'ятала.

Ви знаєте, я зараз говорю і хвилююся, мені треба робити додаткові зусилля, щоб опанувати себе і говорити чітко, тому що це дійсно для мене важливо. Іноді у мене пропадають якісь епізоди з пам'яті або вони вибудовуються якимось іншим чином – не хронологічно, а навколо якихось думок.

Ну, перейдемо тепер до диспансеризації. Наші лікарі, волонтери і психіатри вирішили, що є потреба диспансеризації всіх учасників Майдану [і в тому числі] наданні психологічної допомоги. Ми вирішили за це діло взятися серйозно, систематично і зробити таку ніби поліклініку Майдану – це було на Трьохсвятительській. Ми розписали, хто як може приходити. Я працювала або з Дарією Сапон◆ в парі, або приходив ще Юра Фільц зі Львова, молодий хлопець, лікар, то ми з ним в парі також працювали. Пари складалися з лікаря-психіатра і психолога, і ми вислуховували, як себе люди почувають, що їх турбує. Психіатр робив якийсь висновок, кого була можливість відправити в санаторій – відправляли. Дуже багато було соматичних розладів, всі були у стані стресового виснаження. Кабінет маленький, прохідний, далі – кімната; в цю кімнату, якщо було необхідно, я виходила і вже наодинці працювала з людиною [як психолог]. Траплялися нав'язливі спогади, і ми шукали шляхів, яким чином можна цих нав'язливих спогадів уникнути. Був хлопець дуже молодий, він потрапив у цей заміс на Інститутській, коли була купа тіл – у нього перед очима завжди це стояло. Він був у дуже виснаженому стані, я його хотіла відправити в санаторій, але він не хотів, його треба було змотивувати. Це була ще одна проблема – мотивувати отримати допомогу, бо всі хотіли далі там щось робити і ніхто не хотів отримувати допомоги.

<…> [Це була диспансеризація], люди не приходили окремо до психолога. Тепер всі могли отримати довідку про стан здоров'я, що вони лікувалися, що вони постраждалі, таке інше, бо раніше люди лікувалися таємно, адже викрадення були з лікарень. Оце бажання відновити справедливість їх і мотивувало звертатись. Я пам'ятаю, що там півтори тисячі десь пройшло людей, може, навіть більше було з певними розладами здоров'я, отриманими внаслідок подій на Майдані. Десь лежить та картотека, там дуже багато всього цікавого написано.

Треба було якось поговорити з людиною, знайти ключик до неї і змотивувати: в кого були дітки – дітками мотивувати, в кого було натхнення боротися – тим, що ти маєш бути спроможним боротися, а когось там мотивувати особистим життям, там ще щось. <…> От я, наприклад, пам'ятаю, що хлопець з нав'язливими спогадами вчився на кінооператора чи кінорежисера, і я йому сказала: «Уяви, що

ти знімаєш кіно про це. Це кіно і ти можеш зняти інший кінець», тобто переробити. Це називається метод дисоціації, і він тоді спрацював для хлопця. Працювали такі прості речі, як подихати, як розслабитися, як м'язи розслабити, тому що всі були отакі зажаті, не спали, ну, соматичні такі проблеми.

Ми там ще всіх записували структурно, де їх потім шукати, які сотні. Прийшов хлопець і говорить: «Я – "Мистецька сотня Майдану"». А він такий, як янгол, в нього дреди такі білокурі, очі голубі, штанці в нього оці індуські. И он говорит: «Я вообще из Питера приехал автостопом». То есть это какой-то мальчик, одуванчик такой, романтик, весь такой прозрачный. Мы потом узнали, что он сыроед, когда попытались [рекомендовать] ему какую-то лечебную диету, гигиенические *поради* дать. Как он плакал..., у него были полные глаза слез, говорил, что это же ужасно, эта вот пропаганда, которую у них говорят в России, он разочаровался в родине, у него был очень сильный внутренний надлом. И у него тоже были проблемы с сердцем и *стан виснаження*. Я не знаю, попал он в санаторий или нет, мне кажется, что он сбежал. Вот он мне запомнился.

Некоторые приходили и говорили: «Да я в порядке. Мне нужна справка, я в порядке абсолютно. Все хорошо. Ну да, не сплю, так я и не хочу спать». Но среди них были такие, которые совсем не в порядке, в очень ажитированном состоянии – с такими клиентами, конечно, было тяжело. Вообще тяжело добиться, чтобы люди, [особенно] мужчины, поняли, в чем ценность психологической помощи. Женщины более открыто к этому относятся и готовы работать, напрягаться, что-то там в себе преодолевать.

<...> В какой-то момент мы разделились – кто-то остался в McDonald's, а кто-то пошел на Трехсвятительскую. <...> Получилось, что «Кризова служба Майдану» – это больше психологи, мы занимались на Трехсвятительской какими-то реабилитационными вещами. Мы хотели дальше продолжать, долго пытались найти финансирование, писали какие-то программы, планировали много методической работы. Финансирование тогда обломалось – началась война, и уже реабилитация после Майдана как-то стала неактуальна. Но мы готовы были дальше продолжать, у нас была база вот этих товарищей, которых мы тогда осмотрели, и были личные контакты, нашли *фахівців*, чтобы на базе санатория в Пуще-Водице делать медико-психологическую реабилитацию – с упором на медиков, а психология уже как аккуратно «подползающая» часть.

<...> [О коллегах и о семье.] Юра Фильц, конечно, – это «конь»! Мне с ним очень было весело. Ну, в принципе, нам и с Дашей [Сапон] весело было. Но Даша очень серьезная, я, наоборот, старалась ее разрядить и шутить как-то. А Юра Фильц – он такой смешной, шутит все время, он и с пациентами разговаривает шутками. А потом я [сообразила], что этот Юра Фильц – сын старого Александра Фильца, это же суперстолб нашей психиатрии!* Он вообще из Львова, приезжал сюда дежурить.

* Олександр Орестович Фільц – психіатр, психотерапевт і психоаналітик, завідувач кафедри психіатрії та психотерапії Львівського національного медичного університету, президент Української спілки психотерапевтів.

<…> Как это прошло через мою семью? Муж у меня тогда был за рубежом (он моряк), поэтому я была свободная женщина. Я ему отчитывалась каждый день, что у нас происходит в Киеве. 20-го он мне звонил аж из Персидского залива: «Не ходи на Майдан! Не ходи, там стреляют!» И мама мне звонила: «Не ходи, там стреляют!» Я говорю: «Не беспокойтесь, я такая же сцикуха, как и вы. Я боюсь смерти». Я говорила: «Я сберегу себя для партизанской войны».

Когда в Крым зашли войска и пришло понимание того, что сейчас будет война – Даша наша все продумала. Она, значит, продумала, куда детей мы деваем – в какой-то буддистский монастырь в Венгрии, который она нашла через наших йогов. Потом она купила аптечку, говорит: «Я такую аптечку купила, там даже операционный набор есть!» Потом она говорит так: «Если связь падает, мы же встречаемся на Левом берегу вот здесь, на этом месте, а на Правом берегу вот здесь мы встречаемся. Поняла?» Она конкретно уже готовилась идти в леса, мы уже ждали от Чернигова русские танки и решали для себя, что мы будем делать в этой ситуации.

<…> Были люди, которые реально отдавали всего себя [волонтерству], я – нет. Режим работы у нас достаточно гибкий, так что [волонтерство] с работой можно было сочетать. Дети у меня уже вполне самостоятельные, ими можно по телефону руководить. <…> Это все ощущалось как какой-то определенный этап, определенная работа в нашей жизни.

Он закончился, когда закончилась диспансеризация и наши планы по дальнейшей реабилитации бойцов Майдана не осуществились, потому что началась война, появились беженцы. Мы начали ездить к беженцам, собирать им пакеты. Вообще за эти два года [волонтерская деятельность стала] элементом жизни. Сейчас я опять возвращаюсь к тому, что буду заниматься реабилитацией бойцов. До этого я работала только с семьями: с переселенцами, с детьми, с женщинами, с семьями погибших – и как психолог в проектах, и как волонтер-менеджер проектов организации помощи – и вот сегодня опять все замыкается, буду работать с бойцами. Хотя мне кажется, что более уязвимые все-таки женщины и дети в этой ситуации, и им больше нужна помощь.

***

Сусанна Ангелова. Я родом из Одесской области, город Белгород-Днестровский. Я уже много лет живу в Киеве, но поскольку работаю викладачем, *то у меня отпуск большой и летом я уезжаю жить домой, то есть живу между Киевом и Белгородом-Днестровским. Мне 47 лет. Работаю практическим психологом и преподаю психологию. Очень люблю свое дело. В последнее время выступаю волонтером-менеджером некоторых проектов. Ну, детки у меня есть, три девочки, они уже взрослые. Собак люблю, поэтому в последнее время поддерживаю волонтерские движения по пристройке бездомных животных.*

Дарія Сапон:

«На Трехсвятительской работало два психиатра, два клинических психолога, и еще по периметру работал психолог-психотерапевт»

Я бы, наверное, начала с того, что чудес на свете не бывает. Та первая фаза, в которую мы, вся страна, погрузились в 2013 году, была фазой шока. В других странах это может быть вследствие землетрясения или там войны. Когда что-то разрушилось, люди сначала находятся в шоке, не понимают, что происходит. После того, как эта шоковая стадия проходит, начинается такая интересная фаза «чудес». Я бы назвала это не чудесами, а фазой взаимопомощи, а в научных источниках, как ни странно, это называется «фазой медового месяца»: люди начинают идти друг другу на помощь, и это все [сопровождается] очень сильным оптимизмом; люди начинают помогать, они не думают о себе, такое состояние влюбленности, взаимной отдачи. Тогда очень многие вышли на Майдан. Кого-то толкало на это желание помочь, кого-то толкала на это тревога, потому что находиться в то время перед телевизором и видеть весь этот кошмар было очень тревожно и тяжело.

<...> Лично для меня все началось тогда, когда я наблюдала зарево над Киевом от горящих шин, выстрелы, когда люди начали погибать. Для меня это было шоковой стадией. После этого я предложила Андрею Петровичу [Гуку] свою помощь как врача-психиатра, потому что понимала – люди хаотичны, разбросаны, не понимают, что происходит. Да и я не понимала, что происходит, меня как раз эта тревога и моя клятва Гиппократа и бросили тогда на Майдан. Я впервые тогда вышла на Майдан. Это, конечно, было страшно, но на самом деле это было не так страшно, как наблюдать с экрана телевизора. Когда ты находишься внутри этой ситуации, ты включаешься в процесс, и уже это совершенно не страшно, ты знаешь, что нужно делать.

Андрей Петрович с коллегами как раз переезжали с одного места на другое, на Трехсвятительскую, и мы решили на Трехсвятительской вместе организовать поликлиническое отделение – это было, наверное, на протяжении января, февраля, марта, апреля и еще кусочка мая, и с мая, по-моему, уже Трехсвятительская закрылась. Я позвонила Андрею Петровичу, и мы встретились с ним на Прорезной, где тогда была организована помощь, я включилась в работу именно там. И на следующий день или через два-три дня часть людей, которые работали там, переехали на Трехсвятительскую, 7. Насколько я помню, там когда-то была детская поликлиника, прекрасная и шикарная, три этажа. Потом, по рассказам, их убрали, главврача выгнали, – старая власть все это сделала. И мы там организовали поликлинический прием. Сейчас я вспоминаю и понимаю, что за один день это нельзя было сделать, но это сделали за один день. Организовали кабинеты: был кабинет терапевта, был кабинет хирургии, был кабинет окулиста.

Но это было одновременно и как больница, потому что привозили людей, которые были ранены, у которых были какие-то тяжелые повреждения, и им там сразу оказывали врачебную помощь.

Когда уже все организовали, надо было вести людей как на амбулаторном приеме, то есть нам нужно было хотя бы какие-то документы оформлять. И мы столкнулись с тем, что ребята не хотели идти, они очень боялись, страшно боялись, что придут сюда к нам, а мы их повяжем по рукам, по ногам и отдадим *міліціянтам*. Потом люди уже пошли, перестали бояться. Мы с ребятами просто ходили в Казацкие сотни и предлагали помощь. Конечно, не сразу нам открывались, сначала боялись, но потом начали приводить своих бойцов. Приводили много людей, у которых была бессонница, тревога и, как это ни странно, начинающийся алкоголизм – и на этом фоне еще больше возникала бессонница, еще больше нарастала тревога и так далее. Все было организовано хорошо, было много медикаментозной помощи, даже были в моем распоряжении психотропные препараты, не розовых бланков, конечно, но, тем не менее, от корвалтаба до какого-то антидепрессанта и нейролептика – все это у меня было. Плохо то, что было много людей уже с психотическими нарушениями, которые должны лечиться в стационаре. И когда мальчики приводили своих побратимов к нам, мы ничего не могли сделать, приходилось вызывать «скорую психиатрическую помощь», и не всегда «скорая помощь», которая приезжала, могла забрать этого человека, потому что когда побратимы узнавали, что его хотят забрать, они его не отдавали. Вот такое тоже могло происходить.

Тогда очень много психиатров приезжало со всей Украины, это было прекрасно, мы столько тогда нашли друзей! Для меня тогда как раз и была «фаза медового месяца», по научной терминологии, или фаза чудес, как говорят. Все помогали, никто не обращал внимания на недосып, на недоедание, питьевой режим совершенно не соблюдался, как я сейчас вспоминаю, все ходили с потресканными губами, но нам было абсолютно параллельно, что с нами происходит. Ели из одной тарелки, одной ложкой, я сейчас вспоминаю об этом с ужасом, а тогда было нормально. И дети тогда меня не видели, и муж очень сильно обижался, потому что я приезжала домой в час, в два ночи, а в восемь часов я уже вставала и понимала, что мне надо помогать. А у меня частный бизнес, клиника, и я аспирант – я тогда все забросила абсолютно, денег никаких не зарабатывала, все тащила туда. Тогда это было необходимо для меня самой. Моя старшая дочь тоже приезжала, ей было тогда 11 лет, почему-то мне хотелось, чтобы она была свидетелем всего этого.

Непонятно было, кто прав, кто виноват в тот момент. То есть тогда якобы «Беркут» был виноват и якобы майдановцы были правы, но дело в том, что сам «Беркут» тоже обращался за помощью, обращались за помощью те люди, которые находились по ту сторону баррикады, – я врач, я не имею права отказать. На Трехсвятительскую они не приходили, но приходили ко мне как к частному врачу, мои контакты знают очень много людей. Я понимала, что там совершенно не так, как рассказывают по телевидению. Там были тоже пострадавшие люди. На мой взгляд, столкнули лбами граждан Украины, которые, собственно говоря,

наверное, до конца и не поняли, что же произошло. Там ребята тоже стояли, извините, в памперсах, потому что не могли отлучиться. Они спали вповалку там же в здании, которое находится рядом с Грушевского, еды у них тоже не было. Я знаю многих киевлян, которые и им помогали, – носили носки, носили питье, горячие супы. [Среди них] было много малышей – потому что мне 38 лет, и если парню 20–21, для меня он ребенок. И они тоже пострадали достаточно сильно, и черепно-мозговых травм там тоже было очень много, и контузий было очень много, и, по словам очевидцев, оружия у них не было до самого последнего момента. <...> Я не военный человек, для меня срочники и беркутята как бы одно целое, то есть все, кто были по ту сторону баррикад. И там же много погибших, много людей, которых и оттуда забирали в плен, и много майдановцев, которых со своей стороны те забирали в плен. <...> Сложный вопрос для меня до сих пор, кто начал и почему все произошло, я для себя еще не совсем разобралась и могу говорить сейчас все-таки больше как врач-психиатр, который оказывал помощь.

Когда у нас начался этот поликлинический прием и ребята начали идти, это было ужасно, потому что они шли нескончаемым потоком. Им нужно было пройти всех специалистов, начиналась возня, потому что люди говорили: почему я должен сидеть в очереди? Мне нужно на Майдан, я там дежурный, дневальный, надо готовить завтрак, обед или ужин. Приходили люди, которые говорили, что болит глаз, но так как у нас поликлинический прием, мы пытались пропустить его по всему кругу врачей, чтобы понять, нет ли у него какой-то другой патологии. Потому что человек мог прийти с глазом, а потом оказывалось, что он кашляет уже пять суток. Был у нас человек, который пришел, как оказалось потом, с открытой формой туберкулеза. Он был психически неадекватен, в дальнейшем уже было понятно, что он шизофреник. Дело в том, что на Майдан вышло много людей конструктивных, но было очень много и таких, которых повлек туда психоз, которые не могли усидеть дома, и они просто бежали туда, потому что были психически нестабильные. И такие психически нестабильные люди попадались нам, конечно, на Трехсвятительской. И после того, как пять дней человек с открытой формой туберкулеза шлялся у нас по всему отделению, по всей поликлинике, мы на шестой день поодевали маски, пили горячий чай и как-то пытались его выпроводить путем той же самой Самообороны. Мы говорили: ребята, помогите, потому что мы реально не сможем уже лечить, сами все заболеем. Но как-то никто не заболел, наверное, включались какие-то ресурсные системы организма.

Было много людей, которые приходили получить справочку, что якобы были на Майдане. Я смотрю и понимаю, что мне врут. Я говорю: «Что ты делал на Майдане?» Он говорит: «Я? Я вот помогал, я надышался угарным газом, мне очень плохо, дайте мне справку, я хочу уехать в Феофанию». Были и такие, а те, которым действительно нужна была помощь, бывало, как ни странно, от нее отказывались. То есть мы сами говорили: «Пожалуйста, вот смотрите, вы же не спите пять дней, вам не помогают даже препараты. Ну давайте, ну хотя бы на три дня в санаторий». У нас был такой «афганец» – я его потом уже по телевизору видела с оторванной рукой мы его отправили в Феофанию и приезжали потом к нему,

чтобы привезти продукты, одежду, а он три дня там побыл и сбежал – побежал обратно к своим побратимам.

<...> Было очень странно, но для нас открыты были все двери, ни одна клиника не отказывалась принять больных, и надолго принимали, койки же достаточно дорогие, а брали и на десять дней, на большой срок на реабилитацию, не только Феофания. Сами люди приходили и предлагали помощь – врачи, главврачи клиник, и государственных и частных. Вот эта клиника «София», директором которой я являюсь, все люди, которые здесь работали, тогда [во время Майдана] они не особо участвовали, никто не ходил, просто боялись выходить, а потом уже приходили сюда, и мы принимали и принимаем бесплатно до сих пор.

<...> На Трехсвятительской был очень интересный момент, когда сами военные попросили, чтобы мы приехали [на базу] Национальной гвардии, которая находится в Новых Петровцах. Произошла удивительная вещь. Те, кто был по разные стороны баррикад (то есть майдановцы и те ребята, которые были с другой стороны, «Беркута» тогда уже не было, там срочники были) – их взяли всех и отправили в Новые Петровцы, чтобы готовить к войне. Естественно, они начали говорить [друг другу]: «Ты козел!» – «Нет, ты козел!» (ну, там, конечно, были другие слова), потом начались драки, потом они за пределами этой воинской части спалили машину какого-то там человека с Майдана или, наоборот, срочника, я уже не могу сказать. В общем, нас попросили, чтобы мы поехали туда, и мы с Еленой Корнеевой, Владимиром Микуленко и полковником приехали туда в Новые Петровцы. Нас встретил генерал Кульчицкий, это был прекрасный человек. Мы попытались объяснить, что будем делать, как будем организовывать семинары, тренинги, что нужно сейчас выполнить командообразование, потому что они были разрозненные и друг друга действительно ненавидели. И он говорит: «Я вам верю, давайте, делайте». То есть мы вошли в воинскую часть, – и это было чудо, потому что войти в какую-то военную организацию и попробовать построить там какие-то взаимоотношения – нереально, надо, наверное, пройти все круги ада. А нас попросил сам генерал, и мы как бы вошли в эту структуру с самого верху, и уже с нами потом встречались люди и говорили: «Я не понимаю, почему вы здесь находитесь? Какое право вы имеете вообще здесь находиться? Вы же гражданские». У нас был ответ.

И мы сделали серию тренингов между милицией (на формах у них сзади находились надписи «милиция») и добровольцами. По восемь, по десять человек в группе. Было у нас там три группы – работали на протяжении трех месяцев, бесплатно. Это было что-то наподобие веревочных курсов: в лесу нам выделили *ділянку,* мы сделали много разных приспособлений. Нам помогала очень интересная тренинговая группа «Team Powers», пять тренеров, и мы все вместе сделали этот тренинг. Знаете, что было интересно? Тренинг идет всего восемь часов: они вначале не то, что плевали друг в друга, они матом друг друга крыли, эти наши подопечные. А через восемь часов друг другу жали руки, говорили, как хорошо, что вообще такое произошло, что мы можем друг с другом теперь разговаривать. То есть это действительно был тренинг по командообразованию, но речь не только о том, какой это классный тренинг, но и о том, что у

людей очень мощная ресурсная система, и вообще, люди все-таки социальные существа, и они не должны враждовать, они должны быть в социуме друг с другом. Этот короткий тренинг показал, что, собственно, мы все можем работать единой сплоченной командой. <...> Потом, когда потихонечку-потихонечку они этот тренинг проходили, уже понимали, что нельзя индивидуалистом быть, нужно как бы слушать всех вместе и быть все-таки в команде. И вот после того, как мы провели ряд тренингов, мы хотели делать все больше и больше, и генерал Кульчицкий сказал, что он нам в этом поможет и выведет нас на какие-то нужные ресурсы. Мы находились с Еленой Корнеевой как раз на Майдане Незалежности, куда нас пригласила американская *спілка* психотерапевтов на семинар, когда позвонили и сказали, что Кульчицкий погиб.

С того момента для меня началась совершенно другая история. У нас уже у самих ресурс заканчивался, потому что мы и на Трехсвятительской были, и надо было хоть что-то зарабатывать в своем бизнесе, и надо было ездить в Петровцы, и вообще надо было откуда-то деньги брать на бензин, чтобы туда доехать. Мы понимали, что мы все уже начинали выгорать. <...> Елена Корнеева работает с разными диаспорами для того, чтобы нам помогли все-таки эти тренинги организовывать дальше, потому что [необходимость остается]. Когда Кульчицкий ушел, совершенно другая история началась, – уже была война, уже пошли переселенцы. Что для меня еще было сложным в то время, когда я на Майдане работала, на Трехсвятительской, – это то, что люди не хотели уходить с Майдана. Ребята, которые понимали, что идет агрессия и нужно отстаивать свою территорию, пошли воевать, а многие, которые находились на Майдане, говорили: «Да, собственно говоря, чего? Мы здесь будем находиться». Я понимаю, это уже было привычно и удобно, потому что была своя полевая кухня, были волонтеры, девочки, мальчики, которые носили сигареты и все остальное. И просто уходить не хотелось – они разбивали на этих прекрасных клумбах на Крещатике сады-огороды, высаживали капусту-редиску, и это был реально театр абсурда. Ну слава Богу, как-то они все-таки оттуда ушли, потому что тогда это была проблема.

Про объем работы поликлиники на Трехсвятительской сейчас скажу. Лично мной было собрано 500 историй психостатусов пациентов, которые приходили. Нам выделили две комнатки – одна для психиатрического приема, там работали психиатры и клинический психолог, вторая – для психотерапии, для маленьких групповых занятий. Нас работало два психиатра, два клинических психолога, и еще по периметру работал психолог-психотерапевт, в той комнате, где были групповые занятия. Все время приезжали люди, они менялись, венгр даже приезжал к нам, работал, по моему, неделю-две. Из Ивано-Франковска психиатры были прекраснейшие, Юра [Фильц] приезжал, – они включились, работали-работали, но у них тоже есть какой-то свой запас прочности, и они уезжали, потом приезжали следующие. На Трехсвятительской мы работали, пока эта служба не перестала существовать за ненадобностью.

<...> [С общемайдановской психологической службой] мы контактировали, с Володей Погореловым общались, с Андреем Карачевским. С Андреем я тогда,

наверное, и познакомилась, когда впервые он пригласил врачей для того, чтобы рассказать им о ситуации и попросить помощи. И в дальнейшем мы сотрудничали какое-то время, у них своя отдельная служба была – *Кризова служба Майдану**. Они работали в своем направлении, мы в своем, всем хватало работы.

<...> Интересная ситуация была в McDonald's, это в феврале происходило. Я в организации пункта в McDonald's не участвовала, приезжала уже туда как врач-добровол ец, то есть вела там приемы. Там эти столики, стульчики, и вот за каждым столиком сидел психиатр, психолог. У нас были списки, были добровольцы-врачи, которые приезжали, были медики, которых главврачи отправляли на работу, говорили: «Так, иди, работай туда», то есть они как на суточные ходили туда. Там была работа круглосуточно, «скорая помощь» приезжала тоже, стало легче взаимодействовать со стационарной психиатрией. Мы давали препараты, мы занимались индивидуальной психотерапией. Ну, жужжало все хорошо, мы действительно много помощи тогда оказали. Наркология не особо включалась. Психиатрическая бригада не забирала человека в алкогольном состоянии, если не надо реанимацию делать, он оставался, потому что на такие случаи должна выезжать отдельная наркологическая служба, психиатрическая служба к этому отношения не имеет. Вот это был, конечно, печальный вариант, потому что таких мальчиков было много.

Плюс много было уже паранойи, много посттравматических ситуаций. Вообще много вылезло из недр. [В результате] шока каждого повернуло, наверное, немножко в ту сторону, на которую он заточен. И среди моих друзей и в нашей семье много распрей было – кто-то высказывался в сторону Майдана, кто-то высказывался в сторону «Беркута», кто-то высказывался в сторону еще кого-то. У меня тут на работе тоже как-то чуть ли не потасовка была. Выхожу из кабинета, а там кричат в вестибюле – собралось два лагеря, одни за одно, а другие за другое. Сейчас все как-то более-менее устаканивается, люди перестали делать столь резкие заявления, потому что все очень сложно. Гибридная война, понятно, что война, но как все началось, собственно говоря, и непонятно. И у меня есть ощущение, что это очень хорошо организованная акция, которая пошла немножко не в тех направлениях, в которых должна была пойти, то есть столкнулись с сильными личностями, которые не стали сдаваться.

Я, как врач-психиатр, сейчас не могу уже выехать как мобильная бригада, я сказала себе: стоп, у меня дети и муж, и я просто понимала, что начинает разваливаться семья. Понимаю, что все равно мне нужно помогать, потому что иначе сама начну разрушаться, поэтому я стала клинику «София» позиционировать как такое место, куда могут стекаться разные люди, военные, переселенцы – и мы помогаем здесь. Меня мои коллеги вытаскивали, потому что ресурсов было совсем мало я не спала, и есть мне тоже не особо хотелось, все время с горящими глазами, все время надо было как-то помогать кому-то. Это неправильно, от этого много выгоревших тогда было. Мне мои коллеги помогли, молодцы, умнички. Просто видели, что я не ем и хожу с красными глазами, спрашивали: «Ты там спишь?» – «Нет, не сплю» – «Так, пошли ко мне…» Так что я тут еще работаю. Это потом

* До 14 квітня працювала «Психологічна служба Майдану», потім «Кризова психологічна служба».

мы уже узнали, как должна быть [организована поддержка специалистов], какие структуры, схемы, как в группах работать. В других странах, в том же Израиле, знают, как надо, и у них подготовлены специалисты.

<...> В самом начале я начала рассказывать о фазах и остановилась. Мы тогда говорили о шоковой фазе, о фазе того «медового месяца», в которую вошли все, когда мы помогали друг другу. А после этого, когда ресурсы заканчиваются – они достаточно быстро, оказывается, истекают, мы даже не понимаем, насколько быстро – начинается фаза разочарования. Она для меня, наверное, не закончилась и на сегодняшний момент. За фазой разочарования идет фаза реконструкции, то есть тогда, когда ты уже разочаровался во всем, опустился на дно и уже начинаешь, оттолкнувшись от дна, куда-то идти, устраивать по-другому свои связи, себя, все перелопачиваешь заново. Но у нас ситуация в стране и лично со мной развивалась по-другому, потому что фаза разочарования накрывала еще раз фазу шока, и потом снова была фаза разочарования, и снова фаза шока. Почему? Потому что когда мы закончили с этим Майданом – пошли переселенцы. <...> Это опять фаза шока была, потом война, и так далее, и так далее. В общем, оно все продолжалось, продолжалось, продолжалось, и, насколько сейчас понимаю, лично у меня еще фаза реконструкции только едва-едва начинается. Но вообще, мне кажется, в стране фаза реконструкции еще не началась и, наверное, не начнется в ближайшее время.

***

Дарья Сапон, врач-психиатр, психотерапевт, научный сотрудник Исследовательского института социальной и судебной психиатрии, преподаватель в университете им. Богомольца, директор центра «София». 38 лет, замужем, имею двух дочурок 12-ти и 6-ти лет, двух котов, снимаю квартиру, мечтаю о своей, люблю свою работу, обожаю, очень люблю людей.

Вікторія Кочубей:

«Ми діяли не тільки як психологи, а, якоюсь мірою, як соціальні працівники»

Коли почався студентський Євромайдан, мені здається, я була там один раз. Він не викликав у мене великих почуттів, глибоко не торкнувся. Я хотіла такого напрямку розвитку для нашої країни, я це підтримувала, але щоби особисто брати активну участь, то ні. А після побиття студентів ми з дочкою (у мене є доросла донька), коли побачили заклик вийти першого грудня, то пішли разом. Багато хто казав: навіть коли прийде тільки двадцять людей, я все одно піду.

Я найбільший свій страх пережила в той перший день, не пізніше – не тоді, коли були криваві події, сутички, вбивства, а саме в той день. Тому що я виростала ще за радянських часів і добре знала цю історію – ГУЛАГи, знущання над людьми, тюрми. Я, в принципі, бачила таку перспективу, що Україна може стати Білоруссю або чимось гіршим. Тому, приймаючи це рішення, я розуміла: коли я вийду, то можу опинитися

в тюрмі, або мене можуть так само побити. У мене навіть була така думка, що їх нічого не зупинить, і це може бути навіть вбивство. Я цей страх тоді пережила – страх втратити свободу, здоров'я, життя. Я пережила, але на вагах зважила і сказала собі: «Чи я хочу в такій країні жити, чи я хочу повертатися до того?» – «Ні». Тож я таке рішення прийняла, і ми разом вийшли. Звичайно, тоді було велике піднесення, адже прийшло багато людей. Це давало сили, наснаги, надії, що можна щось змінити, бо якщо така велика кількість людей це підтримує, то є надія на зміни.

Упродовж певного часу, може, тижня чи двох, я приходила на Майдан після роботи або у вихідний день, коли було віче. Побачила в групі «Українська спілка психотерапевтів» оголошення: хто із фахівців-психологів бажає приєднатися і надавати допомогу протестувальникам на Майдані, то може звернутися до таких осіб і приєднатися. Тож я подзвонила. Це було навіть раніше! Я пам'ятаю перше чергування – це було 7-го числа, навіть тиждень не минув. Я дуже швидко перейшла на нічні чергування, бо вдень був дуже великий рух людей, і багато приходили просто з цікавості – з багатьох інших міркувань: потусити, зробити селфі на тлі КМДА або в колонній залі, щось подібне. Я зрозуміла, що ночують там ті, хто приїхав здалеку, і хто, можливо, потребує більше нашої підтримки – власне, протестувальники. Отаке моє перше нічне чергування було саме у ніч штурму Будинку профспілок – з 10 на 11 грудня.

Я ходила по Майдану вночі, підходила, просто пропонувала поговорити, якщо людина відповідала. Питала: «Як справи?» – «Усе добре». – «Звідки ви тут? Давно ви тут? Яка ваша родина?» Якщо людина зав'язувала розмову, тоді ми далі заглиблювалися. Часто було, що родина не розуміла: дружина чи батьки не розуміли, чому чоловік прийняв таке рішення і поїхав; дехто звільнявся з роботи. І от, пройшовши коло, о першій годині я пішла погрітися, чаю попити. Я саме всередині, й тут кажуть, що штурм. Підійшов до мене черговий. Фартушки у нас були такі – з написом «психолог». Він каже: «Візьміть жінок із медпункту, кухні, усіх, хто є на першому поверсі, та йдіть на сьомий поверх». І таким чином ми, близько 50–60 жінок, провели цю ніч. Мені довелося справлятися зі своїм страхом, переживаннями, що може статися, і заспокоювати й підтримувати жінок, бо в деяких чоловік, чи хлопець, чи брат був на Майдані, але ми не могли нічого побачити. Коридор закритий, вікон нема, ми не бачимо, що відбувається. Тільки через вікно туалету, яке виходило у двір, ми чули, що там щось діється. Дуже велику підтримку надавала моя колега. Вона мені кожну годину-півтори телефонувала і, стежачи за відеокамерами, що транслювали стрім, розповідала: от зараз відбувається отаке. Я йшла і всім це переповідала, щоб тривогу зняти. Бо коли знаєш, що відбувається, тоді, відповідно, рівень тривоги менший. Ось так. Це для мене був один із пам'ятних днів.

Пізніше для мене вже стало ясно, що я за ніч могла порозмовляти приблизно із 6–8 особами. По-різному, звичайно, складалося, але так бувало. Якщо на початку, коли бачили напис «психолог», то люди втікали («ні-ні-ні, мені психолог не треба»), або жартували («мені не треба, ні»), то вже через місяць – навпаки: «О! Психолог! Слухайте, мені треба з вами поговорити. Ану пішли з вами поспілкуємося». Тому

що напруження зростало. Неможливість рухатися, змінити ситуацію – була якась законсервованість. Бажання щось міняти було, а як це зробити – не зрозуміло. Чоловікам треба переливати це в дію, кудись агресію внутрішню дівати, щоб не застосовувати її до своїх товаришів. Такі запити були досить часто.

Отак ми дійшли до більш кривавих подій. Пам'ятаю, як мене вразили ці закони [від 16-го січня]. Тобто, виходить, що я за одне чергування могла отримати 16 років тюрми! І це теж для мене було достатньо важко – я думала собі: чи вартує моє чергування такої ціни, чи не вартує. Але я приходила. Потім досить довгий час хворіла й не виходила – наприкінці січня і в лютому. Саме після хвороби вперше вийшла 19-го числа. І дивні відчуття: з одного боку, багато людей (ми теж) несли молоко, бо там нищилися всі приміщення і не було їжі. Я пам'ятаю, як зайшла у двір Михайлівського собору, а там плями крові – на камінні, на бруківці. Пізніше, впродовж довшого часу, давно вже минули ці події, коли заходила в цей двір, мені перед очима ця сцена з'являлася – криваві плями. Біля трапезної церкви стояла урна з бинтами, теж кривавими.

Пам'ятаю, зустрілася там із хлопцем, який чергував у Будинку профспілок на вході, бо ті, що внизу чергували, мене вже в лице знали, я їм навіть посвідчення не показувала. В мене шуба – біла, яскрава, то вони мене навіть не в лице, а по шубі впізнавали. І тут цей хлопець мене впізнав, і ми з ним поговорили про страх смерті, бо були вже перші загиблі. Він казав, що в нього нема страху за себе, але є страх, що, незважаючи на ці смерті, які можуть бути, нічого не поміняється, і вони можуть бути даремними. Як могла його підтримала, наскільки це було можливим. Тоді ще навіть якесь натхнення відчувалося. Дуже багато людей було тоді на Майдані, дуже багато. Коли спустилася вниз, там всі щось робили: хтось запальні суміші, хтось бив бруківку. А жінки переді мною йшли, казали, що вдома перед телевізором відчуваєш страшну тривогу, а тут ніби все спокійно, ніби заспокоюєшся, коли ти тут – на місці.

Важко уявити, але тоді було таке враження, що найстрашніше позаду. Наступного дня, як завжди, я снідаю і збираюся на роботу. Вмикаю телевізор дізнатися, що там відбувалося за ніч. От я снідаю, ми з дочкою розмовляємо, і просто у прямому ефірі – 9-та година ранку – починається розстріл. Усі реакції, що, як я знаю, переживає людина при втраті – шок, заперечення, ступор, біль, відчай – я все це пережила, у більш стислому часі, але все це пережила. Спершу я не могла повірити, що в Києві (я виростала в Києві – це моє рідне місто), що в центрі міста, де я ходила дитиною, це [відбувається] – розстрілюють людей. Мені все це не вкладалося в голові. Я вже не пішла ні на яку роботу. Два дні проплакала, залишившись вдома, бо я відчувала, що мені треба відгорювати. Тому, що ці люди вбиті, й тому, що я відчувала – вони мої побратими. Я тоді ще пораділа, що не знала нікого з них особисто. Як виявилося пізніше, з одним із них я була добре знайома, але це пізніше з'ясувалося.

Вже коли я відійшла трошки, заспокоїлася, прийняла це як факт, зрозуміла, що все саме так і є, то подумала: а як почуваються родичі загиблих? Якщо я, людина далека від них, відчула цей біль так сильно, то як вони почуваються? Батьки цих хлопців, бо я ж бачила, що там були молоді хлопці, чи їхні дружини, в яких

діти неповнолітні залишилися. Власне, тоді вперше в мене виникла думка, що їм потрібна допомога і підтримка. Це рішення в мені визріло. Я ще не знала, як це відбуватиметься практично, як це зробити. Але рішення було в мене відразу. Тоді в нашій закритій групі «Психологічна служба Майдану» ми вирішили, що створимо таку групу, і хто хоче – то збираємося там-то. Євромайдан SOS надав нам частину контактів родичів. Все відбувалося дуже швидко, буквально в перших числах березня ми почали їм телефонувати. А досить багато контактів, близько 15, я знайшла самостійно – через своїх знайомих. На Західній Україні через церкву, або через інші контакти. Просто, якщо ти бачиш конкретний регіон, то шукаєш: хто може знати, хто відспівував, які священики. Жизневських, наприклад, я знайшла у такий спосіб: про них писав один журналіст в Інтернеті, у статті було його прізвище й ім'я. Я його знайшла в мережі, написала йому, а він запитав у них дозволу. Отак і знайшли їхні контакти. З декількома іншими теж так було. На Івана Пантелеєва з Донеччини також вийшла через соціальну мережу, через друзів. Дивилася, хто у нього друзі ВКонтакті, написала [одному з них], він теж запитав родичів – так зв'язалася з мамою і сестрою.

Так поступово ми це налагоджували: телефонували їм, підтримували. Переважно, це була телефонна підтримка. Адже територіально майже ми всі перебували в Києві, тільки одна наша колега із Львівської області зголосилася – Ростислава, решта – кияни. А родини розкидані-то по цілій Україні. Зрозуміло, що це була телефонна підтримка. Я особисто була годин по п'ятнадцять на телефоні з цими родинами. Звичайно, вони по-різному реагували. Дехто взагалі відмовився, але більшість з них не відмовлялись. Хоча б на соціальному рівні вони хотіли одержати цю підтримку. Для них це було свідченням, що вони не самі в цьому горі, що їх не покинули, що є хтось, хто хоче про них потурбуватися.

Також через нас декілька фондів знаходили контакт з родинами. Ми давали їм таблиці про склад родини, кількість неповнолітніх дітей, матеріальний стан, житлові умови. Тож фонд мав картину по кожній родині. По суті, це був такий кейс: яка юридична та психологічна допомога їм потрібна – така розгорнута цілісна картина. Ми діяли не тільки як психологи, а, якоюсь мірою, як соціальні працівники. Шукали можливості лікування, якщо комусь терміново потрібно, інші можливості. Отже, на початку було так.

І з'явилася ідея зустрічей родинного кола. Я спілкувалася з родиною Войтовичів*, які відразу приїжджали кілька разів на Майдан: шукали, може, свідки якісь, може, хтось знає чи має щось (інформацію, речі, що завгодно), що могло би дати більше знань про те, як Назар той день прожив, бо він – Назар Войтович, цей наймолодший із Небесної Сотні – приїхав і відразу загинув. Мама його була в дуже тяжкому стані, з нею важко було говорити. Ми більше спілкувалися з татом. Вперше я з ними обома бачилася, а вдруге батько вже приїздив сам. Коли я пробувала йому слова підтримки сказати, що мені це теж боляче, що я йому співчуваю, то він

---

* Назар Войтович (1996 р. н.)– наймолодший Герой Небесної Сотні, загинув від кулі снайпера на вул. Інститутській 20 лютого.

мені прямо відповів: «Таке може зрозуміти лише той, хто пережив». Сказав, що хоче шукати батьків хлопців молодих, які загинули. Просто знайти їхній контакт, поїхати в гості, поспілкуватися. Я так розумію, що він мав на увазі Голоднюка*, може, інших. Тоді, власне, одразу в цій розмові, в мене виникла думка, що було б добре зібрати їх усіх разом. Я йому сказала, що не треба шукати контакти, у нас всі контакти є, це не проблема. Для інших людей ми їх, звичайно, не давали, бо це була таємниця, хоч журналісти просили і так далі. Кажу йому: «Давайте, є така думка, як ви на це дивитеся?» – «О! Це була б гарна річ – таке зробити».

От я прийшла на зустріч – щотижня в нас у групі була організаційна зустріч, – і дівчатам запропонувала. Раніше я вже мала великий досвід: близько десяти років організації таких ніби таборів, чогось подібного, для сімей, але не травмованих. Там були групи за віком – для дорослих і для дітей. Це могло тривати три дні, або сім. Тобто, у мене був досвід і розуміння, як це робити. Звичайно, тут інша ситуація, і багато відмінностей, бо люди перенесли важку втрату. І не просто втрату, а обтяжену обставинами, адже це насильницька і часто жахлива смерть. Ясно, що в мене була тривога. Але я розказала, і цей задум підтримали. Ми передзвонили до родин, і більшість із них погодилася.

Таким чином, у травні 2014 року вперше відбулася триденна зустріч в Ірпені, під Києвом. Приїхало досить багато – близько 220 осіб членів родин. Ця зустріч стала для них не лише психологічною допомогою. Очевидно, ми мали групи для реагування у відповідь, і спостерегли, що вони зовсім по-іншому почувалися: навіть за їхнім виглядом, за виразом їхніх очей, за тим, наскільки вони були занурені у свій світ, у своє горе. А після того, коли вони змогли побачитися, поспілкуватися, то стали відкритішими, навіть посміхатися могли. Це не тільки ми помітили, вони самі про це говорили. Звичайно, не могло відбутися миттєвого зцілення – ніхто цього й не чекав, але полегшення, якийсь шлях до нього можна було побачити. Побачити, що є дорога далі. Для них, як вони потім самі казали, було найважливішим, принаймні, дуже важливим, окрім нашої допомоги і підтримки, те, що ми їх зібрали разом і познайомили між собою. Бо якби наша підтримка була у річищі *face-to-face*, тобто безпосереднього спілкування, то вони не знали б одне одного. Можливо, зналися б ситуативно – в регіоні, області – але не об'єдналися б усі разом. А наша ініціатива дала їм можливість згуртуватися і знайти підтримку одне в одному, в цій спільноті. Вони стали широким родинним колом одне для одного – з вузького кола сім'ї стали широким родинним колом. І досі вони такими залишаються: телефонують одне до одного, підтримують одне одного, вони зустрічаються, відпочивають разом, їхні діти дружать між собою. І тепер – це коло підтримки. Крім того, вони вирішують якісь свої важливі питання. Наприклад, пам'ятаю, як на перших зборах вони сиділи у великому залі й, може, очікували, що зараз прийде влада і буде їм щось говорити. Але ж, ясна річ, це не влада організовувала, ми їм потім пояснили: влада окремо, а ми – окремо. І мета у нас інша. Разом з тим ми дали їм поштовх. Ми сказали: «Ви

* Устим Голоднюк (1994 р. н.) – Герой Небесної Сотні, був на Майдані від листопада 2013 року, під час нападу силовиків 30 листопада був сильно побитий, але згодом повернувся на Майдан. Загинув 20 лютого внаслідок вогнепального поранення в голову, отриманого на вул. Інститутській.

ж тут всі разом, що вам заважає сісти і продумати стратегію, як ви разом можете діяти». Адже одну людину влада може не почути, а якщо ви всі разом, то є шанс. Так воно і сталося. Вони організувалися досить швидко, бо є «мотори» серед них, люди енергійніші, які зметикували. Вони тут же сіли, склали звернення, я вже не пам'ятаю, чи то в прокуратуру написали, чи то Президенту: склали список вимог, прохань. Знайшли комп'ютер, де набрати, знайшли принтер – надрукувати. В тому готелі, де ми перебували, все і зробили. На другий день ми їздили на Майдан. Це був момент пригадування, момент пам'яті. Дехто з них там взагалі ніколи до того не був. Потім ми після обіду працювали у групі відреагування, де можна було поділитися цими переживаннями. А один із них, Синенко Петро, мав телефон прокурора Яреми. Він написав йому sms-ку, що в нас тут 70 родин на Майдані, ми хочемо з вами зустрітися. Ярема зателефонував у відповідь, і вони зустрілися. Камери зафіксували цю зустріч. Недержавні фонди надавали їм допомогу, а от державних коштів, які були їм призначені, вони так і не отримали. Ніхто до них не підходив, не зв'язувався, не телефонував. Це у травні [відбувалося], три місяці минуло, і Ярема думав, що вони вже все отримали. Звичайно, піднімалися питання слідства й інші питання, соціальних пільг тощо. У них була можливість це все владі представити, і далі такі зустрічі були регулярними, а об'єднаність допомагала їм вирішувати ці питання. Вони створили (власне, вони ще тоді створили, відразу після тієї зустрічі – у червні) громадську організацію «Родини Небесної Сотні». Отак вони продовжують свою діяльність. В Івано-Франківську відкрили музей Небесної Сотні, яким Ігор Гурик, батько загиблого Романа Гурика* активно займався. Я там була, це справилона мене велике враження. Стосовно нашого найпершого кроку, то я думаю, що це було дуже добре, адже більшість із них говорили: «до наступного разу». Більшість із них висловлювали побажання продовжувати такі зустрічі.

Наступного разу ми були у Зарваниці** на Тернопільщині майже тиждень, ні – п'ять днів. Таким чином, за півтора року в нас було чотири таких зустрічі. Окрім того, залишилася телефонна підтримка, а з ким можна було територіально – особиста. Ми щомісяця робили подібні зустрічі для родин із Києва й області – одноденні зустрічі у 2014–2015 роках. Звичайно, відбувався такий взаємообмін, адже через те, що вони відкривали про своїх близьких, ми пізнавали, якими були герої, що вони любили, які їхні мотиви були віддати життя, як це відбувалося. Через родини це ніби унаочнювалося. Пізнавали, в якій родині вони виростали, які мали стосунки з іншими людьми. Для нас це також було цінним, що ми могли доторкнутися до цього. Ясна річ, ми зберігали цю таємницю, бо ж зрозуміло, що навколо них дуже багато охочих щось дізнатися. Але є професійна таємниця, і ми її оберігали: все, що дізналися, залишилося з нами.

Є інша сторона потерпілих на Майдані. Я хочу про неї сказати, бо це також частина життя і суспільного горя. Тому що були загиблі працівники внутрішніх

---

* Роман Гурик (1994 р. н.) – активіст Майдану, Герой Небесної Сотні, герой України. Загинув 20 лютого на вул. Інститутській від кулі снайпера.

** Зарваницький Духовний центр – комплекс церковних споруд з Собором Зарваницької Матері Божої, що належить УГКЦ у с. Зарваниця.

військ, різних їхніх підрозділів: як призовники, так і контрактники. Ми [їхнім близьким] також телефонували. На початку для мене це була ніби сторона темної сили. Але я побачила обличчя конкретного хлопця, якому 19 років (моя донька його ровесниця – вони одного року народження), подивилася на його портрет на сайті, прочитала про нього: він був призовником, стояв у шерензі, а 18 лютого його застрелив снайпер, спершу його, а через п'ять хвилин – товариша по підрозділу, який стояв поруч. <...> Я просто уявила собі, що це мій син. Могло ж таке бути – мій син, пішов служити, силою певних обставин там опинився, не знаю, якими були його думки, які мотиви, що він переживав, як він ставився до цієї ситуації. Це невідомо. Ніхто не може сказати. Може, він не хотів там бути, може, він співчував. Тому що потім дуже багато різних історій було. Вже пізніше ми допомагали родинам тих військовослужбовців, які загинули в АТО, і я спілкувалася з мамою беркутівця, який, очевидно, не був у тій чорній роті, але перебував на Майдані за ротаціями. Після того, як розстріл відбувся, він повернувся додому, побачив на екрані, що діялося і, за її словами, дуже болісно усе це пережив. Й одразу, як АТО почалася, він пішов добровільно і загинув там. Для мене це також біль, це також втрати, це також смерть – насильницька смерть.

Не знаю, хто це робив, я не слідчий і моя роль не в цьому. Я щиро хочу, аби знайшли тих, хто це зробив, аби провели правдиве та справедливе розслідування всіх обставин: як щодо тих мирних протестувальників, які загинули на Майдані, так і щодо тих, які, по суті, були там, виконуючи свій обов'язок, за наказом – хай злочинним наказом чинної тоді влади. Ті, хто присягав, принаймні, тій владі підкорялися. І це для мене теж біль. Я побачила фото цього хлопця, а потім, коли з його татом спілкувалася, то він сказав мені у березні місяці (лише два тижні минуло, по суті, від часу загибелі його сина) і мене це вразило: «Аби всі ці жертви були не даремними». Тобто, і ті, й інші. Він казав: «Аби це не було даремно». Вже тепер – з ретроспективи, коли пройшло кілька років – я згадую ці слова, і мені прикро. Адже, справді, питання в тому, даремні жертви чи ні. Не в тому сенсі, що вони даремно це зробили. Ні. Їхній мотив, їхній порив був зробити найкраще для країни – віддати найцінніше. Я про те, що далі з цим зробили українці, куди воно пішло. Чи стало поштовхом до розвитку, чи знову повернулися на ті самі кола корупції, по суті, того самого режиму, що був. Трошки підрихтували фасад, але, фактично, все залишилося. Мене вразило, наскільки батько болісно переживав загибель сина, втрату – це єдиний їхній 19-річний син. Дуже важко йому було, але він думав і про інших загиблих, і співчував, журився, що далі буде з цього.

Після Майдану до нас приїздили грузинські колеги – на семінар. Вони теж пережили багато різного, в них також є подібний центр. Сказали нам, що якщо народ не відплаче свої втрати, то вони залишаться каменем у серці, крижинкою у серці кожного, і це передаватиметься далі. Тобто, якщо сталася якась із народом трагедія, важливо, аби цей народ відплакав, приніс квіти, визнав публічно, що це втрата, що це рана, це жахливо, що так сталося, і відплакав їх – усі ті втрати. Не було в нас такої можливості з Голодомором, бо це було заборонено, і це дуже вплинуло пізніше на всіх українців. І тут, мені здається, важливо сказати про всі

втрати, які були, що це були втрати, що це була смерть, загибель. Щодо їхньої провини, то лише слідство може встановити, чи хтось винний, а чи не винний. <…> Якщо хтось винен, то має бути притягнений до суду, понести покарання, але вбивати ніхто не має права: ні з одного боку, ні з другого. Для мене це найбільша трагедія, що на Майдані, а потім і на війні – в АТО – українець на українця дивиться крізь дуло автомата чи якоїсь іншої зброї. Те, що я хотіла б зробити, це якось загоїти ці рани, допомогти це оплакати. Наскільки можливо зробити те, що я можу, як фахівець, як людина, врешті-решт.

От, що я мала – розповіла. [Конкретні речі] я не можу говорити про когось, бо це таємниця, адже, коли говориш про чиїсь внутрішні переживання, людина себе може впізнати, навіть якщо не говоритиму ім'я та прізвище. Я можу про якісь загальні речі сказати. Можу сказати, що я тішуся тим, що багато хто з них інтегрувався в суспільство: вони прийняли факт, що це відбулося, й побачили, що життя триває – вони можуть допомагати іншим, можуть існувати... Але у багатьох триває цей біль, бо винних не покарано. Й доки не закрита ситуація, доки не названо винних і не притягнуто їх до відповідальності, цей біль залишається постійним нагадуванням. Мені здається, якби тут були якісь зрушення, то це їм би допомогло.

Я є автором ідеї і концепції «Родинного кола». Я подала заяву на авторське право на цей проект, і в мене є навіть патент. Але щодо [конкретного] наповнення, то, звичайно, ми кожного разу сідаємо і обговорюємо. Це, певною мірою, мозковий штурм. Тому що зустрічі різні: одна така, а друга – вже інша: щось треба детальніше обговорити, подивитися. <…> Тож готових рецептів ми не мали. Звичайно, кожний із нас, як фахівець, знав стадії горювання, знав, що відбувається, що на яких стадіях допомагає, а що, навпаки, може зашкодити. Тобто базові знання мав кожний. Але досвід роботи з такою категорією дуже малий. Серед нас були буквально один-два психологи, які мали конкретно по темі горювання досвід, яким ділилися. Але ж це критична ситуація – невже відмовлятися, бо в нас немає досвіду, або він незначний, чи все ж таки щось робити? Ми намагалися так робити, щоб не завдати шкоди – це очевидно. Також сподівалися, що це матиме позитивний результат. Зрештою, так і сталося. По суті – це наше «ноу-хау». Я не кажу, що ніхто в світі подібного не робить, але ми це робили наново, з чистого листка.

<…> Ми востаннє зустрічалися у Буковелі у вересні 2015 року. Це була четверта наша зустріч, днів на шість. Я думаю, що це завершальна зустріч. Це не означає, що люди не спілкуються ситуативно, але це вже не психологічна підтримка, а радше звичайні людські контакти. Проте саме ця зустріч була завершальною точкою, адже важкість нашої роботи полягала в тому, що це була робота без запиту. Тобто, не вони до нас прийшли. Чим відрізняється кардинально робота психолога до Майдану, робота на Майдані й після нього? Тим, що психолог чи психотерапевт сидить собі звично в кабінеті й чекає дзвіночка чи стуку в двері: клієнт приходить, каже йому свій запит – «мене не влаштовує те і те, я хочу те і те». І ми з цим працюємо. Але тут ситуація кардинально протилежна – запиту не було. Ми самі йшли, як на Майдані. Ми самі йшли, пропонували: будь ласка, ми є, хочете – беріть. Теж добровільно, але це – наш вихід, наша ініціатива. Так само тут.

Ми першими телефонували, ми виявляли ініціативу, а людина часто й не знала, що таке психолог, що він може запропонувати. Деякі з колег місяць чи два навіть і не казали, що вони психологи. Бо, наприклад, якщо це мешканець районного центру чи села, то в його уяві психолог може бути лікарем, психіатром – вони не розуміють, що таке психолог, що він може дати. От ми саме формували цей запит. І це була частина роботи – розказати, що ми можемо дати. Наприклад, ми можемо дати те і те. Тоді людина каже: «О! Окей. Я погоджуюся, мені це підходить». Чи спробувала – поїхала, попрацювала в групі, сказала: «Погоджуюся», або, наприклад, індивідуально. Тут така штука, що хто хотів скористатися, хто справді мав бажання скористатися, той скористався, і був уже достатньо відновлений. Ми це бачили, наших вже було видно по роботі. Там відбувалася зустріч ширшого плану, бо її організовувала громадська організація «Родини Небесної Сотні», тому учасників там було багато. А нас запросили частково. Тобто, хто хоче, може ходити на групи, хто хоче – індивідуально, по-різному можна було працювати. Це не ми організували, а вони, ми були запрошені разом із ними. Ми вже бачили тих, хто не скористався нашою допомогою, і тих, хто скористався. Велика різниця. <...> Зрештою, вони мають наші контакти і, якщо виникне потреба, то можуть звернутися. Просто найважчі етапи горювання – це перший рік чи два. Найважчий період, коли найбільш актуальною є така допомога. А далі – вже ситуативно. Як правило, коли довго триває ускладнене горювання, то воно, зазвичай, пов'язане із ситуацією, що була до втрати, тому потрібно не лише з цим горем працювати, а також шукати, що раніше відбувалося в житті, які травми були до цього. Тут є питання, чи людина цього хоче; якщо ні, то не можна її примусити – це не вихід.

А щодо конкретних історій, то я можу поділитися своєю особистою. Уявіть собі, я 21 лютого, чи коли зробили ці списки загиблих в Інтернеті, продивлялася фотографії та прізвища. Я продивлялася для себе ці списки і з полегшенням зітхнула: ніби нікого не знаю. У тому сенсі що, коли особисто знаєш, то це набагато важче пережити. Тут приходить моя сусідка*, буквально за кілька днів, і каже: «От цукерки. Дев'ять днів за Сергієм». А я абсолютно навіть не зв'язала докупи і питаю: «А що з ним сталося?» А вона: «Ти не знаєш? Він на Майдані загинув». У мене шок. Я його знала, він був просто сусідом – двері в двері. Вісім років ми жили на одній сходовій клітині, потім він розлучився і переїхав – до мами повернувся, але ми дуже добре знайомі. От я знову відкриваю список – таблицю з усіма даними. Точно є – Шаповал Сергій – Герой Небесної Сотні. Для мене це також було показово: наскільки я не хотіла побачити, який у мене захисний механізм спрацював, бо я не хотіла. Бачила його фотографію, не усвідомлюючи, що це знайома мені людина. Тепер його донька в мене постійно на очах. Ось така історія.

***

Мене звати Вікторія, прізвище моє Кочубей, мені 47 років. Я психолог, психотерапевт. Проживаю у Вишневому, Київської області.

---

* Див. свідчення Ольги Стрельцової у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

VII
КООРДИНАТОРИ В РЕГІОНАХ

ЛЬВІВ

Іжицька Наталія:

«Якщо ти не можеш зупинити хаос, то його треба очолити»

Ярина Боренько:

«Мені здається, що сама схема допомоги працювала ефективно, і це не просто щось спонтанне – були певні умови нашого успіху»

ТЕРНОПІЛЬ

Ірина Кельнер:

«Моя участь була – налагодити чіткий, якісний збір інформації про постраждалих»

ЛУЦЬК

Сергій Шараєвський:

«Ми неформально очолили "Штаб допомоги пораненим" і просто закрили цю нішу на Волині»

УЖГОРОД

Юрій Орос:

«Группы пострадавших майдановцев формировались в Киеве, я их встречал в Ужгороде, с ними проводил целый день, приводил их в консульство, отправлял в Словакию»

ЛЬВІВ

Іжицька Наталія:

«Якщо ти не можеш зупинити хаос, то його треба очолити»

Перший мій Майдан почався в 2004-му, коли була Помаранчева революція і була ситуація, в якій я розуміла, що можу щось зробити. Ми поїхали з друзями на Майдан, і так склалося, що під час Помаранчевої революції я брала участь в організації медичних пунктів у наметовому містечку. <...> Помаранчева революція дала мені знайомство з багатьма людьми, з якими і дотепер чудові стосунки. Ми знову зустрілися в подібній ситуації через десять років на тому самому місці – в Профспілках. Практично десятиліття пройшло, а відчуття такі, ніби цей час промайнув як одна мить.

<...> Я на Майдані заїздами з'являлась, по кілька днів. Перший приїзд: мільйонне віче, коли повалили пам'ятник Леніну, 1 грудня. Я зустрілася з моїми друзями у Профспілках, з багатьма ми познайомилися ще під час Помаранчевої революції. Побачила, що формуються медичні намети, відбувається практично те саме, в чому я приймала участь у 2004-му. <...> Розуміла, що я в першу чергу лікар і мушу надавати допомогу, тому що це моя робота, моє покликання, воно в мене в серці, воно в мене в душі. Була не активна фаза протесту, і якоїсь допомоги хірургічної, анестезіологічної, напевно, не дуже було потрібно в той час. Більше було потрібно терапевтів, тому що люди перестуджувалися, кашляли, в них були отруєння газом від палення шин. <...> Я подзвонила до Олега Мусія◆ (я познайомилася з ним ще в 2004 році на Майдані) і запитала, чи потрібна моя допомога, і чим я можу допомогти. Я вважала, що моя робота як терапевта буде дуже правильною і доречною. Приїхала до Профспілок, і Олег мені сказав: «Тут дуже багато лікарів, пішли у Жовтневий палац, будеш там працювати». І фактично грудень-січень я працювала в медичному пункті Жовтневого палацу. Там було дуже багато медиків, був також мій чоловік Костянтин, оскільки він також є лікарем і розумів, що медики в таких ситуаціях завжди потрібні.

Пам'ятаю, ми приїжджали на тиждень. Мені не вдавалося бути цілий місяць на Майдані, окрім роботи ще були деякі домашні справи. Коли почалися більш активні дії, то ми впродовж місяця вже й по два-три тижні залишалися на Майдані.

<...> Я хочу розказати про ті фантастичні речі, коли люди по одному нашому проханню приносили все, що було потрібно, для порятунку потерпілих. Пригадую, як принесли нам в медпункт сорокарічного чоловіка без пульсу, він не дихав. А волонтери буквально за півгодини до того, як привезли цю людину, доправили нам новий дефібрилятор і новий кардіограф. Дефібрилятор, який може записувати кардіограму, визначати стан і, відповідно, дефібрилювати людину при зупинці серця. Бачимо, що цьому молодому чоловікові потрібно робити реаніма-

цію, підключаємо дефібрилятор, і він його рятує, бо ми фактично завели серце. Дуже багато людей приходили, практично щоденно давали нам якісь речі, які нам були необхідні: медикаменти, апаратуру, інструментарій медичний, предмети гігієни та догляду за хворими, перев'язувальний матеріал та багато інших потрібних для нашої роботи речей.

<...> Звичайно, дуже багато нас було – лікарів, медсестер. По дві-три доби чергували в Жовтневому. Дуже багато обморожень було, дуже багато отруєнь, дуже багато травм, коли вже почали кийками бити. <...> У нас у Жовтневому палаці можна було одночасно робити операції на трьох столах. Було дві операційні лампи, портативний апарат для подачі кисню, для штучної вентиляції легень, такий є навіть не в усіх лікарнях. Завдяки небайдужим людям ми мали таке медичне забезпечення, про яке тільки можна було мріяти. Насправді, було фантастично, дуже класно було. Дуже вдячна своїм друзям за самовіддану та злагоджену роботу. Керівником медичного пункту Жовтневого палацу був Ігор Петрович Ільків (потім він працював в медроті Нацгвардії), Льоша Татаренко займався медичним забезпеченням, Володя Севастьянов, Оксана Покоцька, Славчик Чомко (який загинув в АТО) та багато травматологів, хірургів, анестезіологів, терапевтів, кардіологів, медсестер, з усіх-усіх куточків України – в нас така дружба була, чудова злагоджена професійна команда, було дуже класно працювати з цими людьми. Коли вже почалися більш агресивні протистояння із застосуванням зброї, мене не було з ними, бо я мала газове отруєння верхніх дихальних шляхів.

Окрім роботи безпосередньо в медичному пункті Жовтневого, ми ходили в мобільну бригаду, і коли виходили на вулицю, там палили шини. В мене є така підозра, що там пускали ще й гази. Що то були за хімічні гази, не знаю, але дуже багато людей зверталися з ознаками отруєння. В мене така сама історія була, я після Майдану кашляла вісім місяців, відкашлювання у вигляді згустків, жовтих, сірих. Коли ми пізніше це згадували, зустрічалися з медиками (а ми часто зустрічаємося), то виявляли – дуже багато онкології повиходило після цих речей. Продукти згоряння шин теж дуже сильно впливають на організм людини. У масці було дискомфортно весь час ходити, незначна легковажність – і 8 місяців я мала проблеми. Медична служба Штабу національного спротиву (яка фактично керувала медичним забезпеченням Майдану і базувалася у будинку Профспілок) відправила мене відпочити до Львова, дали відпочити рівно два дні, а потім почалися такі речі, що було не до лікування, не до відпочинку, не до занять собою.

Це був кінець січня. Пам'ятаю, як дзвоню до свого Жовтневого, а там постріли, вони кажуть: «Наталю, нас оточують і будуть звідси вибивати». Було страшно, я не могла всидіти на місці у Львові. Коли я вже зібралася їхати до Києва, подзвонила Марта Дацко◆, яка була в Профспілках, і сказала: «Наталю, в нас така ситуація, що ми мусимо евакуювати людей з Києва, тому що їх із лікарень забирає міліція. Дуже багато «тітушок», небезпечно, і вони втікають до Львова. <...> Ти нам будеш потрібна тут у Львові». Я погодилася, і мене призначили координатором (керівником) Львівської філії Медичної служби Штабу національного спротиву, нам довелося її відкрити. В мене був ввімкнений телефон двадцять чотири го-

дини та сім днів на тиждень, і я мала місію координувати розміщення пацієнтів по лікарнях згідно зі специфікою травм, а також бути координатором для тих потерпілих, яких доставляли до Львова приватним транспортом. А евакуацією займалося багато волонтерів це і «Швидка допомога Майдану» (Ігор Стефанюк, Юрій Дмитришин, Ігор Стечак), і «Автомайдан», і «Безпечне транспортування» (Артем Миргородський◆, Оксана Сивак) і Самооборона, і багато приватного транспорту, а також транспорт, організований церквами.

Я навіть написала статтю «Медична служба Майдану під час Революції Гідності як унікальний приклад самопорятунку нації та волонтерської громадської участі в охороні здоров'я», де описала всі медичні випадки пацієнтів, які в нас були.

З кінця січня була нагальна потреба в медиках у Києві, оскільки кількість поранених збільшувалася і невідомо було, як ситуація буде розгортатися далі. <…> Юрко Наконечний, Марта Дацко і я звернулися до Львівського лікарського товариства з проханням організувати чергування медиків вахтовим методом у мобільних бригадах на Майдані безпосередньо зі Львова. Лікарі почали організовуватися, кидати клич по районних лікарнях, організовувати транспорт. Окрім цього, такими речами займався Комітет підприємців Львова, Ліля Бойко, а також «Швидка допомога Майдану» – Юрій Дмитришин, Ігор Стечак, люди, які мали свій приватний транспорт і також підвозили на Майдан. До того ж, вони працювали там як мобільні бригади на евакуації потерпілих з Києва. Ми всі співпрацювали, товаришували і дуже багато один одному допомагали.

Координатор Штабу національного спротиву повідомляв про новини і потреби місцевому управлінню охорони здоров'я, – на той час його керівником був Михайло Іванович Жук. Дуже багато допомагав також пан Олег Березюк з фракції «Самопоміч» у Верховній Раді, він був керівником Громадського сектора, заступником з гуманітарних питань ми дуже широко і дуже добре з ними співпрацювали.

Дві лікарні приймали майданівців – 8-ма лікарня і лікарня швидкої медичної допомоги, і з нею було дуже легко працювати, бо я працюю там сама і маю чудовий контакт з лікарями. У 8-й теж взагалі проблем не було, керівник цієї лікарні мій колега з лікарні швидкої допомоги, ми дуже добре спілкуємося. Я просто до нього перетелефонувала, пояснила ситуацію про вказівку Штабу національного спротиву, [сказала], що про це знає міська влада, і якщо раптом були б якісь складні пацієнти або проблеми з медикаментами, попросила звертатися. І сказала, що щоранку будемо обмінюватися статистикою про пацієнтів, які впродовж ночі поступили з Майдану.

<…> Я володіла усією інформацією, бо в Києві всі, хто евакуйовував потерпілих і опікувався майданівцями у кожному з медичних пунктів Майдану – вони всі мали мій телефон, до мене дзвонили люди вночі, говорили, скільки поранених і з якою патологією їдуть до Львова, я знала про специфіку кожної лікарні і наявність місць. Щодоби мені давали таку інформацію, я її скеровувала в ту чи іншу лікарню, попереджувала приймальне відділення, що до них поступають пацієнти. Це був кінець січня, ми тільки почали працювати – то були побої, переохолодження.

Людей викрадали, пам'ятаю, тоді було дуже небезпечно, нас постійно охороняли варти, охороняли громадські активісти. Швидше за все, це була перестраховка (ми зараз говоримо про Львів і про те, що у Львові відбувалося), але дуже багато моментів були пов'язані з тим, що відкривалися кримінальні справи. Частина людей в нас перебувала за [медичними] показаннями, а частина – за соціальними показаннями, оскільки їх переслідували. Дуже багато хлопців я відправила в Пшемисль, щоб вони просто сховалися, бо було безліч ситуацій, коли ми не знали, чи буде їм взагалі безпечно тут.

<...> Я дуже добре співпрацюю з польським консульством у Львові, ми багато років в хороших стосунках з тодішнім генеральним консулом паном Ярославом Дроздом. Пам'ятаю свого першого пацієнта, якого відправили в Польщу. Мені подзвонили з Польщі і запропонували допомогу люди, яких я абсолютно не знала [з клінік, з лікарень] – це була перша сторона, яка відгукнулася. Дуже багато ще було товаришів з Пшемисля, медиків, зокрема Мирослав Масний, він зі Львова, але працює в Польщі. На той час він був головним лікарем станції швидкої допомоги м. Пшемисль. Ми домовилися, що він буде висилати свої машини до нейтральної полоси на кордон Польщі, у випадку, коли я буду контактувати з ним і озвучувати потребу в евакуації потерпілих майданівців на територію Польщі. Мирослав був відповідальним за координацію і госпіталізацію потерпілих майданівців на теренах воєводства Підкарпатського. <...> Але моя ціль була – не робити з надання допомоги медичного туризму. Я вважала, що могли їхати туди тільки ті люди, які, по-перше, з травмами, з якими ми реально не могли дати собі ради (зокрема ампутанти), а по-друге, коли була небезпека їхнього перебування навіть у Львові.

Найбільше потерпілих майданівців розташовувалося у двох лікарнях – лікарні швидкої допомоги і 8-й лікарні. Про мене знали і мали мій телефон на випадок небезпеки або якихось складних клінічних випадків. Дуже допомагав у різних ситуаціях завідувач нейрохірургічного відділення ЛШМД Андрій Токарський.

Ми ще співпрацювали з «Швидкою допомогою Майдану», «Фундацією Духовного Відродження», «Комітетом підприємців Львова» та іншими громадськими організаціями, щоб весь час допомагати пацієнтам медикаментами (навіть після виписки з лікарні), іншими вартісними речами.

Дуже багато отримували повідомлень, що ніби приїхали «тітушки», і коли ми везли пацієнтів до кордону, нас завжди супроводжувала машина з охороною. В той час потрібно було берегтися, перестраховуватися та бути пильними.

<...> Перший пацієнт, якого я особисто вивозила, мав прострелену легеню і дуже серйозну травму голови, він лежав у нас в реанімації. Треба було витягати кулю з голови, яка застрягла в черепі. Його мала везти «швидка допомога», а мій чоловік взявся його проводити, бо ми не довіряли нікому взагалі, навіть нашій медицині катастроф. Коли є небезпека, ти намагаєшся її обмежити, щоб не нашкодити потім постраждалим. Ми його переправляли в Польщу під охороною Автомайдану, бо скрізь нишпорили «тітушки».

Був кумедний випадок, власне, з цим потерпілим. Ми саме готуємо докумен-

ти на вивіз, чекаємо «швидку», бачимо – перед входом в лікарню якийсь натовп молодих хлопців. Ми їх питаємо: «Що ви тут робите, ви хто?» – «Ми – "Свобода", ми охороняємо, тут мають хлопчину вивозити». – «А від кого охороняєте?» – «На вулиці, бачили, кілька метрів від входу лікарні натовп хлопців, може, "тітушки"?» – «А що вони тут роблять? У Львові?» – «Ну, а як будуть його відбивати, хто ж його знає? Ми його охороняємо».

Беремо представника з наших добровільних охоронців і вирушаємо разом до натовпу молодиків, які стоять за кілька метрів від входу в лікарню. За хвилину діалог повторюється, тільки вже з ними: – «Що ви тут робите, Ви хто?» – «Ми «Удар», ми охороняємо, тут мають хлопчину вивозити». – «А від кого охороняєте?» – «Перед входом до лікарні натовп хлопців, може, "тітушки"?»– «А що вони тут роблять? У Львові?» – «Ну, а як будуть його відбивати, хто ж його знає? Ми його охороняємо».

Довелося познайомити опонентів і всі зі сміхом вияснили, що «тітушок» в наших краях на даний момент немає.

Після одного з насичених виснажливих днів чергувань в Лікарні швидкої допомоги в якості і лікаря, і координатора майданівців повертаюся додому пізно вночі (десь година 2-га ночі була) втомлена, ледве жива і раптом зауважую, що у мене закінчилося пальне у баку. Не було коштів, бо в той день «завалилися банки» і впродовж двох днів банки взагалі не здійснювали жодних операцій. Пам'ятаю, що бензину ледве вистачало, готівки не було (запрацювалася і не встигла зняти з банкомату). Приїжджаю на заправку, підходжу до каси, втомлена настільки, що навіть очі не бачать. На заправці добровільний нічний патруль чи то з Автомайдану, чи то з Самооборони, зараз вже навіть не пригадаю. Хлопці дивляться на мене і кажуть:

– «Боже, де ви ходите так пізно і сама?»

– «А я лікар, працюю на Топольній (вулиця, на якій розташована лікарня). Зараз у нас дуже багато роботи».

– «Боже! Так на Топольній всі ж наші хлопці!»

– «Я одного щойно відправляла в Польщу на лікування».

– «Там же "тітушок" поприїжджало багато зі Сходу. Небезпечно вам одній по ночах їздити. Ми вас додому відпровадимо».

Пробувала розрахуватися за бензин, термінал на заправці не працює, заправили мене хлопці за свої гроші, щоб додому змогла доїхати, ще й супроводили мене до дому. Коли сказала, що зараз у супроводі мого чоловіка Кості іде «швидка» з пораненим майданівцем до Польщі, хлопці одразу подзвонили на кордон, до своїх знайомих, щоб зробили «зелений коридор» для «швидкої». Мій чоловік потім казав: «Не знаю, що ти їм сказала, але нас кілометрів за п'ятнадцять від кордону зустрічали патрулі».

В ті часи, коли була така ситуація в Україні, у Львові я відчувала себе настільки безпечно, як ніколи і ніде в житті. Їду по вулиці, ідуть піші патрулі, інші патрулі були велосипедні, по троє, по п'ятеро. Настільки самоорганізувалися люди,

що направду я такого ще ніколи в житті не бачила. Мені було настільки безпечно, що такої безпеки я давно вже не відчувала. Численні піші, велосипедні, автомобільні патрулі. Люди об'єднувалися і патрулювали місто, турбуючись про його безпеку. Міліції тоді якийсь час взагалі не було, але громадяни самі дбали за те, щоб у Львові був порядок. Від учасників Майдану різної етнічної приналежності можна було почути фразу: «Нарешті ми стали нацією». Люди так згуртувалися, це відчуття нації було настільки потужним, насправді це було дуже класно.

Тоді допомога і підтримка була на усіх рівнях, всі працювали як єдиний злагоджений механізм. Польський консулат робив неймовірні речі. Коли потрібно було відправляти з лікарні поранених до Польщі, я дзвонила до консула, наші волонтери-дівчатка миттєво збирали пакет документів (зазвичай це була медична виписка, ксерокопія українського [внутрішнього] паспорту та підтвердження з польської клініки), по моєму дзвінку давалися візи впродовж п'ятнадцяти хвилин (жодних проблем, безкоштовно). Я не можу гідно подякуватися нашому львівському консулату за таку співпрацю і за таку підтримку та відкритість, це були просто неймовірні речі.

Дуже багато було механізмів відправки потерпілих на лікування в Польщу, один з них був таким: я перекладала діагноз польською мовою і фотографувала внутрішній паспорт потерпілого, пересилала електронною поштою на кордон польський і на кордон український. На кордоні польському чекала координаторка – єдина людина, яка цілодобово сиділа на випадок, якщо буде потрібно. Вона розподіляла по медичних центрах, які можуть допомогти цій людині, і повідомляла про наявність в цих клініках вільних місць. Дуже багато було шляхів, це був один з них.

<...> Після того, як запрацювала Львівська філія Штабу національного спротиву, нам дуже багато медикаментів приходило з Майдану, знали, що більшість пацієнтів везуть до Львова. Був надлишок медикаментів в Києві, тож просто розподіляли медикаменти за потребою і надсилали нам. В лікарні швидкої допомоги майданівці самоорганізувалися, зробили таку кімнату, куди люди приносили печиво, одяг, смаколики різноманітні і за потребами це все розподілялося.

У нас в лікарні не працювала телемедицина, тобто було все устаткування, але не було взагалі можливості передавати дані, бо потрібно було вводити якісь ID-коди, які були колись в Донецьку, нам не хотіли їх безкоштовно давати. Аргументація про поранених з Майдану допомогла нам безкоштовно запустити телемедицину, і ми працювали як європейські медики, готували документацію, робили телеконсиліуми медичні і таким чином кваліфікували наших поранених для лікування в європейських клініках.

<...> Коли привозили з Києва поранених, ми займалися сортуванням, дообстеженням та лікуванням. Ми їх попередньо обстежували і тоді дивилися, чи зможемо впоратися з даною проблемою, чи маємо відповідний інструментарій та досвід, чи мусимо звертатися за допомогою до європейських колег. Для прикладу: був у мене пацієнт, в якого три кулі в голові застрягли підшкірно

в кістці черепа (одна біля вуха, друга теж в потиличній ділянці, осколок був у кістці), це дуже страшно виглядало на рентгені. А один з уламків від гранати був в такій ділянці, що ми не мали такого устаткування для нейрохірургічної операції, щоб зробити її успішно (наші хірурги сказали: щоб дістати цю кулю, треба роздовбати півголови, то краще залишити). Приїхала саме делегація з Польщі і забрали ту людину в Люблін. Старенький професор-лор подивився на знімок і витягнув йому ту кулю через вухо, уявляєте? Коли волонтери з «Громадського сектора» (Ярина Боренько◆) приїхали забирати нашого героя з клініки, то шукали його в нейрохірургії в Любліні, а поранений лежав в ЛОР-відділенні. «Як в ЛОРі?!» – «Бо професор йому через вухо кулю витягнув».

На польській митниці не могли повірити, що людина, яка їде, спокійно говорить – має кулі в голові. І це, до речі, було неодноразово. <...> Були люди зі шротом, який застрягав в кістках, в м’яких тканинах, бо там кидали розривні гранати, начинені головками від цвяхів, болтами, шурупами. Їх дуже важко знаходити і діставати, щоб не зашкодити.

Добре була розвинута логістика, і ми могли машинами швидкими, а не тільки своїм транспортом завозити. <...> Мені скидали на e-mail (а я користувалася лише ним) документи, і я передавала їх на Польщу, впродовж двох днів консиліум засідав і визначав, у яку клініку везти. Чи в Варшаву, чи у Вроцлав, чи в Познань, чи в Краків. Фактично, я мала всі контакти всіх клінік, які приймали наших пацієнтів.

Були навіть анекдотичні ситуації, можна назвати їх трагікомічними. Дзвонять мені з іншої області з проханням про одного пораненого, в якого кілька осколків від гранат знаходилися в таких місцях, що без спеціальної нейрохірургічної апаратури їх не дістанеш. Отримала я після консультації з польськими фахівцями згоду від військового шпиталю у Вроцлаві. Телефоную я цьому пацієнту, і у нас виходить дуже цікавий діалог.

Я: Пропоную за вами вислати машину для транспортування Вас в клініку, логістично ми вже все продумали.

Він: Я приїду сам, мене привезуть. Я вже виїжджаю.

Я: А Ви їдете сам?

Він: Я їду з ангелом.

Я: Ееее… (у людини куля у голові, тому я подумала про його психічний стан. Там дорога страшнюча, і я починаю обережненько) можете зараз зупинитися і зі мною порозмовляти? А ангел – це хто?

Він: Це мій друг.

Я: А ваш друг вміє водити машину? Ви можете помінятися місцями? Він сяде за кермо, а ви сядете поруч?

Він: Можу.

Я: А дайте, будь ласка, ангелу трубочку.

Бере чоловік трубку, вітається, каже, що його звуть Ангелом.

Я: Скільки кілометрів вам ще до Львова?

Він: Двадцять.

Через годину стук в кабінет. Заходить двоє молодих чоловіків, один з них простягає мені руку і каже: «Я – Ангел» – одночасно простягаючи мені паспорт на прізвище Ангел. Виявляється, це товариш пацієнта в якого прізвище Ангел. Коли ми познайомилися, побачилися в лікарні, в мене був істеричний сміх, бо я думала, що хтось з нас вже втратив глузд.

Я кожну історію через себе пропускаю. У нас групою було вислано близько шістдесяти осіб, а всього у Львові проліковано двісті чоловік. Ці шістдесят чоловік – це не просто люди, що виїхали за кордон погуляти. Можливо, чоловік п'ять були вивезені з соціальних причин, на них вже відкрили кримінальні справи, їх реально треба було сховати. Ми використовували два коди: один за хворобою і другий терміново за соціалкою, щоб не було зайвих запитань.

Ще одну історію розповім, від неї аж мороз по шкірі. Чоловік був поранений на Майдані і перебував у комі. Він лежав в реанімації, його привіз брат до 8-ї лікарні. Брат відмовився перевозити його літаком з Києва на лікування в Німеччину, Грецію. Він вважав, що ця людина нетранспортабельна, а насправді боявся, що його заберуть. Єдине, на що брат погодився, – перевезти його з Києва до Львова реанімобілем. У Львові той пролежав практично чотири чи п'ять днів. Я прийшла до нього подивитися, яка ситуація, чим можна допомогти. Написала у військовий госпіталь в Познані, чи можуть вони допомогти пацієнту, але ми мусили забезпечити йому транспортування. І брат нам повірив, і дав дозвіл на лікування та перевозку пацієнта до Польщі. Ми взяли для супроводу україномовного реаніматолога, жінку молоду, а транспортувати його мала «швидка допомога» з Польщі. Пацієнт не відкривав очі, не розмовляв ні з ким взагалі, не реагував на жодні подразники. Ми були дуже налякані. Приїхали поляки і кажуть: «Ви знаєте, ми боїмося його везти. Давайте по Польщі організуємо у кожному місті готовність номер один, шлях – дев'ятсот кілометрів, кожних сто кілометрів в містах буде забезпечено готовність кожної великої лікарні на тому шляху, яка у випадку загрози життю пацієнта і якщо його треба буде госпіталізувати на шляху слідування, надасть йому кваліфіковану допомогу. Пацієнт їде з водієм і лікарем-українкою в кареті польської «швидкої», і коли вони перетинають кордон, пацієнт відкриває очі і починає плакати. До самого Познаня ця людина розмовляла і плакала. Як тільки ментально відчув безпеку, він заговорив, нормалізувався, показники життєві вирівнялись. Він втратив око, у нього повністю була зруйнована права половина обличчя. У Познані в око поставили протез, дуже сучасний і виглядає, як звичайне око. Всі чекали на набагато тяжчого хворого, всі польські медики хвилювалися, це чудо! Коли розповідали, то плакали всі – і водій «швидкої», і волонтер-опікун, яка його супроводжувала, і наша анестезіолог, і я з другого боку телефону. Це була фантастична історія!

Були випадки дуже різні. Ще одна була дуже цікава історія з Краківською швидкою допомогою – несамовиті люди, з якими дружимо дотепер, як от пані директор – Малгожата Поплавська. Це надзвичайно чудова людина, яка зробила багато для України. Вона подарувала Україні п'ять карет «швидкої допомоги», які і досі допомагають рятувати людей. Краківська швидка допомога активно вклю-

чилася в допомогу українським медикам в порятунку життів майданівців. Сталося так, що вони своїми каретами «швидкої допомоги» їхали до Києва, через Львів. Вони привезли нам дві машини різноманітних медикаментів. Ми хотіли передати на Київ, але штаб сказав не везти, бо «всіх хворих все рівно везуть до вас, ви маєте мати забезпечення, тому, будь ласка, акумулюйте». Година десь восьма вечора, ми їм каву зварили, піцою всіх нагодували, і вони поїхали на Київ. Дзвонять до мене: «Ми взяли пацієнтів, їдемо до вас». (До речі, вони транспортували Василя Аксеніна, з Небесної Сотні, а він з Чернівців. На жаль, в нього була несумісна з життям травма, і як результат, в Жешові в госпіталі він помер. Ще був Ігор, вісімнадцятирічний хлопчик, який мав високу ампутацію ноги – на рівні стегна.) Чекаємо на хлопців та польських друзів, потім, коли «швидкі» вже приїхали, поки бригаду годують та поять кавою, а потерпілих дообстежують, я передаю електронною поштою дані наших пацієнтів на кордон – комп'ютерну томографію, МРТ, рентген, консультації зі спеціалістами, результати аналізу крові. Вже знаю, куди їде один, куди їде другий. Вони поїли, сіли в машину, поїхали. Дзвонили з Жешува (Польща), не повертались до Кракова на свою базу, бо Жешувська лікарня їх теж завантажила медикаментами та перев'язувальними матеріалами для нас. Вони так каталися три доби, без перепочинку взагалі. Навіть не спали толком. Це було несамовито. Стільки людей допомагало з різних куточків світу, стільки з'явилося нових друзів, знайомих, що навіть важко усвідомити, наскільки велике коло спілкування у нас було в ті часи.

До травня 2014 року, поки ми не почали відправляти [майданівців] з україномовними психологами на реабілітацію, я не плакала взагалі, і було враження, що я десь закаменіла всередині. Пам'ятаю, як замість того, щоб сповідатися перед священиком напередодні Великодня, я просто хвилин п'ятнадцять плакала в нього на колінах, не могла нічого пояснити. Так буває, коли в мене перевтома, і я розумію, що не витримую психологічно. Але навіть в такі моменти Бог подає тобі знаки, що здаватися не можна, і ти робиш все правильно. Ось, наприклад, приходжу на роботу, а мені лист від Сильвії Юшкевич із Краківської швидкої допомоги. Відкриваю цей лист, а в ньому образок – «Матір Божа, яка розв'язує вузлики життя». Там було написано, що це благословення моїх намірів, і що для мене замовлено десять служб Божих. Це збіглося з моментом тяжкої кризи в моєму житті, дуже тяжкої. Коли я побачила, то подумала, що це знак з Неба, що я маю продовжувати, що я роблю добрі справи, і це потрібно робити. В червні 2016 року я була в Кракові, заїхала до них на «швидку» і зустрілася з Сильвією. Ми не бачилася з часів Майдану, і я їй сказала про свої відчуття після отримання її листа. Ми обіймалися насправді як рідні. Те, що вона так вчасно це зробила і так вчасно надала мені ці сили – це було як знак згори, поза логікою, на рівні інтуїції.

<...> Майданівці, які лікувалися у нас в лікарні, були трохи агресивно настроєні. Швидше за все, це були наслідки психотравми, яку вони отримали на Майдані. В палаті, де лежали люди після контузій, траплялися хлопці трохи зухвалі, і коли йшов обхід адміністрації, то головна лікарка завжди просила, щоб я йшла з ними на обхід, тому що вони приймали мене за свою. Пам'ятаю такий

момент: коли ми прийшли в палату, там перебували хлопці дуже «колючі». Їм все було не так, але вони висловлювали не завжди доречні претензії. Я зайшла до палати і почала так само, як вони, кашляти, кажу: «А я ваша знайома, ми ж з вами там були». Почали згадувати спільних знайомих, спільних друзів, і їх вже попустило, сказали, «це наші». І після цього у них вже було зовсім інше ставлення до лікарів і до адміністрації.

Крім позитивних сторін було дуже багато і негативу, бо траплялися різні люди. Почалося зловживання нашою добротою серед майданівців вони видзвонювали своїх товаришів з інших областей, які часом не мали жодного відношення до Майдану, казали їм, що тут безкоштовно лікують, дають гроші і забезпечують всім необхідним. Потім приїздили невідомо які колеги їхні, тобто почалися речі не дуже хороші. Але мені вдалося це призупинити і стабілізувати. В цьому мені дуже допомагав Олексій Татаренко, ми з ним працювали у Жовтневому, він був там відповідальним за медзабезпечення. Він сам львів'янин, в той час ще перебував на Майдані, але побачив, що у Львові більше роботи, бо всі потоки пацієнтів з'їжджалися до нас, тож він зайнявся цим. Тому я і могла зосередитися більше на медичних питаннях.

Пам'ятаю, подзвонив мені з Тернополя пан Мирослав Загорський, запропонував свою допомогу, бо в нього дуже багато друзів в медичних колах і України, і Польщі. У випадку, якщо ми не могли допомогти з лікуванням в закордонній клініці, то ми шукали додаткову альтернативу для лікування тут, в Україні.

Пам'ятаю такий випадок: хлопчина Михайлик, сам переселенець з Криму, його родичі жили в Криму, а його виховувала проросійська бабуся, хлопчині було років двадцять шість чи двадцять сім. Власне, він втік з Криму, жив у Києві, допомагав на Майдані, не хотів вже повертатися в Крим. Він захищав Профспілки, отримав кульове поранення у живіт, ще в нього було вибите ліве око. Його священики привезли до нас у лікарню вночі. Я була на чергуванні, коли до мене підійшов отець і каже: «Я вас дуже прошу, допоможіть йому, в нього згоріли всі документи». Була тільки довідка з шпиталю Майдану з його ім'ям. Ми хотіли його відправити за кордон, зробити хоча б якісь документи, бо не могли подати на візу. Пригадую: ніч, нам потрібно терміново зробити фотографію на паспорт Михайлові, прийшов хлопчина фотограф до нас у лікарню. Пробуємо фотографувати, і тут до нас доходить, що хлопець ока не має і ще не запротезований. Довелося трохи попрацювати з фотошопом, щоб Михайлик на фотографії виглядав гарно. Багато допомагали з міської ради Львова. Буквально за три-чотири дні були готові паспорт, документи, а потім ми подали документи на його закордонний паспорт. Мирослав Загорський домовився в тернопільській клініці, і йому безкоштовно поставили протез ока. У нього ще були проблеми з сечовим міхуром після поранення, то ми вирішували проблему у Варшаві в клініці, де його оперували. І дуже романтична історія була з Михайликом: він був переляканий, дуже агресивний у деяких моментах, нікому не довіряв, довіряв тільки мені. Те, що обіцяла, я намагалася виконувати –документи і лікування, організація всіх моментів його відправлення в Тернопіль, потім у Варшаву. До нього ходила дівчинка-психолог, яка в нього закохалася, і вони одружилися, і я була в них на весіллі.

Дівчинка з-під Львова, вона його доглядала, спілкувалася з ним, витягувала його з депресії – вони добре познайомилися за цей час. А, власне, пан Мирослав Загорський, який допоміг влаштувати Михайлика в приватну клініку в Тернополі, а потім і оплатив його навчання в Сільськогосподарській академії у Львові, став його хресним батьком, оскільки рідні батьки Михайла загинули в автокатастрофі багато років тому, коли він ще був дитиною.

Ще між майданівцями у Львові було дійсно класне взаєморозуміння, і відбувалася співпраця всіх служб – і державних, і приватних. Комітет підприємців збирав кошти, передавав в собор Святого Юра, де знаходилася «Фундація Духовного Відродження». Наглядовою радою цієї Фундації були начальник міського управління охорони здоров'я пан Володимир Зуб, Олег Березюк, який керував департаментом гуманітарної політики, Ліля Бойко і я. Власне, кошти, які збиралися, розподілялися між майданівцями, кому на що потрібно. Кожен майданівець на час лікування за кордоном отримував від Фундації на кишенькові витрати сто євро. Окрім цього, всі медикаменти, які треба було купити або яких не було на складах, також вони докуповували. «Швидка допомога Майдану» теж допомагала, і ми вирішили так: ті пацієнти, які знаходяться ще в лікарні, забезпечуються нами і «Фундацією», а пацієнтів поза лікарнею забезпечує «Швидка допомога Майдану». Таким чином ми функціонували.

<…> Пам'ятаю «Ніч Гніву» у Львові з 18 на 19 лютого 2014 року, коли повністю побили вікна в прокуратурі, спалили всі документи і розгромили міліцейські відділки. Штаб координаторів тоді знаходився навпроти пам'ятника Тарасу Шевченку у Віденській кав'ярні. Власне, ми дивилися новини, спілкувалися між собою, обговорювали потреби, якісь наші дії і бачили, як люди туди йшли. Трохи страшно виглядало, тому що молодь з палками, з факелами була дуже агресивно настроєна. Ми намагалися зупинити їх, але, на жаль, нам не вдалося, бо їх було багато. З нами також був гоноровий консул з посольства Канади в Україні, пані Оксана Вишенська, яка також дуже багато допомагала – фінансово і ліками. Вона була здивована, коли побачила, як працює евакуація пацієнтів за кордон на лікування. Вона була присутня, коли мені подзвонили, що їде пацієнт, що є складні поранення, вислали мені одразу смартфоном знімочки рентгенівські, медичну документацію. З Віденської кав'ярні я передала всі документи в Польщу в координаційний центр – ми працювали безпосередньо з координаторами, які комунікували з медзакладами і допомагали з пошуком клінік і коштів.

Коли ми лише почали евакуйовувати потерпілих в Польщу, їх спершу приймали клініки Підкарпатського воєводства. Потім підключилися клініки інших міст. Багато допомагали звичайні медики-поляки, а також українська діаспора в Польщі.

Пам'ятаю, одним із перших наших потерпілих був хлопчина, Ромчик, йому ще навіть 18 років не було. Це дитина, яку скинули з колони центрального стадіону в Києві і він впав на борт вантажівки. Дитина з неблагополучної сім'ї з важкими травмами. Ромчик лежав в нейрохірургічному відділенні лікарні швидкої допомоги у Львові і перспективи його одужання були сумні. Спершу думали, що він не буде ходити, навіть не буде жити. Коли ми шукали для нього клініку, вийшли на клініку

Святого Рафаїла в Кракові. Це приватна клініка, яка має партнерську угоду про співпрацю з медичним центром святої Параскеви у Львові. На сьогоднішній день Ромчик прекрасно себе почуває, і його життю та здоров'ю нічого не загрожує. Ми підрахували, що на лікування і реабілітацію цієї дитини польською стороною було витрачено більше мільйона злотих. Відповідальною особою напрямку «Східне партнерство» була Ірина Прендкевич – сама львів'янка, але вже давно живе в Кракові і працює в клініці Святого Рафаїла. Ми почали з нею безперервно спілкуватися і посилати пацієнтів туди після обстежень, тому що там надзвичайно потужна ортопедична та нейрохірургічна клініка з хорошою реабілітацією.

З польського боку було два напрями допомоги майданівцям – і державна програма, і приватна. Координаційний центр державної програми був у Варшаві. Мені дали номери і скайп дівчат з Варшави, сказали, що вони координують лікування майданівців по всіх державних госпіталях. Це були Мартіна Михалик (Богачик), Аня Кертичак і Кшиштоф Становські – «Фундація Освіта для Демократії» і «Фонд Солідарність» у Польщі. Вони взялися допомагати і координували поступлення і лікування майданівців за державною програмою, мали координаторів по всіх великих містах (Познань, Краків, Варшава, Вроцлав та інші). Я понаписувала листи до них, пояснила, хто я є, запитала, чи можна їм посилати «тематичних» пацієнтів. Відповіли, що без проблем. Вони мені також давали інформацію, скільки в якому госпіталі є місць. Крім цього, Марек Келяновський (Клуб інтелігенції католицької) співпрацював з дівчатами, він більше шукав приватні кошти. Люди збирали по воєводствах кошти (в тому числі і бюджетні кошти воєводств), а потім цими грошима оплачували лікування в приватних клініках Польщі. Державна програма фінансувала лікування наших пацієнтів-майданівців у військових клініках – шпиталях Вроцлава, Кракова, Варшави.

Пам'ятаєте літак міністра Сікорського, який забрав багато потерпілих з Києва? Тоді у Києві пацієнтів не сортували, Київ не був готовий до цього, все було хаотично, та й не було часу на детальне сортування потерпілих. Вже потім, через рік після Майдану, мене доля звела з унікальною людиною – Робертом Галунзковським – керівником екстреної медичної авіації Польщі. Він, згадуючи ті події, розповідав, що у цьому літаку прилетіли кілька працівників екстреної медичної авіації для надання допомоги важким потерпілим, представники міністерства оборони Польщі, однак у них була інформація, що як тільки будь-хто з них ступить на українську землю – відразу будуть арештовані міліцією Януковича. Тому ці люди сиділи в літаку і чекали реально штурму. Дякувати Богу, евакуація потерпілих пройшла успішно.

Тоді ж, на початку лютого, я познайомилася з Оксаною Сивак, яка організувала ГО «Ініціатива Е+». Вони також шукали закордонні клініки для особливо важких поранених, займалися їх реабілітацією, а родинами Небесної Сотні. Ми дуже гарно співпрацювали з ними, фактично «Ініціатива Е+» зробила титанічну роботу – базу даних всіх постраждалих на Майдані по Україні.

Після 20 лютого, коли в нас дуже багато пацієнтів було відправлено в Польщу, ми з Мартою Дацко (Коліушко) і Андрієм Гуком вирішили, що Польща нам так

багато допомогла, а ми навіть не подякували і особисто не познайомилися з цими людьми. <...> Ми з Мартою сіли, за один день написали список, куди ми маємо їхати, сконтактували з тими людьми, що ми хочемо приїхати, спитали, чи готові вони нас прийняти. І так почалося наше особисте знайомство з доброчинцями з Польщі, яке до того часу відбувалося тільки телефоном та скайпом. За п'ять днів ми фактично об'їхали всю Польщу. Це було дуже складно, бо я сама кермувала. Виїхали вночі, зранку вже були у Варшаві, зустрілися в офісі Фонду «Солідарність» з Мартіною, Анею, Кшиштофом та Мареком, потім вони провели нас у військовий госпіталь, познайомили нас з керівництвом. Ми подякували нашим польським друзям, подарували футболки Майдану, такі, в яких медики ходили на Майдані, зробили такі подарункові варіанти. Відвідали наших хлопців поранених, поспілкувалися з ними, відвідали КІК («Клуб Інтелігенції Католицької»). За один день ми встигли на багато зустрічей, пізно ввечері (десь о дев'ятій) виїхали в Краків. Приїхали десь в годині третій ночі, а зранку в нас були зустрічі в Краківському військовому шпиталі, у клініці Святого Рафаїла, із заступником мера Кракова Єжи Мейштовичем. Він є кавалером Мальтійського ордену, а вони дуже багато допомагали нашим пораненим у лікарнях – і коштами, і забезпеченням, і медикаментами, і протезами. Активно долучився польський Мальтійський орден до лікування наших майданівців. Ми зустрілися з цими людьми, потім поїхали від Кракова – до Катовіце, де була реабілітаційна психоневрологічна клініка, тому що дуже багато майданівців мали посттравматичний стресовий розлад, і там були навіть україномовні психологи, з ними працювала наша Асоціація психіатрів України (Львівська філія). Вони їздили туди, спілкувалися з польськими медиками. Ми провідали цих людей, а потім наш шлях одразу проліг на Вроцлав. У Вроцлаві також цим займалася Фундація і Вроцлавський соціальний захист. Прийшли до їхнього Білого дому, там дівчинка мала інформацію по всіх програмах – приватних і державних. Відвідали всі лікарні, де знаходилися наші майданівці. У Вроцлаві познайомилися з Ігорем Бейзиком – почесним консулом України, який організовував нашим хлопцям реабілітацію та допомагав з документами (пригадуєте, на початку я розповідала, що багатьох відсилали без віз, без закордонних паспортів, тільки з українськими документами). Потім наш шлях тривав до Познані. Пам'ятаєте, я розповідала про Ігоря, для якого були пости у кожному місті, бо поки його транспортували, то не знали, чи людина доживе? Ним опікувалося «Товариство Золотого Лева» (Lion Club) Познані, ним опікувався генеральний консул України у Познані, ще місцеві волонтери і адміністрація госпіталю. Ми зустрілися з ними. Відвідали наших хлопців і навіть досі списуємося з ними, ділимося спогадами. Шкода, що не доїхали до маленького містечка аж під Балтійським морем – Груждзьонц, в якому теж прийняли п'ятеро наших майданівців. Але то були більше зв'язки по церковних програмах. Я не пам'ятаю точну назву (здається паломницький центр Святого Рафаїла) католицька молодь також активно долучилася.

Професійними медичними питаннями у Львові по відправці за кордон займалася тільки я, але мені допомагало дуже багато людей у технічних питаннях.

Серед моїх друзів медиків Оксана Макар◆ і Мар'яна Федечко – люди, які дуже допомагали, бо була величезна кількість поранених, я просто не справлялася з потоком інформації про кожного потерпілого, фізично сама не могла знати проблеми кожного. Дівчата, власне, саме й курували наших хлопців, допомагали з організацією додаткових обстежень для них, підготовкою медичної документації для подальшої консультації та лікування за кордоном. <...> Пройшло через нас близько двохсот людей, з них шістдесят одна людина виїхала за кордон. Це багато, і кожен раз ми шукали профільні клініки, в яких могли б кваліфіковано допомогти, – поляки зазвичай хотіли додаткових обстежень (МРТ, рентген).

Ще такий курйоз: окрім того, що до мене дзвонили майданівці і по транспортуванню, і по лікуванню, були й несподівані дзвінки – щоб дізнатися, як записатися до «Правого сектора» в Донецьку. Чомусь мій номер телефону був виставлений на сайті «Правого сектора» – і я була представлена як координатор з медичних питань. Потім почалися погрози по телефону, присилали погрожувальні sms-ки, до мене приходили з прокуратури, вимагали медичні документи майданівців, кілька разів вскривали кабінет – мої папери були перевернуті, ніби щось шукали, на щастя, мені вдалося з цього всього виплутатись без пригод.

Дуже було зручно, що наша церква і «Громадський сектор», наші друзі поселяли родичів, людей, які вже виписувалися з лікарні, допомагали з квитками і все таке інше. Ще у співпраці з «Громадським сектором» в нас було забезпечення транспортування, бо ми з Польщі мусили хлопців забирати самі. Фінансові питання взяли на себе «Фундація Духовного Відродження» і «Комітет підприємців Львівщини». У нас були перекладачі з англійської, німецької, з польської. Людям давали медичну документацію, і вони за ніч перекладали те, що нам було потрібно відіслати в клініки, – це було навіть до того, як ми запустили телемедицину, бо ще не мали коду для підключення. Потім вже робили телеконсиліуми з нашими спеціалістами по тому чи іншому важкому випадку. Ще був цікавий випадок: треба було одного хлопчину відправляти в Німеччину, і один олігарх запропонував свій чартерний рейс – зі Львова до Німеччини. Дуже багато львів'ян по цілому світі, наприклад у Німеччині. Виявилося, що той, хто запропонував чартер – син нашого колишнього лікаря, який виїхав багато років тому в Кельн, він також медик.

Мій номер телефону був настільки розповсюдженим, що я навіть не знала звідки мені телефонують, хто і кому давав мій номер. Найбільш шокуючим було, коли подзвонили з радіо RMMFM (Польське радіо), бо я інтерв'ю принципово нікому не давала, абсолютно. По-перше, не хотіла піаритися, по-друге, не було на це часу, по-третє, не вважала, що потрібно це робити. Така була дивна ситуація: я саме перебувала в міському управлінні, і там Володимир Зуб мені сказав: «Давай, Наталю, треба давати інтерв'ю, тому що люди допомагають, треба розповідати, куди йде їхня допомога». Потім я мусила давати інтерв'ю вже у нас в Україні, бо почалися певні звинувачення, інфантилізм та зловживання ситуацією з боку майданівців – я мусила пояснювати свою позицію чітко й зрозуміло. Для мене було важливо зберегти своє професійне реноме і не зловживати добрим

ставленням до нас наших польських та німецьких друзів, не перетворювати акцію порятунку в медичний туризм.

Зазвичай найтяжче поранені люди найменше вимагали, намагалися самі все вирішити, намагалися піти на роботу, навіть коли вже з протезами були. Молоді хлопці – Андрійко, Ігор. Андрійко руку втратив. Так ось він створив свою громадську організацію «Вільні люди». Абсолютно не потребував сторонньої допомоги, навіть якоюсь мірою ображався, коли йому пропонували фінансову допомогу чи ще щось такого плану. Його протезували у Відні наші волонтери, які теж виявилися львів'янами. Світ дуже тісний. Ігорко втратив ногу. Він, до речі, був транспортований разом з Аксєньєвим. Хлопчина з бідової сім'ї, але дуже позитивна людина, вчився на той час в художньому училищі Труша, прекрасний скульптор і художник. Він має протез, але ніколи не просив ніяких додаткових коштів, допомоги, бо вважав, що може абсолютно і цілковито сам себе забезпечувати, ще й свою родину.

Дуже багато було людей, які вимагали, привозили свої сім'ї, погрожували зброєю, які почали розповідати, що я відправляю людей за кордон не всіх, а за гроші. І тому мені довелося дати інформацію на телебачення і в пресі у Львові, щоб пояснити, за якими критеріями проводився відбір претендентів для лікування в закордонних клініках. Не знаю про Київ, і мене не цікавило, як воно там відбувалося, але всі пацієнти, які були відправлені зі Львова на лікування, потрапляли в профільні лікарні і отримували відповідну й повноцінну допомогу.

Не перестану дякувати тим чудовим людям, які мені допомагали. Не перестану дякувати Олегу Березюку, тому що це такі самі люди, як я, вони були цілодобово на телефонному зв'язку. Там не було такого: «Я начальник, а ти собі роби і будеш робити те, що я сказав». Там було так, коли я не могла сама дати ради, приходила в міську раду: «Треба те, те і те!» і питання вирішувалися в момент за робочим столом. Олег Березюк, наприклад, знайшов бостонську діаспору – і в Штати полетіло кілька хлопців. У одного хлопчика молодого повністю травмоване обличчя, не було ока і треба було робити повну пластичну операцію на черепі. В Німеччині Березюк свої контакти підняв. Дуже багато було тих, хто пропонував свою допомогу з інших міст, дуже багато приїжджало з-за кордону до Львова. Керівник міжнародного відділу Львівської міської ради Таня Хабібрахманова давала контакти, куди ще можна відправити наших поранених. Обмін інформацією був у нас настільки відкритий і настільки легкий, доступний, що в мене взагалі не було жодних комунікаційних проблем з міською владою.

Ми були однією командою, не говорили, що «ви держслужбовці, а ми тут волонтери», ми були всі разом. Якщо було потрібно щось терміново – чи кошти знайти, чи кудись відправити поранених, чи налагодити захист людей, які повернулися з лікування, наприклад, дітки були, яким треба було оздоровлення якесь – збиралися в міській раді у Олега Березюка в кабінеті, і все вирішували з його службами, з волонтерами – ми були згуртовані. Коли почали спілкуватися з іншими містами, то виявилося, що в деяких зовсім не так. У нас теж свої були

нюанси між собою, через недостатню комунікацію, але ми справилися: «Якщо ти не можеш зупинити хаос, то його треба очолити» – це було нашим гаслом.

Лікування майданівців тривало до середини березня – відправлення, операції. Потім почалися вже програми реабілітаційні, які нам запропонувала Словаччина (це вже з киянами – Оля Чуйко◆, Міжнародна Асоціація Підтримки України). Оля мала комунікацію з Янкою Бур'яновою (консул Словаччини), вони запропонували дванадцять місць для наших майданівців. Відібрали дванадцять чоловік з Києва і дванадцять зі Львова, і ще взяли україномовного психолога зі Львова. Їх відправили до Словаччини.

Потім з'явилися наші друзі з Польщі, особливо з Вроцлава і Варшави, які також запропонували реабілітаційні програми для майданівців, і ми вже пролікованих відправляли туди на реабілітацію. «Клуб інтелігенції» займався створенням таких відпочинкових таборів для дітей і для майданівської молоді (до вісімнадцяти років). Я мала список всіх воєводств, зведений список всіх майданівців, які пролікувалися там, у мене була повна картина тих, які пролікувалися в Польщі, як за державними програмами, так і за приватними. Ми обмінювалися інформацією з Німеччиною, Польщею і Словаччиною. Ще фундація «Освіта для демократії» зібрала кошти і надала фінансову допомогу всім без винятку пацієнтам, які лікувалися за кордоном. Вони приїхали до Львова, ми склали їм списки, – і вони надали допомогу. Про кожну людину я можу розказати дуже багато, про всіх двісті двох.

Розповідаючи багато про Польщу, буде несправедливо, якщо я не згадаю ще одного нашого молодого хлопця, якого завдяки Олегу Березюку нам вдалося відправити на лікування до США, в Детройт. Дмитрику було шістнадцять, і на Майдані він зазнав дуже важкого поранення. Осколком від гранати йому вибито око і пошкоджено півобличчя. Дитину в супроводі старшого брата прихистила і опікувалася ним українська діаспора в Детройті. Над його обличчям попрацювали найкращі пластичні та щелепно-лицеві хірурги США. Потім я втратила його слід. Аж раптом 2016 року телефонує мені моя свекруха, яка на той час мешкала в Чикаго, і каже, що мене чекає сюрприз. Чую в телефоні голос молодого хлопчини – а це, виявляється – Дмитрик. «Пані Наталю, дякую за врятоване життя і за те, що повністю змінили мою долю. У мене все чудово. Я студент в Чикаго». Дмитрик на реабілітацію після операції потрапив у Чикаго, де його знову ж таки взяла під опіку діаспора, і таким чином хлопчина залишився в США. Зараз вчиться і працює ведучим Українського радіо. Настільки світла і хороша дитина, що я просто щаслива з того, що у нього все гаразд у житті.

Ще наприкінці березня 2014 року до нас приїхали канадці, я тоді познайомилася з Уляною Супрун, яка працювала в рамках програми «Лікарі без кордонів». Канадські пластичні хірурги відбирали поранених майданівців і потім в Києві обирали ще з тих людей, які ви не встигли прооперуватися. Вони безкоштовно оперували потерпілих у Києві. Я їх приймала у Львові. Оглянули, вибрали для себе таких, яким вони змогли б допомогти. Їх було четверо – реабілітолог (Андрій Півторан), пластичний хірург (Олег Антонишин), був ще сімейний лікар (Юрій Гуцуляк) та Уляна Супрун. Андрій Півторан та Тоня Кумка (його дружина)

впровадили шикарну канадську програму навчання протезистів і реабілітологів. Дали протези та розхідні матеріали до них, навчили обслуговувати ці протези наших спеціалістів з протезного заводу – а це дало можливість протезувати значно більше людей, які цього потребували. Оскільки протезування і обслуговування за кордоном є дуже дороговартісним.

<...> Я вважаю, що Львів працював дуже класно під час Майдану. <...> Надзвичайно злагоджена робота. Було надзвичайно багато людей, які працювали непомітно. Крім медицини я знала, де мені зроблять переклад, де забезпечать проживання, де забезпечать повністю медикаменти, логістику, при потребі – харчування. У Львові під час Майдану співпраця виглядала ідеально.

[Майданівський етап завершився] в кінці квітня – на початку травня. На початку травня я відправила хлопців в реабілітаційний табір. А потім подзвонила Оксана Сивак і повідомила, що йде батальйон «Львів» на війну, а хлопці взагалі не підготовлені в плані надання меддопомоги і їм треба допомагати. Таким чином розпочалася моя історія тактичного військового медика, інструктора такмеду. Львівська філія медичної служби Штабу національного спротиву трансформувалася в ГО «T–Helpers», але це вже зовсім інша історія.

Ярина Боренько:

«Мені здається, що сама схема допомоги працювала ефективно, і це не просто щось спонтанне – були певні умови нашого успіху»

У сектор медичної допомоги я потрапила, як почалися розстріли, до того займалася соціальними мережами, перекладами в громадському секторі Євромайдану. Я займалася доволі серйозно аналізом процесу європейської інтеграції, була в Громадському комітеті Східного партнерства, готувала аналітику. Тому я чекала того, що угода не буде підписана, десь в квітні, напевно, це було вже ясно, для мене це не було чимось несподіваним. Я була у Вільнюсі на саміті*, це фактично був перший такий захід – прототип Майдану за кордоном. До певного часу я брала участь в Майдані час від часу, не мала можливості часто приїжджати до Києва, і в громадському секторі була потреба хорошої комунікації в соціальних мережах, то саме я її налагоджувала. Треба було зустрічатися, приїжджати, можна було на зустрічі про щось домовитись і потім дистанційно це робити. Нас було кілька, ми були в різних містах, і якісь резонанси це викликало, тому що ми були англомовні, могли комунікувати з іноземними журналістами і так далі, були зв'язковими.

Десь числа 19 [лютого] <...> створили львівську групу громадського сектора

* Дводенний саміт ініціативи Євросоюзу «Східне партнерство» відбувся 28–29 листопада 2013 року в Вільнюсі.

Євромайдану. Я прийшла, щоб подумати, як робити ті самі соціальні мережі, але у Львові. <...> Не було нічого запланованого. Із частиною присутніх там людей я бачилася до того часу в Києві, з деякими я була знайома давно. Так само там були люди, які знали раніше по певній роботі, що я ніби непоганий менеджер-логіст. Коли почалось уже не таке секретне транспортування поранених, коли вже більше людей про це знало, тоді я долучилася. Тому що до того часу, коли у Львові переховували поранених, багато що робилося таємно, про це знало вузьке коло людей, і це вимагало залученості лише кількох людей. 19–20 лютого вже стало ясно, що це масштабне явище, і більше людей долучилося. 22–23-го числа була вже легалізація того всього.

Ще, коли це було небезпечно, до Львова з Михайлівського монастиря в Києві транспортували поранених, були польські реанімобілі, які возили найважчих. Мені здається, вже у перший період більше двадцяти поранених було в львівських лікарнях. Тих, хто мав такі поранення, що можна було довезти їх в приватну лікарню, довозили в приватну. Це були важкі випадки, особливо перші. В ніч з 21-го на 22-ге або з 22-го на 23-тє були визначені дві лікарні, які приймали за профілями поранень, й інші так само приймали.

Почалась така невеличка істерія, тобто з'явилося дуже багато людей, які хотіли щось робити, щось допомагати. Був тотальний хаос, було багато груп.

У нас був умовний штаб, де ми займалися пошуком поранених. <...> Наприклад, шукали львів'ян, які залишились у Києві, і тих, які були транспортабельні, намагалися перевезти, тому що в Києві на той час лікарі ще здавали поранених міліції. Там на той час саме ставлення лікарів до протестувальників було дуже негативним, потім уже склалася інша ситуація. <...> Були випадки, коли хлопці з простріленими ногами сиділи вдома і не хотіли нікуди виходити, в той час у них був просто шок. Але були й інші хлопці, які допомогли витягнути їх, завезти до лікаря. <...> Мене попросили цим займатися. Було дуже смішно – все почалося з того, що «Правий сектор» дав телефон одного лікаря, який ніби відправляє до Польщі, і цей телефон просто розривався всі хотіли в Польщу. Я півдня займалася тим, щоби просто викинути цей телефон із соціальних мереж.

Волонтерство було хаотичне, кожен щось робив, але не було можливості це все об'єднати. Було кілька груп, деякі з них ефективні, деякі більше займалися речами, які, можливо, не були потрібні, наприклад виробленням індивідуальних карток – потім виявилося, що там були фактично фінансові махінації.

<...> Ми вміли робити речі, яких не вміли робити інші: налагодити інтернет, посканувати документи, перекласти діагнози, організувати перевезення людей і так далі. Тобто, я займалася такими речами, які не всі хотіли робити. Було багато людей, які хотіли допомогти: принести поїсти, дати гроші, але була потреба просто в [логістичній] роботі. [Якщо ти її робиш], тебе всі ненавидять. Тому що, по-перше, ти сидиш за комп'ютером і, наприклад, перекладаєш діагноз, і десь там може дійти до того, що через тебе щось гальмується. По-друге – конфлікти з лікарями, наприклад, лікарі могли щось затримувати. І по-третє, напевно, тому, що

я могла собі дозволити сказати людині, навіть важко пораненій, що вона погано поводиться. Це на той момент було дуже не модно, бо це все були герої. Це потім виявилося, що дехто з них – умовні герої, що ті, які були героями, вони насправді поводилися дуже тихо і намагались якось вийти з того стану. В той же час уже тоді виявилися тенденції людей, які тяжіли до криміналізації. Люди не могли ще тоді розрізняти, всіх їх вважали героями, яких треба любити. Тоді, наприклад, сказати якійсь людині, що вона, незважаючи на те, що була на Майдані, займається фінансовими махінаціями з карткою – це було наче образити героя і зробити себе ворогом всіх волонтерів, які готові були бігати за героями і всьо їм робити.

<...> Через різні контакти з кількома людьми вдалося налагодити систему, як найважчих хворих відправити на ефективне лікування за кордон. Відповідно, в нас були люди, які займалися паспортами; люди, які займалися візами; люди, які займалися перекладами; люди, які контактували з тими, хто може надати нічліг тим, хто вже виписався зі стаціонару, якщо вони на щось чекали; була людина, яка налагодила інтернет; були люди з машинами, яким можна було подзвонити, коли треба було когось везти або забирати.

Це була система, яку вдалося налагодити. Вона видозмінилася за декілька днів, коли головна лікарка просто вигнала нас з того кабінету, куди спочатку впустила.

<...> Все перемістилось до Наталки Іжицької◆ в кабінет, але там уже не могло бути так багато людей, як доти, вже більше треба було по інтернету пересилати. З іншого боку, вже не було такої потреби втрьох одночасно сидіти та перекладати, тому що час минув, і наплив важкопоранених був уже менший. Вже більше були стабілізовані люди, яким можна було операцію зробити і через тиждень, і через два тижні – вже не було нічого гарячого.

У нас була група з десяти-п'ятнадцяти волонтерів, які були в різних лікарнях. У нас був класичний google-диск із таблицею, де кожний поранений був записаний, і крім того, що ми дивилися його медичні показання, там ще записували соціальні потреби – хтось не мав що вдягнути, комусь треба було переночувати після виписки тощо. <...> Кожен, хто відповідав за людину чи палату, зазначав, що зроблено. Відповідно, той, хто погодився бути в тій базі, міг зайти подивитися, що робиться, що можна зробити. <...> Крім того, мінімум раз на тиждень ми зустрічались: просто розповісти один одному, що де відбувається, чи десь посидіти поговорити просто так – такі речі потрібні.

Це тривало десь до кінця березня, бо потім наш громадський сектор почав приймати переселенців, і це наклалося на роботу з пораненими.

У нас було десь триста людей з Криму. <...> Це було об'єднано, бо, якщо волонтери, наприклад, зробили базу даних, де переселенців можна поселити, ми теж користалися тою базою, коли якісь поранені потребували нічлігу, дехто лишався на стаціонар, дехто повертався звідкись – тобто, в нас ще було кілька місць, де можна поселити людей. Це було спільне.

<...> Були контакти. Наприклад, міг бути маленький готельчик, представник якого сказав: «Одну кімнату ми даємо, дзвоніть». Ми собі фіксували, що є людина,

відповідальна за контакти з тим готелем, і я зв'язувалася з тією людиною і казала: «В мене тут один поранений, на дві ночі» – і все, далі вже або я в готель йшла, або ця людина. Були готельчики, хостели, приватні помешкання. Були варіанти, наприклад, такі: представник якогось ресторану прийшов і сказав, що вони готові годувати стільки-то людей. Або люди самі приходили, або ми їх шукали. Дуже часто це були люди, пов'язані з роботою когось із нас. Хто працював в нерухомості, мав можливість поширити швидко інформацію, дізнатись, хто має якісь квартири. Хто працював у туристичному бізнесі – швидко міг знайти харчування, транспорт.

<...> Люди масово найбільше фінансово підтримували поранених, і ми не знали, скільки було коштів, і не цікавилися цим. Ми не займалися збором грошей, ми могли збирати тільки на якісь дрібниці. Ми не постили жахливих фотографій поранених із текстами «треба-треба гроші» і так далі. Відповідно, ми себе відмежували від тієї реакції, коли люди давали гроші і хотіли допомогти тим першим постраждалим. [Багато робилося на емоціях.] Зараз уже менше, але тоді люди хотіли побачити конкретно пораненого, якого вони врятують. Набагато важче часом було, наприклад, знайти гроші на бензин або ще на якісь речі – от наприклад, потреба в модемі точно емоції не викликає, але він потрібний.

<...> У нас була взаємодія з міськрадою, з фондом, який оперував грошима, зібраними під час львівського Майдану. Звідти ми брали певні ресурси, або просто якісь люди свої гроші давали. У мене були випадки, коли люди оплачували бензин, а за машину водії нічого не брали – різні схеми були.

[Моя робота це переважно] логістика. <...> Питання було поставлено так, щоб якось організувати, щоб воно працювало. Відповідно, треба було знайти людей, які вміють швидко реагувати. І ще треба сказати, що волонтерство з Майдану сприймалося так: ти допомагаєш, але робиш те, що тобі подобається. Зайшов у лікарню будь-коли впродовж дня, походив-пожалів поранених – це все добре, але волонтерство є таке, що коли ти хочеш допомогти не собі, а іншому, то треба робити не тільки ті речі, які тобі подобаються, і це має бути якась дисципліна, має бути виділений якийсь час. Відповідно, треба було цей час спланувати, треба було зробити систему, коли люди можуть щось робити, контролювати, що саме вони будуть робити.

[Як люди поєднували це зі своїм життям, з роботою?] Спочатку, коли був студентський страйк, студенти та викладачі були, умовно кажучи, вільні. Та категорія людей була доволі доступною, ще багато людей було з приватних фірм, де фірма ставилася з розумінням, або просто самозайняті люди, які собі якось облаштовували час. І головне було знати, що в них із часом, і коли вони можуть працювати.

<...> Перший тиждень, здається, було так день у день, що я дуже мало спала. Перший місяць була в лікарні майже кожен день, напевно, чотири рази на тиждень. <...> А потім воно вже пішло до ладу, і з'явилося відчуття, що це система, яка буде функціонувати довго. Вже коли адреналін пройшов, почали знаходити час на інші речі, на відпочинок, треба було організовувати все на спокійніших засадах.

Були конкретні пацієнти, якими треба було займатися. <...> Випадки бували різні. Наприклад, один із перших постраждалих – це був майданівець, у якого було чотири кулі в голові, легкі патрони, він ходив, усміхався, просто боліла голова. У Львові лікарі сказали, що якщо кулі витягувати, то треба зносити півчерепа, і краще з ними жити. Але його батько дуже хотів, щоб йому ті кулі витягли. Теоретично кулі можна витягнути, а практично ніхто у Львові не хоче за це братись – нема спеціалістів. Такий складний випадок, можна спробувати за кордоном. І ми починаємо тоді готувати документи. Тобто на відміну від груп, які вивозили за кордон просто так, ми вивозили людей туди, де вони вже мали клініку, яка їх точно прийме, і в переважній більшості мали лікаря, який сказав по документах, що він за це береться. Треба було перекласти всі виписки, все відсканувати – рентген-знімки або МРТ, це теж важко, тому що це роздільне сканування, яке забирає багато часу. От цим, наприклад, треба було зайнятися. <...> Наталка [Іжицька] розмовляла з лікарями, потім передавала завдання нам. Наприклад, щоб стиснути диск, на якому є все МРТ голови – це вимагає часу, і цим треба займатися, а воно дуже нудне. Тобто, вважайте, що п'ять годин у вас піде на це. В той же час хтось до вас приходить, кричить, істерить, хоче чогось, треба думати, що робити, і так далі. І потім вже надходить відповідь з якоїсь лікарні, і треба пораненому зробити візу – це забирає теж у кращому разі півдня. І треба підготувати його транспортування, і нарешті він їде. Фактично на одну людину йде два-три дні. Це такий пріоритетний випадок, який треба вирішувати швидко. <...> А потім із лікарні дзвонять, що треба його забирати, бо виписують, тобто через якийсь час починаються зворотні речі: треба людину забрати, відправити додому, залежно від її стану – чи поїздом, чи із супроводжуючим.

<...> У того хлопця з кулями в голові був паспорт, тому епопея з паспортом тут у нас відпала. Якщо в людини згоріли документи, взагалі нічого нема, а паспорт потрібний – це складніше. З міграційною службою треба було робити багато процедур, заяв, щоб отримати закордонний паспорт. Я могла знайти людину з машиною або якогось волонтера, видати гроші, сказати, що робити, і вони шурували робити паспорт. Це теж могло пройти півдня, поки вони повернуться. Був випадок, коли я просто фотографувала на паспорт людей, які не могли вийти, бо були лежачими. Тобто, я як людина технічна могла багато що робити. Отак день міг виглядати. Були речі, які можна вирішити по телефону або через інтернет. Наприклад, на завтра троє людей, з ними треба зробити те, те, те. Шукаєм п'ятьох волонтерів на цю справу, п'ять волонтерів знаходяться, вони з тими людьми роблять те, що треба зробити: документи, паспорти, поселити, знайти ліки. А були речі, які вимагали присутності потерпілих.

<...> На початку завдання були сконцентровані, а потім стали такими тривіальними. Люди завершували лікування в лікарнях, залишалося дедалі більше львівських, люди їхали додому, потім треба було забирати поранених назад з-за кордону.

Родичі з'являлись, але вони могли не мати візи, не завжди їм легко було її зробити. Були люди, наприклад, з Донецька, на той час там про родичів не могло бути мови – вони просто боялися. Різні випадки були. Був у мене хлопчик,

якому мама сказала: «Нащо ти туди їдеш взагалі?» – ну, можливо, вона навіть не усвідомлювала, що сталося. Тому що, коли в людини прострелена рука в лікті і їй загрожує ампутація, але людина їсть, говорить, сміється, ходить – то все нібито нормально, просто рука зафіксована, крові нема, нічого такого на поверхні нема, але насправді в неї перспектива інвалідності. Коли ушкоджень отак не видно, то людям здається, що людина мало не здорова. І мені здається тепер, що з родичами в багатьох випадках так було: вони просто не усвідомлювали, що сталося. Були випадки, коли людей треба було супроводжувати, причини були різні. Був хлопець із Тернополя, з мамою, у нього були проблеми, здається, з очима, і мамі теж зробили візу, але все одно – мама в стресі, ніколи за кордоном не була. Це був Люблін, ми їх могли транспортувати поїздом, і все одно їх треба було в той поїзд посадити, вони приїхали до Львова – їх треба було на два дні поселити. Тобто, незважаючи на те, що в Польщу вони доїжджали самі, ними треба було займатися, вони були не львівські.

[Там за кордоном] переважно з'являлись українські волонтери, які ними опікувались. Але за кордоном так само деякі ті волонтери, що я з ними стикалася, вбачали свій обов'язок в тому, щоб зайти до пораненого, поговорити з ним, сфотографуватись. <...> Більше таких людей, які робили логістичні речі, я бачила в Німеччині, ми спілкувались через інтернет. Вони серйозно працювали – могли реабілітацію організувати, і такі випадки були, коли люди просували там місцеву програму підтримки українських поранених. Тобто вони розуміли, що безплатно нічого не буває, і на все потрібні гроші. Там були випадки, коли місцеве самоврядування оплачувало лікування. А в Польщі все було на урядовому рівні, був указ про військові лікарні, де приймали наших поранених. І ще деякі місцеві адміністрації теж [допомагали]: в люблінському шпиталі мені колишній мер казав, що там от є два ліжка, вони можуть бути якийсь час для українців, тобто двоє пацієнтів вилікуються, і вони візьмуть ще двох їм на зміну – це було таке управлінське рішення. У Польщі це була ініціатива польських політиків. А Іспанія, Німеччина, Італія – це трошки інші країни, вони тим не дуже переймалися, там я зустрічала випадки, коли місцева громада була каталізатором рішень на підтримку поранених українців. <...> Я конкретно тим не займалась, але знаю, що так було.

<...> [Щодо офіційних структур у Львові.] Заслугою Львова є те, що міська рада взяла на себе відповідальність за переховування людей. Всі розуміють, що жодні лікарі тим не займалися б, якби не було згори сказано – всі боялися. Тобто, на той момент були [чиновники], які взяли на себе відповідальність, і це дуже важливо, хай би ким зараз ті люди стали і хай би як вони зараз поводилися. На таке здатен не кожен. Оскільки всі волонтери сварились, і було кілька груп, які вважали, що вони найрозумніші, в міськраді були спроби нас зібрати й помирити. Ну, не дуже це вдалося, але принаймні кілька разів можна було прийти в міськраду, вже зовсім кулаками махати там ніхто не хотів – подивились один на одного і якось помирилися.

Міськрада також ініціювала залучення соціальних служб до опіки пораненими, в якийсь момент одночасно з міськрадою і в нас з'явилася база даних, тобто ми

мали список людей. Ну, доступ до тої бази даних для нас був доволі обмежений, але ми, по-перше, могли в ту базу поставити постраждалих, яких там не було з якихось причин, бо не всіх можна було знайти, і вони отримували соціальну допомогу. І, по-друге, ми могли дивитися, в кого яка ситуація – можливо, ще комусь треба допомогти з медичної чи реабілітаційної точки зору. От. Це, наскільки я знаю, мало в якому місті було, вже на кінець – на середину березня, на обліку було спочатку чотириста, потім ще більше людей, і ними займалися, вони не були самі.

<...> На рівні області (у Львові область і місто завжди воюють, вони воювали й у цій сфері) мав місце дуже великий бардак. Саме тоді була «Свобода» при владі і було багато проблем з переселенцями. Переселенцями мала займатися область, область з тим не справлялася. Проводила багато якихось дивних показових заходів, але на рівні області соціальної роботи з пораненими майданівцями тоді фактично теж не велось. І коли я прийшла в один районний відділ соціального захисту, принесла документи важкопораненого, який був у Польщі, то вони запитали: «Він що, ще живий?» От, і на тому все закінчилося, ніхто там цим предметно, з точки зору політики, не цікавився. Прості люди, можливо, цікавились, але система – ні.

<...> [Львів] на початку займався всіма пораненими, які перебували у Львові. Але якщо йдеться про міську довгострокову підтримку, то ясно, що йдеться про мешканців Львова. <...> До Львова ж всі хотіли їхати лікуватися, були цілі історії, коли звідси до інших міст поранені дзвонили та казали: «Ой, у нас тут кльово, нам тут гроші дають, годують». І тож купа народу вирішила, що у Львові добре, тому захотіли всі приїхати. Тому що у Львові лікування майданівців справді було порівняно з іншими містами дуже добре поставлено.

<...> Стосовно львівських поранених – ми передали ту базу даних в міськраду. І це логічно. Тут ще важливо було всіх тих людей знати і пам'ятати. І треба зважати, що почалася війна, багато хто з тих активних майданівців пішов на війну.

Останнього пораненого з майданівців я транспортувала, напевно, у липні, може, у серпні. Також десь у липні-серпні ми ще опікувались одним постраждалим – то був такий собі дядя Вася, у нього був рак, він вже помер. Тоді ми через Херсон шукали волонтерів, які би допомогли йому там у тому стані. Тобто все це до літа тривало, і багато людей просто зникли з нашого поля зору, тому що почались інші події.

<...> Мені здається, що сама схема допомоги працювала ефективно. Ми витягували людей, про яких казали, що вже нема шансів. І я не думаю, що це траплялося спонтанно. По-перше, спрацювали навички минулого Майдану. Бо більшість волонтерів, логістів і інтелектуалів, які продукували якісь схеми, все ж таки мали досвід 2004 року, коли вони були дуже-дуже молоді. Так само досвід самооборони – може, комусь здається, що він виник просто так, але цей досвід був накопичений перед тим.

По-друге – це мережі лікарів, різні лікарські товариства, ті люди між собою спілкувалися, тож мережі – співпрацювали. Коли, наприклад, було вирішено,

що лікарня їздить на Майдан вахтовим методом – це було серйозне рішення колективу: кілька людей поїхало, ті, що лишились, на місці виконують роботу тих кількох. Це нормальна професійна реакція лікаря на ситуацію. Звісно, не всі лікарі були такі, ми знаємо про інших лікарів багато негарних історій, але якщо говорити про Львів, тут все ж таки спрацювала якась традиція.

Якщо говорити про логістичну підтримку, то нею займалися люди з громадських організацій, які [мали досвід] керування великими проектами, які мали навички логістики, – вони просто в один момент зійшлись, і в них вийшло. Тобто я не вважаю, що це просто з неба хтось з'явився і винайшов.

Так, це було зростання кваліфікації суспільства, і ця кваліфікація не була потрібна в тій державі. Це можна віднести до причин Майдану: дуже багатьом людям з хорошою кваліфікацією просто в якийсь момент стало незрозуміло – а нащо я в цій державі такий розумний?

<...> А ті люди, що залишилися [волонтерами], далі працюють, допомагають армії. І вони дуже добре орієнтуються в прицілах, каліматорах, нічниках, тепловізорах – це ж одна і та сама технічна кваліфікація. Це просто була ситуація, коли люди дуже швидко змогли переключити свої навички на ту систему протесту. Люди, з якими я контактувала, були між собою пов'язані ментально – ми розуміли один одного з півслова. Це був однаковий досвід, одна мова, тому воно працювало.

Якщо брати силові організації, як от Самооборона, «Правий сектор» – там, крім традицій, було ще багато індивідуальних виявів: ти міг просто прийти і, не маючи ніяких навичок, все одно бути корисним, охороняючи, рубаючи дрова, кидаючи коктейль (хоча «коктейль Молотова» кидати вже треба мати навички, принаймні фізичні). А у медичній допомозі, в логістиці було багато людей середнього класу, з освітою, з досвідом роботи. І це були люди, які мали гроші. Тобто, ми не дуже бідні, і, якщо щось ставалось, я могла зі своєї кишені витягнути гроші на якусь дуже потрібну річ.

Напевно, важливим було й те, що можна було зробити щось самому, і була тяглість структур, ми те все відчували. Ми колись навчались на однакових факультетах, працювали в однакових проектах, зустрічались на конференціях, мали спільний досвід. Ми могли разом щось зробити.

[От такі передумови нашого успіху.]

<...> Багато що стерлося з пам'яті, а багато чого я стирала штучно, тому що треба було від цього відходити та повертатися до професійного життя. Дуже не хотілося ставати такими навіженими, без перспектив, як багато хто став. Тому я штучно багато від чого відмежовувалася, мені щоб згадати, то треба тепер докласти зусиль.

Медичне волонтерство закінчилось із Майданом, а далі вже почалася війна, з'явились нові поранені, і багато людей вже роками перебувають у тому. Проте я не хотіла постійно цим займатися, бо я маю певний професійний досвід, я непогано знаю Кавказ, я розуміла, що таке військові поранення, і розуміла, що так, як з Майданом, це не буде, що це набагато страшніше.

<...> Зараз все-таки багато що на місцевому і державному рівні робиться. Я не хотіла залишатися під час війни на рівні Майдану, коли нема держави, і ми щось робимо, щоби врятувати людей, тому що в мене є усвідомлення, що держава є. І що тепер ми маємо, якщо держава робить добре, то їй допомагати, а якщо держава робить погано, то їй про це казати. Мені було страшно, що люди хочуть перейняти функції держави та створити паралельне суспільство. Я дуже добре усвідомлювала, що вічно це тривати не може.

Зараз я займаюся речами, в яких я розуміюся, і допомагаю певним людям, які потребують моєї допомоги, створюю інтелектуальні продукти, надаю консультації. Просто не хотілося залишатися на тому рівні, треба рухатись далі.

***

Я зі Львова і мешкаю у Львові, навчалася в Німеччині. Я взагалі політолог, тривалий час працювала в освітніх проектах, багато займалася соціальними проблемами, була в керівному комітеті Форуму громадянського суспільства «Східне партнерство», добре орієнтуюся в європейській інтеграції і гуманітарній сфері. Маю досвід менеджменту проектів, тому для мене участь у Майдані – це було більш-менш застосування професійних навичок.

ТЕРНОПІЛЬ

Ірина Кельнер:

«Моя участь полягала в налагодженні чіткого, якісного збору інформації про постраждалих»

Для кожної людини, яка пережила Майдан 2004 року, другий Майдан, напевне, починався складніше. Бо ми надзвичайно активні були на першому Майдані – наша компанія, наші друзі, наші однодумці. [Я керую фірмою]. Ми в 2004-му фактично відправляли своїх працівників на роботу на Майдан. <...> Але, враховуючи те розчарування, яке принесли наступні події, ми досить обережно підійшли до нового Майдану, до Революції Гідності. Обережно передивлялися, що відбувається. Ми не могли навіть в голові скласти, що може трапитися таке, як побиття студентів, що можуть бути якісь криваві події. Наша активність проявлялася по-іншому. Якщо минулого разу ми агітували людей, казали: «Їдьте, ми даємо матеріальну підтримку, підтримуємо ваші сім'ї, зберігаємо вашу зарплату», то цього разу ми казали: «Ми не заперечуємо. Ми зберігаємо роботу, зарплату, але це ваше бажання». Проте за цей час наша фірма стала трохи більша. Самостійно брати участь, коли ти відповідаєш за майже тисячу людей, за їхні сім'ї, за їхню зарплату – немає такої можливості. Але ми допомагали матеріально там, де можемо, і підключалися матеріально там, де нас просили. Треба генератори –

на тобі генератори. Треба мати – нате мати. Треба мішки – на тобі мішки. <...> Але почала надходити велика кількість постраждалих. Це вже я про ті криваві дні, я по датах не пам'ятаю. Що зробив Майдан? Уся Україна була в страху, кожен боявся за щось своє. Що зробили ті діти, які стояли там, на барикадах? Багато було дітей, ті хлопчаки, студенти. Мій син теж студент, він у Києві вчиться. Я його дуже просила: «Сонечко, тільки не лізь там на барикади». І коли мені приходили sms, що якась аптека поблизу Майдану Незалежності – значить уже ліки потарабанив кудись, у мене серце зупинялося. І ті правосєки, які були на той момент, зовсім не ті бандюки, які зараз вилазять. Вони приходили до нас, просили пластикові труби, якими вони захищали собі ноги – уявляєте, що це був за захист. Це певний ідеалізм, але я дуже тішуся з того, що ідеалізм був.

Яким чином все плавно перейшло до безпосередньої участі [в подіях], у допомозі постраждалим? Коли ми зрозуміли, що або пан або пропав, що не може такого бути, щоб все лишилося, як було. У нас перед одним із маркетів в Тернополі є великий білборд. Коли почалося, ще не було тієї всієї крові, але коли були дуже напружені ситуації, коли залізниця не працювала, коли не пускали автобуси, ми дали вказівку заклеїти той білборд жовто-блакитним прапором, і написати «Україна понад усе». Це була наша громадянська позиція. Я приходжу на роботу, офіс-менеджер до мене кидається і плаче, каже: «Ірино Анатоліївно, дякую». Я кажу: «Що трапилося?» – «Білборд поклеїли, дякую вам за те». Ну, це таке було щемливе почуття. Тому що ще не було зрозуміло: Янукович піде, не піде, і ми розуміли, що як не піде, то буде нам всім непереливки. Але сидіти тихенько і робити вигляд, що нічого не відбувається, було складно. Ну, слава Богу, все сталося так, як сталося. Бо, як кажуть, посадили би усіх. Я ніколи б не могла подумати, що таке може бути в Україні. Ніколи.

У Тернополі, в принципі, не було проти кого майданувати, бо [опоненти] нас боялися, і всі розуміли, що всі ми заодно, що в Тернопіль немає чого лізти. Це окрема така конфедерація, яка завжди голосує по-іншому, ніж ціла країна. Ну, так, той єдиний представник президента, силовики якісь там були, напевно, якби була вказівка робити щось по всій Україні, то, напевно, робилося б. Але, в принципі, на тернопільському Майдані ніякої небезпеки ні для кого ніхто не становив. У чому був великий плюс того Майдану, що там збирали ліки, пожертви, одяг, і там вже збиралися автобуси для бажаючих від'їжджати на [київський] Майдан в той чи інший час. Тобто це було таке перевалочне місце. Там на тернопільському Майдані, в медичній палатці, керувала усім Наталя Мазур, яка, власне, підключила мене до допомоги постраждалим. Вона каже, що випадково зайшла в ту палатку, подивилася на тих дітей, які нічого не знають, у них все навалом лежить – вона налагодила облік тих всіх медикаментів, вона їх передавала, пакувала, зберігала в правильних температурних умовах, бо це було теж важливо. Вона логістично змогла все владнати. Крім того, вона налагодила співпрацю з аптеками – домовилася, що можна закуповувати за їхніми знижками ліки. Потім вже та сама система співпраці перейшла на допомогу армії.

Стало зрозуміло, що події на Майдані вже мають своє логічне завершення.

Янукович втік. Хлопці вже почали поступати на лікування, не ховаючись. На тернопільському Майдані залишилися певні кошти, зібрані для тих, хто був на Майдані. Тоді було вирішено, що потрібно їх розподілити між постраждалими. А для того, щоб розподілити, треба розуміти, хто постраждав. З цим до мене Наталя і прийшла і, в принципі, моя участь полягала в тому, щоб це налагодити чіткий, якісний збір інформації про постраждалих. Щоб їм, по-перше, надати допомогу за рахунок тих коштів, які залишилися на Майдані. По-друге, Рада так само виділяла кошти на постраждалих на Майдані, було фінансування. І потім вже на нас якимось чином вийшов Артем [Миргородський◆], і виявилося, що є така «Ініціатива Е+», що ми не єдині. Ми ту базу даних, яку напрацювали, передали хлопцям. Дякуючи їм і дякуючи тим, хто вже довів це до логічного завершення, виплачуються кошти не тільки родинам загиблих, а й тяжко постраждалим на Майдані.

[Зібрати цю базу даних] було нелегко. По-перше, Наталя була в медичному наметі в Тернополі, вони відправляли на Майдан хлопців, і вони знали, хто серед них був, принаймні прізвища. Певні списки були. Потім, уже зібравши базу, ми пішли по лікарнях місцевих. Багатьох із наших, хто тяжкий, або в Києві лікували, або одразу за кордон. Ті хлопці, які горіли в наметах, пам'ятаєте, з Теребовлі? Вони одразу поїхали з Києва, з Опікового центру, в Чехію. Були такі, що десь в Польщі на лікуванні. Було кілька хлопців зі Сходу, Донецька, Дніпропетровська і один з Києва, яких чомусь до нас прислали. Ще одного хлопчину ми так і не знайшли, він тернопільський, був у нас на лікуванні, а вчиться у Києві. І його відправили, це ще до кінця цих подій, він лікувався десь з кульовим пораненням чи роздробленою кісткою, так ми і не з'ясували, тому що тоді були приховані імена. Ми знаємо, що він десь в університеті Шевченка вчиться. Але оскільки, як я розумію, було не дуже добре ставлення до тих студентів, які брали участь у Майдані, то ми так і не змогли виявнити, хто це такий. Адреса, яку він залишив, – це гуртожиток.

То що ми зробили? Ми вийшли на обласну держадміністрацію, попросили їх написати розпорядження по всіх лікарнях наших. Хто лікувався в Тернополі, то з ними просто: усі лікарні обійшов, всю інформацію зібрав, адже відомо, де всі вони лежали – травматологія, хірургія, опікова, профільні відділення, не так багато. Зібрали інформацію про всіх. Затим ми йшли до керівництва лікарень. <...> Крім всього, я так зрозуміла, що Наталя до мене звернулася, тому що ми є одними з найбільших роботодавців в області, нас знають, з нами рахуються в будь-якому випадку. То нам не було складно передзвонити комусь із керівництва і розповісти про те. Ми не записували хлопців без їхнього відома, згоди. Ми в кожного брали дозвіл на обробку персональних даних.

[Це ми робили ще на початку.] Коли прийшов Артем, то я зрозуміла, що у нього ширший перелік інформації, який він збирав для себе. Ми збирали те, чого буде достатньо для облради, для того щоб надати матеріальну допомогу. Якісь свідчення про те, що поранений був учасником Революції Гідності; якісь медичні заключення, що з ним, власне, сталося; звичайно, копія паспорту і індивідуальний податковий номер, дозвіл на обробку персональних даних і заява

з коротким описом, як сталося те, що сталося. Ми для кожного постраждалого завели окрему папку, документи сканували. І, напевне, у нас зараз з усіх областей найбільш систематизований архів по наших хлопцях. Наш підхід такий – якщо вже щось робиш, то треба робити по-людськи.

<…> Були у нас по одному хлопчині сумніви, з якого боку барикад він був, чесно кажучи. І до цього часу ми достеменно цього не з'ясували. Єдине, що сказали волонтери, які передавали його з київської лікарні на Тернопіль, що в тому місці, звідки його привезли, на той момент «тітушок» уже не було. Цей хлопчина лежав у лікарні – перебиті коліна повністю, його було прооперовано кілька разів. До речі, у нас дуже хороший хірург є в Тернополі, який оперує за кордоном і в Тернополі також, ставить надсучасні пластини для тих, хто не мав би ходити.

Що хочу сказати про наших лікарів: вони просто умнічки. Тому що хлопці лежали в найкращих умовах, кращих палатах, абсолютно ніякі кошти на їхнє лікування не збиралися. Навіть за рахунок власних коштів робили, якщо там потрібні були якісь додаткові речі. Ліків не бракувало, взагалі жодних проблем з тим, що чогось бракує в лікарні, не зустрічали, хіба щось таке дуже рідкісне, то треба було шукати.

<…> У нас всі лікарі від гори до самого низу брали дуже живу участь в долі тих хлопців, які приходили до лікарні. Тому не було потреби волонтерам чергувати зранку до вечора в лікарнях, з'ясовувати потреби, адже лікарі казали: «Нам наразі нічого не потрібно». Вони все забезпечували самостійно, повністю, по максимуму і одні з перших – це лікарі нашої обласної лікарні, вони все то зробили. У нас було таке, що мама одного з хлопців постраждалих, медсестра, шукала роботу і не могла знайти. І їй в цій обласній лікарні роботу запропонували. Не знаю, чи вона пішла, бо складно було на той момент. Усі, перебуваючи на той час в такій ейфорії, вважали, що всі блага мають звалитися з неба. А тут замість того, щоб звалилося з неба – роботу пропонують. Абсолютно всі можливості: і медичні, і матеріальні – всі, які можна було задіяти, і весь адмінресурс, були задіяні.

<…> Про хлопців, які з Грушевського надходили, вони [медики] не дуже розповідали. Я так розумію, що це у приватному порядку до них надсилали. Про якогось хлопчину я запитую, й лікарі [відповідають:] «Так, я знаю, так, він був, мені його надіслав народний депутат». Тобто це якимось таким чином вирішувалося. <…> Вони фіксувалися або під чужими іменами, або вказували побутові причини травми, як правило. Артем Миргородський якось пожартував був із одним із наших хлопців, який ледве йшов (в нього була досить серйозна травма гомілкостопа): «Що з вами сталося?» – «Та я йшов, підвернув ногу». Бо так було у нього в карточці записано.

[Хоча лікарні не просили], збори були. Приходиш до лікарні, дивишся, а там: деруни, вареники, пельмені. Єдине що хлопцям бракувало, то розваг, – просили якусь техніку, щось таке, щоб можна було зв'язок тримати. Чому в мене трошки такий осад лишився? Бо я принесла планшет свого малого одному хлопчині, віддала: на тобі, тільки щоб тобі було добре. Потім найшлися доброчинці, які йому

подарували ноутбук, і я той свій планшет забрала. А на ньому збереглися якась порнографія, голі дівки і щось таке. І думаю: важко сказати, на якому ти Майдані був. Я про свої сумніви не дуже оголошувала, але вони все ж таки лишилися.

Інший хлопчина був з Києва, який потім в Німеччині лікувався, у нього була травматична ампутація фаланг кількох пальців. Він працював у кінематографі. Дуже цікава особистість. Я до нього прийшла, а в сусідній палаті лежав хлопчина, який мав опік на руці. І до того зайшла. І вони не знали один про одного. То так було цікаво слухати, як вони один про одного розповідали, про ті намети хіміків, що вони там мутили – Боже і Боже. Це я би вмерла зі страху, а ті дітиська такі хімічні розчини страшні калашкали.

Ці двоє, що спілкувалися між собою – той з Києва, а той з Тернопільщини – то вони лежали в першій лікарні, БСП. Переважна більшість – в обласній лікарні, там були у нас хлопці в офтальмологічному і в хірургічному відділеннях. В інших лікарнях – по районах, то я не відвідувала. Там вже переважно були легкі, їх по різних закладах – потрошку, їм надавали допомогу і виписували одразу. Була, звичайно, і в психоневрології частина людей, про них ми дані не збирали. Були люди, в яких психіка просто не витримувала всіх тих речей.

<…> Про інформацію. Ми розробили шаблон інформації, яку хочемо отримати, і розіслали її централізовано по всіх лікарнях. По-перше, ми повідомили, що ми порядні люди, збираємо інформацію для благої цілі. По-друге, по лікарнях були зібрані дані про всіх хлопців, які надходили в певний період часу, коли вже називалися імена. Якщо не називалися, то давали нам хоча б контактний телефон, щоб ми сконтактували з людиною, чи можна її дані давати. А потім вже Артем [Миргородський] домовився, що він приїде до нас. Ми організовували особисті зустрічі, бо деяких хлопців записували по телефону, а до деяких приходили в лікарні. Для тих, хто приїжджав з Ініціативи «Е+», ми розробили графік прийому. Вони приїжджали на два дні, здається, то ми всіх погодинно розписали, – хто коли мав прийти, щоб засвідчити особистим підписом, що вони були тут присутні, інформація про них правдива і зафіксована. <…>

Ми це в архіві зберігаємо, у нас все це є. Тому що коли хлопці брали якийсь документ, то не доводилося ходити в п’ять різних місць – ми просто робили копію і потім в електронному вигляді зберігали. Розносили по всіх тих органах, що було потрібно. Але щойно народ почув, що ми збираємо дані про постраждалих на Майдані, то вже пішли чутки, що всі, хто був на Революції Гідності, мають отримати щось за те. Приходили такі смішні дядьки і казали: «Я був в такій-то сотні, в такій-то палатці, а мені от не вірять. Як я маю довести, що я там був?» Я кажу: «Дякую, що ви там були. А навіщо вам комусь доводити? Ну, всі ми були колись на Майдані, хтось більше, хтось менше. Ви були активний учасник Революції Гідності. Так, дякуємо вам, молодець». – «Ні, ну, мені треба офіційний якийсь папір». Це було цікаво.

<…> У нас дуже позитивно ставилися до тих хлопчиськів, які через Майдан закинули навчання. Ми розписували в деталях їхні потреби, кому чим слід допомогти. <…> Було кілька людей, які потребували юридичної підтримки. Ми їх

відправили до особистого юриста. Були хлопці, яких збиралися відраховувати з училища, то ми домовилися, щоб їм дали можливість здати сесію. На жаль, не всі скористалися тією можливістю, бо, знаєте, в такому молодому віці, коли кров в голову вдаряє, не завжди швидко встигаєш зорієнтуватися, що робити далі.

<...> [Щодо постраждалих, які поверталися з-за кордону], їх насправді було не дуже багато, приблизно до десяти чоловік. Ми дуже тішимося, що ті хлопці, які обгоріли, одразу потрапили за кордон, бо вони були сильно ушкоджені. До того ж, це діти, фактично 18 років. Дітиська, молодші за мого старшого, чи такого ж віку. Ми пильнували тих дітей, бо розуміли, що при потребі подати в суд задля якогось відшкодування, потрібні були зафіксовані пошкодження. Мені відомо кілька випадків, коли обласне керівництво пильнувало тих хлопчиськів, щоб вони лежали в лікарні, бо там роблять певні процедури. Ну і Наталя кількох таких хлопців вела так від початку до кінця, щоб вони пройшли всі ті процедури, які потрібно пройти.

Були такі люди, які тікали. Були такі, які відмовлялися. Один хлопчик тяжчий – його мама відмовилася від того, щоб він проходив [через нашу допомогу]. Я розумію, що дискомфортно було йому, психологічно тяжко виходити між людей. Був один хлопчина, його мама якого сказала: «Ні, він нікуди не піде, ні в яку лікарню. Тільки за кордон». А за кордон підстав не було його везти. Усякі випадки були, і кожен дуже індивідуально.

<...> Єдине, що потрібне було всім стовідсотково – на жаль, і зараз це залишається – це психологічна реабілітація. Є група психологів, теж добровольців, в Тернополі, які до цього часу надають психологічну підтримку як родинам загиблих, так і родинам постраждалих, яким це необхідно. <...>

[– Під час подій на Грушевського були такі постраждалі, що їх відправляли на лікування в інші міста, або за кордон таємно?] У нас в тернопільській лікарні відправляли. Я на той час з лікарями на цю тему не спілкувалася. Кількох людей, яких відправляли, ми змогли знайти. Всі решта не під своїми іменами, не під своїми прізвищами лікувалися, на жаль. Як правило, тих, які тяжкі, відправляли на Львів і потім за кордон. Ми знали, що є такі хлопці, які мали проявитися. І ми їх чекали, інформація про них з'являлася впродовж місяця, двох, трьох, щоб ми знали, що вони там, в Польщі чи Чехії. <...> Є електронний файл з прізвищами. Червоним кольором – ті, про кого інформація так і не з'явилася. Якщо були їхні контакти, то періодично їм продзвонювали. Ми створили гарячу лінію, номер телефону давали. Це не була якась незвичайна структура. Я цим озадачила свого офіс-менеджера, яка зараз в декреті, і вона дуже тішилася, що отримала такий досвід громадської роботи. Я забрала якісь обов'язки, властиві офіс-менеджеру, а додала не властиві йому обов'язки. [Коли хтось з'являвся або відповідав на дзвінок], то ми займалися конкретно ним, бо був резерв фонду, виплати зі суспільних коштів – Наталя за те відповідала. За бажанням ми давали документи. Там [програма ОДА] півроку виплачували якісь кошти, поки був бюджет. Ми фіксували, чи та людина подала самостійно документи, чи вона подала до нас, чи до «Е+». З «Ініціативою Е+» ми зробили спільну базу даних. А в облдержадміністрацію раз на тиждень приходи-

ли на звірку, приносили їм зібрані нами дані і знімали копію тих документів, які потерпілі приносили до них самостійно.

<...> Ми збирали інформацію про тих, які мешкають в Тернопільській області, плюс про тих, хто перебував на лікуванні в Тернопільській області. І по них ми давали повний комплект документів, щоб вони надавали це в свої держадміністрації за місцем реєстрації у випадку, якщо там щось виплачували. У нас [по області в базі] близько 120 людей. [Деякі ще потребують допомоги]. Є такі ушкодження, які лишилися на все життя. Ті, хто надихався диму, наприклад, або з астматичними симптомами, які можуть проявлятися довший час.

<...> Свій громадський фонд ми вичерпали. [Ми не збирали кошти,] було простіше з власних заощаджень їх виділити. Хто хотів, йшов самостійно до поранених і постраждалих. Ми казали, кому що потрібно. Можна було взяти під опіку когось. Якщо комусь треба було допомогти, і це не були такі критичні суми, які складно звітністю і офіційним супроводом проводити, то я віддавала перевагу [людині, яка хотіла] з власних коштів допомагати при потребі.

По Тернопільській області ця програма ще працює. Я нині зосередилася на іншій громадській ініціативі – громадські сервіси, iGov програма – надання послуг громадянам в електронному вигляді. Створили портал державних послуг Тернопільської області, одна з тих послуг полягає в тому, що можна замовити онлайн в Тернопільській області матеріальну допомогу нашим постраждалим.

У процесі з'ясування, що таке матеріальна допомога, я зрозуміла, що в Україні жодна людина, напевне, не знає чітко, хто, скільки, де і яку матеріальну допомогу може насправді отримати. Наприклад, мешканець села Гусятинського району в Тернопільській області має право, якщо це передбачено місцевим бюджетом, отримати матеріальну допомогу в себе в селі, в своєму районі, в Тернопільській держадміністрації, в Тернопільській облраді, особисто від голови ОДА, особисто від голови облради, особисто від кожного депутата Тернопільської облради. Можливо, від кожного депутата районної ради, якщо це передбачено їхнім бюджетом. Від кожного депутата Верховної Ради, по-моєму, ще від Голови ВР. <...> І ще є державна соціальна допомога. Тобто ми уже так, на пальцях, нарахували десять. На жаль, цей процес не систематизовано. <...> Наприклад, кожен депутат Тернопільської області близько 10–12 тисяч на рік може виділити на матеріальну допомогу. Якщо у когось складний випадок, то можуть зібратися усі депутати і одним рішенням ухвалити, що кожен депутат від себе виділяє по тисячі гривень – так назбирується значна сума. Так воно мало би працювати. Як насправді, складно сказати. Так само приблизно працює програма підтримки будівництва на селі, якщо ви знаєте, під 3% річних у гривні, кредити є на 50 років. Про це знають одиниці, одиниці й користуються. Насправді отримувачі допомоги – одні й ті самі з року в рік. Допомога не є значною, як правило, але в будь-якій критичній ситуації вона може знадобитися. Річ у тім, що кожна електронна послуга, яку держава має надавати громадянам, може відбуватися в межах певного бізнес-процесу. У державі це називається інформаційною карткою, технологічною карткою. Так от, для того, щоб надати їх коректно і перевести в електронну

форму, щоб все було відповідно до законодавства, ми мусимо вивчати кожен процес, як він відбувається. Матеріальна допомога була одним із перших процесів, в яких я пробувала розібратися. Наразі ми підключили тільки ту, яка надається в частині державної допомоги. Бо кожного депутата підключити до окремого електронного сервісу проблематично. І в процесі збору інформації я зрозуміла, як багато є можливостей.

[Це трошки інший досвід, але це для мене продовження і майданівської теми].

***

Мені 44. Я народилася на Житомирщині. Живу в Тернополі більш як 25 років – приїхала сюди вчитися, вийшла заміж і залишилася. Маю двоє дітей: старшому – 23, меншому – 13. Вища освіта. Я економіст.

ЛУЦЬК

Сергій Шараєвський:

«Ми неформально очолили "Штаб допомоги пораненим" і просто закрили цю нішу на Волині»

Для початку скажу: я близький не так до журналістики, як до створення відео, документальних фільмів, тому в роботі мені доводиться багато спілкуватися з людьми. Відтак я не був поза процесами Майдану як активіст. Крім того, я є пастором баптистської церкви, і це також пов'язано з тим, чим я почав займатися. Моя участь у Майдані почалась як і у всіх – з Фейсбук-дискусії, з обговорення: чи треба нам в ЄС, чи не треба. Я не мав чіткої позиції та великого бажання євроінтегруватись одразу. Скажімо так: піддавав сумніву одне і друге. Але коли відбулося побиття студентів, то далі це вже більше був протест проти режиму Януковича, і я до нього долучився. Тут у Луцьку було створено Громадський сектор Євромайдану, громадські активісти неформально об'єдналися для того, щоб по-своєму, як ми можемо, боротися з режимом. <...> Я приєднався до нього. Ми домовилися, що туди входять не організації, а особисто кожна людина, що представляє себе. Працювали спочатку на організаційному рівні – протести висловлювали, мітинги пробували організувати, папери писали. Потім перейшли на рівень інформаційної боротьби – робили листівки і розклеювали їх уночі. Організовували пікети проти Партії регіонів, за що отримали виклики у міліцію. Організовували різні акції протесту, створювали відео-ролики проти диктаторських законів, крутили їх скрізь, де могли тощо. <...> Ми пікетували казарми внутрішніх війська, вимагали, аби вони не виїжджали на Майдан [в Київ]. Від того часу ходили до міліції, вимагали звіту, чи їздив туди наш «Беркут».

<...> Далі протест перейшов у більш активну фазу. Коли був штурм Держадміністрації, то, відповідно, брали участь у штурмі. У мене так трапилося, що

я і в Одесі був 2 травня з моїм оператором, там у нас був більше Майдан, ніж у Луцьку, я вам скажу. Потім війна…

<...> Моя волонтерська діяльність почалася 22 лютого, це була субота. Пастирі баптистських церков зібралися, щоб обговорити ситуацію і виділити допомогу для поранених. [Серед них] було декілька лучан, про них з’явилась інформація, і ми вирішили в різних релігійних громадах зібрати кошти. А оскільки я був єдиним, хто входив у громадські кола і був знайомий з політиками, то мав можливість передати ці кошти. Я ще познайомився з двома дівчатами-волонтерками. Ми мали спільного товариша, який був поранений на Майдані. У принципі з нього – Олександра Гуча (позивний «Пегас») – все і почалося.

Перша проблема, з якою ми зіткнулися, полягала в тому, що багато хто почав збирати кошти, але ніхто не знав, як сконтактуватись із самими пораненими. Тому ми одразу, буквально за день-два, почали налагоджувати мережу комунікацій, почали відшукувати поранених. Бо ми були в Луцьку, а потрібно було видзвонити всіх, хто був у Києві.

Люди зібрали певні кошти – була маса охочих допомогти. За три дні через нас пройшло сто тисяч гривень. Це були скриньки, які стояли в адміністраціях збирав Майдан і «Правий сектор», збирали церкви. Ми ці гроші за нашим першим списком розподілили, і далі займалися переважно формуванням списків. Розробили таку систему, щоб через нас гроші йшли по мінімуму, щоб люди скидали гроші на якісь [власні рахунки постраждалих]. Ми просили кошти, перевіряли номери карткових рахунків, уточнювали, чи вони були правдиві, і давали відомості в засоби масової інформації. Ми лише оновлювали інформацію: хто більше потребує, хто новий додався.

Близько двох місяців у нас була робота з доповнення цих списків, координації допомоги тим, хто її більше потребував. До нас зверталися редакції засобів масової інформації, включаючи навіть якісь районні газети, і там друкували списки. Навіть звернувся один підприємець: він кілька разів давав великі банери, і ми вивішували їх на центральній площі на соборі, щоб люди могли, йдучи, бачити прізвище, картковий рахунок. Ми просто зробили так, щоб кошти справді йшли тому, кому потрібно. З усіма зв’язувалися, кого могли – відвідували у Луцьку, знайомилися. Приблизно так ми діяли.

Ще ми дуже гарно співпрацювали також із нашою волинянкою, помічницею депутата, нині покійного, Ігоря Єремеєва, Наталею Поповою◆, можливо, хтось її знає під прізвищем Соколова (це дівоче і чоловіче прізвища). То вона в Києві займалася хлопцями, а ми в Луцьку. Ми дистанційно координували з нею наші зусилля і допомагали нашим волинянам і ще деяким хлопцям потрапити в Ізраїль, а деяким – у Сполучені Штати Америки.

Два місяці це тривало. Був такий драйв – ні роботи, ні відпочинку, бо доводилося дуже багато розмовляти. У перші дні ми спеціально взяли окремий номер телефону, тож поки я розмовляв з однією людиною, у мене зазвичай було три пропущених дзвінки. Це був дуже інтенсивний режим. Дуже великий був у

той час наплив людей, охочих пожертвувати гроші, дуже великий. Нам потрібно було, з одного боку, знайти достовірну інформацію, якої не було ніде, про тих, хто потребує допомоги, бо багато ходило неперевірених чуток. Когось ми більше знали, деякі з'являлись і казали: «Ні, він не був на Майдані». Ми намагалися вийти безпосередньо на пораненого, а не слухати, що хтось там щось сказав. Дізнавалися від нього його історію, а потім, якщо він казав, що був у такій-от сотні Майдану або у «Правому секторі», ми зв'язувалися з людьми, які були його побратимами чи командиром, і отримували рекомендації від них. Таким чином ми перевіряли. Також ми співпрацювали з організацією Євромайдан SOS, із Соломією Бобровською, практично з усіма волонтерами ми по телефону співпрацювали.

Потім, коли все закрутилося, то вийшло, що ми неформально очолили «Штаб допомоги пораненим», як його назвали, і просто закрили цю нішу на Волині. Всі, кому була потрібна інформація, зверталися до нас, бо у нас було те, чого не було у влади. Ми мали укладені, перевірені, вичитані списки. <...> Ми взяли на себе Волинь, Волинську область, і було на Майдані таке утворення – Волинська січ. Воно було створено нашими, волинянами, але туди входили також люди з Рівного, Тернополя, зі Львова.

У нас в списку було 33 поранених, які потребували якоїсь медичної та фінансової допомоги. Насправді їх було більше, не всі потрапили до тих списків: деякі відмовлялися від допомоги, казали, щоб іншим передали; дехто не хотів світитися на той момент. Трішки допомагали сім'ям загиблих. У нас було в списку семеро [загиблих хлопців] теж. Не тільки з Волині. Родинам загиблих просто було більше допомоги на початку, а пораненим – дуже мало, зокрема, через брак інформації. У нас народ трошки схильний до інформаційної істерії, почують інформацію – одразу туди кидаються, а треба було мудро розподіляти цю інформацію, вести послідовну, тривалу діяльність. Ми постаралися, щоб кожен, хто потребував, одержав [допомогу].

У нас двоє поранених було на лікуванні в Ізраїлі, були хлопці, які лікувалися в Польщі, а потім потрапили в Сполучені Штати Америки. Я зв'язався по своїх каналах з канадською та американською діаспорою, потім вийшли на спільних знайомих, вони передали інформацію далі, і таким чином ця система працювала. <...> Тяжко поранені одразу в Ізраїль полетіли з Києва. Спочатку мали летіти в Німеччину, було дуже багато різних пристрастей, а в результаті потрапили в Ізраїль. Це відомий випадок, його по телебаченню висвітлювали. Ізраїль дуже сильно допоміг. Тут на місці ми теж знаходили людей, які допомагали нам у Польщі знайти лікарні. Дехто потрапив іншими шляхами за кордон, – ми просто з ними чи з їхніми родичами налагоджували комунікацію, допомагали родині їздити туди. Польща приймала нас, часто це було при костьолах, організаціях, які співпрацювали з українцями. Але поляки приймали наших поранених і безкоштовно.

[Важко пригадати місця], я вже помалу забуваю, бо зараз займаюся також волонтерською діяльністю, і все трошки плутається одне з одним. Наприклад, в Ізраїлі клініка «Хадасса» в Єрусалимі була, туди переправляли двох наших хлопців. У Кракові у військовому госпіталі були наші поранені, фонд Ольги Богомолець

допомагав теж. У Сполучених Штатах Америки був один наш хлопець, спочатку він тут лікувався, у нього в руку поранення було. Не могли нічого зробити – першу допомогу надали, але рука все одно погано рухалася. Потім через Наталю Попову ми зуміли відправити його [на відновлювальну хірургію] в Штати.

А ще один хлопець [Олександр Нечипорук] досі їздить у Сполучені Штати, його там приймають: у нього поранення в колінну чашечку. Він спочатку був у Пшемислі в Польщі, там йому зробили операцію, але потрібна була ще допомога, і його відправили в Штати. Він уже кілька разів там був, йому штучну чашечку зробили, але рідина набирається, запалення є.

Не по всіх володію інформацією, але з багатьма ми працюємо. Деякі хлопці, яким ми допомагали, вже потім загинули в зоні проведення так званої Антитерористичної операції. Дехто помер, недолікувався і помер. У Празі, Чехії лікувалися люди. Ще був один чоловік із Ковеля, який мав тяжке поранення в обличчя, складне пошкодження язика, щоки, сам не міг навіть їсти, в Чехії йому допомогли. Потім він у Польщі був на лікуванні. Деякі пішли воювати – долікувалися, чи недолікувалися, але пішли з лікарень на війну.

<...> Часи були неспокійні, революційні, влади не було на той час, бо та влада, яка була, зникла. На її місце прийшла тимчасова: і Самооборона, і ми як громадський сектор. Потім вже офіційно поставили виконувачів обов'язків, заступників. Це теж був процес довгий, а ми чекати не могли. На той час функцію влади виконував Євромайдан. Там були і депутати, і чиновники <...>

Як я робив? Наприклад, терміново треба було виготовити закордонний паспорт для Олександра Гуча для поїздки в Ізраїль. Що робити? На вулиці ще бігають активісти, ловлять міліціонерів, стріляють. Я розумію, що всі бояться, не знають, що робити. Я йду в паспортний стіл, приходжу до начальника, кажу: «Добрий день! Я зі Штабу допомоги пораненим, мені на завтра треба людині зробити закордонний паспорт». Вони подзвонили і зробили паспорт за один день – це практично з області фантастики. У лікарнях так само. Звернувся до заступника начальника, кажу: «Я Сергій Шараєвський, Штаб допомоги пораненим. У мене хлопці, яких треба лікувати, бажано безкоштовно». Вони сказали: «Добре, будемо працювати». Може, ми тоді трошки нахабством брали, але і певні чиновники допомогли. Була, наприклад, інформація, що поступив поранений в Горохів, від нього вимагали гроші (подзвонив його брат, розповів). Я подзвонив туди, поскаржився, організував телефонний дзвінок від начальства – і всіх безкоштовно лікували. За мною не стояли якісь бойовики чи хлопці з палицями, просто треба було трошки нахабства. Тому що я розумів, ми не можемо затягувати, у нас немає стільки грошей, щоб усіх вилікувати одразу. Але ж я знаю, що є запаси медикаментів, лікарня зобов'язана допомогти. Отаким чином ми працювали.

<...> Траплялося, що терміново на завтра чи післязавтра треба знайти п'ять чи сім тисяч доларів для наших поранених. <...> Прикинули: у нас точно немає стільки грошей. Потім приїжджає мати Сашка Гуча, ми з нею йдемо у Фонд Ігоря Палиці, я її приводжу, показую, кажу: «Так і так, нам треба стільки-то грошей.

Думайте, вирішуйте, нам вони потрібні». Вони подумали, порадилися, а наступного дня телефонують: «Ми вирішили дати не одному, а двом. І не таку суму, яку ви просили, а по 50 тисяч гривень». Круто! Але для цього треба було піднятися, йти, перебороти всі страхи, комплекси. Бо я розумів, що від цього залежать життя людей, і треба за них боротися. Всі були в такому страху, ніхто не знав, що воно є і що воно буде. Ті боялися, що їх прийдуть розкуркулювати, інші теж боялися, а допомагати потрібно було. Є багато клінік, які відгукнулися. Наприклад, клініка зору професора Загурського, вони безкоштовно лікували хлопців, у яких були проблеми з очима.

<...> В одного пораненого – ми з ним так і не побачилися, тільки по телефону зідзвонилися, через отруєння загострилася хвороба, ми передали йому допомогу, а потім через деякий час я дізнався, що він пішов служити в батальйон «Айдар» і там загинув. І вже потім я познайомився з його батьком. Отак закінчилася ця історія. Але ми з його батьком підтримуємо гарні стосунки, і воно плавно перелилося в іншу допомогу.

<...> Потрібно було – ми їхали у Володимир-Волинський, де лежали в лікарі поранені, постраждалі, «свободівців» багато було. Там була дівчина, єдина жінка, яка керувала чоловіками в Самообороні Майдану, то вона теж постраждала – її сильно побили. Ми їздили, познайомилися з нею – Ольга Нечитайло. Олександр Приступа – теж достойний чоловік, який, недолікувавшись, пішов воювати, далі служити.

<...> Багато хто переживав за безпеку, поранені хлопці називали фальшиві прізвища, імена. Це теж ускладнювало роботу. Їх треба було ідентифікувати, перевезти. Дехто потрапляв у нашу лікарню, наприклад, з Вінницької області. І це теж були складнощі, бо їм географічно було ближче до Луцька, ніж до Рівного, але прописка… Тут починалися різні моменти, потрібно було домовитися, щоб їх взяли лікувати.

Нас було троє – я і двоє дівчат-волонтерок, які допомагали укладати списки, займалися коштами. Я, можливо, більше контактував з владними структурами, із жертводавцями. Отак ми працювали. Координували всю роботу телефоном. Телефон постійно був у когось із дівчат, вони відповідали на дзвінки. Ми поширили номер нашого телефону для того, щоб з нами могли зв'язатися люди. Бо багато хто хотів дізнатися, що робити, якщо він має сто, тисячу гривень і хоче комусь пожертвувати. Можна по сто гривень роздати десятьом, можна комусь одному. Ми просто тримали руку на пульсі і рекомендували: «Зараз той або той потребує такого от лікування, можна йому перекинути, а цьому вже багато пожертвували».

З воїнами АТО програм [допомоги] багато, а з майданівцями [зараз не дуже]. Я колись казав хлопцям: «Ви гроші беріть, не треба тут строїти із себе героїв. Вам люди дають – беріть гроші. Через два місяці про вас забудуть». На жаль, мої слова пророчими виявилися, бо справді, коли почалися активні дії на Сході, то загиблі і поранені майданівці відійшли на задній план. Але ж вони все одно потребували уваги та допомоги. Я не знаю, щоб у нас були програми на місце-

вому рівні, можливо, десь пропонували санаторій чи лікування, але щоб дуже активно, то такого не було. Я думаю, що про майданівців трошки забули. Загиблих ушанували, пам'ятники встановили, родичам якусь допомогу надали, а пораненим – тут складніше. На волонтерському рівні [допомога триває]. Просто ми не розпорошувалися, одні й ті самі люди займалися саме цим. [На рівні держави] я особисто не знаю, щоби була якась цільова програма допомоги пораненим – думаю, що її немає.

Крім того, сконтактували ми тоді з Артемом Миргородським◆, Дімою Стригуном і збирали заяви в Прокуратуру. Я одразу, коли до нас зверталися поранені, казав, що треба всім брати довідки скрізь, де можна: лікарня, судмедекспертиза. Ми були готові до того, що з'явилася така ініціатива. Звісно, не всі їх мали, в декого виникали складнощі. У цьому плані теж була надана допомога, хоча б на рівні поради, контактів. Частина [майданівців] вже заповнила документи в Києві, їх там знайшли [«Ініціатива Е+»]. Але були такі, які пройшли повз цю ініціативу, тому хлопці приїхали до нас. Познайомились, я надав їм приміщення, і ми сконтактували з людьми, які могли заповнити папери та подати їх.

Насправді було дуже багато контактів випадкових людей, яких я не знав, не бачив. Дзвонили з телеканалів, із заводів. Хтось каже: «Я з Волині, я чув, я прочитав про вас. Ми хочемо допомогти». Ми знайшли тут один благодійний фонд, якому можна було довіряти, домовилися, що будем давати їхній рахунок, і це був окремий рахунок саме на потреби поранених. Бо ми приймали кошти безготівкові й потім уже розподіляли їх теж разом, колективно. Всі звіти давали – скільки надійшло, коли надійшло. Я зараз згадав – самому аж не віриться, що такі кошти пройшли через нас. Люди неймовірні на той час були, ділилися останнім.

Відгук від людей, які хотіли допомогти [на Волині], був добрий. Були часи, коли ми йшли до заможних людей і в багаті фонди та просили терміново гроші. І, на щастя, вони відгукувалися. І народні депутати, наприклад Ігор Єремеєв, насправді багато допомагали безкоштовно. Причому з різних політичних таборів. Я завжди кажу, що політика – це одне, а допомога пораненим – це інше.

<…> Я забуваю потроху, стільки було проектів, що я пам'ятаю переважно те, що записав. Але людей пам'ятаю. З багатьма з них ми у хороших стосунках досі. Буквально сьогодні один із поранених, зараз він сільський голова, дзвонив у питаннях допомоги пораненим. Саме від держави може бути допомога, тільки треба їхні контакти знайти. Я кажу, що люди, які зараз є в державних списках на отримання допомоги, не всі через нас пройшли. Хто був у нас, то ми можемо підтвердити. Були різні люди, траплялося, що поранення легке, а допомоги хотів отримати багато. Але в основному було навпаки – люди були серйозно поранені, але казали, що їм нічого не треба: «У мене все добре». То ми змушували їх приймати допомогу. <…> Була, наприклад, дівчина 16-ти років, яка теж на Майдані була поранена, осколками поранили їй ноги. То ми теж допомагали їй полікуватися, шрами вилікувати. Вона не хотіла нашої допомоги, але я якось на її маму вийшов, і домовився, щоб разом на її підлітковий максималізм вплинути, і вона все-таки гроші взяла і пішла лікуватися <…>.

***

Мені 38 років, народився у місті Луцьку, все життя прожив у Луцьку. За освітою – вчитель молодших класів, але жодного дня не працював за спеціальністю, не рахуючи [дитячих] таборів. Так вийшло, що я зайнявся кінодокументалістикою, я – директор продакшн-студії «Правда про». А ще я пастор, капелан, батько двох прекрасних дочок і чоловік однієї прекрасної жінки. Волонтерю – як почалося з Майдану, то вже не відпускає. Зайнялися пораненими, а коли вже пораненим більш-менш допомогли, то пробував займатися переселенцями, але мені якось не пішло. Вирішив солдатам допомагати, почав їздити на Схід із друзями. Коли вже стало менше поїздок волонтерських, то тут на місці зайнявся дітьми, в яких батьки загинули на війні, а також вдовами. І дружину ще долучив до цього.

Я два Майдани пройшов. <…> Мене часто запитують: «Ти як-не-як духовна особа, християнин, а це насилля, революція, бунт проти влади». Я кажу: «Знаєте, я хочу прожити життя так, щоб мені про це потім було не соромно розповісти дітям; народ страждав на передовій, а я відсидівся на дивані – це не моя позиція». Я не так вірю. Я вірю, що ми маємо бути активними і бути на передовій, там, де страждання, біль. Саме в тому місія християнина полягає, а не відсиджуватися і тільки казати, як правильно треба було робити. <…>

УЖГОРОД

Юрій Орос:

«Группы пострадавших майдановцев формировались в Киеве, я их встречал в Ужгороде, с ними проводил целый день, приводил их в консульство, отправлял в Словакию»

Меня зовут Орос Юрий Юрьевич, 1968 года рождения. На сегодняшний момент, на момент нашей встречи, когда в нашей стране достаточно сложная обстановка, идет АТО, меня попросили вспомнить события двухлетней давности, события, которые происходили во время Майдана. То, что я буду говорить – это моя субъективная точка зрения как гражданина Украины. Мои поступки были продиктованы внутренним порывом, моим восприятием мира, *тим, що я не байдужа людина*, тем, что приоритетом для меня является спасение человеческих жизней. Что бы ни произошло в жизни, любая авария, катастрофа, самым ценным и самым дорогим остается человеческая жизнь.

<…> Майдан, на мой взгляд, был вызван несколькими факторами. Сложилась революционная ситуация, как говорится: верхи не могут, низы не хотят. В результате произошло столкновение. Существует несколько взглядов на эти события

<…> Я сейчас скажу свое мнение, скажу о том, что я видел, что слышал. Собрались ребята, студенты, которые высказали свою точку зрения о том, что они хотели бы жить в другой стране. В каком плане? С большей свободой <…> Говорилось о том, что Украина должна вступить в Европу. Тогдашний президент Янукович не подписал соглашения, и это вызвало волну протеста конкретно в рядах молодежи. Первое столкновение произошло именно со студентами.

<…> На момент, когда Янукович должен был подписать соглашение в Прибалтике, мы с делегацией находились в Вене. Был прием у Габсбургов (очень известная фамилия в Европе). В конце выступления должно было прозвучать поздравление украинской делегации с тем, что Украина сделала большой прорыв и входит в состав Европы. Можете себе представить разочарование нашей делегации, когда мы узнаем, что президент Янукович ничего не подписал. Представители других государств, с которыми мы общались на приеме, сочувственно на нас смотрели. Я ловил взгляды европейцев, которые не совсем понимали, что произошло. В беседах с ними мы сказали, что приедем, получим информацию в нашей стране, почему, собственно, это произошло.

В Украине начались волнения, поднялась общественность, поднялись *громадські організації, які висловлювали своє обурення*, возмущение тем, что не произошло то, чего народ Украины ждал и к чему был подготовлен. Как результат, люди вышли на площадь. Не знаю, почему власти в ответ применили силу. Дальше наступило самое страшное, потому что во время ответной силовой реакции мы увидели огромное количество жертв.

Я [тогда] находился в Ужгороде, в Закарпатье. <…> [В Ужгороде ситуация такая]. Население города – 120 000, это позволяет активному человеку знать практически каждого даже по имени, а в лицо, кто где живет, в каком районе – тем более. Поэтому стоять и, условно говоря, друг другу чистить лицо, абсолютно не имеет смысла. <…> Почти доходило до смешного, *кумедного*, когда со стороны Майдана готовили – с другой стороны: *Ну, добре, коли м'ясо буде готове, най нас покличуть, най хоч донесуть нам*. Чуть ли не совместная трапеза. Конечно, совместной трапезы я не видел, но разговоры были. Они были юмористические, было понятно, что в Ужгороде не будет силового противостояния, которое повлечет массовый травматизм и, не дай Бог, человеческие жертвы. Я благодарен за это своему региону, своему городу, что такого не произошло. Не было пострадавших, даже нашей службе не надо было бегать с аптечками, кого-то вязать, транспортировать в больницу и так далее.

Я не могу сказать о позиции администрации. Не думаю, что были какие-то распоряжения. Все люди, которые руководили Закарпатьем, были местные, они обременены личной собственностью. Вот о каком эпизоде я слышал. На тот момент [Александр] Ледыда был у нас главой областной администрации. Ему принадлежит крупный отельный комплекс. Пошел процесс захвата облдержадминистрации. Он был настроен не пускать никого. И вдруг на территории его отельного комплекса загорелась часть здания. Кто это сделал? Либо представители «Правого сектора»,

либо активное студенчество, не могу сказать. <...> Как у нас *кажуть*: «*Шваблики на порог шмарнули*», то есть спички на порог поставили. Дали понять: тебе здесь жить, и если ты примешь силовое решение и кто-то пострадает, то жизни тебе здесь не будет.

<...> Руководитель отягощен собственностью. Ему есть что терять. Был поджог транспорта – как активистам сжигали машины, так сжигали машины и силовикам. Дальше сожжения машин не шло, потому что этого было достаточно как предупреждения. Хотя на активистов это не действовало. Одному активисту сожгли машину практически под УВД, под камерами. Фамилия его Шафа (Ярослав), он достаточно активно выступал. Он все равно не остановился, не поменял позицию – конечно, жаль было сгоревшего автомобиля, но его позиция осталась неизменной. Что касается силовиков – они достаточно четко реагируют, когда на их имущество начинают посягать. Думаю, так бывает во все времена и в любом месте. И в Закарпатье это работает – даже не надо лицо чистить.

Поэтому на следующий день абсолютно спокойно были открыты двери облрады. Всех митингующих попросили аккуратно заходить, не ломать ничего в помещении, располагаться. Я видел эту картину, приходил в облраду посмотреть, как они все там расположились. <...> Зашли в облраду, когда Янукович уже собрался бежать. В Киеве были баррикады и противостояние полным ходом, а в Ужгороде достаточно спокойно облрада все открыла. Считаю, это грамотное решение. <...> Так произошел Майдан в Закарпатье.

<...> Были люди, которые ехали из Закарпатья [на киевский Майдан] еще в декабре. <...> Была организована инициативная группа, я был туда приглашен. В эту группу входило достаточно много людей, мы собирались, не буду говорить, в каком месте. Мы выбирали, кто будет старший, кто за что будет отвечать. Это было во время [событий на] Грушевского, когда в Киеве уже были первые пострадавшие в стычках с «Беркутом», еще до расстрелов. А тогда как раз шло физическое противостояние, когда люди оттеснялись, когда много было [людей] с переломами. Мы знаем, что в киевском Доме профсоюзов шло обучение, как оказывать первую необходимую доврачебную помощь в случае травм, чтобы успеть потом доставить пострадавшего в больницу. Это делали парамедики, это делал центр специальной подготовки в Киеве. Я знаю этих людей. В Ужгороде главным назначили меня. Это была *громадська* инициатива. [Среди обучавшихся] была Самооборона Майдана, был Автомайдан. И я полностью взял на себя ответственность за то, чтобы провести обучение, что делать при массовых травмах.

Еще один человек, не буду говорить его фамилию, провел с ними беседу о том, как общаться с органами власти. Это бывший силовик, пенсионер. Он тоже очень четко говорил. Считаю, что это было очень правильно – [научить людей] общаться с силовыми структурами, соблюдая букву закона, не унижаясь и показывая им, что вы высказываете свои требования.

Ребята-студенты задавали много интересных вопросов. <...> Они получали достаточно хорошие грамотные ответы. И я полностью это поддерживаю. Поэто-

му ребятам объясняли: если уже так получилось, если зажали в кольцо, пускай вас отвезут в участок. Вас потом отпустят, вы потом снова вернетесь, вернетесь здоровыми, не побитыми. А если будете лезть упорно на рожон, то [может быть хуже]. То есть, действуйте в соответствии с силой противостояния и тем, какие законы затронуты. Сколько у вас есть времени до предъявления обвинения, какие обвинения вам могут предъявить. Была юридическая подготовка проведена с ужгородскими ребятами. В условиях массовых волнений <...> это было полезно. На Закарпатье не было силового сопротивления, ведущего за собой травматику, но был Киев, где все это было, наш Автомайдан туда ездил.

Я получал постоянно информацию. Это были те ночи, когда я не отходил от компьютера (у меня все работало онлайн). Был хороший канал (я до сих пор его люблю) – «24 часа», который практически все время давал прямую трансляцию. Я, кстати, приятно удивлен тем, что ее можно было наблюдать. Я приятно удивлен тем, что [видел] в чате, в переписке. С огромной скоростью шла переписка: где кого подвезти, где что случилось, у кого была травма, кого отвезти. Было мощное единение народа. Тогда было понятно, что народ в тот момент просто так не победить. Самоорганизация людей резко возросла. Действовали штабы самообороны.

По медичному спротиву. То, что были раненые, побуждало нас к таким действиям, как сбор медикаментов. Я лично принимал участие – массово отправлял медикаменты в Киев. Себе оставлял необходимый минимум, [на случай], если что-то случится у нас. И я благодарен Богу, что мне не пришлось использовать все аптечки, которые я подготовил.

Если говорить о пострадавших, то я общался с теми, кто был здесь. Начали формироваться группы, составляли списки людей, которые пострадали в результате силового противостояния на Майдане.

Я приехал в Киев уже после событий, когда Майдан завершился. По факту уже была одержана победа. Судьба познакомила меня с очень интересными людьми. Это Ольга Чуйко◆ (она же Дурбак). Я с ней познакомился в медицинском штабе на Трехсвятительской. Тогда родилась идея масштабной помощи, и в этом направлении пошла работа. Ольга проделала колоссальную работу. Она создала фонд «Міжнародна асоціація підтримки України». Она подняла определенный пласт европейской общественности, который начал оказывать помощь. Договорилась, что будет помощь людям, пострадавшим на Майдане. На определенный круг людей, таких как я, легла непосредственно функция воплощения этого проекта.

Я отвечал за определенный участок работы. Было достигнуто соглашение с правительством Словакии о реабилитации пострадавших майдановцев на территории Словакии. Группы формировались в Киеве, я их встречал в Ужгороде, с ними проводил целый день, приводил их в консульство. Могу сказать отдельное спасибо генеральному консулу Словакии в Ужгороде – это пани Янка Бурьянова, которая восхищается украинским народом. Она оказывала всяческую поддержку в том, чтобы наши пострадавшие как можно быстрее получили визу. И мы ехали в Словакию. Там был центр реабилитации Министерства обороны Словакии –

на берегу живописного озера Ширява. Там, как правило, проводился двухнедельный курс. [Пострадавшим] делали физиотерапевтические процедуры – электрофорез, парафин, массаж, бассейн общеукрепляющий. Назовем это «легкий санаторный момент» с горными прогулками. Все за счет Словацкой Республики. Ольга брала билеты и возвращала стоимость билетов, им компенсировалась дорога.

Везде в Ужгороде, куда бы я ни обращался, когда говорил, что встречаю группу майдановцев, мне шли навстречу. Поддержка была от всех: от студентов до бизнесменов. Я говорил, что у меня есть такая проблема, ко мне приезжают ребята, мне их надо покормить, группа 15–20 человек. «Юрий Юрьевич, без проблем, пожалуйста, приводите, позвоните за полчаса, чтобы столики подготовили». Заведение кормило ребят бесплатно. Иногда нам давали топливо. Нам удавалось найти перевозчика, который возил нас по городу. Я проводил ребятам экскурсии по городу. Вот мы идем, а Ужгород все-таки городок европейского плана, много у нас брукивки. И было такое замечание от ребят: «Вот смотрите, как у вас хорошо Майдан проводить. <...> Они шли и уже видели, где можно ставить баррикады.

Группы пострадавших для поездки на лечение комплектовались в Киеве. Кинули клич по всем регионам, по всем ячейкам самоорганизации, где были штабы сопротивления, там принимались кандидатуры. *Постраждав внаслідок дій, будь ласка, прізвище, все.* Я тоже подавал списки этих людей. <...> По мере формирования группы отправлялись в Словакию. Где-то была недоработка, где-то надо было лучше проводить с ними время, чтобы они больше увидели, дать больше информации. Я получил опыт, как работать с такими крупными группами.

Этот опыт мне пригодился сразу же, когда началась АТО, потому что у нас уже пошли раненые из АТО. До сих пор идут группы раненых из АТО, по такой же схеме. <...> С поддержкой Оли Чуйко я работаю по этому направлению в Закарпатье: обеспечиваю перемещение этих групп, их пребывание на территории Закарпатья, инструктаж, как вести себя за границей – эта координация и есть мой фронт работы сейчас. Начался он именно тогда – с Майдана, с раненых на Майдане, и сейчас – во время АТО – продолжается моя деятельность. Это сотрудничество с «Міжнародним фондом підтримки України».

<...> Когда нужна была гуманитарная помощь, я ездил за границу и вместе с Фондом пригонял автомобили (гуманитарные грузы). Оля выдала мне доверенность, что я работаю на территории Закарпатья и являюсь представителем Фонда підтримки України. Это все делалось на бесплатной основе. У Оли очень много таких волонтеров, которые практически не берут деньги за проделанную работу. Могу сказать, что когда обращаюсь к людям и объясняю, что мы делаем это бесплатно, то люди идут навстречу. Музеи, например, с нас за вход денег не берут, я всегда могу повести группу раненых, показать им наш красивый город, показать замок (музей), и ни копейки с них не берут. Вижу в этом позитивную черту нашего народа – с каким уважением относятся к тем, кто пострадал, защищая наши ценности. Мне это приятно.

<...> Могу вспомнить очень интересные эпизоды, связанные с Майданом.

К нам поступало много звонков как к «Службе порятунку»: – «Могли бы вы помочь транспортом»? Ну да, конечно, у нас есть. «Надо привезти поддоны на Майдан». Я говорю: «Вы понимаете, наша организация аполитичная». – «Давайте, вы поступите как частный предприниматель». Говорю: «Хорошо».

На то время у нас была «Газель». Но только надо аккуратно, чтобы сильно не светиться. Спрашиваю: «Куда ехать, что грузить?» – *«Туй заверни, туй заверни, по полю йдемо». Заїжджаємо в якусь хату – стоїть гора піддонів. «І се зараз будеме грузити». – «Та те добре». Назбирались, наскладали се – все, ми їдемо. А як розвантажимо? Каже: «Студентів у мене повно». – «А ви хто?» – «Я професор, викладач університету»*. Можете себе представить? Я себе заметил, что таки интеллигенция тоже принимала эту сторону. Глубокой ночью два человека, один из которых профессор, преподаватель Ужгородского университета, второй я – грузим эти поддоны и везем студентам. Тот момент очень меня поразил.

<…> Могу сказать спасибо погоде в Закарпатье, последние годы в Закарпатье зима лайтовая, не сильно суровая. Она более сырая, есть свои нюансы, но тем не менее, переносить ее значительно легче было, достаточно легко было греться. [На нашем Майдане] все время была Самооборона, был Автомайдан, были те же структуры, только по масштабам Ужгорода. Было всего просто меньше,чем в Киеве, мы не нуждались в большом количестве постоянно дежурящих людей, потому что не было острых моментов. Объем, конечно, менялся, были разные периоды. Но я видел: сидели молодые люди – девушки, парни за столиком, где была запись в самооборону, сидел парень, который записывал в «Правый сектор». Они абсолютно спокойно сидели за столиками.

Это я видел в Облраде. Это был такой призыв, в данном случае [пришли] по объявлению. Но это призыв твоего сердца, твоей души, если ты желаешь сделать что-то для своей страны. Силой никто в самооборону не загонял – каждый человек, который там находился, находился по доброй воле. Все как по цепочке – нарастало. Появился костяк активистов. Интересно было вот еще что: был список того, что необходимо для Майдана. Висел биллборд. Там было что-то написано – студенческий такой набор. И внизу крупными буквами: «*Хліба не несіть! Бо вже достає!*» Видать, люди приходили, хлебушка приносили в большом количестве – там работала кухня, где можно было прийти перекусить. По сути, дежурством не занималось много людей. Это очень просто объясняется в Закарпатье. Ну, хорошо, стоят-мерзнут, поставили пять человек дежурных. Но по свистку – при той маленькой территории, которую занимает город (радиус города всего пять километров) – за пятнадцать минут могли сбежаться все, даже пешком. Надо было поставить хотя бы небольшую группу, которую, условно, менять каждые три часа. Точно так же я оставил свой телефон и сказал: «*Якщо комусь буде зле, погано або щось станеться – будь ласка, телефонуйте. Наша службова машина під'їде, у нас є всі медикаменти, які потрібно*». (Кстати, здесь я благодарен Наталии Ижицкой. Она из гуманитарного груза даже передала нам дефибриллятор. Служебный автомобиль теперь укомплектован мобильным дефибриллятором.) Поэтому сидеть представителям нашей службы и ждать, когда кого-то поло-

мают, не имело смысла. Есть телефоны – в течение пяти минут ты подъезжаешь. Думаю, что точно так же было у всех ребят, которые там были. «*Ну чого мерзнути? Пошли, там рядом кафе или еще куда-нибудь*». А кафешек у нас достаточно. Можно из окна на это смотреть. Такая специфика города – не было смысла в других действиях. Все бы майданы так проходили, без кровопролития!

Следующий интересный момент. Каждое событие, которое влечет за собой любую реабилитацию, создает финансовую проблему. Койко-место в санатории стоит бешеных денег. Любое лечение предусматривает ночлег, питание и так далее. Кто будет финансировать? Нам очень повезло с правительством Словакии, что они пошли навстречу и [делали все] за свой счет (они до сих поддерживают программу).

У нас же можно сказать директору санатория: «Ну, возьмите на реабилитацию». А он ответит: «*А хто за це заплатить? Нехай дасть половину вартості*». Кто-то все равно должен эту половину заплатить. Договор со Словакией был проще, несмотря на дополнительную логистику с переездом и с дорогой. И в целом это получался более экономный вариант.

Один раз нам дали деньги, они были перечислены через какой-то фонд. И мне удалось договориться о реабилитации в Закарпатье, там все делалось по минимальной цене. Но это было не с майдановцами, это было уже с ребятами из батальонов «Донбасс», «Киев-1» (та группа, которая вышла из Иловайска, через месяц). Удалось найти спонсора из Прибалтики, который профинансировал их реабилитацию на территории Украины. Это была, кстати, колоссальная реабилитация. Столько позитивных отзывов от этих ребят!

Благодаря договоренности нашей службы у меня есть прямые контакты с некоторыми главврачами. Я могу привезти одного-двух человек, которые специфически нуждаются в чем-то. Есть у меня договоренность со стоматологами. Не как гарантия, но тем не менее они всегда готовы оказать помощь. Когда касается одного конкретного человека, я всегда могу прийти и сказать: есть боец конкретный и такая-то проблема. Одного человека я всегда смогу где-то пристроить. А что касается групп – гораздо сложнее.

Кстати, не только Словакия пошла навстречу, думаю, вся Европа. Оля Чуйко работала более масштабно, у нее были очень тяжелые раненые, которые были и в Израиле, и в Австрии. А я работал только со Словакией, это моя зона деятельности, так что только об этом могу говорить.

VIII
ДОПОМОГА БЛАГОДІЙНИХ ФОНДІВ ТА ІНІЦІАТИВ

Ксенія Шаповал:
(Фонд «Відродження»)

«Наш ресурс був насправді цінний тим, що ми змогли домовитися з кількома приватними клініками для обслуговування майданівців»

Юлія Балашова:
(ініціатива «Родина Майдан» і «Фонд громади Приірпіння»)

«В истории Украины это был первый проект, который собрал такую большую сумму денег единоразово на помощь каким-то определенным людям»

Ксенія Шаповал (Фонд «Відродження»):

«Наш ресурс був насправді цінний тим, що ми змогли домовитися з кількома приватними клініками про обслуговування постраждалих»

Мене звати Ксенія Шаповал, я представляю Міжнародний фонд «Відродження», програму «Громадське здоров'я». Під час Майдану в фонді було організовано окрему ініціативу, яка називалася «Гуманітарна солідарність», і розпочала роботу наприкінці січня. [Це сталося] тоді, коли почалися перші силові зіткнення, умовно кажучи, коли треба було надавати медичну допомогу. Ми ще насправді не розуміли, яким буде обсяг допомоги, скільки людей постраждає надалі, і що ми можемо зробити. У нас ця ініціатива виникла в Фонді, її підтримали декілька відомих діячів, у тому числі Оксана Забужко, Сергій Жадан. Ми відкрили спочатку рахунок для збору коштів від громадян України або в Україну для організації надання допомоги учасникам Майдану, в першу чергу – для забезпечення медичного супроводу.

<...> До цієї ініціативи одразу приєдналося кілька посольств, і нам було надано кошти від таких партнерів – вже не пам'ятаю точно, треба підняти документи, – Британії, Литви, американських колег чи українців, які живуть в Америці, в Чикаго. Із цих джерел ми почали вже регулярно надавати медичні послуги і оплачувати їх. [Від деяких держав] офіційно через посольства прийшла допомога, і її обсяг був досить великий. Ми з фундації, відповідно, виокремили певні кошти для супроводу.

Ми – це була команда програми «Громадське здоров'я», я відповідала за цей напрям, була колега, яка відповідала за нашу програму в той момент – Олена Кучерук. Юлія Гордон не була нашим координатором, вона просто паралельно цим займалася, і ще ми запросили до співпраці окремо Ірину Момот. Саме вона стала першою особою, яка опікувалася безпосередньо пацієнтами чи клієнтами і супроводжувала людей. Так само ми створили експертну раду. Людина могла прийти до нас, звернутися по медичну допомогу, але для розгляду її медичної документації, для визначення обсягу допомоги для конкретного клієнта потрібні були фахівці, і ми запросили декілька лікарів, у тому числі був Андрій Гук і майбутній міністр [Олег] Мусій◆. Ми зустрічалися раз на тиждень, раз на два тижні для перегляду цих заявок. Якщо були якісь маленькі питання – треба було піти, умовно кажучи, прокапати очі людині – звичайно, рішення приймалося адміністрацією, тобто нами, а якщо були питання, пов'язані з вартісною операцією на колінах, на суглобах, то, відповідно, вже це рішення ухвалювали наші колеги-фахівці.

[Людей, які потребували допомоги], ми активно не шукали. <...> Ми надрукували візитівки, і Лютеранська, і Трьохсвятительська видавали ці візитівки, декілька палаток лишали на Майдані, згодом потік людей почався [у режимі] нон стоп.

Ми безпосередньо почали працювати насамперед з госпіталем на Лютеранській (в Лютеранській церкві), потім саме їхня команда трансформувалася і виникла група «Ініціатива Е+». З ними ми до сьогодні спілкуємося і підтримуємо

один одного. Фактично вони використовували нас як ресурс для оплати певних послуг. До них зверталася постраждала людина, вони могли мені передзвонити і сказати, наприклад: «Нам потрібні три МРТ, чотири рентгени». Ми заводили так само історію звернення, збирали документацію, домовлялися. Наш ресурс був насправді цінний тим, що ми змогли домовитися з кількома приватними клініками про обслуговування наших клієнтів. Це, в першу чергу, клініка «Медіком», єдина, яка в січні нам не відмовила приймати майданівців. <...> Звичайно, це були платні послуги, ми оплачували рахунки, <...> але вони були єдиними, хто на той момент сказав, що вони не бояться і готові приймати потерпілих. У «Медікомі» був і стаціонар, де люди лежали, операцій у нас там на той момент не було. <...>

Із державних клінік, які нам ніколи не відмовляли і ніколи не брали додаткових коштів, – наш національний ЛОР-інститут [Інститут отоларингології ім. проф. О.С. Коломійченка НАМН України], який насправді допоміг дуже сильно. Це була позиція головного лікаря. Забиття голови, забиття шиї, травмування шумовими гранатами, що призводили до травмування перетинок, треба було оперувати, треба було робити обстеження, і впродовж всього періоду вони нам дуже допомогли. Ми сусіди, вони на Зоологічній. Так само Інститут ортопедії [Інститут травматології та ортопедії НАМН] приймав.

<...> Ми мали прямий зв'язок з нашими колегами. У нас був один випадок, коли стався інфаркт у майданівця, і ми були змушені розбиратися з цією ситуацією, довести цього пацієнта аж через два роки до пересадки серця, тому що це був уже другий інфаркт, показники потребували лише пересадки. Це було в Мінську. Коли все вже закінчилося, я супроводжувала його в рамках місії міністерства на лікування за кордоном, і ми таки добилися державного фінансування, і операцію йому зробили.

<...> Завжди була потрібна певна координація. Координувалися ми з колегами з Трьохсвятительської – там був медпункт. Якщо людина, наприклад, туди зверталася по первинну медичну допомогу і виявлялося, що їй потрібно щось більш кваліфіковане, <...> ми просили тих лікарів писати до нас направлення, і людина приходила з цим документом. Тому в умовах, коли дуже часто люди були без паспортів (паспорти згорали в палатках тощо), ми спирались на направлення з Трьохсвятительської як на підтвердження. Трьохсвятительська була для нас авторитетом в той момент, а раніше – Лютеранська церква.

<...> Звернення були різними, [деякі – неадекватними]. Звернення були, наприклад, з набутими на Майдані бронхітами, чи забитими колінами, чи перебитими барабанними перетинками. Але були звернення, коли люди просто приходили з величезним списком своїх хронічних захворювань, які абсолютно не були пов'язані з Майданом, і вимагали лікування. <...> У всіх випадках писалися спеціальні протоколи, тому що ми вирішили формалізувати всі ці процеси, щоб потім не виникало претензій чи сумнівів щодо використання зібраних коштів.

Закуповували обладнання, тобто були конкретні лікарні, яким ми закуповували обладнання, на той момент необхідне. Завжди це була дилема в таких ситуаціях, тому що знов-таки – до Майдана обладнання не було, під час Майдану потрібне,

але потрібне буде і після його закінчення, воно і потім слугуватиме. Найдорожчим з придбаного був відеобронхоскоп в 2-гу міську лікарню – (це Опіковий центр), який був на той момент їм дуже потрібний, оскільки почалися пожежі, а отже, почастішали отруєння, опіки, хімічні опіки тощо. <...> Канадська фундація, що допомагали їм, хотіла закупити [обладнання] напряму, але 2-га міська лікарня, як державна клініка, не могла в такий спосіб отримувати його, тоді вони запросили нас як посередників. Вони <...> сказали, що ми фактично єдині, кому вони можуть довіритися в той момент. До того ми вже працювали разом з колегами з 2-ї лікарні з питань паліативної допомоги, тобто знали один одного, тому канадці передали кошти, ми закупили і передали обладнання в лікарню. В Ірпінський госпіталь ми також закуповували деяке обладнання.

<...> Ми порахували – в нас було загалом триста дванадцять людей на обслуговуванні. <...> У мене, чесно, ці буремні часи забрали дуже багато сил, я намагаюся тих споминів спекатись, чесно вам скажу. Тому що було дуже важко. Важко морально в тому числі і з особистих причин – тому що на Майдані кожну ніч стояв мій чоловік. А тут, коли ти бачив потік цих людей, треба було бути дуже сконцентрованим, тому що всі вони були різні. Хтось приходив п'яний, хтось приходив «*откровенно городской сумасшедший*». Стресова ситуація [викликала] загострення певних їхніх психічних розладів. Було багато неадекватності. До речі, в той час ми співпрацювали з 1-ю [психіатричною] лікарнею на Фрунзе, 103. З ними ми контактували через Ірину Яківну Пінчук [директор Українського НДІ соціальної і судової *психіатрії* та наркології МОЗ України], з її допомогою консультували чи клали у стаціонар наших клієнтів. Вона теж ніколи нам не відмовляла.

Дуже різні були ситуації. Були такі, коли зрозуміло стало, що вже кінець, закінчення Майдану, що треба роз'їжджатися, почалася війна – але люди не хотіли йти. Тобто була оця межа, коли людина вже не могла те все покинути, і доводилося працювати з психологом і доводити, що, мовляв, вам, хлопці, треба їхати до жінки, весна прийшла, город треба копати. <...> Повертайтеся додому, тому що зима – вона була, вона була тяжка, але ви її пережили, і треба вже йти, повертатися до рідних. Вони не хотіли. Тому що на Майдані було цікаво і радісно, там були друзяки, можна було десь випити, десь погуляти. Могли прийти сюди просто сказати: «Дайте нам там 20 гривень, нам треба щось купити».

<...> Мені поставили завдання, що в нас є, наприклад, 300 тисяч гривень, які можемо використати на лікування, але це донорські кошти, за які треба відзвітуватися. Відзвітуватися я можу яким чином? Надати рахунок і акт виконаних робіт, перелік наданих послуг. Тобто з державними клініками розмова навіть не йшла, тому що в тих [з них], хто пропонував платні послуги, бухгалтерія працювала дуже погано і дуже неактивно на це все реагувала, навіть за гроші. І ми одразу пішли в поле приватної медицини, тому що це оперативно, швидко, аніж добиватися чогось у нашій безкоштовній, умовно кажучи, медицині, оскільки там завжди треба щось комусь дати. А в приватних клініках фіксована ціна послуги, тут є договір, тут є перелік. Тут був оператор, який мені передзвонював і перепитував: «Ви підтверджуєте кількість наданих послуг, таку або таку ми

пропонуємо, є консультація терапевта, він рекомендує консультацію невролога, чи ви оплатите її?» І це відбувалося впродовж секунди, цю оперативність забезпечувала тільки приватна медицина в Україні. Тобто ми навіть не витрачали час на перемовини з державними клініками. Ті державні клініки, які вже підтягнулися – Інститут ортопедії той самий, то в них для операцій треба купити те, те і те. І це ми закуповували через, знову ж таки, офіційного постачальника. [Наприклад] була повністю пошкоджена нога в одного хлопця, він з Черкаської області, дизайнер ландшафта, треба було апарати купити, штирі купити, якісь ліки купити. Тобто це все йшло через постачальників, навіть у державних клініках. Умовно безкоштовною була робота лікаря. І далі – все, офіційно була домовленість з «Аптекою низьких цін» ми закуповували медикаменти, були постачальники, в яких ми купували обладнання, був «Медіком», який працював як приватна клініка, що надавала ряд послуг.

Першим у нас було питання – як відзвітуватися? Сказати просто, що ми витратили 300 тисяч, або комусь за щось повернули кошти – ми не мали права.

Пацієнтів фіксували. «Медіком» прекрасно розумів – якщо людина приходила і пахла димом, то відомо звідки вона. Але в документації ми цього не вказували. У нас був номер договору – ми казали, що сплачує «Фонд «Відродження», зазначали, що в людини «набута травма». Де вона набута, ця травма – не треба казати. Це переваги приватної медицини, тому що ви за кошти можете зберігати анонімність і отримуватимете ту послугу, яка вам потрібна. І тоді це було абсолютно адекватне рішення. Без них би ми, чесно кажучи, не знаю, що б робили. Я вірю в приватну медицину в Україні.

<...> У відправленні поранених на закордонне лікування ми не брали участі, працювали тільки в Україні. Спілкувалися і намагалися координуватися з різними центрами. Було кілька ініціатив, зустрічей, під час яких ми намагалися скоординувати [зусилля] з обслуговування пацієнтів, щоби уникнути дубляжа фінансуванню одних і тих самих людей. І коли людей відправляли на лікування за кордон, то найчастіше з нами зідзвонювалися як з координаторами «Гуманітарної солідарності», щоб перепровірити, який перелік послуг було надано, переконатися, чи у нас такий пацієнт обслуговується, чи він до нас звертався, що ми для нього зробили, чи могли підтвердити, що він є учасником подій на Майдані. <...> Оскільки працювало сарафанне радіо, вони дуже часто перепитували, перевіряли, <...> додзвонювалися через треті-п'яті руки. Могли таку вервечку вибудувати і дізнатися, звідки людина і куди вона йшла. З сотниками контакти були, хоча й не дуже регулярні, але якщо приходила людина і казала, що вона конкретно з якоїсь сотні, то ми просили так само контакти їхнього сотника, щоб підтвердив, чи ця людина є в тій сотні.

Закуповували ліки для конкретних палаток на Майдані. Трьохсвятительська чи Лютеранська могли попросити щось купити. <...> Я не можу сказати, що ми безпосередньо були частиною Медичної служби Майдану. Тобто, ми спілкувалися з Олегом Мусієм, з Андрієм Гуком, з усіма колегами, хто там безпосередньо працював, вони знали, що на нас вони можуть перенаправити найскладніших,

тому що ми можемо забезпечити оплату їх лікування, і фактично так відбувалося. І знов-таки бувало по-різному, тому що все дуже сильно залежить від людського фактора.

Ми лікували навіть стоматологію. Тобто в нас були звернення, коли людям вибивали зуби, чи виникало через відсутність якихось гігієнічних умов запалення ротової порожнини. В нас був стоматолог, який сам зголосився допомагати, він лікував майданівців безкоштовно. Потім, коли вже самі майданівці нам розповіли, чим він займається, ми з ним зв'язалися і сказали, що до нього направлятимемо людей. Він не брав кошти за свою роботу, а матеріали ми йому оплачували. Це доктор Лозовий, його кабінет на Кловській. Він багато людей насправді через себе проводив, допомагав.

<...> Людям розбивали окуляри, або вони губилися – перше, що у цих всіх давках [страждає], це окуляри. У нас була на Лук'янівці «Люксоптика», де ми замовляли окуляри, купували, кому треба було.

[Рівень і характер запитань] був дуже різний: від найелементарніших речей… до потреби у бронхоскопі. Підприємець з Києва, коли Майдан тільки починався, поставив біотуалети. Треба було забезпечувати їх обслуговування. Двічі він нас просив про це, і ми двічі оплачували ці послуги.

<...> Працювати було дуже складно. Із 10-ї години люди могли до нас приходити одночасно по чотири-п'ять осіб. У нас маленький офіс у житловому будинку, і мешканці в якийсь момент почали казати: «*У вас тут проходной двор!*» <...> Ми заповнювали завжди форму встановленого зразка: особові дані, мобільний телефон, <...> хоча би рік народження, дату і місце народження, хоч щось визначити і якось ідентифікувати. Повідомляли, що інформація конфіденційна – ми її не розголошуємо, і до сьогоднішнього дня ці архіви нікому не передаємо. <...> Тоді люди самі боялися, що дані про них буде комусь передано.

<...> У нас була гаряча лінія, мобільний телефон дзвонив з ранку і до ночі. На зв'язку була Ірина Момот або ми передавали один одному, коли треба було. З координаторами, з волонтерами, з колегами вже намагалися своїми особистими номерами обмінюватися, але для звернення був окремий номер. Дані, збирали, потім запускали в роботу. Когось перевіряли одразу, тому що виникали якісь сумніви.

Іноді хтось приходив, і видно було, що він дуже в незадовільному стану. Була одна молода жінка, яка прийшла просити, щоб пролікували її чоловіка, який був побитий на Грушевського. А я не могла зрозуміти, що з нею відбувається, тому що я з нею говорю – вона мене не чує, і дуже повільно відповідає, не сприймає інформацію. Вона переживала за чоловіка, а потім виявилось, що він саме був менш постраждалий, ніж вона. Йому надавалася медична допомога, а вона взагалі нікуди не зверталась. Вона привела в «Медиком» на консультацію до невролога свого чоловіка, і вже лікар передзвонила мені і сказала, що насправді треба лікувати цю жінку. І ми її клали в стаціонар. Лікарі в «Медикомі» насправді дуже співчували учасникам Майдану. Не було такого, щоб люди підходили – лікар формально проконсультував і закрив справу, ні, лікарі самі брали участь і дуже активно спілкувалися, намагалися через оператора передавати якусь інформа-

цію.Зв'язок з ними був дуже хороший. І вже коли вони звернули на [ту жінку] увагу, ми її поклали, підлікували там, поспостерігали. І коли вона [після лікування] прийшла до мене, принесла букет квітів, то була абсолютно інша людина, тому що могла нормально говорити, розквітла, нормально себе почувала. Вона казала: «Я не думала навіть, що мені так недобре» (а тоді я її запевняла, що їй теж треба проконсультуватися, а вона не погоджувалась). От таке, всяке було.

<…> Кошти, наскільки я зрозуміла в той момент, директору Фонду запропонували самі посольства. <…> Треба було було допомагати саме тим, щоби робити все прозорим і відзвітованим. Ми виокремили якийсь обсяг коштів, направлений [не на медичну допомогу, а радше] на технічне забезпечення. Тобто, нам потрібні були машини, тому що були пацієнти, чи клієнти, які були на милицях, з перебитими ногами, чи там із забитими колінами, і їх треба було елементарно завезти до лікаря чи покласти на операцію, а потім звідти вивезти. Нам треба було [оплачувати] телефони.

У момент, коли вже закінчився Майдан, залишилося дуже багато ліків у соборах греко-католиків – на Святого Василя на Львівській площі і в Патріаршому Соборі на Лівому березі. І вони нам довірили переписати, перебрати залишки медикаментів і визначити, куди направити. Ми вдвох це робили, я зі своєю колегою, з Наталею Дацюк. Вони знали, що ми – я і вона – займаємося паліативною допомогою. Ми вирішили в той момент, що треба розіслати в лікарні, де є важкохворі пацієнти. Тому що я бачила тенденцію щодо передачі коштів на благодійні пожертви: коштів для онкохворих, для важкохворих, для паліативної допомоги надходило менше, благодійники давали в той момент більше на Майдан, на забезпечення потреб військових, фокус змінився. А та категорія людей – вона ж нікуди не ділась. І ми вирішили, що так от поділимо на кілька напрямів.

Ще в нас були відправлення вже після розстрілу Небесної Сотні на Горлівку – там був хоспіс на базі 3-ї міської лікарні, дуже хороші люди там працювали. Останнє, що ми туди послали, – це гуманітарний, умовно кажучи, вантаж, і, відповідно, були витрати пов'язані з доставкою, – ми самі доставляли. І я пам'ятаю, що <…> такі гіркі сльози були. Подзвонив кур'єр з Горлівки і почав мені задавати питання: «А шо ви передаєте?» Кажу: «Слухайте, а що ви мене питаєте?» – ну, тобто, ви кур'єр, у вас є коробка, довезіть її до лікарні. І він почав казати: «А вы там все оплакиваете свою Небесную Сотню» – і якісь гидотні речі мені: «А мы хотим жить независимо, у нас здесь будет республика». Я поклала трубку, а через півгодини все ж таки передзвонила в офіс кур'єрської доставки і просто сказала: «Вибачте, у нас з вами контракт, ми по всій Україні розсилаємо, ви на нас величезні гроші заробляєте, ну а нащо мені таке треба, щоб кур'єри дзвонили і казали, що вони думають про Небесну Сотню?» Адміністрація передзвонила в Донецьк, вони там розібралися, знайшли, хто це такий, сказали, що він таке робить постійно зі всіма, хто з Києва. Не знаю, чи його звільнили, чи просто попередили, але передзвонили і вибачились. В той момент, звичайно, всі ці емоції були живі, і слухати таке було дуже важко, тому що ти хочеш зробити добре діло, люди з усього світу присилали в Україну ці ліки, їх можна було відправити

в будь-яку лікарню, яка була би щаслива, а ми відправили в Горлівку, адже розуміли, що там дуже критичний стан – а люди отак неадекватно реагують.

<…> Відтак, навантаження було дуже велике, але, з іншої сторони, все, що ми могли на той момент робити, ми робили.

***

Я за освітою соціолог, закінчила університет імені Тараса Шевченка, в фонді працюю останні сім років. У програмі «Гуманітарна солідарність», чи в програмі «Ініціатива «Гуманітарна солідарність» – громадське здоров'я» займалася паліативною допомогою. В часи «Гуманітарної солідарності» я була одним із координаторів цього напряму впродовж чотирнадцятого року і деякий час впродовж п'ятнадцятого.

Юлія Балашова
(ініціатива «Родина Майдан» і «Фонд громади Приірпіння»):

«В истории Украины это был первый проект, который собрал такую большую сумму денег единоразово на помощь конкретным пострадавшим»

<…> На момент, когда мы начали помогать семьям погибших, была такая инициатива, которая переросла в организацию «Родина Майдан». Я была координатором помощи, работала с семьями, занималась документооборотом. <…> Инициатива возникла 20 февраля, после расстрела, когда несколько моих знакомых на Фейсбуке написали о том, что нужно помочь, собрав немного денег, и разместили координаты своих карточек в открытом доступе. Кто-то был знаком между собой, кто-то нет, но стало понятно, что есть некое количество людей, которые готовы помогать. Они собрались буквально 22 февраля на первую встречу. Там были Катя Батанова (журнал «Коридор»), Андрей Федоров, Борис Даневич* из юридической компании, Анна Гулевская из «Форума благодійників України», Настя Попсуй («Фонд громади Приірпіння») – то есть это люди, которые никогда не были между собой связаны. Основная сложность состояла в том, что не было понятно, кто погиб, кому помогать, где родственники, как их искать. Очень помогал Евромайдан SOS, особенно Маричка Маковецкая, – у них было уже достаточно много информации, много волонтеров, которые помогали им. И Маричка вошла в правление нашей Инициативы. Основная задача на первом этапе состояла в том, чтобы понять, какое же все-таки количество людей погибло, потому что информация поступала очень разная, в том числе, что в Доме профсоюзов было 40 сгоревших не идентифицированных тел [что ничем не подтверждено] и очень много пропавших без вести. На первом этапе называли цифру 400, потом было 250,

*Див. свідчення Бориса Даневича у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

потом количество жертв уменьшилось до 40, а суммы денег для помощи пострадавшим тем временем поступали огромные.

В истории Украины это был первый проект, который собрал такую большую сумму денег единоразово на помощь конкретным пострадавшим. Всего было собрано порядка 56 миллионов гривен, и мы думали, каким же образом будет правильно распределить эти деньги. Мы делились информацией о погибших с другими фондами, людьми, которые хотели помогать, поэтому кто-то выплачивал деньги раньше нас. Например, это был Фонд Черновецкого, Фонд Рената Ахметова, были просто благотворители, которые обращались, звонили и говорили: «Мы не хотим перечислять деньги вам, мы хотим помочь напрямую семьям, назовите нам семью, в которой больше всего деток, мы напрямую поможем им». Тогда мы связывались с семьями, спрашивали разрешения, можем ли передать контакты, и дальше эти волонтеры уже работали напрямую. Какие-то компании брали под опеку конкретные семьи.

У нас шли споры даже между нами самими о том, как правильно дать деньги, кто должен быть получателем, например, нужно ли учитывать семьи пропавших без вести – мы понимали, что рано или поздно они или будут найдены, слава Богу, живыми, или, к сожалению, идентифицированы как погибшие; нужно ли помогать раненым, потому что в то время это была катастрофа: очень тяжелые ранения, и было понятно, что если сейчас не помочь человеку, не пролечить и не дать денег на операцию, то через две недели, к сожалению, придется выплачивать его семье определенную сумму по факту причисления его к Небесной Сотне. Вопрос о детях: у кого-то уже взрослые, у кого-то их вообще нет, у кого-то четверо малышей… Была семья из Запорожья, в которой погиб отец, его сожгли в машине. Младшим детям-близнецам было полтора месяца и еще двое чуть постарше. Все семьи очень разнородные: у кого-то два брака и двое детей от каждого, у кого-то родители в разводе – все очень сложно. Понятно, это человеческие жизни, множество семей, каждая ситуация индивидуальна. Мы много спорили между собой, как правильно, потому что первоначально нам очень не хотелось просто раздать эти деньги, хотелось сделать так, чтобы дети понимали, что у них есть какая-то финансовая подушка, и они будут в дальнейшем обеспечены, и родителей пожилых нужно поддержать, и пролечить раненых, и помочь семьям пропавших без вести.

Планы у нас были грандиозные, оказалось, что была собрана достаточно большая сумма, поэтому можно распорядиться деньгами так, чтобы поддерживать семьи на протяжении долгого времени. У нас был Андрей Федоров, член правления, который пережил пример недолгой поддержки на своем опыте: у него умерла жена за год до событий на Майдане – родила ребенка и через полтора месяца ее не стало. Он это прочувствовал на себе: первые месяцы все вокруг заботятся, проявляют внимание, а дальше все сходит на нет. Понятно, жизнь продолжается, все потихоньку стирают из памяти страшные события, и поэтому очень хотелось, чтобы эти люди чувствовали внимание еще на протяжении многих лет, а не просто – чтобы им деньги отдали и про них забыли.

У нас была такая идея: 20% денег, которые были на счету, должны пойти на лечение раненых, 20% – на программу долгосрочной поддержки несовершеннолетних детей погибших, оставшиеся 40% пропорционально распределяются между семьями погибших и семьями пропавших без вести через год после того, как они получат статус погибших.

Очень тяжело было собрать информацию о всех семьях, чтобы понимать сколько каждая должна получить, потому что все-таки мы рассчитывали пропорциональные суммы, и нельзя было в первый месяц, зная, что там 89 человек в списке, раздать по три миллиона. <...> Мы не хотели самостоятельно принимать такое решение, поэтому пригласили в Наглядову Раду огромное количество уважаемых людей, которые были связаны с Майданом. Это был в том числе «5-й канал» – он помогал проводить марафон «Небесна Сотня», благодаря которому во многом была собрана такая большая сумма денег*. Также пригласили представителей «Ernst&Young» из двух самых больших аудиторских компаний, <...> чтобы они могли контролировать, как деньги расходуются – они делали для нас аудиты бесплатно <...>. Была [в Наглядовой Раде журналист] Ольга Герасимюк, были представители церквей, которые были на Майдане, представители сотен. Также в Раду входил Игорь Кульчицкий, отец которого погиб на Майдане, члены семей раненых, то есть мы действительно хотели максимально собрать экспертное сообщество, которое бы помогло правильно распределить поступившие деньги.

На первом заседании Наглядовой Рады и было принято решение распределить эти деньги по принципу «20–20–40». Должна сказать, что первую часть средств на лечение мы отправили еще до проведения этого собрания, потому что поступил ночью звонок о том, что ребят, бучан, в том числе Артема Запотоцкого, нужно срочно вывозить в Израиль, потому что никто не берется их лечить в Украине. В Украине Артему обещали только, что он будет жить, но лежать прикованный к постели, никогда не сможет двигаться. Германия отказалась их взять, и только израильтяне сказали, что можно привозить. Они не брали денег за работу врачей – взяли только за проведение операций, но все равно сумма была огромная – 2 миллиона 200 тысяч гривен. Мы оплатили половину стоимости специального медицинского самолета и лечение двух больных. Это та сумма, которая ушла с нашего счета еще до согласования и принятия общего решения Наглядовой Радой о том, как будут распределяться средства.

Для того чтобы 20% на детские программы тоже были использованы с максимальной эффективностью, мы провели несколько тендеров между страховыми компаниями и банками, чтобы родители смогли выбрать программу, которая бы [лучше подходила] для их ребенка: сумма, положенная на счет до 18-летия, или страхование. <...>

Еще до начала выплаты денег семьям нашлось определенное количество людей, которые решили эти деньги прибрать к рукам – абсолютно в этом уверена. Тогда началась активная кампания против [нашей] инициативы, стали говорить, что мы хотим эти финансы украсть: «Почему так долго не выплачи-

* Близько 54 млн гривень.

ваете? Вот другие уже начали выплачивать…» А у нас на тот момент просто не было полной информации о всех пострадавших. Через год после начала выплат к семьям Небесной Сотни суммы, которая была зафиксирована в документах <...>, [прибавилось еще семь семей]: или тела погибших были идентифицированы, или стало понятно, что они тоже погибли на Майдане, или их смерти были связаны с Майданом. Так случилось спустя год, и эти семьи получили уже меньшую сумму денег, так как им выдавали из остатка на счету. <...> Абсолютный нонсенс.

На «Родину Майдан» было открыто, чтобы не соврать, четыре или пять *кримінальних впроваджень*. Мы знали все прокуратуры, всех следователей, ведь этим занималась и киевская, и областная прокуратура, состоялось куча следственных действий, проверка документов, аудиты… Дела закрыты за отсутствием состава преступления, потому что ни одна копейка не ушла со счета не по назначению. <...> Мы, в свою очередь, тоже были инициаторами судебного процесса о защите чести и достоинства, нашей деловой репутации. Подали в суд на товарищей, которые нас третировали. Мы их знаем поименно, пофамильно, я часто их встречаю на каких-нибудь сумасшедших акциях под Киевсоветом <...>, такие вот они профессиональные митингующие за денежку. Мы против них подали иск, а также против двух депутатов Верховной Рады на тот момент, потому что эти депутаты, Владимир Арьев и Леонид Емец, после таких голословных заявлений, не проверив, не спросив ни у нас, ни у семей, <...> берут и размещают у себя на Фейсбуке такие посты: «Все, деньги украли! Вот, ничего святого! Наживаются на семьях Небесной Сотни!» И это все по новой опять поднимается, опять волна о том, что: «Вы такие-сякие, да вы, да как же так?! Гореть вам в аду!» и все прочее. Мы встречаемся с этими депутатами, все показываем, все рассказываем: вот отсюда пришло, столько ушло, вот «Ernst&Young», вот 150 аудитов, у них все проведено, пожалуйста, посмотрите. – «А, да, хорошо». И дальше все равно никакого опровержения. <...> Естественно, мы уже не выдержали и тоже подали в суд. Суд Печерский, поэтому у нас это все длится уже второй год <...> Вот такой тоже был опыт.

<...> На данный момент выплаты получили 107 семей, две семьи все еще деньги не получили, потому что «Фонд громади Приірпіння», на счету которого содержатся эти деньги, – это юридическое лицо, и нужны документы от семьи, подтверждающие то, что именно они являются получателями денег. К сожалению, эти две семьи до сих пор еще не предоставили документы – загвоздка только в этом. Получила деньги семья Решата Аметова, это крымчанин, татарин, который был убит в Крыму. Его мать и жена Зарима приезжали в Киев, и мы здесь выплатили им эту сумму.

Когда эти рейдерские попытки стали очень активными, мы увидели вооруженных людей возле офиса, «накрученных» сотников, которые приходили на такие собрания, в прокуратуру, проводились регулярные следственные действия. В этот момент стало понятно, что самой безопасной для оставшихся денег будет ситуация, когда мы очень быстро раздадим их равными долями. И тогда мы изменили решение: мы уже не оставляли никаких денег для семей пропавших без вести, никаких программ долгосрочной поддержки для несовершеннолетних

детей, также закрыли программу поддержки раненым. Еще небольшие суммы были выплачены нескольким ребятам, которые поехали на лечение по зрению в Австрию, пролечили пять человек в Израиле. Всего «Родина Майдан» потратила на это порядка 7 миллионов. Посчитали, сколько есть на счету на данный момент, распределили и выплатили каждой семье. Было еще принято решение каждому несовершеннолетнему ребенку выплатить дополнительные 100 тысяч гривен. Таким образом 52 маленьких ребенка получили 5 миллионов 200 тысяч гривен. 42 миллиона вместе с налогами пошло на остальные семьи – это приблизительно по 417 тысяч гривен на каждую семью.

В Украине на тот момент действовал налог на оказание такой помощи, и он составил где-то порядка 8–10 миллионов гривен. Нам пришлось заплатить налоги, пока не был принят Указ Президента о том, что деньги, которые идут на помощь армии и Небесной Сотне, освобождены от налогообложения. По-хорошему, эти деньги должны вернуться и опять перераспределиться между семьями, но государство не спешит это делать.

Кроме такой материальной поддержки, мы проводили совместно с психологической службой Майдана первый съезд семей Небесной Сотни «Родинне коло». Он проходил в Ирпене три дня. Тогда была оказана юридическая и психологическая поддержка, и мы видели этих людей: когда они приехали, они были черные, это было, наверное, в конце мая. <...> Когда они друг друга увидели, еще раз во все это окунулись, было очень много слез. Через три дня, в конце, на этом съезде было принято решение организовать свою ГО, которая называется «Сім’ї Героїв Небесної Сотні». Теперь они друг друга очень поддерживают, отстаивают свои права, добиваются того, чтобы расследование не останавливалось, а шло дальше, хотя это все очень тяжело. Семьи погибших поддерживают друг друга и финансово, и психологически. Съезд «Родинне коло» в этом контексте стал такой отправной точкой, он помог их познакомить и дать возможность начать между собой общаться тем, кто объединен общим горем и бедой.

Есть программа у нас, которая действует до сих пор, – это финансирование дополнительных занятий для детей Небесной Сотни, причем занятий любых: будь-то репетитор по английскому или бассейн, или танцы, гимнастика. Мы оплачиваем занятия, чтобы на матерей, на родителей не ложилась дополнительная финансовая нагрузка. Эта программа действует до сих пор. [Она будет действовать,] пока будут средства, потому что это деньги, которые были собраны отдельно. <...> Программа действует два года, и с сентября по конец мая мы оплачиваем деткам занятия.

Также оказывалась юридическая поддержка: мы помогали <...> находить адвокатов, контактировать с ними. Связывались со всякими фондами, организациями, которые помогали отправлять деток на отдых в летнее время. Это помимо финансовой деятельности.

<...> [Были сложные для решения вопросы.] Я помню, что спорила с мужем, как сделать правильно – <...> он говорил: «Вы должны раздать эти деньги, ведь вам люди дали их для того, чтобы вы раздали, вы не имеете права придумывать

какие-то там программы, как вам кажется, правильно их распределять». То есть это такой, конечно, момент психологически тяжелый: вроде бы как ты, с одной стороны, действительно не имеешь никакого отношения к этим деньгам, а с другой, тебе хочется сделать так, чтобы они не просто попали в чьи-то руки, а действительно помочь тем, кто нуждается <...>. Не хотелось, чтобы несчастье, семейная ситуация негативно сказалась на детках, на их судьбе. Собранная сумма, казалось бы, достаточно большая, но как распорядиться деньгами? Их же можно очень быстро потратить… Плюс менялся курс доллара: когда эти деньги были собраны, курс был 12, сейчас он 24–25 – и это совсем другие деньги уже.

Нам, наверное, немножко было проще решать, выплачивать или не выплачивать, потому что это все-таки ограниченное количество людей в сравнении, например, переселенцами, нуждающимися в поддержке.

Как технически было организовано. Сначала все собирали на собственные карты, после этого, буквально на второй встрече присутствовала Анастасия Попсуй – это «Фонд громади Приірпіння». У них, во-первых, абсолютно чистые счета, на которых не было денег, во-вторых, по статусу деятельности они имели право собирать деньги именно на те нужды, которые были нам необходимы. И поэтому мы попросили, чтобы Фонд разрешил дать свои реквизиты для сбора денег <...>. Деньги, которые были на картах физлиц, были сняты и положены на эти счета. Уже дальше «Фонд громади» собирал их. Анастасия Попсуй, собственно, представляла один благотворительный фонд, плюс была еще Аня Гулевская, директор «Форума благодійників». Они были консультантами, потому что у них все-таки опыт благотворительности был, и они нам помогали, как правильно это все должно с юридической точки зрения быть оформлено, какие документы нужны, как функционирует такая инициатива. Дальше уже коллегиально принимались оперативные решения.

<...> У нас была информация, по крайней мере, по киевским фондам, [что некоторые из них помогали конкретным семьям]. Так как все между собой общались, мы знали приблизительно из этих источников, какая семья уже получила помощь, какую сумму. Мы думали, стоит ли учитывать этот факт при распределении денег. Но потом все-таки пришли к мнению, что нельзя посчитать все, мы можем все не учесть, можем о чем-то не знать, и во избежание дополнительных вопросов к нам решили распределять деньги по системе «20–20–40», о которой я говорила выше. Ситуация накалялась постоянно – Насте Попсуй на Фейсбуке три дня назад написали: «56 миллионов украли! Ты когда за них отчитаешься, за то, что украла 56 миллионов?» Это при том, что отчет есть в открытом доступе, вся информация есть, семьи подтверждают, что деньги были получены, и поэтому, чтобы просто защитить в какой-то мере себя, было принято решение равными долями перечислять суммы, без учета того, сколько дополнительно семьи от кого получали.

<...> [Как именно мы решали, какая нужна помощь?] По первым раненым было совсем все сложно: у нас был эпикриз, выданный БСП, были счета от кли-

ник израильских, в которых были расписаны траты на лечение. Мы привлекли страховые компании, которые занимаются медицинским туризмом, чтобы они проверили, отвечает ли поставленный диагноз назначенному лечению. Они нам подтвердили, что цены ни в коем случае не завышены, не включена оплата врачам, то есть только содержание, реабилитация и необходимые медицинские манипуляции. Собственно, такими экстренными мерами пытались проверить, насколько адекватно мы деньги выплачиваем.

Потом еще для лечения раненых у нас был такой медицинский совет: Наталия Воронкова из Волонтерской сотни, Андрей Гук, хирург, еще несколько врачей-волонтеров такого же уровня. У нас имелась база раненых, поступали заявки – и каждая такая заявка рассматривалась. У фонда «Відродження» есть программа помощи, в том числе медицинской, которая действует на протяжении многих лет. Мы воспользовались их опытом, их документами, они нам дали список того, что необходимо, чтобы получить помощь, и как правильно проверять, нужна ли действительно такая сумма денег на лечение. Такой медицинский совет каждую заявку рассматривал и принимал решение в каждом отдельном случае.

Немного нам, к сожалению, удалось помочь ребятам, которые нуждались в лечении, нам передали общую сумму порядка 7 миллионов гривен. Артем Запотоцкий, слава Богу, сейчас может передвигаться по дому, по улице в специальном таком корсете, но врачи обещают, что при полной и хорошей реабилитации через три года он будет ходить. Это при том, что в Украине, к сожалению, в БСП ему обещали, что будет только лежать <...>, поэтому каких-то сомнений, надо ли эти деньги выплачивать, не было.

О раненых легче говорить, потому что все-таки это было спасение жизни и здоровья, тут можно говорить: ура, тут без нас бы было хуже! Сумма нужна была большая, и взять у нас ее было гораздо проще, чем у любого другого фонда. У нас не было волокиты, деньги ушли со счета на второй день после звонка, очень быстро. О семьях погибших говорить тяжелее, потому что, может быть, к сожалению, мы потом не особо отслеживали, на что пошли эти деньги в семью. Это нетактично проверять и спрашивать: куда вы их потратили? Это не наше дело. Я знаю, что кто-то приобрел квартиру, и это прекрасно, потому что детям останется, и у людей стало лучше с жильем.

<...> У нас было желание зарегистрировать Фонд или зарегистрировать ГО, но так как деньги были розданы, то необходимость в юридическом оформлении отпала. Планы были грандиозные: продолжать дальше сбор денег и новые программы, и еще разное-разное-разное на долгие годы. Но – прокуратура, вооруженные люди, суды… <...> Какое-то время было [желание прекратить все], прямо на физическом уровне, не хотелось ничего об этом слышать, видеть, знать и так далее. Но потом как-то постепенно-постепенно все-таки возобновилось и продолжилось общение с людьми из Инициативы. Я, опять же, веду программу поддержки дополнительных занятий для детей <...>.

IX

«Я ОДРАЗУ ЗРОЗУМІЛА, ЩО Я НЕ БУДУ НА МАЙДАНІ ПРОСТО СТОЯТИ. НЕ БУЛО СЕНСУ СТОЯТИ – ПОТРІБНО БУЛО ЩОСЬ РОБИТИ»

(Історії волонтерок і волонтерів)

Вікторія Бандалетова:

«Більшість вевешників були молоді хлопці, срочники, які сиділи на холоді на щитах уздовж стін, просто сиділи, без їжі – нікому не потрібні, як побиті собачки»

Валентина Варава:

«Я розуміла, що не можу зупинити це насильство, але спроможна допомогти тим, хто це може»

Яна Когут:

«Оцей симбіоз, коли одні люди хочуть допомогти і знають кому, а інші – знають як і мають бюрократичні важелі, – це був дуже правильний симбіоз і правильна співпраця»

Ольга Чуйко:

«Пан випадок – друге ім'я Святого Духа. Він нами опікувався»

Юлія Мельниченко:

«У мене був найнеймовірніший день народження: співробітниця на подарунок мені оплатила 25 відвідин лазні для майданівців, і я завела їх у цю лазню»

Наталія Попова:

«Я майже повністю керувала лікуванням волинян»

Ірина Панченко:

***«Ми не можемо сидіти, поки чоловіки б’ються, воюють.
Ми повинні їм допомагати – робити те, що нам під силу»***

Мар’ян Присяжнюк:

***«Я приїхав робити Революцію.
Приїхав на тиждень, а залишився на два з половиною роки»***

Вікторія Бандалетова:

«Більшість вевешників були молоді хлопці, срочники, які сиділи на холоді на щитах уздовж стін, просто сиділи, без їжі – нікому не потрібні, як побиті собачки»

Нужно с языком определиться. Начну, наверно, на русском. У меня будет история русско-украинская. 35 лет я считала, что я русская. У меня половина родни украинского происхождения, а половина – русского. Моя душа тяготела к тому, что я русская, русскоязычная. Как оказалось, все можно изменить в жизни, ко всему можно относиться по-разному. Фактично, з 2014 року я вважаю себе україномовною, українкою, причому без залишків російського коріння. Так сталося, на жаль.

На Майдан я прийшла випадково. У 2014 році я ще навчалася в ординатурі з дитячої анестезіології в Києві. Кожен день була на заняттях, а на вихідних мала чергування, як і всі лікарі, хто займається медичною справою. Чисто випадково в Інтернеті побачила, що просять лікарів на Майдан допомагати людям, саме тоді була середина грудня. Дуже багато було хворих – респіраторні захворювання, горло, кашель, проноси. Якісь такі банальні питання, але людей не вистачало. Мені стало цікаво. До того часу тижні два говорили, чи биті студенти, чи не биті студенти, хто в тому винен, чому люди вийшли. Все взнавали якось з телефону, з телевізора, від знайомих, з розповідей, причому розповідали ті, хто там не був, але всі активно розповсюджували ці плітки. Нарешті я вирішила: якщо є така змога, то подивлюся, як воно є насправді, бо якось трошки дістало, коли говорять про те, про що не знають.

Вдень, після навчання, я прийшла в Профспілки, тоді вони ще стояли. Спокійно підійшла до охорони, сказала, що я лікар, і вони без жодних проблем пропустили на третій поверх. Там був штаб координації допомоги Майдану, підійшла до когось, спитала: «Кому потрібні лікарі?» – «А ви маєте медичну освіту?» – «Так, маю». – «Можете чергувати?» – «Можу». – «Можете вийти сьогодні?» – «Ну, якщо є потреба, то нехай це буде сьогодні».

Мені було зручно чергувати увечері, тому що зранку прийшов, понавчався трохи, вже який був, трохи пом’ятий, трохи невиспаний, але можна працювати. Тим паче, що вечірніх бригад було замало. Якось удень люди активніше працювали, було все укомплектовано. А вночі завжди не вистачало, тому нас чекали в будь-який час. Ти залишав свої телефони, тобі передзвонювали, просили вийти в той чи інший час, або ти, якщо мав вільний час, передзвонював у медичну службу, організовував собі бригаду. Здається, я прийшла 24 чи 26 грудня, потім 28-го. І вже Новий рік я вперше зустріла на Майдані. До того, хоч я проживаю під Києвом, ніколи не любила багато збіговиськ, намагалася святкувати тихенько, мирненько в домашній атмосфері. А тут бабах – і таке от трапилося, що всіх було багато, ці вогники, гімн. Було дуже красиво, але дуже холодно. Єдина проблема нічних чергувань – що було дуже холодно. Нас чергувало по дві-три людини завжди.

Чергування вибивало з колії, було важко десь зігрітися. Часто ми по-одному заходили в штаб, спали в штабі по годинці, потім міняли колег. Таким чином чергували.

Фактично, так я чергувала грудень. У січні пропустила чергування, були тільки одне чи два нічні чергування в мене. Найцікавіше почалося вже 19-го, було те славнозвісне віче. Всі вийшли на Майдан, і я зі своєю родиною теж там була, з тіткою, з мамою. Ми прийшли на Майдан, послухали наших «великих», які казали, що всім керує народ, ніхто не хотів брати на себе відповідальність, і ми розійшлися. Десь увечері подзвонила наша тітка, вона проживає в Києві, і сказала, що по телеканалу Zik передають, що стріляють в Києві, що таке коїться в Києві. Ми переклацали всі канали, але ніде нічого – «тишь, гладь и благодать». Я зібралася, вирішила їхати на Київ. Все-таки друзі були вже, познайомилися, багато людей, яких я знала, мали там бути. Фактично десь о 6-й вечора виїхала на Київ, приїхала десь о 8-й. Прийшла в Профспілки, там був великий безлад, бо всі хапали, що могли – бинти, зеленку. Тебе вдягали в майку з хрестом і казали: «Біжи» – «Куди бігти?» – «В районі Європейської площі». – «Куди саме?» – «Там побачиш».

Власне кажучи, я і побачила. Коли були світлошумові гранати, перцевий газ, коли очі засліплювало, окулярів не було, масок не було. Коли побачила, як біля будинків люди приносили молоко, лимони, коли було якесь відерце, туди пхали маски, зверху заливали лимоном, соком, роздавали людям. Давали молоко. Поруч шуміло, хтось кричав, хтось бігав, хтось був уже поранений. Узагалі не було зрозуміло, що коїться, жодної інформації, але крок за кроком люди йшли вперед, до Лобановського. Усе це було якось спонтанно. Я пам’ятаю, ми брали ці кульочки з лимонами, з молоком і кожен метр просувалися ближче і ближче до Лобановського. Тому що там щось гарчало, там щось вибухало. Той медпункт на Грушевського, 4, який відкрила медична служба чи волонтери – як я це розумію, – його ніхто не брав нахрапом, звідти вийшли люди з роботи, двері були відчинені, і волонтери в медичних майках просто туди запхалися і сказали: «Тут буде медпункт – і крапка». Розгорнули столи, старенький сторож хотів щось сказати, але вибору в нього не було. Це була укрівля, людей запихали, заводили, заносили.

Саме там я побачила вперше, що таке поранення очного яблука. Молода людина, хлопчина, мабуть, років тридцяти, кричав від болю, ока у нього майже не було. Тоді з’явилися люди, що своїм транспортом відвозили поранених у Жовтневу [Олександрівську] лікарню. Була проблема їх відвозити кудись, бо ходили плітки (потім це підтвердилося), що людей забирали з лікарень, здавали в міліцію.

Пам’ятаю хлопчика, років п’ятнадцяти, напевно. У нього була порвана повіка. Уламок гранати світлошумової потрапив, але, слава Богу, без ураження очного яблука. Єдине, що він просив – не казати мамі, бо він живе на Оболоні, і приїхав сам на Майдан після уроків, мама не знала, де він є. Ми з боєм вибили телефон тієї мами, зателефонували, щоб вона його забрала. Люди визвалися відвезти його на метро «Театральна», там десь зустріти, передати з рук у руки мамі. Це було не дуже серйозне поранення, просто кровоточила брова, кровоточила повіка. Наклали йому пов’язку, перемотали. «Кажи, що був на футбольному полі, не дай

Бог, не кажи правду, бреши, бо буде кепсько». Це була дитина, яка не кричала: «Врятуйте мене», а благала: «Не кажіть моїй мамі». Багато приходило таких дітей, які благали: «Не кажіть моїй мамі», але то був перший.

Так ми провели ту нещасну ніч на 19 січня, і десь під ранок у понеділок я познайомилася з лікаркою, звати її Сивак Оксана, вона акушер-гінеколог, зараз уже [публічна] громадська особа. Потім вона справила великий вплив на мою подальшу долю на Майдані. Ми відпрацювали на Майдані понеділок увесь день, увечері я поїхала додому помитися, поспати трошки, бо всі були замерзлі, холодні, брудні, в крові. У вівторок я приїхала на чергування на Грушевського, 4, там уже був діючий медпункт, який перекваліфікувався з однієї зеленки і бинтів на пункт допомоги – з речами, з кавою, з їжею. Навіть на ранок 20-го, коли прийшли співробітники – це ж була Академія, якщо я не помиляюсь*, – вони були спочатку шоковані, потім сказали: «Нічого, нічого», – почали приносити свій чай, каву, теплі речі, хлопцям ноги замотали. Ще пам'ятаю, що на першому поверсі у них були книжки запаковані, і бігав якийсь професор, кричав: «Робіть, що хочете, тільки книжки не пошкодьте». Охороняла медпункт тоді 4-та – Козача – сотня. Всі передавали речі, ліки – співробітники, дівчата, медслужба, охорона, хто зайшов, поранені, хто просто зайшов чаю попити, – усе несли на другий поверх, десь складали в якийсь склад. Сторож хапався за серце, дивлячись на цю картину, але виходу в нього не було.

На той час уже було три столи, був розподільник: коли заносили людину, то вже бачили, хто працює – хірурги, травматологи. Хто, де, що. Найгірше було з транспортуванням, тому що «швидкі» практично не викликали, тому хтось зголошувався садити до себе в машини або давали телефони людей, Автомайдану, хто мав машини. Намагалися відвезти додому, якщо це був район Києва або Київської області, або якось десь переховати у знайомих, або якісь інші варіанти, аби не запхнути у лікарні. На той час «швидка» і лікарня – це були тюрма, СІЗО, 15 років чи взагалі не вийти.

21-го відчергували відносно спокійно. Тоді ще не було вогнепальної зброї. Вогнепальна зброя з'явилася зранку, коли загинув Сергій Нігоян, потім після нього [Михайло] Жизневський. Це сталося на Грушевського, 4, їх принесли хлопці. Я була тоді там. Коли помер Сергій Нігоян, викликали кримінальну міліцію. Тоді приїхали перші журналісти, приїхала «швидка допомога», медексперти, міліція. Спочатку це все приховувалося, люди не знали про загибель, але то вже почалися серйозні речі. Але інформація якось просочилася, і в районі 10-ї години вечора дізналися, що сталося таке, почалися проблеми, почалися штурми з Майдану в бік Лобановського. Потім була відповідь – та відома зачистка з боку «Беркута» і вевешників, – протестувальників відтисли до Європейської площі, до Українського дому.

Того дня так трапилося, що я мала вже здавати зміну, була без футболки, у своїх речах, але ще прийшла до медпункту. На той час – це вже була восьма година чи дев'ята – там стояла «швидка». Стояла ще машина з лікарні, яка приїхала по виклику на Сергія Нігояна. Водій не мав права поїхати з виклику, поки не приїде міліція і не засвідчить, що це дійсно мертве тіло, що бригада працювала,

* Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України.

вони не могли піти з місця. Лікар був усередині, «швидка допомога» з фельдшеркою і водієм була назовні. І так сталося, що коли майданівці рушили вперед, почали з'являтися поранені, в ту «швидку допомогу» впхнулися три хлопці. [Фельдшерка] кричала: «У мене немає лікаря. Я не можу, він там». Довелося зайти в «швидку допомогу», почати перев'язувати потерпілих нашвидкуруч, як могли. «Вам треба у лікарню, у вас поранення». Осколок, напевне, від гранати, така глибока рана – до сухожилля руки, здається, правої. [Хлопця] врятував браслетик, який він там носив з іконкою, щось таке було на руці, тому осколок не дійшов до артерії. Воно кровило, але хлопець більш-менш тримався – там була перев'язка. «Тобі треба до лікаря». – «Куди я піду? У мене є друг, студент четвертого курсу медінституту, він мене зашиє». Я чомусь пам'ятаю цю фразу: «Він мене зашиє». Настільки тоді була паніка, настільки люди боялися кудись офіційно звертатися. І в той час вони виходили, комусь голову перемотали, комусь руку, кому що.

Почався штурм беркутівців, навала на майданівців, і фактично «швидка допомога» опинилася в епіцентрі – і з того боку, і з іншого. Водій прийняв рішення, що від'їжджаємо. Лікар залишився всередині, його не випускали, я в машині разом з фельдшеркою і з водієм, і хлопці поїхали. Коли почався штурм, я кажу: «Вибігайте, біжіть, тікайте, вже нема варіантів». Ми кудись їхали, а тоді було дуже морозно, через скло нічого не видно. Мороз був дуже сильний. Коли «швидка» зупинилася, грюкіт у двері, я думаю: ну, все – я в цивільному, зараз почнеться цікаве. Я вийшла разом з фельдшеркою. Лежало перед нами дві людини: один чоловік 50 років, без свідомості, а інший – років до 40, козацької зовнішності, теж без свідомості. Ми намагалися з ними щось зробити, привести до тями. Вони лежали на [землі], були без свідомості, тому їх не змогли, не встигли забрати. [Ми були в тилу «Беркута».] Нам пощастило, що ми з'явилися так доречно. Бо прийшов якийсь начальник, почав кричати: «Ану, підіймайтеся». Хотів гепнути ногою того, козака на вигляд. Ми визвірилися з фельдшеркою: «Хіба вони не люди? Хіба так можна?» І він нічого не заподіяв, нічого не зробив. Не можу сказати, що особисто до мене були якісь з боку силовиків претензії. Намагалися ми запхнути хоч когось у машину, але вони – два огрядних чоловіки, я не така вже велика, фельдшерка теж. Більш-менш одного привели до тями, поплескали по обличчю. Поставити вену, як кажуть, неможливо – холодно, розчини замерзлі. Єдине, що можна було – перевернути на бочок, подивитися, чи дихає, чи не дихає, і запхнути в машину. Через те, що їх аж двоє у важкому стані, і ми не можемо нічого зробити, я побігла вздовж «Беркута». А вони ж тут, на Європейській. Я до Грушевського, 4, просити допомоги, бо там мали бути медики. Спочатку не хотіли відкривати, бо всі боялися, а потім вирвався лікар, запитав: «Ти хто?» Я кажу: «Я теж лікар». – «Ти дурна? Ти в цивільному!» Зняв з себе курточку і почав на мене натягувати, і ми побігли. Я кажу: «А ви чого вискочили? Найсміливіший?» Він: «Там моя бригада, там мій фельдшер, я не можу. Я тут увесь звівся, щоб вискочити». Ми прибігли до цих двох людей. Один був уже більш-менш в свідомості. Оцей козак кричав: «Я не поїду в лікарню! Краще смерть! Вбийте мене, але я не здамся, не скорюся». Беркутня стояла, розказувала їм свою політику,

але, слава Богу, без якоїсь фізичної розправи. Тут знову майданівці беруть верх, закидають шашками, «молотовими», гранатами. Ми знову стоїмо на перепутті. І вевешники молоді кажуть: «Тікайте, бо вас тут знову розіпнуть». Ми кажемо: «Ми не можемо. У нас тут хворі». Вевешники з «беркутами» пхали цих двох у машину, разом з нами позакидали, почали відступати. «Швидка» – у куточку. Майданівці пройшли – «швидка» виїхала, і на Європейській площі вже дочекалися іншої машини «швидкої». Чекали інші бригади, які могли перекласти цих поранених до себе і завезти до лікарні. Не знаю, яка їхня подальша доля, чесно кажучи, але сподіваюся, що з ними все добре. Мене висадили на своїй території, а лікар поїхав.

Це зараз так смішно виглядає. Тоді було не так. Натомість було так: туди-сюди 200 метрів пробігся – то туди, то назад: тут твої, а тут уже не твої. Геть незрозуміло було. Я вийшла, хворих переклали, повернули на місце. А я стою в одязі з цією жилеткою. У мене ж совість є: як же так, будуть же сварити лікаря. Я вертаюсь туди назад, на Грушевського, 4. По дорозі хтось пускає якийсь дим, цей перцевий, незрозумілий дим, очі сльозяться. Слава Богу, що в мене окуляри, це мене дуже рятувало, фактично все осідало спочатку на них. І коли я вже прийшла на Грушевського, 4, хвилини за дві-три до цього лікаря занесли тіло Жизневського. Це було безпосередньо на очах у кримінальної міліції, у судмедексперта, який прийшов через Нігояна, частково – журналістів. Була реанімація, намагалися його реанімувати, досить довго намагалися. <...> Цей же лікар, який приходив на Нігояна, поставив Жизневському маску, той почав дихати, але було видно, що він уже агонізує, весь синій. Пульсація на сонних артеріях була дуже погана, вирішили робити непрямий масаж, і навіть почали робити, але коли почали його роздягати, то побачили, що там просто дірка і нічого вже з тим зробити не можна.

Після того всі були настільки в розпачі, ніхто не очікував, що таке може бути: ні міліція не знала, що робити, ні медики, ні охорона, ніхто з присутніх. Не знаю, як це передати. Це невідомість, це незрозумілість, що, де, як, чому, коли. Звістка пішла далі на Майдан, що таке трапилося. Наскільки я розумію, почався новий наступ, бо зовсім нетривалий час пройшов, коли почали кричати: «Закривайте двері. Дівчата, тікайте, бо буде напад». І медпункт на Грушевського почали [атакувати]. Здається, щойно кримінальна група поїхала, почалися неприємності. Чесно кажучи, я не можу точно сказати, бо я тоді дуже сильно була розстроєна, пам’ятаю, що була в куточку, тихенько собі ревіла. На той час шукали знайомих, хто цього хлопця (Жизневського) може упізнати. Прибігла дівчинка, вона теж була волонтер з медичної бригади, парамедик. Виявляється, вона його добре знала, ми перед цим з нею працювали. Ми шукали його речі, щоб упізнати – чи це той хлопець, чи не той. Їх одразу позабирали на Оранжерейну [у Центральний морг]. Тоді боялися казати, хто про що знає. Ми сортували речі окремо в кульочок, пам’ятаю, що була каска Нігояна і були чогось черевики Жизневського – саме по них рідні дізналися, що це все ж таки Жизневський. Я була присутня при вирішенні питання з упізнання по речах, ким є мертвий.

Почали казати, що буде штурм, кричати: «Дівчата, тікайте». Нас виводили через задні двері під охороною, але ми, дівчата щирі українські, ми виріши-

ли, що медикаменти так просто не віддамо. То ми все позгрібали в кульочки, все, що було, хто інструменти згрібав, хто бинти, коротше, все, що могли. Цей медпункт уже не відновився, бо там були розгромлені вікна, двері. Ще день-два ми попрацювали, там більше був пункт обігріву – прийти, погрітися, але після того вже відкрився пункт на Грушевського, 1. Нас тоді прикривала 4-та сотня, ми бігли заднім подвір'ям. Там, на Грушевського, 4, якщо вийти ззаду, йдуть сходинки нагору, на Жовтневий, на Інститутську. Ми бігли з кульками по цьому заледенілому схилу, всі падали. Його спеціально залили водою, щоб себе убезпечити, якщо з того боку будуть підступати. Страшно було, бо було тяжко. Ти біжиш, на тобі одяг, на тобі якісь речі, сходинки, дуже слизько, але позаду тебе люди – якщо впадеш, то завалиш весь цей караван, що за тобою біжить. Хтось там кричить, хтось пришвидшує тебе, але ти маєш бігти. Хоч-не-хоч, але маєш бігти.

Ми прибігли в Жовтневий, тільки почали розсувати принесені речі, сказали дівчаткам, які там були: «Усе. Чекайте, зараз почнеться». Вони кажуть: «А як же реєстраційні журнали?» – «Які ще реєстраційні журнали?» Вони звикли, що приходять з ангінами, грипом, приносять якісь ліки. Як тільки ми туди прийшли, з'явилися перші побиті, поранені, яким намагалися надати допомогу. Місця було мало, тільки закуточок. Почали всі барикадуватися. Готувалися до того, що можемо не вийти. На вікна чіпляли всякі простирадла, щоб не було скла. Розгорнули два пункти. Один – більш-менш хірургічний, другий – де можна відлежатися, бо дуже маленька сама по собі місцинка. Це вже пізніше, враховуючи, що Грушевського, 4 не було, зайняли Грушевського, 1, бібліотеку, також відкрили досить великий пункт з операційними, з бригадами, зі столами, – з усім і в Жовтневому. У Жовтневий ми прибігли з Оксаною Сивак, там ми з нею познайомилися ще ближче. Серед ночі, десь о годині другій-п'ятій, коли вже стало більш-менш мирно, сказали, що заключили пакт перемир'я між сторонами, що нічого не буде. Пам'ятаю, до нас приїхав чоловік Оксани і забрав нас помитися додому. Бо вона не була вдома з понеділка.

<...> [Щодо мого навчання]: Я подзвонила своїй кураторці, сказала, що трохи прихворіла. Вона каже: «Добре». Хоча вона знала, де я, я цього не приховувала. Вона не була ні за, ні проти, вона така виважена. Каже: «Твоє рішення, вирішуй сама, ти доросла людина. Я не думаю, що ти зробиш щось гірше». Ми в четвер прийшли знову в Жовтневий, прийшли, надавали допомогу, як могли. Уже в п'ятницю я зрозуміла, що захворіла – не знаю, чи від холоду, чи від цієї біганини – але з температурою під 40, з кашлем. Тоді вирішила, що – ні, треба самій йти лікуватися.

<...> Я потрапила до поліклініки, мені сказали, що в мене пневмонія, і я чемненько собі злягла з пневмонією. Десь тижні два провалялася. На той час усе було спокійно. Коли [одужала], мені зателефонувала Оксана Сивак і каже: «Віка, давай зустрінемось». – «Добре». Уже видужала, треба на навчання їхати, знову все більш-менш. Ми зустрілися в районі Хрещатика, і в нас була така бесіда: «Як у тебе справи?» – «Нормально». – «Як ти ставишся до пневмонії?» Я сама перенесла пневмонію, перед тим двоє людей померло, кілька людей з деструктивною пневмонією, вони були дуже тяжкі. Кажу: «Це дуже-дуже серйозно». – «А ти змогла б полікувати пневмонію?» – «Я дитячий лікар, дитячий анестезіолог. У дитини,

напевне, змогла б, а в дорослих не дуже». – «Ну, чого ж? Ті самі ліки, тільки різне дозування, ти ж слухаєш хрипи?» – «Слухаю». – «Так у чому річ?» – «Мені страшно. Я ж не звикла до дорослих. Якщо б дитина, то нема питань». Це було на Хрещатику, ми ходили по Лютеранській, ніби по каву. Холодно, ми ходимо вверх-вниз. Прийдемо трошечки до «Французької аптеки», там є кафетерій, спускаємося донизу. Така бесіда в нас. Разів п'ять ходили туди-сюди. Вона: «Може, ти подумаєш? Ти розумієш...» Кажу: «Що треба?» – «Розумієш, якщо ти не скажеш "так", я не можу тобі сказати». Коротше кажучи, я вже так охолола, сказала: «Давай, Оксана, кажи, що треба, бо треба вже щось робити». Вона каже: «Тут така ситуація. Ти знаєш, у нас тут є таємний шпиталь. Ти сказала, що не зможеш ходити на вечірні бригади, холодно, їсти, відлежатися тобі ще треба. То, може, зможеш вдень походити чи ввечері чергувати в таємному шпиталі?» – «Це як?» Вона каже: «Ну, пішли».

Так ми прийшли до Лютеранської церкви. Для мене це було дуже цікаво: навпроти адміністрації Президента, там «Беркут», там охорона – а тут Лютеранська церква. Нас ведуть на другий поверх – «слухати хворих». А там чоловік десь п'ять. У мене такі очі, я кажу: «Я їх не знаю». – «Ну, що ж поробиш, знайомся – і починаємо працювати».

З того часу я почала працювати в таємному шпиталі. Я знала, що на території Києва є ще п'ять чи шість шпиталів, але навіть не знала де. Мені сказали: «Якщо тебе зловить «Беркут», то ти нічого не знаєш». Я: «Дуже вам дякую, дорогі друзі». У тебе була своя точка, про яку ти не міг нікому сказати, були шифровки. <...> Наскільки я пам'ятаю, церква Святої Катерини – це значить, у гості до Каті піти, значить, гості мали приїхати. Піца з чимось там, з грибами – означало кількість хворих з таким-то захворюванням. Вони по телефону: «Підемо на піцу чи замовимо піцу на трьох, на чотирьох. З маслинками чи ще з чимось». Це виглядало дуже кумедно. Спочатку це мене дуже смішило, але, з іншого боку, коли я вже побачила, що біля нас «беркути» стоять, гарненькі такі, то вже було не смішно. З тих, хто був в «Ініціативі Е+», яка виросла з цього руху таємних шпиталів, я багатьох не знала. Ми були настільки утаємничені! Хто до нас привозить хворих, нам не казали. Оксана Сивак як лікар приходила. У нас був Саша Тіца, з церкви, як координатор. Йому телефонували, хто має прийти, він дзвонив мені: «Віка, там нові хворі. Зайди, будь ласка». Я там [у Лютеранській церкві] дуже часто була на початку. Потім у нас ще з'явився один лікар, терапевт, киянин – не знаю, можна називати ім'я, чи ні. Коли хворих було три-чотири – це було більш-менш. А коли їх стало 10, 12, то ми почали розширятися.

Треба віддати належне Ральфу Хаска, настоятелю церкви, наскільки це велика людина, наскільки світла. Він другий поверх повністю віддав під шпиталь – ліжка, простирадла. <...> Ліки частково були, здається, під егідою Олени Ганцяк-Каськів. Більшість – «Ініціатива Е+», і Саша Тіца, і Оксана Сивак, і Артем Миргородський◆, вони почали разом з нею. Була ще якась одна група волонтерська. Чесно кажучи, я особливо не цікавилася ніколи. Моє завдання було сказати, що мені треба це або це. Ральф спілкувався і сам безпосередньо передавав кошти. У нас не було жодних питань. <...> Був кюстер, по-моєму, так називається ця

посада, на той час це був Валера, який фактично жив у церкві, займався забезпеченням білизни, їжі, покупками їжі, [прання, прибирання], всього іншого. У них їдальня на першому поверсі. У Лютеранській церкві є така Місія служіння, періодично волонтери Лютеранської церкви їздять по світу, допомагають при церквах. До нас приїхала дівчинка, німкеня. Вона сиділа і готувала нашим пораненим їжу. Я вперше спробувала польський бігос. Вона готувала різноманітну їжу, завжди запитувала, кому що можна, готувала кашки-малашки, супчики, все інше. Коли вона не могла – готував Валера. Там у їдальні був невеличкий душик, де могли прийняти душ, могли відпочити, полікуватися, зігрітися.

<...> Проблема була з обстеженнями поранених. Це відбувалося практично так: Оксанка домовлялася зі своїми знайомими, де ми будемо кого обстежувати. Людей переодягали більш-менш, щоб вони не були в камуфляжі. Офіційна легенда була така, що вони десь у Кончі-Заспі будують, їм стало погано. Валера нас у таку страшненьку машинку садив, – поранених і одного супроводжуючого. Або в машину хлопців, вже тоді з'явилися ті, хто розвозив. Нас вивозили.

Пікантний нюанс у цій ситуації такий, що церква – лютеранська, пастор – німецький, це було як під егідою німецького посольства, тому туди не могли зайти, то наче їхня територія і власність, наскільки я знаю. Цим ми були убезпечені від втручання. <...> [Але силовики знали]. Я колись ішла з речами ввечері на Майдан, мене зупинили і почали проводити [політбеседу]. «Ми ж розуміємо, що тут відбувається, як тут відбувається, що ви робите». У нас була перепалка, досить дружня, без образ і звинувачень. Командир вевешників був з Одеси, здається. От він розказував, що в нього мати, в неї маленька пенсія. Я кажу: «Я лікар. У мене теж все маленьке. То ми не вирішуємо щось погане, ми хочемо щось краще довести». Він каже: «Буде ще гірше». Я кажу: «Куди ще гірше? Ви ж бачите, яка ситуація». Правоохоронці все знали. Вони теж змінювали думку досить часто. Як розказував Валера, колись його машину зупинили з хворими. Але він сказав: «Побійтеся Бога, будьте людьми, ви ж розумієте, що відбувається». І його відпустили. <...> Я не можу сказати, що там були звірі. Там теж були люди. Напевне, обставини, а може, й не обставини. Дуже складно зараз говорити. Я настільки раніше була категорична проти тих людей, але так сталося, що не всі вони були настільки брутальні, настільки жорстокі. Вони в більшості розуміли ситуацію.

<...> Вже після розстрільних днів, після 20 лютого, у нас був хлопчик Ігорьочок – з кухні Майдану. У нього стався психологічний зрив після смерті одного з його сотні. Не їв, не хотів пити, до нього привозили пізніше неврологів, психіатрів, робили МРТ безпосередньо за гроші Ральфа. Він вкладав великі гроші – і в конкретних людей, і в загальне забезпечення. Усе, що від нас вимагалося, – це чеки, щоб знати, що дійсно воно пішло на благородну справу. Дуже світла людина, яка давала приміщення, давала їжу, давала хліб, сіль, причому не тільки майданівцям, а взагалі людям, які приходили до церкви. До нас приходили сестри греко-католички, які просто обслуговували хворих – поміряти температуру, погодувати в ліжку, змінити постіль, перевернути. Сестра Єроніма була з Донецька, тоді ще Донецьк був наш. Сестра Лаврентія – десь з-під Києва, здається. Мало того, у нас

був православний священик. У нього була пневмонія і проблеми з серцем. Він захворів на Майдані, лікувався у нас. <…> [Таємницею для пастви] це не було. Усі знали. Може, хтось був незадоволений. Але Ральф у цьому плані був дуже послідовний: «Ні, то має бути». Він і Валера дуже багато допомагали, на той час були досить значні питання. А ввечері ми приходили. Полікував, назначив лікування, пошукав ліки, замовив Оксанці чи під'їхав в офіс – він тоді на «Театральній» був, або на Хмельницького, – до Олени Ганцяк-Каськів, вибрав ліки під розпис, приїхав, дістав. А ввечері, коли були вільні ліжка, ми ходили чи з Сашею, чи з Валею [Варавою◆] по Жовтневому, по Українському дому, шукали, хто був при медичних центрах найбільш хворий, і пропонували приїхати до церкви.

<…> Фактично це функціонувало [як справжній стаціонар]. Крапельниці, ін'єкції, антибіотики, рентгени, обстеження якісь, електрокардіограму знімали, домовлялися, щоб приїхали. Нам у цьому плані дуже допомагала терапія Медмістечка – це, здається, Солом'янський район чи Борщагівка. Туди ми приїжджали на рентген майже регулярно, проблеми з руками, ногами, дуже багато було гайморитів, тому були головні болі, високі температури. [Там розуміли, звідки ми], але вголос про це не говорили. Там теж є завідуючий, знайомий Оксани Сивак. Ось так фактично ми і працювали. Невелика кількість про нас знала.

<…> Спочатку у нас були чоловіки [пацієнти], а потім було навіть дві дівчинки. Одна дівчинка, молоденька геть, з пневмонією, ми її забрали з Жовтневого. Інша була теж виснажена, з бронхітом, хронічними симптомами, забрали ми її з Українського дому. Дівчаток ми обгородили такою ширмочкою. Всього десь було до 12 людей. Потім ліжечка зсовувалися одне до одного. Зазвичай [людина лікувалася] тиждень, і люди верталися до своїх сотень, казали: «Там у мене є більш важкий побратим, заберіть, будь ласка, його». Завозили перших постраждалих з цього перешийка, яким виходять на Майдан, на Хрещатик. Під'їжджала машина, Валера садив людей, везли до церкви. Сама не була очевидцем, але мені розказували, що перші, хто бачив вевешників, кричали: «Куди ви нас везете? Тут же чужі! Ви нас хочете віддати!» Не все ж так було просто.

<…> Із людьми, з якими я спілкувалася по той бік на Лютеранській [вевешниками, які там чергували], особливих проблем не було. Вони теж уже знали мене в обличчя. Інколи віталися, і такі були варіанти. Хтось хотів стояти, хтось не хотів стояти. Зазвичай людям то було не до вподоби, бо вони теж мерзли, теж були холодні. Вони не були всі озлоблені. Інформацію можна по-різному подати, це розумієш, напевне, вже зараз. Так ми і співіснували.

<…> Ми були переважно як соматичний шпиталь, бо хірурга в нас не було. У більшості випадків, якщо травми, то якісь замілкі – уламочок витягти, щось зашити, щось підшити, якісь переломи; хтось тікав, треба було трошки відлежатися, у когось пневмонія. Хоча у нас був хворий, який потрапив під вогнепальне ураження, саме коли ми дійшли до лютневих подій. Він був у Маріїнці разом із сином, сину переламали руки, він у нас лікувався трошки пізніше – Сергійко. А батько, Василь Іванович, одразу у нас лікувався. У нього взагалі дуже ці-

кава доля. Він був у Маріїнці, його добивали, у нього дуже багато [уражень] було – і струс головного мозку, і рвані рани голови, і під кінець йому стріляли в сідниці, у нього була прострілена ліва сідниця. Як потім ми дізналися, це був почерк якогось спецназівця, таких людей було три – тих, яких ми знали за почерком. Якимось чином [Василь Іванович] потрапив до Лікарні швидкої допомоги, звідти його відбили, надали допомогу, він переховувався у людей. Потім дізнався про нас і перебував у нас. До нього приходив раз на тиждень хірург, дивився, що там, як там. Надалі ми робили перев'язки йому. Але все ж таки то були незначні ураження, бо значні ураження вимагали певних умов.

<…> [Медична служба] про нас знала, знали, що є кілька церков. Я знаю, що багато поранених було на Святого Василя [монастир Василія Великого УГКЦ]. Там працювало кілька хірургів оперуючих, тому більшість хірургічних хворих були більше на Святого Василя. Різні точки були. В одній церкві, здається, було найменше хворих, бо дозволялося лише до чотирьох людей, якщо я не помиляюся. Все мало певні межі, певну специфіку.

<…> 18 лютого я дуже гарно пам'ятаю, бо їхала з роботи, мала чергування. Мені зранку дзвонить [зі шпиталю на Лютеранській] Саша Тіца і каже: «Віка, їдь!» – «Чого?» – «Наші хворі йдуть! Має бути хода». – «Але ж вони хворі!» – «Вони сказали, що тебе дочекаються, якщо ти їх відпустиш, щоб ти послухала, дала призначення». Вони були чемні. Я пам'ятаю, було два хлопчики: один – з Тернополя, а інший – з Одеси. Ми так здружилися. Один – україномовний, інший – російськомовний, десь по 30 рочків. У нашому середовищі була така специфіка, що всі казали свої імена, а потім виявлялося, що вони зовсім інші. «Ми дуже боялися, тому не казали». Насправді, для мене не важить, чи то Іван, чи Тарас, тому ніхто ніколи не запитував, як [їх насправді] звати. Вони мене дочекалися, я їх ще послухала, випили при мені ліки, які мені передали по дорозі, сказали «дякую» і пішли. Найцікавіше, що з одним із них ми зустрілися – біля фонтанчика, на Банковій вулиці, коли почалися ці сутички. Цих двох я виписала, інших подивилися, ще іншим поставили крапельницю, прокрапали – і я побігла на Грушевського, бо сказали, що можуть бути якісь сутички.

Десь о пів на дванадцяту сказали, що йде бій у Маріїнці [Маріїнський парк], мовляв, зсувайтеся, все йде по іншому боці, усе це не на Грушевського, а це буде Інститутська і вище. Ми знову ж цією стежкою, яку вже протоптали на Жовтневий – з медикаментами, з рюкзаком, у кого що на той час було – побігли, хто як. Я увійшла в мобільну бригаду. Оксанка залишилася в Жовтневому, вона потім виходила з оточення з пораненими. Нас усіх розкидало.

<…> Знов була та сама ситуація, коли на кожному куточку розгортався медпункт, людей забирали, надавалась допомога, перев'язки, потім передавали хлопцям-водіям. Унизу чекали біля Інститутської машини, людей садили в машини, везли – куди, не знаю. Знаю, ми навіть відбили трошки вевешників, молодих, веснянкуватих, бо люди хотіли їх трішки потовкти. Їх висмикнули з натовпу. Знаю, що Самооборона мала їх відвезти в шпиталь МВС, вони

просили. В одного з цих хлопчиків був струс, був якийсь підбитий, ішла кров. Було важко на той час орієнтуватися, бо всі були фактично в крові. Він був загальмований, притьмарений, очі заплакані. Скоріш за все через те, що тоді кидали каменюки, можливо, він втратив свідомість і його забрали. Поруч іще дівчинка надавала допомогу якомусь вевешнику. Так ми просувалися догори.

Зупинилися, перше місце наше було таке: не пам'ятаю вулицю, але там ще невеличкий фонтанчик був у дворі. Садова, Банкова? Навпроти цього фонтанчика є підвальчик. Біля підвальчика – стіночка, дуже зручно. Людей до тебе приносили, нічого до тебе не долітало, ні світлошумові, нічого. Задача була така – швидко перев'язати, зорієнтуватися, що, де, як, і передати далі. І знову ж таки, починається наступ майданівців, я підхоплююсь, з речами біжу трошки вперед. І тут бабах! – цей великий натовп біжить назад. Відчиняються двері (це кутовий будиночок), стоїть дівчинка з дубинкою, з битою, з каскою. Я в майці була з хрестом, вона мене фактично втягує в під'їзд. Бачу: наступає «Беркут», луплять, кидають гранати. Перед нами «Беркут» стукає в двері, кричить: «Уб'ю вас, с*к. Я вас тут зараз розтовчу». Бачив, що ми в майках, що ми медична служба. Коли я зайшла, то ще схопила за курточки двох людей, які були з хрестами: хлопчик зі Львівського університету, четвертий курс, і дівчинка. Враховуючи, що він почав бити, кричати «Я вас уб'ю», ми цей куточок пройшли, виходимо в наступні двері, двері зачиняються. І ми стоїмо на вулиці, фонтанчик перед нами. Ми не можемо зайти назад, бачимо, як «беркути» заходять повністю [на подвір'я]. І ми з майками Майдану втрьох сидимо. Здається, хлопчика Ваня звали, не пам'ятаю, чесно кажучи. Ми – заблоковані.

Далі було ще цікавіше, бо біля цього фонтанчика вони почали кричати: «Де тут є медики? Тут лежить жінка». Цей хлопчик зривається. Я кажу: «Боже, ти куди? Нас тут зараз вб'ють». – «Ну, а що робити? Там жінка». І ми втрьох у майках Майдану біжимо до фонтанчика, де «беркути». Лежить ця жіночка огрядна. Хлопчик розтягує носилки, ми її намагаємося перекласти. Перекласти її ми-то переклали, але наші дівчатка не дуже важкі були, а вона така огрядна. «Хлопці, допоможіть! Вона може бути вашою матір'ю». [«Беркути»] беруть ці ноші, виносять її на бік Грушевського. Її виносили, нас вевешники закривали щитами, у нас летіло каміння – точніше, воно летіло в них, а потрапляло в нас. Так от радісно виходили. Та жінка не була при свідомості, у неї була загальмованість, притлумленість. Думали, що, може, було каміння, чи струс, чи, може, притоптали, коли бігли. Крові на ній не було, але щось трапилося. Ми зупинилися на тому перехресті, «беркути», вевешники пішли далі вниз, а ми залишилися посередині, в тилу цього проекту. Мені однозначно щастило з тилом. Ми намагалися викликати «швидку». Вона каже: «Ви що, ми не приїдемо, там незрозуміло що коїться». Дзвонимо Автомайдану, вони: «Де ви є?» Ми не можемо зрозуміти, де ми є. Кажуть: «Ми теж туди не доїдемо, намагайтеся якось самі». Жіночка отямилася і каже: «В мене, напевне, гіпертиск, я тут живу поруч. Не допомагайте мені, допомагайте іншим». Бо, побачивши нас, почали люди йти з підворотні – там побита голова, там розтрощено щось, там ще щось. Ми почали перемотувати, прямо на цьому перехресті. Беркутівці вже пройшли. Була практично пуста територія.

І ми вирішуємо питання: що робити? До нас прийшли хлопчик з дівчиною, вона побита трохи, він побитий. Двоє хлопців з розбитою головою, літня людина теж підійшла, рука розбита, синці, гематоми, голова розбита. Ми йдемо у бік Будинку офіцерів. А як іти? Я, наприклад, не місцева, дороги на той час не знала. Більшість були або не з цього району, або приїжджі, які вийшли на Майдан. Нам дуже допомогли дві жіночки з цього району, які бачили то все зверху, вони спустилися вниз, стали за руки поперед нас і стали співати пісень. Вони співали пісень, я взяла одного хворого за руку, хлопчик – другого, Леся – третього.

Ми підходили до Будинку офіцерів, а там уже всі були в оточенні. Стоїть міліція чи вевешники, не знаю, хто там стояв, далі – «швидкі». Було видно, що там кров'якою все залито на підлозі. Я тоді підійшла до начальника, кажу: «У нас є поранені, ви маєте нас пропустити». Він нічого не сказав, правда, вони розступилися. Хоча перед цим єхидничали: «Чьо палєз сюда, старік? Палучіл по головє? Мало?» Це єдині, напевно, були єхидні такі фрази. Ми зайшли в Будинок офіцерів, я там уже побачила накриті тіла, кров. Місиво. Черга людей стояла, щоб їх зашили. Намагалися когось зареєструвати: хто, де, що, як. Але то все було дуже-дуже страшно. Ми залишили цю компанію і пішли назад, [знову на територію поміж Верховною Радою, Будинком офіцерів, Інститутською]. Бо ми зрозуміли, що там можуть, напевне, якісь люди ховатися.

Там були медики, були волонтери, які самі прийшли. Була бригада Червоного Хреста, на машині. Не знаю, хто її надав. Але коли ми йшли, нас перехопили, сказали, що в під'їзді є група людей, десь чотири-п'ять, не пам'ятаю. Жінка, яка була повністю обпалена, пуховик, куртка. В неї щось попало, і вона горіла. Були опіки, поранення від гранат, від того всього. Ми зайшли туди, треба було якось транспортувати тих поранених. Вони досить важкі були, їх треба було якось вивезти. Тут нагодилася машина «швидкої допомоги». Виводили цих людей, під ручку брали – і ми, і лікарі. Казали: якщо що – робіть вигляд, що ви не дуже при свідомості. І якось у ту «швидку» ми запхали їх всіх, кого могли. Мали їх везти в лікарню якусь, але люди не захотіли. Наче вдалося їх умовити, і вони вийшли в районі Грушевського, 1, біля медпункту Жовтневого. Тобто вони не потрапили в лікарню, «швидка» їх вивезла на нашу територію, минаючи офіційні засоби, щоб з ними нічого не трапилося. Так ми з цією бригадою розпрощалися, бо вони сіли і поїхали з тими потерпілими.

Пізніше ми почали йти просто по вулиці. Більше до нас ніхто не вийшов. І ми вирішили піти на Майдан, спуститися через Інститутську. Ми направилися до Жовтневого, щоб там пошукати – чи є там люди, чи є поранені. Жовтневий вже був не наш на той час, але ми того не знали. Були сподівання, що якщо він наш, то, може, ми вийдемо туди, і все буде добре. Але ми дійшли вниз, там була барикада, де фактично наші герої стояли, де Либідь і компанія [пам'ятник засновникам Києва]. Там були «беркути». Нам показали їхнього командира. Він сказав: «На Майдан не випущу. Але в мене прохання до вас...» Я кажу: «Якщо ми знайдемо іще поранених, ми можемо їх вивести, тут медики». Він каже: «Я даю вам слово, що ви їх виведете. Але у мене прохання: у мене теж є люди, яких треба довести». Він

відправив нас до ще одного підрозділу навпроти, який саме охороняв Жовтневий, і там командир видав нам, здається, трьох хлопців. Там було коліно підвернуте, там лоб роздертий, голова побита. Завдання наше було супроводити їх вверх по вулиці, там був збірний пункт людей, які надавали допомогу вевешникам, «беркутам» і всім. Сенс у тому, що територія нібито зачищена, але невідомо, хто де ховається в підворотнях – чи то наші, чи то не наші, чи є зброя, чи нема. Нібито по боках стоять загони, а що по домівках – не зрозуміло. Ми забрали цих хлопців і попхалися шукати їхню базу в [майданівських] майках з хрестами. Весело?

По дорозі розпитували, де той пункт. Нам не хотіли говорити, бачачи наші наколки. Ми розпитували хлопців, звідки вони. Тоді було зрозуміло, що там було дуже багато людей з різних частин, це не був один підрозділ, їх там було багато, збірні, бо вони навіть не орієнтувалися, хто то є, що то є. Ми пройшли три перехрестя з різними господарями, підійшли фактично до того місця, де були, навпроти фонтанчика, але вже не вправо, а вліво. Вздовж дороги був їхній центр, стояли автобусики. Ми ще хотіли туди прорватися, нас не пускали. Ми кажемо: «У нас люди, ми маємо їх рятувати. Це ваші хлопці. Побійтесь Бога, заберіть їх!» – «Вони чужі». Я кажу: «Слухайте. Це ж п*пец якийсь. Як це так! Це не ваша частина, ви тут охороняєте. Це ж ваш збірний пункт, ми маємо їх туди довести». <...> Потім мені було їх, чесно кажучи, і шкода, бо вони були як побиті собаки. Мені розказували: «От, вевешники – такі і сякі». Більшість були молоді хлопці, срочники, які сиділи на цих щитах уздовж стін, просто на холоді сиділи, без їжі. Я згадувала тоді Майдан: на кожному кроці медпункт, якийсь чайок, якась підтримка, якісь речі – а вони просто сиділи, нікому не потрібні, як побиті собачки.

Ми припхалися в той пункт, віддаємо наших поранених, яких підібрали коло Жовтневого. Перше, що питають – адресу. Багато було кримських, саме севастопольців. Вони казали: «Нам до дембеля залишилося зовсім трошки, ми не хочемо тут бути, нас вивезли, воно нам не потрібно абсолютно». Коли я сказала, що «може, ви своїх людей знебольте», один відповів, що він полковник медслужби дев'ять років. Я ще почала з ним сваритися: видно, який ви медик, якщо навіть не знеболюєте ваших людей, прости Господи, вони у вас що, собаки? Ми з ним полаялися. У результаті ми витягли свої запаси, повідкривали ампули. Той кричить: «Не давайте, не беріть!» А хлопці одразу ковтають, бо воно боляче. Це чисто людяно, адже вони потрапили теж під наші «коктейлі», під наше каміння, під наші щити, під наш натовп, за великим рахунком. Не знаю, як нас випустили звідти. Ми вийшли повністю, цілою бригадою, нас було троє людей. І вже намагалися потім вийти на Майдан, бо нам на Жовтневому сказали: «Ні, ми вас не випустимо. Тут ніяк». <...> Пройшлися дізнатися, бо сказали, що там можуть бути наші хлопці в автозаках. Пішли, запитали, чи потрібна допомога «беркутам» і вевешникам. Вони сказали: «Ні». Говорили російською: «*Что вы нам Крым мешаете делать русским?*» Це було. Ванєчка почав сперечатися. Сподіваюсь, що його звати Ванєчка, можу помилятися, бо стільки людей пройшло через Майдан, зі стількома познайомилася, що вже зараз не пам'ятаю. Ми дивимся: де Ваня? А Ваня спілкується з ними! Кажу: «Зараз нам буде п*пец». Ми прийшли,

почали говорити, що ми медики, ми не влізаємо в політику, нас це не цікавить, Ваню забрали. Окремо сиділи «тітушки». Вони були окремо, вони не були ні з військовими, ні з «беркутами». До них навіть так і ставилися, судячи з усього.

І якось ми вийшли між цими домівками в районі КМДА, трошки далі. [Військових] ми не обходили – підходили, питали, чи треба допомога. Хтось казав, що треба. Ми могли дати ліки. Хтось казав: ідіть звідси геть. Але після того, як був на Грушевського, 4 погром медпункту, звернулися до спільноти [Ольга] Богомолець і компанія, що у нас б'ють медиків. Розумію, що був великий резонанс, тому вони вели себе досить толерантно. Будемо вважати, що нашій бригаді пощастило. Це дійсно було щастя. Ваня залишився біля КМДА, ми зайшли в КМДА, подивилися, поповнили якісь запаси, сказали, що ми медики, і пішли шукати своїх ближче до Жовтневого палацу. Добралися ми туди затемно, Леся і я дійшли. По дорозі дивилися, де можна зупинитися, як можна зупинитися. Дійшли до ялинки. І коли ми дійшли до ялинки, почався штурм – штурм з палаючим БТРом, з усім іншим. Тоді світла не було, усе виключено. Дійсно, то був дивовижний день у тому плані, що ми вийшли живі. Біля нашої ялинки світив один ліхтарик, наземний ліхтарик, там було більш-менш світло. Пам'ятаю, в нашу бригаду (нас було шість людей) прийшли дівчатка, молоді, геть юні. Ми запитали: «Чого ви прийшли?» – «Будемо допомагати». – «А ви медики?» – «Ні». – «А чим хочете допомагати?» – «Таблетку, водичку дамо». – «Ви ж діти!» – «Ви ж стоїте! Ми не боїмося! Ми будемо стояти». Нас було людей шість, один лікар-терапевт, Володя. Ми потім його загубили, хотілося б побачитися з ним, звичайно. Один чоловік, всі інші дівчата. Хто хіміки, хто медики, хто з цивільної оборони. Але завдання було просте: потрапляєш – промити очі, якщо це був газ. Дати водички попити, лимончику, масочку дати, якщо якесь поранення було, то одразу давали [знеболювальне] в таблетках, якщо щось серйозне, то намагалися вколоти в розрив тих тканин.

Дуже важко було, фактично – передова. Людей багато, зі сцени говорили, здається, Турчинов: виводьте жінок, виводьте жінок, виводьте жінок – а жінки категорично не хотіли виводитися, жінки залишалися. Була велика проблема – тягти хворих з-під ялинки аж під готель «Козацький». Увесь цей натовп треба було якось пробігти. Хапали хлопців, які там були поруч, які надихалися газом, або навіть когось із побратимів, несли на руках. Потім дістали ноші біля «Козацького» і бігли фактично через усю площу з криками «Пропустіть!» Потім почали палати Профспілки. Ми ще намагалися пройти в Профспілки, я там встигла побувати на другому поверсі. Але там був такий дим, стільки всього, що це було нереально – там можна було задихнутися за п'ять хвилин без нормальних протигазів. По щиколотки було води, рукави старі, з них вода витікала. Але ми туди так і не пройшли, повернулися назад до нашої ялинки. Ми йшли з іншого боку, ми не знали, що з Жовтневим, [що медична служба евакуювалася]. Здогадувалися, але як то відбувалося, не бачили. Під час протистояння ми були біля ялинки. Потім свій медпункт згребли, коли всі відступали під Козака [пам'ятник козаку Мамаю на Майдані].

Зустріли ми ранок біля Головпоштамту на зупинці – з усіма речами, медикаментами, а це ж найцінніше. Десь о 10-й п'ятій сказали, що приїхала підмога, автобуси – чи Тернопіль, чи Львів. Так ми зустріли ранок 19-го. Нас розшукував Саша Тіца, усе намагався нас вивести. Ми кажемо: «Куди ж ми підемо?» У мене навіть фотка є на Фейсбуці, її зберігає Валя Варава, яка була зі мною в ту ніч (вона потім стала частиною «Ініціативи Е+», а зараз волонтерка, їздить на фронт). <...> Ми вийшли на Лютеранську, нас там напоїли, я лягла у ліжко, і мене вирубило. Трошки поспали, трошки поїли, помилися при церкві – і пішли на нічне чергування. Нарешті я знайшла знайомого, з яким ми чергували останні рази – Женечку, на Майдані його звали «Чорний Доктор». Ми спокійно відчергували ту ніч, 19-го, особливих пригод не було. В консерваторії побували, хотіли там трошки відпочити, попили кави. Там відкрили шпиталь, бо коли ранок 19-го зустріли, то вже почали люди заходити.

<...> І от фактично 20-те число, ми нікого не чіпали, 9-та година, мали змінитися. Женя навіть пішов за кавою, був фельдшер з медикаментами, я як лікар і ще один фельдшер. І тут, коли все мало бути добренько, почали летіти світлошумові гранати, почалася стрілянина. Навіть не можу сказати, з чого воно почалося, як воно почалося. Але люди почали бігти, чогось почали бігти на Жовтневий, повзти по тих хвилях, по тому годиннику великому. І тут крики «Лікаря! Лікаря! Лікаря! Лікаря!» – з різних кутків. Фактично, наша бригада розбилася, хто що зміг взяти, той і побіг. Пам'ятаю, мені довелося лізти на той годинник наверх, мене підпихували ззаду, захопили за капюшон, за верх куртки, просто туди втягнули. Там був хлопець з пораненням шиї, кров хлистала з сонної артерії, її неможливо було зупинити. Якось бинтами, давлячими моментами затиснула. Тримаєш за шию, треба було бігти поруч із ношами і затискати, скакати треба було аж вниз, до Головпоштамту по цих схилах, по сходинках, там же все було забарикадовано. Я дуже сильно пам'ятаю, що ми молилися, бігли, молилися і кричали: «Допоможіть!» – бо хлопці, які його несли, вони реально втомилися. А поруч стояли люди і фотографували увесь цей хаос. «Швидкі» не під'їжджали. Ми знали, що в Головпоштамті має бути відкритий медпункт. Ми туди зайшли – і в мене просто поїхав дах, тому що це було пекло. Там на підлозі валялися люди, в якогось чоловіка було вогнепальне в сідницю, місиво на місці сідниці. Хірург намагався щось закрити, щось зупинити. Хтось інший зашивав когось. Мені дістався лікар, ми спробували цього хлопчика з пораненням у шию врятувати, він його реанімував, намагалися поставити [крапельницю], у вену ввести адреналін. Такий хаос, людей було дуже багато. Охоронець Головпоштамту дивився такими великими очима. Потім казали, що кількох евакуювали, хто був ще більш-менш не дуже тяжкий, через КМДА, через «Козацький», але «швидких» не було. Там було все забариковано, і треба було їх просто виносити. Там було справжнє пекло. Хто був тоді в Головпоштамті і КМДА, я їм не заздрю. І в Консерваторії, бо туди також несли. Я повернулася назад, ми пішли догори, біля «України» нам сказали, що там снайпери: «Не йдіть». Але там зверху були люди, які кричали: «Допоможіть!» Я пішла вперед.

Прямо по Інститутській піднімалися. Вискочили якісь два незнайомі мені чоловіки з дерев'яними щитами – зараз я розумію, що це було смішно – і ми потинялися. Мені чогось здавалося, що, коли я йду з руками, піднятими догори, нас не будуть чіпати. Тоді вже просто криша з'їхала, і тобі було фактично байдуже. Напевно, знову ж таки, пощастило, тому що ми дійшли до барикади, побачили там пораненого.

<…> [Той хлопець з пораненням у шию, що ми його передали на Головпоштамт], скоріш за все, помер. <…> Хоча там був такий хаос, але були лікарі з гарними знаннями. Коли я зайшла туди, то перше, що мені кинулося в очі, – калюжі кров'яки, і лікар намагається затиснути пінцетом, тобто людина знала, що це таке, вона бачила – куди і як затискати, це не було банально. Це були однозначно кваліфіковані лікарі. Хтось кричав: «Адреналін!» Хтось кричав: «Ставте крапельницю, ставте щось, ставте якось!»

Останнім моїм пацієнтом виявився чоловік з Донецька – Анатолій. Ми потім побачилися через місяці два на Майдані. У нього було вогнепальне поранення плеча. Ми зідзвонювалися, як виявилося, він пізніше став добровольцем, пішов захищати Україну. Женя «Чорний Доктор» став лікарем-парамедиком у батальйоні «Київська Русь». Анатолій Ліс, хлопчик з «Айдару», теж парамедик. Багато хто поїхав, не всіх зараз пам'ятаєш по іменах, не всіх знаєш, хто де є. Такі-от варіанти були.

Тоді вже була перемога, чи то не перемога – після Революції Гідності, не гідності, Кривавої революції, напевне. Уже шпиталь не був потаємним, уже про нього багато хто знав. Туди приходили уламочки маленькі витягти, щось зашити, щось підлікувати, отримати медичну допомогу, дообстежитися безпосередньо, бо дуже багато було немісцевих. «Куди можна звернутися? Як звернутися? Де пролікуватися?» Якщо є рецепти на ліки, то отримати ліки. Шпиталь поступово був закритий, у нас на першому поверсі Лютеранської церкви був як медпункт. Там завжди хтось перебував з медикаментами, які видавалися людям під лікування, під виписки з лікарень чи від лікарів безпосередньо. Шпиталь на Лютеранській припинив функціонування, ну, він уже був не як шпиталь, а як аптечний пункт.

Дівчатка почали займатися проектом допомоги майданівцям, реабілітацією майданівців. Шукали лікарів, консультантів, це вже поєдналося з «Ініціативою Е+» на той момент. Десь у березні ми почали співпрацювати з кількома сотнями. Я розказувала: прийшов хворий, полікувався, привіз свого побратима. Якось так сталося, з Майдану найбільше четверта, третя сотня, здається, друга сотня була, кілька людей. Це ті люди, які пішли в перший батальйон Нацгвардії, пішли добровольцями. З'явилася потреба в медикаментах у вигляді аптечок. З тих ліків, що у нас залишалися, ми формували аптечки. Перші аптечки були не такі, як зараз показують. Це був поліетиленовий пакетик, там була пластинка, булавочки – кілька штучок, один бинт, лейкопластир, якийсь джгут резиновий, три шприци, щось з ліків, воно було маленьке, простесеньке. Докупляли самі, давала нам гроші церква. Це все пакувалося і відправлялося на передову.

Дізналися, що не вистачає лікарів. На той момент це була велика проблема. І в травні я побачила в Інтернеті, на якомусь сайті, що йде набір у Нацгвардію.

Адреса – Щорса, 38. На пункті приймають документи. І я чесно припхалася на Щорса, 38. Вони на мене подивилися скептично, бо дівчина, але спитали: «Хто ви?» Я кажу: «Лікар». Мені дали талончик, швиденько пройти медогляд, медкомісію в поліклініці МВД на Майбороди, яку я чемненько пройшла. Написала анкетку, зібрали мої дані, щоб пройти перевірку – чи ніде не сиділа, таке інше, стандартні речі. Десь за тиждень уже були готові мої результати на судимість, те, що я годна. І я мала формуватися, їхати на полігон і теоретично мала виступати в складі батальйону «Донбас», бо в них уже трохи були втрати і вони поверталися в Петрівці на формування бригади.

Але так сталося, що в другому батальйоні була більшість хлопців з третьої сотні, дівчина з цієї сотні сказала, що в них є проблема з лікарями і медикаментами. Дали мені телефон начмеда, щоб я з ним зв'язалася. Я йому подзвонила: «Які вам потрібні медикаменти? Ми з друзями можемо забезпечити. Скажіть, яка кількість». А оскільки я ж фахово говорила, на медичній мові, і назви препаратів не плутала, то він сказав: «А ви хто?» – «Я лікар». – «А ви не хочете до нас?» – «Узагалі-то я обіцяна "Донбасу"». – «Не питання. Якщо ви хочете, то ми вас беремо». Фактично батальйон виїхав у травні, а поки я проходила медогляд і все інше, вже почався червень. Тому я до них доїжджала. Вони зробили наказ додатковий. І з червня, з числа 7-го, я стала фельдшером медпункту другого батальйону оперативного призначення Нацгвардії України. На той час це була ВЧ 3027. (Це «Донбас») Ми потрапили під Слов'янськ. На третій блокпост. Хоч я і офіцер, бо ми вищу медичну освіту маємо і звання лейтенанта, на той час молодшого, але тоді був дуже маленький штат медпункту, де наш начмед був лікарем, відповідно, я могла мати посаду тільки фельдшера. Отак я трошки послужила під Слов'янськом. Була присутня, коли Слов'янськ узяли. 13 липня ми повернулися як медики. А в серпні було злиття першого і другого батальйонів Нацгвардії в батальйон, який всі знають під іменем Кульчицького. Я там теж трошки брала участь як медик, але вже на посаді лікаря медпункту першого батальйону оперативного призначення, який усі називають іменем Сергія Кульчицького.

***

Мені 36 років, неодружена, бо весь час навчалася. Маю три спеціальності, всі три діючі: анестезіолог дорослий, дитячий і неонатолог. Я багатостаночниця. Через війну я повернулася до дорослої анестезіології, так сталося. Думала, з дітьми, а якось так сталося, що полюбила великих дітей, бо вони всі – великі діти. Проживаю під Києвом, містечко Бровари, люблю його дуже сильно – для мене це Київ під Броварами. Патріотка.

Валентина Варава*:

«Я розуміла, що не можу зупинити це насильство, але спроможна допомогти тим, хто це може»

Я прийшла на найперше віче, що відбувалося на Європейській площі, здається, в неділю 24 листопада. Там було дуже багато людей, було безліч партійних прапорів, я подивилася на все, почула, що перше слово дали Жені Тимошенко – плюнула і сказала, що моєї ноги тут більше не буде. Але коли на Майдані студенти зорганізували «майдан без політики», то я вже просто по-материнському, по-туристичному зварила великий казан каші з печінкою і цибулею і поїхала годувати дітей. Відразу мені дорогою почали допомагати все це тягти, бо воно важило чимало – 10-літровий казан. Саме це насамперед я почула і побачила – відчула на собі братерство, яке тут усіх охопило.

<…> Я добре пам'ятаю це напруження, що виникло 16 січня, коли були ухвалені ці сумнозвісні закони Верховної Ради. Здається, це сталося у четвер. Я пам'ятаю цей страх, що причаївся скрізь по наметах, коли я прийшла на Майдан. Народ намагався жартувати, мовляв, скільки ти років тут находила. 19 січня було віче на Майдані з друшляками на голові, в масках з тортами і тому подібним. Було дуже холодно. Ми зустрілися з друзями і пішли грітися й пити чай. Зателефонувала моя люба подруга Вікторія Сіряченко і сказала: «Валя, ти де? Бо там зараз стріляють на Грушевського. Стріляють, сльозогінний газ і так далі, щоб ти туди не йшла». Ясна річ, я відразу пішла на Майдан, в ІТ-намет, аби дізнатися, що відбувається. Подивилася стріми, тут влетіли хлопці з ІТ-намету – просто в сльозах, від сльозогінного газу. Зрозуміло, що спершу було відчуття жаху. Одразу, слава Богу, там був Інтернет, зайшла і подивилася, чим можна нейтралізувати сльозогінний газ. Є різні способи: з одного боку, лимони (протирати обличчя, зокрема очі), з іншого – молоко (вживати всередину). Оскільки поруч Billa розташована, купуємо і нарізаємо лимони, беремо молоко – і вперед на Грушевського все це роздавати. Водночас у мене була постійна інформаційна підтримка – добре знана Настя Кіпіш. Фактично, відбувалося так: я телефонувала і говорила, що потрібно, наприклад, бинти, перев'язочні матеріали, лимони, молоко – вона це все постила у Фейсбуці. Я бачила, що надходить допомога. Ми ходили на Грушевського, роздавали маски.

На Грушевського ми були фактично десь години до третьої-четвертої ночі, коли вже почалися сутички і з'явилося багато людей. Ми бачили, що там відбувається, бачили, як били хлопців на колонаді, коли туди піднявся спецназ, як їх скидали зверху. Якщо говорити про свої емоції, то, в принципі, це для мене був страшний стрес. Адже я тоді ще була пацифісткою і стояла на тих позиціях, що не можна застосовувати насильство – і, попри це, розуміла, що не можу зупинити це насильство, але спроможна допомогти тим, хто це може. Я бачила перших поранених. Тоді, 19 січня, ще ж не було загиблих, були поранення від

---

* Першу частину свідчення В. Варави див. у розд. V.

куль, від осколків, ураження сльозогінним газом. А до світлошумових гранат вони кріпили скотчем цеглу, метал, гайки – всяке було. Потім ми бачили, як пускали дим. У мене баф, це такий шарф, яким закриваєшся так, що можна дихати. Я через кілька днів його одягла, коли знову збиралась на Майдан, бо у мене обличчя горіло від того перцевого сльозогінного газу. Ми заходили в КМДА, брали там перев'язку, лимони, нарізані кимось на цей момент, молоко тощо, і відносили. Так ми циркулювали, не знаю, ходки 4–5 робили, поки не роздали маски і лимони, молоко і серветки для протирання.

У мене була гарна медична підготовка в педуніверситеті. Курс медичної підготовки триває чотири роки. Я отримала диплом з відзнакою і, як інструктор з туризму, я вміла надавати першу медичну допомогу. Але на початку – на той момент – у мене ще не сформувалося враження, що я можу працювати з такими пораненнями. Тому я щось підносила-відносила, те, що можна робити, грубо кажучи, некваліфіковано. Вже пізніше [я брала участь у наданні більш кваліфікованої допомоги].

<...> Ще був такий момент, як ми почали з Оксаною Сивак взаємодіяти. Ми знайшли хлопця, обпеченого на Майдані. У нього була не бойова травма: коли він перебував у Будинку профспілок, то відламалася ручка п'ятдесятилітрової каструлі з окропом, і були обпечені геніталії, ноги. Ми йому допомагали – і медикаментами, і супроводом, він лікувався в Опіковому центрі. Я загубила його, бо в мене кілька телефонів помінялося.

А потім настало вже 18-те. На 9-ту ранку мені Оксана Сивак каже: «Ти знаєш, це напруження, щось буде ось-ось. У нас є така точка в Лютеранській церкві. Там підпільний лазарет і треба туди прийти: якусь їжу варити, борщі, щось таке». <...> Там я познайомилася з Вікою Бандалетовою◆. Знайомство наше відбувалося так: я прийшла й питаю, куди йти, що робити. А там нікого не було спочатку, якась дівчина, кілька людей, може, 5–7 хворих майданівців, не побитих, а саме хворих – із запаленням легенів, була одна дівчина, якій треба була крапельниця, бо в неї температура до 40 піднялася. Тож ми з Вікулею тоді продумували, як це зробити – як поставити крапельницю: все є, але треба, щоб воно зверху крапало. Я кажу: «Велика проблема – стілець ставимо на стіл, до стільця бинтом прив'язуємо – хай тече». Так і зробили.

А потім почали надходити ті, кого побили в Маріїнському парку і на Шовковичній. Хода почалася десь о 9-й, а о 10-й вже й перші побиті були, [але коли до нас надійшли], я по часу не пам'ятаю точно. Пам'ятаю, спершу ми чекали, що привезуть когось. Привозили Валера і Саша Тіца.

А після цього ми пішли на Майдан, коли стало відомо, що там серйозні заворушення, адже там бракувало робочих рук, маю на увазі, медичних. Вперше я тоді зрозуміла, що можу надавати медичну допомогу при тих осколочних пораненнях, які там були – робити перев'язки і все інше.

[Ми ходили втрьох – Саша Тіца, я і Віка Бандалетова. На Майдані був такий мобільний медичний пункт], ми туди за кілька ходок перетягли все, що в нас

було, [перев'язувальні матеріали і все необхідне]. Щось ми вже мали, а щось люди приносили. Пам'ятаю, що ряднину хтось дав, а ще хтось – стару радянську товсту білизну. Сорочку ми просто поклали на парапет під єдиним ліхтарем на Майдані (вже темніло, яка була година – не пам'ятаю). Тож ми просто кинули її: з одного боку у нас робили перев'язку, з іншого – промивання очей, термальні води – це все вже було. Підтягувалися люди, з тих, кого знаю, була ще Олеся Божук, Володя, якого я загубила.

Перше місце, де ми влаштувалися, – це близько 5–10 метрів від тих шин, що біля стели. Спочатку, коли ми прийшли, то ще стояли намети Афганської сотні під стелою. Я потім зрозуміла, що вранці вони самі попалили свої намети, щоб створити стіну вогню. Я це зрозуміла, бо вони повиносили медицину. Ми її все перетягували – препарати, перев'язочні матеріали, стерилізатор, ще щось – я ж дитина хазяйська. Все це ми потім перенаправляли до Михайлівського собору.

Практично увесь час як не сльозогінний газ, то ще щось було. Загалом уперше це був такий сильний стрес. Ми намагалися бути в рукавичках, у двох парах, бо коли не було чим виймати осколки у хлопця з гомілки, то просто пальцями виймали. Кров тече, страшно було. Там справді було ніби в якомусь мурашнику. Просто якісь картинки миготять: одна, друга, а потім ще інша – а цілісної картини взагалі нема. З того, що пам'ятаю, як ми десь під ранок, геть виснажені, під «йолкою» стояли, спали, сиділи. Також пам'ятаю, як до Віки Бандалетової – вона в нас була старшою в групі – прийшли якісь її знайомі, з Червоного Хреста, мовляв, терміново треба всім медикам перейти в Михайлівський, бо тут дуже небезпечно. А над головою щось вибухнуло, і я для себе тоді вирішила: Боже, все в Твоїх руках – тільки так, якщо Твоя воля, то так воно й буде. А Віка Бандалетова (у моїх очах така рафінована, ботанічна дівчинка), коли все це почула, то загнула так, що й не подумати, такими страшними матами: чи ви розумієте, що тут поранені, яких до Михайлівського не донесемо?! Це відчайдушно, але дуже правильно. Страшно ще було: ми думали, що загинув хлопець, але через кілька місяців дізнались, що він вижив. У нього відірвало руку, фактично, у нас на очах: він стоїть – щось падає, він думав, що камінь летів і впав йому на груди, підкинув, а це граната: вибухнула в його лівій руці, кисть відірвало, страшний потік крові. Фактично, Віка врятувала йому життя, наклала джгут. Це все було ось там – між «йолкою» і стелою.

<...> Яка була моя функція? Я накладала джгути, витягала осколки, робила промивання, подавала Володі – тому хірургу, якого я загубила, – те, що він казав; він робив операції, а я була в нього медсестричкою. І виносили, виводили людей. Пам'ятаю одного хлопця, в якого було поранення шиї, здається, в районі сонної артерії, тобто дуже небезпечно – то я його вела ось у такому вигляді, [приклавши йому руку до шиї, щоб він своєю рукою стримував кровотечу].

Я виводила їх у «Млинці» – перед McDonald's. Там була операційна на вулиці – навпроти McDonald's, біля входу в метро, в яку ми доставляли поранених. Когось несли, а тих, хто міг іти, – виводили. Там стояла просто черга людей, які готові були [поранених] вивозити: Автомайдан або просто волонтери,

звичайні люди, о другій-третій годині ночі вони стояли в черзі за пораненими, щоб вивозити на Михайлівський або ще кудись – уже було зрозуміло, що в лікарні не можна вивозити. Потім я дізналась, що було ще кілька місць, десь в якусь книгарню, у підвал вивозили. Отакі були історії.

В якийсь момент ми із Сашею Тіцею зайшли в Будинок профспілок – шукати людей на евакуацію до нас у Лютеранську церкву. У тій залі, де колись була їдальня, розміщувалася дуже велика операційна, думаю, столів на вісім, може, десять – там прямо на столах оперували. Там було багато добровольців – лікарів, медсестер. Саме коли ми там були, то сказали, що треба евакуювати Будинок профспілок, тож ми когось забирали, вивозили. В принципі, туди дорога була, мабуть, ще небезпечніша, ніж там, де ми раніше перебували (між «йолкою» і стелою), адже, фактично, це – передова. Ми йшли туди, пробираючись поміж людьми, які в наметах щось терли, мішали «коктейлі Молотова» прямо в цих наметах. Одразу це все палало. Ми туди йшли фактично крізь вогонь, я бачила, як усе це жбурлялося, кидалося. А ми – у цих пластикових касочках, у білих футболках з хрестом червоним зі скотчу поверх пуховичка, із сумками, з медикаментами.

Ми піднялися на третій чи четвертий поверх у Будинок профспілок. Там також ще були поранені хлопці, зовсім молоді хлопці були. Чи то третій, чи четвертий поверх – двоє поранених скривавлених, один лежав, а другий сидів. Саме тоді сказали виходити, а вони: «Ой! А ми не хочемо – ми не підемо». Але, судячи з усього, потім якось їх вивели. Ми також були на складі, розташованому у Будинку профспілок: як зайти на поверх – боюсь, що я плутаю другий і третій поверх – праворуч, у кутку, був великий аптечний склад. Саме в цей час під ним горіли барикади, горів цей склад, де Ромчик отримав свої поранення – страшні опіки. Там відчувалося, що висока температура – був стійкий запах горіння. Ось тут під нами, грубо кажучи, величезне полум'я піднімалося до другого поверху і, власне, саме тоді я бачила, що хтось пробігав угору. Пам'ятаєте, потім були всі ці розмови, що хтось зверху нападав? Я бачила, що хтось біг угору, потім – вниз, але ми були зосереджені на тому, щоб когось вивозити-виносити.

Там нам дали якихось постраждалих, Саша їх відвіз на Лютеранську, а я повернулася до Віки – на наше перше місце, де був єдиний ліхтар – між «йолкою» і стелою, – ми там постійно стояли, півночі, може, більше. А потім, коли там вже було дуже небезпечно, а нас дуже мало, ми відповзли.

Зараз згадую, як моторошно було... Жовтневий вже захопили й з-під нього світив неймовірної потужності прожектор. Це було таке світло, таке враження, що ми всі як на долоні. Ніч, темрява, стрілянина, дим, а водночас – світліше, ніж вдень, як в операційній. Наче увімкнули таке світло, що абсолютно все видно: ми як на долоні були, а вони – зверху. Страшно було в ті моменти. Але саме я в цей момент щось там перебирала, це світло мені трошки допомогло відрізнити, я не пам'ятаю що, чи губку якусь, чи ще щось.

Потім ми перемістилися трошки – на проїжджу частину, вулицю Городецького. Але спочатку ми перейшли під коня, [де козак Мамай], ми під конем ховалися. А потім ми перенеслися під Поштамт, і на Поштамті зустріли ранок, точніше –

на розі Поштамту, біля крайньої колони: ми знову постелили свою ряднинку, на ній все розклали – і надавали допомогу.

Я пам'ятаю добре, що вже під ранок пройшов такий клич, що йде наступ з боку Бессарабки, фактично, в тил. Отож ми ще раз попрощалися. Але виявилося, що це перша допомога прийшла. У мене таке [почуття] було дивне, от я зараз розповідаю – і в мене сльози, але тоді сліз не було, це було щось неймовірне... [Це приїхали львів'яни, а потім тернополяни.]

Потім світало й люди прибували. Знову Влада Осьмак прийшла. Не вистачало взагалі нічого, нічим було тампонувати. Вони вручну робили серветочки для тампонування, для протирання, для закривання ран. Під ранок усе трошки стихло.

Дуже, до речі, добре пам'ятаю, що, коли ми переходили на цей бік – до Поштамту, я побачила як під стіною Поштамту, з боку вулиці Хрещатик, сидів загін «Правого сектору». Просто під стіною, зі щитами «Правого сектору», людей, мабуть, 30 було, багато. От вони сиділи, тобто вони не брали участі, просто сиділи, ніби спали, але сиділи вишикувавшись, якщо можна так сказати.

Вже десь о восьмій, може о пів на дев'яту ранку нас охопила така ейфорія, що підтягуються люди – людей більшає. Це жах неймовірний, коли нас було мало, і ми, просто зціпивши зуби, закривали ті рани, – безліч було таких ситуацій, коли ти з плоті вишкрябуєш осколок, дірку затикаєш, перев'язуєш, а людина розвертається і знову йде вперед. Ми кажемо: «Ну, йди вже звідси!» – але вони, поранені, поверталися. Такого було дуже багато, і ми розуміли, що це неймовірний героїзм. Насправді, це велика честь була допомагати цим хлопцям. Переважно це були чоловіки, але й жінки всю ніч довбали цю плитку, розбирали її. Різного віку жінки, які просто передавали щось цими ланцюжками, а навкруги все горіло. Цього теж було багато. А під ранок – десь о восьмій годині – ми вже відчули, що вистояли. У нас не було взагалі навіть думки про те, що станеться завтра чи післязавтра. Те, що ми дожили до ранку, був такий шалений подарунок долі.

І ще ж ми кілька разів приходили туди – на Лютеранську. Я пам'ятаю, до речі, як Віка [Бандалетова] тоді прийшла – а на ній таке було величезне навантаження, що ми тоді не розуміли повністю – у мене залишилося враження, що Віка тоді просто прийшла і впала під хрестом і довго молилася серед ночі. [Як їй було важко!] Вона ж лікар, дитячий анестезіолог за освітою – а тут дорослі дядьки із такого роду пораненнями! Виявилося, фактично, що вона була відповідальною за все. Це вже пізніше стало зрозуміло, що вона раніше до такого не дотична була! Надзвичайна ситуація, але вона справжня героїня.

<...> Ми ще довго там [на Хрещатику] залишалися – пішли на Лютеранську десь о пів на десяту. А близько восьмої – пів на дев'яту подзвонила моя мама. Я пам'ятаю, бо тільки почало розвиднюватися. У нас уже ейфорія була, що ми вистояли цю ніч, вижили, таке було враження, що далі – світле майбутнє, якщо ми це здолали. Зараз це все так сумно і смішно. Я їй: «Так, мамочко, так». А вона ж чує ці гранати – вона просто два дні плакала. Ясна річ, що я [приховувала від мами своє перебування на Майдані цілу ніч], хто ж попалиться?

<...> В мене тоді був день, коли я мала чергувати на роботі, то я попхалася пішки на вулицю Артема. Транспорт не ходив. Я там була, мабуть, із 10-ї до 3-ї, чи 4-ї години. Там Інтернет був, і я бачила, що відносна тиша. Це, фактично, я перебувала вже понад добу на ногах, у страшному стресі. Думала, що посплю там, просто голову покладу на стіл, але не вийшло. Потім я пішла додому пішки – з вулиці Артема на Лівий берег. Подивилася пізніше, що мій шлях на Лівий берег – це 10 кілометрів. Добре пам'ятаю цей стан, коли вже засинала, йдучи, йшла, як втомлена конячка, механічно, до втрати свідомості. Коли прийшла, то спала десь годин 15.

<...> Прокинулася 20 лютого десь годині о 10-й. Вже було відомо, що йде черговий наступ, коли рухалися по Грушевського, по Інститутській. Я подзвонила Володі Мельничуку, бо ми домовилися заздалегідь, що він мене забере з лівого берега й відвезе максимально близько до Майдану. Він мене підвіз на Михайлівську площу. Добре пам'ятаю, як ми їхали, обговорювали, що відбувається, адже він мене возив по всіх лікарнях – ми разом десь тиждень їздили. <...> Коли я прийшла [на Майдан], то вже перші розстріли відбулися, тобто я їх проспала. Віка там ще залишалася в цей час зранку. Була Віка, був Олег Камєнцов, з тих, кого пам'ятаю і з ким досі підтримую зв'язок. Тоді стрілянина ще була, але найстрашніші моменти, коли з'явилося дуже багато поранених, уже минули. Тож ми знову зробили таке ніби місце для медичного пункту, фактично, за рогом готелю «Україна» у бік Інститутської. Просто поклали там ковдру, притягли з Лютеранської всякі пасочки, всю медицину. Хлопці нам одразу притягли шини, щоб нас заховати, і ми, фактично, містилися за цією першою барикадою на Інститутській. Дим стояв шалений, люди у страшному стресі. А ми роздавали маски, серветки – все, що мали. Всі були в такій чорній кіптяві.

От, фактично, була ця барикада, перед барикадою шини лежали, а далі – вже біля верхнього виходу зі станції метро «Хрещатик» на Інститутську – там уже щось страшне було. Це вже не гранати, як мені здається, а вже були окремі постріли з вогнепальної зброї. Нас увесь час попереджали, що працює снайпер. Ми також заходили в готель «Україна», просто зігрітися, випити чаю, бо було дуже холодно і висока вологість. Я там була під час відспівування, коли із загиблими прощалися. Там була Оля Богомолець, мила підлогу. Це все реально було дуже страшно. Було дуже багато людей. Усіх охопила така туга, коли виносили хлопців і прощалися. Я не проводжала, бо поверталася на наш новий медпункт. Там хлопці переживали такий стрес, що просто треба було з ними ходити, розмовляти, жартувати, щось таке, що вони навіть починали з нами фліртувати – це, ясна річ, був не фліpт, а просто якісь теревені, аби трошки відпустити усе.

В якийсь момент я повернулася в готель «Україна», тобто зайшла випити чаю – а там уже операційна: з правого боку лежали загиблі (яких потім виносили, а нових приносили), а з лівого – операційна, там де зараз кав'ярня, ресторанчик. Там уже стояли операційні столи, два чи три, не пам'ятаю точно. Я зайшла, почула «*Мы его интубировали*», повернулася і побачила Машу Квітковську. Нічого не видно, просто побачила, що Маша ось так, зціпивши руки: «Боже,

спаси і сохрани, Боже, спаси і сохрани, Боже, спаси і сохрани» – без кінця. Я до неї, а вона каже: «Це Володя [Мельничук]». Якось воно наче в тумані зараз… Я там була з Машею, дізналася, що вони стояли під колонами, біля центрального входу до Жовтневого палацу. Снайпер цілив у нього, а його друг і його дружина були поруч – на відстані півметра. Ось так доля розпорядилася. Потім треба було його перенести, викликали «швидку», він у дуже важкому стані був. Як ми виносили його – це окрема тема, тому що барикади на Майдані стояли саме із цього боку – з боку Інститутської. Готувалися до нападу, і все було перекрите: завалене чим завгодно, обтягнуте колючим дротом і полите водою – там пройти реально дуже важко. Нам треба було до Костьольної, туди «швидка» приїхала, за Будинок профспілок біля Костьольної. Приїхала «швидка», ми бігли, хлопці несли поранених. Ми бігли, я пам'ятаю, Маша збоку, а я попереду бігла і кричала: «Медицині дорогу!» Якось нам зробили цей прохід, ось таке було чудо просто. А вже хлопці-парамедики, зокрема Максим Попов (я пам'ятаю його відтоді, після того я з ним ніколи не бачилась, але у Фейсбуці ми листувалися), надавали допомогу – виносили Володю. І Маша поїхала з Володею. Десь о пів на одинадцяту ночі я дізналася, що у Володі не витримало серце. Отак воно було.

Це 20 лютого, четвер 20-го. А потім було 21-ше. <…> Ми ходили, шукали постраждалих і везли когось до нас, когось – у Михайлівський. <…> Я, чесно кажучи, ту п'ятницю погано пам'ятаю. Пам'ятаю, здається, це було 21-го числа: неподалік Лютеранської розташована Адміністрація Президента, там стояли вартові, тут же, поруч, була барикада, от ми з Вікою поверталися, і нам назустріч виходять хлопці зі зброєю. Ми піднімаємося на Лютеранську, а вони до нас: «А що там на Майдані?» Ми розказали, що стоїмо і стояти будемо, і вам не треба нікого захищати, йдіть, хлопці, по домах, бо ваших там уже нікого немає. І вони зникли. Чи то 21-го, чи то 22-го, не пам'ятаю.

<…> Пам'ятаю 22-ге число – суботу, коли Майдан прощався із загиблими, ховали Устима Голоднюка [і інших загиблих]. Стояв страшний плач на Майдані. <…> Я дуже добре пам'ятаю своє обурення журналістами, коли там цей Ігор Литвин біг саме за Устимом Голоднюком на бульварі Шевченка. Пам'ятаю, як вони лізли в камери, як це все було <…>, коли несли домовину з тілом Голоднюка, коли його перекладали в бусик і коли всі люди ридали, і цей страшний біль, а журналісти це все знімали. Ми просили їх, щоб вони не знімали цього. Це теж я запам'ятала. Це з таких, дуже неприємних спогадів.

<…> Далі ми просто обстежували людей, тобто шукали знайомих, у всіх лікарнях, де зробити рентген, де зробити МРТ [магнітно-резонансну томографію]. Це могло бути у вихідні. <…> Тоді дуже оперативно, до речі, працював фонд «Відродження» – це ж вони оплачували всі ці дорогі обстеження. Люди приходили, допомагали весь час на Лютеранській: хтось варив обіди, хтось що, [приносили медикаменти, харчі], одяг якийсь. Це було справжнє братерство. Пам'ятаю, дівчата принесли штук 20 капців, коли ми про це написали.

Десь на початку березня ми відправляли на лікування в Литву чи в Естонію поранених, і розуміли, що люди їдуть без паспортів, без грошей, без нічого.

Але ж треба хоч щось. Ми звернулися через Фейсбук: будь ласка, людям потрібні хоч якісь гроші кишенькові, хоч трошечки. Я пам'ятаю добре, як прийшов Шимон Ващин і приніс кожному по 50 євро. Не пам'ятаю вже точно, скільки було людей: 6 чи 8. По 50 євро він їм усім вручив – я маю фотографії, добре це пам'ятаю. І Сергію Кучменку, і Павленкові. І на Чехію тоді хлопців відправляли – Діму Гобича. Із Шимоном ми, власне кажучи, дружимо досі. Він дуже багато допомагає, такий польський українець, дуже справжня людина.

***

Я Варава Валентина Іллівна, дівоче прізвище Корольова. Важко вимовити, що мені вже за 50. Я народилася на Сумщині, хоча моя мама – киянка, народилася в Києві. За першою освітою я педагог, а за другою – психолог. На той момент і, власне, тепер я співробітник Інституту педагогіки Академії педагогічних наук України. Я «забила цвях» на свій дисер. Я розумію, що та робота, яку я роблю нині – волонтерська допомога фронту, – справді набагато більше вартує, аніж наукова праця, яку я можу зробити.

Яна Когут:

«Оцей симбіоз, коли одні люди хочуть допомогти і знають кому, а інші – знають як і мають бюрократичні важелі, – це був дуже правильний симбіоз і правильна співпраця»

Я була [одним із] координаторів Медичної служби Майдану Штабу національного спротиву.

У Медичну службу Майдану я прийшла 19 лютого зранку. В принципі, в мене був досвід досить активної участі в революції 2004 року. Незважаючи на це, я не брала активної участі в подіях Майдану 2013–2014. У своїй подальшій діяльності я подібних до мене до 19 лютого людей називала «туристами Майдану». Тобто я приходила на Майдан, якщо треба було роздати листівки, щось кудись піднести, щось десь зробити, то я ці всі речі робила, але я не чергувала, не працювала ні в яких структурах. Мої контакти як волонтера були записані, але, скажімо так, активним учасником безпосередніх дій я не була.

<...> Вже 19 лютого мої ноги самі мене туди привели. Ясна річ, що, навіть не перебуваючи на Майдані, а лише приходячи, як волонтер, я відслідковувала все – за онлайн-трансляцією на роботі. Зрозуміло, що брала участь у щотижневому Віче. Але вже 19 лютого, побачивши, як уночі загорівся Будинок профспілок, не витримала сидіти на роботі перед відкритим ноутбуком. Зайшла в магазин, купила батон, паштети, бинти, зеленку. <...> Я приїхала до ЦУМу, пройшлася по блокпостах, віддала дівчатам харчі й піднялася по Михайлівській вулиці до Михайлівського собору. Коли зайшла туди, побачила таку ситуацію, що ніколи

раніше не бачила: було дуже багато людей, дуже багато пакунків з медикаментами, перев'язочними матеріалами – і біля стін Михайлівського, і в самому соборі всього було вже багато. Я зустріла там Наталю, яка збирала координати волонтерів, котрі погоджувалися надавати допомогу, передовсім у сортуванні всього, що приносять небайдужі люди. От я і приєдналася: є руки, є час – можу допомагати. Хоч я не медик за освітою, але спочатку займалася сортуванням усього принесеного. Оскільки туди принесли дуже багато перев'язочного матеріалу, то потрібно було, як мінімум, відсортувати те, чому можеш дати раду. Хоча б розкласти матеріали: перекис, зеленку, йод, бинт (стерильний, нестерильний). А вже для медикаментів потрібні були провізори.

А далі, в принципі, у мене всі наступні дні змішалися в голові, зараз, по пам'яті, я не можу сказати, що ось те відбулося тоді, а те – тоді. <...> Скажімо, там склалося так, що дуже багато людей приходили на декілька годин допомогти, ще важливішими були ті люди, які могли перебувати там постійно, тому що передавати обов'язки від однієї людини до іншої було досить важко, і не було певності, що не втратиться якась зібрана інформація. Тож на другий день я збирала координати медичних працівників, які погоджувалися на чергування. На той момент у самому Михайлівському соборі працював терапевтичний пункт, де терапевтами надавалася допомога потерпілим, а в трапезній облаштували хірургію – там було п'ять чи шість хірургічних столів. Відповідно, біля кожного стола була бригада: хірург, травматолог, анестезіолог і операційна сестра. Туди приносили людей з Майдану, яким потрібне було хірургічне втручання. Якщо говорити про наше розміщення, то власне храм був ліворуч від входу, а праворуч – кімната для служителів, у якій розташувався штаб Медичної служби. Ясно, що у Будинку профспілок уже нічого не могло бути, і штаб мав фізично десь розташуватися. Фактично, у тому штабі ми працювали. На той момент працювала гаряча лінія Медичної служби Майдану, на яку телефонували і кияни, і лікарні, і потерпілі. Телефон просто розривався. От розмовляєш з кимось, даєш якусь інформацію, кладеш начебто трубку, а в тебе вже п'ять чи шість пропущених дзвінків. <...> 20-го приїжджало багато медиків не киян, і важливо було зібрати їхні координати, тому що вся організація медичної служби, що діяла до 19 лютого, перебувала у Будинку профспілок, де дуже багато інформації згоріло або було втрачено. Треба було дуже швидко сформувати списки, при тому, що з'явилося дуже багато нових людей – абсолютно нових, які прийшли і хотіли щось зробити. Вони нічого не знали, тобто треба було повністю їх координувати від початку.

Я б не сказала, що від початку безпосередньо займалася саме головною координацією. Спершу в мене були прості обов'язки: я збирала координати, а потім передавала далі. Згодом, на третій день, з'явилася Христинка, яка, фактично, дані всіх медиків взяла і займалася безпосередньо чергуванням медиків: хто, де, як. Щодо самих медиків, то саме впродовж лютневих подій медпункти на Майдані росли як гриби. Це, в принципі, зрозуміло, з огляду на ситуацію. Працювали хто де міг, [медпункти] переїжджали залежно від того, де безпечніше, де можливо щось робити. Якщо була можливість, то, ясна річ, важких потерпілих на

«швидких» вивозили, до нас піднімали у Михайлівський собор, щоб здійснити хірургічні втручання у трапезному храмі. Після хірургічного втручання у перших числах березня потерпілих одразу передавали «Безпечному транспортуванню» і відвозили на госпіталізацію в лікарні на автомобілях волонтерів.

<...> У принципі, були журнали реєстрації потерпілих, але вони стовідсотково не велися 19 і 20 лютого, бо не до того було. Пізніше почали вести ці журнали. Тоді ж приїхали «швидкі», карети зі Львова – кілька машин, на яких ми вже розвозили поранених. Саме вони піднімали потерпілих з Майдану в Михайлівський. Також була «швидка» з Ужгорода. Я вже пізніше дізналася, що якоюсь мірою ця «швидка» саме до Ужгорода мала відношення. Лікар, тобто її водій, здається, був зі Львова і, фактично, вона стала «швидкою» вже після розстрілів: львівські через кілька днів поїхали назад, а ця «швидка» залишилася як штабна при медичній службі. Ми її використовували, коли треба було забрати чи привезти медикаменти, тому подібне. Вона була наша штабна, а потім у зону АТО поїхала.

Важко, в принципі, говорити, чим саме конкретно я тоді займалася. По-перше, я час від часу брала на себе гарячу лінію, бо в нас там була лише одна людина – Володя, який відповідав постійно на дзвінки. Нереально одному впродовж 20 годин відповідати на дзвінки. Телефонували: що потрібно, які медикаменти потрібні? Відповідати на ці питання конкретно 19 і 20 лютого було досить важко, тому що медикаментів принесли дуже багато, але вони були не розібрані, ніхто не знав, які медикаменти є. Тоді постала величезна потреба у провізорах, які знають, що де лежить. У мене є знайома-провізор, я їй тоді зателефонувала, вона із сестрою приїхала – допомагала. <...> Медикаментів у нас було дуже багато, і це правда, коли говорили, що в аптеках не залишилося шовного матеріалу, бо весь він був у нас у Михайлівському. Люди просто принесли туди весь шовний матеріал Києва. Навіть не провізори почали його досить швидко розпізнавати: все інше – окремо, шовний матеріал – окремо, потім його вниз, на Майдан, відправляли.

<...> Скажімо так, система надання медичної допомоги суттєво налагодилася тоді, коли привезли і поставили між Михайлівським і Трьохсвятительською тент, а також коли волонтери привезли холодильники і з'явилося достатньо провізорів, які систематизували всі медикаменти. Це лютий, початок березня, напевно. Тоді, відповідно, провізор, отримавши певний перелік медикаментів, заходив, вибирав і виносив. Доки цього тенту не було, черговим треба було ці медикаменти сховати під якесь накриття – треба розуміти, що це лютий місяць, специфічна погода. Адже все не могло розміщуватися в Михайлівському соборі, нанесли дуже багато перев'язочного матеріалу, який треба було принаймні від погодних умов оберігати, бо як намокне, то вже все – не скористаєшся. У певні моменти в мене були обов'язки отримувати з Майдану від лікарів записки, що потрібно, а далі бігати по п'ятьох пунктах сортування і збирати потрібні медикаменти. Потім я віддавала їх посильному, який мав розносити це все.

Одного разу був у мене дуже серйозний, особистий момент, емоційний. До мене підбіг хлопчина, якому за зростом, мабуть, 13–14 років, не більше, досить малого віку, але одягнутий як учасник Майдану, а не турист: наколінни-

ки, налокотники, каска будівельна. Він приніс мені замовлення від лікарів знизу. Я все зібрала, але я не змогла його відправити вниз. То я йому знайшла якесь завдання (вже не пам'ятаю) там, наверху, і знайшла людину, яка віднесла медикаменти вниз. Це було, напевно, 20-го числа, коли стріляли. У мене чітко проявилося внутрішнє завдання цю дитину під кулі не відправляти, але треба було це обережно зробити. Адже зрозуміло, що це відповідальна дитина, якій не можна було сказати однозначно: «Ні, ти нікуди не побіжиш» – йому треба було дати якесь завдання. Хоча він міг, спокійно виконавши мої завдання, побігти знову туди вниз, – я не знаю і не могла тоді відслідковувати. Я з ним більше й не бачилася.

В моменти, коли ще стріляли, ми в Михайлівському не чули, принаймні я не чула стрілянину. По-перше, в нас шуму вистачало, а по-друге – розташування вгорі, через яке, ймовірно, фізично не можна почути. Але постійні крики «Дорога! Дорога!» – це сигнал, що несуть пораненого. <…> «Швидкі» приїжджали, привозили наверх, ясно, що там відбувалися активні дії. Зрозуміло, що треба було дуже оперативно передавати медикаменти вниз, бо якщо людину звідти не можуть вивезти, то потрібні засоби надати на місці допомогу. Засоби були у нас наверху, але їх, по-перше, треба спочатку знайти, а по-друге – кимось передати.

<…> У Михайлівському, тобто у трапезній, в хірургії, виникла проблема, здається, 20-го числа: <…> не вистачало мішків Амбу. Я вже навіть знаю, що це таке, і не забуду ніколи. Це – медичний пристрій, який потрібен для проведення реанімації: колба, в яку набирається повітря, і по реанімації в легені закачується певний об'єм повітря. Зрозуміло, що це не йод-зеленка, а специфічні речі. Мені тоді Олег, черговий хірург, сказав: «Яна, треба такі мішки Амбу». – «Скільки?» – питаю. Каже: «Ну, хоча б нам сюди три. А якщо буде шість, то можна вниз спустити, бо реанімацію проводити без них досить важко». Тоді було на території Михайлівського дуже багато волонтерів, людей, які готові були чимось допомогти, запропонували допомогу і чекали, чи не з'явиться в них потреба. От я вийшла на сходи (я вже потім з тими сходами зрослася, бо у більшості випадків на тих сходах – на своєму робочому місці – стояла) і просто почала говорити, що треба мішки Амбу. Я сказала, але ж при цьому розуміла, що це не аспірин, який можна запросто купити. Відповідно, намагалася зі свого телефону зайти в мобільний Інтернет, щось дізнатися, але не вдалося. Зателефонувала друзям, які були біля стаціонарного Інтернету, щоб вони знайшли [ці мішки] в Києві. Через 10 хвилин мені зателефонували, сказали, де вони є, і скинули номер телефону аптеки. Я телефоную в аптеку, вже відкрито кажу, що ми – медики Майдану, з Михайлівського: «Скільки у вас є цих мішків Амбу?» – «У нас є 15» – «А наскільки це, скажімо так, «затребуваний товар»? Як часто вони закінчуються?» – «Ну, наче ще є. Ніхто не стає за ними в чергу». Я, фактично, зарезервувала ці мішки Амбу в аптеці на Петрівці. Потім постало питання вартості. Один мішок Амбу багаторазового використання тоді коштував 500 гривень. Це досить велика сума, якщо їх треба шість. Окрім того, це ж не біля Золотих воріт, а на Петрівці. От я просто стала на сходах і кажу: «Треба шість мішків Амбу». Для мене було тоді досить емоційним моментом, коли впродовж десяти хвилин у моїх руках

опинилися гроші на всі мішки Амбу і знайшлося дві машини, які погодилися зразу поїхати. Я лише попросила людей, щоб вони їхали парою – по дві машини, бо тоді ще Автомайдан ловили по Києву і це було досить небезпечно. Фактично виїхало чотири машини, взяли ці гроші й поїхали. Десь, мабуть, через дві години в нас було не шість мішків Амбу, а вже десять. <...> Цей лікар із Вінниці був шокований, що їх так швидко і оперативно привезли. Ми залишили у трапезній якусь кількість мішків, решту спустили вниз, віддали для медичної допомоги туди, де вони були потрібні. Отакий у мене був момент емоційний, коли люди дійсно так швидко спрацювали. Ніхто не вимагав тоді ніяких звітів, нічого. От була потреба – і її досить швидко закрили. Була довіра, давали гроші: зібрали і одразу передали тим, хто поїде в аптеку, і що вони повернуться з тим, що потрібно, навіть не було сумніву. У мене тоді був певний острах за їхню безпеку, але страху, що люди не приїдуть, не було.

Тоді взагалі досить цікава ситуація була, бо я до Михайлівського приїжджала о 9-й ранку, а додому на Борщагівку їхала вже близько 11-ї вечора. Мабуть, тижні два я додому жодного разу не їздила громадським транспортом. По-перше, це було ще якоюсь мірою небезпечно, а по-друге, у мене навіть не було такої потреби. У Михайлівському все починалося, ясна річ, з медичної служби, але дуже швидко там з'явилася кухня одна, друга, з'явився логістичний штаб, з'явилось інформаційне бюро. <...> Інфраструктура: і кухня, і речі, і медикаменти, – те, що було у Будинку профспілок, – почало переміщатися у Михайлівський. Відновлювалося й відбудовувалося також за рахунок нової сили – люди нові прийшли. Дуже багато людей, які приходили допомогти на дві-три години, їх записували, або не записували. Вони приходили і продовжували свою вчорашню роботу, або їм давали щось новеньке, й вони допомагали. <...> Зрозуміло, що дуже багато водіїв – киян, які не мали більше ніяких засобів допомогти, окрім як когось кудись завезти, – чекали, поки їм зателефонують, щоб відвезти щось або когось. Тому я два тижні їздила додому з цими водіями-волонтерами. Так само у мене не було жодного страху, коли сідала в авто з кимось абсолютно незнайомим. Зовсім ніякого страху.

Був такий цікавий випадок. Одного вечора, коли ми поверталися, за кермом сиділа дівчина, а поруч із нею на пасажирському місці – теж дівчина. Тобто нас троє дівчат в автомобілі. Хоч вони з Троєщини, а везуть мене на Борщагівку. От їдемо на Борщагівку через проспект Відрадний, де стояв блокпост під мостами – хлопці з місцевої Самооборони. Вони нас зупиняють і перевіряють машину повністю. Ми абсолютно лояльно поставилися до того, що вони захотіли перевірити наш багажник. А вони абсолютно лояльно поставилися до того, що в машині троє дівчат. Тобто панувала така дружня атмосфера. Коли б зараз така ситуація, то, напевно, трохи по-іншому до цього всього поставилися б. Але тоді був такий час, що подібні речі були абсолютно потрібні й зрозумілі.

Так само запам'ятався випадок, коли треба було терміново доставити один медикамент у собор Василія Великого біля Львівської площі. Мене попросили туди швидесенько завезти. Підходжу до логістичного центру, телефонують, волонтер є – їдемо. Водій – жіночка з особливими потребами, в якої ушкоджена нога (не

майданівська травма), пересувається самостійно, але з паличкою. При цьому машина в неї велика й досить містка. То вона, виїжджаючи з Майдану, ще загрузила в салон своєї машини пакети зі сміттям, щоб по дорозі ще й сміття вивезти. А звідти пару днів узагалі сміття не вивозили. От ми собі їдемо: доставили мене, потім вивезли сміття і знову повернулися в Михайлівський. Хоча не було вказівок вивозити сміття. Але люди бачили, що треба, і це все робили самостійно.

А ще була дівчинка, яка просто взяла рупор і стояла на площі за брамою, стояла і спрямовувала рух автомобілів. Звісно, хтось виїжджає, хтось заїжджає, наприклад, «швидка». Вона просто в рупор говорила, хто куди має рухатися: якщо йшли пішоходи, то закликала триматися лівого боку чи правого, залежно від руху. І вона там була постійно. Коли я там була, тоді й вона, ніколи не було такого в Михайлівському, щоб не чути її голосу. Я не знаю, коли вона спала, де вона спала. Але вона взяла цей напрям і вважала, що це потрібно. Це справді було дуже потрібно, адже там обмежена видимість і дуже багато різних людей, підвозять, забирають поранених, якісь речі волонтерські.

Через пару днів там уже назбирався великий склад теплих речей, які кияни почали нести, бо у Будинку профспілок згоріло дуже багато речей, а було холодно. Зрозуміло, що кияни почали нести речі, а волонтери – роздавати. Це треба було якось організовувати безпосередньо на місці.

Вже через пару днів у нас з'явилася друга кухня, тому що не вистачало однієї. За Михайлівським столи поставили на кухню. До речі, про кухню: я навіть не пам'ятаю, коли я їла. Мабуть, тоді, коли мене хтось на кухні ловив і казав: «Стань і поїж». Єдине, що ми однозначно багато вживали, то це гарячий чай, тому що горло дуже страждало від холодного повітря і від постійних розмов. Ми самі розуміли: щоб бути корисним, необхідно мати голос, тому гарячий чай вживали постійно, з медом, з лимоном.

<…> Ще такий важкий момент, саме 19, 20 лютого. Зрозуміло, що «швидкі», коли привозили потерпілих, вони привозили і поранених, і загиблих. І за трапезним храмом волонтери, медики складали ці тіла загиблих. І дуже важкий був момент, і для мене особисто, і для лікарів, коли в трапезному храмі не змогли врятувати людину, яку винесли безпосередньо з нашої хірургії. Вже потім, коли відвозили в морг – це вже було, скажімо, трохи інше. Але мені, людині, яка до того моменту хоч і бачила на похоронах мертвих людей, проте вбитих і таким чином привезених я не бачила – це було досить важко. Цю роботу я не координувала. Тоді в моргах були Олег Мусій◆ і Максим Іонов◆. І вони, відповідно, робили описи поранень і впізнавання, тому подібне. А спочатку звозили і складали тіла на території храму. У речах потерпілих і загиблих були телефони. Ці телефони – це біда. Вони дзвонили. Важко було відповідати, щось комусь говорити. Це було тяжко, неможливо. <…> Ці телефони просто складалися на купу. <…> Потім хтось зайнявся цим, я не знаю хто.

Зрозуміло, що в Михайлівському медична служба, хірургія, і люди на другий-третій день почали нести їжу для поранених. Наприклад, бульйони домашні, тобто їжу для хворих домашнього приготування, як до родичів у лікарню,

у кожного є свій досвід. От я, фактично, почала працювати на сходах і пояснювати людям, що у нас люди потерпілі не лежать, щоб вони несли їжу на кухню. А вже трохи пізніше почала давати координати волонтерів з лікарень, щоб у лікарні возили, щоб уточнювали, потрібно саме це, чи не потрібно в лікарні, бо люди хотіли допомагати потерпілим.

Перші дні ще не існувало чіткої структури, всі завдання переплутувались, надходили з різних боків, так було впродовж певного періоду. У штабі, в нашій невеличкій кімнатці, через якийсь час ми почали на листочках писати і вішати потрібні координати: номери телефонів міських лікарень, або номери волонтерів у лікарнях – одного, другого, третього. Отак на цій стіні збільшувалась кількість корисних контактів. Був навіть контакт, який стосувався релігійної потреби мусульман. Адже у християн одна методика ведення медичної служби, а в мусульман – трохи інша. Ми мали контакт людини, яка готова була приїхати, якщо потерпілий буде мусульманин. Навіть такі речі були повністю узгоджені. І люди з'являлися. Людина приходить і пропонує: «Я можу робити ось те». Якщо потрібно, тоді – інформацію на дошку. Такі речі досить швидко самі собою вирішувались.

<…> У соціальних мережах, ясна річ, була й навіть зараз є сторінка медичної служби Майдану, де потреби в медикаментах тоді складали і оприлюднювали. Однак вони дублювалися, все одно приходили люди, які безпосередньо отут стояли, сюди несли, питали, що потрібно, і треба було всіх прийняти. Тобто це паралельно відбувалося. У мене не було тоді часу відслідковувати, що відбувалося в мережі.

Був один випадок, я про нього розповім. У більшості випадків, насправді, не в більшості, а взагалі всіх людей, які приходили з їжею до потерпілих, я відправляла або на кухню, або в конкретні лікарні. Але був випадок, коли я не відправила людину. Прийшла бабуся з паличкою, згорблена, дуже старенька. Питає: «Де тут хлопчики? Де тут поранені? Я їм принесла». Це, мабуть, єдина людина, яку я впустила з харчами. Вона з пакета дістала півбатона, три варених яйця і кусочок сала, все це було дуже обережно, з любов'ю, вкладено в рушничок кухонний: «Нате, нате, хай хлопчики поїдять. Не ріденьке, але домашнє, воно смачненьке». В мене дуже подібна ситуація була ще в 2004 році. Коли я побачила цю стареньку з цим набором, то швидко повернулася в пам'яті до тієї ситуації. Буде доречно, якщо я її згадаю? Отже, у 2004 році ми стояли наметами фізичного факультету. У нас було шість маленьких палаточок, і я була одним із координаторів фізфаку. Одного разу я наводила лад трохи всередині намету, а мене мій друг покликав. Я всередині палатки, але встаю, повертаюсь до нього, тобто в бік Пасажу, а мій друг просто протягує руки. Я автоматично, не думаючи, бо у мене там багато роботи всередині, простягаю свої. Він відкриває долоні, й мені на руки падає шість грецьких горіхів. А що мені з цим робити, навіщо ти мені це даєш? Звідки воно? Цілі нелущені горіхи. Я дивлюсь на нього і спершу, наче сердита, мовляв, навіщо ти мене цими горіхами відволікаєш, що це таке? Дивлюся йому в очі, а він ледь не плаче. Що сталося? [Виявилось:] прийшов дідусь, говорить: «Нате вам, що маю. Я за ваше майбутнє воював, а ви за мою старість тут стоїте». Отака в мене у 2004 році була ситуація, а потім вже у 2014-му. Тож коли мені почина-

ють ставити питання: «За що ви там стояли? Для чого? Що? Де? Як?» Хтось – «За Ющенка!» А я стояла за ось це. За таких людей, які роблять такі речі. І для мене ці два спогади, які об'єднують події 2004-го і 2014-го, – вони дуже для мене дорогі. Тому я не могла бабусю не пустити, бо вона виконувала свою внутрішню потребу. Чесно скажу, що наші лікарі це з'їли, бо потерпілих на той момент просто не було. З'їли це лікарі, але вони знали, від кого і з якими словами.

<…> Що ще по Михайлівському? Якось був випадок, прикметний у контексті того, кому медики Майдану надавали допомогу. Вже по обіді я традиційно стояла на сходах, трохи сутеніло. Звичний крик «Коридор!» Зрозуміло, всі розходяться. Несуть чоловіка без свідомості, заносять у хірургію. Пульс є, живий, але непритомний. Десь через півгодини він приходить до тями. Йому поставили крапельниці, відкачали його, тобто стабілізували, але медики кажуть, що йому треба, як мінімум, полежати, а ще краще – в лікарню. І тоді виникла досить специфічна ситуація. Цей чоловік почав дуже агресивно вириватися з трапезної і втікати. Конкретно втікати. У нас тоді було два хлопчики-медбрати, досить кремезні хлопчики фізично, які допомагали перенести, підняти щось. Вони його намагалися втримати, але він встиг вибігти із самого трапезного храму. Я його відразу засікла, зачепилася словом, посадила на лавочці ліворуч від храму. Він каже: «Все, я тікаю. Мені тут не можна бути». У людини фізіологічно досить непростий стан після крапельниці, його треба [стабілізувати]. Він досить агресивно поводиться. Не знаю, як це сталося, але я почала на нього кричати, і це виявився єдиний спосіб, яким я змогла його заспокоїти. Досить агресивно, серйозно, мало не віддаючи наказ, вимагала сісти. І лише після того він почав говорити. Ситуація виявилася складна: ця людина – не вевешник, він був не просто з того боку людиною, скажімо так. Він із окремої силової структури, розташованої десь там біля Софійської [площі], не киянин. Він був не у формі, а в цивільному одязі. Це людина, яка, скажімо так, зрозуміла, що накоїла. Він сидить, а я на нього кричу. Поряд стоять двоє наших медбратів, які взагалі, здається, не розуміли, що відбувається і чому. Він почав розповідати, каятися в тому, що ним зроблено. З огляду на те, в якому він перебував фізичному та психологічному стані, його потрібно було приводити до тями. Ми почали спілкуватися. Я його тоном свого голосу трохи почала заспокоювати, він почав мені трохи розповідати про сім'ю, про сина. У нього син спортом займався, тобто був привід для батьківської гордості. Потім я його глюкозою, тобто чаєм з великою кількістю цукру напоїла. А потім у нього задзвонив телефон. Телефонував його командир. Скажімо так, сам наш потерпілий не хотів повертатися, але – можливо, трохи перебільшуючи, – він боявся за життя родини у випадку, якщо він не вийде до командира. Це його бачення, він розумів, скажімо так, дякував за те, що йому допомогли, але казав, що мусить йти якомога швидше, бо його відсутність може бути причиною дуже поганих наслідків. Тож він відповів командиру, той приїхав і його забрав. Якщо цьому потерпілому було десь за 40, то командиру – десь 30, не більше. І в командира очі були дещо інші, скажімо так. Це я розповіла для пояснення контексту, кому надавалася допомога, – не лише майданівцям. Допомогу лікарі надавали всім, абсолютно всім – без винятку.

Я навіть не знаю, як його звати. У той момент мене абсолютно інше цікавило. Головне, щоб він не розніс хірургію у трапезній і не поширював агресивність на території, а також щоб не нашкодив сам собі, бо досить агресивно поводився, і фізична сила у нього була, наші медбрати без рукопашного бою, без знання, не змогли його втримати. Отакий був у нас випадок.

Пізніше, коли активні дії на Майдані, фактично, припинилися, у нас уже не було потреби в хірургії як такій. Вірніше, так: хірургія функціонувала, але, наприклад, хіба що для того, щоб зробити перев'язку потерпілим. Хоча була у нас одна дівчинка, <...> до нас вона потрапила після огляду медиків, які сказали, що вона отримала поранення за два дні до того, як її привели. Так вона ледь стояла на ногах, у неї були осколкові поранення нижніх кінцівок до колін, а вона два дні не зверталася до медиків узагалі. Для отаких екстрених ситуацій, фактично, потрібна була в трапезній хірургія.

<...> У терапії теж траплялися різні ситуації. Пам'ятаю, якось прийшов інсулінозалежний чоловік. А в нас інсулін був. Не знаю, де і як кияни знаходили ті медикаменти, іноді провізори самі дивувалися, як таке могло взагалі бути. У нього інсулінозалежність такого типу, що йому не будь-який інсулін можна колоти. Він прийшов, терапевти з'ясували, що йому потрібен інсулін. Його трошки напоїли солоденьким. Він сказав: «Мені треба інсулін такий-то». Наші волонтери почали шукати по аптеках. І тут він зникає. Йому стало трошечки краще, і він пішов вниз, тобто на Майдан. Ми його шукали, а він прийшов наступного дня. Отака його адреналіновість! Але ж він міг просто опинитися в діабетичній комі – це було абсолютно можливо. Медики вважали, що він міг десь втратити свідомість, бути в комі й загинути. Проте емоційність і адреналін виводили організм у якийсь інший режим. Зрозуміло, що з медичної точки зору ця ситуація досить складна.

Отакі моменти у нас були. Оскільки у Будинку профспілок був не лише медпункт, а й місце ночівлі, то трохи пізніше у Михайлівському соборі теж зробили місце ночівлі. Ближче до олтаря на сходах розклали речі, майданівці могли там переночувати. Єдиний мінус, що деякі з них після того отримували ускладнення, адже там мармур, і спати на тій підлозі досить небезпечно, з огляду на можливість переохолодження і захворювання нирок.

<...> Тут треба віддати велику шану послушникам і, не знаю, як вони правильно називаються, священнослужителям Михайлівського монастиря. <...> Якщо нам потрібна була якась допомога саме від них, то ми її завжди отримували. <...> Все абсолютно спокійно вирішувалося, йшли назустріч завжди. Вже десь на дев'ятий день після розстрілів, коли активна фаза пройшла, тоді нас, скажімо так, дуже чемно попросили звільнити споруду самого храму. Ми звідтіля забрали терапевтичний пункт. Уже на Майдані можна було спокійно розгортати нормальні пункти, у Поштамті, в готелі «Україна» вже терапевтичні пункти абсолютно спокійно можна було робити.

<...> Насправді, медична служба з Майдану й не відходила, саме на Майдані внизу так само жила своїм окремим життям. От я говорила про Христину, яка

робила графіки чергувань лікарів. Якщо по трапезній, то постійно робила, а внизу – перші два дні (чи три), а потім люди самі між собою мінялися – там була певна автономність. Якщо виникала потреба в медикаментах, то вони до нас приходили – брали медикаменти, але в них працював координатор конкретної зміни. Якщо зідзвонювалися, то саме з координатором. Коли виникала потреба в медикаментах, то координатор телефонував нам, до провізорів.

<...> Ми звідти [з Михайлівського монастиря] забрали терапію і місце для ночівлі. А от стелажі, де зберігалися медикаменти, ще там залишалися. Вже згодом, коли ми переїжджали на Трьохсвятительську, їх забрали. Ми дуже швидко зібралися. Коли ми переїхали, то, власне, штаб на якийсь період перемістився на Прорізну, це кутовий будинок від Хрещатика, там якась державна установа. Ми там були, в принципі, недовго. Ми розташувалися в цій будівлі на третьому поверсі. <...> У них до нашого переїзду вже був медпункт, але свій, свої лікарі, чергування, медикаменти. Туди переїхав штаб, тобто люди, які все координували. Ми просто поверхом вище них заїхали, чи навіть на тому самому поверсі. Точно не перший, може, другий чи третій. Там сходи досить кумедні – з півповерхами, щось таке. От ми впродовж певного часу зі штабом там перебували.

Тоді така склалася ситуація: виникла потреба у документуванні свідчень, що якісь ураження людина отримала саме на Майдані. Фактично, це вже було реалізовано в більшості моментів саме на Трьохсвятительській, 7 – це приміщення колишньої поліклініки, там якась рейдерська історія була, ще раніше. Було очевидно, що ми переїдемо саме на Трьохсвятительську, але, з огляду на те, що треба було звільнити храм, тимчасово скористалися приміщенням на Прорізній, а приміщення на Трьохсвятительській тоді готували, робили там якийсь ремонт з огляду на його стан, бо воно не функціонувало кілька років, там електрики не було, і назагал усе виглядало досить запущено. Поки там готували будівлю, штаб розташувався на Прорізній.

Я особисто не мала жодного бачення чи якогось глобального плану, що мало бути на Трьохсвятительській. До того моменту, як туди приїхали, я не розуміла, що, де і як. Почали говорити про обов’язки, про їх розподіл. Андрій Петрович [Гук] доручив мені напрям міжнародного лікування: потерпілих вивозити за кордон для лікування, трансплантації тощо. <...> А в Михайлівському склалася ситуація, що особисто для мене не було конкретної роботи, хіба що туди-сюди ходити й заглядати. Я не медик, не провізор, мені був потрібен певний напрям, який я могла б розвивати, працювати над чимось. Андрій Петрович сказав: «Ось, бери займайся міжнародним лікуванням, госпіталізацією і тому подібним». Саме тоді відбулося моє знайомство з Олею Чуйко◆, бо вона займалася відправленням поранених у Австрію, <...> з Мариною Лисак◆, вона [причетна до організації лікування] в Німеччині. <...>

Тепер знову повертаємося до Михайлівського. Часом до нас телефонували з лікарень і питали дуже обережно, чи не можемо ми їм допомогти медикаментами для майданівців. Мовляв, у Києві нема шовного матеріалу, бо він у нас. Зрозуміло, що нам він у такій кількості не потрібен – тоді взагалі ніхто не міг подумати,

що буде навесні. <...> Отаким чином ми вийшли на тих людей, які допомагали майданівцям у лікарнях – координаторів-волонтерів. Вони зібрали зустріч, про яку я за півгодини дізналась, але встигла на ту зустріч. Саме на тій зустрічі ми перезнайомилися, обмінялися контактами. От чим корисна була медслужба для волонтерів чи волонтери для медслужби? Волонтери знали всіх тих майданівців, які перебувають у них у лікарнях, знали лікарів.

Не в кожній лікарні, на жаль, медики коректно ставилися до майданівців. Були різні моменти. Можливо, через те, що лишається цей негатив, про таке пам'ятаєш. Я не кажу, що так відбувалося дуже часто й у великій кількості, але певні моменти були. Наприклад, момент, пов'язаний з негативним ставленням – прописка. Оскільки лікарня київська, а потерпілі майданівці зазвичай не кияни, то виникає перший складний момент – паспорт. А паспорта взагалі, може, нема, бо він уже згорів. Ясна річ, тут дуже корисною була саме ця волонтерська, координаційна робота у конкретних лікарнях, а також їхні знання з приводу конкретних потерпілих. Праця їхня була досить змістовна, ґрунтовна – вони чітко розуміли: хто, де, як. Вони спілкувалися з потерпілими їхньою мовою, оскільки було дуже багато випадків, коли потерпілі при реєстрації називали чужі імена і прізвища. З волонтерами у потерпілих такої проблеми при спілкуванні не виникало. Волонтери мали контакти родичів, знали історію кожного постраждалого. Водночас ці волонтери, зазвичай, не були медиками. І коли, наприклад, лікарі не прописують якісь конкретні медикаменти й лікування не допомагає, або навпаки – прописують великий перелік медикаментів для конкретної людини, то вони не знають про це. Адже, в принципі, всі ці медикаменти купували тоді волонтери своїм коштом. На жаль, бували випадки, коли медики в лікарні тим користувалися і закуповували медикаменти для інших пацієнтів. У будь-якому разі цим координаторам-волонтерам не вистачало медичних знань. Саме тут корисною виявилася Медична служба Майдану, тому що у нас були фахові медики. Загалом складалася досить цікава ситуація, коли волонтери з лікарень знайомились з лікарями у нас на Майдані, а потім продовжували спілкування у тих лікарнях, де ці медики працювали. Водночас ці лікарі не надто афішували, що вони перебувають на Майдані. Ті медики, які лікували потерпілих у себе в лікарні, в медичній службі у провізорів брали медикаменти для конкретного майданівського потерпілого і ними лікували його вже у своїй лікарні. Їхній зв'язок був дуже корисний саме на той момент. Адже і нам, і Медичній службі було досить важко зібрати інформацію з приводу того, хто є потерпілим.

Про лікування у Німеччині. Складали перелік поранених. У кожній із лікарень були важкі хворі. Ясна річ, багато важких хворих було в Лікарні швидкої допомоги, в Інституті нейрохірургії. Зрозуміло, що наші медики їх просто не могли б поставити на ноги через відсутність якихось приладів, потрібної діагностики, потрібних технологій і тому подібне. Відповідно, постало питання з приводу лікування за кордоном. Скажімо так, окрім досить розпіареної історії лікування ізраїльської групи, було лікування в Чехії, де допомагали великій кількості поранених. Там було два заїзди, кожний понад 20 людей, здається. А чеська делегація лікарів приїхала

в Київ, доставили літаки військові, уряд Чехії запровадив спеціальну програму. Вони проводили у нас медогляд потерпілих. Вони, грубо кажучи, вибирали тих, кому конкретно у визначеній лікарні могли допомогти. Тобто чехи працювали досить потужно. Це відбувалося вже на Трьохсвятительській, там у чехів була своя кімната, де лікарі обстежували потерпілих і визначали можуть допомогти цим потерпілим, чи ні. У такий спосіб сформували групу, яку забрали і лікували.

Також була офіційна німецька делегація, яка вивозила потерпілих. Здається, у них також був свій літак, хоча я не впевнена. Зрозуміло, допомагали Польща, Австрія, Франція. Про це розповідала Оля Чуйко. Ще була така досить, як на мене, кумедна й незрозуміла ситуація з групою потерпілих, яку вивезли на лікування в Румунію. Я не знаю, насправді, наскільки медицина Румунії відрізняється від української, що треба було везти туди потерпілих. Але їх туди відвезли, і якась там ситуація специфічна склалася. Певна кількість потерпілих пройшла лікування, медичну допомогу їм надали абсолютно на всі 100 відсотків. Водночас було два дуже неприємні випадки. На той момент уже з'явилася моя особиста гаряча лінія, що стосувалася госпіталізації, яку ми поширювали. Багато хто з потерпілих її знав, на ній були постійні дзвінки з різних питань. Іноді не вистачало одного телефону, одного номера, щоб з'ясувати всі ситуації. От на мою гарячу лінію щодо госпіталізації зателефонував потерпілий, який опинився у Чернівцях. Сказав, що його вивезли з Румунії, перевезли через кордон і кинули. Мені взагалі була незрозуміла ця ситуація. Потім з'ясувалося, що він потрапив у якусь районну лікарню, чи щось подібне, де його не чекали. Він самостійно не пересувався, був на візочку, бо мав поранення ніг. Добре, що його вивезли і залишили принаймні, біля медичної установи, тобто біля якоїсь районної лікарні. Отака ситуація з Румунією для мене й тоді була, й тепер залишається не зовсім зрозумілою, тому що частину майданівських потерпілих там нормально пролікували, а от частину – ні, ще три було [неприємних] випадки.

[Щодо лікування за кордоном], було два шляхи: один ішов через Медичну службу, а другий – індивідуальний. Слід розуміти, що майданівський потерпілий – він не лише потерпілий, він – чийсь родич. І родичі теж хочуть йому допомогти. Звичайно, Медична служба Майдану – це волонтерська організація, і зобов'язати всіх їхати, повідомляючи при цьому Медслужбу, було, як мінімум, абсурдно. У багатьох випадках про індивідуальні виїзди ми дізнавалися вже постфактум, якщо, не дай Боже, там виникли якісь неприємності. Пізніше, коли вже «Шпиталь Майдану» на Трьохсвятительській функціонував, багато потерпілих приїжджало зареєструватися. Майданівці потерпілі приносили свої виписки, і виписки іноземні.

<...> Коли Трьохсвятительська почала функціонувати, там у першу чергу була хірургія. <...> Але тоді вже досить багато було захворювань, що траплялися й раніше, однак після розстрілу, після пожежі значно збільшилася їх кількість: пульмонологія, передовсім – отруєння газами, захворювання легень. Наприклад, людина кашляє, але на адреналіні вона не звертає на це уваги. Для медиків було цілком зрозуміло, що такі наслідки будуть. Люди, які отруїлися газом, сприймали це

як звичайний кашель. Люди, які отримували хімічні опіки легень, розуміли: щось не те. Та сама Оля Чуйко вивозила на лікування за кордон людей, які мали хімічні опіки легень. Тому що в Україні їм не могли допомогти, це складне лікування – як мінімум, через те, що невідомо, чим саме отруєна людина, а з'ясувати такі речі можна було впродовж перших двох-трьох діб після отруєння, зробивши аналізи.

<...> Тепер стосовно міжнародного лікування та ізраїльської групи. З Ізраїлем теж була цікава ситуація. Марина Лисак, напевно, розповідала про збори в синагозі. Це була ключова зустріч за день до відправки. Але перед цими зборами, на які прийшли всі волонтери-координатори конкретних хворих, у нас було п'ять чи шість списків потерпілих, які летять в Ізраїль. Вже тоді було ясно, що треба скоординувати і з'ясувати, хто саме летить, а також бажано вже знайти літака, яким туди відправити. А ще непогано би проплатити рахунки ізраїльських клінік. <...> Списків було багато. Як правило (це вже потім з'ясувалось), одна людина могла числитися у декількох списках одночасно. Також однією людиною одночасно могло займатися кілька волонтерів. Якось у мене була прикметна ситуація: потерпілі з Майдану в Хмельницькому, хлопчик-сирота і чоловік, які мали вогнепальні поранення і переломи, зателефонували на мою гарячу лінію, і я почала займатись їхнім лікуванням. Вони мали летіти в Чехію. А через день я бачу їх у списках на лікування в Німеччині. Телефоную їм, а вони кажуть: «Так, ми звернулися ще й до них». Десь волонтери двічі вказали, а десь родичі паралельно з волонтерами підключилися. Такі ситуації виникали постійно, коли не було центрального органу, що координує всі ці речі.

<...> Два моменти, через які саме Медична служба була в цій ситуації дуже важливою: по-перше, лікарі поранених бачили безпосередньо на Майдані. По-друге, вони мали все ж певний зв'язок з офіційними структурами, бо, фактично, після втечі Януковича Медичну службу Майдану почали сприймати як офіційну медичну організацію Майдану. Хоч вона не є юридичною організацією; це навіть не громадська організація, але створена на волонтерських засадах структура, створена лікарями, людьми, близькими до медичного середовища. При цьому організація має штампик Медичної служби, який використовували у листуванні з людьми і з лікарнями. Звичайно, в цих моментах служба була дуже корисною і вирішувала певні бюрократичні моменти. Якщо в посольстві візу для виїзду на лікування треба було відкривати, то Медична служба писала, що є такі майданівські звернення, є такий майданівський потерпілий – це не було юридичне звернення, але воно допомагало отримати візи. Все це пізніше переросло в «Шпиталь Майдану», в реєстрацію, поліклініку. Але це потім, [а тоді] просто допомагали людям. Отакий симбіоз, коли одні люди хочуть допомогти і знають кому, а інші – знають як і мають бюрократичні важелі, – це був дуже корисний симбіоз і правильна співпраця.

<...> Якщо повернутися до розмови про лікування в Ізраїлі, то скажу, що в нас було декілька зустрічей у штабі Медслужби Майдану. Так сталося, що я увійшла в групу, що займалася відправкою в Ізраїль. Я бачила, що є десять важкохворих, яким терміново необхідна допомога. Окрім пошуку грошей, потрібно вирішити певні бюрократичні задачі, щось прискорити, як-от: медичні виписки й подібні

моменти. <…> Інший важливий момент, що стосується власне Ізраїлю: вже тоді до нас на Трьохсвятительську прийшли представники Міністерства внутрішніх справ, бо у них так само були важкохворі та важкопоранені. Вони звернулися з проханням допомогти – посприяти вивезенню деяких людей на лікування за кордон. Саме таким чином у список на лікування в Ізраїлі потрапив один чоловік. Я не пам'ятаю його звання, він працівник медичної служби [Юрій Білокоз]. Він потрапив у ізраїльський список на лікування за кордоном. <…> Була ситуація, коли ми не встигли вивезти потерпілого, і він помер у 4-й лікарні, це нас, як волонтерів, змусило прискоритися у справі вивезення важких хворих. <…> Коли вже група полетіла, їх розмістили у медичних центрах в Ізраїлі, де сформувалося негативне ставлення [частини] громадськості до Майдану. Спершу мешканці Ізраїлю не підтримували той факт, що майданівців привезли лікувати в їхню країну. А наявність у списках потерпілих людини ніби «з протилежного боку», від Міністерства внутрішніх справ, трохи допомогла переключити громадську думку на інший лад. Тож цей чоловік виявився класною компанійською людиною і в тій ситуації психологічно допомагав у самому Ізраїлі. Це я знаю за розповідями тих людей, які там були на лікуванні.

<…> Приліт кожного з цього списку для всієї ізраїльської волонтерської групи – це завжди було свято. З багатьма ми підтримуємо зв'язок. Слава Богу, все тоді було зроблено правильно, і Небесня сотня не поповнювалася людьми після того.

До нашої зустрічі в синагозі ми всі спілкувалися у Фейсбуку чи телефоном, а тут усі зустрілися й побачилися. Доти абсолютно незрозумілі люди, а тут усі зібралися для вирішення конкретно однієї ситуації, скласти план дій, перевірити документи. А, б, в, г, д – чітка структура. Це справді була ситуація дуже специфічна. Хоча після того були певні негативні відгомони, тому що насправді грошей на лікування всієї майданівської групи не вистачило. <…> Тут слід віддати належне волонтерам в Ізраїлі, тому що вони змогли налаштувати співпрацю і здійснити важливу річ. Ізраїльська медицина досить дорога, а майданівську групу медики лікували у більшості випадків без гонорарів, від яких вони відмовилися. Фактично, рахунки були тільки за медикаменти, перебування і процедури. Марині Лисак вдалося зібрати кошти на оплату рахунків усіх поранених легкої і середньої тяжкості. Залишалося троє важкопоранених, рахунки за лікування яких були найбільшими. Тоді вже зверталися до «Фонду громади Приірпіння», щоб виділити гроші на цих потерпілих. Виникли були певні труднощі при спілкуванні із сотниками Майдану, тому що у фонді «Фонду громади Приірпіння» акумулювалися гроші для родин Небесної Сотні. В першу чергу те, що було зібрано під час великої акції, коли в прямому ефірі збирали гроші. «Фонд громади Приірпіння» став ніби роздатковим пунктом, скажімо так, гарантом, але вони не могли використовувати кошти за своїм власним рішенням, не могли перенаправити їх на інші потреби. Але потім з родинами Небесної Сотні, з сотниками, з якими неодноразово зустрічалися, спілкувалися [волонтери]. <…> Саме тоді сотники назвали групу з шести дівчат «Волонтерською сотнею». І слава Богу, всі ці речі були вже закриті, все проплачено. Хлопці повернулися живі і здорові в Україну.

Відправлення за кордон, фактично, тривало з часів роботи на Трьохсвятительській, формування списків у Ізраїль починалося для мене на Прорізній, а вже відправка була, коли переїхали на Трьохсвятительську. На Трьохсвятительську ми переїхали тоді, коли там підготували приміщення для операційної. Тобто ми забрали операційну з трапезної Михайлівського монастиря і переїжджали, звільнили Михайлівський повністю. Перевезли операційну і велику кількість медикаментів, склад.

До речі, трапився такий випадок, це не на Трьохсвятительській, а ще в Михайлівському. Насправді медикаменти несли не лише в монастир. Фактично, їх потроху доставляли в кожен медпункт, де надавали допомогу. Лікарі самі казали про медичні потреби волонтерам, які приносили ліки. Великий склад медикаментів був у КМДА. Зрозуміло, що КМДА теж треба було рано чи пізно звільняти. Тож постало питання щодо вивезення медикаментів звідти. Це був період, коли ми переїжджали на Трьохсвятительську і, ясна річ, медикаменти перевозилися одразу туди. Перевозила їх я. Так сталося, що мені дали нашу ужгородську «швидку допомогу». Ми під'їжджали до КМДА. Спершу мене туди не дуже хотіли пускати, через їхню пропускну систему. Після дзвінка Андрію Петровичу [Гуку] (чи комусь іншому, вже не пам'ятаю, кому ще телефонувала) мені дозволили зайти. Почали завантажувати і вивозити медикаменти. Але поміж нашими рейсами перевезення медикаментів, коли ми саме їхали на «швидкій» і повертали до КМДА, заїжджали до центрального входу, у цей момент на Хрещатику в людини стався епілептичний напад. Такі напади траплялися з багатьма майданівцями досить часто. Нічого смертельного в епілепсії і в таких нападах, у принципі, немає. Тут ситуація гостра, тому що людина до того не хворіла – це був перший напад у цієї людини. Після лікування напади більше не повторювались. Просто це відбулося на тлі емоційного, психологічного і психічного стану. Хрещатик тоді ще, в принципі, був закритий, за винятком, зрозуміло, екстрених служб. І наша «швидка» виявилася найближче. Родзинка ситуації полягала в тому, що я, хоч у «швидкій» перебуваю, але я – не медик. А людина за кермом – водій. Тут є потерпілий, і люди нас кличуть як «швидку», вони не знають, що ми тут робимо. Зрозуміло, водій реагує – їде. Я трошечки ознайомлена з першою медичною допомогою – знаю, що, як. Напад закінчився, а далі госпіталізація, людину треба везти. Куди? Найближче в Олександрівську, але водій не киянин, йому не скажеш: «В Олександрівську». Потерпілого поклали, точніше посадили, бо нош у нас не було. Ми ж медикаменти возимо, по суті, вантажівка у нас, а не «швидка». Але потерпілого посадили у «швидку», знайшли киянина, який сів біля водія, і вони поїхали в Олександрівську. Ситуація досить кумедна, бо ми наче «швидка», але медиків немає. <...> Таких несподіванок дуже багато було.

<...> Ще коли я була на Прорізній, там наші психологи організовували зустрічі для майданівців, тому що в людей, які пережили розстріл, був дуже-дуже важкий психологічний стан. Я не знаю, як медична термінологія це називає, але стан їхній був дуже напружений. Люди не спали ночами, упродовж діб не спали, нічого не їли. Їм було дуже важко вийти з цього стану. <...>

Я стала спершу свідком, а далі – учасником однієї події. Хлопець (років 20–23,

зовсім молодий) на сходах почав досить агресивно і голосно спілкуватися, поводився агресивно стосовно людей, які були навколо. Як з'ясувалося, він розшукував конкретного психолога. Тобто він зайшов туди, мене побачив, і на тлі свого стану почав досить агресивно поводитися. Психолога ми потім знайшли, але у мене з цим хлопцем була досить непроста розмова, вже на сходах, добре, що людина палила, тому була причина вийти на повітря: «Давай, пішли покуримо». Чому для мене унікальною стала ця людина? Незважаючи на те, що я прийшла на Майдан 19 лютого, саму ситуацію і стан Майдану я не знаю, бо перебувала в Михайлівському. Для мене Михайлівський був оазою захищеності. Я там почувалася не те, що в безпеці, а як у Бога за пазухою, такий був мій внутрішній стан. А те, що відбувалося на Майдані, для мене залишалося якоюсь мірою не те що таємницею, а просто чимось незнаним. Фактично, після спілкування з цим хлопцем мені щось відкрилося. Він був серед тих 20–30 людей, які після перших жертв пішли в наступ. І Бог його вберіг – він вижив. Але більшість смертей він бачив своїми очима, бачив увесь розстріл на Інститутській. Після того минуло десь два чи три тижні, і весь цей час він перебував у напруженні. Чому він шукав саме цього психолога? Тому що саме з ним він почав трошечки говорити, йому саме це було важливо. Я це до чого? Ті люди, які йшли в наступ, вони [не будуть вихвалятися цим]. Вже пізніше [деякі] на Майдані казали: «*Ой, я там на барикадах стоял*», або «*Рубаху порву – я здесь был*». Але ті люди, які брали безпосередню участь у наступі, ніколи так не будуть говорити. Вони ніколи не прийдуть і не почнуть тим вихвалятися, бо те, що вони бачили, – це не те, про що хочеться розповідати на кожному кроці. Були випадки, коли хлопці у бронежилетах ходили зі зброєю по Майдану, такі півники з хвостиками пухнастими – коли ми бачили таких людей, то розуміли, що саме їх у той [гострий] момент там не було. Тому що люди, які пережили розстріл, перебували в настільки важкому психологічному стані, що їм було не до медалі на грудях і якогось хизування на кшталт: «*Янукович убежал из-за нас*». Вони так не поводилися.

Саме тоді в моїй голові постало питання щодо психологічної реабілітації хлопців. На жаль, це не було реалізовано. А тоді вже з'явилися перші дзвіночки і стало очевидно, що тяжко без медичної допомоги – дуже тонкої медичної допомоги. Тому що не всі йшли відкрито в McDonald's, де було написано «Психолог». Було набагато ефективніше, коли психологи без бейджів ходили по Майдану і просто питали: «Чаю хочеш?», намагалися їх розговорити. Це було набагато ефективніше. Слід віддати належне нашим психологам. Бо якщо й траплялися якісь психологічні зриви чи бунти, то без психологів їх могло бути набагато більше. У будь-якому разі, після розстрілу Майдан не став агресивним. Хоча причин бути агресивним стосовно всього було дуже багато.

<...> Трьохсвятительська, 7 – це будівля, що раніше була поліклінікою, але багато років не використовувалася взагалі за жодним призначенням. Ідеться про перший і другий поверх. На першому поверсі – праворуч від входу, – облаштували хірургію. Тобто праворуч – хірургія, а ліворуч – реєстратура. Також обладнали кабінети окремих лікарів. Хірургія однозначно була потрібна, бо перев'язки

слід робити у приміщенні з дотриманням санітарних вимог, тобто стерильності. Кімната була нова, відремонтована, всі медики ходили в бахілах, у халатах, постійно все стерилізували. Варто сказати, що хоча приміщення в трапезній [у Михайлівському монастирі] не було стерильним, але медики змогли організувати і там якісну медицину, і якісні хірургічні столи. Ясно, що на Трьохсвятительській було менше місця, але там і потреби не було в такій кількості хірургічних столів. Але потреба в хірургії не викликала ні в кого сумніву – хірургія має бути.

І була реєстратура, її облаштували трохи пізніше, десь через тиждень. Чому вона взагалі з'явилася? Ще коли ми перебували на Прорізній, певна кількість людей почала приходити до штабу за довідкою про те, що вони отримали якісь поранення на Майдані. Стало ясно, що кількість цих людей з часом лише збільшуватиметься. Перевіряти, де він їх отримав і як, упродовж тих хвилин розмови, в принципі, абсурдно. Зрозуміло, що треба якось це організовувати. На той момент у мене навіть була, може, не зовсім конфліктна ситуація, але розмова на дещо підвищених тонах. От людина видає ці довідки, а я по телефону обговорюю питання одного з важкохворих. Мені кажуть: «Яна, ти мені заважаєш, відійди. У мене тут десять, а в тебе – один». Я відповіла: «Ти розумієш, зараз саме цей один потребує більшої уваги, тому що він важкий. Легких буде багато». Тобто те, що ти робиш, треба структурувати і якось організувати не так, що лише одна особа це робить. Це має бути система. А важкого треба відправити лікуватися.

<…> З'ясувалося, що є потреба у реєстрі потерпілих. Окрім того, щоб вивезти людину для лікування за кордон, потрібна якась довідка, що це майданівець. Цю довідку жодна лікарня дати не може. Коли вже трошки втихомирилося все і почали ставити питання з приводу подальшого лікування, що і як саме виписувати, тоді було прийнято рішення: <…> якщо потерпілий майданівець в лікарні при реєстрації вказував неправильне прізвище або ім'я і якщо потім цей потерпілий приносить документ, який підтверджує його особу, то лікар виписує довідку, що людина з таким-то прізвищем звернулася за допомогою і отримала допомогу. Це [рішення] було узгоджено з Управлінням охорони здоров'я в Києві, до того моменту не було таких прецедентів узагалі. Навіть якщо потерпілий майданівець приїжджав додому, йому потрібен лікарняний або продовження лікування. Коли він дає виписку з неправильним прізвищем та ім'ям – ланцюжок розірвано. Для того, щоб ці ланцюжки хоч якось зв'язати, було прийнято рішення, що лікар, який його лікував, видає довідку. Це все робилося під наглядом волонтерів, тобто відбувалося взаємне виправлення помилки з двох сторін. <…> От склалася ситуація, коли лікарня (не пам'ятаю, яка саме) дає медикаментозний запит на майданівця під неправильним прізвищем, приїжджає волонтер, називає правильне прізвище потерпілого, і ми не можемо його знайти, бо два різних прізвища: майданівець волонтерам сказав одне прізвище, а в базі лікаря – зовсім інше. Так. Щоб усе працювало, не тільки юридично, а й чисто по-людськи такі речі мали узгоджуватися. У більшості випадків якось так вирішувалося.

Саме таким чином, фактично, було зорганізовано «Шпиталь Майдану», власне, поліклініку. Це ми її називали поліклінікою, але для майданівців і потерпілих

це був «Шпиталь Майдану». Потерпілі почали приходити сюди трохи пізніше, десь через тижні два-три. Передовсім поліклініка і шпиталь потрібні були Майдану і майданівцям, які там перебували на той момент. Коли людина приходила в хірургію на перев'язку, то їй заводили карточку, щоб вона пройшла повністю всіх лікарів, усе повністю з'ясувала. Потрібно було не лише зробити перев'язку на нозі, а й з'ясувати увесь стан здоров'я. Кожен лікар у цій медичній карточці писав, відповідно, діагноз, а на руки людині видавалася довідка про реєстрацію у «Шпиталі Майдану» за таким-то номером. Стандартна процедура: штампик, 4-й чи 7-й номер штампіка, я вже не пам'ятаю. Якщо хтось удруге приходив до поліклініки на перев'язку, то цю довідку показував у реєстратурі. Знаходили його медичну карточку, потерпілий її брав, ішов у хірургію на перев'язку, і хірурги ставили відповідну позначку. Отак спробували систематизувати і фіксувати історію хвороби. <…> А бувало, хтось приходив і потребував госпіталізації, то ми госпіталізовували дуже багатьох саме із Трьохсвятительської. Бувало, людина прийшла на перев'язку, а терапевт каже, що в неї легені ніякі, треба [лікувати]. Люди самі не могли зрозуміти деякі речі, не розуміли складність становища. Для цього, фактично, було створено цей «Шпиталь Майдану». Усе було в реєстратурі й, відповідно, заносилося в базу даних. Оскільки все це фіксувалося, то, коли людина вдруге чи втретє приходила, усе можна було відразу знайти.

<…> Окрім того, на Майдані постійно перебували мобільні медичні групи. Я особисто з мобільними групами перетнулася й почала їх відрізняти від інших, напевно, вже на Трьохсвятительській, коли вони приводили пацієнтів. Вони ходили по наметах і кого могли витягти – витягували. Багато хто ховався, не хотіли йти, бо розуміли, що коли стане погано, то госпіталізують. А потім прийняли таке чудове, як на мене, рішення, завдяки тому, що ми підключили сотників. Сотники сказали в сотнях, що ніхто не вийде ні на яке чергування на барикаду без довідки зі «Шпиталю Майдану». Відповідно, до нас пішли сотні, як на медогляд в армії. Всі прийшли, всіх перевірили: потрібна госпіталізація – госпіталізуємо, не потрібна – маєш довідку, йди до сотника. Таким чином, більш-менш почали відсіювати хворих.

При цьому з'являлася час від часу Оля Чуйко, яка десь на Майдані знаходила тих людей, про яких «Шпиталю Майдану» нічого не відомо. Тут слід розуміти, що і Майдан, і шпиталь – це все волонтерсько-громадське суспільство. І якимось тоном наказу або подібними речами там узагалі не можна діяти. Багато людей були поза структурами, ніхто ніколи нікого не міг примусити. Це ж не армія, де як сказали, так і зробив. Тому з'являлись люди, яких ніхто не знає, в багатьох випадках вони мали запущені хвороби, наприклад, запалення легенів. Дехто в лікарнях навіть сварився на Медичну службу: «Ну що ви там? У вас що, медиків немає? Де ви таких знайшли?» – «Ми його тільки-но знайшли. Він ховався, нікуди не звертався». Просто треба знати, як Майдан був влаштований насправді. Він був настільки різний, настільки стихійний, у багатьох аспектах – повністю стихійний, не підпорядкований нікому. Адже не існувало жодного реєстру майданівців, та його й не могло існувати, в принципі, апріорі, бо що означає «реєстр майданівців»? Як мінімум, дурня. Тому й траплялися такі ситуації. Бу-

вало так, що ми просто нашою «швидкою» виїжджали на Майдан і госпіталізовували, тобто забирали людину не зі шпиталю, а із самого Майдану, примусово людину садили у «швидку». <...> Адже слід розуміти: коли хтось десь хворіє і якщо в нього вірус, то він є розповсюджувачем. Це, щонайменше, погано, небезпечно і для інших, і для нього ж. Отже, для того, щоб таких неприємностей не було, ми мали пильнувати, зокрема, розшукувати хворих з вірусами.

<...> Треба розуміти, що Майдан з часом змінювався, особливо коли події в Криму відбулися й формувався батальйон Нацгвардії. Тоді, фактично, всі патріотично налаштовані активні люди з громадянською свідомістю пішли в Нацгвардію, на полігони тренуватися, а на Майдані залишився досить специфічний контингент людей. При цьому «Шпиталь Майдану» функціонував постійно. <...> Окрім поліклініки і хірургії, на Трьохсвятительській на другому поверсі функціонував реабілітаційний центр, де надавалися фізіопроцедури, а також стояли два масажні столи. У деякі моменти допомога такого роду, в комплексі з психологічною, давала можливість трохи знизити загальний градус агресивності й стабілізувати психологічний стан. У реабілітаційний центр можна було потрапити лише з довідкою від «Шпиталю Майдану». Наше завдання було, наскільки можливо, виявити усіх, кому потрібна допомога, і надати її максимально якісно і швидко. Водночас тоді тричі на Майдан приїжджав мобільний рентген, і ми проводили флюорографію всіх майданівців. Таким чином, було виявлено, здається, кілька людей із серйозними запаленнями, яких одразу відправили на госпіталізацію.

<...> Ще важливий момент – це співпраця з лікарнею «Феофанія». Спершу нею займався Андрій Петрович [Гук], а потім, коли вже все втихомирилось, Андрій Петрович доручив мені координувати госпіталізацію потерпілих до «Феофанії». Туди госпіталізовували людей з особливо важкими випадками. Йшлося про важкі випадки, виявлені медоглядом у поліклініці. Коли людина мала якісь хронічні захворювання, свої слабкі місця, то під час Майдану це активізувалося. <...> Тому відбувалася госпіталізація у «Феофанію»: і в терапевтичне відділення, і в пульмонологію. А з «Феофанії» до нас «швидкі» не приїжджали, ми самі відвозили хворих туди. Там лікування потерпілих відбувалося державним коштом: ні майданівці, ні ми нічого не платили. Туди їздили знайомі або наші медики – просто відвідати, можливо, завезти чогось смачненького, просто підтримати.

Мабуть, варто сказати, що майданівці іноді якоюсь мірою цим навіть зловживали. Вийшло, що «Феофанію» поставили в досить незручне становище, коли вони за медичними показами мають виписати людину, але вигнати майданівця вони не мають права. Іноді складалась ситуація, коли потерпілим треба було сказати: «Ні, ти звідси виходиш». А вони: «*Нет, я здесь буду, мне здесь хорошо, меня здесь кормят*». Якось я була змушена поїхати у «Феофанію» допомагати примусово виписувати, бо людину справді вилікували, все нормально, вона просто надмірно зловживала «гостинністю», якщо це можна так назвати.

«Феофанії» наша велика вдячність, вони дуже допомагали. Можливо, якоюсь мірою для майданівців це було також психологічною допомогою: адже усвідомлювали, що їх лікують там, де й народних депутатів, і Кабмін, і Президента, – раніше

«Феофанія» була для всіх закрита, а тут, бачите, із самого Майдану люди могли туди потрапити, такі знакові моменти, символічні.

<...> Що давав «Шпиталь Майдану»? Дуже багато майданівців не зверталися до офіційних медичних установ через страх, через те, що вони не кияни, через їхнє ставлення до тогочасної системи: «Краще я не буду звертатися, ніж мені там нашкодять». Домінувало враження, що коли ти майданівець, то тебе лікувати не будуть, може, і вб'ють, навіть такі байки ходили. Тому їм простіше і правильніше було звертатися до нас, у «Шпиталь Майдану», що вони й робили. Вже пізніше, коли минуло трохи часу, до нас приходили звичайні мешканці з навколишніх будинків за медичною допомогою і на медогляд. Зрозуміло, що ми їх ідентифікували, хоч це й важко. Бабусі й дідусі приходять – медицина є медицина, відмовити їм не можеш. Єдине, що дівчата в реєстратурі ставили позначку на карточці, що ця особа не має відношення до Майдану. <...> Отак було на Трьохсвятительській. Центр ще функціонував, коли Крим відібрали. Коли почалися активні військові дії, ми відправляли медикаменти у військові частини, і давали багато медикаментів волонтерським лікарським групам, які їхали в зону АТО. Про медикаменти взагалі та інші провізорські речі Наталія Василівна Шолойко могла б розповісти набагато детальніше, аніж я. <...>

***

Когут Яна Петрівна, 1984 року народження. Незаміжня. Киянка у першому поколінні. Моя мати з Київської області, а батько – з Вінницької. Магістр фізики за освітою. На момент участі у Майдані аспірант фізичного факультету. До медицини до Майдану, в принципі, не мала жодного відношення, хіба що проходила курси надання першої долікарняної допомоги, але зараз уже трохи маю.

Ольга Чуйко:

«Пан випадок – друге ім'я Святого Духа. Він нами опікувався»

Мене звати Оля Чуйко. Я одружена з Тарасом Дурбаком, тому велика частина України знає мене як Олю Чуйко, а інша – як Олю Дурбак.

<...> Звичайно, моя вся сім'я і я були там: з 1 грудня ми ходили, брали активну участь у всіх майданівських подіях – найважчих, не завжди безпечних. Вдень ми брали діточок із собою, а вночі залишали їм записку. Одна з таких записок збереглася: я не вмикала світло і знайденим огризком (зламаний червоний олівчик) написала: «Ми пішли на Майдан боротися...» Тоді зупинилася, коли написала «за», і дописала: «За те, щоб ми жили всі у правді. Мама і тато. Люблю вас». Я думаю, що вони зрозуміли це як останні слова, чого ми туди пішли. Ми ніколи вдома про це не говорили. Ми говорили про все, але цього я не казала, даруйте за такий пафос. А тут треба було коротко, бо світла взагалі немає, огризком щось нашкрябала.

У мене троє діточок: найменшій було під час Майдану сім рочків, зараз вже більше, [середній] син мав тоді 15 років, а старший син – 20. Але найстарший був на Львівському Майдані, бо він вчився і працював у Львові, під'їжджав частіше і був активніше у постмайданівський час, коли потрібно було, я його часто залучала [допомагати] <...> Ми з чоловіком захворіли після Майдану і дуже довго кашляли. Ми думали, що то: запалення чи не запалення, горло чи щось інше. А потім, розуміючи, що ми кашляли два місяці, навіть близько трьох, я випадково дізналася, відправляючи хлопчиків літаком (на Вроцлав до Польщі), то один із них так само кашляв, і сказав, що це опік легенів. Йому це діагностували, ліки виписали, і коли ми з чоловіком пропили ці ліки, то нам полегшало. Тобто, очевидно, що надихалися. <...> Було таке, що чоловік травмував коліно: йому розірвали меніск, коли стояв у зв'язці, тиснули щитом, і він вивернув ногу. <...> Це був [грудень], тієї ночі він був сам, не можу згадати причину. Але усім відома ніч з 18 на 19 лютого – це ніч, коли ми були разом. Ця ніч стала переломною для хлопців, щодо появи поранених, щодо вбитих, щодо роботи лікарів. Я бачила це все, я була і 18, і 19, і 20, і 21-го. Я чула ці звуки «ч-ч-ч» – що їх ніколи не чула раніше, – як летить куля. Ну, а потім було знайомство з моїми теперішніми друзями з «Helen Marlen» (один із шпиталів – польовий, підпільний). І потім ці довгі ночі на Трьохсвятительській. Я не знаю, тут так багато можна розказувати. <...> Я була на тій барикаді біля Михайлівського собору. Наші хлопці були неймовірні. Я скучаю за тим відчуттям, коли всі стають родиною.

<...> Я ніколи не приходила мастити канапки – на мою голову звалювались інші справи. Я брала участь у подіях, що піднімали та змінювали настрій, коли було зовсім зле, коли я бачила, що недостатньо було людей. Це, наприклад, організація святкування на Миколая, а також 19 січня, коли діточки виступали. <...> Уявляєте собі, 12 діточок: і по 3–4 рочки є, і до 18-ти; навіть наші репетиції були вечорами, батьки знали, де діти будуть, і самі були з дітьми. Доживши до січня, до Різдва й Різдвяних свят, ми виступали майже щодня всюди – не тільки на Майдані. <...> Це підтримувало, піднімало усім дух. Ми це бачили, і мені дуже приємно, коли зараз згадують деякі хлопці: «Так, ми пам'ятаємо». Один хлопець казав: «Я наплакався, коли ви виступали».

Але повернімося до лютого. <...> «Helen Marlen» – це неймовірні лікарі. <...> Я в них закохалася, і в те, що вони робили, і в те, як робили. Там була міні-операційна. <...> Коли туди зайшли хлопці, там, звичайно, нічого не було. Хлопці прийшли, одразу накрили підлогу, все накрили, організували, слава Богу. Була можливість їхній круглий постамент використати, зробили стіл – поклали таке спеціальне, як двері, полотно. Організували поруч одне полотно і друге – два лежачих місця. Я їм діставала стерильні простирадла, медикаменти й подібне. Думаю, можливо, не я одна. <...> Там працювали <...> Сергій Горбенко з Полтавщини і Ярослав Колодій◆ з Тернополя. Вони спали по дві години, бо не залишали пост. Якось я кажу Горбенку: «Слухай, будь ласка, просто поспи, я свого товариша приведу, він теж дуже хороший хірург». Він мене обнімав і казав: «Олечко, а в нас ні одної смерті нема. Жодної. Ми не хочемо цю статистику міняти». Я не знаю, на

жаль, імен, але я знаю, що Горбенко врятував з десяток людей зі смертельними ранами. Було, наприклад, кульове поранення шиї – і якщо б не Сергій, не доїхав би до лікарні цей хлопчик.

<...> Руслан Добровольський◆ потім забрав Горбенка, і вони зробили «Шпиталь Майдану» на Трьохсвятительській, на першому поверсі. Молодці. Шпиталь розростався, вони зробили те, що було нагальною потребою. Це була пара лікарів, ніхто інший, тільки вони – прості лікарі. Кажу вам – я в них закохалася. Я бачила цю самопожертву, відданість і фаховість. Це дивно було. Ви розумієте, мої колеги в Австрії, вони говорять: «Ми вже втратили те, що ви зараз маєте». Це така потужна духовність, якою ми зараз дихаємо, більшість людей дихає <...>, і це зміна.

<...> Святий Дух, пан випадок, нами опікувався. Черговий раз це було 18 лютого, ми звідкись ішли з чоловіком, і він на мене сварився, <...>, я до нього огризалася, і ми бачимо – раз! – червоний хрест намальований. Я кажу: «О! Мені треба туди». Він каже: «Оля, це туди». Це ми побачили «Helen Marlen» і, помирившись, туди прийшли. <...> Вони кажуть: «Нам треба ноші. Нам треба бронежилети. Нам треба це, це і це». Я кажу: «Запишіть на карточку, я ж не пам'ятаю, що треба». Тоді мені вже хтось, здається, Колодій, написав. Ми ганяли: де бронежилети? <...> І знаєте, я їх знайшла. <...> [Сергій] Горбенко і [Ярослав] Колодій – прекрасно знали українську мову, а Горбенко знав ще й французьку чи італійську, Колодій англійську. У них нерідко брали інтерв'ю, принаймні для Times брали інтерв'ю, але їх діяльність ніби бачили й не бачили водночас. Вони врятували важкопоранених добрий десяток, були й легші травми. <...> Тож саме Горбенко і Добровольський почали збирати інформацію про таких постраждалих, а потім передавали мені й іншим добровольцям.

<...> Я була в Михайлівському: у Михайлівському все працювало, і на Трьохсвятительській теж усе працювало. Просто Трьохсвятительська відкрилася пізніше, через те, що Будинок профспілок згорів. Але там Руслан [Добровольський] і ще кілька лікарів вели практику й вели діагностику. Дякуючи багатьом донорам (поляки подарували діагностичне обладнання), вони могли зробити хоч щось для хлопців. Знаєте, там була навіть надавалась допомога довший час: вони приходили на Трьохсвятительську, їх там обстежували лікарі, а потім мені говорили: «Цього ми покладемо в лікарню Жовтневу [Олександрівська], цього треба в травматологію, в Інститут травматології, а тут ми не знаємо, що робити. Олю, тут дуже непроста ситуація. Він лежав у Львові, а зі Львова вернувся на Трьохсвятительську». Тож це був наче центр, що працював дуже довго – до кінця 2014 року, навіть довше. [Він залишився таким осередком, куди переселився штаб Майдану – з Будинку профспілок, перекочувавши через Михайлівський.] <...> Ці лікарі, які були в «Helen Marlen», найдовше лікували хлопців – до кінця літа 2014 року. Вони залишалися там, на Трьохсвятительській.

<...> Щодо надання допомоги за кордоном. Це не є нова ідея. Чия була перша ініціатива, ніхто не може цього пояснити. Напевно, й не треба. <...> Я чула, що першу медичну допомогу надала Литва ще під час перших гарячих подій, ще до січня, коли хлопців вивозили в ліси, коли їх переслідували. <...> Потім я почула,

що Польща надавала свої амбуланси і просто зі Львова забирала людей, а потім і з Києва. Я сама з тими поляками говорила, амбулансами приїжджали в київські лікарні і забирали хлопців, із 12-й лікарні зокрема. <...> Я не все знаю, тільки те, до чого мене Бог долучив. Але я почула, що перший літак був від поляків, це було 21 лютого, а я перебувала в 12-й лікарні. Чого саме там? Бо там найближче до мене, а ми хворіли з чоловіком дуже сильно, дуже нам було кепсько, і коли я дізналася що там поранені, то отямилася, напекла чогось вдома і зібралася у 12-ту лікарню – якісь булочки чи щось таке напекла, і з клумачком прийшла. Мені розказували лікарі, що був хаос: дуже багато привозили при мені хлопців, вони так просто приїжджали, я їх бачила з приймального покою. 21-го знову, коли я прийшла з тими пампушками, то саме зустріла того амбуланса і поляків. <...> Я говорю польською мовою, питаю: «Хто ви?» – «Ми зі Львова приїхали сюди, нам сказали, що тут є поранені. У Львові ми забрали, нам сказали, що тут ще є». Я дізналася про перший літак, який надала Польща для допомоги Україні й вивезла [постраждалих] до себе у військові шпиталі лікувати. Були певні непорозуміння при цій організації, бо ніхто не знав, що і як робити, була неналагоджена комунікація. Нічого не було відомо.

Потім, наступного дня, я познайомилася з Артемом Миргородським◆. <...> Артем прийшов з Іваном Дем'янцем і Дмитром Стригуном. Я їм зразу сказала, що вчора забрали таких-от хлопців з крапельницею, а потім повернули, тому що літак був для сидячих. Цих повернули, а є ще стільки і стільки хлопців. А він: «Так, так, добре». Я потім зібрала інформацію, телефонувала до них на гарячу лінію і її диктувала. <...> Я була [однією із координаторів у 12-й лікарні]. Я собі місця не призначала, робили хто що міг. <...> З чим ми зіткнулися: хлопцям, які там лежали, спинили кров, але кулі не виймали. Лікарі знали, що хлопців хтось збирається везти на Польщу, чи ще кудись, от вони й кажуть: «Тоді хай там уже роблять операцію». Була ще проблема, що одного забрали, другого залишили, бо не знали про нього. Ну, різні причини, я не можу пояснити. <...> Поляки в лікарню не приходили (на відміну від чехів – ті самі надсилали літак і самі відбирали й забирали постраждалих по лікарнях). Тож могли не знати. Отже, я бачила, як деякі постраждалі залишилися і лежать, у них кулі в ранах, їх температурить і ще маса інших наслідків. <...> Вони залишаються, чекають – день проходить, другий, третій, четвертий. Українці не роблять нічого – кажуть: «Їх заберуть». <...> Поляки сказали: все, третій борт набрали, більше не вийде. Ми не знали, дадуть поляки літака, чи ні, заберуть чехи, чи не заберуть. Хто ким займається – поняття не було. Тут я отямилася, мені таке аж ніяк не підходить. І от, перший епікриз, який ми зібрали, це був епікриз у 12-й лікарні, а пізніше – у 17-й. Це були перші документи на хлопців, про те, що з ними сталося, – з описами. Потім відсканували їх, і в мене ці документи з'явилися на пошті – в *GoogleDrive* ми організували таблицю. <...> Отже, коли ми зрозуміли, що їх, напевно, ніхто не забере, бортів не буде, я подзвонила до одного чеха (його ім'я <...> Рене Кочик, <...> він дуже багато допоміг Україні). Він разом із лікарями обходив лікарні, й вони відбирали важких хлопців, але таких, яким вони могли б допомогти. Дуже важких вони не брали – їх брали німецькі шпиталі.

Останній великий майданівський борт був – я вам навіть зараз дату скажу – у вівторок 2 чи 3 березня 2014 року, я вилітала на Австрію з хлопцями. А в четвер прилетів літак від Бундестагу, з Німеччини, забрав 24 хлопці. І цей літак, і лікування всіх хлопців оплатив Фонд Пінчука. Ніхто тоді цього не знав, ми думали, що то німці самі оплатили, але ні. Натомість німці самі забирали поранених під час АТО, двічі прилітали – це було рішення самої Меркель.

<...> Мені якось дивним чином на пошту потрапив лист <...> від Бундестагу, що вони готові допомагати українським пораненим: «Прошу вказати, які у вас потреби. <...> Ми намагаємося зв'язатися місяць чи вже якийсь час, із січня, ми намагалися допомогти з протезуванням, зв'язатися з кимось. Ми писали на ті й ті фонди, – згадав дуже відомих людей, – але нам не відповідають, не дають переліку, які потреби, з якими конкретними травмами ви зіткнулися. Що потрібно хлопцям: очі, ноги, коліна, руки, плечі? Будь ласка, якщо у Вас є така інформація – напишіть нам». Яким саме чином це вийшло – не зрозуміло. <...> Хтось їм передав, що я збираю ці виписки по лікарнях, і вони звернулися безпосередньо до мене. Я структурувала ці виписки по лікарнях – у Жовтневій лікарні, 12-й і 17-й. Я знаю, що лежали ще хлопці в Лікарні швидкої допомоги. Там була інша волонтерка, вона мені теж давала епікризи свої, але то вже згодом. <...> Це ніби початки мого структурованого волонтерства: БСП була, після швидкої допомоги 4-та лікарня з'явилася, Опіковий центр пізніше з'явився, а згодом – 2-га лікарня. Це я вже по пам'яті згадую. Я зібрала ці виписки, мала вже таблицю.

Стався переломний момент, коли я вчергове була у [двох] хлопців. <...> Позивний одного хлопця, яким ми опікувалися, – «Пегас», а його ім'я – Олександр Гуч. А другий хлопець, дуже важкий – волонтер, працівник Червоного Хреста, який порушив їхні вказівки, бо їх не допускали на майданівські події, – його звати Роман Котляревський, дуже хороший, світлий чоловік. Він 20-го отримав поранення на Інститутській. Випадково один поляк-волонтер знімав відео (потім це відео гуляло Інтернетом, і мені він теж передав, а Роман не знав про це відео), і там було видно саме момент поранення Романа – він тримав руку на пульсі загиблому і, помахавши головою до свого колеги, мовляв, що «ні», він різко встав, а в цей момент снайпер потрапив йому в стегнову кістку. Якщо провести лінію, зв'язати точку і підняти вгору по вертикалі, то це мала бути скроня, йому цілилися трошки нижче каски, він мав каску, тож йому цілилися в скроню. Роман Котляревський мав дуже важке поранення кульшового суглоба, в нього там розвився остеомієліт, і в «Пегаса» теж. <...> Отже, вони залишилися чекати в 12-й лікарні з моря погоди. Ще таких було багато-багато хлопців.

Загалом, я трошки перескочу, в мене було 160 важкопоранених у таблиці – зібралося за місяць часу. Не тільки з київських лікарень. Були такі, які потрапили зі Львова, спершу забирали з Києва до Львова, у Львові найважчий етап минув, їх врятували. До прикладу, Анатолій Адамовський – наш військовий. Він сам з Донбасу, тепер він повернувся туди. Він у Львові лікувався, а потім приїхав на Трьохсвятительську, бо зі Львова не могли його нікуди відправити. Я з ним познайомилася, бо він усюди звертався, такий бадьорий – дуже за своє здоров'я

боровся, казав: «Лікуйте мене! Лікуйте мене! Робіть щось з моєю рукою». Він мав поранення плечового суглоба дуже важке і дуже складний перелом. Його гарно прооперували у Франкфурті-на-Майні, <...> він з тією рукою служить в АТО – Анатолій Адамовський. І Роман Котляревський, йому ногу врятували.

Але повернімося до того тижня, коли ми чекали на цей борт з Німеччини. Отже, коли дивним чином з'явився лист від Бундестагу у мене на пошті, я одразу взялася до роботи. <...> Була така ключова зустріч з важкими хлопцями [Олександром – «Пегасом» і Романом]. Коли прощалася з «Пегасом», закривала двері палати, а він мене гукнув: «Олю!» Я повернулася і кажу: «Так, Сашо». А він: «А я знаю, що ви мені допоможете». Я знала, що бортів уже не буде, вже перевірила, переговорила з поляками, з представниками чехів, які прилітали, – вони сказали, що собі кількість людей, скільки могли, вже відібрали. Ще не мала конкретної відповіді з Німеччини, від тих, з ким листувалася. <...> І от уявляєте собі: там хлопці лежать, а тут людина пропонує допомогу! Я почала готувати для них епікризи. Це перше, що ми, я і мій чоловік, почали робити. Підключилися також деякі дівчата-волонтери з 12-ї лікарні, й не тільки вони. В Олександрівській лікарні, наприклад, Денис – хороший волонтер – досить якісно це робив: ходив і збирав епікризи по травмах очей. Ми так зібрали у таблицю дані перших хлопців – найважчих сімох осіб, яких я подала німцям. А вони сказали: «Ми можемо взяти 24 особи». Моментально клич пішов по моїх дівчатах і хлопцях. Ми зібрали широкий перелік, навіть більший, ніж треба, – у нас було понад 60 осіб з важкими травмами. Відправили листа – вони нам дали відповідь: «Дякуємо за перелік». Відправляли листа дуже цікаво. Взяли товариша з Музею Івана Гончара, художника Володимира Рака, його дуже важливо згадати, він був на Майдані майже щодня, дуже багато робив. Він став першою людиною, яка зі мною писала листа німецькою мовою – відповідь для [депутата Бундестагу]. Власне, сидячи з 6-ї до 12-ї години, допоки не закрилося кафе, ми написали цього доленосного листа, який потім змінив дуже багато чого. Бо німці відписали: «Нам потрібен борт. Хто заплатить за літак? Ми готові прийняти, але ми ще не знаємо, у яких лікарнях. Почекайте». Ніби й була перспектива, але не зовсім відомо.

Це була особиста ініціатива депутата Бундестагу, до якої він залучав своїх колег, мав однодумців, хотів це питання донести до ширших політичних кіл у Німеччині. Вони шукали лікарні, де можна було б пролікувати людей. Я думаю (але не знаю точно, бо цей депутат мені не розказував), що першими, з ким він переговорив, були представники шпиталю у місті Кобленц, між Франкфуртом і Берліном. У цьому місті розташований військовий шпиталь – тепер дуже відомий українцям. Туди полетіло 24 хлопці, оплатив усе Фонд Пінчука, бо ж за літак, як ви пам'ятаєте, треба було платити, і за лікування хлопців теж. Але це було зроблено і, дякувати Богу, таким чином їх врятовано. <...> Це про моє листування з Німеччиною.

<...> Паралельно, коли я працювала з цим доленосним німецькомовним переліком епікризів, і з самими хлопцями, і ще зверненнями, я, сидячи у 12-й лікарні на першому поверсі з великими круглими очима, думала: що ж робити, поки Бундестаг не відповідає? Отримала я листа від австрійських волонтерів і

зрозуміла, що відбуватиметься. Я побачила, куди вони будуть звертатися, побачила, що будуть, фактично, і звернення, і зустрічі, і листування – тобто вони будуть використовувати всі можливості. Люди, яких я ніколи не бачила і не знаю, але з українськими іменами. Одразу зав'язалося дуже інтенсивне листування. У відповідь на доручення Романа Ганопольського◆ почалася комунікація. Це значно яскравіше, системніше організоване листування, ніж те, що я вела із Бундестагом, коли я чекала листи від них по кілька днів, тут, навпаки, відгуки надходили моментально, за хвилини. Я зрозуміла, що будуть писати листа до посла Австрії і звертатися до всіх можливих і важливих організацій, котрих можна залучити до того, щоб знайти місця, де хлопців можна вилікувати. <...> Вони не медики, але вони розуміли, що очі лікуються у спеціалізованій клініці, важкі поранення кульові, травми хребта, колін, стегна – деінде. Вони не завжди були певні, тож до запиту одразу долучався якийсь лікар – у листування додавалося звернення до того чи іншого лікаря, які відповідали: «Так, у цій клініці беруться таке лікувати». Хто піде на зустріч до професора клініки – це все у листах обговорювалося, фактично, до ночі четверга. Я своє коментувала – вони своє. Вже на ранок п'ятниці стало зрозуміло, хто куди йде.

<...> Коли першим німецьким літаком (оплаченим Фондом Пінчука) доставляли до Кобленця 24 дуже важких поранених, то прилетіли з Німеччини медики, вони оглянули хлопців. Завдяки тому, що все було добре зорганізовано, вони змогли вдало полікували постраждалих. Це ще не була державна підтримка. Однак [деякі] німецькі авторитети, як-от: режисер, журналіст, політичний і громадський діяч Кристіан Зайдель, поширювали інформацію, розповідали. Я думаю, що і з його легкої руки, і завдяки іншим джерелам, Німеччина долучилася до лікування наших поранених – багато людей долучилося. Зайдель жодним чином не пов'язаний з Україною, окрім інформаційного простору і вражень від народу, від нашого підйому, – він неодноразово бував на Майдані. Власне, він сам долучався до написання листів у Бундестаг – до депутатів і безпосередньо до фракції Меркель. Ми говорили між собою: 25 листів спричинили те, що і другий, і третій літак з майданівцями полетіли на Німеччину; і був там не лише Кобленц, а й Гамбург, Аахен. Було залучено кілька військових шпиталів і спеціалізованих клінік, де хлопців доліковували або робили додаткові складні операції. Це відбувалося вже коштом Німеччини, і це вже було рішення безпосередньо Ангели Меркель, федеральне рішення. Наші [співвітчизники] й тепер залишаються сподвижниками-пасіонаріями: і в Німеччині, і в Австрії, і в інших країнах (я до цього дійду), і далі рухають справу своїми діями, разом з нами, з українською командою. Ми всі єднаємося, оперативно ділимося інформацією – нас називають народними дипломатами, оскільки своїми вчинками ми міняємо хід політичного налаштування щодо України. Це не якась наша здогадка, ми це бачимо. Адже нейтральна країна Австрія неодноразово брала інтерв'ю у наших підопічних, тепер уже вояків, більш чи менш здорових, або брала інтерв'ю у волонтерів з нашого фонду. Не лише інтерв'ю свідчать про це, а й рішення окремих лікарів і лікарень щодо лікування у себе українських потерпілих. Так воно рухається.

А в той доленосний четвер, коли ми листувалися з австрійцями, я лягла спати з великою надією, що мене раптом охопила через цю переписку. Але ніхто з нас не знав, що буде в п’ятницю. П’ятниця – останній день тижня перед вихідними. Це Європа, і вікенд ніхто не відміняв. У нас, в Україні, гострий час, хлопці все ще лежать і кожний день для них важливий: «А що, може, завтра? Може, завтра?» Завтра для них – це з четверга на п’ятницю, коли вдасться домовитися, а якщо зависне, то доведеться знову тиждень чекати. Команда казала: «Давайте щось робити. Що ми можемо зробити? Можливо, вийде». На скільки відсотків успіху вони сподівалися? Мабуть, ніхто й не замислювався. Цей Роман [Ганопольський] фантастично, професійно і обдаровано вів комунікацію: ним, напевно, керували всі святі духи і ангельські армії, аби він так вдало комунікував <...> із майже двома десятками українців – хороших, розумних, молодих українців. Я тепер називаю їх молодою елітою, що не збирається залишатися в Австрії: вони там навчаються, працюють і знають, що повернуться в Україну і будуть потрібні в Україні. Тільки вони не хочуть жити за старими правилами – не хочуть і не можуть. Вони мої теперішні колеги з фонду, а тоді ще зовсім незнайомі, просто імена – більше нічого: Таня, Дмитро, Роман, Оля, Олександра. Так само я для них – якась Оля. Вони звернулися наступного дня до лікарень, до Червоного Хреста, їм вдалося добитися зустрічі з Червоним Хрестом. Зустрілися – вже перші кроки зробили – це фантастично.

Чому я на цьому зупиняюся, що вони зустрілися? Через термін: і в Німеччині, й у Франції чи в Австрії отримати дозвіл на сьогодні зустрітися з професором, який щось вирішує, чи з лікарем, чи з керівником клініки, чи з керівником Червоного Хреста в Австрії – це нереально. Ніхто так не живе давно. І треба було знайти неабиякі слова – в одне речення вкласти, використати єдиний шанс однієї телефонної розмови, щоб тобі не сказали «ні», щоб тобі сказали: «Гаразд, приїжджайте на першу годину» або: «Гаразд, ми з вами працюємо». Як можна було це зробити, які слова використати? Після цього, після цієї п’ятниці в нас уже було одне місце на безкоштовне лікування в одній із клінік – наприкінці дня. Це ж наскільки треба бути вмотивованим! <...>

Я би дуже хотіла сісти якось з нашою командою – з нашими теперішніми друзями фонду, – сісти, розкласти по клітинках, якими словами ми користувалися в листуванні. <...> Кожного разу ти мусиш використовувати такі слова і впливи, щоб не здаватися нерозумною, не здаватися якоюсь хаотичною, неорганізованою структурою, а пояснити стисло, за п’ять хвилин: що, чому, для кого; що саме тобі потрібно; чому так, а не так. Коли в нас були зустрічі (скажімо, перші конференції по скайпу, які нон-стоп відбуваються), ми ніколи не користувалися словами: «Нам потрібно, прошу нам надати». <...> Ми не користувалися словами-проханнями, ми просто описували ситуацію. <...> Якби мене запитали, що послужило такому успіху, я би, зупинившись і проаналізувавши, передовсім наголосила, що мусить бути стислий зміст, опис, головна теза; має бути глибоке переконання, що ми не зійдемо з дороги – це передається тим, хто слухає, більше того, цим захоплюються, цим здобуваєш повагу. <...> Ми укладали договори. Ми порахували, що маємо співпрацю із 27 клініками Європи. <...> Про нас казали: «Ви ніби народні дипломати».

От я зараз говорю, а в мене мороз іде по шкірі, коли це згадую: «Ми будемо це робити в будь-якому випадку. Ми будемо шукати шляхи, як можна допомогти фахово, як забезпечити повноцінне подальше життя: не просто існування, а повноцінне життя. Реабілітувати його, щоб людина могла, не маючи ніг, ходити рівно, не маючи ока – бачити». Оце, власне, те, що нами рухало. А ще – показати, що українці теж уміють організувати. Не державні структури, які відстають, які погано себе зарекомендували в європейському та американському суспільствах: слово сказав – не тримає, не відповідає на листи. А ми, звичайні українці, маємо наслідки, плоди цього збираємо, на жаль. Тому ми не хочемо так робити. Кожен хлопчик, який їде, якого нам вдається порятувати, знаходячи можливість надати йому медичну допомогу, – він їде не просто як Олександр, Роман, Степан чи Валерій, він наче маленька Україна для тамтешніх людей. Він собою представляє повністю всю картину – війну, правду і неправду України, взаємини між українцями та взаємини із так званим політичним бомондом. Бачите, я не хочу казати «еліта», я уникаю цього слова. Я глибоко переконана, що та когорта наших людей, яка зараз у європейських і американських країнах, але не збирається там залишатися довічно – це є молода і справжня [українська] еліта. Вони не казали, що неможливо, вони взялися і почали робити. Вони вказали новий підхід і новий шлях.

<...> Коли закінчилися гострі події Майдану, засяяло сонечко, тепла весна, намети де-не-де ще стояли. Ще не було АТО, але непрості й дуже зловісні симптоми щодо, пам'ятаєте, Донецької і Луганської областей вже долунювали, але ще нічого ніхто не знав. У цей час хлопці поверталися з німецьких клінік: франкфуртської «San Katarinen», з Кобленця, з Берліна, з мюнхенських клінік, де лікували очі, і з австрійських, де теж очі лікували. От коли вони поверталися в Україну, до своїх міст, я зрозуміла, що ми маємо показати: Україна цінує те, що зроблено для неї європейськими звичайними (і водночас незвичайними) медиками, керівниками клінік, хірургами, медичними секретарями, які лобіювали той чи інший термін, керівниками Червоного Хреста. Подякувати усім, хто був залучений. Тож ми сказали: «Давайте організуємо подяки від уряду країни, від Міністерства охорони здоров'я». Ви знаєте, скільки я намучилася, щоб отримати ці подяки? Я намучилася удвічі, та де – значно більше. Якщо три дні узгоджували виліт – а я два тижні не могла достукатися до міністра Олега Мусія◆, передати на підпис листи подяки від України (ми їх самі написали) на 27 європейських клінік про те, що ми цінуємо усе, що кожна з них зробила. Це було як фронт. Але слід сказати, що з паном Квіташвілі*, коли я знову хотіла подякувати наступним клінікам і наступним учасникам, це виявилося взагалі нереальним. Досі. Звернення так і залишилося без відповіді, хоча воно повторювалося не раз. <...> Я би дуже хотіла, щоб це пам'яталося, адже міністерство і його управління настільки недосконале, що показало власну недієздатність. Менеджмент не працює, не просто погано працює, а не працює. Ви уявляєте, вони не [відповідали] на листи з Європи. Мені говорили [представники] різних європейських інституцій: «Ми писали листи і впродовж трьох місяців, [пропонували допомогу], жодної відповіді не отримали

* Олександр Квіташвілі, міністр охорони здоров'я України (з 2 грудня 2014-го до 14 квітня 2016 року).

ні з відділу закордонних справ Міністерства охорони здоров'я, ні від Фонду Олега Мусія, ні від Фонду мера Києва».

<...> Повертаючись до початку нашої діяльності, який нас усіх дуже підняв і згуртував. Я не все знаю, що і як відбувалося чарівним чином в Австрії, але дещо розкажу. Колеги нашого фонду знаходили слова, телефонували напряму лікарям, а як вони дізнавалися телефони професорів, це мені невідомо. Це детективна історія. Але ж вони змогли, бо хотіли це зробити, знаходили телефони, телефонували безпосередньо до того чи іншого професора. На кінець суботи у нас було ще чотири місця. Субота, неділя – неробочі дні, а в нас кажуть: є домовленість. Чотири місця, п'ять. Вау! Це ж перемога! Проте казати хлопцям: «Ви вже летите», – ще рано, бо ще конкретно не знаємо, як вирішувати все інше.

Ви знаєте, були українські волонтери, які до мене дзвонили кожен раз і казали, що депутати заплатять за лікарню, заплатять за амбуланс-літак, але якщо поїде ось ця людина. [Є поранений] (він з Волині, Роман, але прізвище не пригадую), він у списку, у нього дуже важка форма спинальної травми; щодо нього узгодження нема, оскільки знали, що тривале лікування: дуже довго і дорого. А для європейських лікарень дуже важливий рейтинг, який вони тримають на своєму рівні, їм потрібен позитивний прогноз, оскільки травма була надзвичайно важкою. Рішення з'явилося, але на четвер, аж через тиждень, й це рішення передбачало досить немалу суму, що її треба було заплатити. Вони не могли на півроку взяти людину зовсім безкоштовно, єдине, що могли – запропонувати пільгову вартість. Щодо всіх інших хлопців, то ми навіть не обговорювали ніякої ціни, зрозуміло, що це було безкоштовно. Обговорювали лише, хто організовує і для кого. Але на волиняка Романа не було підтвердження. Я то усвідомила, зрозуміла, що літака мені не бачити, оскільки депутати наполягали, щоб взяли Романа. Я в неділю правдами й неправдами, подібно як і мої друзі з Австрії, знаходила телефони людей, які могли б долучитися до організації перевезення поранених і лежачих хлопців рейсовим літаком. Єдина була ідея – рейсовим літаком.

Дзвоню до однієї депутатки, вона сказала: «Олю, це нереально». Оля Богомолець пробувала, але це нереально. Ліля Гриневич сказала: «Це нереально». Я добре пам'ятаю цю розмову. Прошу їх: «Але, будь ласка, знайдіть, дайте мені телефон міністра транспорту». – «Гаразд, я тобі дам. Спробуй поговорити з ним». От я, маючи його телефон, набираю, а поки ми знайшли цей номер, то вже була пізня година вечора. Але ж усі знають майданівський час: ніхто не дивувався, коли о дванадцятій годині один до одного дзвонили. Я телефонувала до міністра, а від дванадцятої до другої години ночі тривали засідання РНБО [Рада національної безпеки і оборони України]. Ясна річ, що це було нормально. Всі не спали, дзвонили одне до одного до третьої години, якщо не ніченьку всю, – це було нормальне явище. От і я телефоную об одинадцятій годині вечора, о пізній годині, збираюся з духом, бо рішення важливе, а завтра – понеділок. Водночас попередня була домовленість, але це ще нічого не означає, бо ми ще нічого не знаємо. Як вони доберуться? Що з візами? Треба було посла Австрії про це повідомити, а для цього потрібно щось придумати, аби посол міг зрозуміти, що це серйозно. «А давайте

до Мусія подзвонимо. Він щойно став міністром і спробує щось зробити». Коли я телефонувала комусь, ще перед міністром транспорту, то отримала телефон пана Олега Мусія. Дякувати Богу, Олег Мусій дуже радо зголосився написати цього листа, який я йому продиктувала по телефону – на посла Австрії Алекса Хайма. Він написав листа з проханням знайти можливості. Написав дипломатично, гарно, тактовно, але чітко: про потреби лікування, про візову підтримку, й організаційну в тому числі. Хоча організацію ми вже мали, і мали від неї підтвердження, але ми попросили окремо ще про цього хлопця, котрий з Волині, в якого поранений хребет. Тобто ми просили знову, бо не втрачали надії щодо цього хлопця. Дуже за Романа переживав його рідний брат, за нього переживало багато різних людей, хвилювалися, бо він дуже світла людина. Отаким чином ми намагалися все зрушити з місця. Олег Мусій вчасно написав листа, він навіть прислав свого помічника, який до посольства наступного дня цього листа привіз. Уявіть собі! Це я дати рахую: 20-го – розстріл, а це понеділок 28-го чи 29-го, Хрещатик весь в барикадах, доїхати з Міністерства охорони здоров'я, коли Грушевського перекрита, на вулицю Франка (там посольство) за пару хвилин – нереально. Зовсім нереально. А потрібен оригінальний лист з підписом. Але все відбувалося в такому піднесенні, було таке враження, що немає нічого неможливого. От хтось зверху робив дороги, вітер попутний давав, відкривав якісь шляхи, подавав ідеї. Тому що до першої години дня ми встигли того листа подати.

Я була в посольстві о 10-й годині. Вночі ми домовилися з нашою австрійською командою і з Романом [Ганопольським] безпосередньо, що я йду в посольство і по кожному хлопцеві, якому попередньо дали добро щодо відправлення на лікування, заповнюю анкети, а посол Австрії вже попереджений, його з Австрії попередили. Спершу посольство пропонувало в аеропорту давати візи, а потім вони все ж сказали: «Ні, краще в посольстві, але ти, Олю, заповни анкети». А вони всі лежать у лікарні. Оля вночі організовує ці анкети, але в лікарнях треба зібрати підписи. І от з 8-ї години ранку проїжджаємо ці лікарні, одну за одною, щоб поранені поставили свої підписи. На ті анкети збирали підписи і здавали мені, наприклад, в Олександрівській лікарні Денис збирав. У 12-ту сама заїхала, бо вона поруч, по інших [лікарнях] інші волонтери – отак зібрали анкети. Хочу сказати, що пізніше, коли ми інших поранених відправляли, ми з часом зрозуміли, що можемо підписуватися за них, бо це нереально – зібрати моментально підписи. Відверто кажучи, це нам полегшило справу.

Коли я приїхала на 10-ту годину до посольства, то почався просто калейдоскоп подій. Нічого не маємо: тільки анкети і українські [внутрішні] паспорти, та й то не у всіх. Віце-консул каже: «То що ви хочете? Я маю назви клінік». А я ще ніяких підтверджень із клінік не маю, бо це нереально, щойно 10-та ранку. Маю лише назви клінік і прізвища: хто куди летить, тобто куди мав би летіти. Прошу віце-консула: «Зв'яжіться з такою-то клінікою, вони вам підтвердять, що його беруть». Віце-консул десь близько години додзвонюється до клініки, і через годину маємо візу. Один хлопчик є! Другий хлопчик є! Отак до першої години прийом трьох хлопців підтвердили. Фух! Не здаємося, бо в нас ще четверо (тоді ми пода-

ли загалом семеро хлопців до посольств). А після листа до посла ми сподівалися, що візьмуть ще цього спинальника [Романа], чекали до п'ятої години. Але його не взяли на той момент – сказали, що треба чекати. Окрім того, до п'ятої години вечора (без п'яти хвилин п'ята година була) я отримала ще одну візу: впросила консула про хлопця, в якого обидва ока були травмовані, щоб і йому дали візу. Адже в нього маленька дитина. Знаєте, ця розповідь мала реальний вплив: у нього мала дитина, яка народилася п'ять місяців тому, він хоче бачити донечку; одне око травмоване десь на 50 %, а друге око, за нашими українськими епікризами, дуже постраждало і шансів у нього дуже мало – близько 90 %, що це втрата зору. Віце-консул ставить візу, клініка дала добро. Я не знаю, як вони розмовляли, він сам телефонував до клініки, з якою мої теперішні друзі вели дивні перемовини, такі нелогічні й нереальні, що на сьогодні ми таких жодного разу ще не повторювали. Ми повторювали в інший спосіб, кожен раз по-іншому, але такого піднесеного, такого загального руху, такого фантастичного єднання, комунікації, розуміння, хто, і що має казати, більше такого не було. Все по-іншому відбувалося, але тільки не так.

Я вам розкажу про завершення. На п'яту годину понеділка у мене п'ять віз, але дві візи не дали, з різних причин. Щодо одного потерпілого – то не побачили, що йому там потрібно робити. Наші переплутали рентгени: у нього куля залишилася в нозі, але українські медики дали рентген другої ноги, без кулі, то й нема потреби щось робити. Так, обидві ноги травмовані, але цього хлопця ми тоді не змогли відправити, бо не знали на той момент, що таке трапилося з документами. А другого не взяли через банальну травму. Тож ми мали п'ятьох хлопців, яких треба було рятувати. І на п'яту годину дня гостро постало питання, як їх транспортувати.

У неділю я телефонувала до депутатів, і вони мене не дуже обнадіяли. Маючи телефон міністра транспорту, я до нього теж дзвонила, паралельно це все відбувалося. Міністр сказав: «Ну...», дав заступника – вирішуйте з ним справу. Заступник сказав: «Ну...», дав нам ще одного помічника – вирішуйте. Не відмовляють: працюйте, вирішуйте, кажіть, попереджайте. А про що я можу попередити, коли нема візи? На кожному кроці був ікс, невідомість, на кожному кроці не знали, що і як робити далі. Бо все залежало одне від іншого й невідомість була скрізь. Не знали: чи візьмуть, скільки, куди, кого саме, як рухатися далі. Три лежачих місця маємо чи два? Ми навіть не знали номер рейсу. Ми – це, фактично, я. Тому мій чоловік, який дивився на все, казав: «Що ти робиш? Ти відчуваєш, яка відповідальність?» І додавав: «Хлопцям потрібно допомагати. Але, Олю, треба міністерство для цього, як ти впораєшся сама?»

Одного разу, коли я бігала по хаті, по своїй квартирі туди-сюди, з якимись копіями, з якимись листами, щось писала на комп'ютері, чоловік мені вчергове каже: «Олю, має бути ще хтось!» Я зупинилася і відповідаю: «Повір, просто повір, більше нікому! Повір, нікому!» <...> Тоді він сказав: «Добре, чим тобі допомогти?» Кажу йому: «Знайди мені документ, який дозволяє організувати в літаку лежаче місце. Має бути такий документ. Уяви собі: в Карпатах людина, яка прилетіла з Німеччини або з Англії, зламала хребет, і їй треба летіти назад. Має бути щось таке, має бути». Ми цього не знали, і міністр не знав. <...> Ніхто мені в той мо-

мент не сказав. Я казала: «Мені треба транспортувати поранених, поможіть, як це зробити, хто може». «Олю, це нереально, – відповідали мені, – треба спеціальний літак з медперсоналом, з реанімацією, бо може щось трапитися на висоті». При тому ступені важкості поранених усе було для нас новим і невідомим: треба знати, чи потрібен їм кисень на борту, чи не потрібен. Це зараз ми вже такі [освічені]. Утім, дякуючи моєму чоловікові, дізналися, що можна, але треба організувати, тобто оформити «медіф»*, і має його підписати головний лікар, або той, що лікує, або завідувач відділення. Наші лікарі ніколи цього не робили.

У відповідь на питання про квитки: «Скажіть, будь ласка, що вам потрібно? Квитки? На який рейс, якщо ви не знаєте, чи організують вам лежачі місця?» Водночас треба до лікаря, він мусить щось заповнити, якісь документи, ніхто з нас нічого не знає. Тоді я кажу: «Тарасе, телефонуй, будь ласка, до авіакомпанії, чи когось іншого, може, вони знають, де цей [медіф] узяти». Пам'ятаю, що хтось із наших співрозмовників з Міністерства транспорту знайшов такий міжнародний документ і скинув мені на пошту між першою і другою годиною дня у вівторок. Клац – і є! А перед тим, у понеділок увечері я взяла на себе ризик (зауважте, це все водночас відбувається: і Міністерство транспорту, і Міністерство охорони здоров'я, і Посольство Австрії, і комунікація з австрійською командою, зокрема з Романом Ганопольським, – усе паралельно, не поступово, не одне за одним, – бо в тебе лише три дні й кожне рішення пов'язане одне з другим). Роман мені каже: «Олю, я не зможу замовити машини, щоб забрати хлопців з аеропорту до лікарень, якщо не буду знати, коли ви вилітаєте». А я не знаю, коли ми вилітаємо, бо не знаю, на чому ми вилітаємо. От я беру на себе таке ризиковане рішення і кажу, коли ми вилітаємо. Прошу своїх друзів і свого чоловіка подивитися розклад рейсів. Є рейси о третій і о шостій годині дня. Шоста не підходить, бо вже запізно везти до лікарень, отже, найпізніше – це виліт о третій годині дня. При цьому: в нас ні грошей нема, ні квитків. Натомість у хлопців є [внутрішні] паспорти. Я вже так проїхалася, що візу дали. Візу за годину давали, знаєте, наче боротьба. Взяли цю фортецю! О! У нас є ще одна віза! Взяли цю! Є ще одна клініка! Отак година за годиною. Але візи нам давали на чистому аркуші, наче гроші, банкноти. Такої практики Посольство Австрії ще не бачило. <...> Це така віза, банкнота – велика, золотиста, на аркуші. Віза вкладалася в український [внутрішній] паспорт. Отримавши такі візи, дорогою з посольства я мала попередити Червоний Хрест про транспорт, щоб вони до борту [транспорт дали].

Хай там як було, але австріяки не можуть працювати в аварійному режимі, у цейтноті. Ми теж так не хочемо. От зараз я борюся з цейтнотом, але на той момент мені потрібно було прийняти рішення, коли ми вилітаємо, і про це сказати. Ви розумієте, шанси, що ми вилітаємо і що буде можливість транспортувати лежачи найважчого хлопця, а також одного напівлежачого, – дуже мізерні були шанси. Нагадаю, це станом на вечір понеділка. «Медіф» ми знайшли, пригадую,

* MEDIF (Medical Information Form) – документ, потрібний для надання спеціального обслуговування під час авіаперевезення деяким категоріям пасажирів з обмеженими фізичними можливостями. Містить медичний висновок щодо стану здоров'я на дату виконання авіаперевезення та необхідної допомоги.

у вівторок – о першій-другій годині дня. У вівторок я повинна дати відповідь. І я сказала: «Вилітаємо о третій годині дня». Роман написав офіційного листа на керівництво Червоного Хреста (встиг до завершення їхнього робочого дня, оскільки різниця в часі нас рятувала: у мене п'ята година, у нього – четверта), і вони погодили подачу п'яти амбулансів, щоб відвезти хлопців у п'ять різних клінік. Це було не тільки у Відні, а також у різних спеціалізованих клініках Австрії.

Бачите, ми тепер так спокійно кажемо, але уявіть собі мій стан о п'ятій годині, о пів на шосту вечора. Під'їхавши близько до свого Майдану, зупинилася навпроти Трьохсвятительської. Ви пам'ятаєте, я розповідала, що ходила до медпункту, який називався «Helen Marlen». Можна сказати, що це був пункт моєї майданівської праці. Я була в Михайлівському монастирі, у Будинку профспілок, але до того моменту (до того понеділка 29-го), я ніколи не бувала на Трьохсвятительській. <...> І тут я набираю свого знайомого лікаря з «Helen Marlen» і кажу: «Привіт! Слухай! Як там відправляли чехи поранених без [закордонних] паспортів через кордон?» А в мене ж була ще інша проблема – прикордонна служба. Як можна з [внутрішнім] паспортом перетнути кордон? А він питає: «Ти де?» – «Я отримувала візи на [внутрішні] паспорти, зараз на вулиці Трьохсвятительська». – «А який номер ти бачиш?» – «Третій». – «То піднімайся в цей будинок, біля якого ти стоїш». – «А ти де?» – «Я ось тут». – «Правда?»

Піднялася – йду: маса людей. Зустрічаю медиків: якісь обличчя вже десь бачила, інші – незнайомі. Він мене зустрічає, обнімає, каже: «Пішли, пішли». Швидесенько завів кудись: «Це – Оля, я про неї вам казав». Там – Яна, з котрою ми познайомилися, ще коли стояли на Михайлівській, десь там бачилися; інші вітаються – кивають головою. Я так зрозуміла, що знову всі свої. Я їм кажу: «У мене [внутрішні] паспорти, але є візи». Вони: «Покажи. А можна потримати?» – «Ні. Я їх так важко добувала». <...> Лікар мій знайомий каже: «Не переживай, Яні можна довіряти». А вона: «Я таких ще ніколи не бачила. Віза на банкноті, як на карточці». Щодо чехів і кордону каже: «А я не знаю, чехи самі забирали. Ходімо, я тебе познайомлю». Ми до чехів спускаємося – туди, де вони сидять, а вони: «Ми через дипломатів вивозили, не знаємо, як вам робити. Це ж ваша країна». Мені стало соромно: так, наша країна. <...> Повертаємося на другий поверх – ніхто поняття не має, як це зробити. Дочекалися одного лікаря, другого – ніхто не знає. Я вже збираюся додому, але в мене залишається кілька питань: гроші, квитки і лежачі місця. А я маю домовленість з міністром транспорту, що з кожної особи, навіть якщо вона займатиме два місця (бо у нас були напівлежачі, що могли зайняти два або три місця), ми будемо платити лише за одне місце, а друге – нам дарується. У ці кілька людей, окрім одного важкопораненого [можуть сісти], але один ніяк, бо він лежить на витяжці – тільки лежаче місце. І грошей нема. Тут я бачу навколо багато лікарів, і мене охоплює велике збентеження, адже наші хлопці важко поранені – їм реально може стати погано. Я злякалася: а раптом щось трапиться! Без лікаря туди не полечу, мені потрібен лікар для супроводу. Питаю: «А лікар з візою у вас є?» Знаєте, ніхто не здивувався такому запитанню. Вони мені: «З візою? Ну, як тобі треба, то зараз знайдемо!» Це ж Майдан:

кілька тисяч бронежилетів на військо, пам’ятаєте, і відповідь: «Зараз буде». Але, поки «зараз буде», я холодним потом облилася.

<...> Ну, давайте, я згадаю, напружуся, згадаю, як усе було в деталях. Договорю про переломну ситуацію, що змінила моє наступне зростання, моє життя і напрям моєї праці. Я думала на Майдані, що якийсь час не працюватиму і не зароблятиму, бо для мене головніше допомогти. А коли все завершилося відправленням хлопців, поїздкою, супроводом, їхнім лікуванням, одужанням, то на сьогодні можу сказати, що це значний поворот у моєму житті. Знаєте, для мене це дуже важливо. Я не можу сказати, що дуже охоче на це пішла, позаяк це дуже велика відповідальність. Але я недавно прочитала фразу, що відважність – це не тоді, коли не страшно, а тоді, коли боїшся і робиш. Я собі цією фразою піднімаю дух, коли особливо тяжко. Тому що мені було страшно і я була сама. Для вагомості, зокрема, щоб переконати українських чиновників, я говорила «ми». Але «ми» – це я, мій чоловік, двоє друзів, з якими я познайомилася (вони документи збирали, (бо треба було знайти людину, яка несла би цю відповідальність), а також команда в Австрії, у країні, що її до цього моменту я не бачила і не знала.

Тож вечір понеділка завершувався. Я сиділа на Трьохсвятительській біля одного зі своїх друзів-лікарів, з яким бачилася, переживала ночі, вечори, ранки і дні небезпеки. Він був радий мене бачити, і це підтримало мої сподівання, що ми щось придумаємо з грошима на переліт. У мене завжди був запасний варіант: взяти гроші з дому, коли порахувала – на той момент курс був по 8, то виявилось 40 тисяч гривень, – ніби вистачить. Але ж лікаря нема. Мені стало страшно: вони хворі, поранені, а переліт – це перепад тиску. Коли розмовляла з хлопцями, то з’ясувала, що ніхто з них ніколи не літав. До слова, ніхто в Європі не був, навіть у Польщі. Аж тут приходить молодий хлопець, і Яна мені каже: «О! Лікар з візою». Питаю: «Яка у вас освіта?» – «Реаніматолог, на "швидкій" працював». На це Яна: «Підходить. Олю, забирай». А до нього голосно: «Ти хочеш завтра в Австрію полетіти?» – «Я завтра не можу». – «Нічого не знаю. Ти завтра летиш супроводжувати хлопців». – «Добре». <...> Отак я познайомилася з Максимом, який потім нас супроводжував.

А грошей і далі нема. Сиджу я з кимось із лікарів на коридорі (не пам’ятаю вже з ким), аж тут чую англійську мову. Якісь двоє чоловіків йшли в кімнату. Чую: «Небагато, тільки сто тисяч». Я так здивувалася: чого це вони гроші носять, сто тисяч гривень? Звідки в людей, які розмовляють англійською мовою, сто тисяч гривень? Розмовляють про сто тисяч гривень на лікування, і по мові було чутно, що не з Америки хлопці. А я стою біля Максима й кажу: «Максиме, а як ви думаєте: лікування в Австрії і транспортування до Австрії – це лікування поранених чи не лікування?» – «Лікування». – «А можна – там гроші були, – можна ці гроші на п’ять квитків?» Аж ні, не п’ять! Потім порахувала, Максим шостий, як супровід, і я мала летіти. Я потім злякалася, бо вони вже знали, що я буду їх супроводжувати: але хто, що, як – ніхто не знав; знали тільки, що зв’язковий – це Оля. Кажу Максимові: «Отже, семеро людей, тільки двоє назад. Можна?» Він: «Зараз спитаємо!» Пішов, питає їх: «Ми тут в Австрію веземо поранених, можна на квитки, щоб їх там пролікували?» – «Звичайно, можна. Скільки треба?» – «40 тисяч». Порахував:

«Бери!» Порахував, але не мені дав, а Максимові. Я йому: «Максиме, їх ще треба викупити!» А в мене ще залишаються, пам'ятаєте, два питання: прикордонники й [внутрішні] паспорти, і лежачий – дуже тяжкий лежачий. Але за квитки я майже домовилася, хоча грошей мені не дали. Наче й домовилася, але ж я його тільки сьогодні побачила, і не відомо, візьме він квитки сьогодні, чи ні – усе ж таки ризик. Однак я на це пішла: все серйозно, Майдан, Трьохсвятительська – не думаю, що підведе. «Маєш бути о третій годині в аеропорту "Бориспіль" – «А де викуповувати?» – «Я подзвоню». Де ж викуповувати ці квитки? До цієї справи міністр причетний, а якщо вони забули і не забронювали? Нема місць і все продано – може таке бути? Запросто. Холод пробігає по моєму тілу разів двадцять. Я доїжджаю додому, паралельно набираючи пана міністра телефон, перепитую, чи все гаразд. Він каже: «Зв'яжися з тим». Я набираю, а там зайнято. Ніби дійсно забронювали п'ять місць, плюс два, як я їм сказала.

Ніби не буде нічого поганого, не має бути. Але стосовно лежачого місця я так і не мала відповіді. Також не мала відповіді про прикордонників. Ніхто не міг мені сказати. Ще до того, як о дев'ятій ранку почати діяти, ми з чоловіком увечері зрозуміли, що тільки Державна прикордонна служба може це вирішити. От на початку робочого дня ми надзвонюємо на ту службу, щоб нам хоч щось сказали. Жодна людина з Майдану поняття не мала, як рейсовим літаком перелітати з [внутрішніми] паспортами. Ніхто не міг нам нічого сказати, я маю на увазі організаторів, бо зазвичай переліт організовувала дипломатична служба країни, що приймала, це були дипломатичні літаки, які приземлялися на запасному терміналі, й дипломатичним коридором хлопців проводили. Так було, наприклад, коли на Вроцлав літак летів. Щодо мого випадку – ніхто такого досвіду не мав. Це був перший і єдиний виліт рейсовим літаком з [внутрішніми] паспортами. Коли я з дев'ятої години почала додзвонюватися до голови Державної прикордонної служби Литвина, то відповідала секретарка, яка нічого не знала. Так тривало до тринадцятої години, і відповідь була: «Вони на нараді». Ми дзвонили по всіх телефонах, яких могли, але це нам нічого не давало. Все гальмувалося, адже я не мала телефону Литвина. Так у нас раніше все працювало і працює досі: єдиний закон, що працює досконало, – це закон дзвінка: ім'я і номер – без цих двох складових нічого не вирішується. Це треба міняти, хоча це сформувалося давно; зрештою, тепер ми цим займаємося: починаємо міняти. Важливо не здатися, щоб побачити ці зміни. Отже, на той момент ми не мали телефону голови Державної прикордонної служби, і в нас усе висіло в дуже небезпечному стані. Ми могли всі приїхати з грошима в термінал Бориспільського аеропорту, а нам могли сказати: «Ми вас не можемо пропустити, у нас закон. Ніхто з нас не хоче сідати в тюрму».

Окрім того, лежачий і напівлежачий пацієнти мають приїжджати амбулансами – мені треба домовитися. А як можна домовлятися, коли у вас у голові інше невирішене питання? Але треба, тому що їм теж потрібно знати час. Отже, я весь час ризикувала. Я домовилася з амбулансами з двох лікарень. Наперед домовилася, що ми в такій-то лікарні о такій-то годині чекаємо. Який це був ризик! А далі видзвонюю, знаєте, як серце стукало, видзвонюю Державну прикордонну

службу, аж тут до мене дзвінок. Як ви думаєте, хто? Пан Леонід*: «Олю, як у вас там справи?» Я кажу: «Державна прикордонна служба. Два слова». Я тоді більше слів не знала: два чи три. «А що вам від них треба?» – «Мені треба, щоб вони сказали, як можна вивезти з [внутрішніми] паспортами. Мені треба від них документ, що вони дозволяють перетин кордону, будь-який документ, що їх влаштує». – «Я зараз подзвоню до нього, до когось з них». Згодом телефонує: «Олю, їм треба підтвердження, що Австрія їх приймає». Не зовсім усвідомлюючи це запитання, я набираю віце-консула. А він мені відповідає: «Та скільки можна! Ми ж вам візи дали». І тут до мене доходить: дійсно, як можна по-іншому підтвердити, що країна їх приймає, якщо у них уже є віза. <...> Передзвонюю йому, кажу: «Товариство, у нас є віза. Що ще може дати посольство?!» <...> Вони: «А! Точно!» А телефон їхній дав пан Леонід, і це вже почалися якісь перемовини. Кажуть: «Якийсь нам документ дайте, що вони були на Майдані». Оце вже, знаєте, називається мистецтвом. Треба якийсь документ дати, що вони були на Майдані, себто вони майданівці, які їдуть лікуватися. Я телефоную до мого лікаря і диктую йому текст: «Будь ласка, напиши мені від себе». – «А яку печатку?» – «А якась у вас там є печатка?» – «А ми ж не зареєстровані. Олю, це ж нелегально». – «Напиши, що такі-то хлопці були на Майдані, що вони поранені, і став прізвище. Напиши, що ти лікар такий-то, і став якусь печатку, майданівську».

А в них була якась печатка для обліку ліків – уже щось зробили. Коли я їм дзвонила, то було десь близько дванадцятої години – це все дуже інтенсивно, кожна хвилина на вагу золота. Аж тут Леонід Святим Духом набрався – дзвонить і питає, як у мене справи. Після того, як я лікарів попередила і текст продиктувала, просто, знаєте, вихопила із себе текст, який вони мають написати, вони мені цей текст писали до третьої години. То я їм дзвоню: «Ви вже написали? Надсилайте на цю адресу, на прикордонників». Я не знаю, їм щось заважало, чи ні. Принтер шукали, чи роздрукувати не могли, чи відсканувати й на адресу прикордонників надіслати.

А я вже не можу, бо в мене все йде по плану. Тому що з першої години все паралельно відбувається – мені нарешті вислали «медіф», пригадуєте? Тепер дивіться, дванадцята година, «медіф», всі комунікації, дзвінки: «Ви амбуланси замовили? Їдете? В ту лікарню? Ні, це в ту лікарню». Це все на моїй голові. От вони друкують цього листа з горем навпіл на прикордонників, але принаймні хоч щось сказали, слава Богу. Запитала, у кого «медіф» треба підписати, – виявляється, у головного лікаря. І тут мене знову холодний піт обливає! У головного лікаря. Треба, щоб він був на місці. А якщо не буде? А якщо він не захоче підписати цей «медіф»? <...> Я оцей «медіф» – хочу на цьому наголосити, – зі Святим Духом підписала, бо лікар вже виходила зі свого кабінету, <...> мені пощастило: я її при закритті кабінету піймала, і вона майже погодилася це написати. Тільки вона дійсно не мала часу, і вона доручила це іншій особі, а він каже: «Що це таке? Я ніколи такого не робив». Але поважний період і слово «Майдан» спрацювали, й він змушений був оце щось невідоме під моїм тиском написати і підписати. Там коди, власне, визначалися, якому хлопцеві треба лежаче місце.

* Родич одного з волонтерів, який мав деякі знайомства і намагався допомогти Ользі.

Я цей «медіф» сканую, кидаю на Міністерство транспорту і лечу. Куди? О третій годині з лікарні на своїй машині в аеропорт. Спитайте мене: «Олю, ти ж, напевно, мала взяти свій паспорт, якісь свої речі?» Зима надворі, а я в сорочечці з коротким рукавом і спідниці – вся мокра. Я знала, що буду мокра. От я в аеропорту, з коротким рукавом, з такою тонесенькою дубляночкою на руці, з купою документів, і з такими очима, що не кліпають. Примчала в аеропорт: два амбуланси є, третього нема. Усе, знову піт холодний. Третій нарешті приїжджає. <...> У мене два телефони, які весь час дзвонили. Так, «медіф» є, документи є, віза є. Тільки грошей нема, бо нема Максима. Третя година, а його нема. Я підходжу до стійки, вигляд зробила, наче спокійна. «Ми забронювали квитки. Поранені, так і так». – «Будь ласка, підходьте до каси, вас там чекають, бо зараз почнеться реєстрація, необхідно терміново до її початку викупити» – «Добре, зараз ми підійдемо». – «Максиме, де ви є?» – «Я саме виходжу з МОЗу». – «З якого МОЗу?» – «У мене був брифінг. Я сказав, що поранених везу на Австрію, то мене відпустили». Він не везе поранених на Австрію! Він супроводжує перелякану Олю, яка з переляку, з такими ж пасіонарними, незнайомими молодими людьми організувала якимсь чудом цей переліт для п'ятьох важкопоранених. Чудо-переліт, бо інакше не скажеш. З величезною армією ангелів, які зверху за цим наглядали. <...> Я питаю його: «Ти гроші взяв? Ти не забув?» – «Ні, не забув!» Підходжу до каси: «Так і так. Людина, яка має гроші, щойно виїхала з Міністерства охорони здоров'я. Я вас дуже прошу, не закривайте продаж. Ми зараз розрахуємося». Тим часом почалася реєстрація о третій годині. Реєстрація почалася, він запізнився, але дійсно приїхав з грошима і з маленьким портфеликом. Я питаю: «А де ваша сумка?», бо він же реаніматолог. Злякалася: що як їм стане погано? «А нащо мені сумка?» – «Ти ж супроводжуєш хлопців!» – «А я не взяв». – «А як їм буде погано?» Мені вже стало погано.

Але це ще не все. Ми з Божої ласки проходимо, прикордонники встигли за п'ять секунд документ зробити на базі нашого листа. Дивним чином нас усіх пропускали – дивилися на [внутрішні] паспорти й хитали головою. Усі на нас великими очима дивилися. У нас із хлопцями така компанія була: троє на візку, бо двоє не бачили, а один не міг ходити, і один лежачий, – всі амбулансами окремо під'їжджали. Вони ніколи не були в Європі – перелякано всі дивилися на мене.

Ви знаєте, у мене жодної світлини немає, бо я була весь час у милі і в холодному поту. От я заходжу на борт, шукаю дірку, де має бути лежаче місце, а дірки не бачу. Разів десять прошвирнулася по борту, а нічого такого нема – там усі звичайні крісла. А в мене два амбуланси біля трапа, в яких хлопці лежать. Я кажу: «Ми попередили, кличте бортпровідника, керівника, командира». Вони виходять, кажу їм: «У мене важкопоранені на борту. Ми летимо до Австрії». – «Нас ніхто не попередив». – «Я попереджала, вчора весь день на постійному зв'язку з міністром, заступником, головою служби авіаперевезень України таким-то». – «Нас не попередили». – «У мене є медіф». – «У вас є медіф?» Думаю: якийсь святий документ. «Так, у мене є». – «Покажіть, будь ласка». Показую: лежачий такий-то, за кодом таким-то. Вона бере цей документ, дивиться переляканими очима й каже: «Нас ніхто не попередив». І я розумію, що ситуація така й буде, тож нам

її треба якось вирішити. «Ми попередили керівництво, зараз приїде бортмеханік і буде пробувати щось зробити». Я вам скажу, історія була дуже неприємна. Виліт затримали, хоч і не набагато. Вони зняли спинку [крісла], але там не було опори, тож поклали сумку, ми не мали часу, нереально було щось зробити. Цей хлопець довго – близько трьох місяців – лежав у Австрії, лікувався, і одна із версій, що це саме тому, що він неправильно був перевезений. Він ліг на місце, що не було спеціально приготовлене.

<...> Це була абсолютна криза. Коли я вже сіла, Роман Котляревський пішов мені назустріч, сів і каже: «Олю, все гаразд». Усіх притримали, поки нашого лежачого не привезли і не прилаштували, а вже потім посадили всіх пасажирів. Коли я нарешті сіла, то перші двадцять-тридцять хвилин лету в мене у вухах дзвеніли всі мої телефони. Подумки я казала собі: «Олю, телефони відключені. Це тобі здається. Нічого не дзвонить». Це таке навантаження, така напруга, що тривала десь впродовж години. Я й спати не могла, хоч і була невиспана, бо вночі ж писала купу документів. Аж тут підходить до мене головний борткерівник і каже: «Чи можете ви нам дати "медіф", щоб ми його скопіювали, бо у випадку подання вами в суд ми повинні мати свідчення, якісь документи тощо». Вона скопіювала. Я зрозуміла, що ми могли претендувати на дуже серйозні виплати, тому що «медіф» ми заздалегідь надіслали і була домовленість, але вони недопрацювали – забули. Знову ж таки, моя пересторога щодо міністерства і щодо того, як вони працюють, підтвердилася.

Наступні рази, звичайно, я спілкувалася винятково з президентом МАУ чи будь-якої іншої компанії, бо ми перевозили «Austriaairlines», «Air France» і «AlItalia». Ми кожній авіакомпанії писали листи. Це були непрості комунікації, адже це тривале листування, і кожне слово англійською мовою ще важче підбирати, ніж українською, бо ж я не носій мови. Але, щоб ви розуміли, слова мають дуже велике значення, особливо коли це єдиний інструмент, яким ти можеш працювати. Коли майже увесь час польоту минув, підходить до мене знову бортпровідник і питає: «Чи потрібно попереджати землю, що на борту поранені?» І знову я хвилююся, чи там амбуланси приїдуть, оскільки я не мала до кінця якогось документа від Червоного Хреста. Не показуючи, що тут щось не так може бути, я запитую: «А за скільки часу подадуть амбуланси у випадку, якщо ви не замовляєте?» Буває, щось стається. А вона: «Півгодини. Цей час уся команда перебуває на борту. Ну, але тоді доведеться чекати». Я кажу: «У такому випадку хочу вас запевнити, що ми попередили приймаючу сторону, і вони зобов'язалися організувати амбуланси. Але якщо вони цього не зробили, тоді ми будемо користуватися послугами аеропорту». Це все був експромт. Я нічого подібного раніше не робила. Вона: «Гаразд. Я зрозуміла». <...> Будь-які цейтноти чи екстраординарні ситуації вже майже попередили. Отак міліметрами ми бавилися, туди-сюди. І коли вже прилетіли й сіли, то всі пасажири і мої хлопці перелякалися: на площі було не п'ять амбулансів, а таке враження, що десять. Все світилося і блимало. До кожного з хлопців кинувся екіпаж із п'яти лікарів. Вони дивилися на прізвища і питали: «Позняков? Котляревський?» – і швидко забирали. Це було схоже на евакуацію. Ми нікуди не йшли: до нас прийшов митник, прийшла прикордонна служба, пришли представ-

ники всіх служб, які належить пройти. <...> Я вам скажу, хлопці плакали. І мене сльозами пройняло від того, як нейтральна країна нас зустрічала.

<...> Котляревському врятували ногу. А тепер він рятує інші життя, продовжує роботу рятівника у Червоному Хресті. Майже всі майданівці мої в АТО. <...> В мене після того ще були майданівці, перший серед них, кому протезували руку – Андрій Жупник. <...> Гроші на його руку збирали з усього світу. Коли приїхали до Австрії, то нам зменшили вартість з 80 тисяч майже на 40 тисяч. Тобто, неповних 40 тисяч була вартість протезування.

Ми маємо всі бути таким суспільством, але для того, щоб ми були такими, нам треба багато вчитися. Вчитися організованості. І ті українці, що там навчаться, мають повернутися сюди і зайняти ключові посади в кожному місті. <...>

Юлія Мельниченко:

«У мене був найнеймовірніший день народження: співробітниця на подарунок мені сплатила 25 відвідувань лазні для майданівців, і я повела їх у цю лазню»

Мій Майдан почався 24 листопада 2013 року. Я вийшла з батьками, це був перший розгін, нас зігнали з Майдану Незалежності до Українського дому. Мій тато пішов відвойовувати територію. Насправді було незрозуміло, навіщо [силовики] це зробили, тому що люди потім таки знову перейшли на Майдан і відвоювали право голосу і право демонстрації. Я вдячна своїм батькам за те, що вони мене підтримували, коли у той момент майже всі сім'ї розділились. Якимось таким чином я ходила вдень на роботу, я тоді працювала в автомобільній компанії з дев'ятої до шостої, а ввечері на нічні зміни я приходила на Майдан, допомагала на кухні, робила канапки, підмітала Майдан, розчищала сніг. Узагалі, мені здавалося, що це моє покликання: підмітати Майдан – це так класно. Я одразу зрозуміла, що я не буду там просто стояти. Не було сенсу стояти – потрібно було щось робити.

<...> 24–25 листопада ми пішли з друзями, з молоддю, домовлятися з «Беркутом»: мовляв, як так можна тиснути на людей. Це було біля Українського дому. Вони на нас напали, почали заламувати руки й забрали в мене телефон. Я дуже боялася, що вони зателефонують моїм батькам. У мене почалася паніка, бо вони могли сказати мамі все, що завгодно, а мама в мене – панікер ще той (вона була десь в іншому кутку Майдану). Але все закінчилося добре, ми домовилися, вони мені віддали мій пошкрябаний телефон, ніби нікому не телефонували, трохи повикручували руки. Мама ще досі не знає про цю історію.

Я зовсім випадково не потрапила під цей нічний розгін [з 29-го на 30 листопада], тому що дуже стомилася після роботи, потім була вечірня на Майдані, гасання з ліхтариками, потім Руслана поїхала, зібрали всі колонки, почався незрозумілий рух. Я дуже хотіла спати й поїхала додому. Приїхала – і всі мені починають

телефонувати – з роботи, знайомі. Я кажу: «Що трапилося?» Вони мені: «Ти жива, ціла?» Я: «Так». Вони: «Ти новини взагалі дивишся? Де ти?» Я: «Ні, сплю». Вмикаю новини, тут такі жахи, тому я збираюсь, їду на Майдан. Там уже збирають людей у Михайлівському монастирі. Зранку всі приходять туди.

Перше, що ми зробили, – почали створювати базу телефонів людей, які можуть прийняти у себе іногородніх. Я тоді була координатором. Були побиті студенти з інших міст, вони не хотіли звертатись у лікарні, і їх потрібно було поселити у місцевих. Дуже багато киян відгукнулось у центрі – Печерськ, Хрещатик. У моє завдання входило дзвонити їм і домовлятися. Ще були кияни з автомобілями, готові відвозити, – моє завдання було все це скоординувати.

<…> Я всю ніч зовсім не сплю, займаюся поселенням і таке інше. Вдень уся колона демонстрантів іде на Хрещатик. І десь на Хрещатику я втрачаю свідомість. Червоний Хрест починає мені надавати допомогу, і так я знайомлюсь із Червоним Хрестом. Я взагалі не розумію, що сталося, вони мені розповідають, що я втратила свідомість. Я кажу: «Ні, такого бути не може, взагалі я маю дуже багато чим займатися, я цілеспрямовано йду на Хрещатик, тому що маю зустріти людину й поселити її». Тобто я чітко пам'ятаю, що мені треба зробити. І потім я згадую, що я цілу ніч займалася цим поселенням, і не поїла, і не поспала. Вони мені кажуть, що мені треба випити чаю із цукром, і починають мене «відкачувати». У мене був спротив, але вони нагодували мене. Тоді я подумала, що Червоний Хрест – це добре.

Ми рухаємось із Червоним Хрестом на Хрещатик, я зустріла людину, поселила, як домовилися. І тут втрачає свідомість якийсь чоловік, а я лишаюся тільки з дівчинкою із Червоного Хреста. Вона каже: «Потрібно робити серцево-легеневу реанімацію». Я на неї: «Що?» Вона: «Штучне дихання. Вмієш?» Я кажу: «Так». А я закінчила Художній інститут, працюю в автомобільній компанії, і що таке серцево-легенева реанімація, не знаю. Вона мені каже: «Штучне дихання». Я як вмію, так і роблю, а вона робить непрямий масаж серця. Ми приводимо чоловіка до тями, його забирають на ношах, я не знаю, що з ним було. Коли я робила йому штучне дихання, він закашлявся. Я думаю: «О!» Так сталася моя перша медична допомога. Це вже був грудень.

У грудні я допомагала з канапками у Профспілках, це були теж якісь такі дивні безсонні ночі. Потім я застудила легені й не могла готувати їжу, то почала розфарбовувати шоломи. Я це робила вдома, бо перед тим на Майдані приєдналася до спільноти охочих, ми її організували в КМДА для тих, хто хоче розфарбовувати.

16 січня прийняли ці сумнозвісні закони. Мене тоді впіймали, бо в мене наплічник був повністю обвішаний помаранчевими касками, я їх удома розфарбувала, вони як писанки були. Я їх везла на Майдан, мала роздати людям, бо були замовлення. Це вже була Мистецька сотня, яка в Українському домі працювала, розфарбовувала «броньовані» жилети, які були саморобні, з ДВП. Я заходжу на станцію метро «Житомирська» із цими касками, і виявляється, що прийняли вже той закон, і мене схопила міліція. Отак, до речі, я і дізнавалася про політичні події. Тому що я постійно була на Майдані, а мене отак часом перехоплювали. Єдине, що я встигла, – подзвонити свободівцям і сказати: «У мене проблемка,

я не встигаю доїхати нікуди. Я на "Житомирській"». Міліціонери просять мене написати заяву, кажуть мені, що конфіскують усі ці каски, шоломи, просять витрусити весь рюкзак. А в мене в рюкзаку їжа, ліки, тому що люди вже почали хворіти на ОРВІ, – все це я везу в КМДА. Це вони мене зупинили в метро на турнікетах, завели мене у свою кімнату. Мені не залишалося нічого робити, то я спочатку їм моральні уроки давала: розповідала, що «ми захищаємо майбутнє ваших дітей, ми проти влади, корупції, ми платимо вам податки». Це не спрацювало. Потім, коли один міліціянт вийшов, я змушена була просто вкусити другого й перестрибнула через турнікет. Саме підійшов вагон, я у нього стрибнула. [Документи] забрала, зі столу згребла, паспорт я тоді не носила із собою, з документів була тільки перепустка на Майдан. Каски та ліки їм залишилися на згадку. <...> Ну і все, телефоную свободівцям і кажу, що не треба їхати, бо я скоро буду. Відтоді вони мене перестали відпускати саму.

Я просто зі [свободівцями] працювала в Українському домі, розфарбовувала каски й на нічні штурми виходила з ними. А коли мені було вже дуже погано, хотілося спати, то я ходила в намет до вінничан, це бютівці були. Бо в мене політичних упереджень не було.

<...> Події на Грушевського я пропустила, бо хворіла. <...> [У той період] я робила каву в прес-центрі у Профспілках і спілкувалась із журналістами, з усіма потроху познайомилася. Тобто якоїсь цілеспрямованої діяльності у мене тоді не було. <...> [Робота ще ж була]. Керівництво в мене було, дякувати Богу, патріотично налаштоване.

<...> Ще запам'яталось 31 січня – мій день народження. Я просила колег, щоб мені не дарували подарунків, а тільки те, що можна направити на Майдан. Співробітниці я сказала, що майданівці дуже хворіють, це було після Грушевського, після обливань, після цих усіх протистоянь, і їх потрібно зводити в лазню. І вона оплатила 25 відвідин лазні. Я почала збирати хлопців. Це було дуже тяжко, тому що всі боялися вийти за межі Майдану. Потрібно було групуватися разом, щоби міліція не могла витягти. Ми збиралися з «ДемАльянсом». Тоді був ще живий Устим Голоднюк, тоді я його перший раз побачила. Він дізнався, що у мене день народження, і сказав: «О, так пішли!» Він вийшов на площу і почав співати гімн, і його підтримали. Він каже: «Цей гімн – тобі». І подарував мені стрічку, вона і досі зі мною, щоб її ніде не загубити, я її залишила вдома. Я його питаю: «Як тебе звати?» Він каже: «Устим». Я кажу: «Дуже цікаве ім'я». Він каже: «Назвеш сина свого так». Мені таких слів ніхто не казав. Ми тоді зібралися всі, 25 нас не набралося, пішло 22. Хлопці просто неймовірні, вони мені співали в метро, вітали мене. Це був найнеймовірніший день народження, майданівський. Я завела їх в цю лазню, вони прогрілися, було класно.

Згодом уже почалися події лютого. [Тижні до того] якісь змазані порівняно з тим, що було потім. Були мистецькі заходи, але я нічого особливого не пам'ятаю. Носили на морозі канапки, організували флешмоб на Майдані із цими шоломами. Коли я захворіла і почала розфарбовувати шоломи, я завела собі мотузочку і зав'язувала на ній вузлики, щоб не збитися з рахунку, скільки я шоломів роз-

фарбувала. І 16 лютого я зав'язала останній вузлик, бо мотузочка закінчилася – цей був 70-й. Я їх і далі розписувала, просто мотузочка закінчилась. Я подарувала художнику цей мотузок.

17 лютого ми малювали прапори на всьому: на мішках, на кульочках. Люди давали свої лозунги – узбеки, турки, азербайджанці, грузини. Вони приносили щось написане на клаптиках паперу, на використаних квитках і просили: «Напишіть, будь ласка, тому що ми йдемо, і важливо, щоби було видно, що ми тут присутні – наш прапор і наш лозунг». Цих замовлень було так багато, що я знову не спала всю ніч. Нам усе ж таки казали: давай поспимо, тому що завтра треба вранці йти. Я кажу: «Ні, це важливо. На скільки ми завтра підемо? Лише на півдня, все одно буде час поспати».

Зранку 18-го люди повдягали свої розписані шоломи, взяли палки, булаву – не для захисту, а тому, що вона була арт-об'єктом, – і пішли. Я теж на Інститутську пішла. З даху почали стріляти, це навпроти Верховної Ради. З'явилися перші жертви: хлопчику вистрілили в око; з'явилися перші медики на місці подій. Було дуже цікаво, тому що це був робочий день, і люди приходили [відповідно вдягнуті], дівчата – на підборах і в шубах. І всі передавали одне одному бруківку, хто не міг цього робити – били палками, повідомляли про тривогу: і бабусі, і дідусі – все це було одним організмом. Єдиний відокремлений від усіх орган був «Беркут» – хоч і наші – українці, але настільки незрозумілі та агресивні.

Потім вони пішли на нас у наступ. Тут прийшли кияни з водою з лимоном, молоком, казали, щоб ми пили, тому що почалися газові атаки, в горлі дерло. Одному дідусю стало погано, я йому давала воду з лимоном. Він присів, а коли всі побігли, то я залишилася біля нього. Дідуся два хлопці взяли під руки, і я вже у хвості цього натовпу також побігла. Тут я підвертаю ногу, падаю, і «беркутівець» мене хапає за ногу, а троє хлопців із нашого натовпу хапають мене за руки. Вони мене розривають, я не розумію, де я зараз залишусь. Я повертаюся, дивлюся беркутівцю в очі – і він мене відпускає. Тут наші хлопці мене піднімають за наплічник, інший хлопець тягне мене за руку, і ми починаємо бігти. Я вже бігти не можу, у мене серце калатає, дихання не вистачає. Він на мене кричить: «Ти мусиш бігти, ти маєш вижити!» Маю –так маю. Прискорюється дихання, голова обертом, а він кричить на мене, позаду натовп кричить – це все. Ми вибігаємо із цього натовпу, він мене залишає і каже: «Ти молодець». Я не можу віддихатись, а вже знизу йдуть побиті люди. Я так розумію, що їх затисли там, де барикада була, на Героїв Небесної Сотні.

Ми бігли Інститутською до входу в метро «Хрещатик». А знизу, де була барикада, було чутно, що люди кричать, що їх душать. Вийшов хлопець з пробитою головою, не може на ногах триматися. Я вперше бачила, що з голови може йти якась піна. Люди йдуть, хтось біг, хтось ішов, хтось поламаний, побитий, хтось із курткою порваною, і кров іде. Хто здоровіший, то підходять і питають: «Іти можеш? Тоді йди в Профспілки». Цей хлопець наче п'яний, шматка черепа взагалі немає. Я до нього підходжу, зупиняю іншого хлопця, кажу: «Давай будемо допомагати». Він каже: «Давай, але я не знаю чим». Я дивлюся, що на ньому біла футболка, а на ній написані якісь лозунги. Я кажу: «Знімай». Він знімає, ми перев'язуємо

тому пораненому голову, я зупиняю машину, вона не хоче зупинятися, мій напарник кидається під неї і каже водієві: «Давай зупиняйся, їдемо в Профспілки». Це, напевно, була друга медична допомога, яку я надала. Той чоловік на Хрещатику, якого я відкачувала, і цей ось.

Потім я прийшла на Майдан, зустрілася зі своєю мамою, тато був іще в Маріїнському парку. Тоді мене вже почало трусити. <...> Крові я боялася, в принципі. Ми стояли там уже всю ніч. Чоловіки сказали, щоб жінки йшли на сцену, а самі пішли на передову захищати. На передовій був і мій тато, він отримав осколкове поранення в ногу, потім довго не хотів іти лікуватись, і ще й досі не хоче. Ми з мамою дуже переживали.

Потім почали горіти Профспілки. Під час цього носили дрова, все з наметових містечок виносили на передову, на мене кричали, щоб я туди не йшла – ясно, що я нікого не слухала. Тому що виходиш на передову, а там чоловіки знімають телефоном, фотоапаратом. Я одному кажу: «Передайте дрова на передову». А він каже: «Я не можу, я знімаю». Тоді я їх засуджувала, а зараз я розумію, що якщо ті матеріали кудись пішли, то вони необхідні, і це правильно, що він знімав. Дрова, в принципі, і я могла носити, у мене тоді фотоапарата не було із собою.

Почали приносити у наметове містечко багато поранених. Уже кидали «коктейлі Молотова», були перші ампутації, той без кисті руки, той без ноги, той обгорілий. Із МАФа біля McDonald's зробили медичний пункт. Його відкрили й на столі зробили операційну. Я туди заносила меблі, і тут мені лікар каже: «Медицину знаєш?» Я кажу: «Ні». – «А асистентом можеш бути?» Я кажу: «Так». А виявилося, що він витягував осколок біля ока у хлопчика, йому треба було асистувати. Я асистувала.

<...> Це була одна доба для мене – 17 й 18-те число. <...> Друга, третя година ночі. Багато людей залишилися біля готелю «Козацький», бо не було можливості виїхати з Майдану. Ми викликали таксі, а воно не приїжджало. Люди були заручниками ситуації. Вже коли під 8-му годину ранку можна було виїхати, люди почали залишати Майдан. Так було дивно це, бо лишилися найстійкіші. Об 11-й годині почали підтягуватися люди, приносити їжу, одяг, і ми з батьками поїхали відпочивати. Але коли ми приїхали додому, мені зателефонували, що знайомий художник, з яким ми виходили на Інститутську, страшно побитий, з проламаним черепом, лежить у 17-й лікарні у політравмі. Я збираюсь, збираю йому речі й виїжджаю у 17-ту лікарню. Це Тарас Більчук, відомий художник України.

У 17-й лікарні відбувається неймовірне: продовжують звозити людей, тому що почалися розстріли. Я тут залишаюся координатором. Нас тоді було кілька координаторів: один приймав ліки, інший – постраждалих, було двоє на вулиці, ми все координували. Я була в лікарні, а мої батьки забирали додому постраждалих, яких потрібно було доліковувати. У нас хлопці ночували. І часом я залишалася в лікарні, а батьки мені телефонували і питали: «Ти їдеш сьогодні додому чи залишаєшся в лікарні?» Я кажу: «Ну, не знаю, а що?» – «Ми просто думаємо ще одного хлопчика взяти. І ще у нас один новий чоловік живе, тому якщо приїдеш додому, то не лякайся». Так це у нас тривало до квітня.

А в лікарні я була, напевне, до середини березня. Й оці всі постраждалі почали у мене з'являтись адресно. Легко поранені не хотіли звертатися в лікарні, тому що боялись. І я почала обдзвонювати людей, з якими познайомилася на Майдані, а вони мені кажуть, що там знайомого поранили, там знайомого побили. Таким чином у мене вийшло 56 підшефних постраждалих, і я координувала їхнє лікування.

Взагалі у цей період лютого була дуже злагоджена робота між лікарнями та волонтерами. У кожній лікарні був свій координатор, ти мав його номер телефону, міг подзвонити у будь-який час доби і сказати: «Лесю, Оксано, Таню, я везу до тебе двох постраждалих. Потрібно їх зустріти й у такому-то відділенні оформити» чи «Оксано, в тебе є у відділенні терапевт?» У Фейсбуці у нас була група «Варта в лікарні», ми писали, що є така-от проблема, хто може подивитись? І якась лікарня приймала.

Іноді я оформлювала людей у лікарні. Для прикладу: був один хлопчик – ми з ним пішли до декількох лікарів, до невропатолога, йому виписали лікування, ми взяли його додому, знайшли медсестру, вона приходила до нас, робила потрібні маніпуляції. <…> Нам допомагали [коштами] друзі. Фейсбук дуже допомагав. Я писала, що є такий постраждалий, потрібні або такі ліки, або кошти. Давали: «це на твоїх постраждалих». Потім я звітувала чеками.

У 17-й лікарні я була два-три тижні, поки побачила, що робота злагоджена, скоординована і моєї допомоги фактично не потрібно. А от саме в ті ночі протистоянь, коли забирали людей, тоді допомога була потрібна. У нас була добре злагоджена Самооборона, хлопці перебували там кожну ніч, кожен день. Дуже пощастило в цьому плані 17-й, бо звідти не вивозили людей. Один раз приїхали два джипи з озброєними людьми. Наші хлопці прийшли до нас і кажуть: «Усі зайдіть всередину, зараз буде якийсь рух». <…> Приходять і кажуть: «Вони просять координатора». Я виходжу, а ті кажуть: «Ми тут ліки привезли». А ми писали на Фейсбуці, що потрібні дорогі ліки для операції та реанімації. І справді – привозять повні дві автівки, цілі ящики. Я кажу: «Хлопці, це ж наші». Потім я їх питаю, чого вони так. «Ви знаєте, небезпечно зараз їздити».

А потім я зайнялась адресними пораненими, їхніми дружинами, дітьми. Коли вже все заспокоїлося, треба було лікувати хлопців і забирати їх додому. У переважній більшості у мене були самотні хлопці, просто потім підтягнулися або їхні мами, або їхні дівчата.

Десь у березні-квітні ми почали координувати свої дії з «Ініціативою Е+» і з Фондом «Відродження». Я не пам'ятаю, як вони на мене вийшли, саме «Відродження». А знайомство з «Ініціативою Е+» [пам'ятаю]: їду я в метро, дзвонить мені чи то Дмитро Стригун, чи Артем Миргородський◆ і каже, мовляв, ми знаємо, що у вас є багато підшефних, нам потрібні ваші списки. Я кажу: «Прекрасно, а з якого дива я вам маю їх дати?» Він каже: «Ми така-то організація». Я кажу: «Я бачила на Фейсбуці, що ви така організація, але я кожному не буду давати списки». Вони сказали, що зустрінуться зі мною, все розкажуть. От ми почали співпрацювати. Я їм передала всі ці 56 контактів поранених, що були у нас. Якось так усе почалося, потім ці хлопці пішли на війну, і ми досі підтримуємо зв'язок.

<...> Часом я приходила до цих хлопців з нашого списку поранених у лікарню, там поряд із ними теж хтось лежав, і він казав: «О, а ви можете і мені допомогти?» Але я їх уже не зараховую у ці 56, то бонус. Я ходила з ними по лікарях. Потім доходило до того, що мені телефонує мій підшефний і каже: «Ти мені казала аналізи здати, я зараз у "Сінево"». Що саме мені треба здати? Ти ж краще знаєш мою історію хвороби, поговори з медсестрою». І я з медсестрою говорю по телефону, з лікарем говорю по телефону або справді, як з дитиною, з ним у кабінет заходжу. Виявляється, що ніхто з волонтерів цього не робив, вони просто відправляли й давали карту направлення.

<...> Ми співпрацювали з Фондом «Відродження», щоб відправити поранених у Польщу, Естонію на лікування. Тобто, коли були великі витрати, то ми шукали якісь фонди, організації, потім листувались із закордонними організаціями – чи можуть вони у себе прийняти в шпиталі чи на реабілітацію. [З різних країн люди] самі почали на нас виходити. От, наприклад, у Рочестері живе Володя Павлюк – він організував Майдан у Нью-Йорку. Сам додав мене в друзі [на ФБ]. Він побачив, хто з українців активний, і почав додавати. Ми з ним спілкувались і зараз активно спілкуємось, у нього унікальна родина, яка допомагає всім містам України. Потім Литва дуже багато допомагала.

Відновити це зараз важко. Зараз війна, і на ній зосереджені всі сили. Я заявила про себе як координатор 17-ї лікарні, всі люди мене вже знали. Люди, з якими я тісно спілкувалася, – це «Ескадрони добра», «Варта в лікарні», наші поширені групи, ті, що відповідали за поселення людей, – вони знали, що у мене є чимала кількість підшефних. Коли вони виходили на якісь організації, [зверталися до мене]: «Естонія приймає таких-от людей. У тебе є такі підшефні? Є такі, що протезують очі, є такі, що потребують цього чи цього». А я казала: «Так, що для цього потрібно?» Надсилали перелік документів, давали електронну адресу. І таким чином я виходила уже безпосередньо на цей контакт і відправляла хлопців на лікування, або їм надавали фінансову допомогу, щоб вони тут лікувалися. Естонія, Польща, Литва, Латвія [допомагали]. Зі Сполучених Штатів неодноразово переказували гроші, була фінансова допомога з Японії (це була діаспора), шведи допомагали.

<...> У мене були фотозвіти й документальне підтвердження по цих людях. Я писала у групу: «Потрібно поставити пластину, є такий підшефний – можете когось порадити?» Вони писали: клініки такі-от, можеш їм написати. Я туди писала, одна клініка в Польщі відгукнулася. Це був поранений священик Київського патріархату, йому потрібно було протезування руки. Я в Польщу написала, мені відповіли, попросили надіслати документи. Я надала фотозвіт цієї родини, вони багатодітні. Оскільки потерпілий має івано-франківську прописку, то поляки вийшли на львівський шпиталь, і той його оформив у себе, і це все вони офіційно робили, хоч і з моєї подачі.

Інший випадок – я писала волонтерці в Естонію. У нашій групі «Варта в лікарні» була волонтерка з естонської діаспори. Я запитала, чи є можливості допомогти. Вона написала, що в Естонії є військовий шпиталь, вона туди пішла,

напряму запитала, чи можна завезти постраждалого українця. «Можете, але потрібні такі документи». Потім людям писали, хто може на естонську перекласти, бо це потрібно для візи. Оплатила естонська діаспора, тобто ті групи узгоджували все на місцях.

[У польському випадку] львівські волонтери платили. <...> Ще була цікава історія із тим священиком з франківською пропискою, бо його сім’я родом з Івано-Франківська, але кілька років тому вони поїхали у Кривий Ріг. Жили там, народили трьох дітей. Коли почався Майдан, їх почали переслідувати, тому вони шукали собі прихистку деінде в Україні. І от ми всім миром шукали їм хату – хто продасть. Священику ж не просто треба знайти хату, йому треба роботу знайти, парафію, церкву. І я, така наївна, почала шукати роботу священику. Спочатку почала дзвонити священикам, кажу, що є священик безробітний, майданівець, без хати – як нам його працевлаштувати? Я ж розумію, що це не просто резюме написати. Мені кажуть, що треба писати запит на Київську єпархію. Я написала, ми йому знайшли в Івано-Франківську парафію, де його готові були взяти помічником. Зараз вони мали б придбати хату в Івано-Франківській області.

А то ще був хлопчик 17 років, від якого відмовилася мама. Вона має трьох дітей і сказала цьому своєму сину: «Ти пішов на Майдан, я не хочу тебе знати» (вона була з «Партії регіонів»). У нього була контузія, там щось вибухнуло біля нього, стався струс мозку. Я привела його у лікарню – він з вікна вистрибує, каже, що жити не хоче. Я змушена була ночувати біля нього, він медсестру не підпускав, бо вона для нього була ворогом, у нього трохи «поїхав дах». Тижнів два тривав такий стан, а потім його перемкнуло, і не захотів мене знати. Я знайшла йому психолога, і психолог з ним спілкувався. <...> У людей прилаштували його, зараз ніби нормально.

Бувало, коли когось відправляєш, готуєш документи для нього, аж він каже: «Я не поїду». Я: «А чому?» – «Тому що ситуація в країні така тяжка, я мушу бути тут». Я розповідаю йому, що йому ж по голові дали, в нього епілепсія, йому потрібно долікуватися. Так у нас із відправленням на Польщу було. Ми [хлопчину] вже мали вивезти, відкрили візу, а він каже: «Ні, я тут залишусь». Я йому кажу: «Це дуже кропіткої роботи коштувало, ти мусиш поїхати». А він каже: «Я ж не знав, що це вам стільки коштувало». Каже: «У нас, у Стрию, теж непогані спеціалісти, я в Стрию залишусь». Не поїхав.

<...> Потім з’явилася родина Героя Небесної Сотні – Опанасюки*. Я відкрила для них групу у Фейсбуці. Вікторія, яка залишилася сама з п’ятьма дітьми, [жила] у старенькій хаті. Журналістка Галина Плачинда побачила, в якій хаті вони живуть, зробила репост на своїй сторінці й написала: «Хіба це можливо, щоб сім’я героя залишалася в таких умовах? Давайте допоможемо». Ця історія набула розголосу, до групи почали долучатися люди, це Рівненська область. Зараз Вікторія живе у новій хаті. Теж було багато чого, тому що після цієї групи мені почали телефонувати й казати, що я кошти збираю на власний рахунок, хочу побудувати собі

* Валерій Опанасюк – Герой Небесної Сотні, Герой України. Загинув 20 лютого, куля влучила Валерію в серце, коли він намагався допомогти пораненому на вул. Інститутській.

хату, і взагалі навіщо – я їй допомагаю, вона непорядна жінка і таке інше. Це, напевно, єдиний випадок, коли я вислухала таке за всю волонтерсько-майданівську діяльність. Зараз у них усе добре, слава Богу: Вікторія працює, дітки вчаться, вони об'їздили багато країн, їх і Німеччина приймала, й Італія. Це єдину сім'ю я взяла під опіку. Я її сама знайшла, тому що Вікторія мала маленьких дітей, багатодітна родина, потребувала допомоги, але вона ні з ким не контактувала. <...> Зараз ми їм уже менше допомагаємо, тому що вони самостійні, стали на ноги.

***

У мене волонтерство почалося ще до Майдану – я займалася дитячими будинками. Це були поїздки групами, ще під час студентства. Група молоді, ми десять років їздили в дитячий будинок у Старій Басані в Чернігівській області. Ми займалися соціальною адаптацією дітей. Спочатку ми їздили з речами, гуманітарною допомогою, але дітям воно не потрібно. Тому що кожен депутат, щоби відзвітуватися, відправляє якусь кількість цукерок і речей, і діти цим ситі. А їм не вистачає уваги, знань, вони не адаптовані, не вміють спілкуватися з дітьми, а коли виходять із цього закладу, вони не знають, як зварити яйце, як закип'ятити воду. Ми їздили два рази на місяць, бо це трохи далеченько, за сто кілометрів, проводили з ними різні майстер-класи: то вчили їх стригти, то готувати, то малювати, спілкувалися з ними. Викладали їм право: ти закінчуєш інтернат – маєш знати свої права. Потім ми їх привозили в Київ, водили в Ляльковий театр, у цирк, показували, що це таке.

<...> Коли почався Майдан, я вже перестала їздити, цих діточок випустили. Я лишила своїх підшефних, їх у мене семеро діток, з якими я листуюся. Спочатку це були рукописні листи, я домагалася, щоб вони писали обов'язково. Але не завжди у них є можливість купити конверт, не завжди вони можуть зорієнтуватися, де пошта. Думаю – ладно, пишіть електронною поштою. Ми телефонуємо, зустрічаємося, вони понароджували своїх дітей. Тому, коли я до них приїжджала 13 років тому, вони називали мене мамою, а зараз я вже стала бабусею.

[Тож допомагати людям під час Майдану я була готова. Але медично я була непідготовлена, курси першої медичної допомоги я закінчила вже у березні 2014 року, і навіть ставила крапельниці своїм підшефним, які боялися медсестер.

На сьогодні я маю 29 років. Закінчила Художній інститут, дизайнер за професією. Останні півроку працюю на радіо ведучою новин. Справді, це для мене дуже велике щастя. Мою мрію здійснив музикант, радіоведучий Роман Коляда, з яким я познайомилася на Майдані. Я розписувала йому шолом, на ньому написано: «З нами Бог». І він поїхав на гастролі, збирав кошти. Наразі ще маю хобі – ілюструю дитячі книжки. Це те, чим заробляю на життя, а взагалі волонтерство і допомога людям – це те, що я вважаю метою життя.*

---

* Український журналіст, композитор, диякон Свято-Юріївської громади УПЦ (КП). Див. свідчення Романа Коляди у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

Наталія Попова:
«Я майже повністю керувала лікуванням волинян»

Я Наталія Попова. Мені 43 роки. Народилася на Волині, зараз мешкаю в Києві. Вважаю себе медичним волонтером Майдану у форматі нашої розмови.

<...> Я вже багато років мешкаю в Києві. На Майдані було багато волинян. Це 35-та сотня і ще громадяни, які просто прийшли. Як киянка я мала можливість підтримувати їх і фінансово, і побутово, приходила кожен день на Майдан. Я не ночувала, просто приходила, приносила все, що земляки мені замовляли, бо мені їх було шкода – дощі, сніги, мороз.

<...> Для мене моє волонтерство почалося 1 грудня, а активно, коли була там день і ніч, – це вже з 18 лютого. До того це мало дотичний характер: коли йшлося про певну особу, їй надавалася допомога. Я була на Майдані і допомагала волинянам. Наші хлопці, волиняки з Ковельщини, поставили намети, на Кріпосному валу вони стояли. Там кухню зробили польову, все обладнали. З Волині приїхав цілий автобус. <...> І це – звичайні громадяни, не якась там політична партія, організація, не сотня. Спочатку всім – чоботи, куртки, пінопласт приносили, дрова машинами возили, потім обігрівачі, на третій день – ліки. Напевне, тоді для мене почалося вже серйозне господарське забезпечення. До речі, мені 12 грудня було 40 років, я ювілей святкувала на Майдані. У нас було безалкогольне святкування, за сценою – волиняки, афганці. Коли на Волинь їду, то завжди мене просять «Київський торт» привезти, от я їм тягну «Київських тортів» на Майдан багато, бо людей же купа, а вони мені жовто-блакитного букета принесли, підготувалися. Чай був, мама Галя, матушка з Ковеля, стояла на розливі. Мої земляки там до останнього дня стояли. <...> А якось я потрапила в одну історію. Мені здається, це було 18 лютого, коли хлопці йшли по Інститутській, по Грушевського, а я працювала в комітеті на Шовковичній. <...> Я на роботі, ми звідти дивимося, там таке – люди йдуть, їх барикадують з двох сторін самі беркутівці і під'їжджають. У мене навіть фотографії є, яка в них кухонька акуратна, які стільці, столики. Привезли їм їсти – кожному рушничок, тарілка. Вони на ті стільчики розкладні за столики посідали. І тут починає доходити дим з боку Інститутської. Дивлюся і думаю: як нам вийти, ми ж посередині? Я ще у такій червоній куртці, виходжу. «Беркут»: «Що ти тут робиш?» А вже почалася стрілянина, наші волиняки вже стояли з того боку барикади і вже колючий дріт натягнули. А я звідси йду. «Беркут»: «*Мы вас здесь не выведем. Возвращайтесь туда, ночуйте*». Ми тоді були ще з жіночкою однією, років 60, а з того боку стоять мужики й кажуть: «Віддайте нам нашу Наталку!» То вони, знаєте, що зробили: з цього боку «беркути» поклали куртки на проволоку, з того – волиняки, мене й ту жінку «перекинули», а потім почали битися. Я потім це в Інтернеті бачила, як нас перетягали. Я тоді ще в українській юбці, червоній куртці, такій, як жупан. Тому ми швидко ідентифікувалися. <...> Абсолютна ідентифікація була у Верховній Раді – хто за кого. Ми тоді всі ходили зі стрічками. І воду носили на Майдан. Накачували в комітеті води, й на Інсти-

тутську. Чи не вистачало води, чи гасити. Саме 18-го числа. Я пам'ятаю, що воду тягали. Коротше, є що згадати. <...>

<...> [Моя допомога пораненим] розповсюджувалась саме на волинян. До прикладу, нашого першого пораненого повезли в лікарню на Академмістечко, а туди завозили поранених міліціонерів, «Беркут». Я саме там чергувала. Ми накривали наших хлопців. Там були лікарі, які нам допомагали. Ми прямо брали в коридорах міліцейські форми, міліцейські бушлати, накривали міліцейським бушлатом, завозили, обстежували його, надавали допомогу, вивозили і везли кудись додому. Бо якщо ти клав пораненого в лікарню, то одразу були представники МВС, і всіх переводили в Лікарню швидкої допомоги. <...> Річ у тім, що на Академмістечку був лікар (я не буду казати прізвища), з яким ми дружили, – в мене син-пластун і в цього лікаря син-пластун. То цей лікар приймав. Ми абсолютно свідомо своїх грузили до своїх. Це був його ризик, моя задача – завезти хворого і надіти або накрити його курткою «Беркуту», щоб забрати, вивезти його. Тоді отаке шалене 24-годинне волонтерство почалося. Ясно, до того збирали ліки, завозили в лікарні, куди треба, це були такі дрібниці.

20 лютого о пів на десяту мені подзвонив секретар міської ради міста Ковеля і сказав: «Розстріляли нашого Бурячка і повезли в 17-ту чи 12-ту лікарню, шукай». Ми моталися між цими двома лікарнями, я шукала насамперед своїх волинян, одразу треба було забрати документи, знайти одяг, лікаря. Ми ще 20 числа ось що робили: нам дали реанімобілі, ми тут же хлопця прооперували і одразу з 17-ї лікарні забрали, зразу везли на Волинь, в обласні лікарні. Розумієте, я не просто волонтер, а ще помічниця народного депутата [Верховної Ради] Степана Івахіва, вже другого скликання. Він Майдану сильно допомагав. Коли я потрапила в 17-ту лікарню, то там зайшли працівники МВС і одного нашого хлопця (це був Тимур Мустафаєв, у нього було тяжке поранення в живіт) почали допитувати. Я стала між ними, кажу: «Чому ви це робите? Які ви маєте підстави для цього?» Вони хотіли мене вигнати, а я дістала корочку помічника народного депутата, почала їм говорити, що я держслужбовець. А потім передзвонила своєму шефу: «Я втрутилася без вашого дозволу. Якщо потрібно, то можу написати заднім числом заяву». Він такий: «Ти що? Що треба?» Я: «Треба реанімобілі, бо скільки ми їх тут будемо тримати».

Це було ще 19–20-те число, ранок. Наші всі хлопці поступали як «Іванов Іван Іванович». Я поки того Бурячка шукала, то, мабуть, людей з двадцять знайшла Іванових Іванів Івановичів. Хлопці боялися. <...> Вже на наступну ніч і Тимура Мустафаєва, і Пашу Марчука реанімобілями із 17-ї лікарні повезли додому. Потім ми вже з усіх лікарень збирали волинян і доставляли в обласну [лікарню в Луцьку]. Їм тут робили операції, а важких ми намагалися вивезти за кордон. <...> У 17-й лікарні Мойсей, хлопчик-волинянин, майже на руках помер, привезли ще живим. І я не могла знайти того Бурячка, бо він Іван Іванович, я біля нього сто разів ходила, а він боявся сказати. Я поїхала у 12-ту лікарню. Туди при мені привезли ще двох волинян: це Саша Гуч, позивний «Пегас» із 35-ї сотні, і Вова Мовчан – залізничник. Він взяв відпустку, приїхав з Ковеля на Майдан. Знайшла

їх, вони були в операційній, ліки шукала, координувала повністю їхнє подальше лікування. У подальшому Сашу Гуча, у якого травма була така, що до 7 березня кістка вже відходила від сухожилля, ми відправили в Ізраїль, бо Австрія уже відмовилася його брати. Тоді яка була мета? Хто легко поранений – забезпечити їм максимальний комфорт тут, переодягнути, зібрати медичні папери, забезпечити медикаментами і відправити їх додому, віддати на руки лікарів.

Там на Волині розвивалася ціла медична структура, журналіст Сергій Шараєвський◆ її очолював. Я їм передавала хворих, а вони ланцюжком організовували все: лікування, збір коштів. Постраждалі були волиняни. У нас була табличка, яку заповнювали, про кожну людину ми знали все. Найважчих, тих, яких не брали, тих ми намагалися вивозити за кордон. Звичайно, головне було потрапити в якісь безкоштовні програми. <…> Декого вдалося відправити зразу. От, наприклад, з 12-ї лікарні Вову Мовчана, у нього було кульове поранення в обличчя, в рот, ніби несумісне з життям. Його без документів (дуже допомагала головний лікар 12-ї лікарні) через посла відправили в Польщу в краківський шпиталь. Це було так таємно, що я кілька днів не могла сказати його дружині. А потім ми повинні були їм робити закордонні документи, там піднімати волонтерів. Щоб Сашу Гуча відправити, то ми говорили з міграційною службою. Десь як волонтери, десь депутата просила. Що могли, те робили. Наприклад, Вова Мовчан не вилетів би, якби [Микола] Литвин, тодішній голова Прикордонної служби, не дав особистий дозвіл. У нього не було жодного документа, ми йому таку довідочку дали, сфотографували. Я вам чесно скажу, самі підробили, всі про це знали, всі змовчали. Ми зв'язалися з його дружиною, мамою, брат його приїхав. У Кракові йому робили купу операцій <…>. Потім він на Волинь повернувся, і ми зрозуміли, що немає на Волині спеціалістів, які можуть вести його далі, давати раду пораненню. Ми його відправили в санаторій «Пролісок» і шукали, хто його візьме. Куди тільки я не писала, в які клініки світу. Американці взяли. Він в Америці був перший раз рік, другий раз поїхав на півроку. Йому зараз відновили всі зуби, він говорить! Його американці взяли безкоштовно. Це пані Черник і її компанія. А знайшла я їх через Олю Онишко, журналістку нашу, яка допомагала Майдану. Вони десь у Клівленді. Розумієте, як? Це не програма – це були люди, які з власної ініціативи взяли.

У мене на кожного пораненого був кейс зі знімками, з усім, усе зробила в Україні. Потім я шукала клініку, лікарів, які за нього візьмуться, розсилала 30–40 листів, у мене було більше 30 осіб поранених. Хтось не дочекався відправки, їм знайшли лікаря в Україні. Але більшість вдалося послати за кордон. Відправили ми їх у Німеччину, Австрію, Польщу, Ізраїль, Америку. Особисто моїх в Америку вдалося відправити двох, це Вова Мовчан і Паша Марчук. Паша із 35-ї сотні, у нього була пошкоджена рука, а він заробляв ремонтом мобільних телефонів. Він був там на лікуванні понад півроку, йому зробили операції, повністю відновили руку, вона діє, і він працює. Так само і Вова Мовчан. Так, він отримав інвалідність, але він зараз абсолютно дієздатна людина, дуже хороший батько двох дівчат. Його ж поранення було практично несумісне з життям. Він два роки лікувався – у Польщі, в Україні, потім півтора року в Америці.

Для найважчих поранених була можлива відправка в Ізраїль. Дев'ять дівчат і один хлопець списалися по Фейсбуку, у нас у всіх були поранені, яких треба було кудись відправляти, тому що ми тут не могли їм дати раду. Виразки, сепсиси, інфекції. От, наприклад, коли ми одного в Ізраїль привезли, йому антибіотики капали місяць, не могли оперувати, бо такі були зараження. Їм би тут або відтяли кінцівки, або вони загинули б. Ми тут шукали, хто візьме їх за кордоном. Знали, що є німецька програма безкоштовна, Литва, Польща допомагали на державному рівні.

<...> У мене в групі було два хлопці. Артем Запотоцький, зокрема, він уже на той час п'ять операцій переніс. І, до речі, з усіх моїх поранених, якими я опікуюся два з половиною роки (і майданівців, і атошників), єдиний не став на ноги. Там просто куля зайшла в легені і перебила хребет. Така вийшла травма, що ми боялися, що він буде овочем лежати. Ізраїльтяни посадили його в коляску, він тепер депутат Луцької міської ради. <...> Артем Запотоцький – юрист великої компанії «Continuum». Вони з хлопцями [від самого початку] допомагали, передавали весь час продукти на Майдан, заправляли машини. Але коли 18–19 лютого це трапилося, вони взяли мікроавтобуси і приїхали в Київ. Артем – дуже розумний хлопець. Він почав біля містка робити барикаду, бо вони безтолково робили, а він такий хазяйновитий. От його в перші години на барикадах і підстрелили. [Деякі] люди, які були на Майдані, по три місяці залишалися неушкоджені, як-от Саша Гуч і 35-та сотня – вони були постійно, їх сильно постріляли вже на Інститутській. <...> Саша Гуч наш віднедавна – голова Дернівської селищної ради. Ми ведемо далі наших хлопців, дружимо, спілкуємося. Так от. У мене було цих двоє хлопців, тому що всіх відправили. Саша Нечипорук у Польщу поїхав, потім в Америку. <...> Хто в Польщу поїхав, хто – в Німеччину до друзів чи родичів – повідправляли до своїх, словом. А цих (Запотоцького і Гуча) ніхто не брав. Куди я б не запихала їхні документи – не розглядали їх, щоб взяти.

Що значить відправити пораненого за кордон? Це зробити закордонний паспорт, зробити переклад його медичних документів, завірити їх нотаріально, відправити ці документи клініці. Клініка пише гарантійний лист, що вона приймає, з планом операції. Ти летиш з родиною, розглядаєш, що за клініка. Шукаєш ідеальний варіант для одужання потерпілого й ідеальний у фінансовому плані. Потім думаєш, як відвезти цього пораненого, шукаєш спеціалізований літак. Щоб полетіти в Ізраїль, Степан Івахів й Ігор Єремеєв дали нам тридцять тисяч євро. Щоб злетів цей літак. У ньому дев'ять поранених, четверо – важких, лежачих, над кожним з яких стояла бригада, бо вони були нетранспортабельні. Це були Вова Бондаренко, кінорежисер-документаліст з Києва, Артем Запотоцький, це Саша Гуч і ще зі Львівщини хлопчик. І от знаєте, як у всіх по-різному складається доля: всі нормально, а цей [останній] – просто спився.

Ми зібрали шалені гроші. Ми знайшли фінансування, це профінансував фонд «Родина Майдан», який збирав кошти для родин загиблих майданівців. І кількох наших хлопців профінансував теж, але ж на них збирали гроші на картки родин. Поранені своїх грошей не вкладали в лікування за кордоном. Тому що вони повертаються ж сюди, їм треба на реабілітацію, щоб жити, ставати на ноги.

<...> Я тоді прилетіла з Ізраїлю, ми побачили ці шалені рахунки за лікування, звичайно, нам дали знижки, але ми думали, що і в Ізраїлі все буде безкоштовно. Проте ніяких домовленостей нема. Ізраїль на той момент впав у такий стан: «що буде, подивимося». Вони МЗС [Міністерство закордонних справ] закрили на забастовку. Посол, який казав, що буде безкоштовне лікування, ноту написав туди, а вона не розглядалася. До речі, ми майже сплатили всі рахунки (82 тисячі), МЗС сплатив-таки, як і обіцяв. Я знаю це, бо була в посольстві, при мені вели переговори, коли МЗС розблокували, і ізраїльська сторона виконала зобов'язання. Ті рахунки, що були незакриті, вони закрили. Але на початку ми думали, що є домовленість [про безкоштовне лікування]. Такий був Олександр Павлов, голова підприємців Ізраїлю, він бігав, збирав документи, усе намагалися зробити на державному рівні. Я в ту групу ледь-ледь всунула [Артема] Запотоцького. Бо ми конкурували: кожен хотів довести, що саме його хворий має летіти. Коли на літак грошей не мали – знаходили ці гроші. У мене на двох було 150 тисяч гривень, а у Лери Бабичевої◆ на шістьох було 60 тисяч гривень, і дуже важких везли.

Тоді ми всі – Марина Лисак◆, Альона Дружиніна, Влада Вайсберг, Наташа Воронкова – пройшли прокурорське розслідування. Майже у всіх є громадські організації або благодійні фонди. Нас дев'ять людей, які працювали над відправкою постраждалих за кордон, вели переговори. Нас звинувачували потім, що хлопців не полікували, що ми заробили на цьому. <...> Сюжет про Ізраїль телеканалу «1+1» був 14 червня 2014 року, а досі суд не закінчився щодо захисту ділової репутації. У нас ніхто не попросив пробачення, ми пройшли шалені прокурорські перевірки. Нас ніхто не попередив. Ми просто не думали, що таке реально буває: ми виймали з хати всі гроші, щось робили, людей спасали, а виявляється – ще й на цьому заробили. Хоч би хтось попросив пробачення!

<...> Були люди в Ізраїлі, вони відеоролики знімали, щоб гроші зібрати. Але дивимося, скільки ми зібрали, чи 30–40 тисяч. А ізраїльтяни, чесно кажучи, Бондаренку і ще одному операції зробили, а щодо третього кажуть: «Ну, давайте, платіть». Двоє хлопців потрапили в групу з важкопораненими випадково. Вони лежали в БСП, я їх вперше побачила безпосередньо в літаку. Це були не мої. Дівчата були впевнені, що хлопців тут незаплановано пролікували, що це були підступи «тітушок-лікарів». Отак вони випадково потрапили. У мене з такими розмова коротка: «Є показання? Нема? Встали і пішли». Хлопці на мене образилися, вони мені почали розказувати, що їх погано пролікували. Один із них насправді хотів, щоб йому поставили зуби. Я йому потім казала: «Ти що? Тут помирають, нема за що оперувати, а тобі зуби ставити?» Він, правда, потім просив пробачення, пропонував зустрітися, пішов у АТО. Я сказала: «Я прощаю, Бог простить, зустрічатися не хочу». Ми через два тижні повернулися з Ізраїлю, дали прес-конференцію, повідомили, що нам нема чим платити за операцію. Посольство обіцяло, МЗС обіцяло. Треба людей підіймати. Ми – я, Наташа Воронкова та інші – пішли в Український дім до сотників, взяли Настю з «Фонду громади Приірпіння» і просто в усіх просили на кожну людину виділити. Не тоді, коли вони вже загинуть, сім'ям загиблих, а поки вони ще живі. Гроші виділили Роману Пятковському, Вові Бондаренку, Наталенку.

<...> Отака в нас поволі сформувалася волонтерська група. Ті хлопці, які були легкі, їм нічого серйозного не потрібно було робити. Їх відправили додому, вони одужали. Двоє образилися, що їх не визнали важкопораненими в Ізраїлі. Решта всі дуже вдячні, ми спілкуємося. До речі, в нашій групі був Юра Білокоз, він підполковник МВС, медик, який витягав постраждалих і був сам поранений кулею в живіт. Він був важкий, то за нього Яна Когут◆ просила. Отак у нас відбувалася ізраїльська відправка. Найважча, попри купу наклепів. Але, знаєте, ми стали тільки сильнішими. Наша команда не розпалася, ми були як один, ми ходили і на «Інтер», ми казали, що праві. <...> Один за всіх, всі за одного. Шкода, що за це ніхто не вибачиться офіційно.

<...> Двох хлопців повернули недолікованих. Один виступив проти. Його недолікували, то він почав збирати гроші, щоб його тут долікували. Була така ситуація. <...> З Артемом Запотоцьким ми дружимо, із Сашею Гучем дружимо. З Артемом часто зідзвонюємося, він же юрист, консультує усіх, хто до мене звертається, особливо по майданівських темах. Кому щось у прокуратуру, де яке використати положення, які пільги – усе це Артем допомагає. Усіх майданівців ведуть, юристи безкоштовно консультують, зараз уже атошників консультують. Про Сашу Гуча скажу. З ним була така історія. Мені, до речі, коли він встав на ноги, було дивно, раніше він такий був маленький, лежав, такий героїчний, лежав багато місяців. Коли я його вперше побачила, зустрічаючи з Ізраїлю в червні, він такий вийшов, – то я мало не знепритомніла: він просто гігант. Тож з ним була така історія. <...> Сашу не брав наркоз. Лікарі не знали, що робити. Наркотики тільки вводять його в стан перезбудження. Кажуть, що кличе маму весь час. Я подзвонила своїй подрузі, вона зробила мамі безкоштовні квитки, її викликали з Волині, зробили закордонного паспорта. Вона ніколи не була за кордоном, працює медсестрою у психоневрологічній лікарні обласній. Вперше сіла в літак і полетіла за кордон. Це моя Ірка Кравчук – молодець, зустріла її, до себе додому забрала, в чемодани подарунків напхала, бо знає, що ізраїльтяни люблять. Це був такий шалений поштовх до одужання, до подолання болю. Мама там була півтора тижня. Хоч волонтери запропонували їй житло, вона жодного разу не ночувала там, була біля нього день і ніч. Так що з мамою Саші – Лесею Гуч – дружимо.

<...> Багато історій цікавих. Головне, що є результат, що це – недарма. Я дивлюся, що хлопці, якими я займалася як медичний волонтер, вони мають активну громадянську позицію і досі. Я ж кажу, Артем Запотоцький – депутат міської ради, Саша Гуч – сільський голова. Паша Марчук – вірний «ДемАльянсу» громадський діяч. Вова Мовчан – теж, просто у нього сильніша травма, він ще не відновився повністю. Але це дуже сильні люди, з громадянською позицією. Я не жалкую, я щаслива, що витратила свій час і вдалося цих чотирьох спасти. Я дуже рада, що було таке випробування, що ми його пройшли. Мені винятково повезло з людьми, що були поруч. Ті дівчата, дев'ять медичних волонтерів, ми познайомилися, ми знали одне одного по лікарні. Ще один хлопець був, тоді він був помічником рабина в Україні, а тепер – інструктор, готує штурмові бригади. Він сильна, мужня людина, з досвідом. До речі, багато хлопців з Ізраїлю, які після Майдану були

нашими волонтерами, приїхали сюди, тренували батальйон «Азов», а деякі залишилися жити тут, один став бійцем батальйону, одружився з українкою.

<...> У групі ізраїльській був з Хмельницької області Сергій Трапезун. Ми всі між собою спілкуємося. Так от, Саша Гуч їздив навесні до Трапезуна в гості, й вони по відео второпали, що Трапезун його витягав підстреленого. А до того вони разом були в Ізраїлі. Рік ми дружимо, спілкуємося – і випадково на якомусь відео побачили! Сам Трапезун збирає відео для «Книги загиблих», його дружина позбирала всі відео. І ось він каже: «Чекай, це ж я!» Вони почали розбирати те відео, і поміж усього іншого Трапезун, ще тоді не поранений, витягує Гуча. Трапезун. Він вчитель хімії, дуже цікава людина. Отак буває в житті.

Був у нас один майданівець важкопоранений у лікарні, й зіткнувся там з іншим: «Я бачив на ефірах цю людину скрізь. Він же "тітушка", він же стояв у Маріїнському парку. Коли там перестали годувати – спустився сюди. Ох алкаш, алкаш, запроданець…» І він потрапив у цю групу. Ми перевірили, це виявилася правда. За кожне життя варто боротися – за друга, за ворога. Не ти дав життя, не тобі його відбирати. Але ця брехня в обличчя… Якби я взнала, що він «тітушка», я усе ж взяла б його у групу, бо він був безнадійний. Але я мала хоча б знати про це.

<...> [Щодо волинян, які потребували лікування], можу сказати про тих, кого знаю – їх близько 30 чоловік. Я їх майже всіх знаю по прізвищах. [Із них] за кордон поїхало чоловік 15. <...> Я майже повністю керувала лікуванням волинян. Багато людей, завдяки Артему Запотоцькому і Саші Гучу, приєдналися. Спершу в мене була волонтером, а потім стала волонтером поранених в АТО Наташа Praванюк. Вона організувала групу «Госпітальєри Волині». Я координувала волинян на Київщині й за кордоном, а Наташа – вже на Волині.

<...> Потім Волноваха* – знову волинян моїх 30 чоловік. Весела Гора**, Савур-могила***, Іловайський котел**** – 404 людини за місяць. Знову ми координували всі шпиталі – Харків, Дніпро. Усі люди вже просто знають, що я займаюся волинськими пораненими. Таня Губа дзвонить з Дніпра, ми дружимо у Фейсбуці, спілкуємося по телефону: «*Наташа, там в Новочеркасске или Красноармейске волыняка!*» Я тоді дивлюся, куди його. Ми завжди шукали руки лікарів, як і при Майдані, так і на війні.

Я кризовий менеджер, як кажуть. У мене немає медичної освіти, я юрист. Але, знаєте, хто шукає – той завжди знайде. Звичайно, багато людей мені допомагало. Наприклад, Оксана Сивак, яка тепер замміністра [охорони здоров'я], у нас діти

* Бій під Волновахою – це напад проросійських сепаратистів на підрозділ Збройних сил України, неподалік м. Волноваха Донецької обл., що стався 22 травня 2014 року.

** У 2014 році біля селища Весела Гора точилися бойові дії, 15 червня село було звільнено від проросійських збройних формувань, але 5 вересня колона батальйону «Айдар» потрапила в засідку, влаштовану російськими формуваннями біля селища.

*** Бої за Савур-могилу влітку 2014 року – бойові дії під час війни на Сході України за утримання контролю над курганом Савур-могила, розташованим у Шахтарському р-ні Донецької обл.

**** Бої за Іловайськ відомі також як Іловайський котел – бойові дії, що розгорнулися під м. Іловайськ Донецької обл. в ході війни на Сході України у серпні 2014 року.

ходять в один клас. Ще була «Ініціатива Е+». Але ж невипадково так трапилося, що я опікувалася саме волинянами. Бо, наприклад, були волонтери в регіонах – ковельські, луцькі. Ми усі між собою дружимо, спілкуємося, але вони просто беруть людину і опікуються нею за місцем проживання. Адже по-іншому – це нереально, такий підхід територіальний – правильний.

Знаєте, якою була моя мета? Щоб ті хлопці молоді, поранені, здобули освіту. Більшість атошників моїх пішли на юрфак, хтось на будівельника. Ми допомагаємо щодо освіти, а хтось, до речі, квартиру отримав. Мені було легко і просто, мені допомагали всі, бо я була помічницею депутата і мене знає багато людей. Я знаю чітко, кому дзвонити. Я набираю мера, він: «Що треба?» Або, не дай Господи, якщо загиблий, то все ж питають: «Що треба?» Координувалося при цьому усе. Я собі тільки писала ім'я пораненого і кого я про що попросила. З мене потім сміялися, що я ніби доручення даю, нарізаю. І тільки так: увечері галочки розставляю – це, це, це вже зроблено.

Дивіться, Інститут нейрохірургії ім. Ромоданова, там Вітя Яцик, наші діти – однокласники. З Інституту хірургії та трансплантології імені О. О. Шалімова – купа народу допомагає. У мене й зараз там двоє поранених атошників. Це зв'язки, які були ще з домайданівського життя. Жодної не було відмови. Деколи, можливо, соромно було казати, що ти – помічник народного депутата, тому деколи казала, що просто волонтер, і так проходило. Тож по-різному. Було легше, ніж іншим дівчатам, бо були можливості. [Місцева громада працювала]. До речі, у мене шеф – волинський депутат [Степан Івахів], тільки в його окрузі – 127 сімей загиблих і поранених. Я навесні робила, за його дорученням, об'їзд кожної сім'ї, 120 сімей. І в кожній із цих сімей – повна політінформація: про їхні права, пільги. Зараз ми розробили брошури, 1000 екземплярів для демобілізованих. Бо дуже багато хлопців приходять і не знають, які пільги в них є. Брошура – це 24 сторінки, де не тільки повністю роздруковано, які ти маєш пільги, а й за якою адресою звертатися, механізм застосування. Ще й позаду заява – відриваєш, заповнюєш, приносиш. З усіма телефонами. Ми для Волині робили, то там Ковель й інші. <...> Зараз ми її видрукували, будемо розповсюджувати. <...> Крім того, я хочу вам сказати, що багато людей зневірені. Багато людей не вірять, що можна отримати щось, і не звертаються через це. Коли їздила по сім'ях загиблих і поранених, я брала із собою атошників, які отримали <...> земельні ділянки, як і належить. А коли мені казали: «Що ти тут, Наташо, розказуєш?», я кажу: «Ось, Андрій Луцик. Кіборг, орденоносець. Андрію, розкажи». Андрій розказує. «Та ви що? Не може бути!»

Із тих пільг, які на даний момент офіційно заявлені атошникам, не працює пільга безкоштовного лікування, якщо ти вже демобілізований. Постанова Кабміну така: коли людина демобілізувалася, вона приходить у лікарню – за місцем проживання, або в центр, якщо є направлення в якусь центральну клініку, і вона має бути безкоштовно пролікована, забезпечена ліками. Є постанова, а механізму виділення на неї коштів немає. Декому з лікарів дуже соромно за це. Наприклад, в [Інституті] Шалімова Андрій Луцик лежить, ми намагаємося, щоб йому руки не відрізали, вже другий рік боремося за руки. Ми пішли до заступника головного

лікаря Руслана Маслюкова. Він дав доручення лікувати якимись фондовими грошима, не державними (а на Луцика має держава виділяти кошти, бо в Шалімова він уже півроку лежить). Є тільки шлях благодійницький. Це його – лікаря – власне рішення, його власна воля. Так само у волинських лікарнях, у ковельській лікарні. Так не має бути. Хлопець має йти в лікарню – за ним мають іти кошти. Я завжди кажу: під лежачий камінь вода не тече, не відкриваються тільки ті двері, в які не стукають. От ви захочете – і у вас усе вийде. Тільки треба піднятися з дивана і піти зробити – ніжками, ручками, в оченята подивитися. Я ж кажу, Саші Гучу за день зробили паспорт. Просто прийшли, набралися хоробрості. Треба хотіти це робити. Я кажу, що волонтерство – це дві речі: бажання і можливості. Бажання у всіх майже однакове, це – бажання допомогти. А можливості у всіх різні.

Хтось може гладити й панькатись, а хтось [жорсткіше]. Наприклад, я дуже жорстка. Знають, коли мене не слухаєшся – то я можу більше тобою не займатися. Має бути дисципліна. Я не буду сидіти з тобою і сюсюкатися: я тобі нічого не винна абсолютно, це суто моє бажання. У мене майже всі хлопці з села, тільки двоє з міста. Потім усі запрошують у гості – на весілля, до родини. До речі, у Толіка Устенюка 2 жовтня весілля, поїду. Вони в лікарні одні, а коли дивишся в тому середовищі, які в них батьки – вони гарні люди, люди землі. Проте вони настільки безпомічні, для них те, що по телевізору показують, – то космос. Коли я прошу заповнити якесь звернення, то підпис ніхто свій не поставить, бояться. Тому всі мене знають, я достатньо жорстка, якщо беруся. Мене, наприклад, Устенюки більше тижня вмовляли, щоб я взялася як волонтер за їхню дитину. Волиняки ж, свої люди. Саме був сюжет на «1+1» (а його поранили на День Конституції). Перед цим я сказала, що більше не волонтерю. <...> Тут дзвонить мені ця мама, вона підключила усіх, хто мені тільки не дзвонив: «Візьми того хлопця». Я їй [сказала]: «Знайдіть волонтера, я все йому допоможу, сяду з ним, розпишу схему. Але сама я – все, більше не буду, поставила табу». Вони два тижні шукали, нікого не знайшли. Я коли прийшла в лікарню, подивилася на Толіка, він лежить, 50–60 кг ваги, а нога всихає, ноги не стане. Що з ним робити? Мати весь час коло нього, я навіть її до себе запрошувала переночувати, помитися – вона жодного дня не вийшла зі шпиталю, поки ми його у Францію не відправили. Вона мене як тільки не вмовляла, навіть гроші пропонувала, «тільки візьміть». Бо знала: якщо візьмуся, точно щось знайду. Тепер ми дружимо. День народження – мені пхають курей, гусей. Це всі так. Дехто самогонку жене. Як на Волинь приїжджаю, мама Мовчана знає, що я холодець люблю, смажену картоплю. Це, знаєте, як члени родини, вони знають мою сім'ю, я знаю їхню сім'ю. Людський зв'язок.

Вони мені нічого не винні. Просто так склалися обставини, що Бог допоміг. Ми просто руки Бога на Землі. Коли щось складалося, то воно дійсно було з Благословення Божого. Бо були такі кути, а тут – оп! І якась дорога. Ми одне одного підтримували. Я пишаюся цими дівчатами – Марина Лисак, ще одна Марина, Прудкова (я не пам'ятаю точно прізвища), Альона Дружиніна, Наташа Воронкова, Яна Когут, Юліана Литвиненко◆, Влада Вайсберг, Боря Даневич, юрист майданівський, Аня Гулевська, голова Фонду благодійників, Настя Попсуй теж кинулася,

не розуміючи, куди вона кидається. Люди просто намагалися допомогти. Лєна Масоріна. Можна перечисляти без кінця. Багато людей прийшли вже потім, стали потужними волонтерами. Усі ми дружимо. Тому, дасть Бог, усе буде добре.

Хочу окремо відзначити Олю Чуйко◆. Вона тоді ще, під час Майдану, представляла Фундацію Шептицького. <...> Вона дуже багато хлопців відправляла в Австрію, домовлялася по католицьких каналах. Ми мали з нею летіти, здається, 12 лютого. Ми з Олею ще стояли, дівчина була в австрійському посольстві, у нас був літак замовлений, і Гуч, і Запотоцький мали летіти. І клініки не підтвердили, що приймуть, в останній момент, біля віконечка в посольстві. Оля полетіла наступного дня з п'ятьма хлопцями в Австрію, майже всі з 12-ї лікарні, вона там волонтерила. Я залишилася. Оля дуже багато зробила, це людина, яка день і ніч <...> спілкувалася, намагалася це зробити безкоштовно для родини. <...> Я їй дуже вдячна, вона дуже багато робила для наших хлопців і зараз робить для атошників.

Ірина Панченко:

«Ми не можемо сидіти, поки чоловіки б'ються, воюють. Ми повинні їм допомагати – робити те, що нам під силу»

Що я можу розказати про Майдан і саму організацію й ініціативу «Допомога постраждалим в Києві», яку я започаткувала? Почнемо з того, що в листопаді, на момент, коли почався Майдан, я працювала конференц-менеджером у Всеукраїнській благодійній організації «Люди, які живуть з ВІЛ». Чесно кажучи, на самому початку я чомусь постійно хворіла. У мене не припинявся якийсь грип, чи що, був страшний кашель. Захворіла я, коли з роботи прийшла ввечері на Майдан ще в листопаді, у перший тиждень. Був дощ. Були люди такі розгублені. Хтось намагався щось у мегафон говорити. Ну і багато виступало таких спікерів, скажімо, трохи розсіяних, розгублених, які хто що хотів, те й вигукував. <...> У той час я зрозуміла, що без підготовленої кимось сцени, виступів, якогось плану люди будуть собі ходити, як гуси. Я ж була активістом і під час Помаранчевої революції, а [революція] 2013–2014 року теж взимку, той самий період. Я зрозуміла, що дуже важко людям самим організувати все. <...> Не готове наше суспільство до того, щоби взятися, самовизначитися, якось розподілитися. А вже коли хтось почав, тоді люди можуть долучатися. Другий феномен: попри те, що вже стільки розчарувань нам послала доля в політиці та й у громадському секторі також, люди продовжують чекати на месію, тобто на людину, котра прийде, як лицар, і всіх порятує. Люди абсолютно не вміють і не хочуть вчитися організовуватися горизонтально. [Проте] я розуміла, чим небезпечні вертикальні організації, навіть у боротьбі за все найкраще і проти всього поганого: тим, що лідера організації можна скомпрометувати, його можна підкупити, бо він людина. Дуже багато є

спокус, розумієте, а гроші – це найбільший виклик для нинішнього суспільства. Скажімо, люди не завжди розуміють, що репутацію не купиш, і вона найдорожча. Адже в нас ніколи і ніхто не був притягнутий до відповідальності. <...> Але люди хочуть, аби прийшов спаситель, а тоді вони підключаться – хто чим може.

<...> Я не очікувала, що буде Майдан взагалі. Я думала: ось люди зібралися, походили по дощовому Майдану, от і підуть вони додому, та й усе; <...> казатимуть, що знову нічого не вийшло, влада собі як влада, суцільні, як мовиться в пісні, бандити. Вперше я безпосередньо брала участь у подіях 1 грудня. Я хвора сиділа вдома, на лікарняному. Мені хотілося бути на Майдані, але я почувалася знесиленою: постійно в мене повторювалось одне й те саме, щось наче застуда. <...> Ясна річ, йдучи на роботу, я вже не можу ввечері не зайти на Майдан, розумієте? Тим більше, що я їду в метро через Майдан Незалежності. Ну, і як я не піду? І от 1 грудня я побачила вдень, вже десь так по обіді, що починається, скажімо так, недобра ситуація під Адміністрацією Президента. Там і Сашко Положинський був, і Дмитро Гнап стрімив звідти, що там уже ніби якісь «тітушки» з'явилися, а потім оцей трактор і тому подібне. Тож я подумала, що там, напевно, без насильства не обійдеться, будуть сутички. Розуміла, що, по-перше, я хвора. По-друге, в мене зі спиною проблеми, і що я можу зробити – я жінка, зрештою. Але не змогла всидіти, мене якось так, знаєте, ніби мені хтось сказав: «Встань і йди!» І я пішла.

Пригадую, це такий абсурд. Наші сусіди купували якусь техніку великогабаритну, і в них залишилися картонні коробки, що їх вони не встигли викинути, з пінопластовими рамками, обгортками. Що робить жінка 39 років? Встає, одягає вільну куртку, знайшла якісь такі штани, щоб не шкода, як порвуться, потім якесь легке взуття, щоб легко бігти. Я розуміла: от піду – і мені дадуть раз кийком по хворій спині, і просто можу все життя нерухомою бути, багато не треба, а по голові – тим більше. Але зрозуміла, що всидіти не зможу, тож напхала в рукави пінопласт, під спину собі підклала. Нарізала лимони, у мене були, оскільки хворіла, взяла мінералки. Я читала якось у Фейсбуці, <...> як у Єгипті, під час революції на майдані Тахрір вони рятувались від сльозогінного газу: що треба лимон тримати в роті, промити очі, випити багато води і тому подібне. Я купила дві пляшки води, більше не могла нести. І купила в аптеці все, що там було: бинти, перекис водню, все, що могла в наплічнику нести.

Пішла я туди, а там, поки прийшла, вже були атаки. І так дивно вийшло, що людей дуже жорстко бив «Беркут» – він то набігав, то відбігав. І людей вони захоплювали, а там таких людей, які не готувалися й не мали в торбі навіть лимона, була більшість. Я туди прийшла свідомо, хоч якось підготувавшись: взяла два шарфи, аби прикривати лице, тобто рот і ніс, щоб не дихати. Хоча, коли в тебе кидають оцю шашку з газом, це не так уже й рятує, чесно кажучи. Я побачила, що там є підлітки, є жінки, які прийшли з чоловіками, просто піднялися вгору Майданом і побачили, що там таке робиться, і вони не змогли звідти піти. І от набігає «Беркут», і всі ніби втікають вниз, а потім поволі люди знову піднімаються. <...> І знову розуміють, що кожен може отримати палицею. Там не було на той час спеціально підготовлених людей, я не бачила тих, кого називали провокаторами, що вони

ніби добре були екіпіровані, в якихось балаклавах, – я жодного не бачила. Там були такі люди, як і я. Деякі жінки кричали: «Володя! Йди додому! Пішли додому, нащо тобі це треба?» А не виходить, він каже: «Йди додому – я зараз прийду». Той Володя не йде, і жінка його теж не йде. Вона тільки там вигукувала щось, а потім, коли Володя вже брав каменюку, то й вона брала каменюку і кидала в той «Беркут».

Знаєте, найгірше враження було від того, що внизу [на Майдані] в цей час відбувався концерт, і зі сцени сказали, що всі, хто перебуває під Адміністрацією Президента, – це провокатори. Ну, ось у такому випадку, я – провокатор. <...> Я думаю, питання в тому, що люди не могли кинути [побратимів, які вирішили усе ж там залишатися] і піти. <...> Мені здається, що, якби люди з Майдану піднялися, вони усе ж зайняли б Адміністрацію Президента <...> Розумієте, гадати, що було б, зараз, звісно, трошки некоректно. Але мені здається, що, можливо, під натиском, коли б вони побачили, скільки людей, вони б так не нівечили, не калічили тих, які їм там потрапляли під руку. Бо оці здоровезні бугаї-космонавти – вони були там усі підібрані, здоровезні – гатили, били жінок, били чоловіків дуже жорстоко при мені.

Якимось дивом я не отримала жодного удару. Чим я займалася? Там поряд була школа з вивченням грецької мови, не пам’ятаю номера [школа № 94]. Там сиділа чергова, така літня жінка, котра розповідала, як «*при Совєтському Союзі було хорошо, и что это вот сейчас происходит?*» <...> Там було багато порожніх пляшок, тому що люди йшли з Майдану, пили воду, а потім кинули її та й побігли. Я набирала воду в шкільному туалеті в ці пляшки і носила впродовж кожної з атак. Люди, які там залишилися чи падали, вони, як правило, всі кашляли, [в них] текли сльози. Треба було промивати їм хоча б очі, лице, руки закривавлені. А потім у ту школу все ж занесли двох поранених. Одного чоловіка принесли, котрому перебили ногу, а другому розсікли губу. Він не бачив, що з ним робиться – юшила кров, увесь закривавлений, спереду вся куртка в крові. Він сам пошкандибав до Олександрівської лікарні. <...> Я йшла знову, несучи воду, весь час бігала, як той кур’єр, з водою, сама несла, мені ніхто не допомагав. Чоловіки були зайняті тим, що давали по можливості якусь відсіч. Коли «беркути» хапали когось і били цілою купою, то люди намагалися їх відбити, кидаючи в них каміння. І от одного беркутівця повалили, він не встиг відбігти разом з усіма своїми, а він дуже люто бив (це було на моїх очах) якогось хлопчика такого, ну, хлопець-підліток, зовсім худенький, – так той повалив його і так захопився биттям, що не помітив, як пішли його ці колеги, так би мовити. Люди підбігли, стали гамселити його і приговорювати: «Ну, що, сука! Тепер ти розумієш, що таке бити всім одного?» Ви знаєте, це страшне явище, як з одного боку, так і з другого. Один мужик вигукнув, такий старший дядько: «Хлопці, не уподобляйтесь [їм]. Що ви робите? Дали йому, та й відпустіть». Був такий момент.

<...> Виявилося так, що жодної «швидкої» нема. А потім я раптом побачила – бо виймала постійно телефон подивитися, чи є хоч одна поділка в цій мобільній мережі, – заледве одна поділка з’явилася, то написала у Фейсбук, що я під АП, будь ласка, всі, хто може, телефонуйте у «швидку», тут немає жодної допомоги, а людей б’ють, сильно. І це повідомлення, як не дивно, завантажилося у Фейсбук.

<...> Побачив його мій друг зі Львова і почав телефонувати: і на Громадське, і друзям у Київ, тобто писати: «Поширюйте пост, щоб "швидкі" їхали туди». І вже почали їхати туди «швидкі». Розумієте, чому люди там лишилися в цьому кільці? Було неможливо звідти вибратися. Тому що з Майдану заблокували добровольці, а з усіх інших місць – «Беркут». Люди виявилися там у пастці, звідки треба було тікати. От, власне, була така ситуація, тому й «швидкі» не могли під'їхати. Може, вони і під'їжджали, а їх ніхто не пускав.

<...> Для того щоб виїхати додому, я спустилася вниз до театру Франка, чула, як на Майдані в цей час Руслана і всі танцюють і співають. Паралельне життя. Це був перший досвід, коли я зрозуміла, що, напевно, життя зовсім інше. Я пережила перший отакий бойовий досвід із ризиком для життя. Йдучи, я багато думала, рефлексувала. <...> Я бачила кров, і сама дивувалась, що не злякалася, здивувалася, що жива. Їхала і не вірила, що в мене нічого не пошкоджено. Забула, де в мене ноги, а де – спина, і що взагалі я хвора. Я ні разу там не кашлянула. Цей стрес навіть припинив оцю рекурсію постійної хвороби.

Другий знаковий момент, 19 січня, на «Вогняне» Водохреще, я була вдома і дивилася стрім, що відбувалося перед Українським домом і далі. Побачила, що постраждалих ще більше, що люди не втікають, а намагаються атакувати, відбивати своїх. І я подумала про свій досвід у 2004 та 2005 році, з Помаранчевої революції, адже там теж були постраждалі люди, і ніхто про них не попіклувався. <...> Мені спало на думку, що людям, які готові тут і зараз покласти своє життя і здоров'я, їм потім ніхто не подякує. Вони можуть бути скалічені на все життя і жебрати в пошуках хоч якоїсь допомоги. У сім'ях вони можуть не знайти розуміння, тому що їм скажуть: «Чого ти поліз? Ти бачив, що там стріляють. Чого ти не пішов додому? Де твій здоровий глузд?» Але ж тут не йдеться про здоровий глузд, бо здоровий глузд дуже часто нам заважає жити по-людськи. Він нам і допомагає, але дуже часто, коли переважають, скажімо так, індивідуальні інтереси над колективними, то ми через те й не можемо швидко гуртуватися, бо починаємо роздумувати, вагатися і тому подібне. Дуже часто в певні моменти це спрацьовує проти нас. У цьому випадку я здивувалася: скільки людей готові піти на жертви. Вони ніби, знаєте, такі відчайдухи. Я подумала, що насправді не можу битися, тобто, як жінка, прийду і буду тільки заважати тим, хто кидає «коктейль Молотова» чи жбурляє каменюку. Я жбурляла дуже погано на фізкультурі й бігала не дуже швидко. Тому я, напевно, можу зробити щось інше. Дала сама собі обіцянку, що, коли я буду жива, то щось робитиму, аби ці люди отримали якусь подяку, чи хоча б мінімальне якесь визнання.

Вже вранці 20-го числа стало відомо, що дуже багатьом людям прострелили очі, стріляли бойовими патронами, й опіків дуже багато, і травмованих багато. І в Олександрівській лікарні теж є постраждалі. Я була на роботі, а ввечері я зідзвонилася зі своїми знайомими, і ми пішли в Олександрівську лікарню. Купили якісь продукти, щось мінімальне, якісь зубні щітки. Бо я знаю, що таке лікарня – це жах. Родичів нема, багато іногородніх. І знаєте, ми прийшли й зіткнулися з тим, що в Олександрівській лікарні ніхто не каже, чи є там постраждалі. <...>

На мене медперсонал дивився великими здивованими очима, і вони казали, що у них нікого нема. Я зрозуміла, що є проблема з цим, що, звісно, система вважає тих, хто їй протистоїть, злочинцями, і лікарі не хочуть видавати людей, щодо яких репресивна машина уже запущена. Що я зробила? В цій ситуації ми купили все, що могли, скільки було грошей, і прийшли вже з кульками. Я підійшла до якоїсь медсестри чи нянечки і кажу: «Я нікого тут не знаю, ми прості люди. Знаю, що ніби є постраждалі, ми їм тут купили. Скажіть, будь ласка, як можна передати?» Вона так подивилась на нас – ну, можливо, я була переконливою – і каже: «Йдіть за мною». Потім вона покликала іншу нянечку, а я кажу: «Ну, мені хотілося б у палату зайти, щоб знати, куди я можу пізніше ходити. Хто може показати?» Вона дуже обережно заводила в палати. Багато хто лежав ще під наркозом після операції, і вона казала: «У цього нікого немає, у цього нікого немає». У палатах біля деяких хворих сиділи родичі, які казали: от цього привезли чотири години тому, одяг його весь у кіптяві й порізаний. Він травмований, перебинтований, то ми дали йому супу, щось своє принесли й погодували.

Там ми познайомилися з Артемом [Миргородським◆]. Він там був, здається, з іще з одним хлопцем – Олексієм. Ми зібрали і ніби від свого імені лишали людям по 200 гривень. Бо, знаєте, людині може захотітися щось з'їсти, чи поповнити картку, подзвонити родичам. <...> Ми з друзями зробили кілька ходок у цю лікарню упродовж вечора й поїхали додому, розуміючи, що це – тільки надводна частина того айсберга, який є насправді. Нам навіть сказали по секрету, що постійно навколо лікарні кружляють якісь мутні типи і розпитують лікарів: «А хто у вас є у відділеннях?» З міркувань безпеки лікарі – а вони ж мають фіксувати, і якщо є вогнепальні чи ножові поранення, мусять у міліцію подати звіт, – прийняли рішення деяких хворих, у яких прострелені очі, перевести в пульмонологію. Вони взяли на себе відповідальність, бо виписувати їх у такому стані не можна. Декого [заховали] по інших відділеннях, а деякі самі втекли, хто міг тікати.

Я зрозуміла, що така ситуація може бути у багатьох лікарнях, тому написала про це на Фейсбуці. На другий день почали збиратися люди, я кажу: «Три ходки робити без машини – це важко. Може, в кого є машина, то я оплачу бензин, можемо на розвідку в якусь іншу лікарню поїхати. Люди, треба організовуватися, особливо жінкам. Ми не можемо сидіти, поки чоловіки б'ються, воюють, ми не можемо сидіти і просто переживати за них. Ми повинні їм допомагати – робити те, що нам під силу. Що ми можемо – це ліки якісь купити, моральну підтримку надати, чогось понаготовувувати. В кого нема коштів, можна, наприклад, просто прийти і допомогти». Дуже багато людей пристали на цю пропозицію. Надвечір ми вже зустрілися, приїхали люди на чотирьох чи п'яти машинах, абсолютно незнайомі або знайомі через третіх осіб. Ми поїхали в лікарню БСП і, приїхавши туди, побачили, що там «швидкі» привозять травмованих людей. Видно, що вони з Майдану, а там – у приймальному відділенні – просто чергує міліція.

[Волонтерів] не було нікого. Всі люди дивилися стріми чи писали зойки, впадали в екзальтацію – хто як реагував. Принаймні ми не ідентифікували там нікого. І найстрашніше [було], коли ми там зайшли в закритий бокс. Це ніби ре-

жимний об'єкт, у якому тримають під наглядом міліції ув'язнених, затриманих, які травмовані і не можуть перебувати в умовах слідчого ізолятора. Вони перебувають у лікарні, але там абсолютно режимний пропускний об'єкт. І там повно цих міліціонерів, які на наших очах звозили з різних операційних, з різних відділень, приводили в кайданках людей. Ходили вичисляли, шантажували лікарів. Чого ми в БСП зразу масово приїхали? Коли я, перебуваючи на роботі, написала, що планую в іншу лікарню, що треба організуватися й по всіх лікарнях ходити, то дала свій номер телефону. Мені почали дзвонити люди, в яких були авто, і я їх просила: «Поки я на роботі, чи не могли б ви заїхати і подивитись, яка ситуація в тій-то лікарні?» Один чоловік поїхав у лікарню БСП, подзвонив мені й доповів, яка там ситуація. Він ходив по палатах, навіть записав прізвища [деяких] людей, але дуже багато почали втікати, тому що шниряють по палатах менти і просто забирають людей з лікарні. Люди діваються кудись, зникають. І хто міг втекти? Але ж, розумієте, в лікарнях їх тримають без одягу. Люди взимку в капцях, у шкарпетках, біжать мало не в спідньому кудись заховатися. А вся лікарня, можна сказати, оточена, тобто у кожному відділені внизу стояв міліціонер, ми це побачили.

Якимось дивом вийшло, що Борис Даневич й інший адвокат, що були там на прохання батьків, пройшли в той бокс. Я [запитала], скільки там людей, а вони кажуть: «Ну, ми не бачили». Ми швидко так перемовилися. А в нас із собою були торби такі – ми заїхали в «Ашан», купили так звані «стартові пакети», так їх називали. Бо людина потрапляє в лікарню, а їй немає, як правило, на чому спати, рушника нема, зубної щітки чи бритви нема. Сік, вода, бутерброд – щось з'їсти, бо ж відомо, як годують у лікарнях. І до тих, хто може собі зарадити, але має легкі чи середньої важкості травми, хто може щось їсти, а з ними нема нікого, нема родичів, ми не з порожніми руками їхали, а з тими торбами. Ми складалися самі, і [люди] казали щодень: «Давай картку, будемо тобі перераховувати, щоб ти щось купила, бо самі поїхати не можемо». У мене на той момент не було картки «Приватбанку», і моя знайома запропонувала мені свою. І поки ми доїжджали до того «Ашану», в неї приходили sms-ки, що на картку надходять дедалі більші суми.

Я розумію, що це було дуже небезпечно. Але, з іншого боку, ми всі проти системи – ми всі ризикуємо. Такий вибір: або сидіти тихенько вдома і бачити, як наших б'ють і чавлять, або щось робити. Ти не знаєш, де тебе знайде куля, чи палиця, чи ще щось. <...> Іншого виходу не було. І я, і люди, які приїхали, вони усвідомлювали, що нас зараз можуть запакувати менти в тій же лікарні, що ми можемо не повернутися додому, що ситуація непевна. Але ми своє робимо, і нам це подобається. Це кращий вихід, аніж коли перебуваєш у відчаї, і коли тобі когось дуже шкода, коли відчуваєш досаду, бачиш навколо несправедливість, то найкращий метод терапії – це встати і робити ту справу, яку можеш. Хай вона буде найменша справа, але це найкраще. Фактично ти менше ризикуєш, роблячи, тому що не думаєш про ризик багато. Ти усвідомлюєш, але ти сподіваєшся, що просто зараз всім не до тебе, що це – дрібна насправді справа. Нічого надзвичайного, ти не є відомою особою, не є політиком. І якщо, скажімо, вас десятеро зібралося, то спробуй всіх відслідкуй, може, хтось і втече.

Отже, ми почали вдавати родичів тих, хто перебуває в тому боксі. Вийшов Боря Даневич, вийшов його колега-адвокат, назвали кілька прізвищ. <...> Тож ми розподілилися з дівчатами і хлопцями. Прийшли з цими пакетами, ніби ми один одного не знаємо. <...> Коли я передавала своєму підопічному, мене питали: «Хто ви йому?», а я казала: «Я не знаю, що вам сказати. Мені адвокат сказав краще нічого не казати, – таку сільську бабу вдавала, – ми родина з села, я не знаю, як допомогти. Що трапилось? Людоньки, що ж це робиться?» Я просто несла таку ахінею. Оскільки мені це вдавалося, то решта на моєму фоні виглядали адекватно, тому до них ніхто не чіплявся.

Повернувшись, я написала у Фейсбук, що ми їздили оттуди, а ситуація отака, що люди повтікали, треба їх рятувати – евакуацією займатися. Тому що травмовані люди, які не можуть втекти <...>; їх же можуть катувати, ніхто не знає, що відбувається в тому боксі. Боря сказав: «Я всіх, кого встиг побачити з цих хлопців – чотири чи скільки чоловік. А їх невідомо скільки. І нас не допускають до всіх». [Їх ще й вивозили кудись.] Я зрозуміла, що назад вороття немає і не можна припиняти цю діяльність. Зробила сторінку окрему на Фейсбуці, назвала її «Допомога постраждалим в Києві», і почала туди писати інформацію: що вважаю за потрібне зробити, вказала телефон, аби дзвонили. Купила картку. І якось із тих людей, які поїхали в БСП <...>, у нас склався кістяк першої такої ніби команди. Ми обмінялися телефонами, і на картку почали валитися гроші. Це мене страшило, бо я розуміла, що, коли захочу припинити цим займатися, то я, по-перше, мушу звітуватися за кожну копійку. <...> [По-друге], це – велика відповідальність, я її усвідомила. Тепер не маю права ні захворіти, ні пустити все якось самопливом – мушу цим займатися. Я розумію, що можу втратити роботу, хоча для звіту я, в принципі, всі істотні справи встигала робити. <...> Так вийшло, що в громадській організації*, де я працювала, <...> діяв підпільний шпиталь. У цьому підпільному шпиталі ми опікувалися людьми, які туди потрапляли, і привозили туди все, і допомагали медикаментами. Тобто, фактично, у мене на роботі люди організувалися і зробили без мене, без моєї участі те саме [що робила я в лікарнях].

<...> Найважливішим у той момент було, що я хотіла подати знак усім [причетним]. Знаєте, тут є певна обіцянка, яку я собі дала, що кожного згадаю, а кому зможу – допоможу. Щоб кожний мав якийсь фідбек, зворотний зв'язок, мовляв, не марний ваш подвиг, ваша сміливість, а ваша звитяга оцінена кимось незнайомим, і цей незнайомий протягує вам руку і дякує. Коли ми передали ці пакунки [постраждалим], я [думала про те], що хлопець, який там оточений міліціянтами – йому там будуть промивати мозок ці менти; <...> він там лежить побитий, над ним знущаються ці менти, хихотять, регочуть – а він і не здогадується, що хоч ми його не знаємо, але ми йому вдячні. Хочемо якусь звістку йому подати, мовляв: «Друже, ми про тебе пам'ятаємо, ми про тебе попіклуємося – ти не один». Зрештою, кожна допомога несла в собі отаке, знаєте, моральне зерно.

<...> Важко було спочатку, [коли ще] не було стільки активістів і волонтерів. <...> Ми приходили туди, де нікого не було. В Олександрівську лікарню пішов

* Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД.

потік, незважаючи на те, що там були і слідчі, і всі. Чим більше людей ходить, тим більше воно якось іде, і ще більше приходять <...>. От ми недарма поїхали в БСП, хоча планували в Олександрівську знову приїхати. <...> Бо БСП – це така величезна машина, розумієте, це Лікарня швидкої допомоги, «швидкі», як правило, туди завозили людей. І важливо було прийти саме тоді, коли ніхто не приходить. Дати про себе чути і знати постраждалому: ми є – про тебе хтось піклується.

<...> Я щаслива, що мені вдалося це все поєднати. Подяка має виражатися і матеріальним виміром: ми хочемо передати вам те, що зараз найнеобхідніше: ліки, кошти на реабілітацію. Адже ці люди поверталися на периферію, у свої населені пункти, в нетоплені хати, без грошей. Вони ж самі витрачалися на Майдан. Скажімо, було питання від родини: «Чому ти покинув нас?» Люди втрачали можливість працювати через травми. Більшість чоловіків, яким кулі виймали в умовах майданного намету, не плакали там, не кричали. Але вони, знаєте, тоді плакали в трубку, коли я казала: «Це від народу України для Вас зібрано, прийміть, будь ласка, з подякою». І я розуміла, що роблю щось справжнє, і справді те, що потрібно.

Я була абсолютно проти купівлі обладнання в лікарні. Я не фінансувала лікарні, медичні заклади, тому що при нашому рівні прозорості й корупції завтра те обладнання опиниться не знати де. Я сказала, що ми фінансуємо народ України, тобто, народ України через нас фінансує іншу частину народу України – тих, які постраждали.

<...> Ми побачили, що треба більше допомоги, що є величезна потреба у постраждалих у допомозі, яку не може забезпечити ні держава, ні муніципальні служби, ні МОЗ, ні Міністерство соціальної політики. А особливо й не чути було, я перепрошую, організації громадянського суспільства, не було чути, чесно. От де був фонд «Відродження*», наприклад? <...> Навіщо нам організації громадянського суспільства, які не можуть мобілізуватися? Люди можуть, а значить, могли мобілізуватися і урядові організації. <...> І волонтери, як, скажімо, організатори громадянського суспільства – у них є механізми. <...> Але нічого, я нікого не звинувачую, тому що я відповідаю за те, що сама робила.

Ми зрозуміли, що в людей є величезна потреба допомагати. Дуже багато неконструктивних проявів: люди зойкають, ридають, сидять дома в депресії, дивляться ці стріми, не знають, чим допомогти, куди бігти, заламують руки. Тобто для таких людей, які хочуть допомогти, ми створили гарячу лінію: просто посадили двох людей з наших волонтерів, і я сказала: «Робіть табличку». Дзвонять люди і кажуть: «У мене є автомобіль, я можу під'їхати, підвезти туди». От записували номери телефонів, як звати людину, який у неї засіб, чим вона може допомогти. Знаєте, ну, з точки зору персональних даних, це ризиковано, знову ж таки, питання безпеки – це теж моя відповідальність перед людьми. Якщо я оголошую, і відгукнулося стільки людей, то я мушу продумати, як зробити, щоб ці люди за мене та за мою ідею не поплатилися.

---

* Про діяльність фонду «Відродження» під час подій Майдану див. свідчення Ксенії Шаповал у розд. VIII.

<...> Перші два тижні [працювали] по лікарнях. У нас постійно наростала кількість людей, які долучалися по цих табличках. Прийшли якісь знайомі, сказали: «Я бачив, що ти, Іра, пишеш на Фейсбуку, давай, я маю такий проміжок часу, у мене робота позмінна і деякий час я можу працювати вночі». Цих людей я посадила на гарячу лінію, давала їм інструкції. Я почала говорити про безпеку. Можливо, я розуміла, що коли накриється наша волонтерська група, то, фактично, накриється все. Я не знала про інші ініціативи, які почал би отак системно охоплювати лікарні. Я ж кажу, це було небезпечно в той час. Ми вживали заходи безпеки. Я купила найдешевші телефони, по 200 гривень, щоб ніякого не було Інтернету і тому подібного. Це був внутрішній зв'язок: окрім свого номера, у кожного з нас був оцей телефон «жабка», з якого не здійснювалися вихідні дзвінки поза групою. Це був телефон для нашої групи, а хто здійснював дзвінок кудись, навіть сам собі, той мусив викидати телефон разом із карткою – я видавала новий телефон. Можливо, цілком можливо, що ці перестороги абсолютно не були зайвими, тому вичислити нас було просто важко. Хто хотів би і взявся б, то зміг би, але ми, принаймні, додавали їм клопоту цим, розумієте? Ми збиралися і обговорювали заходи безпеки, у нас були хлопці, які радилися і радили мені, а я думала про це і казала всім.

У нас була сувора дисципліна. Не кожен витримував це. [Деякі] впадали в екзальтацію, чи вдавали із себе благодійника і Діву Марію, бо коли приходиш у лікарню, то тебе хапають за руки і дякують, цілують руки – це дуже приємно, але неефективно. Тож емоційно нестабільних людей ми просили покинути групу або пропонували їм щось пов'язане з безпосередньою координацією в лікарні. <...> Знаєте, кожного дня змінювалася ситуація. Сьогодні, наприклад, усе тихо, а завтра – якісь сутички, і вже лікарня набита новими людьми. Слід знати про їхні потреби, щоб їх задовольнити. <...> По-друге, я хотіла бути впевненою в тому, що я відповідаю за кожну копійку перед цими людьми. Якщо мені хтось довірився, то я мушу зробити так, щоб ця людина була певна, що кожна її копійка [працює]. <...> Тобто, що отримала гроші саме та людина, яка потребує. Адже у нас були жорсткі критерії верифікації постраждалих, тому що, знаєте, як тільки десь роздача, то дуже багато людей думають: «А чого не скористатися?» І були такі спроби. <...> Треба було створювати такі організаційні схеми, що їх обійти неможливо, коли я контролюю і мене контролюють. Бо коли одна особа на свою картку отримує гроші, а її ніхто не контролює, це нечесно. Тому що кожна людина може схибити, кожна людина може збожеволіти.

<...> У нас була криївка така, там, де ми всі збиралися, біля Майдану, ми винаймали квартиру подобово. Ми не розкривали наш штаб. <...> Я годувала волонтерів із гарячої лінії. Вони мали можливість зайти до нас у криївку, випити гарячий чай, з'їсти бутерброд. Тому що як це: позувати перед людьми, мовляв, ми волонтери – і з голоду падати на морозі? Тоді мої люди будуть неефективними, я буду неефективною. Я під'їдала з ними бутерброди так само, як і всі. Ніхто мені не купував ніякої ікри, нічого такого, але якусь канапку ми собі дозволяли, бо я розуміла так: ми робимо зараз більше, ніж будь-хто. Ми маємо право, бо якщо ми впадемо з ніг, [хто буде робити]?

От у нас, наприклад, людина займалася походом і закупкою. Я лишалася в офісі. Нам рідкісні ліки, дефіцитні медикаменти доставляли. Я змушувала всіх вести облік, тому що коли не беру я, але бере хтось у моїй команді, то я відповідаю. Я цю людину тримаю у себе в команді: довіряй їй, не довіряй – ви мене перевіряєте, то і я вас буду перевіряти. <...> У нас було приблизно 12 чоловік нашої команди, тобто це все координатори. Коли нам не вистачало рук, то координатор сідав і їхав у лікарню. Коли там не вистачало, чи були якісь непорозуміння в лікарні, то я так само їхала. <...> День мій починався десь о 8-й ранку, і я вже була в одній із лікарень – там, де проблемні пацієнти чи якісь організаційні моменти, де треба з медперсоналом поговорити, де треба було поскандалити навіть – коли перекривали доступ, чи щось подібне. Як правило, я бралася за все, що не мало успіху в моїх колег, тобто де треба було вже, знаєте, грати в доброго і поганого поліцейського, то я брала на себе роль найгіршого поліцейського, який приходив, з усіма сварився, але мав з того всього результат. <...> Я стою на тих принципах, що треба бути ефективним. Якщо ти робиш все можливе, але ти неефективний, то ніхто й не подякує, і правильно зроблять. Щоб це було результативно, найголовніше, щоб це було вчасно. *Bis dat, qui cito dat* – «Вдвічі дає той, хто дає швидко» [латиною]. Я дуже вимоглива людина, але ніколи не вимагаю від людей того, чого не роблю сама. <...> Деякі люди пішли, тому що не змогли тягнути таку лямку. Мали право, тому що, по-перше, сім'я, по-друге – стрес. Взагалі я казала і продовжую казати, що коли людина приходить до мене в команду волонтером, то працює ефективно, намагається не створювати хаос, а сісти й робити те, що треба. От завтра в мене нема кого на гарячу лінію посадити, і я кажу: «Ти, Олексію, сідаєш і робиш» – хоча він був координатором лікарні. Тобто у нас була взаємозамінюваність. Навіть якщо я опинилася раптом в офісі – ми називали «офісом» цю квартиру-криївку, – бо приїхала випити чаю, дорогою з однієї лікарні в іншу, а нема другого оператора на гарячій лінії, то я сідала. Ми всі так наловчилися.

<...> Ми контактували із «Безпечним транспортуванням», контактували з «Вартою в лікарні». «Варта в лікарні» з'явилася пізніше, коли вже не було такої загрози з боку репресивної машини. <...> Ну, чого гріха таїти, були проблеми і помилки. Можна подякувати всім людям за те, що хоч щось зробили. Але я думала, і стою на тому, що коли людина може зробити більше, ніж просто щось, то це її обов'язок. От я могла зробити більше. Я змогла налагодити гнучку мобільну команду, яка працювала системно, не втрачаючи контроль за коштами. Не було такого, щоб ми прийшли і, наче «коробєйніки», роздавали ліки хтозна кому. Може, якийсь алкоголік там був на Майдані, він собі совався й теж міг бути поранений. З одного боку, не можна, як сказати, ділити людей постраждалих, але ж зовсім не верифікувати їх теж не можна. Змушені були перевіряти. От був такий випадок: ми дали кошти трьом постраждалим. Я дала їм в руки десь по 500 гривень, ми їх поселили, евакуювали, дали їм усі медикаменти, купили їм інгалятор. Хазяйка квартири, яка їх поселила до себе, вона була за них відповідальна, за їхню безпеку, готувала їсти. Ми [їм] дали гроші на продукти, сказали – передайте. Вони скористалися тим, що хазяйка була лояльною і все за свої гроші купува-

ла, і в перший же вечір купили пляшку віскі якогось дешевого. Хвилиночку, то ви постраждалі чи хто? Я на другий день була там. Бо якщо людина так дискредитує поміч – значить, вона не постраждала. Тому що в лікарні БСП реанімація забита людьми, <...> ампула якихось необхідних ліків чи спецхарчування коштує 1000 гривень на день, і треба кожного дня 1000 гривень знайти, а ви віскі купуєте в ларку? Тож, Слава Богу, був один такий випадок.

<...> Дуже важко людей зібрати в якусь таку спільноту, щоб вони робили вдумливо. Навіть щось хороше [треба робити вдумливо]. Коли починається хаос, а особливо коли починається стрілянина і дуже багато поранених, їх усіх несуть на руках, то багато хто впадає в екзальтацію. От без людей, які вміють абстрагуватися від екзальтації та чітко проявляють у стресовій ситуації свої організаційні здібності, Майдан би не вистояв. Слава Богу, що в мене вистачило розуму, я досі дивуюся, бо, знаєте, можу розплакатися зараз – а тоді я не могла собі цього дозволити. Згадую себе тодішню: у мені в той час мобілізувалися сили, можливо, тому, що діє певний закон: якщо ти не для себе, а роздаєш, то тобі й сили додаються. Я не знала, що таке хвороба. Зараз я не можу, наприклад, лягаючи о 2-й ночі, навіть о 10-й годині ранку встати, бо в мене хвора голова і нічого не второпаю. А тоді я спала по три-чотири години, кожного ранку вставала і бігла.

<...> Ми розуміли, що самі не зможемо охопити всі лікарні. Тож організували спеціальну гарячу лінію, що працювала цілодобово, і просили інших партнерів, чи інших волонтерів зорганізуватися. Ми зголосилися допомагати фінансово, тому що в нас є кошти, але й лікарні повинні наші вимоги прийняти: перша – це адресна допомога, друга – чіткий звіт. Окрім того, будемо їх перевіряти. Ми будемо координувати, але будемо й контролювати.

<...> [Які лікарні були на нас безпосередньо тоді], я не згадаю. <...> От ми збагнули систему, що коли відбувається сутичка, то, крім БСП, ще одна з лікарень чергує, і туди поранених привозять. Вранці наші хлопці й дівчата з гарячої лінії обдзвонювали лікарні та дізнавалися, хто черговий, і до якої години ця лікарня чергує. Вони туди відправляли когось зі своїх людей або шукали з тих, хто по сусідству, й може підійти і допомогти, почергувати. Скільки людей туди прибуло, в які палати, в які відділення, записати прізвища, потреби: які ліки, що інше потрібно. А вранці ми цю інформацію отримували, а потім і ввечері. Якщо інформацію отримували вранці, то до вечора ми доставляли все необхідне. Були люди, які займалися закупівлею, а інші – координували постачання. Тому що дуже часто, наприклад, по якомусь списку людина могла у певний час на машині приїхати, їй дзвонили і домовлялися. От вона приїжджала та їхала на закупи – в «Ашан», чи в аптеку, чи ще кудись. Збирали відповідно до списку, привозили в лікарню і адресно розносили по палатах. Я наполягала на тому, щоб на тумбочку кожному покласти. І список покласти, і телефон, і візитку ДПК [групи «Допомога постраждалим в Києві»], тож людина може сама зателефонувати і сказати: «У мене закінчилося щось, у мене немає грошей, мені потрібно таку ампулу». От, наприклад, ми вирішили відпустити лікарню БСП трохи, там залишалось тільки двоє координаторів від нас або одна. Тому що туди зайшла «Варта в лікарні», і люди почали нести все, що

могли. А були й інші лікарні – туди взагалі ніхто не приходив. Ми намагалися їх охопити. Наш девіз: «Прийти туди, куди ніхто не ходить, першими».

<...> Знаєте, щоразу я перевіряла чеки, списки ліків, написані лікарем, який вів палату. Тому що дуже часто це були дорогі ліки. У нас була фармацевт, з якою ми перевіряли потреби, бо я в одному чеку побачила вітаміни «Для росту волосся і нігтів». Тобто медперсонал жучив, приписуючи щось, фактично, не потрібне людині з пораненням, всякі, знаєте, БАДи. Ми змушені були перевіряти весь час, щоб кошти були витрачені ефективно. Я відповідальна за кожну гривню. Якщо гривня не дійшла, якщо вона загубилася – значить, це Іра Панченко собі її в кишеню поклала. Всі так будуть думати, розумієте? І правильно. Я перша повинна пропонувати звіт. Ми фотографували чеки і публікували, у мене є звіт в Excel, там можна подивитися по кожному прізвищу: що, коли, хто, кому передав, відповідальна особа.

От почалися такі моменти: з'явилися інші благодійники, які хотіли теж допомогти. Ми їм [у лікарні] самі дзвонили, а вони зранку ще додзвонювалися іншим [волонтерам] і казали про ті самі потреби. Одного разу було таке, що 20 людей фактично в білизні лежали, бо штани їм розрізали, треба було їм спортивні штани, приблизно 20 штук. Ми оперативно привезли тих штанів і надвечір нам наша координаторка сказала: «Слухайте, тут навезли вже стільки штанів, що завгосп просить більше їх не везти». [Почались такі накладки]. Я через те перестала працювати з «Вартою в лікарні». Крім того, у «Варти в лікарні» не було постійних людей, а, як правило, студенти, які змінювалися. Причому були ніби координаторки цієї «Варти в лікарні». Я зустрілася з однією, бо побачила, що хаос. Я запросила її до нас і сказала: «Я готова фінансувати потреби, але організуйте, будь ласка, своїх людей так, щоб вони по 100 штанів не записували в чек і не дзвонили. Якщо дзвоните нам, то ми забезпечуємо, не треба дзвонити ще комусь: ми забезпечуємо, ми звітуємо, але ви маєте прийняти наші умови». Я виклала наші умови і сказала, що я от зараз готова: «Яку суму виділити для того, щоб ви зібралися там?» І щоб не було проблеми людського фактора, бо приходить наша координаторка, а дівчата там, наче гуси, починають сваритися: «А ти тут не стояла. А я волонтерка на цьому поверсі. А я тут уже третій день, а ти хто така?» Нам нема часу з'ясовувати, хто найголовніший волонтер. От я почала вербувати людей, які працювали тільки на нас. А за це гарантувала, що раз на день вони отримують гарячий чай і бутерброд. Бо ще потім ці всі студенти з «Варти в лікарні» дзвонили мені й казали: «Ми б з вами дуже радо працювали, але ми голодні й холодні. Ми тут з 6-ї ранку до 9-ї вечора, і від нас вимагають, але нам ніхто не дав навіть кусок хліба, то ми просимо самі в людей, які приносять хворим, часом тарілку супу або ще щось. Це ганьба».

Я зустрічалася з іншими ініціативними групами і казала: «Давайте будемо ефективними, давайте не будемо робити накладок». Знаєте, спочатку, наприклад, у нас був чоловік, у якого була страшна нейрохірургічна травма голови, і йому ми дали допомогу 25 000 гривень – це найбільша допомога. Чому ми дали таку суму? Бо не думали, що буде потім 18 лютого, з'явиться ще стільки травмованих людей. Стільки було в БСП цих хлопців, яких потім в Ізраїль розвозили, чи в Польщу, чи ще кудись, які взагалі втратили можливість рухатися, а життя їхнє було на

волосині! Потім ми узгодили таку умову, що всім даємо по 10 000 гривень. І категоризуємо ступінь тяжкості травм. Бо, знаєте, поки там обіцяли різне: то борт, то ліки, то ще щось... А в реанімації лежить хлопець, над ним сидить його сестра чи стара мати – їй нема за що собі навіть булку купити, розумієте, і вона під тою реанімацією сидить і невідомо, колють йому щось чи ні, можливо, немає чого колоти. То якщо ти приносиш 10 000 гривень, у такому разі, знаєте, – це істотно. Знову ж таки: *Bis dat, qui cito dat*.

Була така ситуація дуже прикра, що я досі її згадую. <...> У мене була проблема з лікарнею БСП, тому що там ніби почався поділ між головними і неголовними волонтерами на кшталт: «*А вас тут не стояло!*» Ми не могли дізнатися інформацію, хто на якому поверсі лежить, яке прізвище, чого потребує. Для того щоб допомогти людині, нам треба було проходити через кордон волонтерів, які не допускали й ніби приватизували собі хворого, задля якогось потоку коштів. Слухайте, це дивно. Там на першому поверсі, десь у вестибюлі, перед великим натовпом сидів пан Анатолій. Він на той момент був редактором газети, «Дєло» називається. Я не пам'ятаю його прізвища, але був факт: він не дав інформації нашій координаторці, сказав, що вся інформація – це його власність, він її збирав у себе в ноутбуці, в комп'ютері. Я подзвонила йому і сказала: «Чоловіче, я не бачила вас, коли тут шугали менти, і коли в боксі лежали люди. Так, зараз розрослася допомога і тепер більше волонтерів, але чому ви вважаєте, що постраждалі – це ваша власність?» Він почав мені тролити, що це персональні дані й він дуже боїться їх розголошення. Я сказала, що персональні дані вже нічим не зашкодять – не те що тоді, коли вас не було, коли тут стояв кордон із ментів, і треба було крізь них якось проходити, а тепер уже всі несуть, заявиш ти, що отака лікарня потребує стільки, – і люди біжать.

<...> Траплялися такі випадки, що досі мені дивно, як таке могло бути. <...> Я була ніби роздвоєна – розрулювати там, встановлювати порядок у них, то вони сприймають це як агресію. Тому що, справді, там люди теж чимось займалися, допомагали – просто вони несистемно допомагали і не домовилися між собою. Ти приходиш і починаєш їм диктувати, що це неправильно. Диктувати, мотивуючи тим, що ти тут була раніше всіх, і це та сама риторика, [що мені в них не подобається], так? <...> Це людський фактор, коли люди не можуть зібратися докупи, не визначившись: «Хто тут головний? Я тут головний». <...> Тобто всі хочуть керувати, а для цього треба мати здібності й нести відповідальність, тому що керівництво й відповідальність ідуть поряд, паралельно. <...> Я розуміла, що мені краще допомогти іншим, аніж займати свій час розрулюванням конфліктів із волонтерами. Мені розказували друзі з паралельних груп допомог про конфлікти. <...> Ну, я старалася тоді не зациклюватися, не думати про це, бо чітко розуміла, що мій пріоритет – це людина, яка сьогодні потребує допомоги. Тож я не буду бовтатися в цих колах, там, де невідомо, хто, кому, що винен. Я знаю, що мушу довести до кінця і відповідати за те, що сама роблю. Тому дуже неохоче ходила на якісь збіговиська, зібрання, оці всі хороводи. Я казала, що в мене нема часу, а в мене справді не було.

<...> Це вже пізніше почалося, після лютого. Ту ніч (18 лютого), коли була

стрілянина, я провела в лікарні на Печерську, біля військового госпіталю. Це 17-та лікарня. Я бачила, хто там був, бачила, кого привозили, і можу сказати, що, знову ж таки, велика сила соціальних мереж. Я написала, що є дуже багато людей, в яких легкі травми. Їх не треба тримати в лікарні, їм треба відлежатися і відновитися. Треба їх забрати додому, бо там навколо лікарні ходили «тітушки», казна що коїлося: підпалювали машини, пробивали шини людям, які приїхали допомогти. Ви знаєте, був такий дивний момент, туди привезли більше сотні поранених. Я бачила, як ті лікарі не в приймальному відділені, а просто в коридорі біля дверей роблять катетери, щоб побачити де куля, бо їм не можна МРТ робити. Як вони вже на каталці зразу підключають якусь систему, щось роблять. Вся лікарня була мобілізована, молодці. Я бачила пакунки величезні: там і памперси для дорослих, і ліки, і чого тільки не несли люди. Люди несли кошти, бігли самі в аптеку. Треба було виводити тих, кому треба домашній догляд більше, ніж лікарня. Ви зрозумійте, що в лікарні атмосфера зовсім не сприяє тому, щоб ти одужав. Особливо коли важка травма, і людина лежить на ліжку, а в палаті вісім чи десять осіб, затхле повітря. Там і здоровий загнеться. Тому задля всіх, кого можна було віддати на домашній догляд (поїсти, відлежатися, відіспатися – тільки їздити на перев'язки), я намагалася мобілізувати людей і організувати, щоб таких постраждалих забрали додому. Звісно, це ризик. Звісно, невідомо, хто ці люди, кого везуть додому. Ми намагалися давати телефони, координати, казали, що приїдемо. Ну, такої можливості у нас у ту ніч не було, але ми обдзвонювали, питали: чи доїхали, чи ні. Була така ситуація, коли я брала за руку і виводила людей на ґанок, тих, кого треба було забрати додому, й казала: «Ось пацієнт, у нього отака травма, йому треба отаке. Ось ми даємо список ліків – хто візьме?» Ви знаєте – сто рук. На подвір'ї стояли ввечері сотні людей і всі кричали: «Я! Я! Я!» І кожен просився – тільки мені дайте. Це так по-дитячому, з одного боку, а з другого – так зворушливо. Кожного хапали і везли люди, а один причепився: «У мене найкраще, у мене взагалі окрема кімната. Я буду готувати, я знаю всі дієти – "шостий стіл", "другий стіл"». Потім деякі люди додумалися, що, оскільки там волонтери, то принесли й накрили стіл бутербродами і чаєм.

Розумієте, це все відбувалося попри ту ситуацію, що в нас дуже важко бути до кінця відповідальним і свідомим, і працювати на того, хто не погіршує цей світ. Адже все в нас захоплено, всі сфери економіки, весь великий бізнес, – і цей спрут належить олігархам. Люди мусять заробляти на життя, відчуваючи, що десь вони таки трошки погіршують світ. І це моральний конфлікт. Я дуже-дуже давно мріяла про те, що люди стануть більш свідомими, будуть організовуватися, і самі створюватимуть один одному «свій до свого по своє». <...> У той момент я все ж зрозуміла, що є люди, здатні до ефективної самоорганізації. Їх, може, не надто багато, адже більшість хаотична, чекає наказу – що робити, куди бігти. А є люди, які свідомо діяли. Моя подруга не прийшла в мою ініціативу, хоча всіляко морально мене підтримувала, тому що вона самотня мати, годує дитину-школярку, їй немає на кого розраховувати в житті, вона не могла собі дозволити цілодобово чергувати чи щось подібне, тож вона не прийшла до мене в ініціативу, а пішла

помила Український дім, купила мийні засоби – вона [свідомо діяла,] знайшла чим допомогти. <...> Я відчула, що просто, знаєте, ніби в якусь таку «ячейку» потрапила, що її сама створила, але я була в той момент потрібна. Я зараз відчуваю, що могла б ще багато зробити в суспільних інтересах, для суспільної користі, але я не реалізована в цьому через багато причин. Дуже важко розібратися зараз, але все одно у нас у всіх є тепер колосальний досвід. Недарма кажуть, що це – Революція Гідності. В екстремальній ситуації люди проявляються якнайкраще. Я не думала, що стільки людей проявиться настільки гарно. Знаєте, це був період певного цвітіння душі. І хоч я з багатьма зараз уже не знаходжу такої спільної мови, з ким ми там пліч-о-пліч стояли. Ну, якось розділяє життя. <...> Але коли дуже треба, я можу сказати: «А згадай, якими ми були тоді», і це все змінює. Це десь, напевно, перемикається в душі кожної людини, котра згадає, якою вона була тоді, коли ми були без страху і докору.

<...> Коли вже був квітень, я зрозуміла, що волонтерити довго – це, знаєте, або себе вбиваєш і робишся неефективним, або ти лицеміриш. Тому що волонтерити – це важка праця, це стрес, і ми пройшли через такий стрес. Наша координаторська група вже зменшилася до семи чоловік. Ми вже підбивали підсумки. Люди потроху вже припиняли слати кошти, і я сказала – не треба, тому що вже ніхто не стріляє в людей, і нам усе важче і важче, чим щодалі від події, верифікувати постраждалих. Бо ті, хто справді постраждав, як правило, вони не просять за себе. Феномен нашої групи в тому, що ми не чекали, поки до нас звернуться, а знаходили самі. <...> Потім, скажімо, якщо людина їде з Києва, вона зникає з радарів благодійників і з цього поля, де вона може на щось розраховувати, вона приїжджає у свій дім і залишається на самоті. Тому стосовно всіх, кого ми підтримували ліками, то ми решту суми поділили на кількість верифікованих учасників і роздали їм по 5 тисяч гривень. Тим, у кого були важчі травми, ми зразу приносили по 10 тисяч. А в нас лишилися кошти, і ці кошти, в принципі, роздавали, дивлячись навіть по діагнозу. Я üдзвонювалася з усіма такими більш-менш контактними особами, питала: «Як ваші справи?» <...> Деякі, хто отримав легкі ушкодження, добровольцями пішли в АТО. А тим, у яких була складніша ситуація, ми наявну суму поділили й переказали кожному кошти, переконавшись. <...> Тобто, це були кошти ніби на постреабілітацію. <...> Всі, як один, говорили: «Мені не треба, допоможіть тому, в кого більша проблема». – «А робота у вас є? А працювати ви можете?» – «Ну, так, нічого, нормально». – «А голова у вас не болить?» – «Та болить весь час». – «А ви виходите надвір?» – «Та не виходжу, бо нога не гоїться, чи ще щось. Якесь ускладнення». Тобто ці гроші абсолютно були не зайвими.

І це був такий завершувальний етап. Я сказала: «Давайте вже поставимо крапку, зведемо весь звіт». У квітні ми його звели, і на 1 червня я опублікувала його у нас на сторінці. Там є табличка в екселівському файлі, де всі витрати зазначено. Хто хотів, міг ознайомитися, вона була у відкритому доступі. Крім витрат безпосередньо адресних, були й технічні – транспорт, наприклад. Були люди, які бралися в інші міста перевозити, і ми не могли не запропонувати їм витрати на бензин. <...> Це все враховано, усі витрати. <...> А потім почали люди писати,

дзвонити, казати, що це персональні дані. <...> І почалися перші звістки про те, що, наприклад, у Сокалі міліція з прокуратурою почали проти майданівців якісь справи відкривати. Почалися репресії після Майдану, і мене попросили закрити ці дані. <...> Багато хто казав: «В тебе так добре вийшло. Ми дивилися, як треба звітувати, вчилися в тебе. Чи не хочеш ти тим і тим займатися?» Я сказала, що не хочу. Я не хочу більше нічим займатися, хочу виспатися, хочу відпочити. Що далі від Майдану, то більше я відчувала, що сила, що в мене була, починає відходити. <...> Фактично, так ми припинили свою діяльність й оголосили, що її припиняємо. А спільнота ця, група на Фейсбуці є, і є певна історія – там ці всі пости. Знаєте, скажу чесно, я не ходжу туди дивитися. Я бачу, що туди пишуть люди, які просять щось, на дітей, на лікування раку. Але це не наша цільова група.

<...> Знаєте, я півроку ридала без причини кожного дня. Я розуміла, що це виходить стрес. Я не могла собі дозволити ходити безкоштовно на психологічну допомогу і займати чиєсь місце, людини, яка, може, прийшла з АТО й бачила війну.

<...> Мені легко живеться з тим, що в моїх руках, фактично, була сума, яка наближалася до мільйона гривень, але нічого не затрималось у мене між пальцями. І в мене дуже легка ноша. І, скажімо, коли почалася тяганина з кримінальною справою проти мене, абсолютно абсурдною, то я була до кінця спокійна. От що було б, якби я мала рильце трошки в пушку? Який би мене брав страх, то як я затремтіла б через те, що хтось дізнається, і все вийде назовні.

<...> Після Майдану була спроба відкрити проти мене кримінальну справу за абсолютно надуманим звинуваченням. Хочу розказати про цю справу коротко. Дуже неетично поводилися [деякі] журналісти. Були журналісти, які ризикували життям у часи Майдану, звільнялися, йшли допомагати волонтерам, протестували... проти цензури. <...> Я поважаю людей, які відмовилися від заробітку, <...> – встали і пішли з цих редакцій, із насиджених, добре оплачуваних місць. <...> Але були й інші – непрофесійні журналісти. От, наприклад, журналістка «Газети по-українськи». У розпал репресій проти активістів, без мого дозволу, керуючись ніби добрими намірами, <...> написала статтю про постраждалих, з прізвищами (але перекрученими – десь неправильно ініціали вказала чи ім'я, хто де перебуває, в якій лікарні), і дала номер моєї картки, мовляв, от хто займається допомогою постраждалим. Без мого відома абсолютно, що могло мені в той час загрожувати. Слава Богу, нічого тоді страшного не сталося. <...> Мені подзвонила знайома і каже: «За місцем прописки тебе шукають. Приходив слідчий і опитував тут сусідів, і питав, де ти, як тебе можна знайти». А я в тій квартирі не живу, я там просто зареєстрована. Слідчий залишив телефон, я йому зателефонувала, кажу: «З якого приводу ви мене шукаєте?» А він повідомив, що надійшла заява про порушення кримінальної справи від громадянина такого-то, який у Тисменицькому районі проживає, через шахрайство. Чи ви збирали від його імені на свою картку гроші? <...> Ну, це абсурд. <...> Підтверджую факт того, що я допомагала постраждалим – я збирала на свою картку. <...> Він каже: «Ну, ви приїдьте у Вінницю». – «А в мене немає такої можливості, – їхати до вас у Вінницю і розказувати». І, знаєте, таку прудкість проявляли слідчі у Вінниці, так бігали, ніби я найголовніший корупці-

онер у цій країні. Я через Інтернет знайшла номер телефону цього Кудловського, зателефонувала йому і кажу: «Чоловіче, а чому ви? От я, Ірина Панченко, на яку ви пишете заяву про порушення кримінальної справи. Чого ви не подзвонили мені спершу? Зразу так підготували, причому скарга складена доволі грамотно. Хто Вам допоміг? Що відбувається?» А він сказав, що йому допомогли дуже впливові люди скласти цю скаргу і що він мене шукав, але не зміг знайти. <...> Я думала, що це непорозуміння якось само по собі минеться, бо це явне непорозуміння. Там нема з чого відкривати кримінальну справу, але вона була відкрита. Я зрозуміла, що так по-доброму, по-людськи це розрулити не можна, тому що міліція у нас досі займається не тим, чим потрібно. <...> І я написала теж, у свою чергу, заяву про порушення кримінальної справи проти нього за вимагання. Бо я питала: «Що ви від мене хочете?» А він казав: «Гроші». Питаю: «Яку суму ви можете довести? Якщо я вам зараз перерахую гроші, чи ви заберете заяву?». – «Так», – відповідає. От я теж записала цю розмову. Річ у тім, що, можливо, ми відмовили в допомозі саме йому, бо в нього діагноз ДЦП. Розумієте, постраждалий на Майдані, в якого діагноз ДЦП. Взагалі, якщо у тебе ДЦП, то що ти робиш на Майдані, чоловіче? Якщо ти постраждав на Майдані – добре, була там моя картка, я збирала якусь допомогу, звернися до мене. Телефон у мене не змінився, той самий. <...> Мені прийшла відмова у відкритті кримінальної справи за вимагання. [Щодо справи, що вона була відкрита проти мене], вона ніяк не завершилася, але, можливо, спрацювало те, що я винаймаю житло, не проживала за місцем реєстрації, мене просто знайти важко в Києві. <...> Окрім того, я юрист і розумію, як треба відповідати, хоча мені дивно було це все. <...> Звісно, що ним зманіпулювали, і він цього не приховував.

<...> Мені пощастило, що я жива і відносно здорова. Про мою команду я можу сказати, що це люди з абсолютно різних сфер. Ми зустрічалися, відзначали річницю – першу, другу. Ми просто стали наче брати і сестри, знаєте, переживши таке разом, це дуже зближує. А потім потрошки ми розійшлися: хто повернувся до себе в бізнес, хто змінив діяльність, почав займатися, скажімо, пошиттям одягу, хто пішов на державну службу, а потім і звідти пішов. Я передбачала, що так станеться, бо ніяких змін, ніяких реформ не відбувається. Але я, зі свого досвіду, можу сказати, що за два роки реорганізувати будь-яке міністерство, в тому числі Міністерство соціальної політики, було можливо. Якщо люди з вулиці – без знань, без особливих навичок, без, скажімо, якихось курсів, диплома – раптом зібралися і робили те, що треба, й так, як треба, і вчасно, то я не вірю, що за бажання, ціле міністерство не могло організуватися і теж стати принаймні ефективним. <...> Наприклад, мене запрошували, і Артема [Миргородського] запрошували, і ще кількох моїх знайомих запрошували працювати в Міністерство соціальної політики, запрошувала Наталка Козачук, вона була заступником міністра Денисової. Зарплата найбільша там становила 3 000 гривень. Я вже ніби й погодилася, але я пам'ятаю, в чому була проблема. Я розуміла, що я одна проти системи, та ще Наталка, ймовірно. <...> Вона сказала: «Ви тут потрібні. Ви вмієте, ви розумієте, ви стратегічно бачите. Ну, і на яку вас посаду призначити?» Спочатку йшлося про начальника департаменту. Для мене це дуже відповідальна посада,

для такої *мєлкої сошки*, як я. А потім Денисова сказала: ні, не можна, бо в цієї людини немає досвіду державної служби. Зрештою, якщо такий досвід, як у пані Денисової, то, може, взагалі таких людей не треба держати на державній службі, в яких є досвід і які за деревами не бачать лісу, а бачать тільки те, що з цього можна отримати особисто. Саме таких людей у міністерстві не має бути. Врешті, мені запропонували, що я таки буду оформлена, але помічником народного депутата. Я сказала: «Знаєте що, пані Наталіє? Якщо міністр на вас робить таку ставку, але не довіряє кадрову політику, призначати собі тих помічників і тих заступників, які вам потрібні, то, напевно, ви не за те беретеся».

<...> Розумієте, просто мені 42 роки і я чекаю кожного разу, що щось зміниться на краще, а кожного року дедалі гірше, й не змінюється. З одного боку, я завжди думаю: що зі мною не так? Я думаю, може, не змінюється, тому що моєї участі в цьому нема. <...> У цьому й полягає такий феномен: якщо не я, то й інший не зробить. А з другого боку, ти хочеш зробити, пропонуєш і себе, і свої зусилля, і свій час, а бачиш, що люди націлені на зовсім інше. <...> Висновок такий: ми можемо, якщо захочемо, – всі гуртом можемо. І не треба зважати на те, що хтось не робить. Сьогодні не робить, а завтра до нього дійде, й він долучиться. У людини є вибір: встати й піти, чи не встати й не піти. Ті, хто не встає, знаходить і відмовки, і причини, вони все одно підуть за тобою, будуть плентатися в хвості. А ті люди, які хотіли, встали і зробили – честь їм, і хвала, і подяка.

***

Я, Панченко Ірина Володимирівна, народилася 25 серпня 1974 року в місті Луцьку. Зареєстрована я в місті Вінниці й постійно проживаю в Києві впродовж останніх 16 років.

Мар'ян Присяжнюк:

«Я приїхав робити Революцію. Приїхав на тиждень, а залишився на два з половиною роки»

<...> Отже, 2013 рік. Спершу це не була Революція Гідності, це був студентський протест. Я себе знайшов у Варшаві на першому великому мітингу, не пам'ятаю точно, яке було число, але точно листопад. Тоді найактивніші українці Варшави зібралися під українською амбасадою. Вийшли й поляки, на превелике щастя. Здається, там було близько тисячі людей, і ми дивилися, що на той час відбувалося у Києві. Після того, як зібралися там уперше, ми були там кожен день, щоб була неперервність у часі, тяглість. Ми просто виходили, хоча б на півгодини – але це було щовечора, – щоб показати, що ми не прийшли один раз і пішли у справах. Було таке, що три людини приходило, було, що п'ять, десять, але там хтось був щовечора. З музикою, з кавою, з чаєм. Потім найактивніші українці

Варшави створили організацію «Євромайдан-Варшава», яка існує й по сьогодні, на превелике щастя.

Я приїхав 3 чи 4 грудня за власний рахунок і за власним бажанням на Майдан. Пробув там 11 днів. Був на штурмі з 10 на 11 грудня на Інститутській. <...> Я жив в Ірпені у своїх приятелів. Тоді лягав спати, але побачив, що відбувається на Інститутській, взяв таксі, приїхав на Майдан, побував на цьому штурмі. Здається, 13 грудня я вже поїхав до Варшави назад. Там я провів кінець місяця, Новий рік, цілий січень – і 2 лютого вже був разом з Філіпом Шимборські* в одному автобусі: ми примчали до Києва в рамках волонтерської місії. <...> На той час я як бідний студент шукав якихось можливостей, щоб бути в Україні, бо в Польщі мені було просто нецікаво під час цих подій. Якось я лазив Фейсбуком і побачив організацію, яка відсилає із Польщі волонтерів, які знають українську, російську мову. Це була організація «Відкритий діалог». Я написав заявку, і мене через якийсь час взяли волонтером. Сказали, що це місія, яка має моніторити ситуацію на Майдані, порушення прав людини, можливо, моніторити суди. Кожна група волонтерів міняється щотижня. Тобто це був виїзд рівно на тиждень. Організація забезпечувала коштами, давала так звані добові на харчування, на якісь потреби, [надавала] дах над головою, отже, було де жити. Звичайно, що я використав цю ситуацію і поїхав.

2 лютого вже був на Майдані. Перше, що ми робили, це роздавали матеріали про «Відкритий діалог». Ми не знали, що там робити по факту. Багато чого нам заборонялося. Само собою, нам заборонялося брати участь в активних бойових діях, заборонялося навіть близько ходити туди. Ну, це можна зрозуміти, бо ця організація несла за нас відповідальність. Ми там моніторили, що відбувається на Майдані, пробували це все записувати, перекладати на польську, на англійську, на мови, на які могли. Трішки моніторили суди. У суді тоді була справа Андрія Дзиндзі, який був за ґратами. На цьому суді я побував. Перепрошую, це була справа не Андрія Дзиндзі, а Віктора Смалія. Потім був суд, здається, над студентами Карпенка-Карого, яких кинули за ґрати. Я ходив із двома польськими юристами, перекладав їм, що тут відбувається, що говорить суддя, що прокурор. У нас були поляки й українці. Поляки, які, наприклад, не знали української, але їм було цікаво, вони хотіли допомогти. Були українці, народжені в Польщі, або поляки з української філології. <...> Це тривало кілька днів.

Потім мені ще здалося, що було б доцільно поїхати десь у регіони, тому що в Києві багато чого зосереджено, а в Черкасах, Запоріжжі і в Дніпрі** міліція разом із «тітушками» брутально розігнали місцеві Євромайдани. <...> Я запропонував відвідати регіони, і ми з колегою поїхали в Запоріжжя і Дніпро. Зустрічалися там із місцевими активістами, зустрічалися досить підпільно, тоді ще була влада Януковича. Я думаю, що багато цих активістів було на олівці в місцевої влади і в місцевих ментозаврів. Вони нам розповіли, що відбулося: кого побили, як побили, що далі з цими людьми сталося. Ми це все записали, можливо, щоб перекласти на

* Польський волонтер – свідчення Філіпа Шимборські див. у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

** Тоді ще Дніпропетровську.

польську чи на англійську, щоб потім передати дані в правозахисні організації чи ще кудись. Із Філіпом ми їхали в Черкаси, де на дамбі затримали люди «Беркут» – не знаю, звідки він там їхав. Але там тоді теж кому руки поламали, з ким ще щось там сталося. Ми записували, що відбулося, бо інформації з регіонів було дуже мало. Через те, що я це запропонував, мені дозволили як волонтеру лишитися ще [на тиждень], чому я був невимовно радий, адже не їхав назад у Польщу, а лишався в Києві. <...> Це було між 2 і 18 лютого, два тижні.

<...> Потім 18, 19, 20-те – це дні, які перекреслили наш відносний спокій. 18-го я сам був на Інститутській якийсь короткий час, недовго, хоча нам заборонялося туди ходити. Коли була так звана мирна хода, наших побили. Я тоді побіг на Інститутську – то був чи обід, чи перед обідом, вже зараз не пам'ятаю. У нас були медикаменти – я побіг і відніс якийсь перекис водню. Був там дуже недовго. Потім усіх погнали на Кріпосний провулок, Шовковичну; люди побігли на Майдан. Почали вночі горіти Профспілки. Ми з нашою організацією, з Анастасією Чорногорською, наприклад, виносили медикаменти, забирали ліки зі входу, кидали в автомобілі з Профспілок, що горіли. Ще був Міхал Домаховський, поляк, який з нами це робив.

<...> 20 лютого вранці я десь у Фейсбуці прочитав інформацію, що в 12-ту лікарню, що на вулиці Підвисоцького, ідуть «тітушки». Не пам'ятаю, на якому ресурсі я це прочитав, тоді було таке інформаційне отруєння, інформація лізла з усіх боків. А ми жили на вулиці Костьольній і пробували хоч трохи поспати, але гармати вибухали практично під вікном, і люди постійно бігли. Спати було неможливо, навіть не стільки від шуму, скільки від нервового напруження. Це був ранок. Я розбудив двох хлопців: Міхала Домаховського, який є етнічним поляком, і Петра, який є українцем, народженим у Польщі. Як нам здавалося, ми були суперкруті волонтери з правозахисної організації з Польщі, з Європейського Союзу, тому, можливо, маємо якісь «мандати», і нас бити не будуть. Я запропонував поїхати в ту 12-ту лікарню, тому що тоді менти і «тітушки» викрадали поранених людей, ці люди чи пропадали безвісти, чи їх убивали, я не знаю, що з ними відбувалося, але факт у тому, що така інформація була. Та й, зрештою, перед тим викрадали людей на Майдані: наприклад, Вербицького. Імовірно, що таке могло статися. Ми поїхали в цю лікарню, думали, що будемо боронити поранених, але, як нам сказав головний лікар, а потім і інші лікарі, що «ви тільки роздраконите цих людей, якщо вони зараз сюди прийдуть», тобто там був «Беркут» і «тітушки», і краще, щоб ми звідти йшли. Відповідно, пам'ятаю, коли були в лікарні, мені подзвонив хтось із «Діалогу» і сказав, щоб ми звідти вшивалися, тому що туди йде «Беркут» з бойовими набоями. Це було надзвичайно страшно, тому що я думав, що ось-ось нас усіх уб'ють. <...> Ми навіть нічого по суті не встигли зробити. І що мене вразило – це відповіді хлопців на питання, чи вони лишаються. Міхал, який поляк, сказав, що він однозначно тут залишається. Петро, який українець, але громадянин Польщі, відповів, що теж лишається. І я теж. У мене неймовірна пошана до цих двох людей, особливо до Міхала, тому що це не його країна, він взагалі поляк, але він не зробив жодного кроку назад. Ми опинились у лікарні

на Підвисоцького, пробували ставити барикади, щось таке. Був з нами ще один якийсь хлопець, усього-на-всього один. Я пам'ятаю, був депутат – Олександра Кужель. Я підійшов до неї: «Що нам робити?» – «Скільки вас є?» Я кажу: «Четверо». А вона: «Тримайте головний вхід, чи що». Звичайно, ми не могли б там нічого зробити, якби там з набоями прийшли. Ми пробували там з хлопцями й переодягнутися в якихось санітарів, що ми там тільки не видумували. Але головний лікар нас звідти відправив геть, щоб ми там не провокували ситуацію. Ми пішли, і потім я вже по телебаченню побачив, що в лікарні зібралося кількасот людей [волонтерів і Самооборони], і ми тоді взяли таксі і знову поїхали.

Коли ми були в лікарні, то подзвонила Анастасія, яка теж була координатором у «Відкритому діалозі», і сказала: «На Майдан не вертайтеся, бо вже під готелем лежить десять убитих наших». Не хотілося в це вірити, але ми на Майдан не їхали, а поїхали десь на станцію метро «Васильківська».

Одна дуже хороша жінка Оксана приймала в себе майданівців. Було таке дуже класне Фейсбук-ком'юніті «Київ-хост», де кияни приймали людей, яким нема де жити. <...> Я сам жив з такими людьми на початку революції. Ми з Міхалом і Петром поїхали до цієї Оксани, і вже коли там зібралися ці поляки-українці, то ми слідкували, що робиться в центрі. На Майдані тоді відстріляли людей, перестали стріляти, ми почали дивитися, чи є там хтось із наших знайомих. Не могли прийти до тями після цього всього. Була інформація, що ось-ось оголосять про військовий стан, будуть перекриті кордони, і з організації «Діалог» подзвонили і сказали, що полякам, і взагалі тим, хто приїхав, можна евакуйовуватися, й бажано повертатися в Польщу, особливо громадянам Польщі, тому що західний кордон може бути перекритий, і вони можуть звідси не виїхати. Більшість, звичайно, поїхала. Лишилися зі мною Міхал Домаховський і Агнєшка Гуральська, не пам'ятаю, щоб ще хтось лишився. Решта – і дівчата, і хлопці – поїхали.

Була дуже напружена ніч з 20-го на 21-ше. Тому що 20-го ми думали, що запровадять воєнний стан, а в цієї жінки, в якої ми жили, були діти, треба було купити якісь продукти, бо ми не знали, що буде далі. Підійшли до «Сільпо», і там було дуже багато людей, дуже велика черга. Стало так неприємно: чоловіки з такими великими пузами на джипах скуповують макарони й бігають, і тікають, і панікують. Як на мене, це було жалюгідно. Жінки були організованіші, ніж ці чоловіки. Трохи скупилися. З'явилася інформація, що цим районом ходять «тітушки», тому ми цілу ніч не спали, – з такими ломиками маленькими чатували біля вікон, біля дверей. Раптом якийсь барига вломиться через вікно чи через двері – щоб дати просто по голові. На щастя, ніхто в гості до нас не прийшов цієї ночі.

Після того я якось не знав, чим себе зайняти. На місяць ця волонтерська місія була продовжена. І ми записували інформацію тих, хто був постріляний, хто був поранений, бо, можливо, їм вдасться допомогти, тому що дуже багато медикаментів з Польщі [через фонд приходили]. <...> Мені на електронну пошту прийшов лист від почесного консула України в місті Познань Вітольда Хоровського про те, що поранених можна прийняти в Познані на лікування. Ще коли я був у Варшаві, то польсько-українські культурно-політичні діячі утворили <...> грома-

дянський комітет, солідарний з Україною, направлений на те, щоб з-за кордону допомагати українцям. Був ще січень, і я теж був у тому комітеті, бо я у Варшаві досить активно діяв, і, відповідно, в нас була спільна загальна пошта. От прийшов лист, і на це була моя реакція. Вирішив, що якщо є така можливість, то треба її використати, відписав цьому пану Вітольду. Він сказав, що там треба анамнези, тобто справи цих людей. Я перед тим спілкувався з волонтерами, які мали гарячу лінію, потім вони стали організацією «Е+». У них були списки цих поранених, і ми там з Уляною Федоряченко, з Сашею Цикурою ті списки, власне, підбирали. <...> Коли я приходив кілька разів у лікарню на Підвисоцького [КМКЛ № 12], то вже збирав інформацію, але і тоді я був у близькому контакті з «Безпечним транспортуванням» (з «Ініціативою Е+», як воно називається зараз); а до того я ще не збирав, не знав, що з цією інформацією робити. А коли мені Вітольд Хоровський написав, то захотілося якнайбільше людей відправити. Чиюсь справу зібрали, я йому вислав, але поки це робив, відписали, що вже не можна, бо там чи не було обладнання, чи пацієнт не підходить. Були такі люди, що підходять як кандидати на лікування в Польщі, але вони не захотіли.

У сумі вдалося все ж таки восьмеро людей відправити в Польщу: була одна дівчина, семеро чоловіків. Це були люди з цілої країни: двоє з Волині, один зі Львова, з Києва, десь там із Донбасу хтось, здається. Вони, коли були постріляні, уже пороз'їжджалися по домівках. Я вже не згадую, яке було число, це був березень, можливо, його середина. Ми зібрали цих людей, і я написав Вітольду, що ми все вирішили, і їх можна прийняти. Лікування й реабілітацію оплатила, якщо я не помиляюся, влада міста Познані. Можу ще уточнити, адже Вітольд найкраще скаже. З Артемом Миргородським◆ ми садили цих людей на літак на рейс «Київ–Варшава–Познань». А переліт і страхування оплатила теж польська організація, яка називалася «Освіта для демократії», якщо перекласти на українську. <...> Оформлення [паспортів] робилося страшним експресом, і колосально допомогла Польська держава, консульство польське. Людям просто за якісь лічені години зробили візи. Були ті, які не мали паспортів, то їм давали просто такий вкладиш А4, де була фотографія й віза. Це було неймовірно, тому що я приходив у консульство, давав паспорти чи давав інформацію, і вони дуже відкрито [ставилися]. Просто ці люди в консульстві дуже хотіли допомогти, це було їм важливо, і вони неймовірно посприяли, щоб постраждалі могли поїхати в Познань.

Хтось там пробув кілька тижнів, хтось – понад місяць. Двоє хлопців – це Віталій і Антон, – вони ще були з уламками гранати в ногах, бо вона під ногами вибухнула, – з такими костурами в літак сідали. Вони полікувалися й вернулися здорові. Тому ми всі були неймовірно щасливі. <...> Був хлопець Максим, у нього були поламані руки, і ми його взяли. Тоді було місце, а люди, яким треба було більш критично, то вони чи відмовились, чи в якусь іншу лікарню поїхали. Тож треба було когось відправляти, і ми взяли Максима. У деяких були голови побиті, в інших хлопців – уламки. Їм треба було не тільки лікування, а й психологічна реабілітація: щоб вони відпочили. Із деякими з тих поранених я досі на зв'язку. <...> Знайшлися поляки – Івонна, яка знає українську, а також поляки, які навчаються

на українській філології. Ці люди опікувалися нашими постраждалими в той чи інший спосіб: організовували побут, допомагали, як могли. Тобто, на щастя, на здивування, майданівців передавали просто з рук у руки: з Києва – до Варшави, з Варшави – до Познані. Я організовував, щоб їх зустріли у Варшаві, в Познані я домовився теж, щоб їх зустріли, щоб їх там прийняли, щоб за ними дивилися. Я людям, які в Польщі допомагали, довіряю, вони робили все сумлінно. Тим паче, що Івонну мені порекомендував Міхал Домаховський, з яким я був на Майдані. Міхал – мій друг, він знає, що це хороші, перевірені люди.

Після того, як ми відправили постраждалих, думалося, що можна зробити ще. Я збирав інформацію у хлопців, які приходили у шпиталь у «Helen Marlen». Вони були там із кульовими вже пораненнями, і мені думалося, що я зможу їх ще відправити в Польщу, бо Польща багато приймала наших поранених. Шукав людей у лікарнях. Познайомився, здається, у госпіталі на Трьохсвятительській з жінкою, вона щось запитала: хто ви, куди ви, говорить: «Приходьте до нас у "Helen Marlen"». Я прийшов туди, коли ще з Філіпом ходив навіть. Ми з ним записували справи, і хотілося, звичайно, ще десь шукати, кудись піти, використати цю можливість, але не вдалося. Не знайшлося клініки. Не вдалося нам тоді більше нікого відправити. Так справи деяких поранених і залишилися у нас на папері. Не знаю, хто, де, чи пролікувався в Україні, чи взагалі не лікувався, але в Польщу більше нам не вдалося нікого відправити.

Вдалося ще одному чоловікові купити протез ока, йому вибили одне на Майдані. Організація купила око пластикове, а я з ним їздив тут у Києві. Чоловік сам із Черкас, його звати Анатолій. Там, пам'ятаю, був ще Тарас, він втрачав зір на одне око, і ми ходили з ним на обстеження. Теж оплатила організація «Відкритий діалог» це обстеження. Там Тарасу сказали, що він зір втрачає і, зрештою, його втратить. Це було сумно. Здається, десь близько його голови світлошумова граната вибухнула, і, може, тоді він отримав цю травму. Нічого вже не могли зробити. <...> Також були люди, які поверталися з Польщі та яким ми давали кошти на медикаменти. Двоє таких, здається, було.

<...> А потім це все закінчилося, тому що почалася війна, і ми переключилися на війну. У квітні вже були переселенці з Криму. Я з Філіпом Шимборські, до речі, поїхав на Західну Україну, де були перші переселенці. Ми давали їм якісь гроші. Я був у Львові, а Філіп – у Франківську й Тернополі. Ми дивилися, які там родини, й давали кошти. Це теж було чудово, я вважаю. Були люди, які приїхали з двома валізами в руках, і їм допомагали якоюсь тисячею гривень, але це було хоч щось. <...> Мені би зараз хотілося цих людей знайти. Спробую це зробити. Пам'ятаю, що була одна дівчина, кримська татарка, у якої були проблеми з хребтом, і ми не знали, як їй допомогти. Вона казала, що треба лікування. Ми їй оплатили лікування в Трускавці. Керівництво міста зробило якусь велику знижку з огляду на те, хто вона і звідки, і вдалося допомогти цій людині.

<...> Була ще одна людина, яку ми відправили на лікування. Остання. Відправляли також з Києва, я це все координував. Це був Михайло Ліоненко, чоловік із Криму, але живе на Львівщині, там одружився. Був червень 2015 року. Михайло

дуже страшно постраждав у двох місцях. Здається, на Грушевського йому вибили око, [в нього] було пластикове, а на Майдані під його ногами вибухнула граната. У Михайла від того дуже сильно постраждали статеві органи, через це були проблеми з сечовипусканням. Він лікувався в Україні якийсь час. <...> Лікарі, які вели це, кажуть, що все зробили, що залежить від них, але він за собою добре не дивився. Він каже протилежне, що йому нічого лікарі не зробили. Я не знаю, як воно було насправді. <...> Як стало зрозуміло, його лікування в Києві, в Україні було чи неможливе, чи дорожче, я вже не знаю. «Діалог» у Варшаві почав кампанію, щоб зібрати кошти [на його лікування]. Це було дуже дорого, якщо я правильно пам'ятаю, чотири тисячі злотих. Зібрали ці гроші, знайшли клініку, там його прооперували. Наскільки знаю, ця операція допомогла, бо у нього народилася дитина, він сам мені сказав. Тому, на щастя, оце все, що ми робили, не виявилося марним.

<...> У «Діалозі» кожен займався своїм, я займався Майданом, пораненими, переселенцями, а потім уже війною – АТО так званою. Я був від початку до майже самого кінця. Я був від лютого 2014-го по липень-серпень 2015-го. Одним із останніх я звільнився.

<...> Ще пам'ятаю був випадок, коли почали гадюки кусати хлопців. Коли почалася війна – й армія наша майже нічого не мала, якщо щось було, то вже застаріле. Бронежилети, каски, тепловізори вже возилися. А потім уже почали гадюки кусати, бо там степ і дуже жарко. Ми вже не знали, що робити. Виявилося, що є протиотрута, антидот. Він був найближче – в Польщі. Я почав шукати клініку, щоб це закупити, привезти. Знайшов і додзвонився у Варшаву, <...> пояснив, що це для військових наших. Чоловік з того боку сказав, що дуже нас підтримує й постарається зробити якнайбільшу знижку, швидше відправити. Це було неймовірно приємно. Але транспортування було надзвичайно складне. Це літо, треба було забезпечити морозильну камеру, потім зберігання на Донбасі, але виявилося, що його неможливо зберігати, що воно з протиотрути переросте в отруту, якщо не будемо належним чином зберігати. Ми від цього відійшли. Плюс у нас тоді не було грошей, щоб ці ліки закупити. Ну, така була нереалізована ініціатива.

<...> А от ще один випадок, який я згадав. Були люди, які поїхали в Польщу на лікування, і відправляли їх не ми, але ми трохи цих людей знали, і волонтерів знали, які цих людей приймали. Це було місто Вроцлав. Пам'ятаю, у волонтерів, які були зі мною в «Діалозі», залишилися добові, назбиралося грошей – понад тисяча гривень. То вони дали ці гроші мені, сказали: «Даси це на потреби людей, які є поранені, або тих, які повернуться з Польщі». Ну, мені було приємно. Бо були також волонтери, які на добові купували не тільки їжу, а також собі різні цяцьки, якісь сувеніри, магнітики, а були такі, які віддавали гроші на поранених. Для них було важливе саме це. Був навіть Петро, з яким я опинився в лікарні на Підвисоцького. То він дав мені чи десять, чи п'ятдесят канадських доларів. Я всі ці гроші поміняв, і пам'ятаю, що вислав частину грошей такій Наталії Нейдовській у місто Краматорськ. Її брат був поранений на Майдані, він лікувався, власне, у Вроцлаві. Коли повернувся, сказав, що він знайшов мене, щоб потиснути руку, бо його сестра в Краматорську не мала ніяких засобів існування, тому що спочатку

Майдану закрили завод, який направляв продукцію на Росію, у неї була дуже кепська ситуація з грошима. Це була дяка волонтерам, які зібрали ці гроші. Досі маю чеки про те, куди й що переказував.

<...> Був один чоловік Іван Раповий, він львів'янин. Це легендарна й героїчна людина, не побоюся цих слів. Це один з тих, хто вижив на Інститутській. Біля його серця пройшла куля, вилізла в боку, він вижив, але був дуже тяжко поранений. Іван був у списку «Е+», «Безпечне транспортування» ще тоді. Я теж хотів відправити його в Познань чи ще кудись [на лікування], у мене була вся його справа. Шукав, куди його можна відправити, але так і не знайшов. Комунікував з його дружиною. І, врешті, якийсь греко-католицький священик прийняв його до себе, знайшов, як його відвезти, як пролікувати в Польщі. Івана забрали. Потім, через якийсь час, здається, що то була весна 2015-го, дзвонить мій телефон, я дивлюся: написано «Іван Раповий». Я пам'ятав історію Івана, але почалася війна, воно все забулося. Думаю: я з цією людиною не знайомий, хто це такий. <...> Я підняв [слухавку], він такий: «Алло, добрий день. Мені сказали, що вас звати Мар'ян, що ви маєте бронежилети й каски. Я приїхав їх забрати для хлопців з батальйону "Айдар". Я там чекаю під дверима». Поки я йшов до нього, зустрівся, до мене поступово доходило, що це за людина. Коли я його побачив, то згадав. Кажу: «Іване, знаєте, що я та людина, яка хотіла відправити вас у Польщу на лікування, коли ви лежали непритомний. Я комунікував з вашою дружиною, я про вас знаю дуже багато». Не можна було повірити, що людина, яка вижила там, на Інститутській, яка пролікувалась, з якою я абсолютно не був знайомий, з'явиться в моєму житті! Але волонтерський рух – це якась мережа, коли всі знайомляться. Він був волонтером, хоче йти воювати, але не може, бо зараз інвалід. Мене вразило, що минуло чи рік, чи понад півроку – і телефонує та людина, з якою я міг познайомитися на Майдані, але не познайомився, і лише отак, через його справу, я його зустрів. Це була карколомна така історія, як на мене. Іван легендарний тим, що за час свого волонтерства перевіз більше двадцяти автомобілів у АТО з Польщі. Він мені допомагав каски перевозити. Це людина, яка зробила дуже і дуже багато.

Ще одна історія, яка мені згадалася, це історія з моєю дівчиною теперішньою, Лідією. Виявилося, що квартира, у якій ми жили на Костьольній біля польської барикади, була навпроти тієї, де Лідія жила з волонтерами, але ми ніколи не зустрічалися, не бачилися. Потім вийшло, що я прийшов з Філіпом записували поранених у «Helen Marlen», а вона там теж була волонтером. Але ми ні разу не спілкувалися й не бачилися. Я знав майже всіх із «Helen Marlen», але не знав її. Потім так вийшло, що коли вже вийшов фільм «Зима у вогні», то вона була в тому фільмі, і я якимсь чином потрапив у його епізод. Ми познайомилися з Лідією аж навесні в Ірпінському госпіталі. Почали проговорювати, що, по суті, були в одних і тих самих місцях, але ніяк не перетиналися, абсолютно ніяк. І в «Helen Marlen», де я інколи бував по 6–7 годин, я ні разу її не бачив. І Костьольна, де польська барикада була, ми її будували, де ми встромляли польський прапор. І аж Ірпінський госпіталь – коли приїжджали до поранених солдатів, то познайомилися саме там. Така от історія цікава. То все.

***

Мар’ян Присяжнюк, 26 років. Місце народження – Коломия, Івано-Франківська область. Навчався на польській філології в ЛНУ імені Франка, також в Університеті імені Лазарського у Варшаві на міжнародних відносинах, який я не закінчив, тому що приїхав робити Революцію. Приїхав на тиждень, а залишився на два з половиною роки, і через якийсь час поїду назад, коли закінчу всі проекти, які є зараз в Україні, які є важливі для моєї держави. Бо коли постав вибір, що важливіше: університет чи країна, то, звичайно, я вибрав країну. Бо думав, що вона перестане існувати. Для чого мені освіта, якщо моя країна перестане існувати? І де я буду її використовувати, цю свою освіту? Тому я ні про що не шкодую, бо здобув колосальний досвід і врятував кільком людям, напевно, що життя і здоров’я. Тому це не порівнюється абсолютно ні з якими грошима, освітою, ні якимись особистими дивідендами. Зараз, після Майдану, я допомагаю АТО: бронежилети, каски, тепловізори, медикаменти. Те, що робили майже всі.

Зараз я маю проект свій власний, який називається «Жива пам’ять». Це так званий мистецький проект про родини загиблих в АТО, на російсько-українській війні на Донбасі і в Криму. Тобто є 26 історій з цілої України: ми фотографуємо ці сім’ї, до фотографій додаємо історію людини, яка на фотографії вже відсутня. Що це за людина, звідки, чим вона хотіла займатися, але не встигла? Я відібрав ці сім’ї з цілої України, щоб показати, що війна не лише на Донбасі й у Криму, а в усій країні. Тому що ми можемо жити за тисячу кілометрів від фронту, в Мукачево, але й там є знак війни. Ми можемо жити й у Києві, й у Херсоні – відчувати, що є війна, бо вулиці наших міст змінилися, є меморіали пам’яті. Вулиці отримали інші назви, ходять заплакані жінки, осиротілі діти, і наша пам’ять уже інакша. Тому я вирішив, що треба розповісти світу про цих героїчних людей, про їх титанічний подвиг, коли вони все залишили й поїхали воювати за покликом серця. Тому одна частина проекту «Жива пам’ять» – це фотовиставка, друга – це книжка про сім’ї. Усе.

Частина друга

МІЖНАРОДНА СОЛІДАРНІСТЬ

США

Марія Дмитрів-Капеняк:

«Я була вражена, наскільки люди почали відгукуватися не тільки з різних штатів США, а й з різних країн світу»

Галина Скоморовська:

«Це був такий час, коли, напевне, жоден свідомий громадянин не спав, не виключав телефон»

Анастасія Рибицька:

«Ми зрозуміли, що пора організовуватись офіційно»

Ірина Ващук Дісіпіо:

«И мне очень захотелось именно этому парню помочь»

Марія Дмитрів-Капеняк:

«Я була вражена, наскільки люди почали відгукуватися не тільки з різних штатів США, а й з різних країн світу»

Для мене це тривало кілька років, цей весь проект чи ініціатива. Сто відсотків проведеної роботи – саме допомога постраждалим – все було ініційовано через події на Майдані. Навіть сторінка, яку ми відкрили, називалася «Медична допомога Майдану».

Я живу в Чикаго вже п'ятнадцять років. Закінчила Тернопільський медінститут. Тобто я в медицині вже давно і працюю тут лікарем. Маю багато зв'язків з українськими лікарями і багато друзів у медицині. У мене була мережа контактів, яка надала мені можливість усе почати.

А почалося все 2 грудня, або навіть, може, й 1-го, коли я почула від знайомих про події на Майдані. Я прийшла додому, почала інтенсивно читати, і в «Українській правді» я натрапила на статтю, вона називалася «На кого руку підняв Янукович». Не пам'ятаю, хто автор, але там описувалися ситуації двох людей, які були жорстоко побиті на Майдані. Це були Олександр Сушко і пані Ірина Рабченюк. Були їхні фотографії, в обох травми черепа дуже серйозні. У пані Ірини побиті очі, проламані... Там було написано, що ці люди залякані, що їм складно розповідати про те, що сталося, тому що наслідки можуть бути...

Я дуже перейнялася питанням, як же цим людям можна допомогти. Отож у мене початково була ідея просто допомогти людям, яких побили беркутівці в ту першу ніч. Не було такого далекого бачення, що буду допомагати постраждалим – чи довго, чи ні. Хотілося надати хоча б одноразову допомогу. Тому що я знаю, що стан медицини в Україні не є найкращим, і які це можуть бути витрати для пересічної людини.

Тобто я створила фандрейзінг, щоб збирати кошти. Це досить просто робиться, треба зареєструватись, є така компанія, називається «Go fund me». Я неодноразово збирала кошти для інших потреб, для інших людей. Знаю, що можна досить просто зібрати кошти таким чином. Коротенько написала, що збираю саме для постраждалих на Майдані. Описала їхню історію, здається, поставила посилання до цієї статті, і розіслала всім своїм друзям. І це все пішло «як брехня по селу», так у нас казали, тобто дуже швидко розповсюдилося. Люди ділилися цим посиланням. Гроші почали надходити дуже швидко і у великих кількостях.

Знов-таки, значно активніше все продовжилося в січні, коли були події на Грушевського, коли стало набагато більше травмованих. Але ще від початку я побачила, що люди дуже зацікавлені. Мабуть, був, як у мене, такий імпульс: давайте щось робити! Я зателефонувала кільком місцевим громадським діячам, спитала,

чи вже щось робиться, щоб допомогти цим людям. Ніхто нічого не знав, ні про організації, ні про проекти. <...>

Я вирішила щось робити. Сконтактувалася з моїми друзями-лікарями, це Наталія та Іван Кухар. Вони живуть в іншому штаті, але вони стали одними з перших у кістяку проекту, почали поширювати інформацію серед знайомих. Потім мені потрібно було знайти людину в Києві, яка буде ці кошти безпосередньо приносити, відшукувати людей, допомагати на місці. Виявилося, що моя хороша знайома саме той рік вчилася і працювала у Києві – Алла Дзюма. Тоді вона якраз у Фейсбуці на своїй сторінці виставила фотографії, як пам’ятник Леніну розбивали. Я швиденько з нею зв’язалася, і вона дуже швидко відповіла, вона була готова за все це взятись.

Алла була в Києві, була частиною тих демонстрацій. Її близькі друзі – Андрій Двояк◆ й Іван Дем’янець – були студентами на той час, мали свій намет на Майдані, були теж присутні при всіх подіях. То ми разом з ними починали. Це була наша команда. Андрій та Іван стали нашими першими представниками. Вони були місцевими, знали багато людей. Створилася така мережа, через яку ми почали діяти. На основі особистої дружби, довіри і далі – як снігова лавина. Це все дуже швидко почало поширюватися, хтось когось знав, хтось знав якусь інформацію, чи про таку людину, чи про іншу, всі поєднувалися. <...>

Як ви пам’ятаєте, тоді ще не можна було про все відкрито говорити, поранених переслідували. Тож людей знаходили різними способами. Цих двох, про яких була стаття, ми, звичайно, відшукали – і пані Ірину, і Сашка. Сашка, правда, пізніше, йому потрібна була допомога ще на другу частину операції на черепі, вже десь через декілька місяців після цієї початкової травми. Ми навіть зустрічалися, коли я була в Києві. Це була кульмінація роботи – початкова мета досягла свого призначення, й ці двоє людей були знайдені і допомога доставлена.

<...> Дуже багато людей питали, як саме ми доставляємо кошти через океан. Це завжди було цільове призначення. Не було так, що ми пересилаємо десять тисяч доларів просто. Кожній людині була знайдена допомога відповідно до потреби. Комусь треба було поставити протез на око, комусь пластинку, операцію на черепі. Ліки дуже часто купувалися – кому що потрібно. Багато людей поранених не мали ніяких засобів для проживання, для купування медикаментів. Пізніше Андрій почав працювати з мікрохірургією ока, коли було дуже багато очних травм.

Це вже під час подій на Грушевського?

Так. Але, назад до подій. Спочатку там створилася ініціатива декількох людей. Коли ситуація дуже загострилася і почалися масові поранення, масові жертви, хлопці поєднались із іншими людьми і створили разом групу «Безпечне транспортування поранених». Андрій був одним із передових, ми постійно з ним були в контакті: по скайпу, по телефону. В якийсь момент, коли вже був розстріл жорстокий у лютому, то останній текст від Андрія був: «Вже не знаємо, кого евакуювати, тут поранених нема: або мертві, або живі».

Звичайно, ситуація дуже загострилася. Так само, відповідно, і потреби. Я була вражена, наскільки люди почали відгукуватися не тільки з різних штатів США,

а й з різних країн світу. Люди, які нічого не мали спільного з Україною, не мали українського коріння, просто переживали за нас. Багато писали англійською мовою, з Німеччини, з Ірландії чи ще звідкись: «Я дуже за вас переживаю». Просто. У мене навіть не було часу читати всі коментарі. Ця програма має таку функцію, що коли ти вносиш додаток, то можеш зробити це анонімно, а можеш написати, хто ти є, щось від себе додати. Там воно все ще зберігається, ще не закрита ця сторінка. Більше двох тисяч донорів було з різних куточків світу. Це могли бути десять доларів, це могло бути й більше тисячі доларів. Люди писали: «Я студент, у мене немає коштів, але я хоч чимось хочу допомогти». Дехто цільове направлення давав, що саме: «Я чув цю історію».

Досить часто ми дізнавалися через Інтернет про таку людину чи іншу, що саме сталося і де ця людина перебуває. Уже на місці ми знайшли дочку пані Ірини, Ларису Рабченюк, про яку теж писалося в тій статті. Вона киянка, і вона теж долучилася до проекту. Ходила по лікарнях, вишукувала людей. От я зараз переглядала моє з нею спілкування, що: «Такий-то Ярослав, я його знайшла, він у 17-й лікарні, такий-то стан, такі потреби». Тобто – розрослася мережа. Наскільки виросла кількість поранених, так швидко й розросталася мережа волонтерів, які хотіли долучитися. Дуже допомогла Енн Мерелл, вона американка, вийшла заміж за українця, проживає у Києві, знайома Алли. Допомогла з переводом коштів, тому що ми переводили на американський рахунок, і вона могла ці кошти доносити куди потрібно, зустрічатися з пораненими. Вона жила біля військового шпиталю, там теж багато лікувалося. Їздила по всьому Києву, вишукувала людей, зв’язалася з Іваном і з Андрієм. Була дуже задіяна.

Так багато було людей допомагаючих, що я не мала навіть можливості знати всіх особисто. Вони потім повернулися в райони, області, там, знову ж таки, прийшли додому поранені – без допомоги, без засобів для лікування, існування. Ми задіяли людей, знайомих з різних областей, з різних районів. У Західній Україні ми вишукували людей по селах. Бувало, й люди трошки з недовірою ставилися. От, наприклад, мій знайомий – батько Наталії Кухар, їздив в одне село, чув, що там поранені є, але йому не довірили люди.

Ще, коли події загострилися, ми напряму спілкувалися і працювали з доктором Зенею Черник з Філадельфії. Надзвичайно вражаюча людина, скільки вона переробила всієї роботи. Вона задіяна в політичних організаціях, громадсько-політичних організаціях, тобто проводила більш допомогу на рівні держави, можна сказати. Саме допомагала тим пораненим, кому потрібно було лікування за кордоном. В цей момент і Артем Миргородський◆ підключився, потрібно було домовлятися за безпечне перевезення. Тому що для багатьох просто саме знаходження для лікування в Україні було небезпечно. Або поранені, яким важко було надати допомогу в Україні, тому що за станом медицини не було засобів. На той момент цей проект розрісся до евакуації за кордон. Дуже багато людей перейшло через цей проект, ми зустрічалися з ними з одних питань, чи з інших. Пам’ятаю, навіть з пані Олею Богомолець ми в якийсь момент спілкувалися, і з пані Оленою Ганцяк-Каськів, вона була одна з організаторів того напрямку – з Іваном і Андрієм

у «Безпечному транспортуванні поранених», вони займалися й перевезенням за кордон, і допомогою на місці.

Було близько сотні людей, які займалися цим за весь час. Потім це була така мережа, система, все записувалося, ми зробили документ: скільки потрачено в доларах, у гривнях, на кого саме, усі витрачені кошти. Тобто в нас не було ні долара, що ми не знали, куди він подівся. Ми це зробили прозоро, поставили посилання на Фейсбук, кому треба подивитися. Це була публічна інформація, а ще в нас був і зараз є документ про кожну надану допомогу, контакти людини. Якщо це був поранений, який не міг спілкуватися, там був контакт батьків чи дружини. Все робилося через сім'ї пізніше. Знаходилася чи мама, чи дружина, чи брат або сестра цієї людини, і вже з ним напряму спілкувалися: який стан пораненого, що треба, який найновіший стан подій, прогноз. І на цей момент тут, навіть у Чикаго, у нас, була сотня волонтерів, що вишукували цих людей і їхні сім'ї по всій Україні. І в Харкові в нас були, і в Черкасах – весь час шукали, хто знає кого, як можна цій людині допомогти.

Усі засоби, усі зв'язки використовували. От, наприклад, я прийшла на роботу, а моя медична асистентка зустрічалася з хлопцем. Я навіть не знала цього. Кажу, що мені потрібно знайти когось у Сумах, нікого там не знаю: «Чи ви не знаєте, хто є звідти? Хто там має родичів?» Вона каже: «О! Та мій хлопець у Сумах жив довгий час». Знайшов, до кого нам звернутися. Це були люди, яким довіряли ті люди, яким ми довіряємо.

У нас не було жодної ситуації, що хтось нажився на наших коштах, чи сказав неправильну інформацію. Звичайно, багато людей зверталися з несправжніми травмами, хотіли просто гроші. Але це відкривалося, тому що ми шукали людей, які знали постраждалих безпосередньо. З кожною людиною хтось персонально зустрічався. Усе ж таки у нас в Україні всі всіх знають. Наприклад, якщо ви в селі запитаєте: «Чи ви знаєте ту людину? Чи вона мала травми?» Це таке, що не придумаєш, якщо цього не було. Звичайно, якщо хтось з лікарні, то одразу по ньому видно. Знову ж таки, в мене в документі написано, хто куратор тієї людини, от-як: Галя з Коломиї, з Калуша. Усі залучали своїх батьків, знайомих. Біля кожного пораненого написано, хто саме ним займався. Ще й маленька історія: коли поранений, де, що ще потрібно на сьогодні.

Ви були від початку двигуном цього процесу. А скільки було ще постійних координаторів, як ви?

На два місяці я закинула свою роботу. Ми займалися цим по 20 годин на добу, потрошку спали – й далі продовжували це робити – зв'язки, потреби. Багато часу йшло просто на координацію, бо все ж таки з іншої країни, дзвінки і так далі – постійно. З основних, знову боюся, що не всіх згадаю, десь чоловік, мабуть, двадцять, якщо включати людей, що в Україні працювали. Багато було таких, що одноразово залучилися до допомоги комусь.

Зі мною дуже скоро сконтактувала з Нью-Йорка Люба Шипович. Вона теж почала збирати кошти. І під цю лавину коштів, яку вона не чекала, створи-

ли громадську організацію «Разом». Вони зараз є дуже активні, набирають обертів, роблять собі політичне лобі. Вони дуже багато мені допомагали з розшукуванням, де, що потрібно. Можливо, саме через них ми вийшли на Сашка [Сушко]. Він, до речі, теж долучився до цього проекту, теж допомагав. Я думаю, що Артем [Миргородський] ще досі спілкується з ним тісно. Ми наче були медичною гілкою організації, тобто, всі медичні питання вони адресували в мій бік. Були сотні людей безпосередньо активних. Дуже часто зверталися, запитували за конкретну людину: чи було вже надано допомогу, чи ми вже щось знаємо. Не можна порахувати, скільки взагалі було людей залучено, але більше сотні, як мінімум.

Це коротко про все. Потім, коли вже АТО почалося, то ми купували різне обладнання відповідно до потреб – те, що пов'язано з пораненнями, профілактикою. Але, в основному, 99 % коштів пішли на безпосередню допомогу. Навіть по закордонах на людей, які там уже лікувалися, – ми надавали те, що їм потрібно було. Пам'ятаю, у Вроцлаві, там було багато людей у військовому шпиталі, теж знайшли знайомого, який вчився чи працював у той час, відвідував наших поранених. Всюди знаходилися люди, які були готові допомогти. Це дуже вражає, коли люди хочуть і можуть зорганізуватися і не ставити зайвих запитань, а просто працювати і бути корисними. Допомогу ми надали близько двом тисячам людей, усе це записано, задокументовано.

Складається враження, що уникаючи створення серйозної організації, вам вдалося дуже багато зробити. Це дивовижно. Була тільки горизонталь. Не було ієрархії, головних координаторів чи ще якогось ділення. Чи це так?

Так, так. Так воно і було. Просто мені здається, що важливо було, щоб кожен займався тим, чим міг, чи робив якусь певну експертизу... Найчастіше зверталися люди: «Я хочу допомагати, чим я можу допомогти, окрім грошей?» Я питаю: «Звідки ви?» Він, скажімо, з Бережанського району, а в нас, скажімо, був якийсь поранений звідти. «Чи можете ви знайти інформацію про його сім'ю, чи її сім'ю? Надати нам більше інформації саме про цю людину?» Тобто я давала конкретні завдання конкретним людям відповідно до того, звідки вони були. От, наприклад, у нас з України долучився Ігор Химилін. Він юрист з Івано-Франківська, це двоюрідний брат одної з головних наших координаторок Наталі. Він знав, де можна знайти хороше обладнання, матраци такі, щоб пролежні не робилися, кардіомонітори. Він домовився за дуже хороші закупівельні ціни, доставляв цей матеріал, коли вже людей розвезли по лікарнях периферійних. У багатьох лікарнях не було простих засобів, щоб допомогти. Він саме цим зайнявся, в нього це дуже добре виходило, він і далі займався, мав налагоджені зв'язки в цій сфері. Тобто використання ресурсів відповідно до того, де б це було найбільш ефективним. Мені здається, це було основним моїм завданням: кому який доручити проект. Щоб не було забагато для людини, щоб із цього була максимальна користь.

От як Наталя Кухар – один із головних ініціаторів на початках, що займалася спілкуванням з людьми, які дають кошти. Навіть не пошуком благодійників, тому що шукати не потрібно було. Спілкуванням. Багато було питань: як ви доставляєте,

хто, що. Звичайно, люди коли дають кошти, хочуть знати напевно. В основному, спілкування відбувалось в електронному форматі. Система така: коли ви даєте, можна сконтактуватися з ініціаторами цього фонду електронно. Ми створили окремий e-mail, електронну пошту, на яку люди могли писати питання, коментарі і так далі. Вона щодня її перевіряла і відповідала, по можливості, на всі запитання. <…> Як великий об'єм був людей, які давали гроші, так і великий об'єм був запитань. Потрібно було відповідати на ці запитання, по вісім годин на день. Деякі просто були коментарі, що дякуємо вам за роботу. А деякі потребували детальних відповідей, діалогу. Зв'язки з громадськістю – це було її. Тому що вона жила в іншому штаті, їй електронно було це робити набагато легше, ніж на місці когось шукати.

Кожен чимось займався. Багато людей познайомилися по Фейсбуку під час цього проекту. З ними я ніколи особисто не зустрічалася, але зараз ми час від часу переписуємося. Люди робили фандрейзинги в інших штатах. І доставляли ці гроші фізично. От, наприклад, в Індіані – Шон Вільямс. Він американець, але вивчає українську культуру. Він зробив фандрейзинг, зібрав три з половиною тисячі доларів, привіз їх сюди, в Чикаго, й передав на медичні потреби. Це було досить вражаюче, що люди, про яких я ніколи не чула, долучалися, була неначе снігова лавина. І кожен приносив щось корисне. Бачилося, що ця людина буде добра в спілкуванні з донорами, чи має зв'язки в інших країнах, куди потрібно когось відправити на лікування, чи консультації з переводу коштів, і так далі. Кожен знав когось, хто міг допомогти з тим чи іншим питанням. Це була така жива мережа. Часто вона доповнювалася, розширювалася.

От якось воно й виходило дуже природно. Коли потрібно було якусь проблему вирішити, завжди знаходився хтось, хто або знав відповіді на ці запитання, або знав кого порадити. Я з бухгалтерами радилася, тому що теж надходили певні суми грошей, там теж є свої податки. Знаходилися люди на все, експерти, всі ставилися дуже сумлінно, старанно, віддавалися справі, можна сказати, на 100%. Ми почали працювати з психологами. В якийсь момент стало дуже багато потреб, дуже багато різних гілок, люди почали звертатися, бо вже більше людей про нас знали, з різними запитами про допомогу. Треба було трошки фільтрувати. Ми сконцентрувалися на медичних потребах, на поранених. Часто надходили запити про бронежилет, чи обладнання, чи запити, не пов'язані з допомогою пораненим, то ми їх відкидали. Не вважали, що це не потрібно, але хотіли сконцентруватися на тому, що вже почали робити добре. Потім, з часом, лишився основний кістяк, стало менше волонтерів, особливо після літа.

Змінилися обставини у багатьох?

Так. Але ми активно прозаймалися цим ще рік. Ще рік тривали справи майданівців. Це було лікування, реабілітація, необхідність прослідити, як людина себе почуває. Так. Найцікавіше, що не було якогось висвітлення в пресі. Часто буває: хтось зробив якусь донацію, то вже всі газети пишуть. Ми зовсім не шукали ніякого розголосу. Навпаки, почали дуже часто звертатися місцеві американські медіа за новинами, бо Україна була у всіх новинах, але ми відмовлялися навіть. Тому що

це була втрата часу, це забрало б кілька годин з нашого дня. Інформація, яка нам допомагала зібрати кошти і знайти потрібних людей, поширювалася серед людей, які були зацікавлені допомогти.

Роботи було багато різної. Мені здається, що це започаткувало якісь більші проекти. Наприклад, Іван [Дем'янець], Андрій [Двояк], Артем [Миргородський]. Все почалося з того, що я сконтактувалася тоді з Аллою. «Надходять великі кошти. Будь ласка, допоможіть, щоб ці кошти дійшли по призначенню, інакше, який сенс їх збирати». Тому що я сама з України, знаю, як це буває: збираються кошти, а потім ніхто не може знайти кінців, де ті кошти ділися. Багато людей передавали, збиралися мітинги, люди збирали гроші, передавали на Майдан. Кому, коли, куди? Це, я вважаю, неправильно, бо частина з тих коштів доходила, частина – не впевнена. Я сама всіх закликала – перевірте. «Коли ви хочете допомогти цій людині, я можу дати координати, щоб ви напряму зв'язалися». Ми стали зв'язковими. От нате цю людину, ви її куруйте.

Потім був міні-проект, щоб допомагати сім'ям, у яких поранені чи навіть загиблі. Було декілька людей, які хотіли цій сім'ї допомогти, чи навіть двом. Тобто, уже маючи цю інформацію, цю базу даних про людей, які постраждали, можна було зв'язатися з людьми, які мають потреби, для допомоги. Звичайно, це неможливо було б, не маючи друзів на місці, не маючи друзів у Києві, таких як Іван, Андрій, Алла, Артем…

Є багато чого, про що ми і не будемо знати, але Артем, Іван, Андрій були задіяні в перевезенні та переховуванні постраждалих. Це було небезпечно. Хлопці ризикували. Ми не раз думали з дівчатами, що нам тут тепло і безпечно, а вони взимку і в небезпечних умовах.

Лікуванням за межами України більше займалась доктор Зеня Черник. До мене зверталися: «Ой! Допоможіть! Допомога потрібна негайно, бо ходити не зможе, чи ще щось». Треба в Ізраїль вивозити, скажімо. Але й почало робитися дуже багато дуплікацій. Коли вже хтось цим займався, не потрібно було знову винаходити колесо. На той момент я всю цю інформацію відправляла до Зені по e-mail, ми з нею часто спілкувалися. Бувало, вона відповідала: «Про цього вже дбають, цього вже вивозять». Вона перевіряла, була основним двигуном.

Звідки вона мала інформацію по різних країнах?

Вона є головою Української федерації Америки, тому в неї є багато закордонних зв'язків, якими вона скористалася. Я також перенаправляла їй інформацію. Це була її сфера. Вона це робила найкраще. Я вражена була обсягом її роботи

<…> У нас ще був випадок, на Грушевського... Коли було зрозуміло, що велика кількість поранених, то ми домовилися в Тернополі через знайомих, щоб головний лікар відіслав кілька «швидких» – привезти поранених у Тернопіль. Це була ще одна гілка проекту. Ми не сподівалися, що таке трапиться, але все ж таки зв'язалися з людьми, які були в Києві, знали, де ці поранені, що з ними... І це спрацювало! Багато було таких моментів, речей, про які зараз і не пам'ятаю. Ситуація вирішувалася швидко й несподіваним чином. <…> Я не знаю, хто саме був головний

лікар, це домовлялася Аллина двоюрідна сестра, Галя. Вона в Тернополі живе і жила в той час, вона знала багато. Лікарня, чи то була обласна, чи міська лікарня, але поки ми з Галею поспілкувалися, вона буквально через півгодини сказала, що є кілька «швидких» чи «швидка», що поїде в Київ. Шість годин їзди в Київ – і вже поранених було забрано до Тернополя.

Може вам здається з України, що от ми там далеко, в іншій країні, що нас це не стосується. А воно болить і стосується, не те що ще більше, але принаймні так само. Особливо коли ти відчуваєш, що ти можеш щось зробити, є ресурси і просто неможливо не допомогти. Це частина того, хто ти є. Треба чимось прикластися, чимось допомогти людям, які твої люди. Так що я вдячна долі, що була в цьому місці і в цій країні, щоб бути у змозі надати таку допомогу. Якби у мене не було ресурсів, то не знаю, чи це було б можливо. Навіть відчуваєш себе інструментом у великій машині. Багато чого залежало від мене, але багато чого просто, як кажуть, дістало ноги і почало само розвиватися.

Ви приїжджали до Києва вже після Майдану чи під час?

Уже після. Це було в квітні. Це була коротка зустріч з тими, з ким ми працювали через океан. Нам не вдалося зустрітися з пані Іриною, ми розминулися, але з Сашком ми зустрічалися, і з іншими волонтерами. Було надзвичайно приємно нарешті побачити тих людей, з якими ми спілкувалися по телефону довгий час, якось це все пережити. Уже постфактум, коли переживаєш ці моменти, коли не треба напружено про це думати, воно допомагає, щоб усе вклалося на свої місця. Приємно було побачити наживо, особливо тих, кому надали допомогу.

***

Я з Монастирищини. Село Савелівка, це Тернопільська область. Дочка в мене – двадцять років, Уляна. Я розлучена. Закінчила Тернопільський медичний. Сюди приїхала п'ятнадцять років тому, в мене тут була частина сім'ї. Дідусь колись виїхав, ще в 40-х роках. Взагалі, сім'я була політично спрямована, пригнічена. Канадці навіть, до речі, колись зробили документальний фільм про нашу родину. Називався «Незагоєні рани», навіть тут був на каналі «History». Дідусь колись виїхав під час війни, коли були національні рухи, залишився в Чикаго. Тому в мене була можливість – чи тут залишитися, чи їхати. Звичайно, дома завжди добре, але в мене не було можливостей таких, як мені надала саме ця країна, щоб жити і працювати. Тому що в мене вдома не було таких зв'язків. Бо, як ви розумієте, все вирішується саме так. Я закінчила медичний університет, мене направили на роботу в село, дуже далеко, треба було три години добиратися. Не було можливостей для професійного росту, розвитку. Я відчувала в собі дуже багато енергії, великий потенціал. Тому вирішила спробувати закордон, і так це сталося. Донька зі мною переїхала. Їй було п'ять років. Вона тут зараз навчається на другому курсі університету. Вдома ще є велика родина, чотири брати, багато родичів.

Галина Скоморовська:

«Це був такий час, коли, напевне, жоден свідомий громадянин не спав, не виключав телефон»

Майдан у моє життя прийшов в одну мить, якраз у той вечір, коли люди скинули пам'ятник Леніну, коли вже були перші постраждалі, невідомо від кого, невідомо від чого. На наступний вечір після цих подій мені зателефонувала моя сестра, яка на той час проживала у Києві, хоча вона громадянка Сполучених Штатів Америки. Сказала, що зустріла дуже хороших, талановитих молодих людей, студентів Києво-Могилянської академії, і що хотіла би – вона мала бути в Києві ще два місяці – активно пережити ці події разом зі своїм народом, раз уже так вийшло, що на той момент вона була в Україні. Сестра попросила мене про допомогу, бо сама тут зовсім-зовсім не знала людей. Я працювала в державній службі, в Тернопільській обласній державній податковій адміністрації. Моя громадянська позиція була дуже чітка і однозначна, але моя позиція як держслужбовця була трохи складнішою. Розуміла, що, напевне, мені доведеться, врешті-решт, вибрати між своїми переконаннями та посадою.

<...> Пізніше, коли сталося загострення на Грушевського, відбулася така подія. Друга ночі, подзвонив телефон, сестра каже: «Галя, така ситуація: тут дуже багато майже непритомних, поранених людей, і боїмося їх відправляти в лікарні в Києві. Чи не могла б ти знайти «швидкі», які б приїхали з Тернополя, забрали людей?» Це був такий особливий момент: друга ночі, розумієте. Тебе попросили врятувати чиєсь життя, а ти не маєш уявлення, які «швидкі», що робити? Я ніякого стосунку до медицини не маю, ніколи не мала. Куди дзвонити, на «швидку»? І казати: «Їдьте до Києва!»?

Але я подзвонила до заступника мера нашого міста, з яким ніколи в житті не була знайома особисто. Хоч у нас і досить маленьке місто...

Це вже на ранок?

Ні, о 2-й годині ночі. Але це був такий час, коли, напевне, ні один свідомий громадянин не спав, або не виключав телефон, не ставив його на режим без звуку. Я мала номер заступника мера Тернополя для якихось робочих питань. Просто мала його контакт, але ніколи в житті з ним не спілкувалася. Він взяв трубку. Я представилася, сказала, що не знаю, що з цим робити, але потрібні «швидкі» на Майдан, мене попросили це зробити. І «швидкі» поїхали. До того вони просто до Львова возили людей.

А ви весь час були в Тернополі?

Я постійно була в Тернополі, і в нас була така волонтерська лінія. Ми допомагали лікарням, людям. Збирали продукти, одяг, ліки. У нас, у Тернополі, також стояли люди і збирали гуманітарну допомогу. Відповідно, чого дуже сильно бракувало, те й передавала. Я їздила до Львова, куди я тільки не їздила за якимись двома уколами. Я не можу підібрати правильних слів: не те щоб така велика людяність...

Це було щось неймовірне, таке піднесення для всіх! Щастя – мати можливість бути причетною до цього процесу, хоча б якось допомогти. Допомогти собі, допомогти своїм дітям, своїй країні, допомогти тим людям, які безпосередньо беруть участь у Майдані, які кожного дня, кожної хвилини, на тепер, віддали своє життя, щоб бути там.

[Повертаючись до часу подій на Грушевського] <...> Були не тільки поранені, але й існувала велика небезпека потрапляти в лікарні, коли міліція почала людей забирати або взагалі не довозити до лікарень. Тоді ж була історія з нашим козаком Гаврилюком. Ті «швидкі» з Тернополя поїхали і привезли чотирьох людей, яких ми не знали, які були в дикому шоці, що потрапили на Захід України. І лікарі це так сприймали: привезли людей в шоці, вони не знають, що тут роблять, і бояться. Так вийшло, що в нас були: Запоріжжя, Харків, ще був чоловік із передмістя, з Запорізької області. Одним словом, це все Схід України. Вони були впевнені, що в нас агресія страшна до людей зі Сходу. Хоча вони самі були постраждалі, майже на війні за незалежну Україну, але мали певні застороги. Відверто хвилювалися.

Був хлопець, Саша, який мав найсерйозніше поранення: йому робили протез на ногу. У нього були ментальні проблеми – контузія, осколки були в черепі. Також щось у легенях. Він дуже довго лежав у лікарні після операції. Потім моя робота полягала в тому, щоб допомагати в лікарнях трьом хлопцям. Один з них був абсолютний сирота, він не мав нікого і нічого. Тут відбувалося не тільки лікування, але й приходили хлопці, які були на Майдані, до нього, розмовляли. Ми організували такий цілий процес. Дівчата з педагогічного університету готували йому їсти, хлопці ходили до нього спілкуватись. Потім виникло питання про те, що коли він вийде з лікарні, йому нема до кого повертатися... Тоді мерія купила чи виділила, не буду вигадувати, йому якийсь будиночок у Петриках Тернопільської області. <...> Далі я займалась постраждалими, така моя робота у фонді тривала приблизно до півроку.

Який саме це був фонд?

Фонд утворився у Штатах за допомогою української діаспори й безпосередньо Марії Дмитрів◆. Моя тітка була там, вони дуже добрі знайомі з Марією. Моя сестра, також Марія, була на той час у Києві, а у фонді якраз шукали людину, якій можна було б довіряти, бо йдеться про людські гроші. І Марія Дмитрів знайшла мою сестру. Я приєдналась потім…

<...> За лютневих подій я працювала не в Тернополі, а в Києві через те, що тих поранених хлопчиків неможливо було кудись забирати. Потрібно було надавати допомогу там і зараз. І то було найстрашніше з усього, що відбувалося. Бо ти приїжджаєш, привозиш мамі гроші, чи якусь допомогу, чи якусь надію, що тут є люди, які допоможуть. Але, в першу чергу, треба, щоб стан нормалізувався у дитини. Ти сидиш з мамою в коридорі, виходить лікар після операції і каже: «Вибачте, але ми не змогли врятувати вашого сина». Ці моменти ніколи від мене не підуть. <...>

Я просто мала контакти людей. Я вже навіть не пам'ятаю, де я брала ті контакти. Певно, що це хлопці з Києво-Могилянки, бо вони були там постійно. У нас була група у Viber – ті могилянці просто передавали телефони: «Подзвони туди,

запитай». То був безперервний процес: «Подзвони, запитай, скільки треба, чого треба, кому треба». У мене всі телефони збережені, імена – мама того-то, чи сестра того-то. Я думаю, що вони не лише через родичів, а й через лікарів шукали, інформація з лікарень йшла. Не дуже пам'ятаю з яких саме, була Залізнична лікарня у Києві... Якось усе було швидко: телефон, адреса – поїхала; телефон, адреса – поїхала.

Був уже лютий, але ще неспокійно. Офіційно постраждалі були зафіксовані як постраждалі, травмовані на Майдані, чи це приховувалося?

У нас, у Тернополі, були зареєстровані як травмовані на Майдані. Навіть ті, що перші приїхали. Про це питання підняли одразу, але, оскільки наша мерія була на боці Майдану, в нашому місті не було небезпеки. Лікарня, у яку ми привезли хлопців, – це була обласна лікарня Тернополя, там було безпечно, хороша лікарня. Людей з Майдану прийняли відкрито, офіційно. Це було рішення мера.

Люди у місті знали, що хлопці, яких привезли лікуватися, з Майдану?

Інформація поширювалася просто зі швидкістю вітру. Ну, як? Хтось комусь щось сказав, зокрема персонал у лікарні. І вже знали всі. Їм автоматично наче присвоювали звання народного героя. Просто всім містом їх любили. <...>

Розкажіть, будь ласка, як ви співпрацювали із чиказьким фондом.

Марія Дмитрів знала дуже багато лікарів, і контакти з Україною тримала вона. Ми виходили щовечора на Skype, мали відкриту бухгалтерію на Google – писали письмові заяви: звідки поступали гроші, у які руки передавалися. Із цим ніколи не було проблем насправді. Коли привезли багато хлопців, треба було допомагати з обладнанням, з медикаментами. Ми зазвичай шукали їх у Львові, де дешевше – хотілося заощадити й більше допомогти. Я телефонувала до Львова – усі давали знижки, наскільки могли. Не було навіть питань. Ми казали: «Те-то, те-то». Вони рахували ціну. Сума – мінус, припустимо, сорок відсотків. «Усе, приїжджайте, забирайте, ми вам складемо». Дуже просто і легко, якби у нас так і далі все працювало. Хлопці почали приїжджати – це після гострих подій лютого, почали повертатися додому постраждалі тернопільчани. Були й постраждалі з важкими пошкодженнями, різними.

Як ви шукали їх, як отримували інформацію?

Дуже мало хлопців хотіли спілкуватися про Майдан. Я не знаю, з чим це пов'язано в наших місцях. Були такі люди, які хотіли піару, які хотіли бути присутніми на різних ток-шоу, брати участь у різних розмовах, але, звичайно, що всіх цікавило інше. Хотіли почути тих, хто справді брав участь у захисті Майдану. Але наші хлопці не були активними учасниками цього суспільного обговорення, не знаю чому. <...>

Ви координували допомогу з кимсь із місцевих волонтерів?

Ні. Склалось так, що ми працювали окремо. Коли мені потрібна була допомога серйозніша, то це було на рівні державному. Я мала вже контакти з мерією, й вони працювали далі. Був налагоджений ланцюг допомоги, і, повірте, без імен, без прізвищ, без нічого. Абсолютно на довірі, людській довірі. В обласній лікарні завідувач Василь Бліха, великий молодець. Він просто з першої секунди дуже серйозно підійшов до цієї справи. Я приїжджала, він писав, що потрібно для, на-

приклад, наступної операції. Часто я була присутня при тому, як він обдзвонював, запитував у аптек: «У нас тут немає того, чи не могли б ви привезти для хлопців, постраждалих на Майдані?» Вони відгукувались. І ми поступово викреслювали багато з того, що нам треба купити, бо отримували те безкоштовно. Після того приблизно складали кошторис кожної операції хлопців.

Чи знаєте ви, скільки пройшло через лікарні й через вашу допомогу?

Через лікарню пройшло багато людей. Через обласну, напевно, пройшло до двох тисяч. Але це різний ступінь ушкоджень. Ще говорили потім з паном Василем, що не можемо контролювати, кого вдарили по голові вдома, а хто прийшов з Майдану. Дуже багато людей усе одно хотіли скористуватися цією ситуацією, тому не можу казати... Ніколи про це не думала, якщо чесно. Я знаю, що в Тернополі ведеться такий облік. Вже на рівні державному. Але цифру я не знаю, вона не може бути надто точною.

Вам доводилося самій приймати рішення, кому допомагати, у якому обсязі?

Так воно і було. Я радилася з лікарями, але, наприклад, якщо поранення були вогнепальні, то допомагали без сумніву. Були люди і у Львівській області, яким ми допомагали. Мені хлопці кидали телефони, казали: «Поїдь подивися». То я самостійно їздила, довідувалась про ситуацію.

А як же робота, особисті справи? Ви казали, що півроку приблизно тривала робота з фондом…

Так, на кінець я вже переїхала у Штати. Я допомагала довго, але людський ресурс має властивість вичерпатися, напевно. З тої самої діаспори ми продовжуємо допомагати. Я вважаю, що люди дуже небайдужі, але поступово вже стає не так гостро. У той час, коли було багато постраждалих, з роботи я звільнилася.

Не було можливості поєднувати роботу й волонтерство?

Можливо, й можна було б, але у мене вже були такі плани. Оскільки я була дуже-дуже зайнята справами постраждалих, то просто швидше зробила цей крок. Вивільнився час для поїздок, для того, щоб розшукувати людей. Тоді вже звертались люди й з Івано-Франківська... В Івано-Франківську в лікарні було дуже багато хлопців, яких я в житті не бачила, спілкувалися тільки по телефону з ними і з їхніми родичами. Починали допомагати одним, потім вони вже казали: «У знайомого брат там-то лежить. Йому треба допомогти. Дівчата, ось телефон, подзвоніть. Може, ви зможете». Ось таким чином було.

Після таких подій дуже важко йти розмовляти до людей, особливо чоловіки старші – замкнені. Але не те що мені треба почути якусь історію, а просто потрібно було зрозуміти, що відбувається, яка є потреба. <...> Так, і ти сидиш, маєш наче трохи робити допит: а де ви були, а що ви робили, а як це сталося, а що вам болить, а можна поговорити з вашим лікарем? І добре, коли травми були не такі серйозні, коли людина йшла на контакт, і це переливалося в приємне знайомство. Але й були такі, знаєте, старі вояки, вони нічого не кажуть, їм нічого не треба. Ти їх знаходиш, приїжджаєш з якоюсь певною пропозицією допомоги, а контакт виходить важкий. Це, в основному, люди з сіл, із маленьких містечок.

До лікарів узагалі могли не звертатися, терпіли, або приходили до місцевих. А наші лікарі не всюди ж, на жаль, високого рівня. Прийшла людина, сказала: «Голова болить». Перемотали голову, відправили додому, дали таблетку анальгіну. А там можуть бути серйозні проблеми. <...>

Ще що я побачила після Майдану, коли спілкувалася з молодими людьми, – це психологічні травми. Коли ідея війни, внутрішнє бажання стати супергероєм забирає здоровий глузд. Зрозуміло було, що потрібна серйозна поміч. Допомога в тому, щоб перебороти, пережити це все. Бо, бувало, людину переповнювали погані емоції: ненависть, злість, бажання вбивати. Скоріше, то від віку більше залежало. Загалом у хлопців від 17 до 20 років такий стан був. <...>

<...> На жаль, усі троє хлопчиків, яким ми допомагали найбільше у Києві, не вижили. Потім батькам нашого Назара зі Збаража ми допомагали після його смерті. Не знаю, як склалася доля тих хлопців, що були у нас у Тернополі зі Сходу. Не залишився ніхто, вони всі вилікувалися і поїхали. Усі мали мій телефон, але ніхто потім не контактував.

А той хлопець, якому пропонували будинок під Тернополем?

Поїхав також. У цьому є сенс, бо це далеко від рідного дому. А потім я поїхала з України.

<...> Бачу, що серед людей, які займалися Майданом плідно в Тернополі, переймалися дуже цим, немає піарівців. Мені це дуже приємно. Кожен зробив свою роботу на той момент, як міг, та й все. Можливо, тому, небагато що й знають про те, що в нас відбувалось.

<...> Що є дуже цікавим досвідом, – це те, що в Тернополі справді була підтримка не тільки від активістів, але й допомога місцевої адміністрації. Не важливо, які були цілі, наміри, що вони переслідували, але вони допомагали.

Була й загальна атмосфера безпеки.

Абсолютно. Біда нас усіх у цій країні зрівняла, в нашій області, в нашому місті – біда зрівняла всіх на один рівень. Можна було спокійно звертатися за допомогою до будь-кого. Я ж кажу: тоді о другій ночі мене ніхто не спитав... Мене спитали тільки, куди їхати, і спитали, кого забрати. Я кажу: «Я не знаю, кого забрати, але я знаю, що забирати є кого».

<...> Ви ж бачите, я не можу звести докупи ні прізвищ, нічого, це просто якісь такі яскраві, емоційні приклади: як може працювати суспільство, коли є спільна мета. Це дуже багато говорить про нас як про націю. Кожен проявив свою людяність. <...> Коли я переїхала до США, то попросила подругу, яка зараз у Тернополі, допомогти. Тоді вже вона їздила, знайомилась, розшукувала сім'ї. На тому етапі то вже були просто кошти. Один чоловік мав четверо дітей. Ми зібрали якісь речі, відправили діткам. Матеріальна допомога на лікування. Медикаменти вже не було сенсу відправляти, вони були і в Україні. <...>

Можна уявити, що знайти в Івано-Франківській області сім'ю, взаємодіяти з нею – все це потребувало сил і часу.

То не було складно. Спочатку – телефонні дзвінки. Потім зазвичай я приїж-

джала в Івано-Франківськ, у лікарню, зустрічалася з мамою, дружиною чи сестрою постраждалого. Одного разу я взяла з собою сина. Мій син мав тоді ще вісім років. Ми їздили до хлопця, який був без ніг. Це було, по-моєму, у Золочеві під Львовом. І мій Маркіян написав після того есе про життя цієї людини... <...>

Під час Майдану ви їздили до Києва – це дорога, житло, кошти…

Це все власні кошти. Бензин за власні кошти... В основному, всюди є друзі – проживши стільки років в Україні! До Франківська їдеш, то ніде не ночуєш, повертаєшся назад. До Києва – так, треба було десь зупинятися. Їздила до одного хлопця, якому потрібні були терміново кошти на другу операцію, після якої він, на жаль, не вижив. Я тоді просто поїхала назад в один і той самий день. Зранку виїхала, вночі приїхала. Не завжди була змога мати на то два дні, щоб переночувати, відпочити.

Особисто їздила ще через те, що то була готівка. Був важливий момент, щоб ці гроші напевно потрапили до кого треба. Мами були, в основному, з районних центрів – для них навіть було проблемою піти зняти ті гроші у банкоматі. Не знали як, не мали де, валютні рахунки – то взагалі для них як ноу-хау звучало. Елементарні речі були проблемою. Тобто мені було простіше сісти в машину, приїхати, привезти... Так вже я знала, що я це зробила. <...> Так само, коли я їздила за обладнанням до Львова або Франківська. Насправді, довіряєш людям, усе добре, але ти маєш справу з грошима. Це відповідальність моя. Я бухгалтер за освітою, так що я не могла нікому довіряти. <...> Знаю, що волонтер був із Франківська – Ігор. Ми з ним не бачилися, але багато спілкувалися і по телефону, і через Skype. Він робив те саме – возив сам. Їздив сам, бо так було надійніше.

Обладнання також купували, але тільки для тих лікарень, у яких були хлопці. Бо вже потім, звичайно, зверталися всі за допомогою, але це неможливо. На жаль, це неможливо. Після того, як перестали надавати допомогу саме майданівцям, цей напрямок закрився. Просто вичерпав себе. <...>

Було непросто для кожного. <...> Я знаю, що в мене було у серці тоді, коли я допомагала хлопцям молодим. Моєму сину 11 років. І коли я спілкувалася з батьками, було особливо боляче. Звичайно, що більше мами сиділи в лікарнях. Момент спілкування з мамою, коли ти й сам не розумієш, чого це сталося з її дитиною, якій 19 чи 18 років… Дуже таких було багато. Чомусь саме в нас, на початку... Уже потім були старші чоловіки зі Франківська, Львова. Але спочатку це були молодесенькі хлопці. Коли я про це говорю, я не можу, в мене сльози в очах. І так переважно було, що гинув єдиний син. Цей момент, коли якась мама брала мене за руку – і, розумієте, оцей біль, оця тривога передавалася, і тебе знобило ще три хвилини, і треба було якось зібрати себе докупи.

<...> Мене особисто це дуже поміняло. Я не скажу, що в мене були неправильні цінності, але якось я глибше почала думати про елементарні щасливі моменти життя: як насправді важливо бути щасливим кожен день. І як прекрасно відчувати материнські емоції! Я говорю зараз про дуже прості, людські речі. Усвідомлювати кожну мить, кожен день, розуміти як цінна кожна мить проведена з твоєю дитиною. Це – з глибинного пізнання за той період.

***

На сьогодні мені 32 роки, на той момент було 29–30. Я з міста Тернопіль, зараз живу в Чикаго. Моя сім'я – це я і моя дитина. Моя перша освіта – медична. Потім я пішла в нашу тернопільську Національну академію народного господарства, де успішно перекваліфікувалася у бухгалтера. Працювала останні сім років, як жила в Україні, у Тернопільській державній податковій адміністрації на посаді старшого державного ревізора-інспектора. Та й все. По суті, за свій короткий вік нічим більше не займалася. Податкова й волонтерство.

Анастасія Рибицька:

«Ми зрозуміли, що пора організовуватись офіційно»

Я переїхала до США починати нову сторінку в житті за чотири місяці до початку Майдану. Вчорашня студентка КНУ, у новому для себе Вашингтоні я якраз займалась пошуком роботи. Майже нікого не знала в той час, про велику місцеву українську громаду навіть не підозрювала.

Все кардинально змінилося, коли почався Майдан. 24 листопада вашингтонські українці швидко зорганізувалися біля посольства на знак підтримки – всюди майоріли прапори та викрикувалися гасла, атмосфера студентського бунту передалась за тисячі кілометрів. Натхненні та захоплені подіями у Києві, ми з подругою Дариною (з якою я познайомилась за кілька тижнів до цього) всю ніч малювали наші перші плакати. Я досі маю фото з усміхненими і повними надій обличчями.

Цього дня я приєдналась до першого зібрання місцевих українців, але мій власний Майдан почався в ніч на 1 грудня, коли побили студентів. Якраз у той час на площі була дорога серцю людина. Побачивши он-лайн, що відбувається, і не маючи змоги нічого вдіяти, я ледь не втратила розум. У своїх шалених пошуках я навіть додзвонилась із Вашингтона до Руслани Лижичко. Ще й пам'ятаю, як вона відповіла «Якщо ви не представник ООН, я не буду з вами розмовляти». Мабуть, це була найдовша ніч у моєму житті. Слава Богу, все закінчилося добре – ніхто з рідних не постраждав, але наступного ранку я стояла біля Білого дому, сповнена злості, протесту, мотивації та бажання діяти.

<...> Я почала організовувати зібрання самостійно та з іншими найбільш активними людьми, а через місяць про нас уже знали майже всі місцеві українці. Я створювала у Фейсбуці події, брала рупор, ішла до Білого дому. Навколо мене стояли 100–200 осіб, і я в той рупор розповідала, що ми тут робимо і для чого, і що ми будемо робити далі. Ми вимагали санкцій, писали листи до конгресменів, ходили по їхніх кабінетах з листівками, щоб привернути увагу, відвідували слухання. Події відбувалися регулярно, іноді по кілька разів на тиждень. Це був цікавий час.

Збір коштів почався з того, що одна з учасниць групи активістів на Фейсбуці, Люба Шипович з Нью-Йорка, відкрила свій «PayPal» – рахунок для збору коштів.

І за свої гроші вона купила електричний генератор для посилення звуку на Майдан за 800 доларів. Її сестра була в той час із чоловіком у Києві, й вони передали це на Майдан. Зазвичай кошти передавали через довірених людей. Тобто тут збирали гроші на «PayPal», потім переводили в готівку, і хтось їхав з нею в Україну. Це якщо велика сума, а якщо треба було щось терміново передати, то ми перераховували гроші через «Western Union» чи «MoneyGram». Людина, яка отримувала гроші в Україні, вже знала, що потрібно купити. Ми це звідси замовляли, відстежували це, і наші волонтери в Україні вже купували речі на місці, ми не переправляли генератор з Америки.

І так воно відбувалось і надалі?

От воно саме так і виглядало, але вони не могли цими грошима розпоряджатися вільно, оскільки ми їм казали, що потрібно купити, й вони звітували нам. Потім усі ці звіти ми виставляли відкрито в групу. Все справді було чесно, чисто і дуже прозоро. Тому Любі вдалося зібрати багато грошей. Вона першою почала в цій групі збирати гроші. Ми стали купувати ковдри, продукти, потім каски, пізніше ми і до бронежилетів дійшли, медикаменти закуповували – все те, що було потрібно.

Оці волонтери – найрідніші, найближчі наші друзі в Україні, яким ми могли довіряти. Люба через свою сестру це робила. Вони нам говорили, що потрібно, ми тут збирали на це гроші, передавали їм, вони купували і віддавали нам чеки, а ми це все постили в групу. Таким чином підтримували довіру людей до нас.

Потім кількість грошей на особистому рахунку Люби перевалила певну суму, так що вже просто було не дозволено за американськими законами цим займатися. Тоді ми зрозуміли, що пора, мабуть, організовуватись офіційно, реєструватись як неприбуткова організація. Щоб одній людині не довелося платити податки із цих надходжень. Спочатку ми міняли рахунки, але навіть там надходження вже перевалили за такі суми, що тим людям довелось би платити податки.

Чи можна було відстежити, чия це була фінансова підтримка? Чи ви бачили, хто ці люди, які вам надсилають гроші?

На Фейсбуці ми бачили. Деякі там були анонімні, але загалом це були українці, які або переїхали сюди недавно (вони тут називаються «новоприбулі»), або ті, які тут давно живуть, або ті, які народилися тут, – всі якось із Україною пов'язані: їхні найближчі родичі, дружини, чоловіки, дядьки, тітки. Але й не тільки українці. Ми збирали гроші з абсолютно різних куточків США. Хоч Люба Шипович сама з Нью-Йорка, коли вона оголосила збір, надходили пожертви і із Сан-Франциско, та що там говорити – з усього світу: з Японії, з Австралії, з Росії, з України. До речі, чимало з Росії пересилали, певно, українці, які в Росії живуть.

Ці оголошення відбувалися через соціальні мережі?

Через Інтернет, «PayPal». Через «PayPal» можна просто посилання написати, й людина заходить і приєднує свою картку, і звідти гроші перераховуються. Як люди бачили ці звернення? Через групу у Фейсбуці, а якщо ти не в групі, то можна було в себе на сторінці написати, що ми тут збираємо, і так група розширювалась. В якийсь момент там було кілька тисяч, зараз уже за десятки тисяч перевалило.

Коли ми заснували організацію «Разом» у січні 2014-го, ці всі люди, які бачили, як ми збираємо гроші, стали нашими підписниками. Ми заснували сторінку «Разом» на Фейсбуці у лютому, і в нас за першу ніч була тисяча підписників – там додавалося по 100 підписників за годину. Всі стежили за нами. Тому що люди не знали, що робити, а якщо кожен почне окремо збирати, то в цьому ж немає сенсу. Бачили, що хтось збирає централізовано, і кидались до нас. Це була просто навала, ми були, мабуть, перші на Східному узбережжі, хто збирав пожертви отак-от через Фейсбук, через Інтернет і виставляв звіти. У результаті у нас зараз 22 тисячі підписників на сторінці.

А в який саме момент ви переформатувались у «Разом»?

Після загострення на Грушевського. Потреби зросли, і паралельно із загостренням зростала кількість грошей, які пересилали. Так і до того було, після загострень 1 грудня, 10 грудня, а після 19 січня вже жоден із наших рахунків не міг витримати того потоку. На той момент у нас не було якихось довгострокових планів, ми не збиралися перетворюватися в міжнародну організацію, якою ми зараз є. Ми просто хотіли продовжувати допомагати людям, збирати кошти довгостроково і захистити себе таким чином, щоб нам не довелося платити податки. Ми зареєстрували цю організацію з фінансових причин. Це вже потім ми перетворились на організацію з багатьма членами, з програмами на 30 років, але на той момент ми просто хотіли допомогти майданівцям.

Тобто це був просто інструмент, який треба було вдосконалити.

Так. Перед тим ми збиралися в Нью-Йорку на форум, з'їжджались активісти з Вашингтона, з Нью-Йорка, з Філадельфії.

Активісти трьох міст діяли разом? Так, напевно, «Разом» і з'явилося?

Так, і Люба [Шипович] – це була її ідея назвати «Разом». Ми вирішили не називати ніякими скороченнями, довжелезними абревіатурами, як зазвичай називають українські організації. Ми вирішили назвати організацію просто, вийшло – «Разом». Сторінку ми назвали «Разом для України» – «Разом For Ukraine», також із цікавої причини. Взагалі, організація називається «Разом», а не «Разом For Ukraine». А «Разом For Ukraine» тому, що, виявляється, на Фейсбуці вже була сторінка «Разом» якоїсь організації ще часів Ющенка, хоч ніхто ту сторінку не використовував. От я і Люба Шипович, вона президент організації, я віце-президент, сиділи й придумували назву о 3-й ночі. І вона каже: «Що ж ми будемо робити? Давай додамо "For Ukraine"». І ми з нею назвали сторінку «Разом For Ukraine». Я своїми руками її реєструвала і бачила – ми сиділи з нею до 6-ї ранку, – як туди набігають підписники по 100 осіб на годину. Ми не спали з нею цілу ніч, бачили розвиток сторінки, дуже цікавий момент.

Ми заснували організацію, там було десь 6 чи 7 співзасновників: Люба Шипович, Анастасія Рибіцька, Ольга Яричківська, Марія Сорока, – дай Боже, нікого не пропустити, – Анна Шпук, Макар Кобилинський, Віктор Березюк, Богдан Печінявський. На сьогодні Віктор Березюк, Макар Кобилинський, Анна Шпук і Богдан Печінявський уже відійшли від організації, а ми залишилися – всі ці інші дівчата,

ми досі в організації. До нас ще в різні періоди приєднались Іванна Білич, Дора Хом'як, Наталія Щерба, Ірина Мазур. Ми зараз таким хором у 8–9 осіб працюємо, а ще Богдан Половко, Юля Пославська – як скарбник.

<...> У січні, лютому і до кінця березня, до захоплення Криму, наша діяльність полягала в тому, що ми ходили на протести щотижня. Тут, у Вашингтоні, ми були біля Білого дому. У Нью-Йорку вони по різних місцях ходили: то біля російського посольства, то біля ООН; у Філадельфії теж. Надсилали допомогу у вигляді різних речей: медичні препарати, каски, ковдри і генератори, і що тільки можна було уявити. І ми дуже багато поширювали інформації про це все. Тоді вже ми почали намагатися з Конгресом працювати, в січні лобіювали адвокацію законопроектів допомоги Україні. Ми ходили до конгресменів, писали їм листи, тобто ми робили все можливе. Я не знаю, чого ми не робили, що можна було. І за цей рік, за цей найактивніший час через наш рахунок пройшло близько 200 тисяч доларів.

Це саме майданівський період?

Так, і ще були пожертви на особистих рахунках. <…> Під час розстрілів на Майдані у нас за годину проходили десятки тисяч доларів, нам перераховували з усіх країн, зі всього світу гроші. І в один момент ніхто не знав, що робити: люди від паніки просто скидали нам гроші, а ми намагались їх направити в правильне русло. Я, Люба і ще кілька людей сиділи з лептопами тут в Америці, терміново переправляли ці гроші в Україну, там волонтери хапали ті гроші, знімали, бігли купували якусь медичну допомогу, їжу і це все в той же момент тягнули на Майдан. Я свою власну маму туди відправила, вона бігала, шукала, знімала гроші і під кулями там ці медикаменти приносила. Десь знаходили машину, хтось там ще бігав, ці гроші перекидали туди-сюди – це все було дуже терміново.

Тобто ви і в той час також діяли через знайомих, друзів, родичів? Ви не поєднались з якоюсь групою в Україні?

Так, усе було через своїх, тому що я перераховую 5 тисяч доларів – кому я їх можу надійно перерахувати? Якомусь представнику, чи своїй мамі, чи найближчій подрузі, чи своєму хлопцю – комусь, кому я довіряю. Ці всі люди: брат, сестра, хлопець, мама, тато – вони всі були задіяні, всі, хто жив в Україні в цей момент. І, що цікаво: насправді так могли робити тільки новоприбулі – такі, як я. Ті, які тут не так давно живуть, які ще мають живі контакти з Україною. Я приїхала три місяці тому, Люба там була вже, може, три чи чотири роки, але у неї в Україні батьки, сестра. А ті, які тут були давно, не змогли б цього зробити. Вони могли дати гроші нам, а ми вже організовували їхнє використання. І ми так це все робили, робили, поки не забрали Крим і не нависла реальна загроза війни. Майдан почав розходитись. І ми тоді переключилися на медичне обладнання. Тут продавали все, що можна було – ми привозили з України сувеніри, вони розходились дуже швидко, якісь прапорці люди змітали шаленими темпами, кожен хотів мати шматочок України в себе вдома. І ми ці всі гроші пускали вже не стільки на сам Майдан, бо Майдан тоді і так був уже забезпечений ізсередини України, – ми почали фокусуватися на лікарнях.

А як ви дізнавались про лікарні?

Так само – на Фейсбуці хтось написав: «А от у мене є знайома, а в тої знайомої є та знайома». Таким чином я вийшла на Олену Коломійчук◆.

Це наша київська 17-та лікарня.

Ми з нею співпрацювали не один раз і дуже плідно. Я особисто збирала у Вашингтоні гроші на прилад – таке ніби крісло, на якому хворі можуть митись, якщо їх прив'язати. Воно коштувало кілька тисяч доларів, і ми з нею спілкувались – все вийшло. Я організувала у Вашингтоні концерт спеціально для цього. Я навіть фотографії того крісла показувала на тому концерті.

А де проходили такі концерти?

Ці всі концерти та ярмарки були для місцевої громади, яка хотіла приєднатись до допомоги Україні, але не знала як. То вони приходили на ці концерти й приносили гроші з собою. У Нью-Йорку є Український дім, там ціла вулиця з українськими будівлями. У Вашингтоні українців багато, але чомусь немає одного центру. Тут є церкви і купа активістів, і ці всі новоприбулі якраз і активізувались під час Майдану. То я організовувала концерти в різних місцях: як у церкві українській, так і в американській церкві, ще в якихось церквах, у різних місцях, у пабах, у барах. Тобто це вже не обмежувалось тільки українськими будівлями. Концерт, про який я кажу, був проведений у чудовій старовинній американській церкві, такого німецького готичного стилю. Був концерт класичної музики, дітки грали на фортепіано, було багато гостей, і ми змогли зібрати гроші на це крісло. Потім я почала збирати гроші на ще дорожчий інструмент – тепловізор, він визначав, наскільки пошкоджені тканини від опіків – це прилад для діагностики. Я вже не пам'ятаю, в яку він пішов лікарню. Можливо, для опікового центру. Я тоді співпрацювала з відомим лікарем – ой, дай Боже пам'яті – він зараз із Супрун співпрацює – з Олександром Лінчевським. Ми з ним дуже тісно співпрацювали, через нього ми шукали цей прилад, знайшли, і він у Дніпро, здається, був відправлений. Я ще працювала з Наталією Хазан, вона з Дніпра. То ми збирали гроші на цей прилад, він коштував теж багато – 5 чи 6 тисяч доларів, і переправляли його з Китаю. Ми паралельно спілкувалися з китайським заводом і з лікарями.

Окрім грошей, ще треба було логістикою займатися.

Гроші тоді було зібрати не так важко, це зараз важко зібрати гроші, тоді було не так. А треба було саме логістику продумати: кому передати, чи це нормальний апарат. Уявіть собі: вам людина, яку ви ніколи не бачили, пише на Фейсбук. Ти просто довіряєш, береш на себе страх і ризик, і робиш це – по-іншому ніяк: очі бояться, руки роблять. Передали, все нормально, він дійшов. <...> Потім, у січні, лютому, березні ми займались інструментами, все літо ми дуже багато займалися лікарнями, ще не було тоді бойових дій на Сході.

А от коли почались бойові дії на Сході України – це був серпень 2014-го… Тоді трохи змінився ракурс закордонних організацій. За американськими законами неприбуткова організація не може допомагати армії взагалі, інакше її позбавлять цього статусу, і їй доведеться платити податки, як бізнес-підприємству. Ми це зрозу-

міли, чесно зізнаюсь, ми переправляли бронежилети, але цим займались волонтери, вони збирали гроші через своїх знайомих, але це не було від організації – організація «Разом» не займалась такими речами. Оскільки з'явилась потреба в допомозі армії, фронт і діяльність активістів розширилися ще більше. Вже було замало просто мати неприбуткову організацію і робити якісь там акції, на протести ходити й збирати гроші на медичні препарати, на інструменти, на лікарні. Потрібно було збирати гроші на тепловізори, берці, форму, якісь точні прилади вони переправляли.

І цим почали займатись такі групки активістів, які не реєстрували неприбуткову організацію, бо вони розуміли, що як тільки вони зареєструють організацію, то лінія буде перекрита. Тому вони трималися трохи окремо. І в той час у Вашингтоні з'явилась ще одна організація, вони якраз почали із цієї допомоги армії, поки не зареєструвались. Вони називаються «United Help Ukraine» і дуже багато допомагають саме воїнам. І в нас тут було кілька воїнів на реабілітації у Вашингтоні. Підтримували їх через весь цей час, і ще один досі залишається тут, уже два роки. А кількох ми вже відправили в Україну. Один із них дуже відомий, його звуть Вадим Свириденко. Про нього багато писали, він не має ні рук, ні ніг, але він тут брав участь у марафонах.

А з майданівських постраждалих був хтось на лікуванні в Штатах за підтримки вашої організації?

Був один, хлопець, якому осколком від гранати пошкодило око. Він тут був, тут протягом року чи двох з перервами – лікувався, робили операції. А хлопці, які приїхали пізніше, то вони вже були військові. <...>

Якщо говорити загалом, то під час майданівського періоду організації тільки починали формуватись, і весь наш активізм зводився до протестів і пересилки найнеобхідніших речей на сам Майдан. Потім, під час того, як забрали Крим, – це була допомога лікарням. І це теж окрема тема, бо ми переправили обладнання разом з іншим вашингтонським проектом більш як на 4 мільйони доларів. Чотири контейнери пішло. Ми також відправляли гуманітарні контейнери й під час Майдану. Від організації «Разом» пішло 3 контейнери, це було до воєнних дій. Як тільки почалися воєнні дії, оці всі організації, які зароджувались, інституціоналізувались.

Вони перейшли з рейок терміновості на довгострокове планування. Спочатку ми не були організація, ми реагували дуже швидко на кожну подію і кругом себе закривали все, що можна. А потім ми переформатувались на більш довгострокові проекти, і так сталося з багатьма. А ті, хто хотів і далі реагувати на все дуже швидко, ті люди не в організації, вони як окремі волонтери, тому що в організації потрібно планувати наперед. Рівень уже інший. Ми можемо кинутися зі скелі, але кому від цього стане легше? Нас закриють на наступний місяць, тому ми не можемо собі цього дозволити.

За ці три роки ми стали однією з найбільших і найвідоміших українських організацій у Штатах. За Фейсбук-підписниками у нас перше місце, причому з відривом величезним – це 22 000 людей, які до нас набігли під час Майдану, і вони продовжують набігати. На сьогодні ми зареєстрували організацію в Україні,

у нас є тепер в Україні фонд, також називається «Разом для України». У нас є програми з культурного розвитку. Була програма з міжнародного обміну – «Reformers Without Borders». Зараз починається проект покращення підготовки медсестер хірургії в Україні.

Ми розвиваємось у довгострокових напрямах, і один із них – це робота з Конгресом. Випускаємо великий звіт щодо ситуації в Україні для конгресменів. Буквально завтра він виходить он-лайн, через два тижні у нас буде подія в Конгресі. Тобто ми покриваємо ті напрямки, які може покривати організація, яка перебуває саме тут, через океан, – це адвокація в Конгресі США за Україну, це допомога в розвитку бізнесу в Україні, зокрема, IT-проектів – у нас є і на це окрема програма.

Останній рік ми дуже щільно займалися допомогою реформаторам в Одесі. Люба [Шипович] провела півтора року в адміністрації Міхаїла Саакашвілі. Туди ж відправляли американців за програмою «Reformers Without Borders». Ми причетні до електронного документообігу в Україні та до програми «Розумне місто». У нас зараз біля трьохсот волонтерів. Наша основна місія – це підтримка розвитку громадянського суспільства в Україні.

Інші організації, «United Help Ukraine», наприклад, почали діяти вже після Майдану. Під час Майдану вони просто давали нам гроші, а після Майдану організувались самі.

Щодо майданівських ініціатив – то є організація «Nova Ukraine» із Сан-Франциско. Це наша ніби сестринська організація, тому що вони теж були активними під час Майдану: ми покривали Східне узбережжя Штатів, вони покривали Західне узбережжя. У нас дуже схоже бачення, схожі методи і люди по типу схожі між собою. Це в основному молоді та середнього віку професіонали, які приїхали в Америку не так давно.

Ті самі новоприбулі, які ще підтримують тісний зв'язок з Україною?

Так, вони не є класична діаспора, вони ніколи не брали участі в українських акціях, але Майдан їх надихнув. Вони працюють у Світовому банку, в приватних фірмах, тобто це вже не бідні-нещасні українці, а такі, які досягли успіху. Це не ті люди, які тікали з України, а ті, які поїхали вчитися, працювати, по роботі, по бізнесу – отакий контингент.

***

Я родом з Вінниччини, закінчила Київський національний університет імені Тараса Шевченка за фахом біолог. Я виграла Грін Карту, переїхала до Америки в серпні 2013-го і змінила свою діяльність із наукової на громадську. У цей момент я працюю в архітектурній компанії, в адміністративному відділі, й продовжую займатись громадською діяльністю.

В університеті я була громадським лідером, організовувала різні лекції, семінари щодо вірусних захворювань. Я і в школі організовувала концерти. Коли я переїхала до Києва, у нас був «Європейський клуб», я організовувала інтерв'ю, концерти, акції. Також моя велика пристрасть – це заняття танцями. Скільки пам'ятаю себе, стільки моє життя з танцями пов'язано.

Ірина Ващук Дісіпіо:
«И мне очень захотелось именно этому парню помочь»

Меня зовут Ирина Ващук Дисипио. Я гражданка Соединенных Штатов Америки с декабря 2013 года. Как раз в то время, когда начались события на Майдане, я получила гражданство и приняла присягу. Моя история, связанная с Майданом, началась не сразу, только тогда, когда было насилие, когда «Беркут» и внутренние войска разгоняли людей. <...>

Был январь, мои родители прилетели сюда в Штаты, проведывали меня. У меня был маленький сын, я не всегда могла сидеть возле компьютера... и наблюдать. У меня отец – полковник милиции, когда начались жертвы, он рассказывал мне новости, очень расстраивался сильно. <...> Я тогда прицепила флаг Украины на машину, на капот – мы с родителями сели и поехали на митинг. <...> У нас образовалась волонтерская организация... Скорее, не организация, а просто группа: «Майдан – Сан-Франциско». И, в основном молодые люди, которые работают сейчас далеко от Украины, начали собираться вместе в разных местах, в том числе и под Посольством России в Сан-Франциско, выражать свои чувства, протестовать. Удалось обратить внимание общественности, постоянно приезжало местное телевидение, несколько каналов это транслировали.

<...> Было такое желание донести миру, что не зря эта революция, уже вторая, у нас происходит. Некоторые тогда говорили: «Снова революция – снова зимой». Хотелось показать, как много украинцев сейчас в Соединенных Штатах, и Соединенные Штаты должны реагировать на происходящее насилие: применять какие-то меры, услышать людей. Из-за правительства Януковича коррупционного, тут, в Америке, было принято считать, что Россия, Украина – коррупционные государства, и никто не хочет там ничего менять. А нам хотелось показать, что большая часть населения не согласна с происходящим, хочет перемен. Появилась гордость за свою страну.

Хотелось донести как можно большему количеству людей этот взгляд, и я серьезно начала помогать. Многие с самого начала пересылали какую-то помощь, передавали деньги – я этим тогда не занималась. Но в феврале на Майдане пострадал парень – мастер спорта международного класса, так же, как и я – мастер спорта Украины по бегу. Марафонец. Он пострадал, в лицо попали шариковые пули. Это было 20-е число. Отец смотрел стриминг на втором этаже, постоянно спускался к нам вниз и только говорил, сколько уже людей погибло. Мы тогда снова куда-то поехали на митинг, то ли в Лос-Анджелес из Сан-Франциско, то ли еще куда-то. Мы не могли ничего сделать, просто наблюдали за тем, что происходит. <...> Вот тут я увидела информацию про Колю. Я его никогда персонально не знала, только то, что он бегун и мастер спорта международного класса… И мне очень захотелось именно этому Коле помочь.

Когда мы через день-два вернулись обратно из поездки, я вышла на местных ребят-майдановцев и попросила: «Ребята, помогите мне. Я дам деньги, а вы добавите, сделаете какие-то сборы?» Сразу прозвучало: «Без проблем». Спросили кому – я сказала. Тогда я начала искать таких же ребят, как Коля. Искала через Фейсбук, но, так как у нас тогда очень мало кто пользовался в Украине Фейсбуком, приходилось лезть на этот веб-сайт «Одноклассники». Кстати, я им уже не пользуюсь абсолютно.

<...> Начала искать – нашла Ивана, парня, которому пуля попала в легкие. Он историю про себя немножко написал. Я спросила его, нужна ли ему помощь – он не хотел ничего брать, тогда попросила его номер телефона. Поговорила с женой – выяснилось, что эта помощь была очень нужна. Знаете, они жили в коммунальной квартире во Львове. Он хороший парень, у них с женой Лесей двое детей. В общем, когда я предложила ему помощь, было трудно: он начинал плакать, прошел уже где-то месяц после всех событий, и ему было нелегко. У Ивана была сложная травма, он был сначала в Чехии на лечении. И действительно нуждался в какой-то денежной помощи, ведь работать не мог, по крайней мере, в то время. Раньше был охранником, не смог выходить на работу, и, естественно, его уволили. Жена на полставки где-то работала, маленькие дети. И все равно он отнекивался долго, просил дать деньги кому-то другому, все же мы передали ему 1 000 долларов. <...>

<...> В Штаты тогда десять человек привезла на лечение Зеня Черник. Она сама врач, представитель Украинской федерации Америки. Договорилась с разными клиниками, в разных частях страны, договорилась с врачами, которых знала. Это действительно тяжелые были случаи. Ребята здесь лечились по несколько лет.

Как собирались деньги на такое длительное лечение?

«Украинская федерация Америки» давно помогает Украине: принимают детей с тяжелыми диагнозами на лечение. У них было много контактов врачей и влияние в своих госпиталях. Таня и Зеня договорились принимать майдановцев на лечение, и все было бесплатно для наших ребят.

<...> Ребята в Сан-Франциско помогали-помогали, передавали по 500 долларов, волонтеры потом брали расписки у майдановцев, что они получили какую-то помощь от нас. На патриотизме это еще какое-то время держалось. В Сан-Франциско они еще митинги делали, поддержка была, но люди все меньше и меньше давали денег... Когда стало понятно, что денег нет, я нашла организацию в Чикаго – «Medical Help for Protesters at Maidan». Эти люди тоже передавали и собирали деньги – собрали около 170 000 долларов. Эти деньги непосредственно майдановцам передавали, также под расписки. Это Мария Дмитрив – она врач, у нее своя практика медицинская в Чикаго. Тогда же познакомились с Артемом (Миргородским◆) – он организовывал помощь пострадавшим в Украине, теперь наш знакомый и друг. И они работали с Артемом. Они передавали деньги через организацию Артема – «Инициатива Е+». Там же был Иван Демьянец, он сейчас учится в Лос-Анджелесе, с ним мы тоже работали.

А до этого, когда вы начали адресно оказывать помощь из Сан-Франциско...

До этого я никого не знала и просто искала номера телефонов, выходя на людей через Фейсбук и «Одноклассники». И мой отец ездил иногда и на месте передавал деньги. Имена людей уже трудно вспомнить…<...> Семье погибшего из Небесной Сотни я один раз передавала помощь тоже. Было очень тяжело найти прямые контакты людей. Вот в этом была проблема. <...>

Но было желание работать именно так – напрямую передавать помощь, чтобы не было посредников. Я один раз и отца посылала во Львов, и он передавал средства сестре Василя Голомая. Тот был тогда на лечении в Чехии: органы внутренние были поражены, пуля со смещенным центром тяжести. Василий был один из самых тяжелых. В принципе, с Васей я общалась и по скайпу, он уже как-то отвечал. <...> Я думаю, что приблизительно человек десять таких, которым я непосредственно передавала помощь. Помогали и знакомые американцы – всем рассказывала, и люди откликались. Не только украинцы по происхождению. Разные люди. «Да, мы поможем». Начиналось так и перешло плавно к совместной помощи с организацией из Чикаго. Еще мы передали деньги нескольким ребятам, пострадавшим в Крыму, уже военным, которые лежали в [Главном] киевском военном госпитале. <...> Тогда очень много начало поступать заявок на денежную помощь раненым военным, и, так как такие бешеные суммы назывались, как 100 000 евро из Израиля, я просто подумала: а не было бы дешевле привозить раненых сюда, если договариваться с клиниками, врачами на бесплатной основе? Этим я и начала заниматься. Вместо того, чтобы собирать деньги, я просто начала разыскивать ребят и договариваться с госпиталями.

У вас медицинское образование? Или пришлось просто погружаться в эту сферу?

Нет, и я особо не погружаюсь. Я прошу одних людей перевозить самих раненых и узнавать, что им нужно. Я выхожу на врачей и говорю, что нужно, и врачи спрашивают более подробную информацию. Если так, тогда уже передаю и рентгены всякие, фотографии, сканирования. Медики уже на этой основе соглашаются или же передают другим. Мы продолжаем ту же работу, которую начали во время Майдана, с пострадавшими. Я также деньги собираю и даже, получается, беру ответственность за этих ребят раненых, которые лечатся в Штатах. Мне нужно оплачивать визы, перелет, размещение (если нужно размещать). И, например, если реабилитация, я привожу несколько парализованных ребят сюда, и все равно какие-то минимальные деньги приходится платить, и мы делаем иногда небольшие сборы. <...>

Мы, прежде всего, имеем дело со всеми украинскими громадами в Штатах, со мной работает очень много людей. Многие хотят помочь – не знают как. Мы делаем иногда небольшие ивенты – и люди больше узнают о нас, об организации, о том, что мы делаем. Некоторые жертвуют деньги ежемесячно – отчисляют с зарплаты. <...> Созданная нами сейчас организация называется «Відродження захисників України» – это на украинском. На английском «Revived Soldiers Ukraine». Мы специализируемся только на медицинской помощи, и только военным.

Вы продолжаете сотрудничать с чикагскими коллегами из группы «Medical Help for Protesters at Maidan»?

Да, и они никогда не могли понять, как у меня выходит привозить сюда солдат бесплатно, хотя они сами врачи. Но это занимает очень-очень много времени: я не работаю, у меня двое детей, и у меня уходит все время на организацию вот этого всего. Но эти женщины – практикующие врачи, их все время уходит на работу. <...>

Расскажите о тех случаях, когда майдановцы лечились долго очень. Какая помощь тогда требовалась?

Их привозила Зеня Черник. Мы ребят расселяли в семьях украинцев. Они приезжали и уезжали по несколько раз, то есть они не в госпитале были, их уже выписывали... Это была серия операций. Вот, например, Мовчану Вове пуля попала в лицо и в небе была дырка. У него полностью делали реконструкцию лица. Очень много шрамов было. Это делается в определенной последовательности: одно зажило, можно оперировать дальше. В целом, операции где-то полгода заняли. Потом он приезжал – ему зубы вставляли. В общем, Вова Мовчан последний раз здесь был этой зимой – это уже два года после того, как Майдан прошел. Врачи вели его кейс. Они назначали через какое-то время следующие операции, прийти на встречу, пересмотреть, как там все заживает. <...>

Мы расселяли пострадавших в семьях украинцев. В Кливленде, например, было двое майдановцев, я там более-менее знаю лучше историю... Расселяли с украинцами, и украинцы их кормили, обеспечивали быт, посещали вместе церковь... Вывозили куда-то на украинские мероприятия, фестивали, концерты, Рождество, День Независимости, пикники устраивали. Собирались также некоторые средства для ребят. Знаете, все тут понимают, что в Украине очень несладко живется, тем более, если ты инвалид...

Как оплачивалось лечение?

Оплачивалось из бюджета каждого штата. Наши врачи договаривались с госпиталями, и госпитали брали на бесплатное лечение, но расходы покрывались за счет штата, за счет налогов. Клиники были и частные, и государственные. Покрывали лечение за счет своих внутренних фондов. Тут таким нуждающимся, у кого нет денег, не имеют права отказать в госпитализации. Тут не имеют права отказать бомжам или нелегальным мигрантам... Есть некоторые программы, которые поддерживаются на уровне штатов, и госпитали без этих программ не смогли бы существовать. Так как я не работала с ними со всеми непосредственно, то не до конца знаю все госпитали. Но вот «Cleveland Clinic» – это один из самых лучших госпиталей в Соединенных Штатах. Это частная клиника, там очень хорошие профессионалы работают. Там было двое наших майдановцев – Владимир Мовчан и Нечипорук. Не припомню имени этого парня... С Мовчаном я встречалась лично здесь, во Флориде. Он приезжал с семьей, у которой жил в Кливленде, на несколько дней отдохнуть зимой. <...>

Группа «Майдан – Сан-Франциско» участвовала в помощи пострадавшим майдановцам?

Да, они помогали, находили пострадавших людей. Единственное, что там особо не было средств. Они разделились сейчас на «Maidan San Francisco» и такую организацию, как «Nova Ukraine». «Nova Ukraine» занимается социальной помощью, но они иногда помогают и медицинскими вещами. А, в основном, компьютеры передают на Украину. Их деятельность направлена на развитие Украины. Сугубо гуманитарная помощь. Солдатам они не помогают. И я больше не работаю с ними.

<...> В Украине я работаю с Фондом братьев Кузьминых, они живут в Житомире. Олег Кузьминых был в плену, и Сергей Кузьминых. Они открыли фонд и помогают раненым солдатам.

<...> У меня брат был на войне полтора года, его сейчас отвели в запас. Не совсем запас – перекинули в Николаев. Он сапер. Полтора года переживали за него. <...>

Племянника сожгли русские в вертолете Ми-8. Это было под Славянском. На горе Карачун, в июне 20-14-го года. Устанавливали связь на горе Карачун, летали – и их сбили. Конечно, с моей семьей война напрямую связана. Майдан еще не так... Майдан был как начало.

<...> Была и такая, немного забавная, история: отец был на Майдане, когда миллион, или немножко больше, людей собралось на площади, первое вече. Когда он в Штатах был, то со мной посещал митинги «Maidan Attack», и я его вытянула на сцену: «Папа, рассказывай». И он там: *«Люди добрі! Бачили б ви, як ті люди там гріються, в тих палатках сидять на морозі».* Так, знаете, плачевно... Народ сразу кошельки открыл, сразу давай сбрасываться. <...>

<...> Конечно, была гордость за Украину, что, наконец-то, начинают люди по-другому мыслить. Знаете, как было часто: «*Моя хата с краю*, и я не хочу иметь лишних проблем. Мне хорошо, а остальное – это нас не интересует». Люди начали друг о друге заботиться, появился термин «волонтерство», такое явление – когда люди помогают бесплатно. У нас же в Украине такого не было. <...> В Америке я занималась волонтерством, тренером работала в университете, делала это для своего персонального опыта. Я рассказывала родителям, что каждый день езжу и занимаюсь, тренирую команды, бесплатно. И мои родители не могли понять, что это такое, почему? Сейчас это поменялось, поменялся менталитет. И это в итоге приводит к лучшему.

***

Ващук Ирина. Ващук – это осталось как middle name. Ирина Ващук Дисипио. Сейчас мы живем во Флориде, Орландо. До этого жили в Калифорнии.

А откуда ваша семья?

Из Киевской области, город Ирпень. Я мастер спорта Украины по бегу, и, в принципе, поэтому и переехала в Штаты. Училась и выступала за университет, образование у меня высшее – международные отношения. Окончила University of Southern California в Лос-Анджелесе. Мне 34 года. Двое детей – 4 годика и 2 месяца. И папа мне помогает сейчас как волонтер дома.

КАНАДА

Віктор Гетьманчук:

«Ця місія не має ніякої політичної вигоди: ми робимо це лише для того, щоб допомогти людям»

Христина Валер:

«Ми хотіли дати можливість місцевим лікарям самостійно продовжувати програму і оперувати»

Віктор Гетьманчук:

«Ця місія не має ніякої політичної вигоди: ми робимо це лише для того, щоб допомогти людям»

(у розмові бере участь Артем Миргородський◆)

Я був обраний головою Канадсько-української фундації, може, за два тижні перед «вибухом» на Майдані. І наша фундація була до того часу така собі спляча: ми лише гроші надсилали в Україну, нічого активного не робили. Я виступив перед колегами, коли мене вибрали, і сказав, що ми мусимо робити ребрединг, бо я не хочу, щоб так продовжувалося. Ми тоді не знали, що за два тижні на Майдані почнуть бити студентів.

Пам'ятаю, що то було 2 грудня. Ми якраз мали збори, де колишній голова Канадсько-української фундації передавав мені повноваження, і ми почали говорити тоді, що ситуація є дуже скрутною. В обов'язок фундації входить координування проектів з Канади в Україні, і ми тоді задумалися над створенням фонду для надзвичайних ситуацій, щоб допомагати Україні. Ми ще навіть не знали, куди ці гроші мають піти, але пам'ятаю дуже добре, що 2 грудня почали закликати: «Люди, давайте нам гроші!» Як наслідок – у 2014 році за допомогою громади було зібрано 1,7 мільйона канадських доларів.

Кошти йшли через фундацію. Ми маємо в Канаді такий закон, що якщо ти даєш гроші до благодійної установи, звільняєшся від сплати податків: таким чином, люди бачили, що можна трохи собі податкування зменшити, а також робити добре діло. Гроші уже приходили, тож треба їх на щось витрачати. На Майдані в той час було дуже зимно, і в Києві якраз у мене було двоє осіб, яким я міг зателефонувати й спитати: «Окей, що ми маємо робити? Ми є тут, ви є там. У чому є потреба?» Тоді ще трохи створився хаос, і ми вирішили, що будемо відкривати так звані хостели для ночівлі тим, хто з Майдану і хоче побути в теплі. Ми їх там годували, вони там спали й приймали душ.

А де це було територіально?

На Костьольній. Дуже близько до Майдану. Спочатку відкрився один хостел, потім другий і на кінець, уже в березні, ми мали чотири таких хостели.

То ви їм оплачували і проживання, і харчування?

Ми все купували і висилали гроші. У Києві також працював волонтерський штаб, що тим займався. То був наш перший крок.

Скільки людей ви тоді змогли забезпечити орієнтовно?

Ми рахували, що було 1500. Коли ми вже мали чотири хостели, то по 50 осіб на день приходило. Хостели були відкриті сім днів на тиждень. Такою була наша фізична допомога, а також підтримували морально. Бо я знаю, що мій брат там був: він мені телефонував і розповідав, як зимно було на Майдані.

Брат живе в Україні, у Львові. Коли він побачив, що сталося, то відразу поїхав

до Києва і був там 35 днів, якщо не помиляюсь. То я йому казав: «Вертайся, ти маєш родину, то краще б…» – «Але я мушу тут бути», – відповідав він. Так, це й для історії, згодом ми зможемо сказати, що Гетьманчуки брали участь у Майдані, і фізично, і опосередковано.

Коли побили студентів, для людей відкрили Михайлівський собор, [пізніше] там організували лікарню. Частину коштів із фонду ми направили до монастиря, але я не буду вточнювати суми. <...>

Хочу лише згадати ті програми, які ми запроваджували. Активістам це трохи допомогло. Ми почали отримувати в січні вже телефонні дзвінки про те, що треба медикаменти. У нас були знайомі лікарі, яким ми пересилали гроші: чи то було особисто, чи через Western Union. А ті лікарі вже купували медикаменти в Україні: висилати препарати з Канади є дуже складна справа.

Фундація почала допомагати деяким новим установам – сотням. Ми вже мали людей, які жили в Україні 15–20 років, і питали їх, кому з тих організацій треба комп'ютер купити чи щось подібне. Фактично, ми тоді не робили ніяких медичних програм, бо були задалеко і було досить тих, хто цим займався в Україні.

<...> Коли все закінчилося, ми інакше повели справу. Я вперше приїхав у Київ три роки тому в лютому разом із офіційною делегацією з Канади, щоб відзначити новий український уряд, який був тимчасовим. Тоді я отримав можливість зобачити все й відчути запах Майдану. То було щось! Ту всю атмосферу я ніколи не забуду!

Наша делегація приїхала якраз у той період, коли «зелені чоловічки» напали на Крим. Ми мали зустріч із Президентом, із Прем'єр-міністром і Міністром закордонних справ. Це дало нам можливість бачити, як влада реагувала на ситуацію в Криму. Тоді мені зателефонувала дружина й каже: «Ти вже мусиш тікати з України, бо там війна». Я кажу: «Як уряд ще не втікає, то я також не буду тікати». Бо інші члени делегації відразу поїхали додому, а я собі залишився на пару днів, і ми ходили по Майдану, щоб усвідомити сенс того, куди все йде. Окей, є проблема – багато поранених. Ми почали думати, чи не привезти в Україну канадських лікарів. І то був початок нашої головної місії – те, чим займається CUF*– медична програма.

Ми говорили з амбасадою України в Оттаві. Кажемо: «Як ми можемо вам помогти? Ми хочемо, щоб то було офіційно». І вони нам відповіли, що медична місія канадських пластичних хірургів допомогла б. Потрібно було почати розвивати знання та навички лікарів тої системи, що є в Україні.

Тому ми тоді зустрілися з «Ініціативою Е+», бо ми не знали, які є поранені. Ми мусили впевнитися, що то справді активісти, бо збираємо гроші в Канаді й кажемо, що ми це робимо для тих, хто був на Майдані. Ну, багато з потерпілих не хотіли признаватися, що були на Майдані, і ховалися.

То було складно, але вже у квітні 2014 року прислали першу комісію з лікарів, які об'їхали всю Україну, їздили під Донецьк… Тоді ми прийняли рішення, що най-

* Канадсько-українська фундація.

краще місії хірургів залишитися в Києві, у центрі країни. Пішли до Міністерства охорони здоров'я, а там з нами абсолютно не хотіли мати ніякого діла і сказали, щоб ми звернулися до Міністерства оборони, бо у них також є вояки поранені. І через них ми тоді й почали цю програму, і от ми вже два з половиною чи три роки робимо такі медичні місії.

<...> *Скажіть, будь ласка, під час Майдану чи був громадський сплеск у Канаді на підтримку України?*

Ми виступали навпроти амбасади «совєцької» (російської). В Оттаві ми мали віче. Майже кожного тижня було якесь свято, був бенкет. Багато людей збиралося.

Ми перед Ратушею стояли весь час. Христя Фріланд, що тепер є міністром зовнішніх зв'язків, завжди виступала, і міністри уряду виступали. Отже, я би сказав, що канадський уряд підтримував нас, але в Торонто, може, до 10 тисяч осіб, найбільше вийшло. Тоді кількість зменшувалась і зменшувалась, ми по 100 тисяч не мали, як тут, по півмільйона. Але протести відбувалися по цілій Канаді в одній формі чи другій, газети писали, по телебаченню виступали. Коли ми проводили першу нашу місію, то відбувся публічний подкастинг CBC*: зробили сюжет про нашу місію і дали фундації 11 хвилин по всій Канаді, по всій мережі під час Різдва. І тоді друга компанія, CTV, прийшла і зробила на одну годину документальний фільм, який у результаті три рази показували. Отже, ми робили свої анонси по справі канадської громади. Отже, інформація про Україну була у великому попиті. <...>

Повертаючись до місій лікарів: чи були якісь юридичні проблеми? Чи можна було канадським лікарям тут практикувати?

Ми не маємо права тут робити операції. Кожен пацієнт має свого українського лікаря: ми лише стоїмо збоку і радимо лікарю, що зробити.

Тобто місія працювала разом з українськими лікарями і навчала їх у першу чергу?

Абсолютно. І кругом них стояли в другий ряд студенти і також дивилися, як то робити. Ну, ми своїх медсестер привезли, бо наш лікар звик, що медсестра допомагає йому з деякими речами. Тут такого не заведено в Україні. Тут медсестра не робить того, що робить наша медсестра. Ми вже четвертий чи п'ятий раз даємо пораду лікарям. І вже відчули, що українські медсестри досить обурені, що ми їх зігнорували. Але ми їх не ігнорували. Ми будемо цього року робити навчання для медсестер. Фактично ми будемо починати позанаукову [за межами навчальних закладів] програму, яку в Канаді ми маємо від 1959 року. Ми вже маємо той термін – «безперервне вдосконалення» (*continuous improvement)*: як можна весь час у шпиталі навчатися, поки ти помагаєш пацієнтові, практикуєш. Програма допомагає цілій [професійній] медичній культурі в шпиталі, і плюс вона заощаджує кошти. Отже, я вже маю договір із Міністерством охорони здоров'я. Це в нас забрало три роки. Зараз працюємо з Міністерством оборони, і маємо там уже досить файні зв'язки. Вони бачать, що ми справді робимо такі операції, які ще

* Громадське телебачення.

до того українські лікарі не могли робити. І тепер я бачу сенс у тому, щоб більше не приїжджати з такою великою кількістю медиків, як це було до. На цей раз ми маємо 30 лікарів і медсестер.

І проект уже дійшов до того, що тепер американське військо є членом нашої місії. Вони приїхали до нас минулого року, бо чули, що робимо медичні місії, і самі хотіли їх організувати. Вони мають 15 років практики в Афганістані й Іраку, але тут чомусь не могли домовитись. А ми – канадці – були в Україні від першого дня і виробили довіру людей до себе. Ця місія не має ніякої політичної вигоди: ми робимо це лише для того, щоб допомогти людям. Тепер потенціал цих американських місій я не можу собі уявити!.. Я не думав три роки назад, коли ми почали відкривати хостели, що будемо говорити з американським військом! Вони кажуть: «Що ти хочеш? Кажи – і ми пришлемо тих спеціалістів».

А це військові лікарі, так?

Так! Це хірурги, які спеціалізуються на черепно-мозкових травмах. Перші дві місії були спонсоровані від української громади у Канаді. То відбувалося в серпні 2014 року. До мене зателефонували з офісу прем’єр-міністра Канади Стівена Харпера й сказали, що він хоче щось зробити для громади. Він готовий виступити на урочистому вечорі [‘United for Ukraine Gala’ in Toronto on Sept 11, 2014]. Де це чувано, що прем’єр-міністр телефонує й сам каже, що хоче прийти! Отже, ми почали той раут, і я кажу: «Скільки ви сподіваєтеся зібрати людей?» – «Якби ми мали 600 осіб, то для нас було б добре, бо це вже політичний рух». А я кажу: «Окей, то ми організуємо залу на 1000 осіб. І думаю, що 600 – то буде не зле». Як ми закінчили, то виявилося, що продали 1 200 квитків! Ті політиканти ходили і дивилися, хто прийшов на захід. І що було справді? Я би міг продати ще 800 квитків, але лише в останній момент ми добули хокеїста Вейна Грецкі, і то був сюрприз – ніхто не знав, що він буде присутній. І він долучився з дружиною. Вони були на той час на Travel Film Festival, і ми їх переконали, щоб залишилися ще на чотири дні в Канаді, заплатили їм за літак назад до Каліфорнії. І подивіться, ми маємо тепер Стівена Харпера, прем’єр-міністра Канади, Вейна Грецкі – і люди були здивовані! За той вечір було зароблено 250 тисяч доларів, і з тих грошей ми профінансували перші дві місії.

<…> Дуже мало людей знають, як то було. Коли ми так добре зробили ті перші два проекти, а уряд Канади мав фонд, щоб підвищити спроможність військової медичної системи в Україні, то ми їм запропонували співпрацю й дістали 1,2 мільйона доларів для нашого фонду. Ми приїхали в Україну ще два рази і залишили в Києві на 700 000 доларів хірургічних інструментів. І ще на два роки залишили запас хірургічних витратних матеріалів.

А це все у військовому госпіталі?

У військовому госпіталі, так. Кажу до Міністерства охорони здоров’я: «Бачите, що ви втратили?» Я розумію, що, коли хтось приїжджає до однієї країни з іншої, постає питання: що ви знаєте? Ми все знаємо, як робити! Але кожна людина все

не знає. Кожного дня ми вчимося. І ця місія має досить позитивний вплив на цілу медичну систему, але поки що лише військову. Але тоді, як програма закінчиться, то вони, напевно, вернуться до цивільної системи. Наше знання починає просочуватися. Ми не маємо офіційну програму того, що вивчається на військовій медицині, але і в Канаді, і в Америці найбільші переваги розвитку лікування проявляються під час війни. Медики беруть ті покращені, вдосконалені процедури і вводять у цивільне життя.

<...> Як ми вже зорганізувалися, то було, я думаю, в листопаді 2014 року, перша місія в Україну. Із Майданом уже було тяжко, бо всі поранені були або вилікувані, або спеціалісти, яких ми мали, не підходили до їх травм. Тому з Майдану допомогли лише п'ятьом чи шістьом активістам. І ще тоді – під час початкових місій – було дуже тяжко пацієнтів знайти, бо вони нас не знали: «Хто, що вони є?» Як стало дуже складно – ми залучали «Ініціативу Е+», щоб вони нам допомогли скласти базу. <...>

Але вперше з чим були складнощі... Ми дістали офіційний дозвіл лише за 72 години до того, як вилетіли. Ми вже заплатили за літаки, всі їдуть на летовище, а я не маю того документа. І наш канадський амбасадор дуже нам допоміг в останній момент. Я хочу офіційно сказати, для запису, що ми нікому нічого не приплачували. Бо всі кажуть, що треба давати хабарі, але я кажу: «Ні. Як дійдемо до такої ситуації, то ми відцураємося. Ми приїжджаємо до ваших вояків, а ви ще хочете, щоб ми "гречку давали"?»

<...> Ми дотепер провели інтерв'ю майже з 300 особами. Глянули і вибрали 137 кандидатів, і тим кандидатам ми зробили 244 операції, бо фактично перебуваємо тут лише один тиждень і можемо лише працювати вісім годин на день з пацієнтом. Ми не хочемо зробити половину роботи і тоді залишити, щоб українська сторона закінчувала. Отже, часом ми не можемо то робити, бо дуже складно. Деякі з наших пацієнтів потребують більше однієї операції, то вони повертаються до нас і тоді доробляємо те, що ми не могли зробити, але таких випадків небагато. Ми також робимо операції на руках.

<...> Після появи американців у нас почався новий етап. Я думаю, що в майбутньому ми будемо лише висилати команду з п'яти чи шести осіб і оперувати поза Києвом: придивляємося до Львова, Одеси, Дніпра і Харкова. І тепер, як я вже маю домовленість з американцями, то вони тоді мені також добавлять п'ять чи шість осіб – і то буде команда з десяти медиків. Бо тут ми маємо операційну залу на три ліжка. Я не думаю, що хтось другий нам на тиждень закриє свою операційну залу. І то є вклад України, адже грошей нам не дадуть. І наші лікарі також вчаться, бо таких травм, як тут є на війні, у нас немає. Отже, вони й оплачують, і вивчають.

Розкажіть трошки про лікарів. Хто вони – це канадці чи канадці українського походження? Хто зголосився?

Наш провідний лікар є доктор Олег Антонишин, він – черепно-лицьовий хірург з Торонто. Як ми шукали в громаді когось, хто б був провідником місії,

то вирішили, що потрібна черепно-лицьова хірургія, бо бачили, що було багато куль – от знайшли його. Олег Антонишин завжди мав свою мережу контактів і вибирав лікарів. Він поїхав у квітні в Київ з нами й зорієнтувався на місці. Ми проаналізували тоді кейси всіх пацієнтів, і коли ті поїхали додому, то вже знали, у яких спеціалістів їм лікуватися. І що є дуже цікавим, то це те, що наша команда з Канади – це 50 % канадців і 50 % канадців українського походження. Отже, вони дуже захопилися цим проектом, і є конкуренція страшна, щоб бути членом місії: лікарі тратять тиждень роботи, вакації свої відпускають. О, як я чую їх вечором, як вони про то говорять!..

Тут також і канадці починають розуміти, що ми не є лише самі по собі – Канада, а й частина більшого світу. По суботах ми завжди робимо медикам тур по Києву, щоби вони зобачили, зрозуміли історію, і чого ми, як канадці українського походження, зацікавлені в цій країні. Отже, ми робимо свою пропаганду і в одну сторону, і в іншу.

Більшість партнерів за кордоном забирали постраждалих до себе. Чи не розглядали ви такий варіант і чому вирішили все ж таки сюди везти лікарів?

У нас у Канаді складно з тим, що ми маємо провінції (майже як українські області), і конституційно справа публічного здоров'я вирішується на тому ж таки рівні провінцій. А Федеральний уряд збирає податки і розподіляє між ними в залежності від кількості населення. Але уряд не має права наказувати, куди і як то йде. Отже, я мав би говорити з десятьма провінціями. В інших країнах то все централізовано. А тут як я би пішов до канадського уряду, то вони би не мали ніякого впливу. <...>

Коли ми приїжджаємо, записуємо кожну операцію так, як би робили це в Онтаріо, і для кожної операції є кошторис. Як ми вертаємося назад, то все підраховуємо. Якось вираховували, що якби лише на перебування у шпиталі кошти, то це було б до 500 000 канадських доларів. Отже, ми вирішили, що наш долар надасть більше користі тут, в Україні. <...>

Як ми тут приїхали, то канадський уряд, амбасада в Києві нам сказали: «Чи ви би прийняли 28 000 доларів?» – «Звичайно, без проблем». Вони таким чином долучилися до нашої п'ятої місії. Ми не сподівалися. Вони мають таку Програму місцевих ініціатив, із якої залишилися гроші, і Посольство не хотіло, щоб ті кошти змарнувалися. То я буду казати «ні»? Отже, просто всі нас тепер знають, тому стало дуже легко. І фактично ми привезли інструменти, приладдя на 250 000 доларів. Канадські компанії дали, щоб нам помогти у нашій місії.

<...> Буде далі якась форма медичних місій, але все почалося з Майдану. Отже, наша історія – не тільки ті три місяці. Наша історія – це й те, що ми робили після Майдану. Як вже почалася війна, АТО у 2014 році і почалися бої, то психологи були на Майдані. Вони вернулися назад, а ті хлопці, що поїхали воювати, потім почали дзвонити до психологів і казати: «Нам треба поміч. Нам треба психологічна підтримка». До мене звернулися, і фундація організувала 30 бригад по троє чоловік

фахівців, що були готові їхати на фронт. Ми їм покривали бензин, помешкання, так, щоб можна було жити. Як дзвонили з такого-то батальйону, то були готові люди. І ми тоді з того дивувалися – ще не почали навіть нашу місію, але ми вже входимо у реабілітацію вояків.

Але це безпосередньо на фронті?

Просто на фронті. Допомогли тим психологам себе зорганізувати, дали гроші Психологічній службі Майдану. Ми шукаємо проекти, що будуть у подальшому жити без нас. Фундація почне, але справа тоді мусить існувати надалі, жити своїм життям. Ми вже в червні місяці в 2014 році скликали 30 психологів і сказали їм: «Будь ласка, зробіть нам стратегічний план». І вони то зробили. Я теж знав, що буде проблемою PTSD*. І я переконав, щоб «Правий сектор», козаки і інші батальйони приїхали на конференцію, яку фундація зробила в Карпатах, і на якій ми їм показували, що важливим є психологічний аспект. Вони всі так на нас дивилися: хто ми є, з Марсу приїхали?.. Але вони зжилися там, вивчились і в останній день сказали: «Ви маєте рацію». На початку ж вони й між собою не говорили. Ми вже дивилися наперед, що буде війна. Ми не знаємо, як довго, але триватимуть наслідки негативні. І вже в 2015 році почали співпрацю з Тернопільським державним медичним університетом, і пропонуємо їм розповідати медсестрам про PTSD, щоб вони могли орієнтуватися, як доставити пацієнта, як він реагує, щоб знали більш-менш також, які є підходи на Заході. І ми маємо тепер книгу, то вже увійшло в навчальний план в Україні. Отже, ми тихенько собі виробляємо план, і тепер та програма буде йти по цілій Україні. Я вірю, що треба помагати особам, а не інституціям.

<...> То коли був рік 2015, і уряд український звернувся до нас і сказав, що є багато сиріт і вдовиць, спитали: чи ми могли би щось для них зробити? У відповідь фундація зорганізувала на один тиждень у Карпатах захід, куди брали родини, по 40 осіб на раз і впродовж одного тижня з ними працювали.

Теж психологічна допомога?

Так. Що їх ситуація не кінець життя, що: «Ви це переборете. А ми вам покажемо деякі підходи, як то можна зробити». Одна цікава терапія полягає в тім, щоб вони спробували рафтинг у бурхливих річках (white water rafting). Там, у горах у Карпатах, є та біла бурхлива (пінна) вода, то вони сідають у човники і мусять як команда веслувати. І таким чином переживають, щось на кшталт «Я не є одна. Я мушу, я в команді». І дуже адреналін виділяється, бо то є страх, а на кінець таке: «Вау, дивись, я то пережила!» Ну, як ти то пережив, ти можеш усе пережити! Отже, такий у нас підхід, і ми вже 8 разів проводили рафтинг.

Працювали з ними українці. Ми вже вісім програм таких зробили, але не можемо постійно їх фондувати. Отже, ми пробуємо, показуємо і тепер маємо надію, що інші будуть продовжувати нашу справу. <...>

---

* Посттравматичний стресовий розлад. Комплекс проблем та відхилень у поведінці, спричинених психотравмувальною ситуацією, як-от участь у воєнних діях.

Уряд Канади й зараз допомагає вам? Чи більше діаспора долучена до збору коштів?

<...> Зараз такий переломний час. У Канаді відбулася зміна урядів. Той попередній уряд, що нам дав гроші, був дуже позитивний. Вони мали дуже пряму лінію, як я мав проблему, то знав, як до найвищих достукатися. Тепер були перевибори – змінилася ціла структура уряду: де був один міністр, тепер є троє. Тепер ми їх не знаємо, вони нас не знають. Зараз таке, ніби перший раз ходимо, пізнаємося. Я був минулого місяця в Оттаві й бачив, що ті, хто прийшов до влади, – серйозні люди. Але що далі буде...

А діаспора – вони вже є змучені, вони дають, дають, дають... Наша місія є дуже конкретна. Ми лікували кілька тисяч людей. Є окремі громади церковні, що мені дають фонди, і я з тими фондами працюю. Утримую зараз дев'ять родин по селах, такі сім'ї, де загинули або батько, або син. І люди хочуть знати, що їх гроші справді доходять до тих, що дійсно потребують. <...>

<...> Наразі я задоволений – усі знають тут в Україні, хто ми є. Тепер будемо працювати більше, я маю надію, з Міністерством охорони здоров'я, бо дотепер вони стояли осторонь. Не знаю чому, але кожне міністерство має свою культуру, і ми ще не зрозуміли їхню. Ми ж хочемо такі програми почати, що, незважаючи на верхнє керівництво, люди так захопляться тими програмами, що самі собою будуть навчатися. Бо наказ зверху – то є совєтський підхід, а ми ж шукаємо ініціативу знизу. <...>

<...> Я все не можу знати, але я думаю, що діаспора досить вклала за ці останні три роки, лише не знаю, як довго вони витримають. Плюс – моя генерація не буде жити вічно. Я не знаю, чи наступне покоління буде мати ту саму охоту і натхнення так багато часу приділяти вкладу в розвиток України, бо я фактично три роки вже працюю день і ніч на справи в Україні. Тут 45 мільйонів людей, і думаю, що пора, щоб вони собі шлях вибороли. <...> Я вже 50 років борюся, щоб була вільна Україна. Окей, тепер уже 25 років вона вільна. Я приїжджаю назад. У деяких кутках нічого не змінилося, прапор змінився, гімн змінили, але я бачу ще той вірус совєтської системи. <...> Я не можу казати, чи то добре, чи то зле, але дивлюся на то як на проблему.

***

Маю зараз 72 роки. Я народився в Німеччині, у таборі для переміщених осіб. Батько – з Волині, мама – з Нікополя. Їх вивезли на роботу до Німеччини, і вони там у таборі познайомилися.

Доповнює **Артем Миргородський** («Безпечне транспортування поранених» – «Ініціатива Е+»):

Хочу від себе додати, що «Canada Ukraine Foundation» була нашою першою партнерською організацією. Тоді ми більше співпрацювали з Христею [Валер◆], з пані Уляною [Супрун◆], яка тепер є міністром охорони здоров'я, вони разом із чоловіком Марком брали активну участь у подіях Майдану. Вони десь навесні

створили свою організацію громадську «Patriot Defence», яка займалася тим, що проводила тренінги з використання аптечок нового, фактично натівського зразка. Тоді понад 20 тисяч аптечок роздали і провели тренінги. Це був квітень 2014 року, і завдяки підтримці Уляни ми тоді не розбіглися, а утворили організацію, вона розуміла, що ми робили важливу справу.

Тоді саме ми зустрілися з паном Віктором, нас познайомила пані Уляна. І ми поговорили про те, що, якби-то була можливість, ми б об'їхали всю Україну і особисто зустрілися з постраждалими, зробили би фотознімки, зробили би скани всіх медичних довідок, усіх документів. Тобто ми би зробили таку базу даних, яка була би верифікована, тобто якій можна було би довіряти в подальшому і передати органам влади: МОЗу, Мінсоцу, Генпрокуратурі. І так і сталося – нам «Canada Ukraine Foundation» надала перший грант. Ті кошти витрачали тільки на логістику, на поїздки. Ми об'їхали 10 міст України, у кожному по кілька днів працювали. Від Харкова аж до Ужгорода – всі ключові міста проїхали. Ми особисто зустрілися з близько 750 постраждалими.

<…> Якби не було тоді тої зустрічі з Віктором Гетьманчуком◆, і допомоги Уляни Супрун, я думаю, що не народився б наш проект у квітні. Ми б за три з половиною місяці не проїхали ті міста, а це був дуже важливий момент. Тому що, що таке рана? Рана сьогодні є, а завтра... Слава Богу, чоловіче тіло таке, що за три місяці, буває, не видно взагалі слідів. Коли ми їздили Україною, то вже хлопці казали: «Та вже майже не видно – що там фотографувати?» Це пройшло два місяці. <…> Хлопці в серпні вже багато хто повтікали на АТО. Ми справді дуже вчасно поїхали. <…> Завдяки цьому й багато [постраждалих] отримали ордени, медалі за заслуги, які Президент дав. Більшість інформації йшло саме з нашої бази. Було кілька баз, але наша завжди використовувалась. <…>

<…> Ми знаємо, хто був на Майдані, хто був навколо Майдана, хто чим займався, хто в дипломатичних колах був активним, хто в посольствах був активним. Були в консульствах теж люди, які могли просто ходити на роботу, але вони заявляли про активну позицію, то про таких людей треба обов'язково пам'ятати. Завдяки тому, що була синергія тих людей, що зробили на два, три кроки більше, ніж інші, власне, ми маємо такий результат. <…>

Я вважаю, що в цій історії з «Canada Ukraine Foundation», яку очолює пан Віктор, унікальним є те, що відбулась реальна взаємодія на низовому рівні. Тобто кошти, які надійшли з Канади, вони не просто були передані країні, а були впроваджені через конкретний проект допомоги, через конкретну дію. П'ять лікарських місій – це реально дуже круто. Я думаю, що це найбільший проект у сфері гуманітарних місій за часів незалежності. У мене брат – хірург, працює в Олександрівській лікарні, він розповідав, як вони ходять у Військовий госпіталь. Мені приємно чути, коли він каже про те, що дуже виросла хірургічна школа за останній час. Тут теж сприяє війна, дійсно, той час, коли хірурги найбільше працюють. Це перше позитивне. І друге – це нове обладнання. Зараз вважають, що Військовий госпіталь, що завжди був не бідний, скажемо так, щодо обладнання, є одним із найкраще укомплектованих госпіталів в Україні.

Христина Валер:

«Ми хотіли дати можливість місцевим лікарям самостійно продовжувати програму і оперувати»

Отже, 21 листопада я прилетіла в Україну. Я вже 10 років працюю як волонтер з організацією, що тут – в Україні – називається «Нове покоління», а в Канаді її назва «Helpus – help the children». Організація, що допомагає сиротинцям в Україні. Їхні найбільші проекти – це зимовий і літній відпочинок дітей у Карпатах. Я приїхала, коли ми якраз виграли грант від «Tom's shoes». Це славна компанія, місія якої в тому, що кожного разу, коли хтось купує пару черевиків, то ця пара йде одній дитині десь у світі. Наша організація виграла 40 тисяч пар, щоб роздати за посередництвом Інтернету в Україні. Нас приїхала ціла група волонтерів.

У перший вечір, коли Мустафа Наєм закликав усіх вийти на Майдан, була у Львові. Тож вийшла там, у Львові, а зранку полетіла в Київ. Наші волонтери знімали квартиру на Костьольній вулиці, що дуже близько до Майдану, тож ми почали ходити на Майдан увечері. Завжди ходили десь з 10-ї вечора до 3–4-ї ночі, бо тоді було найменше людей.

Пам'ятаю, що 30-го ми там були аж до 2–3-ї години ночі й бачили, що там уже був «Беркут», і почали амбуланси приїжджати. Мені стало незатишно, і я казала своїй подружці, котра є директором «Нового покоління»: «Я піду додому. Мені щось тут некомфортно». А вона каже: «Якщо мають бути якісь події, то десь о першій, а цей час уже минув. Все буде гаразд, бо вже третя. Чого ти боїшся? "Беркут" ніколи не буде чіпати дівчину». Якраз зайшли до кімнати, лягли, може, хвилин десять минуло, аж тут моя сестра дзвонить з Канади. Питає: «Чи ти ок? Все гаразд? Ти жива?» – «Про що ти говориш? Ми щойно зайшли, ми вже у ліжку». – «Вони зачистили Майдан». Ми всі одразу зібрались – волонтери, а ще була журналістка з Канади. Хтось пішов глянути на Майдан, більшість піднялася до Михайлівського. Важко було повірити в те, що відбувалося. Вранці наступного дня я теж вийшла до Михайлівського собору. Скрізь було повно студентів, які спали в наметах, їм привозили їжу.

Тоді ми вирішили, що нікуди не їдемо, треба долучатися і підтримувати український народ. Більшість з нас із Канади – ми там народилися. Коріння наше з Канади, але з України теж. Хоча ми знали, що це ніби не є нашою особистою боротьбою, але не могли Україну залишити. Ми дзвонили всім до Канади, розповідали, що тут діється.

Всі й нам дзвонили, писали, питали: «Що там?» Ми казали, що дійсно буде революція, бо мали таке відчуття. Знайшлися в Канаді люди, які дуже хотіли пожертвувати кошти, щось зробити. Ми зорганізували оренду квартир поруч із Майданом, щоб ті люди, яких ми знали (чи їхні знайомі), могли прийти, поїсти, душ прийняти. Шість чи вісім квартир ми винаймали постійно. На нашій квартирі

ми почали готувати гарячу їжу кожного дня – супчики тощо. Позмінно упродовж цілого дня готували їжу для хлопців, прали їхній одяг. Я перебувала там аж до 11 грудня, якраз до того напруженого дня…

Проте я мусила виїхати по справах, бо мала квиток до Канади. Але ми там мобілізовували людей – розповідали, що діється в Україні. Адже люди хотіли дізнатися все саме від тих, хто там був і сам бачив. Ми виступали в різних аудиторіях в Українському центрі чи в Залі українській.

А де саме? У яких містах?

У Торонто. Я сиділа у Канаді й думала, що дуже важко мені там бути, коли знаю, що в Україні діється. І от був заклик, щоб усі приїхали на Майдан на Новий рік. Тож я купила собі квиток і полетіла на Новий рік. Святкувала Новий рік на Майдані з друзями. В Україні я маю багато друзів, адже від 2008 до 2011 року постійно жила у Києві. Побула ще кілька тижнів, а потім знову мусила їхати додому.

Це ще до подій на Грушевського?

Так, до подій на Грушевського. Але ми в Канаді кожного дня дивилися прямий ефір телеканалу «Еспресо». Я вам чесно скажу, що набагато важче було там дивитися, аніж тут бути на Майдані. У Канаді постійно були протести при консульствах. Коли перші хлопці загинули, у нас були панахиди. Ми маємо дуже велику громаду, багато людей організувалося. Я брала участь у всьому.

Після розстрілу Небесної Сотні канадський уряд, зокрема наш міністр закордонних справ, збирався їхати в Україну – подивитися, що трапилося. Це було 28 лютого, якраз тиждень минув. Міністр обирав людей з діаспори, щоб вони їхали з ним, і попросив мене, щоб я поїхала у складі цієї місії. Нас було шестеро. Ми зустрічалися з новою владою, Турчиновим, Мустафою Джемільовим. Бо тоді, через два дні, окупанти вже зайшли в Крим. У складі тієї місії був президент Конгресу українців Канади Павло Грод. Він запитав мене, чи я була б готова взяти на себе обов'язок організувати медичну допомогу від канадської діаспори для постраждалих. І коли й далі щось відбуватиметься, як-от війна, чи я готова організовувати підтримку з нашого боку – від діаспори. Водночас наприкінці Майдану я познайомилася з Уляною Супрун◆, яка тепер виконує обов'язки міністра охорони здоров'я. Вона сказала, що готова зі своєї сторони допомагати, а я буду з канадського боку працювати – взаємодія з лікарями й тому подібні речі. Вона мені подзвонила і сказала: «Є дуже багато речей, які потрібні зараз тут, і я їх не можу вирішити, чи можете ви допомогти? Треба збирати невелику команду лікарів, які би приїхали, що ви думаєте?»

Ми так і зробили. Наприкінці квітня ми зібрали невелику групу різних лікарів, фахівців…

Як ви збирали їх?

За дуже короткий період я мала знайти людей з діаспори, які мали охоту і можливість поїхати. Разом зі мною над цим працювала Рената Роман, яка тоді була віце-президентом Конгресу українців Канади. Вона мені допомагала наби-

рати людей. Ми мали сімейного лікаря, фізіотерапевта, хірурга та інших. І Уляна Супрун, яка теж лікар, була з нами увесь час. Спочатку ми їздили по лікарнях, які допомагали постраждалим, лікували постраждалих у Києві…

Це були контакти, які пані Уляна підготувала?

Так. Разом із Оксаною Сивак і Артемом Миргородським◆ з «Ініціативи Е+». Вони нам допомогли обрати: кому варто допомагати, з ким варто зустрітися тощо. Тоді ж ми спілкувалися з канадським адвокатом, який був радником Сергія Тарути на Донбасі. Сергій Тарута був тоді губернатором у Донецьку і радив нам поїхати у Донецьк, щоб зрозуміти тамтешню ситуацію. Щоб допомогти людям там, які мали відчувати, що вони не самотні, що про них знають. Він сказав, що коли ми справді хочемо мати сильний вплив, то треба туди поїхати: щось зробити, розмовляти з людьми, знайти спосіб, як їм допомогти. Якраз у цей час сепаратисти захопили ОДА. Тарута говорив мені це перед тим, як приїхали лікарі. Я вже погодилась, і Уляна Супрун була готова їхати. А коли приїхали канадські лікарі, я їх запитала: «Чи ви готові зробити те, що вони пропонують?» Спочатку вони дуже боялися, казали, що на таке не підписувалися, але я їх переконала, і ми поїхали у Донецьк.

Коли це було?

Наприкінці квітня ми туди поїхали. Все було організовано через Таруту і Уляну Супрун. Там були деякі медики, яких Уляна знала, і ми з ними зустрічалися. Більшість часу ми провели у відділенні травматології обласної лікарні. У них досить добра реанімація на десять ліжок, але апаратів для штучного дихання лише три. А таким апаратом має бути обладнане кожне ліжко. Там був такий сильний старший лікар, російськомовний: він нас ніби нормально приймав, але ми відчували, що він не дуже хотів, щоб ми там були. Він з нами українською не розмовляв, ані слова, хоча наші лікарі розмовляли тільки українською. Тож ми мусили все перекладати. Того самого дня ми літаком повернулися до Києва. Потім вирушили до Львова, подивилися, що там.

Тоді ж наш головний хірург Олег Антонишин розмовляв з однією організацією в Канаді, місія якої їздити по світу й оперувати дітей, які мають ваду – ущелину губи (подібна організація є і в Америці, називається «*Operation smile*»). Вони сказали Олегу, що готові поїхати з нами до України і навчити, як правильно зорганізувати медично-хірургічну місію. Позаяк Олег є щелепно-лицевим хірургом. Він має багато друзів-лікарів, які теж були готові їхати, якщо б ми мали в цьому потребу – Олег домовлявся з ними усіма. Ми всі ніби у підпорядкуванні Канадсько-української фундації – вона оплатила нашу поїздку з місією. А та канадська організація висловила готовність працювати разом із Канадсько-українською фундацією і в разі потреби оперувати хлопців в Україні. Вони би поїхали з нами і навчали бажаючих.

Відповідно, коли ми були у Львові, Олег шукав заклади, що могли б забезпечити всі умови (наприклад, мали МРТ, інше обладнання) і де ми могли б робити такі операції. У Львові ми побачили багатьох пацієнтів з Майдану. Там був юнак Назар Держило, який вийшов на Майдан, коли йому було десь 14–15 років. Це він

відкривав коробку, що вибухнула у Будинку профспілок. З ним був Роман, який втратив руку, а Назар – око. Коли Олег його подивився, то наче відчув покликання, зрозумів, що мусить ще приїхати й допомогти. Тоді ж ми побачили ще близько 10–15 таких пацієнтів.

І це були всі ті, хто потребував допомоги, якої в Україні не було?

Так. Ми говорили з Оксаною Сивак, з Оксаною Капустяк, з Артемом [Миргородським] – усі вони підтвердили, що є ще пацієнти, які потребують допомоги. Сказали, що вони й далі з нами співпрацюватимуть, аби знайти таких. Лікарі поїхали додому, а ми з Уляною залишилися продумувати, як усе будемо робити. Вирішили, що насамперед треба допомогти Донбасу.

Ми подзвонили в Канадсько-українську фундацію і сказали, що хочемо купити апарати штучного дихання. Маючи за мету продемонструвати, що ми можемо і готові допомогти. Люди чомусь думають, що діаспора допомагає тільки Західній Україні, а ми хотіли показати, що готові допомагати усім.

Ми з Уляною поїхали назад на Донбас, і коли я подзвонила до головного хірурга, то раптом його українська мова стала найкращою, що я коли-небудь чула. А ми подзвонили і сказали: «Ми повертаємося, хочемо з вами зустрітися». Я не можу сказати, що він думав, але, напевно, зрозумів, що ми серйозно налаштовані. Він казав, що до нього багато людей приходять, критикують та їдуть. А ми привезли апарати – він був задоволений. Ми сиділи у нього в кабінеті, розмовляли, він сказав: «Ви знаєте, відколи все почалося на Майдані, я згадав свою бабусю, бо я із села біля Донецька. В селі усі розмовляють українською мовою, і моя бабуся тільки українською зі мною розмовляє». А ще сказав, що коли почався Майдан, то він вирішив з’ясувати, хто такий Бандера. Сів і прочитав біографію Бандери, аби зрозуміти, хто він, що робив. «Ви знаєте, – каже – він ніби нормальний. Боровся за вільну Україну. Не знаю, усі про нього говорять погане, а він не був аж такий поганий чувак». Така була з ним зміна.

У тій подорожі з нами були також Руслана і Сергій Квіт. Ми відвідували школу-інтернат, коли нам передзвонили й сказали, що треба терміново виїжджати. «Чому?» – питаю. – «Щойно захопили аеропорт, ви маєте вилітати негайно». Я сказала: «Ок, їдемо в аеропорт». І це було правильно, бо сепаратисти (а це були так звані «зелені чоловічки») вже вішали прапор ДНР. Коли ми з Русланою заходили в аеропорт, то я бачила, що навколо купа старих людей і дітей, а сепаратистів у військовій формі дуже мало. Це просто зібралися люди, які хотіли заробити 200 гривень, – прийшли і сказали, що вони захопили аеропорт. У той час це було так легко…

Ми встигли на останній рейс. Ми пішли на реєстрацію – усе було, як завжди. Хоча там були сепаратисти, які все обвішали своєю символікою, але нікого не чіпали. Я написала у Twitter, що вони захопили аеропорт, а моя сестра дзвонила і казала: «Навіщо ти пишеш? Вони будуть знати, де ти є! Вони можуть тебе захопити!» Вона дуже боялася за мене.

Інтернат, у який ми їздили, теж був захоплений, сепаратисти приходили і

намагалися усіх дітей запакувати в автобуси і вивезти в Росію. Директор дзвонила нам у «Нове покоління» і питала, що робити. Ми їм допомагали, як могли. Директор сама встала і сказала: «Мої діти нікуди не їдуть». Тому лише деякі поїхали у Росію, але більшість – тепер у Західній Україні, або в інших інтернатах на Сході.

Тоді ми повернулися до Києва і почали думати як організувати місію. Найкраща лікарня, яка мала умови для нас – Центральний [Головний] військовий госпіталь у Києві.

Тобто не у Львові, а в Києві?

Ми від початку більше розглядали Київ, хотіли, щоб люди не думали, що діаспора допомагає тільки тим, хто із Західної України. Також знали, що пацієнтів будуть звозити до нас з усієї України – тож Київ був логістично зручніший.

Ми співпрацювали із Міністерством оборони України, бо, як нам тоді здавалося, більшість поранених будуть пов'язані з цим міністерством. І, чесно кажучи, тоді вони були більш готовими до співпраці, аніж міністерство охорони здоров'я. Вони були зацікавлені і говорили, що готові нас приймати. А Міністерство охорони здоров'я сказало, що вони не готові приймати, тому що це незаконно, потрібно оформляти ліцензії, а це триває дуже довго.

Першу місію я приймала в листопаді 2014-го. Ми збирали кошти в Канаді у вересні 2014-го. Організували великий захід, який відвідав Прем'єр-міністр, і за один вечір зібрали 250 тисяч канадських доларів, щоб провадити наші місії. Був лише тиждень до прибуття місії, я прилетіла до Києва – спершу на вибори, де я була спостерігачем. А потім – щоб приготувати все для прибуття місії. Я постійно дзвонила в Міністерство оборони і казала, що ми чекаємо на запрошення, інші документи. Звернення від міністерства мало бути розповсюджене в лікарні, щоб вони готувалися. Мені казали: «Усе буде добре, не журися». Водночас Оксана з «Ініціативи Е+» зібрала пацієнтів. Спершу офіційні установи запевняли, що нема пацієнтів для такої місії, але «Ініціатива Е+» зібрала їх десь близько 60.

За три дні до початку місії я зайшла в Міністерство оборони і сказала, що все ще чекаю на їхню відповідь. А той, що мав займатись нашою справою, такий: «Як це можливо? Я їм говорив». Він викликав усіх своїх заступників, а вони сказали: «Ні, цього не можна робити, це незаконно». Не можна! Я на них подивилася і сказала, що треба щось вирішити, адже вони раніше стверджували, що це може бути як майстер-клас. «Ні, не можна, це буде незаконно». Я їм кажу: «Це буде сором для всіх, тому що в Канаді 25 осіб взяли вакації, всі вони – волонтери, громада – збирали кошти. Прем'єр-міністр був, усі знають, медіа знають…» А вони відповіли: у нас термінове засідання, а ви їдьте додому. Я сім годин просиділа з ними, і було вже близько дев'ятої вечора, і тут вони обіцяють подзвонити і повідомити, що далі. Ще раніше я дзвонила до Посла Канади, казала, що може не вийти, а він мені: «Як будуть якісь проблеми, то дзвони до мене». От мені подзвонили о десятій з міністерства і сказали: «Ми старалися, намагалися, але вирішили, що нам такої місії не потрібно, вибачайте». Тоді я їм: «Зараз вам буде дуже соромно, бо я подзвоню до Посла, до Міністерства закордонних справ Канади, до бюро Прем'єр-міні-

стра, а він подзвонить Петру Порошенку, а той – Полтораку*, а вже він – вам». А вони мені: «Ну, коли ти думаєш, що можеш так зробити, то будь ласка». Ми так і зробили: через 24 години всі документи були у нас на руках. І мені було майже соромно, бо для чого ми мали Майдан? Можу лише зрозуміти, що це була велика відповідальність, і ніхто не хотів підписати документи.

Але все вийшло. І ми були дуже щасливі, що уряд України виявився готовий: готовий це сприймати, розумів корисність і цінність нашої пропозиції. Перша місія пройшла дуже успішно. Канадці багато навчилися у вашої сторони, адже українські лікарі мали досвід роботи із важкими бойовими пораненнями, якого наші лікарі не мали. Також ми багато навчилися від згадуваної канадської організації, з якою були партнерами. Усе склалося добре, ми вже мали зв'язки з Міністерством оборони і могли продовжувати. З того часу було вже чотири місії. Після перших двох канадський уряд був готовий самостійно покривати всі витрати, бо вони бачили, як добре все склалося, наскільки успішна програма.

Ми, як Канадсько-українська фундація, хотіли дати можливість тутешнім лікарям самостійно продовжувати цю програму і оперувати. Тож завдяки коштам від канадського уряду – гранту на мільйон двісті тисяч доларів – ми могли не тільки місії привозити, але й забезпечувати лікарні обладнанням, адже раніше ми привозили обладнання із собою, а потім забирали назад. Ми забезпечили лікарню обладнанням (на 700 тисяч доларів) і пластинами – усе задля продовження роботи. А також провели майстер-класи, щоб українські медики навчились це обладнання використовувати. Ми були дуже щасливі, що ціла лікарня була готова до співпраці.

Головним у клініці щелепно-лицевої хірургії Головного військового шпиталю є доктор Ігор Федірко, який взяв усю відповідальність на себе. І ми вже понад двісті пацієнтів прооперували. Він усіх взяв на себе. Бо завершальною ланкою мусив бути український хірург. І післяопераційне лікування, й опіка – все це він, його відповідальність. Наші лікарі, медсестри приїжджали, оперували цілими днями: по десять годин, а одного разу – 13 годин. Це залежало від обставин.

Приїжджали повністю команди, де всі були з Канади?

Так. Ми оперували разом із українськими лікарями, а вночі команда Ігоря сиділа і писала всі історії хвороб. Вони працювали і як волонтери, адже вони не мусили цю роботу виконувати – сидіти там кожен вечір. Вони як волонтери були готові й лікувати бійців. Без Ігоря, без його команди ми не могли би робити те, що робимо. Вони взяли величезну відповідальність на себе, а не всі в Україні були готові до цього. Ми були щасливі знайти таку гарну людину. Думаю, що й він теж багато чого навчився, пізніше був на майстер-класі у Швейцарії – ми оплатили його поїздку. Ігор також має приїхати до Олега в Канаду ненадовго – повчитися, щоб свій досвід привезти до України. Саме це головне для нас – укорінити новий досвід тут назавжди. Адже ми не зможемо завжди приїжджати, хоча й плануємо ще один захід – окрему місію, починаючи з березня (2017 року): хочемо доглядати тих пацієнтів, яких оперували.

* Степан Полторак – міністр оборони України.

Я також хотіла запитати, чи все навантаження лягло на вашого колегу тут, і він змушений вести цей величезний потік?

Так, на нього багато впало. Але ми також стараємося дзвонити до колишніх пацієнтів нашої місії. Коли приїжджаємо, то спостерігаємо за ними. Бо є такі бійці, яких ми оперували по три-чотири рази – під час кожної місії чергові операції.

Чим ця місія ще незвичайна – тут присутня не тільки українська діаспора. Дуже багато лікарів, медсестер, які приїжджають з нами, не мають жодного відношення до України. Нас питають: «Скільки ви їм платите?» Але це робота волонтерів, ми лише сплачуємо переліт, проживання та харчування. Ці хірурги, які приїжджають, дійсно найкращі в Канаді – одні з найкращих. Ми робимо операції на черепі, а також і мікрохірургію руки. Багато хлопців втратили повністю руку, то ми мусили все відновлювати. А хірург, який приїжджав робити мікрохірургію руки, нещодавно у Канаді здійснив першу трансплантацію руки. Це неймовірно, фахівець світового рівня! Він працював 20 років у Сполучених Штатах. Ми просто щасливі, що всі ці люди безкоштовно віддають свій час: їдуть сюди навчати і лікувати.

<...> Була окрема історія. Під час третьої місії ми отримали дзвінок від волонтерки із Запоріжжя, яка дуже хотіла привезти нам маленького пораненого хлопчика – Миколу Нежниковського. Він грав у полі біля дому там, де були полігони, знайшов гранату, якою вони разом із чотирирічним братиком почали бавитися. Граната вибухнула. Його братик помер на місці, а Микола втратив дві ноги і руку й отримав інші численні поранення*. Депутатки Оксана Корчинська і Маша Лук'янова теж нам дзвонили з цього приводу, дуже хотіли, щоб канадські лікарі його подивилися і, якщо можна, допомогли. Насправді це була не наша місія, з нами не було педіатрів, але Олег погодився його подивитися. Микола мав на обличчі величезні шрами. Олег тільки з цим і міг допомогти. <...>

Лікарня [у якій ми працювали] не мала права приймати дітей. Була велика нарада з депутатами, начальством, вирішили, що лікарі з Охматдиту приїдуть до нас і дадуть дозвіл на цей один випадок. Миколу привезли на операцію. Я та інші волонтерки з Канади міркували так: невже ми тільки шрами виправимо на лиці і будемо відправляти його назад у такому стані? <...>

Тоді ми почали писати листи в усі дитячі лікарні й питати, чи хтось готовий прийняти його і протезувати. Все було потрібно: вуха, очі пошкоджені. Майже одразу лікарня з Монреаля відписала нам, що вони готові його прийняти, протезувати і все це оплатити. А Канадсько-українська фундація має заплатити за переліт і за харчування. Ще за його маму, за проживання, за перекладачів теж треба було заплатити. Нам багато треба було забезпечити, але вони все лікування взяли на себе. Канадське посольство дуже швидко допомогло нам візи зробити. <...>

Чому я про це знаю? Бо моя сестра майже повністю цим займається. Вона організовує все: перекладачів, проживання, всіх волонтерів у Монреалі. Має своїх

* Це відбулося 24 серпня 2015 року. Як з'ясувалося, діти бавилися снарядом від РПГ, який знайшли на військовому полігоні за селом. Також постраждали двоє сусідських хлопчиків, але меншою мірою.

дітей, працює, але взяла відповідальність за лікування хлопчика на себе. Вона теж має сина, якого звати Микола. І Микола, і його мама досі залишаються у Канаді – він лікується. Це стало можливим також завдяки нашій місії.

<…> Ми також мали випадок, коли одна дівчина потрапила до нас. Загалом ми мали місію для бійців і волонтерів, які були поранені. Але була одна дівчина, яка жила на лінії фронту, сепаратисти її знайшли, неприємні речі зробили, побили і залишили помирати. Її лице було цілком збите, ніс поламаний, очі ушкоджені. Вона приїхала до нас сама – і ми не змогли їй відмовити. <…>

Під час роботи останньої місії наші колеги подали пропозиції до Президента про нагороду. Тож наш головний хірург Олег Антонишин, мікрохірург руки Керолін Левіс і я – ми всі отримали нагороди від Президента*. Це було дуже приємно: Порошенко приїхав до лікарні, нагородив орденами Олега, Керолін і мене нагородив орденом княгині Ольги третього ступеня. Це було гарно, що він відзначив нашу роботу. Дуже приємно було, що наші колеги подали щодо нас пропозицію про нагороду, що вони теж оцінили нашу співпрацю. Ми надзвичайно багато, можна сказати, душу вклали в цю місію.

Ми працюємо з лікарями, але також залучаємо українських студентів-медиків, які знають англійську та українську, щоб вони нам перекладали. Окрім того, вони мають можливість спостерігати і вчитися, вони також перекладають, бо нам потрібні волонтери для цього. Всі студенти, які до нас приїжджають, кажуть, що це надзвичайна нагода для них – приїхати і вчитися під час наших місій. Деякі з них потім подзвонили до Олега, сказали, що мають час, можливості й хочуть приїхати до Канади на стажування. Щойно вони закінчили тут, як прибули в Канаду (вони мешкали у моїй квартирі). Після того, як вони стажувалися в Олега місяць, то сказали, що без нашої місії ніколи не мали б цієї нагоди. А почалося все з їх бажання допомогти пораненим.

***

Мені 31 рік і я закінчую в Університеті Торонто магістерську програму за спеціальністю «Health Technology Assessment Management», щось як «Адміністрація здоров'я». Це включає логістику, політику, економіку, здоров'я – такі речі. Коли я жила в Києві, то брала участь у клінічних дослідженнях. Нині я також є директором гуманітарних ініціатив Канадсько-української фундації.

Мій дід народився в селі Підгайці біля Луцька, а баба – в селі Мражниця біля Борислава на Львівщині. Вони втекли в Австрію, де народився мій тато. А через п'ять років, у 1945-му, вони виїхали до Канади. Спершу дід поїхав, працював лісорубом, щоб зібрати кошти й забрати родину. Моя мама народилася в Канаді, а її мама – в Ірландії. У мене є старші брат і сестра – я наймолодша. Вони час від часу активно допомагають нам тут з українськими проектами.

* Олег Антонишин – орден «За заслуги» III ступеня, Керолін Левіс – орден княгині Ольги III ступеня.

ПОЛЬЩА

Мартина Міхалік:
«Польща відкрила "зелений коридор" на кордоні»

Анастасія Крашеннікова:
«Ми усвідомили, що бути в трьох місцях одночасно все-таки можливо, треба тільки захотіти»

Івона Стасяк:
«Нам дуже важливо було, щоб ці зв’язки між людьми, які тут зав’язалися, – зберігалися»

Мартина Міхалік:
«Польща відкрила "зелений коридор" на кордоні»

Мене звати Мартина Міхалік, я працюю у фонді «Освіта для Демократії» [Edukacja dla Demokracji], є членом правління і відповідаю за всі-всі питання, тобто за всі проекти, які реалізуються фондом. Часом реалізую сама, а часом відповідаю за працю людей, які тим безпосередньо займаються. Працюю у фонді з 2005 року, раніше працювала в інших громадських організаціях, я є членом польсько-українського форуму. Із Варшави.

Я є полькою, в мене немає українського коріння. Я є випускницею української філії Варшавського університету, звичайно в університеті мову неможливо вивчити, але я досить багато працювала в Україні, і тому трошки вдалося вивчити мову.

Про події в листопаді дізналася, тому що інформація з'явилася дуже швидко в засобах масової інформації, в українських засобах інформації. А передусім я читаю «Українську правду», яка є в електронному вигляді. Ми зрозуміли, що це серйозно, після того, що відбулося чи не відбулося у Вільнюсі.

Я не брала участі у Варшавському майдані, але намагалася на політичному чи громадському рівні брати участь у дискусіях. У Польщі працюю у фонді, який займається підтримкою громадського суспільства. Працюємо з вчителями, жінками, з громадськими структурами, а медицина – це був особливий напрям для України.

<...> Коли почалася перша стрільба, були перші поранені, це було страшно – залишатись байдужим або безсилим, і я написала до наших партнерів, з одного боку, до Андрія Нечипорука, який є головою Товариства Лева, з яким ми працюємо багато років, – що робити, як помагати? І одночасно написала до професора Мирослава Мариновича*, з яким, можна сказати, товаришуємо багато років, від часу, ще як була студенткою, їздила до Львова – жила в Мариновичів. І один, і другий мені сказали, що або гроші на Львів, або ліки на Київ, тому що в Києві тоді вже ліків було купити неможливо.

Ми з дівчатами зрозуміли, що навіть якщо ми зберемо певну кількість грошей, то це буде одноразово серед своїх друзів, і вирішили відкрити громадську збірку в Польщі, на що треба мати дозвіл. Ми дуже швидко оформили всі документи і почали збирати гроші. Після того, як ми зібрали певну суму, я вирішила, що треба їхати в Україну, завезти ці гроші. Попросила Андрія Нечипорука**, щоб нам влаштував контакти, які допоможуть знайти адекватних партнерів у Києві й зрозуміти: яка структура, хто як працює, де допомога потрібна найбільше. Побачити, як все працює у реальності, щоб легше було приймати рішення на відстані. <...>

---

* Український правозахисник, публіцист, релігієзнавець, віце-ректор Українського Католицького Університету у Львові.

** Голова Товариства Лева у Львові.

Я полетіла з чоловіком на початку лютого, після першої стрільби, ми тут зупинилися в пані Олі, і Андрій влаштував ряд зустрічей з доктором Мусієм◆, з Максимом Іоновим◆, з людьми з Медичної служби Штабу Національного спротиву, з людьми з Самооборони, з Остапом та іншими, із людьми з інших міст, які працювали по медицині – з Черкас, Дніпра, – тому що в Києві все більш-менш працювало. <...> Перші гроші, які ми передали в Україну, – це було на Профспілки, або медикаменти, які Андрій купував, або просто гроші для поранених у лікарнях Києва. Тобто тоді була ситуація в лікарнях уже більш-менш адекватна, не викликали міліцію.

<...> Щодо майданівців, які лікувались у Польщі, то виникали питання координації, треба було бути на зв'язку з Міністерством закордонних справ, з Міністерством оборони Польщі, з польською прикордонною службою, з польською установою з питань іноземців і так далі.

Польща відкривала «зелений коридор» на кордоні, кільком організаціям повідомили, що є така можливість. Тоді я з Наталею з Українського Католицького Університету зідзвонювалась, вона повідомляла, що йдуть машини з Києва на польський кордон з пораненими. І то було смішно, тому що я вперше подзвонила до головного командира кордонних переходів і сказала: «Добрий день. Мене звати так і так. Я вам рапортую, що йдуть машини з Києва на наш кордон, чи є "зелений коридор" і чи ви їх зустрінете? А також, де саме їм їхати?» То він сказав, хай вони їдуть де-небудь. Тоді я кажу: «Ну як де-небудь?» Він каже: «Маєте карту?» Я кажу: «В мене є карта». – «Ну, то гляньте, там де є переходи, які зараз не працюють, не добудовані, там де є ліс або дорога, де машина пройде». «Ок, я їх відправлю, а скажіть, ці люди, важко поранені, ми хвилюємось, звідки ви знатимете, що вони тут?» Тоді він уже так, трохи як до ідіотки, каже мені: «Пані Мартино, не знаю, чи ви є свідомі того, але одним з головних завдань польської прикордонної служби є моніторинг польського кордону. То ж ви не переживайте – як вони проїдуть, ми їх зустрінемо».

І потім мені рапортували, що буквально за 10 хвилин вони проїхали кордон, їх зустріли прикордонники зі «швидкою». Взяли поранених та повезли до лікарні – це була Підкарпатська, а українці з машинами повернулися до Львова. Один був важкий момент, тому що ми чекали на три машини, і мені прикордонники подзвонили і сказали: «Вашої третьої машини ще нема, ми їх чекаємо». Я порахувала час з Києва і зрозуміла, що вони вже повинні бути на кордоні. Передзвонила до дівчат зі Львова – це була ніч, пізно, і вони сказали, що не буде третьої машини, що пораненого не довезли. Це було важко.

<...> Разом з консулом Вітеком Хоровським – він був тоді почесним консулом України в Познані, придумали таку схему, щоб він у межах воєводства знайшов гроші локально на лікування пацієнтів, а ми, як фонд, забезпечили кошти на дорогу. <...> Співпрацювали у Львові з Наталкою Іжицькою◆ з Медичної служби Майдану. Вона скеровувала підготовку поранених до транспортування. Було одного разу: нам відправили на Польщу на Познань важкопораненого у дуже складному стані, якого зі Львова до Познані транспортував реанімобіль.

Ми попередили реанімаційні центри у Польщі, щоб, у випадку якщо б він дестабілізувався, можна було його терміново привезти до них. <...> Це був такий важкий день, коли його транспортували <...>.

<...> Потім ним опікувались, тобто наші волонтери тут працювали по лікарнях. <...> Було дуже багато роботи з пацієнтами у Польщі по владнанню документів, взаємодії із лікарями. Багато потребували перекладів особистих та медичних документів.

Було таке, що ми запрошували до Польщі людей, які наражались на небезпеку в Україні. Наприклад, жінка хлопця з Самооборони, вагітна з малою дитиною, залишалась у Києві, і до них прийшли «тітушки» – ми їх вирішили забрати до Польщі. Там вони переховувались якийсь час за нашої підтримки, і було таких сімей у нас чотири. Одна з жінок народила дитину в Польщі. <...>

<...> Під час подій у Криму, ми приймали на відпочинок, на реабілітацію двох журналістів, які поїхали в Крим і їх захопили. Це була Оленка Максименко, і це був Олесь Кромпляс.

Ну і були люди, які лікувались у Польщі, звертались на повторні операції чи обстеження – й досі підтримуємо їх, щоб той процес, який почався в Польщі, був продовжений в Україні, тому що на це також, звичайно, потрібні кошти. Замовляли в Польщі Celox у черговий раз, щоб привезти на Схід, тому що він закінчувався. Багато всього купувалося, багато помочі було передано, наприклад, сім'ям хлопців, яких лікували за кордоном, тому що чоловіки три місяці за кордоном на лікуванні, а жінка є сама вдома з дітьми, їй є важко, так, це немає питань. Ну, загалом це те, що ми робили. <...>

Інформація від початку надходила через Андрія Нечипорука – це головний наш український партнер, також допомагала його дружина, яка працювала лікарем в одному з медпунктів на Майдані. Були постійно на зв'язку з Максом Іоновим, із Наталкою Іжицькою, із Мартою Дацко◆ – тобто з медиками Медичної служби Майдану. Я потім була напряму на зв'язку з Остапом по питанням Самооборони, також Аня залучила до роботи волонтерів, спочатку Павла і Володю, які працювали у 17-й лікарні, там, де є люди з газовими отруєннями. <...>

Щодо збору коштів для допомоги Майдану, я відразу вирішила з дівчатами, що ми не будемо збирати медикаменти, бо із Варшави ніколи не знатимеш, що буде зараз потрібно. По-друге, при транспортуванні медикаментів дорога може забрати більше грошей, ніж ці самі медикаменти. До того ж потрібен був бензин для машин для транспортування поранених. Інші витрати на транспорт. Або ж ми передавали гроші для прожиття сім'ям, які залишалися протягом місяців без чоловіків.

<...> Ми вперше збирали гроші від людей, у нас не було такого досвіду, відкрили збір коштів, і так спеціально не встигли рекламувати його. І це було неймовірно, тому що так багато людей, які нас знають, передавало це далі на Фейсбуці, по e-mail. Масштаб цього просто перевищив наші найсміливіші очікування, нам дзвонили

з радіо, з телебачення, з газет – загальнопольських, локальних. Ми зібрали більше півмільйона злотих, і це є страшні гроші як на Польщу. І мене це вразило першим чином довірою, тому що довіра – це також відповідальність для нас, величезна відповідальність перед людьми за ці кошти. Я також дивилася на банківський рахунок, на ці кошти, які люди сплачували, – це могли бути сім злотих «від польської пенсіонерки для України». Ви знаєте, у нас у пенсіонерів пенсія така сама, як в Україні, тобто це дуже бідні люди, пенсія у них дуже скромненька.

Хто долучався до зборів? Це громадяни Польщі, тому що тут проживають поляки, національні меншини, українці в Польщі, білоруси, тобто всі нації, які живуть у Польщі, а також гроші приходили з-за кордону від людей інших національностей, громадян інших держав. Я би сказала, 98 % у суспільстві поставились із величезним розумінням, і коли пізніше майданівці приїхали до Варшави – їх підтримували, приходили в лікарні, носили їжу, передавали кошти, більшість людей.

Але були й два протилежні випадки, з якими я мала справу особисто, бо був поданий мій контакт при оголошенні збору грошей, мій мобільний. А тоді був момент, коли говорили, що «Правий Сектор» є антипольським, то я отримала два дзвінки про те, що, грубо кажучи, я «*руська курва*», і два чи три такі e-mail, де писали, що: «Ви є зрадниками польської нації!» Але, беручи до уваги кількість позитиву, який до нас приходив, це не мало значення!..

<...> Дуже смішна ситуація була: щоб у Польщі збирати кошти у великих масштабах, потрібен дозвіл, у нас за ці дозволи відповідає Міністерство адміністрації та цифризації. У якийсь момент до нас подзвонили з цього міністерства: «Знаєте, ми зібрали серед працівників міністерства кошти і вирішили вам передати», я думаю, це ж нереально, відповідно до польського закону. Але вони прийшли, вкинули ці кошти таким чином, як ми їм вказали. <...> Ми також збирали кошти на концерті, який відбувався у Варшаві, багато всього робилося. <...>

Я більше відповідала за те, що ми в Україні робимо, моя подруга Аня [Кертисчак] – за пацієнтів у Варшаві. <...> Був певний конфлікт. Люди з місцевого Євромайдану хотіли, щоб ті, хто лікувався у Польщі, отримували у плані допомоги усього найбільше. <...> Я тоді прийняла рішення, що не може бути такого, що людина [яка лікується у Польщі] отримує великі кошти: якщо то людина вже після лікарні, просто має пройти одне чи друге обстеження, якщо вона живе в сім'ї, де харчується на забезпеченні 25–40 злотих денно, а вона ще й бухає за ці кошти. А я можу мати ситуацію в Україні, де не вистачає коштів на медикаменти для людей, які є у лікарнях, у яких набагато складніші обставини. <...>

Програма, яка могла викликати конфлікти, – це була програма, яку ми дістали від European Foundation for Democracy, до цієї фундації я звернулася, розуміючи, що людям, які повернуться з-за кордону, треба буде долікуватися в Україні. <...>

Тому що якщо маєш одну операцію, обстеження – то має пройти один, два, три місяці, щоб долікуватись. Частіше це робили вже в Україні, тому що рани мали загоїтися, щоб можна було зробити наступну інтервенцію, або якщо є діабет

– він має стабілізуватися, багато-багато є обставин, я не медик, всього не знаю. Я хотіла забезпечити завершення лікування в Україні. І попросила волонтерів, які відправляли людей з України, до Польщі (а це окремо по містах: Вроцлав, Краків, Познань, Варшава, Катовіце, Люблін), Чехії, Словаччини, Австрії, щоб вони мені підготували дві категорії людей: ті, які мають бути доліковані в Україні, і на це їм потрібні кошти, й ті, в яких є діти і важка матеріальна ситуація в сім'ї. <...>

<...> Але в нас деякі хлопці подумали, що обов'язково, щоб давали всім і порівно, а це не є так, щоб усім порівно, але в першу чергу й більше тим, що справді потребують. Якщо тебе долікували, і ти здоровий, можеш працювати, то працюй. Є люди, які зараз чекають на дві операції в Україні, або це людина, в якої троє маленьких дітей і є непрацездатною, ну, то в неї, дійсно, інша ситуація, ніж у людини, яка повернулася з Польщі майже здорова. Але деякі не розуміли. <...>

Був такий прикрий інцидент. <...> У нас місто надавало безплатно приміщення, щоб хлопці жили, коли їх виписують з лікарні і в них там ще був місяць-два щотижневих обстежень у лікарні, вони приходять у лікарню, їх супроводжував волонтер, і тоді вони вертаються до місця проживання. І, оскільки там є Молодіжний центр зустрічей, там не можна вживати алкоголь – їм про це казали, вони це підписували як правила. Але раз влаштували таку п'янку, що збили гіпсову стіну, другий раз вчинили теж п'янку і дуже неввічливо поставилися до персоналу. Це було соромно, не було так, що прийшли, тихенько попили вино і пішли, а це був просто скандал, і місто відмовилося надавати безплатно приміщення з цього моменту. <...>

<...> Думаю, тут треба зрозуміти таку річ: різні люди стояли на Майдані – далеко не всі ангели, тобто є ангели серед людей, є, але не всі, і так вони й до нас прилетіли. <...> Ми дуже довго не могли в те повірити, що були такі, які використовували ситуацію, щоб отримувати без необхідності все більше й більше, для себе й для себе. В порівнянні з іншими містами, люди, які були у Варшаві, мали дуже комфортні умови: діставали кишенькові гроші, безкоштовно забезпечені були харчами, нічлігом і так далі. Але, певно, тому деякі вирішили, що все їм мають віддавати вперше й найбільше. <...>

Постало таке явище, що ходила людина по пацієнтах у лікарні і хотіла, щоб вони підписували таку картку, що, по-перше, польські лікарі зробили лікарські помилки, а по-друге, що ми тим постраждалим обіцяли гроші і не передали. Пацієнти, більшість пацієнтів, того не підписали, і, як на мене, це була явна провокація. Були нікому не відомі люди, які намагалися сказати, що медики не працюють, про наших героїв забули, хлопцям ніхто не допомагає. Частина тих людей була, мені здається, молодою і дурною, а частина – підставні або інспіровані. <...>

Я скажу так, була більшість адекватних людей, які звертались лише за тим, що їм справді було дуже потрібно, або навіть не хотіли говорити, що щось їм потрібно. Було так, що мало не вибивали цю інформацію: «Що ти хочеш поїсти, що тобі принести, з ким зв'язатися в Україні, чи в тебе є жінка, чи в тебе є діти? Скажи – ми

допоможемо!» – «Ні, мені нічого не потрібно». Легше було, якщо відповідали так: «Мені потрібно таке, в мене є дружина і двоє дітей, допоможіть, будь ласка». <...>

Як визначався список потерпілих, які мали їхати до Польщі на лікування?

Це добре питання, бо на кожному етапі по-іншому. Формували список медики, які у Києві працювали, і подавали його у Польське посольство. Часом було так, що коли я дізнавалася про окремих людей, які потерпіли, то ми добавляли прізвища до цього списку, але це було не часто. Потім були люди, які не лікувалися в рамках загальнодержавної програми, а за кошти локального самоврядування, тоді ми вже з волонтерами з Києва формували ці списки або зі Львова. Та передусім це робили медики, це ж вони знають, що можна зробити в Україні, а чого зробити неможливо.

Були два моменти. З одного боку, це був такий момент, коли ще Майдан не переміг і в польових лікарнях багато чого не зробиш, або треба було, грубо кажучи, просто евакуювати постраждалих, і це можна було назвати такою медичною евакуацією, то це була одна категорія. Друга категорія потерпілих – це було, коли Майдан уже переміг, і можна було відкрито перебувати у лікарнях, тоді з'явились постраждалі, яким просто неможливо було якісно допомогти в Україні. На превеликий жаль. Тому що лікарі є, суперпрофесіонали, в них просто немає такого обладнання, щоб вони могли все зробити.

Як ваша родина, друзі реагували на те, що ви берете участь у допомозі майданівцям?

Я би сказала, абсолютно позитивно. Той перший раз, як ми прилетіли в Київ, квиток у Київ – це був особливий подарунок мені на день народження від чоловіка. Ми мали гроші просто на медицину, але не мали грошей, щоб літати сюди, щоб бути в Україні. Моя мама зорганізувала усіх своїх колег, цілий офіс передав нам кошти. Вона сильно підтримувала і сильно переживала, я вже й частину того, що відбувалося, їй не казала, щоб не турбувати.

Чоловік, звичайно, дуже сильно підтримував. У мене були такі моменти, коли я вже казала: «Все, я більше не можу!». Коли я діставала ці документи в коробках, які везли до Польщі: все треба давати перекладачам, спілкуватися з лікарями, з постраждалими, іноді спонсорами, іншими волонтерами. Прокидаєшся – і тебе нудить з нервів: чи встигнемо, чи зможемо, чи там щось доїхало, чи не доїхало, чи перевеземо, чи не перевеземо, і так далі. А чоловік казав: що буде все добре, що даси всьому раду, коли завершиться – побачиш, як це було важливо! Він також зняв з мене всі обов'язки домашні – все сам робив. Підтримував мене фізично, емоційно. З початку лютого, крім Великодніх днів і крім суботи останньої, і, може, двох-трьох вікендів, я кожен день працювала по 12 годин і йшла спати, і йшла працювати, і йшла спати, і знов працювала, мала зустрічі, пов'язані лише з Майданом і Україною, українськими питаннями, скажемо так.

Як пояснити таку мою включеність в українські справи? Я цікавилася Україною ще з ліцею. Коли я була в ліцеї, я цікавилася Сходом, мені Захід ніколи не був цікавий. Я цікавилася Єжи Гедройцем*, для мене дуже важливою людиною був

* Польський публіцист і громадський діяч, активний прихильник польсько-української співпраці.

Яцек Куронь* – це польський політик, який також займався Україною. По-перше, я йому повірила, потім почала читати книжки, хотіла вивчати мову, і це було моє велике захоплення. Спершу інтелектуальне суто, Андрухович цікавив, багато чого ще. Пізніше я поступила на українську філологію, а пізніше з'явилися друзі, які тим займаються – був 2004 рік. Пізніше була також робота по історичних питаннях, по темі примирення, і це є моє велике захоплення. А зараз праця в цьому напрямку, тому що працюємо в Україні з нацменшинами, і з вчителями, і з громадськими ініціативами, багато всього є того щастя. Я тут себе дуже добре почуваю.

Мій чоловік є журналістом, і він з 2002 року їздив вчив українських журналістів деяких питань, він також є членом Польсько-українського форуму, був спостерігачем на виборах у 2004 році, у 2005-му, здається, також багато чого робить і має таку чутливість до України.

Хто тоді виконував роботу разом зі мною? У нас є фонд, який має 14 людей у штаті – практично всі долучились. Це я, Аня Кертисчак**, Аніна сестра Наталя, яка у нас також працює, Бастіа, яку ми прийняли на роботу на два місяці, яка також відповідала за пацієнтів, за число пацієнтів, які лікувалися у Варшаві. Дуже багато волонтерів у Варшаві, а це справді багато людей, яких просто не можна назвати на ім'я і прізвище, тому що їх кілька десятків дуже різних людей. Це українці з Польщі, громадяни України, поляки, передусім це були люди, які були у Громадянському комітеті солідарності з Україною, в структуру якого ми також входили. <...>

Що було найскладніше у вашій роботі?

Господи Боже, що було найскладніше? Це те, що ситуація змінювалася дуже динамічно, тобто те, що на один день було актуально, на другий – повністю змінювалось, і прес увесь час, тому що знаєш, що маєш встигнути. Маєш встигнути замовити, відібрати, відповісти, полагодити. Також дуже складно було через те, що був безлад, і в Україні, і в нас, великий. Якщо якась установа мала за щось відповідати, то виявлялося часто, що вона не відповідала. <...>

У моєї подруги Ані один журналіст спитав, чи щось можна було зробити краще, і вона сказала йому: «Так, усе!» Наприклад, якби знали раніше, що будуть стріляти, ми би файно підготувалися, тому що це все було з ходу, потрібен був досвід, який Польща раніше не мала. Звичайно, що можна було зробити набагато швидше, краще, простіше, але тоді ми не знали.

Також був інший складний момент, коли ще Майдан не переміг. Тоді люди не хотіли або не могли говорити про питання допомоги прямо по телефону, треба було зрозуміти і дізнаватися якимось іншим чином, не всі відкрито казали, хто чим займається. Тож пізніше виявлялося, що ти дуже добре знаєш людину, яка є на кінці ланцюжка, який ти так важко пройшла, щоб дізнатися про щось, щось зробити, але це все тільки потім. <...>

Такий дуже для мене важкий момент – це було, як ми привозили трьох хлопців з лікування до Києва. І один з них був той медик з Майдану, хірург за фахом, у

* Польський політик і державний діяч, видатний учасник антикомуністичної опозиції.

** Свідчення Анни Кертисчак зберігаються в «Архіві свідчень подій Майдану».

нього не було руки, тобто відірвана кисть, ампутація. Нас зустрічала його мама, вона почала дякувати мені, волонтерам, лікарям. Я кажу, що не треба, по-перше, по-друге, його чекає протезування в Німеччині, ми маємо гроші, відкладені на нього, на це протезування, і деякі питання маємо узгодити. І знаєш, жінка повністю адекватна, виглядає, як моя мама, лише молодша. І я розумію, що їй це байдуже, що вона мене не чує! Я не могла зрозуміти, чого вона мене не чує, не слухає. Я ж говорю про протезування! І потім я розумію, що їй байдуже, тому що вона побачила свою дитину вперше від лютого, а це вже був квітень, а стільки матерів уже не побачать своїх синів! І для неї зараз не має значення: в нього є рука, в нього немає руки, він може бути лікарем, чи він не може бути лікарем, їй це байдуже – вона має свою дитину живою. І вона вперше його взяла в обійми, перший раз від лютого. Я зрозуміла, що вона, може, ввечері почне думати, що з рукою буде, може, на наступний день, вранці, але зараз їй це не важливо, бо він є тут.

<...> Дуже багато позитиву, тому що вперше я побачила людей, які суперорганізовані, які знають, чого вони хочуть, і вони за це стоятимуть, і там є дисципліна. І це розумно, це порядок, вони патріоти своєї держави. Це не є питання нації, це є питання держави, і що вони цього не віддадуть. Позитив людей, з якими я спілкувалася, і цей позитив – велика сила, і зокрема тих людей, з якими я спілкувалася під час усіх тих медичних питань. І також відчувався позитив, коли нам вдавалося, ми купили ліки, нам вдалося допомогти, і коли зустрічалася з тими пацієнтами, які є нам вдячні, це не нам вдячність, це волонтерам, лікарям, але це все ж таки і нам було приємно. І було радісно, коли я побачила людину, яку ми перед тим везли з таким хвилюванням у Познань. Вони прийшли до мене до хати, з жінкою. А в нього не було частини черепа, коли його везли, тобто така дірка тут велика і був шматок вуха. То вони до нас прийшли в гості вже в червні, йому зробили пластину в черепі, операція дуже довга, тривала сім годин, а він вижив і все окей, ще не бачить на одне око, ще трошки погано себе почуває, в нього ще буде реабілітація, ще, може, навіть буде бачити, може, частковий зір буде, але він живий, і це є супер відчуття, що він є живий. І коли спілкуєшся з людьми, ти розумієш, що вони скоро будуть вертатися в Україну, це є файно, коли зустрічаєшся з їх дружинами, бачиш, що в них все нормально, це супер. І позитив такий від того, що ми могли і можемо помагати, що ми мали на таке фінанси, кошти, що нам люди помагали, що була підтримка, що були консультації, що ми мали також лікарів з Польщі, які нас консультували, дуже часто вночі, казали: «Ок, цього не бери, цей не потрібний, на це є кращі ліки», і всі люди, до яких ми зверталися за допомогою, в більшості випадків реагували дуже позитивно, і такий позитив давав дуже багато сили. <...>

Для мене це не завершилось, і зараз навіть складніше, тому що йде війна і люди гинуть кожного дня, не бачиш кінця. І звичайно, що я сама змінилася, тому що вже нічого не буде таким, як було. Вчора мій колега, з яким я знайома десять років, сказав, що пішов на збірний пункт, – він піде в добровольчий батальйон. У нього є вища освіта, він розумний, він крутий, ми з ним десять років, знаєте, для мене десять років – майже ціле життя, тобто свідоме життя. Я собі не уявляю, що

його може не бути. Тож я ще не можу сказати, як мене змінило те, що відбулося, тому що це ще триває.

***

Мене звати Мартина Міхалік. Мені 30 років було у лютому 2014-го. Народилася у Варшаві. Я є працівником громадської організації, важко назвати професію.

Анастасія Крашеннікова:

«Ми усвідомили, що бути в трьох місцях одночасно все-таки можливо, треба тільки захотіти»

Навчаюсь у Польщі від 2012 року, у Вроцлаві, на математика. Ну, я не люблю казати, що я тільки навчаюсь, ми тут багато чим займаємось. У нас тут, власне, сформувався колектив з активних студентів, не тільки українських. І якось так ця команда, слава Богу, досі збереглась, і досі діє. І Майдан ми теж разом пройшли. Нас звів театр, ми в аматорському театрі грали – більшість українці була, але були і з Білорусі люди. У нас є один білоруський революціонер, нас дуже підтримує. Він такий найбільш український білорус, з усіх, яких я знаю.

Ви приїжджали на Майдан, коли саме?

Вперше, коли у мене були канікули, на Новорічні свята, там усе було більш-менш спокійно. Вдруге я приїхала під час сесії, у січні. Так вийшло, що мого друга, дуже близького, спіймали на Грушевського, викрали і страшно покалічили. Ми його довго не могли знайти, підключили всіх і в Польщі, і там, в Україні. Те, як ми його знайшли, то одна з багатьох подібних історій. Як його знайшли ледь-ледь, як доставили не в лікарню, а в СІЗО стікаючого кров'ю, потім закинули в БСП разом з автомайданівцями, напічкали антибіотиками і ще чимось, щоб зійшли синці. Ну, ніхто не зміг приїхати до нього, ані його брат, ані його родина, тому що всі дуже заангажовані були в ці події...

А він сам звідки? Не киянин, звісно...

Він львів'янин. Вони живуть у Львові, це мої, можна сказати, названі брати. І в мене була якраз сесія, але я подумала, що я завжди можу здати сесію іншим разом, і як треба буде, то і в іншому вузі, в Україні. Сказала своїм викладачам, що ставте мені двійки, перездачі – я мушу їхати. Але мене не викинули з університету, мене зрозуміли. Мама кричала: «Ні, ти нікуди не поїдеш, я забираю всі твої гроші, перекриваю всі твої рахунки». Але все одно ми поїхали. Мене тільки попросили повернутися цілою. Ну, і всі страшно боялись потягів західного напрямку. Якісь дивні речі відбувалися, люди пропадали з потягів – їх знімали. В принципі, жити страшно і в мирний час, може машина збити, і тому то все єрунда, треба було приїхати, підтримати друга. Тоді я й була на Майдані другий раз. Вже не було так весело, як на Новий рік.

<...> Коли вже, слава Богу, відпустили мого друга, і я повернулась, у лютому почались розстріли... То завжди, як я їхала з Майдану, завжди починалися якісь дії. Мені вже казали: «Настю, може, ти лишайся». Я пам'ятаю, що ми постійно дивилися новини, постійно були у стрімах, усе обговорювалося постійно, планувалася якась допомога, щось робилося. Була тільки ця тема, жодна сесія, жодне навчання не існувало. Я довідалася про поранених, які мусять приїхати у Вроцлав у військовий госпіталь. Тоді ще був директор консульства почесного Ігор Бейзик, до нього дійшла ця інформація від міста, від уряду міста. Бо уряди між собою домовилися, Вроцлав та Львів, вони як друзі, то їм було просто. Бо відправляли їх потім через Львів, очевидно.

Це була перша хвиля поранених, 18 хлопців, приїхали, здається, 25 лютого вночі. Хлопців перекидували через кордон польським військовим літаком. Більшість була навіть без паспортів українських, внутрішніх. Бо, зрозуміло, що на Майдан мало хто йшов з документами. Крім того, багато речей згоріло. Посольство йшло польське на такі дії божевільні. Я ж кажу – хлопців просто перекинули через кордон, ніде не зареєстрували, ніхто їм не перевіряв документи, їх просто привезли о другій годині ночі.

Ми всю ніч сиділи, чекали, а потім почалося пекло. Нам спочатку казали: «О! Вас і так уже забагато!» Нас було близько 9–10 студентів, всі знайомі. А потім виявилося, що нам треба було бути в двох, трьох місцях одночасно, тож ми просто бігали до самого ранку. В аеропорту їх зустрічали «швидкі», бо більшість з них потребувала особливих умов транспортування. Там був директор консульства, лікарі їх зустріли. Нам тоді сказали, що ми будемо перекладачами.

Хлопців привезли у відділ сегрегації, себто розподілу на відділення в госпіталі. Дали нам стопку документів, сказали: «Розбирайтесь, хто де». Ну, і записували, хто, з якими пораненнями. Спочатку дані, потім уже, коли направили кожного у своє відділення у госпіталі, треба було бігати за кожним і заповнювати ще мільйон анкет. Бо місцеві лікарі нічого не могли прочитати з тих діагнозів українських, написаних на колінах, десь там у підвалах.

Супровідна медична документація була українською?

Якщо була. Так, там було видно, де їх оперували. Більшість в офіційні лікарні українські не потрапила. Історії були страшні, ми їх записували.

Коли хлопці приїхали, то були тільки ми, вони і лікарі. Це була друга-третя година ночі. І повна мобілізація усього госпіталю була. А вже зранку почався шум, медіа приїхали. А тоді ми до ранку сиділи, оформлювали. Я пам'ятаю, що була сьома ранку, їм сказали: «Ну, добре, у вас є година поспати до обходу». Мені теж сказали, що можу годину на кріслі поспати. Бо через годину треба було підійти до всіх хворих, по всій лікарні – щоб перекладати. Ніхто не міг лишитися, крім мене і ще одного мого друга. Ми вдвох бігали з самого ранку, це було ще більше пекло. Тоді ще ніхто не прийшов нам на допомогу – тільки наступного дня після третьої години нас відпустили спати в кінці кінців.

Чесно кажучи, ми не очікували, що буде так важко – не морально, а фізично навіть. Коли абстрагуєшся від того, що: «Ой, кров! Ой, нога! Ой, бідні хлопці!», ти розумієш, що на це часу немає абсолютно. Вони знають, що вони бідолаги, вони знають, що їм болить, вони і без тебе це розуміють, і жаліти їх не було часу... Були люди, яким необхідна була термінова допомога, вже тут і зараз... один приїхав з пробитим сечовим міхуром, з кулею всередині... Там була стопка паспортів, один з них був пробитий кулею. Я сама паспорт ношу в нагрудній кишені, мене аж прохопив холодний піт – де цей хлопець?! Ну, але в нього цей паспорт був у кишені штанів, це був Руслан, він поїхав останній з нашої лікарні, він ще потім вчився ходити дуже довго. Зранку, коли почалася друга хвиля, ми усвідомили, що бути в трьох місцях одночасно все-таки можливо, треба тільки захотіти. А потім уже приїхали медіа, приїхали вже всі, хто міг тільки приїхати. Приїхали поляки – просто студенти, люди, бабусі, приїхали «*на собачку говорящую посмотреть*»*. <...>

Коли ж почалася координація волонтерів?

Спочатку це було неадекватно, нескоординовано, бо ми не знали, чого чекати. Нас ніхто не попередив. Уряд міста і Колегіум Європи Східної скинулись грошима, домовились, привезли поранених – спочатку перша група, потім друга, третя. Сказали: «Ну, щось придумаємо». Звернулися до консульства і сказали, що їм потрібні перекладачі. Ну, в останні дні директор консульства, Ігор Бейзик, подзвонив своїм друзям – нам, і сказав: «Пацани, треба». І тоді, звичайно, були оголошення навіть у церкві... Бо в перший день приїхали всі, хто міг, просто всі знайомі, яким додзвонилися: «Хлопці, дівчата приїжджайте, бо ми вже, правда, хочемо спати, ми не справляємось». Вони приїхали всі разом. Це був жах. Польські медсестри і лікарі хапалися за голову, бо не знали, за що хапатися – за кульок з їжею, за кульок з зубними щітками і пастами, за ногу хворого – що робити, куди дівати людей? Медіа тут уже відкривають двері, бігають репортери. Тут приїхав консул генеральний з Кракова, він відкриває ногами двері, бо не може пропхатися, нічого не бачить. Було весело. <...>

[Лікування постраждалих] оплачувало місто. Можливо, ще хтось фінансував, але до кінця не знаю. Оплачено було лікування і перебування в лікарні: те що їх обстежували, і те, що їм робили операції. Очевидно, що якісь додаткові речі, які потім виплили, ми мусили робити самі власними силами і рахунками. Бо вже коли ми це все скоординували з Оксаною Юрик, вийшло, що якраз тоді була зміна директора консульства, на це місце прийшов Артем Зозуля, теж наш друг, він і далі є директором консульства, я думаю, що він міг би більше розповісти про справи фінансові. Тоді він просто побачив, що я і Оксана можемо відкласти вбік навчання і роботу, присвятити себе повністю цій справі. Нас і ще пару таких осіб.

Коли ми з Оксаною дізналися, яка допомога потрібна кожному пораненому, тоді вже стали координувати волонтерів. У церкві греко-католицькій тут оголосили, що необхідні пожертви, і люди почали до нас дзвонити, просто зголошу-

* Цитата з твору М. Булгакова «Собаче серце».

валися. Нам дали волонтерський телефон – фірма FMGroup, нам кинули туди гроші і сказали: «Ну, давайте!» І ми давали – пам'ятаю, що у мене два вуха були в телефонах, руки на комп'ютері, Оксана так само себе почувала, бо трезвонили всі – медіа, журналісти. Тут лікарі дзвонять, ми бігаємо по лікарях домовляємося, бо у того не з того місця кров потекла, ще щось. Хлопці з незвичайними, нестандартними травмами в лікарні лежали. Лікарям теж це було важко спочатку, так багато поранених разом було.

А скільки було? Ви сказали 18 хлопців – перша хвиля.

Вісімнадцять перших, а вже потім приїжджали по одному, по два. Бо Вроцлав далеко, але не надто. Більше поранених, я пам'ятаю, у Жешуві було, ближче до кордону, бо деяких не можна було так далеко взагалі везти.

<...> Ми почали всім цим займатися й шукати людей, які можуть нам допомогти. Бо, звичайно, більшість студентів, волонтерів хотіла просто прийти, посидіти, порозмовляти, посміятися, принести банан – і все. Більшість так і робила. Через таких людей ми мали багато проблем, бо вони постійно сиділи в палатах, не давали працювати лікарям, не давали відпочивати хлопцям. Нам було неприємно, бо вони заважали нашій роботі, створювали про нас погане враження. Ми старалися з ними домовлятися, що якщо хочуть зустрітися – то на вулиці, на прогулянку ходити, будь ласка. Хлопці потребували серйозного догляду, і були дівчата-волонтерки, до яких зверталися хлопці напряму. Одна, наприклад, шукала у Кракові лікарів для вживлення імпланту та фонд, який це зможе оплатити. Тому що це не було вже в обов'язках госпіталю.

Лікарі госпіталю мали обстежити і втручатись лише у гострі ситуації...

Так. А такі як протез, імплант, – ну, без цього людина може жити, – вже ні. Про це дбали волонтери. Ми забезпечували їхні потреби, такі як карточки мобільні, щоб дзвонити додому, кошти на Інтернет. Церква дала ноутбук, сплатила їм 3G-інтернет, шкарпетки, білизну, зубні щітки. Деяким хлопцям потім потрібне було спеціальне взуття – тим, що з пораненими ногами, щоб вони починали ходити, наступати на ногу. Ну, всього не згадаю. Я пам'ятаю, що ми днями-ночами сиділи в консульстві, заповнювали документи на «Карту побиту*», щоб вони мали можливість повторно приїхати, на повторне лікування. На якийсь час. Не було їм сенсу тут два місяці жити.

<...> Багато було роботи з хлопцями з щелепно-лицевого відділення, їм треба було вставити зуби. Очевидно, що госпіталь зробив їм операцію, повиймав усі ці жахіття, з них привів у порядок їхні щелепи.

Але протезування було, знову ж таки, поза їхнім обов'язком.

Так. Тут дуже нас виручила українська діаспора, яка тут живе давно, це були професійні дантисти українці, навіть часом не з Вроцлава, а з маленьких міст. З Легніци був Андрій, який просто прийшов і сказав: «Я дантист. Я хочу допомогти. У мене є свій стоматологічний кабінет, я можу це все безкоштовно зробити». <...>

* Документ, який підтверджує законність проживання в цій країні.

Ви про свої потреби заявляли у Фейсбуці, як ви долучали людей?

Вони дивилися телебачення, в Інтернеті вся Польща про це кричала, на Фейсбуці я особливо нічого не постила. Інформація якось сама по собі розносилася... Більша частина українців тут один одного знають. Тим паче, активних українців тут об'єднує почесне консульство, яке на своїх сторінках, звичайно, і на Фейсбуці, і всюди постило. Теж церква греко-католицька, українська – це дуже потужний культурний, інформаційний осередок...

Ну, і «ББС», звичайно. «Баба бабі сказала» – спрацювало дуже сильно. Приходила, пам'ятаю, бабуся, полька. Польські студенти з *ASP** нам дуже помагали – не кричали, не світилися, – дізналися, в яких палатах лежать українці, пройшлися по цих палатах, зібрали якісь маленькі потреби, скинулися і принесли.

Я впевнена, що їх було більше – справжні люди, які про себе не кричали. В основному, коли по телебаченню показували волонтерів – я цих людей не знала. Справжні волонтери були зайняті. Єдине, що коли у хлопців брали інтерв'ю, то вони тицяли пальцем: «Це Оксана, вона тут наша мама. Вона робить все. Коли йде Оксана, приходить Настя». Оксана зранку була, я ввечері, ми домовлялися. Були українські студенти, от як Степан, медик... Я навіть не уявляла, що люди мають таку велику самовіддачу, тим паче тут, за кордоном, бо люди поїхали собі – і все, і мали б намагатися бути подалі від цього всього. А виявилося – навпаки. Емігрантський патріотизм спрацював дуже потужно. Нам довелося виділити ціле приміщення внизу для зберігання всього, що нам приносять, бо в палатах не було де ступити. Були пакунки з їжею, з речами, з подарунками, з плакатами, з чим завгодно. Не можна було помити підлогу... Потім навіть хлопці, які ходили, бігали або їздили на колясках, роздавали сусіднім палатам – не важливо кому, усім, хто був у лікарні, – м'ясо, сало, якусь буженину, борщі у каструлях, солодощі, цукерки. Бо це неможливо було з'їсти – і весь госпіталь був ситий.

Як довго тривало це?

Дуже активно це тривало до кінця травня, напевно... потім ця хвиля популярності впала, нас стало набагато менше, і вже потрібен був досить такий серйозний графік чергувань. Останній поранений, Руслан, поїхав десь влітку вже. Потім деякі поранені ще поверталися влітку до нас вдруге. Пан Дмитро приїздив на повторне обстеження, бо в нього була операція на оці, воно мусило зажити, щоб далі продовжувати лікування. Але на це вже шукалися додаткові фонди, саме це було фінансовано фундацією з України, яка є при почесному консульстві вроцлавському, наскільки я пам'ятаю... Місяць тому пан Дмитро знову до нас приїздив, але вже у своїх справах – хотів уже сам волонтерити, збирати на хлопців своїх, що воюють, якісь гроші акціями. <...>

Перші три місяці я час від часу з'являлася на навчанні і діставала якісь групові новини – вчора був колоквіум, завтра іспит. Пам'ятаю, що після цього, власне, постало питання про виключення мене.

---

* Академія образотворчих мистецтв у Вроцлаві.

І як воно вирішилося?

Я перездала всі іспити. Я не намагалася маніпулювати причинами своєї відсутності. Деякі викладачі здогадувалися, чому мене немає на заняттях, але я намагалася це не афішувати. Не здала, то й не здала. Просто потім взялася за навчання і вирішила це все, слава Богу. Декан дав мені ще один шанс. Пішов назустріч. Зробив виняток з правил для мене. Я ще на початку подій прийшла до однієї з професорок і чесно сказала: «Ви знаєте, я ваш предмет не здам, бо під час вашого іспиту я буду на Майдані. Я мушу бути там, у мене друг попав у таку-от ситуацію». Вона, потім, підходила до мене і питала: «Як ваш цей друг? Він вже в порядку? Чи вже все добре?» Тут багатьом людям було не байдуже.

<...> Я бачила, що простих людей те, що відбувалось в Україні, вразило. Ще навіть до цієї ситуації страшної, ще коли тільки почався Майдан, я пам'ятаю ми гуляли по місту, і студенти польські, вони скинулися грошима на такі свічечки, лампадки, і роздавали людям після побиття студентів, там була ще якась символіка – український прапор чи стрічечка. Лампадки просили запалити ввечері за Україну. Вони дали мені цю свічечку, побачили, що в мене теж висить прапор свій на сумці, сказали: «Слава Україні!» Було страшно приємно...

Це тепер, після перемоги на Євробаченні*, після конкретного шуму, спричиненого діаспорою нашою тут, у Польщі, взагалі за кордоном, уже немає такої дезінформації, такого браку інформації. Але ще рік тому, коли я казала, що я люблю Крим, люблю туди їздити, багато моїх друзів питали: «Крим – це в Москві, так? Там, де Путін сидить?» – «Ні, то є Кремль. Крим-то є інше, то є півострів». Себто люди не знали абсолютно, що це Україна. Особливо в Польщі, де між нами був великий вбитий кіл – Бандера і Волинь… Попередньою історією… На кожній нашій акції, мовчазній чи немовчазній, знаходився якийсь лисий поляк, який підходив, казав: «І що, і Бандера – герой?» На кожному нашому Євромайдані вроцлавському поряд ішли польські націоналісти з криками: «Не забудемо Волинь!» <...>

Все-таки адекватних поляків виявилося набагато більше, і це не може не радувати. Якось ми стояли на вулиці, до нас підійшла бабуся: «Ви знаєте, де українці?» – «Знаємо». – «Знайдіть мені самого-самого хворого, бо я маю тільки сто злотих». Ну, сто злотих, на секундочку, на той час, коли почались скачки з курсом, це досить великі гроші, це і зараз великі гроші. Бабуся і каже: «Я маю сто злотих і цукерки. Я дізналася, які треба купувати сім-карточки, щоб їм було дешевше дзвонити додому. Я про все прочитала, я дуже мобільна бабуся, я про все в Інтернеті дізналася і прийшла».

Таких людей було дійсно безліч.

І сам медичний персонал настільки з душею ставився до хлопців, переживав. Медики ж були найбільш свідомі того, що вони роблять. Коли тільки хлопці приїхали в госпіталь, ми панікували, бігали перший день, не знаючи, за кого схопитися,

---

* Співачка Джамала у травні 2016 року, представляючи Україну у фіналі конкурсу Євробачення, перемогла з піснею про депортацію кримських татар.

в яку палату бігти, – бо нас мало, а поранених удвічі більше. Але, дивлячись на лікарів, ми розуміли, що все буде добре. Вони потім жартували вже, і медсестри. Переживали за хлопців і підтримували їх. У двох наших хлопців, поки вони лежали, лікувалися, народилися діти в Україні. Тоді, я пам’ятаю, медсестри приходили до Руслана: «Що ти лежиш, давай лікуйся швидше. У тебе дружина народила, а ти тут відпочиваєш, давай, іди. Уже ставай на ноги». Ну, якось вони здружилися всі.

Був у нас якраз мого віку – нам тоді по 21 року було – хлопець, весь такий у татуюваннях, на шиї в нього було татуювання «88»*, такі смішні дитячі теми, які переходять у націоналістичні... Лікар тоді до мене підійшов, каже: «Настя, поговори, будь ласка, з ним – якщо він захоче висувати ці свої дивні теми фашистські, нехай цього не робить. Бо в Польщі теж дуже багато націоналістів, я теж можу кричати: "Польща для поляків!", але цього не роблю. Тому давай, щоб не було конфліктів, постарайся з ним поговорити». Але говорити навіть не довелося, тому що і він, і інші хлопці були абсолютно адекватні, знали, де вони, чому вони тут, і дуже, неймовірно були вдячні лікарям, усім.

<...> Ми з цим хлопцем з татуюванням підтримуємо хороші стосунки, бо він був, власне, моїм першим підопічним, я його першим оформлювала до лікарні. Ми з ним подружилися, він неймовірно хороший хлопець. Я знаю, що він волонтерить, їздить на Схід, допомагає. За власний кошт купує дрібниці, привозить. Такий душевний хлопець. Йому, можливо, ще буде потрібна допомога у відновленні пораненої ноги. І він знає, що може на нас розраховувати й далі. Бо не буває колишніх волонтерів, колишніх підопічних. І потім уже після лікування, через декілька місяців, були ті, хто приїжджав сюди на доліковування, на повторні операції. Просто у гості.

Група волонтерів стійка? Скільки вас?

Нас, я сподіваюсь, за необхідності набереться дуже багато. Неймовірно багато, ті, що не роз’їхалися, напевне, активізуються. Просто з усіма я не підтримую постійного контакту, але ми є на Фейсбуці, бачимо там життя один одного. <...>

Є група людей, яких я вважаю дуже близькими, ми майже родина. Ми в одному театрі грали, ходимо один до одного в гості, ходимо на пиво, дружимо сім’ями – така група з, напевне, десяти осіб. Тепер більшість з них працюють у «Fundacja Ukraina»**, помагають консульству, допомагають розвитку цієї фундації. Ми організовуємо різні події, фестивалі, проекти пишуться для інтеграції українців, яких тут просто неймовірно велика кількість. У Вроцлаві більше чути українську мову ніж польську, тому ми потрібні. Робимо курси польської мови, курси, як влаштувати побут, допомагаємо з документами.

Потім виявилося, що наше знайомство з деякими почалося ще в госпіталі: «Ой! Ти – Настя! А ми до тебе дзвонили, ми теж були волонтерами в госпіталі.

* У неонацистському середовищі «88» означає «Heil Hitler!» («Хайль Гітлер!»), оскільки перша літера обох слів «h» є восьмою за рахунком у латинському алфавіті.

** «Український фонд», метою якого є підтримка мігрантів, особливо людей українського походження, в особистому, соціальному, професійному розвитку та інтеграції в польське суспільство.

Ти на нас накричала». А чого накричала? Бо мені дзвонили постійно, постійно розмовляла по телефону, комусь кудись відповідала, що робити. Бо було дійсно так, що люди дзвонили, і не знали, куди бігти. І замість того, щоб самому знайти, звичайно, простіше попросити, щоб тобі пальчиком усе показали.

Робота з волонтерами – це окрема робота завжди. Але якщо це вже відбувається третій місяць, їде дах. Ти розумієш, що тобі ніхто не розказував, що робити. Просто відповідаєш вже односкладними реченнями: «Палата 205. Третій поверх. Ліве крило». Вони кажуть: «Ми тебе злякалися. Ти була така серйозна, нам так грубо відповіла, кудись далі побігла». А я тоді за місяць схудла на 10 кілограмів, бо не було часу їсти, ми їли на день один раз, коли верталися додому спати, щоб знову зранку вертатися.

Тоді наша робота тривала довго. <...> Трошки полегшало, коли виїхали назад додому хлопці вилікувані. Хоча багато з них ще реабілітувалися тут у родинах. Себто був проведений конкурс, родини польські й українські, які мешкають у Вроцлаві й поблизу, зголошувалися, щоб прийняти до себе пораненого на час реабілітації, бо він ще мусив амбулаторно приходити на якісь процедури. Тримати його в лікарні не було сенсу, це коштувало немало, й треба було звільняти місця для інших хворих. Тоді вже хлопці отримували психологічну підтримку, безпосередньо самі контактували з лікарями, і нам поменшало трохи роботи. Хоча ми й надалі все координували.

Від початку дуже церква нам допомагала й допомагає, і більшість з українців ходить в українську церкву греко-католицьку незалежно від віросповідання. Без допомоги отця Павла і отця Андрія мало що нам вдалося б. Вони домовлялися про якісь ліки, мазі, таблетки з аптеками, мали знижки, вибивали. Або організовували збір, і давали гроші на лікування. <...> Себто допомога була всебічна, усі ми співпрацюємо із церквою, із фундацією, із консульством, і між собою. Один одному допомагаємо, стараємося усі ініціативи реалізувати по можливості. Поєднуємо ресурси. Ну, бо мені Майдан дав дуже багато знайомих, таких, яких би я без Майдану ніколи не знайшла.

Зараз приватно – з подружками-дівчатами, друзями-хлопцями, старшими людьми, і через церкву також – організовуємо допомогу на Схід. В основному, ми з дівчатами просто скидаємося коштами, але все-таки є ті, які відгукуються і допомагають нам. Ми можемо купити тут речі оптом – дешевше, якісніше, бо це, наприклад, німецька продукція буде, і переслати. Домовилися з львівським АТП – є одна фірма, яка передає автобусами передачі безкоштовно на АТО, і є приватні люди, які допомагають. В основному, це ті, в кого знайомі воюють, як у мене. Ті, кого це близько торкається, не можуть стояти осторонь. <...>

У Вроцлаві студенти і діаспора не є такі потужні – ми тільки починаємо, стараємось активізуватися. Варшава, наприклад, дуже активно працює. Організація «Євромайдан – Варшава», яка почалася просто з Майдану, тепер співпрацює з великими фундаціями. Вони мають неймовірно потужну базу, роблять неймовірно великі речі. У Варшаві це, мабуть, простіше, бо у Варшаві інфраструктура

зобов'язує, допомагає. Тут важче, тут це переважно через приватних осіб треба робити, потім уже виходити на якийсь офіційний рівень, якось піднімати людей з диванів, витягати студентів з нічних клубів. Бо Вроцлав розслабляє – це таке студентське місто дуже. Але водночас тим і допомагає, що це креативне і молоде місто. Так що нема на що жалітися.

<...> Ще таке пригадую. Дуже відчувалася різниця хлопцями (порівняно з Україною), бо в лікарні був порядок. Якщо ти хочеш щось знайти – то воно спаковане лежить під номером, під прізвищем. Я пам'ятаю вже в кінці, коли хлопці з ортопедії виписувалися – вони ще жартували: «У нас в ногах мангали»… Коли вони приїхали, з ноги стирчало залізо, і це залізо українські лікарні просили повернути. Тут їм його познімали, зробили операції і вставили внутрішні штирі, скоби. Бо у більшості були поранення від розірваних гранат – на нозі зовні страшні пошкодження, а всередині кістка роздробилася, себто її не вистачає там.

Хлопці мали забрати ці апарати Ілізарова, коли треба було вже виїжджати. Я пішла, попросила в медсестри один з них. Він був гарно запакований, помитий, дезінфікований – прилад, готовий до подальшого використання. Вона за три секунди його знайшла на відповідній поличці, дала мені в руки. Пам'ятаю, вийшла з кабінету, подивилася на те, що у мене в руках, – тоді до мене дійшло, що це було в ногах людей, і вже по стіні поплила вниз, втратила свідомість трохи. Мені згадалося, з якими хлопці приїхали пораненнями, скільки кривавих носків ми познімали з них, і бинтів; як тримали, щоб вони підтягнулися на ліжку. Організм трохи розслабився, і мозок дав команду: «Все! Втрачай свідомість! Можна!» Уже можна побути й дівчинкою трошки.

От тоді вже до мене дійшло, що ці три місяці відбувалося навколо. А до цього – ні. Ми були роботи-люди, роботи-студенти, які робили свою роботу, настільки, наскільки це можливо і навіть наскільки це неможливо. Так що, це класний досвід! Це такий вогонь, через який не всі пройшли. Але ті, хто пройшов, то ніколи цього не забудуть. От, напевно, все.

***

Я народилася і все життя жила у місті Києві. Після школи гуманітарної я менш ніж півтора року навчалася в Університеті Шевченка на механіко-математичному факультеті. Після чого його покинула і виїхала до Польщі, бо з'явилася можливість. У мене не було бажання тікати кудись. З'явилася можливість побачити світ, побачити іншу країну, я вважаю, що коли така можливість існує, то треба користатися. І безкоштовно поступила – в мене вийшло – у Вроцлав на математика. Але математика – це те, що розвиває мозок і розширює свідомість. Здебільшого я займаюсь музикою, хором, сольною музикою, пишу вірші останнім часом. Ну, і на першому місці, напевно, поки що я волонтер. Де потрібна допомога, я ніколи не відмовляю, бо я знаю, як важко тут, як нам було тут скрутно на початку. Чим більше ми будемо одне одному допомагати, чим більше ми будемо сіяти добра – тим більше в нас шансів розвинутися й піти вперед і як країні.

Івона Стасяк:

«Нам дуже важливо було, щоб ці зв'язки між людьми, які тут зав'язалися, – зберігалися»

Я є працівником Почесного консульства України в Познані. Крім того, я також співпрацюю тут з об'єднанням «Польща–Україна». Досі ми займалися культурними подіями, організовували фестиваль «Українська весна», робили різні благодійні акції. Насправді, все, що ми робили перед Майданом, мені зараз здається не дуже важливим.

Справи, пов'язані з допомогою майданівцям, почалися у нас у Познані в січні, коли були перші жертви. Власне, я перелякалася в грудні, після перших подій: тоді все так страшно виглядало. А січень – це вже кумуляція, перші загиблі, коли ми у Познані збентежені зустрілися, то зрозуміли, що зараз треба працювати інакше.

Тоді почесний консул України пан Вітольд Хоровський вирішив, що не хоче бути консулом. Думаю, що причина була в тому, що він не хотів більше, щоб українці його асоціювали з діючою українською владою.

Протягом чотирьох днів вдалося зорганізувати групу, яка вирішила допомагати тим, хто стояв на Майдані. Почали проводитись акції. Першою був збір спальних мішків, теплого одягу та ліків. Ми мали офіс на 70 м^2. Він тоді був весь заповнений тими речами. Ідея це зробити йшла від пана консула і Дагмари Грегорович, дівчини, яка співає у познансько-львівському ансамблі «DagaDana». Дагмара – супердівчина, відкрита своїм серцем. А друга частина ансамблю «DagaDana» – це Дана Вінницька, вона львів'янка. Так що була Дагмара та ціла групка, пов'язана з консульством, – це чотири–п'ять осіб. З того почалося.

Ще, на початку зміни – бо це для мене була серйозна зміна – тоді просто всі почали інакше дивитися на Майдан, нам вдалося зустрітися групою з 30 осіб: там були волонтери, польські та українські студенти з Познані. Були члени організації «Edukacja dla Demokracji». Ми тоді вирішили, що саме, яким чином будемо робити, які будуть чергування, як мати офіс відкритим. П'ять-шість осіб – як корінь, але поступово ставало більше і більше: ті, що приходили на хвилинку, допомагали, підказували. За хвильку приходив хтось новий. Усе швидко мінялося. Гадаю, що всіх волонтерів було десь не менше 50 осіб у Познані.

Дуже нам медіа допомагали – локальне телебачення, радіо, газети. Приходили люди: українці, які проживають у Польщі, поляки, які мають в Україні родичів, але приходили також ті, які не мають жодного зв'язку з Україною.

Було кілька таких ситуацій, які я найбільше пам'ятаю. Одного хлопця, який прийшов і приніс якісь ліки, щось невелике – не мав чогось іншого, просто купив у аптеці. Уже виходив, а потім повернувся і каже: «А може, я ще рукавиці віддам?» Зняв свої рукавиці, залишив їх нам. А ми стояли і дивилися на нього. Ще пам'ятаю

таку жінку, українку, яка мешкає в Познані, я з консульства її знала. Вона прийшла з чоловіком, дуже-дуже високим, дуже великим. Вони приносили одяг. Ця жінка по черзі з сумки давала нам речі – підготовлені та випрані. І чоловік в один момент сказав: «А цю кофту ти віддала? Це ж моя улюблена». Вона так подивилася на нього: «Звичайно, хай іде».

Я саме хочу підкреслити, що були і мешканці Познані, й околиць – за 50–60 км приїжджали, – було видно, що люди віддають гарні, потрібні речі, а не хочуть поприбирати собі в шафах. Дуже часто купували нові речі.

Думали, що буде пару мішків: один з шапками, один з шарфами, і все. Мені здається, що десь 2,5–3 тонни було! Щоб перевезти все в Україну – це велика проблема. Ми різними способами пробували це зробити. Звичайно, найбільшою проблемою був кордон. Нам вдалося зв'язатися з отцем Стефаном Батрухом, який у Любліні. Отець Стефан Батрух просто взяв усе на себе. Речі були перевезені вантажівками, які позичив нам знайомий. У цей момент ситуація на кордоні була надзвичайно складна. Нам взагалі казали, що не схочуть пропускати ці речі так просто. Але все вийшло, потім ми навіть отримали запис того моменту, коли волонтери відкривали вантажівку вже в Україні та передавали речі.

Друга частина допомоги, яка тут, у Познані, відбувалася – це вже після подій лютого, – допомога пораненим. Ми тоді вирішили, що недоречно тут надавати термінову, невідкладну допомогу, оскільки Познань розташована досить далеко від кордону. Ми вирішили, що хай цим займається східна частина Польщі, бо там і так вже з січня відбувалися перевезення на операції, термінове лікування. До нас, до Познані, хай приїжджають пацієнти вже на наступному етапі – на реабілітацію. Знали, що такі потреби будуть, і саме про це хотіли попіклуватися. І пану консулу Вітольду Хоровському вдалося запросити до співпраці міську раду в Познані, Маршалківське управління, владу воєводства – це як обласна влада. Крім того, ми запросили до співпраці фонд «Edukacja dla Demokracji». Вони навіть дуже швидко прийшли самі до нас з пропозиціями.

Ще запросили до співпраці реабілітаційну клініку, вона приватна. Не знаю, як в Україні, але в Польщі відбувається так, що приватні клініки мають трішки більше технічно-медичних можливостей.

Міська рада має у Познані лікарні, які підпорядковуються їй, Маршалківське управління також має свої лікарні. Ми знали, що вже можемо розраховувати на ці міські, обласні лікарні, й вирішили ще додатково запросити фахівців із приватної клініки, і так вдалося зорганізувати такий, як ми це назвали, «комітет». Це була така робоча група, що, по-перше, мала в собі організаційних осіб. А по-друге, що дуже важливо, осіб з медичними знаннями.

А з приватної клініки фахівці працювали на благодійних засадах, чи ви відшкодовували їм?

Ні, абсолютно на благодійних засадах. Вони нам дуже-дуже допомогли. Крім того, у цей момент, ми як об'єднання «Польща–Україна» відкрили збір коштів. Їх

було витрачено на реабілітаційне перебування пацієнтів у Познані, на протези, на ліки, на необхідні для повернення до активного життя речі – окуляри, палки. Відкрили збір коштів та водночас запрошували волонтерів до співпраці. На цьому етапі, уявіть собі, що зголосилося приєднатися до нас більше ніж 200 осіб!

А взагалі за кількістю населення Познань велика?

500 тисяч разом зі студентами, до того ж студенти мігрують. Тож 200 осіб звернулися до нас з різними справами. Одні хотіли займатися пацієнтами, що вони до нас приїдуть. Також знали, що може бути так, що до пацієнтів захочуть приїхати члени сім'ї, і їм треба буде забезпечити проживання, дорогу. Усе це було завданням волонтерів. Хтось казав, що є українцем, студентом медицини, що охоче допоможе перекладати на польську мову медичну документацію. Зазвичай ми робили це самі. У цій групі, яка в об'єднанні і при консульстві працює (бо це є насправді ті самі люди), усі розмовляють і пишуть українською та російською, і ми все перекладали. Але це є медична мова, тому дуже часто треба було нам консультуватися із фахівцями. Потім у нас для того постійно було дві чи три особи – студенти-медики, і це суперфайно, дуже було потрібно. Водночас ми також користувалися просто послугами перекладачів. Траплялося, що пацієнтів надходило багато, документації було багато – і треба було все охопити.

Також були люди, як казали, що вони вміють щось: жінка, наприклад, може прийти до лікарні і постригти одного чи другого пацієнта…

Тобто щоденні справи, про які ми, чесно кажучи, навіть не подумали. Усе, з чим люди приходили, було потрібно. Багато людей писали чи телефонували до нас і казали, що вони знають ще зі школи трішки російську і що вони можуть допомогти в контакті з лікарями. Юристи, які пропонували допомогу-консультацію. Я часто дивувалася, що навіть не подумала про ті потрібні речі, які пропонували люди. І це було прекрасно!

Взагалі ж пам'ятаю той час так: з одного боку – дуже страшно, а з іншого – можна було повірити в людей, ще раз переконатися, що є добрі люди, які просто хочуть допомагати іншим.

Зараз хочу розповісти, як почали приїжджати постраждалі.

Постраждалі були з лікарень в Україні, чи потрапляли з лікарень у Польщі?

Було по-різному. Бувало, що ми контактували з пацієнтами, які лікувалися у Вроцлаві, Кракові: допомагали їм купити чи зубний протез, чи протез ока, чи руки. Тобто вони безпосередньо навіть і не були у Познані. Перший контакт завжди був: координатор – координатор. А другий – з лікарем, який займався цим пацієнтом. Ми отримували потрібні документи. Легко було перевірити, що все необхідне потрапить саме до тієї людини, адже завжди був контакт і з пацієнтами – телефонний чи через e-mail. Деякі постраждалі приїжджали до Познані й перебували тут. Таких було 12–13 осіб. Вони почали прибувати в березні. Були такі, хто перебував у Познані три тижні, а деякі залишалися тут на півроку. Часом

ще досі приїжджають, щоб проконтролювати, чи їх стан здоров'я задовільний.

Ми мали різних партнерів, отримували від них документи стосовно кожного пацієнта – короткий опис: що це за людина, ім'я, прізвище, яка в неї ситуація, як лікували, чи взагалі дбали, чи ні, і додаткові медичні документи. Наша група всі ці папери перекладала польською мовою і передавала їх представникам міської, обласної ради. Координатори з ради консультувалися зі своїми лікарнями, відповідали такими деклараціями: «Добре, ми візьмемо цього пацієнта, ми зможемо йому допомогти».

Тобто лікарні були різні й обирались залежно від потреб пацієнтів та можливостей лікарень.

Так, наприклад, лікарні є спеціалізовані, а є такі, які формально не мають спеціалізації. Але ми консультувались і могли знати, що неврологія краща в цій лікарні, а ортопедія – в іншій. І це було дуже файно, що не буде так, що людина прийде до будь-якої лікарні й будь-який лікар буде ним займатися: якщо ми беремо когось, наприклад, на неврологію, то це буде найкраща опіка й допомога. <...>

Я думаю, на сьогодні ми маємо найкращу робочу групу, яку тільки могли собі придумати, оскільки це є люди з різноманітними спеціальностями, а отже, можна було все мудро зорганізувати. Звичайно, приїжджали пацієнти і з не дуже великими проблемами, але їм теж треба було допомогти. Натомість пам'ятаю одного постраждалого, за якого ми дуже переживали, адже в Україні не було великої надії для нього. Коли ми отримали його документи в Познані, виявили, що там дуже важка ситуація. Включно з тим, що ми не знали, чи вдасться його успішно транспортувати до Познані. Зі Львова привезла його «швидка» до Любліна чи до Пшемисля – десь у ту частину Польщі. Там змінилася «швидка», але лікарка, яка займалася ним в Україні, їхала також з ним до Познані. Це була дуже-дуже важка ситуація, але я зараз усміхнулася, тому що пам'ятаю, що ми робили, щоб привезти цього пацієнта сюди, як це було важливо для нас. Дівчина, з якою ми співпрацювали з Варшави, передзвонила по дорозі зі, скажімо, Любліна (я вже не пам'ятаю, чи це був Люблін, чи Пшемисль) до кожної лікарні міст, через які ця «швидка» мала їхати, щоб забезпечити про всяк випадок допомогу цьому майданівцю. Якби у Варшаві чи десь по дорозі щось пішло не так, щоб одразу можна було його в лікарню завезти. Звичайно, що транспортування тривало довго, бо дорога далека. <...> Я пам'ятаю, що вони приїхали до Познані всередині ночі. По дорозі ми були в контакті з водієм «швидкої», він з нами часто розмовляв і дуже спокійним голосом казав: «Усе гаразд. Пацієнт стабільний. Усе за планом». Так помаленьку вони собі їхали, і цей такий спокійний голос водія підштовхував мене думати: «Може, усе буде гаразд». <...> Пацієнт був дуже-дуже важкий. Поранення голови, потрібно було практично відбудувати череп, протез ока треба було зробити, внутрішні рани складні, – але це все вдалося залагодити. Лікування вдалося, і ми зараз маємо контакт. Дружина цього пацієнта каже, що, звичайно, він трішки змінився, але навіть не рани його змінили, а просто Майдан:

він має інше бачення, трохи більш нервовий, але тільки трішки. А щодо здоров'я – то все вдалося поскладати так, що організм тепер нормально собі функціонує. Можна було б сказати, що це наш успіх, але це не те слово. Ми так за нього винятково переживали. Але все закінчилося добре, й ми всі дуже-дуже раді.

Були різні випадки і ушкодження: ортопедичні, неврологічні, зорові – дуже по-різному все виглядало.

В якийсь час у Познані перебувала група, у якій усі між собою дуже близько були знайомі. Ми вирішили для них зорганізувати якісь такі заняття, які зможуть їх поєднати разом і, крім того, звести їх з мешканцями Познані, особливо з нашими волонтерами. Були організовані заняття з польської мови.

Волонтери придумували різні способи для того, щоб перебування в Познані зробити приємнішим, легшим. Комусь вдалося дістати квитки на футбольний матч команди Познані, що називається «Лех Познань». Хлопців забрали на суперсучасний стадіон, який ремонтували до Євро-2012, на футбол, проводили екскурсії під Познань – суперфайне враження, бо вони насправді всі полюбилися. Крім того, були пацієнти, які виходили з лікарні та приходили в лікарню тільки три рази на тиждень на процедури – вони жили у польських сім'ях. Тоді волонтери робили так, щоб для цих сімей, які приймали поранених, то не була велика проблема. <...>

Вирішували разом і мовні питання, і організаційні питання. Робили так, щоб в одній сім'ї пацієнт був протягом двох тижнів, а потім його переправляли до когось іншого. Щоб ця сім'я мала час на те, щоб відновитися, повернутися до свого режиму.

Ви не залишали сам на сам постраждалих із сім'ями. Були присутні волонтери, які допомагали.

Так. Хоча, щиро кажучи, потім усе само почало якось організовуватися, і ми не мали далі впливу. Наприклад, один пацієнт проживав у сім'ї, але мав таке коло знайомих, що переміщався сам уже. Навіть ця сім'я зустрічалася з ним тільки на сніданку і ввечері, коли він повертався. А протягом дня хтось забирав його на Старий Ринок, на екскурсію, на заняття в університет.

Чи були родичі, які навідували постраждалих?

До найбільш пораненого пацієнта, про якого я казала, приїжджав брат, також дружина, яка досить довго була тут з ним, бо потрібна була допомога і фізична, і психологічна.

Так було, що люди запрошували і пацієнтів, і їхні сім'ї до своїх домів, навіть якщо мали дві кімнати й мешкали вп'ятьох. І це також варто підкреслити.

Хоча справедливо сказати, що заможні люди, які мали умови для того, щоб прийняти когось, також до нас зверталися.

Нам дуже важливо було, щоб ці зв'язки між людьми, які тут зав'язалися, ці дружби – може, це великі слова, але так було, – зберігалися. Ми дуже-дуже раді

зараз, коли дізнаємося, що якийсь пацієнт, який проживає у Києві, має постійний контакт з волонтером, який займався ним у Познані. Я думаю, що такі речі залишаються на все життя. Атмосфера, яка тоді була у Познані навколо пацієнтів, була дуже добра. <...>

І ще, я впевнена, що трошки старше покоління пам'ятає події, які у Польщі відбувалися приблизно 30 років тому, які були дуже подібні до того, що сталося на Майдані. Тоді нам допомагав так званий Захід. І ми хочемо віддати борг просто. Я вважаю, що багато людей таким чином думало, і це була причина, за якою вони відкривали серця, гроші віддавали свої, двері свої відкривали, запрошували людей. Це були дуже-дуже різні люди. Від студентів і до пенсіонерів. Люди з більшим зв'язком з Україною і такі, які взагалі зв'язку з Україною не мають, такі, які мають гроші і хочуть їх призначити на добру мету, такі, які цих грошей насправді не мають, але і так хочуть допомогти. Тому саме цей відгук від людей був таким важливим, таким великим для нас. Я думаю, що часто так не буває.

На початок загострення подій на Майдані зацікавлення людей було більшим. Потім з часом, і це природно, я думаю, ми трішки забуваємо, займаємося іншими справами, щось інше зараз є важливим. Ми пов'язалися з цим і хотіли довести до кінця те, що можна. Звичайно, для того щоб довести справу до кінця, потрібна була допомога багатьох людей, передусім співпраця з лікарнями: із клінікою реабілітаційною «Rehasport Clinic Poznań», обласними лікарнями у Познані й Каліші – то місто також у Великопольщі, з лікарнею яка називається «Wielkopolskie Centrum Pulmonologii i Torakochirurgii».

І міські лікарні – це лікарня імені Струся [Wielospecjalistyczny Szpital Miejski im. Józefa Strusia], лікарня імені Рашеї [Szpital Miejski im.Franciszka Raszei], та лікарня Міністерства внутрішніх справ у Познані. Це були такі головні місця, до яких ми зверталися, і в яких були наші пацієнти. Фінансування йшло з міста до міських лікарень, а з Маршалківського управління до обласних лікарень. Детально я не знаю, як вони це робили, але, безумовно, гроші йшли з місцевого бюджету. Натомість щодо приватної клініки, то тут ситуація була така, що вони допомагали благодійно. <...>

Пізніше, коли майже всі пацієнти виїхали, з'являлися постраждалі, які короткотерміново потребували допомоги. Наприклад, їм потрібні були три чи чотири сесії реабілітаційні. Такі майданівці приїжджали сюди, до Познані, улітку 2014 року. Ними ми також займалися.

Організаційна частина волонтерів у Познані мала місце в офісі Почесного консульства в Україні. Консульство і об'єднання «Польща–Україна», розташовані в одній локації. Консул є водночас головою цього об'єднання, а члени цього об'єднання є працівниками консульства.

Згодом пацієнтів у Познані залишалося дуже мало, але допомога їм була потрібна, тому її потрібно було організувати. На той момент однієї-двох осіб було достатньо, щоб усе зробити.

Крім допомоги пацієнтам, вдалося ще запросити до Польщі сім'ю молодого чоловіка, який загинув на Майдані. Коли він загинув, ця сім'я залишилася без нічого… Крім цієї трагедії, яка, безумовно, була для них страшна, вони залишилися взагалі без грошей. Оскільки він один працював, бо дружина займалася дітьми. Нам вдалося їх запросити на канікули. Недалеко від Познані є один фонд, з яким ми мали контакт, – разом ми запросили їх на відпочинок до Польщі. Це були їхні перші такі канікули в житті. Також файна справа і, я думаю, дуже потрібна. Сім'я з Хмельницького.

<...> Крім того, ще влітку 2014 року вдалося зорганізувати сплав на рафтах для дітей, батьки яких загинули або постраждали на Майдані. Але ми це зробили таким чином, що була група польська й українська. Наскільки я пам'ятаю, то 15 осіб з Польщі і 15 осіб з України. Нашим завданням було їх познайомити та звести. Вони, як це зазвичай буває в таких випадках, здружилися просто супер. Молоді люди 16–18 років – такий чудовий вік, у якому ще можна їх чогось навчити, а з іншого боку, вони такі відповідальні, що можна їх забрати на ці байдарки. Було дуже гарно. Сплав також, між іншим, Маршалківське воєводство оплатило.

А де це відбулося – у Польщі чи в Україні?

У Великопольщі. Тоді ми співпрацювали з польським консульством у Харкові. Але молоді люди були з різних міст. Передусім це був Харків. Саме консульство у Харкові дуже нам допомогло, зокрема в пошуку цих молодих людей. Вони мали там свого координатора, волонтера, який знає добре польську мову, так що нам спільними силами вдалося це зорганізувати. Це дуже файна ініціатива, оскільки польські молоді люди також почувалися трішки відповідальними за цих своїх друзів з України. А передусім вони дуже здружилися, і я думаю, що це залишилося в них.

Помаленьку наша діяльність згасала. Але досі є такі моменти, що комусь треба допомогти, підказати, скорегувати чи якогось лікаря знайти, ще щось – це залишається відкритим весь час.

***

Я закінчувала російсько-українську філологію в Польщі у Познані, на яку потрапила через зацікавлення Сходом. Пізніше потрапила в консульство: спочатку на практику, але залишилася, уже дев'ять років там працюю.

ЧЕХІЯ

Зденька Цайсова:

***«Ми дуже включилися в життя України,
значно більше ніж зазвичай буває у дипломатів,
коли вони працюють у країні призначення»***

Іво Докупіл:

***«Все знали, что если бы все делалось официальным,
стандартным путем, то принять пострадавших
на лечение было бы невозможно»***

Зденька Цайсова:

«Ми дуже включилися в життя України, значно більше, ніж зазвичай буває у дипломатів, коли вони працюють у країні призначення»

Я працюю другим секретарем у Посольстві Чеської Республіки в Україні на посаді політичного радника. Також я прес-аташе посольства.

Отже, моя перша особиста згадка про Майдан – це 23 листопада. Побувала тоді там із сім'єю: з моїм чоловіком та донькою, яка тоді мала три рочки. У мене є фотографія, де ми з дитячим візочком біля стели Незалежності. Ми зустріли там деяких знайомих і почали спостерігати за тим, що відбувається. В принципі, дипломати так і мають робити, адже частина їхньої праці – це просто готувати й подавати доповіді про те, що відбувається у країні їх призначення.

І в листопаді ми раптом зрозуміли, що тут важливо не тільки те, що відбувається у Верховній Раді чи в уряді, але й те, що діється на вулиці, бо день за днем наростали масштабні події. І я, і мої колеги з посольства по можливості були там присутні, щоб спостерігати. Лише спостерігати, не беручи безпосередню участь, але щоб ми мали достатньо інформації для внесення коректив у те, що згодом могли прочитати у ЗМІ, або те, що могли надсилати у Прагу. Ще на Майдані постійно перебувало кілька наших знайомих, або людей, яким ми довіряли і знали, що вони там – у центрі подій. От з їхніх постів ми також складали деяке уявлення, що відбувається.

А потім був злам... Це було в ту ніч, коли побили студентів. Наступного дня – я це дуже добре пам'ятаю, бо зранку готувалася до дня народження моєї доньки, – мені подзвонили, що потрібно їхати на зустріч послів Євросоюзу, тому що наш посол і його заступник були відсутні на той момент.

Вперше зустрілася з колегами, щоб обговорити поточну ситуацію, а потім разом із представниками дипломатичної місії ми поїхали прямо на Михайлівську площу. Там вирували сильні емоції, хоча людей було не дуже багато. І коли ми туди приїхали, то з такою довірою до нас почали кричати: «А ось тут такий і такий посол, тут голова делегації Євросоюзу Ян Томбінський, а ще такий і такий… Підтримуйте нас, будьте з нами». А в Михайлівському монастирі переховувалися побиті студенти.

Потім ми написали першу заяву від посольства, в якій засуджували те, що сталося, і звертали увагу, що й надалі будемо слідкувати за ставленням органів правопорядку до людей, які збираються на протести... Ми спостерігали, як розгортався цей Майдан. Якось на Михайлівській площі, увечері вперше побачила людей з так званого «Правого сектора».

У грудні в Києві відбувалося засідання Міністрів країн ОБСЄ, в якому брав участь наш Міністр закордонних справ Ян Когоут. Він мав також зустріч у Будинку

профспілок. До речі, у Будинку профспілок регулярно відбувалися зустрічі для дипломатів, які організовувала опозиція. Ці зустрічі відбувалися кілька разів на тиждень. Справді часто. Нас запрошували, але не регулярно. Загалом, там були задіяні депутати, які володіють англійською мовою, вони висловлювали свою точку зору, окрім того, трохи переповідали, що відбувається на Майдані. Ми з цього теж писали свої доповіді, використовували їхню інформацію як одне із джерел.

Ви продовжували приходити на Майдан, окрім цих зустрічей?

Як ми могли не приходити, якщо це відбувалося в центрі міста? Це дуже просто: буваючи у Верховній Раді, потім ідеш через Майдан – з однієї точки до другої. В принципі, ми постійно там перебували, щоб усе знати і щоб просто спостерігати.

Для мене це був досить унікальний досвід, бо я... Мені виповнилося десять років, коли у 1979 році в нас відбувалася так звана Оксамитова революція. Я була досить маленькою, проте уявляю, що проходили демонстрації, які збиралися раз на день, скажімо, о четвертій годині, а потім учасники розходилися. А тут інакше: на постійній основі учасники розбили табір і стали. Люди готували їжу, постійно там усіх годували. Це було щось зовсім незрозуміле. Такий порив, спостерігати за яким було дуже незвично. Я знаю, що у 2004 році вже відбувалося дещо подібне.

Коли в Україні перебував наш пан Міністр Ян Когоут, то він не лише з опозицією зустрічався, а й пройшовся трохи Майданом, щоб на власні очі все побачити.

Потім, всередині грудня – десь 14-го чи 15-го, – приїхав пан Карел Шварценберг, на той момент Голова нашого Комітету із закордонних справ, колишній Міністр закордонних справ. Він приїхав із приватним візитом, бо також хотів бути особисто присутнім, виступив на Майдані, де передав прапор Чеської Республіки саме коменданту Майдану Андрію Парубію та Ігорю Луценку як представнику громадянського суспільства. Ще він зустрічався з адвокатами і родичами затриманих на той момент активістів.

А на сцені Майдану виступали також наші митці – чеські музичні групи. Це відбувалося за підтримки Чеського центру, що працює в Києві. Ці виступи були просто підтримкою від Чехії, але не пов’язані з урядом. Ми як дипломати лише дбали, щоб усе пройшло добре з міркувань безпеки. Це були особисті ініціативи, багато хто не наважувався просто приїхати на Майдан. І на той час уже працювала російська пропаганда. Загалом, уявлення про те, що відбувається в Києві, у Чехії на той момент було досить неясним.

Наступний своєрідний злам відбувся після прийняття так званих «диктаторських законів» 16 січня. І наш аналіз ситуації був досить жорсткий, бо це нам дуже нагадувало якийсь білоруський сценарій. Як мінімум. 19 січня, коли були події на Грушевського, ми також там були в центрі – на Майдані, на Хрещатику.

Потім – із середини січня – був зовсім інший період. До нас у посольство (і не тільки до нашого посольства) почали приходити активісти з Майдану, які – я могла би так сказати – були налякані, або відчували загрозу для себе, хотіли мати підстраховку: коли б раптом щось дуже несподівано змінилося, вони хотіли, аби їхні родичі могли просто виїхати з України. То ми в той момент прийняли

рішення їх підтримати, як могли, і видавали їм такі візи просто на *bona fides*, якщо можна так назвати.

Чим це відрізнялося від стандартної процедури?

Просто це відбувається як виняток: віза відкрита без вимог щодо певного переліку документів. Така *emergency* віза, за спеціальним рішенням. Це відбувалося швидше і, так би мовити, щоби не надто «світитися». Це було узгоджено із Прагою, щоб люди тут не дуже «засвічувалися», бо стежили не тільки за ними, а було таке відчуття, що й за нами...

Це почалося під час подій на Грушевського?

Так, і мені здається, що я це не вигадую, хоч і немає в мене конкретних фактів, щоб підтвердити те, що за нами було спостереження. Тому ми жодних імен ні по телефону, ні по e-mail не вказували, а передавали на папірцях.

У Києві був наш друг і колега Давид Стулік із представництва Євросоюзу, який живе в Україні багато років і тому має багато знайомств і контактів. Ми зустрічалися у дитячому садочку, бо наші діти в один садочок ходили, і там він мені передавав дані про певних осіб, щоб це не проходило через офіційні канали. Не знаю, чи це була справжня конспірація, просто ми думали, що можемо зробити задля безпеки людей, які до нас звертались. Потім ми просто дивилися на ці заявки на термінові візи – у багатьох також були маленькі діти. Було просто страшно. Я пригадую: почали тоді по вулицях ходити так звані «тітушки». Вони ж не знають (або й знають), що ти дипломат – та і що з того?

Тоді також моя колега Альжбета Хмеларова, яка займається здебільшого правами людини, почала моніторити суди, ходила на судові засідання по справах майданівців. Це координував Хуан Мануель Лопез*. Цим також займався офіцер з прав людини, що працював у представництві Євросоюзу. До процесу підключилися й решта дипломатів, що були постійно присутні на тих судах. Ми просто ходили на судові засідання і чергували. Показували таким чином, що ми є, – це було те, що ми могли зробити.

Я особисто була один раз на Солом'янці, в Апеляційному суді, де слухали справу одного із затриманих студентів з Університету ім. Карпенка-Карого. Його навіть не доставили у приміщення суду, а просто включили сеанс відеозв'язку із Лук'янівським СІЗО. Я передала адвокату лист підтримки від чеських студентів – вони підготували петицію, де висловлювали свою підтримку колегам.

В університеті мій фах був міжнародні відносини і сучасна історія XIX–XX століть. Я вивчала, як подібне відбувалося під час комуністичного радянського періоду. Коли спостерігала отакий ніби «суд», то це мені дуже нагадувало щось таке, надзвичайно схоже на те, що відбувалося у нас у Чехії, мабуть, десь у 1950-х роках. Це був просто абсурд. Ми були присутні, але це нічого не змінювало. Там було ясно, що виконується якийсь сценарій, вже заздалегідь написаний. Я не знаю, чи наша присутність мала якийсь вплив на цей процес. Не виглядало так, що може якось вплинути.

* Хуан Мануель Вілаплана Лопез – радник з політичних питань відділу політики, преси та інформації Представництва ЄС в Україні.

Є ще одна річ, яку ми могли зробити (також не знаю, чи це було на користь, чи могло людині зашкодити) для допомоги. Як дипломати ми відвідали клініку «Борис», коли там перебував на лікуванні Ігор Луценко. Він дав згоду поспілкуватися, а ми хотіли мати прямі свідчення про те, що відбулося з ним. Я була на тій зустрічі особисто. Знаю, що так само до Дмитра Булатова приходили колеги-дипломати. І тоді точно крутилися люди, мабуть, із СБУ, з якихось їхніх підрозділів, навколо клініки «Борис». Їздили за нами... То нічого.

Ідея щодо допомоги пораненим на державному рівні вперше виникла 5 лютого, під час зустрічі представників нашого Міністерства внутрішніх справ із Міністерством закордонних справ України. Це була робоча зустріч (керівників департаментів) і стосувалася зовсім іншого – питань еміграції. А в нас діє програма «Med Evacuation», тобто медична евакуація поранених, якою керує Міністерство внутрішніх справ і яка доти була спрямована переважно на дітей і цивільних поранених. Ця програма діє від 1993 року. Відтоді й до 2014-го за нею лікувалося близько 160–170 осіб, здебільшого дітей – з Боснії і Герцеговини, Косово, Лівії, Сирії тощо. І міністерство наше дійшло висновку, що ця програма, мабуть, могла б допомогти тут, при лікуванні цивільних – важкопоранених з Майдану. Тоді ми вже мали повну інформацію, що тут відбувається. Після випадку з Ігорем Луценком уже було цілком очевидно, що міліція викрадає людей з лікарень. Окрім того, поранену людину могли просто взяти з лікарні і відвезти в місце утримання ув'язнених.

Тож наше міністерство нам підкинуло цю ідею, з питанням: чи справді є тут у цьому потреба, і чи здатні ми це організувати? Тож ми почали проводити зустрічі й думати, яким чином можна це зорганізувати.

А до кого ви зверталися, щоб це з'ясувати?

Нас направляли переважно до Ольги Богомолець і людей навколо неї. Також ми консультувалися з іншими посольствами. Наприклад, ми знали, що поляки на той час уже активно допомагали, у такий спосіб, що вони прямо зі Львова відвозили людей до Польщі.

Це також після подій на Грушевського?

Так. Бо у їх випадку логістично це було дуже зручно і зрозуміло. У нас був підготовлений список поранених, щоб саме їх евакуювати і літаком вивезти в Прагу або деінде в Чехію. Це було трохи незручно для постраждалих, бо досить далекувато. І виявилося, що сформувати таку групу надзвичайно складно. Хоч на той час було багато поранених. І по лікарнях, і тих, що ми знали по справах Автомайдану.

Тоді ж я їздила з моїм колегою, заступником посла Павлом Бучеком, у Черкаси, бо там затримали людей, місцевих активістів, там страшно побили людей. Думаю, ми тоді детально не знали про все, що діється.

Поранених людей насправді було більше, нам не було відомо про всіх, але вони десь у підпільних шпиталях переховувалися, були у лікарнях неофіційно, – і майже ніхто про них не знав.

Тоді водночас захоплювали ОДА в усіх регіонах. Ми хотіли мати уявлення, як це відбувається саме в Черкасах. На суд над майданівцями ми не встигли, бо в той день, коли їхали, була страшна ожеледиця. На дорогах було просто неможливо рухатися, ми декілька разів мало не опинились у кюветі і за Борисполем розвернулися. Не було можливості доїхати. Наступного разу все вийшло: ми спілкувалися і з місцевими активістами, і з представниками опозиції, і з журналістами.

От ми підходимо до 18 лютого. Я вранці поїхала з нашим послом у Верховну Раду. Ми спробували дістатись туди машиною. Рухалися зверху по Інститутській і хотіли там повернути... Не вийшло, барикади були вже скрізь. Була десь за п'ятнадцять десята година...

Звідти я прямо бачила купол Верховної Ради – це вулиця Шовковична. Там відбувався бій: з одного і з другого боку літали шумові гранати. А з боку парламенту – на даху були люди... Не знаю з чим, з якимись стволами. Стало ясно, що з того боку нам ніяк не пройти. Коли я поверталася до машини, то мені – в мою сумку – вцілила одна із цих травматичних куль. А послові в цей час дзвонили з оперативної наради у міністра, й це додало певної драматичності подіям. Ми там десь стали на Грушевського, з боку Маріїнського парку, і проривалися крізь натовп. Ішли пішки поміж людей, які там уже стояли, в більшості з Самооборони Майдану. Нас «Беркут» не хотів пропускати, але таки пропустив – ми мали дипломатичні документи. От ми прийшли у Верховну Раду і зрозуміли, що нічого не відбуватиметься.

З вікна Верховної Ради ми побачили, що вже барикади на Шовковичній впали, і коли ми ще трохи затримаємося, то можемо звідти й не вибратися. Мабуть, з міркувань безпеки ми спробували пройти за групою жінок-регіоналок, бо думали, йдучи за ними, що принаймні Беркут не буде чіпати і якось виберемося. Справді – через барикаду пройшли і вийшли звідти.

У мене на пізніший час ще були призначені зустрічі: одна – біля Лаври, а друга – обід із колегами з іншого посольства, теж недалеко від метро «Арсенальна». Разом сидячи в ресторані, ми спостерігали, як палає офіс Партії Регіонів. А зустріч наша стосувалася, власне, саме лікування постраждалих: це були колеги з Латвії, які також хотіли взяти постраждалих на лікування. Саме це й обговорювали: яким чином і з ким співпрацювати. Потім хотіли, як зазвичай, рухатися через Майдан додому, але мені колега подзвонила і сказала, що на цей момент то не дуже добра ідея. Я згодом дуже дякувала, бо саме в той момент була десь година 14-та, щось таке...

Я не пам'ятаю по днях, що і коли відбувалося, але знаю, що 20 лютого зранку ми мали пряму інформацію з готелю «Україна», бо там зупинився один із євродепутатів, який і раніше вже приїжджав на Майдан як приватна особа. Він колишній журналіст, який побував у Чечні, в Афганістані, у гарячих точках. Він приїхав, здається, 19-го ввечері. Ми йому казали, що, мабуть, з міркувань безпеки краще йому поселитися не традиційно, як він звик (у готелі «Україна»), а в якомусь іншому готелі. Але він знав новини й особисто хотів там бути. З ним була його колега – журналістка Петра Прохазкова. А ми з ними на зв'язку були саме 20 лютого:

вони були зранку саме там – у вестибюлі готелю «Україна», куди приносили хлопців, які помирали на руках. Він особисто бачив, як гинули люди – троє чи більше... Що вестибюль у крові... Просто вони напряму подавали інформацію, як очевидці...

І це не залишало сумнівів..

Так, вони справді могли про це розказати... Десь 20 чи 21 лютого прибула в Київ група парамедиків, яких направила чеська неурядова організація «Людина у скруті». Серед них був Рене Кочік. У них було завдання не лише розгорнути парамедичну координацію і в такий спосіб допомагати. Окрім безпосередньої допомоги, їхнім завданням також була допомога у відборі людей, яких варто перевозити в Чехію, де вони потрапили б у лікарні. Вони медики, а в мене нема ніякого медичного досвіду, я можу лише організувати, але в суто медичних речах не розуміюся. Тож ми відвели їх у Михайлівський монастир, де тоді вже розташували госпіталь, у якому оперували поранених. Там теж помирали герої з Майдану.

Вони роздивилися, пізніше облаштувалися на Трьохсвятительській, де нам надали приміщення. Зі списками поранених були складнощі. Один список надав хтось з депутатів – здається, від Лілії Гриневич, це її помічниця мала список тих, кого потрібно взяти на лікування, а потім виявилось, що їх уже забирають (тобто, їм уже запропонували з інших країн, і вони виїхали в Литву та Польщу). В останній момент трапилась така зміна, коли вже думали, що можемо їх забрати.

Тоді зрозуміли, що ніхто не здатен нам точний правильний список надати, й звернулись напряму до волонтерів. Все робили через волонтерські call-центри: через Євромадан SOS і через групи у соціальних мережах – оголошували, що, коли хтось важкопоранений згоден їхати в Чехію на лікування, то просто зараз проходить відбір пацієнтів. У відповідь їм постійно дзвонили – сотні, може, тисячі людей. Вони цю інформацію швидко перевіряли і складали списки.

Умовні списки,потрібно було їх і далі уточнювати?

Так. Перші списки ми надіслали до Праги десь 24 лютого. Спочатку ми собі уявляли, що будемо забирати десь близько 10 поранених. А пізніше я побачила масштаби і зрозуміла, що потрібно забирати набагато більше. І в уряді до того ставилися з великим розумінням. Тож 27 лютого прибули два військові літаки з Чехії – наші урядові літаки для того, щоб забрати поранених. На той момент в одному із літаків був присутній наш міністр закордонних справ, він прилетів із робочим візитом, разом з іншими міністрами країн Вишеградської групи. Тоді якраз уже почалися події в Криму.

Я була більше включена в координацію медичної допомоги, бо наші колеги з організації «Люди у скруті» сформували перші списки поранених, опрацьовували їх. Потім я ці списки пересилала в Прагу, щоб там приймали остаточне рішення, і координувала далі, кого саме ми беремо на лікування.

Літаком, в останню мить, вилетіло 27 поранених, серед них – кілька дуже важких. Це були наші перші два борти, тому що пораненим, які лежали, було потрібно більше місця. Тому два літаки транспортували 27 поранених.

І для цих людей було потрібно підготувати документи?

Якісь медичні документи ми мали. У декого з них були проблеми, бо лікарні не надто охоче їх віддавали, якщо вони перебували у звичайних лікарнях. А інколи лікарі йшли назустріч і були раді, що їм десь може хтось допомогти, бо тут велике навантаження. Надзвичайне навантаження.

Як вам на цьому етапі допомагали колеги з організації «Люди у скруті»?

Вони спілкувалися з волонтерами, бо в кожній лікарні були свої волонтери. А потім ми, як посольство, забезпечували підготовку їхніх документів. Домовилися, що хто має закордонний паспорт, то їм просто оформлювали візу, а також була можливість і без закордонного паспорта виїхати. Просто ми йшли назустріч. Ми всі були зацікавлені.

Міністерство закордонних справ України нам також пішло назустріч щодо прийняття нашого літака в Борисполі, а також інших процедур, які були необхідні. Наприклад, забезпечили можливість заїжджати без проблем з усіма амбулансами. Позаяк це виявилася досить складна логістична операція, то вони дали доручення максимально спростити адміністративні процедури. Консульський відділ Міністерства закордонних справ України також допомагав, я вже не пам'ятаю всіх нюансів, але вони допомогли в цьому питанні. По суті, це була дуже складна операція: з 27 пунктів мали виїхати ці люди і одночасно прибути у Бориспіль. Більшість була у Києві в лікарнях. Декого з них уже виписали, й вони перебралися додому. Хтось із них був десь біля Майдану. Пригадую, що люди перебували в дуже різних місцях. Ми вже знали, хто й де, і розподілили так: кого не треба везти амбулансом, ті їхатимуть звичайними машинами.

Приватними машинами?

Ні, машинами посольства. Я сама їздила і забирала їх по дорозі – забирала з різних точок. Також було десь четверо чи п'ятеро важкопоранених людей з Хмельницького, які з нами зв'язались через одного з волонтерів і дуже наполягали на тому, щоб їх також прийняли у Чехії. Один із них – молодий хлопець з важко пораненою ногою. На жаль, йому не змогли цю ногу врятувати. Вже в Чехії довелося ампутувати, а він мав 16 чи 17 років. Тож ці люди виїхали дуже рано з Хмельницького, щоб вчасно дістатися Борисполя. Там їх уперше побачив наш лікар, який відповідав за перевезення.

Який мав спостерігати за їхнім станом під час перельоту?

Так. Загалом, усі наші урядові органи, тобто Міністерство внутрішніх справ, що координувало цю роботу, Міністерство закордонних справ, Міністерство охорони здоров'я, що організовувало і розподіляло, хто до яких лікарень у Празі потрапить (бо там також були нюанси з розподілом), Міністерство оборони, що надало літаки і взяло на себе відповідальність за них. <...>

Були й військові шпиталі?

Так, один був. <...> Тож усі наші урядові органи працювали дуже якісно і дуже швидко. Загалом, перші списки були 24 лютого, але вони постійно змінювалися, бо якісь люди передумали тощо. Але всі з розумінням ставилися до цього й, нарешті, постраждалі відлетіли, і їх там прийняли. <...> Пізніше вже більш-менш

спокійно готували другий рейс, який відлетів із Києва 6 березня. Цим рейсом забрали 11 поранених, і цього разу все вже відбувалося спокійніше. Хоча тоді теж були люди у важких станах.

Цей рейс також формували колеги з організації «Люди у скруті»?

Так, вони продовжували працювати. Взагалі, 39 поранених цивільних з Майдану пройшли лікування (усіх забирали літаком, але одного хлопчика просто привезли зі Львова). Складалося по-різному: декого виписали з лікарень дуже швидко, дехто перебував там кілька місяців, а дехто після лікарні ще проходив реабілітацію.

Чехія взяла на себе повністю всі витрати?

Так, держава повністю взяла на себе всі витрати. І не лише лікування, а й зворотний квиток. Ними також опікувалася чеська неурядова організація «Карітас»*, надаючи психологічно-соціальну підтримку у подоланні мовного бар’єра, в інших нюансах. Також активно підключилися українці, які живуть у Чехії. Спочатку в цих лікарнях був аншлаг – люди йшли і несли все: компот, борщ… Коли в поранених починався реабілітаційний етап, то місцеві українці їх забирали і показували їм Прагу, приймали їх у себе. Усі сконцентровано залишилися в Празі.

Потім до деяких хотіли родичі прилетіти. Ми їм візи оформляли. Це були досить стандартні візи, але ми також ішли назустріч. Спілкувалися, власне, через волонтерів – Артема й Оксану Сивак. Я знаю, що вони створили групу, яку назвали «Неформальна чеська сотня». Так назвалися люди, які пройшли це лікування, і надалі між собою зустрічаються. <...> Ми дуже раді, що таким чином змогли конкретно допомогти. Загалом, чеське суспільство сприйняло допомогу пораненим майданівцям дуже позитивно, хоча були також і винятки. Адже наприкінці лютого й початку березня поширювалися певні уявлення в пресі. І те, що йшло з російських джерел, відрізнялося від того, що насправді відбувалося. Це триває досі. Я вчора дивилася, що написано у мас-медіа, чи хоча б у чеській Вікіпедії. Як там трактуються події Майдану. Досі багато хто з публіцистів вважає, що той уряд був нелегітимним. А щодо людей, які були на Майдані, то частина наших громадян їх трактує як екстремістів і фашистів. І таке подібне. Але я не сказала б, що більшість людей так думає. <...>

Наш уряд схвалив надзвичайну допомогу Україні у розмірі 50 млн чеських крон. Тепер ми, по суті, продовжуємо те, що робили й до Майдану. Традиційно наша підтримка була спрямована на громадянське суспільство, так і залишилось. Здебільшого ми підтримуємо антикорупційні проекти, а також проекти допомоги якісним і незалежним медіа. Тепер дещо більше зосереджуємося на підтримці освіти, в тому числі співпраці з Міністерством освіти України. Також відбуваються стажування фахівців, обмін досвідом. Цілком конкретні речі відбуваються завдяки Чеській агенції розвитку, що напряму підтримує університети, евакуйовані з Донбасу, зокрема Донецький університет, що переїхав у Вінницю. Підтримуємо правозахисні організації у Криму.

* Міжнародна мережа благодійних організацій.

<…> [Під час подій Майдану] тут діяло багато таких паралельних ініціатив, про які й посольство не завжди знало, і це добре, що ми не про все знали. Надходила допомога з боку чеських громадських організацій, або ж вони просто співпрацювали з українцями, які живуть у Чехії, які потім сюди щось привозили. Була підтримка, про яку ми зовсім нічого не знали. <…>

Загалом, на такі події, що відбувалися тут під час Майдану, ніхто не давав дипломатам ніякого підручника: що робити, а чого вже не можна. Знаю, що колеги з дипломатичного корпусу, кожний за своїми можливостями, залучалися до цього проекту. Деякі посольства, мабуть, трохи більше допомагали, деякі – менше. Якісь – більш публічно, а якісь – менш. Але вони не стояли осторонь, як це могло би бути.

Для мене Майдан був дуже персональною подією: і в професійному, і в особистому житті. Ми дуже включилися в життя України, значно більше, ніж зазвичай буває у дипломатів, коли вони працюють у країні призначення. <…> Ми не тільки представляли інтереси Чехії в Україні, але й – у певних випадках – ставали адвокатами України й українців у Чехії. Те, як ми відчували ситуацію, наш особистий досвід – все спрацьовувало усупереч тому, що писалося в медіа. І ми це передавали як на рівні особистих контактів, так і на рівні наших офіційних звітів до Праги. <…>

Для мене було дуже важливо, що мої особисті друзі (українці, про яких я знала, що вони отримали у класних європейських вузах освіту, роботу мають тут добру) робили у другій половині січня і в лютому. Вдень ходили на роботу, а вночі – на вулицю Грушевського: виламувати бруківку, вони були на Майдані й знали заради чого.

Ще один особистий нюанс... Тоді я дуже мало часу приділяла своїй доньці, якій було три роки. Вона ходила в садочок, але вечорами я постійно була в Інтернеті, стріми дивилася, часом – до ночі. Це тривало весь час, ми ходили на Майдан, коли там були потужні атаки. Я вже не пам'ятаю – одне за другим, – кожного вікенду щось відбувалося. Потім приносили квіти, свічки на Майдан. Лише потім я трохи отямилася, коли донька почала малювати малюнки, на яких загиблі люди, а навколо них квіти. Я сказала: «Окей. Досить». Їй три з половиною роки, потрібно вже трохи переключатися на інше життя. Але важко було з того випірнути.

Я дуже рада, що змогла бути тут частиною цієї конкретної допомоги. Дуже рада, що тоді всі урядові організації спрацювали краще, ніж на відмінно. Я дуже вдячна всім волонтерам українським, яких навіть не знаю, як їх звали, котрі підключалися і допомогли нам. Я рада, що ми змогли допомогти конкретним людям, які вилікувались.

***

Мої особисті біографічні дані? Що ж відзначити? До вступу в університет, мабуть, головною в моєму особистому житті та у формуванні мого світогляду була участь у скаутській організації в Чехії, хоча вона тоді (у другій половині 1980-х років) була ще підпільною (сміється). Там я формувалася, піднялася до того, що пізніше сама стала ватажком скаутської групи під назвою «Відважні серцем».

Тож у мене був такий емоційний момент, що кожного разу, коли я приходила на Майдан гарно вбрана, то розуміла, що ввечері доведеться все прати (сміється), або залишити, бо це такий самий запах, як колись, у юності. Це мені дуже нагадувало давні часи – індіанський дим, мій табір.

В університеті я займалася міжнародними відносинами у контексті саме Східної Європи. Також працювала волонтером з 2000 року в невеличкій організації, що в Західній Україні допомагала дитячим будинкам-інтернатам для дітей-інвалідів. Але тут я раніше не була. Вперше я потрапила в Україну, коли прибула на дипломатичну роботу, тож це мій перший безпосередній контакт був такого рівня.

2010 року я працювала тут півроку у Представництві Євросоюзу, а із середини 2012-го – у дипломатичній місії Чехії. Здається, що ці чотири роки були, мабуть як років вісім або десять, зважаючи на те, що мені як людині тут довелося пережити.

Іво Докупіл:

«Все знали, что если бы все делалось официальным, стандартным путем, то принять пострадавших на лечение было бы невозможно»

На Майдане я начал свою работу 5 декабря 2013 года. Мы слышали в Чехии, что там что-то случилось, и я хотел это увидеть, потому что у меня на Майдане оказалось много друзей. В Украине первый раз я побывал в 1990 году, в Закарпатье, потом работал в Закарпатье и в Крыму. Приехал в декабре в Киев как журналист, с целью фотографировать и писать о ситуации для различных чешских журналов и сайтов. Так что я был неделю дома, неделю на Майдане, и так все три месяца, когда мог, за свой счет туда-сюда ездил автобусом. Потому что оказалось, что кремлевская пропаганда в Чехии очень влиятельна, как и во всей Европе. И нужно было что-то делать против этого, писать правду – такая была моя внутренняя задача.

Потом меня поддержала организация «Человек в беде», с которой я уже много лет сотрудничаю, они выделяли средства на поддержку Майдана, на покупку продуктов, всего необходимого. В конце, уже в феврале, когда начали стрелять на Майдане, они мне позвонили, и я должен был через час ответить им на вопрос: поеду я с врачами от организации на Майдан или нет. В этой группе собрались медики – не врачи, а средний медицинский персонал, парамедики, спасатели, чтобы помочь пострадавшим на Майдане. Когда мы узнали, что там стреляли, никто не мог предвидеть, как ситуация будет развиваться и чем это закончится.

Оказывать помощь в таком формате решили 20-го числа – 20-го собрались, 21-го приехали. Нас было четверо, потом еще один подъехал. Когда прилетели в Киев, стрельба уже окончилась, но Янукович еще был при власти. Мы приехали и вечером открыли пункт первой помощи в одном здании возле Майдана. А в субботу Янукович бежал из Украины – вот это я хорошо помню.

Открыли пункт, где наши ребята вместе с украинскими волонтерами оказывали помощь легко пострадавшим. Когда закончилась стрельба и Янукович бежал, чешское правительство решило принять тяжело- и среднераненых на лечение в свою страну. Правительство Чехии, в том числе Министерство иностранных дел, этим занималось. Представители правительства обратились в нашу организацию «Человек в беде», потому что мы были прямо на месте событий, с просьбой за пять-шесть дней собрать информацию о пострадавших и подготовить этих людей к перевозке в больницы Чехии. И мы начали собирать информацию. Надо представить себе, какая была революционная ситуация: очень много пострадавших скрывались в импровизированных тайных больницах, они боялись, что их милиция найдет и арестует. Хотя, после того как Янукович бежал, мы стали уже открыто их искать. Так мы познакомились с Артемом Миргородским◆ из «Безпечного транспортування поранених», у него была информация о пострадавших, их группа готовила перевозку пострадавших в Германию, Польшу и другие страны.

А как вы Артема нашли?

Я уже не помню, через кого-то мы его нашли, может быть, и по Фейсбуку. У меня просто было очень много знакомых людей на Майдане, там были волонтеры, которые говорили и по-украински, и по-чешски – девочки-студентки с отделения богемистики. Очень сложно было добывать информацию, и очень многое пришлось проверять: например, если это тяжелораненый – можно ли его перевозить, или нет, лучше будет везти его к нам, или в Германию. Очень много работы – мы работали по 12–14 часов в сутки может и больше, потому что боялись, что самолет прилетит за ранеными и очень скоро улетит, и мы хотели быть готовы – собрать пациентов, действительно нуждающихся в помощи.

А сколько раненых мог взять самолет?

Нам сказали, где-то двадцать-тридцать, но никто не знал точно.

Это специальный был самолет – военный, медицинский?

Это было два самолета, и потом через неделю был еще один. Первым самолетом прилетел министр иностранных дел,* и когда он возвращался, то его самолет вместе со вторым – уже специальным, забрали 23 пациента. А потом еще 14 пациентов летело третьим самолетом. Значит, всего было 37 средне- и тяжелораненых. Из них двое, к сожалению, умерли, у них были очень тяжелые ранения головы, полученные от разрывов гранат. Мы думали, что есть шанс, но оказалось, что это невозможно даже в лучшей больнице, с наилучшими возможностями, и через

* 28 лютого 2014 року в.о. міністра закордонних справ України Андрій Дещиця провів зустріч глав МЗС країн-учасниць Вишеградської четвірки.

некоторое время эти пострадавшие умерли. А все остальные выздоровели, и все вернулись в Украину.

Как вы составляли списки раненых для отправки в Чехию? Вы обращались к врачам, или это была работа волонтеров?

Это происходило несколькими путями. Прежде всего, мы искали информацию в интернете, что-то нам сообщали волонтеры, которые работали в секретных больницах. И были официальные больницы, где была хорошая ситуация, и эти раненые не боялись, что их врачи отдадут милиции. В этих больницах были волонтеры, которые ухаживали за ранеными, координаторы. Но и из этих больниц информация поступала прежде всего по Фейсбуку. Мы написали в Фейсбуке о возможности отправки на лечение в Чехию, и к нам стало поступать много запросов. И какую-то информацию мы использовали сами, что-то передали Артему, а какие-то контакты пострадавших наоборот – он передал нам. Одновременно с нашими поисками и отправкой раненых в Чехию уходили самолеты и в Польшу, еще 110 пациентов отправились в Германию. Пострадавших нужно было распределить, выбрать наилучшие для их случаев варианты.

<...> Кроме того, все документы надо было подготовить. И была еще одна проблема: некоторые украинские врачи очень не хотели отдавать пациентов. Они говорили, что пациента нельзя перевозить, что это опасно, что он умрет по дороге. Я думаю, иногда опасались, что кто-то будет судить, правильно ли они лечили этих пациентов, и вообще – лечили ли. Эта информация пришла к нам от родственников, потому что и они к нам напрямую обращались. Хотели, чтобы их родственник уехал за границу лечиться, потому что знали, что там лучше ситуация в больницах, больше надежды на излечение. <...> Помню, мы утром готовили пациента к перевозке в аэропорт, а ему сделали операцию, чтобы он не выехал. Мы его все же вывезли через неделю третьим самолетом, в этом была необходимость. <...> Должны были давать сопровождающие медицинские документы, но мы очень мало их привезли с собой. И почтой мы никакие документы не получали, это я помню очень хорошо.

А какие у вас были критерии отбора тех, кого нужно взять? Ведь пострадавших было много?

Во-первых, человек должен был быть в состоянии без осложнений перенести перелет. Есть ранения, при которых нельзя перевозить самолетом. Изменяется давление воздуха, для некоторых это очень опасно. Во-вторых, чтобы это было ранение, при котором необходимо экстренное и краткосрочное вмешательство. И чтобы потом можно было этого человека транспортировать для дальнейшей реабилитации обратно в Украину. Я думаю, это главные критерии.

Было известно, где будут принимать в Чехии пострадавших? Это были госпитали или гражданские больницы?

Пациентов принимали один госпиталь и две гражданские больницы, там все было подготовлено. Все были в Праге, все было близко. У нас очень сильная

украинская диаспора, и когда мы прилетели с пациентами, их ждали как героев Майдана. Наша задача была привезти их в Киеве в аэропорт, а все остальное взяли на себя Министерство иностранных дел и Министерство обороны, которое обеспечило транспорт.

То есть вы их дальше не сопровождали?

Я сопровождал, потому что я хотел домой, я с ними летел.

А были сопровождающие украинские или чешские врачи?

Один украинский врач и чешские военные врачи. Вторая и третья наши отправки – это был военный транспорт и специалисты с необходимым опытом на борту. Потом раненых приняли чешские больницы, и там тоже украинцы все нам приготовили, когда мы прилетели в Прагу, нас ожидало 37 машин. Каждого ожидала машина в аэропорту. Привезли в больницы – в больницах работает много украинских медиков – врачей среди них мало, но среднего персонала много. И мне потом звонили сотрудники организации «Харита»* в Праге, которая помогала раненым, и рассказывали, что на второй-третий день этим раненым передавали бананы, мандарины и десятикилограммовые пакеты с подарками. Они были на закрытом режиме, к ним в палату никто не мог войти, но через этот украинский персонал можно было все передать.

А этот закрытый режим был в самих больницах и госпиталях, или это было особое условие безопасности?

Я не могу ответить, потому что я там не был. Это была работа «Харита» (Прага) и Министерства внутренних дел.

А как обстояло дело с оплатой? Это все было...

Бесплатно... Правительство выделило деньги на эту помощь, около 50–60 миллионов крон. Это как 50 миллионов гривен сегодня. Правительство все обеспечило.

И после первой отправки те сотрудники вашей организации, которые остались в Киеве, занимались формированием следующей группы раненых?

Одна девушка из нашей группы осталась в Киеве и с волонтерами сформировала группу пациентов на третий самолет, который через неделю полетел в Прагу. Это было в феврале, а в апреле-мае мы вернулись в Киев и начали помогать Артему и его организации создавать базу данных раненых, чтобы оказать им более эффективную помощь. У нас в этом есть большой опыт, потому что мы сами занимаемся оказанием гуманитарной помощи.

У нас опыт работы с большими гуманитарными катастрофами, мы работаем с тысячами и десятками тысяч клиентов, когда нужно очень быстро оказать эффективную помощь и решить, кому помощь необходима, а кому можно отказать. Потому что средства ограничены, и нужно их эффективно использовать. Наши специалисты приехали в Киев 1 мая и начали работу с Артемом и его людьми

* Асоціація «Чеська, католицька Харита» – гуманітарна організація Римо-католицької церкви, метою якої є допомога нужденним усіх рас та віросповідань.

и с другими инициативными группами с Майдана. И, если моя информация верна, у Артема эта система работает.

Это помогло ребятам работать быстро, потому что если помощь человеку, который нуждается в ней, приходит через полгода, то это уже не актуально. В этом была наша мотивация. <...>

Среди тех, кто лечился в Чехии, были ли такие, кто потом возвращался туда на реабилитацию или на повторное лечение?

После экстренной помощи они возвращались домой, на реабилитацию.

Было бы интересно узнать о волонтерах, которые сопровождали раненых, координировали их отправку.

Один из них – это украинский врач, Северин Романив, который приехал чуть позже, но тоже участвовал в этой работе, он был в больницах. Я координировал логистику, был руководителем этого направления.

В начале нашего разговора прозвучало, что в Чехии сильна пропутинская агитация. Какова была реакция чешского общества на прилет пострадавших?

В Чехии общество разделено, не скажу, что на две половины, но на две части. Одна часть верит путинской пропаганде, которая очень сильна и, надо сказать, профессионально сделана. И она действует не только в интернете, но, по-моему, и на журналистов, и на некоторых политиков, таких, как наш президент. И вторая часть общества, которая больше смотрит на все по-своему, – она приветствовала эту помощь и, вообще, ситуацию в Украине, она эту революцию приняла. Но я не знаю, это большая или меньшая часть. Я часто – и когда был на Майдане, и когда возвратился – слышал, например, от моих друзей, которые верят русской пропаганде: «Расскажи, как там на самом деле». <...>

Еще один веселый момент – у многих сгорели документы на Майдане. Когда прилетел самолет, в нем были наши полицейские, вместе с сотрудниками Министерства внутренних дел. Чтобы проверять, чтобы ни один террорист не прошел и так далее. Но в этой ситуации невозможно было выяснить, кто есть кто, потому что у некоторых раненых просто не было документов. Эти сотрудники ко многим из нас подходили и спрашивали: «А вы знаете этих людей? А кто это? Есть ли у вас информация?» Я говорю: «Никакой информации у меня нет. Это просто раненые, которым нужно помочь». <...> И потом, через две или три недели, один раненый, у которого было легкое или среднее ранение, из Праги уехал в Португалию. Мне позвонили из Министерства внутренних дел и говорят: «Господин Докупил, один ваш раненый уехал в Португалию на работу». Я говорю: «Это очень хорошо – значит, он здоровый, он уже в порядке». Они прозевали, как он проехал через границу.

<...> То есть, в принципе, все знали, что если бы все делалось официальным, стандартным путем, то принять пострадавших на лечение было бы невозможно. Но было распоряжение правительства сделать это. Потому чиновники из консульства, из Министерства внутренних дел все делали так, чтобы помочь людям.

Все понимали, что приоритет – спасать здоровье или жизнь этим людям. Они проверили все за безумно короткое время, по тем данным, которые у них были.

<...> Были интересные истории. Когда мы ждали самолета в последнюю ночь перед отправкой, уже все было готово, и Артем обещал, что когда приедут за нашими ранеными, то они дадут транспорт, чтобы доставить их в аэропорт. Это тоже было сложно – 23 пострадавших транспортировать одновременно в аэропорт, некоторые были из Чернигова, из других мест. <...> И вот, мы сидели ночью где-то в ресторане, только тогда пришла информация, что это будет военный транспортный самолет и что мне как руководителю миссии нельзя лететь с ними. Я гражданское лицо. Тогда через журналистов мы сначала связались с нашим послом. Он связался с Министерством обороны – нужно, чтобы руководитель миссии летел, без него ничего не будет, никто не полетит. Потом мы узнали номер телефона министра обороны и позвонили ему, а это было в 11 часов ночи, и он был в театре. Но мы дозвонились до его заместителя, объяснили ситуацию, и он сказал: «Да, да, да, я попробую». В первом часу ночи я поднимаю трубку, звонит какой-то генерал из Чехии и говорит: «Господин Докупил?» Я говорю: «Да». – «Господин министр согласовал ваш перелет с ранеными».

Трудно представить такую историю в обычной жизни. Я гражданский человек, мне нельзя было лететь без разрешения. И это просто такой случай, который показывает, как можно было быстро работать.

***

Меня зовут Иво Докупил, я работаю координатором разных проектов в организации «Человек в беде». Я работаю в Украине с 2008 года, координирую проект обновления маркирования пешеходных маршрутов в горах. Три года мы маркировали маршруты в Крыму, поэтому, если украинская армия захочет обратно взять Крым, то у нас есть самые хорошие карты. Тогда я нашел друзей в Украине, с этого все началось. После событий на Майдане я еще работал в Славянске, где наша организация открыла миссию гуманитарной помощи. И в прошлом году я руководил несколькими транспортами, мы привезли 350 тонн продуктов и разных вещей. Так что делаем, что возможно, чтобы помочь украинцам.

ЛИТВА

Марюс Януконіс:

«Оба народа очень сблизились в тот период. Этот вид Майдана, эти баррикады, костры нас возвращали в зиму 1991 года, когда мы защищали свой парламент»

Марюс Януконіс:

«Оба народа очень сблизились в тот период. Этот вид Майдана, эти баррикады, костры нас возвращали в зиму 1991 года, когда мы защищали свой парламент»

Я могу сказать, что события, которые начались 21 ноября 2013 года в Киеве, в первую очередь были для нас определенной неожиданностью. Мы не ожидали такой активной реакции общества на то, что происходит. Во-первых, реакция была связана с европейским выбором Украины, и люди оказались готовыми защищать этот европейский выбор. Мы знаем, что Майдан начался в ответ на результат Вильнюсского саммита, на неподписание договора об Ассоциации. И эта волна, которая поднялась, нас немножко застала врасплох, поскольку мы не могли прогнозировать такой активности общества. Это для нас было таким ярким явлением и достаточно неожиданным поворотом событий.

Мы увидели, насколько украинское общество является активным, насколько оно способно мобилизироваться. Самое большое впечатление, наверное, произвело то, как обыкновенные люди самоорганизовались, их внутреннее чувство поддержки, солидарности с теми, кто активно участвовал в протестах. То, как киевляне и люди со всей Украины их поддерживали, привозили им еду… Эта отдельная структура со своей иерархией, со своими службами, которая образовалась на Майдане, на меня произвела очень большое впечатление. Нам, тем, кто за этими событиями наблюдал, было видно непосредственно, как это происходило.

Наблюдали? Вы физически приходили на Майдан? В качестве частного лица?

Мы наблюдали, потому что жили и работали в Киеве. Это часть работы дипломатов – следить за тем, что происходит в стране. Не только из газет, не только из информационных источников, нужно видеть своими глазами то, что происходит, – чтобы лучше понять и верно передать эту информацию в свои столицы.

Рабочий процесс?

Конечно. Это был и рабочий процесс, но, конечно, и частный, потому что, например, я жил сам в то время рядом с Майданом. Очень часто проходил через площадь домой и просто имел возможность быть свидетелем. <...>

Для меня лично вся энергетика Майдана и потенциал этой площади раскрылся в 2004 году. Когда я приехал по личным делам в Киев, так совпало, что это был период между первым и вторым туром выборов президента. Еще Оранжевая революция не начиналась. Еще по городу висели плакаты кандидатов, был эмоциональный подъем у людей. Было видно, что политически страна стала очень активной, но протестов как таковых еще не было. И как-то я стоял на холме возле Октябрьского дворца и смотрел сверху на Майдан. Тогда я понял, что эта площадь имеет что-то в себе очень мощное и величественное; и это чувство меня не покидало с тех пор. И действительно – потом случилась Оранжевая революция

на Майдане, потом случились события 2013 года. Так что какое-то предчувствие личное всегда присутствовало.

Но это такое романтическое отступление.

<...> 1 декабря начались масштабные многотысячные акции, когда буквально весь Киев вышел на улицы. Как раз в тот день к нам приезжали гости – очень известный литовский актер Юозас Будрайтис, с которым мы просто ходили по городу, и он был тоже свидетелем всех этих событий. Он видел лично, как люди ворвались в Киевскую мэрию, фотографировал это… Много литовцев были просто свидетелями того, что происходит.

Конечно, уже позже, когда структура сопротивления на Майдане уже стала более организованной, очень большое впечатление производил Дом профсоюзов. Вернее, тот штаб так называемый, можно сказать Штаб революции, который обосновался в Доме профсоюзов со своей медицинской службой и партийными штабами. То есть туда приезжали политики из разных стран, заходили, встречались с украинскими политиками. Дипломаты тоже посещали Дом профсоюзов. Хотя для дипломатов, конечно, всегда есть немножко деликатная сторона вопроса – нужно, чтобы не создавалось впечатление, что мы как-то вмешиваемся в процессы, но, как я уже говорил раньше, наша задача – наблюдать и общаться со всеми сторонами, так что мы это и делали.

Не только Литва, я думаю, но и весь Европейский Союз, другие государства тоже за этим пристально наблюдали, и послы Евросоюза даже приезжали на площадь. Официально. Мы знаем, что политики разных стран приезжали на Майдан и выступали. Конечно, политики – это не представительства: они не всегда выражали какую-то официальную точку зрения.

В декабре, когда уже активисты на Майдане серьезно обосновались, появилась сцена, начались выступления, какие-то концерты, стали регулярно приезжать литовские политики из разных партий. Депутаты Европарламента Литвы выступали со сцены. Это были трогательные речи, которые действительно оставляли большое впечатление у аудитории и у нас. Приезжали литовские рок-группы.

<...> Работали журналисты. В функции посольства входит помогать и журналистам, и политикам, и любым официальным и даже неофициальным лицам из Литвы, тем литовцам, которые здесь находятся. Всем была нужна информация, какие-то советы, как поступать в этой ситуации.

Возникали ли вопросы безопасности граждан Литвы, которые в такой необычной ситуации должны были находиться?

Конечно. Каждое волнение, протест всегда вызывает вопросы, люди часто связывают это с какой-то небезопасной ситуацией, угрозами, возможным насилием, но ничего подобного на Майдане не было. Майдан был – как мы между собой, дипломаты и коллеги, много раз говорили – одним из самых безопасных мест Киева. Мы никогда не чувствовали никакой угрозы, не видели там никакого насилия. То есть, хочу подчеркнуть, что это был мирный протест. И это очень важно. <...>

Когда были попытки разогнать Майдан, мы выступали за то, чтобы власть как можно быстрее вступила в контакт с протестующими. То есть диалог в такой ситуации был необходим. Если бы власть с самого начала открыто разговаривала с протестующими людьми, может быть, мы могли бы избежать трагического развития ситуации, которая привела к жертвам.

Что касается самого Майдана, мы были наблюдателями. Фиксировали события и передавали эту информацию домой, в Литву. Очень часто звонили литовские журналисты и приходилось давать интервью, рассказывать, что происходит – и в реальном времени, и в записи. Интерес был большой: Киев и Майдан – на первых страницах и на всех главных телевизионных каналах. Но мы, как представители Европейского Союза, всегда высказывались за то, чтобы власть начала диалог. Мы были против насилия с любой стороны. Призывали к диалогу и мирному пути обсуждения требований.

В какой момент активным стало участие Литвы? У многих украинцев в какой-то момент возникла уверенность, что с нами рядом есть Польша и Литва, безоговорочно, мы чувствовали поддержку.

Литва традиционно испытывала симпатию и теплые чувства к Украине и украинскому народу. То, что происходило, воспринималось с большим интересом и поддержкой. Ведь это одно из основных прав человека – право на высказывание, на мирные протесты.

Я подчеркиваю «мирные», потому что мы были против насилия и не поддерживали радикальные акции и выступления, которые встречались на самом Майдане: там были разные люди и организации. И этот всенародный подъем, когда сотни тысяч людей собираются в центре Киева – это, несомненно, вызывало реакцию поддержки, солидарности с украинскими людьми у нас в Литве – у простых людей, гражданских инициатив, волонтеров, неправительственных организаций… Во время Майдана установилось очень много новых связей между литовцами и украинцами. Обыкновенные люди приезжали, они общались, некоторые жили и ночевали на Майдане. Этот период значим еще и тем, что происходившие события сблизили наши народы.

Через Посольство это тоже как-то проходило – гуманитарная и волонтерская активность?

Мы всегда общались с литовцами, которые поддерживают Майдан. И мы, конечно, делились своими впечатлениями. Как посольство не выражали открытой поддержки одной из сторон, потому что всегда выступали за диалог между властью и протестующими – это была четкая позиция, но, конечно, на человеческом уровне мы общались, мы обсуждали. <...>

Вы знаете, были ли какие-то организованные действия в самой Литве? В Польше, например, в отдельных городах проходили Евромайданы, маленькие «майданчики».

Да, такие акции проходили в Литве. В них участвовала активная молодежь, волонтеры, некоторые политики, которые хотели этими акциями привлечь вни-

мание мира к происходящему. Потому что в такие исторические моменты очень важна объективная информация – объективно рассказывать миру, что происходит.

Еще один момент, который я не упомянул, – это то, что на всю Европу произвело огромное впечатление, – люди вышли протестовать под флагами Евросоюза. Евросоюз это немножко уже подзабыл, потому что мы, к сожалению, видим часто, как в странах ЕС люди выходят на акции или протесты, где высказывают свою критику организации или правительству по каким-то вопросам. Тут же люди вышли с флагами Евросоюза и сказали: «Мы хотим в Европу!» И мы поняли, что тут защищают европейские ценности – именно то, за что мы боремся, то, что является и частью нашей работы как дипломатов, частью политики Евросоюза. И мы просто обязаны поддержать тех людей, которые хотят более близких связей с Европой.

<...> В Литве тоже все происходило спонтанно. В Киев приезжали литовские студенты, молодежь, волонтеры поддержать украинцев. Потом, когда появились раненые, приезжали наши медики, волонтеры, оказывали медицинскую помощь раненым и пострадавшим. Гуманитарная помощь приезжала, продукты. Ну очень-очень разные формы. И, как вы знаете, мы даже первых раненых привезли на лечение в Литву.

После трагических событий февраля начался новый этап, но мы стали оказывать медицинскую помощь пострадавшим еще раньше. Мы приняли на лечение в Литву несколько членов Автомайдана, которых преследовали, и они сильно пострадали физически. И это были первые люди, которые приехали к нам лечиться. Потом, конечно, были другие трагические события: началась агрессия в Восточной Украине, агрессия России, и тогда мы стали привозить в Литву на лечение и реабилитацию раненых солдат украинской армии. Но именно во время Майдана эта медицинская гуманитарная помощь началась. Тогда были особые условия – люди чувствовали преследования и скрывались, опасались находиться в больницах. Было не так просто организовать этот процесс лечения в Литве и транспортировку, но это была твердая линия нашего правительства – мы намерены были взять несколько человек на лечение.

<...> Мы, конечно, поддерживали контакты с действующим на тот момент украинским правительством и властью и, как я говорил, уговаривали их начать диалог с протестующими. Но, с гуманитарной точки зрения, мы хотели помочь тем людям, которые вышли за идеалы Европы, которые самоотверженно отдавали все свои силы ради того, чтобы быть на Майдане и осуществлять право на мирный протест. Вы знаете, что наш министр иностранных дел приезжал в Украину и посетил Майдан. Была маленькая красивая гуманитарная акция – мы раздавали перчатки для протестующих, уже была зима.

Конечно, посольство было вовлечено в процесс отправки раненых в Литву. Нужны были обычные формальности – открыть визы, организовать билеты, перевозку, но это делалось обычными рейсовыми самолетами. В Литве те, кто уехал лечиться во время Майдана, попали в государственную больницу, в больницу скорой помощи.

Сейчас речь об автомайдановцах идет?

Да. Они попали в Вильнюсскую больницу скорой помощи и там прошли курс лечения. То есть это была государственная больница и четкая государственная воля – сделать так.

Это было и решением вопроса безопасности?

Я думаю, что вы правы. Хоть нам и трудно было тогда оценить, насколько реальны те опасности, насколько действительно существует угроза их жизни или здоровью. Пострадавшие же и сами, и через украинских волонтеров обращались к некоторым странам, в том числе и к Литве. Я знаю, что, кроме Литвы, в этом участвовали и другие государства. Конечно, тут не было никакого соревнования – действовал тот, кто быстрее, кто эффективнее может помочь. Но все страны, чем могли, тем и помогали. И именно насчет автомайдановцев к нам обратились украинские волонтеры… Есть такая организация «Вавилон'13», которая создала много хороших документальных фильмов. Вот через них начался этот процесс, и мы вместе с ними как раз и организовали все. По поводу безопасности тогда было много разных суждений, много разных слухов о том, что могут преследовать, даже убить. Как я говорил, нам было трудно оценивать, и мы больше полагались на то, как пострадавшие сами чувствуют и что об этом думают.

Тогда уже были прецеденты – судебные процессы, аресты, нападения…

Да. Происходило и так, что люди пропадали. Мы видели, что такая угроза действительно может существовать, это тоже принимали во внимание. Первым пострадавшим, которого Литва приняла на лечение, был Дмитрий Булатов, участник и один из лидеров Автомайдана, которого преследовали и который был ранен. Он лежал в частной клинике «Борис». Дмитрий боялся за свою безопасность, потому что постоянно поступала противоречивая информация, что его могут похитить, или угрожает какая-то другая опасность. И мы, дипломаты Евросоюза, периодически ездили в эту больницу, просто дежурили, общались с его близкими – интересовались его состоянием здоровья. И так случилось, что Литва предложила принять его на лечение. Я знаю, что об этом шли переговоры также с Германией, но ситуация была действительно деликатная, и мы не знали, сможет ли он выехать, выпустит ли его власть за границу. Дипломаты предпринимали для этого определенные шаги так же, как и украинские политики, которые тоже часто бывали в больнице, где находился Булатов, – это и нынешний Президент Петр Порошенко, и мэр Киева Виталий Кличко. Они тоже поспособствовали тому, чтобы Дмитрию Булатову была предоставлена возможность выехать. И действительно это случилось: он полетел в Вильнюс и стал первым из тех украинцев, которых мы приняли на лечение. Потом было несколько других активистов, но это во время самого Майдана.

Это, возможно, первый случай, когда открыто вывезли на лечение активиста Майдана, – это была официальная поддержка. Те, кто выезжал на лечение в Польшу в тот период, делали это тайно.

Это была совершенно открытая публичная акция, просто все происходило очень быстро, и нужно было решить некоторые практические вопросы: суд должен был его формально отпустить, и, конечно, надо было сделать визу и другие документы. Литва не настаивала, просто предложила свои услуги. Я говорил, что и Германия была готова его забрать, но так случилось, что он выбрал Литву. Потом, насколько знаю, позже поехал тоже в Германию, и вот тогда прозвучало имя Литвы как страны, которая оказала такую видимую и яркую поддержку.

Пройдя курс лечения, раненые вернулись в Украину?

Да. Если говорить об автомайдановцах, то именно так и было. Они прошли курс лечения. Если я хорошо помню, это было около двух недель. Вернулись. Но, может быть, некоторые оставались чуть-чуть дольше. Но была и невидимая сторона нашей поддержки, потому что на Майдан приезжали наши волонтеры, волонтеры-медики, волонтеры-психологи, которые еще раньше работали с пострадавшими. То есть через украинских волонтеров было налажено много каналов помощи.

Это Медицинская служба Майдана? Там работала отдельная Психологическая служба.

Да, и украинские коллеги говорили, что особенно важна психологическая помощь наряду с медицинской. Об этом тогда еще, может быть, мало кто думал, и наши психологи, насколько знаю, были одни из первых, которые приезжали помогать. Но это было не на государственном уровне – чисто волонтерские инициативы.

Но посольство знало об их присутствии?

Да, мы знали, потому что многие литовцы, которые в то время приезжали на Майдан, обращались в посольство: «А какая ситуация? Что происходит? А как поступать? Может, вы можете подсказать? К кому обращаться?» И так далее. Конечно, мы делали все, что в наших силах, и в то время посольство тоже работало в таком чрезвычайном режиме, я бы сказал.

То есть у волонтеров была возможность взаимодействовать с проверенными контактами?

Да.

Это было очень важно в тот период, все структуры Майдана работали и обеспечивали все необходимое, но понять, к кому обратиться, кто за что отвечает, со стороны было достаточно сложно.

Но, знаете, литовцы, которые приезжали, отмечали, что имя Литвы открывает очень многие двери. И, как мы знаем, на самом Майдане была очень строгая система безопасности: и своя охрана, и свой режим. Но к литовцам относились очень тепло, пропускали туда, куда, может быть, не всех других пропускали. Просто это чувствовалось, что оба народа очень сблизились в тот период.

<...> Потом был незабываемый день – 20 февраля. Я как раз сам утром в этот день шел через Майдан и услышал первые выстрелы. Казалось, кто-то умышленно стрелял из разных углов. Это только предположение, но, на мой взгляд,

с этого все началось. Очень тяжело судить, но все, что происходило 20 февраля утром на самом Майдане, было похоже на провокацию. Как-будто кто-то пытался столкнуть обе стороны.

Насколько активная помощь понадобилась уже после февральских событий в организации перевозки пострадавших на лечение в Литву, требовались ли какие-то особые действия от посольства?

Ну, потом эта система помощи уже начала работать более слаженно. Был определенный алгоритм того, как отбирались эти пострадавшие. Оформляли документы, и в Литве их встречали. Это был такой уже более устоявшийся процесс, менее стихийный по сравнению с началом в январе. Обычно это делалось на основе документов, которые нам предоставляли медики, украинские коллеги. Мы пересылали документы литовским медикам, и таким дистанционным образом они принимали решение, которое касалось лечения и размещения пострадавших.

Перевод требовался?

Если документы были на русском, обычно не требовался. На украинском – да, было сложнее, но в Литве были те, кто помогал переводить.

После Майдана начался такой, я бы сказал, новый период, новый этап в истории Украины, и в том числе немножко новый этап отношений между Литвой и Украиной. Потому что эти связи с волонтерами, с гражданским обществом, развивались и дальше. Майдан породил очень мощное и уникальное во многом волонтерское движение в Украине, которому, наверное, нет аналогов в современной Европе. Ну, может быть, Европа не сталкивалась с такими событиями, слава Богу. Но, действительно, украинское волонтерство – это явление, которое нужно, я думаю, отдельно выделить и исследовать.

В 2014 году уже после Майдана, когда начался вооруженный конфликт в Восточной Украине, появились государственные программы помощи пострадавшим и раненым солдатам. Программы реализовывались через линии Министерства обороны, через линии Министерства здравоохранения, где были выделены средства. Сейчас уже около 150 украинских военных прошли курс реабилитации. Тогда мы не брали тяжелобольных, а таких, которые уже прошли первичный курс лечения здесь. У нас проходили реабилитацию, в основном, восстановление, такая была концепция.

Это длительный обычно процесс и достаточно дорогостоящий.

Да. Некоторые из них возвращались, несколько раз у нас проходили курс реабилитации.

Эти программы существуют, и мы, сколько сможем, их будем продолжать.

Другой важный аспект – это то, что с некоторыми волонтерами, с которыми мы познакомились во время Майдана, мы продолжаем сотрудничество и делаем совместные проекты, финансируемые и Министерством иностранных дел, и другими организациями. Потому что работа посольства включает не только отношения с официальными украинскими учреждениями, но и неправительственными орга-

низациями, которые, как я говорил, являются очень активной частью общества. И то, что мы делаем с неправительственными организациями, во многом направлено на Восточную Украину, на помощь или общение с людьми, живущими там. Мы делаем лагеря для детей в разных местах в Украине, также в Литве для детей из Восточной Украины, с Донбасса. Еще организуем семинары для учителей из школ Луганской и Донецкой областей. Пятнадцать детей уже третий год подряд учатся в Литве. Это дети из семей, которые пострадали во время конфликта. Это либо дети из семей, потерявших близких на войне, либо дети, у которых отцы в АТО.

Мы много общались тогда с приезжавшими литовцами, и у всех первое впечатление было одинаковым. Вид самого Майдана, эти баррикады, костры, в первую очередь, нам возвращали память о зиме 1991 года, когда мы защищали свой парламент. Когда вот такие многотысячные толпы мирных людей стояли возле парламента, возле других государственных зданий в ожидании советской агрессии… Для меня это было очень сильное впечатление, потому что я сам видел события возле телевизионной башни в Вильнюсе 13 января 1991 года. Я был непосредственный свидетель. И я сам лично познакомился с украинцами, которые, оказывается, были во время событий 1991 года в Литве и приезжали по своей инициативе поддержать Литву. Также устраивали акции поддержки в самой Украине. Так что для нас это историческая связь, которая влияла очень сильно, и мы видели очень яркие параллели, хотя это был совершенно другой этап истории – 22 года спустя.

ІЗРАЇЛЬ

Марина Лисак:

«За неделю нам удалось найти первичное финансирование залоговой суммы на ребят, которые отправились в Израиль»

Анна Жарова:

«Мы знали, что требуется лечение и что в Израиле могут помочь»

Валерія Бабічева:

«Работа волонтеров, работа посольства, работа больницы – все это работало как единый механизм»

Олена Іванчук:

«Це був важкий період. Але люди справді жили надією, тому були готові допомагати»

Марина Лисак*:

«За неделю нам удалось найти первичное финансирование залоговой суммы на ребят, которые отправились в Израиль»

В моем Майдане был перерыв, когда я улетала на Шри-Ланку, и вернулась я в самый критический момент –18-го числа, в ночь на 19-е. Конечно, была острая потребность что-то делать, как-то помогать. 19-е число было достаточно мирное, по сравнению с 18-м и 20-м. И мы занимались медикаментами, вещами, едой, которую мы собирали, завозили, развозили.

Можете расшифровать «мы»?

Наши друзья-квесторы – все работало при помощи социальных сетей, было несколько автомобилей, мы писали в Фейсбуке. Например, я писала: «Выезжаю в 9:30, маршрут такой-то». Ребята-квесторы обзванивали, выясняли, что, например, нужны медикаменты вот в таких точках, и везли все туда же: либо на Майдан, либо на Михайловскую, либо прямо в конкретные сотни. Информация о потребностях была в телефоне. Нам звонили знакомые из разных сотен, говорили, что и куда нужно.

Ну, и утро 20 февраля началось с того, что все наши квесторские машины, которые есть, нужны срочно на Майдан, потому что «скорых» не хватает и к «скорым» недоверие. Утро, конечно, началось с ленты в Фейсбуке, как всегда, и вот – первые расстрелы. У меня даже есть пост за 20 февраля в 9:33: «Берем пледы в машины, чтобы постелить, чтобы раненым было мягче, и едем на Майдан». Нас было три-четыре машины, которые менялись, которые сразу же ехали туда.

А где именно...

Мы заезжали через Дом архитектора по улочке Гринченко, которая самая безопасная, открытая, на которую можно было выезжать в любом случае. Мы ехали по Гринченко, в тот момент мне позвонила кто-то из девочек-координаторов «Евромайдан SOS» и сказала ехать к отелю «Казацкий», чтобы там забрать раненых. Подъехали туда, как раз к тому временному медпункту, который был в кафе «Вареничная». Когда мы подъехали, раненых уже увезли и там складывали погибших, как раз возле «Вареничной». Мы хотели пройти в «Казацкий», но тут начали звонить и говорить, что нужны медикаменты.

Погибших вы не помогали транспортировать?

Нет, потому что мы поехали за медикаментами, что-то нужно было: капельница, кровоостанавливающее и что-то еще. Минут 15–20 мы, конечно, там находились, когда выносили погибших ребят. Я помню сам момент, когда все выстроились буквой «П», когда исполняли гимн. Ну, там было такое стихийное, хаотичное собрание. И уже нашлись ребята, которые стали вывозить погибших,

---

*Див. свідчення Марини Лисак у книзі: «Майдан. Свідчення. Київ, 2013–2014». Дух і Літера, 2016.

а мы поехали за медикаментами. Этот день был психологически достаточно тяжелый, потому что продуктами, конечно, уже никто из наших не занимался, мы все переключились на медикаменты. У кого-то несколько раненых умерло прямо в машине, когда везли в больницу.

После событий 20 февраля возникла внутренняя потребность заняться медициной, потому что мы понимали, что Киев и киевские больницы просто не готовы к такому количеству раненых, не готовы и с точки зрения перевозки. Хотя потом уже мы узнали, что 20-го было все достаточно безопасно в больницах. Такой переломный момент был, и 20-го числа наши ребята-квесторы вновь переключились на доставку медикаментов.

А откуда средства были?

Тогда Арсений Финберг начал сбор на свою карту. Мы вкладывали свои средства, если он попросил: «Купите что-то, я верну деньги». Ну, честно, тогда было сложно сосредоточиться, и это не были разумные и стратегически продуманные действия. Даже, я помню, мы привезли купленные нами достаточно дорогостоящие медикаменты в Институт нейрохирургии имени Ромоданова как раз тогда, когда они уже были привезены. Здесь моя логистическая натура уже включилась: «Давайте координировать усилия». В этот же день в Институте нейрохирургии мы услышали, что медкомиссия решает, кого из раненых везти в Чехию. Говорили, что сложных не возьмут, потому что есть проблема транспортировки, и вообще, это все достаточно непросто.

Было понятно, чья это инициатива была?

Абсолютно нет. Слух был такой. И я написала: «Ребята, мы услышали, что происходит отбор тех, кого везут в Чехию». И этот мой пост в Фейсбуке стал таким маленьким камешком, от которого покатилась лавина. Потому что тут же нашлись мои друзья, которые сказали, что «есть возможность в каких-то больницах брать ожоговых – а знаю ли я ребят, которые пострадали от ожогов?»

И тут же моя сестра из Германии пишет, что есть конкретно целевой хирург, который связан с определенным направлением, предположим – брюшная полость. Есть ли данные, спрашивают из Германии, какого рода ранения, сколько ребят находится в больницах. Я понимаю, что такой базы данных нет. В том же Институте нейрохирургии мы попытались выяснить, сколько там на данный момент находится пострадавших. Оказалось, что точной цифры никто не знает, потому что часть пострадавших еще продолжают опасаться преследований и говорят: «Я упал на стройке». Часть из них боится даже медицинского персонала.

Мне кажется, что полную картину все стали видеть уже по прошествии какого-то времени. Вот эти 20, 21, 22 февраля, и дальше – первая неделя была очень сумбурная. И возникло желание как-то систематизировать этот хаос. Стало понятно, что практически во всех больницах города находятся пострадавшие; что там есть волонтеры, а среди волонтеров есть координаторы, что в Чехию и Польшу уже отправляют раненых и что есть список тяжелораненых. Чтобы решить эти вопросы, я иду в Медштаб Майдана. Там мы знакомимся с Яной Когут◆ – одним

из координаторов Медштаба Майдана, там же были Андрей Гук◆ и Всеволод Стеблюк◆ (он потом нас очень много консультировал).

По крупицам начинаем собирать базу данных. Как-то нарисовались израильтяне: «Мы хотим помочь, мы хотим принять участие». И здесь появились координаторы из синагоги Бродского, которые сказали, что список тяжелых и средних раненых уже находится в Посольстве Украины в Израиле. И пошел процесс, нужна была координационная логистическая помощь. Поскольку у меня есть знакомые, есть опыт координации, мы включись вместе с волонтерами из синагоги Бродского. Получили список, он был направлен из Министерства здравоохранения.

Куда был направлен?

Из МОЗа в Посольство Украины в Израиле. Был запрос от Посольства в МОЗ, и они дали список.

Кто именно был инициатором?

Я не знаю. Боюсь ошибиться. Мы имели ответ из МОЗа – количество раненых в больницах, и с этим списком мы начали работать. Нужно было найти родственников этих ребят, потому что не все они были в сознании. Нужно было найти волонтеров, потому что у каждого раненого был свой персональный волонтер. Нужно было понять, как все это происходит. И тогда на нас вышла Наталья Попова-Соколова◆, которая занималась волынскими ребятами. У нее были средства от ее доноров на перелет в Израиль двоих ребят. Тогда совместно с Медштабом Майдана, с Яной Когут, с нашей инициативной группой и с Натальей мы связались с фондом «Родина Майдан». На тот момент они еще так не назывались, но эта инициативная группа из «Фонда громади Приірпіння» была получателем средств, а уже борд, который принимал решение, был не из одного фонда, а из ряда фондов. <...>

На тот момент появилась инициативная группа израильтян, которые очень хотели помочь. И вот: в сухом остатке у нас есть список тяжелораненых, частично с Яной из Медштаба Майдана мы понимаем, кого куда забирают: Польша, Чехия, и в Австрию, по-моему, Оля Чуйко◆ уже тогда пыталась кого-то пристроить. Германия была после, через неделю-две. <...>

Самые трагические моменты были, когда ребята из списка умирали, и ты понимаешь: активные боевые действия завершены, уже не стреляют, ты пытаешься за эти три-четыре дня что-то сделать, но... Ты же берешь ответственность на себя: мы могли бы быстрее, мы могли бы что-то сделать. Вот, у нас несколько человек из списка умерли.

Дальше в координации со штабом Майдана мы смотрели, кого отправляли в какие страны, параллельно искали госпитали, больницы в Израиле, которые смогут принять. У нас были эпикризы, мы рассылали по больницам, врачи смотрели и говорили, кто готов взять этот случай. Да, но они не очень хотели неуспешных исходов, скажем так. То есть нужно было найти волонтеров, перевести эпикризы на английский, разослать их, поддерживать контакт со всеми больницами, теребить их, напоминать, что дело срочное, что речь идет о спасении жизни. Мы старались это делать.

Эти все действия поместились в несколько дней?

Да. А после того, как была найдена больница, надо было найти хотя бы первичную гарантию оплаты. Большинство больниц шли навстречу, брали меньшую часть оплаты, делали большие скидки, потому что понимали ситуацию. И еще нужно было найти транспорт – медицинский самолет, не обычный еще на тот момент, потому что некоторые летели в «спинальнике», некоторые – на аппаратах искусственного дыхания. То есть там люди были *у смертельній небезпеці*, в опасности для жизни. Там это все спрессовалось – была безумная неделя.

Еще и документы?

Да, документы пострадавших. Тогда в некоторые страны, в которые нужна была виза, вывозили по загранпаспорту, без визы. Так как нужно было быстро, нам шли навстречу. А вот с Израилем мы попали как раз на тот момент, когда отменили визы. У некоторых ребят вообще не было документов, потому что они сгорели, потерялись, а у некоторых вообще никогда не было загранпаспортов. Да, визу не нужно было ставить, но обязательно нужно было иметь загранпаспорт, чтобы пересечь границу. Некоторых вывозили даже по украинским [внутренним] паспортам – было несколько прецедентов таких. Загранпаспорта тоже делали срочно, мы просто договаривались с волонтерами, они приезжали, брали сотрудников ОВИРА, привозили их в больницы, фотографировали там раненых, подписывали документы и делали срочно паспорта. Это был огромный кусок работы.

За неделю с нашей чудо-группочкой удалось найти первичное финансирование залоговой суммы на ребят, которые отправились в Израиль. Мы много озвучивали в Фейсбуке: есть такая группа тяжелораненых, мы сейчас ищем финансирование, часть уже уехала в Чехию и в Австрию. Параллельно этим занималась «Ініціатива Е+». Наши просьбы рассматривали в Австрии и в Германии, но для многих раненых были критичными несколько дней. Мы писали, что нашли часть средств на самолет, ищем больницу, которая примет. Больницу, опять же, нашли в Фейсбуке неравнодушные, которые говорят: «Давайте мы посмотрим, давайте, давайте...»

Откликнулись врачи?

Откликнулись работники больницы, которые брали ответственность на себя. Была Валерия Бабичева◆, она киевлянка, сама живет в Израиле, но дочка у нее здесь доучивается в школе, а она там работает в больнице. Когда был Майдан, она брала отпуск, приезжала сюда, была медиком Майдана. Естественно, для нее это все очень близко, очень болит, она и откликнулась. Насколько я понимаю, она там подписала документ, что берет на себя финансовую ответственность за раненых, которых туда привозят. И мы их туда отправили, начали сотрудничать с «Родиною Майдан», которая согласилась заплатить часть требуемой суммы.

Вы можете рассказать о вашей маленькой группке более детально?

Это мои друзья, которых я знаю достаточно давно, из еврейской комьюнити, остальные девочки – это координаторы больниц, волонтеры, которые лично знали раненых. Я лично не была знакома ни с одним из раненых, я взяла на себя органи-

заторскую функцию, потому что, когда ты погружаешься в личный случай, ты не видишь общей картины, а это мешает некоей беспристрастности и, в принципе, логистике. А девочки вели этих раненых, у каждой был один или двое подопечных.

Это было несколько больниц?

Да, это были и БСП, и 9-я больница, и 12-я, если не ошибаюсь.

В БСП у нас были Наташа Воронкова и Таня Тимошенко; Юлиана Литвиненко◆ у нас вела 9-ю больницу. Яна Когут из Медштаба Майдана – мы с ней координировались, чтобы знать, кого мы уже отправили на этот момент, а кого нет. Она добавила в этот список Юрия Белокоза – он не майдановец, он медик, которого ранили, когда он загружал раненых в «скорую помощь». Также в этой группе была Наталья Попова-Соколова, которая занималась волынскими ребятами, она сама с Волыни.

У нас были еще Марина Мовлонова, Олена Ганцяк-Каськив◆ из «Ініціативи Е+» – она опекала некоторых раненых. И еще были ребята из еврейской общины, которые не были связаны непосредственно с ранеными, они связывались с диаспорами, больницами – такая бумажная работа.

У нас еще было, по-моему, 50 переводчиков, которые переводили эпикризы с русского на английский. Это пакет документов, которые нужно перевести за день, по 20–30 листов. Эти ребята тоже нашлись через объявление в Фейсбуке, и мы просто делили между ними весь пакет.

То есть вы не обязательно знали друг друга...

Мы не знали абсолютное большинство...

Отсылали, присылали...

Да, это все была работа онлайн. Это наша небольшая группка, которая была виртуальной, плюс израильтяне – достаточно большая группа. Была Аня Жарова◆, с которой мы знакомы достаточно давно, она тоже откликнулась на один из моих постов. В Израиле они выросли в настоящее волонтерское движение.

И после того, как мы отправили ребят в Израиль, там был момент, затянутый во времени – нужно было решать финансовый вопрос. Уже пошел процесс, ставили первые диагнозы, считали, сколько это все стоило. Они лечили в долг, это было в первых случаях... Это была вообще первая отправка. Они взяли какую-то залоговую сумму, чтобы понимать, что есть какие-то гарантии, – это одна больница в Иерусалиме. Там с волынскими ребятами помог «Фонд громади Приірпіння», они сделали значительный взнос. Там были тяжелораненые: Артем Запотоцкий и Саша Гуч, у которого, когда туда привезли, сразу нашли вторую пулю, которую не заметили здесь. У волынских было чуть больше гарантий, а во второй больнице (Медцентр Каплана) нужно было договориться. Вот тут уже подключилась и израильская группа.

Отбор раненых на отправку был сложный?

Отбор был таким: из этого списка забрали, из этого забрали, из тех, кто остался – снова самых тяжелых забрали. Вообще, это решение принимали, в ос-

новном, медики и родственники. Потому что были ребята, которых не отпускали по медицинским соображениям.

Был консилиум врачей конкретной больницы, который решал, что раненого невозможно транспортировать...

Да, и были еще такие ситуации, когда родственники не хотели. Волонтеры на тот момент оказывали поддержку, но все решения принимали медики и ближайшие родственники, если сам человек не был в состоянии принять решение. Отправили в Израиль, продолжались отправки в другие страны – была уже Австрия с Олей Чуйко, она активно была на связи. Мне кажется, следующей была Германия. Приехали врачи, сами ходили по больницам и говорили, «кого мы возьмем, кого не возьмем».

А какое было ваше место в этой системе?

Мы умели решать сложные вопросы за короткий промежуток времени.

Финансирование?

Ну, финансирование – это сложно, это не быстрый процесс. Быстрый процесс – это перевести эпикризы, выяснить: что, где, поддерживать постоянную связь с врачами, которые получили эпикризы. Это мы жили в таком концентрированном времени, а у них обед, выходные дни, праздники, день рождения дочки. А мы звонили и говорили: «У нас на кону человеческая жизнь – пожалуйста, пожалуйста, пожалуйста». То есть важно было быть этими ускорителями событий. Ну, и по вопросу финансирования я взяла на себя миссию связи с фондами.

Украинскими?

Да, нашими: «Родина Майдан», «Відродження» – у них появились программы помощи раненым, и здесь нужно было тоже поддерживать коммуникацию. То есть были совещания, на которые приходили медики и представители фондов, и вот появились волонтеры, которые держали руку на пульсе, – это была, по сути, их основная функция. Вот, сейчас нашла записи: Франция, Голландия, США, Канада, Италия, Польша, Чехия, Словакия, Австрия, Германия – это все страны, которые в то время были так или иначе на связи. Ну, и прямая связь с Израилем.

<...> У нас тогда выработалась коалиция с Борей Даневичем, потому что он обеспечивал юридическую поддержку. Кроме того, что с больницей нужно было договориться, с ней еще нужно было подписать договор на двух языках, который нужно было вычитать и передать.

<...> Была у нас еще группа работы с банками. У нас появились свои друзья в банковской системе, например, Рома Чумак, которым мы звонили и говорили: «Это история для майдановцев, нам нужно либо срочно конвертировать уже имеющиеся средства, либо сделать срочно карточку для раненого».

Потом началась реабилитация, но это уже не было таким напряженным. Сам момент, когда время было сжато, как пружина, – это было с 20 февраля по 20 марта. Да, это был самый сумасшедший месяц, потому что были основные отправки раненых за рубеж, основные контакты, поддержка, – это было 24 часа, нон-стоп.

И это не преувеличение: 24 часа в сутки кто-то из команды был на службе, и телефонную трубку брали и в 4 часа утра, и в 5, и в 6 утра. Это не казалось чем-то ненормальным. После 20 марта совсем тяжелые были отправлены. Израиль, Австрия, Германия – вот три страны, с которыми мы сотрудничали глубоко и всесторонне. <...>

И дальше уже мы закрывали и финансовые вопросы... И с Майдана, к сожалению, сместился фокус внимания, потому что начались военные действия.

До какого этапа вы курировали ситуации?

До момента, когда не оставалось незакрытых вопросов. В каждом случае это индивидуально, конечно, но я могу сказать, что работали группами. Я не входила в личный контакт с каждым раненым, у нас были волонтеры, прикрепленные к каждому раненому. Сам момент завершения был, когда ребята вернулись, когда были оплачены все счета, подписаны все документы, и мы понимали, что они вернулись в нормальное русло жизни.

Мы же не были тогда организованной группой, это была просто инициативная группа неравнодушных граждан. Именно поэтому мы могли решить многие вопросы даже быстрее, чем благотворительные организации, фонды, потому что мы не были связаны никакими условностями, сроками. Это было экстренное реагирование на сложившуюся ситуацию, вот так мы себя назвали – группа экстренного реагирования.

Финалом этого этапа я могу назвать тот день, когда мы собрали всех волонтеров и координаторов больниц. Я думаю, что это было в конце марта – в начале апреля, когда мы собрались. Там были все-все-все волонтеры, координаторы каждой больницы. Это было в отдельном зале в «Диване», мы там теснились. Встретились для того, чтобы понять, как мы можем друг другу помогать. Потому что до этого у нас просто не было элементарно времени для такой встречи. Вот это, наверно, было логическим финалом. Мы обменялись как бы историями успеха – как это работает. Например, на тот момент Таня Тимошенко еще занималась отправкой пострадавших в Италию. Тогда подсказывали друг другу, как быстрее перевести эпикризы – какие-то совершенно практические вещи.

Это была встреча групп, которые занимались похожими вопросами?

Да, я занималась логистикой, остальные ребята были в поле, работали с конкретными людьми, с родственниками и так далее. А я просто помогла упорядочить этот процесс. Мы собрались и назвали друг друга «Волонтерская сотня». Позже из нее выросла интернет-платформа, общественная платформа, которая не была никаким образом зарегистрирована, – просто инициативная группа, у которой сейчас еще есть страница в Фейсбуке, там более 20 тысяч подписчиков. Из «Волонтерской сотни» спустя какое-то время выросло три организации: фонд «Кожен може», волонтерская сотня «Україна – світ» (Лена Масорина) и волонтерская сотня «Добра воля» (Наташа Воронкова), которая сейчас в АТО продолжает этим заниматься.

<...> Наложился следующий всплеск в Крыму и так далее. Какое-то время «Відродження» еще давало средства на майдановцев, помогала и «Ініціатива Е+». Контакт с «Ініціативой Е+» возник, опять же, в Фейсбуке – с Оксаной Сивак. С Артемом (Миргородским◆) мы раньше виделись буквально полтора раза в Медштабе Майдана. С этой организацией мы начали работать, когда у нас появились майдановцы, которые уже обращались к ним, были включены в их программы помощи.

«Ініціатива Е+» возникла как закрытая группа «Безпечне транспортування поранених» еще во время столкновений на Грушевского. Но они действовали тайно, только тогда, когда они стали работать открыто как ГО, началось активное взаимодействие?

Совершенно верно. Все эти моменты, тот период я вспоминаю с улыбкой, потому что сейчас у нас системный подход ко всему происходящему, мы понимаем, каким образом нужно выстраивать работу. А тогда мы, для начала, объединяли усилия. Один человек никогда не сможет сделать всего. Это синергия – великая вещь.

<...> Было пару случаев, когда ребят не могли найти, потому что они были несовершеннолетними. Их привезли в Охматдет, то есть майдановцы были в Охматдете. Там было несколько таких случаев. Бедюк у нас был в Охматдете – один из ребят, которых мы отправили в Израиль, был несовершеннолетним, ему было 17 лет.

Была еще розыскная работа, потому что были люди, которые интересовались конкретными кейсами, которые стали известными. Например, тот парень, которому оторвало палец, когда он открыл посылочку. Хотели найти конкретно его, например. Из диаспоры. «Вот, найдите, помогите, а вот я слышал...» <...>

Были случаи, когда просили опять же из диаспоры: «А я вот помню, читал, что Горошишин… – вот я как сейчас помню, – найдите нам Горошишина». Я говорю: «А почему именно Горошишина?» Он говорит: «Он из того же села, где я родился». Нашли мы Горошишина, он погиб, к сожалению, мальчик не выжил. Были моменты, когда люди помогали адресно по каким-то мотивам: или родился в том же селе, или похож на сына... Сарафанное радио.

Много было таких случаев?

Достаточно много. У нас на самом деле появилось сообщество волонтеров, из этих волонтеров мы сделали группу «Координационный совет», в котором все были на связи друг с другом. И когда такие вопросы к кому-то из нас приходили, мы этой закрытой группе бросали такой вопрос: кто знает? И каждый искал по своим связям...

А для внешних, людей, которые пытались помочь?..

Те люди, которые хотели помочь, ко мне обращались – чаще всего это был кто-то из моих трех тысяч друзей на Фейсбуке. Это было самое прямое у нас средство коммуникации.

Анна Жарова:

«Мы знали, что требуется лечение и что в Израиле могут помочь»

Меня зовут Анна Жарова. Когда начался Майдан в Украине, я была очень далека от этого. В Израиле живу пятнадцать лет, приехала из города Херсона. У меня друзья, знакомые, родственники остались в Украине. И для меня все ограничивалось тем, чтобы раз в шесть лет приехать в гости.

В декабре в Израиле началось некое движение: появилась группа, люди организовывали митинги, несколько митингов, выходили к украинскому посольству. Помню, мне друзья скидывали какие-то ссылки про то, что происходит на Майдане, и я бегло просматривала, но не более того.

Для меня переломным, самым важным моментом стал день 18 февраля. Это день рождения моей мамы, и как раз в тот день я чуть не забыла ее поздравить, потому что зашла в Фейсбук и стала получать сообщения от своих друзей – замечательных еврейских мальчиков и девочек, с которыми мы работали вместе в лагерях, занимались еврейским образованием. И тут я поняла, что они оказались в центре событий на Майдане, разбирали брусчатку. Для меня это был разрыв шаблонов. Я не понимала, как эти люди решились, очень успешные, почему они пошли туда?

Было очень много сообщений – о первых боях, о первых погибших. Это был марафон: три дня без сна, в соцсетях поиск всей информации, онлайн-трансляции, стриминги. В Израиле друзья, которых я знала, все прилипли к соцсетям и к интернету в попытках понять, что происходит. Какая-то фантасмагория. Потом – погибшие, Небесная Сотня. Каждый из нас пытался что-то сделать, кто-то вешал себе на аватарку флаг, какие-то очень маленькие символические вещи, которые делали люди здесь, в Израиле, чтобы каким-то образом выразить поддержку. Я понимала, что этого недостаточно, хотелось как-то конкретно помочь. И тогда я увидела сообщение от Наташи Соколовой, которая сегодня моя очень-очень близкая подруга. Мы, правда, очень много прошли вместе. Ее пост был о том, что нужно перевести деньги раненому Мовчану Вове, я пошла проверять на почту, каким образом можно сделать перевод. Потом увидела еще одно ее сообщение о том, что ищут клиники в Израиле для двоих тяжелораненых – Артема Запотоцкого и Александра Гуча. Я написала, что у меня есть знакомые, которые работают в медицинском туризме, что я могу как-то помочь. Она меня отправила к Валерии Бабичевой◆, которая представляла больницу Каплан. Валерия была на Майдане зимой, вернулась домой и очень много сделала для того, чтобы первые раненые попали в больницу Каплан – в долг, под ее личную ответственность.

Под тем постом я также увидела две знакомые фамилии – Марина Лысак◆ (мы когда-то вместе работали в неформальном образовании) и Мария Тишкова из Израиля. Я тут же набрала Марину, мы десять лет с ней не разговаривали,

не общались: «Марин, чем я могу помочь?» Она мне сказала: «Окей, Ань, значит, нужно: раз-два-три». Были поставлены конкретные задачи, что-то нужно было проверить, сделать, написать. И таким образом мы начали с Мариной общаться. Потом меня подключили в оперативную украинскую группу, которая занималась отправкой раненых сюда.

Было согласие израильского МИДа принять раненых, потом они [работники МИДа] ушли на забастовку. В итоге ребята оказались между небом и землей, потому что в Израиле их никто не ждал. В Израиле лечение очень дорогое. Тогда из списка несколько человек погибло, так и не дождавшись необходимой помощи. Было понятно, что время идет на часы, на дни. Искали деньги, вся отправка в Израиль была на украинской группе – нашли деньги, нашли спонсоров, и они же занимались списками раненых.

Я помню тот день, когда мне Марина написала, что через два дня будет медицинский борт, что все, точно – они прилетают. Был целый ряд вещей, которые нужно было срочно сделать. Нужно было все проверить, с больницами договориться, с прессой, подготовить группу волонтерскую, определить, кто встречает, потому что прилетает борт в Израиль, в незнакомую страну. Десять человек пострадавших и сопровождающий. Нужно было начать. Стало понятно, что денег не хватает, что на лечение нужно будет срочно собирать. Была создана группа в Фейсбук, которая называлась «Israil helps Maydan woundeds». Группа, где собиралась информация по всем раненым, о необходимой помощи. За сутки к этой группе присоединилось больше ста человек.

7 марта был как раз митинг возле российского посольства. И 7 марта прилетал борт. Я приехала на этот митинг, не зная практически никого, мы только переписывались с разными людьми в Фейсбук. На этом митинге мы все познакомились, просто на ногах, с лету. И вот так прямо незнакомые люди:

– Окей, у тебя есть машина?

– Да.

– Значит, ты едешь в больницу. А у тебя есть машина?

– Да.

– Окей, ты, значит, поедешь за врачом. – И так далее.

И вот так прямо там на митинге мы собрались – группа людей, пошли потом в кафе. Ну, это была летучка. Там мы узнали, кого как зовут, после этого распределили обязанности: кто едет в Иерусалим, кто едет в аэропорт, кто за врачом, кто в больнице встречает, когда приедут «скорые помощи». Мы пришли на митинг в десять утра в пятницу и вернулись домой в шесть утра следующего дня. То есть в субботу ночью. И встретили борт.

<...> Потом оказалось, что очень большое количество людей хочет, грубо говоря, потрогать героев. Это было очень эмоциональное событие для Израиля, для выходцев из Украины. Все хотели прийти и поблагодарить, и поддержать. Просто невероятная лавина людей, которых тоже нужно было как-то координировать, как-то организовать. Так у нас возник координационный совет – из той опера-

тивной команды, которая встречала раненых. Появились кураторы в больницах, они координировали волонтеров.

Сколько было больниц? Две?

Да, две. Реховот – это больница Каплан, вторая – «Хадасса» в Иерусалиме. Туда поехало двое – Артем Запотоцкий и Александр Гуч. В больницу Каплан – надеюсь, что всех помню, – Александр Шкиль, Вова Бидюк, Владимир Бондаренко, Юрий Белокоз, Роман Пятковский, Андрей Наталенко и Сергей Железняк.

<...> Стали поступать задачи. Они прилетели – начались дожди, нужна была теплая одежда. Мы кинули клич, и люди принесли одежду. Мы покрывали вопрос бытовой: сделать телефон и интернет, чтобы ребята могли общаться с семьями, принести все, что нужно, и килограмм клубники.

Задача – собирать средства на лечение. Ребята, профессионалы, стали снимать ролики про каждого, личные истории рассказывать. А вот, был еще Трапезун Сергей. Про Сережу был первый ролик, потом про Артема.

Где эти ролики показывали, в соцсетях?

Да, это было все через соцсети. Мы просто написали номер счета больницы, куда можно было переводить деньги напрямую.

Мы понимали, когда они уже сюда летели, что денег нет, что они прилетают в долг. Поэтому, как только они прилетели, мы записали личные истории каждого, часть из них сняли. Ролики монтировались ночами. Ребята, профессионалы, видеожурналисты пришли, помогли. <...>

Мы привлекли телевидение на русском языке, оно тоже сняло несколько сюжетов. Была группа ребят-переводчиков, волонтеры. Они переводили эти истории на несколько языков, а мы рассылали. Была девочка Диана, которая это взяла на себя. Мы написали текст и на иврите – пытались рассылать во все гуманитарные учреждения, на заводы, предприятия, с призывом помочь. В соцсетях оставляли информацию, делали репосты. Поэтому люди узнавали и напрямую переводили деньги в больницы на общий счет.

При этом девочки – Марина [Лысак], Мария «Муха» [Пуцкова], Наташа [Попова-Соколова]◆ – занимались поиском денег в Украине. В итоге «Фонд громади Приірпіння» таки оплатил, дал большую сумму денег, по-моему, если я не ошибаюсь, 389 000 долларов на лечение здесь. Двоих раненых, которые были в иерусалимской «Хадассе», оплачивал личный меценат – Игорь Еремеев, народный депутат, который погиб.

<...> Тут мы столкнулись с противодействием. Были люди, которые говорили, что мы аферисты; были те, которые писали разное в своих группах, собирались делать какие-то акции против, приходить в больницу.

Это были люди украинского происхождения? СНГ-шного?

СНГ-шного, я думаю, те, которые с самого начала выступали против.

Как и везде – противостояние одной концепции мира другой.

Но до серьезных проблем, конфликтов не дошло?

Нет, мы держались от этого в стороне.

Помню, это как раз было на Песах – на Пасху, и мы взяли ребят в церковь, а потом праздновали наш Песах, то есть такой мультикультурный подход.

Взяли тех раненых, которые уже могли перемещаться?

Да-да, у нас уже была огромная группа волонтеров, постепенно присоединились, помогали перевозить на своих машинах. Я помню Сашу Гуча, с ним была целая проблема, потому что каждые четыре часа нужен был антибиотик. Чтобы его куда-то можно было взять, надо было разрешение врача. И это происходило так: один его привозит, другой забирает и везет в больницу, потом привозит назад – и далее, как эстафета.

Важно понимать, что была разная степень тяжести ранений. Были два человека, которые уже через неделю или две, наверное, вернулись в Украину. И были те, которые вернулись через полгода. И была особая форма работы с теми, кто не мог никуда выезжать. Тогда в больницу приезжали волонтеры, накрывали поляны и праздновали вместе с ними Шабат. Такой формат тоже был.

Мы думали, что вот сейчас это все закончится. Мы, конечно, рады, счастливы были помогать. Но думали: вот-вот это закончится и можно будет выдохнуть. Но не успели одни вернуться, как нужно было срочно организовывать новый борт с двумя ранеными уже из АТО. Прилетело два человека, и мы как волонтерская группа помогали посольству.

<...> У нас в Израиле гражданское общество очень развито. Очень много волонтеров, даже на том уровне, если вы получаете какую-то стипендию в университете от какого-то органа, то обязательно потом должны проволонтерить. Это даже в определенных организациях прописано. Здесь есть движение «Неделя хороших дел». Мы – наше движение – пытаемся выйти на израильтян, вовлечь их в нашу активность. Но, по факту, костяк, который начал заниматься помощью Украине – они все русскоговорящие, выходцы из бывших республик Советского Союза. Для этой категории людей волонтерство действует не как само собой разумеющееся. Если выходят на митинги, то выходят израильтяне; если идут помогать, большой процент – это именно израильтяне, потому что это в культуре, это в ментальности.

Мы же приехали с нашей культурой, с ментальностью бывшего Советского Союза. Кто-то больше, кто-то меньше, но рука помощи у нас всегда очень пассивная. Поэтому Майдан всколыхнул здесь людей. Как и в Украине, люди встали со своих диванов и вышли на митинги к украинскому посольству сначала, потом начали выходить к российскому посольству. Люди встали со своих диванов и пошли в больницы – приносить еду, одежду, давать деньги на благотворительность, что, вообще, не само собой разумеющееся.

<...> Я думаю, это все получилось за счет того, что на Майдан вышли друзья друзей, родные, на Майдане были все. И ты понимаешь: окей, ты здесь тоже что-

то можешь сделать, ты тоже можешь как-то помочь. Там люди смогли. Я до сих пор не могу забыть слова одного из раненых – Артема Запотоцкого, перед тем, как он улетал домой. С тех пор прошло два года. У него очень сильное ранение позвоночника, он до сих пор в инвалидном кресле. Он успешный адвокат, юрист из Луцка. Мы с ним разговаривали перед тем, как он уже улетал, возвращался в Украину, как раз говорили про Майдан, почему он вышел. Не в том плане, сожалеет он или не сожалеет, но он поступил бы еще раз так же после всего, что ему пришлось пережить? Ведь он сегодня, будучи молодым парнем, остался инвалидом. И он сказал: «Я должен был попробовать, потому что я бы не смог смотреть детям в глаза, если бы этого не сделал. Нужно было попробовать». Здесь многие люди, которые вышли, тоже стали очень активны, стали активно помогать, я думаю, с этой же мыслью. Есть очень сильное желание, чтобы это не было впустую – жертвы страшные, Небесная Сотня. <...>

В Израиле тема войны очень близка каждому. Тут нет ни одной семьи, у которой в первом-втором-третьем круге не было бы какой-то истории, что кто-то погиб в какой-то войне или во время какой-то военной операции. Всегда найдется история – у друга, или друга друзей, или у родственников есть такая история. Поэтому, когда ты понимаешь, кто враг, и что Украина сама своими силами, не Украина, а люди (!) – я даже не говорю про государство – люди пытаются защитить свой дом! То этот посыл очень близок израильтянам. <...> Не важно, на каком языке ты говоришь: на русском или на иврите. Дети в Израиле знают, что, когда сирена, нужно ложиться на пол и закрывать голову руками, они знают это уже в возрасте трех-четырех лет. Как бы страшно, с одной стороны, но это встроено в наше сознание, в наши жизни. Когда мы ездили в Иерусалим, то проезжали каждый раз блокпост, на котором стоят солдаты. Так мы здесь живем. Мы знали: требуется лечение, и что в Израиле могут помочь, а в Украине не могут. Все это привлекало людей.

<...> Но я должна сказать, что сегодня, пусть даже после волонтерского движения, люди устали. Они менее активны. Я говорю про Израиль сейчас. Кто-то разочаровался, потому что волонтерство – не психологическая помощь, в нем есть своя мотивация – почему я иду волонтерить. Я понимаю, что были люди, которые верили в идею. Но из-за политической ситуации в Украине, из-за того, что ничего не меняется, люди опускают руки. Та же коррупция, которая появляется и в рамках волонтерского движения.

Возможно, это было по-другому во время Майдана?

Пожалуй, что так. Я знаю израильтян, которые в тот момент приезжали в Украину и были на Майдане. По их впечатлениям, это действительно было что-то уникальное. Ощущение, что это твоя страна, ты имеешь на нее право и хочешь, чтобы в ней жилось хорошо. В педагогике есть термин «присвоение материала». Мне кажется, происходило присвоение своей страны: потому что это мое, я выйду и буду за это стоять.

Волонтерство потребовало много времени?

Занимало 90 % моего времени, наверно.

И как долго длился этот период?

Он продолжается. Я как-то втянулась. Появилась общественная организация, которая поддерживает нашу работу и позволяет делать более системные и, в результате, более действенные шаги. Для нас это огромная школа: мы всему учились на ходу, методом проб и ошибок, мы «стреляли» во все стороны, по всем воробьям – любая идея проверялась методом тыка. <...>

Особенность тех людей, которые собрались в Израиле, и то, почему все это оказалось успешным, на мой взгляд, в том, что люди были профессионалы из разных областей. Допустим, профессиональные переводчики, профессиональные журналисты, профессиональные киношники. И нам было важно донести до людей в Израиле, которые хотели как-то помогать, что любая помощь бесценна. Она равнозначна и бесценна. То есть нет такого: я хожу в больницу три раза – я больше помогаю, а ты переводишь текст – ты меньше помогаешь. Всякая помощь от людей, разные виды помощи, они складывались в одну копилку. И получался результат совершенно потрясающий, потому что каждый занимался тем, что он мог максимально дать в той или иной сфере.

<...> Мы выстраивали волонтерство, у нас в каждой больнице было по куратору. Это человек, который общался с волонтерами, который решал все вопросы. Вся информация приходила к нему, он общался с докторами, с медсестрами. И если возникала какая-то потребность, про это знал куратор, а куратор дальше уже работал с волонтерами. У нас открылись две группы в Фейсбук: одна – волонтеры в Иерусалиме, другая – волонтеры в центре Каплан. Сегодня мы все объединили в одну группу, и все волонтерские проекты проходят через нее. Были кураторы и был координационный совет, на котором оперативно решались все вопросы. И был руководитель, человек, который все это разруливал.

Кто-то отвечал за общую координацию?

Да, но он не был спонтанно выбран. Этим человеком была я. По факту. Но я не считаю, что это моя заслуга. Действительно важно, что кто-то зажег спичку, но вопрос – что дальше. Собралась группа очень активных людей. Думаю, человек 20–25. К ним можно было обратиться за любой помощью. Мы знали: эти перевозят, эти снимают, эти могут написать статьи. В координационном совете собрались люди, которые были внутри этой группы, именно все те, которые умели проявлять инициативу или брать инициативу в свои руки.

Самое важное – команда. Координационный совет собирался, мы писали список заданий, задачи, обсуждали какие-то проблемы, раздавали очередные задания, ну, не задания, а список дел, которые нужно было срочно выполнить. В принципе, каждый был на своем месте. Каждый был на своем месте не методом назначений, а спрашивали: кто готов? Я готов. Хочешь? Теперь за это отвечаешь. Вот и все. Задача была – дать людям как можно больше свободы. У нас есть костяк людей, он уже два года держится.

Потом мы начали помогать раненым в АТО. Первая наша помощь гуманитарная, тоже в АТО. Мы собирали деньги, покупали снаряжение. Дальше приняли решение, что наша цель – не военные, за военную составляющую должно отвечать государство.

Мы начали помогать детским домам, переселенцам. Запустили проект стажировки украинских врачей в Израиле – ортопедов и хирургов. Они повышают здесь квалификацию, возвращаются в свои госпитали и работают дальше.

Мы запустили проект «*Листи до неба*», это когда детки из детских домов пишут свои пожелания, а мы вкладываем их в Стену Плача, все снимаем и отправляем им как отчет.

Много гуманитарной помощи, каждый месяц выходит от пяти до семи отправок. МАУ* нам очень помогает, они с самого начала нам помогали. Мы смогли выйти на них через Посольство Украины в Израиле. Должна отметить, что команда посольства очень поддерживает: любая просьба, любая вещь, которая нужна, – они всегда готовы поддержать, найти людей, которые смогут помочь. В итоге мы с МАУ так подружились, что начали проект «Эстафета Добра»: МАУ согласилась каждый месяц доставлять от пяти до семи отправок бесплатно. Тоннами эта помощь уходит, в основном это одежда, игрушки, памперсы и детям, и взрослым, медикаменты, которые можно отправить обычной гуманитарной помощью.

Есть удивительная девочка Яна, девушка, которая пришла больше года назад. Сейчас она делает проект «Поддержи детей АТО», детей, которые потеряли своих пап на войне. Находят семьи-кураторы, когда семья в Израиле берет под свою опеку семью в Украине. Поздравляют с Днем рождения, переписываются, отправляют им посылки. Просто дружат с семьями в Украине и по своим возможностям пытаются им помочь.

Особенность нашей организации, нашей команды, людей – в том, что мы видим себя как платформу: любой человек может прийти в любой день, и если эта идея соответствует целям, общим ценностям и находит отклик, то мы большой командой начинаем делать проект.

Думаю, Майдан здесь многих разбудил. Разбудил в людях вопрос: «Кто я? Откуда?» У людей появилась активная позиция, желание что-то сделать. Мне кажется, это важно. Многие здесь говорили про это пробуждение: вспомнить, откуда ты. Мы всегда подчеркивали, что мы не израильтяне, что мы выходцы из Украины. Было сложно, когда в Украине начались события, потом в Израиле началась военная операция. Я помню эти ощущения, что в двух твоих домах идет война.

Можно задать себе вопросы: почему сегодня ты помогаешь другому государству? Почему ты не помогаешь у себя дома? Почему тебя заботят раненые в Украине, дети украинские? Ответ в том, что, помогая Украине, таким образом я помогаю своей стране. Я вижу это как миссию. Раненый, который был здесь, получил внимание, заботу тех людей, которых он вообще не знал, с которыми встретился в первый раз в больнице, которые приносили ему бульончики, забо-

* Міжнародні авіалінії України.

тились о нем по-настоящему. Когда он возвращается в Украину, то становится агентом, становится человеком, который рассказывает про Израиль и встанет на защиту Израиля, когда будут какие-то антисемитские высказывания и еще что-то. Я вижу в этом продвижение нашей страны. И думаю, что, когда нам нужна будет помощь, мы сможем на нее рассчитывать.

На самом деле настоящие мосты строят не политики, а люди. Они скрепляют связи между двумя государствами, и не только я, многие из нас это чувствуют.

***

Мне 35 лет. В 2000 году я приехала из Херсона в Израиль, здесь окончила две ступени в университете и колледже менеджмента. У меня двое детей – мальчик и девочка. Мы с мужем познакомились уже в Израиле. Живу в Модиине – это город между Тель-Авивом и Иерусалимом, посередине. Последние десять лет занималась еврейским неформальным образованием и отвечала за программы лагерей, за подготовку ведущих, за разработку разных проектов. Думаю, этот опыт дал мне те возможности, которые я смогла применить в волонтерском мире.

Валерія Бабічева:

«Работа волонтеров, работа посольства, работа больницы – все это работало как единый механизм»

Валерия Бабичева, Израиль, врач, больница Каплан. Для меня Майдан начался в январе, когда я приехала в отпуск и просто решила посмотреть, что это. В Израиле в основном российское телевидение, украинскими каналами как-то мало пользуются. У меня телевизора нет, в основном вся информация шла через интернет, основные новости – российские. И было показано в новостях, что «студенты избивают милицию», так было преподнесено. Звоню, а моя племянница, студентка юрфака: «Что происходит, где твоя голова? Что ты смотришь, кого ты слушаешь?» И присылает ссылку, я захожу на сайт, новости онлайн украинские – совсем другой ракурс. Я начинаю вникать – ночью, между дежурствами – и вижу разницу в новостях, что это совсем биполярное преподнесение информации, и взгляд мой совсем уже другой. Больница на пятьдесят процентов русскоязычная, все начинают, конечно, хаять Украину и Киев, и я пытаюсь все на каком-то этапе защищать, попытаться объяснить, что все не так, как вы это видите. Никакие доводы не проходят, и я замолкаю, на этом все заканчивается.

Приезжаю в Киев накануне Нового года и буквально 2–3 января мне сестра решила показать, что такое Майдан. Мне было интересно, одно дело – картинка в интернете, по телевизору, и другое – в реальности. Мы подошли со стороны ЦУМа, я помню, как боялась перейти эту границу. Там стояли «ежи», и я понимала: я сейчас захожу – и все меняется. В какую сторону это меняется, я не понимала, но понимала, что будут изменения. Я была в шоке, потому что это был город внутри

города, со своими правилами, которые где-то даже импонировали – все настолько четко, как часы, работало. И тогда мы стали приносить продукты, лекарства – больше в Дом профсоюзов.

С сестрой, она работает в медицинском центре. И в какой-то из вечеров просто спросили: «Вам помощь не нужна?» – «*Нам потрібні лікарі*». Я говорю: «Я врач». Меня захватили в охапку так.

И сразу на третий этаж, распределили на дежурство, когда нужно приходить. Накануне было какое-то письмо еврейских женщин (я не читала его), тех, которые находятся в Украине, по поводу происходящих событий. Поэтому, чтобы избежать лишних разговоров-конфликтов, поначалу не было сказано, что я из Израиля. Потом это и само собой стало ясно, уже начали даже смеяться: «Вас на какие баррикады, первые, вторые? Третьи?» Говорю: «Если будет какой-то конфликт, то это *втручання* Израиля будет. Но, может, именно это и надо».

Ощущения были очень интересные. Хоть я и человек советского воспитания, и семья интернациональная, и уважение было с детства к бабушкам-дедушкам, которые пережили эту страшную войну, – все равно в голове не укладывалось, как можно было в эту войну победить, со щитами против массы оружия. И именно на Майдане я это поняла, когда подходили, независимо от положения социального, и доктору говорили: «Надо – пиши список, мы все принесем». Когда подходили бабушки-пенсионерки, открывали сумки и говорили: «*Дитинко, візьми тут з моїх ліків, що треба*» – просто слезы наворачивались. Или когда кто-то приносил термос кофе-чая в эти морозы, которые были в январе. Я снимала шляпу перед народом, потому как все это было сплоченно и все один за другого, действительно, как сжатый кулак все были.

Расскажите о конструкции этих дежурств, как это было устроено?

Единственное было условие: смены по восемь-двенадцать часов, кто сколько мог, и чтобы формировались бригады по четыре человека. Просили, чтобы не оставались один на один, то есть ходили именно группами.

Все были профессиональные медики в бригаде обязательно, или был микс?

В нашей бригаде был один фармацевт, один был мальчик из Тернопольского мединститута и четвертый человек был как бы балансирующий.

Вы старались держаться этой бригады?

Да.

Договаривались, чтобы ваши дежурства были целой бригадой?

Преимущественно. Уже когда узнаешь человека, ты видишь – удобно с ним работать или нет, знаешь, что от человека ждать. Причем, парень, который был фармацевтом, он был из Ровно, участвовал в Оранжевой революции. В свободные минуты делал экскурс в историю, рассказывал: «Тут было так, тут было так, там были надписи, их сейчас закрыли картинками». Были ситуации, но, в принципе, январь – ничего такого, до Дня Соборности Украины*.

---

* Йдеться про Водохреще, 19 січня, початок загострення на Грушевського, або про День Соборності України 22 січня, коли загинули С. Нігоян та М. Жизневський, перші з загиблих на Майдані.

Вы еще в Киеве были?

Да. Но тогда уже начались совсем другие события, проблемы для медиков тоже другие.

Потому что те, которые нуждались в помощи, боялись ее получать. Если говорили, что нужно подняться на третий этаж, было сопротивление, боялись, что будут везти их в больницу. А в больнице, всем уже было известно, что происходило, когда с одной стороны подъезжает амбуланс – с другой стороны подъезжают уазики милиции. И психотерапия тогда имела место.

В это время вы бывали на Грушевского?

Ночами мы туда подъезжали, мешки там собрать, помимо медицинских дел, были и волонтерские. Шины подвозили, было же такое – фонд «Шины есть, надо брать». Конечно, звук набата, этот запах, наверное, останется у меня в памяти навсегда.

Были обморожения, были воспаления легких, простуды. Но, опять-таки, мой участок был именно сам Майдан. Были все разграничены бригады – кто-то был на Грушевского, кто-то на Европейской, кто-то в промежутке, а наш участок был именно Майдан, сама площадь. Там относительно, на тот момент, было спокойно.

Потом один из раненых, уже в Израиле, говорит: «Доктор, я вас помню». Это было интересно. «У меня было воспаление легких, и вы *мене лікували*». Насколько земля тесная…

Жизнь на Майдане, целый месяц, сложились связи. Мне пришлось уехать, но я все время была в курсе событий – как и что.

А потом вижу в Фейсбуке – ищут человека, который поможет перевести медицинские документы на иврит и на английский с украинского. Я врач, и не считаю, что нужно тратить на это время и деньги – кто-то переведет бесплатно! Это было ночью, утром мне один человек написал, что со мной свяжется Марина Лысак◆. Это был Ариель, израильтянин, который находится в Украине.

А почему он знал Марину, и откуда он знал вас?

Меня он знал потому, что я ему прислала это сообщение, а между собой они знакомы по Израильскому культурному центру, я эту цепочку, если честно, не до конца знаю.

Он не медик, он просто включился в цепочку поиска контактов?

Да, когда налаживались контакты, медиков практически не было.

Потом подключилась Наталья Воронкова, но это уже было позже, когда мы вплотную начали работать с ранеными. Стал вопрос об отправке двух раненых в Израиль, они целенаправленно летели в больницу «Хадасса», это в Иерусалиме. Человек, который спонсировал перелет, – у него были еще места в самолете – предложил: «Если вы хотите, то можете дополнить». Это был просто частный самолет, он вообще не был предназначен для медпомощи, но это уже не имело никакого значения, ведь для некоторых стоял вопрос жизни или смерти. Я считаю, что этот человек помог двум раненым остаться в живых, а цена не имеет значения, главное – спасение жизни.

Как отбирали пострадавших для отправки на лечение в Израиль?

Толком информации не было, все исходило от волонтеров. Часть волонтеров с медицинским образованием, часть – нет. По какому принципу отбирались раненые, я, если честно, так и не поняла, но скорее всего, это было по принципу «кого больше отстаивали, тот и был отправлен». Не так было много больниц, которые занимались ранеными, – ребята были в основном из трех больниц. Главврачи, конечно, имели к этому отношение. Выписки выписками, а все равно приходилось кому-то еще приехать, оценить: «Это да, это нет. Этого есть смысл везти, этого нет смысла везти». Тот момент, когда это происходило, был настолько хаотичен, настолько сложен. Я думаю, что даже если будем изучать, не поймем, кто и как выбрал. Делали лучшее из возможного.

И еще речь шла о том, найдется ли для раненых, чьи выписки мне прислали на просмотр, больница, или нет. Естественно, я не могла это сама решать, потому что это не частная лавочка – больница на уровне государственной, нужно было разрешение главврача. Главврач дал добро, и речь поначалу шла о двоих-троих в нашей больнице. Единственное – медицина в Израиле платная, то есть какие-то финансовые обязательства должны были присутствовать в самом начале, но это было минимально. Волонтеры в Киеве собрали сумму и перечислили. Но в итоге вместо двоих-троих в медицинский центр Каплан попало девять человек. Согласование было по другому количеству. А потом: «А давай еще!» – и добавили. Поначалу шли средней тяжести ранения. А за ними тяжелые – за них никто не брался, двое, как оказалось потом, вообще были в сепсисе.

Люди уже находились в самолете. С одной стороны, больница, конечно, может принять и девятерых, потому что больница получает в результате конфликта Израиля и Палестины и арабов, которые в результате этих действий ранены и требуют медицинской помощи, и израильтян. Принять – да, но больнице нужны какие-то гарантии, потому что каждое действие требует затрат, потому что сумма выросла в разы. Боюсь даже озвучивать первоначальную стоимость.

Оценка здесь и оценка там – две большие разницы, плюс некоторым были нужны операции. Грубая оценка девятерых, ориентировочная – восемьсот пятьдесят тысяч долларов. И мне говорят: «Ты понимаешь, тут нужен гарант, без этого ничего не будет». А я знаю, что они уже в Борисполе, раненые. «А где я найду гаранта?» <...> Главврач говорит: «Хотите выступать гарантом?». И у меня, в принципе, выбора большого нет, я подписываю страховочный чек – пока не будет произведена оплата, он находится в администрации больницы.

В случае неуплаты – это основа для любых исков и взысканий с вас этой суммы?

Да. Я подписываю это, учитывая, что я – мать-одиночка, у меня умер муж в результате онкологии, я одна в стране, у меня нет никакой помощи. Я подписываю этот чек, потому что пострадавшие должны как можно быстрее получить помощь, с другой стороны, я на каком-то подсознательном уровне поверила людям, с которыми общалась только по телефону или по скайпу. В основном, это Марина Лысак была.

Было ли у вас тогда взаимодействие с украинским посольством?

Вышло так, что с посольством мы встретились, когда ребята уже прилетели, тогда они помогали в транспортировке из аэропорта. Там же был начальник службы безопасности посольства – встречал самолет непосредственно. Потом они уже старались: «Что нужно?», то-се. Они пытались что-то сделать, но в тот момент, когда они могли что-то сделать, они, как официальный орган, были привязаны к определенным условиям. Иногда можно простым людям сделать больше, чем могут официальные инстанции.

Потом Геннадий Алексеевич Надоленко [Посол Украины в Израиле] много делали с Леной Иванчук. Были нюансы в плане этих вот неурядиц – с так называемым «отмыванием денег». То есть важно было и на этом уровне иметь поддержку, что у нас не просто частная лавочка, и люди, которые представляли государство Украина, они в курсе происходящего и причастны к этому.

Первого раненого [Александра Шкиля], отдельно от группы, привезла волонтер самостоятельно, у него было ранение в руку, ему необходимо было лечение вплоть до пластики костей (реконструкции).

Когда на следующий день прибыл самолет со всеми остальными, я на подъеме туда влетаю: «Слава Украине!» Несколько секунд была тишина давящая, и я понимаю, что, наверное, погорячилась.

Потому что часть из них летели первый раз в своей жизни. Четыре человека лежали на носилках, были тяжелые. Внутренняя ситуация была напряженной, непонятной – они знали, что их везут в Израиль, но как, что, почему? Если честно, взгляд у них был затравленный. «Героям слава», – отвечают сквозь зубы. Привезла их Наташа Попова◆.

Один из пострадавших был полковник МВД, медслужбы. Волонтеры приняли участие в его судьбе тоже, потому что этот человек хотя и эмвэдэшник, но в первую очередь был врачом, и на Майдане во время событий февральских помогал одной и другой стороне. Не оценить этого – было бы неправильно. Оказывая помощь, был сам очень тяжело ранен, пробиты оба легких, пробита диафрагма.

Все были огнестрелы и, по оценке, все были снайперские. В итоге двоих отвозят в Иерусалим, и девятерых я забираю в Каплан. Волонтеры организовали два амбуланса, которые забирали более тяжелых в Иерусалим. Двоих тяжелых в Каплан забираю я амбулансом, а других забирает посольство машинами с волонтерами.

В первую очередь нужно было сделать оценку их состояния, чтобы знать, какую помощь кому оказывать, в каком объеме. Три человека попадают в хирургическое (один из них – полковник; пули, скорее всего, все были со смещенным центром тяжести, они поразили оба легких, диафрагму, кишечник и левую долю печени), и три человека попадают в травматологию. Единственное преимущество полковника в том, что его прооперировали вовремя, но образовались свищи в животе. Приняли решение не оперировать его – это бы затянуло его выздоровление и нахождение в больнице. И не факт, когда образовываются свищи, что повторная операция может чем-то помочь.

Больница, помимо того, что приняла и взяла ответственность за диагностику и лечение, предоставила помещение на госпитализацию. В Израиле показания на госпитализацию совершенно другие, чем в Украине, есть определенные критерии. Если иностранец приезжает на лечение, на каждую операцию отводится определенное количество дней госпитализации, потом лечение проходит амбулаторно. Но все вошли в положение и понимали, что здесь все держится за счет волонтеров и каких-то пожертвований, которые поступали на счет больницы практически со всего мира. День госпитализации в Израиле – без ничего – стоит тысячу долларов, в реанимации это доходит до четырех тысяч долларов. Любые манипуляции, любой анализ крови – это еще, поэтому больница предоставила раненым помещение бесплатно. С одной стороны – экономия средств, с другой стороны – если, не дай бог, понадобится какая-то медицинская помощь, чтобы была оперативность.

Основные тяжелые больные были в ортопедии, два очень похожих ранения – тазовые сквозные ранения, причем с повреждением мочеточников, то есть молодые мужчины, которые не в состоянии были даже сходить в туалет. Речь шла о том, чтобы каждому сделать минимум по четыре операции, поэтапно. Кроме того, это все было инфицировано – сначала надо было чистить, потом делать пластику, – длительный процесс. У одного, который помоложе, были пролежни на пятках. Хотя с 20 февраля до 7 марта – это всего-навсего две недели, но уход правильный напрочь отсутствовал.

Но есть объяснение: в украинских больницах медперсонал – это поколение, которое не знало, что такое война, никогда не имели опыта работы с огнестрелом. Плюс ко всему – огромный наплыв раненых. Опыт же Израиля – военная медицина. Ребята отделались двумя операциями, после первых операций они начали вставать, хотя априори они не должны были вообще жить!

<...> Потом было вмешательство неких третьих сил: «Через Израиль происходило отмывание денег!» Началось то, что мешало, что выбивало из колеи. На каком-то этапе даже опускались руки. Когда ребят положили в больницу, вдруг нагрянуло неимоверное количество людей, просто пошел поток, и это нужно было остановить. Мне даже пришлось подключать службу безопасности. Охранники, в принципе, не применяют никакой силы, но присутствуют как сила. Это все ребята, которые относятся к службам Израиля и если нужно, они, естественно, вызывают подмогу. <...>

В израильских больницах, по сравнению с украинскими, достаточно свободный режим посещения для посторонних людей?

Даже чересчур. Я должна была остановить этот поток. Потому что, во-первых, эти люди – больные, и, как бы там ни было, больному человеку нужен покой. Окей, посещение – да, но их должно быть в меру. Кроме того, это мешало персоналу, это мешало медсестрам, которые должны были делать перевязки. Когда заходит медсестра и в палате находится трое раненых и еще человек пятьдесят волонтеров, то это все как бы, конечно, хорошо, но... Не могут пятьдесят человек делать что-то полезное одновременно. Каждый хотел принести что-то вкусненькое, домашнее...

Но готовилось все в домашних условиях, а в Израиле жарко, и если вынести это на сорок градусов жары, то можно даже нехотя довести до отравления.

Потом уже смеялись с некоторыми – первое мнение обо мне было: «мегера», но потом поняли, что все делалось правильно. На каком-то этапе даже просматривались продукты, создавались списки, и этот список передавался каждый раз начальнику смены охраны по пропуску. Вплоть до того, что служба безопасности начала на входе в больницу останавливать. Было такое, что кто-то приехал из Хайфы, то есть за сто километров где-то, привез ребятам бутылку виски – окей, спасибо, но они получают лечение! То есть доходило до какого-то такого абсурда, хотя люди вроде бы хотели проявить хорошее отношение.

Потом начали появляться «волонтеры», которые начали накручивать ребят: «Тут вам все делают неправильно, вам здесь ничего не делают, идет просто выкачка денег». С самим раненым после этого говоришь: «Как дела?» и на тебя такое падает, что ты думаешь: «Боже, откуда?! За что?!» Поначалу мы хотели максимально помочь, вплоть до того, чтобы решить у некоторых ребят проблемы с зубами. Но опять-таки, так как это волонтерские деньги, пожертвования, вынуждены были ограничиться экстренным лечением травм. Помогали не миллионеры, помогали рядовые люди, и я пыталась это донести.

И очень неприятно было. Я вообще нейтральный человек, но, да – ты был на Майдане, ты встал на защиту народа, но ты не можешь безоглядно пользоваться всем. Бывало, доходило до абсурда: «Я и все для меня, и вы мне все обязаны». Хотя были неоднократно разговоры, что, по большому счету, никто никому не обязан. Дети родителям не обязаны, а уж, тем более, третья страна, которая здесь ни при чем.

Нужно было исходить из собранных средств и принимать решения о том, что важнее?

Мы балансировали: на каком-то этапе, бывало, приходило по двадцать, по тридцать долларов всего.

Лечение оплачивалось теми средствами, что приходили на счет больницы?

Да. Приходили из Украины, приходили из Финляндии, приходили из Америки. Но не было полной суммы очень долго. Потом встал вопрос о том, что основная сумма должна прийти из фонда на территории Киева.

В тот момент к каждому раненому была группа волонтеров прикреплена для того, чтобы они дежурили. Вся медицинская информация шла через меня, так как я разговаривала со всеми врачами. У каждого была группа врачей, но всем этим я занималась, потому что стоял вопрос, что делать/не делать, чтобы это было эффективно и, с другой стороны, чтобы не было затрачено много средств.

Неожиданно оказалось много негатива от персонала, от одной из медсестер я услышала, что за то, что я делала, меня нужно «на самом высоком дереве повесить за одну ногу, за вторую дернуть». Причем это было сказано возле брата одного из раненых. Она к нему тут же поворачивается: «Как у вас дела, как Вова, может, вам чем-то помочь?» Человек был просто в шоке, он сказал: «Спасибо, не надо». Потом

ко мне подошел: «А у вас медсестры имеют право разговаривать так с врачами?» Я говорю: «Она высказала просто свое мнение». Но, как оказалось, мнение не только свое, а еще и группы товарищей. В принципе, я никогда не жалуюсь. Тем более, уж стучать – это вообще не в моих правилах, у меня вся семья репрессирована, поэтому я знаю, что это такое. Но тут было очень обидно, потребовала извинений через администрацию. <...> Надо сказать, в этот месяц, когда ребята приехали, у меня в больнице был свободный режим, но я не училась, не работала, а только занималась ранеными. И в больнице я находилась с полседьмого утра до часу ночи. Если бы это было сказано наедине... У каждого своя оценка произошедшему, происходящему, но, когда это было сказано на посту медсестры, где были родственники других пациентов… Как могло вообще прийти в голову, тем более медсестре, ведь наша профессия предполагает достаточно жесткие принципы этические. У нас потом была беседа с главной сестрой больницы, где встал вопрос о том, что она должна была передо мной извиниться. Понятно, эти извинения абсолютно ничего не стоят.

Потом была какая-то странная кампания, связанная с деньгами... <...> Требовали вернуть раненых назад, соответственно, перекрывался поток финансовый. Были какие-то «независимые эксперты», которые находились в разных странах и, в частности, один из них был в Москве. Это было все в телефонном режиме, он сказал, что раненых требуют вернуть назад, что с такими ранениями Киев может справиться сам.

У меня аргументов было немного, но, с другой стороны, оказалось, они подействовали. Что надо не делать две недели, чтобы за этот срок молодой организм довести до появления пролежней четвертой степени, то есть пролежни до костей? Они были очень запущены. В Израиле у каждого человека, который поступает в больницу, берут посевы. У ребят высеялось то, чего до них в Израиле не было вообще ни у кого. Хотя Израиль работает практически со всеми странами. А здесь эпидемиологическая обстановка заключалась в том, что специалисты вообще не знали, что это такое! Когда сепсис лечим – назначаем антибиотик, эмпирический. В зависимости от результатов посевов можем или оставить этот антибиотик, или подкорректировать. Здесь же никто не знал, чем корректировать, потому что ни у кого не было опыта работы с этим. Один главврач из Киева говорит: «У вас нет опыта – значит, мы будем лечить». Я говорю: «Хорошо. Как вы собираетесь забирать их обратно?» – «Рейсом самолета». – «Они здесь находятся в изоляторе, вы гарантируете, что в самолете не будет иммунно скомпрометированных больных, не будет беременных, не будет детей? Никто не знает, что это за возбудитель, как он может передаваться, вы гарантируете безопасность остальных?» <...>

И еще один «независимый» эксперт сказал: «Мы знаем, как лечить эти травмы». – «Почему же вы их не лечили? Я их видела в самолете, и я их вижу сейчас – их глаза. Вижу, что в них появляется надежда на нормальную жизнь. Не просто лежать, в потолок смотреть, а на реальную жизнь молодым людям, у которых все еще впереди. Которым нужно растить детей, самим продвигаться в этой жизни». <...>

В какой момент стало понятно, что с оплатой лечения все в порядке?

В апреле было уже решено. Началось через неделю – десять дней после того, как приехали раненые, и затянулось недели на две. Уже было запланировано, когда состоится первая отправка домой – где-то в районе 24 марта. Отправляли тех ребят, у которых были более легкие ранения, не было смысла их держать или делать им какое-то более углубленное лечение, не связанное с ранениями. Было так, что человек, раненный в ногу, вдруг стал требовать пролечить ему геморрой. С одной стороны, я его понимаю. Но в Киеве этим тоже могут заняться, и это будет стоить намного дешевле, а может, и вообще бесплатно. «Нет, я хочу именно здесь и сейчас!»

Должна оговориться, что критерии в израильской медицине абсолютно несхожи с критериями в советской медицине, на которой еще до сих пор построена российская и украинская медицина. Там не спешат делать операцию. Конечно, есть операции, которые необходимо делать, а есть те, которые чем дольше откладывать, тем лучше – потому что любая операция несет за собой осложнения. Назначают консервативное лечение, смотрят, как пациенты реагируют. Еще для выздоровления необходимо и какое-то усилие со стороны пациента самого. Например, была ситуация. Один из раненых все время лежит, я говорю: «Почему ты все время лежишь?» – «Я в больнице, я должен лежать». Я говорю: «Вставай, иди!». А он: «Если меня положили в больницу, значит, я должен лежать». Логика, конечно, железная. Физиотерапевты тоже работали с ним...

Все эти конфликты, проверки – непонятно для кого происходили. Может, действительно, они где-то были оправданы, потому что в той суматохе, в том балагане, который был, наверное, можно было ожидать всего и вся. С другой стороны, это была не частная лавочка, это была государственная больница, все было открыто, все было честно. Было это очень неприятно, и на каком-то этапе мы даже руки опускали: «Что дальше делать и как двигаться?» Но когда ты приходишь и видишь людей, которые лежали пластом, а теперь ходят и курят в палате… «Там везде кислород, мы сейчас взлетим тут все!» – «Но мне же очень тяжело с пятого этажа на первый спуститься, покурить». Видишь, что он ходит, живет и самостоятельно курит, – крылья вырастали.

Часть раненых вернулась в Украину в конце марта; но те, которые были хирургические, ортопедические, – требовали наблюдения, лечения медикаментозного. В Украине не справлялись, а так как у нас при больнице есть реабилитационный филиал, мы их перевели туда, и они там были месяца полтора. Из раненых последними выезжали Запотоцкий и Гуч, это был конец июня. Когда они уже начали ходить, стали более мобильными, волонтеры вывозили их на море, на природу, было хорошо.

Главное, что ребята живы. Двое из них потом попали в АТО. Один из спинальников говорит, а он с Харьковщины: «Со мной в селе никто не разговаривает». – «Почему?» – «Я прикрепил израильский флаг к своему мотоциклу и езжу по селу – со мной никто не разговаривает». Мы переписываемся в Фейсбуке, периодиче-

ски связь есть какими-то эсэмэсками. Но, понятно, что у каждого своя жизнь, и слава богу. Не знаю, как с Вовой Бондаренко, потому что помимо того, что у него была серьезная спинальная травма, он еще и кардиальный больной – у него был инфаркт до ранения, и сочетание это не очень хорошее. Сам он кинооператор, работал на СТБ, снимал, когда его ранили. Остальные чувствуют себя более-менее – я их периодически спрашиваю. Парнишка самый молодой, который был тяжело ранен, – может, нужно какое-то участие в его судьбе, потому что он круглый сирота, его воспитывает старший брат. Мы в Израиле отмечали его восемнадцать лет. Артему Запотоцкому помогают, у него серьезная группа поддержки в Украине, за него стояли стеной. Он и сам по себе сильный человек, позитивный.

Что было дальше? Вы и больница Каплан принимали пострадавших на войне?

Сначала перешли на ребят из СБУ, а потом уже были ребята из АТО – тоже волонтерская инициатива. Все это связано только с волонтерскими инициативами. Привезли ребят в другие больницы, но часть мы в итоге забирали себе. Всего же через больницу прошло – мы с Аней Жаровой◆ считали – двадцать три человека. Основная группа – Майдан, а потом – уже более мелкие группы и отдельные случаи. Один был очень тяжелый, все думали, что он не выдержит. Но, слава Богу, уже и свадьбу сыграли.

Моя больница – Медицинский центр Каплан, в Реховоте. Я знаю плюсы и минусы своей больницы, потому мне было легче работать. Я знаю, что там могут поддержать, могут обеспечить возможный максимум для ребят. Насколько это получилось – судить, конечно, им. У меня к этому критерий свой: для меня важно, что они живут полноценной жизнью. Понятное дело, в рабочем процессе могли быть какие-то там недостатки. Это жизнь.

Сейчас о волонтерах, которые действительно участвовали. Успешность мероприятия заключалась в нескольких аспектах, один из весомых – работа волонтеров. Они помогали, поддерживали ребят, старались их даже где-то побаловать. Всем было тяжело – все работают-учатся, но, насколько это было возможно, пытались создать приятные моменты, вечерами кофе-чай попить, поговорить. По сути, волонтеры создали присутствие семейной обстановки.

Я знаю, что многие из тех, кто работал тогда, все еще в хороших отношениях между собой, они до сих пор на связи. У каждого, конечно, были свои принципы, свои взгляды, – все же люди, но люди с очень хорошей мотивацией. Они достойно держались в создавшейся ситуации. Цель была одна – максимально ребятам помочь. Хотелось познакомить их, потому что они хоть и были все в одно время, в одном месте, но не все были знакомы. Опять-таки, кто-то с Восточной Украины, кто-то с Западной, кто-то киевлянин. По-разному они пришли на Майдан, абсолютно разные люди. Надо было бороться с их страхами. Конечно, они быстро адаптировались, но, с другой стороны, не знали, куда возвращаются. Потому что в тот момент истории никто не знал, что будет завтра, не то что через три недели. Как они вернутся? Куда они вернутся? Хотя, мы смеялись, есть запасной вариант –

Израиль. Я надеюсь, что им было неплохо, старались, чтобы они не участвовали во всех разборках в округе.

Это как мозаика: работа волонтеров, работа посольства, работа больницы – все это сообщалось, работало как единый механизм.

Ностальгия... Прошло два года, а кажется, как вчера это было. Время бежит неумолимо. Я думаю, ничего бы не поменяла, если бы вернуть назад время, все бы было точно так же.

***

Бабичева Валерия Витальевна, родилась в Киеве, всю жизнь прожила в Киеве до отъезда в Израиль, в силу определенных обстоятельств. Я врач, с восемьдесят пятого года в медицине. Терапевт, семейная медицина, там посмотрим. У меня есть дочь, выпускница лицея киевского. Поэтому, невзирая на двенадцать лет жизни в Израиле, я здесь (в Киеве). Даже друзья говорили, когда я улетала: «Ты такая, что без Киева не можешь, через три года вернешься». Это был диагноз. К выпуску на языковой программе мы должны были подготовить на выбранную тему рассказ, и я выбрала «Киев», на иврите. Они сидели, заслушавшись: «Как же ты любишь свой город». Когда-то я приехала из отпуска, привезла фотографии, сидели рядом эфиопки молодые, девочки: «Теперь мы понимаем, почему ты все время говоришь: "Киев, Киев". Мы не можем только понять: для нас Израиль после Африки – рай, но тебе что тут делать после вот этого?» К сожалению, жизнь ставит свои акценты.

Олена Іванчук:

«Це був важкий період. Але люди справді жили надією, тому були готові допомагати»

Коли розпочався Майдан, я була у відрядженні в Ізраїлі як співробітник Посольства України. І все, що відбувалося в Україні, я і мої колеги могли спостерігати лише за допомогою Інтернету. Звісно, ситуація була непроста, тому будь-яких робочих обговорень не було, але, ясна річ, що кожна людина в посольстві переживала. Ще до лютого у нас біля посольства було кілька мітингів, і люди, які тепер є нашими друзями, тоді були нашими опонентами. Це було дуже нелегко – бачити, спостерігати, не демонструючи свою власну позицію. Я пам'ятаю дуже добре ці останні дні – 20-ті числа лютого. У нас знов був мітинг, коли у Києві було найбільше кровопролиття, це були справді тяжкі дні для всіх.

Посольство підключилося до допомоги пораненим 22 лютого – це був переламний день. Тоді подзвонив посол і сказав, що ми будемо організовувати тут лікування постраждалих, і доручив мені контактувати з Києвом, шукати тих людей, які потребують допомоги. У мене, звісно, були на той момент на Фейсбуці кон-

такти тих людей, які підтримували події на Майдані. Я одразу почала намагатися зв'язатися з ними, але це виявилося не так просто – знайти тих постраждалих, яких можна було би привезти сюди на лікування. Я зверталась і до своїх давніх знайомих – хто б міг щось порадити. Від них вибудовувався такий ланцюг людей, що були дотичні до постраждалих.

Тобто ви нікого з координаторів на той момент не знали? Шукали їх через друзів?

Звісно, потім, аналізуючи те все, що відбулось, я зрозуміла, що то був просто хаос, що справжньої координації на той момент, у 20-х числах лютого, не було і серед українських волонтерів.

А коли Ви зверталися до друзів і знайомих у Фейсбуці, то це була офіційна пропозиція Посольства про допомогу?

Посольство – це державна інституція, вона представляє владу, яка є. Тобто, доки ситуація була невизначена, ми не могли відкрито підтримувати ті сили, які в опозиції до влади. А оскільки я є державним службовцем, то мушу або діяти згідно з основною позицією влади, або просто тут не працювати.

Тому мої активні та відкриті дії почалися з того моменту, коли я отримала доручення від посла. Тому що в іншому разі я могла би діяти тільки від себе, висловлювати свою думку. Це доручення відповідало моїм поглядам, я зраділа йому, тому що мені хотілося допомогти тим людям, які постраждали, тож мої особисті погляди і моє доручення збіглись. Я діяла від імені посольства, але і на основі своїх переконань.

Ми писали листи й Ользі Богомолець◆, і офіційним установам.

Вона тоді ще не була офіційним представником влади, вона так само була волонтером.

Ми адресували їй листи, щоби показати волонтерам серйозність наших намірів.

З одного боку, треба було знайти людей, які потребували допомоги, а з іншого – ті місця, де їх могли б лікувати. Бо кожна лікарня має власну спеціалізацію. Почали надходити пропозиції від різних медичних фірм, але вони просили, щоби ми надали інформацію про те, які поранені.

А на початку ви взагалі нічого не мали?

Так, можливо, були ім'я, прізвище – більше нічого. Інформації було дуже мало, на якомусь етапі було декілька списків. Уже більш-менш конкретна діяльність почалася тоді, коли на мене вийшла Наталя Попова-Соколова◆. Наталя була помічником одного народного депутата, який підтримував Майдан. Він був з Волині, вона теж, і вони вирішили допомагати адресно тим, хто був з Волині. І в неї було два тяжкопоранених хлопці, а також літак, тобто якісь домовленості, щоб їх могли транспортувати. І ще ситуація була складна із цими волинянами, бо їх відмовлялися брати в інших країнах – у них були дуже складні поранення. Ізраїль славиться медичними досягненнями, тож залишалася надія на Ізраїль. У Наталі були всі необхідні документи, вона їх нам надіслала, ми їх розіслали. В одному госпіталі

погодилися взяти тих поранених на лікування. Отже, був госпіталь, готовий брати поранених, був літак, і було двоє поранених. Але той літак міг взяти більше поранених – десять осіб, по-моєму. Звісно, постало питання, що треба заповнити той літак. Ми отримували списки поранених, а потім виявлялося, що цих людей уже десь відправили, деякі, на жаль, не дочекалися відправлення.

Вже під час всіх цих подій на Майдані у нас на Фейсбуці була організована така група «Israel supports Ukraine», яка об'єднала всіх цих людей, що довго під посольством мітингували. І я сказала Наталії Поповій: «От тут є група, зайди в ту групу і спробуй з ними зв'язатися. Можливо, вони допоможуть, і процес піде швидше». І вона з ними здружилася.

І ще в Києві підключилась єврейська громада, допомагав Моше Асман*. У цій громаді були дівчата, які підтримували Майдан, якось так усі зійшлися докупи і разом почали працювати на те, щоб відправити той літак.

Ніхто з тих, хто брав участь в організації цього відправлення поранених – Марина Лисак, яка безпосередньо це робила, – не могли пригадати, коли вони взагалі почули, що є така можливість відправлення поранених у Ізраїль.

Перша хвиля пішла звідси, це правда. Грошей було дуже-дуже обмаль. Ми зв'язалися з Асманом, я тоді була на контакті, а потім Наташа, і паралельно ще Аня Жарова◆ та група «Israel supports Ukraine». А потім дівчата з єврейської громади Києва.

І вже на завершальному етапі, коли поранені мали прилетіти, ми отак і познайомилися, по телефону. Ну, справді, це все було неймовірно. Там були якісь проблеми з документами, які вони тоді, вже у повітрі, вирішували. Ми писали купу тих нот до МЗС Ізраїлю, просили допомоги, тому що почали розуміти, що те буде недешево.

Тут ще треба згадати одну людину, яка відіграла важливу роль, – Валерія Бабічева◆. Вона є лікар тієї лікарні, куди привезли більшість поранених. Було двоє тяжкопоранених волинян, їх повезли до лікарні під Єрусалимом. Решта були в іншій лікарні, і потрапили вони в ту лікарню тільки завдяки лікарці Валерії Бабічевій. У нас на той ранок, коли прилетів борт із постраждалими, гроші були лише на лікування цих поранених волинян. А решта вісім просто їхали – і все, на їхнє лікування були перераховані якісь маленькі, смішні суми. Валерія взяла відповідальність на себе: якби не заплатили, то вона мусила б компенсувати вартість лікування особисто.

Тобто вона була гарантом навіть на юридичному рівні?

Так, вона підписала папери, і більше за всіх ризикувала.

Лікують тут дуже добре, ставлять на ноги дуже важких пацієнтів.

Є досвід таких поранень, військової медицини. Але це коштує дуже дорого, тому що все одно наші хлопці, які до них приїжджають, для них є туристами, і вони з них таку ціну і беруть. Звісно, потім ми намагалися домовлятись, і були

* Головний рабин України (хасидів Хабад Любавич) Всеукраїнського конгресу юдейських релігійних громад.

зустрічі в лікарнях, у міністерстві, ми писали в МЗС. Нам допомогли, і ціна була менша, але все одно дуже дороге лікування. Але, що важливо, із тих двох волинських поранених один після лікування на ноги не став, але сидить. А, наскільки я знаю, у нас йому обіцяли, що він буде тільки лежати. Інший ходить, а йому тут цього теж не обіцяли. Я сподіваюся, що це лікування допомогло більше, ніж могло би допомогти лікування в будь-якому іншому місці.

Виникали різні питання, хоч я переконана, що ніяких фінансових зловживань не було, всі гроші пішли на лікування.

Деякі поранені за тиждень-два поїхали – які були легші. Деякі тут довгий час були. Це саме те, за що волонтерам треба сказати велике «дякую» – те, як вони організували, як допомагали. Вони купували все: й телефонами забезпечили, й Інтернетом, і продуктами. Купували абсолютно все, і навіть одяг декому, і культурна програма була.

Їх возили, і коли родичі приїжджали, справді щиро всім допомагали, це велика робота. Ми би це не змогли так організувати, у нас просто людей би не вистачило. А вони на себе справді взяли велику місію.

А потім було ще 17 осіб, це вже з АТО. Зараз уже, напевне, рік ніхто не їде. Я думаю, що основна причина – це вартість лікування.

Ваші стосунки з місцевими активістами налагодились не одразу?

Так. Але після того, як прийшло усвідомлення, що без участі посольства буде важко вирішувати всі проблеми, особливо фінансові – ми почали налагоджувати контакт. Звісно, на той момент ми один від одного дуже сильно залежали, нам довелося співпрацювати. Потім це переросло в хороші відносини. А те, що ми мали зробити, було справді дуже складне випробування для нас. Волонтери на своєму рівні змогли допомогти хлопцям. Так само і ми намагалися щось зробити, щоб знайти ті великі кошти.

Те, що ви почали робити спільну справу, вас поєднало, хоча від початку стосунки були не такими, як хотілося б?

Звісно, спочатку ті люди, з якими ми тепер дружимо, стояли у нас під посольством. І скандували: «Геть усіх!» Вони так і дивилися на нас – ми для них були втіленням тієї влади, проти якої вони боролися. Так, але, на щастя, продовження – більш дружнє. На людському рівні виникли зв'язки, а зараз воно перейшло у співпрацю. Власне, завдяки цим подіям відбувається і зближення між країнами. Це те, що називається публічна дипломатія, на рівні суспільства – відчувається зближення.

Це був важкий період. Але люди справді жили надією, тому були готові допомогти.

СЛОВАЧЧИНА

Оксана Волошина:

***«Я стала частиною групи,
внаслідок чого отримала високий рівень довіри,
бо довіри до психолога не було взагалі»***

Наталія Петрушенко:

***«Я до них ніби приросла.
Після першої групи друга приїхала, потім – третя...»***

Антон Горшков:

***«Лікувало те, що для людей, які приїздили з України,
в Словаччині атмосфера була набагато спокійнішою,
вони відпочивали психологічно»***

Оксана Волошина:

«Я стала частиною групи, внаслідок чого отримала високий рівень довіри, бо довіри до психолога не було взагалі»

Пригадуючи ті часи, – як я сприймала усе навколо (а це і перегляд телебачення, і особиста участь), – у мене було відчуття, що змінювалася свідомість людей, і не лише людей дорослих, а й маленьких діток. Це відбувалося просто на очах – дуже-дуже швидко. Настільки великим було бажання долучатися, щось робити, і я, як психолог, знала, що дуже багато людей жило з відчуттям провини: «я нічого не роблю», «я не був там».

Коли сталися трагічні події в лютому, вже після побиття студентів – це був жахливий стан. Я постійно думала, як ще можу долучитися, окрім того, що вже допомагаю: якісь речі передаю, консультую. Розуміючи вже тоді, чим це все закінчиться, в якому стані люди (психологічному й емоційному, я маю на увазі), і що відбувається в країні, я була впевнена, що можу робити тільки те, що добре вмію. На той момент, коли дуже багато майданівців було поранених і вони тільки поверталися з Києва, у нас виникла ідея. Ми у Львові створили психологічний центр допомоги майданівцям та їхнім сім'ям. У монастирі святого Онуфрія ми домовилися про приміщення (отець нам надав його безкоштовно), а також своє приміщення надала Спілка психотерапевтів. Тож у нас у Львові було три психологічні центри.

Я пригадую, як ми це все організовували, як все робили. Було дуже багато людей, моїх колег-психологів, які готові були долучитися. При цьому для них було не важливо, мають вони досвід чи ні, – були люди, які щойно отримали дипломи і хотіли будь-чим допомогти: «Ми не знаємо, як це робити, ми не вміємо, – вони були чесні, – але ви нам скажіть, як долучитися». Усі, хто долучався, працював вахтовим методом: хто дві години, а хто – три. Чергували постійно на місці, на телефонах вели прийом – колосальна була робота. Тоді в мене був такий стан, що тепер я думаю, озираючись назад: як можна було так жити. Коли ми обговорювали з волонтерами цю тему, то ми забували про дітей, про родини, про те, здорові ми чи ні, про те, як ми почуваємося, щось їли чи ні. Це було таке емоційне піднесення, настільки сильне відчуття, що ми всі разом! Незважаючи на ті трагічні події, що вже відбувалися, ми мали очікування чогось доброго, змін на краще.

Буквально через два тижні після того, як ми утворили центр, Львівська філія Штабу національного спротиву організувала психологічну реабілітацію. Першими відгукнулися словаки – словацький уряд виділив кошти на реабілітацію. Навіть інші країни брали участь, тому було відчуття, що всі-всі разом, настільки дружньою була підтримка. Це було неймовірно – напевно, жодна країна не переживала такого, наш досвід не порівняти ні з чим. Мене запросили супроводжувати групу. Це був перший, пілотний проект, де групу супроводжував психолог. На той час вже багато відправляли важкопоранених майданівців за кордон – на лікування.

Вже відомо, як відправляли наших хлопців за кордон – це було щось неймовірне: вночі, без документів, без паспортів. Ми потім самі дивувалися, як це можна було зробити, бо здавалося, що це неможливо.

Отже, я повезла першу групу на психологічну реабілітацію, супроводжувала 21 особу, чи 23 – не пам’ятаю точно. Я відчувала, що це дуже високий рівень відповідальності, адже ніхто з нас – ні я, ні мої колеги-психологи – не мали досвіду такої роботи. Була трагедія настільки великого масштабу, що навіть важко собі уявити. Усе, що ми могли, усе, чому навчилися, наш власний досвід, який ми здобули упродовж своєї практики, – все це ми збирали докупи. Ми радилися: що працює, що не працює, як можна допомогти. Я теж мала власні методики і зібрала їх докупи. <...> От з цим ми й поїхали. Хлопці перебували в такому фізичному стані, що мені було страшно. Перші три дні я працювала радше як кризовий психолог. Адже вони мали кульові поранення голови, ніг, серця, грудей, рук – тобто різні важкі поранення. Їх прооперували, але траплялися випадки, коли рани не гоїлися, і їм було важко пересуватися. Тому це була дуже тяжка поїздка.

Групи формували волонтери. У нас, у Львові, це робили медики, наприклад, Наталя Іжицька◆. Ми з нею співпрацювали від початку і до кінця. Вона особисто курувала той процес. Волонтери знали всіх людей, кожну історію, і це було надзвичайно важливо. Оскільки майданівцям не видавали посвідчення «учасник Майдану», то як інакше можна було знати, що людина потребує психологічної реабілітації? Бо були й такі «майданівці», які приїздили просто пофотографуватися. Тому потрібно було знати, де хто: бо залишитися без допомоги міг той, хто насправді її тоді потребував. Тому медики, ті, хто особисто надавав [майданівцям] допомогу, формували групу, адже вони знали людей. <...> У складі першої групи, яку я супроводжувала, були не лише львів’яни, а хлопці з усієї країни. Ту групу хлопців, котрі були з усієї України, формував Київ – київські волонтери. <...> Чомусь так склалося, що наші – львівські – були набагато важчі, аніж ті, котрі з інших міст, всі після важких кульових поранень. Я з тим зіштовхнулася, коли вже приїхала на місце, не уявляючи собі всього. <...> У групі були лише чоловіки і одна дівчина – учасник Майдану. Я навіть не знала, чим це все може закінчитися. Тому що в них підвищений рівень тривоги, агресії, емоційно-вольові розлади.

Ми приїхали у Словаччину, в місто Михайлівці – за 40 км від кордону. Там заповідна зона, санаторій, хоча процедур не було багато – три чи чотири. Це не була закрита реабілітація: там приїздили й інші люди, діти.

У нас так і не було призначено старшого по групі, а як психолог відповідала я. <...> Це була гарна ідея і гарний проект із психологом. Проте, крім психолога, в ідеалі, повинен бути медик, психіатр – так наші колеги в усьому світі працюють. Але [такого супроводу не було]. І у цьому полягав величезний ризик і для мене, і для інших. Я коли повернулася, то сказала жартома: «Дякую, Наталочко, що ви кинули мене під танк». Добре, що я впоралася тоді з роботою. Ми всі були неймовірно щасливі від того. Але могло статися по-різному. Адже коли ми приїхали туди, то в когось рана відкрилася, в когось температура піднялася, а медика

немає. Медики працювали лише вдень – надавали допомогу тим, кому вона призначена (процедури, масажі, водні процедури) – і йшли додому. От усе це впало на мої плечі. У мене було враження, що я вже не живу, не знаю, як мене звати, й допомога потрібна мені, а не комусь іншому. За нормою нас мало бути хоча б двоє. Який то був ризик, я лише тепер це розумію. Усе відбувалося всупереч теорії та всім практикам, ніхто про це навіть не знав, не задумувався. Варто було, але ми перебували не в тому стані, щоб про це замислюватися.

<...> Ту роботу, яку я зазвичай виконую, навіть не можна акцентувати, бо я вважаю, що практично нічого не робила, порівняно з тим, коли возила ті групи. Я відчула ті стани, я зрозуміла складність тих подій і те, що нас очікує гуманітарна катастрофа. Повернутися додому – це добре. Але ці люди поверталися додому, де в багатьох сім'ях вони не мали жодної підтримки (їх називали майданутими). «Я тебе туди не посилала», – казала дружина чи батьки. Тож було надважливо, щоб ці люди одержали підтримку й фахову допомогу після повернення з реабілітації чи лікування, коли вони поверталися в соціум. <...>

Я пам'ятаю наш третій день. Ми тоді всі почали приходити до тями, і я в тому числі, але відчувався дуже високий рівень недовіри. Позаяк хлопці були різні, різного статусу, один одного не знали. Вони на третій чи на четвертий день почали скандалити: чому львівській групі церква надала фінансову допомогу, а та група, що приїхала з Києва (там з усієї України були хлопці, з Києва лише відправляли), не отримала жодної допомоги. І вони почали один до другого: «Ти більше зробив, а ти менше, я каліка – інвалід на все життя, а що там у тебе». Я тоді зрозуміла: коли не втручатимусь, то вони просто поб'ють одне одного. Проте я сама по собі оптиміст у житті, тому ми дуже гарно ту ситуацію розрулили. Я стала частиною групи, однією з них, внаслідок чого отримала високий рівень довіри, бо довіри до психолога не було взагалі. Я не розуміла, як я маю до них приєднатися і що з ними робити. В ідеалі, коли б із ними був сотник, який сказав би: «Хлопці, оце потрібно зробити» – дав би їм команду, а тоді і я включилася б. Сотника не було, приєднуватися потрібно було мені самій, і отримати рівень довіри.

Моя тактика була така: ми просто розмовляли, ходили на прогулянки вечорами, пили каву. Це не було примусово. Наприклад, ми повечеряли і я кажу: «Хлопці, я на вулицю каву пити, хто зі мною?» – і вони так потихеньку приходили, збиралися. Вони навіть не розуміли, що я роблю. Коли ми спілкувалися (всі говорили про події на Майдані, тривожні моменти пригадували, адже ніхто з них раніше не мав можливості комусь розповісти про свої відчуття, але це ще більше поглиблювало їхній стан), я ж просила їх розказати якісь цікаві історії чи анекдоти, пов'язані з тим, що там відбувалося. Це теж була терапевтична робота, але не примусовими методами, мовляв: «Чекаю вас на сьому сьогодні». Це і для мене був колосальний досвід, і для них так само. Мені потрібно було знайти для них ресурс, вкорінений там – у часі тих подій. Тому я й просила їх розповісти якісь цікаві історії. Виявилося, що це було неймовірно, – це були анекдоти за анекдотами, вони розповідали веселі історії, як і що робили, що планували. Так я до них приєдналася і стала частиною групи. Теоретично так не мало бути на практиці. Бо психолог – це психолог, а лікар – це лікар.

Поза тим, ми отримали хороші результати з цією групою. Хлопці почали приходити на медитації, на групові заняття, самі просилися на індивідуальні. Вони тихенько стукали в мій номер, щоб ніхто не знав. Водночас вони казали: «Мені допомога не потрібна». У мене в групі було два снайпери, які пройшли дві війни, вони мені казали: «Зі мною все гаразд. Оксаночко, чого ти переживаєш за мене. Я дві війни пройшов». А виявилося – не гаразд. Бо коли ми розмовляли про щось, я однозначно подавала інформацію, що може відбутися посттравматичний розлад. Але це відбувалося не у формі лекції, а під час розмови (як-от ми з вами розмовляємо), й тоді, коли вони були готові це чути, а не насильницьким методом. Хтось щось сказав, хтось щось відповів, я розвивала тему і таким чином розповідала. <…> Я була вражена, наскільки цей формат спрацював. Хлопці почали читати книжки, розповідати, які книжки читали ще в школі. А тут у них виникло бажання прочитати книжку. Хлопці, в яких був порушений сон, вони страждали на емоційно-вольові розлади, постійно зосереджувалися на думках про ті трагічні події (що було реакцією на гострий стрес), починали писати, тобто переключалися, поверталися до нормального життя. Вони не розуміли, що відбувається, а тільки раділи, що їм добре, відкривали очі. Їхні очі ставали світлішими, якась іскринка з'являлася, обличчя світлішали – я так це називаю. Бо кажуть, бабці так наші казали, що коли в людини біда, то темніє обличчя. <…> Гарна була робота. Я тішуся і собою, і ними також. Я їм вдячна за довіру, за те, що вони повірили мені. І в нас щодня була індивідуальна та групова робота.

Потім приїхала ще одна група – ужгородська. Вони самі організувалися, там майже всі були «свободівці», я так розумію, що «Свобода» поклопоталася, аби вони поїхали до нас. Вони також бачили нашу роботу, приєднувалися до нас. У результаті в мене виявилася група сорок чоловік. Я працювала з восьмої ранку до одинадцятої вечора. А потім я просто йшла у басейн, щоб трошечки відпочити, бо це було дуже важко.

<…> Вони молодці, самостійно організувалися та приїхали. А потім, ще перед нашим від'їздом (десь за чотири дні до нашого повернення в Україну), приїхала ще одна група майданівців, які також самоорганізувалися в Києві. Вони дізналися, що є така можливість, і самотужки згуртувалися. Але також траплялися неприємності, бо вони теж були у таких станах, про які я вам розповідаю: підвищений рівень агресії, тривоги, напруги. Тож бували випадки, коли люди собою не зовсім володіли, не зовсім керували своїми емоціями. [Ці групи були] теж великі. В ужгородській групі було, напевно, двадцять чотири чи двадцять п'ять людей. А в третій групі, що самостійно організувалася, було чи то двадцять дві, чи то двадцять три особи. <…> Хтось знав [один одного], а хтось не знав – уже там познайомилися. Я так думаю (і хлопці потім самі говорили), що завдяки моїй присутності й тому, що вони долучилися до нас, це все проходило спокійно. <…> А в тій групі, що приїхала пізніше були непорозуміння. Вони і напивалися (там і алкоголь був), і билися між собою. Бо такі ситуації супроводжуються зазвичай вживанням алкоголю.

Генеральний консул Словаччини в Україні пані Янка Бур'янова все організовувала, контролювала, візи в Ужгороді в консульстві забезпечувала. Вона

супроводжувала [групу] з Ужгорода, їздила своєю машиною: ми їхали бусами, а вона позаду. Це все фінансувало міністерство. Їй наша велика вдячність. Ми пізніше їздили вручати їй подяку від волонтерів. Вона – надзвичайна людина, ми їй дуже вдячні. Бо зазвичай людина зробила, що мала зробити, і все. А вона насправді дуже викладалася: робила й те, що не було її обов'язком, що не мусила робити. З нею трапилася історія: через ту групу, що сама організувалася, пані Янка мала неприємності. Один із майданівців перевозив зброю через кордон (один із автомайданівців). Звичайно, митники її знайшли. Це була неприємність, бо до нас існував високий рівень довіри, надавалася допомога. Це було дуже соромно, за нас усіх – за українців. Він просто забув її витягти, але ж – це кримінальна справа. Пані Янка Бур'янова допомогла, щоб це якось облишити, щоб не було ніяких поганих наслідків. Отака справа.

[Люди] не готові були до тих подій. У цьому й проблема. Бо якщо людина йде на війну, то вона психологічно готова до цього, принаймні може передбачити, як події будуть розвиватись. А тут у людей були набагато гірші стани, аніж у військових. Тому що вони прості люди, звичайні громадяни України. Вони не були готові до того, що їм доведеться тікати, чи захищатися, чи бачити усе те жахіття, яке вони бачили.

[Про центр допомоги майданівцям]: Ми розуміли проблему, що люди самі не звернуться, у нас ще не така культура і не таке ставлення, що психологічна культура і гігієна – це найперше. А тут навіть не про гігієну йшлося, а про порятунок психіки. Ми розуміли серйозність ситуації, а також, що це треба доносити до людей. Ми давали оголошення і рекламу: на радіо, на нашому 24-му каналі, скрізь, де могли. Втім, ефект був незначний, бо хтось бачив рекламу, а хтось не бачив, по-різному… Але ті, хто бачив, телефонували. У наших колег-психологів було завдання говорити, що це анонімно та конфіденційно, що ніхто не буде цього чути і бачити. Такою була робота психолога, якщо людина зателефонувала. А найефективніше виявилося те, що ми порозмовляли з отцями у церквах. Після служби вони не просто оголошували, що є така можливість, а й розповідали, навіщо це потрібно. <...> Ми зверталися до різних конфесій, а з кимось уже були налагоджені стосунки. Отці один одному передавали. Наприклад, ми поговорили, провели бесіду, розказали про важливість психологічної допомоги. Були розмови з п'ятьма отцями, а вони передавали іншим. Ми роздрукували на папері інформацію про таку можливість, про те, що існує така допомога, вказали номери телефонів, і роздавали це скрізь, де могли: і в церквах, і волонтери наші поширювали ці листівочки. Ми працювали у цьому напрямку, як могли, а не сиділи й чекали, що до нас хтось прийде. Це була гарна ідея, бо ми розуміємо, що до церкви, до священика існує високий рівень довіри людей. Коли отець сказав, що треба це зробити і це важливо, то люди розуміли.

<…> Після того була ще одна група на реабілітації у Польщі. У цій групі було чотири людини, по-моєму; поляки фінансували її самі. Частину грошей давало Вроцлавське воєводство, а також люди самі збирали кошти. Ми були в курортному містечку в горах. Я зараз порівнюю: чому в мене гостріші спогади про першу групу? Бо це було дуже яскраво. Друга група їхала наприкінці травня чи в черв-

ні – я вже не пригадую – невдовзі, місяць чи два було між ними різниці. Але хлопці вже були інакші, ніж ті, котрі перебували в таких гострих станах. Окрім того, траплялися випадки, що в тих групах були хлопці, яких не можна назвати майданівцями, бо вони приїжджали на Майдан, щоб пофотографуватися. От вони конфліктували між собою.

І це теж проблема. Можливо, були інші люди, які потребували допомоги. Я знала багатьох людей, які отримали фінансову допомогу в тисячу євро: коли не поїхали на реабілітацію, то отримали допомогу. Траплялися такі випадки, що люди, отримавши психологічну реабілітацію, отримавши кошти, ще й подавалися в соціальні служби – для отримання допомоги. Наскільки я знаю, Наталя Іжицька і соціальні служби співпрацювали, намагалися переглядати ці списки, щоб такого не було. Власне, нас дивувало, що держава, напевно, й досі немає такої бази даних. А вона мала одразу формуватися, тобто реакція державних структур з'явилася пізніше, ніж потрібно. У нас була інформація, а в держави не було. До нас у групу також потрапили такі люди, що невідомо, як вони в ній опинилися, – хто їх направив. Це не львів'яни, адже в нас були люди з усієї України. <...> Працівник соціальної служби відправила у групу одного із «майданівців», а він і не був на Майдані, тобто не був справжнім учасником. Таке обурення виникло у всіх, адже це настільки серйозні речі. «Люди життя своє віддавали, сили, здоров'я. Як же ти міг? Ми такі, а ти, не маючи до цього ніякого відношення, просто скористався тим, щоб поїхати на психологічну реабілітацію». Був дуже гострий осуд. У всіх ситуаціях завжди є чесні й нечесні люди, але в той момент це дуже гостро відчувалося, ми були на таких підвищених нотах.

<...> Я особисто і сьогодні спілкуюся з майданівцями. Вони телефонують, з деякими зустрічаємося, просто зі святами вітають. Багато з них тепер воюють в АТО – у них почалася наступна стадія. Вони вже тоді рвалися. Коли почалася війна, то вони із санаторію рвалися на війну, будучи в таких станах (вони практично не ходили), хотіли воювати. <...> Я їх консультую: і приватно, і в телефонному режимі. Тому що вони потребують підтримки. <...> Багато хто з них мені сказав через кілька місяців, що вони тільки з часом зрозуміли, яку допомогу отримали, наскільки вона була їм потрібна. Адже спершу тільки для мене було відчутно, що я зробила, а пройшов час – і вони зрозуміли, дякували. І не важливо, чи я була, чи інший фахівець – це було дуже вчасно. Ми тоді дуже раділи з Наталею, що той наш проект виявився вдалим. Хоча були моменти, де він був невдалий, бо траплялося всяке, досвіду не було.

<...> От навіть вчора мені дзвонив один з учасників другої групи, говорив, що він у жахливому стані й дуже потребує моєї допомоги, якщо я готова допомогти, то він буде вдячний. Він тоді не дуже йшов на контакт, казав, що в нього все гаразд, але саме зараз він гостро відчув проблему і сам звернувся. <...> Адже посттравматичний розлад підступний: він може проявитися і через 15 років, і через 10, і через 5. Тому таких людей слід постійно підтримувати, для цього мають діяти спеціальні заклади. <...> На жаль, у Львові немає такої можливості.

У нас, як я казала, працювало три пункти. Найдієвіший – у монастирі святого Онуфрія, туди зверталося найбільше людей. Він проіснував до червня чи до середини липня, бо людей ставало дедалі менше. А у зв'язку із тим, що з'явилися нові герої, то треба було переключитися. Шкода, адже ті люди відчувають себе сьогодні покинутими. Тому що, якби не було війни, то [вони були б найважливішими для соціуму], а оскільки у нас тепер відбуваються бойові дії, то попередні події відійшли на другий план. Люди дуже незадоволені, ображені, відчувають себе покинутими. Мені дуже шкода.

Усе якось затьмарюється, стушовується, але, напевно, не для всіх. Адже ті, хто має відношення до майданівців сьогодні, як-от я, чітко розуміють, що їм потрібна допомога. Одначе зараз робити так, як колись робила, я вже не маю ресурсу: ні фізичного, ні морального. Після всіх тих подій я сама тяжко захворіла, а потім вставала на ноги. Щось я мала віддати, бо не можна було так довго понад зусилля працювати. Я тепер розумію, що втратила за той час контакт зі своєю дитиною – маленькою донечкою, яка потребувала мене. Але ж таке відбулося не лише зі мною, а з багатьма волонтерами. Чимало сімей розпалося, у багатьох ускладнилися взаємини. Щось віддали в жертву заради того, щоб рятувати світ. Я вже не готова була б повернутися, знову це все пережити. Бо це – трагедія.

Це така біда для всіх: і для учасників, і для волонтерів. Про це мало хто говорить. Насправді, бачите, яка проблема існує з волонтерами, вона вже давно виникла, бо волонтери також згодом потребують допомоги через те, що вони викладалися. Вони теж були повноцінними учасниками. Багато волонтерів теж були на Майдані, а потім ще й допомагали тим, хто опинився у гіршому стані. Вони втратили дуже багато, як волонтери, у своєму житті, бо чимось жертвували. Про них ніхто не дбає, їм ніхто не допомагає. Не вважають, що вони чогось потребують. Навпаки – вимагають, вважаючи, що вони зобов'язані допомагати.

У мене така була історія. Я тяжко захворіла й не могла працювати. Телефонний дзвінок. Хтось із майданівців передав мій номер, задзвонила мені дівчинка і каже: «Доброго дня! Я потребую допомоги. У мене хлопець загинув на Майдані». А вже минув якийсь час – три чи чотири місяці – вже війна була. Я відповідаю: «Прошу вибачення, але я не можу вам допомогти. Я розумію вас і направлю вас туди, де вам нададуть допомогу, також безкоштовно». Вона обурено: «Так, добре, дякую». А потім ще раз зателефонувала й каже: «Ви знаєте, пані Оксано, а людяність ще ніхто не відміняв». Та й поклала трубку. Це був жах. Я ж не можу кожному розповідати, через яку причину не можу цього зробити. Отака була в мене ситуація. І це не єдиний випадок.

<...> Один із отців казав, що профінансує відпочинок для волонтерів. Але пізніше почалася війна, і стало не до відпочинку. Восени минулого року, в листопаді, ми організовували школу для волонтерів у Трускавці (Німеччина це фінансувала). Ті волонтери, для яких ми організовували школу, всі є волонтерами з часів Майдану. Це потужний проект – 80 учасників, які відзначили, що для них це було дуже потрібно, просто необхідно. Ця школа тривала сім днів. Було

би супер, якби така школа проводилася постійно. Це називається «допоможи мені допомогти тобі». <…> Є люди, яким болить серце за Україну. Це наші люди, які організовували такі проекти, просто вони живуть у Німеччині. Вони таким чином приєднуються до допомоги, і для нас це теж дуже важливо.

<…> Якби ця розмова була рік тому, я дуже багато розповідала б. А зараз у пам'яті залишилися найгостріші моменти: емоційне піднесення, усвідомлення того, як зробити неможливе. Ми якось із Наталею Іжицькою писали звіт про ті події і той час. Коли ми підраховували, скільком людям за скільки днів ми допомогли (і що саме ми робили за добу), то були в шоковому стані – це неможливо. Ми подумали, що варто переглянути ще раз, може, десь помилок припустились. Це колосальна робота. Усі до неї долучалися. Це неймовірне відчуття.

<…> Так, [є потреба, щоб] люди могли би постійно і безкоштовно отримувати допомогу, адже психологічна допомога досить дорога, і [не створено] умов для її надання. <…> Маю сказати, що я неодноразово про це вела мову. Питання стояло, щоб організувати ініціативну групу [психологічної допомоги], як-от медики чи інші волонтери, але у нас так не склалося. Загалом ми планували, що я це зроблю у Львові, але ми так і не зробили. Дуже багато людей долучалося, важко окреслити точно, напевно, з Української спілки психотерапевтів близько 50 осіб постійно долучалися, але це не була постійна група. Були люди, які надавали психологічну допомогу ще за часів Майдану, вони працювали самостійно, але ми про них практично нічого не знаємо.

<…> У ті часи ми організовували навчання, тренінги для наших колег. Адже ніхто не знав, як це має бути, ніхто не мав досвіду. Ми дуже тішилися, що наші люди йшли на контакт поміж собою. Бо раніше було так, що кожен сам по собі. Навіть медики дуже швидко об'єдналися в часи Майдану, а психологи ніяк не могли порозумітися і поділитися. Існували непорозуміння між школами та напрямами, що було абсолютно недоречно. Я вважаю, що психолог – це така професія, де кожного разу присутній творчий процес. Не можна робити акцент тільки на чомусь одному, слід єднатися і обговорювати, як виходити з того, що маємо. Люди єдналися, приходили на групові заняття, обмінювалися досвідом. Так, було важко, було складно, але, тим не менше, це відбувалося.

***

Я народилася 12 липня 1973 року в Бєлгородській області (Росія). За фахом я магістр практичної психології.

Цікаво те, що моя мама-росіянка, а тато – корінний львів'янин (як і всі його прадідусі й прабабусі). Моя мама приїхала сюди, вийшла заміж за тата. Вони познайомилися в Межигірську, де моя мама проходила практику як медик. Уся медична допомога надавалася на гелікоптерах, бо там дуже багато водойм. Мій тато проходив там строкову службу. От вони познайомилися і одружилися. А коли приїхали сюди, то мама не розуміла абсолютно української мови, тим більше нашої – «западенської». Коли моя бабця казала: «Галю, дай пательню», або: «Забери свої мешти». Звичайно, маму в родині не сприймали. Тим

більше, що мій дядько Колотко Мирон Миколайович (можливо, ви знаєте про нього – він відома людина) був головним у колах Львівщини. Він також є депутатом нашої міської ради ще з часів Чорновола, відколи Україна стала незалежною. Він – такий завзятий українець, науковець, україномовний. Пам'ятаю, коли я ще маленькою приїздила до бабці, то її питала: «Бабцю, а де утюг?», то він ходив і казав різким голосом: «Не утюг, а праска», а я обурювалася, що він на мене нападає. Уже коли я виросла, то зрозуміла, що він у мені виховував. Я йому вдячна, ми зараз маємо добрі контакти – дуже гарні стосунки. Йому 69 років, але він і досі робить свою справу. Він справжній.

Звичайно, мою маму цькували, казали [про тата]: «москалиху собі знайшов», і тому подібне. Я дуже пишаюся моєю мамою, бо вона є взірцем для російськомовних і для всіх росіян в Україні. Коли вона приїхала сюди, то почала вивчати українську мову, наші традиції, нашу історію. Вона розмовляє українською мовою, дотримується усіх наших традицій, святкувань, що побутують у нас. Вона казала: «Я живу на українській землі, на цій землі народилися мої діти – у мене є ще сестра, яка народилася у Львові – ця земля мене годує, вона ростить моїх дітей. Я вдячна їй, тому я також розмовляю українською мовою, дотримуюся всіх традицій і люблю цю землю». Тож мені це з дитинства було прищеплено. Хоч мама спочатку розмовляла суржиком, а потім працювала над своєю мовою. Я, коли виросла, теж стала працювати над своєю мовою і зараз над нею працюю. Отака в нас історія.

Родина, що з маминого боку (двоє братів, а сестра померла), інакша: брати телефонують їй і кажуть: «Не поеду, Галочка, у вас там стреляют во Львове и младенцев едят». Ми регочемо, звичайно. Але це навіть не смішно, якщо подумати. Така історія у нас.

У мене є чоловік та двоє діток. Синові у червні виповнилося 24 роки, а доньці 7 липня – вже 10 років. Під час тих подій, коли все тільки починалося, їй було 7–8 років – ще зовсім маленька. Мені було дивно, що мій чоловік – не волонтер, зовсім не долучався до прямої допомоги, але я йому надзвичайно вдячна. Він українець, львів'янин, він щиро переживав за ці події, але сам не долучався майже ніяк. Лише якщо ми просили: «Романе, нам треба це туди завезти, це туди привезти, медикаменти поскладати», то він допомагав, але сам постійної роботи він не виконував. Бувало, що я обурювалася, але ніколи йому не казала. Не тільки я, багато волонтерів казали: «Як ви смієте сидіти і нічого не робити, ми тут працюємо тяжко». Таке звучало, між собою обговорювали, дехто говорив назагал. Але я розуміла, що це неправильно: кожен має право на свій вибір. Тепер, коли вже час минув, я розумію, скільки він всього виконував поза тим. Я втяглася лише в роботу, мене практично не було вдома, дитина страждала, постійно плакала, що мене немає, бо у нас був особливий зв'язок. Раніше я її ніколи не залишала ні на день, ні на два. А тут мене нема тиждень, два тижні – цілими днями вона мене не бачить. Це був дуже важкий період. У моєї дитини були нервові зриви й тому подібні речі, й мені потім довелося рятувати свою дитину. От, власне, чоловік рятував нашу сім'ю.

Наталія Петрушенко:
«Я до них ніби приросла. Після першої групи друга приїхала, потім – третя...»

Листопад. Новини – в мене істерика, тому що я на той момент працювала за кордоном, у Словаччині. У моїй країні щось діється, а я не на місці. Я не спала тиждень. Потім підійшла до своєї шефової і сказала: «Мушу на тиждень взяти відпустку – хочете чи не хочете». <...> Коли під'їжджали до Києва, я зранку відкрила новини – це якраз була ніч розгону, в мене був шок і паніка. Як могло таке статися? Адже в нас мирні демонстрації, ніхто ніколи нікого не бив. Як це могло бути? У мене біля Києва живе сестра, то я залишалася там ночувати. Але вдень я приїжджала на Майдан і якраз потрапила, по суті, на найбільші скупчення людей, коли люди приїхали.

Я не ночувала на Майдані, тобто на ніч туди не їздила, але вдень я була там. Не долучалася ні до чого, тобто до якоїсь допомоги... Я просто там була присутня – перебувала там, і все. <...>

Поїхала з України, але, звичайно, цілими днями стежила за новинами. І вночі не спиш, прокидаєшся, серед ночі включаєш Інтернет – читаєш новини. У мене з'являлася якась безпорадність: ось тут я сиджу, нічого не роблю, а в мене в країні...

У Фейсбуці тоді створилася група молитовного чергування, точної назви групи вже не пригадаю, де кожен з учасників брав по годині або більше на молитву. І так були розписані всі 24 години на добу. Кожен молився, де мав змогу. <...> І я записувалась на чергування – приблизно місяць так було.

Але я не настільки самостійно стою на ногах, щоб змогти взяти і звільнитися з роботи. Отак просто забратися, і все. У мене не було такої сміливості. Але я думала: щось мусить бути, мусить бути, мусить бути! Й одного дня – вже повернуло на весну – це вже після кривавих подій і розстрілів, я приходжу на роботу, а шефова мені говорить: «Слухай, тут ваших привезли на Шираву». А Ширава – це штучний став, водосховище біля кордону Словаччини з Україною. – «Так?» – «Так, у новинах показували». – «Цікаво». Це мені не давало спокою. Як приїхала додому, почала ритися в новинах. Звичайно, в новинах тільки загальна інформація: «Група з Майдану, молодь, що постраждала, приїхала на реабілітацію у Словаччину». Були фотографії, у тому числі загальні фото Ширави.

Хоча там було дуже багато фотографій, але ж я вже місцева – знаю. От я на другий день поїхала і по фотографіях впізнала, де то все є. Приїхала туди, прийшла на рецепцію і кажу: «У вас тут має бути група українців». На рецепції дивляться на мене великими очима: «А звідки ви знаєте?» – «В новинах показували». – «Я вам не можу надавати інформацію, бо це наші гості. Якщо вони навіть у нас є». – «Ну, добре». – «А ви хто?» – «Я теж українка, хотіла до них навідатись, може, щось розказати. Усе ж своя людина в чужому краї... Може, познайомитися ближче...»

Я сиділа, сиділа й дивилася на неї. Каже: «Чекайте». Пішла до директора.

Директор вийшов, покликав мене до себе в кабінет і питає: «А хто ви? Для чого ви приїхали? Ви розумієте, що вони наші гості. Ми маємо подбати про їхній комфорт. Ну, я не можу...» Я кажу: «Ну, побалакати. Допомогти чимось». – «Гаразд, чекайте. Я покличу керівника групи». Вони десь півгодини ходили.

Нарешті покликали керівника групи, вона була з Хмельниччини. Вона як побачила: «О, українці! Добре. Все добре! Хочете побачити всю групу?» Вони якраз поверталися із розмови з психологами, після вечері мене все ж пустили до групи. Ми познайомилися. Це була переважно молодь, студенти. Я навіть не чекала, що вони настільки втішаться моєму приїзду. От і все. Це перша зустріч, а далі – затягло, пішло-поїхало. Кожного вечора вони чекали, коли я приїду після роботи. Ми просто гуляли і розмовляли. Їздили в супермаркет: там якісь цукерки, якесь морозиво. Гуляли містом. Іноді я возила їх у сусідні села на прогулянку, там озерця гарні. У них за програмою реабілітації передбачалися: масаж, басейн, харчування. Загалом, нічого особливого, просто нагода відпочити.

А яким був супровід групи? Лише одна особа була з ними?

Так, одна жінка, котра теж перебувала на Майдані.

Звідки ця група приїхала?

Формували групу у Києві. Переважна більшість була з Києва і Хмельницького. Можливо, десь поряд були на Майдані, тож якось так позбиралися: «Ой, я того знаю, а я того знаю». У хлопців були поранення. У двох хлопців – Костіка і Руслана – були поранені ноги гранатами. Вони мали такі файні шви, що вже загоїлися. А всі решта – дівчата – загалом без фізичних ушкоджень, якщо можна так сказати.

Група була змішана: і чоловіки, і жінки?

Так. Перша група – це була молодь, студенти. Ми дуже часто з ними увечері збиралися й балакали. Теревенили про що завгодно. Деколи згадували про Майдан. Намагалися про це багато не говорити, тому що у них такі свіжі були спогади. Та хоча ми починали з одного, завжди закінчували Майданом. <...> Якось одного вечора розмовляли, аж вийшло так, що Руслан з Марією (вони були на Майдані, коли почалися події на Грушевського: кидання бруківки, пожежі й так далі) раптом усвідомили: «Це ти був? То це ти був?» – «А пам’ятаєш мене?» – «Так, я пам’ятаю ту чувіху в куртці». – «Так, так. Це була я». Це було таке знайомство наново – друге знайомство, по суті.

У вихідні ми ходили – я, Марія, Клеопатра – по тутешніх занедбаних замках, ходили на прогулянки. Два тижні я провела з ними. Кожного дня я була на роботі, а після роботи їхала до них. У суботу й неділю ми йшли десь разом, я їм показувала: а ще сюди можна піти й туди можна піти. По суті, ця моя найперша група якось мені виявилася найближчою. <...>

Я розповідала про те, чим займаюсь, тутешнім знайомим українцям, але у них не було бажання допомагати. Всім своїм знайомим повідомила, що є групи, і що я про них знаю. Якщо хочете, наприклад, у вихідні чи будь-коли, можете до них навідатися, побалакати. Просто взяти їх у місто, прогулятися на морозиво, адже їм треба провітрити голови. <...>

Це просто живе спілкування. Пам'ятаю, як вони завжди на мене чекали. Коли я, наприклад, спершу до дівчат у кімнату заходила, то хлопці вже надуті ходили: «А чого ти до них зайшла, хіба ми гірші?» – «Добре, – кажу, – йдемо всі разом в одну кімнату, спільну». Тож ми вечорами отак і сиділи разом. Я до них ніби приросла. Після першої групи друга приїхала, а потім – третя… Це був найвищий рівень співпраці – Словаччина з Україною домовилися на державному рівні.

З першою вашою групою почали зустрічатись психологи. Вони місцеві були, чи приїхали разом із групою?

Місцеві.

Україномовні?

Ні, вони не були україномовні. Відповідно, воно так і виглядало. По суті, можливо, я для них була більшим психологом. Існував мовний бар'єр. Заняття з психологами відбувалися протягом дня. Відповідно, там працювали перекладачі... Психологи знали кілька фраз російською мовою, але на рівні «Добрий день» і «До побачення». А в людей це все було свіже... Це весна. Березень-квітень. Далі вони поїхали додому.

<...> Зараз намагаюся згадати всіх і не пам'ятаю багатьох абсолютно, настільки багато людей було. Я вже не пам'ятаю, яка була друга, а яка третя групи. Але пам'ятаю окремих людей, окремі перли з цих груп. Наприклад, пам'ятаю Мирона. Він – журналіст, уже пенсійного віку. У нього були дуже великі проблеми з ногою. Пана Мирона ми возили до лікарні, бо в нього запалилася нога, й ми боялися, чи це раптом не тромбоз. Наталія Іжицька◆, лікар зі Львова, подзвонила до мене і каже: «Треба його обов'язково терміново до лікаря». Тоді якраз Наталія приїхала з цією групою. Нарешті надіслали лікаря. Вона привезла групу й особисто формувала цю групу постраждалих.

Отже, групу супроводжував лікар?

Ні, вона їх лише привезла, але з тією групою вже приїхав наш психолог. Тобто з наступними групами ситуація вже покращилася. Намагалися знаходити психолога в Україні й разом із групою відправляли. В одній із груп приїхала психолог Оксана Волошина◆. Тоді вдалося знайти підхід, достукатися до багатьох осіб. Багато хто почав ходити до неї на розмови. <...>

Дуже запам'ятався мені Валерій з Одещини. У нього є дружина і син. Він був на Майдані, а тепер він на Сході, в якомусь київському батальйоні... Добровольцем пішов. Він досі там. Я нещодавно випадково бачила інтерв'ю з ним в Інтернеті... Дивлюся – Валерій! Він дуже веселий, раніше у «Камеді клаб» виступав. Такий гуморист, який зібрався й пішов відстоювати права: «В мене є син, а що я йому скажу потім?»

<...> Ой, дуже багато всього було – багато різних груп. Такі різні побажання. Якось було, що чоловік приїхав і каже: «Завтра вже від'їжджаємо, а я жінці нічого не купив. Можете мене завезти в супермаркет?» – «Звичайно. Якщо жінці подарунок, то мушу завезти!» Найрізноманітніші бажання були в людей.

<...> Далі так виходило, що керівник однієї групи знав когось із людей наступ-

ної групи, й вони передавали один одному мій номер. Я знала: якщо приїжджає наступна група, то вже в когось є номер мого телефону. Так воно кочувало з однієї групи, до другої, третьої. Можу сказати, що десь так півроку я взагалі не пам'ятаю, як пролетіло. Просто пролетіло.

Але так ніхто й не долучився? Не взявся разом із вами хоча б за такі, чи можна сказати, розважальні справи?

Розважальні – саме так і можна сказати. І, справді, якось ніхто не взявся допомогти. То було й дивно, й трохи прикро. У мене маленька машина, але чотири людини вміщалося. У суботу і неділю я мала вихідні, тож, наприклад, у суботу я возила їх у сусіднє містечко, пройтися, прогулятися. Потім десь на озеро поїхали прогулялися. <...> Вибиралися маленькими групками, частинками: вчора були ті, завтра підуть інші. Зголошувалися відкрито: «Ой, я сьогодні не хочу. А я сьогодні хочу. А я вже був». Добре, люкс: чотири особи. Вперед, пішли-поїхали.

<...> Перші групи виявилися для мене найцікавішими та найприємнішими, тому що люди були відкриті й це були справжні майданівці. Бо одна група – я не побоюся цього сказати – це була група пройдисвітів. Більшість із тих, що у ній були. Я не кажу, що всі. Дуже специфічна була одна з груп... Я приїхала, познайомилася, а люди почали мені говорити: «А коли ви нам то зробите? А коли ви нам то?» Я побачила претензії до себе. Познайомилася з ними ближче й побачила, що з цими людьми мені нічого робити. Тому що я нікому нічого не винна, а до мене мали претензії, наче я щось мушу: зробіть те чи те. А чого це раптом? Я зрозуміла, що ті люди не потребували моєї допомоги – собі самі дадуть рад.

Ви не спілкувалися з тими, хто формував групи?

Ні, я навіть їх не знала, не мала такої можливості. Все організовувалося на рівні держав, і я туди не сунулась. Я задовольнялася тією роллю, що її собі запланувала.

<...> Пізніше дізналися про мене... Потім виявилось, що братиславська діаспора (у Братиславі є велика українська діаспора – люди, які тут вчилися) організовувала допомогу Майдану [ще від початку подій], різну допомогу. І вони знали, що є неподалік українського кордону Наталія. Ніхто мене в очі не бачив, ніхто мене особисто не знав, думали, що, може, я при консульстві якусь посаду займаю, або щось подібне. Ніхто не знав, а потім мене побачили, а я геть не скидаюсь на працівника консульства: «Оце та ваша Наталія?» У всіх таке розчарування, я така маленька. Ну, так, це – я. <...>

З'явилася пані Людмила з Братислави. Я її в житті не бачила й теж не знаю, яку вона займає посаду. Знаю лише, що це пані Людмила. Вона зазвичай мала інформацію про домовленості, щодо поранених, і, напевно, вона одна із тих осіб, які вели переговори між Словаччиною і Україною, тобто причетна до більш офіційного рівня. Тож, за нагоди, пані Людмила або братиславська діаспора мені дзвонили й казали: «Ой, Наталю, наступна група буде тоді-то. Голова групи такий-то». Або повідомляли: «Приїдуть хлопці», чи, наприклад: «Приїде такий-то, він поки що буде один». <...>

У Словаччині відбувалося й лікування постраждалих?

Так. Лікування було. Але лікували вже вояків. Це вже були перші жертви війни, вже був Донецький аеропорт. Хлопцям робили операції. Я знаю, що чотирьох поставили на ноги. Я лише з одним безпосередньо спілкувалася. Тут він був на реабілітації, Василь звати. У нього жінка і дитина в Україні залишилися. Його відправили сюди на деякий час, щоб підготувати до операції, – він отримав поранення під Донецьким аеропортом. Так вийшло, що його одного відправили, перебував сам у санаторії. По суті, він так і залишався б один, якби я до нього не приїжджала. Він мені казав: «Ой, Наталю, як добре». А я кожного вечора приїздила, ми сідали край берега: балакали, згадували.

А скільки груп було до того, як почали приїздити поранені військові?

Щодва тижні приїздила одна група: одна виїжджала, інша – приїжджала. Дуже багато. А після постраждалих на Майдані, по суті, одразу, приїздили на реабілітацію військові поранені. Мені здається, що восени 2015-го поїхала остання група. <...>

Військові групи виявилися трошки легші, там були поранені чоловіки. Я приходила в групу, а там просто позашивані дядьки. Все по-іншому: дядьки не будуть плакати. Це не так, як зі студентами: посиділи, похіхікали-похахакали, щось згадали, десь поплакали. Тут аж серце застигало, коли ти бачив руку або ногу складену... Ти собі тільки уявляєш, стільки та людина пережила...

Вони теж приїжджали без супроводу з України?

Переважно так. Вони вже в дещо стабілізованому стані приїжджали сюди, адже тут кваліфікованої медичної допомоги не було. Тут просто легкий масаж і відпочинок.

<...> А щодо тих хлопців, котрих оперували у Словаччині, то їм зробили серйозні операції, а потім ті хлопці проходили реабілітацію в Австрії. До того вже долучалася австрійська українська діаспора. Виявляється, і у Відні є дуже велика громада. Я з нашими хлопцями Василем і Андрієм їздила у Братиславу й у Відень. Андрієві мали робити тут операцію, але не домовились – все довго тягнулось. У результаті його відправили додому і робили операцію вже в Україні. Але досить довго він тут перебував у санаторії, бо радилися – не могли вирішити, не знали, як краще зробити. Тож ми поїхали: спершу ми зустрілися і поспілкувалися із братиславською діаспорою, потім поїхали у Відень на прогулянку – хлопцям трошки показати місто. Там я познайомилася і з віденською діаспорою.

Зараз маєте безпосередні, не віртуальні зв'язки, знаєте цих людей?

Так. Я вже багатьох людей побачила, і це багато в чому допомагає. Чужі люди одразу стали своїми. До речі, там навіть є організація «Sme Spoločne», що в перекладі означає «Ми разом» – Україна і Словаччина. Кожної суботи або неділі вони досі збирають щось для відправлення в Україну: закуповують продукти, допомагають переселенцям, дитячим будинкам. Їхня діяльність триває. Як почали волонтерити, так і не припиняють. Група була створена під час Майдану, зараз оформлена офіційно як організація.

<...> Чимало було цікавих історій. Одного разу дзвонить мені пані Людмила і каже: «У нас проблема з машиною, а у Східній Словаччині, у вашому місті

зібрали допомогу Україні. Треба тимчасово взяти на зберігання усе, що вони зібрали. Потім приїде машина і забере». Я відповідаю: «А в мене маленька машина». – «Нічого, влізе». – «Добре, я після роботи поїду». Приїхала я туди, де збирали допомогу для України – це у словацькій середній школі. Зібрали переважно продукти, консерви, макарони, перев'язувальний матеріал – те, що не псується. Це все в машину затрамбували повністю: і переднє сидіння, і задні сидіння. Мені треба було проїхати десь кілометрів зо два. Я позакривала всі вікна, понакривала коциками, бо у вікнах стирчало все: і консерви, і макарони. Думаю, так до ранку мусить машина постояти, а потім вуйко приїде – забере. Вуйко приїхав не того самого вечора, а ввечері наступного дня. То моя машина стояла під вікнами з тими макаронами. Я добряче наносилася, бо у школі хлопці допомогли мені навантажити машину, а коли приїхав вуйко, то ми удвох усе переносили – перевантажували в його машину.

Іншого разу дзвонять мені: «Я такий-то. Мені дала телефон Наталка така-то». Якщо Наталка дала телефон, думаю, то можна. «Ви знаєте, ми зібрали ліки, допомогу для України, але нас не пустили через кордон. » – «Якщо у вас не було документів, то логічно, що не пустили через кордон». А вони везли десь три мішки ліків. У Шенгенській зоні не перевіряють на кордоні, а тут уже через кордон не пустили. Питаю: «Скільки?» – «Тут три мішечки. Ми лишили в магазині біля кордону. Заберіть, будь ласка». – «Добре, три мішечки. Там якихось сильнодіючих ліків нема?» – «Ні, нема, там звичайні антибіотики й знеболювальні». Гаразд, я приїжджаю, а ті три мішечки перетворюються на величезні п'ять мішків, як для бульби. Заходжу в той магазин і питаю в абсолютно чужої людини: «У вас тут не лишали пакетики з ліками?» – «Так, залишили. Ось тут, заходьте». Величезні прозорі мішки, один розміром з мене. Усього – п'ять мішків з ліками. Але ж це не продукти. Добре, макарони закинув та й забув, а з ліками інакше. Я їх трамбую в багажник, а вони не влазять. Я їх якось понакривала під самим кордоном – за сто метрів, бо там постійно поліція їздить. От зупиниться поліція і запитає, що я тут роблю з п'ятьма мішками ліків. І що казатиму? У мене волосся дибки стає. Я на ті мішки дивлюся, а вони ще й прозорі. Думаю собі: зараз зупинить патруль. Він постійно їздить. <...> Треба було чекати наступної групи, яка домовиться про документи і дозволи, щоб їх пропустили через кордон. Потім треба було винести, передати наступним рукам, коли мені подзвонили і сказали, що наступному вуйкові їх можна вже віддати. <...> Отак: як макарони, то макарони, як ліки, то ліки. П'ять мішечків? Добре – п'ять мішечків! <...>

<...> Поступово налагоджувалися контакти – спочатку зі Львовом, потім із Братиславою, Віднем. Потім я ще з людиною з Ужгорода познайомилася. То у мене і в Ужгороді з'явились свої волонтерські контакти. Тут біля кордону – ми й вони [ужгородці] зовсім близько. Деколи бувало так: щось треба – купила, зібрала в коробочку, побігла до автобуса, віддала водію в руки, а там зустрінуть. З того боку.

***

А про себе я скажу коротко. Я працюю фармацевтом у Словаччині. Закінчила Львівський національний медичний університет. Родом зі Львівської області. Зараз мені 32 роки. Що ще додати? Напевно, цього достатньо.

Антон Горшков:

«Лікувало те, що для людей, які приїздили з України, в Словаччині атмосфера була набагато спокійнішою, вони відпочивали психологічно»

Проживаю в Словаччині на даний момент. Коли почались події в Україні, ми не стільки розвивали ідею Майдану в Братиславі, як приєдналися до розвитку ідеї Майдану у Відні. Це від Братислави не так далеко, одна година машиною по автобану. Після того, як Майдан пройшов точку неповернення, коли «Беркут» побив студентів, люди з Братислави зібралися без жодних координацій. Я поїхав на стихійний мітинг, який відбувався у Відні перед австрійським парламентом. Більшість людей були з віденської діаспори, були люди, які з дітьми приходили, які приїхали з інших міст Австрії. Не виключаю, що не тільки з Австрії, а й з інших країн.

Приємно, що цей мітинг перевершив очікування організаторів. Вони з поліцією узгодили певну кількість людей, менше ніж декілька сотень, а реально людей було набагато більше. Однозначно, не жменька людей, що було дуже приємно. Сам мітинг був у тій точці Відня, де багато туристів, і показав наочно те, що: по-перше, українська громада є дієва, активна, і, по-друге, що Майдан – це не якісь ізольовані, окремі події, які відбуваються у Києві, а це те, що має проблематику європейського характеру.

Потім ми продовжували у Братиславі, відбувалися мітинги. Великий плюс Братислави в тому, що всі важливі місця можна пройти, по-перше, пішки, по-друге, швидко повернутися до тієї точки, звідки виходили. У Відні це набагато складніше, там треба робити серйозну логістику ходи, координацію.

<...> Останньою подією, якою ця фаза підтримки закінчилася, була панахида по загиблих. Приїздив навіть представник з українського посольства, але це вже коли Віктор Федорович [Янукович], так би мовити, відлетів в інші краї. На цьому, можна сказати, активні дії політичного характеру в Братиславі, прямо пов’язані з Майданом, закінчились і почалися інші акції.

<...> Що стосується людей, які постраждали на Майдані, то, потрапивши до Словаччини, вони перебували у протилежному від Братислави боці країни. Географія Словаччини досить полярна. Братислава – столиця, вона розташована на крайньому заході, далеко від українського кордону. Для того щоб потрапити в Братиславу з України, треба проїхати абсолютно всю Словаччину, до останнього кілометра, до кордону.

Словацький уряд, конкретно це було, здається, Міністерство внутрішніх справ, знайшов можливість для того, щоб у одному з державних санаторіїв була оплачена певна кількість місць для реабілітації людей, які постраждали на Майдані. Можливості лікувальні у цього санаторію доволі скромні. Сприятливою для лікування людей, які приїздили з України, в Словаччині була сама атмосфера – набагато спокійніша, відповідно, вони відпочивали психологічно, і уже в другу чергу відпочивали фізично.

Цей санаторій був практично біля кордону України, машиною їхати до українського кордону звідти хвилин 30–40. Але дуже мало людей з Братислави там було. Тих людей, які проводили мітинги, пов'язані з Майданому Братиславі, там не було. Не був там і я, але ми мали можливість привітати у Братиславі одного пана (не буду називати його повне ім'я), назвемо його пан Мирон, тому що у пана Мирона була пошкоджена гранатою нога. Коли він приїхав на реабілітацію до цього санаторію в східній Словаччині на озері Земплинська Ширава, в нього почалося ускладнення.

Після короткої, трохи панічної наради на місці було вирішено знайти можливість відправити його до Братислави. Його прийняли безкоштовно в клініці, яка є частиною Міністерства оборони. У нього була якась страховка, але, до честі словаків, вони з цього не робили велику проблему, просто між собою домовилися: все, що треба, вони зроблять безкоштовно. Пан Мирон був недовго, десь три або чотири дні, в Братиславі. Слава Богу, нічого поганого у нього не знайшли, обмежилися консервативним лікуванням – мазі, медогляди. Але я старався його підтримувати, тому що не було кому його зустріти. Зустрів, з вокзалу підвіз у лікарню. Звичайно, ми старалися по можливості забезпечити йому культурну програму, час від часу ми його легально або напівлегально із лікарні забирали під чесне слово і робили маленький тур Братиславою. Врешті-решт, посадили на поїзд і відправили до України.

Із всіма іншими, на щастя, проблем із здоров'ям, які б вимагали госпіталізації, не виникало. Будемо сподіватися, що вони добре пам'ятають цей відпочинок, навіть незважаючи на те, що ніхто із Братислави їх там не відвідав. Звичайно, їх відвідували, але ті люди, які живуть ближче до східного кордону.

Але пан Мирон був майданівець номер два. Був ще майданівець номер один, назвемо його Володя. Він у Братиславі був ще менше, ніж пан Мирон. Він 2–3 дні був у Братиславі фактично транзитом. До того у складі невеликої групи людей проходив лікування у Відні, в Австрії. Їх там було двоє чи троє у групі. Австрійські медики запропонували їм серйозну медичну допомогу. То були люди, які мали пошкодження очей. Потім, коли було потрібно одному з них повертатися додому в Україну, то ті люди, які в Австрії забезпечували лікування для майданівців, звернулися до нас. Вони сказали: «Тут є один хлопець, Володя, було б найбільш ефективно відправити його до України через Братиславу, тому що з Братислави до України ходить не дуже швидкий, але більш-менш надійний поїзд із спальним вагоном».

Ми зробили так, що Володя кілька днів побув у Братиславі і потім відправився до Хмельницької чи Тернопільської області, точно не пам'ятаю. Але у рамках наших скромних можливостей Володі ми Братиславу показали, думаю, він залишився задоволеним.

Це була перша людина, з якою можна було дійсно довго розмовляти про Майдан. Були люди з-поміж українців, які живуть у Словаччині, які на Майдан їздили, були там певний час. Але унікальність точки зору Володі була якраз у тому, що він був на Майдані від першого до останнього дня. Як і багато людей з Майдану і потім з АТО, він небагато розповідав. Він себе не відчував у певному комфорті, оповідаючи якісь деталі людям, які живуть у трохи іншому світі.

На цьому наш колективний внесок у допомогу Майдану вичерпується. Потім почалися вже інші проекти.

Що було далі?

Далі була практично та сама форма, але зовсім іншого обсягу. Основне, що варто згадати про Словаччину за останні три роки – 2014, 2015, 2016 роки, дуже сподіваюся, що ми зможемо те саме сказати і про 2017 рік, що в тому самому санаторії, де були хлопці й дівчата з Майдану, потім проходили лікування люди, які були пов'язані з АТО. Це були і військові, і родини переселенців, і родини людей, які втратили близьких в АТО. Було й декілька достатньо відомих волонтерів, які серйозно постраждали, потребували реабілітації.

Братиславська громада вже трохи підвищила свою мобільність. Час від часу ми доїжджаємо у гості, не дуже часто, принаймні не так часто, як хотілося б, але стараємося не тільки організаційно допомогти, а й особисто відвідати групи людей, які там є.

Програма в більшості випадків залишається державною, і фінансується безпосередньо з коштів якогось зі словацьких міністерств. Звичайно, для того щоб привезти групу в 20–24 людей з дітьми, для цього треба їх зібрати в Україні, забезпечити харчування, проїзд по Україні. Це забезпечується українською стороною, фінансується з коштів, які залучає благодійний фонд «Міжнародна асоціація підтримки України». Думаю, що десь відсотків 80–90 коштів покриває словацька сторона, а решту вдається знайти фонду.

Чи можете ще когось назвати з українського боку, хто вас підтримує?

Звичайно. Є дуже серйозна підтримка. Наприклад, можна знайти кошти для 60 квитків до Ужгорода з Києва і назад, але інколи буває складніше знайти можливість забезпечення, наприклад, повезти цих людей екскурсією Ужгородом, завезти їх у якесь місце, де можна добре нагодувати.

Юра Орос◆ з Ужгорода робить дуже багато. Його унікальна цінність у тому, що він якраз така людина, яку можна залучити, коли виникає непередбачена ситуація. Немає нічого складного в тому, щоби місяць або півроку обдзвонювати і питатися в якихось певних місцях, чи є шанс, що виділять кошти, або немає, тому що або дадуть, або не дадуть. Якщо, наприклад, у лютому знаєш, що ці кошти дадуть, тоді можна потихеньку, спокійно, планомірно організовувати тури з великою точністю, з великою надійністю.

І там треба, щоби була людина, яка може вночі або пізно ввечері зробити щось дійсно складне. А Юра – якраз така людина, яка допомагає, коли виникають ситуації непередбачені. Наприклад, у когось погіршився стан здоров'я, і санаторій не дуже може допомогти. Як правило, це вирішується так, щоб цю людину якоюсь машиною транспортувати… або, якщо здоров'я не дуже сильно погіршилося, купити квиток на рейсовий автобус. На кордоні зустрічає Юра, везе в українську лікарню, де пацієнт отримує допомогу (принаймні я так сподіваюсь). Якщо б не було Юри, то всі міністерства, всі благодійні фонди в цій ситуації дуже мало що могли б зробити.

АВСТРІЯ

Роман Ганопольський:

«Тоді, в понеділок, який був перший від втечі Януковича, я лягав спати з думкою: що можна зробити?»

Роман Ганопольський:

«Тоді, в понеділок, який був перший від втечі Януковича, я лягав спати з думкою: що можна зробити?»

Я проживаю постійно в місті Відень, в Австрії, сам родом з Києва. Коли почалися події на Майдані восени 2013 року, ми з колегами та друзями у Відні, з українською громадою, звичайно, не спостерігали за цими подіями просто так. Намагалися доносити інформацію до місцевого населення, організовували демонстрації. Достатньо швидко сформувався кістяк активних молодих людей, які займалися організацією інформаційних заходів та демонстрацій.

Йдеться про яку кількість людей?

Я би сказав, що тоді було чоловік десять, але продовжували приєднуватись. Найбільший мітинг, який ми тут колись зібрали, може, 200 чоловік. В Австрії проживає не так багато українців, за офіційними даними – тисяч десять, у місті Відні – тисячі чотири. Але з них було, якщо дивитися по соціальних медіа, 400 активних, із них 200 приходили на серйозні мітинги.

Відень відомий з точки зору присутності української влади, або колишнього українського бомонду. Це було зручне місце, де і Клюєв, і Азаров, і їхні родичі проживали. Українська громада під час цих подій давала про себе знати цим «громадянам». Навіть у нас був один автопробіг разом із Сергієм Кобою. <...> Зазвичай акції проходили біля відомих міжнародних установ, які тут у Відні представлені, – ООН, ОБСЄ, Посольство Росії.

<...> Пізніше, вже після трагічних подій на Майдані, більшість активних людей, які були присутні на мітингах, офіційно організувалася в громадські організації, одна з них – «Демократична Україна». Метою організації було проведення громадських акцій, інформування людей, інформаційна боротьба.

Що стосується мене особисто, то не можу сказати, що брав активну участь у мітингах до трагічних подій на Майдані, але часто ходив, був присутній, слідкував. Мої батьки і родичі, які проживали в Україні, були на Майдані майже весь час. Дуже багато розповіли про те, що відбувалося, – так було до кінця лютого 2014-го. Навіть на відстані було важко за цим спостерігати. Я відчував, що відбувається щось страшне, чого ніколи під час мого свідомого життя не траплялося.

Тоді, в понеділок, який був перший від втечі Януковича, я лягав спати з думкою: що можна зробити? У вівторок встав і просто написав у Фейсбуці: «Є велика кількість поранених. А давайте спробуємо допомогти!» Подумали, що грошима тут особливо не допоможемо, тому що мова йшла лише про 200 людей у Відні, які більш-менш проявляли інтерес до подій. Може, були десь інші люди – не в соціальних мережах. Комунікувати було важкувато, хіба через нашу церковну громаду тут у Відні. <...>

Запропонували: «А давайте допоможемо пролікувати людей в Австрії!» До обіду у вівторок нас набралося п’ять чи шість, які щось з цього приводу писали. Серед них були лікарі українці, які працювали тут: або були на адміністративних позиціях, або як лікарі у лікарнях. І були люди, більш-менш пов’язані з диплома-

тією. Перше, що було зроблено: ми написали розгорнутого листа до австрійських дипломатів, до Міністерства закордонних справ – чи можливо було б прийняти важкопоранених українців?

Офіційним чином?

Офіційним чином. Це було перше запитання, яке навіть не було підкріплене... У нас ще не було тих поранених. Ми просто хотіли знати, чи є така можливість. Наскільки пам'ятаю, в цій переписці тоді була отримана позитивна відповідь: давайте ви нам скажете, які у вас є поранені.

Пішов певний діалог?

Так. Тоді люди почали міркувати: як з цією ситуацією розбиратися. Я сам з Києва, і мої батьки живуть біля 12-ї лікарні. Я тоді подзвонив батькам і сказав: «Зараз спокійно, вже в лікарні ходити не страшно, там уже міліції немає. Можете зайти в лікарню запитати: чи тут є хтось, у кого важка травма, що лікарі не розбираються, що робити, щоб можна було людину відправити за кордон?»

Поїхав мій тесть до 12-ї лікарні, зайшов туди, подивився, попитав, нічого не знайшов, вийшов на вулицю. На вулиці зустрів жінку, яка сиділа на сходах у розпачі, не знала, що робити. Він її запитав: «Я тут шукаю поранених, може, якийсь є каталог інформації про поранення, щоб якось через закордон щось зробити». Виявилось, що ця жінка – Ольга Чуйко◆, вона зараз голова фонду «Міжнародна асоціація підтримки України». Вона з Леонідом (моїм тестем) поспілкувалась і сказала: «Ви з'явилися так вчасно, хочете допомогти вирішити таку проблему, над якою я зараз б'юся і нічого не можу зробити!»

У четвер того тижня ми вже стелефонувались з нею, вона сказала: «Є такі поранені. Що можна зробити?» Кажу: «Давайте мені на e-mail надсилайте, що у вас є про цих людей». У той же вечір я написав усім своїм колегам, які тут згуртувалися: «У нас є інформація. Перше, що нам треба зробити, – подати її в Міністерство закордонних справ». Ми почали активно шукати людей, які зможуть це перекласти. Це вже було в четвер увечері. Там була медична термінологія – це складно, але ми отримали те, що було потрібно, – були вказані конкретні люди, конкретні поранені, були фотографії паспортів, довідок. Ми почали структурувати цю інформацію. Не буду розповідати як, бо законодавства не дуже дотримувались з приводу приватних даних пацієнтів, але що було робити.

Одна дівчина з наших волонтерів тут (ми вже тоді могли називатися волонтерами) працювала в приватному шпиталі, де навіть австрійці лікуються за гроші. Вона сказала: «Ми візьмемо одну людину на лікування безкоштовно». Це був поштовх: у нас вже є державний канал, є приватний канал, давайте щось робити далі, давайте якось вирішимо – кого куди.

У п'ятницю більш-менш знали, кого конкретно будемо лікувати. Але постало питання: як їх сюди перевезти? Поранені були такі, що автобусом не поїдеш. Важко. Була ситуація: якісь благодійники давали на одного пораненого приватний літак, але тоді мали брати на лікування саме цю людину. З ним міг ще хтось полетіти. Але саме цю людину лікарі в Австрії відмовлялися брати. Артем Запотоцький – він був потім пролікований [у Ізраїлі], але не в нас.

Приблизно на п'ятницю ми вже знали, кого лікарі візьмуть, кого ні. Дуже швидко міністерство спрацювало (також австрійський Червоний Хрест допомагав) – вони подзвонили головним лікарям у місцевих лікарнях, передали цю інформацію та отримали зворотний зв'язок.

Ви за ці кілька днів налагодили співпрацю з державними службами?

Так. Сталося все швидко, перший лист, який ми написали, – посланцю Міністерства закордонних справ Австрії з гуманітарних питань. Ми йому написали листа, бо одна з наших колег мала на нього вихід, колись з ним дипломатичним чином спілкувалась.

Він зрозумів, про що йде мова, й одразу відписав на австрійський Червоний Хрест. Магістр Гері Фойтік – ця людина посідає високу позицію в австрійському Червоному Хресті, він має контакти з лікарями всюди в Австрії. Він подзвонив по всіх лікарнях, запитав, яких поранених лікують, кого візьмуть, кого не візьмуть.

У п'ятницю зранку ми передали [до Червоного Хреста] інформацію по поранених, ввечері була достатньо інтенсивна дискусія, бо починалися вихідні, далеко не всі лікарі розуміли проблематику. Бачили щось у новинах, але не розуміли, що відбувається. Червоний Хрест – це організація, яка реагує в надзвичайних випадках, вони все розуміли.

Це була п'ятниця, вечір – ситуація розпачлива, до того ж транспорту в нас ще, в принципі, не було. Мені здається, ми лише на пару днів пізніше змогли домовитися з МАУ, що зможемо відправити поранених звичайним літаком, що їм виділять додаткові місця, тобто їх посадять як тільки можливо зручно, розкладуть сидіння, щось демонтують, але дадуть можливість людям летіти. Вже не йшла мова про ту людину із пораненням у спину, яку не хотіли лікарі тут брати. А кого хотіли брати, їх можна було відправляти. Ми були готові.

Постало наступне питання: як відправити людину за кордон, якщо навіть немає паспорта, немає візи, немає нічого, взагалі нічого. Тобто люди без документів. Звичайно, треба було якось вирішувати. Тоді ми з пані Ольгою Чуйко телефоном майже весь час спілкувалися, майже всі вихідні. Вийшло так, що домовилися з міністерством і з прикордонною службою, що візи людям оформлять... Коротше, з прикордонниками австрійськими була домовленість через Міністерство закордонних справ. Це було досягнуто приблизно за два дні, вже на понеділок, що прилетять люди без документів, їм візу поставлять в аеропорту на білому аркуші паперу. Це був якийсь дипломатичний нонсенс, але на рівні міністра закордонних справ Австрії це все було більш-менш врегульовано на той момент. Тому що залучилися й підтримкою Червоного Хреста, ще якісь контакти з України, хтось там комусь дзвонив...

На ситуацію, здавалося, впливати було неможливо. Все рухалося таким чином, під таким гаслом: більш як «ні» вони не скажуть. Ставили питання на будь-якому рівні, не було навіть дипломатичного протоколу, хто кому які питання ставить. Тобто я, Роман Ганопольський, пишу в Міністерство закордонних справ на e-mail. Я не належу ні до якої організації, взагалі офіційно ніякої відповідальності на себе не брав. Але як жест доброї волі вони пішли назустріч в усьому, в чому могли.

Червоний Хрест відрядив бригаду в аеропорт, щоб людей забирати з літака. Прикордонники нам поставили візи на білому аркуші паперу. Червоний Хрест розвіз усіх хворих по відповідних лікарнях. Це все відбувалося наступного тижня, мені здається, в середу чи в четвер вони прилетіли. За один тиждень усе це організувалося. За один тиждень ми прийняли п'ятьох, чотирьох з них відправили в лікарні Нижньої Австрії – область навколо Відня, одного прийняли у приватний шпиталь.

Нам треба було дуже швидко організувати людей, які будуть перекладати для хворих, які будуть усе це супроводжувати. І нам це вдалося, тоді було дуже багато людей, які відгукувались і готові були допомагати. Ще значимий момент – приліт в аеропорт, пам'ятаю, я туди поїхав. Я не супроводжував хворих – зорганізовував людей. Зустрів пані Ольгу Чуйко: перше, що ми зробили, – обійнялися й розплакалися обидва. Але нам це вдалося! Можу сказати, що той тиждень промайнув дуже швидко. Тиждень – як поштовх. Ми відправили людей в лікарні, і з цього все почалося.

Та перша акція, коли ми прийняли п'ятьох, була не зовсім ефективно спланована, тому що прилетіли й люди, яким за довідкою з українського госпіталю лікування було потрібно, але тут лікарі особливо нічого для них не могли зробити: або треба було чекати, або ще щось. Двоє таких людей було. Треба було діяти швидко, тому були місця, де ми в цій першій акції помилилися.

Але Андрію Соловйову, якого взяли в приватний шпиталь, зробили таку операцію, яку б в Україні точно не зробили. Він на барикадах був 19 чи 20-го, йому прострелили з автомата зап'ясток, у нього був шматок кістки відірваний, шкіра, нерви. Треба було рятувати руку. Це реконструктивна хірургія, те, що в Україні, наскільки я знаю від колег-медиків, мало практикувалося. Це та галузь науки, яка народилася й почала розвиватися під час в'єтнамської війни, в США народилася, задля відновлень після важких поранень. Місцеві лікарі за Андрія взялися, зробили пересадку кісткової, нервової тканини. Він достатньо довго пробув у Відні – місяць.

Кошти вже перевалили за ту суму, що очікувала приватна лікарня, але волонтер – наша Оля – супроводжувала хлопця (Соловйова) весь час, вона працювала в тій лікарні в адміністративному персоналі. І лікар, доцент Вернер Гірш, взявся за нього. Він його виходив, йому відновили руку, коли Андрій поїхав додому, у нього повністю функціонувала рука. Це було досягнення, я знаю, що таку операцію йому б в Україні не зробили, йому б ампутували руку.

Ці вихідні, коли відбувався пошук усіх можливостей задля допомоги, не тільки були підкріплені моральною підтримкою з австрійської сторони від влади, але й з боку церкви. Пам'ятаю, на вихідних у головному соборі країни кардинал з власної ініціативи служив службу за загиблими і пораненими українцями. Ми мали з ним зустріч, це кардинал Крістоф Шенборн, його святість. Він зустрівся з нами, з волонтерами, ми до нього просто підійшли і спитали: «Чи є можливість у церкви чимось допомогти, чи можете ви щось зробити?» Тоді ми залучилися тільки його моральною підтримкою, але через деякий час виявилося, що церква насправді серйозно допомогла пораненим українцям.

Оце був поштовх до організації лікування за кордоном. Навколо цієї ініціативи сформувалася австрійська група, хтось активніше, хтось менш активно допомагав, хтось допомагав перекладом, хтось супроводжував хворих, хтось писав листи. <...> І звичайно, контакт з Україною. Ольга Чуйко не зупинилася на Австрії. Вона тоді зібрала активні вектори в сторону України з-за кордону. Були ми з Австрії, Оля і Діма Пужай з Німеччини, з Франції був колега Діма Атаманюк. Він зараз дуже активно займається волонтерством. Так само словаки – Антон Горшков◆. Ми якось згуртувалися навколо пані Чуйко. Вже тоді навесні... ні, влітку ми зібралися у Відні і домовились зареєструвати неприбуткову організацію в Україні. Це став день народження Міжнародної асоціації підтримки України. З цього наша діяльність почалася офіційним чином.

Кожна країна намагалася робити, що могла. У нас було по парі людей в кожній країні офіційно і були ті, що їм допомагали, незареєстровані члени з нами співпрацювали. Мова йшла про гуманітарну допомогу, про лікування поранених, про ліки, про все, що завгодно. Все, що можна було передати корисного в Україну. <...>

Навесні 2014-го ситуація з пораненими була більш-менш спокійна. Не скажу, що в Україні спокійна, але ще не почалася війна на Сході, закінчився Майдан. Кількість поранених тоді не зростала. Ми відправили пару людей терміново на лікування. Після того наша першочергова задача була – систематизувати інформацію про поранених. Треба було чітко дізнатися, скільки є поранених, які поранення, чим їм можна допомогти. Мова йшла про те, щоби знову писати всюди, куди можна, на всі шпиталі всіх країн, питати – чи візьмуть. Грошей особливо не було, але вже тоді почали з'являтися люди, які готові були спонсорувати. Тоді ж стало більш-менш чітко зрозуміло, що у нас є поранені з Майдану, і ми приблизно знаємо, що кому потрібно, і, якщо закордон допоможе, то все буде класно.

<...> Ще тоді ніхто навіть не думав про те, що будуть поранені, які не з дерев'яними щитами йшли на супротивника. І ми в достатньо короткий час, місяць чи півтора, зібрали велику базу даних – медичних подробиць: рентгенів, виписок, паспортних даних постраждалих майданівців. Пройшло кілька років, але зараз інколи чуєш і згадуєш: такий десь у нас колись був, проходив. Прізвища, імена виринають із пам'яті.

Потім почалася війна. Наша організація почала опікуватися пораненими з першого моменту, коли на блокпосту біля Краматорська СБУ-шників розстріляли. Якщо була можливість допомогти, то треба було за це братися. Вже не було тоді важливо, хто з якої сторони раніш стояв. Я особисто знаю людей, які стояли на Майдані по інший бік барикад, але які на війну пішли за Україну. <...>

Тоді вже підтримка австрійської влади майже закінчилась. Тобто перед тим, на початку весни, Австрія відправила гуманітарну допомогу – десь на 60 мільйонів євро ліків, – літаком відправили до Львова, але потім воно якось усе стихло.

А ми продовжували приблизно тією ж самою групою. Трошки склад її змінювався в тому плані, що хтось був у якийсь час більш зайнятий, хтось менш, хтось підключався, хтось відходив.

Як це з нами, українцями, буває, приблизно на початку літа почалися сварки у волонтерських колах. Я не намагався тут в Австрії якось на це впливати, просто не втручався в те. У нас була конкретна тема – поранені.

З кінця 2014 року почався наш наступний великий проект: був лист від австрійського посольства, у листі був запит від реабілітаційного центру, який займався протезуванням. Від Спілки ветеранів Австрії, недержавної організації. Була пропозиція взяти п'ятьох поранених, які втратили ноги, на реабілітацію – навчити ходити на протезах. Безкоштовно. В Україні цей лист заблукав, лежав кілька місяців, потім його передали Олі Чуйко, знали, що з її допомогою людей за кордон відправляють. <...> Все було так само, як і в перший раз. Шукали поранених. Я написав у той центр: «У вас є п'ять місць, ми вам знайдемо хворих. Що вам потрібно, які травми?» І процес почався дуже швидко. Займалися візовими питаннями. Вже МАУ був партнером фонду, вони всіх поранених безкоштовно перевозили, дякуємо їм. Так само візи, страховка – зі страховою компанією домовилися. Повний курс реабілітації в такому центрі на три тижні – приблизно 3800 євро. Весь проект був за рахунок пожертв, хтось пожертвував час, як ми, хтось кошти. Але ж привезли цих людей. У нас була вже домовленість з Червоним Хрестом, кого куди забирати і кого куди везти, коли везти назад.

Є у нас один австрієць, це взагалі легенда в Австрії. Він уже на пенсії, має в Україні п'ятьох похресників, з Україною тісно пов'язаний. Він багато возив наших перекладачів. Бо ми за ці три тижні мали вирішити цю проблему: реабілітаційний центр був не у Відні, а за 70 км від Відня, на угорському кордоні. <...>

Більш-менш залучилися підтримкою нашого посольства, вже був новий посол у нас, пан Щерба.

Так само наша греко-католицька церква у Відні допомагала, приїжджали туди до центру до хлопців, служби їм робили, у Відні їм екскурсію організовували. Навколо тих п'ятьох людей крутилося чоловік сто. Робили шашлики, повезли їх на екскурсію, куди тільки можна було. Коли був вільний тиждень, прийняли їх до себе ночувати, було показ кіно організовано.

<...> Формувались наступні групи, вже мали розшукувати на них гроші. Тоді 10 людей нам проспонсорував австрійський банк. Два місця на реабілітацію проспонсорували від католицької церкви. І ми шукали далі. <...>

<...> Якщо ви знаєте Сашу Чалапчія, це був наш перший клієнт. Перший поранений з протезами, з яким ми познайомились, – він потім став послом цього проекту, ходив до людей у госпіталях, які були зневірені і вже дивилися на візочок. Він до них ходив і розповідав, надихав.

За весь час в Австрії було більше 30 постраждалих. Пролікували, реабілітували або хоча б діагностували. Наша робота за три роки. Звичайно, не можна орієнтуватися тільки на те, що робиш зараз, треба дивитись у майбутнє. Наразі наш основний проект, який ми намагаємося розвивати – це реабілітація протезованих в Україні. <...>

<...> Я стільки українців не знав у Відні до того, як це все почалось. Чесно кажучи, я в житті не маю нічого спільного ні з медициною, ні з піаром, ні з організаційною діяльністю. А якось воно так пішло.

НІМЕЧЧИНА

Ольга Пужай:

***«Я вирішила:
хочу помогти людям тут і зараз, тим, що поранені»***

Ірина Бондаренко:

***«Вдруг я узнаю,
что в Кобленц, в госпиталь, привозят майдановцев.
Для меня это было чудом, которое состояло в том,
что если я не могу туда, то мне их привезли сюда»***

Віолета Матічин:

***«Опіка полягала в тому,
що ми надавали переклади, збирали кошти,
забезпечували хлопцям інтернет,
привозили їжу»***

Ольга Пужай:

«Я вирішила: хочу помогти людям тут і зараз, тим, що поранені»

Розкажу трошки про себе. Я брала участь у Майдані та в подіях після Майдану, десь півтора року часу свого витратила. Взагалі, я консультант, програміст, і ми з чоловіком мали, на щастя, тоді ресурси – витрачати час і допомагати. Нашу відпустку ми провели тоді на Майдані, перезнайомилися з великою кількістю активістів, волонтерів.

Ми обоє з Полтави, але 11 років після навчання живемо і працюємо у Німеччині. Але всі ці роки я часто їздила в Україну. Ми підтримуємо тісні зв'язки і плануємо, зрештою, повернутися, зараз над цим працюємо.

Українська спільнота Франкфурта згуртувалася від початку Майдану, утворилась активна група?

Я переїхала до Франкфурта якраз із початком Євромайдану. Нікого там не знала, і взагалі, я з українцями в Німеччині не дуже спілкувалась, і дуже багато людей жили так само. Ми бачились, можливо, періодично в консульстві. Бо мене не цікавили якісь культурні тусовки: варити борщі, вареники ліпити, а це, власне, те, з чим асоціювалась діяльність закордонних українців, котрі не забували про себе, що вони українці. Інших ініціатив я не знала, а традиційні способи проведення часу не цікавили. <...>

Молодь, звичайно, була більш енергійна. Чим гостріші ставали події, тим частіше ми починали зустрічатися, організовувати протести, демонстрації. Починалась активна допомога постраждалим так: зібралися в кафе у січні – в середині січня, і вирішили (нас було чоловік 20): давайте хоч щось зробимо, давайте хоч одну людину пролікуємо, з тих, що постраждали. По всіх же майданах тоді били людей – і по регіональних, не тільки у Києві. <...> Але на активні дії зважилися не всі з тих, хто тоді зібрався, й не одразу.

Ми тоді навчились тут демонстрації організовувати: це ж треба у німецькій поліції реєструвати як подію, тоді виділяють поліцейських, які вас охороняють. Це було послідовне навчання, кожен день. Звичайно, тоді домінували емоції, всім було дуже складно, але найголовніший рецепт від занепаду духу і від негативних емоцій – багато працювати. Це був серед волонтерок моїх знайомих головний рецепт. Починаєш панікувати – ти просто мало робиш, роби більше. <...>

Мені так трапилося, що мій робочий проект закінчився 18 лютого. Я підприємець, працювала у клієнта. І от 18 лютого 2014 року закінчився проект, я начебто маю б радіти, але якраз побачила ті кадри розстрілів – у банку, на великому екрані, і це було жахливо. І тоді я вирішила, що мій чоловік піде далі заробляти гроші у своїх проектах, а я займуся тим, у чому я зможу найбільше допомогти. Як виявилось, у мене добре виходило організовувати технічний менеджмент допомоги.

<…> Я сама, ще поки працювала, спробувала, коли було доволі спокійно, розслідувати корупційні зв'язки. Я знаю німецьку, знаю, які тут є бази відкритого доступу до даних підприємств. Я трошки там познаходила різних корупціонерів або дивних способів організації підприємств, багато слідів вело в Дюссельдорф. Я шукала на цьому ґрунті спочатку якихось колег в Україні для співпраці, хто, можливо, був би зацікавлений в розслідуваннях. <…> Я також дізналася, що в німецькому «Дойче банку» були рахунки – кореспондентські рахунки Януковича і його команди. А це було насправді протизаконно вже з точки зору німецького права. Це корупція, але вже німецька корупція. Я думала, що, можливо, буду подавати в суд, чи щось таке, і шукала в Німеччині юристів. Але це перестало бути нагальним, коли почалися поранення. Я вирішила: хочу помогти людям тут і зараз, тим, що поранені, і я той проект закинула.

Тоді другий мій проект був такий: я з Чернігівської і Полтавської областей (я сама з Полтави) просто позбирала через своїх знайомих, родичів свідчення, дані про тих, хто був побитий чи поранений. Ми надавали їм приватну допомогу.

Місцеві активісти, не ті, що до Києва поїхали, а ті, що на місцях були?

Так, про них менше знали, і, власне, про них я зібрала інформацію, принаймні на полтавському Майдані про всіх дізналась, крім одного, про котрого в мене було недостатньо даних, а пізніше виявилось, що це був мій колега по навчанню. Взагалі, ми доволі добре одне одного знали, він якось маскувався, це було дивно. Отак от по двох областях зібрала поранених.

Це ще за січневого загострення?

Так. І до 18 лютого, безумовно. Це був січень ще. Цей проект я реалізувала сама, плюс ще з України допомагали мені двоє людей. Через Фейсбук змогли один одного знайти і допомагали мені розподіляти гроші. Я переказувала, а там уже конкретні маленькі суми переводили конкретним постраждалим, видзвонювали їх тоді, коли я сама не могла з Німеччини видзвонювати. Це була невелика робота, якою я займалася паралельно зі своєю власною роботою на повний час.

<…> Також, ми коли на Майдані були, ми пробували якось організувати потужнішу силу. Я обійшла на Майдані всі ініціативи, з усіма познайомилась, поспілкувалась, шукала собі подібних, напевно. Тих, хто шукає конструктиву, хто, можливо, трохи більше освічений, хто хоче чіткого плану і чітких конкретних дій – для реформ, для більш сильного громадянського суспільства, для більш ефективної держави. <…>

Це був «Громадський сектор», там була Оля Галаба, Андрій Міаковський, Оля Сало – багато, багато людей, одним словом, тусовка молоді. <…> Частково там були люди з-за кордону, ті, що приїздили так само, як я, на певний період в Україну. <…>«Громадський сектор» робив дуже класні творчі проекти, мистецькі.

<…> Потім я почала помічати, що відбувається закулісна робота і приймаються закулісні рішення – декларації про те, що ми прозоро всі рішення приймаємо, що всі ми рівні, що міняємо систему. Я, мій чоловік і ще кілька наших знайомих – Юрко Міндюк, Юрко Гончаренко – ми це реально помітили. Ми це почали озвучувати,

тому що рання пташечка, коли треба одразу припиняти це неподобство. Хтось пізніше рішення приймає десь за кулісами, ще якесь фінансування від депутатів з'являється, незрозуміло, на яких засадах.

<...> На жаль, у «Громадському секторі», і взагалі серед українців, серед волонтерів, тих, що ми знаємо, що не були за кордоном, масова помилка в тому, що вони це терплять. Типу, їм можна щось трошки більше дозволить. А це велика помилка. Власне, це було про громадську частину, мирну.

Потім, коли вже почалися масові поранення, я почала користуватись Фейсбуком… Власне, я перед самим 2014 роком зареєструвалась на Фейсбуці. До того не хотіла на ньому взагалі бути, тому що не подобається мені ані публічність, ані те, як вони з особистими даними поводяться. Але тут просто мусила.

Фейсбук був інструментом.

Так, це був основний інструмент роботи, головніший за телефон. Це був етап спроб і помилок, коли пробуєш, шукаєш людей, кажеш, що ти хочеш, і шукаєш когось, хто би міг тобі з цим допомогти. І, дійсно, знаходиш по всьому світу ресурси, контакти. Слухаєш уважно, як людина говорить, чи що інші про цю людину говорять, дивишся, які дії ця людина робить, і на основі начебто незначних даних робиш висновки… Бо ти ж не знаєш людину ні у житті, ні її біографію. Так перевіряєш. <...>

І хоч нас і зібралось десь 20 у січні, якщо не помиляюсь, може, двоє чи троє хіба що зайнялись допомогою, і то не так щоб аж дуже активно. Зрештою, кожен себе знаходив сам, чи знаходив якусь ініціативу чи спосіб долучитись. Одна людина, принаймні фінансово, стабільно допомагала. І я їй дуже за це вдячна.

Почалося все з лікування, пізніше з'явився склад, збір речей. Я шукала, знайшла кількох людей з різних країн. З України була Оля Чуйко◆ – я отримала кілька рекомендацій до неї. Я і з іншими людьми пробувала, їх не буду називати, з ними не було такої ефективної взаємодії. А Оля Чуйко відрізнялась від усіх, тому що дійсно робила, дійсно організовувала. <...>

Це було вже після 18 лютого. Ще був Дмитро Атаманюк із Франції*, він нам допомагав, саме на лікуванні хотів сфокусуватися. Допомагав більш організаційно.

Я шукала способи людей відправити на лікування, і мені трапилась можливість – натрапила на контакт українського лікаря в Німеччині, котрий сказав, що він домовився зі своїм начальником про те, що вони пролікують безкоштовно трьох поранених, але певного профілю. Мені потрібно було знайти саме такого профілю поранених, і для цього потрібна співпраця, безумовно, з українською стороною. <...> Я шукала всіляких контактів, і я їх зрештою знайшла, і це була Оля Чуйко. Було дуже непросто організувати транспортування, особливо для тих, хто мав поранення ніг, і хто не міг у літаку сісти на одне сидіння. Також це був фандрейзинг – потрібні були гроші на квитки.

Це перше було таке перевезення? Ішлось про трьох людей?

Спочатку про одного, перший у нас був Анатолій Адамовський. Він на Майда-

---

* З асоціації «Aide Médicale & Caritative France-Ukraine» (AMC France-Ukraine).

ні всі ініціативи обійшов, дуже пробивний. Він і сам активно шукав можливості лікування, 18 березня прилетів, і його було проліковано.

Можна назвати установу, яка погодилась це зробити?

Так, це лікарня Святої Марії у Франкфурті.

Державна чи приватна клініка?

Формально – це благодійна організація.

Керівництво цієї лікарні мало змогу самостійно прийняти рішення про безкоштовне лікування?

Так, це було за рахунок власного бюджету, за що їм велика подяка. Тому що це було комплексно: і протези, і титанові штифти, всі матеріали, котрі потім залишалися в кінцівках. Це є робота дуже дорога. Оперативне втручання, наркоз. Перебування в лікарні коштує 700–800 євро на день у таких серйозних випадках. Це була величезна допомога.

Мушу сказати, що такої готовності допомагати було дуже багато на Заході. Більшість пропозицій була втрачена саме через те, що українці дуже погано організовують працю через те, що проґавлюють можливості. Була пропущена можливість розвернути два канадські польові шпиталі в Києві буквально на наступний день після 18 лютого.

Надходила інформація відомим українським політикам, котрі дотичні до медицини. Вони нічого не зробили! Я розумію, що люди, необов'язково ті, хто отримує інформацію, не в змозі це самі організувати. Але проблема в тому, що вони не сказали тим, хто міг би організувати, не озвучили це. Можна було озвучити – піти на телебачення, розказати: «От є така пропозиція, потрібно таке зробити». Уже б знайшлась купа добровольців, хто б це організував конкретно, і щоб процес було розгорнуто. Натомість от таке недбальство. Коли дізнаєшся про внутрішню кухню – звичайно, дуже прикро, тому що скільки всього було пропущено – і волонтерами, і політиками, всіма.

До появи першого пораненого я майже місяць працювала, дуже багато дзвінків робила, шукала, хто б міг це зробити. На щастя, знайшлася Оля, саме вона збирала епікризи. На той момент усі збирали епікризи, але для того, щоб епікриз у Німеччині був прийнятий, то його потрібно перекласти, треба розпізнати, що там написано. Я дізналася у консультаціях із німецьким лікарем, яка, власне, інформація потрібна для того, щоб клініка прийняла рішення: приймають цього пораненого чи ні. Мені потрібні були чіткі відповіді на 5 запитань, потрібні були якісні рентгенівські знімки. На жаль, як потім показав досвід, мені потрібно було на кожного пораненого чи не разів п'ять повторювати запит. Тобто п'ять інтеракцій з волонтерами, щоби з'ясувати п'ять питань. Бувало, що присилають рентгенівський знімок, котрий взагалі не читається. І так кожного разу йшло кілька днів на повтори. Але я алгоритмам роботи вчилась. Якщо я була би професійна людина, котра з медициною мала до того справу, не треба було б, можливо, вчитися, а я вчилася.

Ви орієнтувались тільки на Німеччину?

Ні, я орієнтувалась на різні країни. Під час першого випадку ти відпрацьовуєш

все. Зрештою, в Німеччині я організовувала лікування для 18 людей. З них не всі поїхали, поїхали, здається, 14. Були люди безвідповідальні – саме з поранених.

Які відмовлялись?

До останнього казали: «Їдемо, їдемо». Я на них дуже багато часу витратила, все було організовано, потім в останній момент вони не їдуть. Було й таке. Різні були поранення, і приймали по всій Німеччині різні лікарні.

То вже не мало відношення до Франкфурта, тому що кожна клініка має свою спеціалізацію. Я підшукувала правильну клініку. Були і в Потсдамі, і в Мюнхені. Складно дуже узгодити час лікування взагалі, і щоб профінансували, чи зі знижкою зробили, чи щоб раніше прийняли – саме для українців. Робили дуже часто знижку. Якщо я собі шукатиму таке лікування чи операцію, я, швидше за все, матиму чекати півроку, а тут було все значно швидше, і люди йшли назустріч. Дуже багато разів.

Чи вам допомагали? Чи шукали ви місцевих, волонтерів додатково? Чи потрібно було організовувати волонтерський супровід?

Так, це слушні запитання. Відповідальну роботу – її не можна було віддати комусь. Це мала бути людина на постійній основі, котра дійсно несла відповідальність за конкретного пораненого. У цьому волонтери не могли бути помічниками, тому що в усіх людей якась робота чи ще щось.

Але волонтери – це був ресурс надзвичайно цінний. Уже людина прилетіла, я зустрічала, як правило, сама. Я робила закриту групу (у Фейсбуці) для допомоги конкретно у Франкфурті, а потім користувалась іншими групами для налагодження роботи в інших місцях. Публікувала потреби, давала телефони, свою сім-карту. Підтримувала переважно телефонний контакт і займалась серйозними питаннями, типу взаємодії з лікарями і лікуванням. А натомість провідувати, можливо, пожертви зібрати, одяг – це все я передавала волонтерам. Публікувала потреби, ми складали розклад, хто кого коли провідуватиме. Пожертви збиралися потрошку, невеличкі кошти.

Адресно, окремо на кожну людину у тому місці, де це відбувалось?

Так. Приходили, спілкувалися, переважно це були жінки. Це було дуже потрібно і дуже добре, що люди підтримували, і все було більш-менш організовано. Моє було бажання, звичайно, поставити це на серйозну основу, щоб була серйозна організація. Можна сказати, що це частково було досягнуто, тільки не такою мірою, як мені би хотілося.

Але все ж ми заснували організацію – Міжнародну асоціацію підтримки України, – семеро людей із різних країн. Це Німеччина, Австрія, Франція, Словаччина, може, когось ще забула. Ну, і Україна, звісно. Було круто, були меморандуми про співпрацю з авіаперевізниками, із транспортними перевізниками.

На рівні такої організації працювати стало легше?

Так. З українського боку, з німецького – теж хотілося, щоб були філіали, але, з іншого боку, вимоги до стійкості й серйозності організації в Україні і в Європі відрізняються. Те, що для України вважається дуже стійким і стабільним, за євро-

пейськими загальноприйнятими критеріями роботи це все ще кризовий менеджмент. Потрібно було далі розвиватись, щоб були стабільні філіали за кордоном.

Наразі цього нема? Незважаючи на те, що вже кілька років функціонує фонд?

Я точно не скажу. Бо вийшла з організації, написала ще рік тому заяву. <...> Я вже не можу стільки волонтерити, і так само інші. <...>

Як довго перебування постраждалих у Німеччині тривало? Чи все закінчувалось, коли виписували з лікарні? Чи потрібно було ще, наприклад, амбулаторне лікування?

Дуже різні історії. Залежало від випадку. Часто бувало, думали, дуже довго буде тривати, а буквально через п'ять днів виписували. Потім ще пару разів навідувались до лікарні, але часто цим і обмежувалось, хоча спершу здавалося б – такі складні операції… Там же ставлять штифт, цілий шматок стегна замінюється титановим штирем. Було неочікуване, бувало, на наступний день після операції казали: «Все, вставай, ходи, розробляй собі ногу». Дуже швидко відбувалася реабілітація.

Такий підхід – що нічого лежати, треба розробляти, – є в медицині західній. От день полежав – і добре, тепер давай працюй рукою-ногою. Але добре, що в цих випадках були доволі швидкі одужання. Розміщували поранених частково в себе, тривало то не дуже довго. Потім з багатьма із поранених залишався дуже хороший контакт. У мене була одна родина розміщена, але інші розміщувались у наших волонтерів.

До поранених приїжджали родичі?

Так. Також паралельно до нашої цілком приватної ініціативи була ще й державна програма лікування. І то були значно важчі поранення, були часто люди без свідомості, з черепно-мозковими травмами. Розподілялись по трьох клініках – військових шпиталях Німеччини. Кобленц, Штутгарт і Берлін. До цих поранених я не маю відношення. Вони з'явилися трошки пізніше. Кожного разу по 20 людей привозили в Німеччину. Там було значно довше лікування, були теж у кожному місті свої волонтери. <...> Зокрема, була німкеня, котра для свого задоволення вивчила українську мову і прекрасно говорила так, що не розпізнаєш, що для неї не рідна українська. От така талановита жіночка, звуть її Ноель Ульман.

Це щодо лікування. <...> Потім лікування тривало, але ми ще пробували надсилати гуманітарку маршрутками. Цим займалися всі, це дуже рано почалося. Надсилали медичні засоби для лікарень, навіть просто бинти, пелюшки. Це було дуже масово. В людей постійно поставало питання: як це возити, тому що часто були великі об'єми і хотілося оптимізувати – не витрачати багато коштів на перевезення. Також возили одяг, військову форму, броніки, каски. До літа 2014-го ми собі теж думали, як би це організувати ефективно.

Я домовлялася з кількома німецькими волонтерами з Мюнхена, з Берліна, з Кельна, з Гамбурга, з Франкфурта про те, щоб ми централізовано відправили велику вантажівку. Розподілене по всій країні, або по регіонах, і в сусідніх країнах теж – збирати в одному місці і відправляти за раз. Було дуже складно цього навчитись. Перший раз витратили дуже багато коштів на саму внутрішню німецьку

логістику. Я свої кошти витрачала – неефективно було. Потрібно було навчитися оформлювати митні декларації.

З українського боку наші колеги вчилися розмитнювати, шукали кошти на склади. Вийшло про все домовитися в перших числах серпня 2014 року. Нарешті відправили повну вантажівку. Там були і медичні засоби – милиці чи витратні матеріали типу пелюшок одноразових, але й багато було медичної техніки: тренажери для реабілітації, медичні меблі. Перший, дуже складний проект.

Одержувач з українського боку – асоціація Олі Чуйко?

Так. Для цього ж і заснували організацію, зокрема. 7 липня була зареєстрована організація, і вже через місяць прийшла вантажівка. Ми хотіли передавати все адресно і офіційно – під документи і конкретним лікарням. Якщо вдаватись до інших способів – значно вище імовірність, що розкрадуть.

Хотілося все системно організувати, щоб була офіційна співпраця з клініками і щоб можна було передавати все під певні зобов'язання. Часом привозили дуже потрібну медичну техніку, і багато місяців, протягом півроку шукалися в Україні лікарні, котрі виявляли фахівців і бажання навчитись цим користуватись, взяти відповідальність, найняти техніків, щоб перевірили стан, провести по паперах. Спочатку взагалі було дуже складно, а потім уже почали звикати лікарні, головні лікарі, начмеди…

Змогли побачили, що в цьому є окрім додаткового клопоту, ще й користь.

Так. Спочатку зустрічні зобов'язання брати – це була для них новина. І я рада, що долучилася до того, щоб ця культура поширювалася. Вантаж складався з багатьох менших вантажів, від крупних волонтерів у Німеччині, частина була тут у Франкфурті дуже дрібних внесків.

Окремі люди невеличкі внески робили?

Так. І дуже складно було управляти очікуваннями. Першу вантажівку ми збирали, здається, півтора місяця. Очікували, що вона завтра вже, на наступному тижні поїде, а воно затримувалось, і люди ображалися. Одна волонтерка забрала ті всі речі. Там «побили горщики». Хтось терплячіше чекав, багато людей очікувало, що ось вони принесуть пару шкарпеток чи якісь старі ковдри в плямах – і по них буде окрема звітність. Дуже багато різних проблем у спілкуванні.

Окремий процес – коли приходять люди, пакують, сортують, викидають зайве. Дуже багато роботи було на складі, коли збираєш дрібні пожертви, дуже дрібні, дуже потрібно багато роботи, щоб запакувати, облікувати, це жах. Взагалі потрібно все облікувати, порахувати для митної декларації. <...> Зрештою, я собі ім'я на українській митниці заробила, тому що коли привозили, то знали, що не придерешся, там усе пораховано. Третю вантажівку пропускали, дізнались ім'я – і одчепились одразу. Таких вантажівок я робила п'ять. Чотири в 2014 році і остання – на початку 2015-го. Були всі збірні. Були спільні із Францією, тут у нас Ельзас недалеко, з Люксембургу трохи було. Дивилися, щоб не з Берліна везти назад до Франкфурта, потім в Україну, а щоб було по логіці. <...>

Оля знайшла партнерів, котрі надавали знижки для перевезень, це теж дуже важливо і цінно. На щастя, я дуже рада, що зараз цю роботу продовжує вже

священик української парафії. Саме там вони відправляють по 40 вантажівок на рік, вже на потоці. Ми відправили десь 30 в Україну, з різних куточків Європи, а це вже з самої Німеччини – 40. Дуже добре, я дуже рада. <...>

У Німеччині добре, якщо ти співпрацюєш із церковними організаціями. Більша довіра. Можеш тоді вже працювати з великими клініками. Тобі клініка повідомляє, коли в них міняють техніку, меблі, це все вони списують, а для України це дуже корисні прекрасні речі. Тоді ти під'їжджаєш, забираєш – і їм дуже зручно. <...>

<...> *Є складнощі на шляху волонтера?*

Так, є складнощі. Буває, працюєш місяці разом. <...> Потім в один прекрасний ранок тобі телефонують і звинувачують в усіх гріхах. Якісь закиди з'являються, тому що хтось якусь інтригу придумав. Це, на жаль, відбулося у Франкфурті. У нас була дуже велика група [у Фейсбуці], я для неї назву придумала – «Франкфуртський обоз», була другим адміністратором. <...> Ми співпрацювали, і от, в один прекрасний момент, одна людина тебе мовчки викидає з групи, друга звинувачує у зраді. Їм хтось у Києві набалакав на вушко, вони повірили. <...> Потім ми припиняємо співпрацю, яка була надзвичайно корисна для нас і для всіх – я робила технічний менеджмент, а інша людина дуже гарно фандрейзила саме у клініках. Так, як вона фандрейзила, ніхто не вмів. Коли ми працювали разом, це було класно – ми одна одну взаємно доповнювали у Франкфурті. А потім такий момент, що вона помилилась і повірила історіям про ці зради, через півроку змінила свою думку, але…

<...> Навіть не спитавши в мене нічого, повірити якимось закидам! Прийди до мене – у мене вся документація, все підшито, є вся звітність. Наче я це все робила для себе і для податкової. А так ніхто, попри запрошення, не прийшов подивитись, що ж я тут назвітувала. Натомість повірили хибній інформації. <...>

Це була співпраця дуже великої кількості людей. І німці окремо допомагали. Начебто вони непричетні, але мовчки приходять, дають допомогу, або ідуть назустріч в організації допомоги. Я перші рази перелічувала всіх, хто посприяв, буквально 50 людей по кожному випадку. Наприклад, перша вантажівка – до підготовки долучилось десь 50 людей. Всіх перелічувала у звіті на Фейсбуці, це було дуже позитивно. <...> Я просто хотіла ще більше.

Ірина Бондаренко:

«Вдруг я узнаю, что в Кобленц, в госпиталь, привозят майдановцев. Для меня это было чудом, которое состояло в том, что если я не могу туда, то мне их привезли сюда»

Я живу в Германии, город Кобленц. Предыстория: в Германии проживает огромное количество граждан Украины. Мы практически были между собой не знакомы до Майдана. И вот начался Майдан. Кто переживал сильно, стал пережи-

вать еще сильнее. Кто смог – приехал. Я знаю, многие из Германии бросили свои дела, взяли отпуска на работе и приехали на Майдан. Но это очень малая часть. Потому что все связаны работой, в Германии отпуск просто так не возьмешь. У меня плюс к работе еще маленький ребенок, дочери тогда было три года, не могла оставить. <...>

У меня было состояние, как у многих: мы следили за происходящим – «5 канал» транслировал, «Громадське» транслировало, мы отслеживаем каждую секунду, что происходит на Майдане. Мы отложили наши дела, проводим время у телевизоров. И вот, когда появились жертвы, мы очень переживали, что мы тут сидим в тепле, с чаем на диване и ничем помочь не можем. Это сейчас уже, через три года, наладились контакты для помощи, каждый нашел какую-то нишу, как он может помогать. А тогда мы были разъединены, разобщены, мы не знали друг друга, как можно и чем можно помочь. Те, кто там был, бутерброды резали, бегали, помогали, а мы тут сидим перед телевизором. Мы очень сильно переживали, кто-то плакал, кто-то истерил, кто что. Состояние просто невыносимое, когда очень хочешь помочь, но не можешь.

И вы знаете, произошло чудо. То, что Майдан – это само по себе чудо, это не обсуждается. Я тогда ходила с ощущением, что себе никогда не прощу, что не была там. Понимаю, что там не была, – и что это главная трагедия моей жизни. Хожу в этом состоянии трагедии – люди погибли, а ты тут с теплым чаем на диване. И вдруг я узнаю, что в Кобленц, в госпиталь, привозят майдановцев. Для меня это было чудом, которое состояло в том, что если я не могу поехать туда, то мне их привезли сюда. Это действительно было чудо!

Те мои друзья, которые не сильно мне сочувствовали, но видели, в каком я нахожусь состоянии в Кобленце, они так и говорили: «Ира, это чудо. Вот тебе их привезли – занимайся». Как это произошло? Во-первых, я даже не подозревала, что Центральный военный госпиталь в Германии находится в нашем маленьком городе. Мы знали, что тут есть какой-то военный госпиталь, мы не имеем к нему никакого отношения, он есть и есть. Теперь же оказалось, что он центральный. Он не в Берлине. Кобленц – маленький город, там, где Мозель впадает в Рейн, находится этот городок.

<...> Пока был Майдан, начали между собой на Фейсбуке знакомиться патриоты Украины, проживающие в Германии. Оказалось, что их много. В Кельне, во Франкфурте – в больших городах – понятно, что много. Мы начинаем друг на друга выходить, начинаются какие-то манифестации в поддержку Майдана. В Кельне, во Франкфурте, в Бонне под российским консульством. Я начинаю постепенно знакомиться с людьми. Оказывается, есть организация «Майдан» в Кельне. *Співачка* Мария Садовская, вы, наверно, слышали, она организовала это все. Там очень много было очень хороших, активных людей, и среди них была немка Ноэль Ульман, которая приезжала из Кельна на Майдан живьем, какое-то время оставалась, возвращалась в Кельн.

<...> Уже потом, когда было очень много раненых по больницам Киева, Но-

эль попросили о помощи майдановцы, которые лично с ней на Майдане познакомились, через Фейсбук попросили. Кажется, это было 11 или 12 марта 2014 года. Тогда из Киева вылетал «Боинг», который транспортировал 25 раненых майдановцев, из них 6 должны были лететь в Кобленц. Среди них был Ромочка Линдов, который находился в искусственной коме, потому что был полностью обожженный. Вы, наверно, эту историю знаете. С ним же хотел лететь, своим ходом, естественно, не в военном «Боинге», его брат-близнец Артем. Он узнал, что транспортируют Рому в Кобленц. Ноэль Ульман попросили найти жилье Артему в Кобленце, чтобы он мог ходить в больницу, ухаживать за своим братом.

Я еще не знала Ульман, она просто повесила объявление в Фейсбуке: «Жители Кобленца, пожалуйста, откликнитесь, кто может взять на проживание брата-близнеца тяжелораненого, который едет лечиться в Кобленц». Вы знаете, я, когда прочитала это объявление, была на работе в тот момент (я в Бонне работаю). Я, как только его прочитала, сразу начинаю набирать ее номер телефона. Доля секунды между тем, как прочитала и набрала номер телефона дрожащими пальцами. Я понимаю, что если позвоню, и она скажет, что уже кого-то нашла, то для меня это будет трагедия и абсолютнейшее фиаско.

Я набрала этот номер, услышала, что она еще никого не нашла, говорю: «Я беру!» И никому не отдам, мое. Она привезла Артема к нам сначала домой, потом мы подсели к ней в машину, поехали в госпиталь. Майдановцы там были засекреченные пациенты, то есть, если подойти на рецепцию и сказать, что мы пришли к раненым майдановцам, говорили, что таких нет. Поэтому узнать что-то,мы смогли только благодаря Артему Линдову, который сказал: «Я родной брат, там лежит мой брат-близнец. Я знаю, что он там точно, и не надо мне рассказывать сказки, что его там нет». Таким образом, барышня на рецепции была вынуждена связать его с братом, потому что она не имела права не пустить близкого родственника. Нас отфутболить она, конечно, может. Потому что им было дано указание, что это засекреченные, политические, все – никого здесь нет. И так Артем жил у меня, но не все время – он был здесь довольно долго, где-то полгода. А какое-то время, месяца два, может, он жил у нас.

Через Артема мы смогли выйти на то отделение, где Рома находился, а он в реанимации. Это был тяжелый период, он был между жизнью и смертью какое-то время, он боролся. Но таким образом Артем оказался нашей лазейкой в этом госпитале. Через него я вышла на врача, через врача узнала, где лежат все остальные. Не все вместе лежали. В другой реанимации лежал Владимир Гончаровский. Он не против, чтобы его упоминали в книге про майдановцев. Его прострелили 20-го числа на Институтской, прострел позвоночника, две ноги парализованы, по сей день мы с ним в контакте, ему помогаем. Он каждый год приезжает на Майдан, я надеюсь, что он сейчас тоже в пути, чтобы принять участие в памятных мероприятиях*.

Он в другой реанимации, в совершенно невменяемом состоянии, полукома,

* Це свідчення було записане 18 лютого 2016 року.

полубред, никто не знает, чем это кончится. Другие четверо раненых находятся все вместе в закрытом отделении, оно закрыто на ключ, и никто не знает – где. Через врача Ромы Линдова я все-таки узнаю, какое это отделение, подхожу туда – туда не пускают. Медсестра только разводит руками: «У нас указание никого не пускать». Врач прибегает – закрыто действительно на ключ. Чтобы он зашел туда, нужно постучать, медсестра с той стороны ему открывает ключом, тогда он заходит.

Врач на меня смотрит: «Да я и не против вас пустить, но, во-первых, карантин сначала. Бактерии украинские, которым визу в Германию никто не давал. Все приехали с инфицированными ранами и бактериями, стойкими к любому антибиотику, поэтому карантин. Но дело даже не в этом. Во-вторых, для того чтобы к ним пройти, вам нужно разрешение главврача, только так, иначе вы не попадете». И в реанимации, в которой лежал Гончаровский, и в реанимации, в которой лежал Линдов, я оставляла врачам листики, на которых писала: «Я, Ирина Бондаренко, хочу помогать раненым. Если будут вопросы, пожалуйста, звоните мне. Вдруг перевести что-то надо». <...> Тут же взаимопонимания никакого, тут не говорят по-русски, не говорят по-украински. Я оставляла везде свой номер телефона: «Ирина Бондаренко, вот мой номер телефона, живу в Кобленце, если надо перевести – я помогу. Я хочу приходить». Везде в трех отделениях, где были наши ребята, я совала эти бумажки. <...>

Сейчас уже пятый заезд. Первый – майдановцы, сейчас уже четыре заезда атошников. Люди об этом узнают, звонят в больницу, говорят, что хотят помогать. Первый ответ, который люди получают: «У нас таких нет». Если люди настойчивые, говорят: «Мы знаем, что в этой больнице есть украинские раненые», тогда они отвечают: «Звоните, эта дама вам все расскажет». Так случайно получилось. Это лирическое отступление.

<...> В закрытое отделение не пускают – карантин. Постепенно мы начинаем друг с другом знакомиться. «Майдан Кельн». Оказывается, в Кобленце есть студентки-украинки, которые хотят помогать. По всей Германии слух прошел, что попали раненые майдановцы в Берлин, Гамбург, Ульм, Кобленц. Кто к какому городу ближе, начинает бомбить звонками, чтобы помогать. В Кобленц очень многие звонили и приезжали даже в госпиталь: «Пустите нас к раненым». Им говорят: «Их здесь нет». И люди с полными сумками подарков уезжали обратно.

<...> Через Ноэль Ульман познакомилась со многими членами организации «Майдан Кельн». Познакомилась с Марьяночкой Садовской и остальными, с «Франкфуртским обозом», который еще не был «Обозом», он только собрался. Раззнакомилась со многими активистами здесь, в Кобленце, которые хотели помогать. Вот так, постепенно, образовывается сеть, но это я забегаю немножко наперед. А на тот момент, первая-вторая неделя, когда они приехали, – нас не пускают. Я бьюсь головой о стены, но понимаю, что расшибу эти стены, я туда попаду.

Но при этом брат Артем ходит в госпиталь?

Он может попасть только в то отделение, где брат. В остальные его не пускают, только к брату. Я не знаю, кто там. Знаю только Линдова и Гончаровского, потому

что они в реанимациях, куда меня все-таки пускают. А кто там, четыре человека, мы не имеем ни малейшего понятия. Но мы знаем, что там наши *хлопчики*.

Это сейчас атошникам переводчика нанимают, а тогда такого не было. И вот, я хочу, чтобы они знали, что тут есть *громада*, которая готова помогать, которая переживает, что они не одни. Но нас просто не пускают. Тогда я пишу письмо, каждому одинаковое письмо пишу: что нас много, что мы очень хотим вам помогать, очень за вас переживаем, вы тут не одни, не волнуйтесь, нас еще пока не пускают, но мы к вам обязательно прорвемся. Я оставила свой номер телефона, имя, фамилию. Вдруг у них есть там какие-то мобильные телефоны с собой, с интернетом. Каждому занесли письмо. Слава богу, медсестра хотя бы взяла у меня эти письма! Мне уже морально легче, потому что я надеюсь, что им стало легче от того, что они узнали, что они не в изоляции, что нас не пускают.

Я каждый день туда приходила, каждый день под эту закрытую дверь приходила: «Уже можно?» Потом врач вышел и с сочувствующим видом сказал: «Да я бы вас хоть сейчас пустил. Идите, пожалуйста, к главврачу. Пожалуйста, делайте официальное разрешение. Без этого разрешения я не имею права вас пустить». Тогда Ноэль Ульман, я и те девчонки, которые хотели ходить, мы все организовались, получили, как это называется в Германии, термин. «Термин» – это место и время встречи, когда можно прийти. И вместе, нашей небольшой поначалу компанией мы пришли к главврачу. Он всех нас расспросил, кто мы такие, посмотрел каждому из нас в глаза, убедился в том, что благонадежные. Потому что мало ли что, это же конфликт…

Таким образом мы получили доступ. Был сделан список людей, которых пускают внутрь. И вот, наконец, первое посещение, первый раз идем к нашим ребятам. Вы себе не представляете, наконец, нас пускают! Каждый лежит в отдельной палате. Заходим к одному. Сережа Кучменко, я уверена, что он согласен, чтобы его упомянули. Он был из сотни майдановской, которая отвечала за внутренний порядок. Все три месяца он там был.

При каждом посещении он подробно рассказывал, как они организовали внутреннюю дисциплину, внутренний порядок. Он относился к этому очень ответственно. Удивительный человек. До того был в Ираке. Потом был три месяца на Майдане. И, что самое удивительное, на Майдане он встретил своего отца. Они из Харьковской области. Сережа Кучменко до Майдана жил в Харькове, работал и учился. Его отец – из маленького села на границе с Россией. Контакт у них был такой: позванивали, жив-здоров, хорошо. И вот они совершенно случайно оказались на Майдане, оба оказались ранеными, оба потом лежали на Костельной, в католической церкви, которая в лазарет превратилась. Сережа был не сильно ранен, по сравнению с остальными, угрозы жизни не было. Его достаточно быстро выписали, он пошел на выздоровление. Не долечив раненую руку, он пошел добровольцем на фронт. Все это время мы были с ним в контакте. Наша *громада* даже тепловизор закупила ему, отправила. Он только недавно демобилизовался, пытается вернуться к гражданской жизни. Сережа Кучменко. К нему первому зашли.

Зашли дальше к другому раненому. Не буду говорить его имя и фамилию, потому что не уверена в том, что он хочет этого. Это был сотник Хмельницкой сотни. Кому надо, тот узнает, кто это. Удивительнейший человек! Вот он, когда рассказывал о Майдане, это было что-то особенное. Он знал Майдан и снизу, и сверху, и снаружи, и изнутри. Он как сотник участвовал в *нарадах*, обеспечивал свою сотню, чтобы они были накормлены, чтобы помылись. Рассказывал, как это все организовывал. Их сотня выходила на пикетирования, когда суды были. Он тоже рассказывал, как это все проходило и организовывалось. Их сотня завалила памятник Ленину. Он тоже об этом подробно рассказывал. Это было настолько интересно!

Мы вместе с ними поминутно, почасово переживали Майдан. Они хотели этим делиться – оно так свежо, так болит. Мы жадно ловили каждое слово, мы хотели это знать, слушали. Но первая встреча, когда первый раз мы увидели пана сотника, буду так его называть (тяжелое ранение ноги у него было), запомнилась… Он читал Шкляра «Залишенець». Первые наши слова: «*Слава Україні*!» Он: «*Героям слава*!» Разговор сразу не о его ранениях, о том, больно ему или не больно, а о том, что: «*Ми, тут у Німеччині, ще будемо всі разом "Кобзаря" перечитувати*». А ми: «*Так, будемо разом "Кобзаря" перечитувати!*» Потом, конечно, уже знакомство, вопросы о том, что принести, что можно приносить. Далеко не все, оказывается, можно приносить, домашнюю еду нельзя приносить. Это закрытое отделение – только купленное, только фрукты, овощи, печенюшки запакованные, стерилизованные.

«Майдан Кельн» тогда много денег насобирал, благодаря этому интернет сделали. Кстати, консульство украинское подключалось. Это, прежде всего, Владислав Егоров. Они сейчас переехали в Дюссельдорф, а тогда были в Бонне. Не так уж далеко от Кобленца. Тоже приезжали. Они часто присылали своего работника Сашу Копчика, он приезжал, тоже что-то привозил, интернет-карточки делал. У кого была интернет-карточка от консульства, у кого-то – от «Майдан Кельн».

Интернет у них уже был, стали нас запускать – пошла помощь, пошли денежные вливания. Кто-то давал деньги наличкой мне, чтобы я им покупала *смаколики*. Я их пожелания собираю, кто что хочет, покупаю. Кто-то просто хотел, чтобы вручили в конвертиках ребятам на выздоровление. Разные виды помощи были. И нас становилось все больше.

Я наперед забегу. У нас в Кобленце тоже *спілка* образовалась «Рейн–Дніпро», слияние двух рек. Наша организация – общественно полезная – в основном, помощь раненым, помощь Украине, помощь вдовам. Но тогда мы еще только начинали знакомиться, мы еще не знали, что в какую-то организацию организуемся, ее еще даже в проекте не было.

Третий мальчик (раненый) – Антон Миков. Он был ранен легко по сравнению с остальными – кисть руки. Он недоумевал, почему он в этой компании, сам не понимал. «Тут лежит Линдов, Гончаровский между жизнью и смертью, а я – со своей рукой». У него даже был вид извиняющийся: «Вы уж извините». Он очень быстро перешел на амбулаторное лечение, его перевели в открытое отделение, потому что у него единственного не было страшных бактерий. И он перешел в

категорию волонтеров – начал ухаживать за остальными. Мы подружились, дружим по сей день. Он ухаживал за ребятами, это великолепно! Стал их близким другом. Особенно с Вовой Гончаровским они подружились, он его называл дядя Вова. Дружат по сей день. Это было очень трогательно.

И еще одна палата. Не называю имени раненого. Мы туда заходим в таком ощущении, что шкуру с себя сниму, все отдам, но тебе помогу, вот в таком состоянии мы туда заходим. И видим человека настороженного, который делает шаг назад, пугается, говорит: «А вы только майдановцам помогаете?» Мы растерялись, мы же знаем, что тут майдановцы. «Не знаем, а что?» – «А я с другой стороны баррикад». Мы растерялись. Мы еще не готовы были бросаться на шею человеку, который был с той стороны баррикад. Тем не менее, мы видим молодого парня, с открытым лицом, с хорошими глазами, с одним. У него серьезная черепно-мозговая травма, одного глаза нет, пол-лица нет. Все это перевязано. И вот этот один глаз, который остался, на нас смотрит. В общем-то, хороший глаз.

Мы тогда растерялись, но сказали, что пострадали все, и мы помогаем всем, кто пострадал. Это было вслух сказано. Мы еще не успели даже подумать, но сказали вслух, чтобы его успокоить. Мы тогда еще были морально не готовы принять такое положение вещей, что мы помогаем всем. Мы были очень разделены, злы на «Беркут», на тех, кто обстреливал, и мы не знали, кто перед нами. Но вслух это уже было произнесено: «Мы помогаем всем, кто пострадал». И только потом мы узнали этого человека поближе. Благодаря ему началось примирение. Благодаря ему начался путь душевный внутри, когда стало возможно примирение. Этот мальчик был тем пушечным мясом, которое ставили перед «Беркутом».

Внутренние войска срочной службы?

Совершенно верно. Он просто выполнял свой долг. Мы потом с ним общались. Он не был ни за Януковича, ни за «титушек», ни за Антимайдан. У него служба такая, его там поставили, он тоже пострадал. Ему сделали искусственную часть лица, искусственный глаз. Со стороны, на расстоянии пяти метров даже не заметишь. Это целое искусство. Этот протез должен был соответствовать другой части лица. Он тоже перешел на амбулаторное лечение, и он подружился с Антоном Миковым. Они вместе ухаживали за Володей Гончаровским. Уже никто не вспоминал, что он по другую сторону баррикад был. С Антоном они иногда спорили. У них были теоретические споры: не за Януковича или против Януковича, а о том, каким вообще должно быть общество. Парень, который по ту сторону (МВД), говорил о законности, что нужно, чтобы все было по закону. Поэтому он там стоял, у него такая работа, его там поставили. А Антон ему объяснял: как же с такими законами, что с видеокамерой на улицу нельзя? Теоретический спор у них был, просто за чашечкой кофе или за пивом, причем по-дружески. Когда они уже расслабились, стали друзьями, разговоры были такого плана: «Мы по вас вот этим стреляли. А мы по вас вот этим».

И это было удивительно. Они нам показали, что примирение возможно. Конечно, мы продолжали за ними ухаживать. Тот, который был сотником, все

рассказывал, я говорю: «Хватит рассказывать, это в какой-то момент забудется, прервется. Надо писать!» Он сказал: «Как же писать?» У него с компьютером такие отношения, что он одним пальцем будет долго писать, буквы искать. Говорю: «Я буду секретарем. Диктуй, я буду записывать». И вот таким образом – на его компьютер, на мой это не попадало, какую-то часть истории он успел надиктовать. Я успела ему набрать текст. Надеюсь, что это когда-то опубликуют. Потому что подробно, интересно. Он умница большая.

Ребята, которые амбулаторными пациентами стали, они перебрались жить вне госпиталя?

Это тоже интересно. Антон, который с ранением кисти… Вы знаете, так символично, что он сегодня был ранен, только три года назад. Двое были ранены сегодня – Рома Линдов и Антон Миков. Они на Шелковичной 18-го были ранены. Антон сам попросился на амбулаторное лечение и жил у одного из наших волонтеров дома, у Артура Фредикинга, который, кстати, наш журналист. Он и в Украине много лет журналистикой занимался. Антон у него дома жил, а тот, который со стороны МВД, ему МВД оплачивало недорогую гостиницу, рядом с госпиталем, так он жил там.

МВД тоже заботилось о своих.

Заботилось. Оплачивали гостиницу. Но само лечение в Германии – это программа государственная, которая оплачивается Германией и по сей день.

Потом Володя Гончаровский перешел на реабилитацию в другую больницу. Это было открытое отделение, обычное. У нас была возможность вывезти его в город, показать город. К нему стали приезжать люди из разных городов. Когда он оказался на воле, так сказать, то катали его тот же Антон, который был ранен, а теперь стал волонтером, и тот же парень из МВД, который стал волонтером. Мы все вместе катали Володю Гончаровского по городу, *у візочку* инвалидном. Он к своему *візочку* привязал флаг Украины на палочке. Во-первых, для того, чтобы его было видно, он же сидячий, чтобы никто в него случайно не въехал. И чтобы все знали, кто едет. Вот мы его так возили по городу, люди его видели и кричали: «*Слава Україні!*» А он отвечал: «*Героям слава*!» Вот такой человек ездил у нас по Кобленцу. Это было замечательно.

<...> Прекрасное было время, мы по нему ностальгируем. Действительно хотелось сорвать с себя шкуру, отдать им все и помочь. Мы же были наивные, думали, что вот соберемся, еще чуть-чуть поднатужимся, поможем нашим мальчикам и заживем хорошо, все у нас будет по-новому. Мы еще не подозревали, что это первый заезд, а потом будет второй, третий, четвертый, пятый, война. А тогда, это был накал всего прекрасного, что есть в душе человека.

<...> Мы все познакомились наконец-то. У нас есть сеть германская в Фейсбуке. Мы знаем, в каком городе какие организации, кто в этих организациях самый активный, что происходит. Кстати, Посольство Украины в Берлине летом 2015-го года устроило встречу всех украинских общественных организаций по помощи Украине, просто для того, чтобы мы перезнакомились. Они

предоставили помещение на два дня, организовали мониторинг, программу. Кто хотел, тот находил знакомых, где переночевать. Мы туда поехали (мы тогда уже оформились как *Спілка* «Рейн – Дніпро»), со многими людьми, с которыми были знакомы только по Фейсбуку, познакомились лично. И это был очень важный шаг, мы, наконец, друг друга узнали. <...>

Первым у нас выписывался сотник, а он столько много нам всего рассказал, он стал таким родным. Помню момент, когда он должен был на следующий день вылетать: я прихожу к нему, собираю сумку. Тяжело очень. Я понимаю, что человек уезжает, и я никогда больше его не увижу. Каким образом я его увижу? Я не поеду в Хмельницкий, он не приедет сюда. Лечение окончено, каждый будет своей жизнью жить. Я собрала ему сумку, и, когда вышла от него, меня прорвало, я проплакалась, закрылась при этом, чтоб меня никто не видел. Вышла – а у меня это все видно на лице, красная, заплаканная. В этот момент Артем Линдов вышел из реанимации от своего брата. Тогда еще Ромочка был в реанимации. Около лифта увидел меня: «Что с тобой?» – «Не обращай внимания, я тут сумку собирала пану сотнику». Он на меня посмотрел – с большим удивлением. И говорит: «Своему брату я буду сумку сам собирать».

<...> А Володя Гончаровский, какое-то время он оставался в реанимации, бредил, совершенно тяжелое было состояние. Мы не знали, как ему помочь. Спрашиваешь его: «Володя, что тебе, как тебе?» А его несет: воспоминания, еще с детства. Человек был, как модно сейчас говорить, в неадекватном состоянии. Мы искали в его глазах, когда он вернется в нормальное состояние, чтобы войти в контакт хотя бы, чтобы узнать, что за человек, что ему нравится, что не нравится, что его может порадовать, какая конфета, какой фрукт. И когда мы впервые увидели в его глазах какую-то связь с реальностью, мы так обрадовались. «Володя, что тебе принести?» Володя говорит: «У тебя выварка есть?» Думаю: это он бредит, или что? Но ему говорю «есть», хотя у меня ее нет, но, думаю, – достану. Он говорит: «Вот завтра мне принесешь эту выварку, знаешь, в которой белье вываривают. А простыня белая у тебя есть?» Я говорю «есть», хотя у меня нет, думаю, заберу у соседей белую простыню. «И что?» – «Вот завтра принеси мне эту выварку – счастья туда положи побольше, простыней прикрой, чтоб оно не разлетелось!» И вот тогда мы поняли, что он адекватен, что он вернулся.

Так началось наше знакомство с Володей Гончаровским. После этого разговора мы стали знакомиться: что тебе принести, что тебе нужно. Он в тяжелом состоянии был. Но сила духа поражала. Врачи ему сказали: «Прострел позвоночника, ноги всегда будут парализованы». Они к нему пришли, когда уже перевели его в закрытое отделение, после операции, уже несколько операций было. Пришли и сказали: «Ты ходить никогда не будешь». А он на них посмотрел и сказал: «А вот и буду!» Потом у него была неделя сильной депрессии. До того у него была надежда, а тут – забирают. Он погрузился в очень сильную депрессию. И вы знаете, волонтерка, которая ухаживала за ним в Киеве, когда он был в киевской больнице, она к нему приходила. Эта девочка срочно сделала визу, прилетела и сидела рядом с ним, держала его за руку, чтобы вывести его из состояния депрессии.

И таки вывела! Потом он стал тренировать ноги, одна больше парализована, другая меньше. Дотренировал до того, что стал немножко приподнимать, что, как говорили немецкие врачи, невозможно. И вот они заходят, а он показывает: «Видали? Буду ходить!» Он привел их в совершеннейшее недоумение.

Еще чем наши ребята удивляли немецких врачей – тем, что боль терпят хорошо. Вот после операции все ноют, стонут, им надо обезболивающее. Многие наши ребята, атошники, потрясали тем, что: «Не надо мне обезболивающее. Было и хуже. Потерплю». Это вызывало уважение и потрясение.

<...> Рома Линдов – это отдельная история, был между жизнью и смертью, а сейчас побеждает на Играх героев. Игры героев никогда не объявляют победителя, как бы побеждает дружба. Но те, кто там принимает участие, знают, кто победил. Ромочка Линдов на нескольких играх был победителем, а тут не знали, выживет или нет, полтела обожжено. Потом, когда он приходил в чувство, когда огромное количество пересадок кожи было позади, когда начинается период тренировок, каждое движение – дико болезненное, потому что любое натяжение кожи – это сильнейшая боль. И он вопреки этой боли, просто потрясая всех физиотерапевтов, делает все эти движения. Тренируется...

Я видела, как его брат Артем тренировал, когда он еще был в реанимации. Полностью закрыты все раны, ни одна часть тела еще не освобождена, повязки специальные, ожоговые. Когда наконец-то освободилась кисть руки, что делает Артем? Он в эту кисть дает Роме резиновый кружочек и говорит: «Качай!» Роме больно, а Артем над ним сидит и говорит: «Качай!» Так он его тренировал и дотренировал до того, что Рома сейчас и сильнее, и смелее, чем многие другие люди, у которых все в порядке. Артем у нас жил, а у нас в Кобленце лондонский климат, серость, сырость. Март, будет три года, как это все началось, мы продолжаем ходить к раненым. Вот в марте сырость, серость, вскакивает Артем и перед тем, как бежать в больницу, он меня спрашивает: «Где здесь окунуться можно?» – «В смысле, окунуться?» – «Ну, речка какая-то». – «Вот же ванна, Артем». – «Не нужно мне ванну». Окунается, потом бежит в больницу. Это такая сила воли.

До сих пор, если бывают моменты слабости, как у всех, мне достаточно вспомнить братьев Линдовых, и становится просто стыдно. Думаю: «Так, не раскисать». Это люди, которые нас научили, как жить надо и как к жизни относиться. Уникальные люди. Я очень благодарна им, что они есть, и что я имела счастье соприкоснуться с ними, быть знакомой. Замечательные люди, самые лучшие. А тот парень со стороны МВД, он к нам приезжал с дружеским визитом, недавно это было, осенью. Он приехал не только с дружеским визитом, но и еще показать протез.

<...> Возвращался к врачам только он. Еще один атошник Игорь Павлов возвращался к нам с дружеским визитом, но к врачам не ходил. А вот тот парень – со стороны МВД – он приезжал, мы с ним встречались, рады были видеть, дружим.

<...> Вот сейчас пятый заезд. Ждем шестой.

Сколько через этот госпиталь прошло украинских раненых?

На сегодняшний день 25 человек прошло. Недавно подсчитывали.

Обычно это особые, тяжелые случаи?

Да. Теперь это делается так: на «Боинге» прилетают немецкие врачи в Центральный военный госпиталь, там отбирают ребят, увозят их обратно. У каждой больницы своя специализация. Кобленц больше берет тех, кому надо кости лечить, кости наращивать. А в Берлин попадают те, у кого полостные операции. <...>

***

Мне 44 года. Я в Германии с 2001-го. Жила до этого в Киеве, работала во Французском культурном центре. Когда переехала в Германию, то, слава богу, взяла штурмом Французский культурный центр в Бонне и продолжаю работать в такой же организации, только в Бонне. Это большое счастье, потому что не каждый эмигрант может попасть на новом месте в ту струю, в какую он хотел. С 2001-го живу в Кобленце, с 2003-го работаю во Французском культурном центре. С марта 2014-го жизнь моя круто изменилась, я стала волонтером и с тех пор бесконечно езжу в Центральный госпиталь в Кобленце. Вот, собственно говоря, самое главное.

Віолета Матічин:

«Опіка полягала в тому, що ми надавали переклади, збирали кошти, забезпечували хлопцям інтернет, привозили їжу»

Ми самі з заходу, з Закарпаття, з родиною переїхали до Німеччини після навчання у Львові. Спочатку я жила в Східній Німеччині, а тепер ми з чоловіком переїхали до Західної Німеччини і живемо в Ульмі. Тут, в Ульмі, у нас є українська громада, яку було засновано в післявоєнний час. Тут були табори для остарбайтерів-українців, яких вивезли під час війни на примусові роботи. Пізніше до них приєдналися політичні біженці. Так було засновано українську громаду, яка існує до сьогоднішнього дня. Вони побудували після 1950-х років власну греко-католицьку церкву, яка розташована на території Нового Ульма. Наша громада є історичною цінністю, для Німеччини її збереження також є важливим, для українців, які сюди потрапляють. Дуже багато родин, які переїхали в інші країни світу до інших громад, пройшли через табір у Новому Ульмі.

Зв'язки, які має громада Ульма, широкі, по всьому світу?

Так, дуже багато родин мають тісні зв'язки через, наприклад, таку організацію, як «Пласт» (Мюнхен), вони далі перемістились у різні куточки світу, до Америки, до Канади, дуже багато родин поділені. Хоча можна сказати, що історична громада вже дуже маленька, дуже багато людей вже померло, вона чимдалі зменшується тут, на території Нового Ульма.

Що стосується ситуації, яка виникла в Україні, і Майдану, то наша історія починалася не з того, як ми доглядали за нашими хлопцями на Майдані. Вона

почалася набагато раніше, коли тільки виник Майдан. У той момент наша громада почала ставити собі запитання, як ми можемо допомогти? Громада скидалася грошима, дуже багато було вечорів, де ми збирали кошти. Ці кошти використовувалися на купівлю обладнання, якоїсь техніки для Майдану. Я би не сказала, що занадто коштовних речей – великі кошти ми не могли зібрати. Але, наприклад, устілок, вкладишів, теплої білизни, особливо, коли були морози -20 градусів. У нас у громаді були люди, які їздили на Майдан, вони виявили ініціативу везти ці речі.

Транспортували як власний вантаж?

Так. На той момент ми ще нікого не знали, хто б якось міг допомогти з перевезенням.

Чи ви знали когось в Україні? Першими були посланці з вантажами, які вони власноруч привозили. Потім якось це змінилось?

Змінилося, коли ми зібрали досить великі для нашої громади кошти – наша громада інтенсивно підтримала майданівський мітинг, який був у Мюнхені. До того ми вже робили мітинги в Ульмі, привертали увагу громадян Німеччини до ситуації в Україні, до того, що Янукович побив студентів.

Коли вийшла в нас велика збірка – кошти передали безпосередньо Руслані Лижичко на Майдан. Не тільки кошти, ми також зробили величезний плакат від нашої громади, так хотіли передати нашу підтримку Майдану України. Може, це трошки сентиментально. Це було бажання показати тим, хто там був, що вони не самі. Солідарність по відношенню до українського народу, який повстав. Були надзвичайно сильні почуття. Навіть і досі тут про це говорять. Для нас це не завершилося.

Ми і до сьогодні підтримуємо маму Романа Сокуренка*, який загинув... Натаха Мада щотижня відсилає їй особисту допомогу, яку вона може надати. Ну, в нас є перевізники, не буду казати хто, хочемо це утримати в таємниці, тому що маємо страх, що їх можуть якось заблокувати і допомогу припинити в Україну. Маємо контакти певних організацій, фірм, які нам готові багато в чому допомагати.

Що стосується майданівських хлопців, то тут я хотіла б особливо наголосити, що дізналися ми про це, на жаль, не напряму від когось, не від когось з України, а дізналися із радіо Німеччини.

По радіо у нас повідомили, що прилетів літак, що в Штутгарт привезли 5 українців, які будуть перебувати в Ульмі на лікуванні. Ми були дуже здивовані, почали один одному дзвонити, хто знає з громади, чи вони щось чули, чи потрібна якась допомога, чи потрібна підтримка. Так само підключилася громада Штутгарта, вони також почули, але не знали, як можуть допомогти. Дуже багато було дзвінків: як можна допомогли, чи потрібна якась підтримка? Насправді, це була величезна проблема, що ми ніякої інформації не отримали. І, найцікавіше, що інформація про майданівських хлопців у клініці була відразу заблокована.

Лише після того, як інформація пролунала по радіо, нам написали самаритяни**,

* Боєць батальйону спецпризначення «Азов», був поранений у бою за визволення м. Іловайськ, відправлений на лікування до Німеччини. Помер у госпіталі м. Ульм 23.09.2014 р.

** Спілка Самаритян України, Київське Об'єднання.

що з Києва просили про допомогу майданівським хлопцям. Тільки в цей момент ми отримали якусь інформацію про те, хто сюди потрапив. Нам спочатку прийшлось дуже добре узгодити, що ми є громада, ми хочемо допомогти. Звернулися до клініки і пообіцяли, що дуже конфіденційно, тільки на певному рівні будемо з ними співпрацювати, бо хлопцям потрібна допомога і особливо моральна підтримка, що насправді виявилося дуже необхідним.

А стосовно перекладу, вони ж навряд чи знали німецьку?

Для перекладу взагалі нікого не було, крім мене і декількох людей з громади, які не є медиками. Ми стикнулися з дуже великою проблемою. Я вам зараз поясню, чому великою. Терміни ще можна якось спробувати пояснити, але коли, наприклад, лікар каже тобі: «Перекладіть, будь ласка, що людині вчора вирізали око», і ти розумієш, що ця людина про такі речі не знала...

Не була попереджена, тому що не було комунікації?

Так. Не було перекладача, який би був там присутній постійно. Може, з одного боку, лікарня й не мала такої потреби. Ми тільки сказали, що, як потрібно, то ви можете до нашої громади в будь-який момент звертатися, можете подзвонити – і ми відразу приїдемо. Але вони дзвонили тільки у виняткових випадках, коли мова йшла або про підписання документів, або про пояснення того, що відбувалося вчора.

Що вже відбулось, тобто постфактум?

Так. Нас це, особливо саме в таких випадках, поставило в складну ситуацію, бо ми розуміли, що, якщо ми зараз деякі речі повідомимо людині, вона просто тут впаде, тому що про це мова навіть не йшла, що таке станеться, – наприклад, як у випадку ампутації ока. Ми стикнулися з емоційними, етичними проблемами після того, як намагалися делікатно донести це все. Ми ж розуміли, наскільки це болісно для людини. Ще одна проблема в тому, що не було там жодної людини для психологічної підтримки...

Тих, хто був би присутній постійно?

Так.

Чи дозволяли вам вільно перебувати з постраждалими, чи тільки коли до вас зверталися?

Перший тиждень – дуже мінімально, тому що вони були на карантині, на перевірці на бактерії. Це є бактерії, через які на організм не впливають певні антибіотики. У цей період нас дуже мало допускали. Якщо чесно, допускали тільки мене і тільки для обміну інформацією або для можливості допомогти хлопцям з інтернетом. Тому що це було дуже важливо. У перший період хлопцям насправді не стільки важливий був аналіз здоров'я, скільки можливість хоча би поговорити з кимсь із рідних, сказати, що вони тут, на місці, і з ними все добре. Це вони нам дозволили, але навідувати в перші тижні і потім, у подальшому, було складнувато.

Наприклад, клініка вимагала від нас, щоб ми в громаді зробили план відвідувань і давали цей план їм, щоб вони знали, хто прийшов. Але ситуація полягає в тому, що ми цього плану спершу дуже сильно дотримувалися, але потім зрозуміли, що доступ до палат мали люди, які не належать до нашої громади.

Це була військова медична установа?

Це військовий госпіталь. Випадкові відвідувачі там не мали бути. Нам, якщо чесно, певний період прийшлося хлопців застерегти від дуже великої відкритості по відношенню до людей, які приходять. Хлопці з Майдану, вони мали надзвичайно велике моральне піднесення, дуже позитивно були настроєні. Вони хотіли розповісти цілому світу про те, що вони робили, чому вони там були, і наскільки це важливо для Європи. В певний момент ми чомусь мали певний страх, що окремі групи людей у Німеччині дістають інформацію, яку, можливо, вони зможуть потім використати на шкоду. <...> Було так, що ми просили про відмову дозволу на інтерв'ю з хлопцями, тому що, по-перше, люди були у такому стані, що не могли давати інтерв'ю. А по-друге, нам було не до кінця зрозуміло, що відбувається: з одного боку – тотальний контроль над нашою громадою, з іншого боку – неконтрольовані навідування сторонніх людей або якихось медсестер, медбратів, які типово і характерно виманювали інформацію в наших хлопців, про що ми дізнавалися тільки після... У цей момент ми попросили хлопців взагалі нічого не розповідати людям, яких вони не знають. <...>

<...> Майданівські хлопці дали нам настрій, наснагу. Побачивши їх тут, ми зрозуміли, наскільки важливо, щоб ми за кордоном відстоювали права українців, показували назовні ситуацію в нашій країні. <...> І це насправді справа, яку варто підтримувати.

Розкажіть більше про безпосередні завдання, які були перед вами. Чи довго були поранені на лікуванні, які в них були потреби, що саме мала громада забезпечити?

Основну опіку над хлопцями несла я, завжди з своїм чоловіком, частково до нас долучалася громада Штутгарта. Ця опіка полягала в тому, що ми весь можливий час надавали переклади, збирали кошти, забезпечували хлопцям інтернет, привозили їм їжу додатково. Також ми просили наших громадян не бути байдужими до хлопців і, наскільки це можливо, часто їх навідувати. Ми контактували із їхніми родинами, приймали родини у себе.

Поранені доволі довго перебували на лікуванні?

Так, до 5 місяців були у лікарні. У нас двоє хлопців лежало в хірургії, троє – з пораненнями очей. Тут є професор, який працює не в самому Ульмі. Цей професор робить дуже складні операції на очах. Він брав участь у лікуванні. Один з поранених – Віталій, був у особливо важкому стані – він нічого не бачив, йому потрібна була цілодобова підтримка, догляд, який ми не могли забезпечити, і у лікарні також не могли б забезпечити в тій мірі, яка йому потрібна була. Тому до нього приїхала мама, яку прийняв місцевий священик, вона проживала у нашого священика. А жінка одного із хлопців проживала особисто у нас вдома, але була тут не дуже довго – не більше двох тижнів. Мама Віталія була цілодобово коло нього, тільки на ніч вона час від часу приїздила до помешкання. Якщо б у всіх родичів було бажання сюди потрапити, я думаю, на той момент ми змогли б забезпечити проживання для всіх, але не у всіх з них була можливість сюди приїхати.

Коли хлопцям уже було трошки краще, ми домовлялися про їхнє дозвілля. Вже коли ми показали клініці, що нам можна довіряти, що ми готові за хлопців боротися інколи навіть більше, ніж сама клініка, то отримали дозвіл на те, щоб хлопцям показати трошки місто і околиці Ульма. Я вважаю, що основною проблемою були не тільки самі поранення, а й моральний стан, в якому хлопці перебували після певного часу лікування, коли побачили, що не все так іде, як їм обіцяли. Бувало, людина трошки впадала в депресію.

У Німеччині дозволяють пацієнту перебувати тільки на території лікарні. Військова клініка не в самому місті, вона була за містом, до якого їхати десь 30 хвилин, навкруги майже немає нічого. Тому є можливість тільки сидіти в палаті, чи просто походити по лікарні, але людина через певний період уже не хоче... <...> Якщо мова йде про місяці, то це справді стає серйозною проблемою підтримання мотивації до одужання і настрою. Нам прийшлося дуже боротися за те, щоб довести лікарні, що, якщо ми їх хоч ненадовго заберемо – приготуємо їм вечерю, візьмемо хоч на один вечір додому, це для них буде мотивація швидше одужати і просто трошки підніме їхній настрій. Нам для цього прийшлося майже на юридичному рівні випрошувати дозволу, приймати певні зобов'язання: що ми несемо відповідальність фінансову і іншу, тільки щоб допомогти хлопцям. І я думаю, що це нам вдалося, принаймні з огляду на те, що контакт між нами зберігається до сьогодні. Насправді, я думаю, що нам вдалося.

<...> Зі свого досвіду або з досвіду у нашій клініці можу сказати, що ми не дуже задоволені результатами. Від початку ми не розуміли, як хлопці сюди потрапляють і що їм обіцяють, тому що хлопці нам казали одне, клініка нам казала інше. У кінцевому результаті, на жаль, хлопці повернулися в Україну не в тому стані, в якому ми очікували.

Вони мали доліковуватись в Україні?

Так. І не тільки це. Я знаю кількох майданівських хлопців, яким було потім надзвичайно важко знайти лікарів та відповідний медичний догляд в Україні. Після повернення двоє хлопців знову намагалися отримати лікування тут. Ми не могли зрозуміти, як таке може бути. <...> Справа в тому, що великою проблемою було те, що хлопці не отримали письмових гарантій того, яка допомога буде їм тут надаватися і на якому етапі вона закінчиться. Тобто хлопці приїхали сюди із думкою, що вони повністю стануть здоровими, а, насправді, повернулися назад у стані, який не був задовільний, далекий від того ідеалу, який їм наобіцяли. <...>

У вас не було контакту з тими, хто відправляв поранених на лікування, а також із тими, хто міг би допомогти після повернення до України?

Взагалі нікого не було. Ми мали тільки контакт у клініці. Нам казали хлопці, що, коли вони проходили відбір на лікування у Німеччині, інформація була їм надана, але тільки в усній формі. І ось, ми спільно говоримо з лікарями: хлопці питаються про одне, я перекладаю, а нам лікарі відповідають зовсім інше. Тобто лікарі казали, що певних обіцянок не було.

<...> І [під час лікування], наприклад, був такий момент, що спеціальний препарат закачали пораненому в око для підтримки. Відомо, що його треба буде заміняти, і коли ми з лікарями спілкувалися, нам казали, що, можливо, через пів-року-рік вони зможуть повернутися. Але допомоги лікарня більше не надавала. Мені здається, що ті хлопці, які були більш активними і які живуть у Києві, то їм вдалося отримати більш якісну медичну підтримку потім, ніж хлопцям, які не з Києва, їм для того була необхідна дуже важка боротьба.

Знаємо також від одного хлопця, що він до сьогодні не отримав посвідчення учасника подій Майдану. Але ситуація полягає в тому, що, коли вони сюди приїхали, ми дуже слідкували за документами хлопців, і коли ми їх відправляли назад, то у кожного хлопця у довідці було зазначено, що вони приїхали сюди на основі того, що були учасниками Майдану! <...>

Наша громада дуже багато юридично допомагала, намагалася допомогти довести хлопців до повного одужання тут у клініці. Як мінімум, два терміни відправки додому ми перенесли. Ми письмово зверталися до лікарні і наполягли на тому, що той стан, у якому хлопці зараз перебувають, не відповідає тому, який їм обіцяли. <...> Але це призвело до того, що клініка вже потім, у третій раз, зрозуміла, що з нами не так вигідно співпрацювати, тому що ми все ж таки будемо щось вимагати. Під кінець вони відправляли інколи хлопців, вже військових, не повідомляючи нам. Але це вже наступний етап. А на першому, наприклад, Віталій, який перебував тут із мамою і який не бачив, то ми термін його перебування подовжили, як мінімум, на два місяці.

У вас вийшла наче громадська адвокація?

Так. Думаю, тут велику роль відіграло те, що ми є громада. Що ми не від приватних осіб писали листи, ми писали саме від громади, яка є юридично тут затверджена, тож вони мали також надсилати письмову відповідь.

Але це була державна програма, для лікування не було потрібно додавати кошти, окрім як на особисті речі?

Так. Вони забезпечили хлопців, це так. Але у нас була інформація тільки про те, що виділяються величезні кошти на лікування наших хлопців, ми не розуміли, як іде поділ цих коштів, яким чином відбувається використання коштів, чи є якісь пріоритети. Ми, якщо чесно, цю інформацію ніколи ніде так і не змогли отримати.

Тільки мали загальну інформацію, яка була у пресі, що Німеччина виділила чотири мільйони євро на тих двадцятьох, здається, майданівців, які потрапили до Німеччини. Пізніше ми намагалися цю програму знайти, особливо коли мова йшла про юридичні питання. Які кошти отримала саме ульмська лікарня, чи могла вона, наприклад, зробити ще й інші операції?

Є приклад одного хлопчини-майданівця, треба було зробити протез, і нам спочатку казали, що цей протез – немає питань, зробить лікарня за свої кошти, вони наймуть одного з найкращих фахівців, які є в Німеччині. А пізніше, коли вже дійшло до того, що треба протез робити на око, почалося ускладнення, вони почали нам розповідати, що та людина, фахівець, не може приїхати, бо не вихо-

дить із певними датами, що вони запросили когось недалеко від Ульма, і це вже зовсім був інший рівень. Звісно, там і в коштах було питання, ми не могли зрозуміти, яким чином усе відбувається, чи вони дуже багато коштів використовували відразу на операції. Використання самих коштів було нелогічне і, на нашу думку, не завжди доцільне.

Загальної інформації про витрати не було?

Не було. І це було дуже шкода, і нетипово для Німеччини. <...> Пізніше використала ситуацію партія лівих, яка написала, що за німецькі кошти лікуються «нацисти» в Німеччині. Вони мали інформацію, що ці програми відбуваються за кошти від сплати податків, що привело до дуже великого хвилювання серед німців, мовляв, як же це може бути. Дуже важливо було б, щоб така інформація була з самого початку відкритою. <...>

<...> Я повинна була знайти баланс, перебуваючи поміж лікарями, які також мали певні очікування, та пораненими. <...> Це важка справа, яку я в той момент, коли ми це починали, не до кінця розуміла. Тоді був величезний ентузіазм, я тільки пізніше почала усвідомлювати, наскільки великих затрат потребує не сама опіка над хлопцями, це насправді було найпростіше – зварити їм їсти, а саме ця боротьба, бо треба відстоювати на території Німеччини їхні права.

Але на цьому рівні ви діяли громадою?

Скажімо так, громада підтримувала нас завжди фінансово. Що стосувалося потреб, які ми вже фінансово не могли самі забезпечувати, то тим піклувалася громада і також громада Штутгарта на чолі із Романом Колодієм. Вони також навідували хлопців, приїздили сюди, але боротьбу за права поранених і опіку всі довгі місяці перебування хлопців – то я могла вести. Було набагато простіше виділити в день дві години, щоб розібратися з тими справами самому, ніж на один день передати комусь. Можна пояснити людині, але якщо вона на наступний день не буде нести цю відповідальність, то треба буде пояснювати ще іншій людині.

Розділити з кимсь справи не було можливості, тому що в нашій громаді поділяються українці на людей, які працюють у Німеччині з ранку до 17–18-ї години вечора, які можуть лише ввечері або у вихідний прийти навідати хлопців, і на старше покоління, які частково вже самі хворі і не в стані. Я ж казала, що лікарня була не в самому Ульмі. До того ж від початку не було зрозуміло, що це триватиме довго. Нам казали: хлопці приїздять на місяць. Але лікування тривало до п'яти місяців, вже із тим, що ми відтягували терміни виписування з лікарні. Хлопці, які були на лікуванні очей, то їх відправили швидше. Лише один довше залишився – Віталій. <...>

Що ще залишилося поза розповіддю? Настрій майданівських хлопців був вражаючим. У такому настрої я людей, особливо українців, ще ніколи не зустрічала, можу так сказати. Вони були в такому піднесенні, настільки позитивно розповідали і говорили про Україну! Перебуваючи в Німеччині, вони також мали ціль – донести до європейців, чому вони стояли на Майдані, які його цілі були. Лікарі були у захопленні від позитивного настрою наших хлопців. Вони на початку

давали дуже погані прогнози щодо лікування. Бували й такі коментарі: «Ну, цей хлопчина не виживе».

Мушу майже комічну історію розповісти за Василя, який тут перебував. Контакту з родиною спочатку не було, бо вони не мали інтернету вдома і скайпу. Він тут лежав і був у найважчому стані, і нам лікарі зразу сказали: «Ми не бачимо шансу для нього». Ми перший раз прийшли до Василя, а він нам каже: «Я через місяць поїду додому!» Ми сказали: «Та, Василь, ну, добре». – «Мушу до Пасхи повернутися додому!» – «Василь, це неможливо!» Особливо порівняно зі станом інших хлопців, які рухалися, їхні прогнози були значно кращими, ми розуміли, що це нереально. Казали, що йому видалять селезінку, тому що вона не буде працювати. І в певний день нас викликали лікарі і сказали, що відбулося чудо, що вони не можуть пояснити, що з Василем відбулося, що селезінку вони не будуть видаляти, тому що вона нормально запрацювала. І Василь почав ходити надзвичайно швидко. У нього був такий позитивний настрій: «Я до Пасхи буду вдома! Паску я буду їсти дома, повернуся до своєї дружини!» Ми казали: «Та, Василь, ти не спіши. Не спіши так їхати додому!» Але він настільки мав величезне бажання одужати, що це був один із перших випадків, коли нам німці казали: «Це неймовірно!» Самі лікарі не могли повірити, що він може так швидко одужати. Ви не повірите, але він був на Пасху вдома!

І це було прикладом для інших хлопців, уже військових, які потім лежали у нас. Ми до сьогодні зустрічаємо тих лікарів, то вони й до сьогодні згадують і кажуть, що з Василем то було диво.

Ще історія – Євген, який лежав сам у палаті. Він був єдиний, хто від початку не вимагав частого перекладу, бо він казав, що спілкується англійською, все сам розуміє, все може розповісти. Але у певний момент ми зрозуміли, що він до кінця всього не розумів. Підписував речі і те, про що говорили, він не зрозумів, як потім ми з'ясували. Але це також був досвід для німців, наскільки людина хоче бути самостійною. Головне було з Євгеном те, що він не сприймав своє поранення як ваду, обмеження, він завжди казав: «Я буду сам, я все сам!»

Ми зібрали йому кошти, коли він повертався в Україну. У нього родина складається з багатьох братів і сестер, дуже велика родина, і він попросив: «Повезіть мене, будь ласка, в магазин, можливо, канцтоварів, або де продаються різні фарби для малювання...» Ми поїхали, він їздить і набирає різних фігурок, із картону зроблених, і так далі. Я йому кажу: «Євген, це тобі нащо?» – «А це я все для моїх братів, сестер». І в нього залишилася рівно половина коштів. Я кажу: «Євген, ти собі хоч половину залиш, бо тобі треба для повернення». А він каже: «Знаєш що, давай ти мене повезеш ще у музичний магазин». Думаю, ну, добре. Поїхали в музичний магазин, він там походив, подивився і каже: «Є ще один музичний магазин?» Кажу: «Є, давай, можемо поїхати». Ми поїхали в інший музичний магазин, а він на візику, і взагалі, йому з візком дуже важко переїжджати, особливо до того музичного магазину. Тоді він каже: «Все, я готовий іти на касу. Можеш попросити ще отой величезний барабан?» Кажу: «Ти чесно збираєшся?..» А в нас уже багато пакетів із

фігурками різними, художнім приладдям. Я кажу: «Євген, ти що, чесно?» – «Чесно!» Йому знімають величезний барабан, він сідає, бере на коліна барабан, і ми із візком їдемо назад у лікарню. Це треба було бачити, як усі лікарі на нас дивилися!

Але Євген казав, що йому не важливо взяти у нас кошти, він хоче взяти те, що він назавжди запам'ятає. І це також відклалось у мені дуже сильно. Ми й до сьогодні спілкуємося, я час від часу кажу: «Євген, мушу десь почути, як ви граєте на цьому барабані».

З Віталієм, який був на лікуванні очей, було пару складних моментів, емоційних. Ми розуміли, що йому не можна відновити зір, принаймні такі прогнози давали німці. Але ми знаємо, що він зараз, незважаючи на втрату зору, є викладачем, працює. І це також вражає нашу громаду, наскільки сильну має людина силу волі для подальшого самостійного життя, в такій важкій ситуації він не склав руки.

Андрій, один з поранених, наразі є дуже великим активістом, скільки раз ми чуємо про зустрічі у Києві або виступи – він завжди там присутній, він надсилає нам різні агітаційні матеріали. Це людина, яку я найбільше перепощую на Фейсбуці для поділу інформацією, яку він нам дає дуже об'єктивно, яка є корисною для всіх моїх друзів у Німеччині та для інших волонтерів. Я зараз тільки усвідомила, наскільки всі, хто тут був на лікуванні, мають величезний вплив на моє життя.

Можливо, трошки повернуся до початку. Після того як ми виїхали до Німеччини, за кордон, ми тільки закінчили університети, завжди ставили собі як українці запитання: чому я виїхав? чому я саме тут? чому я зараз не вдома? чому саме в той момент, коли був Майдан, я не був там, а був в Ульмі? Дуже часто були моменти, коли я особисто думала, що нам треба терміново назад, нам треба бути саме там, там ми потрібні. А в той момент, коли привезли хлопців-майданівців, я перший раз у житті зрозуміла так, що це є доля, що я, напевно, мала бути саме тут, якраз щоб підтримати хлопців, щоб змогти їм віддати частинку себе.

Ще я би хотіла подякувати всім людям, які вийшли на Майдан, які і сьогодні продовжують боротьбу.

***

Я навчалася у Львівському національному університеті імені Івана Франка, факультет міжнародних відносин. Магістратуру не закінчувала з огляду на те, що мій чоловік отримав можливість займатися докторською в Німеччині. Ми зрозуміли, що наступні пару років нам треба буде для захисту докторської роботи провести на території Німеччини. І оскільки як Німеччина не визнає, вірніше, саме Магдебург на той момент не визнавав мого диплома з міжнародних відносин, я почала своє навчання спочатку і навчалася в Магдебурзькому університеті на факультеті германістики і педагогіки, вже успішно закінчила магістратуру. На цей момент працюю доцентом, викладачем у технікумі, який навчає вихователів.

До своєї біографії хочу додати, що в мене є мрія повернутися в Україну і працювати або принаймні на пенсії проживати в Україні. Разом зі своїм чоловіком повернутися назад до нашого рідного містечка і бути там, з українцями, підтримувати Україну в усіх проявах, які тільки є.

ФРАНЦІЯ

Мирослава Бровчук:

«Події на Майдані скріпили громаду, тепер усі активісти знають один одного»

Мирослава Бровчук:

«Події на Майдані скріпили громаду, тепер усі активісти знають один одного»

Я заміжня за французом і живу у Франції. Початок Майдану збігся для мене з досить важливими подіями в особистому житті. Коли почався Майдан, 21 листопада, в мене був захист у бізнес-школі, оскільки я навчалася на магістра. Захист дипломного проекту, який був пов'язаний з Україною. Тема: «Закупівлі в країнах, що розвиваються». Для прикладу була взята Україна. Я мала дуже великі надії, тому що в той самий день мало бути підписання договору про вільну торгівлю між Україною і Європейським Союзом. У цей день збіглися фактично три події. Перша – це мій захист, який базувався на виробництві в Україні, на обміні з Європейським Союзом, на імпорті-експорті. Все у роботі було підведено до того, що от зараз буде підписана Угода, яка дозволить вийти на інший рівень українським підприємствам, підприємцям, уможливить широкий обіг товарів та послуг між Україною і Європейським Союзом. Друга подія – непідписання договору, Янукович не підписав його у Вільнюсі. І нарешті, в кінці дня був заклик Мустафи Наєма, почали люди збиратися на Майдані.

З першого дня я дуже близько взяла до серця все, що відбувалося, особисті великі надії покладала на те, що нарешті Україна привідкриє двері і почнеться той потік і обмін досвідом і партнерство. Я ще тоді не працювала, весь час був присвячений тому, що дивилася за розвитком подій в Україні. Була у Парижі. Кожен день починався так: включався комп'ютер, одразу Фейсбук, я вже була там підписана, Громадське телебачення вело пряму трансляцію й інші. <...>

Майдан дав поштовх для об'єднання українців у Франції і зокрема в Парижі. Була створена спочатку громадська ініціатива, вона називалася «Євромайдан – Париж». Об'єднались українці, яким була небайдужа доля країни, також французів було багато, чимало друзів, чимало знайомих чи просто тих, хто дуже переймався питанням України. Тому що для французів демократія – це основа основ. Все, що стосується порушення людських прав, або якщо не підтримуються демократичні свободи, французи дуже гостро це сприймають, дуже вони чутливі до цього, вони такому противляться. І тому багато активних французів також підключалися до нас. Ми робили маніфестації, кожні вихідні, обов'язково кожну неділю. Ще маніфестації посеред тижня, які були або відповіддю на якісь події в Україні, на Майдані, або ж були спрямовані на підтримку свободи і прав людини в Україні. Ми тут активно все обговорювали і старалися повідомити французьке суспільство про те, що діється в Україні. Коли трагічні події були в Україні у січні – перші загиблі і протистояння на Грушевського, ми прийшли під українське посольство. То був несанкціонований мітинг, тому що взагалі у Франції, якщо організовується мітинг, треба мати дозвіл з поліції. За три дні подається заявка в поліцію, мовляв, ми хочемо провести мітинг, точно в якому місці, приблизна кількість мітингу-

ючих, і поліція дає або не дає дозвіл. І тут, коли сталися ці події трагічні, коли були перші смерті, не було часу повідомляти поліцію, бо треба було діяти відразу. І ми несанкціонованим мітингом прийшли під Посольство України, на той час був ще старий посол, призначений за часів Януковича, який зовсім не реагував ні на які події, нічого не коментував.

Не було контакту з українською спільнотою?

Так, ні з українською спільнотою, ні з якимись французькими ЗМІ, він вів себе дуже тихенько. Він просто утримувався. Ми попередньо до нього зверталися, щоби поговорити, щоби він висловив свою позицію. Чому Майдан в Україні утискають, чому «Беркут» побив людей? Коли ми прийшли з мирною акцією – запалити свічки, щоби пом'янути загиблих людей, сподівалися, що посол все-таки вийде до нас і хоча б віддасть шану загиблим. Не сталося того. Були відразу закриті всі ставні, всі вікна, всі двері. І викликали (у мене навіть є фотографії) 16 маленьких бусиків жандармерії. Жандармерія в них – це між поліцією і військовими. Такий загін спецпризначення. Ми були всі оточені військовими. <...> Потім ми робили наступні мітинги, ще приходили до посольства, вже вимагали, щоби той попередній посол вийшов до нас. Ми навіть написали листа Клімкіну з проханням замінити посла України у Франції.

Треба сказати, по всій Франції, крім ініціативи «Євромайдан – Париж», також були інші Євромайдани: «Євромайдан – Тулуза», «Євромайдан – Бордо», «Євромайдан – Ліль». У кожному великому місті були створені громадські ініціативи, які виходили на маніфестації, які старалися донести до французів правдиву інформацію. Тому що у засобах масової інформації на той час усе подавалося дуже однобоко. На початку всі події, які були на Майдані, висвітлювалися французькими кореспондентами, які, як правило, перебували в Москві, які курували пострадянський простір. Звісно, вони подавали інформацію неправдиву, через призму сприйняття Росією.

<...> Після мітингів ми не розходилися додому, а обговорювали, як будемо планувати наступний мітинг, що потрібно зробити. Основним на той час для нас було правильно інформувати французів. Як були створені окремі групи, наприклад, «Євромайдан – Париж», то в них були такі собі підпільні підгрупи, які відповідали за певний напрямок роботи. Наша підгрупа відповідала за журналістику. Ми зверталися у французькі видання, які неправильно подавали інформацію щодо подій на Майдані – через призму російських ЗМІ. Повідомляли, що на Майдані націоналісти, люди різні несвідомі, взагалі, відбувалось викривлення інформації.

Зі мною в команді було четверо людей. Я читала статтю, дещо з того, що не відповідало правді, ми ділили між собою, хто буде відповідь давати на ту статтю, хто на іншу. Ми аргументували, робили витяги з української преси або з інтернету. Наприклад, витяг з Вікіпедії, де був переклад на різні мови, то це вже були аргументи. Або надавали статті закону… <...> Як правило, відповіді на це не було. Не було вибачення за брехню, але вони отримували інформацію, вони знали, що ми активно слідкуємо за всім, що написано, і, можливо, при на-

писанні наступних статей ставилися обережніше і уважніше до того, що пишуть. Потім ситуація почала потрохи змінюватись, тому що вже поїхали французькі журналісти на Майдан. Навіть журналісти наші українські, які працювали в «Євроньюз», вони також їздили висвітлювати події Майдану. Потрохи ЗМІ почали давати реальну картину того, що відбувається. Але це змінилося лише ближче до лютого, до 20-х чисел. <...> Пам'ятаю, коли ми збиралися на маніфестації, до нас підходили французи, і вони були дуже по-різному налаштовані. Одні слухали, що ми говоримо, що ми доносимо, а інші навіть були трошки агресивні, тому що вони зі своїх ЗМІ отримували іншу інформацію. І з ними також ми, можна сказати, працювали, щоб їх переконати, щоб спрямувати в правильне русло. Ми мали багато фотографій, старалися показувати, розказувати, пояснювати, щоб люди мали розуміння, що саме відбувається.

Потім під час Майдану була створена ще одна група, в яку я входила, – група медичної допомоги. Ми відправляли все, що можна було відправити: бинти, ліки, теплі речі, ковдри. Все, що можна було відправити на Майдан.

Чи ви мали якийсь зв'язок в Україні?

Ми мали зв'язок в Україні. Був зв'язок з моєю одногрупницею, яка працювала в Медичному штабі. І ми були в курсі того, що відбувається, що потрібно з ліків, з перев'язочних матеріалів, може, навіть з обладнання для операційних. Під час усіх маніфестацій в Парижі ми збирали кошти і також відправляли ті кошти на допомогу. Потім оголошували, що на наступний тиждень буде маніфестація, будь ласка, приносьте! Був цілий список, що треба приносити: теплі куртки, шкарпетки, шапки, каски. То все також передавали.

А як відправляли?

На сьогодні між Україною і Францією циркулює, напевно, більше десяти бусиків, які приїжджають у п'ятницю з України, а від'їжджають у неділю. Маленькі бусики, від півтори до трьох тонн, які можуть і пасажирів возити, і вантажі. От вони посилки і перевозять. Є багато українців, є попит і є відповідь. То було найнадійніше, найдешевше і найшвидше.

Чи якось змінювалась активність ваших груп відповідно до того, як змінювались події?

Так, медична група почала роботу з січня. Потім група по роботі з журналістами закрилася, в ній вже не було потреби. Інформація вже подавалась коректно. Але група медичної допомоги переросла в асоціацію, а саме: Асоціацію медичної благодійної допомоги Франція – Україна. Цей статус надавав можливість офіційно збирати кошти, благочинні внески. Саме цільові – на медичну допомогу. Створювати різні напрями діяльності, організовувати різні проекти, щоби брати участь уже на офіційному рівні і допомагати Україні на офіційному рівні. Спочатку це була допомога постраждалим на Майдані. Були два хлопці, які втратили очі, – Василь і Олег. Вони приїздили, щоб робити тут протези. В Україні активісти, волонтери, всі небайдужі збирали гроші, і тут ми організовували очне протезування, тому що воно тут кращої якості. Тут наші активісти-українці

займалися ними. Коли хлопці приїхали, то в них же і вільний час був поміж усіх медичних процедур і всіх консультацій. То молоді хлопці, їм років до двадцяти чотирьох. Їх водили по Парижу, показували архітектуру, цікаві місця, розказували про життя у Франції, знайомили з історією, робили культурний екскурс. У кінці, коли вони вже їхали, зібралося чоловік 30 на березі Сени, робили пікнік і їх проводжали. Потім приїжджав ще один хлопчина, так само для очного протеза. Ставили йому очний протез на 6 років. То також було у 2014 році, в кінці, десь у листопаді. Він приїжджав влітку на операцію. Після того повернувся на протезування. Гроші на нього збирали. В асоціації є кілька активніших членів: я, Людмила, Дмитро, Уляна, Олександра. І ми організовували тут, що можна з нашого боку. Але по цих хворих, по поранених, ми мали з України підтримку, наприклад, від Олі Чуйко◆, то Асоціація міжнародної допомоги Україні. Вона збирала кошти на оперування, залучила українську діаспору в Канаді. Гроші були з Вінніпега і Манітоби, зібрані звідти якраз для очного протезування.

Пізніше приїжджав до нас хлопчина, Коля Устим’юк, який поїхав з Майдану в зону АТО і там був поранений серйозно, йшлося про ампутацію ноги. Щоб не ампутувати ногу, він приїздив у Париж. То була складна операція на нерві, щоб зберегти ногу.

У випадках, коли хлопці приїздили на лікування, на протезування, вони залишались у лікарнях, чи вони жили в когось вдома?

Підтримка була потрібна велика. Треба сказати, що у Франції, оскільки це капіталістична система, рахується кожна копієчка, кожна хвилиночка. Тут вас не будуть тримати жодного зайвого дня в лікарні. В них завжди така установка: зробили операцію, якщо операція не вимагає того, що людина має залишатися в лікарні, на наступний день вас можуть виписати.

Але продовжуються якісь процедури, спостереження? Це ж не так, щоб можна було поїхати одразу. Поранені залишались і ще мали якийсь час провести біля клініки?

Так. Наприклад, очні протези багато часу для спостережень після власне операції не потребували. Хлопці жили в українських сім’ях. Хтось із громади завжди пропонував, ми розкидували інформацію, чи через Фейсбук, чи посилання через електронну пошту, хто може прийняти, українці відгукувалися з діаспори, що ось вони готові, щоб у них жили хлопці протягом двох тижнів чи, якщо треба, місяць.

У пацієнтів з очними протезами строки, як правило, два тижні були, десь так. А от Коля Устим’юк приїздив, то він був тут з мамою два місяці. Спочатку приїхали, аналізи були не дуже добрі, треба було антибіотики проколоти, підготувати. Потім зробили операцію. Трошки був запальний процес, він не одразу припинився, треба також було пролікувати. Потім, знаєте, як кажуть, треба прийти через місяць. А оскільки як в нас часто з тими візами таке, що невідомо чи відкриють, то це зайві кошти. Коля Устим’юк (то було літо), він жив в одних, потім організували навіть на південь Франції поїздку, як відпочинок. Різні люди брали до себе по черзі, різні сім’ї.

<…> Ще один із напрямів роботи асоціації – це обмін лікарями. Ми організовували французьких хірургів. Перший обмін ми робили, а Оля Чуйко зі свого боку в Україні допомагала організувати, бо там це ціла бюрократична процедура. Коли на початку приїздили іноземні лікарі допомагати, треба було отримати спеціальний дозвіл, чи вони мають право…

…для практики на території іншої держави?

Так, тим більше проводити операції. Коли перші французькі лікарі поїхали, вони були у військовому шпиталі в Києві і в шпиталі прикордонників у Києві. У перший раз поїхали на три дні, протягом двох днів з ранку до вечора були консультації. Це були військові лікарі, які мають досвід. Потім приїздила друга група лікарів через пару місяців, щоб оперувати в Україні. А потім у кінці року два українські лікарі, також зі шпиталю прикордонників з Києва, практикуючі хірурги приїздили в один з найвідоміших шпиталів у Франції. На стажування, на місяць. Вони кожен день були там під час операцій. І також ми приймали їх, вони жили в різних українських сім'ях. І це вже без Олі Чуйко. Перші лікарі – через Олю домовлялися. Потім щодо інших лікарів ми вже самі організовували.

Потім ще серед проектів нашої Асоціації був один проект закупівлі гемостатичних засобів, «Целоксу».

Але це, напевно, вже початок війни?

На майданівські потреби – то був самий початок, перші гемостатичні засоби туди відправили, але їх було дуже мало.

Ще один із найважливіших проектів, який ми в асоціації запустили, і на сьогодні цей проект діючий, – це те, коли я запропонувала відправляти в Україну обладнання. Наприклад, можемо тут брати чи купляти – таке, яке вже було у використанні, але добре функціонує, – і в Україні зможе задовольнити потреби багатьох пацієнтів.

Я почала ходити по лікарнях, інші активні члени асоціації також почали звертатися в шпиталі, лікарні, клініки, чи можуть нам віддати якесь обладнання, діагностичне, наприклад. Тому що у них тут кожні 5 чи 8 років спливає термін для використання обладнання. Потім це залежить від лікарні, вони можуть продавати обладнання, деколи буває, що можуть і віддавати, передати на благочинність. Але дуже було складно нам, як можна сказати, ввійти на ринок. Франція – це країна, яка завжди відкликалася на потреби інших країн, особливо африканських. Такі зв'язки склалися історично. Багато асоціацій існували вже роками і десятиліттями, вони напрацювали з французькими шпиталями багаторічний досвід. І тут з'явилися ми: «Дайте нам в Україну, нам треба!» Досить тяжко було на початку, бо ми ще невідомі: «А що ви зробили?», «А хто ви такі?» Треба було все розказати, показати, ми приносили і фотографії, і вирізки з газет… Потім до того обладнання автоматично додалися функціонуючі медичні ліжка. <…>

Багато всього ми передавали також Олечкою Чуйко. У нас був один з проектів разом з Чуйко, коли нас фінансувало Посольство Франції в Україні. Потім з часом долучилися й інші асоціації в Україні, «Патріоти Волині», там є Наталя Попова◆. <…>

Зараз кількість відправлених вантажів сягає біля п’ятдесяти 20-тонних. Це є великий шмат роботи. <...> Був ще проект гарний, називався «Ukraine-Go», там я займалася закупівлею карет швидкої допомоги. Ми організували цей проект разом зі студентами французькими. <...>

Ще один був з проектів, такий він є і досі, – це робота з дітьми, які приїжджають з України на канікули, або навіть ми це організовуємо, або беремо часткову участь і фінансуємо відпочинок дітей, чиї батьки – загиблі в АТО або скалічені, то ми влаштовуємо їхній відпочинок у Карпатах. Сюди приїжджають також.

Ніби все. Наші групи тепер можна знайти по Фейсбуку, і «Євромайдан – Париж», і «Євромайдан – Тулуза», і «Євромайдан – Бордо» – оце все у «Євромайдан – Франція» було об’єднано. Ця громадська ініціатива дала поштовх для створення дуже багатьох асоціацій. <...> Події на Майдані, вони скріпили громаду, ми перезнайомилися один з одним, із різних регіонів приїздили в Париж, тепер усі знають один одного – всі активісти.

Ми тепер маємо хороші відносини з нашим послом, він без нас уже нічого не робить, дуже активну участь там беремо. Навіть Асоціація медичної допомоги «Франція – Україна» – ми збираємося в культурному центрі, який належить Посольству України, все активне життя зараз відбувається в культурному центрі: чи то якість концерти, чи зустрічі, чи ділові прийоми. Зараз контакти активніші, відбувається обмін інформацією, що стосується життя української діаспори. Чи от навіть з України хто приїжджає: і культурні діячі, і письменники, і музиканти.

Ми зробили у 2016 році за участі посольства України у Франції перший форум зустрічі всіх українських, українсько-французьких, навіть французьких асоціацій, фондів, діяльність яких спрямована на обмін з Україною, чи то культурний, чи спортивний, чи освітній, або обмін студентами.

Це дало поштовх для активного обміну досвідом, обміну інформацією з українськими громадами інших країн. Наприклад, з Іспанією, я тепер контактую з ними, бачу все, що відбувається, які були «Євромайдан – Іспанія», «Євромайдан – Лондон». Бачу, що відбувається в українських діаспорах в інших країнах. Це все зараз стало могутньою силою.

Уляна Супрун:

«Після Водохреща було важливо лікувати майданівців поза межами державної системи охорони здоров'я»

Я народилася у Сполучених Штатах, у місті Детройті, а мої батьки народилися в Україні: батько у Рогатині, а мама на Бережанщині, це село Золота Слобода, в Західній Україні. Вони дітьми були змушені виїхати з України зі своїми батьками після Другої світової війни, бо мої бабці й діди були задіяні в партизанському русі, в Організації українських націоналістів, в УПА. Після Другої світової війни мої батьки зі своїми батьками перебували в таборах переселенців у Німеччині, а потім переїхали у Штати. Мої мама й тато вже у Штатах перший раз зустрілися. Я виростала в українській родині. Ми розмовляли українською мовою вдома, ходили до українських шкіл, до української церкви, ходили в українські молодіжні організації, наприклад, «Пласт». Ми завжди були також задіяні в політичному русі. Ми ходили на демонстрації проти совєцької окупації України, часто їздили у Вашингтон, Нью-Йорк, інші міста, де були такі демонстрації. Молоді люди збиралися, належали до Товариства української студіюючої молоді імені Миколи Міхновського. На зимовому таборі я зустріла свого чоловіка Марка*, він також українського походження, його батьки теж були змушені виїхати з України. Після одруження ми завжди мріяли приїхати в Україну і жити тут постійно. Ми в 1990-х, 2000-х роках часто приїздили в Україну. Ми навіть одружилися 1991 року, в той самий рік, коли Україна стала незалежною. Роком пізніше ми приїхали в Україну разом і привезли мого діда, який не бував тут від 1945 року. Він вперше повернувся в Україну разом з нами. Побачив свою родину, рідну сестру – вони близнята, – котру не бачив стільки років. Це було вражаюче!

Я лікар. Закінчила медінститут у Штатах, там трохи інша система, ніж в Україні: чотири роки університету, потім чотири роки медінституту, тоді рік інтернатури, чотири роки Residency (стажування), ще один рік – здобуття спеціальності, а вже потім почала працювати. Працювала 15 років у Нью-Йорку. Я радіолог, займалася переважно жіночими хворобами, часто їздила в Україну на медичні конференції.

2013 року ми з чоловіком вирішили переїхати в Україну і жити тут постійно. Наша ідея була в тому, щоб перекладати книжки українських авторів на англійську мову, відкрити для них новий ринок, розвивати українське кіно – це ті напрями, що ми були зацікавлені ними займатися. Тож ми продали наш будинок, виїхали зі Штатів, залишили всі наші речі на складі, щоб усе було готове: коли матимемо квартиру [в Україні] – тоді перевеземо. Приїхали в листопаді 2013 року в Лондон.

---

* Свідчення Марка Супруна зберігаються в «Архіві свідчень подій Майдану».

Наш план був такий: хотіли побути в Лондоні десь місяць, а на Різдво приїхати в Україну. Але тоді почався Майдан, то ми разом з українцями в Лондоні ходили на їхні майданчики. Були мітинги перед парламентом чи біля пам'ятника Володимиру Великому. Ми ходили на всі ті заходи. А вже в четвер, 28-го [грудня], ми вирішили поїхати до Києва.

<...> 29-го, саме в день побиття молоді біля стели, ми прилетіли в Україну, вкинули наші валізки в готель, побігли на Майдан. Були на Майдані до другої години ночі, але всі вже розходилися. Виглядало так, що вже не було багато людей. Оскільки ми щойно приїхали, то пішли до готелю, думали розпакуватися, а на другий день прийти знову. Усі говорили, що на другий день, у неділю, буде якась велика акція, але зараз можна піти додому, то ми пішли додому. На другий день прокинулися о сьомій ранку, побачили, що трапилося: побили всіх, хто залишався на Майдані в цю ніч. То ми з чоловіком вийшли на Майдан, побачили, що там уже не було наших людей – там уже стоїть міліція і вевешники. Ми тоді піднялися на Михайлівську площу, де всі збиралися. Там ми побачили еволюцію, що відбулася за цей день. Бо коли там все почалося, о 8-й годині ранку, то <...> стояло кілька людей, розмовляло, але з часом ставало усе більше й більше. Тоді хтось приніс мегафон, згодом, за кілька годин, з'явилася сцена, потім – колонки, тоді вже було десять тисяч людей. Зупиняли машини, щоб не могли їхати, і все інше. Дуже цікаво, що машини почали сигналити, проїжджаючи, ніби підтримували те, що відбувається. Було унікально, що під час Помаранчевої революції, що в цей момент, ми бачили: більшість людей підтримували це. Ми були там до вечора.

Коли почався Марш мільйонів, прийшли до Шевченківського парку. Це були справді мільйони, я ніколи не бачила стільки людей. <...> Ми попереду побігли. Коли йшли, то подивилися, що за нами відбувається. <...> Це була колона людей, які йшли з бульвару Шевченка, з обох боків, з усіх вулиць – люди приходили ще і ще. Це було неймовірно. <...> Потім якісь бусики приїхали, поставили колонки на бусиках, і люди почали виступати. Ми пішли на Банкову, там теж дещо відбувалося під вечір. Побачили, що з тими людьми сталося, що там відбувається.

Були цікаві моменти. Ми з чоловіком жили в Нью-Йорку під час 11 вересня 2001 року. Ми побачили багато чого, ми навчилися багатьох речей. Бачили, як саме падали ті будинки, і дим йшов по людях, або як віяли вітри, і дим переходив, розвіювався. Тож ми навчилися іти ближче до землі, ніби приземлюватися, нехай дим переходить, а потім уже можна встати, бо дим є легшим, ніж повітря: повітря падає, а дим підноситься. Коли на Банковій почали кидати димові шашки і перцевий газ на людей, то всі люди почали панікувати і бігати. А ми – ні, мій чоловік стояв і казав: «Не бігайте, замість того впадіть на коліна, нехай перейде». Тоді почався, як він каже, такий рух: кожен раз правоохоронці кидали – всі приземлювалися, потім усі вставали і кричали «ура!», що ми тут [втрималися].

<...> Коли «Беркут» вийшов і почав бити всіх на Банковій, з нами був Степан Романів, перший заступник голови Світового конгресу українців. Він також голова Організації українських націоналістів у світі. Був такий момент, що нас (мене з чоловіком і Степана) мало не побив «Беркут», а чоловік їх стримав. Ніби якесь

Боже спасіння: величезний беркутівець свою [гумову палицю] підняв і вже хотів бити, а мій чоловік обернувся до них, підняв руки і сказав: «Не бийте! Не треба бити!» <...> Щось його зупинило, і беркутівець пішов повз нас. Тоді беркутівці вже всі побігли, а ми почали повертатися до своїх. Тоді ж побачили, що «Беркут» біжить на нас – уже вони втікали від людей. Це був, я думаю, дуже важливий момент на Майдані в той момент, бо цей «Беркут», ці вевешники, ця влада – вони зрозуміли, що люди їх не бояться, що люди будуть стояти. <...> Цей момент був дуже важливий. З одного боку, було трохи неприємно, що нас мало не побили, а з іншого – ми побачили, який є насправді дух тих людей, котрі стояли з нами пліч-о-пліч на Банковій.

<...> Пізніше, в усі наступні дні ми ходили на Майдан. Спочатку це був співучий Майдан, де все було ще досить весело. Ми мали квартиру на Прорізній, зовсім недалеко, могли досить легко пересуватися туди й назад. Приносили, що могли приносити, мій чоловік працював із західними журналістами, перекладав для них, був для них фіксером*, знаходив людей, з якими робили інтерв'ю, які працювали з Громадським сектором, допомагали з перекладами, щоб передавати їх на Захід. Коли приїжджав хтось із Заходу, то ми з ними спілкувалися, показували, що відбувається, пояснювали їм, бо, можливо, через нас вони могли краще зрозуміти, адже ми знали, як їм пояснювати ті речі. Усі робили те, що могли. Багато людей питають, як це все було зорганізоване на Майдані. Нічого не було зорганізовано: люди прийшли, знали, що вони могли зробити, і почали ці речі робити. Тоді знаходили одне одного, спілкувалися, створювали якісь групи, сектори, інші об'єднання людей, які працювали в різних напрямах. Ну й ми так само. Ми працювали над тим, що могли робити і що, на наш погляд, було важливим.

Ми були там на Новий рік – було цікаво. <...> 19 січня, коли вже проголосували за ті диктаторські закони, ми також були на Майдані. Побачили, почули, як політики пробували нас усіх якось заспокоїти. Не вдалося. Вийшли на Грушевського, були там знову попереду багатьох людей.

<...> У той час я зацікавилася медичною службою. До того теж били людей, вони були в лікарнях, але ще не існувало такої загрози для майданівців, ще їх так часто не витягали з лікарень, не було таких важких поранень. Вже після Водохреща було набагато важливіше лікувати їх поза межами державної системи охорони здоров'я. Тоді я пішла на Грушевського, до медпунктів, і запитала, чим би я могла допомогти. Вони почули через мій акцент, що я є українкою, але народженою не в Україні. У той час не хотіли, щоб іноземці там були, на самій передовій, бо там можуть побити людей. Вони мене відправили до Будинку профспілок – можливо, там можуть мене якось задіяти.

<...> От я й пішла в Будинок профспілок. Вони просили специфічні речі: чи могли б отримати для наших – тих, хто працює в медичній службі, – протигазові маски, які їм потрібні, та інші речі. Я тоді просила в діаспори <...> допомогти з медичними справами. На Майдані люди були такі хороші, хотіли допомагати,

* Фіксер – координатор роботи журналістів у незнайомому місці.

там було дуже багато ліків, дуже багато всього, але таких специфічних речей, як ті маски, не могли ніде знайти. <...> Тож ми організували їх перевезення через діаспорні організації або через своїх друзів. Приїжджало багато українців з діаспори підтримувати те, що відбувається в Україні, – на тиждень, два тижні, на кілька днів. Коли вони приїжджали, то ми просили їх привозити необхідні речі. Дякувати Богові, у більшості з них не відбирали нічого на кордоні.

А мене не знали, куди направити допомагати, бо всі дуже переживали, що я іноземка, і в разі якби щось [зі мною] сталося, то вони не хотіли відповідати. <...> Тож я робила, що могла і як могла: сама ходила по всіх пунктах, медпунктах, з ними спілкувалася. Казала: «Ми вас підтримуємо. Є ліки з діаспори, чи є такі речі, що вам потрібні? Чи можна з вами спілкуватися?» Радше такі мотиваційні речі або підтримка. По-перше, щоб показати, як діаспора їх підтримує, а по-друге, я можу їм допомогти як лікар. Можу сказати, що всі медичні пункти були дуже гарно оснащені, там було дуже багато спорядження. У той час ми думали, що ми маємо все, що потрібно. Бо більшість лікарів були цивільними, не були військовими, не мали уявлення про військову медицину. Ніхто не думав, що будуть стріляти, чи будуть якісь осколкові поранення, такі, що ми зараз бачимо.

Щодо наших відчуттів (я буду лише за себе говорити). Ми жили тут недалеко, біля Ярославового Валу. <...> До 16 січня ми виходили на вулицю і почували себе безпечно. А після того, як збудували барикади, було таке відчуття, що проходиш крізь цю барикаду – і входиш на Майдан вільною людиною: можна все робити, говорити без проблем і нормально. А як виходиш на інший бік барикади, то треба закриватися і дивитися навколо себе: хто це, чи можна з ними спілкуватися, чи ні. У мене такий досвід, думаю, у мого чоловіка також, специфічний досвід у цьому, бо в Нью-Йорку ми жили за десять кварталів від тих веж [які були підірвані 11 вересня 2001 року]. Ми жили в тій закритій зоні <...>, мусили доводити, що тут живемо, бо не дозволялося стороннім людям проходити. І коли ми заходили крізь ту барикаду до свого дому, то були ніби у військовій зоні, ніби конфлікт чи щось подібне відбувається. Адже там до листопада горіли будинки, кожного дня йшов дим. <...> Дуже багато людей не залишилися в себе вдома – виїхали. А ті, хто залишився, навіть казали про себе, що ми – Січ, ми залишаємося, й вони не можуть нас вигнати з наших квартир, ті терористи; ми залишаємося і підтримуємо один одного. Тож ми мали такий досвід. Аж до травня 2002 року ми існували в закритій зоні: зовні життя було цілком нормальне, а коли входили в цю зону – опинялися вже зовсім в іншому місці. Усе відбувалося на тій самій вулиці – по один бік і по інший. Так само було на Майдані, на тій барикаді: як виходив або проходив крізь цю барикаду, то відбувалася ця зміна в тобі. Ми могли це трохи легше психологічно сприймати, бо вже пережили подібне 15 років тому. Був такий цікавий досвід. Не хотілося, щоб він повторився, але насправді так і було. І далі триває тепер – на війні. Ми їздимо часто на Схід, бо навчаємо тактичної медицини, і перебуваємо – на війні, а потім повертаємося в Київ, [тут війни] нема.

Були цікаві моменти у той час, тепер ми можемо говорити про ті речі. Володимир В'ятрович, який був головою Громадського сектору, перебував під загрозою.

Йому явно було сказано, що його життя під загрозою. Він мав свою охорону. Йому сказали не ночувати в тому самому місці кілька днів поспіль, то він кілька разів у нас ночував, коли був на Майдані, або в готелях, в інших місцях. Ми переховували людей, які не могли вільно жити вдома. <...>

<...> Скажу вже про завершення подій, ближче до кінця. Так, це про 18, 19, 20 лютого. На 18-те ми вийшли разом з усіма іншими, з багатьма на цей марш миру, який мав іти до Верховної Ради. <...> Коли це все почалося – цей напад на людей, – ми зупинилися у тій сірій зоні. Ми були на Інститутській, і вевешники кидали на нас димові шашки, перцевий газ. <...> І потрапило саме на наші лиця. Ми нічого не можемо бачити, не можемо дихати, не чуємо, не знаємо. Всі починають кричати, бігати: «Втікайте! Втікайте! Втікайте!» – а ми нічого не можемо, навіть орієнтуватися. Підійшли до стіни, стояли, і газ потроху відходить від нас. От ми вздовж стіни пішли, чоловік попхав мене у якийсь дворик і сказав: «Іди й біжи до Маріїнського парку через цей двір, а я тут залишаюся». Він як журналіст хотів побачити, що тут відбувається, і залишився. Я побігла через ті дворики в Маріїнський парк. Вийшла, стою там, сльози йдуть, ледве бачу, не можу дихати. Аж тут до мене підбігла Вірджинія Дурнова, одна з наших друзів. Вона каже: «Уляна, Уляна, що сталося з Марком? Вони взяли Марка?» Вона відразу подумала, що щось із Марком, бо побачила сльози. Я така: «Марко окей. Це перцевий газ». Я по телефону (це чудово, що у нас тепер є телефони, і можемо між собою спілкуватися) пишу йому sms, питаю, що відбувається. Він пише: «Я тут стою, вигнали усіх наших. Я стою в тій зоні. По одній стороні – "Беркут", по іншій – "Беркут". А я тут посередині з кількома журналістами, ми все це знімаємо на наші телефони». <...> Він не мав із собою камери, фільмував на свій телефон. <...> Він стояв досить далеко від тієї лінії, де «Беркут» і наші кидали один в одного бруківку. <...> Тут його телефон вибивається з рук, і його рука падає. Він думає собі: «Може, мене хтось штовхнув чи щось таке». Дивиться – аж не може рухати рукою. Підносить телефон другою рукою, дивиться, а за ним лежить бруківка. Хтось кинув бруківку, вдарив його в руку, він навіть не відчув цієї бруківки, що вона вдарила. Відразу рука дуже спухла. Я не могла повірити, що вона не була зламана, бо виглядала страшно, рука в чотири рази [збільшилася]. <...> Чоловік дивиться, а ці з «Беркута» і вевешники, – вони обернулися і кидали в журналістів навмисно.

<...> Він мені тоді пише, що там зараз тихо, що я могла би прийти назад. Я думаю: «Ок». То я через ті дворики прийшла назад. Стоїмо між тими двома, і кожні дві-три хвилини когось цей «Беркут» або вевешники хапали. Тих, кого вони побили страшно, їх вивозили як арештованих. Вони навіть не були притомні, а їх тягли по землі. Ми пробували їм допомогти, але нас відкидали. Нарешті приїхала «швидка». Там лежав один хлопець, з якоїсь сотні, бо він мав цю жовту бандану Самооборони. То він лежав, його страшно побили по голові, з неї лилася кров, він ледве-ледве був притомний, не дихав, так його побили, кривавив, не міг рухати руками. Я почала йому допомагати, щоб кровотечу зупинити, дивилася, які його поранення, питала, що сталося, чи він може дихати, перевіряла пульс, такі речі. От «швидка» приїхала. Ми думали, що «швидка» приїхала до нього. Я їм кажу:

«Ходіть до нас». А ті – «Беркут» і вевешники – кажуть: «Ні, вони приїхали до нас». А там хтось із їхніх був поранений. Він сам зайшов, у нього був удар по голові, а в іншого – нога поламана чи щось таке. От вони трьох своїх поклали, котрі не були так сильно поранені. Я просила у «швидкої»: «Чи не могли б ви взяти цього хлопця, дивіться на нього». А «Беркут» каже: «Ні, він не може їхати нікуди, він під арештом». То ми, як могли, завивали його бандажами, це те, що ми мали із собою, а тоді правоохоронці його взяли і потягли кудись, не пустили у «швидку», й ми не могли нічого з цим зробити.

Ще один хлопець теж був побитий, я думаю, це було на Шовковичній, де його вкинули. Ну, там недалеко є лікарні СБУ, МВС та інші лікарні. Нам сказали, що всіх наших беруть до тих лікарень. Не зовсім те, чого ми хотіли, щоб їх туди брали, бо тоді або всіх арештовували, або вони пропадали. Якимсь чудом там їхало таксі, наче хтось його викликав, а цей хлопець лежав коло нас. Ми його запакували з одним із наших друзів-журналістів і попросили таксиста, щоб завіз його не в ті лікарні МВС і СБУ, а в 17-ту. Вони виїхали, я не знаю, що з ними трапилося, не знаю, чи вони змогли довезти чи ні, але вони виїхали і кудись поїхали. Сподіваюся, так сталося, що він вижив, що вони поїхали туди, де могли.

Тож 18-го ми, разом з усіма іншими, побачили, як усе горіло, як побили людей. І коли Будинок профспілок згорів, то я вже на 19-те прийшла до Михайлівського собору, туди, куди перенесли медпункт. Уже в той час не відмовлялися ні від чиєї допомоги, хоча я іноземець, та як тільки прийшла, то мене одразу поставили до роботи. Я почала витягати осколки в людей, бандажувати, зашивати. Саме тоді вони мені сказали, що будуть відкривати ще один медпункт – у римо-католицькій церкві на Костьольній*, біля канадського посольства, попросили піти і там з ними поспілкуватися. То ми туди пішли, я допомагала нести речі. Ми зорганізували, як усе має працювати.

Тоді мене відправили до КМДА, сказали, щоб я там чергувала. Прийшла туди, а на першому поверсі була наша хірургічна частина, як заходиш – з лівого боку. До того там теж щось було, така невелика хірургічна частина, але не надто добре зорганізована. Приїхав військовий хірург із Хмельницького і почав нас організувати. Позаяк він був колишній військовий хірург, то розумів трохи краще, що відбувається, коли стріляють у людей. <...> То він нас організував трохи по-іншому, бо ми, як цивільні лікарі, не розуміли насправді, як це має виглядати. Він там мав чотири кімнати, в кожній кімнаті по два ліжка. При кожному ліжку був один хірург і його команда, і ми мали співпрацювати між собою. Спершу на ліжках були якісь папери чи одяг, ми поклали це на землю, зробили такі операційні столи. Ми знайшли усе, що могли. Люди приносили речі. Там був великий склад. У нас були медсестри, анестезіологи, лікарі, хірурги, інші лікарі, стоматологи. Ми чергували через ніч, і до нас багато приходило хлопців. Більшість поранень – це опіки й осколкові поранення, через ті всі шашки, що їх кидали одне на одного з обох боків. Були й ті, кого побили. <...> Ми знаємо, що багатьох заарештували, або

* Йдеться про кафедральний собор св. Олександра РКЦ в Україні на вул. Костьольній.

вони зникли. У Маріїнському парку зникла купа людей, і їх дотепер не знайшли. А для тих поранених, котрі були з нашого боку, то ми робили для них усе, що могли. «Швидкі» не приїжджали, як усі розповідають, але [в нас] було багато хороших лікарів, медсестер, парамедиків, медиків, які працювали і всім допомагали.

Я чергувала ніч з 19-го на 20-те. 20-го зранку, десь 5–6-та ранку, казали, що буде зміна, інші прийдуть, а ми зможемо піти. Ми мали так чергувати по 24 години, що нормально в лікарнях. І я вже ніби готувалася на сьому годину піти, аж тут нам подзвонили: «Не відходьте. Починається знову стрільба на Майдані». То я подзвонила своєму чоловікові, котрий саме відходив (він був на Майдані цілу ніч), він повернувся і відразу пішов назад – до готелю «Україна»: там журналісти були, і він мав їм перекладати. Тож він залишився. Я не знаю, як він зайшов у готель «Україна», але якось зміг зайти серед того, що відбувалося. Ми залишилися на своєму місці, й нам почали приносити поранених. Це вже були вогнепальні поранення, серйозні осколкові поранення, де все стегно чи вся нога пошкоджена тими осколками. Наші хірурги пробували зупинити кровотечу, вони зашивали, як могли, бинтували ті рани, щоб вони перестали кривавити. Але принесли перших двоє, четверо, шестеро, десятеро, двадцять, тридцять людей. Не було вже місць для них. То лікарі робили, що могли, поранені лежали в коридорах, на наших столах, на підлозі, в тих кімнатах, де ми працювали. Хірурги, лікарі пробували сортувати, вони мусили багато разів робити висновки, кого можна врятувати, а кого ні, а кого треба до лікарні. Найгучніший крик був: «Де "швидкі"? Де "швидкі"? Де "швидкі"»?» А вони не приїжджали. <...> Тоді машини приїжджали, доїжджали до сходів КМДА. Це Автомайдан чи хто-небудь, хто мав машину і хотів допомогти (так мені казали, я цього зсередини не бачила). Ми віддавали поранених, а тих, кого не треба було до лікарні, окремо влаштовували. На другому поверсі в КМДА була клінічна частина, радше нехірургічна. Ми відправляли людей, які не були тяжко поранені, на другий поверх, а тих, котрі потребували хірургічного втручання, вони відправляли до нас.

Момент, що мені найбільше запам'ятався: двоє хлопців із Самооборони принесли третього на ношах. Хлопець лежить, біля нього медик, молода дівчина у білому халаті з червоним хрестом, яка тримає двома руками його правий бік. Затискає, а там повно крові. <...> Принесли, а нема де покласти. Поклали його на підлогу в нашій кімнаті. Я питаю, що сталося, а вона кричить: «Ви мусите врятувати його життя! Рятуйте його! Рятуйте його!» Я попросила: «Покажи мені, що сталося». І вона показує під рукою, що там є, а там – відкрите вогнепальне поранення, глибоке, кровавить. Кров виливається звідти, і це саме біля його печінки. Він мав й інші поранення, але це було найбільшим. Наш анестезіолог прийшла і почала шукати вену. Він кровавив, було важко знайти, але, дякувати Богу, знову нам пощастило, що анестезіолог була така старша жінка, яка мільйони, напевно, поставила крапельниць, то вона змогла знайти вену, поставила йому крапельницю. Всі наші хлопці мали записаний на руках свій тип крові. Вона подивилася на його тип крові і почала кричати по коридору, хто має такий тип крові. Приходить один хлопець, каже: «Я маю». Вона каже: «Лягай». Вона швидко знайшла його вену,

взяла в нього кров, почала вливати в цього пораненого, бо він був такий блідий, ледь говорив, ледве-ледве притомний. То вона вливала йому кров, вливала йому якийсь розчин, окремо від цього. Ми спробували з'ясувати, що з ним відбувається. А ця дівчина тримає його поранення, але в неї вже руки тремтять, вже не може цього робити. То я кажу: «Ок. Ти зараз тримай, а я покличу нашого хірурга. Нехай він подивиться, що відбувається під твоєю рукою, що можна зробити, а тоді я буду тримати». Я попросила нашого хірурга. Він каже: «Ок.» Вона відкриває цю рану. Він дивиться, дивиться на мене, каже: «Натискай!» Я своїми руками почала натискати, а він каже: «Я тут нічого не зможу йому зробити». Ми не мали нічого, ми не мали анестезії, не мали на операцію ніяких речей, щоб її робити. Мали, щоб зупинити кровотечу, щоб, може, зашити якісь рани, – і все. Хірург не міг відкрити його печінку, знайти кулю, бо кров виливалася з нього. Це потребувало хірургічного втручання в операційній, з кров'ю, з наркозом, з усім іншим. Наш хірург каже: «Я не можу нічого йому зробити. Мусимо везти до лікарні!» І пішов комусь іншому допомагати.

Цей хлопець відтак починає трохи віджививати, ну, перелили кров, він отямився, і тут кажуть нам, що є «швидка». То знову хлопці його піднімають, дівчина бере його крапельницю, я тримаю [його рану], і ми бігом через кімнати, сходи і бігом до машини. Дивимося: це не «швидка», а звичайний бусик. Кажуть: «Це все, що ми маємо». То ми так його якось запхали в цей бусик, я тримаю [рану], дівчина – фізрозчин. Виїжджаємо через Хрещатик і їдемо до 17-ї лікарні. Там пробки страшні, бо люди виїжджали з Києва, втікали. Наш водій не мав сигналізації, то наша дівчина, медик, зняла свій халат з червоним хрестом, і водій його [вивісив] і кричав на людей: «Ми маємо пораненого! Ми маємо пораненого!» Ми їхали односторонньою дорогою не в той бік, їхали по тротуару, по всіх парках, як могли, щоб проїхати. Заїхали в 17-ту лікарню, відкриваємо двері, там уже чекають нас люди, кажуть: «Що сталося?» Ми кажемо: «Поранення правої сторони, вогнепальне». Хлопця поставили вже зі всім на каталку. А я далі тримаю [його рану], дівчина тримає крапельницю. Це було як у кіно. Ми біжимо до лікарні, до нас долучаються люди, медсестри, медики. «Що сталося?» Ми усі вбігаємо у ліфт, такі напружені, а ліфт повільний. Нарешті на потрібний поверх, виходимо з ліфта, знову бігом – до операційної. А цей хлопець – ми в машині запитали – його ім'я Влад*, 22 роки йому, народився 1991 року, він з Харкова, має брата. Хотів, щоб ми його мамі передали листа, про ті всі речі, що відбувалися. Ми його привезли на тих самих каталках в операційну. Почали його знімати, бо вони ще скотчем його зафіксували. Це забрало в нас, я не знаю, ще 10–15 хвилин, щоб роздягти його, подивитися. Бо лікарі нас питають, а ми кажемо: «Ми не знаємо, чи є вихідний отвір». Нарешті його зняли. Нас питають, хто ми є, хто він. Ми кажемо: «Ми нічого знаємо. Ми не знаємо, хто це є. Ми не знаємо, де це відбулося». Якби ми їм сказали, що знаємо, то всі мусили б бути свідками. У той час ніхто не знав, як хто з поранених називався, ніхто не знав, звідки вони були, де це трапилося: «Ми не знаємо. Ми нічого не знаємо. Врятуйте його».

* Влад Зубенко – Герой Небесної Сотні, Герой України. Помер 28 лютого 2014 року.

Ми вийшли звідти, облиті кров’ю. Дали нам ті ноші, залиті кров’ю, ми зняли наші халати. Залишили, помилися, взяли ці ноші і виходимо на вулицю. Бусика нема. Стоїмо вдвох з цією дівчиною: що ми маємо робити? До нас підходить хлопець і каже: «Ви з Майдану?» Дивимося, чи можемо відповісти, чи ні. Він каже: «Так, ви з Майдану. Я маю машину. Ви хочете поїхати назад? Я вас завезу». Питаємо, хто він. А він один із тих волонтерів, котрі чергували в лікарнях: збирав інформацію, кого привезли, щоб вони не зникали. Він нас завіз назад, висадив, і тоді поїхав знову в лікарню, а ми бігом до КМДА. <...> Ми були там до кінця дня. Такий момент: чоловік мій – я не знала, що з ним відбувається, він не знав, що зі мною, ми окремо [одне від одного]. Тоді ми списалися sms. Він казав мені, що був у готелі «Україна», був і на Інститутській. Він людей витягав з вулиці, він ними займався, хоча він не лікар. Він бачив своїми очима, як це все відбувалося в готелі, всі журналісти, які там були, бачили, що відбувається. Він прийшов, нарешті, коли все трохи стихло, до КМДА, туди, де я була. <...> Прийшов, його руки і одяг у крові. Він каже: «Я не розумію, що сталося». Ми обнімалися, він поплакав, а я в той час не могла – не плакала. Він казав, що його друг, журналіст Андрій Середа, сказав йому не мити руки, бо це є свята кров. То ми трохи поспілкувалися, було важко. Він пішов далі працювати, я пішла назад працювати.

Ми були на Майдані, коли вже наші політики пішли і домовилися з Януковичем, повернулися на Майдан і пробували нас переконати, що це було правильно. І коли Парасюк виступив, його підтримали. Наступного дня, коли вже Янукович втік, то всі почали зникати. Бачили, що всі вевешники відходять, що весь «Беркут» відходить, немає людей. Це було так дивно. Самооборона охороняє парламент і президентську Адміністрацію, і так тихо – немає машин, немає людей. Так було, наче якесь кіно – все те, що сталося. Як могло так статися? Це був вакуум, і його треба було заповнити чимось. У всіх нас всередині теж був вакуум, ми не знали, що має бути. А в той самий час я спілкувалася з медиком: питала, що сталося з тим хлопцем, Владом, якого ми привезли в лікарню і залишили. На другий день [ця дівчинка, що з нею його транспортували] мені дзвонить і каже, що Влад живий. Вона подзвонила в лікарню, вони нічого не хотіли говорити, але вона питає якоїсь медсестри: «Ми привезли цього хлопчика. Чи він живий?» – «Так, він живий, але ми не можемо нічого говорити». <...> Вона мені сказала, що він живий, але до нього нікого не пускають. Ми були такі щасливі! Потім вона повернулася додому, та дівчина-медик, бо вона не з Києва.

<...> Ми в медпункті допомагаємо далі, як можемо, ми тих людей, які були, зашиваємо. Я допомагала особисто через наші діаспорні зв’язки, щоб ті, котрі по лікарнях лежали, виїжджали за кордон на лікування. <...> У той час я зустріла людей, які були в ініціативі, що займалася евакуацією. <...> Я доти їх не знала, ми знали один одного в обличчя, не знали, ким ми були, тоді вже дізналися, коли почали працювати разом. У цей час, коли це було, в п’ятницю, мені подзвонила та дівчинка-медик, з якою разом везли Влада в 17-ту лікарню: вона повертається в Київ, і добралася до мами Влада, отримала від неї дозвіл – ми можемо прийти його відвідати, бо ми врятували його на Майдані, привезли в лікарню. <...>

А я від 20-го була на Майдані, але не ходила саме вулицею Інститутською, де більшість наших героїв були застрелені. Ще не могла підніматися по Інститутській, мабуть, ще не мала досить сили духу. Але в той день я почала підніматися Інститутською і подумала: «Іду відвідати Влада». Мала зустріти свого чоловіка в готелі «Україна», думала: піду і подивлюся, що там зараз, як там усе виглядає. Я піднімалася трохи вище готелю «Україна», а тут мені дзвонить та дівчинка-медик і плаче, каже: «Влад помер». Не зміг вижити. Вони пробували його врятувати, робили три-чотири операції, але його тіло не змогло вижити, й він помер. І я стою на місці, де його застрелили, і мені сказали, що він помер.

Я тоді пішла до готелю. До того часу не плакала зовсім, хоча це все відбувалося, всі похорони, які були на Майдані, стільки разів «Пливе кача...», а я не плакала. Я урівноважена, мій чоловік каже, що це лікарське, професійне. А в той момент, коли мені сказали, що Влад помер, я зайшла в готель «Україна» – там мій чоловік стоїть і розмовляє зі священиком. Я підходжу до свого чоловіка, він каже: «Що сталося?» Я кажу: «Влад помер». Я починаю плакати, обнімаюся з ним, там стоїть священик. Він мені так допоміг, каже: «Знаєте, він з Богом», і все інше, що священики вміють зробити. І так знову, як рука Божа. Завжди, коли потрібна та допомога, вона знаходиться. Мій чоловік мене обнімав і священик мене обнімав, тож я змогла пережити цей момент. На другий день було відправлення з Майдану його тіла у Харків, він у Харкові похований. Тож я і та дівчинка-медик зустрілися з його родиною: ми взнали, що його мама – це насправді хресна мама. Батьки залишили його і брата ще малими, а ця жінка їх виховувала, вона займалася ними як державний службовець, але вона їх виховувала, вони відчувають, що вона їхня мама. Вона була там. Влад був зі «Свободи», то зі «Свободи» були депутати, представники. Ми йшли, його тіло відправляли на похорон, труну повезли. Ми зустріли його брата, маму, передали їм допомогу, щоб його поховати. Вони виїхали, ми повернулися, і пішли до Пасажу. Мені здається, це було в одному з тих магазинчиків, де діяв медпункт. Там ця дівчинка-медик працювала під час Майдану, то вона завела нас, щоб познайомити з іншими лікарями, друзями, які там були. Ми туди зайшли і сиділи. Мій чоловік тоді десь подзвонив і каже: «Чи ви чули, що сталося?» Я кажу: «Що сталося?» – «У Криму російська армія. Взяли Крим».

Майдан ніби повинен був завершитися для мене, коли похорон Влада завершився. Це мала бути наче крапка, мав настати постмайданний період. Ми відтепер будуємо нову державу, цей вакуум, який ми відчули, мали заповнити чимось, і ми відчували цей момент. Ми могли це зробити. Цей Влад, його похорон, це мала бути крапка. А замість того Росія своєю агресією наповнила нас проблемами. Не отримали ми шансу завершити Майдан тією крапкою і заповнити цей вакуум тим, чим би ми хотіли його заповнити. На жаль, вибрали спосіб заповнення за нас. Не ми самі. Ну, а після цього почалася війна.

Після цього все змінилося. Мене запросили бути директором гуманітарних ініціатив Світового конгресу українців, допомагати і постраждалим, і родинам постраждалих на Майдані, і родинам загиблих – від діаспори організовувати допомогу їм усім. Допомагати бійцям. Ми розпочали програму

навчання тактичної медицини і організацію «Захист патріотів»; багато, багато всього почалося відтоді. Цей Майдан, цей досвід Майдану дуже допоміг, бо ми тепер, наші інструктори – це люди, більшість яких були медиками на Майдані або задіяними на Майдані в інший спосіб. Ми гуртуємося. Ті люди, які були на Майдані, ми разом пережили унікальний момент в історії світу. Ми завжди будемо побратимами завдяки цьому моменту, ніхто не може відібрати його в нас. Ми розуміємо одне одного по-іншому, ніж інші нас розуміють. Ніхто насправді не може зрозуміти, що там відбувалося, коли там не був присутній хоча б кілька тижнів, чи місяць, а ми там були весь час – від самого початку до самого кінця. Цей момент дуже повчальний. Ми навчилися, як українці, бути українцями. Мати свій народ, мати свій вибір. І ми відстояли свій вибір. Це переважно молоді люди, хоча й інші теж були: від старенських жінок, які приносили хліб, до тих молодих хлопців, дівчат, дітей, які нам допомагали бруківку передавати одне одному. Це такий суперунікальний момент в історії світу, що завжди буде таким взірцем для суспільства: як люди спонтанно, самостійно і організовано можуть себе виявити, власне бачення щодо своєї країни, нації, своїх дітей. Тож я думаю, що момент, з якого почався Майдан (і став таким всенародним, по цілій Україні), – це коли «Беркут» і вевешники побили студентів і молодь. Я дуже часто чула від старших людей, що: «Вони не мають права бити наших дітей!» Тому вони й вийшли за своїх дітей, за своїх онуків. Я думаю, що це було дуже важливо.

<...> Щодо допомоги родинам постраждалих, багато хто цим займався з «Ініціативи Е+». Був ще Євромайдан SOS. Я знаю, що від них отримували інформацію про родини загиблих, бо з діаспори хотіли передавати гроші для них. Ми теж до них звернулися, щоб вони координували, а ми могли відтак через них це зробити. Була організація ЗУДАК – це Злучений українсько-американський допомоговий комітет. Вони вибрали сто родин з Майдану і передали для кожної родини тисячу доларів, сто тисяч доларів загалом. Я знаю, що є адвокат, яка займається Устимом Голоднюком, його батьком, її звати Женя Закревська, є «Вавилон'13»*, голова цього об'єднання Володимир Тихий, вони мають багато інформації. Мій чоловік Марко і Володимир Тихий недавно випустили фільм, називається «Бранці», фільм про хлопця, який був на боці Майдану, в Самообороні, й зустрів вевешника, який є ніби його метафізичним дзеркалом. Той був такий самий хлопець, вони подібні, але один по цей бік, а другий – по інший.

<...> Ми далі працюємо. Цей дух Майдану не відійшов, Майдан не завершився. Цей вакуум, можливо, тепер наповнений іншим, бо війна, але ми мусимо завершити війну перемогою, повернути Крим в Україну, і тоді ми зможемо думати, як цей вакуум знову заповнити. Не буду коментувати щодо того, чи держава робить досить, чи не робить те, що ми на Майдані вимагали. Я думаю, що це важко оцінити. Держава достатньо не робить, але держава займається

* Українська територія короткометражного документального кіно; об'єднання режисерів, операторів та кінематографістів. Територія фіксації подій українського громадянського протесту.

багатьма іншими речами, важко сказати, не хочу цього оцінювати, бо все ще не закінчилося. Коли ми дивимося на ті фотографії, як ми всі стояли пліч-о-пліч на Майдані, часом не можна повірити, що це було. Ніби якийсь сон чи якась мрія, але це таки було. Це зафіксовано в нашій пам'яті, і в наших душах, і в наших серцях, і в Небесній Сотні – тих героях, які віддали своє життя. І навіть через те, що вони віддали свої життя, я навчилася тактичної медицини. Адже ми бачили, що ми, як цивільні лікарі, не розуміли, як надавати цю допомогу, а військові лікарі зовсім по-іншому мають діяти і надавати допомогу. Як почалася війна – то саме тим і почали займатися. Бо чому Влад помер? Влад помер, можливо, тому, що ми не вміли надати йому першу допомогу – саме спочатку. Ми повинні були знати, як [обробити] його рану, ми повинні були мати підготовку, щоб йому допомогти, – не лише спорядження, а саме знання. Й ті хлопці, котрі біля нього стояли, мали знати, як надавати йому допомогу. Через брак цього знання ми побачили, наскільки воно потрібне. Побачили своїми очима вагомість знання на війні. Почали програми тактичної медицини, аби бійці знали, як допомагати одне одному, бо їх висилали на передову, або вони їхали волонтерами в добровольчих батальйонах, і ніхто їх нічого не навчив. Вони не знали, що робити. Загинуло багато людей у таких випадках, коли можна було запобігти їхній смерті, тож ми почали такі тактичні програми. Навіть та Небесна Сотня – вони своєї жертвою, своїм життям допомогли врятувати сотні або навіть тисячі життів на фронті, на війні. Через цей досвід ми взнали про нову систему медицини і допомоги, про яку не знали раніше. Загиблі й надалі нам допомагають. Це все відбувається сьогодні саме так, бо їхня жертва, їхні віддані життя змінили все, дали нам дуже багато, як і їхня пам'ять.

ПОКАЖЧИКИ

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК*

* Прізвища людей, свідчення яких є у цій книзі – виділені

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Україна та світ

ПОКАЖЧИК ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ІНІЦІАТИВ

АБРЕВІАТУРИ

АТО – антитерористична операція (бойові дії на Сході України)

БСМП, БСП – Больница скорой медицинской помощи, Больница скорой помощи

ГПУ – Генеральна прокуратура України

КМДА –Київська міська державна адміністрація (Київрада)

КПІ – Київський політехнічний інститут

ЛШМД, ЛШД – Лікарня швидкої медичної допомоги, Лікарня швидкої допомоги

МНС – Міністерство надзвичайних ситуацій

МОЗ – Міністерство охорони здоров'я

МОН – Міністерство освіти і науки

Мінсоц (політики) – Міністерство соціальної політики України

МРТ – магнітно-резонансна томографія

МНС (МЧС) – Міністерство з надзвичайних ситуацій (Министерство по чрезвычайным ситуациям)

НаУКМА – Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОДА – обласна державна адміністрація

ОУН – Організація українських націоналістів

РВВС (РОВД) – Районний відділ внутрішніх справ (Районный отдел внутренних дел)

СБУ – Служба безпеки України

СІЗО – слідчий ізолятор

УГКЦ – Українська греко-католицька церква

УКУ – Український католицький університет

УПА – Українська повстанська армія

ЦУМ – Центральний універсальний магазин

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Над проектом працювали:

1. Координація проекту та запис 85 інтерв'ю – Олена Андреєва

2. Записи інших свідчень:

Леся Литвинова – Геннадія Зарицького, В'ячеслава Черненка, Тетяни Назаренко, Вікторії Кочубей, Юлії Балашової

Анна Прохорова – Віктора Гетьманчука

Марта Боянівська – Валентини Варави

Юлія Гніт –Мартини Михалик

3. Транскрипція аудіо-записів:

Ірина Риндюк, Ганна Рибалченко, Олеся Мандебура, Марія Чадюк, Єгор Андреєв

4. Попереднє редагування:

Надія Гончаренко, Марія Кривоконь, Віталій Пономарьов, Олександр Плевако, Оксана Жмир, Ярослава Музиченко, Наталія Бєльченко, Наталія Анікеєнко, Микола Антощак

5. Упорядкування та остаточна редакція:

І. Берлянд – «Організація медичної допомоги Майдану»

О. Андреєва – «Міжнародна солідарність»

6. Літературна редакція

Тетяна Хорунжа – «Організація медичної допомоги Майдану»

7. Коректори

Наталія Мінько, Любов Тютюнник, Валентина Божок

8. Верстка та дизайн

Світлана Невдащенко – комп'ютерна верстка

Дар'я Мілай – дизайн обкладанки

Олександр Ходченко – дизайн карт-схем

Іван Григор'єв – дизайн серії

9. Загальна редакція

Ірина Берлянд, Леонід Фінберг, Олена Андреєва

Києво-Могилянська Бізнес Школа [kmbs] — школа для лідерів, які прагнуть змін — в собі, своїх компаніях, країні, світі. Заснована 1999 року при одному з найстаріших університетів Європи з майже 400-річною історією — Києво-Могилянській академії.

kmbs створює умови для проривного розвитку учасників — відкритих, творчих, наполегливих і відповідальних управлінців, що приведе до якісного стрибка у розвитку їхніх компаній, а отже — і нашої країни та світу в цілому.
www.kmbs.ua

ДУХ І ЛІТЕРА

науково-видавниче об’єднання, засноване у 1992 році вченими гуманітаріями — співробітниками кількох дослідницьких центрів Києво-Могилянської академії. Друкує переклади світової літератури та тексти вітчизняних класиків з філософії, історії, правознавства, соціології, політології, літературознавства та мистецтвознавства, досягаючи творчого поєднання «наук про літеру» з «науками про дух». Випускає одноименний міждисциплінарний альманах «Дух і Літера», а спільно з Центром юдаїки — літературно-мистецький альманах «Єгупець».
www.duh-i-litera.com

З питань замовлення та придбання літератури звертатися:

Видавництво «ДУХ І ЛІТЕРА»

Національний університет «Києво-Могилянська академія»
вул. Волоська, 8/5, корпус 5, оф. 210, Київ, 04070, Україна

Телефони: **+38 (044) 425-60-20**,
+38 (073) 425-60-20 (Lifecell)
+38 (097) 425-60-20 (Kyivstar)
+38 (050) 425-60-20 (Vodafone)

E-mail: **duh-i-litera@ukr.net** – відділ продажу
litera@ukma.kiev.ua – видавництво
Сайт та інтернет-книгарня: **www.duh-i-litera.com**
Надаємо послуги «Книга-поштою»

Друк та палітурні роботи:

МайСтер КНИГ

м. Київ, вул. М. Кривоноса, 2Б,
тел. (044) 353 2514
e-mail: info@masterknyg.com.ua
www.masterknyg.com.ua
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 3861 від 18.08.2010 р.